

Dostoievski

Opere

Vol. 6

Editura pentru Literatura Universală

Dostoievski

Opere în 11 volume

Editura pentru

Dostoievski

Volumul 6

Traducere de
Nicolae Gane
Aparatul critic de
Ion Ianoși

București – 1969

Literatură Universală

Coperta de V. Socoliuc

După ediția

Ф. М. ДОСТОЕВСКИЙ

Собрание сочинений

Том шестой

Гослитиздат

Москва 1957

IDIOTUL

Roman în patru părți

Traducere revăzută

I

Era un sfîrșit de noiembrie neguros și rece. Către ora nouă dimineața trenul Varșovia-Petersburg se apropia în plină viteză de capitală. Vălul de ceață groasă lăsa cu greu să răzbată lumina zilei și prin ferestrele vagoanelor nu se putea desluși nimic nici chiar la zece pași, în dreapta și în stînga. Printre călători se aflau și unii care se reîntorceau din străinătate ; dar compartimentele de clasa treia, cele mai pline, erau ocupate de pasageri din localități nu prea depărtate ; tot lume mărunță, oameni purtați de nevoi și de treburi zilnice. Bineînțeles, toți erau obosiți, rebegiți de frig, cu pleoapele grele după o noapte de nesomn, cu fața lividă, ca și cînd ceața și-ar fi pus amprente și pe chipurile lor ostenite.

O dată cu revărsatul zorilor, într-un compartiment de a treia se pomeniră așezați față în față, lingă aceeași fereastră, doi călători — amîndoi tineri, amîndoi modest îmbrăcați și fără bagaje, amîndoi cu trăsături ce atrăgeau atenția și, în sfîrșit, amîndoi dornici să lege o conversație. Și dacă fiecare din ei ar fi bănuیت ce anume îi făcea să se distingă în chip deosebit în clipa aceea, ar fi rămas desigur amîndoi uimiți că hazardul îi pusese astfel unul în fața celuiilalt, într-un vagon de clasa treia a trenului de Varșovia. Unul, să tot fi avut douăzeci și șapte de ani, era scund, avea părul creț, negru și niște ochi cenușii, mici, dar plini de foc. Nasul îl avea lat și cam turtit, pomeții obrazilor proeminenți, iar pe buzele-i subțiri

flutura mereu un zîmbet ironic, sfidător, ba chiar și răutăcios uneori. Numai fruntea, mare și frumos boltită, înnobila întrucîva partea inferioară foarte dezvoltată a obrazului, atenuînd asimetria unor trăsături prea dure. Ceea ce părea mai izbitor însă chiar de la cea dintîi privire era paloarea morbidă a feței, care dădea chipului său un aer de istovire, cu toată constituția lui evident robustă. În același timp fața atrăgea atenția și printr-o particularitate imposibil de definit, și care lăsa totuși să se ghicească un temperament frămîntat de clocotul unor pasiuni mistuitoare, ceea ce nu se potrivea de loc nici cu zîmbetul acela arogant și nici cu privirea-i aspră și plină de orgoliu. Bine încotoșmănit într-un cojoc larg și călduros, îmbrăcat în postav negru, nici nu-i păsa de frig, în timp ce vecinul său părea că îndurase cu greu vitregia nopții umede rusești de noiembrie, fără să fi fost, desigur, pregătit s-o înfrunte, de vreme ce n-avea pe umeri decît o pelerină largă, fără mîneci și cu o glugă imensă, cum obișnuiesc să poarte călătorii prin străinătăți, departe de ținuturile Rusiei, și care pornind în toiul iernii prin Elveția sau nordul Italiei nici nu-și pun măcar ipoteza unei călătorii pe o distanță atît de mare ca de la Eidkuhnen¹ la Petersburg. Dar ceea ce era potrivit și cu totul suficient pentru Italia, nici pe departe nu făcea față și se dovedea absolut necorespunzător în condițiile climei rusești. Posesorul pelerinei, tînăr și el, tot cam de vreo douăzeci și șase sau douăzeci și șapte de ani, era mai înalt ca statură, avea părul blond, des, de o nuanță foarte deschisă, obrajii supti și o bărbuță subțirică și bine îngrijită, ce părea aproape albă. Ochii lui mari, albaștri, iradiau o expresie blajină, dar și apăsătoare totodată, cu acea stranie fixitate a privirii după care nu era greu de ghicit, chiar de la prima vedere, un epileptic². Fața-i palidă, cu trăsături plăcute, fine și delicate de altfel, în momentul acela era învinețită de frig. Ținea în mîini, pe genunchi, o legăturică dintr-un fular vechi și decolorat, care constituia se pare tot bagajul lui. Purta ghetе cu talpă groasă și ghetre, în izbitor contrast cu încălțămîntea obișnuită din țară. Vecinul său cu chică neagră și cojoc îl cerceta cu curiozitatea omului care nu are altceva mai bun de făcut și, în cele din urmă, hotărî să intre în vorbă, schițînd acel zîmbet ironic și lipsit de delicatețe prin care unii își trădează satisfacția în fața situației nenorocite a semenului lor.

— Ți-e frig, nu-i așa ? întrebă el, mișcînd din umeri.

— Ba bine că nu, răspunse vecinul cu o grabă prevenitoare. Și cînd te gîndești că nu-i decît vreme de moină. Ce mă făceau dacă se nimerea să fie și ger ? Nici nu-mi închipuam că-i așa de frig la noi. M-am dezobișnuit.

— Vii din străinătate ?

— Din Elveția.

Călătorul cel negricios fluieră a mirare.

— Ian de uită prin ce meleaguri depărtate te-a aruncat soarta ! spuse el rîzînd zgomotos.

Se legă o discuție. Era surprinzătoare bunăvoința cu care tînărul cu păr bălai și pelerină elvețiană răspundea la toate întrebările vecinului său negricios, fără să bage de seamă că unele din ele puteau fi socotite fără rost, absolut nelalocul lor și că erau puse uneori cu o indiscreție cam insolentă. Din vorbă în vorbă, mărturisi că într-adevăr lipsise din Rusia vreme îndelungată, mai bine de patru ani ; fusese trimis în străinătate pentru tratament ; suferea de o boală stranie de nervi, un fel de epilepsie, sau coree, care se manifesta prin crize de convulsii și tremurături. Ascultîndu-l, negriciosul surise ironic de cîteva ori și la urmă pufni în rîs, cînd la întrebarea „Ei, și te-au vindecat ?” cel cu părul bălai îi răspunse : „Nu nu m-au vindecat”.

— Îmi închipui ce de-a bănet te-a costat, iar noi,ăștia de-aici, ne punem nădejdea în ei, observă veninos negriciosul.

— Adevărat ! se amestecă de alături în vorbă un domn neglijent îmbrăcat, om de vreo patruzeci de ani, corpulent, cu nasul roșu și coșuri pe obraz, cu aerul tipic și înfățișarea unui slujbaș încărunțit prin cancelarii. E perfect adevărat, se pricep al naibii să pompeze avuțiile Rusiei !

— O, cit de mult vă înșelați în cazul meu ! încep pe un ton blind și împăciuitoare pacientul medicinei elvețiene. N-aș putea să vă contrazic, desigur, pentru că nu știu exact cum stau lucrurile în general, însă doctorul meu și-a dat ultimele economii ca să mă pot întoarce în Rusia, după ce aproape doi ani m-a ținut acolo pe socoteala lui.

— Cum adică, n-aveai pe nimeni care să te întrețină ? întrebă călătorul cel negricios.

— Absolut pe nimeni. Domnul Pavlișcev, care luase asupra sa grija întreținerii mele în Elveția, a murit acum doi ani. Am scris după aceea unei rude îndepărtate — soția gene-

ralului Epancin ; n-am primit însă nici un răspuns. Neavînd încotro, mi-am zis să mă întorc în țară.

— Și la cine mergi ?

— Mă întrebați unde am de gînd să trag ? Drept să spun, deocamdată nu știu nici eu... unde s-o nimeri...

— Nu te-ai hotărît încă ?

Și cei doi izbucniră iar în rîs.

— Te pomenești că bocceluța asta reprezintă tot avutul dumitale ? întrebă tînărul cu chica neagră.

— Pariez că-i așa cum spune dumnealui, adăugă aproape jubilînd slujbașul cel cu nasul roșu. Sînt convins că nu mai ai alte bagaje, deși rămîne perfect valabilă vechea zicală că a fi sărac nu-i prea mare păcat.

Presupunerea celor doi călători părea a nu fi lipsită de temei și tînărul blond se grăbi s-o recunoască.

— Și totuși bocceluța dumitale ar putea să prezinte oarecare pondere, urmă slujbașul, după ce se sătură de rîs (de menționat că stăpînul bocceluței, vîzîndu-i cum rîd cu atîta haz, sfîrși el însuși prin a se asocia veseliei lor, ceea ce-i făcu să rîdă și mai tare), deși pun rămășag pe orice că nu ascunde înăuntru nici fișicuri de napoleoni sau de galbeni prusieni, și nici taleri olandezi, lucru ușor de constatat judecînd după ghetrele de pe încălțămîntea dumitale confecționată în străinătate... de vreme ce însă la acest modest bagaj poți adăuga o asemenea presupusă rudă, cum ar fi, de pildă, soția generalului Epancin, numele căreia l-ai pomenit adineauri, atunci și bocceluța dumitale, aș putea spune, capătă o anumită greutate. Bineînțeles, numai dacă doamna Epancina îți este cu adevărat rudă, și nu te înșeli cumva, așa... ca tot omul... distrat, lucru cît se poate de firesc... cînd mai intervine și puțină fan-tezie.

— Ei bine, trebuie să recunosc că nu sînteți departe de adevăr, se grăbi să încuviințeze călătorul cel blond. Mă bate și pe mine gîndul că s-ar putea să mă înșel, pentru că, să vedeți, aproape că nici nu mi-e rudă. De aceea, nu m-a surprins de loc faptul că nu mi-a răspuns la scrisoare. Mă așteptam oarecum la așa ceva.

— Ai stricat degeaba banii pe hîrtie și mărci. Hm !... Îmi place însă că ești un om naiv și sincer, și asta ți-o spun spre lauda dumitale. Hm !... De altfel, cine nu-l cunoaște pe generalul Epancin ? Toată lumea îl știe. Și pe domnul Pavlișcev,

răposatul, care te-a întreținut în Elveția, l-am cunoscut. Numai dacă-i vorba de Nikolai Andreevici Pavlișcev, căci erau doi veri cu acest nume. Celălalt locuiește și acum în Crimeea. Cît despre Nikolai Andreevici, acela care a răposat, era un om stimat, cu relații și cu situație, nu glumă, cînd te gîndești că era posesorul a patru mii de suflete...

— Așa îl chema : Nikolai Andreevici Pavlișcev, încuviință tînărul, cercetîndu-l cu multă curiozitate și luare-aminte pe domnul atotștiutor.

Într-un anumit mediu social întîlnești adesea indivizi din aceștia, întotdeauna bine informați, cărora nu le scapă nimic ; tot neastîmpărul minții lor iscoditoare se îndreaptă de obicei într-o singură direcție, firește în lipsa unor interese sau preocupări mai importante, cum ar spune un cugetător modern. De altfel, această atotștiință a lor se limitează la un domeniu destul de restrîns : ei știu unde are serviciu cutare sau cutare persoană, pe cine cunoaște, ce avere posedă, ce zestre i-a adus nevasta, ce rude mai apropiate și mai depărtate are, cîți veri primari și de-al doilea etc. etc... De regulă, domnii aceștia atotștiutori umblă în haine roase pe la coate și primesc o leafă de șaptesprezece ruble pe lună. Oamenii, de a căror viață ei se interesează și o cunosc cu atîta lux de amănunte, nici nu și-ar putea explica măcar ce anume motive îi îndeamnă să se agite astfel și să-și vîre nasul în viața altora ; și totuși, pentru mulți dintre acești indivizi, toată știința lor acumulată cu privire la diverse persoane, care ca volum ar echivala cu o întreagă disciplină științifică, reprezintă o adevărată consolare, ba și o supremă satisfacție spirituală. De altfel, disciplina aceasta pare să fie deosebit de atrăgătoare, căci mi-a fost dat să cunosc numeroși savanți, scriitori, poeți, oameni politici care-și aflaseră în ea realizarea supremelor năzuințe și țeluri, și poate numai datorită ei își făcuseră o carieră. În timpul acestei convorbiri, tînărul negricios se uita cu o privire absentă pe fereastră și căsca într-una, avînd aerul omului nerăbdător să ajungă cît mai repede la capătul călătoriei. Părea distrat, poate chiar prea distrat, trădînd o stranie tulburare, care-l făcea uneori să privească fără a vedea, să asculte fără a auzi, să ridă fără să știe el însuși de ce anume.

— Dacă-mi îngădui, însă, cu cine am onoarea ?... se adresă deodată domnul cel bubos tînărului blond cu bocceluța în mină.

— Prințul Lev Nikolaevici Mișkin, îi răspunse prevenitor cel întrebat.

— Prințul Mișkin, Lev Nikolaevici ? Nu cunosc. Mărturisesc că nici n-am auzit vreodată pomenindu-se acest nume, spuse căzînd pe gînduri slujbașul ; adică nu-i vorba de nume — numele acesta are o vechime istorică și se pare că-l menționează și Karamzin ³ în istoria sa — eu mă refer la persoană, în sensul că nu prea întîlnești astăzi prinți cu numele de Mișkin ; nici nu se mai aude de ei.

— Nici nu-i de mirare ! reluă îndată prințul. În prezent nu mai există alt prinț cu numele de Mișkin afară de mine și, dacă nu mă înșel, eu sînt ultimul din această spiță. În ce-i privește pe strămoșii mei, unii din ei nu erau decît *odnodvorți* ⁴. Tatăl meu a fost sublocotenent în armată, provenit din iunkerii. N-aș putea spune însă cum se face că și doamna Epancina e o prințesă Mișkina, care e și dînsa ultima în genul ⁵ ei, se pare, pe linie femeiască.

— He, he, he ! Ultima în genul ei ! Foarte spiritual ! zise slujbașul rîzînd.

Gluma aduse un zîmbet și pe buzele domnului cu chica neagră. Prințul se arătă cam surprins de a fi izbutit să spună o vorbă de duh, destul de nereușită de altfel.

— Închipuți-vă, am spus-o așa, din întîmplare, explică el aproape mirat.

— Se-nțelege, se-nțelege, îl încurajă vesel slujbașul.

— Dar acolo, la profesorul acela, ai urmat și vreo școală ? întrebă deodată negriciosul.

— Da... am urmat niște cursuri...

— Uite, eu n-am învățat nimic.

— De altfel, nici eu n-am realizat cine știe ce mare lucru în această privință, spuse prințul, ca și cum ar fi vrut să se scuze. Starea sănătății nu-mi îngăduia un studiu sistematic.

— Pe alde Rogojini îi cunoști ? îl întrebă tot așa de brusc tînărul cel negricios.

— Nu, n-am auzit de acest nume. Nu cunosc aproape pe nimeni în Rusia. Pe dumneata te cheamă Rogojin ?

— Da, Parfion Rogojin.

— Parfion ? Nu cumva ești din neamul acela al Rogojinilor... începu slujbașul cu un aer important și grav.

— Ba sînt chiar din neamul acela, reteză grăbit și nerăbdător tînărul, care din capul locului nu vorbise decît cu prințul, ignorîndu-l cu desăvîrșire pe slujbașul cel bubos.

— Cum adică?... exclamă slujbașul, rămînînd perplex; căscă apoi ochii mari și, deodată, fața îi luă o expresie de nemărginită admirație, de obediență aproape înfricoșată. Cum, ești chiar feciorul lui Semion Parfionovici Rogojin, om cu vază, care a decedat acum o lună, lăsînd un capital de două milioane și jumătate?

— Și de unde știi, mă rog, că a lăsat exact două milioane și jumătate? îl întrerupse călătorul cu chica neagră, fără a catadicsi să-i arunce măcar o privire domnului cu nasul roșu; arătînd apoi spre dînsul, printr-o mișcare scurtă din cap, adăugă: Ca să vezi! Nu pricep ce nărav au toți ăștia de se gudură atîta și la ce le-o fi folosind să se bage unde nu le fierbe oala, ca niște trepăduși?! Ce-i adevărat, tatăl meu a dat ortul popii acum o lună, iar eu mă întorc de la Pskov acasă fără o lețcaie. Nici ticălosul de frate-meu, nici maică-mea nu mi-au trimis o para chioară și nici măcar de știre nu mi-au dat! Chiar și cu un cîine nu te porți mai rău! O lună încheiată am zăcut la Pskov, țintuit de friguri!

— În schimb acum pui mîna dintr-o dată pe-un milion de ruble, dacă nu și mai mult. Doamne Dumnezeu! strigă slujbașul, plesnind din palme.

— Poftim, s-a mai pomenit așa ceva? spuse înfuriat Rogojin, arătînd din nou spre slujbaș cu un gest minios. Ce tot te bagi, omule, că oricum nu capeți de la mine nici o lețcaie, chiar dacă te-ai tîri în patru labe înaintea mea.

— Și am să mă tîrăsc, am să mă tîrăsc!

— Ca să vezi! Dar pricepe odată ce-ți spun: de-gea-ba! Și o săptămînă-ntreagă să ȝopăi înainte-mi, tot nu-ți dau nimic.

— Și nici să nu-mi dai! Așa-mi trebuie; nimic să nu-mi dai! Dar eu tot am să ȝopăi. Îmi las nevasta, copiii, dar înaintea ta am să ȝopăi! Fă-mi cîntea asta, rogu-te... fă-mi-o!

— Ptiu! făcu tînărul cu chică neagră scuipînd și se adresă din nou prințului: Acum cinci săptămîni, cu o bocceluță ca a dumitale, am fugit de-acasă la Pskov, la mătușă-mea. Acolo, am zăcut doborît de febră; între timp, taică-meu s-a prăpădit. L-a lovit damblaua. Să-i fie țărîna ușoară, dar pe mine cît pe ce era să mă omoare în bătaie! Mă crezi, prințe? Dacă nu fugeam, mă ucidea negreșit.

— Așa de rău l-ai supărat? se minună prințul, privindu-l de data aceasta cu multă curiozitate pe acest milionar îmbrăcat în cojoc. Faptul de a fi moștenit o avere și milionul ca atare puteau stârni firește curiozitatea oricui, dar pe Mișkin îl surprinse și începu să-l intereseze la Rogojin cu totul altceva. De altfel și acesta părea dornic să stea de vorbă cu prințul, deși la el dorința de a conversa nu pornea dintr-un imbold lăuntric, ci survenea automat, ca o tendință instinctivă de a-și ostoi zbuciumul în preajma unei făpturi omenești, privind-o și pălăvrăgind, mai mult ca o destindere decât din nevoia de a-și împărtăși gândurile. S-ar fi zis că boala de care suferise nu-l părăsise încă și că tot îl mai ține și acum într-o stare febrilă. Cît despre slujbaş, acesta aproape îl sorbea din ochi pe Rogojin și, cu răsuflarea tăiată, prindea lacom fiecare cuvîntel ce ieșea din gura tinărului, de parcă ar fi fost niște nestemate.

. — S-a înfuriat rău bătrînul și poate că avea și de ce, răs-punse Rogojin; dar necazul ăl mare mi se trage de la frate-meu. Că de la maică-mea ce pretenții poți avea? O biată bătrinică. Citește *Viețile sfinților*, stă la taifasuri cu tot felul de băbuțe și toate le vede cu ochii fratelui meu, Senka. El însă ar fi trebuit să-mi dea de veste la timp. Las' că știu eu de ce n-a făcut-o! E drept că tocmai atunci zăceam bolnav, fără simțire. Se pare totuși că mi-au bătut o telegramă. Ca un făcut, nimeri în mîinile mătuși-mii, care de vreo treizeci de ani își omoară văduvia stînd cît îi ziua de mare cu niște scrințiți întru cele bisericești. Mai rău ca o călugăriță. Telegrama o înspăimîntă și, fără s-o mai desfacă, o duse la poliție, unde zace și acum. Mulțumesc lui Konev, Vasili Vasilici, care mă încunoștință printr-o scrisoare de cele întîmplate. Ticălosul de frate-meu, de hapsîn ce e, se apucă să taie noaptea toți ciucurii de aur de pe franjurile giulgiului de brocart ce acoperea sicriul tatii. „Cică-i păcat să se prăpădească atîta bănet!“ Ei bine, pentru așa ceva merită să putrezească în Siberia, numai să spun o vorbă, că doar e o profanare. Tu ce zici, momîie? se-ntoarse el către slujbaş. Cum scrie în lege: profanare de lucruri sfinte, nu-i așa?

— Profanare, profanare în toată regula! încuviință grăbit slujbaşul.

— Nimerește el în Siberia pentru asta?

— Da, da, Siberia îl paște. Cum mă vezi și cum te văd.

— Și-or fi închipuind dumnealor că mai zac bolnav, urmă Rogojin, adresându-se din nou prințului, dar eu, fără să suflu o vorbă cuiva și nici măcar înzdrăvenit cum trebuie, luai trenul și iată-mă acum în drum spre Petersburg. Ce-o să se mai mire frate-meu, Semion Semionîci, cînd m-o vedea apărînd ! Dumnealui crede că eu nu știu cum mă ponegrea în fața răposatului ! Recunosc, l-am înfuriat atunci pe bătrîn din pricina Nastasiei Filippovna. Ce să fac, dacă am greșit, am greșit !

— Nastasia Filippovna, zici ? se strădui să-și amintească de ceva slujbașul, cu o expresie servilă în ochi.

— Ia, mai slăbește-mă, că n-ai de unde s-o cunoști ! il repezi cu năduf Rogojin.

— Ba să știi că o cunosc ! răspunse triumfător slujbașul cel bubos.

— Vezi-ți de treabă ; parcă o singură Nastasia Filippovna există pe lumea asta ! Tare nesimțit mai ești, omule ! Se putea să nu dau peste o lichea care să se țină scai de mine ? ! adăugă el, adresându-se prințului.

— Orice mi-ai spune, eu tot o cunosc ! Lebedev o cunoaște, se grozăvea slujbașul. Degeaba se minie excelența-voastră, sînt în stare să dovedesc că am spus adevărul adevărat ! E vorba chiar de acea Nastasia Filippovna din pricina căreia tatăl dumitale te-a snopit în bățai, adică de Nastasia Filippovna Barașkova, adevărată doamnă, ca să spunem așa, și în felul ei tot o prințesă. E încurcată cu un anume Toțki, mare proprietar și arhicapitalist — Afanasi Ivanovici Toțki, membru în tot felul de consilii de administrație la mai multe companii și societăți, și pe chestia asta prieten la cataramă cu generalul Epancin...

— Ia te uită ! făcu Rogojin surprins. Ptiu, lua-l-ar naiba ! O cunoaște cu adevărat.

— Lebedev știe tot ! Nimic nu-i scapă ! De altfel trebuie să-ți spun, excelență, că eu și pe Alexașka Lihaciiov l-am cunoscut îndeaproape, iar după moartea tatălui său, l-am însoțit vreme de două luni peste tot ; n-a rămas un colțisor măcar unde să nu fi călcat împreună ; pretutindeni l-am dus ; un pas nu făcea fără Lebedev. Acum stă la răcoare pentru niște datorii, dar pe atunci avu prilejul să cunoască și pe Armansa, și pe Coralia, și pe prințesa Pețkaia și pe Nastasia Filippovna ; și cîte și mai cîte.

— Pe Nastasia Filippovna? Vrei să spui că ea și cu Liha-ciov... îl privi înfuriat Rogojin și buzele i se învinetiseră și-i tremurau de mînie.

— Ferească sfîntul! Cum îți închipui că aș putea susține așa ceva! N-a fost nimic, absolut nimic! se grăbi să bată în retragere slujbașul. Ce de-a bănet pusese el la bătaie, sume nebunești, dar totul a fost în zadar, de data aceasta nici banii nu i-au folosit la nimic! Nu, ea nu-i ca Armansa. Numai Toțki dacă are trecere la dînsa. Nu se duce nicăieri, și numai seara apare, în loja ei, la Teatrul Mare sau la Teatrul Francez. Ofițerii, cît sînt ei de lăudăroși, nu cutează nici ei să spună vreo necuviință, pentru că nimeni nu le-ar da crezare. Nu le rămîne decît să-și dea cu coatele arătînd spre dînsa și să-și șoptească: „Uite-o, asta-i Nastasia Filippovna!“ și atît; altceva nu spun, pentru că nici n-ar avea ce spune.

— Așa este, în adevăr, întări Rogojin posomorît, incrun-tîndu-și sprîncenele. Se potrivește întocmai cu ce mi-a spus și Zaliójev atunci. Și se întîmplă, dragă prințe, într-o zi, trecînd pe Nevski Prospekt, îmbrăcat într-o scurtă ponosită de-a lui taică-meu, s-o văd ieșind dintr-o prăvălie și urcîndu-se în trăsură. Mi-a fost ca o săgeată în inimă. În clipa aceea îmi iese în cale Zaliójev. Nici nu mă puteam compara cu el: era fercheș ca o calfă de frizer, ba mai purta și monoclu, cîtă vreme pe noi tata ne ținea în cizme de iuft, și ne hrănea cu ciorbe de post. „Nu-i de nasul tău, îmi zice, e o adevărată prințesă. O cheamă Nastasia Filippovna Barașkova și trăiește cu Toțki, care nu știe cum să se descotorosească de dînsa, căci i-a venit ghiujului să se însoare la cincizeci și cinci de ani cu cea mai frumoasă fată din Petersburg.“ Tot atunci, Zaliójev îmi propuse că, dacă vreau, pot s-o văd chiar în seara aceea la reprezentația de balet de la Teatrul Mare, unde ea avea o lojă reținută cu abonament. După rînduiala lui taică-meu de acasă, pas de te du la balet — te omoară în bătăi, nu altceva! Dar mai puteam eu să țin seama de toate astea?! Mă strecurai tiptil prin curte și o ștersei pentru un ceas la teatru, ca s-o mai văd o dată pe Nastasia Filippovna; toată noaptea n-am mai putut închide ochii. A doua zi, răposatul îmi dă două obligațiuni de stat de cinci la sută, a cîte cinci mii de ruble fiecare, cu poruncă spusă răs-picat: „Du-te de le vinde, adică; pe urmă treci și achită-i lui Andreev șapte mii cinci sute de ruble, iar restul de la zece mii mi-l aduci și mi-l

predai mie în mână ; nu zăbovi, nu te abate pe nicăieri, de la biroul lui Andreev vii direct acasă, te aștept“. Bonurile le vîndui eu, dar la Andreev nu m-am dus, ci intrai în primul magazin de bijuterii, aleasei o pereche de cercei cu briliante, fiecare aproape cît o alună. Costau cu patru sute de ruble peste cele zece mii pe care le aveam în buzunar ; îmi spusei numele și negustorul îmi dădu credit. De acolo mă dusei direct la Zaliojev : „Așa și pe dincolo, asta mi-i păsul, du-mă, nene, la Nastasia Filippovna“. Pornirăm. Cum și pe unde am mers, crede-mă, n-aș putea să spun, căci mergeam în neștire, fără să-mi dau seama ce se petrece cu mine și nu-mi amintesc de nimic. Știu numai că mă pomenii într-un salon și apăru dînsa ca să ne primească. Nu mă prezentai, fiindcă nu voiam să știe că eu sînt acela care oferă darul, și atunci vorbi Zaliojev : „Din partea lui Parfion Rogojin, adică în amintirea întîlnirii de ieri, binevoîți a-i primi“, zise el. Ea deschise cutia, se uită la cercei și zîmbi. „Mulțumește-i prietenului dumitale, domnului Rogojin, pentru amabila lui atenție“, răspunse ea ne salută cu o înclinare drăgălașă a capului și se retrase. O, Doamne, de ce n-am murit în clipa aceea ? Că doar în sinea mea, cînd mă hotărîi să fac acest lucru mă gîndisem : „Puțin îmi pasă ; cei de acasă totuna n-or să mă vadă viu !“ Mi se păru însă foarte jignitor faptul că bestia aceea de Zaliojev căuta să tragă spuza pe turta lui. Cu statura mea scundă și înfățișarea de slugoi, tăceam și holbam ochii la dînsa, în timp ce el, din contra, îmbrăcat ca un filfizon, pomădat, frizat, cu o cravată în carouri la gît, se tot hlizea și se tot izmenea înaintea-i, încît n-ar fi fost de mirare ca ea să-l fi luat pe el drept Rogojin. După ce ieșirăm, îi spusei : „Ia seama, zic, nu cumva să-ți intre în cap că ai putea să te bagi pe fir, ai înțeles ?“ „Bine, bine, dar să te văd cum te descurci în fața lui Semion Parfionici !“ îmi răspunse el rîzînd. Ce-i drept, îmi venea mai degrabă să mă arunc în rîu, decît să mă întorc la tata, dar mi-am zis : „Fie ce-o fi !“ și m-am întors acasă ca un bicisnic.

— Vai, vai, vai ! făcu slujbașul, cutremurîndu-se și cu o strîmbătură jalnică pe față. Cînd te gîndești că răposatul, nu zic pentru zece mii, dar și pentru zece ruble era în stare să-i vină omului de hac, trimițîndu-l pe lumea cealaltă, explică el prințului. Acesta se uita mirat la Rogojin, al cărui chip părea și mai palid în acel moment.

— Pe lumea cealaltă ! se strîmbea, imitîndu-l, Rogojin. Ce ştii tu !... Întîmplarea ajunsese numaidecît la urechile tatei ; Zaliojev îşi făcuse datoria s-o povestească pretutindeni. Bătrînul mă chemă în încăperile de sus şi, încuind uşa, mă ţinu un ceas întreg într-o buşală. „E numai un mezelic, zise, o mică pregătire pentru diseară, cînd vin să-mi iau rămas bun de la tine în toată regula“, îmi promise el. Şi ce crezi că face bătrînul pe urmă ? Se duce acasă la Nastasia Filippovna, îi trînteşte o plecăciune pînă-n pămînt şi începe să se milogească. Pînă la urmă, ea îi aduse cutiuţa cu cerceii şi i-o zvîrli în faţă : „Ține-ți cerceii, bătrîne, dar să știi că pietricelele astea prețuiesc în ochii mei de zece ori mai mult acuma, cînd știu la ce urgie s-a expus Parfion pentru ca să mi le dea în dar. Salută-l și mulțumește-i lui Parfion Semionici“. În timpul acela, cu voia mamei, împrumutai douăzeci de ruble de la Seriojka Protușin și plecai cu trenul la Pskov ; ajunsei într-un hal fără de hal. Bătrînele se puseră să-mi citească pilde din *Viețile sfinților*. Dar eu, amețit de băutură, pornii să-mi topesc ultimii bănișori prin cîrciumi. M-au găsit a doua zi beat mort sub un gard, scuturat de friguri și pe deasupra mușcat rău de cîini. Mai, mai să dau ortul popii peste noapte.

— Să vezi acum ce ți-o mai jucăm noi pe încîntătoarea Nastasia Filippovna ! chicoti slujbașul, frecîndu-și mîinile. O dăm gata, la naiba cu cerceii ! Ne înfățișăm noi cu ceva mai abitir decît niște cercei...

— Ascultă ! Dacă te mai aud că spui măcar un singur cuvînt despre Nastasia Filippovna, să știi că te iau la palme, fără să mă uit c-ai fost prieten cu Lihaciov ! strigă Rogojin, apucîndu-l aprig de braț.

— Dacă dai în mine, înseamnă că nu mă respingi ! Bate-mă, palmuiește-mă ! Cînd ai dat în cineva, l-ai legat de tine pentru totdeauna... Ei, dar mi se pare că am și sosit !

Într-adevăr, trenul intra în gară. Rogojin spusese că nu se știe încă nimic despre plecarea lui din Pskov și cu toate astea îl așteptau pe peron mai multe persoane. Zărindu-l, ei începură să strige și să-și agite căciulile în aer.

— Poftim, și Zaliojev e aici ! murmură Rogojin, care îi privea de sus cu un zîmbet triumfător și răutăcios în același timp. Prințe, se adresa el deodată lui Mișkin, nu știu pentru ce, dar mi-ai devenit foarte drag. Poate pentru că te-am întîlnit în asemenea clipe ; dar l-am întîlnit, uite, și pe dumnealui,

urmă el, arătînd spre Lebedev, și totuși nu mi-a trezit nici un fel de simpatie. Să vii să mă vezi, prințe. Îți voi da jos ghetrele astea, te îmbrac într-o blană de jder faină ; pun să-ți facă un frac extra, cu o jiletcă albă sau de altă culoare, după cum vei dori ; îți voi umple buzunarele cu bani și... ne vom duce împreună la Nastasia Filippovna ! Ce zici, vii ?

— Ascultă-l, prințe Lev Nikolaevici, îl îndemnă grav și solemn Lebedev, nu lăsa să-ți scape prilejul ! Nu lăsa !...

Prințul Mișkin se săltă puțin de pe bancă, întinse politicos mîna lui Rogojin și rosti cu multă amabilitate :

— Vin cu cea mai mare plăcere și îți mulțumesc pentru prietenia pe care mi-o arăți. Și poate chiar astăzi am să trec pe la dumneata, dacă voi mai avea timp. Pentru că, îți spun sincer, și dumneata mi-ai plăcut mult, mai cu seamă după ce mi-ai povestit întîmplarea cu cerceii ; dar și înainte de asta mi-ai plăcut, cu toate că ai o față tare mohorită. Îți mulțumesc de asemenea și pentru blana, și pentru hainele pe care mi le promiți, căci într-adevăr, foarte curînd probabil, voi avea mare nevoie și de haine, și de subă Cît despre hani, mărturisesc că în momentul de față n-am aproape nici o letcaie.

— Bani vom avea nici o grijă. Diseară capăt bani. Să vii neapărat !

— Bani vor fi, nici o grijă, repetă ca un ecou slujbașul, chiar în seara asta !

— Dar în privința femeilor, ce ai de spus prințe, ești cumva amator ? Hai, zi, nu te sfii !

— N-u-u ! Să vezi, eu... Poate că nu știi, dar din cauza bolii mele moștenite, eu nici n-am cunoscut femeia.

— În cazul acesta, prințe, strigă Rogojin, dă-mi voie să te socot omul blajin desprins de cele lumești, și pe alde voi Dumnezeu vă ocrotește.

— Așa-i, Dumnezeu vă ocrotește, întări slujbașul.

— Iar tu să vii cu mine, conșopistule, fi porunci Rogojin lui Lebedev, și coborîră cu toții din tren.

Așadar, Lebedev își atinsese scopul. În curînd, ceata lor gălăgioasă porni spre bulevardul Voznesenski. Prințul trebuia să ajungă în Liteinaia. Vremea era umedă și răcoroasă ; întrebă pe trecători și, aflînd că are de făcut vreo trei verste pentru a ajunge la destinație, se hotărî să ia o birjă.

II

Generalul Epancin locuia în casa proprie, situată nu departe de Liteinaia, în direcția bisericii Preobrajenie. Era o clădire splendidă, impunătoare, din care aproape cinci șesimi erau date cu chirie. Mai avea o casă foarte mare pe Sadovaia, care-i aducea de asemeni un venit apreciabil. Afară de aceste două proprietăți mai avea și o moșie destul de mare și rentabilă în apropiere de capitală, precum și o fabricuță în districtul Petersburg. Se știa că generalul Epancin administrase un timp niște concesiuni importante de stat și acum figura printre marii acționari ai mai multor societăți comerciale. Trecea drept un om foarte bogat, foarte ocupat și foarte influent prin relațiile lui. Știau să se facă indispensabil în anumite instituții și în special la serviciu. Pentru nimeni nu constituia un secret că Ivan Feodorovici Epancin nu avea studii și provenea din copiii de trupă; acest din urmă amănunt însă era neîndoios numai spre lauda lui; cu toate acestea, generalul, altfel un om inteligent, avea și el micile lui slăbiciuni și nu-i plăcea să i se amintească de acest lucru. În tot cazul priceperea și iscusința lui erau de netăgăduit. Așa, de pildă, își formase un obicei, un adevărat sistem din a nu căuta să-și etaleze propriile capacități și de a rămîne, dacă era cazul, în umbră, neobservat; foarte multă lume prețuia la el tocmai această modestie și faptul că întotdeauna își cunoștea poziția și locul. Și totuși, de-ar fi știut aceia care-l judecau astfel ce se petrece uneori în adîncul sufletului acestui Ivan Feodorovici, care-și cunoștea atît de bine locul! Deși avea o mare experiență în afaceri, prin spirit practic incontestabil și anumite însușiri deosebit de remarcabile, Ivan Feodorovici prefera totuși să apară mai curînd în chip de înfăptuitor al gîndurilor altuia decît ca un om cu idei proprii; îi plăcea să treacă drept „omul cel mai devotat“⁶, sincer și dezinteresat, ba și — ca să vezi încotro merge vremea! — un om de inimă, rus sadea. E drept că această din urmă înclinație i-a atras și cîteva înțîmplări nostime de tot, dar generalul știa să-și țină cumpătul chiar și în cele mai anecdotice situații; unde mai pui că norocul îl favoriza pînă și la joc. Risca absolut conștient sume mari și, departe de a-și ascunde pasiunea pentru jocul de cărți, i se deda cu toată plăcerea, mai cu seamă că de cele mai multe ori jocul se dovedise a-i fi de mare folos. Societatea în care

își trecea timpul era destul de pestriță, formată însă numai din „barosani“. Și întrucît proiectele lui mari vizau viitorul mai îndepărtat, totul era deocamdată să știe să aștepte; avea tot timpul și toate urmau să vină cu vremea și la rindul lor. Generalul Epancin nu avea decît cincizeci și șase de ani. Era, cu alte cuvinte, în plină vigoare, la o vîrstă cînd, la drept vorbind, începe adevărata viață. Constituția lui robustă, tenul sănătos, dinții tari, deși cam înnegriți, expresia preocupată a feței dimineța la serviciu, voioasă și veselă seara la masa de joc sau la recepția excelenței-sale, șeful — toate astea, fără îndoială, contribuiau în chip simțitor la succesele prezente și viitoare ale generalului și-i presărau drumul vieții cu roze.

Generalul avea o familie înfloritoare. E drept că aici demult încetase a fi totul numai roze, în schimb se iviră și o mulțime de preocupări în jurul cărora de la o vreme încoace începură să graviteze, cu toată seriozitatea și ardoarea, cele mai frumoase speranțe și țeluri ale excelenței-sale. Și, într-adevăr, ce alte preocupări și țeluri mai importante și mai sfinte decît cele părintești ar putea să mai existe? Unde te-ai putea ancora mai bine decît în sînul familiei? Familia generalului era alcătuită din consoarta sa și cele trei fiice. Generalul se însurase pe cînd era încă tînăr locotenent cu o fată aproape de aceeași vîrstă cu el, care nu era nici frumoasă și nici cine știe ce învățată, iar toată zestrea se reducea la cincizeci de suflete — care, ce-i drept, constituiseră temelia izbînzilor lui viitoare. Totuși, niciodată mai tîrziu generalul Epancin nu se arătase nemulțumit de această căsătorie prea timpurie, niciodată n-o considerase drept o nechibzuință a tinereții exaltate; dimpotrivă, purta neveste-si atîta respect, încerca de multe ori față de dînsa atîta sfiiciune și teamă chiar, încît ajunse s-o iubească. Generăleasa descindea dintr-o familie nu cine știe ce strălucită, în schimb foarte veche, familia prinților Mișkin, și se mîndrea nespus cu stirpea ei. Un personaj influent de pe atunci, unul din acei binevoitori care au putîntă să protejeze fără să-i coste ceva, catadicsi să se intereseze de căpătuirea tinerei prințese. Deschise o porțiță junelui ofițer și-i dădu ușurel brînci pe calea norocului, mai cu seamă că acesta nici nu prea avea nevoie să fie îmboldit; era de ajuns un semn, o privire încurajatoare — și în ruptul capului n-ar fi lăsat să-i scape prilejul! Cu unele mici și rare intermitențe, cei doi soți conviețuiră mai bine de douăzeci și cinci

de ani într-o armonie aproape desăvârșită. Ca ultimă mlădiță a unei familii nobile, ba poate și datorită unor însușiri și calități personale, generăleasa reușise încă din tinerețe să-și atragă bunăvoința citorva doamne influente din înalta societate. Treptat, pe măsură ce situația materială și poziția socială a generalului deveneau tot mai prospere, ea se familiariză de-a binelea cu atmosfera din saloanele acestei lumi selecte.

Între timp, cele trei fete ale generalului — Alexandra, Adelaida și Aglaia — crescuseră și ajunseră la vârsta măritisului. E drept că, după nume, nu erau decît odraslele generalului Epancin, în schimb după mamă aparțineau aristocrației, aveau zestre frumoasă, tatăl lor nutrea speranța să ajungă la cele mai înalte situații și — ceea ce nu era de loc lipsit de importanță — toate trei erau de o frumusețe răpitoare, chiar și cea mai mare, Alexandra, care număra douăzeci și cinci de ani impliniți. A doua, Adelaida, avea douăzeci și trei, iar cea mai mică, Aglaia, împlinise abia douăzeci. Aglaia era cea mai frumoasă dintre toate și în societate începuse să atragă atenția tuturor. Dar mai era ceva: toate trei erau foarte instruite, străluceau prin inteligență și talente. Se știa că surorile trăiesc în bună înțelegere și se ajută între ele. Se vorbea chiar de unele sacrificii materiale făcute de surorile mai mari în folosul celei mici — un adevărat idol al familiei. În societate, nu numai că nu căutau să strălucească, ci, dimpotrivă, se țineau foarte modest. Nimeni nu le-ar fi putut învinui de trufie sau îngîmfare; se știa însă că erau mîndre și că își cunosc pe deplin valoarea. Alexandra era muziciană; Adelaida avea talent pentru pictură; și totuși aproape nimeni nu știuse de asta și aceste însușiri ale lor s-au descoperit abia în ultimul timp și cu totul din întâmplare. Într-un cuvînt, toată lumea avea numai cuvinte de laudă pentru cele trei surori. Adică, aproape toată lumea, căci existau și răuvoitori, care vorbeau cu groază despre pasiunea surorilor Epancin pentru lectură, despre acea sumedenie de cărți pe care le citiseră. Fiicele generalului nu se arătau de loc grăbite să se mărite; știau să prețuiască în modul convenit cercurile pe care le frecventau, păstrînd totuși anumite rezerve. Faptul apare cu atît mai demn de relevat cu cît se cunoșteau veleitățile și țelurile pe care le nutrea tatăl lor.

Era aproape ora unsprezece cînd prințul sună la ușa locuinței generalului. Acesta ocupa, la etajul întîii, un apartament destul de modest, deși corespunzător poziției lui sociale. Un valet în livrea deschise ușa și prințul fu nevoit să intre în lungi tratative cu acest cerber, care se uita cu vădită neîncredere la dînsul și la bocceluța lui. În cele din urmă, după declarația de mai multe ori repetată că este într-adevăr prințul Mișkin și că are absolută nevoie să-l vadă pe general pentru o chestiune urgentă, servitorul, nedumerit, îl introduse într-o încăpere mică de lîngă anticamera biroului și-l predă în seama unui alt valet, care își făcea serviciul în timpul dimineții, anunțînd persoanele venite pentru audiență. Îmbrăcat în frac, valetul de serviciu părea să fi trecut de patruzeci de ani, iar după ținuta lui gravă și aerul preocupat se vedea cît de pătruns este el de importanța funcției sale de ușier cu însărcinări speciale pe lîngă cabinetul excelenței-sale.

— Așteptați puțin în anticameră, iar legăturica lăsați-o aici, spuse el, așezîndu-se în fotoliul său cu o gravitate măsurată și examinîndu-l cu o privire severă și plină de mirare pe prinț, care, fără a-și lăsa din mînă modestul bagaj, ocupase un scaun alături.

— Dacă-mi dai voie, aștept aici, în tovărășia dumitale ; ce rost are să rămîn singur acolo ?

— Aici nu se cade să așteptați, fiindcă sînteți vizitator, adică oaspe. Vreți să vorbiți personal cu excelența-sa ?

Lacheul își făcuse probabil anumite rezerve în privința lui și, împăcîndu-se cu gîndul că va trebui să introducă un asemenea musafir, hotărîse desigur să-l mai descoasă puțin.

— Da, am de vorbit cu generalul Epancin într-o afacere... începu prințul.

— Nu vă întreb despre ce anume vreți să-i vorbiți ; treaba mea e să vă anunț. Dar, așa cum v-am mai spus, pînă nu vine secretarul, nu puteți intra.

Neîncrederea omului părea să crească : prea din cale-afară se deosebea acest prinț de vizitatorii obișnuiți, cu toate că, aproape zilnic, la o anumită oră, generalul era nevoit să primească în *chestiuni de afaceri* foarte multă lume. Deși deprins să vadă perindîndu-se tot felul de oameni, ba primise chiar instrucțiuni destul de precise în această privință, valetul avea totuși mari îndoieli în cazul de față, socotind probabil că prezența secretarului va fi absolut necesară.

— Cu adevărat... veniți chiar din străinătate ? întrebă el în cele din urmă, aproape fără voie și ezitînd ; ar fi vrut poate să întrebe : „Sînteți cu adevărat prințul Mișkin ?“

— Întocmai ; am coborît adineauri din tren. Voi ai, cred, să mă întrebi dacă într-adevăr sînt prințul Mișkin, doar n-ai spus-o din politețe ?

— Hm... făcu valetul surprins.

— Te asigur că nu mint și că nu vei avea nici o neplăcere din pricina mea. Iar dacă mă prezint în halul acesta și cu bocceluța în mînă, e numai pentru că în momentul de față mă aflu într-o situație nu tocmai strălucită.

— Hm !... Vedeți, nu de asta mă tem. Sînt obligat să vă anunț, și o să vă primească secretarul. Afară de cazul că... și de aceea... îndrăznesc să vă întreb, nu cumva ați venit la general ca să-i cereți să vă ajute cu bani ?...

— A, nu ! În privința asta poți fi liniștit ! N-am să-i cer nimic.

— Scuzați, vă rog, dar am întrebat și eu judecînd după înfățișarea dumneavoastră... Așteptați să vină secretarul ; deocamdată, generalul e ocupat cu domnul colonel, dar vine numaidecît și secretarul... Companiei.

— Dacă e vorba totuși să aștept mai mult, te-aș ruga să-mi spui dacă pot să fumez aici pe undeva ? Am cu mine pipă și tutun.

— Să fumați ? îl privi cu nedumerire disprețuitoare lacheul, nevenindu-i parcă să-și creadă urechilor. Să fumați ? Nu, fumatul e oprit aici ; și apoi, cum de a putut să vă treacă prin gînd așa ceva !... Hm... ciudată întrebare !

— A, nu ! Nu m-am gîndit că aș putea să fumez în camera asta ; știu bine că nu-i permis ; te rugam numai să-mi arăți un loc unde să-mi pot aprinde pipa, pentru că am deprins acest obicei și n-am mai fumat de trei ceasuri. De altfel, poate că ai dreptate, nu degeaba se spune : cîte bordeie, atîtea obicei !

— Ei bine, cum să mă încumet a anunța un om ca dumneavoastră ? mormăi aproape involuntar valetul. Mai înții, ca vizitator, deci ca musafir, ar trebui să stați acum în camera de așteptare și nu aici cu mine ; parcă mă văd tras la răspundere pentru această abatere ! Sau poate aveți cumva de gînd să rămîneți de tot la noi ?... adăugă el, aruncînd încă

o dată o privire piezișă spre bocceluța prințului, care evident nu-i dădea pace.

— Ba nu, n-am asemenea intenții. Chiar dacă mi s-ar propune, n-aș rămîne aici. Am venit numai să fac cunoștință cu stăpînii casei și nimic mai mult.

— Cum, adică, să faceți cunoștință ? întrebă surprins și din ce în ce mai bănuitor valetul. Păi, nu mi-ați spus la început că ați venit cu anumite afaceri ?

— Să vezi, de fapt, nici nu este vorba propriu-zis de vreo afacere. Deși, dacă vrei, aș avea și ceva precis : să cer un sfat ; dar întii de toate vreau să mă prezint familiei Epancin ; sînt prințul Mișkin, iar soția generalului e și ea o prințesă Mișkina și noi amîndoi am fi cei din urmă descendenți ai acestei familii.

— Pretindeți, așadar, că sînteți și rubedenie ? sezișă, de data aceasta aproape speriat, valetul.

— Și nici asta n-aș putea s-o spun cu toată hotărîrea. Bineînțeles, dacă am scormoni cu tot dinadinsul, o înrudire oarecare există, firește, dar e atît de îndepărtată, încît ar fi greu să-i dai de capăt. I-am și scris o dată generăleseii din străinătate, dar n-am primit nici un răspuns. Întorcîndu-mă acum în țară am socotit totuși de a mea datorie să mă prezint. Îți dau toate lămuririle acestea ca să-ți împrăștii îndoielile, pentru că te vîd tare îngrijorat. Anunță că a venit prințul Mișkin și însuși numele acesta va fi cea mai bună explicație a scopului vizitei mele. Mă primește — foarte bine, nu mă primește — nici o supărare. Deși nu-mi vine a crede că ar refuza să mă primească ; presupun că doamnei îi va face plăcere să cunoască pe unicul reprezentant în viață al neamului ei, de vreme ce, după cîte mi-a fost dat să aud, ține mult la obîrșia ei nobilă și pune mare preț pe spița princiară din care se trage.

Felul de a vorbi al prințului era cum nu se poate mai simplu, dar, cu cît era mai simplu, cu atît părea mai deplasat în cazul de față, căci era exclus ca valetul acesta încercat să nu-și dea seama că o conversație foarte potrivită între persoane de aceeași condiție socială devine cu totul nelalocul ei între un musafir și o slugă. Și fiindcă de obicei *servitorii* sînt mult mai deștepți decît îi cred stăpînii lor, valetului nu-i rămînea în cazul de față decît să-și închipuie una din două : prințul acesta este de fapt un individ fără căpătîi care umblă

cu milogeala, ori, într-adevăr, este unul sărac cu duhul și fără nici o demnitate, pentru că un prinț deștept și care se respectă n-ar fi stat în antreu de vorbă cu o slugă, necum să-l mai și întrețină povestindu-i de afacerile lui. Oricum, și într-un caz și în celălalt, nu risca el să fie tras la răspundere dacă anunță fără secretar un asemenea vizitator ?

— Ar fi totuși bine să treceți în camera de așteptare, spuse el pe un ton de data aceasta mult mai stăruitor.

— Dacă stăteam acolo, nu puteam să-ți dau toate lămuririle acestea, răspunse prințul, rîzînd cu bună voie, și rămîneau cu aceeași îngrijorare din pricina hainei și a bocceluței mele. Așa stînd lucrurile, poate că nici nu mai are rost să-l aștept pe secretar și te duci dumneata singur să m-anunți ?

— Nu pot să anunț un asemenea vizitator fără voia secretarului. Ș-apoi excelența-sa îmi porunci chiar adineauri să nu las pe nimeni cît timp e ocupat cu domnul colonel ; numai Gavrila Ardalionîci poate să intre oricînd.

— Ce este el, funcționar ?

— Cine, Gavrila Ardalionîci ? Nu, e angajat particular, la Companie. Da de ce nu puneți legătura deoparte, uite aici ?

— Aș face-o bucuros, dacă-mi dai voie. Să-mi scot poate și pelerina, ce zici ?

— Scoateți, desigur, că doar n-o să intrați la el așa, îmbrăcat.

Prințul se ridică și-și scoase în grabă pelerina, sub care purta o haină destul de bine croită, deși cam uzată. De-a curmezișul vestei îi atîrna un lăntîșor de oțel, la capătul căruia era prins un ceasornic de argint, marcă elvețiană.

Cu toate că prințul era un prostălău — valetul îl și cîntărise în sinea lui — sluga generalului socoti în cele din urmă că nu se cuvine totuși să se așeze la vorbă cu un vizitator al stăpînului său, deși prințul începuse grozav să-i placă, de ce anume, ce-i drept, nici el n-ar fi putut spune. În același timp simțea că omul acesta îl face să-și piardă cumpătul de indignare.

— Dar generăleasa la ce ore primește ? întrebă Mișkin, reluîndu-și locul pe scaun.

— Asta nu mai e treaba mea. N-are ore fixe, depinde cine vine. Pe croitoreasă se-ntîmplă s-o primească chiar și la unsprezece dimineața. Gavrila Ardalionîci e și el primit mai devreme ca ceilalți, ba chiar și în timpul dejunului.

— Aici, la voi încăperile sînt mai călduroase iarna decît în străinătate, spuse prințul, în schimb, acolo, aerul de afară e mai cald decît la noi ; dar casele sînt tare friguroase iarna : un rus cu greu se poate deprinde cu astfel de locuințe.

— Și cum adică, acolo nu se face foc în casă ?

— Ba da, sînt însă cu totul altfel construite, vreau să zic, sobele și ferestrele.

— Hm ! Și ați umblat mult prin străinătăți ?

— Patru ani. De fapt, am stat tot timpul aproape în același loc, într-un sat.

— Cred că v-ați cam dezobișnuit de ale noastre ?

— E foarte adevărat. Nu știu dacă ai să mă crezi, dar mă cuprinde uneori mirarea cum de nu mi-am uitat limba. De pildă, acum, stau de vorbă cu dumneata și mereu îmi vine în gînd : „Uite că vorbesc destul de bine rusește“. Poate chiar din cauza asta nu-mi tace gura. De ieri, în adevăr, simt mereu nevoia să vorbesc rusește.

— Hm ! Ați stat vreodată la Petersburg ? (Oricît se străduia valetul să păstreze distanța cuvenită, îi venea greu să renunțe la o conversație plăcută cu un om atît de politicos.)

— La Petersburg ? Aproape de loc. Doar așa, în trecere, am fost. Nici înainte nu prea am cunoscut cum e pe aici, iar acum aud că s-au produs atîtea schimbări, încît se zice că și cei care cunoșteau toate rînduielile ca în palmă trebuie să învețe totul de la capăt. Acum se vorbește mult, mi se pare, de niște reforme în justiție ⁷, de un nou fel de judecată.

— De !... Ce să zic, judecata e tot judecată. Dar acolo pe unde ați umblat cum e judecata ? O fi mai cu multă dreptate sau e tot ca pe la noi ?

— N-aș putea să-ți spun, că nu prea cunosc. Despre instanțele noastre judecătorești am auzit însă spunîndu-se lucruri foarte bune. Ș-apoi cînd te gîndești că la noi, de pildă, nu există pedeapsa cu moartea ⁸.

— Dar acolo există ?

— Da. Am văzut o execuție în Franța ⁹, la Lyon, unde mă dusesese Schneider.

— Și cum, îl duce la spînzurătoare ?

— Nu, în Franța li se retează capul.

— Și țipă rău omul ?

— Nici n-apucă să țipe. Totul se petrece într-o clipită,

Omul e așezat cu gitul pe butuc, de sus cade lunecînd pe un fel de mașinărie — ghilotină se cheamă — un satir mare și lat... cade dintr-o dată, cu putere... Capul sare retezat cît ai clipi din ochi. Mai groaznice sînt pregătirile : cînd i se comunică sentința, i se dau ultimele grijiri de rigoare, e legat, apoi îl urcă pe eșafod... Momentele astea sînt înfiorătoare ! Mulțimea aleargă să vadă, chiar și femeile, deși acolo nu prea e văzută cu ochi buni o asemenea curiozitate la femei.

— Vezi bine, n-au ce căuta acolo.

— Firește ! Firește ! Asemenea caznă !... Condamnatul, îl chema Legros, era un om în puterea vîrstei, deștept, îndrăzneț, voinic. Ei bine, nu știu dacă ai să mă crezi, dar în timp ce urca pe eșafod, plîngea și era alb ca varul. De necrezut ! E îngrozitor ! Cum e cu puțință ca cineva să plîngă de spaimă ? Nu mi-aș fi închipuit vreodată că un om, un om în toată firea, la vîrsta de patruzeci și cinci de ani, care n-a știut ce-i aia lacrimă pînă atunci, poate să plîngă ca un copil. Ce se petrece în sufletul lui în acel minut ? În ce hal de sfișiere este adus ? La ce folosește această batjocură a sufletului ? Porunca spune : „Să nu ucizi !“ Și pentru că un om a ucis, trebuie să i se ia și lui viața ? Nu se cade. Iată că a trecut de atunci mai bine de o lună de zile și nici astăzi nu pot să uit, parcă-mi stă înaintea ochilor. De vreo cinci ori mi s-a arătat în vis.

Prințul se însufletea și o ușoară roșeață îi colora obrazul palid, deși vorbea cu același glas scăzut. Valetul îl asculta cu atîta interes și simpatie, de parcă n-ar fi vrut să se smulgă de sub vraja vorbei lui ; o fi fost și el un om cu imaginație și cu o licărire de cuget.

— E bine, cel puțin, că omul nu se chinuiește prea mult, zise el, cînd i se retează dintr-o dată capul.

— Ei vezi ? reluă prințul cu înflăcărare. Te-ai gîndit imediat la acest lucru, și toată lumea e convinsă de asta ; de aceea s-a și inventat ghilotina. Mă întreb însă, și gîndul acesta îmi trecu prin minte chiar atunci pe loc, dacă nu e mai rău așa ? O să-ți pară ciudat, de necrezut poate, dar cu puțină imaginație s-ar putea să ajungi la această idee. Să ne închipuim, de pildă, ce se-ntîmplă în caz de tortură : durerea, suferințele, chinurile trupești îl absorb total și-l distrag pe om de la suferința morală, încît pînă în clipa morții abia simte numai suferința cea fizică. Și totuși suferința principală, su-

ferința cea mai groaznică nu ți-o pricinuiesc rănilor, ci conștiința, certitudinea că peste un ceas, apoi peste zece minute, apoi peste o jumătate de minut, peste o clipă, sufletul ți se va despărți de trup, că tu ca om n-o să mai exiști și că acest lucru e absolut cert, mai ales că-i *absolut cert*. În clipa când ți-ai pus capul în scobitură, pe butuc, și aștepti să cadă cuțitul, ba îi și auzi hârșitul, uite sfertul, fragmentul acela de secundă este cel mai groaznic. Crede-mă, te rog, că nu este vreo fantăzie de-a mea; mulți susțin același lucru. Sint într-atît de convins că este așa, încît îți voi mărturisi sincer părerea mea. Pedepsa cu moartea pentru omucidere este incomensurabil mai grea decît însăși crima de omor. Omorul pe baza unei sentințe de condamnare la moarte este infinit mai groaznic decît asasinatul. Omul pe care îl omoară tilharul noaptea în pădure sau altcum speră totuși pînă-n ultima clipă într-o eventuală scăpare. Au fost cazuri cînd omul avea beregata tăiată și tot încerca să fugă ori să imploră îndurarea. Pe cînd aici, această ultimă speranță, care face ca moartea să fie poate de zece ori mai ușor de suportat, îți este dinainte luată *cu certitudine*; te afli în fața unei sentințe și toată grozăvia stă în faptul că este absolut sigur că nu vei putea s-o înlături ca să scapi; nu cred să existe un chin mai îngrozitor pe lume decît o asemenea certitudine. Postează un soldat în cursul bătăliei drept în fața țevii unui tun și tot va mai nădăjdui cît timp n-ai tras încă în el; citește-i însă aceluiași soldat sentința prin care este condamnat *cu certitudine* la moarte și-l vei vedea pierzîndu-și mințile sau izbucnind în plîns. Cine ar putea susține că natura umană e capabilă să suporte asemenea zguduire fără ca insul să înnebunească? Ce rost are această degradare oribilă, monstruoasă, inutilă? Poate că există undeva vreun om¹⁰ căruia, după ce i s-a citit sentința de condamnare la moarte și a fost lăsat o vreme pradă spaimii, să i se fi spus pînă la urmă: „Du-te, ai fost iertat!” Ei bine, omul acela ar ști poate să ne povestească prin ce a trecut. Hristos însuși a vorbit de acest înspăimîntător supliciu. Nu, nu! Nu se cade ca omul să fie tratat astfel!

Deși valetul n-ar fi fost capabil să exprime toate astea așa cum le spunea prințul, totuși se putea citi pe fața lui înduioșată că el a înțeles bine tîlcul și miezul celor auzite.

— Mă rog, dacă aveți poftă de fumat, îngină el, puteți să vă aprindeți pipa, dar cit mai repez, ca nu cumva să vă poftască înăuntru. Uite, colea, sub scăricică. Vedeți ușa aceea. Intrați pe ușă, la dreapta e o odăiță; acolo se poate, dar să deschideți ferestruica, să iasă duhoarea de tutun, căci rînduiala casei nu îngăduie...

Dar prințul nu mai avu timp să-și satisfacă dorința. În anticameră intră grăbit un tînăr cu niște dosare în mînă. Valetul se repezi să-i scoată blana, în timp ce tînărul îl măsură din ochi pe prinț, cu o privire piezișă.

— E un domn, Gavrilă Ardalionovici, îl lămuri valetul pe un ton confidențial și aproape familiar, care zice că e prințul Mișkin și neam cu doamna, a sosit cu trenul din străinătate și s-a prezentat așa, cu bocceluța în mînă, numai că...

Prințul nu desluși mai mult, fiindcă servitorul continuă să vorbească aproape în șoaptă. Gavrilă Ardalionovici asculta cu atenție și din cînd în cînd se uita la prinț cu multă curiozitate. Apoi renunță să mai asculte și se apropie cu interes de musafir.

— Sînteți prințul Mișkin? întrebă el foarte politicoș și amabil. Era un tînăr cam tot de vreo douăzeci și opt de ani, cu o înfățișare prezentabilă: blond, zvelt, aproape înalt, cu o bărbuță à la Napoleon, cu o fizionomie inteligentă și trăsăturile feței foarte frumoase. Numai că zîmbetul, cu tot aerul lui amabil, avea ceva afectat; dinții se dezvăluiau cu acest prilej într-un șirag alb ca de perle prea regulat și prea subțire; privirea-i veselă și aparent bonomă era prea iscoditoare.

„Omul acesta cred că are cu totul altă privire cînd e singur și probabil că nici nu ride vreodată“, își zise în gînd prințul, reținînd mai mult intuitiv o primă impresie.

Mișkin se grăbi să-i dea toate lămuririle despre persoana lui, repetînd pe scurt ceea ce-i spusese cu puțin înainte valetului, iar mai înainte lui Rogojin. Gavrilă Ardalionovici, între timp, părea că încearcă să-și aducă aminte de ceva.

— N-ați trimis acum un an sau chiar mai puțin Elizavetei Prokofievna o scrisoare, din Elveția, mi se pare?

— Întocmai.

— În cazul acesta, numele dumneavoastră nu este necunoscut în familia generalului și desigur n-a fost dat uitării. Doriți să stați de vorbă cu excelența-sa? Mă duc să vă anunț... Generalul va fi liber îndată. Ar fi bine, pînă atunci, să tre-

ceți în sala de așteptare... Pentru ce l-ai lăsat pe dumnealui să stea aici ? se adresează el pe un ton sever servitorului.

— Vă spun, așa a dorit...

În clipa aceea ușa cabinetului se deschise brusc, lăsând să apară un militar cu servieta în mână, care, vorbind tare și înclinându-se, își lua rămas bun de la gazdă.

— Ești aici, Ganea ? Vino, te rog ! strigă un glas dinăuntru.

Gavrila Ardalionovici schiță un salut cu capul în direcția prințului și intră grăbit în cabinet.

Peste vreo două minute, ușa se deschise iar și glasul sonor și afabil al secretarului i se adresează lui Mișkin :

— Vă rog să poftiți, prințe !

III

Generalul Ivan Feodorovici Epancin îl primi în picioare, în mijlocul cabinetului, uitându-se la el cu multă curiozitate, ba făcu și doi pași în întâmpinarea lui. Prințul se apropie și se recomandă.

— Ei bine, răspunse generalul, cu ce aș putea să-ți fiu de folos ?

— O, nimic important nu mă aduce ; voiam numai să fac cunoștință cu dumneavoastră. N-aș fi vrut să vă deranjez, întrucât nu cunosc nici ziua, nici orele dumneavoastră de primire... Dar vin direct de la gară, am sosit chiar acum din Elveția...

Generalul schiță un început de suris, dar se opri ca la un gând subit, mai reflectă puțin, își îngustă ochii, mai examină o dată pe vizitator din cap pînă în picioare, apoi, cu un gest scurt, îi arată un scaun ; se așează și el mai deoparte și se întoarse spre prinț cu un aer de așteptare nerăbdătoare. Ganea, în picioare, într-un colț al odăii, cerceta hîrtille de pe birou.

— De obicei nu prea am răgaz să fac cunoștințe noi, observă generalul. Întrucât însă dumneata ai probabil în vedere un scop anumit...

— Eram sigur, îl întrerupse prințul, că veți interpreta negreșit vizita mea prin cine știe ce scop anume. Vă asigur însă că, în afară de plăcerea de a vă cunoaște, nici un alt motiv nu mă aduce în casa dumneavoastră.

— Bin'nteles, plăcerea e la fel de mare și pentru mine, dar omul nu se poate ține numai de plăceri, mai are și treburi... De altfel nici nu văd pînă acum ce ar exista comun între noi... o legătură, ca să zic așa... motivul...

— Nici o legătură, firește, și aproape nimic comun, deoarece simplul fapt că sînt prințul Mișkin și că soția dumneavoastră se trage din neamul nostru, desigur, nu-i un motiv. Înțeleg prea bine. Totuși altul nu există. Mai bine de patru ani am lipsit din Rusia, iar cînd am plecat din țară, mă găseam într-un hal... nu prea eram cu mintea limpede ! Nici atunci nu prea cunoșteam viața, iar acum nici atît. Aș avea nevoie de cunoștința unor oameni de inimă ; aș avea chiar și o afacere de rezolvat și nu știu la ce ușă să bat. Încă la Berlin mi-a venit în gînd : „Îmi sînt aproape rude, să mă adresez mai întîii lor ; cine știe, poate că am putea să ne fim de folos reciproc, ei mie și eu lor, dacă sînt oameni de inimă“. Și avui recent prilejul să aud că sînteți într-adevăr oameni de inimă.

— Foarte recunoscător, făcu generalul surprins. Dă-mi voie să te întreb unde ai tras ?

— Deocamdată n-am tras nicăieri.

— Înseamnă că vii la mine direct de la gară ? Și... cu bagaje ?

— N-am nici un fel de bagaj, doar o bocceluță cu lenjuri, de obicei o port cu mine. Pînă diseară, am timp să-mi caut o cameră la hotel.

— Va să zică, ai de gînd totuși să-ți iei o cameră la hotel ?

— O, da, firește.

— După vorbele dumitale, crezusem că ai venit cu gîndul să rămîii la mine.

— Așa ceva nu s-ar întîmpla decît în urma unei invitații din partea dumneavoastră. Mărturisesc însă că n-aș primi. Nu pentru că aș avea vreun motiv, ci pentru că... nu stă în firea mea.

— Atunci, am făcut bine că nu te-am invitat și nici nu te invit. Îngăduie-mi totodată, prințe, pentru ca să fim pe deplin lămuriți, să trag următoarea concluzie : întrucît din discuția noastră a reieșit și sîntem de acord că între noi nu poate fi vorba de vreo legătură de rubedenie, deși pentru mine ar fi, bineînțeles, deosebit de măgulitor să ne știm rude, ar urma...

— Ar urma că nu-mi rămîne altceva de făcut decît să mă ridic și să plec, isprăvi vizitatorul fraza și se ridică rîzînd cu

multă voieșie chiar, în ciuda situației penibile în care era pus. Credeți-mă că, deși nu cunosc nici obiceiurile, și nici felul de viață al oamenilor de aici, nu știu de ce, exact așa mi-am închipuit că va decurge întrevederea noastră. Probabil că așa e normal să fie... De altfel, nici la scrisoarea pe care v-am trimis-o nu mi-ați răspuns... Atunci, vă las cu bine și vă rog să mă scuzați pentru deranj.

Privirea prințului era în acel moment atît de blindă, iar zîmbetul senin și lipsit de orice urmă de resentiment, încît generalul îl privi deodată mai atent și în aceeași clipă îl văzu cu alți ochi; o schimbare bruscă se produse în atitudinea gazdei.

— Știi, prințe, spuse generalul cu un glas care nu semăna cu cel de adineauri, oricum, eu nu te cunosc încă, și-apoi mă gîndesc că poate și Elizaveta Prokofievna ar dori să cunoască pe omul care poartă același nume cu dînsa... Mai zăbovește puțin, dacă vrei și dacă timpul îți îngăduie.

— O, timp am destul și-mi aparține, n-am unde și la ce să mă grăbesc (și prințul, fără multă ceremonie, își depuse pe masă pălăria moale de fetru). Mărturisesc că, venind încoace, nutrisem speranța că poate Elizaveta Prokofievna își va aduce aminte de scrisoarea mea. Adineauri, cînd așteptam dincolo, servitorul dumneavoastră avu bănuiala că umblu să cerșesc vreun ajutor bănesc; mi-am dat seama numaidecît. Iar oamenii dumneavoastră au primit probabil în privința aceasta instrucțiuni severe; dar vă asigur că sînt cu totul străin de asemenea gînduri și am venit, credeți-mă, numai și numai ca să cunosc și să mă apropiu de oameni. Am impresia însă că venirea mea este cu totul inoportună și acest lucru mă neliniștește.

— Uite ce este, prințe, spuse generalul cu un zîmbet înviorat, mă bate gîndul că, dacă ești cu adevărat așa cum pari, cine știe, poate că ne va face plăcere să te cunoaștem mai de aproape; numai că, vezi dumneata, eu sînt un om prea ocupat; uite și acum, mai am de văzut și de semnat niște hîrtii, pe urmă trebuie să mă duc la excelența-sa și de acolo la slujbă, încît, deși mă tentează să stau de vorbă cu un om... cumsecade și onorabil... totuși... De altfel, sînt așa de convins de buna dumitale educație, încît... Dar ce vîrstă ai, prințe?

— Douăzeci și șase de ani.

— Ia te uită! Te credeam mult mai tînăr.

— Da, se spune că par mai tinăr. Cît despre timpul dumneavoastră, cred că voi reuși să nu vă stingheresc ; nu-mi va fi de loc greu, întrucît personal nu-mi place să deranjez pe nimeni și îmi repugnă situația de a mă simți povara cuiva... De altfel, am impresia acum că structural, cum ne arată firea, din cauza unor multiple împrejurări, sîntem niște oameni prea diferiți, încît înclin să cred și eu că probabil nu există nimic comun între noi ; deși nu sînt de loc conving de asta ; pentru că se-ntîmplă adesea să fie o simplă aparență că n-ar exista și niște puncte comune, cînd de fapt ele există și sînt realmente sesizabile... Numai indolența omenească e de vină că oamenii se categorisesc unii pe alții de la prima vedere și nu sînt în stare să găsească nimic comun... Dar poate că ceea ce spun vă plictisește ? Mi s-a părut chiar...

— Două cuvinte : ai ceva avere sau te gîndești poate să-ți cauți vreo ocupație ? Scuză-mă că te iau așa...

— Vai de mine, apreciez mult întrebarea dumneavoastră și o înțeleg foarte bine. N-am deocamdată nici o avere și nici o ocupație. Va trebui să-mi găsesc un serviciu. Bani, pînă acum, am avut de la străini ; profesorul Schneider, la care mi-am urmat tratamentul și studiile în Elveția, mi-a dat atît cît era nevoie pentru drum, încît acum, de pildă, nu mai am decît cîteva copeici. Am de rezolvat, ce-i drept, o chestiune și aș avea nevoie de un sfat, dar...

— Și cum ai de gînd să te descurci deocamdată ? Care ți-au fost intențiile ? interveni generalul.

— Să fac ceva, să lucrez... orice...

— Ești filozof, cum vîd ; și totuși... ai vreun talent, anumite aptitudini, măcar din acelea care să-ți asigure cît de cît existența ? Scuză-mă că insist...

— O, dar n-aveți de ce vă scuza. Cred că n-am nici talente, nici aptitudini deosebite. Mai curînd aș spune contrariul, ținînd seama că din pricina sănătății mele n-am primit o instrucțiune sistematică. Dar, ca să-mi cîștig pîinea, cred că...

Generalul îl întrerupse din nou și-i ceru noi amănunte. Prințul mai povesti o dată ceea ce se cunoaște din paginile anterioare. Reieși cu acest prilej că generalul auzise de răposatul Pavlišcev, ba îl și cunoscuse personal. Mișkin nu știu să explice altfel motivele pentru care omul acesta se interesase direct de educația lui, decît că o făcuse probabil în amin-tirea vechii prietenii care-l legase cîndva de tatăl său. Rămas

orfan de mic copil, prințul fusese crescut la țară, intrucît starea sănătății lui reclama în permanență aer curat. Pavlișcev îl încredințase unor cucoane bătrîne, rude îndepărtate, ce-și gospodăreau moșia într-un fund de provincie ; mai întîi i se dădu copilului o guvernantă, pe urmă un preceptor. De altfel, ținu să precizeze că, în ciuda faptului că își amintea aproape totul, multe lucruri nu era în stare să și le explice mulțumitor, rămînînd pentru el învăluite într-o ceață. Accesele bolii de care suferea, din ce în ce mai frecvente, îl aduseră într-o stare de idioție aproape completă (prințul folosi fără nici o ezitare cuvîntul idioție). Mai povesti apoi cum Pavlișcev, făcînd cunoștință într-o zi, la Berlin, cu profesorul Schneider — un medic elvețian care se ocupa tocmai de acest gen de maladii și avea în cantonul Valais un institut special în care trata debilitatea și alienația mintală prin hidroterapie și gimnastică, urmărind dezvoltarea intelectuală a pensionarilor săi și ocupîndu-se totodată de instrucția lor — îl trimisese cu vreo cinci ani în urmă în Elveția, internîndu-l în casa de sănătate condusă de acest specialist. Acum doi ani însă Pavlișcev decedase subit, fără a fi apucat să-și lase ultimele dispoziții. Schneider îl mai ținu și după aceea în tratamentul său încă doi ani ; nu reuși să-l vindece de tot, dar starea-i se amelioră simțitor, încît acum se simte bine. Mai spuse că, în sfîrșit, la dorința lui stăruitoare și în urma unor circumstanțe intervenite recent și care reclamau prezența lui în țară, profesorul îl lăsă să se reîntoarcă în Rusia.

Generalul nu-și ascunse mirarea.

— Și cum adică, n-ai în Rusia pe nimeni mai apropiat, dar absolut pe nimeni ? întrebă el.

— Deocamdată nu știu de nimeni... dar nădăjduiesc... am primit o scrisoare...

— Cel puțin, îl întrerupse iarăși generalul, fără să fi auzit ultimele cuvinte ale prințului despre scrisoare, te pricepi la ceva și boala dumitale nu te-ar împiedica să ocupi, de pildă, o slujbă ușoară, undeva în administrație ?

— O, bineînțeles că nu mă împiedică. Chiar aș dori mult să am o slujbă, ca să văd ce aplicații am. În toți cei patru ani cît am stat în Elveția, am studiat mereu, deși nu prea sistematic, după o metodă proprie a profesorului Schneider. Am citit mai ales foarte multe cărți rusești.

— Cărți rusești ? Atunci înseamnă că știi să scrii curent și fără greșeli ?

— O, da, firește.

— Foarte bine. Și ai un scris frumos ?

— Am o scriere excelentă. În această privință aș putea spune că am un talent de caligraf. Dați-mi voie să vă scriu ceva de probă, spuse prințul, înflăcăându-se.

— Mă rog. De așa ceva avem chiar nevoie. Și, mai ales, îmi place ardoarea pe care o manifesti, prințe ; ești într-adevăr tare simpatic.

— Aveți niște rechizite de birou extraordinare. Ce de-a creioane și condeie, ce hîrtie admirabilă !... Și ce cabinet frumos aveți ! Uite un peisaj care-mi spune parcă ceva : e o priveliște din Elveția. Tabloul a fost făcut probabil după natură ; recunosc locul, sînt convins că l-am văzut ; e în cantonul Uri...

— Tot ce se poate, deși tabloul e cumpărat aici. Ganea, dă-i prințului o foaie de hîrtie ; poftim hîrtie și acest condei ; poți să te așezi la măsuta asta. Ce ai acolo ? se întoarse generalul către secretar, care scosese între timp din servietă o fotografie de format mare, pe care i-o arătă. Ah ! Nastasia Filipovna ! Ți-a dăruit-o ție ? Dumneaii personal ? îl descosea el pe Ganea, înviorîndu-se și plin de curiozitate.

— Mi-a dat-o adineauri, cînd m-am dus să-i prezint felicitările. I-o cerusem mai demult. Nu știu dacă nu-i cumva o aluzie din partea ei că într-o zi ca asta m-am prezentat cu mîinile goale, adăugă Ganea cu un zîmbet acru.

— Da de unde ! Cum de a putut să-ți treacă prin cap așa ceva ! Nu-i de loc în firea ei și nu-i o femeie interesată, replică foarte categoric generalul. Și, între noi fie vorba, ce dar ai fi putut să-i faci ? Pentru așa ceva se cer mii de ruble, nu glumă ! Afară de cazul că i-ai fi dat și tu o fotografie de-a ta. *A propos*, nu ți-a cerut-o încă ?

— Nu, nu mi-a cerut și poate că nici n-o să mi-o ceară vreodată. Cred că n-ați uitat, Ivan Feodorovici, de reuniunea de astă-seară. Ați fost invitat în mod special.

— Cum să uit, n-am uitat, firește. Vin negreșit. Că doar e ziua ei de naștere, nu se cade să lipsesc. Douăzeci și cinci de ani !... Hm ! știi, Ganea, cred că aș putea să-ți dezvălui un secret. Pregătește-te. Avem din partea ei promisiunea, Afanasi Ivanovici și cu mine, că în seara asta, cu prilejul sărbătoririi, își rostește cuvîntul decisiv : a fi sau a nu fi ! " Încît ia seama !

O tulburare bruscă îl făcu pe Ganea să pălească.

— Promisiune categorică ? întrebă el cu un tremur în glas.

— Alaltăieri și-a dat cuvîntul la insistența noastră stăruitoare, rugîndu-ne să nu-ți spunem însă nimic deocamdată.

Generalul îl urmărea cu atenție pe Ganea ; aerul stingherit al acestuia părea că îl indispuie.

— Amintiți-vă, Ivan Feodorovici, spuse emoționat și întrucîtva ezitînd Ganea, că dînsa mi-a lăsat toată libertatea să decid cum vreau pînă în clipa cînd va lua ea o hotărîre ; ba și atunci chiar, ultimul cuvînt îl am eu...

— Care va să zică tu... se neliniști deodată generalul.

— N-am spus nimic.

— Gîndește-te în ce situație ne pui !

— N-am zis că renunț. Poate că nu m-am exprimat bine...

— Cred și eu ! Aș vrea să te văd renunțînd ! spuse cu ciudă generalul, fără să-și ascundă supărarea. Aici, dragul meu, nu se mai pune chestiunea că ai putea să renunți, ci e vorba cît de nerăbdător ești să primești răspunsul ei, cu cîtă plăcere și bucurie aștepți acest răspuns... Cei de-acasă ce spun ?

— Ce să spună ! Acasă, totul va decurge cum vreau eu. Numai tata, ca de obicei, se ține de năzbîtii ; a întrecut orice măsură, încît refuz să mai stau de vorbă cu el, dar îl țin din scurt și, de n-ar fi mama, zău că l-aș da pe ușă afară. Bineînțeles, mama plînge într-una și soră-mea e furioasă. Eu însă le-am avertizat că numai eu am dreptul să hotărîsc cînd e vorba de propria mea soartă și vreau ca toată lumea din casă să se supună voinței mele. Surorii mele, cel puțin, i-am spus toate acestea răspicat, de față cu mama.

— Eu, unul, drept să-ți spun, nu mai înțeleg nimic, observă gînditor generalul, ridicînd din umeri și desfăcîndu-și brațele în semn de mirare. Chiar zilele trecute, ții minte, cînd Nina Alexandrovna a venit la mine să se plîngă, ce se mai văita, ce se mai căina ! „Dar de ce atîta necaz ?“ o întreb eu — ca să aflu că pentru mama și sora ta căsătoria aceasta ar fi o *dezonoare*. Ce *dezonoare*, mă rog, aș vrea să vă întreb ? Cine ar putea să-i reproșeze ceva Nastasiei Filippovna sau să afirme ceva rău despre purtarea ei ? Numai pentru că a trăit cu Toțki ? Dar e absurd, mai ales dacă ținem seama de anumite împrejurări ! „Nu-i așa că n-ați admite-o în societatea fiicelor

dumneavoastră ?" zice. Ca să vezi la ce se gindește ! Dar nu înțeleg cum de nu ține seama Nina Alexandrovna de...

— De situația ei ? il ajută Ganea pe general să-și isprăvească gândul. Își cunoaște ea foarte bine locul, nu fiți supărat pe dinsa. De altfel, i-am făcut atunci un scandal teribil, ca să învețe minte și să nu se mai amestece în treburile altora. Și totuși, dacă mai avem încă liniște acasă, e numai fiindcă ultimul cuvânt n-a fost rostit până acum, dar puțin lipsește ca să se dezlănțuie furtuna. Dacă în seara asta lucrurile se lămuresc definitiv, e limpede că atunci totul va răbufni pe față.

Prințul auzi toată conversația asta aplecat la măsuta din colț asupra probei sale de caligrafie. Isprăvind, se apropie de birou ca să predea hîrtia generalului.

— Așadar, asta-i Nastasia Filippovna ? îngină el, cercetînd cu multă luare-aminte și curiozitate portretul. Frumoasă făptură ! mai adăugă Mișkin cu înflăcărare.

Și, într-adevăr, fotografia înfățișa o femeie tinărară, de o frumusețe rară. Era îmbrăcată cu o rochie de mătase neagră, elegantă, dar sobră ; părul, probabil castaniu, era prins într-o pieptănătură simplă de tot, ochii îi avea negri, adumbriți și profunzi, fruntea gînditoare ; chipul, cu obraji puțin cam subți și poate prea palid, exprima pasiune, lăsînd să se întrevadă și o umbră de trufie. Ganea și generalul se uitau uluiți la Mișkin...

— Cum, adică, Nastasia Filippovna ? O cunoști dumneata pe Nastasia Filippovna ? întrebă generalul.

— Da, sînt numai de douăzeci și patru de ore în Rusia și am avut prilejul să aud vorbindu-se de această femeie minunată, răspunse prințul și povesti despre întîlnirea cu Rogojin și tot ce aflase de la acesta.

— Ce-o mai fi și asta ! zise generalul, cuprins iar de neliniște ; ascultase cu multă atenție istorisirea prințului și acum îl fixă pe Ganea cu o privire iscoditoare.

— Vreo mitocănie, desigur, murmură Ganea puțin tulburat, la ce te poți aștepta de la un negustoraș zurbagiu, pus pe chefuri și dezmăț. Am mai auzit eu ceva despre o ispravă de-a lui.

— Așa e, am auzit și eu, își aduse aminte generalul. După întîmplarea aceea cu cerceii, Nastasia Filippovna ne-a povestit totul de-a fir a păr. Dar acum e altceva. O fi vorba într-adevăr de un milion și... de o pasiune. O pasiune brutală,

să zicem, dar e pasiune și se cam știe de ce-s capabili domnișorii aceștia când o iau razna... Hm ! numai de n-ar ieși de-aici vreo încurcătură ! conchise generalul, căzînd pe gînduri.

— Vă sperie milionul ? surîse Ganea.

— Tu nu te temi, firește ?

— Ce impresie ți-a făcut, prințe ? întrebă deodată Ganea pe Mișkin. Are aerul unui om serios sau e o pușlama ordinară ? Aș vrea să știu părerea dumitale personală.

În sufletul lui Ganea se petrecea probabil ceva neobișnuit, făcîndu-l să pună această întrebare. Părea că un gînd nou îi încolți în minte și-i sclipi nerăbdător în ochi. Cît despre general, a cărui neliniște era vădită, se uită chiorîș la prinț, ca și cum nu s-ar fi așteptat la cine știe ce mare lucru de pe urma răspunsului său.

— Nu știu cum să vă spun, reflectă prințul, numai că mie personal mi-a făcut impresia unui om cuprins de o mare pasiune, ba aș zice chiar de o pasiune bolnăvicioasă. De altfel, el însuși are încă aerul unui om suferind. Nu este exclus ca din primele zile chiar să cadă iarăși la pat, mai cu seamă dacă nu se cruță și se apucă de chefuri.

— Așa ? Asta e impresia dumitale ? se agăță generalul de această supoziție.

— Da, e impresia pe care mi-a făcut-o.

— Ce are a face că peste cîteva zile ar putea să cadă la pat, zise Ganea, surizînd răutăcios din colțul buzelor. Asemenea istorii se pot întîmpla și fără să fie nevoie de prea mult timp, și n-ar fi exclus să se întîmple ceva chiar în seara asta...

— Hm !... Tot ce se poate... Dar atunci totul va depinde de ceea ce i se va năzări Nastasiei Filippovna, murmură generalul.

— Și o știți cum e citeodată !

— Ce vrei să spui ? strigă generalul, indispus la culme. Ascultă, Ganea, te-aș ruga astăzi să n-o contrazici, caută să fii... într-un cuvînt să-i intri în voie... Hm !... ce te hlizești la mine ? Și eu cred, Gavriila Ardalionici, că ar fi nimerit, chiar foarte nimerit s-o spunem acum deschis : ce urmărim noi în definitiv ? În ceea ce mă privește, interesul meu personal în afacerea asta, înțelegi, e pe deplin asigurat și nimic nu m-ar putea îngrijora ; într-un fel sau altul, ce-i al meu e pus deoparte. Toțki nu-și va schimba hotărîrea, prin urmare nu risc nici o pierdere și, dacă îmi bat capul acum cu asta, numai

pentru binele tău. Gîndește-te, așadar ; ce naiba, n-ai încredere în mine ? Că doar ești un om... într-un cuvînt, un om deștept, și m-am bizuit pe tine... Or, în cazul de față, acest lucru e... e...

— E lucru de căpetenie, isprăvi Ganea, venind iarăși în ajutorul generalului. vădit încurcat, și buzele i se schimonosiră într-un zîmbet veninos, pe care nici măcar nu încercă să-l ascundă. Își aținti privirea febrilă în ochii generalului, ca și cum ar fi vrut ca acesta să-i citească tot gîndul. Generalul se făcu roșu de minie.

— Da, da, precum ai spus ! A ști să fii deștept este un lucru de căpetenie ! întări el, sfredelindu-l cu privirea pe interlocutorul său. Nu ți se pare că ești cam ridicol, Gavri! Ardalionici ! Îmi face chiar impresia că te și bucură apariția acestui fecioraș de negustor, ca și cum ai vedea în el o scăpare pentru tine. Aici însă e nevoie de o judecată lucidă din capul locului : trebuie să cumpănești bine situația... și să procedezi în consecință... drept și cinstit, și asta e valabil pentru amîndouă părțile ; iar de nu... e preferabil s-o spui dinainte, ca să nu compromiți pe alții, cu atît mai mult cu cît ai avut timp suficient pentru asta ; și nici acum nu-i prea tîrziu de altfel (generalul ridică sprîncenele semnificativ), cu toate că mai sînt doar cîteva ceasuri... Ai înțeles ce vreau să spun ? Ai înțeles ? Chiar așa, zău, accepți ori nu ? Dacă nu accepți, spune și — mă rog... nimeni nu te silește, Gavri! Ardalionici, nimeni nu te împinge cu forța într-o cursă, dacă ți se pare cumva că la mijloc e vreo cursă.

— Accept, rosti cu glasul pe jumătate, dar pe un ton hotărît Ganea, apoi tăcu posomorît, lăsîndu-și privirea în pămînt.

Generalul părea satisfăcut. Ce-i drept, se cam pripise și acum își făcea reproșuri de a fi întrecut măsura. Cînd deodată, întorcîndu-se spre musafir, o neliniște subită i se așternu pe față la gîndul că acesta auzise toată conversația. În aceeași clipă însă liniștea îi reveni ; o singură privire aruncată asupra prințului i-a fost de ajuns pentru a nu-și mai face griji în această privință.

— Formidabil ! strigă el, privind proba de scris pe care i-o prezentase prințul. Dar e un adevărat model de caligrafie ! Și încă un model din cele mai reușite ! Privește, Ganea, ce talent !

Pe o foaie groasă de hirtie velină prințul scrisese cu caractere medievale rusești fraza :

„Cu a sa iscălitură preaumilul egumen Pafnutie.“

— Aveți aici, explică el cu vădită plăcere și încântare, iscălitura starețului Pafnutie, aflată pe un manuscris din secolul al paisprezecelea. Știau să iscălească frumos egumenii și mitropoliții de odinioară, ba cu ce gust câteodată, cu câtă vrednicie ! Nu aveți în biblioteca dumneavoastră măcar ediția lui Pogodin¹², domnule general ? Urmează apoi și alte modele de scriere : iată, aici aveți o probă de caligrafie rondă, pe care o întrebuițau francezii în secolul trecut, unele litere nici nu mai seamănă cu cele de azi ; era scrisul curent de atunci, acela al scribilor oficiali ; specimenul care mi-a servit de model provine de la unul dintre ei, veți recunoaște și dumneavoastră că nu e lipsit de unele calități reale. Priviți acest *d* și acest *a* așa de frumos rotunjite. E o încercare de a transpune acest tip de scriere franceză în caractere rusești, ceea ce nu-i de loc ușor, și văd că mi-a reușit, apare destul de frumos. Poftim și o altă scriere, foarte originală și foarte frumoasă în fraza aceasta : „Munca necurmată învinge totul“. Este caligrafia cancelariilor rusești sau, dacă doriți mai precis, a cancelariilor militare. Așa se scriu documentele oficiale care trebuiesc adresate unor personaje importante. Literă rondă, frumoasă, e scris cu negru, dar cu mult gust. Un caligraf n-ar admite asemenea ornamente sau, mai bine zis, asemenea intenții de ornamentație, vedeți, aceste codițe mici neisprăvite, dar dacă le priviți în ansamblu, aici se reflectă un caracter, se întrevește chiar sufletul unui scrib cazon ; ar vrea parcă să dea frîu liber fanteziei, să asculte de inspirația talentului, dar gulerul vestonului ostășesc e strîns încheiat în cîrlige, spiritul de disciplină răzbește pînă și în scris. Ce să zic, e fermecător ! Modelul acesta mi-a căzut în mină cu totul din întîmplare și unde credeți ? În Elveția ! Recent de tot, și m-a impresionat profund. Asta-i o scriere cursivă englezească, simplă și sobră ; cită grație și eleganță ; aici totul e perfect, un șirag de perle încîntător ; dar iată și o variantă franțuzească a acestui scris, am împrumutat-o de la un comis-voiajor francez ; de fapt, e aceeași scriere engleză, cu aceleași caractere, dar cu deosebirea că linia neagră e un pic mai densă, mai îngroșată, ceea ce face ca proporțiile de lumină să nu fie respectate ; remarcăți, de asemenea, că și ovalul suferă o modificare ușoară : e

puțin mai rotunjit ; mai găsim în plus aici și niște parafe, dar parafele sînt un lucru foarte delicat, care ascunde mii de primejdii ! Parafa reclamă multă finețe și gust extraordinar : dar, cînd reușește, cînd proporțiile au fost bine intuite, o asemenea scriere este mai presus de orice comparație, rămîi pur și simplu îndrăgostit !

— Oho ! Ce subtilități de amănunt ! zise generalul, rîzînd. Păi dumneata, cum vîd, ești mai mult decît un caligraf, ești un adevărat artist ! Tu ce zici, Ganea ?

— E uimitor, întări secretarul, și ai putea spune un artist deplin conștient de vocația lui, adăugă el cu un suris ironic.

— Tu rîzi. N-ai decît. Dar aici e vorba de o adevărată carieră, urmă generalul. Nici nu știi, prințe, pentru ce personaj simandicos te vom pune să scrii ! Vom putea fără ezitare, chiar de la început, să-ți oferim treizeci și cinci de ruble pe lună. Dar vîd că e deja ora douăsprezece și jumătate, se întrerupse el din vorbă, controlîndu-și ceasul ; așadar, să ne înțelegem, prințe, sînt grăbit și poate n-o să mai avem ocazia să ne întîlnim astăzi ! Ia loc puțin ; ți-am spus că nu e chip să te primesc prea des, în schimb doresc sincer să-ți viu cît de cît în ajutor, ca să poți face față, adică, nevoilor celor mai urgente ; pe urmă te descurci singur cum știi. Îți voi găsi un loc într-o cancelarie ; n-ai să ai cine știe ce mult de lucru, dar trebuie să fii conștiincios și punctual. Acum, în ce privește găzduirea dumată, Gavrița Ardalionici Ivolghin, tînărul meu prieten aci prezent, cu care te rog să faci cunoștință, locuiește în familie ; mama și sora dumisale au disponibile două-trei odăi mobilate, pe care le închiriază, inclusiv serviciul, la persoane de bună condiție. Nina Alexandrovna, sînt convins, va ține seamă de recomandația mea. Pentru dumneata, prințe, este mai mult decît o comoară, mai întîi pentru că în loc să stai singur, vei trăi, ca să spun așa, în sînul familiei, căci, după părerea mea, nu poți la început să rămîi singur cîc într-o capitală cum e Petersburgul. Nina Alexandrovna și Varvara Ardalionovna, mama și sora lui Gavrița Ardalionici, sînt niște doamne onorabile, pentru care am cea mai mare considerație. Nina Alexandrovna este soția unui vechi camarad al meu, generalul Ardalion Alexandrovici, actualmente pensionar. E adevărat că în urma unor împrejurări cu totul speciale am încetat să-l mai vîd, ceea ce însă nu mă împiedică să-i păstrez într-un anumit fel toată stima. Toate astea ți le spun,

prințe, ca să te fac să înțelegi că va fi din parte-mi o recomandație, ca să zic așa, personală, care mă angajează și că, prin urmare, răspund oarecum pentru dumneata. Costul pensiunii e din cele mai moderate și sper că leașa dumatăle îți va permite în curînd să faci față acestei cheltuieli. E drept că omul mai are nevoie și de ceva bani de buzunar ; cred însă că n-ai să te superi, dragă prințe, dacă-ți atrag atenția că ar fi mai cuminte să eviți banii de buzunar și, în general, nici să nu porți bani în buzunar. Ți-o spun după părerea pe care mi-am făcut-o despre firea dumatăle. Dat fiind însă că în momentul de față punga dumatăle e absolut goală, permite-mi să-ți ofer această hirtie de douăzeci și cinci de ruble. Bineînțeles, ne vom socoti mai tîrziu, și dacă ești într-adevăr un om așa de sincer și bun la inimă cum te arată vorba, sper că nici în privința asta nu se va interpune vreo umbră între noi. Și dacă îți port atîta interes, numai pentru că am anumite proiecte în privința dumatăle ; într-o zi le vei cunoaște. Vezi cît de sincer îți vorbesc. Sper, Ganea, că nu vei avea nimic de obiectat ca prințul să locuiască la voi ?

— O, dimpotrivă ! Mama va fi chiar încîntată... răspunse cît se poate de politicoș și prevenitor Ganea.

— Mi se pare că pînă acum nu aveți ocupată decît o singură cameră ; cum îl cheamă pe locatar ? Ferd... ? Fer...

— Ferdișcenko.

— Exact. Dar să știi că nu-mi place de loc acest Ferdișcenko al vostru ; un fel de măscărici ordinar. Și nu înțeleg de ce Nastasia Filippovna îl încurajează atît. Să fie oare cu adevărat rudă cu ea ?

— Aș, e o glumă, și atît ! Ce rubedenie ? Nici în clin, nici în mîneacă.

— Ei, atunci dă-l naibii ! Ei bine, prințe, ești mulțumit sau nu ?

— Vă mulțumesc, generale, v-ați arătat într-adevăr ca un om de inimă față de mine, cu atît mai mult că nici măcar nu v-am cerut sprijinul ; și n-o spun din mîndrie ; adevărul e că realmente nu știam unde să-mi pun capul. Ce-i drept, adineauri, Rogojin m-a invitat să mă duc la el.

— Rogojin ? Ei bine, cred că nu face ; ți-aș da un sfat părintesc sau, dacă ți-e mai pe plac, un sfat prietenesc : să-l scoți din cap pe domnul Rogojin ăsta. Și, în general, te-aș sfătui să-ți limitezi relațiile la familia în care vei sta.

— Pentru că sînteți așa de bun cu mine, încep prințul, aș avea de rezolvat o chestiune. Am primit o comunicare...

— Îmi pare rău că trebuie să te întrerup, se scuză generalul, dar nu mai dispun de nici un minut. Mă duc să te anunț Lizavetei Prokofievna ; dacă dorința ei va fi să te primească chiar acum (am eu grijă să te prezint în modul cel mai favorabil), te sfătuiesc să profiți de ocazie și să-i intri în voie, căci Lizaveta Prokofievna poate să-ți fie de mare folos ; purtați doar același nume. De n-o vrea acum, să nu-ți fie cu supărare, vei veni altă dată. Iar tu, Ganea, uită-te puțin la socotelile astea : am încercat adineauri să le punem la punct cu Fedoseev. Ar trebui să le includem...

Și generalul ieși, fără ca prințul să mai fi apucat să-i vorbească de chestiunea care-l preocupa, deși încercase pentru a patra oară să deschidă vorba. Ganea aprinse o țigară, oferindu-i și prințului ; acesta primi și, nevoind să-l deranjeze pe secretar, porni să examineze încăperea. Ganea aruncă o privire fugară asupra hîrtiei înțesate cu cifre pe care generalul i-o dăduse s-o studieze. Era distrat ; zîmbetul, privirea, îngîndurarea lui Ganea i se părură prințului și mai apăsătoare acum, după ce rămaseră singuri. Deodată, Ganea se apropie de prinț, care în momentul acela se oprire lingă măsută și examina din nou portretul Nastasiei Filippovna.

— Așadar, îți place această femeie, prințe ? întrebă el pe neașteptate, scrutîndu-l cu privirea ; un gînd tainic păru să incolțească în mintea lui.

— Ce față extraordinară ! răspunse prințul. Și sînt convins că nici soarta ei nu este din cele mai banale. E plină de voioșie și totuși se vede că a suferit mult, nu-i așa ? O trădează ochii și, uite, pomeții aceștia delicat conturați, aceste două punctulețe de sub ochi, la curmătura obrazilor. E mîndră, foarte mîndră : dar n-aș știi să-ți spun dacă e bună sau rea la suflet. Ah, ce mult aș vrea să fie bună ! Atunci totul ar fi salvat !

— *Dumneata* te-ai căsătorit cu o femeie ca asta ? reluă Ganea, cu privirea-i febrilă mereu ațintită asupra prințului.

— Eu nu pot să mă căsătoresc cu nici o femeie, sînt un om bolnav, răspunse prințul.

— Dar Rogojin s-ar însura cu ea ? Ce crezi ?

— Cum să-ți spun, de înșurat cred că s-ar înșura și mine, numai că n-ar trece o săptămână și s-ar putea întâmpla s-o și înjunghie.

La auzul acestor cuvinte din urmă, Ganea tresări zguduit, cu atîta violență, încît prințul abia se reținu să nu scoată un țipăt.

— Ce ai ? bîigui el, apucîndu-l de braț.

— Excelență, excelența-sa generalul vă roagă să poftiți la excelența-sa Elizaveta Prokofievna, anunță valetul. apărut în clipa aceea în ușă. Prințul îl urmă pe valet.

IV

Surorile Epancin erau, toate trei, niște domnișoare trupeșe, de o constituție robustă și se bucurau de o sănătate înfloritoare ; aveau umerii superbi, pieptul voinic, brațele puternice, aproape ca de bărbați și, bineînțeles, o poftă de mîncare corespunzătoare vigoarei lor exuberante și pe care, de altfel, nici nu încercau s-o ascundă, cu toate că generăleasa Lizaveta Prokofievna se arăta scandalizată ori de cîte ori le vedea infulecînd cu o plăcere prea puțin temperată. Deoarece însă, cu tot respectul aparent pe care i-l arătau fiicele, opiniile ei pierduseră de multă vreme autoritatea infailibilității de altădată, încît acordul tacit al conclavului celor trei fete ieșea întotdeauna biruitor, generăleasa, în interesul demnității sale personale, socotea că-i mai nimerit să se abțină de la orice observație. E drept însă că firea omului adesea refuză să se supună înțelepciunii ; din an în an Lizaveta Prokofievna devenea tot mai capricioasă și mai nestăpînită, ba căpătase și unele ciudățenii ; noroc că-i rămînea la îndemînă un soț supus și răbdător, asupra căruia își vărsa de obicei tot năduful, pentru ca după aceea armonia să se reîntroneze în familie și lucrurile să meargă cum nu se poate mai bine.

De altfel, nici generăleasa nu se putea plînge că n-ar avea poftă de mîncare și de obicei, la douăsprezece și jumătate se așeza împreună cu fiicele ei la masă, în fața unei gustări copioase, care semăna mai mult cu o masă de prînz. Înainte de aceasta domnișoarele mai obișnuiau să bea și cîte o ceașcă de cafea cu lapte, care li se servea la pat, la ora zece dimineața, în clipa cînd se trezeau ; așa le plăcuse și așa rămăsese

rînduit o dată pentru totdeauna. Iar la douăsprezece și jumătate, în sufrageria cea mică, vecină cu apartamentul Lizavetei Prokofievna, se servea micul dejun. Uneori, la gustarea aceasta intimă lua parte și generalul, bineînțeles cînd îi permiteau ocupațiile. Se servea ceai, cafea cu lapte, brînză, unt, miere și un fel de clătite care-i plăceau la nebunie generălese, pîrjoale etc., ba chiar și supă fierbinte. În dimineața zilei cînd începe povestea noastră, toată familia, adunată în sufragerie, aștepta sosirea generalului, care anunțase că vine la douăsprezece și jumătate. Dacă întîrzia măcar cu un minut, generăleasa ar fi trimis să-l cheme, dar, ca de obicei, el apărură punctual. Apropiindu-se de nevastă-sa pentru a-i săruta mîna, generalul observă de astă dată pe față-i o expresie stranie. Și cu toate că din ajun încă presimțise că lucrurile se vor desfășura astăzi întocmai din pricina unei „tărășenii“ (după cum obișnuia el să spună) și aseară, înainte de a adormi, se frămîntase puțin din cauza asta, neliniștea îl cuprinse iarăși. Fetele veniră pe rînd să-l sărute, dar și aici se simțea că lucrurile nu sînt tocmai în regulă ca de obicei, deși nu putea fi vorba de o adevărată supărare. E drept că generalul devenise cam suspicios în ultima vreme din cauza unor anumite complicații incidentale de ordin personal, dar ca tată și soț cu experiență, care știa să procedeze cu destulă abilitate, se grăbi și de data aceasta să-și ia măsuri de prevedere.

Poate că nu va dauna prea mult clarității povestirii noastre dacă zăbovim aici puțin pentru a da și unele lămuriri suplimentare, ce ne vor ajuta să conturăm mai precis raporturile ce se definiseră în sînul familiei Epancin și împrejurările în care o găsim la începutul acestei istorisiri. Spuneam că generalul, deși nu avea cine știe ce studii, rămînînd, după propria lui expresie, un simplu „autodidact“, era totuși un soț și un tată abil și cu experiență. Adoptase, între altele, sistemul de a nu-și zori fetele la măritiș, adică „nu se ținea mereu de capul lor“ și nu prea le plictisea cu dorința lui părintească de a le vedea căpătuite, cum se întîmplă, în mod firesc și involuntar de altfel, pînă și în familiile cele mai rezonabile, fericite de soartă cu o numeroasă progenitură feminină. Generalul izbutise chiar s-o convertească și pe Lizaveta Prokofievna la sistemul său, deși aplicarea lui se dovedea a fi destul de anevoioasă — cu atît mai anevoioasă cu cît era și nefirească; însă argumentele generalului își aveau temeinicia lor, bazate

fiind pe fapte palpabile. Unde mai pui că, lăsate în voia lor, libere de a decide ele însele în această privință, fetelor, în cele din urmă, trebuia, firește, să le vină mintea la cap și, lăsând la o parte capriciile și pretențiile exagerate, ar fi început să acționeze energic și cu tragere de inimă; părinților nu le-ar mai rămânea decît să vegheze discret, dar perseverent, ca nu cumva să se producă vreo alegere fantezistă ori vreo tendință deplasată, pentru ca, la momentul oportun, să intervină spre a îndruma lucrurile cu hotărîre pe făgașul cel firesc și dorit. În sfîrșit, mai trăgea în cumpănă și faptul că averea și poziția socială a familiei creștea an de an, în progresie geometrică, așa încît, pe măsură ce vremea trecea, domnișoarele Epancin deveneau partide din ce în ce mai atrăgătoare. Dar iată că peste toate aceste socoteli și argumente de netăgăduit interveni un fapt nou; fiica cea mai mare, Alexandra, deodată și aproape pe neașteptate (așa cum se întîmplă de obicei), împlini douăzeci și cinci de ani. Aproape în același timp, Afanasi Ivanovici Toțki, om de lume, cu relații înalte în societatea cea mai aleasă și pe deasupra putred de bogat, își manifestă din nou vechea lui dorință de a-și întemeia un cămin. Era un om de vreo cincizeci și cinci de ani, cu o fire delicată și gusturi ultrarafinate. Ținea să contracteze o căsătorie convenabilă și era un mare cunoscător și admirator al frumuseții feminine. Fiind în ultimul timp într-o foarte strînsă prietenie cu generalul Epancin, întărită mai ales prin faptul că deveniseră asociați la mai multe întreprinderi financiare, îi mărturisi într-o zi intenția sa și, sub cuvînt că-i cere un sfat prietenesc și îndrumare, îl întrebă dacă ar fi agreată o eventuală cerere de căsătorie din partea lui cu una din fiicele generalului. Curgerea lină și fericită a vieții familiei Epancin intra, așadar, într-un moment de cotitură.

Cea mai frumoasă dintre toate era, după cum am mai spus, sora cea mică — Aglaia. Dar pînă și Toțki, cu tot egoismul lui nemăsurat, înțelegea că nu într-acolo trebuie să-și îndrepte privirile și că Aglaia e sortită altuia. Poate că dragostea exagerată și prietenia prea inflăcărată a surorilor ei făceau ca lucrurile să meargă prea departe în această privință, dar ele, cu toată sinceritatea, făureau în visurile lor pentru Aglaia un ăestin care să fie idealul posibil al paradisului pe pămînt. Viitorul soț al Aglaiei trebuia să aibă toate calitățile, toate perfecțiunile, fără a mai vorbi și de avere. Ba între ele ră-

măsesse chiar stabilit, printr-o înțelegere tacită și fără prea multe conciliabule, să facă, în caz de nevoie, și unele sacrificii materiale în favoarea celei mai mici pentru a-i asigura o dotă cu totul neobișnuită, colosală. Părinții știau asta; de aceea, când Toțki își destăinui intențiile matrimoniale, ei erau aproape convinși că una din fetele mai mari va consimți la această căsătorie, cu atât mai mult că în cazul lui Afanasi Ivanovici nici nu se punea problema zestrei. Om practic și cu experiență, generalul primi cu toată considerația propunerea lui Toțki. Întrucât însă chiar Toțki, silit de anume împrejurări, manifesta multă prudență, și demersul lui părea că sondează deocamdată terenul, părinții, la rîndul lor, se mărginiră să-l facă cunoscut fetelor mai mult prin aluzii delicate. Răspunsul pe care-l obținură n-a fost nici el îndeajuns de precis, totuși suficient pentru a-i convinge că, într-o asemenea eventualitate, Alexandra n-ar respinge propunerea lui Toțki. Era o fată cu caracter hotărît, dar blindă din fire și înțelegătoare; ar fi primit să se mărite cu Toțki de bunăvoie și, o dată cuvîntul dat, l-ar fi ținut negreșit. Nu era de loc ahtiată după lux și nu numai că nu ar fi adus în căsnicie și în viața bărbatului ei cine știe ce griji sau schimbări neobișnuite, ci, dimpotrivă, ar fi realizat un cămin tihnit și plin de mulțumire. Fără a fi o frumusețe răpitoare, avea totuși un fizic plăcut. Deci, ce ar fi putut Toțki să-și dorească mai mult?

Și totuși lucrurile se trăgăneau. Printr-o înțelegere amicală, Toțki și generalul conveniseră să se abțină deocamdată de la orice demersuri oficiale și, ca atare, irevocabile. De altfel, nici părinții nu se hotărîseră încă să aducă vorba deschis înaintea fetelor. Pe de altă parte, o disensiune părea că-și face loc între ei: Lizaveta Prokofievna se arăta din ce în ce mai nemulțumită — ceea ce era destul de grav. Era la mijloc o chestiune delicată, o împrejurare pe cît de curioasă, pe atît de incilcită, care amenința să compromită situația, ba să și rateze tot aranjamentul.

„Încurcătura“ (cum îi spunea Toțki) se întîmplase de mult, cu vreo optsprezece ani în urmă. În imediată vecinătate cu unul dintre cele mai frumoase domenii ale sale, situat într-o gubernie centrală, se zbătea în nevoi și greutateți un mic proprietar, copleșit de necazuri, care ajunsese de pomină prin neîncetatele sale ghinioane. Era un fost ofițer, născut dintr-o familie nobilă, de viță mai veche chiar decît a lui Toțki, și

pe care-l chema Filipp Alexandrovici Barașkov. Plin de datorii și înglodat în ipotecă, omul izbutise în cele din urmă, datorită unei munci de ocaș, cot la cot cu țărani, să-și pună într-o oarecare rînduială moșioara. La cea mai mică izbîndă, nenorocitul își recăpăta de obicei încrederea și prindea din nou curaj. Înaripat și plin de speranțe, se repezi pentru cîteva zile în capitala județului, ca să încerce a cădea la învoială cu unul din principalii lui creditori. A treia zi după sosirea în oraș, se trezi cu starostele sătucului său, venit în goana mare, călare, cu barba pîrlită și fața plină de arsuri, să-i aducă vestea că „ieri, în amiaza mare, conacul fu mistuit de foc pînă în temelii și că în flăcări s-a prăpădit și conîța, numai copilașii au scăpat teferi“. O asemenea surpriză nici chiar Barașkov, care înghițise pînă atunci atîtea „hapuri“ din partea soartei, n-o mai putuse suporta ; cu mintea zdruncinată, peste o lună de zile se sfîrși, răpus de congestie cerebrală... Moșioara lui, văduvită de țărani, plecați care încotro să-și caute un rost în lume, fu vîndută la mezat ; cît despre copilași — două fete, una de șase, cealaltă de șapte ani — ele fură luate din mărînimie de Afanasi Ivanovici Toțki și încredințate administratorului său de moșie, fost funcționar, neamț de origină și tată al unei familii numeroase. Curînd după aceea, cea mai mică din surorile orfane muri de tuse convulsivă, și astfel Nastia rămase singură. Toțki, care se afla pe atunci în străinătate, uitase curînd de existența celor două fete. Trecură vreo cinci ani, cînd, într-o zi, Afanasi Ivanovici se gîndi să-și viziteze moșia, și cu acest prilej, în conacul său de la țară, printre copiii administratorului, îi atrase deodată atenția o fetiță fermecătoare, de vreo doisprezece ani, vioaie, deșteaptă și care promitea să devină mai tîrziu de o frumusețe remarcabilă ; în privința asta, Afanasi Ivanovici avea un ochi bine format. Nu zăbovi atunci la moșie decît puține zile, dar avu grijă să dea anumite dispoziții potrivit cărora în educația fetei interveniră oarecare schimbări : fu angajată o guvernantă elvețiană, femeie în vîrstă, respectabilă și cu multă experiență în domeniul educației alese a tinerelor fete și care, pe lîngă limba franceză, predă și diferite alte discipline. Instalată separat într-o căsuță de țară, guvernanta se ocupă intens și exclusiv de educația micuței Nastia. După patru ani, perioada aceasta de educație multilaterală luă sfîrșit. Guvernanta fu concediată, iar pe Nastia, din împuternicirea lui Afanasi Ivano-

vici, veni s-o ia în grija sa o cucoană, vecina lui Toțki de lingă o altă moșie, situată într-un sat dintr-o gubernie mai îndepărtată. Toțki avea acolo o moșioară nu prea întinsă, cu un mic conac rustic, proaspăt construit și mobilat cu un gust deosebit. De altfel însuși sătucul avea un nume încântător — Otradnoie *. Moșiereasa o instală pe Nastia în acest colțisor tihnit și, cum era văduvă, fără copii, și locuia doar la o verstă depărtare de Otradnoie, veni și ea să stea acolo împreună cu Nastia, căreia i se atașară ca personal de serviciu în casă o bătrână menajeră și o tinărară, dar foarte pricepută, cameristă. În conacul de la Otradnoie, Nastia găsi instrumente muzicale, o bibliotecă frumoasă de cărți instructive și romane sentimentale, tablouri, stampe, creioane, pensule, culori, o foarte nostimă cățelușă, iar după două săptămîni descinse și Afanasi Ivanovici... De atunci el îndrăgi în mod deosebit acest conac al său pierdut în mijlocul stepelor; vară de vară venea să petreacă acolo două-trei luni, și așa se scurseră vreo patru ani de viață tihnită, plină de farmec și fericire.

Dar iată că într-o zi — pe la începutul iernii, patru luni după ultima vizită a lui Afanasi Ivanovici la Otradnoie, unde, de data aceasta, nu zăbovise decît două săptămîni — se răspîndi zvonul sau, mai bine zis, ajunse la urechile Nastasiei Filippovna vestea că Afanasi Ivanovici ar avea de gînd să se însoare la Petersburg cu o fată tinărară, frumoasă și de neam, cu alte cuvinte că e pe punctul de a face o partidă strălucită. Mai tîrziu, zvonul se dovedi a nu fi tocmai exact în toate amănuntele, căci fusese vorba doar de un proiect de căsătorie și încă foarte îndoielnic ca perspectivă de realizare. Și totuși, din clipa aceea, în soarta Nastasiei Filippovna interveni subit o cotitură radicală. Ea manifestă dintr-o dată o extraordinară hotărîre și un surprinzător spirit de inițiativă, în care se vădi aprig un caracter nebănuît. Fără a sta mult pe gînduri, părăsi brusc colțul ei tihnit de țară și, făcînd singură drumul pînă la Petersburg, apăru pe neașteptate la locuința lui Toțki. Revenindu-și din uluiala primului moment, acesta încercă s-o readucă la bunele sentimente, dar de la început chiar se dovedi că în felul de a discuta cu dînsa totul trebuie schimbat: și limbajul, și tonul, și diapazonul vocii, și subiectele de conversație plăcută și elegantă pe care le folo-

* Îmbucurător, plăcut (rusă).

sise cu atît succes pînă atunci, și logica argumentării — într-un cuvînt, absolut totul. În față-i ședea acum o altă femeie, cu mult deosebită de aceea pe care o cunoscuse pînă atunci și pe care de abia cu cîteva luni în urmă, în luna iulie, o lăsase în satul Otradnoie.

Își dădu seama, în primul rînd, că știe și înțelege extraordinar de multe lucruri — atît de multe, încît îl cuprindea uimirea : cum de reușise ea să capete atîtea cunoștințe și informații, să-și formeze idei precise asupra atîtor lucruri ? (Să le fi acumulat oare din mica ei bibliotecă de domnișoară ? Dar nu numai atît : chiar și din punct de vedere juridic era foarte bine edificată asupra multor chestiuni și căpătase o cunoaștere temeinică dacă nu a lumii, cel puțin a felului cum se petrec unele lucruri în societate. În al doilea rînd, i se schimbase parcă și firea, caracterul. Nu mai era ființa aceea sfioasă, cu stări sufletești confuze, uneori plină de farmecul unei zburdălnicii și naivități adorabile, alteori tăcută și îngîndurată, mirată sau neîncrezătoare, înlăcrimată, cuprinsă de neliniști și neastîmpăr.

Nimic din toate astea. În fața lui Toțki rîdea acum în hohote și-l săgeta cu împunsături și cu un sarcasm veninos o faptură extraordinară, surprinzător de necunoscută, care îi mărturisii fără înconjur că nu avusese niciodată pentru dînsul decît cel mai profund dispreț, un dezgust împins pînă la greață, simțăminte ce s-au născut în sufletul ei îndată după surpriza primului moment. Această femeie nouă îi declară verde-n față că, de fapt, puțin i-ar păsa dacă el s-ar căsători chiar în clipa aceasta și cu oricine, dar că vrea anume să-l împiedice de la această căsătorie, și numai din răutate n-o să-l lase să se însoare, pentru că asta-i vrerea ei și că, prin urmare, așa se va întîmpla, „fie chiar și pentru a-mi bate numai joc de tine, pentru că, în sfîrșit, mi-a venit și mie rîndul să rîd după pofta inimii mele“.

Așa cel puțin se exprimase ea, deși poate că nici n-a spus tot ce avea pe cuget. Și în timp ce Nastasia Filippovna cea nouă îi zvirlea cu un rîs batjocoritor toate astea în obraz, Afanasi Ivanovici chibzuia în tăcere la situație, încercînd să-și pună puțină ordine în gîndurile cam răvășite. Dar îi trebuiră aproape două săptămîni de zile ca, tot cumpănind și cîntărind, să găsească o soluție. În cele din urmă, hotărîrea fu luată. Fapt este că Afanasi Ivanovici număra aproape cincizeci de ani, era un om cu greutate, care-și cîștigase de mult o poziție

temeinică în societate. Preocupat în gradul cel mai înalt de mulțumirea lui personală, el ținea mai presus de toate la liniștea și confortul său, după cum se și cădea unui om atât de onorabil. Nici cea mai mică abatere, nici cea mai ușoară șovăială nu era de îngăduit în privința celor ce se statorniciseră de întreaga întocmire a vieții, desăvârșindu-se într-o formă atât de frumoasă. Pe de altă parte, experiența și deprinderea de a privi lucrurile mai adânc îl făcură curînd pe Toțki să-și dea seama că de data aceasta avea de-a face cu o ființă de la care te poți aștepta la orice, o ființă în stare nu numai să amenințe, dar și să acționeze, căci nimic, dar absolut nimic n-ar fi oprit-o să-și ducă amenințările la îndeplinire; era pornită, fără îndoială, să sfideze orice, să-și bată joc de toate și de toți, încît orice încercări de a o ispiti și cuminți s-ar fi dovedit zadarnice. Substratul izbucnirii sale ascundea, de bună seamă, resorturi nebănuite de cu totul altă natură, care într-un haos sufletesc total exprimau deopotrivă protestul nesăbuit al unei inimi răzvrătită, o indignare romantică. Dumnezeu știe împotriva cui și pentru ce, un sentiment nepotolit de ură și dispreț depășind orice măsură — într-un cuvînt, ceva extrem de ridicol și de neconceput în rîndurile înaltei societăți, și care pentru orice om onorabil, dacă i se înîmplă să intervină în viața lui, constituie un adevărat blestem, o calamitate. Avere și relațiile lui Toțki îi permiteau bineînțeles oricînd să recurgă la o mică și foarte nevinovată ticăloșie care să-l scoată din încurcătură. Pe de altă parte, era limpede că din punct de vedere juridic, să zicem, Nastasia Filippovna nu-i putea pricinui aproape nici un prejudiciu; nici măcar un scandal mai mare n-ar fi reușit să stîrnească — atât de ușor putea fi oricînd făcută inofensivă. Dar toate acestea erau valabile numai în cazul cînd Nastasia Filippovna ar fi fost hotărîtă să procedeze ca orice altă femeie în situația ei și cum se procedează în general în asemenea cazuri, adică fără să forțeze prea mult nota. Și uite, tocmai aici i-au fost de mare folos lui Toțki perspicacitatea și agerimea, căci știuse să ghicească aproape fără greș că însăși Nastasia Filippovna își dă perfect de bine seama cît de neputincioasă este din punct de vedere juridic și că de fapt cu totul alt gînd îi încolțise în minte și i se reflecta în ochii scinteietori... Disprețuind orice, pînă și propria sa persoană (trebuia multă perspicacitate și inteligență pentru a surprinde în momentul acela că, de fapt, ea nu mai

ținea de mult la propria-i persoană și pentru a-l face pe el, scepticul și cinicul monden, să intuiască gravitatea acestei stări sufletești), Nastasia Filippovna era în stare să se piardă iremediabil și în chipul cel mai oribil să apuce drumul Siberiei și al ocnei, numai pentru a avea satisfacția de a fi reușit să-și bată joc în voie de omul care-i inspirase atîta dezgust și aversiune profundă. Afanasi Ivanovici n-a ascuns niciodată că era cam fricos sau, mai bine zis, extrem de conservator. Prevenit, de pildă, că va fi omorît în timpul cununiei sau că i se va întîmpla ceva foarte caraghios, indecent și potrivit conveniențelor sociale, el s-ar fi speriat, dar nu atît de faptul că va fi omorît, rănit, înșingerat sau scuipat în obraz în public ș.a.m.d., ci de faptul că toate astea i s-ar întîmpla într-un chip atît de nefiresc și dezagreabil. Or, comportarea Nastasiei Filippovna îi prevestea tocmai așa ceva, cu toate că nu rostise încă nici un cuvînt în acest sens; el însă își dădea seama că ea îl studiasse și-i cunoștea prea bine firea, încît va ști cum să-l lovească. Și intrucît căsătoria vizată nu era decît un simplu proiect, Afanasi Ivanovici preferă să cedeze, resemnat.

Hotărîrea lui fu influențată și de o altă împrejurare; era greu să-și închipuie cineva cît de puțin semăna, ca înfățișare, această nouă Anastasia Filippovna cu cea dinainte. Pînă atunci părăsise doar o fetișcană foarte drăguță, iar acum... Toțki nu-și putu ierta multă vreme faptul că în toți acești patru ani nu știuse să vadă ceea ce părea atît de evident. E drept că de ambele părți se produsese subit o transformare interioară. El își amintea, de altfel, că și înainte se întîmpla uneori să-i vină gînduri stranii cînd se uita, de pildă, în ochii ei : o întunecime profundă și misterioasă se cerea pătrunsă în adîncul lor ca o enigmă. În ultimii doi ani, Afanasi Ivanovici rămînea deseori surprins de schimbarea ce se produsese la Nastasia Filippovna; devenea tot mai palidă și — lucru ciudat — această paloare o făcea parcă și mai frumoasă. Ca toți craii care își fac în voie de cap, ducînd o viață libertină, Toțki tratase la început cu multă ușurință cucerirea lesnicioasă a acestui suflet neiscusit; dar în ultima vreme se văzu nevoit să-și pună de mai multe ori întrebarea dacă nu greșise în atitudinea sa atît de superficială față de Nastasia Filippovna. În tot cazul, încă din primăvara trecută, hotărîse în sinea lui s-o mărite cît mai curînd cu vreun domn așezat și cumsecade, cu slujba într-o altă gubernie, bineînțeles asigurîndu-i o dotă frumușică. (O, ce

crunt și cu cîtă satisfacție își bătea joc acum de toate astea Nastasia Filippovna !) Iată însă, că acum, ispitit de noutatea revelației, Afanasi Ivanovici se gîndi că ar putea trage anumite avantaje într-o altă manieră de pe urma acestei femei. Se hotări deci s-o instaleze la Petersburg. înconjurînd-o cu lux și confort. Dacă nu i-a mers într-un anumit fel, de ce n-ar încerca să-și realizeze scopul pe altă cale : etalată ca o curtezana de lux, Nastasia Filippovna ar face furori într-un anumit cerc de cunoscuți, ilustrîndu-i în mod strălucit reputația de mare cuceritor — gen de vanitate în care-i plăcea să exceleze.

Trecură astfel cinci ani de viață în capitală și, bineînțeles, în acest răstimp, multe lucruri se limpeziseră de la sine. Situația lui Afanasi Ivanovici nu era de loc de invidiat ; cel mai penibil era că, o dată cuprins de frică, i-a fost imposibil să-și mai recapete liniștea. Se temea, fără să știe de ce anume, se temea pur și simplu de Nastasia Filippovna. În primii doi ani, bănuî că Nastasia Filippovna urmărește un scop exclusiv matrimonial, dar tace numai dintr-un nemaipomenit amor propriu, așteptînd să facă el propunerea de căsătorie. Pretenția ar fi fost cu totul deplasată, Afanasi Ivanovici își încrețea plictisit fruntea și rămînea îndelung cuprins de gînduri grele. Spre marea și oarecum neplăcuta lui surprindere (ciudățenie a inimii omenești !) avu însă prilejul să se convingă într-o zi că o eventuală cerere în căsătorie ar întîmpina un refuz categoric din partea Nastasiei Filippovna. Multă vreme n-a fost în stare să înțeleagă. O singură explicație îi părea plauzibilă : mîndria acestei femei „jignite și prăpăstioase“ mergea pînă acolo, încît ar fi preferat să piardă chiar și situația cea mai strălucită, numai ca să-și poată arăta o dată mai mult disprețul printr-un refuz. Din nefericire pentru el, Nastasia Filippovna căpătase între timp asupra-i un ascendent din ce în ce mai mare, dominînd situația. Nici cele mai seducătoare avantaje n-ar fi reușit s-o ademenească și, cu toate că acceptase confortul care-i fusese oferit, continua să ducă o viață foarte modestă și în cei cinci ani care se scurseseră nu-și adunase aproape nici un fel de economii. În dorința lui de a rupe aceste lanțuri, Afanasi Ivanovici se gîndi să recurgă la un mijloc destul de ingenios : pe nesimțite, cu multă abilitate, o supuse unei acțiuni de continuă seducție cu ajutorul dibaci a tot felul de cuceritori irezistibili ; dar nici unul din acești bărbați ideali : prinți, husari, secretari de legatie, poeți, romancieri și chiar

socialiști — nici unul nu produse asupra Nastasiei Filippovna nici cea mai mică impresie, ca și cum avea o piatră în loc de inimă și sentimentele-i secaseră pentru totdeauna. Ducea o viață destul de retrasă și își petrecea timpul citind, studiind, făcând muzică. Relațiile ei erau restrinse : o vizitau mereu cîteva văduve sărace și caraghioase de funcționari, două actrițe și niște femei bătrîne ; ținea mult la familia numeroasă a unui învățător respectabil, în a cărui casă era primită cu multă dragoste și căldură sufletească. Seara, de cele mai multe ori, se adunau la ea cinci-șase cunoscuți, dintre care aproape nelipsit era și Toțki. De curînd fusese introdus în societatea Nastasiei Filippovna. ce-i drept nu fără greutate, și generalul Epancin. În același timp, absolut fără nici o dificultate și simplu de tot, apăru printre cunoștințele ei un tînăr funcționar, pe nume Ferdișcenko, un fel de măscărici ordinar și obraznic, cu pretenții de a fi spiritual și cu o sete nepotolită de băutură. Venea din cînd în cînd și un tînăr tăcut, cam ciudat, pe nume Ptițin, modest, corect și îngrijit îmbrăcat, care se ridicase dintr-un mediu de oameni săraci și devenise cămătar. Apăru, în sfîrșit, în casa ei și Gavriila Ardalionovici... În cele din urmă, Nastasia Filippovna căpătă o faimă ciudată ; toată lumea vorbea despre frumusețea ei și atîta tot ; nimeni n-avea nas să se laude cu vreo favoare, nimeni nu putea să povestească ceva compromițător pe seama ei. Această reputație, cultura, inteligența scripitoare și manierele alese ale Nastasiei Filippovna îl întăriră definitiv pe Afanasi Ivanovici în urmărirea unui anumit plan pe care și-l propusese mai demult. Era exact momentul cînd în toată istoria aceasta interveni energic, luînd parte foarte activă, și generalul Epancin.

Adresîndu-se lui Ivan Feodorovici în termeni de confidență amicală pentru a-i cere sfatul cu privire la una din fiicele sale, Toțki socoti de a sa datorie să-i mărturisească deschis și sincer totul. În același timp, el declară categoric că este decis să nu dea înapoi și, la nevoie, să recurgă *la orice* mijloc pentru a-și recîștiga libertatea ; că nu s-ar liniști, nici chiar dacă Nastasia Filippovna din proprie inițiativă i-ar oferi libertatea deplină de acțiune ; că nu l-ar satisface nici un fel de promisiuni verbale și are nevoie de garanții depline și concrete. Se înțelesesă să acționeze laolaltă. Hotărîră mai întîi să recurgă la mijloacele cele mai blinde, apelînd mai ales „la coardele sensibile ale inimii“. Se duseră împreună la Nastasia Filippovna și Toțki începu

prin a-i mărturisi sincer și fără înconjur toată grozăvia situației în care se afla ; se recunosc vinovat de răul pe care i-l pricinuisese, dar îi spuse deschis că nu-și regretă fapta inițială, deoarece este un afemeiat incorigibil și incapabil să reziste patimilor, dar că acum vrea să se însoare și că soarta acestei căsătorii distinse din lumea mare se afla în mâinile Nastasiei Filippovna ; că, într-un cuvânt, aștepta totul de la inima ei generoasă. Apoi luă cuvântul generalul Epancin în calitatea lui de părinte ; vorbi cu mult bun-simț, evitând sentimentalismele, și se mărgini să spună doar atât, că recunoaște dreptul ei de a hotărî soarta lui Afanasi Ivanovici ; cu un aer de supremă resemnare și încredere el arată că fericirea uneia dintre fiicele sale, ba poate și a celorlalte două, depindea acum de hotărîrea pe care o va lua Nastasia Filippovna. La întrebarea acesteia „ce anume vor de la dînsa“, Toțki răspunse cu aceeași sinceritate, mărturisindu-i că fusese atât de speriat cu cinci ani în urmă, încît nu-și mai poate recăpăta liniștea decît în cazul cînd Nastasia Filippovna ar contracta o căsătorie. Se grăbi să adauge îndată că, din partea lui, o asemenea dorință ar fi desigur absurdă dacă ar fi lipsită de anumite temeuri. Remarcase personal, dar și cunoaște acum absolut precis că un tînăr dintr-o familie onorabilă, anume Gavrilă Ardalionovici Ivolghin, care o vizitează din cînd în cînd, este îndrăgostit nebun de ea și că, fără îndoială, și-ar da bucuros jumătate din viață pentru a-i cîștiga simpatia. Gavrilă Ardalionovici îi făcuse personal această destăinuire cu toată sinceritatea, ca unui prieten, și că despre acest lucru știe și Ivan Feodorovici, protectorul lui. În sfîrșit, dacă el, Afanasi Ivanovici, nu se înșală, Nastasia Filippovna știe mai demult despre dragostea acestui tînăr și că el personal are impresia că este înclinată să-l încurajeze. De bună seamă, mai mult ca oricui, îi vine greu să-i vorbească despre toate acestea. Dar dacă Nastasia Filippovna ar admite totuși că el, Toțki, în afară de dorința egoistă de a-și asigura propria fericire, este animat în același timp și de cea mai sinceră dorință de a o ajuta măcar cît de cît, ar înțelege că de mult i se pare cam ciudată, ba și nefirească viața aceasta solitară în care se complace ; că toate astea nu sînt decît o rătăcire, un marasm dăunător, o totală neîncredere în reînnoirea vieții, care, în dragoste și în familie, ar putea renaște așa de frumoasă, căpătînd astfel un alt țel ; că ceea ce face ea e o irosire zadarnică a unor aptitudini deosebit de strălucite poate, o refugiere autoadmira-

tivă în propria-i tristețe, într-un cuvînt, un fel de romantism nevrednic nici de înțelepciunea și nici de inima generoasă a Nastasiei Filippovna. Repetînd încă o dată că mai greu decît pentru oricare altul îi vine lui să vorbească în această chestiune delicată, el încheie exprimîndu-și speranța că Nastasia Filippovna nu-i va răspunde prin dispreț, dacă, din dorința sinceră de a-i asigura viitorul, el îi va oferi suma de șaptezeci și cinci de mii de ruble. Mai adăugă, pentru a fi mai lămurit, că suma aceasta a și fost prevăzută pe numele ei în testamentul său ; nu era deci vorba de vreo despăgubire... și, în sfîrșit, pentru ce să nu admită și în felul acestă să-i ierte o dorință atît de firească — de a-și împăca cît de cît conștiința etc. etc., adică tot ce se spune de obicei în asemenea cazuri. Afanasi Ivanovici peroră mult și cu multă elocință, strecurînd în treacăt afirmația deosebit de semnificativă că în privința acestor șaptezeci și cinci de mii pomenește pentru prima dată acum, și nimeni altul, nici măcar Ivan Feodorovici, care e aici de față, n-a știut nimic despre asta ; într-un cuvînt, nu știe *nimeni*.

Răspunsul Nastasiei Filippovna îi uimi pe cei doi prieteni.

În comportarea ei nu numai că nu se manifestă nici urmă din ironia de altădată, de vrăjmășie și ură, nimic din ceea ce ar aduce cu acel hohot batjocoritor la a cărui amintire numai pe Toțki îl treceau fiorii, ci, dimpotrivă, părea că este încîntată să poată sta în sfîrșit de vorbă cu inima deschisă, prietenește. Mărturisi că de multă vreme dorea să ceară un sfat, dar că numai mîndria o împiedicase s-o facă ; acum însă, cînd gheața a fost ruptă, totul se schimbă și ea este bucuroasă de prilejul care i se oferă. Cu un zîmbet trist la început, apoi înviorată și rîzînd voios, ea declară că, în orice caz, nici nu mai poate fi vorba de furtuna de altădată : i se schimbase de mult felul de a privi unele lucruri și, dacă inima ei nu se schimbase în privința aceasta, ea a trebuit totuși să înțeleagă și să le accepte, resemnîndu-se în fața faptelor împlinite ; o dată făcut, un lucru rămîne făcut, ce a fost — a fost ; de aceea i se pare chiar ciudat că Afanasi Ivanovici continuă să fie speriat. Apoi se întoarce către Ivan Feodorovici, spunînd pe un ton de respect deosebit că auzise de mult numai lucruri bune despre fiicele lui și că avea pentru ele o considerație sinceră și profundă. Numai gîndul că le-ar putea fi de oarecare folos o umplea de mîndrie și fericire. E adevărat că acum se simte cam deprimată și o copleșește urîtul. Afanasi Ivanovici îi ghicise

gîndurile : ar fi vrut să renască, dacă nu în dragoste, cel puțin în familie să-și găsească un scop nou în viață ; dar în ce privește pe Gavrilă Ardalionovici, nu putea spune mare lucru. Se pare, într-adevăr, că el o iubește ; ea însăși simțea că ar putea să-l iubească la rîndu-i, dacă ar fi sigură de trăinicia afecțiunii lui ; dar el e atît de tînăr, chiar dacă s-ar presupune că e sincer ; de aceea îi vine greu să se hotărască. Îi place mai ales că el muncește și se zbate să-și întrețină singur familia. A auzit despre el că e un om energic, mîndru și întreprinzător, că vrea să facă carieră, să răzbată. Mai știa că Nina Alexandrovna Ivolghina, mama lui Gavrilă Ardalionovici, este o femeie admirabilă și demnă de tot respectul ; că Varvara Ardalionovna, sora lui, e o fată cu însușiri frumoase și foarte energică ; Ptițin i-a vorbit mult de dînsa. După cum i s-a spus, suportau cu mult curaj loviturile soartei ; ar fi vrut să le cunoască, dar se pune întrebarea dacă ele ar primi-o bucuros în familia lor. În general, n-ar avea obiecțiuni împotriva unei eventuale căsătorii cu acest tînăr, dar chestiunea trebuie bine cîntărită ; de aceea roagă să nu fie zorită. Cît despre cele șaptezeci și cinci de mii — Afanasi Ivanovici n-are de ce să se simtă stingherit. Ea cunoaște valoarea banului și, fără îndoială, va primi suma oferită. Îi este recunoscătoare lui Afanasi Ivanovici pentru delicatețea de a nu fi pomenit despre asta nu numai lui Gavrilă Ardalionovici, dar și generalului ; părerea ei este însă că n-are nici un rost să i se ascundă tînărului acest fapt. Ea n-are nimic de ascuns și nici de ce să-i fie rușine pentru banii aceștia. În tot cazul, nu are de cerut iertare nimănui și vrea să se știe acest lucru. De altfel, nici nu s-ar mărita cu Gavrilă Ardalionovici înainte de a se fi convins că atît el cît și toți ai lui nu mai păstrează nici o rezervă în privința ei. La urma urmei, trebuie să se știe o dată pentru totdeauna că ea nu se consideră de loc vinovată și ar fi mai bine ca Gavrilă Ardalionovici să afle în ce condiții a stat ea în acești cinci ani la Petersburg, care au fost adevăratele raporturi între ea și Afanasi Ivanovici în tot timpul acesta și ce avere a putut să-și agonisească. Și, în sfîrșit, chiar dacă ea acceptă acum această sumă de bani, e bine să se știe că o primește nu ca un preț al dezonoarei suferite, pentru care ea n-avea nici o vină, ci numai cu titlu de despăgubire pentru viața ei distrusă.

Spre sfîrșit, Nastasia Filippovna vorbi cu atîta surescitare despre toate astea (era și firesc, de altfel), încît generalul

se declară mulțumit, socotind afacerea ca și tranșată. Toțki însă, mereu sub teroarea spaimei inițiale, nu se arată prea convins și mult timp se temu să nu-i fi jucat vreo nouă festă. Tratatările începură totuși; speranța pe care cei doi prieteni își întemeiaseră manevra, și anume eventualitatea unei afecțiuni din partea Nastasiei Filippovna pentru Ganea părea să prindă consistență, încît pînă și Afanasi Ivanovici începea uneori să spere în posibilitatea unui succes. Între timp, Nastasia Filippovna avu o scurtă explicație cu Ganea; cuvinte se rostiră foarte puține, ca și cum toată discuția aceasta era extrem de penibilă pentru pudoarea tinerei femei. Îngăduind lui Gavrilă Ardalionovici să-i poarte iubire, ea declară ferm și categoric că nu voia să fie cu nimic legată pînă la căsătorie (dacă această căsătorie va avea loc), și că își rezervă dreptul de a spune „nu“ chiar și în ultimul moment, de același drept dispunînd și Ganea. Curînd și cu totul întimplător, Ganea avu prilejul să afle că Nastasia Filippovna știa pînă-n amănunt că familia lui nu o vede cu ochi buni, se opune acestei căsătorii și că din această pricină se iscaseră neînțelegeri în casa lor; se aștepta zilnic la o discuție în această privință, dar ea nu pomeni nimic. S-ar putea aduce și alte amănunte cu privire la complicațiile ivite în legătură cu acest proiect de căsătorie și tratativele ce s-au dus, dar și așa anticipăm prea mult, mai ales că unele circumstanțe nu se desenaseră încă decît în diverse zvonuri vagi și confuze. Se spunea, de pildă, că Toțki ar fi aflat de undeva cum că Nastasia Filippovna stabilise relații secrete, a căror natură nu era de loc limpede, cu domnișoarele Epancin, fără știrea părinților, ceea ce părea cu totul neverosimil. În schimb, un alt zvon, foarte plauzibil de altfel, era prevestitor de atîtea primejdii, încît îi dădu lui Toțki adevărate coșmaruri. Se vorbea ca de un lucru absolut sigur că Nastasia Filippovna știa prea bine motivul pentru care Ganea se însoară cu ea; că nu-l interesează decît banii, că are un suflet meschin, lacom, violent, invidios și că e stăpînit de un orgoliu fără margini, aproape monstruos; că deși pînă atunci urmărise cu toată patima s-o cucerească pe Nastasia Filippovna, acum însă, cînd cei doi prieteni își propuseră să speculeze această pasiune tot mai puternică în folosul lor, printr-o tranzacție în care Nastasia Filippovna devenise obiect al negocierilor spre a-i fi vîndută ca soție legitimă, Ganea ar fi prins față de ea o pornire de ură asemenea unei obsesii de coșmar. În sufletul lui s-ar fi

îmbinat într-un amestec straniu pasiunea și ura, și cu toate că după amarnice ezitări consimțise în cele din urmă să se însoare cu această „femeie ticăloasă“, în sinea lui jurase să se răzbune crunt și „să-i vie de hac“ mai târziu, cum s-ar fi exprimat, chipurile, el însuși. Se mai preciza că Nastasia Filippovna era bine informată asupra acestor lucruri și, la rîndu-i, urzea ceva pe ascuns. Toate acestea îl îngroziră într-așa hal pe Afanasi Ivanovici, încît el nu îndrăzni să-și împărtășească teama nici măcar generalului Epancin. Desigur, erau și momente cînd Toțki, ca toți oamenii slabi din fire, prindea repede curaj, recăpătîndu-și pe loc încrederea. Simți, de pildă, o nespusă ușurare cînd Nastasia Filippovna făgădui în sfîrșit celor doi prieteni să dea un răspuns hotărît în seara zilei ei de naștere. Dar zvonul cel mai ciudat și cel mai neverosimil era acela care-l privea personal pe onorabilul Ivan Feodorovici, zvon care, din nefericire, părea să se adeverească tot mai mult pe zi ce trece.

La prima impresie, s-ar fi zis că e vorba de cea mai pură ineptie. Era de necrezut că Ivan Feodorovici, pe povîrnișul unei vîrste respectabile, cu înțelepciunea lui și cunoașterea temeinică a vieții ș.a.m.d. ș.a.m.d., s-ar putea aprinde după Nastasia Filippovna și încă într-un asemenea hal, zice-se, încît capriciul acesta să devină un fel de patimă. Pe ce anume conta el în cazul acesta, era greu de spus; poate chiar pe concursul lui Ganea. În orice caz, Toțki avea oarecari bănuieli în această privință; îl bătea gîndul că între general și secretarul său intervenise o învoială tacită, cum se întîmplă între oamenii care se înțeleg dintr-o privire. Știut este altminteri că, pradă unei mari pasiuni, bărbatul mai ales la o vîrstă mai înaintată, devine orb cu desăvîrșire și este gata să nutrească speranță chiar și acolo unde ea nici n-ar putea să existe; mai mult, își pierde judecata și se poartă ca un băiețandru, chiar dacă din fire ar fi omul cel mai ponderat și cu scaun la cap. Se mai vorbea că, pentru aniversarea Nastasiei Filippovna, generalul îi pregătise în dar un șirag superb de perle, care-l costase o sumă fabuloasă și pe care punea mult preț, deși nu ignora faptul că Nastasia Filippovna nu era o femeie interesată. Încă din ajunul zilei cînd urma să ofere cadoul, el era ca într-o febră, străduindu-se cu abilitate să nu se trădeze. La urechile generăleseii însă ajunsese și zvonul despre perle. E drept că ea se cam obișnuise cu înclinațiile soțului ei spre frivolități, dar un asemenea pas nu putea fi trecut cu vederea; istoria aceasta,

cu șiragul de perle începuse-o obsedeze. Generalul, la rîndul său, prinsese și el de veste la timp ; oarecari aluzii făcute în ajun îi atraseră luarea-aminte ; presimțea o explicație serioasă pe care ar fi vrut s-o evite. Iată pentru ce, în dimineața în care începe povestea noastră, el nu era de loc dispus să ia micul dejun în sinul familiei. Chiar înainte de vizita prințului își pusese în gînd să se eschiveze, pretextînd o afacere oarecare și să plece de acasă, evitînd astfel o discuție nedorită cu familia. Ar fi vrut să cîștige măcar o singură zi, dar mai cu seamă să-și asigure libertatea fără neplăceri pentru seara aceea. Și deodată — nici că se putea mai nimerit — se pomeni cu acest prinț. „Cerul mi l-a trimis !“ își zise generalul în gînd, pășind în salonașul soției sale.

V

Lizaveta Prokofievna era mindră de originea ei. Vă închipuiți așadar ce a simțit ea cînd pe neașteptate, fără nici un fel de menajamente, i se aduse la cunoștință că ultimul reprezentant al neamului ei, acel prinț Mișkin, de care mai auzise vorbindu-se parcă, nu era decît un biet idiot, lipsit de orice mijloace, gata să accepte cel mai mizer ajutor. Tocmai efectele acestei știri le sconta generalul, sperînd să provoace atîta senzație, încît toate celelalte, dar mai cu seamă interesul subit pentru șiragul de perle, prevestitor de complicații, să rămînă deocamdată uitat.

De obicei, în fața unor împrejurări și situații dificile, Lizaveta Prokofievna rămînea cu ochii holbați, puțin aplecată pe spate, cu privirea ațintită în gol, fără să rostească un cuvînt. Era o femeie de statură înaltă și cam de o seamă cu soțul ei ; părul, de culoare închisă, încă destul de bogat, începea să încărunească vizibil ; era cam uscățivă la trup și avea nasul puțin coroiat, obrații galbeni și supti, buze subțiri. Deși înaltă, fruntea-i părea cam îngustă, iar ochii cenușii, destul de mari, căpătau uneori expresia cea mai neașteptată. Avusese cîndva naivitatea să creadă că privirea ei are ceva neobișnuit, de mare efect, și a rămas pentru totdeauna cu convingerea aceasta nestrămutată.

— Să-l primesc, zici ? Să-l primesc chiar acum ? Și rotindu-și ochii în cap, generăleasa îi aținti aprig asupra lui Ivan Feodorovici, care nu-și mai afla locul.

— O, în privința asta nici o grijă, nu-i nevoie de nici un fel de ceremonie, draga mea, bineînțeles numai dacă vrei să-l vezi, se grăbi să explice generalul. E ca un copil și încă un copil care-ți face milă ; suferă de o boală cu crize, vine din Elveția, a sosit adineauri, direct de la gară ; e îmbrăcat cam straniu, într-un fel de haine nemțești, și n-are o lețcaie, literalmente nici un ban, aproape să plîngă. I-am dat douăzeci și cinci de ruble și vreau să-i găsesc un loc de conțopist în cancelaria noastră. Iar pe voi, *mesdames*, vă rog să-i dați ceva de mâncare, căci se pare că-i și flămînd...

— Mă uimești, reluă pe acelaș ton generăleasa ; i-e foame și suferă de o boală cu crize ? Ce fel de boală și ce fel de crize ?

— O ! nici o grijă, crizele nu-i revin prea des ; de altfel, e aproape un copil, deși pare să nu fie lipsit de oarecare studii. Voiam să vă rog, *mesdames*, să-l supuneți la un examen, adăugă generalul, adresîndu-se din nou fiicelor lui ; n-ar fi rău să afla ce aptitudini are.

— La un e-xa-men ? repetă tărăgănat generăleasa și, uluită peste măsură, începu iar să-și rostogolească ochii de la cele trei fete la bărbatu-său și invers.

— Ah ! draga mea, n-o lua chiar așa... de altfel, cum vrei tu, am socotit că ar fi cazul să-l primim bine, cu ospitalitate, și să-l introducem în casa noastră, făcînd prin asta o faptă bună.

— Să-l introducem în casa noastră ? Tocmai din Elveția ?!

— Elveția n-ar fi o piedică. Dar, repet, fă cum vrei. Am insistat în primul rînd, pentru că purtați același nume de familie și, cine știe, poate că sînteți chiar rude, în al doilea rînd, pentru că sărmanul nu știe nici măcar unde să se aciuiască. Mi-am închipuit că, fiind vorba de un om din familia noastră, vei dori totuși să-l cunoști.

— Firește, *maman*, mai ales că nu-i nevoie de nici un fel de ceremonii ; și apoi omul vine de la drum, i-o fi foame, de ce să nu-l ospătăm ; n-ai auzit că n-are unde să se ducă ? interveni fiica cea mare, Alexandra.

— Și unde mai pui că e atît de copilăros, v-am spus doar, bun să se joace de-a v-ați ascunselea.

— De-a v-ați ascunselea ? Cum vine asta ?

— Ah, *maman*, nu te mai prefăci atît, interveni cu ciudă Aglaia.

Sora cea mijlocie, Adelaida, fire veselă și hazlie, nu mai putu să reziste și izbucni în rîs.

— Cheamă-l, *papa*, nu vezi că *maman* este de acord, hotărî Aglaia.

Generalul sună și porunci să fie introdus prințul.

— Dar cu o condiție : să i se lege neapărat un șervet la gît cînd se va așeza la masă. Să fie chemat Feodor sau Mavra. Să stea la spatele lui și să-l supravegheze cînd mănîncă. E liniștit cel puțin ? Nu face gesturi dezordonate ?

— Dimpotrivă, e chiar foarte bine crescut, are maniere alese. Cam simplu uneori... Dar iată-l că vine ! Dați-mi voie să vă prezint pe ultimul descendent al familiei sale, prințul Mișkin, poartă același nume cu noi, ba poate chiar ne este și rudă ; luați-l sub oblăduirea voastră. Acum se va servi micul dejun, prințe, de aceea te rog să ne faci cinstea... Pe mine însă mă scuzați, am cam întîrziat și trebuie să mă grăbesc...

— Știm noi unde te grăbești dumneata, roști cu o mină gravă generăleasa.

— Mă grăbesc, mă grăbesc, draga mea, sînt în întîrziere ! Vă recomand, *mesdames*, să-i dați albumurile voastre să vă scrie ceva, veți vedea ce talent extraordinar de caligraf are ! Adineauri, la mine în birou, mi-a scris într-o scriere veche „*Prea umilul egumen Pafnutie cu a sa iscălitură*“... Ei, la revedere.

— Pafnutie ? Egumen ? Ia stai, stai puțin, încotro fugi și ce-i cu Pafnutie ? strigă generăleasa cu vădit năduf și neliniște în glas, încercînd să-l oprească pe bărbatul său care o luase aproape la fugă.

— Da, da, draga mea, a existat pe vremuri un egumen cu acest nume... dar trebuie să ajung cît mai repede la conte, mă așteaptă de mult, chiar el m-a chemat... La revedere, prințe !

Și generalul se făcu nevăzut.

— Știu eu ce fel de conte ! spuse tăios Lizaveta Prokofievna și, enervată, își îndreptă privirea asupra prințului. Despre ce vorbeam ? se strădui ea să-și aducă aminte, plină de necaz. Ei, asta-i bună ! A da, ce-i cu egumenul ?

— *Maman*, o dojeni Alexandra, iar Aglaia bătu chiar din picior.

— Lasă-mă să vorbesc, Alexandra Ivanovna, replică aspru generăleasa, vreau și eu să știu. Ia loc aici, prințe, în fotoliul acesta, în fața mea, nu acela, uite aici, la soare, mai la lumină, ca să-ți pot vedea fața. Ei bine, despre ce fel de egumen e vorba ?

— Egumenul Pafnutie, răspunse prințul serios și grav.

— Pafnutie ? Interesant ; ei bine, și ce-i cu el ?

Generăleasa întreba scurt, cu un glas tăios și nerăbdător, fără a-l slăbi pe prinț din privire, iar în timp ce acesta explica, ea dădea mereu din cap după fiecare vorbă a lui.

— Egumenul Pafnutie a trăit în secolul al paisprezecelea, începu prințul, era starețul unei sihăstrie de pe Volga, în ținutul care se numește astăzi Kostroma. Era cunoscut prin viața lui de sfânt ; umblase în solie la Hoardă, ajutînd la rînduirea unor treburi din acea vreme, cu care prilej își pusese iscălitura pe un document. Mi-a căzut în mîină un facsimil după această semnătură și, fiindcă mi-a plăcut grozav scrierea, am studiat-o și am deprins-o. Adineauri, supunîndu-mă generalul la o probă de caligrafie pentru a-și da seama dacă poate să-mi facă rost de o slujbă, am scris mai multe fraze cu scriere caligrafică diferită și, printre ele, am reprodus-o și pe asta cu „*Prea umilul egumen Pafnutie cu a sa iscălitură*“. Generalului i-a plăcut mult și de aceea și-a adus aminte de ea.

— Aglaia, spuse generăleasa, ține minte : Pafnutie sau, mai bine, notează-ți, altminteri sînt sigură că uit. Dar crezusem că e vorba de ceva mai interesant. Și unde-i iscălitura ?

— A rămas, cred, în cabinetul generalului pe masă.

— Trimiteți pe cineva s-o caute și să mi-o aducă numai-decît.

— Dacă doriți, pot s-o mai scriu o dată.

— Desigur, *maman*, interveni Alexandra, iar acum ar fi mai bine să ne așezăm la masă, ni s-a făcut foame.

— Bună idee, aprobă generăleasa. Să mergem, prințe ; ți-e foame tare ?

— Da, acum mi-e tare foame, și vă sînt foarte recunoscător.

— E foarte bine că ești politicos, și observ că nu ești de loc așa de... original, cum au binevoit să mi te recomande. Vino. Ia loc aici, în fața mea, îl pofti ea grijulie cînd ajunseră în sufragerie. Vreau să te văd mai bine. Alexandra, Adelaida, aveți grijă de prinț. Nu-i așa că nu e chiar atît de... bolnav ?

Poate că nici de șervet nu-i nevoie... Îți legau șervet la gît, prințe, cînd stăteai la masă ?

— Înainte vreme, în copilărie, cînd aveam vreo șapte ani, mi se pare că-mi legau, dar acum iau șervetul și mi-l desfac pe genunchi cînd m-așez la masă.

— Așa și trebuie. Dar crizele ?

— Crizele ? repetă prințul puțin mirat. Acum mi se întîmplă destul de rar să am crize. De altfel, nu știu nici eu ; după cum mi s-a spus, clima de aici n-o să-mi priască.

— Ascultați-l ce bine vorbește, observă generăleasa, adresîndu-se fiicelor ei și continuînd să dea din cap după fiecare cuvînt al prințului, nici nu m-așteptam. Va să zică, n-a fost decît o flecăreală, ca de obicei, și nimic adevărat. Ospătează-te, prințe, și povestește-ne despre dumneata : unde te-ai născut, unde ai crescut și ce-ai învățat ? Vreau să știu tot ce te privește ; mă interesează nespus.

Prințul mulțumi și, mîncînd cu multă poftă, reîncepu povestirea pe care o mai spusese de cîteva ori în dimineața aceea. Generăleasa părea din ce în ce mai mulțumită. Cele trei fete ascultau și ele destul de atente. Încercară apoi să reconstituie din memorie vechimea neamului lor, în speranța că vor găsi o spiță comună. Prințul se dovedi a-și cunoaște destul de bine genealogia ; pînă la urmă însă, oricît s-au străduit, nu s-a putut stabili nici un fel de legătură de rudenie între el și generăleasă. Doar niște strămoși și străbunice de-ale lor dacă mai puteau fi socotiți rude de departe. Această conversație aridă părea să-i fie pe plac generăleseii îndeosebi, căci, oricît de mare i-a fost dorința, niciodată pînă atunci n-a dat peste un interlocutor dornic s-o asculte vorbind despre arborele ei genealogic ; de aceea se sculă de la masă neobișnuit de înviorată.

— Acum să trecem cu toții în colțisorul nostru preferat, spuse ea, acolo să ni se aducă și cafeaua. Avem o odaie comună, explică ea prințului pe cînd ieșea cu el din sufragerie, propriu-zis e micul meu salonaș, unde ne adunăm ori de cîte ori sîntem singure, unde ne îndeletnicim fiecare cu treburile noastre. Alexandra, fiica mea mai mare, cîntă la pian, citește sau brodează ; Adelaida pictează peisaje și portrete (numai că nu le mai isprăvește niciodată), iar Aglaia își omoară timpul trîndăvind. Nici eu nu prea am de făcut mare lucru ; de orice m-aș apuca, nu-mi reușește și pace. Uite că am ajuns ; ia loc, prințe, aici, lîngă șemineu, și povestește-ne. Vreau să mă lămuresc

deplin în privința dumitale și, cînd mă voi întîlni cu prințesa Bielokonskaia, îi voi povesti bătrînei despre dumneata. Vreau să te cunoască cu toții. Haide, începe.

— Nu ți se pare, *maman*, că e foarte greu să povestești așa, la comandă, obiectă Adelaida, care între timp își aranjase șevaletul, își luase pînsulele și paleta și se apucase să picteze același peisaj, început de multă vreme, pe care-l copia după o stampă.

Alexandra și Aglaia se așezară amîndouă pe o canapea și, încrucișîndu-și brațele, se pregătiră să asculte conversația. Prințul observă că toată lumea îl privește cu atenție deosebită.

— O vorbă n-aș scoate, dacă mi s-ar porunci în felul acesta, adăugă și Aglaia.

— Dar de ce ? Ce mare lucru ? De ce, adică, n-ar povesti ? Ce, n-are limbă ? Vreau să știu cum vorbește. Ei bine, spune ceva. Povestește-ne cum ți-a plăcut Elveția, prima impresie a dumitale. O să vedeți că începe îndată și încă foarte frumos.

— Impresia a fost puternică... începu prințul.

— Vedeți, vedeți, se agită nerăbdătoare Elizaveta Prokofievna, adresîndu-se fiicelor ei, v-am spus că o să începă.

— Dar lasă-l acum cel puțin să vorbească, *maman*, o opri Alexandra. Prințul acesta e mai curînd un impostor decît un idiot, șopti ea la urechea Aglaiei.

— Și pe mine mă bate gîndul, îl suspectez mereu, răspunse Aglaia. Ce urît din partea lui că se pretează la un asemenea joc. Ce o fi urmărind oare ? Să ne cîștige simpatia ?

— Prima impresia a fost foarte puternică, repetă prințul. Cînd m-au dus din Rusia în străinătate, trecînd prin diferite orașe nemțești, priveam în jur și, țin minte, nu întrebam nimic. Înainte de asta avusesem o serie de crize foarte violente și chinuitoare și de regulă, după fiecare asemenea revenire a bolii cu crize repetate cădeam într-o stare de prostrație. Îmi pierdeam memoria cu desăvîrșire și, cu toate că mintea continua să lucreze, cursul logic al ideilor mi se întrerupea mereu. Nu eram în stare să leg mai mult de două-trei idei consecutive. Cel puțin așa mi se pare. Iar după ce crizele treceau, redeveam normal, om în toată firea, uite ca acum. Mi-aduc aminte că pe atunci mă năpădise o tristețe profundă, un fel de nostalgie iremediabilă. Aproape îmi venea să plîng ; simțeam în mine, mereu trează, o neliniște plină de mirare, m-a impresiionat mai ales faptul că toate cele din jur le simțeam *străine* de

mine ; de acest lucru mi-am dat seama imediat. Tot ce era străin mă deprima peste măsură. Mi-am revenit complet din întunecarea asta a minții abia cînd am ajuns în Elveția, la Basel ; țin minte ca acum : era seară și m-a trezit din toropeală zbierătul unui măgar în piață. Măgarul m-a impresionat grozav, mi-a făcut, nu știu de ce, o nespusă plăcere și toate în creierul meu s-au limpezit dintr-o dată.

— Un măgar ? Mi se pare puțin ciudat, observă generăleasa. Deși n-ar fi de loc ciudat, dacă te gîndești că vreuna din noi, de aici, ar fi în stare, cine știe, să se îndrăgostească de un măgar, adăogă generăleasa, privind minioasă la fetele ei, care izbucniseră în ris. Despre asta se vorbește chiar și în mitologie. Continuă, prințe.

— De atunci îmi sînt dragi măgarii. Aș zice chiar că simt pentru aceste animale multă simpatie. Începui să mă informez asupra lor, căci pînă atunci nu mai văzusem măgari, ca să mă conving curînd că sînt niște dobitoace foarte utile, cu multă putere de muncă, rezistente, răbdătoare, necostisitoare în gospodărie și deci foarte convenabile. Și deodată, datorită acestui măgar, îndrăgii toată Elveția, încît dispăru complet și melancolia care mă apăsase pînă atunci.

— Toate astea mi se par foarte ciudate, dar să lăsăm la o parte măgarul ; să trecem la alt subiect. Ce tot rîzi acolo, Aglaia ? Și tu, Adelaida ? Prințul ne-a povestit așa de frumos despre acest măgar ! L-a văzut cu ochii lui, dar tu ce-ai văzut ? Doar n-ai fost în străinătate.

— Ba am văzut și eu un măgar, *maman*, spuse Adelaida.

— Iar eu l-am și auzit, adăugă Aglaia. Fetele izbucniră din nouă în ris. Prințul rîse și el.

— E foarte urît din partea voastră ! exclamă generăleasa dojenilor. Iată-le, prințe, de fapt au inimă bună. Mă cert mereu cu ele, dar le iubesc mult. Sînt flușturatice, zvăpăiate, zănatice.

— Nu face nimic, spuse prințul rîzînd ; în locul lor, aș proceda la fel. Țin tetuși să iau apărarea măgarului : măgarul e o făptură blajină și folositoare. ¹³

— Dar dumneata ești blajin, prințe ? Întreb așa, de curiozitate, zise generăleasa.

Urmă iarăși o explozie de ris.

— Iar ne joacă festa afurisitul acela de măgar ; nici nu mă gîndisem la el ! se scandaliză generăleasa. Crede-mă, te rog, prințe, n-am vrut să fac nici o...

— Aluzie ? O, nici nu mă îndoiesc !

Și prințul continuă să rîdă din toată inima.

— E foarte bine că rîzi. Înseamnă că ești un tînăr tare bun la inimă, conchise generăleasa.

— Uneori sînt și rău, răspunse prințul.

— Iar eu sînt bună, declară deodată sentențios generăleasa, și, dacă vrei, sînt totdeauna bună, și e singurul meu defect, de fapt, pentru că nu trebuie să fii totdeauna bun. Îmi ies din sărite foarte des, uite, mă supăr pe ele sau pe Ivan Feodorovici, mai ales, dar partea proastă e că sînt și mai bună atunci cînd mă înfurii. Adineauri, înainte de a fi intrat dumneata, eram supărată și m-am făcut că nu înțeleg nimic și că nici nu sînt în stare să pricep ceva. Mi se întîmplă de-astea : parc-aș fi un copil. Aglaia mi-a dat o lecție ; îți mulțumesc, Aglaia. De altfel, toate astea sînt mofturi. N-oi fi chiar așa de grea de cap cum par și cum ar vrea să mă prezinte fetele mele. Am caracter și nu prea mă las intimidată. De altfel, vi le spun toate astea fără răutate. Aglaia, vino și mă sărută, așa... acum destul cu sentimentalismele. o potoli ea pe Aglaia, care, după ce o sărută pe maică-sa cu foc pe gură, se repezi să-i sărute și mîna. Continuă, prințe. Poate că îți amintești și ceva mai interesant decît povestea cu măgarul.

— Orice ați spune, nu înțeleg, interveni din nou Adelaida, cum poate cineva să se apuce a povesti așa, direct, la comandă. Eu una n-aș fi în stare.

— Uite că prințul e în stare, pentru că e foarte deștept, și-i mai deștept decît tine cel puțin de zece ori, dacă nu și de douăsprezece ori. Sînt convinsă că ai s-o simți și tu îndată. Dovește-le-o, prințe, continuă. Pe măgar, de fapt, am putea foarte bine să-l lăsăm deoparte. Ei, ce-ai mai văzut în străinătate, în afară de măgar ?

— În orice caz, chiar și acest episod cu măgarul a fost relatat în mod inteligent, remarcă Alexandra. Prințul ne-a făcut o descriere atît de interesantă a boalei sale, și anume : cum datorită unui șoc din afară și-a revenit deodată și cum după aceea totul a început să-i placă. Am fost întotdeauna curioasă să știu cum își pierde oamenii mîntea și cum apoi și-o recapătă. Mai ales cînd toate astea se-ntîmplă brusc, pe neașteptate.

— Nu-i așa ? Nu-i așa ? se învioră generăleasa. Văd că nici tu nu dai în gropi, ba, uneori, se întâmplă să ai adevărate scilipiri de inteligență ; hai, isprăviți odată cu risul ! Ai rămas, mi se pare, la descrierea naturii elvețiene, prințe ? Așadar...

— Am ajuns la Lucerna și acolo m-au dus să fac o plimbare pe lac. Îmi dădeam seama cât e de frumos, și totuși simțeam o grea apăsare pe suflet.

— De ce, adică ? întrebă Alexandra.

— Nu știu. Dar de câte ori am prilejul să admir asemenea priveliști ale naturii, întotdeauna încerc la început un sentiment de apăsare și neliniște ; îmi place nespus, dar mă tulbură. De altfel, în acea vreme, eram încă bolnav.

— În ce mă privește, tare aș vrea să le văd, spuse Adelaida. Și nu înțeleg cînd ne învrednicim și noi o dată să plecăm în străinătate. De doi ani de zile caut în zadar un subiect de tablou :

*Orientul, sudul, descrise sînt de mult...*¹⁴ ...Sugerează-mi un subiect de tablou, prințe.

— Mărturisesc că nu mă pricep de loc la pictură. După mine, cred că e de ajuns să privești, și apoi să pictezi.

— Tocmai că nu știu să privesc.

— Ce tot vorbiți în cimilituri ? Nu înțeleg nimic ! îi întrepruse Lizaveta Prokofievna. Cum vine asta : „Nu știu să privesc ?“ Ai ochi — n-ai decît să te uiți. Dacă nu știi să vezi aici, nu vei ști nici în străinătate. Ia, mai bine povestește-ne, prințe, ce ai văzut dumneata acolo.

— Așa da, e mult mai bine, adăugă Adelaida. Că doar prințul în străinătate a învățat să privească.

— De, cum să vă spun... Acolo, de fapt mi-am căutat sănătatea ; dacă am învățat să privesc sau nu — asta nu știu. Dar un lucru e cert : că aproape tot timpul m-am simțit tare fericit.

— Fericit ! Dumneata știi să fii fericit ? strigă Aglaia. Atunci cum spui că n-ai învățat să privești ? Ai putea să ne înveți și pe noi.

— Chiar așa, zău, te rugăm, învață-ne și pe noi, o susținu rîzînd Adelaida.

— N-aș avea ce să vă învăț, rise la rîndul lui și prințul. Cît timp am stat în străinătate, n-am părăsit aproape de loc satul acela elvețian ; rareori mi se întâmpla să ies și nu mă duceam decît numai prin împrejurimi ; ce aș putea să vă spun ? La început, atîta doar că nu mă plictiseam ; apoi simții cum

încep să mă refac ; pe urmă învățai să prețuiesc tot mai mult, din ce în ce mai mult, fiecare zi din viață, lucru de care devenisem conștient. Mă culcam seara plin de mulțumire, iar dimineața mă sculam și mai fericit. Cauza ? E cam greu de explicat.

— De aceea nu mai aveai poftă să pleci nicăieri și inima nu te îmbia la nimic ? întrebă Alexandra.

— La început, la început de tot, mă trăgea inima s-o iau din loc și mă simțeam cuprins de o mare emoție. Mă gindeam mereu la viața ce mă așteaptă ; încercam să-mi întrezăresc destinul ; ba existau momente cînd mă cuprindea o tulburare extraordinară. Știți, intervin asemenea momente mai cu seamă cînd ești singur. Era acolo o cascadă ce se precipita dintr-un munte aproape vertical, un șuvoi de apă, zglobiu, înspumat : deși cădea foarte de sus, părea că e jos de tot, se afla la vreo jumătate de kilometru de locuința noastră și totuși aveai impresia că-i numai la cincizeci de pași. Noaptea îmi plăcea să-i ascult zgomotul ; și, uite, în momentele acelea mă cuprindea o profundă tulburare. Sau mi se întîmpla uneori să mă afund singur, ziua în amiaza mare, undeva în munți ; de jur împrejur numai brazi înalți, bătrîni, cu miros îmbătător de rășină : sus, pe vîrf de stîncă, străjuiau ruinele unui vechi castel medieval ; sătucul nostru, jos, abia se zărea pierdut în vale ; soarele sclipitor, cerul adînc albastru, o liniște nesfîrșită. Ei bine, atunci într-adevăr simțeam în mine un dor nelămurit, un îndemn nostalgic de a porni mai departe, ca la o chemare, și mi se părea că, dacă aș merge tot înainte, dacă aș străbate dunga aceea unde cerul se unește cu pămîntul, aș afla poate dezlegarea enigmei și mi s-ar înfățișa îndată o viață nouă, de o mie de ori mai tumultuoasă, mai clocotitoare decît a noastră ; visam un oraș mare, ca Neapole, plin de palate, de forfotă, de viață... și cîte și mai cîte nu-mi treceau prin închipuire. Și într-o zi ajunsei la ideea că și într-o închisoare poți afla o viață de o bogăție nemăsurată.

— Ideea aceasta lăudabilă am citit-o la doisprezece ani, în cartea mea de citire, spuse Aglaia.

— Toate astea nu-s decît filozofie pură, observă Adelaida, ești un filozof și se pare că ai venit să ne convertești și pe noi.

— S-ar putea să aveți dreptate, răspunse prințul zîbind, îmi place în adevăr să filozofez și, cine știe, poate că aș avea și gîndul acesta de a converti... Tot ce se poate ; nu-i de loc exclus.

— Iar filozofia dumitale, reluă Aglaia, e aidoma cu aceea pe care o profesează Evlampia Nikolavna, văduvă de amploaiat, care vine pe la noi, doar-doar o să-i pice cite ceva. Pentru dinsa toată problema vieții se reduce la ieftinătate : n-are altă grijă decît să-și ducă zilele fără mare cheltuială, nu vorbește decît de bani, și să nu crezi că n-are, e o prefăcută. La fel și cu viața dumitale de o bogăție imensă într-o închisoare, ba poate și cu acea fericire de patru ani, la țară, pentru care ți-ai vîndut orașul visurilor — Neapole și, pe cit se pare, nu fără beneficii, deși pe un preț de nimica.

— În ce privește viața în închisoare, s-ar mai putea sta de vorbă, obiectă prințul. Printre bolnavii aflați în tratament la profesorul meu, am cunoscut un om care stătuse întemnițat vreo doisprezece ani ; avea mereu crize, iar cînd era prea surescit, plîngea, ba într-o zi a încercat chiar să se omoare. Viața lui din închisoare era foarte tristă, dar, vă asigur, nu și o viață absolut de nimic. Toate impresiile lui se reduceau doar la prietenia cu un păianjen și la un copăcel ce-i creștea sub fereastră... Dar să vă povestesc mai bine despre cazul unui alt om, pe care l-am întîlnit anul trecut. I se întîmplase ceva cu totul ciudat. Ciudat mai cu seamă prin faptul că se întîmplă foarte rar. Omul acesta fusese dus într-o zi, împreună cu alți condamnați, la eșafod¹⁵ și i se citise sentința prin care era condamnat la moarte prin împușcare pentru crimă politică. Douăzeci de minute după aceea i se anunță grațierea, prin comutarea pedepsei. Dar în răstimpul dintre cele două sentințe, timp de vreo douăzeci de minute sau cel puțin un sfert de ceas, nefericitul trăise zguduitoră dramă pe care i-o dădea conștiința sfîrșitului inevitabil, sentimentul că peste cîteva clipe firul vieții lui se va curma pentru totdeauna. Îl ascultam cu un nepctolit interes de fiecare dată cînd începea să-și depene amintirile și eram atît de avid să-i cunosc impresiile pe care le-a trăit în acele momente, încît îi ceream mereu noi și noi amănunte. I se întipărise în minte totul cu o precizie extraordinară și spunea că niciodată nu va fi în stare să uite nimic din cele trăite în acele momente. La vreo douăzeci de pași de eșafod, împrejurul căruia stăteau soldații și mulțimea, se înălțau trei stîlpi, pentru că erau mai mulți condamnați. Îi duseră pe primii trei la stîlpii aceștia, îi îmbrăcară în veșmîntul morții (cămăși lungi, albe), iar pe ochi li se traseră niște bonete, tot albe, ca să nu vadă țevile armelor ; apoi îi legară de cite un stîlp, iar în fața fie-

căruia se aliniea cite un rând de soldați. Cunoscutul meu era al optulea pe lista condamnaților și deci urma să fie executat în seria a treia. Un preot, cu o cruce în mină, se apropie pe rând de fiecare, ceea ce însemna că nu le rămăneau decât cinci minute de trăit, atîta tot. El spunea că cele cinci minute îi părură de o durată nesfîrșită, de o bogăție imensă ; i se părea că în aceste cinci minute are de trăit atîtea vieți, încît n-avea nici un rost să se gîndească de pe acum la clipa cea din urmă și, ca atare, omul se apucă să-și facă ultimele dispozițiuni ; își împărți deci timpul în felul următor : două minute pentru a-și lua rămas bun de la prieteni, două — ca să se gîndească la sine însuși, și-i mai rămănea un minut ca să arunce cea din urmă privire în jurul său. Își amintea perfect de bine că făcuse tocmai aceste trei dispoziții și exact acest calcul. Se despărțea de viață la douăzeci și șapte de ani ¹⁶, plin de sănătate și vigoare. Luîndu-și rămas bun de la prieteni, își amintea că adresase unuia dintre ei o întrebare lipsită de orice importanță și că așteptase cu mult interes răspunsul. Apoi, după ce-și luă rămas bun de la prieteni, urmară cele două minute de interiorizare pe care le destinase ca să se gîndească *la sine însuși*. Știa dinainte la ce se va gîndi : voia anume să-și închipuie cît se poate mai rapid și mai clar ce va urma ; cum vine asta că, uite, el acum există, trăiește, iar peste trei minute va fi cu totul *altceva* sau poate *altcineva* — dar cine anume ? Și unde va fi ? Pentru toate aceste întrebări spera să găsească răspuns în răstimpul celor două minute ! În apropiere era o biserică și turla aurită a templului strălucea în bătaia razelor unui soare sclipitor. Își amintea că nu fu în stare să-și ia ochii de la această turlă scîldată în razele scînteietoare pe care le răsfrîngea ; nu se putea desprinde de aceste luciri ; i se părea că ele sînt firea cea nouă cu care el, peste trei minute, se va contopi într-un fel oarecare... Necunoscutul și repulsia față de acel ceva nou, incert, care va fi și trebuie să survină îndată, erau insuportabile ; dar nimic, spunea el, nu i se păruse în acele clipe mai chinuitor decât gîndul permanent : „Dacă ar fi să nu mor ? Dacă ar fi să mi se redea viață — ce infinit ar fi ! Și mi-ar aparține în întregime ! Aș transforma atunci orice clipită într-un secol, n-aș pierde nici una, aș drămui socotind cu zgîrcenie fiecare minut, pentru a nu irosi nimic zadarnic !” Spunea că în cele din urmă gîndul acesta îi devenise atît de

nesuferit, îl încârcase de atîta mînie, încît ar fi vrut să fie îm-
pușcat cît mai repede.

Prințul se opri brusc ; toată lumea aștepta ca el să conti-
nue și să tragă o concluzie.

— Ai terminat ? întrebă Aglaia.

— Poftim ? Da, am terminat, zise prințul, smulgîndu-se
dintr-o scurtă îngîndurare.

— Și pentru ce ai povestit asta ?

— Așa... pentru că mi-am adus aminte... venise vorba...

— Ești cam eliptic, observă Alexandra ; dumneata, prințe, ai
vrut, probabil, să demonstrezi că nici clipita cea mai scurtă
nu trebuie disprețuită, iar uneori, cinci minute valorează mai
mult decît o comoară. Toate astea sînt desigur lăudabile, dar,
dacă-mi dai voie, cu prietenul dumitale care ți-a povestit
aceste grozăvii cum a rămas... i s-a comutat, doar, pedeapsa,
prin urmare i s-a dăruit această „viață infinită“. Ei bine, ce-a
făcut el pe urmă cu această bogăție a lui ? A trăit „calculînd“
fiecare clipă ?

— A, nu ; mi-a spus-o chiar el — căci l-am întrebat și
despre asta — și mi-a mărturisit că nu trăise de loc în felul
acesta, ci dimpotrivă, irosise fără rost multe, multe minute.

— Prin urmare, iată o experiență concludentă, care dove-
dește că nu e posibil să trăiești „calculînd“ orice clipă. Există
ceva care te împiedică.

— Da. Există ceva care te împiedică, repetă prințul, așa
mi s-a părut și mie... Și totuși nu-mi vine a crede...

— Cu alte cuvinte, crezi că îți vei trăi viața mai rațional
decît toți ceilalți ? întrebă Aglaia.

— Da, mă gîndeam și la asta uneori.

— Și te mai gîndești și acum ?

— Da... mă gîndesc și acum, răspunse prințul, continuînd
s-o privească pe Aglaia cu un zîmbet blind și chiar sfios ; dar
îndată după aceea rîse iar, uitîndu-se înveselit la ea.

— Ești modest, n-am ce zice ! zise Aglaia aproape enervată.

— Observ că sînteți foarte curajoase, de vreme ce puteți
rîde de asta ; pe mine, însă, cele povestite de acel om m-au
impresionat atît de mult, că după aceea le-am trăit în vis,
cele cinci minute...

Aruncă din nou asupra interlocutoarelor săle o privire gravă
și scrutătoare...

— Nu cumva sînteți supărate pe mine ? întrebă el deodată, cu un aer încurcat, dar uitîndu-se drept în ochii lor cu aceeași privire deschisă.

— Pentru ce ? strigară ele mirate.

— Pentru aerul pe care l-aș avea că vreau mereu să vă povățuiesc...

Cuvintele lui stîrniră un rîs general...

— Dacă sînteți supărate, vă rog să mă iertați, reluă prințul. Îmi dau bine seama că am trăit mai puțin decît alții și mai puțin ca oricare altul cunosc viața. Poate că vorbesc uneori într-un fel foarte ciudat...

Aici, prințul se opri încurcat

— Dacă spui că ai fost fericit, înseamnă că n-ai trăit mai puțin, ci mai mult decît alții, și atunci de ce nu ești sincer și te justifici mereu ? nu-l slăbi de loc Aglaia, vorbindu-i cu severitate. Și nu-ți face griji, te rog, de faptul că ai avea aerul să ne povățuiești ; n-ar fi cine știe ce mare triumf pentru dumneata, cu atitudinea dumitale de resemnare fatalistă, poți să umpli de fericire și o sută de ani de existență. Dumneata, fie că ți se arată o execuție capitală, fie că ți se arată degetul cel mic, ești în stare, și într-un caz și în celălalt, să-ți afli material pentru deducții la fel de lăudabile și să mai rămii și mulțumit. În felul acesta se poate trăi mult și bine.

— De ce te înfurii ? Nu înțeleg, interveni generăleasa, care observase tot timpul, cu luare-aminte, chipurile vorbitorilor. Și despre ce anume vorbești de asemenea nu pot pricepe. Ce-i cu degetul cel mic și ce-s prostiile astea ? Prințul vorbește admirabil, numai că tot ce spune e puțin cam trist. De ce-l descurajezi ? Cînd a început să ne povestească, rîdea, și acum uită-te la el ce abătut e.

— Nu-i nimic, *maman*. Regret, prințe, că dumneata personal n-ai văzut o execuție capitală ; te-aș fi întrebat ceva.

— Ba am văzut o asemenea execuție, răspuse prințul.

— Ai văzut ? izbucni Aglaia. Ar fi trebuit să-mi dau seama de asta chiar de la început. De necrezut ! Dar dacă ai văzut o execuție, cum poți să susții că în tot acest timp ai fost fericit ? Spune și dumneata, n-am eu dreptate ?

— Au fost cazuri de execuții în satul dumitale ? întrebă Adelaida.

— Am văzut la Lyon, unde m-a dus Schneider. Întimplarea a făcut să asist la o asemenea execuție.

— Și ți-a plăcut mult ? E foarte instructiv ? Edificator ?
îl asaltă Aglaia cu întrebările.

— Nu mi-a plăcut de loc și am fost din cauza asta bolnav
multă vreme după aceea, dar mărturisesc că am privit tot
timpul ca fascinat, nu puteam să-mi desprind ochii.

— Nici eu n-aș fi putut să-mi desprind ochii, spuse Aglaia.

— Nu prea le place acolo cînd femeile vin să privească
asemenea spectacole ; numele femeilor care manifestă asemenea
curiozitate sînt date chiar la gazetă.

— Va să zică, dacă ei socot că asta nu-i treaba femeilor,
prin însuși faptul acesta vor să spună că-i a bărbaților. Îi
felicitezi pentru o astfel de logică. Și dumneata ești de aceeași
părere, fără îndoială, nu ?

— Povestește-ne despre execuția la care ai asistat, o între-
rupse Adelaida.

— Aș prefera să n-o fac acum... îngăimă prințul, ezitînd
și întunecîndu-se la față.

— S-ar zice că nu te lasă inima să ne împărtășești și nouă
impresiile dumitale, strecură malițios Aglaia.

— Nu de asta, ci pentru că am mai povestit chiar adineauri
despre această execuție.

— Cui ai povestit-o ?

— Valetului dumneavoastră, pe cînd așteptam...

— Care valet ? întrebare ele în cor.

— Valetului cu părul alb și cu fața roșcată din anticameră,
în timp ce așteptam să fiu introdus la Ivan Feodorovici.

— Ciudat ! făcu generăleasa.

— Prințul e democrat, reteză Aglaia. Ei bine, din moment
ce ai putut să-i povestești lui Alexei, cred că nici pe noi n-ai
să ne refuzi.

— Vreau să aud neapărat, stăruie Adelaida.

— Adineauri, se întoarce către ea prințul, însuflețindu-se
iar (se pare că el se însuflețea foarte repede, vădînd totdeauna
multă încredere față de interlocutor), adineauri cînd mi-ai
cerut să-ți sugerez un subiect de tablou, mi-a venit într-adevăr
unul în gînd : fața unui condamnat la moarte în clipa care
precede căderii cuțitului, cînd stă încă în picioare, înainte de
a-și pune capul pe butuc.

— Cum adică fața ? Numai fața ? întrebă Adelaida Ar fi
un subiect ciudat, și ce tablou ar fi acela ?

— Nu știu. Și de ce adică să nu fie ? insistă prințul cu vioiciune. Am văzut nu demult, la Basel, un tablou¹⁷ asemănător. Aș vrea să vi-l descriu... Am să vă povestesc într-o zi... M-a impresionat adinc.

— Tabloul acela din Basel ni-l vei descrie negreșit altădată, spuse Adelaida, dar acum lămurește-mă în privința tabloului execuției. Poți să mi-l descrii și să-mi spui cum îți închipui dumneata că ar putea fi realizat ? Să zugrăvesc pur și simplu numai fața condamnatului ? Și ce fel de expresie avea ?

— Exact cu un minut înaintea morții, se grăbi să înceapă prințul cu multă însuflețire, lăsându-se îndată furat de amintiri și uitînd, pare-se, cu totul de ceea ce se-ntîmplă în jurul său, adică exact în momentul cînd condamnatul, după ce a urcat treptele, a pus piciorul pe eșafod. În clipa aceea el întoarse ochii spre mine ; i-am privit fața și am înțeles totul... De altfel, cum se poate povesti așa ceva ! ? Aș vrea grozav ca dumneata sau altcineva să redea pe pînză acest moment ! Dar mai bine dumneata, dumneata s-o faci ! M-am gîndit încă atunci că ar fi foarte util un asemenea tablou. Știți, ar trebui să apară în el tot ce a fost mai-nainte, absolut tot. Era în închisoare și nu-și aștepta execuția decît cel mai devreme peste o săptămînă ; își făcuse, nu știu cum, socoteala că formalitățile au să mai dureze, că hîrțiile vor mai întirzia pe undeva și astfel mai trece o săptămînă. Și deodată, nu se știe prin ce împrejurare, durata acestei proceduri a fost scurtată. La ora cinci dimineața dormea încă. Era sfîrșitul lui octombrie ; la ora cinci a încă frig și întuneric. Însoțit de gardă, comisarul închisorii intră și-l zgîlție ușurel de umăr ; el se ridică sprijinindu-se într-un cot și dă cu ochii de flacăra lanternei : „Ce este ?“ „La ora zece, execuția“. Încă buimac de somn, nu-i vine a crede, încearcă să-i convingă că ordinul de execuție va veni abia după o săptămînă, dar după ce se dezmeticește complet, își curmă brusc vorba. Așa mi s-a povestit. Pe urmă, cică, ar fi zis : „E greu, totuși, așa, deodată...“ Apoi a tăcut iar și n-a mai scos nici un cuvînt. Cele trei-patru ore care urmează după aceea se scurg cu pregătirile de rigoare : vizita preotului, micul dejun, la care i se aduce de data aceasta carne, vin și cafea (Ce ironie ! Cîtă cruzime ! Și totuși oamenii aceștia procedează așa dintr-un imbold curat, fiind sincer convinși în naivitatea lor că fac un act de omenie !) ; urmează apoi toaleta (știți ce-nseamnă toaleta unui condamnat la moarte ?) și, în sfîrșit, este scos și dus în

oraș, la eșafod... Mă bate gîndul că în acele clipe, în timp ce era transportat spre eșafod, i se părea că mai are încă mult de trăit. Și poate că în acest ultim drum își spunea în gînd că mai are de trăit o veșnicie întregă: „Mai sînt încă trei străzi de străbătut, e vreme destulă înainte. Cînd voi ajunge la capătul străzii acesteia, îmi mai rămîne una, apoi a treia, unde e o brutărie pe partea dreaptă... Mai e destul pînă s-ajungem acolo!” Împrejur, o mulțime zgomotoasă, zece mii de capete, zece mii de perechi de ochi; trebuie să suporti totul și mai ales gîndul: „Sînt acolo zece mii și 'nici unul din ei nu va fi executat, numai eu voi muri!” Ei bine, astea sînt preliminariile. O scăriță duce pînă la ghilotină; înainte de a urca, condamnatul izbucni în plîns, și era doar un om în toată firea, care nu știa ce-i frica; a fost, se spune, un mare criminal. Îl însoțea un preot, care nu-l părăsea nici pentru o clipă; a mers cu el și în căruță și-i tot vorbea într-una; mă îndoiesc ca nenorocitul să fi auzit ce spune și, chiar dacă încerca să-l asculte, cred că după al treilea cuvînt nu mai era în stare să înțeleagă nimic. Sînt sigur că în realitate așa se întîmplă. Și iată că începu să urce scărița; lanțurile de la picioare îl sileau să facă pași mici. Preotul, un om deștept, se vede, încetă să-i mai vorbească și-i întindea numai crucea s-o sărute. În timp ce urca treptele, condamnatul era foarte palid, iar cînd a pus piciorul pe eșafod și s-a oprit, chipul lui se făcu alb ca varul, dar absolut ca varul. Îmi închipui că picioarele-i tremurau, se îndoiu, se înțepeneau anchilozate, și-i venea greață, ca și cum i se puneau noduri în gît, care-l gîdilau și-l înecau, și-i provocau spasme în stomac. Ați avut vreodată senzația aceasta într-un moment de spaimă, cînd mintea rămîne lucidă, dar devine total inertă, lipsindu-vă de orice putere asupra dumneavoastră înșivă. Cred că în fața unei pierzării inevitabile, într-un prăpăd sau o catastrofă năprasnică, cînd se dărîmă, să zicem, casa peste tine, simți deodată o nevoie irezistibilă să te așezi, să închizi ochii și să aștepti fie ce o fi !... Și, uite, tocmai în clipele acelea, cînd îl copleșea slăbiciunea, preotul apropia repede crucea de buzele lui — un crucifix mic de argint — repetînd mereu acest gest mut cu mișcări scurte și dese la fiecare pas. Și în momentul cînd crucea îi atîngea buzele, condamnatul deschidea ochii și părea că se mai înviorează pentru cîteva secunde, iar picicarele-i își mai regăseau puterea de mișcare. Săruta crucea avid, în grabă, ca și cum, zorit fiind la

drum lung, ar fi căutat să-și facă rezerve pentru orice eventualitate ; mă indoiesc însă că în acele clipe o făcea sub impulsul unei cerințe religioase conștiente. Și tot așa pînă cînd îl ingenuchează în fața ghilotinei... Curios, dar rareori se-ntîmplă ca în aceste ultime secunde un condamnat să le știe ? Dimpotrivă, capul trăiește intens și lucrează febril cu o iuțeală extraordinară, ca un mecanism în plină funcțiune : îmi închipui că tot felul de gînduri răzlețe dau năvală, încălecindu-se, întrerupindu-se, frînturi, crîmpeie, nici unul mai încheșat, poate chiar și ridicole, gînduri inadecvate cu totul : „Omul acesta care se uită drept la mine are un neg pe frunte... Nasturele de jos de la haina călăului e ruginit...” Și în același timp înțelegi totul, reții totul ; există mai cu seamă un punct care te obsedează și n-ai cum să-l uiți, încît nici cunoștința nu poți să ți-o pierzi — și totul gravitează și se învîrte în jurul acestui punct. Și cînd te gîndești că așa continuă pînă la ultimul sfert de secundă, cînd i se întinde gîtul pe butuc, și așteaptă, și... știe, și deodată aude deasupra-i cum lunecă hîrșînd cuțitul ! Îl auzi negreșit ! Eu, dac-aș sta cu capul pe butuc, aș asculta anume și l-aș auzi. Poate că nu durează decît a zecea parte dintr-o clipă, dar nu se poate să nu auzi ! Mai există și astăzi păreri care susțin că, după ce s-a rostogolit, capul poate mai știe timp de o secundă că e retezat și desprins de corp ! Auzi dumneata ! Dar dacă-s cinci secunde și nu una !... Ar trebui să înfățișezi eșafodul astfel ca să se vadă pe primul plan cu toată claritatea numai ultima treaptă a scăriței ; condamnatul e cu piciorul pe ea ; pictează-i capul, fața albă ca varul ; preotul îi întinde crucea, condamnatul își țuguie avid buzele învinețite și privește, și... știe totul. Crucea și capul — iată tabloul ; preotul, călăul și cei doi gealați ai săi, apoi mai jos, cîteva capete și perechi de ochi din mulțime — toate astea se pot lăsa pe planul al treilea, oarecum în penumbră, ca elemente accesorii... Cam așa îmi închipui că ar trebui să arate tabloul...

Prințul tăcu și le privi pe rînd.

— Da, firește, asta nu prea seamănă a quietism, murmură Alexandra ca pentru sine.

— Acum să ne povestești cum ai fost îndrăgostit, spuse Adelaida.

Prințul o privi cu mirare.

— Ascultă, reluă tînăra cu o grabă neobișnuită pentru ea, mi-ai făgăduit să vorbești de tabloul pe care l-ai văzut la Basel.

Acum însă vreau să te aud povestindu-*ne* cum ai fost îndrăgostit ; nu încerca să negi, sînt convinsă că ai fost îndrăgostit. Și-apoi dumneata, cum începi să povestești ceva, încetezi să mai fii filozof.

— Și cum termini de povestit, te rușinezi parcă de faptul că te-ai lăsat ispitit să povestești, observă deodată Aglaia. Pentru ce ?

— Prostii ! spuse generăleasa, uitîndu-se cu indignare la Aglaia.

— Într-adevăr, e o reflecție nu prea inteligentă, o susțin și Alexandra.

— N-o crede, prințe, i se adresă generăleasa, o face înadins, dintr-un fel de încăpăținare ; în realitate, nu-i chiar așa de prost crescută ; să nu-ți închipui cine știe ce, judecînd după faptul că te tachinează mereu. Or fi pus ele iar ceva la cale ; altminteri, sînt convinsă că te-au și îndrăgit. Le cunosc după fizionomiile lor.

— Și eu le-am ghicit firea după trăsăturile feței fiecăreia, răspunse prințul, accentuîndu-și cu tilc vorbele.

— Cum asta ? întrebă Adelaida curioasă.

— Ce știi despre noi ? o susținură și celelalte două surori. Dar prințul rămase tăcut și grav ; fetele așteptau răspunsul.

— Vă spun mai tîrziu, zise el încet și serios.

— Hotărit lucru, dumneata vrei să ne faci curioase, strigă Aglaia. Și ce ton marțial !

— Fie și așa, se agită iarăși Adelaida ; dar dacă ești un fizionomist atît de bun, fără îndoială că ai fost și îndrăgostit ; prin urmare am ghicit. Povestește-*ne*, așadar.

— Nu am fost îndrăgostit, răspunse prințul cu același ton reținut ; am... fost fericit într-altfel.

— Dar cum ? În ce fel ?!

— Bine, să vă povestesc, dacă aceasta e vrerea dumneavoastră, articulă prințul tărăgănat, ca într-o adîncă îngîndurare.

VI

— Văd în ochii dumneavoastră, începu Mișkin, o curiozitate plină de nerăbdare și dacă n-o satisfac acum, risc să vă supărați. Glumesc, firește, se grăbi el să adauge zîbind. Acolo... în satul acela erau mulți copii, și tot timpul acolo eram

înconjurat de copii, numai de copii. Erau copii din sat, o droaie de școlari. N-aș putea spune că-i învățam, a — nu ! aveau pentru asta pe învățătorul Jules Thibaud ; îi mai învățam și eu cîte ceva, dacă vreți, dar mai ales îmi plăcea să mă aflu în mijlocul lor, și așa îmi petrecui între ei toți cei patru ani cît am stat acolo. N-aveam nevoie de altceva. Le spuneam tot, nu le tănuiam nimic. În cele din urmă, părinții începură să se arate nemulțumiți, pentru că micuții nu mai puteau fără mine și se adunau mereu în jurul meu, iar învățătorul deveni cel mai mare dușman al meu. Mi-am făcut mulți dușmani acolo, și tot numai din cauza copiilor. Pînă și Schneider m-a dojenit pentru asta. Și de ce le era atît de teamă ? Copilului poți să-i spui tot. M-a mirat întotdeauna ideea greșită pe care adulții și-o fac despre copii ; ce puțin îi cunosc și înțeleg, chiar și părinții înșiși ! Nu trebuie să ascundem nimic copiilor sub pretext că sînt încă mici și că la vîrsta lor e prea devreme să cunoască unele lucruri. Ce tristă și nenorocită mentalitate ! Și cît de bine își dau seama copiii că părinții lor îi consideră drept neștiutori și inapți să înțeleagă, cînd în realitate ei înțeleg totul ! Oamenii mari nici nu bănuiesc că pînă și în chestiunile cele mai dificile copilul poate da un sfat de o extremă importanță. O, Doamne ! Cînd vezi pitulicea asta mică și drăgălașă că se uită la tine cu ochii plini de încredere și așteptare fericită, cum să nu-ți fie rușine s-o înșeli ! Îi numesc pitulici, pentru că păsărelele sînt cele mai bune vietăți din cîte există pe lume. De fapt, toată supărarea celor din sat împotriva mea se iscă din altă cauză... Cît despre Thibaut, la el era pur și simplu invidie ; începu mai întîi prin a clătina din cap, mirîndu-se cum de pricepeau copiii tot ce auzeau de la mine și aproape că nu înțelegeau de loc ce le spunea el : iar cînd îmi expr'mai părerea că, de fapt, noi amîndoi n-o să-i învățăm nimic, ci avem de învățat multe de la ei, se apucă să-și bată joc de mine. Și cum de a putut să mă invidieze și să mă calomnieze, cînd el însuși trăia în mijlocul copiilor ? ! Contactul cu copiii e așa de înviorător... Aproximarea lor îți vindecă sufletul... Acolo, în sanatoriu, printre bolnavii profesorului Schneider, se afla un om foarte nenorocit. Nu știu dacă poate exista o nenorocire mai mare decît asta. Fusesse internat pentru a fi tratat de alienație mintală ; după părerea mea, însă, nu era nebun, atîta doar că suferea groaznic — asta era boala lui. Și dac-ați ști ce deveniră pentru el, către sfîrșit, copiii noștri... Dar cazul

bolnavului acesta vi-l spun mai pe urmă ; acum să vă povestesc numai de unde și cum s-a pornit zizania. La început, copiii se cam fereau de mine. Nu eram nici pe departe de seama lor, de felul meu sînt și cam greoi în mișcări și foarte neîndemnitatic ; știu de asemenea că sînt și urît... pe deasupra mai eram și un străin. Întîi rideau și își băteau joc de mine, pe urmă începură să arunce și cu pietre în urma mea, după ce m-au surprins sărutînd-o pe Marie. Și n-am sărutat-o decît o singură dată... Nu, nu rîdeți, se grăbi prințul să le prevină zîmbetele, nu era nici pomeneală de dragoste. Dacă-ți ști ce ființă nefericită era această fată, cred că vi s-ar rupe inima de milă, ca și mie. Era de acolo din sat și locuia cu mama ei bătrînă într-o căsuță veche, dărăpănată, o cocioabă luminată de două ferestruici... La una din aceste ferestruici, într-o despărțitură de scinduri, bătrîna vindea cu îngăduința autorităților locale, diferite mărunțișuri ieftine : ață, șireturi, țigări, săpun, și cu asta se ținea, căci era suferindă, cu picioarele mereu umflate și nevoită să stea mai mult pironită locului. Marie avea douăzeci de ani, era slăbuță și plăpîndă ; cu toate că ftizia se cuibărise de mult în pieptul ei șubred, ea continua să muncească de dimineată pînă-n seară, angajîndu-se cu ziua la munci grele prin case, unde freca podele, spăla rufe, mătura curți, îngrijea de vite. Un comis-voiajor francez o seduse și o luă cu el, iar după o săptămînă o părăsi. Lăsată pe drumuri, ea se întoarse acasă, cerînd de pomană de-a lungul șoselelor ; ajunsese murdară, în zdrențe, cu ghetele rupte ; mersese pe jos o săptămînă întreagă, dormind pe cîmp, de unde se alesese cu o răceală puternică : picioarele îi erau însingerate ; mîinile umflate și pline de degerături și de crăpături. De altfel, nici înainte nu era frumoasă ; numai ochii îi avea blînzi, plini de bunătate și nevinovăție. Era nemaipomenit de tăcută. Într-o zi, încă înainte de a i se întîmpla asta, lucrînd la ceva, ea începu să cînte, și-mi amintesc că toți cei din jur rămaseră uluiți și pufniră în rîs : „Marie cîntă ! Ce spui ? Auziți, Marie cîntă !“ Ea se rușină grozav și de-atunci nimeni n-o mai auzi scoțînd o vorbă. Pe-atunci lumea o mai trata cu destulă omenie și bunăvoință, dar cînd se întoarse bolnavă și zdrențăroasă, nimeni nu avu față de dînsa nici un pic de milă. Ce cruzi sînt oamenii în asemenea împrejurări ! Ce mentalitate îngustă și obtuză, ce concepții înapoiate au ei în această privință ! Prima a fost bătrîna care își întîmpină fata cu ură și dispreț : „M-ai făcut de rîsul lumii“.

Și tot ea a fost cea dintii care o expuse insultelor mulțimii : când se răspîndi în sat vestea că s-a întors Marie, bătrîni, copii, femei, fete tinere, toată lumea alergă s-o vadă ; aproape tot satul, minat de curiozitate, năvăli în cocioaba bătrînei. Marie, lihnită de foame, cu îmbrăcămintea zdrențuită, zăcea pe jos, la picioarele bătrînei, și plîngea amarnic. În fața mulțimii adunate, ea își acoperi fața cu păru-i răvășit și-și lipi fruntea de podea. Toată lumea se uita la dînsa ca la un monstru ; bătrîinii o înjurau, tinerii își băteau joc, femeile o ocărau și se uitau cu scîrbă la ea ca la un păianjen hidos. Maică-sa îngăduia toate astea, ba și dădea din cap aprobînd și încurajîndu-i, și era doar bolnavă rău bătrîna la acea vreme, aproape pe moarte ; la vreo două luni după aceea muri : și, cu toate că își presimțea sfîrșitul apropiat, nu s-a gîndit nici pînă în ultimul moment să se împace cu fiica ei, nu-i adresa nici un cuvînt, o trimitea să se culce în tindă și o lăsa nemîncată. În fiecare zi trebuia să-și pună picioarele bolnave în apă caldă : Marie i le spăla și o îngrijea ; bătrîna îi primea serviciile fără să-i adreseze un cuvîntel, măcar o vorbă de mîngîiere. Marie suporta totul cu resemnare, și mai tirziu, după ce am cunoscut-o, constatai că ea însăși aproba toate astea și se considera ființa cea mai netrebnică. Cînd bătrîna căzu la pat, femeile din sat veniră s-o îngrijească pe rînd, după obiceiul locului. Dar Marie nu mai căpătă de mîncare, de loc ; toți în sat o alungau cu ocări și nimeni nu-i mai dădea de lucru ca altădată. Oricine se socotea în drept s-o împrăște cu noroi, iar bărbații nici n-o mai considerau femeie și-i spuneau tot felul de scîrnăvii. Cîteodată, foarte rar, cînd se îmbătau duminica, îi mai aruncau cîte un gologan în bătaie de joc ; Marie îi aduna de jos tăcută. Încă de atunci începuse să scuipe sînge. Cu timpul, îmbrăcămintea i se zdrențuise într-atît, că de rușine nu mai îndrăznea să se arate în lume ; desculță umbla încă de la întoarcerea ei în sat. Cam pe atunci, copiii de la școală — erau în total peste patruzeci — începură să se țină după dînsa cete-cete, necăjînd-o și chiar aruncînd în ea cu noroi. Fata se rugă de păstorul satului s-o lase să-i păzească cireada, dar el o alungă. Totuși, ea se duse a doua zi cu cireada și tot așa și în zilele următoare. În curînd păstorul începu să-și dea seama de folosul pe care-l avea de pe urma ei și o lăsă să-l ajute ; ba uneori se îndura să-i dea și de mîncare din rămășițele prinzului său. nițică brînză și piîne, socotind că săvîrșește un mare act de bună-

voință și milostenie. Când bătrina ei mamă muri, preotul nu se sfii s-o beștelească fără pic de rușine pe Marie în mod public, în plină biserică. Îmbrăcată în zdrențele ei mizerabile, ea stătea în fața sicriului și plingea. Se adunase multă lume ca s-o vadă cum plinge și merge după sicriu. Pastorul, cm tinăr încă, a cărui ambiție era să devină mare predicator, se adresă mulțimii, arătând-o pe Marie : „Iată cine a pricinuit moartea acestei femei respectabile (și nu era adevărat, căci bătrina zăcea bolnavă de vreo doi ani). Uitați-vă la ea, e în fața voastră și nu îndrăznește să-și ridice ochii, pentru că a fost stigmatizată prin degetul Domnului ; iat-o, desculță și zdrențăroasă, pildă vie, ca să ia aminte toate acelea care-și pierd virtutea. Și cine este ea ? E chiar fiica decedatei“ și așa mai departe. E de necrezut, poate, însă mirșăvia aceasta plăcu aproape tuturor... Dar aici lucrurile luară o întorsătură cu totul neașteptată : interveniră copiii, luând apărarea nefericitei, căci între timp copiii se atașaseră de mine și începură s-o iubească pe Marie. Iată cum s-a întâmplat. Doream să ajut cu ceva bani pe biata nenorocită. I-ar fi prins bine niște bari, dar acolo, în Elveția, n-am avut nicicdată o para. În schimb, aveam la mine un ac de cravată cu brilliant și l-am vândut unui telal ambulant care-și făcea negustoria umblînd din sat în sat. Îmi dădu opt franci pe ac, care valora pe puțin patruzeci. Multă vreme n-a fost chip s-o găsesc pe Marie singură. În sfîrșit, o întîlnii afară din sat, pe o cărare ce ducea sus pe munte, în desul unui copac. I-am dat cei opt franci, sfătuind-o să-i cheltuiască cu scoteală, pentru că n-o să mai am să-i dau alții. Apoi am sărutat-o și i-am spus să nu-și închipuie că umblu cu vreun gînd rău și că o sărut nu pentru că aș fi îndrăgostit de dinsa, ci pentru că mi-e milă, și chiar de la început n-am socotit o vinovată, ci numai o ființă nefericită. Aș fi vrut tare mult să-i spun cuvinte de mîngiere pornite din inimă, s-o conving că nu trebuie să se socoată atît de nenorocită în fața celorlalți. Dar ea mi se pare că nu m-a înțeles. Mi-am dat seama de asta imediat, deși a stat tot timpul tăcută în fața mea, cu ochii în pămînt și rușinîndu-se grozav. Când am terminat, îmi sărută mîna ; i-am prins-o îndată pe a ei și am vrut să i-o sărut, dar și-o trase iute. Aici ne surprinseră copiii, o ceată întrecagă ; pe urmă am aflat că ei se ațineau de multă vreme după mine. Începură să fluiera, să bată din palme și să ridă. Marie o luă la fugă. Am vrut să le spun ceva, să le vorbesc, dar dădură să arunce

cu pietre în mine. În aceeași zi aflară toți, știa tot satul, și toate se sparseră iarăși în capul sârmanei Marie; le devenise și mai nesuferită. Auzisem chiar spunându-se că fusese vorba să i se dea o pedeapsă, dar, slavă Domnului, nu s-a ajuns pînă acolo; copiii însă n-o mai lăsară de loc în pace; o necăjeau și mai mult și aruncau cu noroi în ea; ca să scape de ei, sârmana o lua la fugă, pierzîndu-și răsufierea și încîndu-se de tuse, dar ei se țineau scai după dînsa, urlînd și fluierînd. Într-o zi, era cît pe ce să sar la ei cu bătaia. Pe urmă încercai să-i fac să înțeleagă; le vorbeam în fiecare zi, de cîte ori îi întilneam. Uneori se opreau și mă ascultau, deși continuau s-o umilească. Le-am povestit cît era de nenorocită: curînd încetară să-și mai bată joc de ea și, zărînd-o, se depărtau în tăcere. Încetul cu încetul, începură să intre în vorbă cu mine. Nu le-am ascuns nimic; le-am povestit totul. Acum mă ascultau cu multă luare-aminte și în curînd se arătară înțelegători și miloși față de Marie. Unii din ei, cînd o întilneau, o salutau prietenos; oamenii de-acolo, cînd se întilnesc, de obicei își dau bună ziua — indiferent dacă sînt cunoscuți sau nu — își scot pălăria sau se înclină sau fac o mișcare din cap și-și spun cuvinte de salut. Îmi închipui cît de mirată a fost Marie. Într-o zi, două fete făcură rost de cîte ceva de-ale mîncării și-i duseră, pe urmă veniră să-mi spună că Marie a plîns și că acum ele o iubesc mult de tot. În curînd, toți copiii o îndrăgiră pe Marie și în același timp mă îndrăgiră dintr-o dată și pe mine. Veneau mereu la mine, rugîndu-mă să le povestesc ceva; se pare că povesteam frumcs, deoarece mă ascultau cu plăcere. Și de fapt, mai tîrziu, tot ce-am învățat și am citit eu acolo în trei ani a fost pentru a avea ce să povestesc copiilor. Cînd, după aceea, toată lumea porni să mă învinuiască, chiar și Schneider, pentru faptul că vorbesc copiilor ca unor oameni mari și nu le ascund nimic, le răspundeam că e o rușine să-i minți, că, oricît s-ar căuta să li se ascundă, copiii tot vor afla ceea ce vor să știe, dar o vor afla denaturat și poate într-un sens nesănătos, pe cînd de la mine vor ști numai adevărul, care nu va tulbura seninătatea sufletului lor curat. E de ajuns numai să-și aducă aminte fiecare de propria lui copilărie, ca să vadă că am dreptate. Dar ei n-au fost de acord cu mine... O sărutaseam pe Marie cu două săptămîni înainte de a fi murit bătrîna ei mamă. Între timp se petrecură cele ce v-am povestit acum și toți copiii erau de partea mea cînd pastorul își ținu predica

lui de înfierare împotriva sărmanei Marie. Le-am povestit și explicat fapta pastorului ; ei toți se supărară, ba unii dintre ei fură atît de indignați, încît aruncară cu pietre în ferestrele casei lui, spărgîndu-i geamurile. I-am oprit, explicînd că de data aceasta au făcut o faptă rea, dar în sat s-a știut numaidecît și atunci se dezlănțuiră toți împotriva-mi pe motivul că le stric copiii. Părinții mai constatară apoi că toți copiii țineau mult la Marie și asta-i sperie grozav. Dar Marie era deja fericită. Copiilor li se interzise să mai dea ochi cu ea, dar ei se duceau s-o vadă pe ascuns, la locul unde păștea cireada, cam la o jumătate de verstă de la marginea satului ; îi aduceau cîte ceva bun de mîncare, iar unii veneau numai ca s-o îmbrățișeze, s-o sărute și să-i spună doar atît : „*Je vous aime, Marie !*” * Apoi o luau în goana mare înapoi. Marie se simțea copleșită : nici în vis nu sperase o asemenea fericire ; îi era și rușine, se și bucura în același timp. Dar copiii, și mai ales fetițele, se duceau anume s-o vadă ca să-i spună că o iubesc și că eu le vorbesc mereu de dînsa ; că le-am povestit toată istoria ei și că de aceea toți copiii o iubesc și îi doresc să fie fericită și că o vor iubi totdeauna. Pe urmă alergau la mine, fericiți și grîjuli, să-mi spună c-o văzuseră pe Marie și că ea îmi trimite salutări. Seara, mă duceam la cascadă ; era acolo un loc cu totul ferit dinspre sat, străjuit de plopî ; în locul acela, către seară, ei toți se adunau, unii chiar pe ascuns. Pare-se că dragostea mea pentru Marie îi încînta nespus și acesta a fost singurul lucru în privința căruia i-am înșelat în tot timpul șederii mele acolo. I-am lăsat să creadă că sînt îndrăgostit de Marie, că o iubesc, cu toate că nu-i purtam decît un sentiment de profundă compătimire. Bănuiam că ar fi rămas foarte dezamăgiți dacă totul nu se adeverea a fi exact așa cum își închipuiseră și hotărîseră ei ; de aceea, prin tăcerea mea complice întăream credința lor că mi-au ghicit taina. Și cîtă gingășie, cîtă sensibilitate delicată izvora din inimile acestea micuțe ! Li se păru, de pildă, că este cu neputință ca bunul lor Léon s-o iubească atît pe Marie, iar Marie să fie așa de prost îmbrăcată și chiar desculță. Și ce credeți : îi făcură rost de pantofi, de ciorapi, de albituri și chiar de o rochie. La ce anume șiretlicuri au recurs — nu știu ; toată ceata pusese umărul. Cînd îi întrebam despre asta, rideau fericiți și se stîrnea un haz mare,

* Te iubesc, Marie ! (fr.).

iar fetițele băteau din palme și mă sărutau. Din cînd în cînd mă duceam și eu s-o vîd pe Marie în ascuns. Starea ei se agravase și aprcape că nu mai putea să umble. În cele din urmă încetă și serviciul la păstor, deși se mai ducea în fiecare dîmîneață cu cireada la cîmp. Se retrăgea într-un locșor ferit de priviri, se așeza rezemîndu-se de o stîncă și sta așa, aproape nemișcată, pînă cînd cireada pornea înapoi spre sat. Sleită de puteri, respirînd din greu, își petrecea toată ziua într-un fel de toropeală, cu ochii închiși, cu capul sprijinit de stîncă; fața îi devenise lividă, numai piele și oase, ca la un schelet, broboane de sudoare îi acopereau fruntea și tîmplele. În starea asta o găseam întotdeauna. Veneam acolo numai pentru cîteva clipe, căci nu voiam să mă vadă nimeni. Cum mă apropiam, Marie tresărea, deschidea ochii și-mi prindea miinile ca să le sărute. Nu mă opuneam, fiindcă îmi dam seama că e singura ei fericire. Tot timpul cît stam acolo tremura și plîngea; e drept că de cîteva ori se strădui să-mi spună ceva, dar vorbele ei erau prea nedeslușite. Părea ieșită din minți, într-atît era de tulburată, ca într-un fel de extaz. Uneori mă însoțeau și copiii. În asemenea cazuri rămîneau de obicei la oarecare distanță, stînd de strajă și păzindu-ne parcă, nici ei nu știau de cine și de ce. Și asta le făcea o deosebită plăcere. După ce plecam, Maria rămînea iarăși pironită pe locul ei, cu ochii închiși, cu capul sprijinit de stîncă, lăsîndu-se poate în voia unui vis. Într-o dimineață n-a mai fost în stare să iasă la cireadă și a rămas acasă, în căsuța ei pustie. Copiii aflară îndată și aproape toți veniră în ziua aceea s-o viziteze; zăcea în pat și n-avea pe nimeni lîngă dînsa. Timp de două zile, copiii o îngrijiră singuri, cu rîndul. Pe urmă, cînd se duse vestea în sat că Marie era pe moarte, cîteva bătrîne veniră cu schimbul la căpătiul ei. Oamenii din sat se pare că fură și ei cuprînși de milă pentru biata Marie: în orice caz, nimeni nu mai oprea copiii să se apropie de dînsa și nu-i mai certa ca înainte. Bolnava zăcea într-o continuă toropeală, dar scmnul ei era agitat și tușea îngrozitor. Bătrînele nu mai lăsară copiii să intre în odaie, dar cei mici alergau pentru o clipă doar la fereastră ca să-i spună: „*Bonjour, notre bonne Marie*“*. Și ea, cum îi zărea ori le auzea glasul, se înviora brusc și, neținînd seama de îndemnurile bătrînelor, încerca să se ridice rezemîndu-se într-un

* Bună ziua, buna noastră Marie (fr.).

cot și mulțumind din cap micilor săi prieteni. Copiii continuau să-i aducă bunătați, dar ea nu mai era în stare să mănince. Mulțumită lor, vă asigur, ea muri aprcape fericită. Mulțumită lor, își uită soarta amară, primind parcă de la ei iertare, pentru că pină la ultima suflare a fost stăpînită de gindul că e o mare păcătoasă. Ca niște păsărele în zbor apăreau la ferestrele ei, strigîndu-i în fiecare dimineată : „*Nous t'aimons, Marie*“ *.

Moartea nu întirzie mult. Crezusem că va mai rezista o vreme. În ajunul morții, înainte de apusul soarelui, m-am dus s-o văd : mă recunosc, și atunci i-am strîns mina pentru cea din urmă oară ; cît era de uscată mina asta ! Iar a doua zi dimineată veniră să-mi spună că Marie a murit. De data aceasta, nimeni n-a mai fost în stare să-i împiedice pe copii ; ei singuri împodobiră sicriul cu flori și-i puseră o cunună pe cap. La biserică, pastorul nu mai vorbi împotriva aceleia pe care, vie, o înfierase. De altfel, veniră la înmormîntare doar cîtiva curioși. Dar în clipa cînd trebuia ridicat sicriul, toți copiii se repeziră să-l ducă și, fiindcă n-aveau destulă putere, sprijineau cît puteau cu mînuțele lor, căutau să ajute pe de lături, alergînd după sicriu cu obrazii scâldați în lacrimi. De atunci, mormîntul sărmane Marie deveni obiectul grijii lor permanente ; de jur împrejur plantară trandafiri și în fiecare an, mereu, îl împodobesc cu flori. Dar tot de la înmormîntarea aceea mi se trage și hula și prigoana satului întreg, pornit împotriva mea din pricina copiilor. Instigatorii principali erau pastorul și învățătorul. Copiilor li se interzise categoric să se mai întilnească cu mine, și Schneider își luă obligația să vegheze ca să nu se mai întîmple acest lucru. Cu toate acestea, ne vedeam din cînd în cînd, vorbeam de departe prin semne. Îmi trimiteau bilețele. Mai tîrziu, lucrurile se potoliră, dar pină atunci am trăit zile de o nespusă frumusețe, căci datorită acestei prigoane prietenia mea cu acești copii deveni și mai strînsă. E drept că în ultimul an ajunsesem aproape la bună înțelegere cu Thibaut și cu pastorul. În schimb, Schneider îmi vorbi mult și mă judecă aspru pentru „sistemul“ meu dăunător în comportarea față de copii. Ca și cum aș fi avut vreun sistem ! În cele din urmă, chiar în ajunul plecării mele, Schneider îmi împărtăși părerea curioasă pe care și-o făcuse despre mine și anume : convingerea sa deplină că eu însumi sînt un copil, copil în adevăratul sens al

* Noi te iubim, Marie (fr.).

cuvîntului, cu desăvîrşire copil ; că numai la chip şi statură par a fi un adult, dar în ce priveşte gradul de dezvoltare, ca suflet şi caracter, ba poate şi ca intelect, nu sînt un om format, matur, şi aşa voi rămîne de-acum încolo, chiar dacă aş trăi pînă la vîrsta de şaizeci de ani. Am ris cu poftă, pentru că n-avea dreptate, fireşte, căci ce fel de copil aş fi eu : am eu aerul unui băieţaş, chiar aşa, zău ? Un lucru e totuşi adevărat : nu-mi place să am de-a face cu adulţii, cu oamenii maturi, şi nu-mi place, m-am convins de acest lucru, pentru că nu ştiu să mă port cu ei. Orice mi-ar vorbi, oricît de bine s-ar purta cu mine, totuşi cu ei, nu ştiu de ce, nu mă simt în apele mele, în prezenţa lor mă simt stingher ; de aceea, pentru mine nu există fericire mai mare decît aceea pe care o simt cînd mă pot refugia la tovarăşii mei, iar aceştia au fost întotdeauna copiii ; şi nu pentru că eu însumi aş fi un copil, ci pentru că mă simt pur şi simplu atras de ei. La începutul şederii mele acolo — încă în perioada cînd rătăceam singur şi trist prin coclauri — mi se-ntîmpla neaşteptat să-i văd ieşind în stoluri gălăgioase de la şcoală, cu ghiozdanele şi cu tăbliţele lor mici, cu joaca, cu rîsul şi larma lor, şi atunci tot sufletul meu se avînta deodată spre ei. Nu ştiu, dar încercam un sentiment de nespusă încîntare ori de cîte cri îi întîlneam. Mă opream şi rîdeam de fericire, uitîndu-mă la picioruşele lor micuţe şi zvelte în necontenită mişcare, la droaia de băieţaşi şi fete care zburdau în voie, la risetele şi lacrimile lor (căci, venind de la şcoală, în drum spre casă, mulţi dintre ei găseau vreme să se ia la harţă, să plîngă şi iar să se împace sau să se apuce de joacă). În asemenea clipe îmi uitam cu desăvîrşire tristul alean. Iar mai pe urmă, în cei trei ani următori, nici nu puteam înţelege cum şi pentru ce oamenii se lasă cuprinşi de tristeţe. Tot destinul meu se înturna mereu spre cei mici. Mă înfrăţisem aproape cu gîndul că nu voi părăsi niciodată satul acela şi nu mi-aş fi putut închipui că într-o zi mă voi întoarce aici, în Rusia. Mi se părea că voi rămîne mereu acolo, dar mi-am dat seama în cele din urmă că Schneider nu putea să mă întreţină la infinit. Între timp, interveni o împrejurare, o afacere aşa de importantă, încît Schneider el însuşi mă zori să plec, luînd asupra lui cheltuielile călătoriei. Acum trebuie să văd cum stau lucrurile şi să mă sfătuiesc cu cineva. Scarta mi se va schimba poate cu totul, dar nu asta interesează şi nici nu este lucrul cel mai important. Principalul e că viaţa mea s-a schimbat acum radical.

Am lăsat acolo multe lucruri dragi, prea multe. Totul s-a destrămat. Pe drum, în tren, mă gîndeam : „Intru acum în lume, în rîndul oamenilor ; nu cunosc deocamdată felul de a fi al acestor oameni, dar o existență nouă începe pentru mine“. Sint hotărît să-mi orînduiesc o viață de om cîstit și să merg pe un drum drept. Îmi va fi greu și mă voi plictisi poate în mediul acesta. Mi-am propus însă pentru început să fiu sincer și prevenitor cu toți ; mai mult, cred, n-o să-mi pretindă nimeni. Poate că și aici mă vor privi ca pe un copil — n-au decît ! Și încă ceva : toți mă iau, nu știu de ce, drept un idiot ; e adevărat că am fost într-o vreme foarte bolnav, ajunsesem într-o stare atît de gravă, încît păream cu adevărat un idiot. Dar ce fel de idiot e acela care își dă prea bine seama că lumea îl consideră idiot ? Intru într-o casă, să zicem, și mă gîndesc : „Oamenii aceștia mă iau drept idiot, și de fapt eu sînt întreg la minte, iar ei nu-și dau seama de asta...“ Îmi revine mereu gîndul acesta. De-abia cînd am primit la Berlin cîteva scrisoarele pe care ei, copiii, se și grăbiră să mi le trimită imediat după plecarea mea de acolo, am înțeles cît îmi erau de dragi. E un moment greu cînd primești prima scrisoare din locurile de unde ai plecat ! Cît erau de triști cînd mă petreceau la gară ! Cu o lună înainte încă, nu vorbeau decît despre plecarea mea : „*Léon s'en va, Léon s'en va pour toujours !*“ * Ca și înainte, ne întilneam în fiecare seară lingă cascadă și vorbeam numai de viitoarea noastră despărțire. Cîteodată, copiii își regăseau vechea lor veselie, dar în momentul cînd ne despărțeam luaseră obiceiul să mă strîngă tare în brațe, ceea ce nu făceau înainte. Cîte unul venea pe la mine pe furiș, fără să știe ceilalți, numai ca să mă îmbrățișeze și să mă sărute între patru ochi. La plecare, toți veniră în stol să mă conducă pînă la gară, la o depărtare de o verstă de satul nostru. Pe drum se străduiau să nu plîngă, dar mulți nu se puteau stăpîni, mai ales fetițele plîngeau cu glas tare. Ne grăbeam să nu întîrziem, dar din cînd în cînd țîșnea din mulțimea lor cîte unul, alerga spre mine, mă îmbrățișa cu minuțele-i gingașe și mă săruta în drum, oprind din mers tot convoiul, și atunci, deși eram tare zoriți, se opreau cu toții și așteptau pînă-și lua rămas bun. După ce mă urcai în vagon și trenul se puse în mișcare, toți strigară într-un

* Leon pleacă, Leon pleacă pentru totdeauna (fr.).

glas : „Ura !“ și rămaseră ținuiți pe peron pînă cînd trenul nu se mai văzu de loc ; de altfel nici eu n-am putut să-mi smulg privirea pînă cînd nu i-am pierdut din ochi... Știți, cînd am intrat adineauri aici și mă uitai la chipurile dumneavoastră plăcute — în ultimul timp m-am deprins să observ cu multă atenție fețele oamenilor — și auzii primele cuvinte rostite de dumneavoastră, mi se luă parcă deodată o piatră grea de pe suflet, pentru prima dată de cînd sînt plecat de acolo. Și în aceeași clipă mă gîndii că poate într-adevăr fac parte dintre puținii oameni norocoși, pentru că, după cît știu, rar se întîmplă să întîlnești persoane pe care să le îndrăgești dintr-o singură privire și uite că am avut norocul să vă întîlnesc de cum am coborît din tren. Știu prea bine că e cam penibil să te apuci să-ți împărtășești sentimentele la toată lumea și totuși, uite, dumneavoastră vi le spun și nu mi-e de loc rușine. Îmi place să duc o viață retrasă și nu voi mai veni poate multă vreme pe aici. Dar să nu mi-o luați în nume de rău ; n-o spun pentru că nu mi-ar fi foarte prețioasă societatea dumneavoastră, și nici n-aș vrea să vă închipuiți că m-am simțit jignit pentru ceva. Mi-ați cerut să vă spun ce impresie mi-au făcut chipurile dumneavoastră și ce anume am putut observa. V-o spun cu plăcere. Dumneata, Adelaida Ivanovna, ai o față fericită ; dintre toate trei, chipul dumitale e cel mai plăcut. Pe lîngă faptul că ești foarte frumoasă, privindu-te, oricine ar spune : „Față blindă și bună ca a unei surori“. În raporturile dumitale cu oamenii ești simplă, de o veselie naturală și în același timp izbutești ușor să citești în inima oamenilor. Aceasta este impresia pe care mi-a sugerat-o fața dumitale. Dumneata, Alexandra Ivanovna, ai de asemenea un chip frumos, fermecător, dar în inima dumitale tănuiești se pare o tristețe, un dor ; ai un suflet foarte bun, fără indoială, nu ești însă veselă. Chipul dumitale are ceva aparte, care îmi amintește de Madona lui Holbein de la Dresda¹⁸. Iată, așadar, și în ce privește fața dumitale. Am ghicit sau nu ? Pentru că văd că mă socotiți un fel de ghicitor. Cît despre dumneavoastră, se întoarce el deodată către generăleasă, chipul dumneavoastră nu numai că îmi sugerează, dar îmi permite să fiu pe deplin încredințat că, în ciuda vîrstei, sînteți un adevărat copil, în toate, în tot ce e bun și în tot ce e rău. Sper că n-o să vă supărați pe mine dacă vorbesc astfel ? V-am spus doar ce reprezintă pentru mine copiii

și ce sentimente nutresc față de ei. Și să nu vă închipuiți, iarăși, că dacă v-am vorbit cu atîta sinceritate despre chipurile dumneavoastră, am făcut-o din naivitate : o, nu, nu-i asta ! M-am condus și eu, poate, de un anumit gînd în această pricină.

VII

Prințul isprăvi. Toată lumea, inclusiv Aglaia, îl privea cu ochi zimbiteri ; dar mai cu seamă părea încîntată Lizaveta Prokofievna.

— Bun examen, n-am ce zice ! Halal să vă fie ! strigă ea. Ei bine, domnișoarelor, vă pregăteți să-l luați sub ocrotirea voastră, ca pe un biet neajutorat, și iată că el este acela care de-abia dacă acceptă să vă onoreze cu prezența lui și încă prevenindu-vă că nu va veni decît din cînd în cînd. Iată-ne așa-dar puse cu binișorul la punct, ca niște neroade ce sîntem, dar mai ales Ivan Feodorovici. Și-mi pare cît se poate de bine. Bravo, prințe ! Dumnealui ne sfătuisese adineauri să te supunem la un examen. Iar ceea ce ai spus de expresia feței mele este perfect adevărat : sînt un copil, o știu prea bine. O știam și înainte de a mi-o fi spus dumneata ; cu un singur cuvînt mi-ai exprimat gîndul. Cred că ai o fire asemănătoare cu a mea și sînt încîntată ; semănăm la caracter ca două picături de apă. Numai atît că dumneata ești bărbat, iar eu — femeie, și că n-am fost în Elveția ; asta-i toată deosebirea.

— Eu aș zice să nu ne pripim, *maman* ! strigă Aglaia. Prințul spunea că în toate mărturisirile acestea, pe care le-a făcut aici, s-a condus de un anume gînd, și că toate își au tilcul lor.

— Așa e, o susținură rîzînd celelalte două.

— Nu rîdeți, dragele mele ; el singur e poate mai isteț decît voi toate la un loc. Veți vedea. Dar, prințe, n-ai spus nimic de Aglaia ? Ea așteaptă, și eu de asemenea.

— Acum nu pot să spun nimic ; altă dată, poate.

— De ce ? N-o găsești suficient de interesantă ?

— O, dimpotrivă, e de o frumusețe extraordinară. Dumneata, Aglaia Ivanovna, ești așa de frumoasă, că i-i frică omului să te privească.

— Asta-i tot ? Dar caracterul ? insistă generăleasa.

— E greu de judecat frumusețea. Nu sînt încă în măsură s-o fac. Frumusețea e o enigmă.

— Așadar propui Aglaiei să dezlege o enigmă, spuse Adelaida. Ia să te vîd, Aglaia. Va să zică e frumoasă, prințe ?

— Negrăit de frumoasă ! răspunse înflăcărat prințul, uitîndu-se cu admirație la Aglaia. Aproape ca Nastasia Filippovna, deși chipul ei e cu totul altfel.

Mama și fiicele se priviră surprinse.

— Ca ci-ne ? făcu tărăgănat generăleasa. Ca Nastasia Filippovna, ai zis ? Care Nastasia Filippovna ? Unde ai văzut-o dumneata pe Nastasia Filippovna ?

— Adineauri, Gavrila Ardalionovici i-a arătat lui Ivan Feodorovici portretul ei.

— Cum ? A adus portretul ei lui Ivan Feodorovici ?

— Da, ca să i-l arate. Nastasia Filippovna și-a dăruit astăzi lui Gavrila Ardalionovici portretul ca amintire, iar el l-a adus ca să-l arate lui Ivan Feodorovici.

— Vreau să-l vîd ! se răsuci în loc generăleasa. Unde e portretul ? Dacă i l-a dăruit lui, înseamnă că-l are și, de bună seamă, n-a plecat încă. În fiecare miercuri cînd vine la birou, nu pleacă niciodată înainte de ora patru. Să vină imediat Gavrila Ardalionovici ! Ba nu, în ce mă privește, nu prea ard de dorința să-l vîd. Fii bun, dragă prințe, du-te de-i cere portretul și adă-mi-l aici. Spune-i că am vrea să-l vedem și noi. Te rog.

— E un om interesant, nimic de zis, dar e cam naiv și simplu, observă Adelaida după ce prințul ieși din salonaș.

— Simplu din cale-afară, întări Alexandra, ba aș zice că e aproape caraghios.

Dar și una și cealaltă păreau că nu-și exprimă în întregime gîndul.

— Totuși, la caracterizarea chipurilor noastre s-a descurcat destul de bine, zise Aglaia ; a știut să măgulească pe toată lumea, chiar și pe *maman*.

— Ce vorbă-i asta, c-a știut să mă măgulească ? se burzului generăleasa. Mă rog, fie și așa, dacă țineți neapărat, dar în cazul acesta eu aș zice că mai mult m-am simțit eu măgulită decît a fost intenția lui să mă măgulească.

— Tu crezi că din partea lui a fost pur și simplu un joc abil ? întrebă Adelaida.

— Am impresia că nu-i chiar așa de naiv cum pare.

— Ei, gata, v-ați și pornit! se minie generăleasa. După mine, voi sintetiza mai caraghioase decît el. E cam simplu, cei drept, dar e cu cap, bineînțeles, în sensul cel mai nobil al cuvîntului. Întocmai ca și mine.

„Am făcut desigur o gafă, lăsînd să-mi scape vorba aceasta despre portret, se muștră în gîinl prințul, îndreptîndu-se spre cabinetul generalului... Dar... cine știe, poate că e mai bine că le-am spus...” În mîntea lui miji atunci o idee cam ciudată, cei drept, dar și destul de confuză.

Gavrila Ardalionovici nu plecaser; lucra la birou cufundat în hîrtiile lui; fără îndoială că nu degeaba îi plătea leafa societatea pe acțiuni. Păru foarte contrariat cînd prințul îi ceru portretul cu pricina, povestindu-i cum de au ajuns doamnele Epancin să afle despre existența lui.

— A naibii treabă! Ce nevoie aveai să trîncănești fără rost! strigă el înciudat. Parcă ce știi dumneata... Zi-i idiot, și pace! mormăi el.

— Iartă-mă, am spus-o așa, într-o doară; a venit nu știu cum vorba, și am zis că Aglaia e tot așa de frumoasă ca Nastasia Filippovna.

Ganea îi ceru amănunte, și prințul povesti tot. Din nou Ganea se uită la Mișkin cu o expresie batjocoritoare.

— Văd că ți-e capul numai la Nastasia Filippovna... murmură el, dar se opri numaidecît, furat de un gînd. Era vădit tulburat. Prințul îi aminti de portret.

— Ascultă, prințe, zise deodată Ganea, ca străluminat de o idee salvatoare, am o mare rugămînte... dar nu știu, zău...

Tăcu încurcat, fără să isprăvească; în sufletul lui părea că se dă o luptă aprigă și-i venea greu să ia o hotărîre. Prințul aștepta mut. Ganea îi mai scrută o dată fața cu o privire iscoditoare.

— Prințe, se decise el în cele din urmă, acolo, în momentul de față... din pricina unor împrejurări cu totul ciudate... și ridicole... și pentru care, de altfel, eu n-am nici o vină... În sfîrșit, n-are rost să-ți mai explic acum; acolo se pare că lumea e cam supărată pe mine și de aceea o bucată de vreme aș prefera să nu mă duc la ele fără să fiu poftit. Aș avea însă mare nevoie să-i vorbesc chiar acum Aglaiei Ivanovna. Pentru orice eventualitate, i-am scris cîteva cuvinte (în mîinile lui apăru un bilețel împăturit cu grijă) și, uite, nu știu cum să i-l transmit. N-ai vrea dumneata, prințe, să încerci a-i înmîna chiar acum

Aglaiei Ivanovna aceste rînduri ? Dar Aglaiei Ivanovna personal, adică să nu vadă nimeni, înțelegi ? De fapt, nu-i cine știe ce secret... totuși... Te rog să-mi faci acest serviciu !

— Drept să-ți spun, mi-e cam penibil, răspunse prințul.

— Ah, prințe, e ceva foarte important pentru mine ! se rugă Ganea. Poate că ea o să vrea să-mi răspundă... Crede-mă că o împrejurare cu totul excepțională și de cea mai mare urgență mă face să recurg la dumneata și să stărui atît... Cum aş putea face să-i parvină ?... E foarte important... E de cea mai mare importanță pentru mine...

Se temea de un eventual refuz al prințului și-l privea stăruitor, cu o rugămintă mută și plină de teamă în ochi.

— Bine, accept ; voi transmite biletul.

— Dar așa, ca nimeni să nu observe, îl imploră Ganea prinzînd din ce în ce mai mult curaj ; mă încred în cuvîntul dumitale de onoare, prințe.

— N-am să-l arăt nimănui, îl liniști Mișkin.

— Plicul nu-i lipit, dar... lăsa să-i scape, ca din întîmplare, secretarul ; se opri însă încurcat, dîndu-și seama că a mers prea departe cu indelicatețea.

— O, nici o grijă, n-am să-l citesc, răspunse simplu prințul și, luînd portretul, ieși din cabinet.

Rămas singur, Ganea își duse mîinile la cap :

— Un singur cuvînt din partea ei și... poate că aş rupe, zău !...

Nu mai era în stare să se așeze din nou la lucru și, cuprins de emoție și nerăbdare, începu să se plimbe agitat dintr-un capăt în celălalt al încăperii.

În timpul acesta, prințul se întorcea tăcut în apartamentul doamnelor. Îl indispucea mult însărcinarea pe care o primise și deopotrivă de neplăcut îl surprinsese însuși faptul de a fi aflat că Ganea scria Aglaiei. Străbătînd șirul de odăi ce duceau spre salon, el se opri deodată, ca și cum și-ar fi adus aminte de ceva foarte important, pe urmă se uită împrejur, se apropie de fereastră și cercetă cu ochii avizi chipul Nastasiei Filippovna din portret.

Ar fi vrut poate să descifreze acel ceva neobișnuit care îl tulburase adineauri, zărind în treacăt portretul la general. Prima impresie fusese atît de puternică, încît nu-l mai părăsi o clipă, și acum se grăbea să și-o verifice. Chipul acesta, de o frumusețe rară, tăinuind în el ceva ce i se păru acum și mai

tulburător. Un orgoliu nemăsurat și un dispreț vecin cu ura părea să exprime această față, și în același timp câtă bunătate, încredere și sinceritate ! Contrastul acesta izbitor și neașteptat trezea un dureros sentiment de compasiune. Frumusețea orbitoare a tinerei femei devenea aproape insuportabilă pe fața aceea palidă, cu obraji ușor supti și ochii arzători. Bizară frumusețe ! Prințul nu-și putu lua ochii de pe fotografie ; se smulse apoi de sub vraja pe care o exercita asupra lui, privi în jur și, asigurându-se că nu-l vede nimeni, duse cu un gest grăbit portretul la buze și sărută imaginea tinerei femei. Când, după un minut, ajunse în salon, părea cu desăvîrșire calm.

Dar în momentul cînd intră în sufragerie (penultima încăpere în drumu-i spre salon), aproape se ciocni în ușă cu Aglaia. Era singură.

— Gavrila Ardalionovici m-a rugat să-ți transmit asta, spuse prințul, întinzîndu-i biletul.

Aglaia se opri, luă plicul și-l privi pe Mișkin într-un fel foarte ciudat. Fața ei nu trăda nici cea mai mică tulburare, cel mult o vagă nedumerire ; dar și aceasta părea că se referă mai mult la prinț. Cu privirea ei calmă și mîndră, avea aerul că-i cere socoteală — de unde și pînă unde a ajuns și el să fie amestecat în această afacere cu Ganea ? Două-trei clipe rămaseră așa nemișcați, unul în fața altuia ; la urmă, o expresie batjocoritoare abia perceptibilă lunecă pe chipul Aglaiei și cu un zîmbet ușor pe buze ea se îndepărtă.

Cîtva timp, generăleasa examină tăcută și cu un aer disprețuitor portretul Nastasiei Filippovna, ținîndu-l ostentativ cu mîna întinsă la oarecare depărtare.

— Da, e frumoasă, rosti ea în sfîrșit, chiar foarte frumoasă. Am văzut-o de două ori, dar numai de la distanță. Și zici că apreciezi acest gen de frumusețe ? îl întrebă ea deodată pe M. șkin.

— Da... acest gen, răspunse el cu un efort vizibil.

— Adică, exact genul acesta ?

— Exact genul acesta.

— Pentru ce ?

— Fața aceasta... ascunde multă suferință, îngăimă aproape fără voie prințul, ca și cum și-ar fi vorbit mai mult sieși decît pentru a da un răspuns la întrebarea pusă.

— Îmi vine să cred mai curînd că... bați cîmpii, hotări generăleasa și, cu un gest plin de trufie, aruncă portretul pe masă.

Îl luă întîi Alexandra ; Adelaida se apropie și ea de soră-sa și începură amîndouă să-l examineze. În clipa aceea, Aglaia intră în salon.

— Cîtă forță ! strigă deodată Adelaida, care, peste umărul surorii sale, privea cu nesaț fotografia.

— Unde ? Ce fel de forță ? se răsti Lizaveta Prokofievna.

— Asemenea frumusețe e o forță ! spuse cu vioiciune Adelaida. Cu o astfel de frumusețe poți răsturna lumea întreagă !

Și se întoarse îngîndurată la șevaletul ei. Aglaia aruncă în treacăt o scurtă privire asupra fotografiei, își îngustă ochii, lăsă buza de jos să-i iasă puțin în afară și se depărtă, așezîndu-se deoparte, cu brațele încrucișate.

Generăleasa luă clopoțelul de pe masă și sună.

— Spune-i lui Gavrilă Ardalionovici să poftească aici ; vezi că e în cabinet, porunci ea feciorului.

— *Maman !* strigă cu un ton de avertizare Alexandra.

— Vreau să-i spun două vorbe, și atîta tot ! reteză scurt generăleasa, curmînd din capul locului orice obiecțiune ; era vădit enervată. Trebuie să știi, prințe, că de la o vreme încoace, noi, aici, o ținem într-una numai în sușoteli și secrete. Numai în secrete ! Cică așa cere eticheta, bunele maniere. Mofturi ! Și asta într-o chestiune în care e nevoie să se procedeze, în primul rînd, sincer și cinstit, ca totul să fie limpede. Se pun acum la cale tot felul de mariaje ; nu-mi plac mariajele astea...

— *Maman*, ce ți-a venit ? încercă din nou s-o oprească Alexandra.

— Ce vrei, scumpa mea fiică ? Parcă ție îți plac ? Lasă să audă și prințul, sîntem doar prieteni, eu, în orice caz, așa mă consider. Domnului Dumnezeu îi plac oamenii buni, și n-are nevoie de cei răutăcioși și mofturoși, mai cu seamă de mofturoșii care azi hotărăsc una, iar mîine alta. Pricepi dumneata, Alexandra Ivanovna, cum vine asta ? Trebuie să-ți spun, prințe, că dumnealor mă consideră cam trăsniță, eu, însă, știu să văd ce e bine și ce nu. Pentru că principalul e să ai inimă, toate celelalte sînt mofturi. Bineînțeles că e nevoie să ai și minte... ba, poate, principalul este mintea. Nu zîmbi, Aglaia, nu-i nici o contradicție în ceea ce spun acum ; o proastă cu inimă și fără minte poate fi la fel de nefericită ca și o proastă

care nu e lipsită de minte, dar nu are pic de inimă. E un adevăr cunoscut. Eu sînt o proastă cu inimă și fără minte, iar tu ești o proastă cu minte limpede, dar fără inimă; și tu și eu sîntem deopotrivă de năpăstuite și suferim deopotrivă.

— Și, mă rog, cine te năpăstuieste atîta, dragă *maman*? nu se putu abține Adelaida, care, singura dintre toate, părea că-și păstrase voia bună.

— Întîi și întîi, căpoasele mele fiice, răbufni generăleasa, și cred că e prea de ajuns și atîta, încît n-are rost să mai pomenim și de alții. Am pălăvrăgit destul. Rămîne de văzut curî o să vă descurcați voi amîndouă (pe Aglaia n-o pun la socoteală) cu deșteptăciunea și limbuția voastră, și dacă dumneata. preastimată Alexandra Ivanovna, ai să fii fericită cu onorabilul dumatile domn... Aha... făcu ea, văzîndu-l pe Ganea, care apăruse în ușă, iată încă o apariție matrimonială. Bună ziua! răspunse ea la salutul acestuia, fără a-l pofti să șadă. Aud că te căsătorești, e adevărat?

— Eu? Mă căsătoresc? Cum adică să mă căsătoresc? îngăimă Gavrilă Ardalionovici, luat prin surprindere. Părea tare incurcat.

— Adică, te însori, dacă-ți place mai mult cuvîntul! E adevărat?

— N-nu... eu... nici gînd, minți Ganea și singele îi năvăli în obraz. Aruncă o privire fugară spre Aglaia, care sta deoparte și nu-l slăbea din ochi, observînd tulburarea lui cu o expresie rece și calmă.

— Nu? Ai spus nu? își continuă interogatoriul neîndurător Lizaveta Prokofievna. Bine, voi reține, așadar, că azi, miercuri dimineață, la întrebarea pe care ți-am pus-o, ai răspuns „nu“. Ce zi e astăzi, miercuri?

— Cred că da, *maman*, răspunse Adelaida.

— Niciodată nu știți ce zi este. În cîte sîntem astăzi?

— În douăzeci și șapte, spuse Ganea.

— În douăzeci și șapte? Perfect, e bine de știut. Acum, la revedere, ai mult de lucru, mi se pare; e vremea să mă îmbrac, trebuie să ies; ia-ți portretul. Transmite salutări din partea mea nefericitei Nina Alexandrovna. Cu bine, dragă prințe! Vino cît mai des pe la noi, iar eu am să trec anume pe la lătrîna Bielonskaia, ca să-i vorbesc de dumneata. Îți mărturisesc sincer, dragul meu: sînt încredințată că Dumnezeu mi te-a adus anume tocmai din Elveția la Petersburg. Ai venit

desigur și pentru alte treburi, dar mai ales pentru asta. Așa a voit Cel-de-Sus. La revedere, domnișoarelor. Alexandra, vino puțin cu mine.

Generăleasa ieși. Zdrobit, năuc, infuriat, Ganea luă de pe masă portretul și, cu un zîmbet forțat, se adresă prințului :

— Prințe, plec chiar acum acasă. Dacă nu te-ai răzgîndit cumva și vrei să rămii la noi, vino acum cu mine, căci nu ne cunoști nici măcar adresa.

— Așteaptă o clipă, prințe, spuse Aglaia, ridicîndu-se brusc de pe fotoliu. Aș vrea să-mi scrii mai întii ceva în album. Tata mi-a spus că ești un caligraf excelent. Aduc îndată albumul.

Spunînd aceasta, dispăru.

— La revedere, prințe, mă duc și eu, spuse Adelaida.

Îi strînse cordial mîna, zîmbi prietenos, și se retrase, fără să arunce măcar o privire spre Ganea.

— Dumneata, scrișni acesta, repezindu-se spre Mișkin de îndată ce rămaseră singuri, dumneata ai trîncănit aici și le-ai spus că mă însor ! continuă el aproape șuierînd, cu fața congestionată de furie, cu ochii sclipind de ură. Gură spartă, flecar nesuferit ce ești !

— Te asigur că n-ai dreptate, răspunse prințul, păstrîndu-și calmul și politețea. Nici n-am știut că te însori.

— Ai auzit adineauri de la Ivan Feodorovici că totul se va hotărî diseară la Nastasia Filippovna și te-ai grăbit să le-o și spui. Vezi că minți ! Altfel, de unde ar fi aflat ? Cine dracu putea să le spună, dacă nu dumneata ? N-ai auzit aluziile pe care mi le-a făcut bătrîna ?

— Cred că dumneata trebuie să știi mai bine cine le-a spus, de vreme ce ai impresia că ți s-au făcut aluzii. De la mine însă n-au auzit nici un cuvînt.

— Ai transmis bilețelul ? Aștept să-mi dai răspunsul ! îl intrerupse Ganea, fierbînd de nerăbdare. Dar în clipa aceea chiar intră Aglaia și prințul nu mai avu vreme să răspundă.

— Poftim, prințe, spuse Aglaia, punînd albumul pe măsută. Alege-ți o pagină și scrie-mi ceva. Ai aici și un condei nou-nouț. Nu-i nimic dacă penița e de oțel ? Am auzit că cele de oțel nu prea plac caligrafilor.

Vorbea cu prințul, ignorînd cu totul prezența lui Ganea. Dar, în timp ce Mișkin examina penița și căuta pagina, pregătindu-se să scrie, Ganea se apropie de cămin, la dreapta prin-

țului, unde Aglaia stătea în picioare și, cu un glas întretăiat și tremurind de emoție, îi spuse aproape șoptindu-i la ureche :

— Un cuvânt, un singur cuvânt din partea dumitale și sînt salvat.

Prințul se întoarse repede și-i privi pe amîndoi. Fața lui Ganea exprima cea mai jalnică deznădejde ; se pare că vorba pe care o rostise îi scăpă din gură așa, pe negîndite, la desparere. Cîteva clipe, Aglaia îl privi cu aceeași nedumerire calmă cu care se uitase adineauri și la prinț cînd se întîlniseră în sufragerie și era limpede că această atitudine calmă și nedumerirea ei în fața celor ce i se spuneau, ca și cum n-ar fi înțeles nimic, erau pentru Ganea mai ucigătoare în clipa aceea decît cel mai puternic dispreț exprimat pe față.

— Și ce anume să scriu ? întrebă prințul.

— Am să-ți dictez, răspunse Aglaia, întorcîndu-se spre el. Ești gata ? Ei bine, scrie : „Nu mă pretez la nici un fel de tocmeală“. Acum pune data jos. Ia să văd !

Prințul îi întinse albumul.

— Minunat ! Ai un scris admirabil ! Îți mulțumesc. La revedere, prințe... Adică, o clipă, adăugă ea, răzgîndindu-se deodată. Vino cu mine, vreau să-ți dăruiesc ceva, ca amintire.

Prințul o urmă, dar, cînd intrară în sufragerie, Aglaia rămase locului.

— Citește asta, spuse ea, întinzîndu-i biletul trimis de Ganea.

Prințul îl luă și se uită la Aglaia întrebător.

— Știu bine că nu l-ai citit și că nu poți fi confidentul acestui om. Citește, vreau să-i cunoști conținutul.

Biletul, scris probabil în mare grabă, cuprindea următoarele :

„Astăzi, soarta mea se va decide, dumneata știi în ce fel. Astăzi va trebui să-mi dau cuvîntul irevocabil. N-am nici un drept la compătimirea dumitale și nici nu îndrăznesc să-mi fac speranțe ; dar mi-ai spus odată o vorbă, ai rostit un singur cuvînt, și cuvîntul acesta a strălucit în negura existenței mele, devenind pentru mine un far călăuzitor. Spune-mi și acum un cuvînt asemănător și mă vei salva de la pierzanie ! Spune-mi numai atît : RUPE TOTUL, și o fac chiar astăzi ! O ! ce te-ar costa să spui asta ? Prin acest cuvînt nu-ți cer decît un semn de compasiune față de mine — un semn numai și nimic mai mult, NIMIC ! Nu cutez să-mi făuresc visuri, să nutresc vreo

speranță, căci mă simt nedemn de ea. Dar cuvîntul dumitale îmi va da tăria, care-mi lipsește acum, de a-mi suporta mai departe sărăcia, de a mă resemna, ba chiar de a accepta cu bucurie situația desperată în care mă aflu. Voi accepta lupta, voi fi fericit s-o înfrunt și să renasc prin această luptă cu puteri reînnoite !

Trimite-mi acel cuvînt de compasiune (NUMAI de compasiune, ți-o jur !) Nu te supăra pe un om ajuns la desperare, un om care se îneacă, pentru a fi îndrăznit să facă o ultimă efortare ca să scape de pierzanie.

G. I.“

— Omul acesta pretinde și încearcă să mă convingă și pe mine, începu Aglaia cu glas tăios, după ce prințul isprăvi de citit, că acest cuvînt „*rupe totul*“ nu-i de loc compromițător pentru mine și nu mă obligă la nimic, oferindu-mi, după cum vezi, și un fel de garanție în scris prin acest bilet. Observă cu cîtă naivitate s-a grăbit el să sublinieze unele cuvinte și cît de transparent apare, cu cîtă brutalitate i se străvede gîndul ascuns. El știe, de altfel, că dac-ar rupe totul, însă din proprie inițiativă, fără să aștepte un cuvînt de la mine, fără să-mi vorbească măcar de asta, fără a nutri vreo speranță în privința mea, știe, zic, că atunci, poate, mi-aș schimba sentimentele față de el și i-aș deveni o adevărată prietenă ! O știe bine ! Dar e un suflet meschin ; știe, și totuși nu e în stare să se decidă ; știe, și totuși cere garanții. Nu este capabil de o hotărîre bazată pe convingere și încredere. Pentru ca să renunțe la o sută de mii de ruble, vrea să-i acord anticipat un început de făgăduială, pentru a putea spera să-mi cîștige mina. Cît despre cuvîntul pe care i l-aș fi spus într-o zi... de care amintește în scrisoare, cuvîntul care i-ar lumina, chipurile, viața, e o minciună sfruntată. Într-o zi, fiindu-mi milă de el, i-am arătat într-adevăr puțină compasiune. Dar e un cinic și un neobrăzat ; și-a făcut numaidecît socoteala că ar putea să-și facă anumite speranțe : mi-am dat seama imediat. De atunci umblă mereu să-mi întindă curse, ca și acum, de altfel. Dar mi-e de ajuns ; ia biletul acesta și dă-î-l îndată ce veți ieși de la noi, în orice caz nu mai înainte.

— Și ce să-i transmit ca răspuns din partea dumitale ?

— Nimic, firește. E cel mai bun răspuns. Așadar, vrei să locuiești la ei ?

— Ivan Feodorovici m-a sfătuit adineauri, răspunse prințul.

— Va trebui să te păzești de el, te previn; n-are să-ți ierte că i-ai adus biletul înapoi.

Aglaia strînse ușor mina prințului și plecă. Avea fața gravă și încruntată, și nici nu schiță măcar un zîmbet cînd își luă rămas bun de la el.

— Îndată, să-mi iau numai bagajul și plecăm, spuse prințul lui Ganea.

Acesta bătu din picior în semn de nerăbdare. Se făcuse negru de minie. În sfîrșit, amîndoi ieșiră în stradă, prințul cu bocceluța în mînă.

— Răspunsul ? Răspunsul ? îl asaltă Ganea. Ce ți-a spus ? I-ai dat scrisoarea ?

Fără un cuvînt, prințul îi întinse biletul. Ganea rămase ca trăsnit.

— Cum ! Biletul meu ?! strigă el. Nici nu i l-ai predat ? Ah, trebuia să mă fi gîndit ! Ah, bles-te-ma-tule... Acum înțeleg de ce n-a priceput nimic adineauri ! Dar cum, cum, cum de nu i l-ai dat, ah, afur-r-i-situl...

— Ba să mă ierți. Dimpotrivă, am avut prilejul să i-l dau imediat după ce mi l-ai încredințat și întocmai așa cum m-ai rugat dumneata. Dacă a ajuns iarăși în mîinile mele e pentru că Aglaia Ivanovna mi l-a înapoiat acum, înainte de plecare.

— Cum ? Cînd ?

— După ce i-am scris în album și cînd m-a rugat s-o urmez (cred că ai auzit și dumneata ?). Am intrat în sufragerie, mi-a întins biletul, m-a silit să-l citesc și mi-a poruncit să ți-l restituie.

— Ți l-a dat să-l citești ! răcni Ganea. Să-l citești ! Și l-ai citit ?

Se oprise încremenit în mijlocul trotuarului ; de uluit ce era, rămăsese cu gura căscată.

— Da, l-am citit adineauri, la insistența ei.

— Și chiar ea ți-a spus să-l citești ? Chiar ea ?

— Exact. Altfel, fii sigur că nu mi-aș fi permis.

Un minut Ganea tăcu, făcînd eforturi chinuitoare pentru a-și aduna gîndurile, apoi izbucni :

— Nu se poate ! Este exclus ca ea să ți-l fi dat să-l citești. Minți ! L-ai citit din proprie inițiativă !

— Spun numai adevărul, răspunse prințul cu același ton imperturbabil. și, crede-mă, regret din suflet că acest lucru îți provoacă atîtea neazuri.

— Dar, nenorocitul, cel puțin ți-a spus ceva cu acest pri-
leț ? Ți-a dat vreun răspuns ?

— Mi-a dat, firește.

— Ei ? Ci vorbește odată, ce dracu !...

Și Ganea bătu nerăbdător de două ori, cu piciorul drept,
în trotuar.

— M-a lăsat întâi să citesc biletul, apoi mi-a spus că-i în-
tinzi o cursă, că intenția dumitale e s-o compromiți, smulgin-
du-i un început de făgăduială, ca să-ți faci anumite speranțe, și
apoi, bazându-te pe aceste speranțe, să renunți fără pagubă
la cealaltă speranță de o sută de mii de ruble. Că, dacă ai fi
făcut asta fără să te fi tocmit cu dînsa, dacă ai fi rupt totul
din proprie inițiativă, fără să-i fi cerut în prealabil garanții.
ea ar fi devenit poate prietena dumitale adevărată. Se pare că
asta-i tot. Da, și încă ceva : cînd am întrebato, după ce mi-a
dat biletul înapoi, ce răspuns să-ți transmit, mi-a spus că lipsa
oricărui răspuns va fi cel mai bun răspuns — așa mi se pare că
s-a exprimat ea, scuză-mă, dacă nu-mi amintesc exact cuvîn-
tele ei și-ți transmit doar sensul, așa cum l-am reținut.

Cuprins de o furie turbată, Ganea își dădu drumul fără
nici o jenă.

— A ! Așa, va să zică ! zbieră el. Îmi aruncă biletul pe
fereastră ! Aha ! Dumneai nu se pretează la nici un fel de toc-
meală ! Ei bine, atunci mă voi preta eu ! Și vom vedea ! Eu
n-am terminat încă... vom mai vedea !... Las' că-i vin eu de
hac !...

— Palid, cu fața crispată, vorbea scrișnind din dinți, cu spume
la gură, amenințînd cu pumnul. Merseă astfel o bucată de
drum. Nu se sinchisea de loc de prezența prințului, ca și cum
s-ar fi aflat singur, în odaia lui, fiindcă simțea pentru el un
dispreț total. Deodată însă un gînd își făcu loc în creierul lui
înfierbîntat și îl dezmetici brusc.

— Dar cum se face, se adreseă el prințului, ai putea să-mi
explici, cum se face că dumitale (un idiot ! adăugă el ca pen-
tru sine), dumitale, pe care te cunoaște abia de două ceasuri,
ți-a acordat atîta încredere și ți-a făcut asemenea confidențe ?

Atît îi mai lipsea lui Ganea acum, ca peste tot zbuciumul și
la toate chinurile lui să se mai adauge și invidia ; pînditoare,
ea se furișă îndată ca să-l înțepe drept în inimă.

— Uite, asta chiar că n-aș putea să-ți explic, răspunse
prințul.

Ganea îl privi cu dușmănie.

— Va să zică, pentru asta te-a chemat atunci în sufragerie, ca să-ți dăruiască încrederea ei ? Căci așa parcă a spus, că vrea să-ți dea ceva în dar ?

— Numai așa cred că se poate înțelege ; și eu întocmai așa am înțeles.

— Dar pentru ce anume, naiba să mă ia ? Ce-ai făcut dumneata, de i-ai cîștigat încrederea ? Ascultă, continuă să se frămînte Ganea (totul în el, în clipa aceea, era într-un haos și zbucium clocotitor, încît cu greu își putea aduna gîndurile) ; ascultă, n-ai putea să faci un efort și să-ți amintești mai bine și într-o ordine cit mai exactă ce anume ați vorbit acolo, toate cuvintele, chiar de la început ? Poate că ai mai observat ceva, nu-ți aduci aminte ?

— O ! ba da, pot să-ți spun, răspunse prințul. De la început, cînd am intrat și am făcut cunoștință, s-a adus vorba despre Elveția.

— Dă-o naibii de Elveția !

— Pe urmă, despre pedeapsa cu moartea...

— Pedeapsa cu moartea ?

— Da ; veni, nu știu cum, vorba... Apoi le-am povestit cum am trăit acolo trei ani, și istoria cu o sărmană fată de țaran...

— Nu mă interesează. Mai departe ! îl zorea Ganea nerăbdător.

— Pe urmă, despre părerea lui Schneider cu privire la caracterul meu și cum m-a silit...

— Ducă-se dracului Schneider al dumitale și puțin îmi pasă de părerile lui ! După aceea ?

— După aceea, în legătură cu un caz pe care l-am povestit, am ajuns să vorbesc despre expresia feței la om și cu acest prilej am spus că Aglaia Ivanovna e aproape tot așa de frumoasă ca Nastasia Filippovna. Și aci mi-a scăpat vorba despre portret...

— Dar nu te-ai apucat să spui și ce ai auzit vorbindu-se atunci în cabinet ? N-ai spus, nu-i așa ?

— Îți repet că nu.

— Dar atunci, cum dracu ?... Vai de mine, nu cumva Aglaia i-a arătat bătrinei biletul ?

— În privința asta poți fi liniștit. Am stat acolo tot timpul, și dacă l-ar fi dat Lizavetei Prokofievna, aș fi văzut ; de altfel, nici n-ar fi avut cînd s-o facă.

— Dar poate că dumneata n-ai băgat de seamă... Ah ! Idiot afurisit, strigă el ca ieșit din minți, nici măcar să-ți relateze ceva ca lumea nu e în stare !

O dată pornit pe invective și neîntîmpinînd nici o ripostă, Ganea se lăsă în voia miniei și, după cum se întîmplă cu unii oameni, în cele din urmă își pierdu de tot cumpătul. Nu rămăsese poate mult ca să ajungă să-l și scuipe pe bietul prinț în obraz, atît era de furios. Și, bineînțeles, furia l-a orbit cu desăvîrșire ; altminteri și-ar fi dat desigur seama de mult că acela pe care-l numea „idiot“ și-l trata cu atîta dispreț sesiza de fapt cu multă finețe și cu o repeziciune uimitoare totul și se pricepea de minune să relateze faptele. Dar aci interveni ceva cu totul neașteptat.

— Aș vrea să-ți atrag atenția, Gavrilă Ardalionovici, spuse prințul calm, că am fost într-adevăr foarte bolnav într-o vreme și că ajunseseam cu adevărat într-o stare aproape de idiotie ; dar m-am vindecat de mult și, de aceea, îmi este neplăcut să mai aud astăzi că mi se spune pe față idiot. Deși, într-o măsură oarecare, ai putea fi scuzat, dat fiind supărările pe care le ai, dar în minia dumitale ți-ai permis să mă și insulti de două ori. Lucrul acesta îmi displace și nu-mi convine de loc, mai cu seamă așa cum ai făcut-o dumneata acum, fără nici un motiv, chiar de la prima cunoștință ; și de aceea, intrucit tot am ajuns la o răscruce, cred că cel mai bun lucru e să ne despărțim : dumneata o apuci la dreapta, ca să te duci acasă, iar eu o iau la stînga. Am douăzeci și cinci de ruble în buzunar, găsesc ușor pe undeva o cameră mobilată.

Ganea se simți oribil ; singele-i năvăli în obraz de rușine.

— Scuză-mă, prințe, imploră el cu glas domolit, trecînd brusc de la tonul insolent și injurios de pînă atunci la o politețe extremă ; pentru Dumnezeu, scuză-mă ! vezi că sînt de nenorocit ! Nu știi încă aproape nimic, dar dac-ai ști totul, sînt sigur că ai găsi pentru mine cuvinte de îngăduință, deși, recunosc, n-aș avea nici o scuză...

— A, nu trebuie să te scuzi atît, se grăbi să răspundă prințul. Înțeleg foarte bine că ești necăjit și asta te face să-ți pierzi cumpătul și să nu-ți măsoari cuvintele. Să mergem, așadar, la dumneata acasă. Te urmez cu plăcere...

„Nu, acum în nici un caz nu trebuie să-l las să plece, își spunea Ganea în gînd, cercetîndu-l în tot timpul drumului pe

Mişkin cu coada ochiului. Intrigantul ăsta m-a făcut să-i spun totul şi să mă trădez, ca pe urmă să-şi scoată deodată masca... Aici trebuie să fie ceva la mijloc. Bine, mai vedem noi ! Totul se va lămuri, totul, totul ! Chiar astăzi !“

Ajunseră în faţa casei unde locuia Ganea.

VIII

Locuinţa lui Ganea, în care urcară pe o scară luminoasă, largă şi curată, se afla la al doilea cat al clădirii şi se compunea din cinci sau şase odăi, unele mai mari, altele mici de tot, foarte modestă de altfel, dar, în tot cazul, prea costisitoare pentru mijloacele unui slujbaş susţinător de familie, avînd chiar o leafă de două mii de ruble. Nina Alexandrovna şi Varvara Ardalionovna o aleseseră anume pentru a putea lua chiriaşi în pensiune, ca în felul acesta să poată fi şi ele de folos cît de cît şi să mărească cu ceva veniturile familiei. Ganea se împotrivise categoric dar în cele din urmă trebui să cedeze în faţa insistenţelor unite ale mamei şi surorii, şi de două luni erau mutaţi acolo. Ganea umbla încruntat, socotind că e degradant să ţii chiriaşi în pensiune ; şi acum, de cîte ori ieşea în lume, se simţea ruşinat şi umilit în cercul său, unde fusese obişnuit să apară întotdeauna ca un tînăr de familie bună şi cu un viitor strălucit. Toate aceste concesii făcute soartei ingrate şi toată promiscuitatea aceasta enervantă însemnau pentru el profunde răni morale. Cele mai mici fleacuri îl iritau teribil şi dacă, pentru moment, consimţea să accepte şi să rabde această situaţie, o făcea numai pentru că era de acum încolo ferm hotărît să schimbe starea aceasta de lucruri în timpul cel mai scurt posibil. Dar tocmai această schimbare, soluţia însăşi la care se oprise ca asupra unei ieşiri salvatoare — singura posibilă în situaţia lui — constituia ea însăşi o problemă destul de complicată, a cărei rezolvare ameninţa să fie mult mai dificilă şi chinuitoare decît tot ce a fost pînă acum.

Locuinţa era împărţită în două printr-un coridor, în care dădeai din vestibul. De o parte se găseau cele trei camere destinate a fi închiriate unor persoane „cu recomandăţii speciale“ ; în afară de acestea, mai era pe aceeaşi parte şi chiar la capătul coridorului, aproape de bucătărie, a patra odaie, mai mică decît celelalte, pe care o ocupa însuşi generalul Ivolghin,

capul familiei ; se culca acolo pe un divan mare, iar accesul în apartament îl avea prin bucătărie, pe scara de serviciu. În aceeași cameră sălășluia și Kolea, fratele mai mic al lui Gavrița Ardalionovici ; acolo, liceanul acela de treisprezece ani își făcea lecțiile și tot acolo dormea pe un divan vechi, mic, strîmt și cu așternutul uzat. Dar cea mai importantă însărcinare a băiatului era să nu-l scape din ochi pe tatăl său, care, din zi în zi, avea tot mai multă nevoie să fie *supravegheat*. Prințul fu instalat în camera din mijloc, între aceea a lui Ferdișcenko, la dreapta, și o odaie încă goală, la stînga. Dar, înainte de asta, Ganea îl duse pe prinț în apartamentul familiei. Partea aceasta se compunea din trei încăperi ; o odaie mare, care se transforma la nevoie în sufragerie, un salon, care era folosit ca salon numai dimineața, iar seara îi servea lui Ganea de cabinet și de cameră de culcare ; în sfîrșit, o odăiță cu ușa întotdeauna închisă, unde dormeau Nina Alexandrovna și Varvara Ardalionovna. Într-un cuvînt, totul era aci foarte înghesuit și sărăcăcios. Ganea scrișnea din dinți și făcea eforturi să nu explodeze ; și cu toate că voia și se străduia să fie respectuos cu maică-sa, oricine ar fi observat de la primul pas făcut în casa lor că se purta cu ai săi ca un tiran.

Nina Alexandrovna și Varvara Ardalionovna erau în salon ; creșetau și discutau cu un musafir, Ivan Petrovici Ptișin. Nina Alexandrovna părea cam de vreo cincizeci de ani, avea fața slabă și trasă, cu cearcăne mari sub ochi ; cu toată expresia bolnăvicioasă și tristă, fața și privirea îi erau destul de plăcute ; de la primele vorbe, se putea observa că avea o fire calmă, care impunea prin seriozitate și demnitate adevărată. Chipu-i adumbrit de întristare lăsa totuși să se ghicească un caracter ferm și hotărît. Era îmbrăcată foarte modest, întocmai ca o bătrînă, într-o rochie de culoare închisă, dar ținuta și vorba dovedeau că trăise într-un mediu și într-o societate mai bună.

Varvara Ardalionovna avea aproximativ douăzeci și trei de ani ; era de statură mijlocie, cam slăbuță la trup, dar înzestrată cu unul din acele chipuri care, fără a putea fi socotite cine știe ce frumoase, au totuși darul de a plăcea mult, de a exercita o atracție puternică și chiar de a stîrni pasiune. Semăna mult cu mama ei și se îmbrăca aproape la fel cu dînsa, dintr-o totală lipsă de cochetărie. Privirea ochilor ei cenușii putea fi cîteodată foarte veselă și foarte caldă, dacă nu rămî-

nea, cum se întâmpla de cele mai multe ori, prea serioasă și îngindurată, ba de citva timp chiar prea gravă. Aceeași fermitate și hotărîre se puteau citi și pe fața ei, lăsînd totodată a se bănuî la fiică un caracter mai energic și mai întreprinzător decît al mamei. Varvara Ardalionovna era cam iute din fire, se minia repede, și fratele ei se temea de dînsa în asemenea clipe. Se cam temea și musafirul care ședea acum la ei, Ivan Petrovici Ptițin. Acesta era un om încă tînăr — n-avea mai mult de treizeci de ani — îmbrăcat modest, dar cu gust, cu maniere plăcute, oarecum prea grave, de om așezat. Bărbuța-i castanie indica un om cu ocupații libere. Știa să întretină o conversație inteligentă și interesantă, fără a fi prea vorbăreț. În general, producea o impresie favorabilă. Era probabil îndrăgostit de Varvara Ardalionovna și nu-și ascundea sentimentele. Aceasta arăta față de el multă bunăvoință și prietenie, dar ezita încă să-i răspundă la unele întrebări pe care i le pusese el și care păreau că o indispun întrucîtva, ceea ce, totuși nu prea avea darul să-l descurajeze pe Ptițin. Nina Alexandrovna era foarte atentă față de el, iar în ultimul timp începuse să-i arate tot mai multă încredere, împărtășindu-i din grijiile și preocupările ei. Se știa, de altfel, că îndeletnicirea lui era de a plasa bani cu împrumut pe termene scurte, cu dobînzî mari și contra garanții mai mult sau mai puțin sigure. Era bun prieten cu Ganea.

După ce ascultă prezentarea destul de amănunțită, dar pe un ton sec și în cuvinte sacadate, făcută de Ganea (care, intrînd, se mulțumi s-o salute scurt pe mama sa, nu-i adresă nici un cuvînt surorii și-l duse îndată pe Ptițin undeva, afară din salon), Nina Alexandrovna îi adresă prințului cîteva cuvinte amabile și-i porunci lui Kolea, care tocmai se arătase în ușa, să-l ducă pe noul chiriaș în odaia din mijloc. Kolea era un adolescent cu fața zîmbitoare și plăcută; felul lui de a vorbi deschis și sincer, cu spontaneitatea proprie vîrstei, îl făcea deosebit de simpatîc.

— Dar unde-i bagajul dumneavoastră? întrebă el, introducînd pe prinț în odaie.

— L-am lăsat în antreu.

— Îl aduc îndată. N-avem alți servitori decît pe bucatăreasă și pe Matriona, așa că mai ajut și eu la treburile casei. Varia ne comandă, ne muștruluiește și ne ceartă pe toți. Ganea zicea că ați sosit chiar azi din Elveția. e adevărat?

— Da.

— E frumos în Elveția ?

— Foarte frumos.

— Sînt munți acolo ?

— Da.

— Vă aduc îndată bagajul.

Intră Varvara Ardalionovna.

— Matriona îți pregătește îndată așternutul. Lucrurile le ai în valiză ?

— N-am decît o bocceluță. Frățiorul dumitale s-a dus să mi-o aducă ; e în antreu.

— Acolo nu-i nici un bagaj, doar legăturica asta ; unde l-ați pus ? întrebă Kolea, întorcîndu-se în odaie.

— Asta-i tot bagajul meu ; n-am decît atît, îl lămuri prințul luîndu-și bocceluța din mîinile lui.

— Așa ? Și eu care mă gîndeam să nu-l fi șterpelit Ferdiș cenko.

— Nu vorbi prostii ! îl opri sever Varia, care îi vorbi și prințului pe un ton rece, distant, fără a părea însă nepoliticos.

— *Chère Babette*, cu mine ai putea să fii ceva mai drăgălașă, că doar nu sînt Ptițin.

— Chiar și puțină bătaie nu ți-ar strica, Kolea, ca să nu mai fii prost. Pentru tot ce vei avea nevoie, poți să te adresezi Matrionei. Prințul se servește la patru și jumătate. Masa o poți lua cu noi sau la dumneata în odaie ; cum vei voi. Mergem, Kolea, să nu deranjezi.

— Să mergem, voință intrupată !

În ușă se ciocniră de Ganea.

— Tata e acasă ? se adresă el fratelui său mai mic, și la răspunsul afirmativ al acestuia, îi șopti ceva la ureche.

Kolea dete din cap și ieși în urma Varvarei Ardalionovna.

— Două cuvinte, prințe : uitasem să ți le spun din pricina... incidentului de adineauri. Am o rugămintă. Fii bun și, dacă nu-ți va fi prea greu, nu mai trîncăni nici aici despre ceea ce s-a petrecut adineauri între mine și Aglaia, și nici *acolo* despre ceea ce se-ntîmplă aici ; căci și la noi vei avea ocazia să vezi destulă mizerie omenească. La urma urmei, naiba să-i ia pe toți... Dar cel puțin astăzi, caută de te abține.

— Dar te asigur că am vorbit mult mai puțin decît îți închipui dumneata, răspunse prințul, cam enervat de insistența lui Ganea. Raporturile dintre ei se înrăutăteau vizibil.

— Oricum, am avut astăzi destule necazuri și neplăceri din pricina dumitale. Te rog, așadar.

— Aș vrea să-ți mai atrag atenția, Gavrilă Ardalionovici, că adineaori nu eram de loc în cunoștință de cauză și nici n-aveam vreo obligație de a tăcea. Pentru ce m-aș fi abținut să vorbesc de portret ? Doar nu m-ai prevenit.

— Ce încăpere mizerabilă, observă Ganea, uitându-se cu dispreț împrejur, e întunecoasă și ferestrele dau în curte. Aproape din toate punctele de vedere, venirea dumitale la noi nu prea a fost nimerită. Ei, dar asta nu mă privește ; nu sînt eu acela care se ocupă cu închirierea camerelor.

Pe ușă își vîri capul Ptițin și-l chemă pe Ganea ; acesta îl părăsi îndată pe prinț, deși ar fi vrut parcă să mai spună ceva ; ezita, ca și cum îi era rușine să înceapă ; de altfel și camerei îi găsise o mie de cusururi, se pare, tot pentru a-și ascunde jena și nehotărîrea.

De-abia apucă prințul să se spele și să-și pună cît de cît la punct toaleta, cînd ușa se deschise iar și se ivi un personaj nou.

Era un domn de vreo treizeci de ani, destul de înalt, spătos, cu un cap enorm și o claie de păr creț și roșcat. Avea o față rumenă și cărnoasă, buze groase, un nas lat și turtit, niște ochi mici, inecați în grăsimi și batjocoritori, care clipeau mereu de parcă ar fi făcut semne cuiva. În ansamblu, avea un aer destul de impertinent. Era îmbrăcat neglijent și murdar.

Mai întii îptredeschise ușa numai cît îi trebuia să-și vîre capul. Virit astfel, examinează odaia timp de cîteva secunde, după care ușa începu să se deschidă încet, pînă cînd în prag se înfațișă silueta lui din cap pînă în picioare : dar musafirul nu intră, ci rămase mai departe în ușă, continuînd să-l observe pe prinț, îngustîndu-și pleoapele. În sfîrșit, închise ușa după el, se apropie, se așeză pe scaun și, apucîndu-l cu putere pe Mișkin de braț, îl făcu și pe el să se așeze pe canapea.

— Ferdișcenko, se recomandă el, uitîndu-se țintă și întrebător la prinț.

— Îmi pare bine, zise prințul amuzat.

— Un chirias, completă Ferdișcenko, cu ochii mereu ațînți în ochii noului pensionar al casei.

— Ai venit să facem cunoștință ?

— Îhî ! făcu vizitatorul, zbîrlindu-și cu un gest afectat părul și oftă ; apoi își întoarse privirea într-o parte, spre un colț al odăii. Ai bani ? întrebă el deodată.

- Nu prea mulți.
- Cît anume ?
- Douăzeci și cinci de ruble.
- Ia să-i văd.

Prințul scoase bancnota de douăzeci și cinci de ruble din buzunarul sting al vestei și o trecu lui Ferdișcenko. Acesta desfăcu bancnota, o examină, o întoarse pe o parte și pe cealaltă, apoi o privi la lumină.

— Ciudat, spuse el cu un aer de adîncă meditație, de ce s-or fi schimbînd ele la culoare ? Bancnotele astea de douăzeci și cinci de ruble se fac uneori fumurii, pe cînd altele, din contra, se decolorează aproape complet. Poftim.

Prințul își luă bancnota. Ferdișcenko se ridică.

— Am venit să te previn : în primul rînd, să nu mă împrumuți niciodată cu bani, pentru că am să-ți cer negreșit.

— Bine.

— Ai de gînd să plătești aici ?

— Se-nțelege.

— Eu nu ; altă treabă n-am ? Odaia mea e alături, prima ușă la dreapta, ai văzut-o ? Pe la mine, n-ai de ce să te obosești să vii prea des ; în schimb, eu am să te vizitez, n-avea grijă. Pe general l-ai văzut ?

— Nu.

— Nici nu l-ai auzit ?

— Nu.

— Fii pe pace, o să ai prilejul să-l vezi și să-l auzi ; chiar și mie-mi cere bani cu împrumut ! *Avis au lecteur !* * Te-am salutat. Ce viață mai e și aia, cînd te cheamă Ferdișcenko !

— De ce, adică ?

— Salutare.

Și se îndreptă spre ușă. Prințul află mai tîrziu că domnul acesta și-a propus cu tot dinadinsul să treacă drept un om original și să uimească lumea prin glumele lui năstrușnice ; se pare însă că rolul acesta nu prea-i reușea, iar ieșirile lui excentrice de multe ori produceau asupra unora o impresie foarte neplăcută, ceea ce-l întrista sincer, fără să-l facă, totuși, să renunțe la această meteahnă. Dar în momentul cînd dădu să iasă, întîmplarea îi oferî de data aceasta un bun prilej de reabilitare. Chiar în ușă se ciocni cu un domn care tocmai in-

* Avîz cititorului ; aici în sens de avertisment (fr.).

tra ; lăsându-l să treacă pe acest nou musafir, de asemenea necunoscut prințului, Ferdișcenko făcu de câteva ori cu ochiul în spatele noului venit, vrind parcă să-l prevină pe Mișkin de primejdie și în felul acesta se simți îndreptățit să se retragă cu un aer satisfăcut.

Celălalt domn, de vreo cincizeci și cinci de ani sau poate chiar și mai mult, era de statură înaltă și destul de corpulent, cu o față roșie-vinată, puhavă și cărnoasă, încadrată de niște favoriți stufoși, puțin încărunțiți, și cu mustați respectabile : ochii îi avea mari și puțin bulbucați. Înfățișarea lui în ansamblu ar fi fost destul de impunătoare dacă n-ar fi avut aerul acela de oboseală, de decădere, de degradare, care se observa în toată făptura lui. Purta o redingotă veche, cam roasă în coate, și o cămașă nu tocmai curată. Din apropiere duhnea a votcă, în schimb mișcările și gesturile lui, puțin cam studiate trădau grija deosebită de a impune prin distincție și demnitate. Domnul se apropie de Mișkin fără grabă, zîmbind afabil, îi luă mîna și, fără să rostească un cuvînt, o ținu într-a lui, uitîndu-se la el cu atenție afectată și examinîndu-i trăsăturile, ca și cum ar fi voit să descopere un chip cunoscut.

— Firește ! E leit taică-său ! declară musafirul cu un aer grav și solemn. El, în carne și oase, parcă l-aș vedea aieva ! Am auzit pronunțîndu-se un nume cunoscut și drag și mi-am amintit de un trecut de neuitat... Prințul Mișkin ?

— Exact.

— Generalul Ivolghin, în retragere și în mizerie. Pronumele dumitale, dacă-mi este permis ?

— Lev Nikolaevici.

— Da, da ! Fiul prietenului meu, aș putea spune al tovarășului meu din copilărie, Nikolai Petrovici.

— Pe tatăl meu îl chema Nikolai Lvovici.

— Pardon, Lvovici, se corectă generalul fără grabă, cu siguranța omului care știe foarte bine că este așa și că a greșit numai dintr-o simplă neatenție. Se așeză pe un scaun și, apucîndu-l din nou pe Mișkin de mînă, îl făcu să stea lîngă el. Te-am purtat doar în brațe.

— Adevărat ? întrebă prințul. Tata a murit de mai bine de douăzeci de ani.

— Da, douăzeci de ani ; mai exact, de douăzeci de ani și trei luni. Am fost colegi de școală ; cum mi-am isprăvit studiile, am intrat în armată.

— Și tata a fost în armată : era sublocotenent în regimentul Vasilkovski.

— În regimentul Belomirski. A fost mutat în regimentul acesta puțin înainte de a-și da obștescul sfârșit. Am stat la căpățiul lui și i-am dat cea din urmă binecuvîntare. Mama dumitale...

Generalul se opri ca într-o pioasă reculegere.

— Mama a murit și ea șase luni după aceea, în urma unei răceli, spuse prințul.

— Nu de răceală. Nu de răceală, poți să dai crezare unui om bătrîn. Eram acolo, eu am înmormîntat-o... De durere și de lacrimi după prințul ei s-a prăpădit, nu de răceală. Da, o țin minte bine și pe prințesă. Ce ți-i și cu tinerețile astea ! Pentru ea, prințul și cu mine, care eram prieteni din copilărie, era cît pe ce să ne ucidem unul pe altul.

Prințul îl asculta cu oarecare neîncredere.

— Eram îndrăgostit nebun de mama dumitale încă înainte de a se fi măritat, pe cînd era logodită cu prietenul meu. Prințul băgă de seamă și se formaliză. Vine la mine într-o dimineață, înainte de șapte, și mă trezește. Mă îmbrac uimit ; tăcere și de o parte și de cealaltă ; am înțeles totul. Prințul scoate din buzunar două pistoale. Prin batistă. Fără martori. La ce bun martorii : cînd peste cîteva minute urma să ne trimitem reciproc pe lumea cealaltă. Pistoalele fură încărcate, batista întinsă și noi în poziție : față-n față, cu țevicele pistoalelor lipite în dreptul inimii celui alt, ne privim în ochi. Deodată, șiroaie de lacrimi țîșniră din ochii noștri și miinile ne tremurară. La amîndoi, la amîndoi deodată ! Ei, și atunci, firește, ne îmbrățișarăm și între noi începu o întrecere în generozitate. Prințul strigă : „Să fie a ta !“ Eu la rîndul meu : „Ba, a ta să fie !“ Într-un cuvînt... într-un cuvînt... ai venit... să locuiești la noi ?

— Da, pentru cîtva timp, probabil, răspunse prințul cu ezitare în glas.

— Prințe, vă roagă mama să poftiți la dînsa, strigă Kolea, crăpînd puțin ușa.

Prințul se ridică să plece, dar generalul îi puse mina pe umăr și îl sili printr-un gest, care ar fi vrut să-i arate toată prietenia lui, să rămînă pe loc.

— Ca un adevărat prieten al tatălui dumitale, vreau să te previn, începu generalul, că eu, după cum vezi, printr-o împrejurare tragică, am avut de suferit. Dar nu condamn pe ni-

meni ! Pe nimeni ! Nina Alexandrovna e o femeie admirabilă. Varvara Ardalionovna, fiică-mea, e o ființă minunată ! Împrejurările ne silesc să ținem chiriași. E o degradare nemaipomenită !... Eu, care eram cît pe ce s-ajung general-guvernator !... Dar de dumneata sîntem oricînd bucuroși să te avem la noi. În casa mea însă se petrece o adevărată tragedie !

Prințul îl privi întrebător și cu multă curiozitate.

— Se pune la cale o căsătorie, o căsătorie monstruoasă. O căsătorie între o femeie cu purtări dubioase și un tînăr care mîine-poimîine ar putea ajunge *kammerjunker*¹⁹. Vor să introducă femeia asta în casa unde locuiesc soția și fiica mea ! Dar cîtă vreme sînt în viață, ea nu va intra aici ! Mă culc pe pragul ușii și... las' să calce peste trupul meu !... Cu Ganea aproape că nici nu mai vorbesc, evit să dau ochi cu el. Am vrut să te previn, pentru că oricum vei afla și vei fi martor, odată ce rămiți la noi. Dar ești fiul prietenului meu și sînt în drept să sper...

— Prințe, fii bun te rog, și vino cu mine în salon, se auzi din ușă vocea Ninei Alexandrovna, care venise să-l cheme personal.

— Închipuiește-ți, draga mea, strigă generalul, din vorbă în vorbă mi-am amintit că pe prinț l-am ținut în brațe cînd era mic.

Nina Alexandrovna aruncă o privire dojenitoare bărbatului ei, uitîndu-se apoi iscoditoare la prinț ; dar nu spuse nici un cuvînt. Prințul o urmă în salon ; în clipa însă în care se așezară și Nina Alexandrovna începu să-i spună ceva foarte grăbită și aproape pe șoptite, generalul apără și el în salon. Nina Alexandrovna tăcu brusc și cu o nemulțumire vădită se aplecă deasupra lucrului de mînă. Generalul, căruia nu putea să-i scape nemulțumirea nevêstei sale, continuă totuși să rămină în cea mai bună dispoziție sufletească.

— Fiul prietenului meu ! strigă el, adresîndu-se Ninei Alexandrovna. Ce surpriză ! Nici nu mi-aș fi închipuit că e cu puțință așa ceva. Dar, draga mea, se poate să nu-ți aduci aminte de răposatul Nikolai Lvovici ? Cred că l-ai apucat încă în viață acolo... la Tver ?

— Nu-mi amintesc de Nikolai Lvovici. E tatăl dumitale ? întrebă ea pe Mișkin.

— Da, dar după cît știu, a murit la Elizavetgrad și nu la Tver, observă prințul cu sfială. Mi-a spus Pavlișev...

— La Tver, preciză generalul, a fost transferat la Tver puțin înainte de moarte, ba chiar înainte de a se îmbolnăvi. Erai încă prea mic pentru a ține minte toate astea ; Pavlișcev s-ar putea să fi greșit, cu toate că era un om demn de toată admirația.

— L-ați cunoscut și pe Pavlișcev ?

— Un om și jumătate ; eu însă am fost martor ocular. L-am binecuvîntat pe patul de moarte...

— Tatăl meu urma să fie judecat, dacă nu murea, reluă prințul, deși n-am putut afla niciodată de ce anume era acuzat ; a murit la spital.

— A, da, afacerea aceea cu soldatul Kolpakov ; firește că ar fi fost achitat.

— Da ? Știi sigur ? întrebă prințul cu un interes crescînd.

— Eu să nu știu ! strigă generalul. Consiliul de război n-a putut să ia nici o hotărîre. Era o afacere absurdă ! Aș zice chiar misterioasă : moare subit comandantul companiei, căpitanul Larionov ; în locul lui e numit provizoriu prințul ; bine. Soldatul Kolpakov fură de la un camarad un fus de toval, îl vinde și cheltuiește banii pe băutură : bine. Prințul — și bagă de seamă că toate astea se-ntîmplă de față cu plutonierul-major și cu un caporal — prințul, zic, îi face o aspră morală lui Kolpakov și-l amenință cu bătaia ; foarte bine. Kolpakov se duce în dormitorul companiei, se culcă pe patul lui și după un sfert de ceas moare ; perfect. Dar e un caz extraordinar, aproape de necrezut. Oricum ar fi, Kolpakov e îngropat ; prințul înaintează raportul și Kolpakov este șters din matricole. S-ar părea că totul e în regulă, nu-i așa ? Dar iată că exact la șase luni după aceea, cu prilejul unei inspecții a brigăzii, se constată că soldatul Kolpakov se află viu și nevătămat în rîndurile companiei a treia din batalionul doi al regimentului de infanterie Novozemleansk ²⁰, din aceeași brigadă și aceeași divizie !

— Cum se poate ? făcu prințul mirat peste măsură.

— Lucrurile nu s-au petrecut chiar așa, e o eroare la mijloc, interveni deodată Nina Alexandrovna, privindu-l pe Mișkin cu un aer plin de tristețe și amărăciune. *Mon mari se trompe* *.

— Bine, draga mea, e ușor de spus *se trompe*, dar ia încearcă să rezolvi un asemenea caz. Toți au rămas trăsniți. Aș

* Bărbatul meu se înșală (fr.).

fi primul care să spun „*qu'on se trompe*“*. Din nefericire însă am fost martor la cele întâmplate și am făcut parte chiar din comisie. S-au făcut tot felul de anchete și confruntări, iar rezultatul a fost că era chiar el, Kolpakov, în carne și oase, soldatul Kolpakov, care, cu șase luni în urmă, fusese îngropat cu tot ceremonialul obișnuit în răpăit de tobe. Desigur, e un caz extraordinar, aproape de necrezut, recunosc, totuși...

— Tată, ți s-a servit prinzul, îl anunță Varvara Ardalionovna, intrind în salon.

— Aha !... foarte bine, perfect ! Mi s-a făcut chiar foame... Într-adevăr, e un caz, am putea spune, întrucitva psihologic...

— Iar ți se răcește supa, stăruie, nerăbdătoare, Varia.

— Îndată, îndată, mormăie generalul, ieșind din odaie. Și cu toate anchetele întreprinse... se mai auzi gura lui din coridor...

— Va trebui să treci cu vederea multe lui Ardalion Alexandrovici, dacă rămii la noi, spuse Nina Alexandrovna prințului; cred însă că n-o să te supere prea mult; masa o ia separat. Ce să-i faci ! Fiecare cu metehnele lui; cred că ești de acord cu mine în această privință; alții poate că au și mai multe decît aceia care sînt de obicei arătați cu degetul. Un lucru însă aș vrea să te rog : dacă cumva bărbatul meu îți va cere bani pentru chirie, spune-i că-mi-ai achitat mie. Firește că și ceea ce, eventual, i-ai da lui Ardalion Alexandrovici ar fi socotit tot în contul chiriei : dar, dacă ți-am vorbit despre asta, e numai și numai din dorința ca totul să fie absolut limpede și fără echivocuri... Ce este, Varia ?

Varia intră tăcută și întinse mamei sale portretul Nastasiei Filippovna. Nina Alexandrovna tresări aproape speriată, apoi, cu un sentiment penibil de amărăciune, privi citva timp portretul și la urmă ridică întrebătoare ochii spre Varia.

— I l-a dăruit astăzi dumneaei personal, zise Varia, și pare-se că în astă seară, la ea acasă, se decide totul.

— În astă seară ? repetă Nina Alexandrovna cu glasul stins. În definitiv, ce să ne mirăm atît ? E limpede că nu mai putem avea nici o speranță de acum înainte ; prin acest suvenir, ea își vestește hotărîrea... e cit se poate de limpede. Chiar el a venit să ți-l arate ? adăugă ea mirată.

* Că lumea se înșală (fr.).

— Știi doar că de o lună nu mai vorbim aproape de loc. Am aflat totul de la Ptițin ; portretul însă l-am găsit pe jos, lângă măsuță, și l-am ridicat.

— Aș vrea să te întreb, se adresează deodată Nina Alexandrovna lui Mișkin, pentru asta te-am poftit aici, îl cunoști de mult pe fiul meu ? L-am auzit spunînd că de-abia astăzi ai sosit de undeva din străinătate, mi se pare ?

Prințul dădu cîteva lămuriri despre el, omițînd de data aceasta o bună parte din istorisirea lui, repetată de atîtea ori în dimineața aceea. Nina Alexandrovna și Varia îl ascultară cu multă atenție.

— Să nu-ți închipui că, punîndu-ți această întrebare, încerc să aflu de la dumneata ceva despre Gavrilă Ardalionovici, observă Nina Alexandrovna, să nu-ți faci cumva o idee greșită în această privință. Căci, dacă există într-adevăr lucruri pe care el n-ar vrea să mi le spună, n-am de ce să caut a le afla pe căi lăturalnice. Mi-am permis să te întreb numai pentru că adineauri, în prezența dumatăle, și pe urmă, după ce ai ieșit și l-am întrebat despre dumneata, Ganea mi-a răspuns : „Știe tot, n-aveți de ce vă sinchisi !” Ce-nseamnă asta ? Adică, aș vrea să știu în ce măsură...

Deodată apărură Ganea și, în urma lui Ptițin ; Nina Alexandrovna se întrerupse brusc. Prințul rămase pe scaun lângă dînsa, iar Varia se trase deoparte ; portretul Nastasiei Filippovna rămase în loc vizibil, pe măsuța de lucru a Ninei Alexandrovna, chiar sub ochii ei. Zărimdu-l, Ganea se încruntă ; îl luă în ciudat și-l aruncă pe biroul lui din celălalt capăt al odăii.

— Așadar, astăzi, Ganea ? întrebă calm Nina Alexandrovna.

— Ce să fie astăzi ? tresări el, și deodată se năpusti asupra lui Mișkin : Aha, înțeleg ! Se vede că și aici ți-ai dat drumul !... Dar ce-i asta ? E o boală la dumneata ? Nu ești în stare să-ți ții de loc gura ? Dar înțelege o dată, excelență...

— Aici eu sînt de vină, Ganea, numai eu și nimeni altul, îl întrerupse Ptițin.

Ganea îl privi nedumerit.

— Nu crezi că-i mai bine așa, Ganea, de vreme ce totul e ca și hotărit ? murmură încurcat Ptițin și, trăgîndu-și deoparte, se așeză în fața biroului, scoase din buzunar o notiță scrisă cu creionul și începu s-o cerceteze cu atenție.

Ganea rămase în picioare posomorît și așteptă cu neliniște obișnuita scenă de familie. Nici nu se gîndi să ceară scuze prințului.

— Dacă totul e hotărît, firește că Ivan Petrovici are dreptate, spuse Nina Alexandrovna, nu te mai încrunta, te rog, și stăpînește-ți nervii ; n-am să te întreb nimic din ceea ce nu vrei tu singur să-mi spui și te asigur că m-am împăcat cu gîndul și n-ai să auzi de la mine o vorbă, încît fă bine, Ganea, nu te mai enerva degeaba.

Rosti cuvintele acestea fără să se oprească de la lucru și cu un glas într-adevăr foarte calm. Ganea păru surprins ; dar nu zise nimic din prudență și, cu ochii la maică-sa, așteptă să vadă ce o să-i mai spună. Certurile de familie îi făcuseră mult sînge rău în ultimul timp. Nina Alexandrovna surprinse această rezervă în atitudinea fiului ei și adăugă cu un surîs amar :

— Văd că tot nu ești încă convins și nu mă crezi. Fii pe pace, nu vor fi nici lacrimi, nici rugăminți, ca pînă acum, din partea mea, cel puțin. Nu urmăresc decît fericirea ta, o știi prea bine ; acum m-am resemnat, dar cu inima sînt mereu alături de tine, fie că rămînem împreună, fie că ne vom despărți. Bineînțeles, nu vorbesc decît în ce mă privește ; nu poți să pretinzi același lucru și de la sora ta...

— Aha, mereu ea ! strigă Ganea, aruncînd o privire batjocoritoare și plină de dușmănie surorii sale. Dar bine, mamă dragă ! m-am jurat o dată și-ți dau din nou cuvîntul că nimeni și niciodată nu va îndrăzni să te desconsidere cît voi fi eu aici și cîte zile voi avea. Oricine ne-ar trece pragul va trebui să-ți poarte cel mai mare respect...

Bucuria lui Ganea, venită așa de neașteptat, era atît de mare, încît se uita la maică-sa aproape împăcat, aproape cu duioșie.

— Nici nu m-am temut vreodată pentru mine, Ganea, știi doar ; nu pentru mine eram îngrijorată și m-am frămîntat tot timpul acesta. Se spune că astăzi, la voi acolo, totul se va hotărî. Dar ce anume se hotărăște ?

— A făgăduit să-mi dea răspuns în astă seară, dacă consimte sau nu, o informă Ganea.

— De trei săptămîni aproape, ne tot ferim să vorbim despre asta. Acum, cînd totul e lămurit, îmi permit să-ți pun o întrebare : cum de a putut ea să consimtă și chiar să-ți ofere

în dar portretul ei, cînd tu n-o iubești ? Este cu puțință oare ca tu s-o iubești, cînd e așa... așa de...

— Așa de experimentată, vrei să spui ?

— N-am vrut să spun chiar asta. Nu înțeleg cum de ai putut s-o convingi să se încreadă în tine ?

O enervare puțin obișnuită pentru Nina Alexandrovna răbufni în această întrebare. După un moment de gîndire, Ganea relua pe un ton sarcastic :

— Văd că nici de data aceasta, mamă, nu te-a răbdat inima și n-ai știut să te abții ; așa au început întotdeauna certurile între noi. Spuneai că n-or să mai fie nici întrebări, nici reproșuri și uite că au și început ! Să lăsăm mai bine și să nu mai vorbim despre asta. Cel puțin, aceasta a fost intenția dumitale. Niciodată, pentru nimic în lume, n-am să te părăsesc ; altul, în locul meu, ar fugi de așa o soră. Privește cu ce ochi se uită acum la mine ! Să ne oprim aici ! Eram așa de fericit... Și de ce crezi că o înșel pe Nastasia Filippovna ? Cît despre Varia, să facă ce o vrea. Ei, și acum ajunge. E timpul să isprăvim odată.

Cu fiecare cuvînt pe care-l rostea, Ganea se aprindea din ce în ce, măsurînd în neștire, cu pași mari, odaia în lung și-n lat. Discuțiile în jurul acestei chestiuni erau întotdeauna un punct nevralgic pentru toți membrii familiei.

— Am spus că dacă ea intră în casa asta, eu plec, și am să mă țin de cuvînt, declară Varia.

— Din încăpăținare ! zbieră Ganea. Tot din încăpăținare nu vrei nici să te măriți. Ce te repezi așa la mine ? Crezi că mă sperii ? Puțin îmi pasă de dumneata, Varvara Ardalionovna ; poftim, poți s-o faci chiar și acum, dacă vrei. Mi s-a făcut lehamite ! Cum ? Te-ai hotărît, în sfîrșit, să ne lași singuri, prințe ? strigă el lui Mișkin, văzîndu-l că se ridică de pe scaun.

După glasul cu care vorbea Ganea, se simțea că ajunsese în acel hal de enervare, cînd omul începe să se complacă în această stare, lăsîndu-se în voia pornirii fără friu, fără a încerca să se stăpînească și fără să-i mai pese de urmări. Prințul, care era în pragul ușii, se întoarse cu intenția să-i răspundă, dar văzînd fața descompusă a aceluia care-l jignise, își dădu seama că nu mai lipsea decît o singură picătură ca paharul să se reverse ; de aceea nu spuse nimic și părăsi încăperea

Cîteva clipe după aceea, auzind tonul ridicat și glasurile din ce în ce mai enervate din salon, înțelese că fără el discuția deveni mai aprigă și mai inversunată.

Ca să ajungă în odaia lui, prințul trebuia să treacă prin sală în antreu și de acolo în coridor. Ajungînd în dreptul ușii de la intrare, băgă de seamă că cineva de afară trăgea cu desperare de șnurul clopoțelului care nu scotea decît un zbirniit neputincios : era desigur defect. Prințul trase zăvorul, deschise ușa și, cutremurat de un fior rece, făcu un pas înapoi. În fața lui era Nastasia Filippovna. O recunoscuse numaidecît după imaginea din portret. Cînd îl zări în ușă, ochii ei scintiliară cu ciudă ; păși repede în antreu împingîndu-l la o parte cu umărul și-i spuse cu glas iritat, în timp ce-și scotea mantoul :

— Dacă ți-e lene să repari clopoțelul, s-ar cădea cel puțin să stai în antreu ca să deschizi cînd bate cineva. Poftim, acum mi-ai scăpat și blana pe jos, nerodule !

Blana, într-adevăr, căzuse pe podea : Nastasia Filippovna neavînd răbdare să aștepte pînă s-o dumeri el s-o ajute să-și scoată blana, și-o lepădă de pe umeri și, fără să se uite înapoi, i-o zvîrli în brațe, dar prințul nu mai apucă s-o prindă din zbor.

— Meriți să te dea afară. Du-te și mă anunță !

Prințul voi să spună ceva, dar din cauza tulburării imense ce-l cuprinsese nu izbuti să articuleze nici un cuvînt și, buimac, porni spre salon cu blana în mînă, așa cum o ridicase de jos.

— Ei, poftim, acum se duce cu blană cu tot ! De ce ai luat-o ? Ha, ha, ha ! Mare nătărău !

Prințul se întoarse și-și aținti privirea înmărmurită asupra Nastasiei Filippovna. Văzînd-o că rîde, zimbi și el, dar limba-i rămase lipită de cerul gurii. În momentul cînd o văzuse în ușă, pâlise groaznic, dar acum singele-i năvăli din nou în obraz.

— Dar ce-i cu idiotul ăsta ? strigă ea, bătînd din picior înfuriată. Unde te duci ? Pe cine ai să anunți, mă rog ?

— Pe Nastasia Filippovna, îngăimă prințul.

— Și, mă rog, de unde mă cunoști ? îl întrebă ea uimită. Nu te-am văzut niciodată. Ei, hai, du-te și m-anunță... Ce larmă se aude acolo ?

— Se ceartă, răspunse prințul și porni spre salon.

Deschise ușa într-un moment cînd discuția atinsese punctul culminant și amenința să ia cine știe ce întorsătură : Nina

Alexandrovna uitase cu totul că, resemnată, „se împăcase cu gindul“; de altfel, acum o apăra pe Varia; Ptițin renunțase și el la contemplarea foii mizgălite cu creionul și trecuse și el de partea surorii lui Ganea. Nu-i vorba, nu se lăsa nici ea bătută cu una cu două și, în general, nu era dintre cele sperioase. Dar grosolăniile fratelui ei deveneau, cu fiecă cuvânt, tot mai jignitoare și de nesuportat. În asemenea cazuri, ea înceta să mai vorbească, mulțumindu-se doar să-l ținuiască cu o privire batjocoritoare. Știa că privirea aceasta avea darul să-l enerveze la culme, făcându-l să-și iasă din fire. Exact în momentul acela de maximă încordare prințul apărui în ușă anunțând :

— Nastasia Filippovna !

IX

În salon se așternu o liniște desăvârșită : consternați, se uitau cu toții la prinț, ca și cum n-ar fi înțeles ce vrea să spună sau, poate, nevoind chiar să-l înțeleagă. Ganea încremisenise de spaimă.

Venirea Nastasiei Filippovna, mai ales în împrejurările acestea, era pentru toată lumea o surpriză dintre cele mai neașteptate și prevestitoare de complicații. În primul rînd, era aproape de necrezut faptul că Nastasia Filippovna apărea în casa lor ; pînă atunci se arătase așa de mindră, încît niciodată în conversațiile ei cu Ganea nu-și exprimase dorința de a-i cunoaște familia, iar în ultima vreme nici nu mai pomenea de ei, ca și cum nici n-ar fi existat. Întrucîtva bucuros că în felul acesta se amînă o discuție extrem de penibilă în sinul familiei, în adîncul inimii Ganea se simțea totuși profund jignit pentru o asemenea lipsă de considerație. În tot cazul, se aștepta din partea Nastasiei Filippovna mai degrabă la ironii și răutăți pe seama familiei lui decît la un act de politețe : era în curent, o știa prea bine, cu tot ce se petrecea la ei în casă de cînd îi ceruse mîna și cunoștea părerile rudelor sale despre dînsa. De aceea, vizita ei tocmai *acum*, după ce-i dăruise portretul și chiar în ziua cînd își serba onomastica și în care făgăduise să-și spună cuvîntul decisiv, putea să însemne o dovadă anticipată a însăși acestei hotărîri.

Nedumerirea cu care se uitau cu toții la prinț nu ținu mult ; Nastasia Filippovna în persoană apăru în ușa salonului și, intrînd, îl împinse din nou cu un gest ușor pe Mișkin la o parte.

— În sfîrșit, reușii să pătrund... Pentru ce ați legat clopoțelul de la intrare ? rosti ea voioasă, întinzînd mîna lui Ganea, care se și repezise în întîmpinarea ei. Ce față nenorocită ai ! Nu vrei să mă prezinți ?...

Complet zăpăcit, Ganea o prezentă mai întîi Variei, și cele două femei, înainte de a-și întinde mîna, schimbară priviri ciudate. Nastasia Filippovna, ce-i drept, rîdea, simulînd veselia, dar Varia nici nu-și dădu osteneala să se prefacă : o privea țintă, cu sprincenele încruntate, fără ca pe fața ei să se ivească nici cea mai palidă urmă din zîmbetul de politețe convențional ce se impunea în asemenea ocaziuni. Ganea era mai mult decît viu ; nu avea cum și nici nu era momentul s-o roage să-și schimbe atitudinea, dar o fulgeră pe soră-sa cu o privire atît de amenințătoare, încît Varia înțelese ce însemna această clipă pentru fratele ei. Dîndu-și seama, probabil, că ar fi cazul să cedeze, schiță imediat un zîmbet șters în fața musafirei. (Trebuie spus că în ciuda fricțiunilor din ultima vreme toți membrii familiei Ivolghin țineau mult unul la altul). Situația fu remediată intrucîtva de Nina Alexandrovna, cu toate că fiul ei, pierzîndu-și de tot cumpătul, făcuse greșeala de a o prezenta pe Nastasia Filippovna mai întîi surorii, iar pe mamă-sa, luînd-o de braț, o conduse spre musafiră. Dar nici n-apucă Nina Alexandrovna să-și termine fraza amabilă despre „plăcerea decsebită pe care etc...” și vizitatoarea, fără s-o asculte pînă la capăt, se așeză (înainte de a fi fost poftită) pe canapeluța din colțul de lîngă fereastră și exclamă, adresîndu-se lui Ganea :

— Dar unde-i cabinetul dumitale de lucru ? Și... unde stau chiriașii ? Mi se pare că închiriați camere cu pensiune, nu-i așa ?

Ganea se făcu stacojiu la față și, bilbiîndu-se, încercă să răspundă ceva, dar Nastasia Filippovna îi luă vorba din gură.

— Nu văd unde mai încap și chiriașii ? Nici măcar o cameră de lucru nu ai. Și, mă rog, rentează asta ? se adresă ea Ninei Alexandrovna.

— E cam multă bătaie de cap, firește, dar un mic venit tot aduce, răspunse Nina Alexandrovna. De altfel, de abia...

Dar Nastasia Filippovna n-o ascultă iarăși pînă la sfîrșit ; își întoarse privirea spre Ganea și, rîzînd, îl tachină iarăși :
— Ce mină descompusă faci ! Dumnezeuule, dacă ți-ai vedea fața în oglindă...

În cele cîteva clipe cît dură hazul musafirei, fața lui Ganea devenise într-adevăr de nerecunoscut : încremenirea, conster-narea lui comică și lașă dispărură brusc ; singele-i fugi din obraji, buzele i se schimonosiră convulsiv ; mut și înspăimîntă-tor de palid, cu fața crispată și cu ochii ficși, plini de ură, el își privea musafira cum se amuză pe socoteala lui.

Dar de față la toată scena aceasta mai era un observator, care, la rîndul său, de abia își revenise din buimăceala primului moment după apariția Nastasiei Filippovna și care, deși rămă-sese „stană de piatră“ lingă ușa, sesiză totuși paloarea neobiș-nuită și schimbarea prevestitoare de rele a feței lui Ganea. Observatorul acesta era prințul Mișkin. Îngrozit, el se desprinsese de lingă ușa, se îndreptă cu pași automați spre Ganea și-i spuse încet :

— Bea puțină apă și nu te mai uita așa...

Era limpede că rostise aceste cuvinte fără nici o intenție sau gînd ascuns, ci cu totul spontan, pe negîndite ; și totuși intervenția lui a avut un efect cu totul neașteptat. S-ar fi zis că toată furia lui Ganea se revărsă deodată asupra prințu-lui ; îl apucă de umăr și, fără un cuvînt, ca și cum glasul îi pierise, îl țintui cu o privire plină de ură și răzbunare. O emoție generală cuprinse pe cei de față ; Nina Alexandrovna lăsă chiar să-i scape un țipăt ușor ; Ptițin, neliniștit, făcu un pas înainte, Kolea și Ferdișcenko, care tocmai intrau, se opriseră în ușa încremeniți ; numai Varia singură rămase nemișcată lingă mama ei, în picioare, cu brațele încrucișate, urmărind toată scena încruntată.

Dar în aceeași clipă, printr-un efort nemaipomenit, Ganea izbuti să-și revină, izbucnind într-un ris nervos.

— Ce spui, prințe ? Parcă ai fi medic, strigă el pe cît i-a fost cu putință mai vesel și mai prietenos ; vrei să mă sperii ? Nastasia Filippovna, îmi dai voie să-ți prezint pe acest perso-naj rarism, cu toate că și eu personal nu l-am cunoscut decît azi dimineață.

Nastasia Filippovna îl privea nedumerită.

— Prinț ? E prinț ? Închipuiți-vă, adineauri în vestibul, l-am luat drept lacheu și l-am trimis să mă anunțe. Ha, ha, ha !

— Nu-i nimic, nu-i nimic ! se grăbi să se amestece în vorbă Ferdișcenko, bucuros că lucrurile se aplanează. Nu face nimic : *se non è vero* ²¹...

— Ba, mi se pare că ți-am aruncat și vorbe de ocară, prințe. Iartă-mă, te rog. Ferdișcenko, cum de ești dumneata aici, la ora asta ? Mă gîndeam că cel puțin pe dumneata n-am să te găsesc aici... Cum ai spus ? Prințul Mișkin ? mai întrebă ea încă o dată pe Ganea, care continua să-l țină de umăr pe prinț și după ce isprăvisese prezentarea.

— Chiriașul nostru, preciză Ganea.

Cei din jur îl prezentau se pare pe prinț ca pe o raritate (ca pe ceva binevenit, ca o ieșire din situația asta falsă) ; aproape că-l împingeau spre Nastasia Filippovna ; prințul auzi rostindu-se foarte deslușit și cuvîntul „idiot“. Îl rostise șoptit careva în spatele lui, desigur, Ferdișcenko, ca s-o informeze pe Nastasia Filippovna.

— Spune-mi, pentru ce nu mi-ai atras atenția adineauri, cînd m-am înșelat... așa de urît în privința dumitale ? urmă Nastasia Filippovna, măsurîndu-l pe prinț din cap pînă în picioare fără nici un fel de jenă ; aștepta nerăbdătoare răspunsul, fiind convinsă că prostia pe care o va debita acesta îi va oferi un prilej de amuzament.

— Am fost surprins de apariția dumitale neașteptată... îngăimă prințul.

— Dar cum de-ai știut că sînt eu ? M-ai văzut undeva și înainte ? În adevăr, acum îmi pare și mie că te-am mai zărit undeva ! Și, dă-mi voie să te întreb, pentru ce ai rămas perplex adineauri ? Ce ți s-a părut uluitor la mine ?

— Acu-i acu ! se amestecă iar Ferdișcenko cu obișnuitele-i schimonoseli. Ei haide, dă-i drumul, ce mai aștepți ! Phi-i... cîte și mai cîte n-aș spune eu la o asemenea întrebare ! Ci vorbește odată, omule. Uliu-u !... Dar mare năting mai ești, prințe, după toate astea !

— Și eu, în locul dumitale, aș spune multe lucruri, îi răspunse prințul rîzînd. Mai adineauri m-a impresionat grozav portretul dumitale, se întoarse el din nou către Nastasia Filippovna ; pe urmă, am discutat despre dumneata cu doamnele Epancin... iar în dimineața asta, înainte de a ajunge la Petersburg, în tren, mi-a vorbit mult de dumneata Parfion Rogojin...

În clipa cînd ți-am deschis ușa, tot la dumneata mă gîndeam și, deodată, ai apărut înaintea ochilor mei.

— Dar cum m-ai recunoscut ?

— Pentru că văzusem mai înainte portretul dumitale și...

— Și... mai ce ?

— Și pentru că erai întocmai așa cum mi te-am închipuit... mi se pare și mie acum că te-am mai văzut și altădată...

— Unde ? Cînd ?

— Ochii dumitale îmi par așa de cunoscuți... dar nu, e cu neputință ! Am spus-o într-o doară, fără să mă gîndesc. N-am locuit niciodată la Petersburg. Poate... în vis.

— Bravo, prințe ! strigă Ferdișcenko. Îmi retrag *se non è vero*-ul meu. Deși... toate vorbele astea îi vin din naivitate ! adăugă el compătimator.

Prințul pronunțase cele cîteva fraze cu glasul sugrumat de emoție, respirînd greu și întretăiat. Totul la el vădea o tulburare neobișnuită. Nastasia Filippovna îl privea cu multă curiozitate, fără să mai ridă însă. Deodată, în spatele cercului care se formase în jurul prințului și al tinerei femei se auzi un glas răsunător, care avu efectul, ca să zicem așa, să despice grupul în două, și în fața Nastasiei Filippovna apăru însuși capul familiei, generalul Ivolghin. Era în frac, cu plastron de o albeață imaculată ; mustățile îi erau proaspăt cănite.

Apariția aceasta a lui Ardalion Alexandrovici venea să pună vîrf tuturor încercărilor cîte-i fură date lui Ganea să îndure în ziua aceea.

Vanitos peste măsură, cu un amor propriu aproape bolnăvicios, el se zbătuse în ultimele două luni să-și găsească măcar un singur punct de reazem de la care să pornească onorabil pe drumul ce și-l propusese ; dar simțindu-se novice, lipsit de experiență, se temea ca nu cumva să dea greș și să se împotmolească ; de aceea, în desperare de cauză, era decis să recurgă cel puțin acasă la el, unde se purta ca un adevărat despot, la cele mai drastice măsuri. În fața Nastasiei Filippovna nu-și dăduse încă arama pe față : ea știu să-l țină pînă în ultima clipă în derută, dominîndu-l fără milă ; și iată că el, „cerșetorul acesta nerăbdător“, cum îl caracterizase odată Nastasia Filippovna, lucru ce i se aduse neîntîrziat la cunoștință, făcîndu-l să-și jure cu toate jurămintele posibile că-i va plăti mai tîrziu această jignire cu vîrf și îndesat, deși uneori mai visa copilă-

rește să impace, de s-o putea, lucrurile, netezind toate asperitățile, el, Ganea, se văzu acum în situația de a bea pînă la fund paharul amar ce-i fusese hărăzit, și, mai ales, în ce clipe ! Dar soarta îi mai hărăzise, se vede, încă un supliciu neprevăzut, și poate cel mai cumplit pentru un om orgolios ca dînsul ; trebuia să-i crape obrazul de rușine pentru ai săi, în propria-i casă ! Și atunci un gînd fulgerător scăpără prin mintea-i înfierbîntată : „Dar merită oare să îndur toate chinurile astea pentru recompensa la care mă aștept ?“

Într-adevăr, în momentul acela se producea aievea faptul cutremurător care în timpul celor două luni îi apărea numai în vis, ca un coșmar, umplîndu-l de groază și de rușine ; întîlnirea tatălui său cu Nastasia Filippovna. Întăritîndu-se și bătîndu-și joc în gînd de sine însuși, încercase citeodată să și-l închipuie pe general asistînd la celebrarea cununiei lui, dar n-avusese niciodată tăria suficientă de a-și imagina tabloul pînă la capăt, într-atît de odioasă i se părea scena. Ganea își exagera poate prea mult nenorocul în această privință, dar cam așa se întîmplă, de obicei, cu firile vanitoase. În aceste două luni, avusese timp să chibzuiască și să ia o hotărîre, dîndu-și cuvîntul ca, orice s-ar întîmpla, să-l tempereze pe tatăl său măcar pentru un timp și, de va fi posibil, să-l expedieze chiar din Petersburg, cu voia sau fără voia Ninei Alexandrovna. Acum zece minute, cînd apăru Nastasia Filippovna, Ganea, în tulburarea lui, uitase de tot că generalul ar putea să intre în orice clipă și nu luase nici o măsură pentru a preîntîmpina această primejdie. Și iată-l pe Ardalion Alexandrovici făcîndu-și apariția în salon, ba încă în mare ținută, și tocmai în momentul cînd Nastasia Filippovna „căuta prilej să-și bată joc de Ganea și de ai lui“. (Ganea era absolut convins de acest lucru.) Într-adevăr, ce alt sens putea să aibă această vizită a ei ? N-ar fi venit decît pentru a încerca o apropiere de mama și sora lui, ori pentru a le jigni — una din două. Judecînd însă după atitudinea pe care o adoptară cele două părți, nu-și mai putea face nici o iluzie în această privință, situația se definea clar ; mama și sora lui stăteau deoparte, umilite, în timp ce Nastasia Filippovna părea că uitase cu totul de prezența lor... Și dacă se purta astfel, fără îndoială fiindcă urmărea un anumit scop !

Ferdișcenko se repezi, îl prinse pe general de braț și-l conduse la Nastasia Filippovna.

— Ardalion Alexandrovici Ivolghin, se prezentă ceremonios generalul, înclinându-se cu un zîmbet afabil pe buze în fața tinerei femei. Un bătrîn și nefericit ostaș, tatăl unei familii care se mîngîie cu speranța să numere în curînd printre membrii ei și pe cea mai încîntătoare...

Dar nu mai isprăvi ; Ferdîșcenko îi împinse la iuțeală un scaun din spate și generalul, cam îngreuiat și nesigur pe picioare la ora aceea de după prînz, se lăsă, sau, mai bine zis, căzu pe scaun cu toată greutatea, ceea ce nu-l făcu de loc să-și piardă cumpătul. Așezat înaintea Nastasiei Filippovna și zîbind afabil, el duse cu un gest lent și studiat degetele ei fine la buze și le sărută galant. În general, Ardalion Alexandrovici era greu să fie scos dintr-ale lui cu una, cu două. Afară de oarecare neglijență în ținută, se prezenta încă destul de bine, lucru de care era perfect conștient. Altădată frecventase societatea selectă, din care numai de vreo cîțiva ani a fost cu desăvîrșire exclus. De atunci se lăsase tîrît în voie de unele patimi și slăbiciuni ; ceea ce nu-l împiedica totuși să-și păstreze un aer de prestanță și o anumită eleganță în gesturi și ținută. Nastasia Filippovna păru extrem de mulțumită să-l vadă pe Ardalion Alexandrovici, de care, fără îndoială, auzise vorbindu-se.

— Am auzit că fiul meu... începu Ardalion Alexandrovici.

— Da, fiul dumitale ! Dar și dumneata, halal tătîc, n-am ce zice ! De ce nu vii niciodată pe la mine ? Te ascunzi dumneata, ori fiul dumitale vrea să te țină ascuns ? Dumneata, cel puțin, ai putea să mă vizitezi, fără riscul de a compromite pe cineva.

— Copiii din secolul al nouăsprezecelea și părinții lor... se porni din nou generalul.

— Nastasia Filippovna ! Îngăduie, te rog, lui Ardalion Alexandrovici să iasă pentru un moment, îl caută cineva care ar voi să-i vorbească într-o chestiune, zise tare Nina Alexandrovna.

— Să-i îngădui eu ? Pentru ce ? Am auzit atîtea vorbindu-se despre el și doream de multă vreme să-l cunosc ! Și ce treburi, mă rog, poate să aibă acum ? Nu-i la pensie ? N-ai să mă părăsești, generale, nu-i așa ?

— Îți făgăduiesc că va veni la dumneata în vizită, dar acum are nevoie de puțină odihnă.

— Auzi, Ardalion Alexandrovici, cică ai nevoie de odihnă ? se bosumflă Nastasia Filippovna, cu o mină capricioasă de fetiță alintată căreia i se ia jucăria preferată.

Cît despre general, parcă înadins făcea tot ce-i sta în putință ca să pară și mai ridicol.

— Draga mea ! Draga mea ! făcu el cu reproș către nevestă-sa, ducîndu-și cu un gest afectat și solemn mina la inimă.

— Nu crezi că e cazul să plecăm de aici, mamă ? întrebă Varia cu glas tare.

— Nu, Varia, vreau să rămîn pînă la capăt.

Nastasia Filippovna auzi, firește, și întrebarea și răspunsul, dar faptul avu darul s-o înveselească și mai mult, se pare. Începu îndată să-l asalteze pe general cu tot felul de întrebări și în scurt timp acesta, foarte dispus și plin de emfază, perora încurajat de hohotele de ris ale celorlalți.

Kolea îl trase pe prinț de haină.

— Poate reușiți cumva să-l scoateți de aici ! Nu s-ar putea ? Încercați, vă rog ! Lacrimi de indignare străluceau în ochii bietului băiat. Ah, afurisitul de Ganea ! adăugă el încet.

— Am fost într-adevăr în raporturi de mare prietenie cu Ivan Feodovici Epancin, se lansa generalul tot mai mult, răspunzînd prevenitor la întrebările Nastasiei Filippovna. Eu împreună cu dumnealui și cu răposatul prinț Lev Nikolaevici Mișkin, pe al cărui fiu l-am îmbrățișat astăzi după ce nu-l mai văzusem de douăzeci de ani, eram trei prieteni nedespărțiți, ca să zic așa, o cavalcadă : Athos, Portos și Aramis. Dar, vai ! Unul e în mormînt, răpus de o calomnie și de un glonț, celălalt e înaintea domniilor voastre și mai luptă împotriva calomniilor și a gloanțelor...

— Împotriva gloanțelor ? exclamă mirată Nastasia Filippovna.

— Sînt aici, în pieptul meu ; le-am primit la asediul Kar-sului²² și, cînd e vreme rea, le simt. Altminteri, trăiesc ca un filozof : mă plimb, joc dame la cafeneaua mea preferată, ca un *burghez retras* din afaceri, și citesc *l'Indépendance*.²³ În ce-l privește însă pe Portos al nostru, pe Epancin, cu el am rupt orice relații de la o istorie care mi s-a întîmplat în tren, acum trei ani, din cauza unei cățelușe.

— O cățelușă ? Cum vine asta ? întrebă cu o vădită curiozitate Nastasia Filippovna. Ce fel de cățelușă ? Dă-mi voie... în tren ?... adăugă ea, ca și cum vorbele generalului i-ar fi adus aminte de ceva.

— De fapt, e o întâmplare stupidă, nici nu merită s-o mai povestesc ; totul s-a iscat din vina guvernantei, prințesei Bielo-konskaia, *mistress Smith*. Dar... nu zău, nu merită s-o mai spun.

— Ba da, să ne povestești neapărat ! stăruie amuzată Nastasia Filippovna.

— Nici eu n-am auzit-o încă ! observă Ferdișcenko. *C'est du nouveau* *.

— Ardalion Alexandrovici ! se auzi iarăși glasul rugător al Ninei Alexandrovna.

— Tăticule, te caută cineva ! strigă desperat Kolea.

— E o întâmplare stupidă și așa putea să v-o spun în două cuvinte, începu generalul, umflându-se în pene. Sînt doi ani de atunci ; da ! aproape doi ; tocmai se inaugurase linia ferată X... Trebuind să fac o călătorie extrem de importantă, iau un bilet de clasa întâi (eram îmbrăcat civil), intru în compartiment, mă așez și aprind o țigară. Mai bine zis, continuu să fumez, căci îmi aprinsesem țigara înainte de a mă fi urcat în vagon. Eram singur în compartiment. Fumatul nu era nici permis și nici interzis, adică puteai să te consideri pe jumătate autorizat ; depinde cu ce persoane călătorești. Geamul era deschis chiar. Decdată, în momentul cînd trenul urma să se pună în mișcare, două doamne, una din ele cu o cățelușă în brațe, se instalează drept în fața mea ; întîrziaseră ; doamna cu cățelușă era îmbrăcată foarte luxos, cu o rochie de culoare albastru-deschis ; cealaltă, mai modestă, era într-o rochie de mătase neagră cu pelerină. Amîndouă erau destul de drăguțe ; aveau privirea mîndră și vorbeau englezește. Eu, bineînțeles, nimic, fumam ca și cum așa fi fost singur. De fapt, mă gîndisem la un moment dat să arunc țigara, întrucît însă geamul rămăsese lăsat în jos, continuai să fumez, dînd fumul pe fereastră. Cățelușă dormea pe genunchii doamnei cu rochia albastră, micuță cît pumnul, neagră, cu lăbuțe albe, un exemplar rarissim. Avea o zgardă de argint cu inscripție. Eu — nimic : fumez înainte. Bag de seamă însă că doamnele încep parcă să dea semne de nervozitate, din pricina țigării, bineînțeles. Una din ele mă fixă printr-un lornion de baga. Eu îmi văd mai departe de fumat. căci, la urma urmei, nu-mi spusese încă nimic !

* E ceva nou (fr.).

Dac-ar fi vorbit, dacă m-ar fi prevenit, dacă m-ar fi rugat, zic și eu ! Căci, rogu-vă, la ce bun îi e dată omului limba ? ! Dar nu, ele tăceau de parcă luaseră apă în gură... Deodată — și asta fără cel mai mic avertisment prealabil, dar, vă spun, absolut fără nici unul, ca și cum și-ar fi pierdut mințile — cucoana cu rochie albastră îmi smulge țigara din mână și o aruncă pe fereastră. Trenul gonește. Mă uit la dînsa buimac. O femeie sălbatică ; ce mai, o femeie de-a dreptul primitivă : altfel, trebuie să recunosc, bine făcută, durdulie, năltuță, blondă și rumenă (poate cam prea exagerat), cu ochii numai fulgere. Fără să spun o vorbă, cu o politeță perfectă, cu o politeță desăvîrșită, cu o politeță ultrarafinată, ca să zic așa, mă ridic, mă aplec spre cățelușă, o apuc delicat de ceafă și zvîrr... o arunc pe fereastră după țigară ! Numai cît a schelălăit un pic ! Trenul gonea înainte...

— Ești un monstru ! exclamă Nastasia Filippovna, rîzînd și bătînd din palme ca o fetiță.

— Bravo, bravo ! strigă Ferdișcenko.

Ptițin zîmbi și el, cu toate că apariția generalului nu-i făcea nici o plăcere ; chiar și Kolea izbucni în rîs, strigînd : „Bravo“ !

— Și aveam dreptate, aveam de trei ori dreptate ! urmă cu înflăcărare generalul și pe un ton triumfător. Pentru că, dacă-i interzis să intri în vagon cu țigara aprinsă, cu atît mai puțin ai voie să intri cu cîini.

— Bravo, tăticule ! strigă Kolea entuziasmat. Admirabil ! Și eu aș fi făcut la fel, la fel !

— Dar doamna cu cățelușă ? întrebă Nastasia Filippovna, nerăbdătoare să afle urmarea.

— Doamna ? Ei, tocmai aici intervine partea cea mai neplăcută, răspunse Ardalion Alexandrovici, încruntîndu-se. Fără să spună un cuvînt, fără să mă facă atent, fără nici un avertisment, în sfîrșit, ea — pleosc ! îmi dă o palmă teribilă ! O femeie sălbatică, ce să spun ; dar absolut primitivă !

— Și dumneata ce-ai făcut ?

Generalul lăsă ochii în jos, ridică sprîncenele, înălță din umeri, strînse buzele, își desfăcu brațele și, după un moment de tăcere, se înclină :

— Recunosc, mi-am dat și eu drumul !

— Și-ai dat tare ? Tare ?

— O ! vă asigur că nu ! Mai mare scandalul, căci de lovit, n-am lovit prea tare. O singură dată, ca să nu prindă gust și să mai repete ; numai în scop de apărare, ca să zic așa. Din păcate, își virise dracul coada ; doamna în rochie albastră era o englezoaică, guvernanta în casa prințesei Bielokonskaia sau chiar o prietenă a casei, iar doamna în negru era cea mai mare dintre fiicele prințesei, o fată bătrână de vreo treizeci și cinci de ani. Se știe doar ce relații strînse există între general-leasa Epancina și familia Bielokonski. Leșinuri, lacrimi, doliu după cățelușa favorită, cele șase domnișoare prințese țipă, englezoaica țipă, harababură mare ! M-am dus, bineînțeles, să-mi exprim părerea de rău, să-mi cer scuze, dar nu m-au primit ; am scris o scrisoare ; n-au vrut să-mi primească nici scrisoarea. De acolo mi s-au tras toate necazurile ; neînțelegerea cu familia Epancin, ruptura și dizgrația !

— Dar, dă-mi voie, cum vine asta ? întrebă deodată Nastasia Filippovna. Acum cinci-șase zile, am citit în *l'Indépendance*, — citesc regulat ziarul acesta — o istorie la fel ! Dar exact la fel ! Cazul s-a petrecut într-un vagon pe o linie de cale ferată germană, între un francez și o englezoaică ; și acolo era vorba de o țigară de foi smulsă și de o cățelușă aruncată pe fereastră și, în sfârșit, deznodămîntul a fost aidoma ca în povestea dumitale. Pînă și rochia cucoanei era tot de un albastru-deschis !

Generalul se făcu roșu ca racul ; se roși teribil și Kolea, punîndu-și mîinile în cap ; Ptițin își plecă ochii jenat. Singur Ferdișcenko mai rîdea în hohote. Cît despre Ganea, ar fi de prisos să mai spunem că stătea tot timpul ca pe ghimpi, îndurînd tăcut chinul cel mai groaznic...

— Dar vă asigur, mormăi generalul, că exact același lucru mi s-a întîmplat și mie...

— Tata a avut într-adevăr un conflict cu *mistress* Smith, guvernanta prințeselor Bielokonski, exclamă Kolea ; îmi amintesc și eu.

— Cum ! Exact la fel ? Două întîmplări absolut identice în toate amănuntele, inclusiv culoarea rochiei, e cu putință să fi avut loc în două extremități ale Europei ? continuă fără milă Nastasia Filippovna. Am să-ți trimit *l'Indépendance Belge* !

— Nu uitați însă, insistă generalul, că mie mi s-a întimplat asta cu doi ani în urmă.

— Asta, da ! Într-adevăr, ar fi o explicație !

Nastasia Filippovna ridea în hohote, ca apucată de isterie.

— Tată, vreau să-ți spun ceva între patru ochi, zise Ganea cu glas tremurător și chinuit, apucându-l pe general de umăr. O ură nemărginită clocotea în privirea lui.

În aceeași clipă se auzi sunetul strident al clopoțelului smucit cu putere. La o asemenea smucitură, cordonul soneriei n-ar mai fi rezistat și a doua oară. Se anunța o vizită ieșită din comun. Kolea alergă să deschidă.

X

Vestibulul se umplu deodată de o hărmălaie nemaipomenită ; cei din salon avură impresia că mai mulți oameni pătrunseseră în casă și că alți mulți continuau să intre. Mai multe glasuri răsunau deodată ; se auzea zarvă și pe scări, semn că ușa de la intrare rămânea mereu deschisă. Se anunța o vizită extrem de ciudată. Toți se uitară unii la alții nedumeriți. Ganea se repezi în sală, dar acolo pătrunseseră deja câțiva indivizi.

— A, uite-l și pe Iuda ! strigă o voce care-i păru cunoscută prințului. Bună, Ganka, ticălosule !

— Uite-l și pe dumnealui în persoană ! Primul care vorbea era Rogojin, al doilea — Lebedev.

Ganea rămase trăsnit în pragul salonului, uitându-se tăcut, fără a încerca să se opună invaziei celor zece-doisprezece indivizi care-l însoțeau pe Rogojin. Era o ceată foarte pestriță și nu numai pestriță, dar și scandalos de gălăgioasă. Unii dintre ei intrau așa cum veniseră din stradă, cu paltoanele și șubele pe ei. Ce-i drept, nici unul nu era beat criță, cu toții însă păreau puțin cu chef. Simțeau, probabil, nevoia să se țină unii de alții ca să intre ; nici unul dintre ei n-ar fi îndrăznit s-o facă singur ; de aceea mergeau buluc, împingându-se din spate. Până și Rogojin înainta pășind în fruntea grupului cu băgare de seamă și oarecum nesigur, deși se vedea cât colo că venise cu un anumit scop ; părea preocupat și nervos. Ceilalți formau corul sau, mai bine zis, banda, pe care o luase cu el ca să-l susțină la nevoie. Pe lângă Lebedev, mai era și Zali-

jev, cel cu părul cârlionțat, care-și lăsase șuba în antreu și intrase degajat și fercheș. Ca el mai erau vreo doi-trei indivizi, probabil feciorași de negustori. Apoi, urmau : un domn îmbrăcat într-o manta de croială militară ; un omuleț gros care râdea mereu ; un individ de statură athletică, foarte gras, mohorît și tăcut, și care părea că se bizuie grozav pe puterea pumnilor săi. Mai era în această ceată și un student în medicină, și un polonez pipiriu, care se tot învîrtea ca un titirez printre ei. Pe scară, două doamne aruncau priviri curioase spre vestibul, dar nu se hotărau să intre ; Kolea le trînti ușa-n nas și puse cârligul.

— Bună, Ganka, ticălosule ! Nu te așteptai să-l vezi pe Parfion Rogojin, ai ? repetă Rogojin, proțâpindu-se în fața lui Ganea, care rămăsese încremenit în ușa salonului. Dar în aceeași clipă Rogojin zări în salon pe Nastasia Filippovna. Nu se așteptase desigur s-o întilnească acolo, deoarece vederea tinerei femei produse asupra-i un efect uluitor ; sîngele îi pieri din obraz, iar buzele i se învînețiră. Va să zică, tot e adevărat ! își spuse el încet, aproape buimac. S-a isprăvit !... Ei bine... Ai să plătești scump treaba asta ! scrișni el, străfulgerîndu-l pe Ganea cu o privire plină de ură. Las' că... Aaah !...

Gifiia greu, abia trăgîndu-și sufletul, și cuvintele-i ieșeau anevoie din gură. Înaintă ca un halucinat, dar cînd să treacă pragul salonului, dădu cu ochii de Nina Alexandrovna, de Varria și se opri nehotărit. În urma lui apăru Lebedev, amețit ca de obicei și ținîndu-se după Rogojin ca o umbră, apoi veniră, unul după altul : studentul, atletul, Zaliojev, care salută în dreapta și-n stînga, și în sfîrșit se strecură și grăsunul. Prezența doamnelor îi cam stînjenea și se văzură încurcați în socotelile lor, dar numai în primele momente, desigur numai deocamdată, pînă să înceapă, pînă la cel dintîi prilej, cînd, simțîndu-se la largul lor, își vor da drumul vociferînd care mai de care și dezlănțuindu-se apoi în voie... Și atunci, nimic nu i-ar mai opri, nici chiar prezența doamnelor.

— Cum ? Și tu ești aici, prințule ? aruncă în treacăt Rogojin, mirat întrucîtva de această întîlnire. Și tot cu ghetruțele tale e-eh ! făcu el și uită în aceeași clipă de prinț, îndreptîndu-și iar privirea asupra Nastasiei Filippovna, spre care înainta mereu, atras ca de un magnet.

Nastasia Filippovna, la rîndul ei, se uita la musafirii aceștia nepoftiți cu un amestec de curiozitate și îngrijorare.

În sfârșit, Ganea își reveni din buimăceală.

— Dar, dați-mi voie, ce înseamnă asta, domnilor ? se răsti el pe un ton ridicat, măsurându-i cu o privire aspră pe intruși și adresându-se îndeosebi lui Rogojin. Doar n-ați intrat într-un grajd. Aici de față se află mama și sora mea...

— Vedem și noi că e mama și sora ta, mării Rogojin printre dinți.

— Vedem că e mama și sora, adăugă Lebedev, ca să se afle și el în treabă.

Domnul cu pumnii, crezînd probabil că sosise momentul, începu să mormăie ceva.

— E nemaipomenit ! țipă Ganea cu glas isteric, strident. Vă poftesc în primul rînd să treceți cu toții în sală și apoi aș vrea să cunosc...

— Nu ne cunoști, ai ? se oțărî răutăcios Rogojin, rămînînd pe loc. Nu-l mai recunoști pe Rogojin ?

— Mi se pare că te-am mai întîlnit undeva, însă...

— Ia te uită, i se pare că m-a întîlnit undeva ! Nici trei luni nu-s de cînd mi-ai luat două sute de ruble la cărți, din banii tatii ; a murit bătrînul fără să afle de isprava asta ; tu m-ai atras în cursă, iar Knif măsluia cărțile. Nu-ți mai aduci aminte, ai ? Pțișin e martor ! Păi, tu, pentru trei ruble, dacă le scot acum din buzunar, ești în stare să te tîrăști în patru labe pînă la Vasilievski Ostrov — iată cine-mi ești tu ! Suflet de lichea ! Și, acum, tot ca să te cumpăr am venit ; nu te uita că am intrat în cizme, am bani berechet, amice ; te pot cumpăra cu tot neamul tău... Să vreau, vă cumpăr pe toți ! Cumpăr tot ! se înfierbînta Rogojin. Și se amețea tot mai mult. E-eh ! strigă el. Nastasia Filippovna, nu mă goni, ci spune-mi doar atît : te cununi cu el ori ba ?

Întrebarea lui Rogojin răsună cu disperarea omului în prăbușire, care-și agață ultima nădejde de ruga lui către o zeitate, și totodată cu îndrăzneala condamnatului la moarte, care nu mai are nimic de pierdut. Aștepta răspunsul cu inima înfiorată de teamă și îndoială.

Nastasia Filippovna îl măsură cu o privire mîndră și batjocoritoare ; apoi, uitîndu-se pe rînd la Varia, la Nina Alexandrovna și la Ganea, își schimbă brusc atitudinea.

— Nici gînd. Dar ce-i cu dumneata ? De unde și pînă unde ți-a venit să-mi pui asemenea întrebări ? răspunse ea încet și grav, dar cu o vădită mirare în glas.

— Nu ? Nu !! strigă Rogojin, nebun de fericire. Așadar, nu ? Și ei mi-au spus că... Ah ! Ce oameni !... Auzi, Nastasia Filippovna ! Ei zic că te-ai logodit cu Ganea ! Cu dînsul ! Cum se poate așa ceva ? (Le-am spus-o tuturor !) Păi, cu o sută de ruble, îl cumpăr cu totul ! Îi dau o mie de ruble, trei mii, ca să renunțe, și să vezi că e în stare s-o șteargă în ajunul nunții și să mi-o lase mie pe logodnica lui ! Ce zici, Ganka, ticălosule ? ! Ai lua trei mii, nu-i așa ? Iată-le ! D-aia am venit, să-mi dai în scris că te retragi și renunți ; am spus că te cumpăr și am să te cumpăr !

— Ieși afară de aici, ești beat ! strigă Ganea, făcînd fețe-fețe...

Apostrofarea lui violentă fu urmată de o explozie de strigăte și vociferări ; banda lui Rogojin nu aștepta decît o provocare, Lebedev se plecă la urechea lui Rogojin și, vorbindu-i în șoaptă, căuta să-l convingă de ceva.

— Ai dreptate, slujbașule, răspunse Rogojin. Ai dreptate, bețivanule ! Fie ce-o fi ! Nastasia Filippovna ! răcni el, uitîndu-se la ea ca un smintit, întîi cu oarecare teamă, apoi din ce în ce mai sigur pe el, cu îndrăzneală insolentă. Poftim optsprezece mii ! Și cu aceste vorbe trînti înaintea ei, pe măsută, un teanc de bancnote învelite în hîrtie albă și legate cruciș cu un șiret. Și... mai aduc !

Ar mai fi vrut să spună ceva, dar nu îndrăzni să-și exprime gîndul pînă la capăt.

— Nu, nu, nu ! se aplecă din nou Lebedev îngrozit la urechea lui Rogojin ; se putea ghici că îl înspăimîntase enormitatea sumei și acum încerca să-l convingă să înceapă tratativele cu o sumă mai mică.

— Apăi, frățioare, văd că în treburile astea nu te pricepi de loc... și eu, ca prostul, m-am luat după tine... Amîndoi sîntem niște dobitoci ! se dezmetici deodată Rogojin, tresărînd sub privirea scînteietoare a Nastasiei Filippovna. E-hei ! Rău am făcut că te-am ascultat, adăugă el cu cea mai profundă căință în glas.

Observînd fața descompusă a lui Rogojin, Nastasia Filippovna pufni în rîs.

— Optsprezece mii de ruble, mie ? Uite că ți-ai și dat în petic ! A răbufnit bădăranul, spuse ea deodată cu o familiaritate plină de cinism și dădu să se ridice de pe canapea, ca și cum ar fi intenționat să plece.

Cu inima înghețată, Ganea urmărea toată scena.

— Ei bine, patruzeci de mii, patruzeci, și nu optsprezece ! strigă atunci Rogojin. Vanka Ptițin și cu Biskup mi-au făgăduit să facă rost de patruzeci de mii de ruble pînă diseară, la ora șapte. Patruzeci de mii — bani gheață !

Lucrurile luau o întorsătură urită de tot, dar ca un făcut, Nastasia Filippovna continua să facă haz și nu pleca, căutînd parcă înadins să lungească scandalul. Nina Alexandrovna și Varia se ridicară și ele, așteptînd în tăcere sfîrșitul acestei scene penibile ; ochii Variei scăpărau de minie ; dar mai ales asupra Ninei Alexandrovna toate astea produsera un efect înspăimîntător : tremura toată, gata-gata să leșine.

— Dacă n-ajunge, atunci — o sută ! Astăzi chiar îți pun pe masă o sută de mii ! Ptițin, mort-copt, să mi-i scoți de unde știi, din pămînt, din piatră seacă... O să te înfrupți și tu, n-avea grijă !

— Ai înnebunit, îi șopti Ptițin, apropiindu-se iute și apucîndu-l de braț. Ești beat, au să cheme poliția. Unde crezi că te afli ?

— Lăudăroșenie de om beat, rosti Nastasia Filippovna, întăritîndu-l parcă.

— Nu, nu mă laud, jur că-ți aduc întreaga sumă ! Diseară o ai. Ptițin, suflet de cămătar, mă bizui pe tine ; fă-l pe dracu în patru, ia dobîndă cît vrei, dar să-mi faci rost de o sută de mii pînă diseară ; să vadă ei ce poate Rogojin, să știe că pentru așa ceva banii la mine nu contează ! se dezlanțui el, cuprins de o bucurie frenetică.

— Dar ce-nseamnă toate astea, mă rog ? ! se repezi deodată Ardalion Alexandrovici, îndreptîndu-se amenințător spre Rogojin.

Izbucnirea neașteptată a bătrînului, care pînă atunci stătuse molcom, păru destul de caraghioasă.

Se auziră risete.

— Și asta ce mai vrea ? se înveseli Rogojin. Hai cu mine, moșule, să-ți dau de băut !

— Ce mîrșăvie ! strigă Kolea, cu lacrimi de rușine și de ciudă în ochi.

— Oare nu se găsește nimeni care s-o scoată de aici pe dezmațata asta ? izbucni Varia, tremurînd de minie.

— Dezmațata asta sînt eu, care va să zică ! ripostă cu o veselie disprețuitoare Nastasia Filippovna. Și cînd mă gîndesc

c-am venit ca o proastă să-i invit la mine, la serată ! Uite cum mă tratează surioara dumitale, Gavriila Ardalionovici !

Cîtva timp, Ganea rămase ca lovit de trăsnet după ieșirea surorii lui, dar văzînd că de data aceasta Nastasia Filippovna este hotărîtă să plece cu adevărat, se năpusti ca un turbat spre Varia, apucînd-o brutal de braț.

— Ce-ai făcut ? urlă el, privind-o cu niște ochi, de parcă ar fi vrut s-o prefacă în scrum pe loc. Era evident că își ieșise din minți și că nu mai era în stare să judece.

— Ce-am făcut ? Încotro mă tragi ? Vrei poate să mă duc să-i cer iertare pentru că a insultat-o pe mama și că a venit să-ți facă de rîs casa, om de nimic ce ești ! țipă din nou Varia, înfruntîndu-și fratele cu o privire triumfătoare și plină de sfidare.

Cîteva clipe stătură așa încremeniți unul în fața celuilalt ; Ganea continua s-o țină de braț. Varia își smuci o dată și încă o dată mîna, încercînd s-o desprindă din strînsoarea lui, dar nu izbuti și deodată, scoasă din fire, îl scupă în obraz.

— Așa fată zic și eu ! strigă Nastasia Filippovna. Bravo, Ptițîn, felicitările mele !

Ganea văzu negru înaintea ochilor și, în neștire, ridică brațul s-o lovească pe Varia. Încă o clipă, și lovitura s-ar fi abătut din plin, cînd, deodată, un alt braț se interpușe și-l opri pe acela al lui Ganea.

Între frate și soră se postase prințul.

— Ce faci ? Oprește-te ! spuse acesta apăsător, cu toate că din pricina emoției tremura și el din tot corpul.

— Iarăși tu ! Pînă cînd ai să-mi tot stai în cale ! urlă Ganea și, liberînd deodată brațul Variei, se întoarse către Mișkin și, înnebunit de furie, îl lovi cu toată puterea peste obraz.

— Ah ! făcu Kolea, frîngîndu-și mîinile. O, Doamne !

Din toate părțile izbucniră strigăte și exclamații de indignare. Prințul îngălbeni. Îl privi pe Ganea drept în față cu o ciudată expresie de dojană ; buzele-i tremurau, încercînd zadarnic să articuleze ceva, apoi se schimonosiră într-un zîmbet straniu și cu totul nelalocul lui.

— De mine... nu-mi pasă... dar pe ea... n-am să îngădui !... murmură el în cele din urmă, dar nu se mai putu stăpîni, se îndepărtă brusc de Ganea, își acoperi fața cu mîinile și retrăgîndu-se într-un colț al încăperii, cu fața la perete, îngăimă cu

un glas întretăiat : O ! ce rușine o să-ți fie mai târziu pentru ceea ce-ai făcut !

Ganea, într-adevăr, înlemnise pe loc, părea cu desăvîrșire zdrobit. Kolea alergă să-l îmbrățișeze și să-l sărute pe Mișkin ; după el se îmbulziră în jurul prințului Rogojin, Varia, Ptițin, Nina Alexandrovna — toată lumea, chiar și bătrînul Ardalion Alexandrovici.

— Nu-i nimic, nu face nimic ! murmură prințul, răspunzînd fiecăruia cu același zîmbet straniu pe buze.

— Și ce o să mai regrete încă ! strigă Rogojin. O să-ți crape obrazul de rușine, Ganka, că ai putut să jignești un asemenea mielușel (nu găsisese alt cuvînt). Prințe, suflet neprihănit, prietene, lasă-i în plata Domnului ; dă-i încolo și vino cu mine ! Ai să vezi cum știe să iubească Rogojin !

Nastasia Filippovna rămase și ea profund impresionată de purtarea lui Ganea și de răspunsul prințului. Veselia prefăcută care se armoniza atît de puțin cu figura ei, de obicei palidă și îngîndurată, părea să cedeze locul unui sentiment nou. Făcea însă eforturi vizibile să nu-l trădeze și expresia batjocoritoare de pînă atunci mai stăruia pe chipul ei transfigurat.

— Și totuși, fața lui îmi pare atît de cunoscută, murmură ea, cu un aer grav, amintindu-și că același gînd îi mai venise și adineauri.

— Și dumitale nu-ți e rușine ? Parcă ești într-adevăr așa, cum ai vrut să apari aici ? Dar cum este posibil ? îi strigă deodată prințul, cu un accent de adîncă și sinceră dojană în glas.

Surprinsă, Nastasia Filippovna deschise ochii mari de uimire, dar se grăbi să-și ascundă într-un zîmbet silit consternarea ; aruncînd apoi o privire scurtă către Ganea, părăsi încăperea. Dar înainte să fi ajuns în antreu, se întoarse din drum, se apropie cu pași repezi de Nina Alexandrovna și, apucîndu-i mîna, o duse la buze.

— Într-adevăr, eu nu sînt așa cum par ; el mi-a ghicit bine firea, șopti ea cu vocea sugrumată de dorința arzătoare de a fi crezută, roșindu-se de emoție ; apoi se întoarse brusc și plecă, de data aceasta cu atîta repeziciune, încît nimeni n-avu timp să se dumerească pentru ce anume se întorsese din drum. O văzuseră cu toții spunînd ceva încet Ninei Alexandrovna și apoi sărutîndu-i parcă mîna. Varia însă văzu și auzi totul și, uluită, o urmări cu privirea pînă ce tînăra femeie dispăru după ușă.

Venindu-și în fire, Ganea se repezi s-o conducă, dar o ajunsese pe Nastasia Filiopovna abia pe scară.

— Nu mă mai conduce ! strigă ea. La revedere pe diseară ! Să nu uiți să vii, ai auzit ?

El se întoarse abătut, frământat de gânduri confuze, pradă unei îndoieli a cărei apăsare o simțea mai grea ca oricând pe suflet. Îi revenea mereu în minte și prințul. Era atît de absorbit de aceste gânduri, că nici nu observă aproape cum prin fața lui trecu în iureș gloata lui Rogojin, vorbind zgomotos și, în graba plecării, îl înghesuiră pe Ganea în ușă, ținîndu-se grămadă după Rogojin, care mergea în frunte împreună cu Ptișin, căutînd să-l convingă de ceva foarte important și care nu suferă nici o amîinare.

— Nu ți-a mers, Ganka ! strigă Rogojin, trecînd pe lîngă el.

Ganea se uită în urma lor neliniștit. Teama și bănuiala i se strecurau ca un șarpe în inimă.

XI

Prințul părăsi salonul și se retrase în odaia lui. Kolea veni îndată după el ca să-l consoleze. Bietul băiat părea că nu se mai poate despărți de Mișkin.

— Ați făcut bine că ați plecat, spuse el. Acum o să înceapă acolo o zarvă și mai mare ; așa ține într-una zi de zi, și numai din pricina acestei Nastasia Filippovna.

— S-a strîns aici, în casa voastră, multă amărăciune și suferință în sufletul fiecăruia, Kolea, observă prințul.

— Da, e multă. Ce să mai vorbim. Noi singuri sîntem de vină. Și totuși, uite, am un prieten bun, acela e și mai nefericit. Vreți să vă fac cunoștință cu el ?

— Vreau. Un coleg de-al dumitale, probabil ?

— Da, mi-e aproape ca un coleg. Vă explic eu mai tirziu... E frumoasă Nastasia Filippovna ? Ce ziceți ? N-o mai întîlnisem pînă azi și voiam mult s-o văd și eu. Drept să vă spun, m-a orbit. I-aș ierta totul lui Ganka, dac-ar lua-o din dragoste ; dar de ce primește bani ? Aici e toată grozăvia !

— Drept să-ți spun, fratele dumitale nu mi-a făcut o impresie prea bună.

— Cred și eu ! După ce... Dar știți, nu pot să mă împac de loc cu acest fel stupid de a vedea lucrurile. Dacă un nebun,

un imbecil sau un ticălos ieșit din minți se apucă să pălmuiască pe cineva, omul acela rămîne dezonorat pentru toată viața și nu-și poate spăla dezonoarea decît cu singe sau numai dacă acela care l-a insultat îi cere iertare în genunchi. După mine, e absurd, e o tiranie. Tot *Balul mascat* al lui Lermontov se întemeiază pe un asemenea fapt care, după părerea mea, e curată prostie. Adică vreau să spun că e ceva nefiresc. Las' că și autorul era aproape un copil cînd a scris această dramă.

— Pe sora dumitale am admirat-o.

— Cum l-a scuipat pe Ganka drept în bot ! Are un curaj nemaipomenit. Uite, dumneavoastră nu l-ați scuipat și sînt sigur că nu din lipsă de curaj. Dar iat-o că vine și ea ; vorbești de lup și lupu-i la ușa. Eram sigur că o să vină ; are un suflet nobil, deși nu-i fără de cusururi.

— N-ai ce căuta aici, îl luă la rost Varia, de cum îl văzu în cameră, du-te la tata. Te cam plictisește, nu-i așa, prințe ?

— Dimpotrivă.

— Ei, haide, haide, a și început să-și arate autoritatea de soră mai mare ! Țsta-i unul din cusururile ei. Știi, eram convins că tata va pleca totuși cu Rogojin. Acum își mușcă degetele, probabil, pentru purtarea lui. Ia să mă duc să văd în ce ape se scaldă, adăugă Kolea, ieșind.

— Slavă Domnului, am convins-o pe mama să se culce și discuția n-a mai reînceput. Ganea e rușinat și abătut. Are și de ce, vezi bine. Ce lecție !... Am venit, prințe, să-ți mulțumesc încă o dată și să te întreb un lucru : nu-i așa că n-ai văzut-o niciodată pînă acum pe Nastasia Filippovna ?

— Nu, niciodată.

— Atunci cum se face că i-ai spus în față : „Nu ești așa cum vrei să pari !” și cred că ai ghicit bine. Am aflat acum că, într-adevăr, nu e de loc așa cum a vrut să se arate. Și totuși nu pot s-o înțeleg. E clar că a venit cu gîndul să ne jignească ; în privința asta nu încapе îndoială. Am auzit eu și înainte povestindu-se despre ea lucruri stranii. Dar, dacă a venit să ne invite, de ce s-a purtat așa urît față de mama ? Pțițin o cunoaște foarte bine și zice că nici n-o mai recunoștea adineauri. Dar atitudinea ei față de Rogojin ? Cum e posibil să vorbești așa, dacă te respecti, și mai cu seamă în casa în care... Și mama e foarte necăjită de cele ce ți s-au întîmplat.

— Nu-i nimic ! zise prințul, făcînd un gest cu mîna...

— Și cum ți-a dat ea ascultare...

— Cum adică ?

— I-ai spus că e rușinos pentru dînsa să se poarte astfel, și s-a schimbat îndată. Ai autoritate asupra ei, prințe, adăugă Varia cu un zîmbet ușor.

Ușa se deschise și, spre surprinderea amîndurora, intra Ganea.

Prezența Variei nu-l stingheri cîtuși de puțin ; cîțva timp rămase în prag, pe urmă, cu pași hotărîți, se apropie de prinț.

— Prințe, m-am purtat ca un netrebnic, iartă-mă, spuse el deodată cu multă simțire. Chipul lui exprima o profundă căință. Prințul îl privi cu mirare și nu se grăbi să-i răspundă. Ei bine, iartă-mă ! Iartă-mă, te rog ! insista nerăbdător Ganea. Haide, dacă vrei, îți sărut mîna !

Uimit și totodată adînc mișcat, Mișkin îl îmbrățișă fără să spună un cuvînt. Cei doi se sărutară în semn de sinceră împăcare.

— Nici nu mi-am închipuit că ești așa, rosti în sfîrșit prințul, respirînd ușurat. Am crezut că... nu ești în stare să...

— Să-mi recunosc greșeala ?... Și cum de mi-a venit adineauri să te socot un idiot ? Dumneata observi ceea ce alții n-ar fi în stare nici să-și închipuie, necum să vadă vreodată. Cu dumneata e bine să stea omul mai mult de vorbă, dar... mai bine, nu trebuie !

— Uite în fața cui ar mai trebui să-ți ceri iertare, zise prințul, arătînd-o pe Varia.

— În zadar, în cazul de față am de-a face cu un dușman. Fii sigur, prințe, că am încercat și nu o dată ; la ea nu găsești o iertare sinceră ! zise cu amărăciune Ganea, întorcîndu-și fața de la Varia.

— Ba te iert ! zise deodată Varia.

— Și ai să mergi diseară la Nastasia Filippovna ?

— Merg, dacă spui tu ; dar mai e cu puțință să mă duc acum, după tot ce s-a întîmplat ? Gîndește-te și tu !

— Dar nu-i de loc așa cum pare. N-ai văzut ce inegală este ?! Totul a fost o prefăcătorie. Hachițe ! Și Ganea rise cu răutate.

— Sînt convinsă că în realitate e altfel, că totul n-a fost decît un joc ; dar ce joc ! Tu nu-ți dai seama, Ganea, cum te tratează ea ? A sărutat mîna mamei, e foarte adevărat. Să zicem că și jocul la care s-a pretat n-a fost decît o hachiță, că și impertinența ei era tot un joc, mă rog, admit și asta ; dar

gîndește-te că, în fond, ea și-a bătut joc de tine ! Crede-mă, dragă frate, că toată umilința asta nu se poate răscumpăra cu cele șaptezeci și cinci de mii de ruble ! Te știu capabil de sentimente nobile, și de aceea ți-o spun. Și n-ar trebui să te duci nici tu acolo, zău ! Ferește-te ! Nu vād sfîrșindu-se toate astea cu bine !

Și cu aceste vorbe, spuse cu multă convingere și pasiune, Varia, extrem de tulburată, părăsi în grabă odaia.

— Uite, așa sînt toți ai mei ! spuse Ganea cu un zîmbet amar în colțul buzelor. Dar ce-și închipuie ei, că nu-mi dau seama de toată situația ? Cînd, de fapt, eu știu și unele lucruri pe care ei nici nu le bănuiesc.

Ganea se așeză pe canapea, cu dorința vădită de a-și prelungi vizita.

— În cazul acesta, spuse cu sfială prințul, mă întreb cum de ai putut accepta asemenea chin, știind că cele șaptezeci și cinci de mii de ruble nu-l compensează nici pe departe ?

— Nu vreau să mă înțelegi greșit, murmură Ganea, dar, fiindcă veni vorba, spune-mi, ce crezi dumneata, aș vrea să-ți cunosc părerea : face oare să înduri tot „chinul“ acesta pentru șaptezeci și cinci de mii de ruble ?

— Eu cred că nu.

— Ei da, firește. Și e rușinos să contractezi o asemenea căsătorie ?

— Foarte rușinos.

— Ei bine, să știi că am să fac totuși acest pas, orice s-ar întîmpla. Adineauri mai stăteam la îndoială, dar acum nu ! Nu-i nevoie să mai stărui ! Știu dinainte ce-ai să-mi spui...

— Nu e tocmai ceea ce gîndești dumneata. Voiam să-ți spun că mă surprinde siguranța dumitale extraordinară...

— Cum ? Ce siguranță ?

— Siguranța pe care o ai cum că Nastasia Filippovna te va lua negreșit, de parcă ați fi căzut la îndoială ; în al doilea rînd, admitînd chiar că te-ar lua, mă mir de siguranța dumitale că vei pune mîna negreșit pe cele șaptezeci și cinci de mii de ruble. De altfel, bănuiesc că sînt multe lucruri pe care eu nu le cunosc.

Ganea se smuci, aplecîndu-se spre Mișkin.

— Firește că nu știi totul, zise el ; și pentru ce mă rog, mi-aș lua așa, fără nici un motiv, o belea ca asta pe cap ?

— Dacă nu mă înșel, asemenea cazuri sînt frecvente : respectivul se însoară pentru bani, iar banii rămîn în mîinile nevestei.

— Ei bine, în cazul de față acest lucru nu se va întîmpla... Aici... e altceva la mijloc... murmură Ganea, într-o îngîndurare tulbure. Cît privește răspunsul ei, nu mai am nici o în-doială, se grăbi el să adauge. Ce te face să crezi că ar putea să mă refuze ?

— Nu știu nimic, afară de ceea ce am văzut ; de altfel și Varvara Ardalionovna, după cum ai auzit, este de părere...

— Bine, ele nici nu mai știu ce să născocească. Iar în ce privește purtarea ei față de Rogojin, sînt convinși că a vrut numai să-și bată joc de el. La început mi-a fost cam teamă, dar acum sînt sigur de asta. Te gîndești poate la felul cum s-a purtat cu mama, cu tata și cu Varia ?

— Și cu dumneata.

— Să zicem ; dar aici eu nu văd decît un gest de răzbunare femeiască și nimic mai mult. E o femeie extrem de susceptibilă, plină de nazuri și ambițioasă. Întocmai ca un slujbaş șters de pe lista de înaintări ! A vrut să-și arate puterea și totodată disprețul față de ele. Ei da, și față de mine, nu contest... și, totuși, se va mărita cu mine. Nici nu-ți închipui de ce este capabil uneori omul cînd se crede atins în amorul lui propriu ; ea mă consideră un mare ticălos, pentru că, știind-o amanta altuia, o iau cu atîta cinism pentru bani, și nici nu se gîndește că altul, în locul meu, s-ar purta și mai mîrșav, s-ar lega de dinsa, i-ar împuia capul cu tot felul de fantasmagorii liberalo-progresiste, ba i-ar vîntura generos și cîteva fraze sforăitoare despre problema femeiască, pînă i-ar suci capul de-a binelea și iat-o supusă și docilă întocmai ca firul de ață virît în urechea acului. Ar face-o să creadă pe muierușca aceasta țifnoasă și susceptibilă (și nu-i de loc greu s-o faci !) că o ia în căsătorie numai pentru „noblețea ei sufletească și pentru inima ei îndurerată“, cînd în realitate tot pentru bani ar lua-o. Îi displac, pentru că sînt sincer și nu vreau să mă prefac ; de fapt, așa ar fi trebuit să procedez. Dar ceea ce face ea nu-i același lucru ? Atunci, pentru ce atîta dispreț pentru mine și toată comedia aceasta de prost gust ? Ei bine, să-ți spun eu pentru ce ! Pentru că și eu, la rîndu-mi, în loc să mă înjosesc, vreau să rămîn cu capul sus. Nu-i nimic, vom mai vedea !

— Spune, ți-a fost dragă înainte de asta ?

— La început, am iubit-o. Ajunge însă... Există femei care sînt bune numai pentru a fi metrese, și atît. Nu vreau să zic că mi-a fost amantă. De o să vrea să trăiască în pace cu mine, să fie o femeie cuminte, voi fi și eu om cumsecade ; dacă se răzvrătește și o ia razna, o las imediat și plec cu banii. Nu vreau să mă fac de rîs ; în primul rînd și înainte de toate, nu vreau să par ridicol.

— Mi se pare, totuși, că Nastasia Filippovna e o femeie inteligentă, observă cu prudență prințul. Ce rost ar avea, presimțind viața care-o așteaptă, să se lase atrasă în cursă ? Ar putea să se mărite cu altul. Iată ce mă miră.

— Păi, tocmai aici e buba și pe asta se bazează tot calculul ei ! Nu știi totul, prințe... aici se ascunde... și, în afară de asta, ea e convinsă că o iubesc la nebunie, ți-o jur ; mai mult, mă bate gîndul că și ea mă iubește, în felul ei, bineînțeles, vorba ceea : „față de cel drag, cu arțag“. Toată viața mă va considera un fel de valet de tobă²⁴ (poate că e tocmai ceea ce-i trebuie) ; și, cu toate acestea, mă va iubi în felul ei ; o și văd făcînd planuri, așa e felul ei. Are fire de rusoaică sută-n sută, ți-o spun ; dar și eu îi pregătesc o surpriză. Scena de adineauri cu Varia a fost foarte bine venită pentru mine. Nastasia Filippovna a avut dovada dragostei mele, a văzut și s-a convins că, pentru ea, aş rupe toate legăturile mele, chiar și cele de familie. Va să zică, nu sîntem nici noi așa de proști, te asigur. Să nu-ți închipui cumva că sînt un flecar. Într-adevăr, poate că fac rău, dragul meu prinț, că mă destăinuiesc acum. Dar am tăbărit asupra dumatăle pentru că ești primul om adevărat care mi-a ieșit în cale ; te rog să nu iei acest „am tăbărit“ drept un calambur. Sper că nu mai ești supărat pe mine pentru ceea ce s-a întîmplat adineauri, nu-i așa ? Poate-i pentru prima dată, de doi ani încoace, că vorbesc de ceea ce mă doare. Aici sînt foarte puțini oameni cinstiți ; mai cinstit decît Ptișin nu e nici unul. Văd că îți vine să rizi sau mi s-a părut ? Or, eu... și totuși, prin ce sînt eu ticălos, ai putea să-mi spui cu mîna pe conștiință ? De ce toată lumea, luîndu-se după dînsa, îmi spune ticălos, încît și eu însumi, luîndu-mă după ei și după dînsa, încep să mă consider un ticălos ? Cred că tocmai asta este o adevărată ticăloșie !

— De aici încolo, n-am să te mai socot niciodată ticălos, spuse prințul. Adineauri te luasem drept un nemernic și deo-

dată mi-ai făcut bucuria asta ; e o lecție în plus, pentru mine, că nu trebuie să judeci niciodată în pripă. Acum văd că nu numai nemernic, dar nici măcar un om prea stricat nu poți fi socotit. După mine, ești omul cel mai obișnuit, fără pic de originalitate, care pe deasupra mai e și lipsit de caracter.

Ganea schiță un zîmbet sarcastic, dar tăcu. Dindu-și seama că aprecierea aceasta nu i-a fost pe plac, prințul se simți stîngherit și nu mai scoase nici el o vorbă.

— Ți-a cerut tata bani ? întrebă Ganea deodată.

— Nu.

— Dacă-ți cere, să nu-i dai. Și cînd te gîndești că a fost un om cît se poate de treabă, țin minte perfect. Era primit în societatea bună. Și totuși, ce repede decad toți oamenii aceștia de altădată și foarte de treabă ! Cum li se schimbă condițiile în mai rău și sînt scoși din făgașul lor obișnuit, cum nu mai rămîne nimic din fala lor — praf și scrum s-alege. Altădată nu mințea în halul ăsta, crede-mă ; era un exaltat și-i plăcea poate să exagereze puțin, iar acum — ascultă-l numai cite nu este în stare să îndruge ! De vină e alcoolul, desigur. Știi că întreține legături cu o femeie ? Deci nu mai e vorba de niște gogorițe nevinovate. Nu înțeleg de loc răbdarea aceasta îngerească a mamei. Ți-a vorbit despre asediul de la Kars ? Sau cum avea el un cal sur lăturaș care deodată începu să vorbească în grai omenesc ? O face și p-asta.

Și Ganea rise cu poftă.

— De ce te uiți așa la mine ? îl întrebă el pe Mișkin.

— M-a surprins rîsul dumitale sincer ; are încă accente de rîs copilăresc. Uite și adineauri, ai venit să te împaci cu mine și mi-ai spus : „Dacă vrei, îți sărut și mîna“, exact cum fac copiii cînd vor să fie iertați. Înseamnă că mai ești capabil de astfel de imbolduri și cuvinte. Și deodată, te apuci să-mi ții un adevărat discurs despre tot felul de lucruri sinistre, despre cele șaptezeci și cinci de mii de ruble. Mărturisesc că toate astea mi se par absurde, aproape de necrezut.

— Și ce vrei să spui cu asta ?

— Că iei lucrurile cu prea multă ușurință. Înainte de a face un pas atît de important, n-ar trebui oare să chibzuiești mai bine ? Nu cumva Varvara Ardalionovna are dreptate ?

— Aha, morala ! Că mă port ca un băiețandru, îmi dau seama și eu, îl întrerupse Ganea cu aprindere, chiar și prin faptul că am început acum această discuție cu dumneata dau

dovadă de lipsă de seriozitate. Nu din calcul, prințe, mă angajez eu în această căsătorie, continuă el dindu-și arama pe față, ca un tânăr atins în orgoliul lui. Dacă aş face-o din calcul, aş da greş cu siguranță, pentru că nici la minte, nici la caracter nu sînt încă îndeajuns de copt. Mă las minat de patimă, de o mare ambiție, pentru că urmăresc un scop mult mai important. Îți închipui, desigur, că îndată ce pun mîna pe cele șaptezeci și cinci de mii de ruble, mă și reped să-mi cumpăr o trăsură ? Nici gînd. Rămîn cu haina asta, pe care o port de trei ani, renunț și la toate legăturile mele de la club. Urmez exemplul oamenilor căpătuți. Avem prea puțini oameni de acest fel, care stăruie și izbutesc ; în ce mă privește, vreau cu orice preț să izbutesc. Totul e să știi să perseverezi pînă la capăt — iată secretul. La șaptesprezece ani, Ptișin dormea în stradă, vindea bricege și a început cu o copeică ; acum are un capital de șaiszeci de mii de ruble, dar, ca să ajungă aici, ce viață de ciine a dus și cită echilibristică a trebuit să facă ! Eu însă vreau să fac un salt, să trec peste toate încercările acestea umiltoare și să pornesc deodată cu un capital ; peste cincisprezece ani, toată lumea, văzîndu-mă, va spune : „Iată-l pe Ivolghin, regele Iudeilor ²⁵“. Zici că nu sînt un om original. Să știi, dragă prințe, că nimic nu poate fi mai jignitor pentru un om din zilele noastre și de pe la noi decît să i se spună că este lipsit de originalitate, că e slab de caracter, că nu are talente deosebite și că deci e un om de duzină. Nu mi-ai făcut nici măcar cinstea să mă consideri un ticălos în lege. Adineauri aş fi vrut să te sfișii pentru asta. M-ai jignit mai tare decît Epancin, care mă crede în stare să-mi vînd nevasta (și, notează, fără să fi venit vorba măcar printr-o aluzie, provocare sau mai știu eu cum, ci în simplitatea lui sufletească, notează, te rog !). Toate astea mă rîcîie de mult și mă scot din sărite, dragă prințe, și de aceea sînt decis să fac bani. O dată căpătuit, fii sigur că voi deveni un om extrem de original. Ceea ce-i mai urît și mai dezgustător e că banul îți aduce pînă și talent. Și așa va fi pînă la sfîrșitul veacurilor. Vei spune că toate astea sînt copilării sau visuri deșarte ! Mă rog, cu atît mai mare va fi hazul pentru mine, cînd aceste visuri vor deveni realitate. *Rira bien qui rira le dernier !* * Adică, de ce mă umilește Epancin ? Din răutate, crezi ? Nicidecum. Numai pentru faptul că din punctul lui de vedere sînt prea insignifiant. Pe cînd, dacă... Ei, dar am vorbit

* Cine rîde la urmă, rîde mai bine (fl.).

destul se pare și e timpul să plec. Îl văd pe Kolea arătându-și pentru a doua oară nasul pe ușă, ceea ce înseamnă că ești așteptat la masă. Iar eu o șterg de-acasă. Am să vin din când în când să te văd. N-are să-ți fie rău la noi; acum vei fi primit aici ca un membru al familiei. Vezi numai să nu mă divulgi cuiva. Am impresia că noi doi vom fi sau prieteni sau dușmani. Cum crezi, prințe, dacă adineauri ți-aș fi sărutat mîna (cum voiam s-o fac din toată inima), ți-aș fi devenit dușman ori nu?

— Negreșit mi-ai fi devenit dușman, dar nu pentru totdeauna; în cele din urmă mi-ai fi iertat-o, hotărî prințul după un pic de gîndire și începui să rîdă.

— Ehe! Cu dumneata, omul trebuie să fie prudent. Ce naiba, chiar și aici ai reușit să-mi torni un pic de venin. Mai știi, poate că îmi ești într-adevăr un dușman? Apropo, ha, ha, ha! Uitai să te întreb; să fie adevărat ceea ce mi s-a părut că Nastasia Filippovna îți place mult?

— Da... îmi place.

— Nu cumva te-ai îndrăgostit de ea?

— N-nu.

— Atunci de ce ai roșit și pari tulburat? Bine, bine, n-am să mai rid; la revedere. Și totuși, n-ai să mă crezi poate, dar să știi că e o femeie foarte virtuoasă. Să nu crezi că trăiește cu ăla, cu Toțki. De mult nu mai e nimic între ei! Nu știu dacă ai observat că, de fapt, ea e sfioasă și chiar adineauri a avut momente de ezitare și de jenă. Crede-mă. Și, uite, mai ales femeilor cu firea ei le place grozav să domine. Ei, te las cu bine!

Ganea părăsi camera mult mai degajat decît intrase; își recăpătase încrederea și buna dispoziție. Vreo zece minute după aceea, prințul rămase nemișcat, pe gînduri.

Kolea crăpă din nou ușa, vîrîndu-și capul.

— N-am să stau la masă, Kolea; am mîncat bine azi-dimineață, la Epancini.

Kolea nu plecă însă, ci se strecură înăuntru și-i întinse prințului un plic închis. Era un bilet de la general. Se vedea după expresia feței băiatului cît de neplăcută era pentru el însărcinarea asta. Prințul citi biletul, se sculă și-și luă pălăria.

— E la doi pași de aici, îngăimă Kolea rușinat. Și-a comandat o sticlă și bea. Nu înțeleg cum a reușit să obțină băutură pe credit. Dar vă rog să nu spuneți nimănui că v-am dat biletul! De o mie de ori m-am jurat să nu mai duc aceste bilețele,

dar mă cuprinde mila ; și încă ceva, nu e nevoie de loc să vă sinchisiți de dînsul, dați-i acolo ceva mărunțiș, și gata.

— De fapt, Kolea, și așa aveam de gînd să stau puțin de vorbă cu tatăl dumitale... într-o chestiune... Să mergem dar...

XII

Kolea îl conduse pe prinț într-o cafenea din apropiere, pe Liteinaia, la parterul unei clădiri cu intrarea din stradă. Aici, într-o odăiță, imediat la dreapta ușii de intrare, îl găsiră pe Ardalion Alexandrovici, instalat ca un mușteriu obișnuit al localului, la o măsuță, cu o sticlă de băutură și *l'Indépendance Belge* în față. Era în așteptarea prințului ; cum îl văzu, lăsă gazeta deoparte și se lansă cu mare efuziune într-o explicație pe cît de încilcită pe atît de interminabilă, din care prințul n-a înțeles aproape nimic, întrucît generalul era bine afumat.

— Zece ruble nu am, îl întrerupse prințul, dar, uite, ia această hîrtie de douăzeci și cinci, schimb-o și dă-mi restul, pentru că altminteri rămîn fără o para.

— A, firește, chiar îndată...

— Iar eu, generale, la rîndul meu, am să-ți fac o rugă-minte. Ai fost vreodată la Nastasia Filippovna ?

— Eu ? Eu să nu fi fost ? Se poate ? Ce întrebare ! Am fost, dragul meu, am fost de atîtea ori ! strigă generalul într-un acces de infatuată și triumfătoare ironie. Dar, în ultimul timp, am încetat s-o mai vizitez, pentru că nu vreau să încurajez un mariaj indecent. Ai văzut-o și dumneata, ai fost martor azi-dimineață ; am făcut tot ce putea face un tată, dar un tată bun și indulgent ; acum însă va intra în scenă un alt fel de tată, și atunci vom vedea de partea cui vor fi sorții de izbîndă ; va izbuti oare un merituos bătrîn militar să răpună o intrigă ? Sau o curtezană fără de rușine va reuși să intre într-o nobilă familie ?

— Și eu voiam tocmai să te rog, dacă, în calitate de cunoscut, n-ai putea să mă introduci diseară la Nastasia Filippovna. Trebuie s-o văd neapărat chiar astăzi, într-o chestiune urgentă, și nu știu cum aș face să ajung la dînsa. I-am fost prezentat adineauri, dar n-am fost invitat, și serata de azi e cu invitații. De altfel, sînt gata să trec peste unele conveniențe,

chiar cu riscul de a părea ridicol sau de a mă expune dezaprobării, numai să găsesc mijlocul de a intra în casa ei.

— Extraordinar cum ideea dumitale, tinărul meu prieten, a coincis exact, dar absolut exact cu a mea ! strigă generalul entuziasmat. Doar nu pentru mărunțișul ăsta te-am chemat, urmă el, culegînd totuși bancnota de pe masă și virînd-o în buzunar, te-am chemat tocmai pentru a-ți propune să întreprindem împreună o expediție la Nastasia Filippovna sau, mai bine zis, o expediție împotriva Nastasiei Filippovna ! Generalul Ivolghin și prințul Mișkin ! Cum o să i se pară oare ? Iar eu, în chipul cel mai amabil, cu prilejul zilei onomastice, îmi voi afirma, în sfîrșit, voința — chiar dacă numai indirect, pe ocolite, dar va fi exact ca și cum i-aș spune-o verde în ochi. Și atunci Ganea va avea de ales : ori rămîne cu tatăl său, bătrînul militar care s-a acoperit de glorie și care... ca să zic așa... și așa mai departe, ori... Dar fie ce-o fi ! Ideea dumitale este excelentă și extrem de bine venită. La ora nouă precis plecăm într-acolo ; pînă atunci mai avem destul răgaz.

— Stă departe de aici ?

— Cam departe : lingă Teatrul Mare, chiar acolo, într-un colț al pieței, în casa Mitovțovei, la catul întii... N-o să fie multă lume, cu toate că-și serbează onomastica, și, de bună seamă, serata nu se va prelungi pînă tîrziu...

Se înserase de mult, iar prințul tot mai stătea la cafenea, continuînd să asculte flecăreala generalului și așteptînd zădărnice să sfîrșească măcar una din nenumăratele istorii și anecdote pe care le debita fără șir. De la venirea prințului își mai comandase o sticlă, pe care o termină cam după un ceas, apoi mai ceru una și o goli și pe asta. E foarte probabil că în timpul acesta generalul avu vreme destulă să-i povestească aproape toată viața lui. În cele din urmă, prințul se ridică, spunînd că nu mai poate aștepta. Generalul goli sticla, sorbind și ultimele picături din pahar, se sculă și, cu un pas nesigur, ieși din cafenea. Prințul era disperat. Nu înțelegea cum de a putut să se încreadă cu atîta ușurință în cuvîntul generalului. De fapt, nu așteptase altceva de la acesta decît să-l introducă la Nastasia Filippovna, chiar și cu riscul unui mic scandal, dar acum scandalul amenința să depășească orice limită, deoarece generalul era tare beat ; cuprins de o vervă inequizabilă, vorbea fără conținere, cu patos, cu lacrimi în glas, mereu despre unul și același lucru : cum că membrii familiei lui au o comportare

revoltătoare, că din cauza aceasta totul se duce de ripă și că e timpul să intervină și să pună capăt acestei situații. Ieșiră în sfârșit pe Liteinaia. Se menținea aceeași vreme urită de moină; pe străzi sufla un vînt călduț și jilav, trăsurile plescăiau prin noroi, caldarimul răsunînd deopotrivă sub copitele potcovite ale cailor trăpași ca și ale mîrtoagelor. De-a lungul trotuarelor se scurgea, tristă și zgribulită, mulțimea de pietoni. Ici-colo se loveau și de cîte un bețivan.

— Vezi apartamentele luminate de la primul etaj al acestei clădiri? trîncănea generalul. Aici locuiesc tot camarazi de-ai mei, iar eu, care sînt mai vechi în grad și care am suferit mai mult decît ei, sînt nevoit să mă tîrăsc pe jos pînă la Teatrul Mare, ca să fac o vizită unei femei compromițătoare! Un om cu treisprezece gloanțe în piept! Poate nu-ți vine a crede? Și totuși Pirogov²⁶ a trimis o telegramă special pentru mine la Paris și a părăsit pentru un timp Sevastopolul asediat, iar Nélaton²⁷, medicul curții franceze, a obținut în numele științei un permis de liberă trecere de la Paris pînă la Sevastopolul asediat pentru a mă examina pe mine. Cazul e cunoscut pînă și forurilor superioare: „A, e vorba de Ivolghin, cel cu treisprezece gloanțe...” Așa mă știe lumea! Vezi dumneata, prințe, casa aceasta? Aici, la primul etaj, locuiește unul din vechii mei camarazi, generalul Sokolovici, împreună cu numeroasa și preadistinsa lui familie. Uite, casa asta, alte trei pe Nevski Prospekt și două pe Morskaja — iată tot cercul meu de cunoștințe, vreau să spun de cunoștințe de-ale mele personale. Nina Alexandrovna s-a resemnat de multă vreme în fața împrejurărilor. Eu însă nu pot să uit... și, ca să spun așa, mă recreiez într-un cerc ales, în societatea foștilor mei camarazi și subalterni, care și acum încă mă adoră toți. Generalul acesta Sokolovici (n-am mai trecut demultîșor pe la el și nici pe Anna Feodorovna n-am mai văzut-o)... știi, dragă prințe, cînd ai renunțat să mai faci primiri acasă, parcă nici ție nu-ți vine să te mai duci pe la alții. Și totuși... hm... îmi face impresia că nu prea mă crezi... Dar, la urma urmei, nu vîd de ce nu l-aș prezenta acestei încîntătoare familii pe fiul celui mai bun prieten și tovarăș al meu din copilărie? Generalul Ivolghin și prințul Mișkin! Vei avea prilejul să cunoști o tînră fată adorabilă, dar ce spun, nu una, două, chiar trei — podoaba capitalei și a lumii bune: frumusețe, maniere alese, talent... preocupări înalte... problema feminină, versuri — toate acestea

s-au adunat la un loc, într-un amalgam variat, fără a mai pune la socoteală și cele pe puțin optzeci de mii de ruble zestre pentru fiecare — bani gheață — ceea ce nu strică niciodată, independent de orice problemă feminină sau de ordin social... Într-un cuvânt, trebuie numaidecît să te introduci în acea casă, e de datoria mea s-o faci. Generalul Ivolghin și prințul Mișkin !

— Chiar acum ? Dar ai uitat... începui prințul.

— N-am uitat nimic, vino ! Aici, pe scara aceasta superbă. Mă mir că lipsește portarul, a, da... e sărbătoare și e învoit probabil. Nu l-au dat încă afară pe bețivanul acesta. Mie și numai mie îmi datorează Sokolovici acesta tot norocul lui în viață și în serviciu ; dar... iată că am ajuns.

Fără nici o împotrivire, de teamă să nu-l indispună, prințul îl urma supus și răbdător ; de altfel era convins că generalul Sokolovici și toată familia lui nu sînt decît o invenție subită a unei fantezii exaltate, așa încît amîndoi vor coborî imediat scara ; dar, spre marea lui spaimă, speranța aceasta începu să se destrame, căci generalul îl conducea într-adevăr cu siguranța omului ce cunoaște bine rosturile casei ; în fiecare moment dădea amănunte biografice sau topografice de o precizie aproape matematică. Cînd, în sfîrșit, ajunseră la primul etaj și generalul întinse mîna ca să sune la ușa unui frumos apartament din dreapta, prințul fu gata s-o ia la fugă, dar o împrejurare cu totul stranie îl ținu pe loc o clipă.

— Te înșeli, generale, spuse el, văd că pe ușă scrie Kulakov, și dumneata spui că mergi la Sokolovici.

— Kulakov... Kulakov... nu-nseamnă încă nimic. Locuința asta e a lui Sokolovici, și eu sun la Sokolovici ; puțin îmi pasă de Kulakov... Uite că vine cineva să deschidă.

Ușa se deschise, într-adevăr. Feciorul îi anunță pe vizitatori că „stăpînii nu sînt acasă“.

— Păcat ! Tii, ce păcat ! Parcă-i un făcut ! repetă de mai multe ori, cu cea mai sinceră părere de rău, Ardalion Alexandrovici. Să spui, drăguțule, cînd stăpînii se vor întoarce, că generalul Ivolghin și prințul Mișkin au vrut să le prezinte omagii și stima lor deosebită, și că au fost dezolați, foarte dezolați...

În momentul acela apărură în antreu altcineva de-al casei. Era o doamnă de vreo patruzeci de ani, îmbrăcată cu o rochie închisă, probabil menajera sau poate guvernanta. Auzind de

numele generalului Ivolghin și al prințului Mișkin, ea se apropie cu oarecare curiozitate amestecată cu neîncredere.

— Maria Alexandrovna nu-i acasă, spuse ea, uitîndu-se lung mai ales la general; a plecat cu domnișoara, cu Alexandra Mihailovna, la bunica.

— Nici Alexandra Mihailovna nu-i acasă? Ah, Dumnezeu, ce neșansă! Și închipuiți-vă, doamnă, că ghinionul acesta mă urmărește întotdeauna. Vă rog foarte mult să le transmiteți omagiile mele, iar Alexandrei Mihailovna să-i amintiți... într-un cuvînt, că-i doresc din toată inima ceea ce-și dorea chiar ea, joi seara, cînd asculta balada lui Chopin; dînsa ține minte precis... Cele mai sincere urări! Generalul Ivolghin și prințul Mișkin!

— N-am să uit, răspunse doamna, devenind mai încrezătoare și făcînd o reverență.

Coborînd scările, generalul își mai exprimă o dată, cu aceeași înflăcărare, cele mai vii păreri de rău că n-a putut să-i facă prințului cunoștință cu o familie atît de încîntătoare.

— Știi, dragul meu, am un suflet de poet, ai observat poate? De altfel... de altfel, cred că am greșit și n-am nimerit unde trebuie, conchise el deodată. Familia Sokolovici, acum îmi aduc aminte, locuiește în altă casă și chiar, dacă nu mă înșel, sînt cu toții la Moscova în momentul de față. Da, o mică eroare, dar... nu face nimic.

— Un singur lucru aș vrea să știu, observă prințul descurajat, dacă mai pot să mă bizui pe dumneata ori să mă duc singur la Nastasia Filippovna?

— Dacă mai poți să te bizui pe mine? Să te duci singur? Cum vine asta, cînd pentru mine e o chestiune de prim ordin, o chestiune de care depinde soarta întregii mele familii? Nu-l cunoști pe Ivolghin, dragă prietene! Cine spune „Ivolghin“, spune „zid“; bizuie-te pe Ivolghin ca pe un zid, așa se vorbea despre mine în escadronul unde mi-am început cariera. Dar să intrăm un minut în casa în care, de cîțiva ani, îmi alin sufletul după grijile și frămîntările vieții.

— Vrei să treci pe la dumneata acasă?

— Nu! Vreau... s-o văd pe doamna Terentieva, văduva căpitanului Terentiev, fostul meu subaltern... și chiar prieten... Aici, la căpităneasă, eu renasc sufletește și capăt puteri ca să-ndur vitregia soartei și necazurile din sinul familiei. Și fiindcă tocmai astăzi port o grea povară pe conștiință, aș vrea...

— Mi se pare, murmură prințul, că am făcut o mare prostie adineauri deranjându-te. De altfel, dumneata acum... Adio !

— Dar eu nu pot, nu pot să te las să pleci tocmai acum, tinărul meu prieten ! se agită generalul. E o văduvă, mamă de familie, care face să vibreze în inima ei niște coarde ce au ecou în toată ființa mea. Vizita la dînsa nu va dura decît cinci minute ; aici sînt, ca să spun așa, ca la mine acasă ; mă spăl, îmi refac puțin toaleta, pe urmă luăm o trăsură și zburăm pînă la Teatrul Mare. Te asigur, am nevoie de dumneata toată seara... Aici, în casa asta... Am ajuns... Tu ești, Kolea ? Marfa Borisovna e acasă, ori și tu ai sosit abia acum ?

— Ba nu, răspunse Kolea, de care dădură în fața ușii de la intrare. Sînt aici de mult ; Ippolit s-a simțit mai rău și a trebuit să rămînă în pat de dimineată. Mă dusei alături, la băcan, să-i cer cărțile de joc. Marfa Borisovna te așteaptă. Dar, tată, în ce hal ești !... adăugă Kolea, observînd ținuta și mersul tatălui său. Ei, hai să intrăm !

Prezența lui Kolea îl îndemnă pe prinț să-l însoțească pe general pînă la Marfa Borisovna, cu gîndul să stea doar un minut. Avea nevoie de Kolea ; era decis să-l lase pe general acolo și nu-și putea ierta faptul că a putut să se încreadă în el. Urcară mult, tocmai la al treilea etaj, pe scara de serviciu.

— Vrei să i-l prezinți pe prinț ? întrebă Kolea, urcînd.

— Da, dragă, vreau să-l prezint ; generalul Ivorghin și prințul Mișkin ; dar Marfa Borisovna... cum e...

— Știi, tată, ar fi mai bine să nu te duci ! Îți sare în cap ! De alaltăieri n-ai mai dat pe aici, iar dînsa așteaptă bani. De ce i-ai făgăduit ? Totdeauna faci așa ! Acum, țin-te bine !

În sfîrșit, după ce urcară trei etaje, se opriră înaintea unei uși scunde. Generalului îi cam pierise probabil curajul și-l tot împingea pe Mișkin înainte.

— Eu rămîn aici, mormăia el. Vreau să-i fac o surpriză...

Kolea intră cel dintîi. O doamnă, de vreo patruzeci de ani, tare sulemenită, în scurteică și papuci, cu părul împletit în cosițe, apăru în ușă ; surpriza pregătită de general se spulberă. De cum îl zări, femeia începu să țipe :

— A-a, om rău și viclean ce ești. mă așteptam eu ! De mult îmi spunea inima !...

— Să intrăm, nu face nimic, biigui generalul, îndemnîndu-l pe prinț și încercînd s-o întoarcă în glumă.

Dar nu i-a mers. De îndată ce intrară, trecînd printr-un salonaş strîmt, mobilat cu o jumătate de duzină de scaune cu spetează şi fund de împletitură şi cu două măsuţe de joc, stăpîna casei reîncepu pe un ton plîngăreţ şi sîcîitor, devenit, se vede, tonul obişnuit în raporturile lor :

— Să-ţi fie ruşine, varvar afurisit, călăul familiei mele, varvar şi despot ! M-ai prădat, m-ai stors pînă-n măduva oaselor şi tot nu eşti mulţumit. Cît o să te mai rabd, om fără inimă şi fără pic de ruşine !

— Marfa Borisovna, Marfa Borisovna ! E... prinţul Mişkin. Generalul Ivolghin şi prinţul Mişkin ! bolborosea Ardalion Alexandrovici intimidat şi zăpăcit.

— N-ai să mă crezi poate, se adresă ea deodată prinţului, dacă ţi-aş spune că acest om neruşinat m-a jefuit de tot avutul bieţilor mei copii orfani ? ! A furat totul, a dus totul, a vîndut totul, ne-a amanetat totul, n-a cruţat nimic. La ce-mi folosesc hîrtoagele tale de garanţie, om viclean şi mincinos ? Răspunde, netrebnicule, cu ce o să-mi hrănesc orfanii ? Uita-ţi-vă la el, şi acum e beat, abia se ţine pe picioare... Cu ce-oi fi supărat eu pe bunul Dumnezeu, de mă pedepseşte astfel, răspunde, ticălosule, răspunde !

Dar generalului nu-i mai păsa de toate astea.

— Marfa Borisovna, iată douăzeci şi cinci de ruble, e tot ce pot... datorită nobilului meu prieten. Dragă prinţe, m-am înşelat amarnic ! Aşa e... viaţa... Şi acum... scuzaţi, mă simt cam... ostenit, spuse Ardalion Alexandrovici, proptit în mijlocul odăii şi înclinîndu-şi capul în dreaptă şi în stînga. Cam obosit... scuzaţi-mă ! Lenocika, drăguţă, o pernă...

Lenocika, o fetiţă de opt ani, fugi îndată să aducă o pernă, pe care o puse pe o canapea jerpelită. Generalul se așeză pe canapea cu intenţia de a spune încă multe, dar în aceeaşi clipă se lăsă moale pe o rină şi, întorcîndu-se cu faţa la perete, adormi îndată asemenea unui prunc nevinovat. Cu un gest ceremonios şi plin de amărăciune, Marfa Borisovna arătă prinţului un scaun lîngă măsuţa de joc, se așeză şi ea în faţa lui, îşi propti capul pe mîna dreaptă şi, privindu-l tîntă, începu să suspine şi să se jeluiască. Cei trei copii, două fetiţe şi un băieţel, Lenocika fiind cea mai mare, veniră şi ei în jur, se proptiră cu mînuţele pe marginea mesei şi se uitau curioşi la Mişkin. Din odaia de alături ieşi Kolea.

— Îmi pare bine că te-am întâlnit aici, Kolea, îi spuse prințul. N-ai putea să mă ajuți ? Trebuie să mă duc negreșit la Nastasia Filippovna. Îl rugasem adineauri pe Ardalion Alexandrovici să mă conducă, dar uite că a și adormit. Vrei să-mi arăți drumul, căci nu mă orientez prea bine și nici nu cunosc măcar străzile. Adresa o știu : lângă Teatrul Mare, casa Mitovțovei.

— De Nastasia Filippovna e vorba ? Păi, n-a stat niciodată acolo și nici tata n-a fost vreodată la dînsa, dacă vrei să știți ! Cum de ați putut să vă încredeți în el ? Nastasia Filippovna locuiește aproape de Vladimirskaia, pe strada Cinci Colțuri ; nu e departe de aici. Vreți să mergem acum ? E ora nouă și jumătate. Vă conduc eu.

Amîndoi plecară numaidecît și, fiindcă prințul nu avea nici cu ce plăti o birjă, porniră pe jos.

— Voiam să vă fac cunoștință cu Ippolit, spuse Kolea, fiul mai mare al acestei căpitănese. Era în odaia de alături ; e bolnav, azi a zăcut în pat toată ziua. Un om cam ciudat și din cale afară de susceptibil. M-am gîndit să nu se simtă stîngerit în fața dumneavoastră, după ce ați fost martor la scena de adineauri... Pe mine mă atinge mai puțin, fiind vorba de un tată, pe cînd la el, în cauză e chiar mama ; oricum, e o deosebire, deoarece, pentru bărbați, într-o asemenea situație nu e nimic rușinos. Nu știu, poate că e o prejudecată la mijloc, care mă îndeamnă să cred că oamenii n-au dreptate cînd fac deosebire între sexe, condamnînd la femeie ceea ce se trece cu vederea bărbatului. Uite, Ippolit e un băiat admirabil, dar se lasă stăpînit și el de anumite prejudecăți.

— E bolnav de plămîni ?

— Așa se pare. Ar fi mai bine pentru el să moară cît mai curînd, ca să scape. Eu, cel puțin, în locul lui, aș prefera să mor decît să lungesc acest chin. Îi pare rău de frații și surorile mai mici, pe care i-ați văzut adineauri. Dacă ar fi cu puțință, dacă am avea bani, ne-am părăsi amîndoi familiile și ne-am muta împreună. E visul nostru. Da ! Cînd i-am povestit pățania dumneavoastră a fost indignat. Zicea că cine primește o palmă și nu provoacă la duel pe cel care l-a insultat, e un laș. De altfel, e așa de nervos și de pornit în ultima vreme, că nici nu-l mai contrazic. Va să zică, Nastasia Filippovna v-a invitat la dînsa ?

— Tocmai că nu m-a invitat.

— Atunci cum vreți să vă duceți acolo ? strigă Kolea, oprindu-se de mirare în mijlocul trotuarului. Și... mergeți în hainele astea ? Păi... are musafiri astăzi.

— De fapt, nici eu nu știu cum vor decurge lucrurile. Mă primește — bine ; nu mă primește — totul cade, și gata ! Cit despre haine — n-am altele.

— Aveți treabă cu Nastasia Filippovna ? Sau vă duceți numai *pour passer le temps* * „în lumea bună“ ?

— Ba nu pentru asta, adică... aș avea, de fapt, o anumită treabă... dar, vezi, că e cam greu de explicat...

— Care este motivul vizitei dumneavoastră, bineînțeles, nu mă privește. Principalul e că nu vă dați în vînt ca să petreceți cu orice preț o seară în societatea încintătoare a unor curtezane, generali și cămătari. Altminteri, prințe, iertați-mă că v-o spun, aș rîde în hohote și v-aș disprețui. Pe la noi nu prea există oameni cinstiți, încît n-ai pe cine să respecti. Fără să vrei, îi privești pe toți cu dispreț, iar ei pretind să fie respectați. Chiar și Varia. Ați observat, prințe, că în epoca noastră dai pretutindeni numai de aventurieri ? Și mai ales la noi, în Rusia, în scumpa noastră patrie. Cum s-a ajuns la asta, nu pricep. Totul părea clădit pe niște temelii atît de trainice, iar acum ce constăți ?? Toată lumea o recunoaște ; se vorbește și se scrie peste tot. Presa demască, acuză ; la noi, toți demască și acuză. Cei dintii au început să cedeze părinții, rușinîndu-se de vechea lor morală. La Moscova, un părinte își îndemna fiul să facă orice, numai bani să iasă ²⁸ ; s-a scris și în ziare. Uite, de pildă, generalul meu. Ce-a ajuns ? Și totuși, convingerea mea este că e un om cinstit, credeți-mă ! Și dacă e în halul în care-l vedeți — numai din cauza băuturii și a vieții dezordonate pe care o duce. Mi se rupe inima cînd îl văd așa ; nu îndrăznesc s-o spun, pentru că toți m-ar lua în rîs, dar tare mi-e milă de el. Pe de altă parte, toți deșteptii ăștia — nu-i nimic de capul lor ! Niște cămătari, toți pînă la unul. Ippolit aprobă cămătăria, susține că fără asta nu se poate și vorbește despre niște crize economice, de un fel de fluxuri și refluxuri, lua-le-ar naiba ! Mă supără grozav cînd îl aud vorbind astfel, dar ce să-i faci — e înveninat rău. Închipuiți-vă că mama lui, căpităneasa, stoarce bani de la general și tot lui îi împrumută cu dobîndă mare pe termene scurte ; mai mare rușinea ! Dar

* Ca să-ți mai omori timpul (fr.).

știți că mama mea, Nina Alexandrovna, generăleasa, îl ajută cît poate pe Ippolit cu bani, cu haine și albituri, cu de toate, chiar și copiilor le trimite cîte ceva prin el, pentru că mama lor nu are grijă de ei. Și Varia, la fel.

— Vezi, spuneați că nu mai întîlnești oameni cinstiți, oameni cumsecade, că toți nu sînt decît niște cămătari : iată însă că există și altfel de oameni : mama dumitale și cu Varia, de pildă. Să vii în ajutorul acestor copii, și în asemenea condiții, nu este oare un semn de tărie morală ?

— Varia o face mai mult din orgoliu, de ambiție, ca să nu se lase mai prejos de mama ; pe cînd mama, cu adevărat... o stimez pentru asta. Da, o aprob și-i admir purtarea. Chiar și Ippolit e mișcat, cît îi el de înrăit. La început rîdea și găsea că e o înjosire din partea mamei ; acum însă îl văd uneori foarte impresionat. Hm ! Așadar, numiți asta tărie morală ? Iau notă. Ganea nu știe nimic ; altfel ar spune că e încurajare la vicii...

— Ganea nici nu știe ? Îmi vine să cred acum că el nu cunoaște și multe alte lucruri, zise prințul, furat de gînduri.

— Dar știți, prințe, îmi placeți foarte mult. Felul cum v-ați purtat mai adineauri nu-mi iese din minte.

— Și dumneata îmi plăci, Kolea.

— Aș vrea să vă întreb cum aveți de gînd să vă aranjați viața aici ? În curînd o să am o ocupație și o să cîștig cît de cît. Hai să luăm o locuință împreună : eu, dumneavoastră și cu Ippolit ; iar tata va găsi la noi adăpost ori de cîte ori va fi la ananghie.

— Cu cea mai mare plăcere. Dar lasă că mai vorbim noi despre asta. Acum sînt foarte... foarte tulburat... Cum ? Am și ajuns ? În casa asta, va să zică... Ce intrare somptuoasă ! Cu portar în uniformă. Nu știu, zău, Kolea, dacă am făcut bine că am venit.

Prințul rămase locului, nehotărît.

— O să-mi povestiți mîine. Curaj ! Nu vă pierdeți cu firea. Vă urez succes, pentru că vă împărtășesc întru totul părerile. Rămîneți cu bine. Acum mă întorc la Ippolit, ca să-i împărtășesc și lui propunerea pe care v-am făcut-o. Nici nu mă îndoiesc că au să vă primească ; să n-aveți nici o teamă ! E o femeie teribil de originală. Urcați scara asta, la primul etaj, vă conduce portarul.

Cu mare îndoială în suflet, prințul urcă scara, făcându-și mereu curaj. „Tot ce-ar putea să mi se întâmple mai rău, își făcea el socoteala, e să nu mă primească și să-și facă o părere proastă despre mine, ori să mă primească și să-mi ridă-n nas... Dar ce importanță are acum?” În adevăr, nu de asta se temea el, ci îl frământa mai ales o altă întrebare, la care nu găsea nici un răspuns liniștitor: „Ce avea de gând totuși să facă acolo și pentru ce anume venise?” Admițând chiar că ar găsi un prilej potrivit pentru a-i spune Nastasiei Filippovna: „Nu te mărita cu omul acesta, te nenorocеști; el nu te iubește, îți rîvnește numai banii, mi-a spus-o singur; și Aglaia Epancina mi-a vorbit la fel, iar eu am venit să te previn”; ar fi oare corect din anumite puncte de vedere? Se interpunea și o altă chestiune nerezolvată, de o importanță capitală pentru el, la care se temea chiar să se gîndească; nu credea posibil și nici nu îndrăznea cel puțin să admită că ar putea s-o pună și nu știa cum ar formula-o; singele-i năvălea în obraz și-l treceau fiorii la gîndul unei asemenea eventualități. Dar, cu toate aceste ezitări și îndoieli, intră și întrăbă de Nastasia Filippovna.

Nastasia Filippovna ocupa un apartament nu prea mare, dar foarte bine mobilat. În acești cinci ani de viață la Petersburg a fost o vreme, mai ales la început, cînd Afanasi Ivanovici se arătase foarte darnic față de ea, neprecupețind nici un fel de cheltuieli; spera să-i cîștige dragostea și încerca s-o încînte oferindu-i o viață plină de confort; știa ce ușor se deprinde omul cu luxul și ce greu îi vine să renunțe la el, după ce i-a devenit o necesitate. În această privință, Toțki rămînea fidel vechilor tradiții din vremuri bune, fără a căuta să le schimbe cîtuși de puțin și păstrînd un respect nemărginit față de puterea de subjugare a lucrurilor ce desfată simțurile. Nastasia Filippovna nu refuza luxul ce i se oferea, ba s-ar zice că nici nu-i displăcea, cu toate că — și aici era partea curioasă a comportării ei — nu se lăsa dominată, stăpînită de această viață de lux, ca și cum s-ar fi putut lipsi oricînd de ea; ba, ori de cîte ori avea prilejul, ținea s-o și declare pe față lui Toțki, ceea ce îl contraria teribil. De altfel, mai

erau și multe alte amănunte în felul de a fi al Nastasiei Filippovna care îl impresisionau neplăcut (iar mai pe urmă îi provocară și dezgustul). Fără a mai vorbi de speța aceea ne-suferită de oameni dezagreabili la înfățișare în anturajul cărorora se complăcea uneori, ea lăsa din când în când să răzbească din firea ei și alte înclinații extrem de ciudate, vădind un amestec barbar de gusturi cu totul diferite, precum și o capacitate de a se împăca și de a se mulțumi cu unele procedee și maniere pe care un om de condiție și rafinat nici n-ar putea să le conceapă. Într-adevăr, dacă s-ar fi întâmplat de pildă, ca Nastasia Filippovna să dea dovadă, la un moment dat, de o nostimă și drăgălașă ignoranță — n-ar fi știut, să zicem, că fetele de la țară nu pot purta lingerie fină de batist, cum poartă ea, pare-se că lucrul acesta i-ar fi făcut o mare plăcere lui Afanasi Ivanovici. Spre asta tindea la început toată educația pe care o primise Nastasia Filippovna, cam astfel de rezultate urmărea programul educativ al lui Toțki, de altfel foarte versat în acest domeniu. Și totuși, vai ! rezultatele se dovediră a fi cu totul nesatisfăcătoare în cazul Nastasiei Filippovna. Se ascundea în firea ei ciudată ceva ce-l uimea pînă și pe Afanasi Ivanovici, prin originalitatea-i extraordinară de captivantă, a cărei forță exercita uneori și astăzi încă o puternică atracție asupra lui, deși înțelegea prea bine că toate proiectele și socotelile lui de pînă atunci cu privire la Nastasia Filippovna se năruiseră iremediabil.

Spre surprinderea prințului Mișkin, subreta care îi deschise ușa (stăpîna casei ținea în serviciul ei numai personal feminin) îi ascultă rugămîntea de a fi anunțat fără nici un fel de mirare. Nici încălțămîntea lui murdară, nici pălăria cu borurile largi, nici pelerina și nici aerul lui sfios și stîngaci n-o impresionară cîtuși de puțin. Îi ajută să-și scoată pelerina, îl pofti să aștepte în vestibul și se duse îndată să-l anunțe.

Societatea care se adunase în seara aceea la Nastasia Filippovna reprezenta cercul cunoștințelor ei mai apropiate, oaspeți obișnuiți ai casei, relativ puțini față de numărul acelorora care veneau de obicei în această zi la tînăra femeie. În primul rînd erau prezenți Afanasi Ivanovici Toțki și Ivan Feodorovici Epancin ; amîndoi păreau bine dispuși, deși sub masca politeții își ascundeau cu greu neliniștea, așteptînd declarația oficială făgăduită de Nastasia Filippovna în legătură cu Ganea. În afară de ei, mai era, firește, și Ganea ; tăcut, foarte îngrijorat,

el nu-și dădea osteneala să fie prea amabil; stătea deoparte, fără să scoată o vorbă. Nu se putuse decide s-o aducă și pe soră-sa, dar nici Nastasia Filippovna, se pare, nu remarcase absența Variei; în schimb, îndată ce-l văzu pe Ganea, făcu aluzie la scena dintre el și prinț. Generalul, care nu știa de cele întâmplate, voi să afle despre ce este vorba. Atunci Ganea povesti pe un ton sec și reținut, dar cu toată sinceritatea, incidentul, adăugînd imediat că și-a cerut scuze prințului. Totodată își exprimă în termeni foarte categorici părerea că i se pare destul de ciudat și nu vede de ce se spune că prințul e un idiot, că el îl consideră, dimpotrivă, foarte inteligent și că, în orice caz, prințul e un om care știe ce vrea. Nastasia Filippovna îi ascultă părerea cu multă atenție și urmărindu-i expresia feței cu o privire plină de curiozitate. Numaidecît veni vorba și despre Rogojin, care jucase un rol atît de important în întîmplările din dimineața acelei zile; comportarea lui părea să trezească un interes deosebit din partea lui Afanasi Ivanovici și Ivan Feodorovici. Ptițin se dovedi a fi în măsură să spună și alte lucruri interesante despre Rogojin, intrucît alergase aproape pînă la ora nouă seara cu el ca să-i aranjeze diferite treburi bănești. Rogojin pretindea categoric să i se procure chiar astăzi o sută de mii de ruble. „E drept că era beat, adăugă Ptițin, dar suta de mii de ruble, cu toate că nu-i chiar așa de ușor de găsit, se pare că, în cele din urmă, o va căpăta; nu se știe însă dacă banii îi va avea chiar astăzi și dacă i se va înmîna suma întreagă dintr-o dată; aleargă pentru el mai mulți intermediari: Kinder, Trepalov, Biskup; oferă orice dobîndă și, bineînțeles, toate astea le face sub puterea băuturii și a unei bucurii neașteptate...” încheie Ptițin. Toate noutățile acestea au fost ascultate cu vădit interes, dar într-o tăcere aproape lugubră. Nastasia Filippovna tăcea, nedorind, probabil, să-și exprime părerea; la fel și Ganea. Generalul Epancin, în străfundul sufletului, era poate cel mai îngrijorat dintre toți; mărgăritarele oferite de el azi dimineața au fost primite cu o amabilitate prea distantă și cu un surîs cam ciudat. Singur Ferdișcenko, dintre toți oaspeții, era plin de voie bună, veselie lui manifestîndu-se cam prea zgomotos; rîdea în hohote, uneori chiar fără nici un motiv și numai pentru că singur își luase rolul de măscărici. Pînă și Afanasi Ivanovici, care era cunoscut ca un vorbitor strălucit și spiritual, și care, de obicei, la asemenea reuniuni dădea tonul

conversației. arăta cam indispus și, ceea ce părea cu totul de mirare la el, vizibil stingherit. Ceilalți musafiri, cum s-a mai spus, puțini la număr (un biet bătrîn, profesor de liceu, invitat Dumnezeu știe de ce, și un tînăr necunoscut, atît de timid, încît toată seara n-a scos o vorbă, o actriță de vreo patruzeci de ani, foarte dezghețată și nemaipomenit de volubilă, și o altă doamnă, foarte tînără, extrem de frumoasă, admirabil îmbrăcată, dar neobișnuit de tăcută și rezervată), nu numai că nu erau în stare să învieze cît de cît conversația, ci pur și simplu nu știau despre ce ar putea să vorbească.

Iată de ce sosirea prințului se nimeri a fi cît se poate de binevenită. Anunțarea lui provocă surprindere, nedumerire, ba și cîteva zîmbete ironice, mai cu seamă cînd cei de față înțeleseseră după mirarea Nastasiei Filippovna că ea nici nu se gîndise să-l invite. Dar în aceeași clipă Nastasia Filippovna manifestă atîta bucurie, încît mare parte din oaspeți arborară o mină de circumstanță, gata să-l întîmpine cu rîsete și voie bună pe acest musafir neașteptat.

— Să zicem că o face mai mult din inocență sufletească, conchise Ivan Feodorovici Epancin, și că, în general, nu e bine să încurajezi asemenea porniri, totuși nu e rău că a venit; în momentul de față, oricît de ciudată ar fi maniera aceasta de a se înfățișa nepoftit, după cît îl cunosc, vom avea, cred, prilejul de a ne înveseli puțin.

— Cu atît mai mult că singur și-a căutat-o ! se grăbi să adauge Ferdișcenko.

— Adică ? întrebă aspru generalul, care nu-l suferea pe Ferdișcenko.

— Își va plăti adică taxa de intrare, lămuri celălalt.

— De ! Prințul Mișkin, oricum, nu-i un Ferdișcenko, zise răutăcios generalul, care nu se putea împăca cu gîndul că se află în societatea unui Ferdișcenko și încă pe picior de egalitate.

— Ei, generale, fii mai îngăduitor față de Ferdișcenko, răspunse acesta, zîbind cu tîlc. Eu mă bucur aici de drepturi speciale.

— Și care sînt, mă rog, aceste drepturi speciale ?

— Data trecută, am avut onoarea să le arăt într-o expunere amănunțită. O să le mai spun o dată astăzi, pentru excelența-voastră. Vezi, excelență, toți sînt spiritali, numai eu nu sînt. În schimb, am obținut permisiunea de a spune ade-

vărul, intrucît se ştie că spun adevărul numai cei lipsiţi de spirit. Mai mult, sînt un om răzbunător, din aceeaşi lipsă de spirit. Rabd cu resemnare orice ofensă, dar numai pînă la cel dintîi eşec pe care-l suferă ofensatorul; cum i se întîmplă ceva neplăcut, i-o reamintesc numaidecît şi mă răzbun din plin: lovesc cu copita, cum s-a exprimat Ivan Petrovici Ptiţîn, care, fie vorba între noi, nu obişnuieşte să dea cu copita. Cunoşti, excelenţă, fabula lui Krilov *Leul şi măgarul*? Ei bine, în această situaţie sîntem noi, dumneata şi cu mine, de parcă ar fi fost scrisă anume pentru noi doi.

— Am impresia că întreci măsura, Ferdişcenko, se indignă generalul.

— De ce adică, excelenţă? reluă încîntat Ferdişcenko, care numai atît aştepta, ca să poată umfla şi încilci cît mai mult lucrurile. Nici o grijă, excelenţă, îmi cunosc lungul nasului; dac-am spus că sîntem, dumneata şi cu mine, leul şi măgarul din fabula lui Krilov, e pentru că îmi asum, bineînţeles, rolul Măgarului, iar dumneata eşti Leul, întocmai cum se spune în fabulă:

*Temutul leu, spaima pădurii,
La bătrîneţe, a ajuns de plîns.*²⁹

Iar eu, excelenţă, sînt Măgarul.

— Asupra acestui ultim punct sînt absolut de acord, lăsa să-i scape generalul.

Toate acestea, bineînţeles, fură spuse cu multă maliţiozitate şi cu intenţia vădită de a înţepa; dar, printr-o înţelegere tacită a obişnuinţilor casei, a rămas statornicit ca lui Ferdişcenko să-i fie îngăduit de a juca rolul de măscărici.

— Păi, dacă sînt primit şi tolerat aici, strigă el într-o zi, e numai pentru că vorbesc în felul acesta sau poate anume ca să vorbesc în felul acesta. Altminteri, nu vād de ce m-ar tolera în casa aceasta, cum să nu-mi dau seama? Pot sta eu, un Ferdişcenko oarecare, alături de un gentleman distins ca Afanasi Ivanovici? Nu rămîne decît o singură explicaţie: mi se dă un loc lîngă dînsul tocmai pentru că e ceva de neînchipuit.

Deşi cam grosolane, aceste ieşiri se dovedeau destul de usturătoare, ba şi veninoase cîteodată, şi tocmai acest lucru, se pare, făcea plăcere Nastasiei Filippovna. Cei ce doreau să-i frecventeze salonul erau nevoiţi să-l asculte şi să-l rabde pe Ferdişcenko. Şi poate că el nu se înşela de loc, presupunînd

că era primit acolo tocmai pentru faptul că prezența lui devenise, chiar de la început, insuportabilă pentru Toțki. Ganea, pe de altă parte, a avut și el de îndurat nenumărate mizerii din partea lui Ferdișcenko, care și în această privință știu să-i fie de mare folos Nastasiei Filippovna.

— În ce-l privește pe prinț, cum intră, îl pun să ne cînte o romanță la modă, încercă o nouă butadă Ferdișcenko, trăgînd cu coada ochiului spre Nastasia Filippovna, pentru a vedea ce impresie produce.

— Nu cred asta, Ferdișcenko, și în general te-aș ruga să-ți mai temperezi zelul, observă cu răceală Nastasia Filippovna.

— Mă ro-g-o! Dacă se bucură de ocrotirea dumitale specială, atunci, firește, se schimbă socoteala, voi fi și eu mai îngăduitor...

Dar, fără să-l mai asculte, Nastasia Filippovna se ridică și se duse în întîmpinarea musafirului.

— Regret mult că, în graba plecării, am uitat să te invit azi-dimineață, începu ea, venind spre Mișkin. De aceea sînt încîntată că-mi oferi acum prilejul să-ți mulțumesc și să te felicit pentru inițiativa de care ai dat dovadă.

În timp ce vorbea, se uita cu atenție la Mișkin, încercînd să ghicească pe chipul lui motivul vizitei.

Dac-ar fi fost mai puțin tulburat, prințul ar fi găsit, desigur, ce să răspundă la aceste cuvinte amabile; dar impresionat, aproape orbit cum era, nu putu scoate nici un cuvînt. Nastasia Filippovna remarcă acest lucru nu fără satisfacție. În seara aceea era deosebit de frumos îmbrăcată și producea o impresie extraordinară. Luîndu-l pe Mișkin de braț, îl conduse în salon. În prag, prințul se opri deodată și cu vocea sugrumată de emoție îi vorbi într-o șoaptă grăbită :

— În dumneata, totul e perfecțiune... chiar și faptul că ești slabă și palidă... Nici n-aș fi putut să mi te închipui altfel decît așa cum ești. Doream atît de mult să vin la dumneata... Eu... iartă-mă...

— Nu te scuza, răspunse rizînd Nastasia Filippovna, altfel faci să se împrăstie farmecul originalității și al surprizei. Va să zică, e adevărat ceea ce se spune de dumneata, că ești un om ciudat. Așadar, mă consideri o perfecțiune ?

— Da.

— Cu tot spiritul dumitale de observație, te înșeli. Chiar astăzi vei avea prilejul să te convingi de contrariul.

Ea îl prezintă pe Mişkin invitaţilor, dintre care o parte îl cunoşteau. Toţi, bineînţeles, găsi un cuvînt amabil pentru noul venit. Conversaţia, care lincezea, păru că se înviorază puţin. Toate limbile se dezlegară, toţi căpătară bună dispoziţie. Nastasia Filippovna îl pofti pe prinţ să ia loc lângă dînsa.

— Mai e cazul să ne mirăm oare de venirea prinţului ? strigă Ferdişcenko, a cărui voce le domina pe celelalte. Acum totul e limpede, şi lucrurile vorbesc de la sine !

— Totul e mai mult decît limpede şi lucrurile sînt mai mult decît grăitoare, îi ţinu neaşteptat isonul Ganea, renunţînd la mutismul de pînă atunci. Îl observ astăzi într-una pe prinţ din momentul cînd, în cabinetul lui Ivan Feodorovici, portretul Nastasiei Filippovna i-a atras pentru prima oară atenţia. Îmi amintesc foarte bine că încă atunci îmi trecu prin cap un gînd care acum pare a se adevăra pe deplin şi pe care, de altfel, mi l-a confirmat însuşi prinţul prin mărturisirea ce mi-a făcut-o.

Ganea rosti fraza aceasta pe un ton grav, fără nici o urmă de glumă, aproape morocănos, ceea ce păru destul de ciudat.

— Nu ţi-am făcut nici o mărturisire, replică prinţul, roşindu-se, am răspuns numai la o întrebare a dumitale.

— Bravo, bravo ! se entuziasmă Ferdişcenko. Cel puţin, e sincer ; e şi isteţ şi sincer !

Întreaga asistenţă se amuză rîzînd cu haz.

— Dar nu mai ţipa aşa, Ferdişcenko, observă, scîrbit, fără să ridice glasul, Ptiţin.

— Nu bănuiam că ai fi capabil de asemenea acte de eroism, prinţe, îl ironiză Ivan Feodorovici. Ai întrecut orice aşteptări ! Şi eu care te credeam un filozof ! Cînd colo, eşti omul care tace şi face !

— Cînd mă uit la prinţ, că s-a înroşit la această glumă nevinovată ca o domnişoară de pension, îmi dau seama că-i un tînr destoinic, însufleţit de cele mai lăudabile intenţii, rosti neaşteptat sau, mai bine zis, molfăi bătrînul profesor septuagenar de la care nimeni nu se aştepta să deschidă gura în seara aceea. Rîsul general deveni şi mai zgomotos. Crezînd, probabil, că lumea se amuză de remarca lui spirituală, bătrînul se porni la rîndu-i să rîdă cu mare poftă, pînă ce, la urmă, se înecă într-un violent acces de tuse. Nastasia Filippovna, care manifesta o plăcere deosebită de a se înconjura, nu se ştie de ce, cu asemenea bătrînei originali şi cu tot felul de bă-

trîne, de cele mai multe ori niște oameni blajini și săraci cu duhul, se duse repede la el, îl mîngiie și-l sărută pe obraji, și-i mai oferi o ceașcă de ceai. Ceru apoi jupînesei să-i aducă o mantilă, în care se înfășură, poruncind să se mai pună lemne pe foc. La întrebarea cît e ceasul, jupîneașa îi răspunse că e zece și jumătate.

— Domnilor, ce ar fi să bem cîte o cupă de șampanie ! propuse deodată Nastasia Filippovna. O am pregătită. Poate că șampania vă mai înveselește puțin. Vă rog, fără multă ceremonie.

Invitația aceasta, făcută într-o formă atît de naivă, pîru cît se poate de ciudată din partea Nastasiei Filippovna ; era cunoscută ținuta deosebit de sobră a seratelor ei. În general, atmosfera se înviora vizibil, deși într-o notă cam neobișnuită. Bineînțeles, propunerea de a ciocni cupe de șampanie n-a fost respinsă ; primul se declară de acord generalul ; exemplul lui fu urmat de doamna cea dezghețată și vorbăreată, apoi de bătrînul profesor, de Ferdișcenko și, în sfîrșit, de toată lumea. Toțki luă și el o cupă, cu gîndul, probabil, de a nu face opinie separată față de exuberanța puțin obișnuită a oaspeților, pe care ar fi vrut s-o tempereze pînă la limitele unei simple vioșii mondene. Numai Ganea nu se atinse de băutură. Cît despre Nastasia Filippovna, ea ținu să declare că în seara aceasta va bea trei cupe. De altfel, felul ei ciudat de a fi în seara aceea, cu mișcări febrile, cu izbucniri neașteptate și inexplicabile de ris nervos, alternînd brusc cu momente de îngîndurare și priviri melancolice, părea de neînțeles. Unii fură înclinați să creadă că are febră, pentru ca la urmă să-și dea seama că în realitate erau semnele unei așteptări înfrigurate. Se uita mereu la ceas, lăsa să-i scape gesturi de nerăbdare, devenea din ce în ce mai distrată.

— Mi se pare că ai un pic de febră ? îi spuse doamna cea dezghețată.

— Chiar o febră mare ; de aceea am luat mantila asta pe umeri, răspunse Nastasia Filippovna, care devenise mai palidă și făcea eforturi să-și reprime frisoanele violente ce o înfiorau din cînd în cînd.

O mișcare de neliniște se produse printre musafiri.

— N-ar fi mai bine s-o lăsăm pe gazda noastră să se odihnească ? își dădu cu părerea Toțki, aruncînd o privire spre Ivan Feodorovici.

— Nu, domnilor ! Vă rog să rămîneți. Am nevoie în mod deosebit de prezența dumneavoastră în astă seară, stărui cu un ton grav și apăsător Nastasia Filippovna.

Și cum aproape toți invitații aflaseră între timp că în seara aceea urma să fie luată o hotărîre foarte importantă, cuvintele ei pădură cît se poate de semnificative. Generalul și Toțki schimbă din nou priviri. Ganea tresări, stăpînindu-și cu greu neliniștea.

— Hai să facem un joc de societate, propuse doamna cea dezghețată.

— Cunosce un joc admirabil și foarte original, sări Ferdișcenko ; în orice caz, n-a fost jucat decît o singură dată în lume, cred ; din păcate, n-a prins.

— Ce joc ? întrebă doamna cea dezghețată.

— Ne adunaserăm într-o zi mai mulți inși la o masă prietenească și, bineînțeles, eram cam amețiți. Deodată, cineva propune ca fiecare din cei prezenți, fără să ne mai ridicăm de la masă, să povestească ceea ce în străfundul conștiinței lui i se pare că ar fi fapta cea mai urită din viața lui ; condiția esențială era să spună cu toată sinceritatea adevărul, fără a minți sau încerca să ascundă ceva.

— Ciudată idee, observă generalul.

— De acord, nimic mai ciudat, excelență, dar tocmai aici e tot farmecul.

— O idee ridiculă, zise Toțki ; de altfel, perfect explicabilă. O manieră ceva mai neobișnuită de a te lăuda.

— Poate tocmai de așa ceva era și nevoie, Afanasi Ivanovici.

— La un asemenea joc, îți vine mai degrabă să plîngi decît să rîzi, remarcă doamna cea dezghețată.

— E o idee pur și simplu absurdă, declară Ptițin.

— Și v-a reușit ? întrebă Nastasia Filippovna.

— Tocmai că nu ; rezultatul a fost deplorabil. Fiecare, bineînțeles, povesti cîte ceva, mulți spuneau adevărul, ba unii, n-o să mă credeți, povesteau cu un fel de voluptate ; numai că, pînă la urmă, toată lumea se simți rușinată. Altminteri, a fost destul de nostim și cu haz, într-un anumit sens, bineînțeles.

— Să știi că ideea nu e rea ! se învioră deodată Nastasia Filippovna. Eu zic să încercăm, domnilor. Trebuie să recunoaștem că nu prea am avut prilejul să ne distrăm în seara aceasta. Dacă fiecare dintre noi ar consimți să povestească ceva... în acest gen... dacă vrea, bineînțeles ; nimeni nu-i obli-

gat, libertate deplină... ce ziceți ? Poate că am rezista până la capăt, ai ? În tot cazul va fi o distracție foarte originală, ce părere aveți ?

— E o idee genială ! strigă Ferdișcenko. De altfel, doamnele se exclud, participă numai bărbații ; vom trage la sorți, ca și atunci ! Neapărat ! Cine refuză cu tot dinadinsul este liber să se abțină, deși n-ar fi de loc amabil ! Scrieți-vă numele pe cite un bilețel, domnilor, și depuneți-le aici, în pălăria mea ; prințul o să tragă. Jocul nu-i de loc complicat ; fiecare va povesti cea mai urită faptă din viața lui, e cel mai ușor lucru, domnilor ! O să vă convingeți ! Dacă cineva ar încerca subit o eclipsă de memorie, mă însărcinez să-i aduc eu aminte de unele lucruri.

Propunerea însă nu plăcu nimănui. Unii încruntară sprâncenele, alții zîmbeau ironic, cîțiva ridicară obiecțiuni, dar fără a insista prea mult, ca, de pildă, Ivan Feodorovici, care prefera să n-o contrazică pe Nastasia Filippovna, văzînd-o atît de pasionată pentru ideea aceasta stranie. Căci în dorințele ei, cînd se decidea să manifesteze vreuna, fie chiar și cea mai capricioasă și absolut inutilă pentru dînsa, Nastasia Filippovna se arăta întotdeauna de o înverșunare teribilă. Întocmai așa se-ntîmplase și acum ; părea foarte surescitată, nu-și găsea astîmpăr, izbucnea brusc într-un ris nervos și isteric, în special cînd Toțki. îngrijat de starea ei, încercă s-o determine să renunțe. Ochii ei negri scînteiau, două pete roșii îi apărură pe obrajii palizi. Poate expresia de repulsie și dezgust de pe fețele unora dintre musafiri îi ațîța și mai mult pofta de a le juca un renghi sau, poate, îi plăcea tocmai brutalitatea și cinismul acestei idei năstrușnice. Iar cîțiva rămăseseră incredințați că ea urmărea de fapt un anume gînd ascuns. Treptat, consimțiră aproape toți ; oricum, tentația era destul de mare, fiind vorba de ceva nostim și interesant, iar pentru unii de-a dreptul ademenitor. Ferdișcenko, mai ales, nu-și găsea locul de nerăbdare.

— Dar dacă e ceva ce nu se poate povesti... în prezența doamnelor ? cuteză să întrebe, biruindu-și timiditatea, tînărul cel tăcut.

— Ei bine, ai să povestești altceva ; lucruri urite găsești totdeauna cite vrei, îl lămuri Ferdișcenko, nu fi copil !

— Dar uite, eu, de pildă, nu știu care anume din faptele mele trebuie s-o consider drept cea mai urită, interveni, la rîndul ei, doamna cea dezghețată.

— Cucoanele sînt scutite; adică în sensul că nu sînt obligate să povestească; dacă totuși le vine inspirația, primim cu recunoștință. De asemenea și bărbații, care nu vor cu nici un preț, sînt liberi să n-o facă.

— Bine, dar de unde știi că nu mint, întrebă Ganea, iar dacă voi minți, tot sensul și farmecul jocului se pierde? Și cine va avea curajul să spună adevărul curat? Imposibil să nu spună și minciuni.

— Chiar și atunci, perspectiva de a vedea cum minte omul e de ajuns de ispititoare. De altfel, tu, Ganecika, poți să fii liniștit în privința asta, pentru că fapta ta cea mai urită este și așa arhicunoscută. Dar gîdiți-vă numai, domnilor, exclamă deodată Ferdișcenko, într-un fel de extaz, gîdiți-vă numai cu ce ochi ne vom uita unii la alții după aceea, miine, de pildă.

— Dar cum se poate așa ceva? Nastasia Filippovna, îmi place să cred că nu-i ceva serios? întrebă Toțki cu demnitate.

— Cine se teme de lup, nu se duce la pădure! replică ea cu un zîmbet răutăcios.

— Dar, dă-mi voie, domnule Ferdișcenko, cum poți dumneata să faci din asta un joc de societate? stăruie Toțki din ce în ce mai neliniștit. Te asigur că asemenea lucruri nu izbutesc niciodată; singur ai spus că rîndul trecut a dat greș.

— Cum a dat greș? N-am povestit eu data trecută cum am furat trei ruble? Uite așa, m-am apucat și am povestit.

— Să zicem. Totuși n-ai avut posibilitatea să povestești totul în așa fel încît să pară adevărat și să ți se dea crezare! Și Gavriila Ardalionovici are dreptate cînd spune că la cea dintîi notă falsă tot jocul își va pierde hazul. Respectarea adevărului în cazul de față presupune o lăudăroșenie de prost gust, ceea ce pentru noi ar fi de neconceput și cu totul deplasat!

— Rețin subtilitatea remarcii și constat că rafinamentul dumitale, stimat Afanasi Ivanovici, începe să mă impresioneze chiar și pe mine, strigă Ferdișcenko. Vedeți, domnilor, spunînd că n-am putut istorisi furtul meu în așa fel ca să pară verosimil, Afanasi Ivanovici lasă să se înțeleagă de fapt, într-un mod fin și delicat, că n-aș fi putut fura (pentru că despre așa ceva e necuviincios să vorbești cu glas tare), deși,

poate, în adîncul sufletului este perfect convins că Ferdişcenko ar fi fost în stare să comită un furt ! Dar să revenim, domnilor, la jocul nostru ; bilețelele cu numele dumneavoastră au fost adunate, mi l-ai dat și dumneata, Afanasi Ivanovici, prin urmare, nimeni nu refuză ! Și acum, prințe, trage dumneata !

Prințul băgă mîna în pălărie și scoase primul nume, care se nimeri să fie al lui Ferdişcenko ; apoi ieșiră pe rînd numele celorlalți ; Ptițin al doilea, generalul al treilea, Afanasi Ivanovici al patrulea, prințul al cincilea, Ganea al șaselea ș.a.m.d. Doamnele se abținură.

— O. Doamne, ce ghinion ! strigă Ferdişcenko. Speram ca primul să iasă prințul și apoi generalul. Dar, slavă Domnului, că cel puțin după mine urmează Ivan Petrovici ; tot e ceva, voi avea și eu o satisfacție. După cum vedeți, domnilor, mie îmi revine să dau un exemplu nobil, și nici nu vă închipuiți ce mult regret în clipa de față că sînt un personaj atît de neînsemnat și cu nimic vrednic de luat în seamă ; pînă și cinul îmi este dintre cele mai modeste din lume ; ce importanță are și pe cine poate interesa că Ferdişcenko a făcut o faptă urită ? Și care-i, în definitiv, cea mai urită faptă pe care a săvîrșit-o ? Sînt pus în fața unui *embarras de richesse*. Ar fi cazul, poate, să mai povestesc o dată despre furtul acela, ca să-i dovedesc lui Afanasi Ivanovici că poți fura și fără să fii hoț.

— Deocamdată însă îmi dovedești, domnule Ferdişcenko, că un om e în stare să simtă o adevărată voluptate povestindu-și mîrșăviile fără să fie măcar rugat... Dar, la urma urmei... fă cum vrei, domnule Ferdişcenko...

— Dar începe odată, Ferdişcenko. Te-ai apucat să trîncănești vrute și nevrute și în felul acesta n-ai să mai isprăvești niciodată ! porunci iritată Nastasia Filippovna, dînd semne de nerăbdare.

Toată lumea băgă de seamă că, după accesul acela de rîs isteric, ea devenise dintr-o dată morocănoasă și extrem de irascibilă, ceea ce n-o împiedica să stăruie cu o încăpăținare despotică în acest moft năstrușnic. Afanasi Ivanovici se frămînta teribil. Îl înfuria și Ivan Feodorovici, care continua să-și soarbă șampania calm și tacticos, ca și cum nu se întîmpla nimic neobișnuit, ba poate pregătindu-se sufletește să povestească și el ceva, cînd îi va veni rîndul.

— Nu sînt un om spiritual, Nastasia Filippovna, și tocmai de aceea spun uneori vrute și nevrute ! strigă Ferdișcenko, începîndu-și istorisirea. Dacă aș avea talentul lui Afanasi Ivanovici sau al lui Ivan Petrovici, aș tăcea și eu acum întocmai ca Afanasi Ivanovici și Ivan Petrovici. Prințe, aș vrea să știu părerea dumitale : uite, mie mi se pare că în lumea aceasta sînt mult mai mulți hoți decît oameni cinstiți, și că nu există om, cît de cinstit ar fi el, să nu fi furat ceva măcar o dată în viață. E părerea mea, de unde nu trebuie neapărat să se tragă concluzia că eu aș considera lumea compusă în întregime din hoți, cu toate că uneori, zău, tare îmi vine să cred că așa este. Dumneata ce zici ?

— U-uf, că încălcit mai vorbești ! se necăji Daria Alexeevna. Și ce-s bazaconiile astea pe care le spui acum ? Nu se poate ca toată lumea neapărat să fi furat în viață ; eu una n-am furat niciodată nimic.

— Bine, să zicem că dumneata n-ai furat niciodată nimic, Daria Alexeevna ; să vedem însă ce are de spus prințul, care uitați-vă cum s-a înroșit ?

— Mi se pare că dumneata ai spus un adevăr, numai că exagerezi mult, răspunse prințul, care într-adevăr se făcuse roșu la față.

— Dar dumneata personal, prințe, n-ai furat niciodată ?

— Bine, dar e ridicol ! Gîndește-te ce spui, domnule Ferdișcenko, interveni generalul.

— Recunoaște mai bine că atunci cînd e cazul să treci la fapte, ți-e rușine să povestești, și acum încerci să-l amesteci și pe prinț în pelteaua dumitale, profitînd de faptul că e un om blajin și pașnic, vorbi răsplat Daria Alexeevna.

— Ferdișcenko, ori începi îndată să povestești, ori taci din gură și vezi-ți de ale dumitale. Ne faci să ne pierdem răbdarea ! îl repezi, vărsîndu-și năduful, Nastasia Filippovna.

— Îndată, Nastasia Filippovna ; căci, dacă pînă și prințul recunoaște, iar eu consider că răspunsul prințului echivalează cu o adevărată mărturisire, ce-ar mai putea spune atunci oricare altul (nu vreau să numesc pe nimeni), dac-ar vrea să fie sincer ? În ceea ce mă privește, domnilor, mai că n-aș avea cine știe ce lucru de adăugat la ceea ce știți ; e o afa-

cere pe cît de simplă, pe atît de murdără și stupidă. Dar vă asigur că nu sînt hoț; cum s-a întîmplat, totuși, că am furat nu știu nici eu. Acum doi ani, într-o duminică, eram la țară, la Semion Ivanovici Ișcenko. Avea invitați la masă, la un pahar de vin. La un moment dat, îmi veni s-o rog pe Maria Semionovna, fiica amfitrionului nostru, să ne cînte ceva la pian. Trecînd prin odaia de alături, zăresc o bancnotă verde, o hîrtie de trei ruble, pe masa de lucru a Mariei Ivanovna; o scosesse, probabil, pentru cine știe ce trebuință a casei. În odaie, nimeni. Iau hîrtia și o bag în buzunar. Pentru ce? Nu știu. Ce anume mă făcu s-o iau, nu pot să-mi dau seama nici astăzi. Mă întorsei repede în sufragerie și îmi reluai locul la masă. Am așteptat cu emoție să văd ce se va întîmpla; eram destul de agitat și vorbeam într-una, povesteam anecdote, rîdeam; pe urmă mă apropiai de cercul cucoanelor. Cam după o jumătate de oră se observă dispariția bancnotei și începu interogarea slujnicilor. Bănuiala căzu pe una din ele, Daria. Manifestam un interes deosebit, luînd parte la cercetări; îmi amintesc chiar că, văzînd-o pe Daria zăpăcită de tot, am îndemnat-o să mărturisească, asigurînd-o de indulgența și iertarea Mariei Ivanovna, și toate astea cu multă convingere, în fața lumii. Toți mă priveau, iar eu simțeam o plăcere extraordinară la gîndul că în timp ce-i țineam slujnicii predica asta moralizatoare, biletul zăcea cuminte în buzunarul meu. Cele trei ruble le-am băut în aceeași seară la un restaurant. Am intrat și am cerut o sticlă de Château-Laffitte; niciodată pînă atunci nu mi se-ntîmplase să comand o sticlă de vin fără să mai iau și altceva; voiam să scap cît mai repede de banii aceia. De altfel, nici atunci și nici mai tîrziu n-am simțit cine știe ce muștrări de cuget. A doua oară n-aș mai face-o, firește; mă veți crede sau nu, voia dumneavoastră, mi-e totuna. Ei, și cam asta-i totul.

— Numai că, desigur, nu-i cea mai urită faptă a dumitale, spuse Daria Alexeevna în silă.

— E mai curînd un caz psihologic decît o faptă condam-nabilă, observă Afanasi Ivanovici.

— Și slujnica? întrebă Nastasia Filippovna, fără să-și ascundă o puternică pornire de dezgust.

— Slujnica, bineînțeles, a fost dată afară a doua zi. E o casă cu principii severe.

— Și ai lăsat să fie concediată?

— Asta-i bună ! După dumneata, ar fi trebuit să mă predau pe mîna justiției, nu ? rînji Ferdișcenko, întrucîtva contrariat de impresia neplăcută pe care povestea lui o produsese asupra tuturor.

— Ce mîrșavie ! exclamă Nastasia Filippovna.

— Ei, asta-i acum ! Nu cumva vrei ca un om să-ți istorisească cea mai urîtă faptă din viața lui, iar această faptă să apară totodată și într-o aureolă de strălucire ! Faptele cele mai urîte sînt întotdeauna și mîrșave, Nastasia Filippovna, și vom fi îndată lămurii în privința asta ascultîndu-l pe Ivan Petrovici. De altfel, cîți nu sînt cei lustruiți pe dinafară, avînd aparență de virtute numai pentru că dispun de caleașcă proprie ? Mulți au caleașcă proprie... Dar prin ce mijloace...

Într-un cuvînt, Ferdișcenko își pierdu cu desăvîrșire cumpătul, înfuriîndu-se atît de tare, încît întrecu orice măsură ; pînă și fața i se schimonosi. Oricît de ciudat ar părea, dar nu era exclus să se fi așteptat ca povestirea lui să producă cu totul alt efect. Asemenea „gafe“ și „lăudăroșenii de prost gust“, cum spunea Toțki, i se întîmplau adesea lui Ferdișcenko și se potriveau întru totul cu firea lui.

Nastasia Filippovna tresări de mînie, privindu-l tîntă în ochi ; Ferdișcenko îngheță de frică și tăcu milc : mersese prea departe !

— N-ar fi mai bine să ne oprim aici ? întrebă cu viclenie Afanasi Ivanovici.

— E rîndul meu, dar voi profita de libertatea de a mă abține, declară hotărît Ptițin.

— Nu vrei ?

— Nu pot, Nastasia Filippovna. De altfel, consider că jocul în sine e absurd.

— Generale, mi se pare că ți-a venit rîndul, spuse Nastasia Filippovna lui Ivan Feodorovici. Dacă refuzi și dumneata, tot jocul cade și voi regreta profund, pentru că îmi propusesem să povestesc la sfîrșit și eu un fapt „din propria-mi viață“, numai că voiam s-o fac după dumneata și după Afanasi Ivanovici. Trebuie deci să mă încurajați, isprăvi ea zîbind.

— A, din moment ce faci această promisiune, strigă înflăcărat generalul, sînt gata să-ți povestesc și întreaga mea viață, dar mărturisesc că, așteptîndu-mi rîndul, îmi pregătisem în gînd istorisirea...

— Și e de ajuns să te uiți numai la înfățișarea excelenței-sale ca să-ți dai seama cu ce satisfacție literară și-a ticluit mica-i istorioară, îndrăzni să observe, cu un zîmbet veninos, Ferdișcenko, care nu-și revenise încă din zăpăceala eșecului.

Nastasia Filippovna aruncă o privire fugară spre general și-i veni și ei să zîmbească. Dar se vedea că amărăciunea și dezgustul puneau tot mai mult stăpînire pe dînsa. Iar promisiunea ei de a povesti îl alarmă și mai mult pe Afanasi Ivanovici.

— Ca oricui, mi s-a întîmplat și mie, domnilor, să comit în viața mea unele fapte nu tocmai elegante, începu generalul. dar, ceea ce e mai curios, istoria pe care vreau să v-o povestesc acum, eu însumi o consider ca fiind cea mai urită dintre toate. De atunci au trecut aproape treizeci și cinci de ani și nici pînă astăzi nu pot scăpa de un sentiment penibil, ca să zic așa, de o rîciială, pe care o încerc ori de cîte cri mi-aduc aminte de cele întîmplate. De altfel, toată pățania aceasta, trebuie să vă spun. a fost o mare stupizenie. Eram pe atunci sublocotenent și-mi omoram zilele într-o unitate oarecare. Mă rog, se știe ce înseamnă viața de sublocotenent : singele-ți fierbe, punga-i goală și toată gospodăria o duci într-o traistă. Îmi dădură și o ordonanță, cu numele de Nikifor, care se apucă cu strășnicie să se îndeletnicească cu de-ale gospodăriei : tîrguia, răzuia, curăța, îmi cîrpea lenjurile, aduna de unde și cum putea, ba uneori chiar și șterpelea de ici de colo, îndată ce găsea ocazia, orice obiect care-mi putea fi de folos în mica mea gospodărie ; un om devotat și cinstit. Eu, bineînțeles, eram aspru, dar drept. Trebuind să cantonăm cîtva timp într-un orașel, am fost cartiruit într-un fel de mahala, la o văduvă de locotenent în retragere. Bătrînica avea pe puțin optzeci de ani. Locuia într-o casă de lemn, veche, dărăpănată, și era așa de nevoiașă, că nici îngrijitoare nu ținea. Altădată avusese o familie numeroasă, dar cu timpul, unii se prăpădiră, alții se împrăștiară, dînd-o uitării, iar bărbatul și-l îngropase cu vreo patruzeci și cinci de ani în urmă. Ținuse lingă ea cu cîțiva ani înainte o nepoată, una gheboasă și rea ca o vrăjitoare, atît de rea, că într-o zi, cîcă, o mușcase pe bătrînă de deget. Dar se prăpădi și nepoata, încît de vreo trei ani bătrîna se chinuia singură-cuc. Mă plictiseam în casa ei groaznic ; de altfel, era atît de nevolnică și redusă, că nu era chip să scoți măcar o vorbă de duh de la ea. La urmă, îmi fură un cocoș. Faptul nu prea a fost lămurit nici pînă astăzi, dar nimeni altul nu putea s-o facă. Din pricina acestui

cocoș, ne-am certat și încă rău de tot ; scurt timp după aceea, la cea dintii cerere a mea, căpătai o altă locuință, în celălalt capăt al orașului, la un negustor bărbos, parcă-l văd și-acum, tatăl unei foarte numeroase familii. Ne mutarăm cu Nikifor, bucuroși că am scăpat de baborniță și de cocioaba ei. Trec trei zile, mă întorc de la instrucție, Nikifor îmi raportează că, adică, „rău ați făcut, blagorodnicia-voastră, că ați lăsat castronul la gazda cea veche, căci nu mai avem în ce servi supa“. Îl ascultai uimit, firește : „Cum se poate ? Nu înțeleg. Cum de a rămas castronul nostru la vechea gazdă ?“ Nikifor, surprins la rîndul său, raportează mai departe că la plecarea noastră gazda n-a vrut să-i dea castronul, pentru motivul că i-aș fi spart o oală de a ei și chiar eu i-aș fi oferit acest castron ca despăgubire. Ticăloșia asta m-a scos, bineînțeles, din sărite : singele mi se infierbintă, sării din loc și mă dusei glonț la locuința babei. Ajung, ca să spun așa, furios la culme : mă uit, stă singură, ghemuită într-un colț al tindei, ca și cum s-ar fi pitit de căldura soarelui, cu obrazul rezemat într-o mînă. Și pe loc o iau la rost că, adică, „ești așa și pe dincolo...“ Știți cit e de bogat vocabularul rus în ocări. Numai că bag de seamă ceva ciudat în înfățișarea bătrînei : stă cu ochii holbați la mine, nu scoate un cuvînt, mă privește într-un fel cu totul ciudat și se tînguie, parcă, clătînîndu-se încet. Mă potolesc puțin, o cercetez mai atent, dau s-o descos — nici un răspuns. Mai stau așa cîteva clipe, neștiind ce să fac ; muștele bîzîiau, soarele scăpăta spre asfințit, liniște de mormînt ; în sfîrșit, plec consternat. Pe drum aflu că mă cheamă maiorul, trebui după aceea să trec și pe la companie, încît ajunsei acasă pe-nserate. Cum intru Nikifor îmi spune : „Știți, blagorodnicia-voastră, că vechea noastră gazdă a dat ortul popii ?“ „Cînd ?“ „Chiar în seara asta, acum un ceas și jumătate.“ Deci, în timp ce o înjuram, ea își dădea sufletul. Ei bine, faptul acesta mă zgudui atît de puternic, încît, mă credeți, cu greu izbutii să-mi vin în fire. Nu-mi ieșea din minte bătrîna ; ba începui s-o văd și noaptea în vis. Nu eram de loc superstițios, și totuși, a treia zi, mă dusei la biserică, la înmormîntare. Într-un cuvînt, cu trecerea timpului, îmi revine tot mai des gîndul la nenorocita bătrînă. Nu de alta, dar îmi răsare în minte așa din senin și mă simt destul de prost. La urma urmei, mi-am zis eu, de ce să-mi fac atîta singe rău ? În primul rînd, e vorba de o femeie, adică de o ființă omenească sau, cum se spune astăzi, pe la noi, de o făptură umană,

care, la drept vorbind, și-a trăit traiul, și-a mâncat mălaiul. Cîndva avusese și ea copii, bărbat, familie, rude și, ca să zic așa, o forfoteală în jurul ei, cu zîmbete și glasuri, și deodată — nimic, scrum s-a ales din toate, de parcă nici n-au fost, iar ea a rămas singură pe lume, ca... o muscă ce poartă povara blestemului milenar. Și iată, în sfîrșit, dă Dumnezeu de-i vine și ei sfîrșitul. La asfințitul soarelui, într-o seară caldă de vară, bătrîna mea își ia și dînsa zborul din lumea aceasta păcătoasă — firește, aci nu trebuie să lipsească și gîndul la semnificația morală a momentului. În clipa aceea supremă, în loc de lacrimi și rugăciuni care s-o însoțească în ultima ei călătorie, un sublocotenent flusturatic, înfipt țațoș înaintea ei, cu pumnul în șold, o prohodește cu un potop de înjurături rusești din cele mai deșucheate — și toate acestea numai din pricina unui castron ! Sint vinovat, desigur, și, dacă astăzi, după scurgerea vremii și în urma schimbărilor ce intervin în firea omului, îmi amintesc de fapta mea cu mai mult singe rece, ca despre o faptă cu totul străină de mine, de parcă nici n-aș fi săvîrșit-o eu, nu mai puțin adevărat este că simt și astăzi încă profunde muștrări de cuget. Repet însă că-mi pare ciudat și nu vîd de ce să-mi fac reproșuri, pentru că, la urma urmei, n-am fost chiar așa de vinovat în toată întîmplarea asta ; de ce i-o fi venit să moară tocmai în momentul acela ? Există, de fapt, o justificare : e vorba de un caz întrucîtva psihologic. Cu toate astea, n-am putut să-mi împac conștiința decît luînd asupra-mi, acum cincisprezece ani, întreținerea a două paturi într-un azil de săraci, pentru ca două femei bătrîne și bolnave să-și găsească acolo adăpost și alinare la sfîrșitul zilelor. Acum mă bate gîndul să le transform în donație pe veci, lăsînd în acest scop, prin testament, un capital corespunzător. Asta am vrut să vă mărturisesc. Ei bine, și o repet, poate că m-am făcut vinovat de multe păcate în viață, dar undeva, în străfundurile conștiinței mele, socot fapta aceasta ca cea mai urîtă dintre toate cîte le-am săvîrșit.

— Departe de a fi cea mai urîtă faptă din viața dumitale excelență, este dimpotrivă una din acelea care-ți fac cinste ; l-ai dat gata pe Ferdișcenko ! conchise acesta mucalit.

— Într-adevăr, generale, nu-mi închipuiam să ai o inimă așa de bună ; e chiar păcat, spuse în treacăt Nastasia Filipovna.

— Păcat ? Dar pentru ce ? întrebă, rizînd afabil, Ivan Feodorovici și, cu un aer satisfăcut, sorbi din cupa de șampanie.

Acum venea rîndul lui Afanasi Ivanovici, care își pregătise și el o istorioară. Toată lumea era convinsă că el nu se va da în lături ca Ivan Petrovici și, pentru anumite motive, toți așteptau cu o curiozitate deosebită povestea lui, trăgînd cu coada ochiului spre Nastasia Filippovna. Cu multă demnitate, care se armoniza perfect cu înfățișarea lui impunătoare, Afanasi Ivanovici își începu una din „drăgălașele lui istorioare“, povestite pe un ton amabil și plăcut. (Trebuie menționat, de altfel, că avea într-adevăr o ținută impozantă : înalt, trupeș, cu un început de chelie, puțin încărunțit, cu niște obraji rumeni, cam puhavi și fanați, ce-i drept, cu dantură falsă. Se îmbrăca sobru și elegant, purtînd întotdeauna cămăși fine. Mîinile lui albe și plinuțe atrăgeau privirile. Un inel scump cu briliant îi împodobește arătătorul mîinii drepte.) În tot timpul cît dură povestirea lui, Nastasia Filippovna păru total absorbită de examinarea danteleței care-i înfrumuseța minca, ciupind-o neconținut cu cele două degete ale mîinii stîngi, încît nu avu vreme să ridice măcar o dată ochii către povestitor.

— Ceea ce îmi ușurează cu osebire sarcina, începu Afanasi Ivanovici, este condiția principală de a nu povesti decît fapta cea mai urită din viața mea. În cazul acesta, bineînțeles, nu pot sta mult pe gînduri : alegerea e ușoară, numai să te lași îndemnat de glasul conștiinței și de imboldul inimii. Mărturisesc cu amărăciune că printre nenumăratele fapte ușurate și poate chiar... nesăbuite din care îmi fac o vină, există una a cărei amintire mi-a rămas întipărită în minte pentru totdeauna. Întîmplarea s-a petrecut acum douăzeci de ani : eram pe atunci la țară, la Platon Ordînev, care tocmai fusese ales mareșal al nobilimii și venise să-și petreacă sărbătorile de iarnă în provincie cu tînăra lui nevastă. Se apropia ziua de naștere a Anfisei Alexceвна și se pregăteau două baluri. Pe vremea aceea făcea furori în lumea bună deliciosul roman al lui Dumas-fiul *Dama cu camelii*³⁰, un poem care, după părerea mea, va rămîne veșnic tînăr și nemuritor. Toate femeile erau entuziasmate de această carte, cel puțin acelea care o citiseră. Farmecul narațiunii, caracterizarea originală a personajului principal, lumea captivantă, supusă unei analize fine pînă în cele mai subtile trăsături, și, în sfîrșit, toate amănuntele acelea im-

bietoare, presărate în paginile cărții (ca, de pildă, alternanța semnificativă, după împrejurări, a buchetelor de camelii albe sau roșii³¹), într-un cuvânt, toate detaliile acelea pline de încintare, luate laolaltă, produceau o impresie zguduitoare. Erau la modă cameliile și fiecare voia să le aibe; florile acestea deveniseră accesoriul obligator al unei toalete de bal; vă întreb acum, cit de lesne puteai să ți le procuri într-un oraș de provincie, unde toată lumea umbla nebună după camelii? Petea Vorhovskoi era pe atunci îndrăgostit foc de Anfisa Alexeevna. Nu știu precis dacă se înfiripase ceva între ei, adică vreau să spun că nu știu dacă avea el temeuri care să-i îndreptățască vreo speranță. Știu doar atât că bietul băiat își pierduse capul căutînd să procure niște camelii Anfisei Alexeevna pentru balul ce se anunțase. Se știa că Sofia Bezpaloa și contesa Soțkaia — o petersburgheză în vizită la soția guvernatorului — aveau să vină amîndouă cu buchete de camelii albe. Anfisa Alexeevna, vrînd să producă un efect cu totul deosebit, dorea să aibă camelii roșii. Bietul Platon nu mai știa ce să facă, cutreierase în zadar tot ținutul; deh, ca soț, se angajase să-i găsească aceste flori, ba le și dibuise într-un loc. Culmea ghinionului însă, i-o luase înainte Mitișceva, Katerina Alexandrovna, cumpărîndu-le pe toate în ajun; și unde mai pui că Mitișceva era o rivală temută pentru Anfisa Alexeevna; aproape în toate cele erau la cuțite. Firește, urmară lacrimi, criză de nervi, leșinuri. Platon era pierdut. Dacă Petea ar fi izbutit în momentul acesta critic să procure de undeva un buchet de camelii roșii, avansurile lui sentimentale ar fi progresat vertiginos — gratitudinea unei femei în asemenea cazuri n-are margini. Și cit a mai alergat, cit s-a zbătut bietul băiat, dar era o chestiune aproape irezolvabilă, orice s-ar spune. Cînd deodată, chiar în ajunul zilei de naștere a Anfisei Alexeevna, cînd urma să aibă loc și balul, mă întîlnesc cu Petea, pe la unsprezece ceasuri seara, la o vecină de-a lui Ordințev, la Maria Petrovna Zubkova. Radia de fericire. „Ce-1 cu tine?“ îl întreb. „Am găsit, zice, Evrika!“ „Ei bine, prietene, mă uimești! Unde? Cum?“ „La Ekșaisk (un orașel situat la douăzeci de verste distanță, într-un alt district); e acolo un negustor bărbos și bogat; îl cheamă Trepalov; e însurat, dar neavînd copii crește împreună cu bătrîna lui canari; au și pasiunea florilor; acolo găsesc camelii.“ „Bine, dar n-ai nici o siguranță; și dacă n-o să-ți dea?“ „Cad în genunchi, mă tîrăsc la picioarele lui și nu

plec pînă nu-mi dă !“ „Și cînd pleci ?“ „Mîine la cinci dimineța.“ „Ei, într-un ceas bun !“ M-am bucurat sincer pentru bietul băiat. Mă întorc la Ordîntev ; trecuse de unu noaptea ; mă pregătesc de culcare, cu gîndul mereu la Petea ; deodată îmi vine o idee năstrușnică. Zis și făcut. Mă strecor pe furiș la bucătărie, îl scol pe Saveli vizitiul, îi bag în mînă cincisprezece ruble : „Înhamă caii ! Într-o jumătate de ceas, trăsura să fie gata !“ Nu trecu nici o jumătate de ceas și trăsura, bineînțeles, mă aștepta la poartă. Anfisa Alexeevna, după cum auzisem, avea migrenă, febră, delir. Mă urc în trăsură și dus am fost ; la cinci ajung la Ekșaisk, trag la un han și aștept să se facă ziuă ; pe la ora șapte mă duc la Trepalov. „Așa și pe dincolo, ai cameli ? Tăicuțule, ajută-mă, scapă-mă, uite, îți cad și în genunchi !“ „Nu, nu se poate, n-am de dat !“ îmi răspunde negustorul, un bătrîn înalt, cu părul de nea și fața aspră. Îi cad la picioare, încep să mă rog de el. „Ce faci, flăcăule ?“ zice el speriat. „E vorba de viața unui om !“ răcnesc eu. „Ei, dacă-i așa, ia-le și Dumnezeu să-ți ajute !“ Numaidecît aleasei toate cameliile roșii ; avea o seră micuță — o minune ! Bătrînul oftează. Îl vedeam că se desparte de ele cu durere. Scot o sută de ruble. „Nu, drăguță, nu mă jigni, te rog.“ „Atunci, dă-mi voie să te rog, prea venerabile, să dăruiești suta asta de ruble pentru spitalul din localitate !“ „Așa da, flăcăule, e o faptă bună, mărinimoasă și plăcută lui Dumnezeu ; o dau cu bucurie întru pomenirea numelui și pentru sănătatea dumitale.“ Mi-a plăcut grozav acest bătrîn, rus adevărat, ca să zic așa, rus sadea, *de la vraie souche*. Fericit de izbîndă, fac calea înapoi, apucînd pe alt drum, ca să nu mă întîlnesc cu Petea. Cum ajung, trimit buchetul Anfisei Alexeevna, ca să-l aibă înaintea ochilor cînd se trezește. Vă puteți închipui cîtă bucurie și ce lacrimi de recunoștință ! Platon, care în ajun fusese nenorocit, zdrobit, distrus, plîngea acum fericit în brațele mele. Vai ! Toți bărbații sînt la fel încă de la crearea... căsătoriei legitime ! Nu îndrăznesc să mai adaug nimic : mă voi mărgini să spun numai că acest episod puse capăt speranțelor bietului Petea. Mă așteptam că, aflînd totul, ar fi în stare să mă și omoare, și-mi luai toate măsurile de prevedere ; dar lucrurile căpătără o întorsătură cu totul neprevăzută : de supărare, Petea căzu într-un leșin, apoi făcu febră mare, iar a doua zi dimineța se zbătea în ghearele unei congestii cerebrale. Peste o lună, cînd se restabili, ceru să fie trimis în Caucaz ; pe scurt, un adevărat

roman ! La urmă, a fost omorît în Crimeia. Fratele lui, colonelul Stepan Vorhovskoi, era în vremea aceea comandant de regiment și s-a distins pe cîmpul de bătălie. Mărturisesc că mulți ani după aceea am avut deseori muștrări de cuget ; de ce, pentru ce a fost nevoie să-i dau bietului băiat lovitura aceasta crudă ? Hai, să zicem, dacă cel puțin eram îndrăgostit. Dar așa, numai pentru a juca o festă prostească, dintr-un simplu berbantlic, și atît ! Dacă nu i-aș fi luat buchetul atunci, cine știe, poate că omul trăia și astăzi, ar fi fost fericit și nici nu s-ar fi gîndit vreodată să se avînte în lupta cu turcii.

Afanasi Ivanovici încheie cu același ton grav și plin de demnitate cu care își începuse povestirea. Cînd isprăvi, musafirii au putut observa cum ochii Nastasiei Filippovna scînteiară cu licăriri stranii, iar buzele-i tremurau. Toate privirile erau îndreptate spre ei doi.

— L-au păcălit pe Ferdișcenko ! L-au tras pe sfoară ! Și ce păcăleală ! se văicărea Ferdișcenko, înțelegînd că e cazul și trebuie neapărat să spună ceva.

— Cine ți-e de vină, dacă nu știi pe ce lume trăiești ! Uite, învață și dumneata de la cei cu scaun la cap ! replică aproape triumfătoare Daria Alexeevna. (Era o veche și devotată prietenă și confidentă a lui Toțki.)

— Ai dreptate, Afanasi Ivanovici, jocul acesta e din cale afară de plictisitor și ar fi cazul să-l încheiem mai repede, spuse Nastasia Filippovna. Povestesc și eu ce am făgăduit și pe urmă să jucăm mai bine cărți.

— Dar mai întîi istorioara promisă ! o susținu generalul cu însuflețire.

— Prințe, se adresează pe neașteptate Nastasia Filippovna lui Mișkin, acești doi vechi prieteni ai mei, generalul și Afanasi Ivanovici, mă tot îndeamnă să mă mărit. Care-i părerea dumitale, dă-mi un sfat : să mă mărit sau nu ? Voi face așa cum vei spune dumneata.

Afanasi Ivanovici îngălbeni, generalul rămase încremenit ; toți ridicară capetele, făcînd ochii mari. Singele îngheță în vinele lui Ganea.

— Cu... cu cine ? întrebă prințul abia deslușit.

— Cu Gavriila Ardalionovici Ivolghin, răspunse Nastasia Filippovna tare și răspicat.

Cîteva secunde se aşternu o linişte desăvîrşită ; prinţul făcea efortări vădite să spună ceva, ca şi cum o greutate teribilă îi apăsa pieptul.

— N-nu... Să nu te măriţi ! îngăimă el în sfîrşit, răsufîind din greu.

— Aşa va fi ! Gavrilă Ardalionovici ! i se adresă autoritar şi oarecum solemn Nastasia Filippovna. Ai auzit cum a hotărît prinţul ? Acesta e şi răspunsul meu ; şi acum, să isprăvim o dată pentru totdeauna cu această chestiune !

— Nastasia Filippovna ! o dojeni cu glas tremurător Afanasi Ivanovici.

— Nastasia Filippovna ! rosti şi generalul pe un ton grav şi convingător, deşi era vădit alarmat.

O mişcare generală de nelinişte şi emoţie se produse în rîndul invitaţilor.

— Dar ce s-a întîmplat, domnilor ? urmă ea, privindu-i cu un aer de mirare pe cei din jur. Pentru ce această emoţie ? De v-aţi vedea acum în oglindă !

— Dar adu-ţi aminte, Nastasia Filippovna, biigui consternat Toţki, te-ai legat prin cuvînt, ai dat o făgăduială... absolut nesilită de nimeni, şi ai fi putut să cruţi cel puţin... Nu ştiu ce să spun şi... fără îndoială, sînt tulburat, dar... Într-un cuvînt, astăzi... într-un asemenea moment, în faţa... lumii, să rezolvi în felul acesta... în timpul unui joc, o chestiune atît de serioasă, o chestiune de onoare şi de inimă... de care depinde...

— Nu te înţeleg, Afanasi Ivanovici, dumneata într-adevăr, vorbeşti cam încilcit... Ce înseamnă cuvintele acestea, „în faţa lumii“ ? Oare nu sîntem într-un cerc de prieteni din cei mai intimi ? Ş-apoi, de ce vorbeşti de „joc“ ? Voiam, într-adevăr, să vă povestesc o istorie ; ei bine, iată, v-am spus-o ; nu vă place ? Şi de ce găseşti că nu-i serios ? Ai auzit doar, i-am spus prinţului : „Voi face aşa cum vei spune dumneata !“ Dacă ar fi spus *da*, mi-aş fi dat imediat consimţămîntul ; dar a spus *nu*, şi am refuzat. În clipa aceea, toată viaţa mea atîrna de un fir de păr ; ce vrei mai serios ?

— Dar bine, ce amestec are prinţul aici ? Şi ce reprezintă, la urma urmei, prinţul pentru dumneata ? mormăi generalul,

care abia putea să-și stăpânească indignarea, văzînd că se dă atîta importanță părerii lui Mișkin.

— Iată ce este prințul pentru mine : e primul om, din cîți am cunoscut pînă acum, în al cărui devotament sincer simt că mă pot încrede cu adevărat. A crezut în mine de la cea dintîi privire și de aceea cred și eu în el.

— Nu-mi rămîne decît să-ți aduc mulțumiri pentru extrema delicatețe cu care ai... procedat față de mine, putu să articuleze în sfîrșit Ganea, cu glas tremurător, cu gura crispată și fața albă ca varul. Fără îndoială că întocmai așa trebuia să se-ntîmple... Dar... prințul... Prințul, în toată afacerea asta...

— Vrea să pună mîna pe cele șaptezeci și cinci de mii de ruble, nu-i așa ? îl întrerupse Nastasia Filippovna. Asta ai vrut să spui ? Nu tăgădui, sînt sigură că la asta te-ai gîndit ! Afanasi Ivanovici, am uitat să adaug : păstrează-ți cele șaptezeci și cinci de mii de ruble și să știi că-ți redau libertatea fără nici o răscumpărare. Ajunge ! E timpul să respiri și dumneata mai liber ! Doar nu e o glumă : nouă ani și trei luni ! De mîine începe o viață nouă, iar astăzi e ziua mea, și sînt absolut liberă și independentă pentru prima oară în viață ! Generale, ia-ți și dumneata colierul înapoi, dă-i-l nevestei dumitale, poftim ; iar mîine părăsesc și acest apartament. Prin urmare, de acum încolo, domnilor, nu vom mai avea serate !

Apoi se ridică hotărîtă să se retragă.

— Nastasia Filippovna ! Nastasia Filippovna ! se auzi din toate părțile. Cu toții se repezîră către tînăra femeie, înghe-suindu-se în jurul ei și ascultînd cu emoție cuvintele-i înfrigurate ; nimeni nu înțelegea ce anume se întîmplă ; se produsese o agitație și o învălmășeală generală. Deodată, clopoțelul de la ușa de intrare zbirnii, smucit cu violență, ca și atunci, la Ganea acasă.

— Aha ! Iată și deznodămîntul ! În sfîrșit ! E unsprezece și jumătate ! strigă Nastasia Filippovna. Vă rog să luați loc, domnilor, se apropie deznodămîntul !

Spunînd acestea, ea se așeză cea dintîi. Un zimbet straniu îi flutura pe buze. Amuțise, stînd într-o așteptare înfrigurată și privind țintă spre ușă.

— Rogojin, cu cele o sută de mii de rugle, fără îndoială, își zise în șoaptă Ptițin.

Intră camerista Katia cu un aer speriat :

— Dumnezeule sfinte, ce-i acolo, Nastasia Filippovna ! Au năvălit vreo zece oameni, toți beți, au dat buzna în antreu și vor să-i las înăuntru ; cică, e Rogojin, și dumneavoastră știți despre ce este vorba.

— Bine, Katia, introdu-i imediat pe toți.

— Chiar pe toți, Nastasia Filippovna ? Dar sînt într-un hal făr'de hal ! Să-i vedeți numai !

— Lasă-i să intre, toți pînă la unul, nu-ți fie frică ; de altfel, chiar dacă ai încerca să-i împiedici, tot au să intre. Auzi ce tărăboi fac, ca și azi-dimineața ! Domnilor, continuă ea adresindu-se musafirilor, vă indispune poate că primesc asemenea vizitatori în prezența dumneavoastră. Regret mult și vă cer scuze, dar altă soluție nu există și tare aș vrea să consimțiți cu toții a fi martori acestui deznodămînt ; de altfel, veți proceda cum veți crede de cuviință...

Invitații nu conteneau să șușotească între ei, schimbînd priviri nedumerite ; dar nu încăpea îndoială că toate acestea fuseseră puse la cale dinainte și că pe Nastasia Filippovna, care, de bună seamă, își pierduse mințile, tot n-aveai cum s-o scoți dintr-ale ei în momentul de față. Toți erau grozav de curioși să vadă ce va urma. De altfel, nici nu prea era cazul să fie îngrijorați. Nu se aflau între ei decît două doamne : Daria Alexeevna și necunoscuta aceea frumoasă și tăcută. Cea dintîi mai văzuse multe în viața ei și nu se pierdea cu firea așa, cu una cu două. Cea de-a doua n-avea cum să înțeleagă despre ce era vorba. Era o străină, o nemțoaică, care nu știa nici o iotă rusește : mai era, se pare, tot atît de proastă, pe cît era de frumoasă. Devenise un obicei în anumite cercuri s-o invite, fie chiar și numai pentru desfătarea ochiului invitaților, pentru că era decorativă în toaleta ei somptuoasă și cu pieptănătura ca de expoziție, întocmai cum unii împrumută de pe la vecini, pentru serate, un tablou sau un vas de preț, o statuie sau un paravan pentru șemineu. Cît despre bărbați, Ptițin, de pildă, era prieten cu Rogojin ; Ferdișcenko se simțea ca peștele în apă ; Ganecika nu putea să-și vină încă în fire, deși simțea vag cum o putere de nebiruit îl îndeamnă să rămînă pînă la capăt ținut la stîlpul infamiei. Bătrînul profesor nu

pricepea nimic și, văzînd agitația din jur și neliniștea extraordinară a Nastasiei Filippovna, tremura de frică, gata să izbucnească în plîns ; dar moșneguțul ar fi preferat să moară decît s-o părăsească într-un asemenea moment pe Nastasia Filippovna, pe care-o adora ca pe o nepoată adevărată. Cît privește pe Afanasi Ivanovici, toată aventura aceasta, evident compromițătoare, nu cadra desigur cu prestigiul său, dat fiind mai ales întorsătura nebunească pe care-o luase : cum toate acestea însă îl priveau direct, nu era în interesul lui să plece înainte de a fi lămurit lucrurile definitiv, mai cu seamă după cele două-trei vorbe pe care le scăpase în treacăt Nastasia Filippovna. De aceea hotări să rămînă pînă la capăt, adoptînd o atitudine de simplu spectator, singura potrivită de aici înainte pentru demnitatea lui. Numai generalul Epancin, jignit peste măsură de felul ostentativ și oarecum scandalos cu care îi fusese înapoiat cadoul, putea fi desigur foarte supărat de toate excen-tricitățile acestea, iar apariția neașteptată a lui Rogojin venea să pună capăt la toate ; un om ca el făcuse oricum o concesie prea mare acceptînd să ia loc alături de Ptițin și Ferdișcenko : ceea ce săvîrșise însă sub imboldul pasiunii putea fi învins, la urma urmei, dintr-un sentiment al datoriei, al conștiinței rangului său social și din respect față de sine însuși, astfel încît prezența lui Rogojin și a companiei lui în societatea excelenței-sale îi repugna cu desăvîrșire.

— Ah, generale, am uitat de tot, îl întrerupse Nastasia Filippovna chiar de la primele cuvinte pe care încercă el să-i adreseze, mi-au ieșit din cap toate astea ! Dar fii sigur că prevăzusem o asemenea eventualitate. Dacă e într-adevăr așa de jignitor pentru dumneata, nu mai insist să rămii, cu toate că aș fi dorit ca tocmai dumneata să fii de față în momentul acesta. În tot cazul, îți sînt recunoscătoare pentru vizita dumitale și pentru frumoasa dumitale atenție, dar dacă ți-e frică...

— Nici un cuvînt mai mult, Nastasia Filippovna ! strigă generalul într-un avînt de generozitate cavaleriească. Cui le spui toate astea ? Numai din devotament, și tot aș rămîne lîngă dumneata, iar dacă vreun pericol... De altfel, mărturisesc, curiozitatea mea e ațîțată în cel mai înalt grad. Mă temeam numai ca nu cumva ăștia să strice covoarele sau să spargă ceva... După părerea mea, n-ar trebui să-i primești de loc, Nastasia Filippovna !

— Rogojin în persoană ! anunță Ferdișcenko.

— Ce crezi, Afanasi Ivanovici? apucă să-i șoptească în grabă generalul lui Toțki. Nu cumva a înnebunit? Vorbesc la propriu, în sensul adevărat al cuvîntului, în accepțiunea lui medicală. Ce zici?

— Ți-am mai spus eu că totdeauna avea asemenea pre-dispoziții, se eschivă cu dibăcie de la un răspuns direct Afanasi Ivanovici. Și dacă ții seama și de starea ei... de febră...

Ceata lui Rogojin avea aproape aceeași componentă ca și în dimineața acelei zile, la Ganea; i se adăugase numai un bătrînel deșucheat, fost cîndva redactor al unei gazete de senzație, de tipul foilor de scandal, și despre care circula o anecdotă, cum că și-ar fi amanetat dantura falsă, montată în aur, pentru băutură, și un fost locotenent, a cărui înfățișare îl indica drept rival și concurent serios al individului cu pumnii zdraveni; nimeni din ceata lui Rogojin nu-l cunoștea, fusese cules de pe partea însorită a bulevardului Nevski, unde oprea trecătorii, solicitînd cu tirade în stilul lui Marlinski³² să-l ajute cu bani, sub pretextul curios că în timpurile lui de glorie dădea și el cîte cincisprezece ruble celor care-i cereau de pomană. De cum se cunoscuseră, cei doi concurenți resimțiră o puternică aversiune reciprocă. Domnul cu pumnii zdraveni se considera jignit de admiterea „pomaniului” în ceata lor și, cum era în general tăcut din fire, se mărginea să scoată din cînd în cînd un mormăit de urs, uitîndu-se cu un dispreț suveran la „pomaniul” cînd acesta, fiind un om manierat și cu simț diplomatic, încerca „să se dea bine” pe lîngă el. După înfățișare, locotenentul părea să fie din categoria indivizilor care „la treabă” izbutesc mai mult prin dibăcie și pricepere decît prin forță fizică; de altfel era și mai mic de statură în comparație cu domnul bătauș. Foarte delicat, pe ocolite, evitînd orice discuție în contradictoriu, dar fudulindu-se teribil, făcu de mai multe ori aluzie la avantajele și superioritatea boxului englez; într-un cuvînt, se arăta un fervent admirator al Apusului. La auzul cuvîntului „box”, domnul cel athletic schiță un zîmbet disprețuitor de om ofensat și, fără a-i face onoarea unei încăierări directe, la rîndul său, ca din întîmplare, îi vîntură de cîteva ori pe sub nas un atribut eminemente național — un pumn enorm, noduros, acoperit cu un fel de puf roșcat, și pentru toată lumea fu limpede că dacă acest atribut eminemente național s-ar abate asupra cuiva l-ar face una cu pămîntul.

Beat „criță“ nu era nici unul, datorită străduințelor lui Rogojin, care, preocupat de gândul vizitei ce urma s-o facă Nastasiei Filippovna, luase încă de dimineață toate măsurile pentru a-și tempera partenerii. El însuși izbutise să se dezmeticească din ameteală, în schimb umbla buimac de pe urma tuturor impresiilor acelei zile zbuciumate cum n-a mai fost alta în viața lui. Un singur gând îl urmărea ca o obsesie în fiecare clipă. Pentru înfăptuirea lui se zbătuse de la ora cinci după amiază și pînă la unsprezece seara, pradă neliniștii și îndoielii, tratînd cu tot felul de cămătari, de-alde Kinder și Biskup, care înnebuniseră aproape, alergînd să-i împlinească vrerea. Pînă la urmă, cele o sută de mii de ruble, bani gheață, la care Nastasia Filippovna făcuse în treacăt o aluzie vagă și ironică, fură procurate, deși cu o dobîndă atît de exorbitantă, că pînă și Biskup, rușinat, nu îndrăznea să vorbească cu Kinder despre asta decît în șoaptă.

Ca și în dimineața acelei zile, Rogojin păsea în frunte, urmat de ceilalți, care, deși pătrunși de conștiința unei anume superiorități, nu puteau să-și înfrîngă un sentiment de sfială. Mai cu seamă, și Dumnezeu știe de ce, îi intimidă Nastasia Filippovna. Unii din ei erau chiar convinși că vor fi neapărat „zvîrliți pe scară-n jos“. Printre aceștia se afla și elegantul, irezistibilul Zaliojev. Dar ceilalți, cu deosebire domnul cu pumnii zdraveni, fără a o arăta pe față, nutreau pentru Nastasia Filippovna cel mai mare dispreț, amestecat cu ură, și de aceea veneau la ea ca la asediul unei cetăți dușmane. Totuși, luxul celor două odăi le impuse fără voie respect și un fel de teamă ; erau acolo atîtea lucruri noi pentru ei, mobile scumpe, tablouri, o statuie mare a zeiței Venus și cite și mai cite ! Toate astea, bineînțeles, nu-i împiedicară să se înghesuie cu o curiozitate de bădărani pînă în salon după șeful lor ; de cum îl zăriră însă pe generalul Epancin printre oaspeții Nastasiei Filippovna, domnul cu pumnii zdraveni, „pomaniagiul“ și încă vreo doi-trei se simțiră la început atît de intimidați, încît începură să dea puțin cite puțin îndărăt, pînă se retraseră în odaia de alături. Singur Lebedev, printre alți cîțiva mai îndrăzneți, părea cel mai hotărît și mergea aproape cot la cot cu Rogojin, conștient fiind de ceea ce va să zică un milion patru sute de mii de ruble capital lichid și o sută de mii bani gheață pe care-i aducea plocon. Trebuie menționat că nici unul din ei, nici chiar Lebedev — atît de versat în toate —

nu avea o idee deslușită despre limitele puterii lor și nu știa în ce măsură le era sau nu îngăduit totul. Lebedev, de pildă, era gata să jure uneori că absolut totul le este îngăduit; în unele momente, în schimb, simțea un vag îndemn de a-și aduce aminte, pentru orice eventualitate, și de unele articole din codul penal, mai ales de cele încurajatoare și liniștitoare.

Cu totul alta a fost impresia pe care a produs-o salonul Nastasiei Filippovna asupra lui Rogojin. De cum se ridică draperia și o zări pe Nastasia Filippovna, el nu mai știa de nimeni și nimic, la fel ca și în dimineața aceea, ba chiar și mai mult poate. Păli brusc și rămase o clipă neclintit; se putea ghici cât de năvalnic îi bate inima. Sfios, pierdut, privi câteva clipe fără a-și putea lua ochii de la Nastasia Filippovna, apoi deodată, ca scos din minți, se îndreptă împleticindu-se spre masă; în drum se împiedică de scaunul lui Ptițin, călcînd apoi cu cizmele lui murdare dantela superbeii rochii albastre pe care o purta frumoasa nemțoaică; dar nici nu băgă de seamă, nici nu-și ceru scuze. Ajuns lîngă masă, depuse un obiect straniu, pe care îl ținea strîns cu amîndouă mîinile de cînd intrase în salon. Era un pachet mare, învelit cu grijă într-un număr din *Curierul bursei* și strîns legat cu o sfoară din acelea cu care se leagă căpățînile de zahăr. Rămase după aceea pironit locului, cu brațele atîrnîndu-i de-a lungul trupului, ca și cum și-ar fi așteptat sentința. Purta aceleași haine, numai că acum mai avea la gît un fular nou de mătase, de un roșu-aprins combinat cu verde, pe care stătea înfipt un briliant enorm, reprezentînd un cărăbuș, iar pe degetul murdar al mîinii drepte un inel de aur masiv, cu un briliant de dimensiuni impresionante. Lebedev se oprise la vreo trei pași de masă. Katia și Pașa, cameristele Nastasiei Filippovna, veniră și ele în mare grabă și acum stăteau pitite după draperiile pe jumătate trase, privind cu ochii holbați de spaimă și nedumerire.

— Ce-i asta? întrebă Nastasia Filippovna, examinîndu-l cu atenție și curiozitate pe Rogojin și arătînd cu ochii „obiectul“.

— Suta de mii! răspunse el cu glasul sugrumat.

— A, te-ai ținut, va să zică, de cuvînt! Ce om! Șezi, te rog, aici, pe scaunul acesta; poate că mai tîrziu o să am ceva să-ți spun. Cine sînt oamenii aceștia care te însoțesc? Tot cei de adineauri? Ei bine, spune-le să intre și să ia loc. Uite, pe

canapeaua de colo sau pe aceasta de aici. Poftim și aceste două fotolii... Dar ce-i cu ei, parcă n-ar voi să intre ?

Intr-adevăr, cițiva din însoțitorii lui Rogojin, intimidați, bătuseră în retragere și așteptau în odaia vecină ; ceilalți rămăseseră în salon și acum, la invitația Nastasiei Filippovna, începură să se așeze, care unde putea, unii căutînd să fie cît mai departe de masă, mai mult prin colțuri, ca să poată s-o șteargă oricînd, alții revenindu-și din buimăceală și recăpătîndu-și destul de repede curajul. Rogojin se așeză și el pe scaunul ce-i fusese indicat, dar, cîteva clipe după aceea, se ridică și rămase în picioare în tot timpul scenei ce urmă. Încetul cu încetul cercetă pe rînd cu privirea pe toți musafirii. Cînd dădu cu ochii de Ganea, un zîmbet înveninat i se așternu pe față și murmură ca pentru sine : „Uite-l și pe ăsta !“ Prezența generalului și a lui Afanasi Ivanovici îl lăsă aproape rece. Zărindu-l însă pe Mișkin alături de Nastasia Filippovna, uimirea-i fu așa de mare, încît, fără voie, ochii îi rămaseră mult timp ațînțiți asupra acestuia ; părea că nu este de loc în stare să-și explice prezența prințului aici. De altfel, făcea uneori impresia unui om cu mintea rătăcită, cuprins de delir. Pe lîngă zguduirile din această zi, noaptea precedentă o petrecuse în tren, ceea ce înseamnă că nu dormise aproape patruzeci și opt de ore.

— Sint o sută de mii de ruble, domnilor, în pachetul acesta murdar, spuse Nastasia Filippovna, adresîndu-se celor de față cu un fel de sfidare plină de neastîmpăr. Mai adineaori zbierase ca un smintit că-mi aduce seara o sută de mii de ruble și-l tot așteptam să apară. Venise dumnealui să mă cumpere și se tîrguia ca la mezat ; începu cu optsprezece mii de ruble, urcă apoi dintr-o dată la patruzeci de mii și la urmă iată și suta de mii întreagă. Orice s-ar zice, s-a ținut de cuvînt ! Dar priviți-l ce palid e !... Toate astea s-au petrecut în dimineața asta, la Ganecika acasă ; mă dusesem să fac o vizită mamei lui, să cunosc viitoarea mea familie ; dar acolo, soră-sa mi-a strigat în față : „Oare nu se găsește nimeni s-o dea afară pe dezmățata asta ?“ și l-a scuipat pe frate-său, pe Ganecika, în obraz. E o fată cu caracter !

— Nastasia Filippovna ! făcu generalul cu dojană. Începuse să înțeleagă intrucîtva, în felul său, situația.

— Ce-i, generale ? Nu-i frumos, nu-i așa ? Ia să isprăvim odată cu farsa asta ! Că aveam lojă la Teatrul francez și stăteam acolo în chip de virtute inaccesibilă, și în timp de cinci

ani fugeam ca o sălbatică de toți acei care umblau după mine, făcînd-o pe inocenta, ei, bine — toate astea n-au fost decît o prostie, un moft ! Iată că, după cinci ani de viață virtuoasă, a venit dumnealui, și chiar aici, în fața tuturor, îmi trîntește pe masă plocon o sută de mii de ruble și, fără îndoială, m-așteaptă și o troică la poartă. Atît prețuiesc eu în ochii lui — o sută de mii de ruble ! Ganecika, vîd că tot mai ești supărat pe mine ! Dar cum de te-ai putut gîndi o clipă măcar să mă introduci în familia ta ? Pe una ca mine, care se înhaintă cu Rogojin ! Îți amintești ce a spus prințul adineauri ?

— Nu asta am vrut să spun. Dumneata nu ești o astfel de femeie ! îngăimă prințul cu glas tremurător.

— Ajunge, Nastasia Filippovna dragă, ajunge, zău ! n-o mai răbdă inima pe Daria Alexeevna. Dacă ți s-a făcut lehamite de ei, ce să le cauți în coarne ! Nici nu-mi vine a crede că te-ai putea duce după unul ca ăsta, chiar și pentru o sută de mii de ruble ! Ce-i drept, suta de mii e o sumă ! Nu-i de lepădat ! Dar n-ai decît să pui mîna pe bani, iar pe dumnealui trimite-l la plimbare, altceva nici nu merită unu ca el ; ehei, să fiu eu în locul tău, cum le-aș face vînt la toți... zău așa !

Se înfuriase rău de tot Daria Alexeevna rostind aceste cuvinte. Era o femeie tare bună la suflet și foarte impresionabilă.

— Nu te necăji, Daria Alexeevna, răspunse zîmbind Nastasia Filippovna, i-am spus-o doar așa, fără supărare. N-am de ce să-i port pică. Într-adevăr, nu știu nici eu ce nebuneală m-apucase, de-am vrut să intru într-o familie onorabilă ! Am cunoscut-o pe maică-sa și i-am sărutat mîna. Și dacă adineauri, la voi, mi-am bătut puțin joc de tine, Ganecika, am făcut-o într-adins, ca să mă conving pentru cea din urmă oară de ce ești tu în stare. Și tare m-ai minunat, crede-mă ! La multe m-aș fi așteptat, dar la asta nu ! Și cum de ai putut să te gîndești măcar să mă iei de nevastă, știind că în ajunul căsătoriei tale generalul îmi dăruiește un asemenea colier scump de perle, iar eu îl primesc ! Dar Rogojin ? Păi, ăsta, în propria ta casă, de față cu mama și cu sora ta, a vrut să mă cumpere, stînd la tocmeală, ceea ce nu te-a împiedicat totuși să vii după aceea să-mi ceri mîna ! Ba erai gata s-o aduci și pe soră-ta ! Să fi avut dreptate Rogojin, spunînd despre tine că, pentru trei ruble, ai fi în stare să te tîrîi în patru labe și pînă la Vasilievski Ostrov ?

— Se duce țiriș, îl cunosc eu ! întări Rogojin încet, dar cu un aer de profundă convingere.

— Hai să zicem, dacă erai muritor de foame, treacă-meargă ; dar, după câte știu, ai o leafă destul de frumoșică. Și cu toate astea nu numai că te-ai pretat la afacerea asta rușinoasă, dar erai gata să te și însori cu o ființă nesuferită (căci știu bine că mă urăști) ! Acum m-am convins și eu că pentru bani un asemenea om ar fi în stare să bage cuțitul în tine ! I-a cuprins pe toți o lăcomie, încît se dau în vînt după bani ca niște apucați. Vezi câte un ținc, nici nu i-a căzut încă cașul de la gură, și dă din coate să ajungă cămătar. Ar fi în stare cu briciul înfășurat în mătase să-i taie beregata și celui mai bun prieten al său ca unui berbec³³, furișîndu-se pe la spate, așa cum citii undeva nu demult. Ce mai... ești un mare nerușinat ! Și eu sint o nerușinată, dar tu m-ai întrecut. Cît despre curtezanul cu buchetele, nici n-am cuvinte...

— Cum poți să vorbești așa, Nastasia Filippovna ! strigă, plesnindu-și palmele, generalul, sincer dezolat. Dumneata, totdeauna așa de fină și delicată, care judecai atît de frumos ! Și deodată, ce limbaj ! Ce expresii !

— Generale, acum sint amețită și vreau să petrec, rise deodată Nastasia Filippovna. Azi e ziua mea, sărbătoarea mea, triumful meu, îl așteptam de mult. Daria Alexeevna, vezi pe amatorul acesta de flori, *Monsieur aux camélias* *, uite-l cum stă acolo și-și ride de noi...

— Nu rid, Nastasia Filippovna, ci doar ascult cu cea mai mare atenție, replică Toțki cu demnitate.

— Ei bine, pentru ce, în loc să-i redau libertatea, l-am chinuit cinci ani de-a rîndul ? Merita el asta ? E așa cum îl arată firea și altfel nu poate fi... Ba e încredințat probabil că-i datorez și recunoștință ; m-a instruit omul, m-a întreținut ca pe o contesă, a cheltuit o avere cu mine ; încă în provincie căuta să mă mărite cu un om onorabil, iar aici mi l-a găsit pe Ganecika ; și ce crezi, de cinci ani nu mai trăiesc cu el și în tot acest timp am continuat să primesc bani de la el, pentru că socoteam că-i dreptul meu ! Mi-am pierdut cumpătul de tot ! Tu spui : ia suta de mii și trimite-i la plimbare, dacă ți-e silă. E adevărat, mi-e silă... Puteam să mă mărit de multă vreme, și nu cu unul ca Ganecika, dar gîndul acesta îmi repugna. Și

* Domnul cu camelii (fr.).

la ce bun mi-am irosit cinci ani din viață, hrănindu-mi sufletul cu fiere ? Și totuși, ai să mă crezi ori nu, acum patru ani mă întrebam cîteodată dacă n-ar fi mai bine să mă mărit cu Afanasi Ivanovici al meu. Din răutate mă gîndeam ; cîte nu-mi treceau pe atunci prin cap ! Și puteam să-l determin ! Chiar și el îmi făcea avansuri și-mi dădea a înțelege, crede-mă. Știu bine că nu era sincer, mă mințea, dar e prea pofticios ca să poată rezista ispitei. Pe urmă, mulțumesc lui Dumnezeu, mă gîndii că nici măcar această ură n-o merită ! Și deodată simții atita repulsie față de el, încît și dacă mă cerea în căsătorie, îl refuzam. Cinci ani am jucat farsa asta ! Decît așa, mai bine s-ajung o femeie de stradă, căci acolo mi-e locul ! Ori să-mi fac de cap plecînd cu Rogojin, sau de mîine chiar să mă fac spălătoreasă ! Căci nimic din ceea ce-i pe mine nu-i al meu ; cînd o fi să plec îi arunc în obraz totul, îi las pînă și ultima zdreanță, iar cînd n-o să mai am nimic, cine va mai rîvni să mă ia ? Ia întreabă-l pe Ganea, mă ia el atunci de nevastă ? Nici chiar Ferdișcenko nu m-ar lua !...

— Ferdișcenko poate că nu te-ar lua, Nastasia Filippovna, sînt un om sincer, interveni Ferdișcenko, în schimb, prințul te-ar lua sigur ! Dumneata stai și te vâicărești, dar mai bine te-ai uita o clipă la prinț ! Îl observ de mult...

— E adevărat ? întrebă ea pe Mișkin.

— Adevărat, rosti prințul aproape în șoaptă.

— Și m-ai lua așa cum sînt, săracă de tot !

— Te-aș lua oricum, Nastasia Filippovna...

— Altă comedie ! murmură generalul. Era de prevăzut !

Prințul fixă o privire tristă, gravă și pătrunzătoare pe chipul Nastasiei Filippovna, în timp ce ea continuă să-l observe.

— Poftim, s-a și găsit ! spuse deodată, adresîndu-se din nou Dariei Alexeevna. Nu mă îndoiesc că ar face-o dintr-o mare bunătate a inimii, îl cunosc. Uite că mi-am și găsit un binefăcător ! Dar cine știe, o fi poate adevărat ce se spune despre el că e... într-o doagă. Și din ce ai să trăiești, mă rog, dacă ești atît de îndrăgostit că ai fi în stare, tu, un prinț de singe, să mă iei de nevastă din mîinile lui Rogojin ?

— Te iau curată și cinstită. Nastasia Filippovna, și nu din mîinile lui Rogojin, răspunse prințul.

— Cum adică, eu și cinstită ?

— Da, dumneata.

— Ei, asta e ceva... ca în romane ; aiureli din vremuri apuse, dragă prințe ; acum lumea s-a deșteptat și bazaconiile astea nu mai prind ! Și-apoi, cum poți să te gîndești la înșurătoare, cînd dumneata însuși ai avea nevoie de o dădacă ? !

Prințul se ridică și cu un glas sfios și tremurător, avînd însă aerul unui om pe deplin convins de ceea ce spune, rosti apăsător :

— Poate că ai dreptate, Nastasia Filippovna, eu nu mă pricep la nimic, nu cunosc nimic, dar... socot că dumneata îmi vei face onoarea și nu eu dumitale. Eu... nu sînt nimic, pe cînd dumneata ai cunoscut suferința și ai ieșit neîntinată dintr-un asemenea infern. Asta înseamnă mult. N-ai de ce să te simți dezonorată și să pleci cu Rogojin. Ești prea întăritată acum... Ai înapoiat șaptezeci de mii de ruble domnului Toțki și spui că pleci și-i lași totul, totul. Care de aici ar fi în stare să facă la fel ! Eu... Nastasia Filippovna... te iubesc. Aș muri pentru dumneata, Nastasia Filippovna. N-aș permite nimănui să spună un singur cuvînt rău despre dumneata, Nastasia Filippovna... Dacă o să fim săraci, voi munci, Nastasia Filippovna.

La auzul acestor ultime cuvinte ale prințului, Ferdișcenko și Lebedev chicotiră, iar generalul își dresе glasul, tușind pe-nfundate. Ptițin și Toțki nu se abținură să nu zîmbească, străduindu-se s-o facă cît mai discret. Ceilalți rămaseră pur și simplu cu gurile căscate.

— ...Și, cine știe, poate că nici n-o să fim așa de săraci, ci dimpotrivă, foarte bogați, Nastasia Filippovna, continuă prințul cu aceeași voce sfioasă. De altfel, nu știu încă nimic sigur, și-mi pare rău că de cînd am sosit, în cursul zilei de azi, n-am putut afla ceva mai precis, dar am primit în Elveția o scrisoare de la Moscova, din partea unui domn, pe nume Salazkin, care îmi face cunoscut că e posibil să intru în posesia unei moșteniri foarte importante. Iată scrisoarea...

Și la aceste cuvinte, prințul scoase o scrisoare din buzunar.

— Nu cumva aiurează ? mormăi generalul. E o adevărată casă de nebuni !

Urmă o clipă de tăcere.

— Ai spus, mi se pare, prințe, că scrisoarea e de la Salazkin ? întrebă Ptițin. E o persoană foarte cunoscută în anumite cercuri, are reputația unui om de afaceri serios și priceput, și, dacă această înștiințare vine chiar de la el, poți într-adevăr să-i dai deplină crezare. Din fericire, cunosc scrisul lui Salazkin, întrucît am avut, nu demult, niște afaceri cu el... Dacă mi-ai

da voie să-mi arunc ochii pe această scrisoare, aş putea să-ţi spun cu precizie dacă e scrisă de el.

Fără nici un cuvînt, prinţul, cu o mină tremurătoare, întinse scrisoarea lui Ptiţin.

— Ia staţi, cum vine asta ? sări deodată generalul, uitîndu-se la ceilalţi cu un aer semidement. Cu adevărat, e vorba de o moştenire ?

Toate privirile se îndreptară spre Ptiţin, care citea scrisoarea. O nouă întîmplare senzaţională venea să aţite curiozitatea tuturor. Ferdişcenko nu-şi mai găsea astîmpăr : Rogojin, nedumerit, îşi plimba privirea din ce în ce mai nelinistită, uitîndu-se cînd la prinţ, cînd la Ptiţin. Daria Alexeevna, în asteptare, stătea ca pe ghimpi. Pînă şi Lebedev îşi pierdu răbdarea şi, părăsindu-şi colţul, se postă în spatele lui Ptiţin, încercînd să parcurgă din ochi scrisoarea, peste umărul acestuia, cu înfăţişarea omului care se teme să nu se pomenească deodată cu un ghiont în spate.

XVI

— E o chestiune sigură, declară în sfîrşit Ptiţin, împăturind scrisoarea şi înapoiind-o prinţului. Primeşti, fără nici o bătaie de cap, pe baza testamentului indiscutabil al unei mătuşi, un foarte însemnat capital.

— Cu neputinţă ! izbucni generalul, explodînd parcă.

Toţi rămaseră din nou cu gura căscată.

Ptiţin explică, adresîndu-se în special lui Ivan Feodorovici, că o mătuşă de-a prinţului, pe care el n-a cunoscut-o, de altfel, niciodată personal, murise cu cinci luni în urmă ; defuncta, sora cea mai mare a mamei prinţului, era fata unui negustor din corporaţia a treia, pe nume Papuşin, care, dînd faliment, murise în mizerie la Moscova. În schimb, fratele mai mare al acestui Papuşin, mort şi el de curînd, fusese un negustor cunoscut prin averea sa. Acum un an pierduse rînd pe rînd, la interval de o lună, pe cei doi fii ai săi, şi bătrînul, zdrobit de această nenorocire, în scurtă vreme după aceea decedă şi el. Era văduv, şi toată averea lui trecu unei nepoate — mătuşa prinţului, o femeie foarte săracă, care trăia din mila altora. În momentul cînd îi veni moştenirea lui Papuşin, mătuşa

aceasta, suferindă de dropică, era pe patul de moarte, dar amintindu-și de prințul Mișkin, îl însărcină de îndată pe Salazkin să-l caute și, între timp, mai apucă să-și facă testamentul. Nici prințul și nici doctorul la care stătea în Elveția nu mai așteptară o înștiințare oficială și, după primirea scrisorii lui Salazkin, hotărîră plecarea lui în țară.

— Nu pot să-ți spun decît atît, încheie Ptițin, adresîndu-se prințului, că drepturile dumitale asupra moștenirii par să fie pe deplin legale și incontestabile, iar în ceea ce-l privește pe Salazkin, poți să fii încredințat că tot ce ți-a scris el este sută-n sută exact. Felicitările mele, prințe ! Nu este exclus ca toată moștenirea să se ridice cam pînă la un milion și jumătate ruble, dacă nu și mai mult, dat fiind că Papușin a fost un negustor foarte bogat.

— Ptii, ce noroc pe capul celui din urmă prinț din neamul Mișkinilor ! se entuziasmă Ferdișcenko.

— Urra ! zbiră și Lebedev cu vocea lui răgușită de bețivan.

— Și eu care-l împrumutai adineauri cu douăzeci și cinci de ruble, sărăcuțul de el, ha, ha, ha ! Curată fantasmagorie ! se minună generalul, care nu reușea să-și revină din buimăceală. Ei, dacă-i așa, să-ți prezint felicitări ! Omagiile mele ! Și ridiciîndu-se de la locul lui, se duse să-l îmbrățișeze pe prinț.

După el începură să se ridice și ceilalți, înghesuindu-se în jurul lui Mișkin. Apărură în salon chiar și aceia din însoțitorii lui Rogojin care rămăseseră în camera vecină. Se iscă un adevărat vacarm, în care se amestecau crîmpeie de vorbe, exclamații, ba se auziră și glasuri reclamînd șampanie ; toată lumea se agita, se înghesuia într-o febrilă zăpăceală. Aproape cu toții uitaseră în acel moment de Nastasia Filippovna, deși era gazdă și sărbătorita acestei reuniuni. Dar, revenindu-și treptat din uimire, aproape simultan, se dumiriră că prințul o ceruse de fapt în căsătorie. Confuzia și extravaganța situației din seara aceea se dovedea așadar întreit mai teribilă de cum părea la început. Uimit la culme, Toțki ridica mereu din umeri ; singur el mai rămăsese pe scaun, pe cînd toți ceilalți se îmbulzeau haotic în jurul mesei. Cu toții fură de acord mai tîrziu că exact din momentul acela Nastasia Filippovna începu să dea semne de sminteală. Rămăsese pironită pe scaun, plimbîndu-și o vreme ochii prin salon și uitîndu-se la fiecare din cei de față cu o privire stranie, uimită, fără să înțeleagă ce anume se petrece, străduindu-se zadarnic să priceapă. Apoi se întoarse brusc către

prinț și, încruntându-și sprincenele amenințător, îl examina cu atenție ; o clipită i se năzări poate că totul nu a fost decît un joc, o glumă, dar înfățișarea prințului, felul cum o privea îi spulberă orice îndoială. Rămase îngîndurată, apoi zîmbi, fără a-și da seama pentru ce anume.

— E adevărat, așadar, voi deveni prințesă ! murmură ea ca pentru sine, cu o nuanță de ironie, și întîlnind din întîmplare privirea Dariei Alexeevna, izbucni în ris. Ce deznodămînt neașteptat !... Nu-mi închipuiam... Dar de ce stați în picioare, domnilor ? Vă rog, luați loc, felicitați-mă pentru logodna mea cu prințul ! Mi se pare că cineva a dorit șampanie ; Ferdișcenko, te rog să fie servită mai repede șampania. Katia, Pașa, adăugă ea deodată, zărindu-și cameristele în ușă, veniți încoace ; știți că mă mărit ? Cu un prinț ; are un milion și jumătate ; e prințul Mișkin și mă ia de soție !

— Să fie cu noroc, draga mea, era și timpul ! Nu lăsa să-ți scape prilejul ! strigă Daria Alexeevna, profund zguduită de cele întîmplate.

— Stai lîngă mine, prințe, urmă Nastasia Filippovna, uite așa ; a, iată a venit și șampania ! Așadar, felicitați-ne, domnilor !

— Urra ! izbucniră numeroase glasuri. Mulți, și printre ei aproape toți acoliții lui Rogojin se înghesuiră în jurul tăvilor cu șampanie. Dar cu toate că vociferau care mai de care și erau gata să-și dea drumul și mai mult, unii din ei simțiră chiar și în atmosfera aceea plină de ciudătenii și zăpăceală generală că decorul se schimbă. Alții, dezorientați și neîncrezători, așteptau să vadă ce se mai întîmplă. Cei mai mulți însă schimbau păreri pe șoptite, socotind că nu-i nimic neobișnuit în toată afacerea aceasta, că s-au mai văzut prinți căsătorindu-se cu te miri cine, ba unii chiar și cu țigănci, cîntărețe de prin localuri. În ce-l privește pe Rogojin, acesta stătea buimac și privea în jur, cu fața schimonosită, pe care încremenise un zîmbet plin de nedumerire.

— Gîndește-te ce faci, prințe dragă ; vino-ți în fire, omule ! șopti îngrozit generalul, apropiindu-se de prinț și trăgîndu-l pe furîș de mîneacă.

Nastasia Filippovna observă mișcarea și izbucni în hohote nestăpinite de ris.

— Nu, generale ! De aci încolo sînt și eu prințesă, ai auzit doar ? ! Prințul nu va îngădui nimănui să mă jignească ! Afanasi Ivanovici, de ce nu-mi prezinți felicitări ? Acum, oriunde voi

sta în rînd cu nevasta dumatăle ; nu e rău să ai un asemenea soț, ce zici ? Are un milion și jumătate, e prinț și, pe lîngă toate, e și idiot, se spune ; ce aș putea să-mi doresc mai mult ? Abia acum începe pentru mine o viață nouă ! Ai întîrziat, Rogojin ! Ia-ți pachetul ; eu mă mărit cu prințul și voi fi mai bogată decît tine !

În sfîrșit izbuteși și Rogojin să-și dea seama de ceea ce se petrece. O suferință de neînchipuit i se întipări pe obraz. Frîngîndu-și mîinile, lăsă să-i scape un geamăt din piept.

— Renunță ! răzni el către prinț.

Cuvintele lui stîrniră un haz general.

— Nu cumva ai vrea să se lase păgubaș de dragul tău ? îl ironiză Daria Alexeevna cu un aer triumfător. Atîta știi : să trîntești banii pe masă, mitocan ce ești ! Prințul o ia de nevastă, auzi ? Iar tu ai venit aici să-ți faci mendrele.

— O iau și eu ! Mă însor chiar acum, în clipa asta ! Dau tot ce am...

— Uită-te la el ! A venit beat direct de la crîsmă, ar trebui dat pe ușa afară ! se înverșună Daria Alexeevna în culmea indignării.

Rîsetele se întetiră.

— Auzi, prințe, zise Nastasia Filippovna, adresîndu-se lui Mișkin, auzi cum se tocmește un bătăran pentru logodnica ta ?

— El e beat acum, rosti prințul. Te iubește mult.

— Și n-are să-ți crape obrazul de rușine mai tîrziu că te-ai însurat cu una care cînt pe ce era să fugă cu Rogojin ?

— Aveai febră în momentul acela, și acum ai febră, și parcă ai fi în delir.

— Și n-ai să te simți rușinat cînd ți se va spune că nevastă-ta a fost țîitoarea lui Toțki ?

— Nu, n-am să mă simt rușinat... Doar nu din voia dumatăle ai ajuns la Toțki.

— Și n-ai să-mi scoți ochii niciodată cu asta ?

— Nu, niciodată !

— Ia seama, nu jura pentru toată viața !

— Nastasia Filippovna, rosti prințul domol, cu blindețe și compasiune în glas, ți-am spus adineauri că m-aș simți onorat dacă mi-ai acorda mîna și că prin asta nu eu, ci dumneata mi-ai face o mare cinste. Ai zîmbit atunci și am auzit și rîsetele celor din jur. M-am exprimat poate într-un fel caraghios sau poate că am fost cam ridicol ; dar mi s-a părut întotdeauna că...

știu ce înseamnă onoarea și sînt sigur că am spus un lucru adevărat. Adineauri voiai să pornești pe drumul pierzaniei, fără puțință de întoarcere, și niciodată nu ți-ai fi iertat acest lucru, deși nu ai nici o vină. E de neconceput ca viața dumitale să fie distrusă pentru totdeauna. Și dacă Rogojin a venit aici, iar Gavrilă Ardalionovici a vrut să te înșele, ce rost mai are să vorbești mereu despre asta ? Ceea ce ai făcut dumneata, o repet, puțini oameni ar fi în stare să facă, și dacă ai vrut să pleci cu Rogojin, n-a fost decît o criză ; erai descumpănită, chinuită. De altfel, criza aceasta nu ți-a trecut de tot nici acum și ar fi mai bine să te culci. Cu Rogojin n-ai fi putut sta în nici un caz, și a doua zi chiar ai fi preferat să te faci spălătoreasă, decît să rămii cu el. Ai o fire mîndră, Nastasia Filippovna, dar poate că ești atît de nefericită, încît te crezi vinovată cu adevărat. Ai nevoie de multă îngrijire, Nastasia Filippovna. Eu te voi îngriji. Adineauri ți-am văzut portretul și am avut impresia că regăsesc în el trăsături cunoscute. Și mi s-a părut că mă chemi de mult... Eu... te voi respecta toată viața, Nastasia Filippovna, încheie prințul brusc, revenindu-și parcă și roșind la gîndul că se des-tăinuia astfel în prezența unor oameni care nu vor fi niciodată în stare să-l înțeleagă.

Ptițin își lăsase din decență capul în jos, cu privirea ațintită în podea, în timp ce Toțki cugeta : „O fi el idiot, dar știe că lingușirea este calea cea mai sigură pentru atingerea scopului ; ce ți-e și cu firea omului !“

Prințul observă că, din colțul său, Ganea îl fixa cu ochi scînteietori, ca și cum ar fi vrut să-l prefacă în scrum.

— Ce om de inimă ! spuse tare Daria Alexeevna, înduioșată.

— Un om cult, dar pierdut iremediabil ! murmură generalul.

Toțki își luă pălăria, cu gîndul să plece neobservat. Se în-telese din ochi cu generalul să iasă împreună.

— Îți mulțumesc, prințe ! Nimeni pînă acum nu mi-a vorbit astfel, spuse Nastasia Filippovna. Toți îmi dădeau tircoale ca să mă cumpere și nu s-a găsit nici un om cumsecade care să mă ceară în căsătorie. Ai auzit, Afanasi Ivanovici ? Cum ți se pare tot ce mi-a spus prințul ? Aproape necuviincios, nu-i așa ?... Rogojin ! Așteaptă, nu pleca. De altfel, văd că nici nu ești prea grăbit. S-ar putea să merg totuși cu tine. Încotro voiai să mă duci ?

— La Ekaterinhof, raportă scurt, din colțul său, Lebedev. Rogojin tresări și se uită cu ochi mari la Nastasia Filippovna, de parcă nu-i venea să creadă. Părea cu totul năuc, ca și cum ar fi primit o lovitură zdravănă de măciucă în cap.

— Dar ce-ți veni, soro ? Într-adevăr, te apucă niște crize, ai înnebunit ? strigă speriată Daria Alexeevna.

— Și ai luat-o chiar în serios ? sări Nastasia Filippovna din loc, hohotind. Cum îți închipui că aș fi în stare să distrug viața acestui prunc nevinovat ? Așa ceva i-ar șede bine lui Afanasi Ivanovici, poate, care se pricepe să oblăduiască făpturi nevino-vate ! Să mergem, Rogojin ! Da unde-i pachetul ? Chiar dacă vrei să te însori cu mine, banii totuși mi-i lași. Nu se știe, poate că nici nu mă mărit cu tine. Ce-ai crezut, că dacă mi-ai propus să mă iei de nevastă, pachetul îți rămîne ție ? Nu se prinde ! Sînt și eu o neobrăzată ! Am fost țiitoarea lui Toțki... Prințe ! Perechea potrivită pentru tine ar fi Aglaia Epancina, nu Nasta-sia Filippovna ; dacă m-ai lua, Ferdișcenko te-ar arăta cu dege-tul ! Știu, nu-ți pasă de asta ; dar mi-e teamă că te nenorocesc, și mai devreme sau mai tîrziu tot nu scap de reproșurile tale ! Cît despre marea cinste pe care ți-aș face-o, așa cum zici, în-treabă-l pe Toțki, el e în măsură să te lămurească. Iar tu, Ganecika, să-ți iei gîndul de la Aglaia Epancina, ai dat greș, băiatule ! Dacă nu te tocmeai cu ea, se ducea cu siguranță după tine ! Așa sînteți voi, bărbații ; fie că-i o femeie destrăbălată, fie că-i una cinstită, pentru voi totuna, și uite că nu ți-a mers... Ce-ai rămas așa, cu gura căscată, generale ?

— Sodomă, adevărată Sodomă ! repeta generalul, dînd din umeri. Între timp se ridicase de pe canapea.

Toată lumea era din nou în picioare. Nastasia Filippovna părea că-și pierduse cu adevărat mințile.

— Nu, nu se poate ! gemu prințul, frîngîndu-și mîinile.

— Ba bine că nu ! Ai luat cumva în serios tot ce ți-am spus ? Am și eu poate mîndria mea, așa dezvățată cum sînt ! Adinea-uri spuneai că sînt perfecțiunea întruchipată ; frumoasă perfecțiune, n-am ce zice, care numai pentru a se făli de a fi călcat în picioare un milion și un titlu de prințesă se cufundă în mo-cirlă ! Ce fel de soție ți-aș fi eu după toate astea ? Afanasi Iva-novici, ai văzut cum azvîrlii un milion pe fereastră ? Și dum-neata, care erai sigur că mă ferecești cu Ganecika și cu cele șaptezeci și cinci de mii de ruble ale dumitale ! Păstrează-ți banii, Afanasi Ivanovici (să te fi ridicat cel puțin pînă la suta

de mii ; Rogojin a fost mai galant !). Dar pe Ganecika îl voi răsplăti eu, mi-a venit o idee. Acum însă vreau să petrec, sînt doar o femeie pierdută ! Zece ani am stat în temniță, acum m-a ajuns și pe mine norocul ! Ce mai aștepți, Rogojin ? Pornim !

— Por-nim ! zbieră Rogojin ca un smintit. Hei, voi de-acolo... adu-ceți vin... pentru toată lumea ! Iu-hu-hu !

— Vin... vin... Vreau să beau, să petrec. Va fi și muzică ?

— Da, da, o să fie ! Nu te apropia ! răcni din nou Rogojin ca ieșit din minți, văzînd că Daria Alexeevna se îndrepta spre Nastasia Filippovna. E a mea ! Numai a mea ! Regina mea ! S-a zis !

Sufocîndu-se de fericire, se învîrtea în jurul Nastasiei Filippovna și strigă celorlalți : „Nu vă apropiați !“ Toată ceata lui se înghesuise acum în salon. Unii beau, alții strigau și rîdeau ; alții erau foarte veseli și nu mai simțeau nici cea mai mică jenă. Ferdișcenko sonda terenul, să vadă de nu e chip cumva să se opoșească pe lingă ei. Generalul și Toțki dădură din nou să plece. Ganea era și el cu pălăria în mină, dar rămase locului, nemișcat și mut, ca și cum nu-și putea desprinde ochii de la această scenă.

— Nu vă apropiați ! răcnea Rogojin.

— Dar ce te-a apucat, de zbieri așa ? îl domolea rîzînd Nastasia Filippovna. Sînt încă stăpînă aici, la mine acasă, și, dacă vreau, te pot da pe ușa afară. Nu ți-am luat încă banii, sînt tot acolo pe masă ; adă pachetul ! Pachetul conține o sută de mii de ruble, zici ? Ce oroare ! Ce-i, Daria Alexeevna ? Făceam mai bine să-l nenorocesc pe dînsul ? (Cu un gest din cap arată spre Mișkin.) Însurătoare îi trebuie lui ? Mai degrabă ar avea nevoie de o dădacă ; lasă că o să facă generalul pe dădaca ; ia te uită ce curte îi face ! Privește, prințe, logodnica ta a luat bani de la altul, pentru că e o tîrfă, și tu voiai să te însori cu ea ? Dar de ce plîngi ? Ți-e așa de greu ? Haide, rizi, fii vesel ca mine, îi dădea mereu pe același ton Nastasia Filippovna, în timp ce pe obraji îi sclipiră două lacrimi mari. Lasă-te în voia vremii — totul trece ! E mai înțelept să te răzgîndești acum, decît mai tîrziu... Dar ce v-ați apucat acum să bocitiți cu toții ? Uite, și Katia plînge ! Nu trebuie, Katia dragă ! N-am să vă las fără ajutor, nici pe tine și nici pe Pașa ; am și dat dispozițiile trebuincioase ; iar acum, rămîneți cu bine ! O fată cinstită ca tine am pus-o să mă servească pe mine, o destrăbălată ! Așa-i mai bine, prințe, crede-mă, așa-i mai bine ; mai tîrziu m-ai fi disprețuit și n-am

fi fost fericiți ! Nu te jura, tot n-am să te cred ! Și oricum, ar fi fost o mare nerozie !... Să ne luăm dar rămas bun, ca doi prieteni. De fapt, și eu sînt o visătoare, și îți închipui ce ar fi ieșit ! Parcă eu n-am visat să te întîlnesc odată și odată ? Ai avut dreptate, de mult visez la asta ; încă de pe atunci, în cei cinci ani cît am stat singură-singurică în conacul lui, la țară ; de multe ori mă luam cu gîndul și îmi închipuiam că un om întocmai ca tine, bun, cinstit, frumos și chiar la fel de neajutorat, îmi iese deodată în cale și-mi spune : „N-ai nici o vină, Nastasia Filippovna, iar eu te ador !” Să înnebunești, nu alta, de atîta frumusețe... Și deodată se înființa asta ; în fiecare an își petrecea două luni la țară, pe urmă pleca, lăsîndu-mă pîngărită, înjosită, batjocorită, încît de o mie de ori am vrut să-mi fac seama, să mă arunc în lac, dar am fost lașă, n-am avut destulă tărie să mă hotărăsc ; acum însă... Rogojin, ești gata ?

— Gata. Nu vă apropiați !

— Gata ! Gata ! se auziră mai multe glasuri.

— Troicile cu zurgălăi ne așteaptă !

Nastasia Filippovna luă pachetul în mînă.

— Ganka, mă ispitește un gînd : să te despăgubesc ; pentru ce ai pierde chiar totul ? ! Rogojin, e adevărat că pentru trei ruble s-ar tîrî în patru labe pînă la Vasilievki Ostrov ?

— Așa e !

— Ei bine, ascultă, Ganea, vreau să-ți mai admir o dată sufletelul ; m-ai chinuit de ajuns în aceste trei luni, acum e rîndul meu. Vezi pachetul ăsta ? Sînt aici o sută de mii de ruble ! Uite, îl arunc îndată în focul din cămin, toți cei de față vor fi martori ! În clipa cînd va fi cuprins de flăcări, du-te și-l scoate din vilvătaie, dar cu miinile goale, fără mănuși, cu mînecele suflecate. Dacă faci asta, pachetul e al tău și toți banii îți aparțin. Te frigi puținel la degețele, dar face, e vorba de o sută de mii de ruble, gîndește-te ! Întinzi mîna și cît ai clipi l-ai și scos, nu-i mare lucru ! Iar eu îți voi admira sufletelul, cum te îndeamnă să te bagi în flăcări după banii mei. Toată lumea e martoră că pachetul va fi al tău. Iar dacă nu-l scoți, rămîne să ardă tot, să-l mistuie flăcărilor, căci altcuiva nu voi îngădui să se atingă de el. Dați-vă cu toții la o parte ! Banii aceștia îmi aparțin ! Rogojin mi-i dă ca să petrec o noapte cu el. Nu-i așa că banii sînt ai mei, Rogojin ?

— Ai tăi sînt, comoara mea ! Ai tăi, crăiaso !

— Ei bine, dați-vă la o parte, fac ce vreau, să nu mă împiedicați ! Ferdișcenko, ațită focul !

— Nastasia Filippovna, nu mă ajută puterile, *răspunse acesta buimac.

— U-uf ! făcu tinăra femeie cu dispreț și, apucînd văturaiul, răscoli butucii încinși ce pîlpîiau încă, apoi zvîrli pachetul în vilvătaia jarului răscolit.

Un strigăt general umplu salonul ; cîțiva își făcură chiar semnul crucii.

— A înnebunit ! A înnebunit ! se auzea din toate părțile.

— Oare... n-ar trebui... s-o legăm ? spuse încet generalul lui Ptițin. Sau să trimitem după... căci e nebună ! Nu-i așa că-i nebună ?... Asta-i nebunie curată !

— N-nu, poate că nu-i tocmai nebunie, răspunse Ptițin care, tremurînd și alb ca varul, nu era în stare să-și desprindă ochii de la pachetul ce începea să se aprindă.

— E nebună ! Nu-i așa că nu-i în toate mințile ? o ținea una și bună generalul, agățîndu-se acum de Toțki.

— Ți-am spus doar că e o femeie excentrică, murmură Afanasi Ivanovici, făcînd și el fețe-fețe.

— Și cînd te gîndești că e vorba de o sută de mii de ruble, nu glumă !...

— Doamne, Doamne ! se auzea din toate părțile. Toți se îmbulzeau în jurul căminului, curioși să vadă cu ochii lor, și nu-și puteau stăpîni strigătele de uimire... Cîțiva se urcară pe scaune, ca să privească pe deasupra celor din față. Daria Alexeevna, înspăimîntată, se refugie în odaia de alături și vorbea acum în șoapte întretăiate cu Pașa și Katia. Nemțoaica cea frumoasă o și luase din loc.

— Măiculiță ! Suflet milostiv ! Stăpînă atotputernică ! strigă Lebedev, căzînd în genunchi înaintea Nastasiei Filippovna, cu brațele întinse spre cămin. O sută de mii de ruble ! O sută de mii ! Le-am văzut, pachetul a fost făcut sub ochii mei ! Zină bună ! Îndură-te ! Poruncește-mi să mă vîr în cămin, intru cu totul, bag în foc capul meu innălbît de griji... O soție bolnavă, neputincioasă, treisprezece copii orfani în casă, tatăl îngropat săptămîna trecută, un om care moare de foame. Nastasia Filippovna !

Și, țipînd ca din gură de șarpe, se și tîrî spre cămin.

— Înapoi ! strigă Nastasia Filippovna, îmbrîncindu-l la o parte. Dați-vă la o parte cu toții ! Ganea, ce mai stai ? Lasă rușinea la o parte ! Hai, du-te de-ți ia pachetul ! E norocul tău !

Dar bietul Ganea suportase prea multe în ziua aceea pentru a fi în stare să mai facă față și acestei ultime și neașteptate încercări. Toți se dădură la o parte, lăsîndu-l față-n față cu Nastasia Filippovna. Amîndoi se aflau la trei pași unul de altul. În picioare, Nastasia Filippovna aștepta, și privirea ei scînteietoare nu-l slăbea de loc. Ganea, în frac, înmănușat, cu pălăria în mînă, stătea în fața ei fără să spună un cuvînt și, cu brațele încrucișate, privea focul. Un zîmbet de om smintit rătăcea pe chipul său livid. E drept, el nu putea, nu era în stare să-și întoarcă ochii de la foc, de la pachetul deja atins de flăcări, dar ceva nou părea că începe să-i pilpiie în suflet ; s-ar fi zis că jurase să îndure pînă la capăt acest supliciu ; stătea pironit locului, întocmai ca o stană de piatră și, după cîteva clipe, toată lumea înțelese că nu se va duce să scoată pachetul din foc, că nu vrea să-l scoată și că va lăsa să ardă suta de mii de ruble.

— Bagă de seamă, dacă-l lași să ardă, nu mai scapi de batjocură și de gura lor, îi strigă Nastasia Filippovna, și sînt sigură că după asta ai să te spînzuri. Nu glumesc de loc !

Pălălăile ce se ridicaseră la început între cei doi tăciuni încinși păreau mai întii că se vor stinge sub greutatea pachetului. Nu se mai văzu decît o pară mică, albăstruie, care mai pilpiia la capătul tăciunelui, dedesubt. Dar iată că o limbă roșcată, subțire și prelungă, linse pachetul, focul se agăță alergînd în sus pe margini și, deodată, pachetul fu cuprins în întregime de flăcări și o vîlvătaie vie se înălță deasupra lui. Un strigăt izbucni din toate piepturile.

— Nastasia Filippovna, îndură-te, măicuțiță ! se tînguia Lebedev, repezindu-se iar spre foc, dar Rogojin îl dădu la o parte, îmbrîncindu-l cu piciorul.

Rogojin nu-și mai putea lua privirea de la Nastasia Filippovna. Fascinat, o sorbea din ochi. Era în al șaptelea cer.

— Crăiasă, adevărată crăiasă ! repeta el într-una, adresîndu-se la nimereală celor din dreapta și din stînga sa. E de-a noastră ! striga năuc. Ați văzut, șnapanilor ? Strașnic ! Care dintre voi ar fi în stare să facă așa ceva, ai ?

Prințul observa toată scena în tăcere și cu un aer îndurerat.

— Îl scot cu dinții pentru o mie de ruble numai, se oferi deznădăjduit Ferdișcenko.

— Parcă ce, eu n-aş putea să-l scot cu dinţii ? se scandaliză, scrişnind aprig din dinţi, domnul cu pumnii zdraveni, postat în spatele celorlalţi ; apoi, apucat, se vede, de un adevărat acces de exasperare, zbieră : La naiba ! Arde ! O să ardă totul, n-auziţi ?

— Arde ! arde ! strigau acum toţi într-un glas, înghesuindu-se buluc mai aproape de cămin.

— Ganea, nu te mai codi ; te îndemn pentru ultima oară !

— Dar sai odată ! urlă Ferdişcenko ca scos din minţi ; apoi, nemaştiind ce face, se repezi şi-l trase pe Ganea de mîneacă : Bagă-te, fandositure ! Arde, nu-nţelegi ! A-a-ah, afurisitul !

Ganea îl îmbrînci pe Ferdişcenko, se întoarse şi se îndreptă spre uşă ; dar n-apucă să facă nici doi paşi, se clătină şi se prăbuşi ca străfulgerat pe podea.

— A leşinat ! strigară ceilalţi

— Ai milă, măculiţă, că scrum se alege din ei ! gemu Lebedev.

— Or să ardă aşa, degeaba ! urlau ceilalţi.

— Katia, Paşa, unde sînteţi ? Repede — apă, alcool ! strigă Nastasia Filippovna, aruncîndu-şi ochii spre Ganea, care zăcea cu faţa-n jos ; apucă apoi cleştele şi trase pachetul din cămin. Aproape tot învelişul de hîrtie fusese pîrjolit, dar se văzu numai decît conţinutul rămas intact. Teancul de bancnote fusese înfăşurat într-un ziar din trei file şi banii erau neatinşi. Toată lumea răsufală uşurată.

— Doar o singură miişoară dacă a fost puţin atinsă, restul a scăpat, constată cu înduioşare Lebedev.

— Întreaga sumă îi aparţine ! Tot pachetul e al lui ! Aţi auzit, domnilor ? anunţă cu glas tare Nastasia Filippovna, depunînd pachetul alături de Ganea. Nu s-a băgat să-l scoată, s-a ţinut dîrz ! Înseamnă că simţul de demnitate e mai tare la el decît lăcomia de bani. Nu-i nimic, o să-şi vină în fire ! Altfel, m-ar fi înjunghiat poate... Uite că începe să-şi revină. Generale, Ivan Petrovici, Daria Alexeevna, Katia, Paşa, Rogojin, aţi auzit ? Pachetul e al lui, al lui Ganea. I-l dau drept despăgubire... Pentru ce anume, n-are importanţă. Să-i spuneţi. Să-l găsească lingă el cînd s-o trezi... Să mergem, Rogojin ! Adio, prinţe, pentru prima oară am întîlnit un om adevărat ! Adio, Afanasi Ivanovici, mersi !

Toată ceata lui Rogojin porni acum lărmuind în alai spre ieşire în urma şefului şi a Nastasiei Filippovna. În antreu,

slujnicele îi ținură blana ; bucătăreasa Marfa veni în fugă de la bucătărie. Nastasia Filippovna le sărută pe toate.

— E adevărat, conită, ne părăsiți pentru totdeauna ? Și pe noi cui ne lăsați ? Unde vreți să mergeți ? Tocmai acum, într-o zi ca asta ? întrebau servitoarele, plîngînd și sărutîndu-i mîinile.

— Mă duc să fac trotuarul, Katia, ai auzit, acolo-i locul meu, iar de nu, mă fac spălătoreasă ! Mi-ajunge cît am stat cu Afanasi Ivanovici ! Duceți-i salutări din partea mea și să mă iertați dacă vreodată, la supărare, v-am necăjit cu ceva...

Prințul alergă și el spre ieșire, în timp ce Rogojin și însoțitorii lui se instalau în cele patru troici cu zurgălăi trase în fața scării. Generalul izbuti să-l ajungă din urmă, pe scară.

— Ce ai de gînd să faci, prințe, vino-ți în fire, omule ! încercă el să-l oprească, luîndu-l de braț. Las-o, frate ! Nu vezi cum e ? Îți vorbesc ca un părinte...

Prințul îl privi fără să-i spună un cuvînt, se desprinse și coborî treptele în fugă.

Generalul Epancin ajunsese la ușă tocmai în momentul cînd alaiul de troici se puse în mișcare și avu astfel prilejul să vadă cum prințul sări în cea dintîi trăsură ce-i ieși în cale, strigînd birjarului să mîie spre Ekaterinhof, pe urmele alaiului. În același moment, o trăsurică elegantă, înhămată cu un cal sur de rasă, trase în fața scării, și generalul porni, ducînd cu el acasă șiragul de perle pe care avusese grijă să și-l ia, în timp ce în minte începeau să încolțească noi speranțe și proiecte. În noianul acestor proiecte, răsări de vreo două ori și imaginea seducătoare a Nastasiei Filippovna, făcîndu-l să-și spună cu un oftat profund :

— Păcat de ea ! Într-adevăr, mare păcat ! O femeie pierdută ! O smintită... Cît despre prinț, dat fiind schimbarea situației, îi trebuie altfel de soție ; acum Nastasia Filippovna chiar că nu i se potrivește de loc...

Cam în același sens răsunară și cuvintele pline de înțelepciune și de judecată matură pe care le schimbă alți doi din invitații Nastasiei Filippovna, și care găsiseră cu cale să facă o mică plimbare pe jos.

— Știi, Afanasi Ivanovici, cam așa se pare că se întîmplă la japonezi, observă Ivan Petrovici Ptișin. Se zice că la ei cel ofensat se duce la ofensatorul său și-i spune : „M-ai ofensat, de aceea îmi spintec pîntecul sub ochii tăi“, și într-adevăr își spintecă pîntecul de față cu celălalt, simțînd, probabil, o satisfacție

extraordinară ca de pe urma unei adevărate răzbunări. Ciudate firi și caractere mai există pe lumea asta, Afanasi Ivanovici !

— Va să zică, găsești aici o anumită asemănare de situații ? răspunse Toțki zîmbind. Hm, da ! Nimic de zis, o comparație cît se poate de originală și... cu tîlc. Dar ai văzut și dumneata, scumpe Ivan Petrovici, că în ce mă privește, am făcut tot ce mi-a stat în putință ; cred că vei fi de acord că nu mi se poate pretinde imposibilul ! Vei recunoaște, cred, și faptul că în femeia aceasta zace ascunsă o comoară de calități rare... strălucite. Adineauri, am vrut chiar să-i spun, dacă mi-aș fi putut permite în mijlocul vacarmului acela nebunesc, să-i arăt, drept răspuns la reproșurile ei, că ea însăși, așa cum o vedem cu toții, e cea mai bună justificare a purtării mele. Într-adevăr, cine nu și-ar pierde capul... uneori punînd la bătaie chiar totul pentru o asemenea femeie ? Ai văzut cum necioplitul acela de Rogojin i-a pus pe masă o sută de mii de ruble ? ! Să zicem că tot ce s-a petrecut în seara asta a fost aberant, romanțios, lipsit de decență ; în schimb, cîtă extravaganță și originalitate ! Spune și dumneata, n-am dreptate ? Dumnezeuule, ce nu s-ar fi putut face cu un astfel de caracter și cu o asemenea frumusețe ! Zădarnice au fost, se vede, toate strădaniile și ostenele, toată învățătura și toată educația ce i s-au dat ! Nimic nu s-a ales din ele. Totul s-a irosit în vînt. Un diamant neșlefuit — am mai spus-o de atîtea ori...

Și Afanasi Ivanovici scoase un oftat adînc.

I

Două zile după ciudata întâmplare de la serata Nastasiei Filippovna, prin care se încheie prima parte a istorisirii noastre, prințul Mișkin se grăbi să plece la Moscova pentru a intra în posesia moștenirii ce-i venise atât de neașteptat. Se spunea pe atunci că și alte cauze ar mai fi determinat această plecare pripită; dar nu dispunem decât de informații foarte sumare asupra acestui punct, ca și asupra peripețiilor prințului la Moscova sau, mai exact, în timpul absenței sale din Petersburg. Chiar și persoanele care dintr-un motiv sau altul se interesau de soarta lui, avură în aceste șase luni prea puține vești despre dînsul. Zvonuri răzlețe, ce-i drept, mai ajungeau din cînd în cînd la urechile lor, dar și acestea în bună parte erau extrem de bizare și aproape întotdeauna atât de contradictorii, încît se băteau adesea cap în cap. Cel mai viu interes pentru prinț manifestară, desigur, membrii familiei Epancin, deși, la plecare, el nici nu trecuse pe la ei să-și ia rămas bun. Este adevărat că generalul se întîlnise între timp cu el de vreo două-trei ori pentru a discuta împreună niște chestiuni importante; dar dacă Ivan Feodorovici personal ținuse negreșit să-l vadă pe prinț, el nu găsisese totuși cu cale să împărtășească lucrul acesta și familiei sale. Și, în general, la început, adică aproape o lună întreagă după plecarea lui Mișkin, printr-o înțelegere tacită a familiei, rămăsese hotărît să nu se mai vorbească de el. Singură Lizaveta Prokofievna ținu doar să declare încă din primul moment „că

se înşelase groaznic asupra prinţului" ; pentru ca, două sau trei zile după aceea, să adauge, dar de data aceasta în termeni generali, fără a indica vreun nume, că „trăsătura cea mai caracteristică a vieţii sale a fost aceea de a se fi înşelat mereu în aprecierea oamenilor“. În sfârşit, vreo zece zile mai târziu, bosumflindu-se pentru ceva pe fiicele ei, conchise sentenţios : „Destul am greşit în aprecierile mele ; de azi înainte, s-a terminat“. E cazul să menţionăm totodată că în casa lor, pentru multă vreme după aceea, se instaură o atmosferă deprimantă de nelinişte şi încordare, de suspiciuni şi nemulţumiri reciproce, cu greu stăpînite ; toată lumea umbla posomorită, încruntată. Generalul era ocupat cu afacerile lui zi şi noapte ; rareori se întîmplase să fie atît de activ şi de absorbit de treburi, mai ales în cadrul serviciului. Acasă, printre ai săi, nu apărea decît rar de tot şi doar pentru cîteva minute. Cît despre domnişoarele Epancin, ele, fireşte, nu-şi exprimară nici o părere cu glas tare. Nu era exclus că nici în intimitate, cînd rămîneau singure, nu-şi destăinuiau chiar totul. Firi mîndre şi orgolioase, preferau cîteodată să păstreze o anumită rezervă chiar şi între ele ; de altfel, se înţelegeau nu numai de la primul cuvînt, ci de la cea dintîi privire, încît, de multe ori, discuţiile nu-şi mai aveau rostul.

Un singur lucru n-ar fi scăpat totuşi unui observator din afară, dacă s-ar fi întîmplat să fie acolo vreunul, şi anume că prinţul, judecînd după datele de mai sus, puţine cîte erau, lăsase totuşi în casa Epancinilor o impresie puternică, deşi nu-i vizitase decît o singură dată şi numai în treacăt. Poate că nu era decît efectul unei curiozităţi fireşti şi explicabile faţă de unele ieşiri excentrice şi peripeţii ciudate ale acestuia. Oricum acea-
stă impresie persista.

Treptat, chiar şi zvonurile ce se răspîndiseră în oraş deveniră din ce în ce mai confuze, şi curînd se topiră în negura uitării. Se vorbea, ce-i drept, de o nevolnică odraslă de prinţ scăpătat, un tînăr neisprăvit, aproape cretin (nimeni nu putea să-i precizeze numele), care, moştenind deodată o avere uriaşă, se însurase cu o renumită dansatoare de cancan de la „*Château des Fleurs*“³⁴. Alţii spuneau că moştenirea o primise un general, iar pe dansatoarea franţuzoică o luase de nevastă un negustor rus, putred de bogat, despre care se spunea că la nunta lui, numai aşa ca să se laude şi fiind beat criţă, arsese la flacăra unei luminări fantastica sumă de şapte sute de mii de ruble, în bonuri de stat ale ultimului împrumut. Toate zvonurile astea

se potoliră însă curînd, îndeosebi datorită unor anumite circumstanțe. Desigur între timp interveniră și alte evenimente. Astfel, ceata lui Rogojin, în care se găseau oameni în măsură să dea oarecare lămuriri, plecă toată la Moscova, urmînd pe căpetenia lor, exact la o săptămînă după cheful monstru pe care-l făcuseră în gara Ekaterinhof, de față fiind și Nastasia Filippovna. Unii dintre puținii interesați să mai afle cîte ceva dețineau din niște surse cu totul vagi știrea cum că ea dispăruse chiar a doua zi ; că s-a dat de urma ei, care ducea la Moscova, încît și plecarea bruscă a lui Rogojin acolo părea să coincidă cu acest zvon.

Se ventilară de asemenea zvonuri și pe socoteala lui Gavrila Ardalionovici Ivolghin, destul de cunoscut și el în anumite cercuri. Dar o împrejurare veni să curme brusc acele zvonuri nefavorabile : tînărul căzu greu bolnav și nu a mai fost văzut nici în societate, și nici la slujbă. Boala îl țintuise la pat timp de o lună încheiată, iar după însănătoșire își dădu demisia de la societate, și locul lui de secretar fu ocupat de un altul. Nu se mai duse nici la generalul Epancin, încît și aici apăru un alt secretar. Dușmanii lui Gavrila Ardalionovici ar fi fost îndreptățiți să creadă că nu mai îndrăznea să se arate nicăieri, într-atît era de rușinat de ce i se întîmplase. Totuși boala lui nu numai că n-a fost o prefăcătorie, ci avusese și urmări destul de grave ; tînărul devenise ipohondru, posac, irascibil. În aceeași iarnă, Varvara Ardalionovna se mărită cu Ptițin ; toți prietenii lor și cunoscuții își explicau această căsătorie prin faptul că Ganea, renunțînd la ocupațiile lui, nu mai avea cum să-și întrețină familia, ba chiar el însuși avea nevoie de ajutor și îngrijire.

Menționăm totodată că nici în casa generalului Epancin nu se mai vorbea de loc de Gavrila Ardalionovici, ca și cum nici n-ar fi existat vreodată. Și totuși, și acolo, toată lumea auzise (surprinzător de repede chiar) un detaliu foarte curios pe socoteala lui : după noaptea aceea fatală de la Nastasia Filippovna, atît de dureroasă pentru el, Ganea, ajuns acasă, nu se culcă, ci așteptă cu o înfrigurată nerăbdare întoarcerea prințului. Acesta, plecat și el la Ekaterinhof, se întoarse abia la ora șase dimineața. Atunci Ganea veni în odaia lui Mișkin și depuse pe masă pachetul pîrjolit de bancnote pe care Nastasia Filippovna i-l făcuse cadou, în timp ce el zăcea leșinat. Îl rugă stăruitor pe prinț să i-l înapoieze Nastasiei Filippovna, de îndată ce se va ivi prilejul. Ganea intrase la prinț stăpînit de resentimente puternice, ostile și cu un moral ce părea iremediabil zdruncinat ;

dar după schimbul de cuvinte pe care-l avu chiar de la început cu prințul, el rămase în odaia acestuia mai bine de două ceasuri, în care timp plînsese amarnic. Se despărțiră prieteni.

Știrea aceasta, pe care toată familia generalului o aflase, era perfect exactă, după cum s-a și adevărit mai târziu. Desigur, trebuie să pară destul de ciudat că asemenea știri s-au putut cunoaște și răspîndi atît de repede; așa, de pildă, tot ce se petcuse la Nastasia Filippovna ajunsese chiar a doua zi la urechile familiei Epancin pînă în cele mai mici amănunte. Cît despre zvonurile privitoare la Gavriila Ardalionovici, s-ar fi putut presupune că au fost transmise de Varvara Ardalionovna, care începuse de la o vreme încoace să le viziteze destul de frecvent pe surorile Epancin; izbătise chiar să lege cu ele, în scurt timp, contacte mai strînse, spre marea surprindere a Lizavetei Prokofievna. Dar cu toate că Varia socoti necesar, nu se știe de ce, să se împrietenească cu domnișoarele Epancin, e greu de presupus că le-ar fi vorbit despre fratele ei. Era, în felul ei, o femeie mîndră, ceea ce n-o împiedicase să se introducă într-o casă de unde fratele ei fusese, ca să zicem așa, dat afară. Înainte vreme, deși se cunoșteau de mult, rareori se-ntîmpla să se întîlnească. De altfel și acum, Varia nu apărea aproape niciodată în salon, ci urca pe scara de serviciu, ca și cum ar fi intrat întîmplător, fiind în trecere pe acolo. Lizaveta Prokofievna nu prea o îngheța, cu toate că avea multă stimă pentru Nina Alexandrovna, mama Varvarei Ardalionovna. Surprinsă, scandalizată, generăleasa fierbea de indignare, considerînd această prietenie ca un nou capriciu și o manifestare de independență din partea fiicelor ei, „care nici nu mai știu ce să nascocescă ca să-i facă în ciudă“; între timp însă, Varvara Ardalionovna își continuase vizitele în casa lor atît înainte cît și după căsătoria ei.

Cam la o lună după plecarea prințului, doamna Epancina primi o scrisoare de la bătrîna prințesă Bielokonskaia, care cu vreo două săptămîni înainte se dusese să-și vadă fiica cea mare, măritată la Moscova, și se putea presupune că această scrisoare produse o puternică impresie generălesei. Cu toate că nu împărtășise nimic din conținutul acelei scrisori nici fiicelor și nici lui Ivan Feodorovici, n-ar fi trecut pentru nimeni neobservat faptul că în urma ei deveni dintr-odată foarte neliniștită, aproape agitată, iar pe de altă parte foarte comunicativă cu fetele ei, deschizînd mereu vorba despre tot felul de subiecte străine de

preocupările lor de pînă atunci ; era limpede că ar fi dornică să se destăinuie, dar, nu se știe din ce motive, continuă să se rețină. În ziua cînd primi scrisoarea, ea se arată deosebit de prietenoasă și bună cu toată lumea, iar pe Aglaia și Adelaida le îmbrățișă duios, recunoscîndu-și o oarecare vină față de ele ; dar despre ce anume vină era vorba, nici una, nici cealaltă nu izbutiră să înțeleagă. Pînă și față de Ivan Feodorovici, pe care o lună întreagă îl ținuse în dizgrație, pînă și față de el părea că începe a se îmbuna. Bineînțeles, a doua zi se necăji rău și se minie foc pentru slăbiciunea de a se fi arătat atît de sentimentală în ajun, încît pînă la masă reuși iarăși să se certe cu toată lumea ; dar, spre seară, cerul se însenină din nou. În general, în tot cursul săptămîinii aceleia, ea se arată destul de bine dispusă, ceea ce nu i se mai întîmplase de mult.

Trecu o săptămîină, și de la prințesa Bielokonskaia sosi încă o scrisoare. De data aceasta, generăleasa se hotări să vorbească. Pe un ton solemn, ea declară că „bătrîna Bielokonskaia“ (cînd vorbea de prințesă, n-o numea decît așa) îi comunică știri foarte îmbucurătoare despre acel... „original, despre prințul Mișkin, adică !“ Bătrîna îl căutase la Moscova și aflase despre el lucruri foarte bune ; apoi, prințul îi făcu o vizită de rigoare și, se vede treaba, lăsa o impresie deosebită, „de vreme ce ea îl invită s-o viziteze zilnic, la amiază, între orele unu și două, și că într-adevăr prințul vine la ea în fiecare zi și pînă acum nici nu poate fi vorba că aceste vizite ar plictisi-o într-un fel oarecare“, încheie generăleasa, adăugînd că „bătrîna“ l-a introdus pe prinț în două-trei case onorabile. „Foarte bine face că nu trăiește ca un huhurez și nu se intimidează ca un prost !“ Domnișoarele, ascultînd toate acestea, remarcară îndată că mămica lor le cam ascunde multe lucruri din scrisoare, asupra cărora ele erau totuși informate, posibil chiar de Varvara Ardalionovna, care aflase desigur tot ce știa Ptișin despre prinț și de șederea lui la Moscova. Iar Ptișin într-adevăr era în măsură să fie mai bine informat decît oricare altul. Deși tăcut din fire și discret în chestiunile de afaceri, Variei desigur nu-i ascundea nimic. Un motiv în plus pentru generăleasă de a o socoti și mai nesuferită.

În tot cazul, gheața fusese spartă și se putea vorbi acum cu glas tare despre prinț. Pe de altă parte, împrejurarea aceasta scoase la iveală încă o dată impresia puternică și interesul extraordinar pe care prințul îl deșteptase la toți membrii familiei Epancin. Generăleasa rămase chiar surprinsă de impresia

pe care au produs-o asupra fiicelor ei noutățile de la Moscova. Iar domnișoarele, la rîndul lor, se minunară de curioasa inconsecvență a mamei, care, pe de o parte, declarase atît de solemn că „trăsătura cea mai caracteristică a vieții sale a fost aceea de a se fi înșelat mereu în aprecierea oamenilor“, iar pe de altă parte o solicitase pe „influenta“ prințesă Bielokonskaia să-și îndrepte atenția binevoitoare asupra prințului și făcuse asta, probabil, cu prețul a multe rugăminți și implorări, căci „bătrîna“, în anumite privințe, nu se lăsa ușor înduplecată.

De îndată ce gheața fu spartă și se simți în atmosferă un suflu nou, prinse glas și generalul, care, la rîndul lui, se grăbi să comunice tot ce știa. Se constată cu acest prilej că și pe el îl preocupase mult chestiunea. Lămuririle pe care le aduse el se refereau aproape exclusiv la „aspectul material, practic al problemei“. A reieșit astfel că, acționînd numai și numai în interesul prințului, generalul împuternicise la Moscova doi domni de încredere și destul de influenți în felul lor să-l supravegheze pe prinț și în special pe împuternicitul său, Salazkin. Tot ce se spunea de moștenire sau „ca să zic așa, faptul în sine“ se adevărase pe deplin ; numai că zvonul public îi cam exagerase valoarea. Avere și afacerile lui Papușin erau destul de încurcate ; lăsase datorii, se iviră cîțiva pretendenți care, la rîndul lor, revendicau succesiunea ; mai mult, nevoind să țină seama de nici un sfat, prințul se dovedise lipsit de orice simț practic. De bună seamă, el, generalul, îi dorea „reușită și, cu ajutorul lui Dumnezeu, spor în toate“ ; îi plăcea s-o declare acum, cînd „gheața tăcerii“ se spărsese, „cu toată sinceritatea“, căci „băiatul acesta, deși e cam trăsnit“, merita totuși pe deplin să fie încurajat. Dar vezi că prințul făcu totuși destule nerozii : se prezentaseră, de pildă, unii creditori ai defunctului negustor cu pretenții pe bază de acte discutabile sau lipsite chiar de orice temei juridic ; ba alții, aflînd ce fel de om este prințul, nu aduceau nici un fel de acte în sprijinul pretențiunilor lor. Și totuși, prințul îi satisfăcuse pe toți, deși prietenii lui îl preveniseră că nici unul din reclamanții aceștia nu-și poate dovedi drepturile ; el însă găsi de cuviință să procedeze astfel numai pentru că unii dintre ei păreau să fi fost într-adevăr prejudiciați.

Generăleasa observă la rîndul ei că și bătrîna Bielokonskaia îi scrisese în același sens și că „e o prostie din partea lui, iar prostia n-are leac“, adăugă ea tăios, deși după fața ei se vedea cît era de mulțumită de comportarea acestui „prost“. În cele din

urmă, generalul băgă de seamă că nevastă-sa manifestă față de prinț atîta interes, de parcă ar fi fost propriul ei fiu, și că prea o copleșește pe Aglaia cu tot felul de drăgălășenii. Toate acestea îl determinară pe general să adopte deocamdată atitudinea și aerul grav al omului de afaceri.

Dar acest interludiu plăcut de bună dispoziție nu ținu mult. Trecură numai două săptămîni, și o nouă schimbare surveni brusc; Lizaveta Prokofievna se îmbufnă, iar generalul, după ce ridică de mai multe ori nedumerit din umeri, fu nevoit să se supună iarăși unui nou regim al „tăcerii de gheață“. Fapt e că generalul primise, cu două săptămîni în urmă, pe căi lăturalnice, o știre cam laconică ce-i drept, și destul de confuză, dar absolut sigură, cum că Nastasia Filippovna, după ce fugise la Moscova, fusese descoperită de Rogojin; apoi dispărută iar și din nou regăsită, îi dăduse în cele din urmă cuvîntul să se mărite cu el. Și iată că după două săptămîni, excelența-sa primește neașteptat vestea că Nastasia Filippovna dispăruse pentru a treia oară, pare-se chiar în ziua nunții, și de atunci se ascunde undeva prin provincie; în același timp însă dispăruse din Moscova și prințul Mișkin, lăsîndu-și toate afacerile în seama lui Salazkin; „a plecat cu dînsa ori a pornit pe urmele ei — nu se știe, dar e ceva la mijloc“, conchise generalul. Lizaveta Prokofievna, la rîndul ei, primise și ea unele vești neplăcute. În cele din urmă, timp de două luni după plecarea prințului, aproape că nu se mai vorbi de el nimic la Petersburg și de atunci „gheața tăcerii“ nu se mai rupse în casa familiei Epancin. Totuși Varvara Ardalionovna își continua regulat, ca înainte, vizitele la surorile Epancin.

Pentru a încheia cu toate știrile și zvonurile acestea, trebuie să mai adăugăm că primăvara aduse atîtea schimbări și perturbări în sînul familiei Epancin, încît era greu ca prințul să nu fie uitat, mai ales că el personal nu mai dăduse, voit poate, nici un semn de viață. În cursul iernii, după lungi dezbateri, hotărîseră în sfîrșit să petreacă vara în străinătate, urmînd să plece Lizaveta Prokofievna și fetele; generalul, bineînțeles, n-avea vreme de pierdut pentru „asemenea distracții deșarte“. Hotărîrea aceasta a fost luată la stăruința repetată a domnișoarelor; ele erau încredințate că părinții nu voiau să le ducă în străinătate numai pentru că se gîndeau mereu la măritișul lor și erau tot timpul preocupați să le găsească partide potrivite. Se prea poate ca acum să-și fi zis și părinții că gineri se găsesc pretutindeni și că, departe de a strica, o călătorie în străinătate, în timpul verii,

ar putea, dimpotrivă, „să fie chiar de folos“. În treacăt trebuie amintit că proiectul de căsătorie dintre Toțki și fiica lor cea mare, Alexandra Ivanovna, fusese definitiv abandonat și că din partea lui Afanasi Ivanovici nici nu mai urmă o cerere formală în acest sens. Totul se făcu oarecum de la sine, fără prea multe discuții și fără fricțiuni în familie. De la plecarea prințului, prin același consens tacit din partea ambelor părți, în jurul acestei chestiuni se așternu o tăcere absolută. Era una din cauzele care contribui la starea de spirit apăsătoare ce pusese stăpânire pe membrii familiei Epancin, cu toate că generăleasa ținu să declare pe loc că de mulțumire îi vine acum să-și facă „cruce cu amîndouă miinile“. Generalul, deși ajuns iar în dizgrație, recunoștea în sinea lui că poartă o mare vină și îl regreta profund afectat pe Afanasi Ivanovici. „Ce avere și ce om isteț!“ Curînd, generalul auzi că Afanasi Ivanovici căzuse în mrejele unei frumoase franțuzoaice din societatea înaltă, o marchiză legitimistă aflată în vizită la Petersburg, că intenționează să se căsătorească cu ea și că, după aceea, o va urma la Paris; iar de acolo undeva în Bretania. „L-a dat gata franțuzoaica! E un om pierdut“, conchise generalul.

Pregătirile pentru plecarea în străinătate a familiei Epancin erau în toi cînd o împrejurare neașteptată veni să răstoarne toate planurile domnișoarelor și, spre marea satisfacție a părinților, proiectul a trebuit să fie aminat. La Petersburg, sosi un nobil moscovit, prințul Ș, om bine situat de cea mai onorabilă condiție, cunoscut de altfel și prin nenumăratele sale calități. Făcea parte din categoria oamenilor culti de formație recentă, activi, cinstiți și modești, care doresc sincer și conștient binele, muncesc întotdeauna și se disting prin acea rară și fericită calitate de a găsi mereu ceva de întreprins. Fără ostentație, fără a se angaja în înverșunata competiție oratorică, gălăgioasă și sterilă, dintre diversele partide politice, fără pretenții de a juca vreun rol de prim plan, prințul înțelesese totuși foarte bine sensul multor frămîntări din ultima vreme. Deținuse un timp o slujbă destul de bună, apoi se angajase într-o activitate intensă în cadrul zemstvei. Era membru corespondent al mai multor societăți științifice rusești. Împreună cu un prieten tehnician, datorită cercetărilor și documentărilor făcute, contribuise la îmbunătățirea deosebit de avantajoasă a proiectului de traseu al uneia din cele mai importante linii ferate. Avea vreo treizeci și cinci de ani și făcea parte din protipendadă; poseda și o avere

„frumoasă, sigură și indiscutabilă“, cum se exprimase generalul, care avusese prilejul să-l întâlnească și să-l cunoască pe acest prinț la conte, șeful său ierarhic, în legătură cu o afacere destul de importantă. Prințul, din anumite considerente, nu evita contactul cu „oamenii de afaceri“ ruși. Întâmplarea făcu, foarte curînd, să cunoască și familia generalului Epancin. Adelaida Ivanovna, sora cea mijlocie, îl impresionează destul de puternic. Spre sfîrșitul iernii își destăinuie sentimentele și formulă cuminată cerere în căsătorie. Pretendentul plăcu mult Adelaidii, îl agreea și Lizaveta Prokofievna. Generalul era foarte mulțumit. Călătoria a fost bineînțeleasă, amînată, iar nunta sorocită la primăvară.

Lizaveta Prokofievna și celelalte două fete ar fi plecat pe la mijlocul ori către sfîrșitul verii, pentru o lună-două, în străinătate, ca să-și mai alunge tristețea despărțirii de Adelaida. Dar mai interveni un fapt neprevăzut : la sfîrșitul primăverii (căsătoria Adelaidii fusese amînată pînă pe la mijlocul verii), prințul Ș. introdusese în societatea familiei Epancin pe Evgheni Pavlovici R., o rudă de a lui îndepărtată, cu care întreținea însă relații mai strînse. Era un tînăr de vreo douăzeci și opt de ani, cu rangul de aghiotant la curtea imperială, foarte frumos, de neam mare, spiritual, scriitor, „om cu principii moderne“, „foarte cult“ și posesor al unei averi zice-se aproape fantastice. În privința acestui ultim punct, generalul, ca de obicei, își avea rezervele lui. Se informase : „Într-adevăr, se pare că posedă avere, dar chestiunea mai trebuie verificată“. Cele cîteva cuvinte de apreciere favorabilă ale bătrînei Bielokonskaia scrise de la Moscova contribuiau mult la întărirea prestigiului acestui tînăr aghiotant, „om cu viitor“. Există totuși și un punct mai delicat : plana asupra-i umbra unei faime puțin cam dubioase de pe urma cîtorva aventuri galante și „victorii“ ușoare asupra unor inimi zdrobite. De cum o văzu pe Aglaia, deveni musafir nelipsit în casa Epancinilor. E drept, nimic nu fusese încă spus, nici chiar aluziv ; totuși, părinții căzură de acord că nu era momentul potrivit pentru o călătorie în străinătate tocmai acum. Poate numai Aglaia era de altă părere.

Toate acestea se întîmplară cu puțin înainte de a fi reintrat eroul nostru în scenă. Judecînd după aparențe, bietul Mișkin fusese între timp cu desăvîrșire dat uitării la Petersburg. Dacă se înfățișa acum deodată în mijlocul cunoștințelor sale, se simțea, desigur, ca un om căzut din cer. Și totuși. găsim că este

cazul, înainte de a încheia această lungă introducere, să mai relatăm cititorului încă un fapt care ar putea, eventual, să-l intereseze.

Kolea Ivolghin, imediat după plecarea prințului, își continuă o vreme felul obișnuit de viață, adică se ducea la liceu, vizita pe prietenul său Ippolit, îl supraveghea pe general și îi dădea ajutor Variei în treburile gospodăriei, îndeplinind diferite comisioane. Între timp, locatarii se făcură nevăzuți unul după altul ; trei zile după scena de la Nastasia Filippovna, Ferdișcenko dispăru fără veste și nu se mai auzi nimic despre dînsul ; se vînturase la un moment dat zvonul cum că se dedase cu totul beției, dar nu se știa nimic precis. Prințul, după cum știm, plecase la Moscova, încît Ivolghinii rămaseră fără chiriași. Mai tîrziu, cînd Varia se mărită, Nina Alexandrovna și Ganea se mutară împreună cu dînsa la Ptițin, în cartierul Izmailovski Polk. Cît privește pe generalul Ivolghin, i se întîmplă ceva cu totul neașteptat : prietena lui, căpităneasa, pentru care iscălise, în diferite rînduri, polițe în valoare de două mii de ruble, îl băgă la pușcărie, fără nici o jenă, pentru aceste datorii. Felul acesta de lichidare a conturilor căzu, ca o năpastă pe capul sărmanului Ardalion Alexandrovici, adevărată „victimă a încrederii sale nemărginite în noblețea inimii omenеști, în general vorbind“. Luîndu-și obiceiul comod de a semna cu ușurință polițe și trate, generalului nici prin minte nu i-a trecut că aceste hîrtii i-ar putea pricinui vreun neajuns. Credea că toate se aranjează de la sine. Dar se înșelase amarnic. „Să mai ai după asta încredere în oameni“, vocifera el indignat, stînd la un pahar de vin cu noii săi prieteni din casa lui Tarasov³⁵ și povestindu-le peripeții care de care mai năstrușnice în legătură cu asediul cetății Kars și cu soldatul înviat din morți. De altfel, se deprinsese destul de repede cu noua lui situație. Ptițin și Varia susțineau că acolo era de fapt locul cel mai potrivit pentru el ; de aceeași părere era și Ganea. Singură biata Nina Alexandrovna plîngea în ascuns (ceea ce îi miră mult pe cei din jur) și, cu toate că era mereu suferindă, se ducea să-l vadă pe deținut cît mai des cu putință.

Kolea, de la „pățania generalului“, cum se exprima el, și mai ales după căsătoria surorii sale, rămas de capul lui, o cam luase razna și în ultimul timp aproape că nu mai dădea pe acasă nici măcar noaptea. Se spunea că legase multe cunoștințe noi ; mai mult, devenise un nelipsit vizitator al închisorii datornici-

lor. De altfel, Nina Alexandrovna nici nu ar fi avut cum să se descurce acolo fără el, iar acasă era lăsat cu totul în voia lui. Varia, care altădată îl ținuse din scurt și-l muștruluisese atît, nu-l mai întreba acum, nici măcar din curiozitate, unde și cum își petrece timpul ; Ganea însă, spre surprinderea tuturor celorlalți membri ai familiei, intra tot mai des în vorbă cu fratele mai mic, ba uneori, cu toată ipohondria lui, stătea ore întregi la discuție cu el, ca un prieten, ceea ce nu se prea întimpla înainte vreme. Altădată Ganea, bărbat în toată firea, ajuns la douăzeci și șapte de ani, nu catadicsea să-i acorde lui Kolea, fratele său mezin, un puști de cincisprezece ani, nici pic de atenție ; era foarte sever cu el, indemnîndu-i și pe ceilalți ai casei să se poarte la fel, și la tot pasul îl amenința că-i „rupe urechile“, ceea ce îl scotea pe Kolea din sărite și-l aducea la „capătul răbdării omenești“. S-ar fi zis că acum Ganea avea chiar nevoie de fratele său mai mic. Acesta, la rîndu-i, impresionat de faptul că Ganea refuzase suta de mii de ruble dăruită de Nastasia Filippovna, era gata să-i ierte multe.

Trecură trei luni de la plecarea prințului, cînd la urechile familiei Ivolghin ajunse știrea că în răstimp Kolea legase cunoștință cu familia Epancin și că era foarte bine primit de domnișoare. Vestea o adusesese, firește, Varia ; de altfel, Kolea nici nu apelase la ajutorul ei ca să se introducă acolo, ci se „descurcase singur“. Treptat își cîștigă simpatia întregii familii. La început generăleasa îl ținu la distanță, tratîndu-l cu răceală, foarte curînd însă deveni binevoitoare, pentru că „este sincer și nu lingusește“. Și, într-adevăr, Kolea nu umbla cu linguşiri : ştiuse să se pună faţă de noii lui prieteni pe un picior de egalitate, asigurîndu-și o anumită independență ; chiar dacă-i citea uneori generălesei cărți și ziare, o făcea numai pentru că era îndatoritor din fire. De vreo două ori, totuși, se certase grozav cu Lizaveta Prokofievna, declarîndu-i că este o tirană și că n-are să-i mai calce pragul niciodată. Prima oară, cearta se iscă în jurul „problemei feminine“, iar a doua oară într-o discuție cu privire la anotimpul cel mai potrivit pentru prinderea scatiilor. Oricît de ciudat ar părea însă, a treia zi după ceartă, generăleasa îi trimisese un bilețel printr-un servitor, rugîndu-l să vină neapărat la ei. Fără să facă nazuri, Kolea se prezentă imediat. Singură Aglaia se arătase, nu se știe de ce, chiar din capul locului foarte distantă față de el și-l trata de sus ; se-ntîmplă însă ca tocmai ea să se pomenească din partea lui cu

o surpriză care o uimi nespus. Într-o zi, Kolea, profitînd de un moment cînd se aflau singuri, îi întinse o scrisoare, mărginin-du-se să-i spună că a fost rugat s-o înmîneze personal. Aglaia îl măsură încruntată pe „puștiul acesta încrezut“, dar n-apucă să-i spună nimic, căci băiatul se retrase îndată. Ea desfăcu scri-soarea și citi următoarele :

„Cîndva m-ai onorat cu încrederea dumitale. E posibil ca astăzi să mă fi dat cu totul uitării. Cum se face că-ți scriu ? Nu știu nici eu ; dar simt o dorință irezistibilă de a-ți aminti dumitale și numai dumitale de existența mea. De nenumărate ori prezența voastră mi-ar fi făcut mult bine, dar dintre voi trei nu te vedeam decît pe dumneata. Am nevoie de dumneata, foarte mare nevoie. Despre mine n-aș avea nimic să-ți scriu, nimic să-ți povestesc. De altfel nici nu era în intenția mea ; atît doar că aș dori mult de tot să te știu fericită. Ești fericită ? Iată tot ce voiam să-ți spun.

Cu sentimente frățești,
pr. L. Mișkin“

Isprăvind de citit acest bilețel scurt și cam incoerent, Aglaia se îmbujoră la față și rămase pe gînduri. Ne-ar fi greu să redăm cursul gîndurilor ei. Între altele, se întrebă numaidecît : „E cazul oare să arăt scrisoarea cuiva ?“ Se simțea cam rușinată. În cele din urmă, cu un zîmbet cam straniu și ironic, aruncă bile-tul în sertarul măsuței. A doua zi îl luă și îl vîri într-o carte groasă, cu scoarțe tari, așa cum proceda de obicei cu hîrțiile pe care voia să le aibă la îndemînă. Abia după o săptămînă, cons-tată întîmplător că acea carte era : *Don Quijote de la Mancha* ³⁶. Pufni în rîs fără să știe de ce.

Nu știm, de asemenea, dacă tînăra fată mai arată vreuneaia dintre surori scrisorica aceasta.

Dar cînd o mai citi o dată, îi răsări în gînd o întrebare : „Cum se poate ca prințul să-și aleagă pe acest băiețandru încre-zut și fanfaron drept confident pentru corespondența lui ? Să fie singurul om de încredere pe care îl are aici ?“ Deși cu un aer de total dispreț, ea nu se abținu și-i luă totuși un mic interogatoriu. De obicei destul de susceptibil, Kolea nu dădu de data asta nici cea mai mică atenție tonului ei jignitor : declară scurt și des-tul de rece că într-adevăr îi dăduse prințului, pentru orice even-tualitate, adresa lui în momentul plecării acestuia din Peters-

burg, oferindu-i serviciile sale, dar că aceasta era prima însărcinare și prima comunicare scrisă din partea prințului și, drept dovadă, îi întinse scrisoarea adresată lui personal cu acest prilej. Fără nici o jenă, Aglaia luă scrisoarea și citi următoarele :

„Dragă Kolea, fii așa de bun și transmite biletul închis și alăturat aici Aglaiei Ivanovna. Cu bine.

Al dumitale,
pr. L. Mișkin“

— E ridicol să-ți alegi drept confident un puști, rosti Aglaia pe un ton jignitor, înapoind biletul lui Kolea ; apoi ieși disprețuitoare din odaie.

Era prea mult pentru Kolea ! Mai ales că-i ceruse lui Ganea, anume pentru întrevvedereea aceasta, un fular verde, nou-nouț, fără să-i dea vreo explicație. Se simți profund jignit.

II

Era în primele zile ale lunii iunie și de o săptămână capitala se bucura de o vreme excepțional de frumoasă. Cum familia Epancin avea la Pavlovsk ³⁷ o splendidă vilă proprie, Lizaveta Prokofievna hotărî dintr-o dată plecarea la vilă și, după două zile de pregătiri febrile, întreaga familie se instalează la Pavlovsk.

A doua sau a treia zi după plecarea Epancinilor, sosi de la Moscova, cu trenul de dimineață, prințul Lev Nikolaevici Mișkin. În gară nu-l aștepta nimeni ; la coborîrea din vagon, avu impresia că din mulțimea ce se îmbulzea în jurul călătorilor îl săgetară cu o căutătură ciudată doi ochi scînteietori. Privi mai atent, ca să vadă cui aparțineau ochii aceia, dar nu-i mai găsi. A fost o simplă nălucire, desigur, și totuși rămase cu o senzație neplăcută. De altfel, în general, era trist și abătut, preocupat se pare de gânduri apăsătoare.

Birjarul îl duse la un hotel de mîna a treia, nu departe de Liteinaia. După ce se instalează în două odăițe întunecoase și sărăcăcios mobilate, prințul se spală, își schimbă hainele și se grăbi să iasă, avînd aerul unui om care se teme să nu întîrzie la o întîlnire.

Dacă vreunul din cei care l-au cunoscut cu șase luni în urmă, la Petersburg, l-ar fi zărit în momentul acela, ar fi

constatat, fără îndoială, o schimbare foarte avantajoasă în înfățișarea lui. Și totuși poate că nu era tocmai așa. Numai ținuta exterioară o avea cu totul schimbată; purta acum haine confecționate de un croitor bun la Moscova, dar nu erau lipsite nici ele de un anumit defect: prea erau făcute după ultima modă (cum se întâmplă cu hainele lucrate de croitori conștiincioși, dar nu prea talentați, mai ales când clientul nu manifestă prea mare interes în această privință), încît un om dispus să se amuze, cercetîndu-l mai atent pe prinț, ar fi găsit, de bună seamă, motive să ridă. Dar cîte nu i se par de ris unui om pornit pe zeflema !

Prințul luă o trăsură și spuse birjarului să-l ducă în Peski. Pe una din străzile Rojdestvenski, el găsi repede o căsuță modestă de lemn. Spre surprinderea lui, căsuța era frumoasă, curată, bine întreținută, cu grădiniță de flori împrejur. Ferestrele dinspre stradă erau deschise, lăsînd să se audă o avalanșă de cuvinte rostite cu glas tare, aproape niște strigăte, ca și cum cineva citea cu glas tare sau ținea un discurs; glasul era întrerupt din cînd în cînd de rîsete zgomotoase. Prințul intră în curte, urcă treptele cerdacului și bătu în ușă. O bucătăreasă, cu mînele suflecate, veni să-i deschidă. Vizitatorul întrebă de domnul Lebedev.

— Uite-l colo, răspunse ea, arătînd cu degetul spre „salon“.

Odaia aceasta, cu pereții tapetați în albastru-închis, era mobilată convenabil și chiar cu oarecare pretenție, adică avea o masă rotundă, o canapea, o pendulă de bronz așezată sub un clopot de sticlă, o oglindă îngustă, dreptunghiulară, rezemată între cele două ferestre, și o mică lustră de cristal, suspendată de tavan cu un lanț de bronz. Domnul Lebedev stătea în picioare în mijlocul odăii, cu spatele spre ușă. Era fără haină, îmbrăcat ca de vară, numai în vestă, perora și se bătea cu mîna în piept. Auditorii lui erau: un băiat de cincisprezece ani, cu fața rizătoare și deșteaptă, care ținea o carte în mînă, o fată de douăzeci de ani, îmbrăcată în doliu, cu un prunc în brațe, o fetiță de treisprezece ani, și ea în rochiță de doliu, care rîdea în hohote cu gura pînă la urechi, și, în sfîrșit, un tînăr de douăzeci de ani, destul de chipeș, culcat pe canapea; avea o față smeadă, ochi mari, negri, părul lung și des, precum și tuleie mai răsărite, cu pretenție de barbișon și favoriți. Se pare că acesta din urmă îl întrerupea mereu pe orator, contrazicîndu-l, ceea ce stîrnea, se vede, hazul zgomotos al celorlalți.

— Lukian Timofeici, n-auzi, Lukian Timofeici ? Ia, uită-te încoala !... Ei, dar parcă are cine să mă audă !

Și făcînd un gest a lehamite, bucătăreasa plecă, roșie de minie.

Lebedev întoarse eapul și, zărindu-l pe prinț, rămase citva timp înmărmurit ; pe urmă se repezi spre el, arborînd un zîmbet servil, dar, înainte de a se apropia de musafir, uimirea îl țintui iarăși locului ; avu totuși puterea să exclame :

— Ex-ex-excelentissime prinț !

Deodată, ca și cum nu și-ar fi venit încă în fire, se întoarse și, pe negîndite, se năpusti spre fata în doliu, cea cu copilul în brațe ; mișcarea a fost așa de bruscă, încît ea se dete puțin îndărăt, dar aci Lebedev se întoarse pe loc spre fetița de treisprezece ani, care, în picioare pe pragul odăii vecine, nu mai contenea să ridă. Fetița scoase un țipăt și o zbughi în bucătărie. Lebedev continuă să se burzuluiască, bătînd din picior în urma ei, dar, dînd cu ochii de prinț, care-l privea mirat, se simți obligat să spună în chip de lămurire :

— Pentru... pentru mai mult respect, he, he, he !

— Nu e nevoie... încercă să protesteze prințul.

— Îndată, îndată, îndată... într-o clipită !

Și Lebedev dispăru din odaie. Prințul îi privi cu mirare pe toți ; pe fata în doliu, pe băiat și pe tînărul pe canapea ; toți trei se prăpădeau de rîs. Prințul rîse și el.

— S-a dus să-și pună redingota, spuse băiatul.

— Îmi pare rău... am crezut că... începu prințul. Spune-mi, e cumva...

— Crezi că-i beat ! strigă tînărul întins pe canapea. Nu ! N-a băut decît trei sau patru păhărele, hai să zicem cinci, dar ce are a face ? Așa-i rînduiala lui.

Prințul se întoarse către cel ce vorbea, dar tînăra fată inter-veni și, cu o expresie de sinceritate naivă pe chipu-i drăgălaș, lămuri :

— Nu bea mult dimineața niciodată ; dac-ai venit cu vreo treabă, vorbește-i acum ; e momentul cel mai potrivit. Seara se întoarce amețit de tot ; și atunci mai mult plînge și ne citește din Sfînta Scriptură, pentru că nu sînt nici cinci săptămîni de cînd am pierdut-o pe mama.

— Bănuiesc că a șters-o ca să mai cîștige timp ; îi vine probabil greu să-ți răspundă dintr-o dată, spuse rîzînd tînărul de

pe canapea. Pun rămășag că are de gînd să-ți joace un renghi și în clipa aceasta chibzuiește cum să-l ticluiască mai bine.

Lebedev apăru îmbrăcat în redingotă.

— Nu sînt nici cinci săptămîni ! Nici cinci săptămîni ! se smiorcăi el, clipind des și trăgînd din buzunar o batistă ca să-și ștergă lacrimile. Am rămas orfani !

— Dar de ce ți-ai pus haina asta ponosită ? întrebă fata. Ai chiar aici, în dosul ușii, o redingotă nou-nouță ; n-ai găsit-o ?

— Taci, gaiță ! strigă la ea Lebedev. U-uf, tu ! făcu el, bătînd din picioare. Dar de data aceasta, izbucnirea tatălui îi stîrni doar risul.

— Nu mă sperii. Eu nu sînt Tania și n-am să fug. Pe Liubocika însă parcă văd că o trezești și o să aibă iarăși crampe... Ce ți-pi așa ?

— Ferească sfîntul ! Pușchea pe limbă-ți !... se sperie deodată Lebedev și, repezindu-se spre copilul care dormea în brațele fiicei sale, făcu deasupra-i, de cîteva ori, împungînd aerul și cu o mutră speriată, semnul crucii. Păzește-o, Doamne ! Apără și-o ocrotește ! Pruncul acesta este fetița mea, Liubov, continuă el, adresîndu-se prințului ; e născută din căsătorie legitimă de răposata nevastă-mea, Elena, moartă la facere. Iar gaița asta e fiica mea, Vera, în doliu... Și acesta, acesta, oh ! acesta...

— Ei, ce te-ai oprit ? strigă tînărul. Haide, zi-i înainte, nu te sfii !

— Excelență ! strigă deodată Lebedev ca un apucat. Ai citit în ziare despre asasinarea membrilor familiei Jemarin ? ³⁸

— Da, răspunse prințul oarecum surprins.

— Ei bine, iată-l pe adevăratul asasin al familiei Jemarin ; el e, chiar el !

— Ce spui ? ! se minună prințul.

— E un fel simbolic de a vorbi ; e al doilea viitor asasin al unei alte familii Jemarin, dacă va mai exista eventual. Pentru asta se pregătește...

Toți izbucniră în hohote de rîs. Prințul se gîndi într-adevăr că poate Lebedev se ține înadins acum de glume și maimuțări, întrucît presimte cam ce întrebări i se vor pune și, neștiind ce să răspundă, încearcă să mai cîștige timp.

— E un răzvrătit ! Un conspirator ! vocifera Lebedev ca un apucat. Ei bine, cum aș putea, cum aș avea dreptul să-l consider pe individul acesta, un rău de gură, un destrăbălat, un mizerabil,

să-l consider drept propriul meu nepot, fiul unic al defunctei mele surori Anisia ?

— Dar taci odată, că ești beat ! Închipuiește-ți, prințe, i-a trăsnit acum să se apuce de avocatură, umblă pe la diferite instanțe judecătorești cu tot felul de procese și face exerciții de oratorie, ținând acasă copiilor discursuri. Acum vreo cinci zile a pledat înaintea unui complet al judecătorilor de pace. Și pe cine crezi îl apăra ? Nu pe femeia bătrână, prădată de cinci sute de ruble — toată averea ei — de un hrăpăreț cămătar, cu toate că biata femeie îl rugase, îl implorase s-o ajute, s-o apere ; nu pe victima nenorocită, ci chiar pe spoliator, pe cămătarul Zeidler, pentru că acesta i-a promis un onorariu de cincizeci de ruble...

— Cincizeci de ruble, dacă obțin câștig de cauză și numai cinci ruble în cazul când pierd, preciză Lebedev pe un ton redevenit brusc calm și potolit, ca și cum n-ar fi răcnit cu câteva clipe înainte.

— Ei, și a dat greș, bineînțeles ; cu justiția de azi nu mai merge ca altădată ; pur și simplu s-a făcut de rîs. Totuși, dumnealui e foarte mulțumit, se pare, de felul cum s-a prezentat. „Gîndiți-vă, zice, domnilor judecători, cu dreptate și fără părtinire, gîndiți-vă că un biet bătrîn, olog, trăind dintr-o muncă onorabilă, este lipsit de ultima lui bucată de pîine ; amintiți-vă de cuvintele înțelepte ale legiuitorului : «Clemența să domnească în tribunale».” Și, mă auzi, nu e zi de la Dumnezeu să nu ne spună în fiecare dimineață pledoaria, repetînd-o cuvînt cu cuvînt, exact așa cum o rostise la proces ; chiar și acum, înainte de a intra dumneata, am ascultat-o pentru a nu știu cîta oară, atît de mult îi place. Și o spune cu atîta pasiune, încît se vede cît de colo ce încîntat e de el însuși. Acum se pregătește să mai pledeze într-un alt proces. Dumneata ești prințul Mișkin, dacă nu mă înșel ? Kolea mi-a vorbit mult despre dumneata și susține că n-a întîlnit om mai inteligent pe lume...

— Și e foarte adevărat ! Nu există ! Nu există un om mai inteligent pe lume ! se grăbi să-i țină isonul Lebedev.

— Dumnealui, în orice caz, nu e sincer, poți fi sigur de asta. Kolea o spune pentru că te iubește, iar ăsta, pentru că vrea să te lingusească ; în ce mă privește, n-am de loc intenția să te linguesc ; fii incredințat. Se pare, însă, că ai mult bun simț. Ei bine, fii judecătorul nostru. Ce zici, vrei să-l luăm pe

prinț ca arbitru ? se adresă el unchiului său. Sînt chiar mulțumit, prințe, că întîmplarea te-a adus aici.

— Vreau ! strigă hotărît Lebedev și aruncă fără voie o privire asupra celorlalți, care începură să se adune din nou în odaie.

— Dar ce neînțelegere aveți ? întrebă prințul și fața i se schimonosi dureros.

Simți cum îl încearcă o puternică durere de cap, la care se adăugă conștiința tot mai clară că Lebedev face un joc, căutînd să amîne cît mai mult explicația la care se aștepta.

— Iată despre ce este vorba. Sînt nepotul lui, aici a spus adevărul, deși, de obicei, minte la orice pas. Nu mi-am terminat studiile universitare, dar vreau să le termin și o voi face, pentru că am voință. Pînă atunci însă, ca să pot trăi, vreau să ocup un post de douăzeci și cinci de ruble la calea ferată. Recunosc că el m-a ajutat de vreo două-trei ori pînă acum, că am avut niște bani, douăzeci de ruble, dar i-am pierdut la cărți. Într-adevăr, prințe, am fost atît de laș, atît de nemernic, că i-am pierdut la joc !

— Și cu cine a jucat ? Cu un șnapan, care nici nu merita să i se plătească ! strigă Lebedev.

— De acord, e un șnapan, dar trebuia totuși să-i plătesc, urmă tînarul. Că este un ticălos, sînt și eu convins, ba pot s-o și dovedesc oricînd, și nu pentru că te-a snopit în bătaie. E vorba, prințe, de un ofițer reformat, locotenent în retragere, din fosta bandă a lui Rogojin și care dă lecții de box. De cînd i-a alungat Rogojin, ei toți umblă fără căpătii. Dar, ce-i mai rău, știam că-i un nemernic, un șarlatan, un pungaș, și totuși m-am așezat cu el la joc, riscînd și ultima rublă ; mă gîndeam : dacă pierd, mă duc la unchiul Lukian, mă rog frumos de el, îi fac o plecăciune și n-are să mă refuze. E o josnicie, recunosc, curată josnicie ! O ticăloșie premeditată !

— Exact, o ticăloșie premeditată ! repetă după el și Lebedev.

— Stai, nu te bucura încă ! strigă nepotul enervat. Uite-l cum jubilează. Am venit la dînsul, prințe, și i-am mărturisit totul, fără să mă cruț cîtuși de puțin ; mi-am făcut un proces de conștiință sincer, nu m-am menajat și n-am ezitat de loc în alegerea termenilor prin care mi-am calificat purtarea. Cred că am procedat corect, nu ? Cei de față îmi sînt martori, și totuși, ca să ocup postul de care vă spuneam, am neapărată nevoie să mă echipez puțin ; așa zdrențuit cum sînt, prea semăn

a cerșetor. Uitați-vă la ghetetele mele ! Mi-e imposibil să mă prezint la post în halul ăsta, iar dacă nu mă prezint la termenul fixat, altul îmi ocupă locul și rămân iarăși de izbeliște, căci cine știe când se mai ivește un prilej ca ăsta. Acum cer pentru ultima oară cincisprezece ruble și mă oblig să nu mai apelez niciodată la bunăvoința lui și, în plus, promit să-i restitui în trei luni întreaga datorie, pînă la ultima copeică. Mă voi ține de cuvînt ! Știu să mă mulțumesc cu piine și cvas luni de-a rîndul, pentru că am voință. Leafa mea, pe trei luni, va fi de șaptezeci și cinci de ruble ; cu ceea ce-i mai datorez dinainte, ar face în total treizeci și cinci de ruble datorie ; așadar, voi avea cu ce să-i plătesc. Mă rog, să-mi ceară, dacă vrea, orice dobîndă. Ce, nu mă cunoaște ? Întreabă-l, prințe, banii pe care mi i-a împrumutat cu alte ocazii nu i-am dat înapoi ? Atunci, pentru ce se încăpățînează atît ? E supărat pe mine pentru că i-am plătit locotenentului ăluia ; alte motive n-are ! Ca să vezi ce fel de om e : nici el nu profită, dar nici altul să nu se bucure !

— Și nu mai pleacă odată ! izbucni Lebedev. S-a întins, după cum îl vezi, pe canapea, și nici gînd să plece.

— Cred că ți-am spus-o destul de limpede ; nu plec de-aici pînă nu-mi dai ce ți-am cerut. De ce zîmbești, prințe ? Se pare că nu-mi dai dreptate.

— Nu zîmbesc, dar găsesc că, într-adevăr, nu prea ai dreptate, răspunse acesta oarecum în silă.

— Vorbește deschis, spune fără înconjur că n-am de loc dreptate. Pentru ce acest „nu prea“ ?

— Dacă vrei, îți spun că n-ai de loc dreptate.

— Dacă vreau ! Asta-i nostim ! Crezi oare că nu-mi dau seama că pretențiile mele sînt cam lipsite de bun simț, că banii îi aparțin lui, că este liber să facă ce vrea și că procedeul meu seamănă puțin cu o încercare de a-i silui voința ? Dar dumneata, prințe... nu cunoști viața. Dacă nu le dai ăstora o lecție, nu se învață minte. Trebuie să-i dădăcim. Intențiile mele sînt absolut cinstite ; conștiința îmi spune că n-am să-l fac să piardă nimic, îi voi înapoia capitalul cu dobîndă. Va avea și o satisfacție morală : să mă vadă umilit. Ce mai vrea, așadar ? Ce justificare poate avea existența lui, dacă nu aduce vreun folos ? Căci, la drept vorbind, ce mare ispravă face el ? Ba nu, zău, uită-te puțin ce face. Întreabă-l, cum se poartă cu alții și cum înșală oamenii. În ce fel și-a ciștigat casa asta ?

Îmi pun capul că și pe dumneata a apucat să te înșele, ba și-a făcut planul cum să te mai înșele și de aci încolo ! Zîmbești, vād că nu-ți vine să crezi, așa-i ?

— Mi se pare că toate astea nu prea au a face cu chestiunea dumitale, observă prințul.

— E a treia zi de cînd, uite, zac aici și, crede-mă, cîte nu mi-a fost dat să vād și să aud ! striga înainte tînărul, fără să-l mai asculte pe prinț. Închipuiește-ți că pe îngerul acesta, fata asta, acum orfană, care e vara mea primară și fiica lui, o bănuiește și în fiecare noapte caută dacă nu-i ascuns vreun drăguț în odaia ei ! Vine și în camera asta, în vîrfurile picioarelor, și se uită sub canapea. Aproape că s-a scrîntit de atîta bănuială, neîncredere și suspiciune de adevărat maniac ; în fiecare colț vede numai hoți. Noaptea, sare mereu din pat și de șapte ori cel puțin controlează dacă ferestrele și ușile sînt bine zăvorîte, se uită pînă și în sobă. În fața instanțelor judecătorești ia apărarea escrocilor și șarlatanilor, iar noaptea se scoală să se închine uite aici, în salonul ăsta ; cade în genunchi, face mătănii, izbind cu fruntea în dușumea, uneori cite o jumătate de ceas neînterupt, și pentru cine nu se roagă numai, pe cine nu pomenește în rugăciunile lui de bețiv ? ! S-a rugat pentru odihna sufletului contesei Du Barry³⁹, l-am auzit chiar eu, de altfel, l-a auzit și Kolea ; s-a scrîntit de tot.

— Îl vezi, îl auzi cum își bate joc de mine, prințe ! strigă Lebedev, înroșindu-se și, de data aceasta, pierzîndu-și cumpătul. Dar dumnealui nu știe sau poate că nu vrea să știe că acest bețivan și netrebnic, mincinos și ticălos, cum îi place să-mi spună, poate că ar merita respectul lui, fie numai și pentru faptul că pe dumnealui, deșteptul și spiritualul, atunci cînd s-a născut, l-am înfășat în scutece și l-am spălat în copăie, căci soră-mea Anisia, rămasă văduvă, se afla în cea mai neagră mizerie ; și eu, care eram tot așa de sărac ca și ea, am stat de veghe nopți întregi la căpătîiul bolnavilor — al mamei și al copilului. Furam de la portar lemne ca să le încălzesc odaia, îi cîntam micuțului și băteam din palme ca să-l ogoiesc, în timp ce-mi ghiorăiau mațele de foame, și uite așa l-am scăpat din ghearele morții și l-am dădăcit, ca să crească mare și să-și bată joc de mine acum ! Și ce mare crimă dacă mi s-a năzărit și mie o dată să mă rog pentru odihna sufletului contesei Du Barry, ce te privește asta ? Eu, prințe,

acum trei zile am citit, pentru prima dată în viața mea, biografia acestei femei într-o enciclopedie. Știi tu cine a fost această Du Barry ? Spune, știi sau nu ?

— Păi, sigur, numai tu știi, nu-i așa ? mormăi tînărul, voind să fie ironic, dar vădit încurcat.

— Era o contesă care, ieșită din mocirlă, a domnit și a guvernat ca o regină și căreia o mare împărăteasă i-a scris cu mina ei o scrisoare în care i se adresa : *ma cousine* *. La ceremonia *lever du roi* ** (știi tu ce era *lever du roi*, neisprăvitule ?), un cardinal, nunțul papal, s-a oferit să-i pună ciorapii de mătase ; un personaj atît de înalt și atît de sfînt a socotit asta ca o onoare pentru el ! Știai tu asta ? După mutra ta, văd că nu știai ! Și ce moarte a avut ? Răspunde dacă știi !

— Termină odată ! Mă plictisești.

— Ei bine, după toate onorurile acestea, după ce a domnit aproape ca o regină, a fost tîrită la ghilotină de călăul Samson ; n-a avut nici o vină, dar trebuia sacrificată pentru satisfacerea precepuțelor pariziene ; nu putea să înțeleagă, sărmana, ce se întîmplă cu dînsa, atît de mare îi era spaima. Cînd Samson îi plecă capul și o îmbrînci sub cuțitul ghilotinei, cei din jur se prăpădeau de rîs ; ea începu să strige : „*Encore un moment, monsieur le bourreau, encore un moment !*“ adică : o clipă, numai o clipă așteaptă, domnule călău ! Ei bine, pentru clipita aceasta, Dumnezeu o va ierta poate, căci un mai mare supliciu pentru sufletul omenesc nici nu e de închipuit măcar. Tu știi ce înseamnă cuvîntul acesta supliciu ? E tocmai starea sufletească nenorocită în care s-a aflat ea. Ei, și cînd am citit eu despre strigătul contesei implorînd răgazul de o clipită, mi s-a strîns inima ca într-un clește. Și ce-ți pasă ție, vierme ce ești, că făcîndu-mi rugăciunea de seară m-am gîndit să implor mizericordia divină pentru o mare păcătoasă ? Dacă am făcut-o, e numai pentru că nimeni poate, de cînd a murit ea, nu i-a acordat o pioasă amintire. Și pe cealaltă lume i-ar place, cred, să simtă că s-a găsit pe pămînt un păcătos ca și dînsa, care, o dată cel puțin, s-a gîndit să se roage și pentru odihna sufletului ei. De ce rizi ? Nu crezi, ateule ! Dar ce știi tu ? De altfel, nici n-ai spus tot adevărul ; dacă mi-ai ascultat rugăciunea, trebuia să știi că nu m-am rugat numai pentru contesa Du

* Verișoară (fr.).

** Ceremonia îmbrăcării de dimineață a regelui (fr.).

Barry, ci am spus așa : „Odihnește, Doamne. sufletul adormitei, roabei tale, marea păcătoasă ce a fost contesa Du Barry, și pe toate deopotrivă ei“ ; asta e cu totul altceva, căci există multe păcătoase ca ea și numeroase sînt victimele destinului schimbător, care în viață au suferit loviturile soartei, și acum, pe cealaltă lume, îndură chinuri și gem și așteaptă ; m-am rugat atunci și pentru tine, și pentru cei deopotrivă ție, nesimțiți și cruzi, dacă vrei să știi, de vreme ce ai avut neobrăzarea să tragi cu urechea, ca să afli pentru ce anume mă rog...

— Bine, destul, poți să te rogi pentru cine vrei, naiba să te ia, și nu mai face atîta gură ! îl întrerupse nepotul cu ciudă. Nici nu știai, prințe, că avem în fața noastră un erudit ! adăugă el cu un zîmbet jenat. De la o vreme încoace citește mereu cărți și memorii de acest gen.

— Unchiul dumitale, totuși... nu-i de loc un om lipsit de simțire, obiectă cu vădit efort prințul. Tînărul acesta îi devenea din ce în ce mai antipatic.

— Să nu te apuci cumva să-l lauzi, că-și ia nasul la purtare. Atît așteaptă. Privește cum își duce mîna la piept și, cu gura pînă la urechi, nu mai poate de fericire, într-atît îl încîntă cuvintele dumitale. Poate că nu-i lipsit de simțire, mă rog, dar e un șarlatan, asta-i nenorocirea. Ș-apoi, bea de stinge și e zăpăcit, ca toți cei care au darul beției. Își iubește copiii, recunosc, o respecta pe mătușa-mea, răposata lui nevastă... Și pe mine mă iubește, ba în testamentul lui mi-a lăsat și mie o parte...

— N-am să-ți las nimic ! strigă înverșunat Lebedev.

— Ascultă, Lebedev, încep pe un ton hotărît prințul, întorcîndu-și cu dezgust privirea de la tînărul acesta impertinent, știu din experiență că, atunci cînd vrei, ești om de treabă... N-am timp de pierdut, și dacă... Iartă-mă, care-ți este numele ? Îmi scapă.

— Ti-Ti-Timofei.

— Și mai cum ?

— Lukianovici.

Toată lumea din odaie pufni în rîs.

— Minte ! strigă nepotul. Pînă și aici a mințit ! Prințe, nu-l cheamă Timofei Lukianovici, ci Lukian Timofeevici ! Ia spune, acum de ce ai mințit ? Ori Lukian, ori Timofei, nu-i totuna pentru tine, și ce importanță poate avea asta pentru prinț ?

Minte de dragul minciunii, fiindcă minciuna i-a intrat în sînge, crede-mă !

— E adevărat ? întrebă nerăbdător prințul.

— Într-adevăr, mă cheamă Lukian Timofeevici, recunosc rușinat Lebedev și, plin de umilință, își plecă ochii în jos, ducîndu-și din nou mîna la inimă.

— Atunci ce rost avea să-mi spui altfel, ah, Dumnezeule !

— Din autoumilire, șopti Lebedev, plecîndu-și capul în jos cu un aer din ce în ce mai umil.

— Și crezi că în asta constă autoumilirea ! Eh, dac-aș ști numai unde să-l găsesc pe Kolea acum ! zise prințul, dînd să plece.

— Îți spun eu unde-i Kolea, se oferi tînărul.

— Nu, nu, nu ! se agită Lebedev, alarmat.

— Kolea a dormit astă-noapte aici, iar de dimineța a pornit în căutarea generalului, pe care, Dumnezeu știe de ce, prințe, l-ai ajutat să iasă din pușcărie. Ieri generalul făgăduise să doarmă și el aici, dar n-a venit. E mai mult ca sigur să fi rămas pentru noapte la hotelul „Balanța“, aici, în apropiere. Încît Kolea trebuie să fie cu el, dacă nu s-a dus cumva la Pavlovsk, la Epancini. Avea bani și voia să plece acolo încă de ieri. Așadar, nu poate fi decît la „Balanța“ ori la Pavlovsk.

— La Pavlovsk, la Pavlovsk !... Iar noi să trecem în grădiniță... să luăm o cafeluță...

Și Lebedev îl apucă de braț și aproape că-l tîrî pe prinț afară din odaie. Traversară curtea și intrară într-o grădiniță încîntătoare, unde, datorită timpului frumos, toți copacii înfrunziseră. Lebedev îl pofti pe Mișkin să ia loc pe o bancă de lemn vopsită în verde, dinaintea unei mese fixe de aceeași culoare, iar el se așeză în fața lui. După un minut, într-adevăr, li se servi și cafeaua. Prințul n-o refuză. Lebedev, cu o expresie slugarnică, nu-și lua ochii de pe fața lui, gata parcă să-i împlinească orice dorință.

— Nici nu mi-aș fi închipuit că ai o gospodărioară atît de frumoasă, spuse prințul, care părea că se gîndește aiurea.

— Or-orfani, începu Lebedev, schimonosîndu-și fața, dar se întrerupse numaidecît.

Prințul privea cu un aer distrat înaintea-i și, desigur, uitase de întrebare. Mai trecu un minut : Lebedev aștepta, cu ochii ațintiți mereu spre musafir.

— Așadar ? întrebă prințul, smulgîndu-se din îngîndurarea lui. A, da ! Dumneata, Lebedev, știi foarte bine despre ce este vorba : am venit în urma scrisorii pe care mi-ai trimis-o. Vorbește.

Lebedev se fîstîci iar, vru să spună ceva, dar nu reuși să articuleze decît niște sunete nedeslușite. Prințul aștepta cu un zîmbet trist pe buze.

— Te înțeleg foarte bine, Lukian Timofeevici. Nu te așteptai, probabil, să mă vezi aici. Ți-ai închipuit că nu-mi voi părăsi birlogul la cea dintîi înștiințare a dumitale și mi-ai scris ca să ai conștiința împăcată. Eu însă, după cum vezi, am venit. Așadar, nu căuta să mă induci în eroare. Încetează de a mai sluji la doi stăpîni. Rogojin e aici de trei săptămîni, știu tot. Ai izbutit să i-o mai vinzi ca și rîndul trecut sau nu încă ? Spune drept.

— Singur a descoperit-o ; chiar el singur, bestia.

— Nu-l mai înjura ; ce-i drept, a procedat cam urît cu dumneata...

— M-a bătut, m-a stîlcit în bătăi ! se tîngui cu amărăciune Lebedev. La Moscova, a asmuțit o javră asupra-mi, un ciine de vînătoare, care m-a fugărit de-a lungul străzii. O cățea teribilă.

— Mă crezi un copil, un naiv, Lebedev. Hai, spune-mi, e adevărat că la Moscova ea l-a părăsit ?

— Adevărat, adevărat ! Și de data asta, tot în momentul cînd se pregătea s-o ducă la cununie. El număra minutele ce mai rămăseseră pînă să pornească alaiul, cînd ea a șters-o, fără veste, la Petersburg. S-a prezentat direct la mine : „Scapă-mă, Lukian, găsește-mi un adăpost și să nu sufli un cuvînt prințului...” Se teme de dumneata, prințe, și mai abitir decît de el, și tocmai aici e aici !

Și la aceste cuvinte, Lebedev făcu o mutră șireată, ducîndu-și degetul la frunte.

— Și bineînțeles, iar ai mijlocit întîlnirea lor, nu-i așa ?

— Excelentissime prinț, cum aș fi putut... cum aș fi putut împiedica această întîlnire ?

— Bine, să lăsăm astea acum, aflu eu totul. Spune-mi numai, unde se află în momentul de față ? La dînsul ?

— A, nu ! Nici gînd ! Stă singură. „Sînt liberă“, zice, și o ține așa într-una, că e absolut liberă. Știi, prințe, ține morțiș

să se simtă liberă. Stă tot acolo, în cartierul Petersburgskaia Storona, la cumnată-mea, după cum ți-am scris.

— Și acum e acolo ?

— Acolo, dacă n-a plecat cumva la Pavlovsk, pe vremea asta frumoasă, la vila Dariei Alexeevna. „Sînt liberă de tot“, zice. Chiar ieri i se lăuda grozav lui Nikolai Ardalionovici că e liberă și independentă. Semn rău, adăugă rînjind Lebedev.

— Kolea se duce des s-o vadă ?

— E un zăpăcit băiatul ăsta, de neînțeles și prea din cale afară gură-spartă.

— De mult nu te-ai mai dus pe la dînsa ?

— Mă duc în fiecare zi, în fiecare zi.

— Va să zică, ai fost și ieri ?

— N-nu ; n-am fost de trei zile.

— Ce păcat că ești cam băut, Lebedev ! Altfel, te-aș fi întrebat ceva.

— Vai de mine ! Se poate ! O picătură n-am pus în gură. Lebedev se făcu ochi și urechi.

— Spune-mi cum era cînd ai văzut-o ultima oară !

— Un suflet care caută...

— Care caută ?

— Mereu parcă e într-o neconținută căutare, ca și cum ar fi pierdut ceva. În ce privește căsătoria proiectată, pînă și gîndul o scîrbește și orice aluzie o ia drept jignire personală. De el nu-i pasă nici cît de o coajă de nucă ; nici gînd nu are ; ba nu, mă înșel, se gîndește la el, însă cu teamă, cu groază ; nici nu îngăduie să i se pomenească numele în prezența ei. Se întilnesc numai la nevoie... și el simte asta ! Nu-i a bine !... E agitată, batjocoritoare, sucită, irascibilă...

— Sucită și irascibilă ?

— Irascibilă, data trecută era cît pe ce să mă înhațe de păr, numai pentru un cuvîntel. Abia izbutii s-o potolesc, aducînd vorba și citindu-i din Apocalips.

— Cum așa ? întrebă prințul, crezînd că-l înșală auzul.

— Da, da, citindu-i Apocalipsul. E o femeie cu o imaginație agitată, he, he ! și am mai observat că are o predilecție deosebită pentru subiecte serioase, fie chiar și cu totul străine de ea. Ține la asta, ține foarte mult și se simte măgulită cînd vin să mai discut cu dînsa. Da, da. Iar eu sînt tare în tălmăcirea Apocalipsului, căci mă îndeletnicesc cu asta de cincisprezece ani. A fost de acord cu mine că sîntem în epoca prefigurată

acolo prin al treilea cal, cel negru, și prin călărețul care ține în mână o cumpănă, căci în veacul nostru totul se bizuie pe balanță și contract, toți urmăresc numai dreptul lor : „O măsură de grâu pentru un dinar și trei măsuri de orz pentru un dinar...” Pe deasupra, mai vor să-și păstreze și spiritul liber, și o inimă curată, și trupul sănătos, și toate darurile cerești laolaltă. Dar, bizuindu-se numai pe drepturi, oamenii nu vor izbuti să și le păstreze, iar la urmă va veni calul cel gălbui și cel ce se numește Moarte, iar după el iadul... Despre asta vorbim noi când ne adunăm, și trebuie să spun că o impresionează grozav.

— Dar dumneata personal crezi în lucrurile astea ? întrebă prințul, aruncînd o privire ciudată asupra interlocutorului său.

— Cred și le tălmăcesc. Căci sărac sînt și gol, un atom în vîrtejul lumii. Cine-i dă lui Lebedev vreo considerație ? Fiecare caută să-și bată joc de el și oricine dă în el cu piciorul. Pe cînd aici, după cum se tălmăcește în Apocalips, sînt deopotrivă cu orice potentat. Căci mare e voința inteligenței ! Aici ea își spune cuvîntul și am văzut în față-mi un potentat, un mare demnitar tremurînd în fotoliul său... zguduit fiind de puterea inteligenței. Acum doi ani, în săptămîna patimilor, excelența sa Nil Alexeevici, la al cărui departament eram slujbaş, auzind de mine, mă cheamă anume prin Piotr Zaharîci în cabinetul său. „E adevărat, mă întreabă el cînd am rămas singuri. cî ești magistru în ale antihristului ?” Și nu i-am ascuns. „Da, zic, eu sînt acela” și mă apukai pe dată să-i tălmăcesc o viziune alegorică încîlcită, fără a îndulci culorile întunecate ale tabloului înfricoșător, ci, dimpotrivă, îngroșîndu-le dinadins. ba adăugai și cifre. La început zîmbea, dar cifrele și asemănările îl făcură să tremure. Mă rugă să închid cartea și să plec, apoi îmi fixă o gratificație de Paști, iar de duminica Tomii a dat ortul popii.

— Ce spui ? !

— Precum am zis. A căzut din trăsură, după amiază... s-a lovit la timplă și a murit pe loc, ca un prunc, ca un prunc nevinovat. Avea șaptezeci și trei de ani bătuți pe muchie, niște obraji rumeni, părul alb, veșnic parfumat și zîmbea într-una, ca un copilaș. Piotr Zaharîci își aminti atunci : „I-ai prezis-o”.

Prințul se ridică. Lebedev fu mirat, dezamăgit chiar, văzînd că Mișkin se pregătea să plece.

— Ai devenit cam prea nepăsător, prințe, he, he ! îndrăzni să-și spună gândul Lebedev, păstrind aceeași expresie slugarnică pe față.

— Nu prea mă simt bine, mi-e capul greu, desigur din pricina călătoriei, răspunse prințul, încruntându-se.

— De ce nu pleci pentru un timp undeva, la o vilă din împrejurimi ? încercă să aducă vorba de departe Lebedev.

Prințul rămase pe gânduri.

— Uite, și eu mă mut afară din oraș, cu toți ai mei, peste vreo trei zile. E mai sănătos și pentru noul-născut ; între timp oi cirpi pe ici pe colo și căsuța asta. Mă gândesc să plecăm la Pavlovsk.

— Cum, și dumneata tot la Pavlovsk te duci ? întrebă prințul într-o doară. Cum vine asta, toată lumea de aici pleacă la Pavlovsk ? Și zici că ai acolo o vilă proprie ?

— Nu se duce chiar toată lumea la Pavlovsk. În ceea ce mă privește, Ivan Petrovici Ptițin mi-a cedat una din vilele lui, cumpărată pe nimica toată. Poziție frumoasă, pe deal, verdeață multă, viața-i destul de ieftină, lume bună, muzică : de aceea, toți dau năvală acolo. Eu, de fapt, mă instalez în pavilionul din fundul curții, iar vila propriu-zisă...

— Ai închiriat-o ?

— Nu-n-nu. Nu... tocmai.

— Închiriază-mi-o mie, propuse deodată prințul.

Se pare că aici voia să ajungă și Lebedev. Cu câteva clipe înainte îi încolțise în minte ideea aceasta. Și, de fapt, nu mai avea nevoie de chiriași, căci primise o ofertă sigură și fusese anunțat personal de ofertant că e aproape hotărât să ocupe vila. Lebedev însă știa perfect de bine că, în realitate, acel „aproape“ echivala cu „mai mult ca sigur“. Dar într-o clipită își făcu în gând socoteala că ar fi mult mai interesant și mai cu folos s-o dea cu chirie prințului, profitând de faptul că răspunsul primului ofertant nu era absolut categoric. Îl ispiți această nouă și neprevăzută întorsătură a lucrurilor, ațîțindu-i imaginația. Iată de ce propunerea prințului îl entuziasmă și, când acesta se interesează de preț, Lebedev dădu din miini, voind parcă să spună că-i o chestiune cu totul lipsită de importanță.

— Bine, cum vrei ; mă interesez eu ; nu vei fi în pagubă. Amîndoi se îndreptară spre ieșirea din grădină.

— Aș putea... aș putea... dacă dorești, preaonorate prinț, aș putea să-ți comunic, asupra aceleiași chestiuni, câteva lucruri foarte interesante, bolborosi Lebedev, nemaștiind de bucurie cum să-i fie pe plac prințului.

Mișkin se opri.

— Și Daria Alexeevna are o vilișoară la Pavlovsk.

— Ei și ?

— Iar persoana în cauză e prietenă cu dînsa și, de bună seamă, intenționează s-o viziteze destul de des la Pavlovsk. Cu un anumit scop.

— Adică ?

— În altă ordine de idei, Aglaia Ivanovna...

— Lasă asta, Lebedev ! îl întrerupse prințul cu un sentiment penibil, ca și cum l-ar fi atins într-un punct dureros. E... cu totul altceva... Spune mai bine cînd ești hotărît să pleci? Pentru mine, cu cît mai curînd, cu atît mai bine, căci am tras la hotel...

Prinși în discuție, ieșiră din grădină și, fără să mai intre în casă, străbătură curticica, apropiindu-se de porțiță.

— În cazul acesta, n-ar fi mai bine, propuse grăbit Lebedev, să te muți de la hotel la mine chiar astăzi, iar poimîine să plecăm cu toții la Pavlovsk ?

— Să văd, răspunse prințul și păși îngîndurat în stradă.

Lebedev privi în urma lui mirat. Îl surprinse aerul distrat al prințului, care, plecînd, nu-și luă rămas bun, nu-i spuse un cuvînt și nici nu-l salută măcar cu un gest din cap, ceea ce nu se potrivea de loc cu firea și obișnuita politețe a lui Mișkin.

III

Se făcuse aproape ora douăsprezece. Singurul membru al familiei Epancin pe care Mișkin spera să-l găsească acum în oraș, fără a fi totuși sigur de asta, era generalul, reținut de serviciu la Petersburg. Se gîndi însă că Ivan Feodorovici ar fi în stare să-l rețină ca să-l ducă imediat în trăsura lui la Pavlovsk. Or, prințul ținea mult să mai facă în dimineața aceea o vizită. Cu riscul de a pierde întîlnirea cu generalul și de a fi nevoit să amîne pe a doua zi plecarea la Pavlovsk, se hotărî să pornească în căutarea casei care-l interesa.

Vizita aceasta prezenta pentru el, într-o privință, anumite riscuri. Șovăia, neștiind cum e mai bine să procedeze. Știa că acea casă e situată în strada Gorohovaia, nu departe de Sadovaia; în cele din urmă se îndreptă într-acolo, în speranța că pe drum se va decide într-un fel sau altul.

Ajunghind în centru, prințul își dădu seama cu mirare că pe măsură ce se apropie de locul unde se întretaie străzile Gorohovaia și Sadovaia, îl cuprinde o tulburare neobișnuită; nici nu bănuise că inima va bate cu atîta putere. O clădire îi atrase atenția încă de la distanță, poate fiindcă avea o înfățișare ce i se păru cam ciudată, și abia mai tîrziu își aminti că în momentul acela îl străfulgerase gîndul; „Asta trebuie să fie“. Cuprins de curiozitate, se apropie de clădire ca să-și verifice presupunerea; simțea că i-ar fi, nu știa nici el de ce, foarte neplăcut să constate că nu greșise. Era o casă mare, mohorită, de culoare verde-cenușie, cu trei caturi și fără nici un stil arhitectonic. Cîteva clădiri de acest fel, puține la număr e adevărat, zidite la sfîrșitul veacului trecut, rămăseseră neschimbate tocmai pe străzile acestea ale capitalei (oraș în care totul se schimbă vertiginos). Solid construite, ele se disting prin grosimea zidurilor și printr-un număr foarte redus de ferestre, așezate la distanțe mari una de alta. Catul de jos adăpostește în majoritatea cazurilor prăvălia vreunui zaraf, iar geamurile sînt zăbrelite cu gratii. Scapetul-zaraf ocupă de obicei un apartament deasupra prăvăliei. Aspectul exterior, ca și interiorul acestor case, este rece și neospitalier; totul aici pare ursuz și bănuielnic, ca și cum ar sta mereu la pîndă; dar de unde anume vine această impresie, ar fi greu de explicat, judecînd numai după înfățișarea casei. Stilul și contururile arhitecturale își au, desigur, tainele lor. Casele acestea sînt mai toate locuite aproape exclusiv de mari negustori.

Ajunghind la poartă, prințul văzu o tăbliță pe care era scris: „Casa cetățeanului notabil ereditar Rogojin“.

Învingîndu-și ezitățile, Mișkin deschise ușa cu geamuri, care se trînti zgomotos în urmă-i, și începu să urce treptele scării principale care ducea la etaj. Era o scară oribilă, de piatră, întunecoasă și cu pereții vopsiți în roșu. Prințul știa că Rogojin ocupă cu mama și cu fratele lui primul etaj al acestei case mohorite. Servitorul care veni să-i deschidă îl conduse, fără să-l mai anunțe, printr-un șir întreg de încăperi; străbătură astfel mai întîi o sală de primire cu pereții în stuc

imitind marmora, cu parchet de stejar și mobilă greoaie, lucrată fără gust în stilul deceniului al treilea, pe urmă un labirint întreg de odăi mici și culuare întortocheate, trebuind mereu să urce sau să coboare câteva trepte și, în sfârșit, bătură la o ușă pe care le-o deschise însuși Parfion Semionici. Dînd cu ochii de prinț, acesta păli și rămase un timp stană de piatră, cu privirea fixă, înspăimîntată și cu gura crispată într-un zîmbet plin de nedumerire, ca și cum vizita lui Mișkin ar fi fost realmente o imposibilitate, o apariție fantomatică. Deși prințul se așteptase să-l vadă surprins, se simți totuși foarte contrariat.

— Parfion, poate că am ales un moment nepotrivit, pot să plec, spuse el încurcat.

— Nu, nu, e foarte potrivit, foarte potrivit! răspunse Rogojin, venindu-și în fire. Intră, te rog!

Se tutuiau. La Moscova se văzuseră des, uneori ceasuri întregi, ba au existat și câteva momente în întîlnirile lor care se întipăriseră adînc în sufletul fiecăruia. De atunci însă trecuseră mai bine de trei luni.

Paloarea și tremurul convulsiv mai zăboveau pe fața decompusă a lui Rogojin, care cu toate că își poftise musafirul înăuntru, nu reușea să-și ascundă extraordinara consternare. În timp ce se îndrepta spre fotoliul — de lîngă masă — în care fusese poftit să ia loc, prințul își întoarse din întîmplare ochii spre Rogojin și surprinse în privirea acestuia o expresie cu totul neobișnuită, pe cît de grea, pe atît de ciudată, și care îl făcu pe Mișkin să se oprească încremenit. O amintire recentă, sumbră și apăsătoare, îi răsări în minte. În picioare, nemișcat, privi cîtva timp drept în ochii lui Rogojin, care, în primul moment, sclipiră în licăriri și mai scînteietoare. Dar în clipa următoare Parfion Semionici schiță un zîmbet încurcat ce-i trăda zăpăceala.

— De ce mă privești așa? murmură el. Ia loc!

Prințul se așează.

— Parfion, zise el, te rog să-mi spui drept, știai ori nu știai că voi veni astăzi la Petersburg?

— Eram aproape sigur că vii, răspunse Rogojin, și văd că nu m-am înșelat, adăugă el cu un zîmbet înveninat de data aceasta. Dar cum puteam ști că pici tocmai azi?

Tonul tăios și răstit cu care-și rostise Rogojin întrebarea îl uimi și mai mult pe prinț.

— Și chiar dac-ai fi știut că vin tocmai azi, ce rost are să te enervezi așa ? spuse încet și cu blîndețe prințul.

— Nu înțeleg tîlcul întrebării tale.

— Adineauri, coborînd din vagon, am surprins o privire exact ca aceea cu care m-ai fixat chiar acum pe la spate.

— Hm ! Și a cui era privirea aceea, mă rog ? mormăi Rogojin bănuitor.

Prințul avu impresia că vorbele lui îl făcură pe Rogojin să tresară.

— Nu știu ; încep să cred că mi s-a năzărit ; în ultima vreme am din ce în ce mai des tot felul de năluciri. Trebuie să-ți mărturisesc, Parfion, că încep să am aproape aceleași senzații pe care le-am avut și acum cinci ani, cînd îmi veneau crizele.

— De, tot ce se poate, și s-o fi năzărit, nu știu... îngăimă Rogojin.

Zîmbetul prietenos și binevoitor care se ivise pe fața lui distona cu expresia ochilor, ca și cum zîmbetul acela s-ar fi descompus frînt în două și toate străduințele sale de a-l reînchega rămîneau zadarnice.

— Ai de gînd să te întorci înapoi, în străinătate ? întrebă el și adăugă numaidecît : Îți mai aduci aminte cum am călătorit împreună în tren, toamna trecută, de la Pskov la Petersburg ? Erai într-o pelerină și cu niște ghetre, ții minte ?

Și Rogojin izbucni într-un rîs plin de răutate, bucuros parcă să și-o dea în vileag.

— Rămii definitiv în locuința asta ? se interesă prințul, plimbîndu-și privirea prin cabinet.

— Bineînțeles, sînt doar acasă la mine. Unde vrei să stai ?

— Nu ne-am mai văzut de mult. Am auzit vorbindu-se pe socoteala ta niște lucruri surprinzătoare, încît nici nu-mi venea să cred că era vorba de tine.

— Gura lumii slobodă, se eschivă sec Rogojin.

— Totuși ți-ai concediat toată banda, stai închis în casă și nu te mai ții de năzdrăvăanii. E mare lucru. Casa e a ta ori o aveți în coproprietate ?

— E a mamei. Dînsa ocupă încăperile din fund, separate de apartamentul meu printr-un coridor.

— Și fratele tău unde stă ?

— Fratele meu, Semion Semionîci, locuiește într-o clădire separată, în curte

— E căsătorit ?

— Vădov. De ce ții să știi toate astea ?

Prințul îl privi fără să răspundă ; cum era absorbit de gânduri, poate că nici nu auzise întrebarea. Rogojin nu mai stăruia nici el și rămase în așteptare. Între ei se așternură câteva clipe de tăcere.

— Venind încoace adineauri, ți-am recunoscut casa de departe, spuse prințul într-un târziu.

— Cum asta ?

— Nu știu. Înfățișarea casei voastre poartă pecetea întregii familii, amprenta vieții Rogojinilor de-a lungul mai multor generații ; dar dacă m-ai întreba cum am ajuns la concluzia asta, n-aș fi în stare să-ți explic. Mai știi, o fi și asta o năzărire. Fapt e că mă cuprinde groaza când mă gîndesc că încep să capăt obsesii. Înainte nici nu mi-aș fi putut închipui înfățișarea casei în care locuiești ; de îndată ce am zărit-o însă mi-am zis : „Exact așa trebuie să arate casa lui !“

— Ca să vezi ! biigui Rogojin, schițînd un zîmbet șters, neizbutind să descifreze bine sensul reflecției confuze a prințului. Casa aceasta a construit-o bunicul meu, explică el, și de atunci a locuit în ea o familie de scapeți, pe nume Hludiakov ; stau și acum la noi, cu chirie.

— E tare mohorîtă. Sumbră casă ai, observă prințul, rotindu-și încă o dată privirea prin încăpere.

Era o cameră mare, înaltă, întunecoasă, ticsită cu tot felul de mobilă, în cea mai mare parte mese de scris enorme, dulapuri pline de condici, registre și diverse hîrtoage. O canapea largă, de marochin roșu, servea probabil de pat lui Rogojin. Pe masa lîngă care gazda îl poftise să ia loc, prințul zări două-trei cărți ; printre ele, un volum din *Istoria* lui Soloviev⁴⁰ fusese lăsat deschis, avînd un semn de carte între pagini. Pe pereți atîrnau în rame aurite cîteva tablouri în ulei, atît de înnegrite de vreme, încît cu greu se putea desluși ce anume reprezintă. Un portret în mărime naturală atrase atenția prințului ; înfățișa un bărbat de vreo cincizeci de ani, îmbrăcat cu o redingotă lungă, de croială nemțească, purtînd la gît două decorații, cu o barbă încărunțită, scurtă și rară, cu chipul galben și brăzdat de cute adînci, cu o privire bănuitoare de om ascuns și chinuit sufletește.

— E tatăl tău ? întrebă prințul.

— Exact ; în toată măreția lui, răspunse cu un zîmbet silit Rogojin, gata parcă să trîntească vreo glumă grosolană pe seama defunctului său părinte.

— Era de credință veche ?

— Nu se ducea la biserică ; dar, ce-i drept, îl auzeam de multe ori spunînd că vechea credință e mai bună. Pe scapeți îi avea la inimă. Aici era cabinetul lui. Pentru ce m-ai întrebât dacă era de credință veche ?

— Nunta o faci aici ?

— D-da, aici, răspunse Rogojin, tresărind la auzul acestei întrebări neașteptate.

— Va fi în curînd ?

— Știi că nu depinde de mine ?

— Parfion, nu sînt dușmanul tău și nu vreau să-ți stau în cale. Ți-o spun acum, așa cum ți-am mai spus-o și altădată, într-o împrejurare asemănătoare. Cînd te pregăteai de căsătorie la Moscova, nu eu te-am împiedicat, știi foarte bine. Prima dată, ea singură a fugit de la cununie și a venit la mine, rugîndu-mă s-o „scap“ de tine. Sînt propriile ei cuvinte. Pe urmă a fugit și de la mine. Tu ai regăsit-o, și în momentul cînd trebuia s-o duci la altar, a fugit iarăși, ca să se ascundă aici, la Petersburg, după cît am auzit. E adevărat ? Cel puțin, așa mi-a scris Lebedev. Iată pentru ce am venit. Cît despre împăcarea voastră, am aflat abia ieri, în tren, de la unul din foștii tăi prieteni, Zaliujev, dacă ții neapărat să știi. În ce mă privește, veneam la Petersburg cu un scop precis : s-o conving să plece în străinătate ca să se trateze ; e foarte bolnavă și trupește și sufletește, dar mai ales sufletește, și, după părerea mea, are nevoie de multă îngrijire. N-aveam de gînd s-o însoțesc, voiam numai s-o conving, să-i aranjez plecarea, și atît. Îți vorbesc cît se poate de sincer. Dacă e adevărat însă că între timp v-ați împăcat din nou, nici nu mă mai arăt în ochii ei și nici la tine nu mai vin vreodată. Știi foarte bine că nu caut să te înșel și că am fost întotdeauna sincer cu tine. Niciodată nu ți-am ascuns gîndurile mele în privința asta și întotdeauna am susținut că o căsătorie cu tine ar fi fatală pentru ea. Ca și pentru tine, de altfel... ba poate mai mult pentru tine. Aș fi foarte mulțumit să aflu că v-ați despărțit din nou, dar personal nu voi face nimic ca să contribui la asta. Fii dar pe pace și nu mă bănuie. De altfel, știi prea bine că nu ți-am fost niciodată rival *în adevăratul sens al cuvîntului*,

chiar și atunci când ea te-a părăsit ca să vină la mine. Tu rîzi; știu ce te face să rîzi. Da, da, am stat acolo separat și chiar în localități diferite; tu ești absolut convins de asta, fiindcă știi perfect de bine că așa este. Ți-am mai explicat că țin la ea „nu din dragoste, ci de milă“. Cred că e o definiție care nu poate lăsa nici un dubiu. Mi-ai spus atunci că ai înțeles sensul acestor cuvinte ale mele. Așa să fie oare? Le-ai înțeles cu adevărat? Nici nu-ți dai seama cu cîtă dușmănie mă privești! Am venit să te liniștesc, să te împac, pentru că și tu îmi ești drag. Te iubesc și țin la tine mult, Parfion. Și acum plec și nu voi mai reveni niciodată. Rămii cu bine.

Prințul se ridică.

— Mai stai cu mine, spuse încet Rogojin fără să se miște din locul lui, sprijinindu-și capul cu mîna dreaptă, nu te-am văzut de mult.

Mîșkin se așeză din nou. Și iarăși tăcură un timp.

— Când nu te văd, când nu te am în fața mea, Lev Nikolaevici, simt îndată împotriva ta o cumplită înverșunare. În aceste trei luni cît nu te-am văzut, crede-mă, n-a fost o clipă ca să nu te urăsc. Aș fi fost în stare să-ți dau și otravă, de s-ar fi putut cumva. Pînă acolo am ajuns. Dar acum, nu-i nici un sfert de oră de când ești cu mine și toată ura mi-a dispărut: îmi ești la fel de scump ca și înainte. Mai stai un pic cu mine...

— Când sînt cu tine îmi dai crezare, dar cum plec de lîngă tine, îți pierzi încrederea și începi să mă bănuiești din nou. Semeni cu tatăl tău! răspunse Mîșkin cu un zîmbet prietenesc, silindu-se să nu-și trădeze sentimentele.

— Mă încred în glasul tău când sîntem împreună. Înțeleg bine că nu putem fi puși pe aceeași treaptă noi amîndoi, eu și cu tine...

— Pentru ce ai adăugat asta? Și, uite, iar te-ai tulburat, spuse prințul, uitîndu-se uimit la Rogojin.

— În privința asta, frățioare, se pare că părerea noastră nu mai contează, răspunse acesta, altceva hotărăște. Nici dragostea noastră nu e la fel, ne deosebim în toate, continuă el cu glas scăzut. Și după un minut de tăcere: Dragostea ta e o dragoste de milă. Drept să-ți spun, eu nu simt nici un fel de milă pentru dînsa. De altfel și ea, sînt convins, nu simte pentru mine decît ură. În fiecare noapte o văd în vis cum își bate joc de mine cu altul și, de fapt, așa și este. E vorba să ne cu-

nu-năm curind, dar văd că de mine nici nu-i pasă, ca și cum și-ar schimba pantofii sau mănușile. Mă crezi ? N-am mai văzut-o de cinci zile, pentru că nu îndrăznesc să mă prezint în fața ei. „Pentru ce-ai venit ?“ o să mă întrebe. Cîte n-a trebuit să îndur de la dînsa, cum și-a mai bătut joc...

— Cum adică să înduri ? Ce vorbești ?

— Parcă nu știi cum stau lucrurile ? N-ai fost tu acela cu care a fugit, părăsindu-mă chiar „în ziua cununiei“, cum te-ai exprimat adineauri ?

— Dar tu știi că nu e cazul...

— Nu m-a făcut de rîs și la Moscova cu un ofițer, cu Zemtiujnikov ? Știu precis că și-a bătut joc de mine, și asta după ce fixase ea însăși ziua cununiei.

— Nu se poate ! strigă prințul.

— Știu precis, întări convins Rogojin. Că, adică, nu e în firea ei, asta vrei să spui ? Nici vorbă că nu e din alea. Prostii ! Față de tine nu va fi astfel și s-ar îngrozi ea însăși la un asemenea gînd, dar cu mine se poartă întocmai ca și cum ar fi din alea. Te asigur. Mă tratează ca pe o cîrpă. Aventura cu Keller, ofițerul acela bătauș, meșter la box, a pus-o la cale numai și numai ca să-și bată joc de mine... Nici nu știi cîte mi-a făcut la Moscova ! Și ce de-a bănet am cheltuit...

— Atunci cum vrei să te însori ? Ce-ai să faci după aceea ? întrebă prințul îngrozit.

Rogojin se uită la prinț cu o privire grea, înfricoșătoare și nu răspunse nimic.

— Azi se implinesc cinci zile de cînd n-am mai fost la dînsa, urmă el după un minut de tăcere. Mi-e frică să nu mă dea afară. „Sînt încă stăpînă pe mine, zice, dacă vreau, te alung pentru totdeauna și plec în străinătate“ (de altfel, de la dînsa știu că are de gînd să plece în străinătate, observă el parcă în treacăt, privind cu înțeles drept în ochii prințului); uneori, e adevărat, se vede că vrea să mă sperie numai și nu știu de ce tot îi vine să ridă cînd se uită la mine. Alteori mă privește încruntată, stă ursuză și nu scoate o vorbă ; uite, de asta mă tem. Chibzuind în toate felurile, mi-am zis să nu mai merg la ea cu mîna goală ; ei bine, m-a primit în focuri de zeflemea, iar la urmă s-a și infuriat. I-am adus un șal cum poate n-a mai văzut, cu toate că a dus o viață de lux ; l-a dăruit servitoarei Katka. Iar de cununie, nici nu mai îndrăznesc să deschid vorba ! Ce fel de mire oi fi eu, cînd nu în-

drăznesc nici măcar să-mi vizitez logodnica ? Și uite, stau aici, închis între patru pereți, iar când nu mai pot suporta, pornesc înnebunit din casă și umblu disperat pe strada ei, strecurându-mă pe furiș prin fața casei ori stau ascuns pe după colțuri. O dată am stat așa de strajă în dreptul porții ei pînă aproape să se lumineze de ziuă ; intrasem la bănuială. Mă zărise, pesemne, prin fereastră. „Ce-ai fi făcut, zice, dacă aveai dovadă că te înșel ?“ N-am mai fost în stare să mă stăpînesc și i-am răspuns : „Știi prea bine“.

— Ce știe, adică ?

— De unde vrei să știi ce anume ! răbufni cu un rîs răutăcios Rogojin. La Moscova, am urmărit-o tot timpul, dar n-am prins-o cu nimeni. Într-o zi îmi iau inima în dinți și îi spun : „Mi-ai făgăduit să te cununi cu mine. Ai să intri într-o familie cinstită, dar tu știi cine-mi ești ? Tu ești o...“ și i-am spus-o pe șleau.

— I-ai spus așa ?

— Da.

— Și ?

— „După toate astea, zice, poate că nici ca lacheu nu te-aș lua la mine, necum să-ți fiu nevastă ; așa să știi !“ „Dar nici eu nu plec așa, cu una cu două, de aici. O singură moarte are omul, zic, fie ce-o fi !“ „Atunci, zice, îl chem pe Keller și-i spun să te ia de guler și să te dea afară“. Când am auzit vorba asta, m-am repezit la dînsa și am snopit-o în bătaie.

— Nu se poate ! strigă prințul.

— Crede-mă, așa a fost, rosti Rogojin cu glasul stins, dar cu ochii numai vâpăi. O zi și o noapte, și încă o zi, am stat fără să mă mișc din odaia ei, fără să dorm, fără să mănînc, fără să beau ; am stat și în genunchi în fața ei. „Chiar de aș ști că mor și tot nu plec pînă nu mă ierți ; iar dacă pui să mă dea afară — mă înec ; pentru că, ce mă fac eu fără tine ?“ Toată ziua aceea a fost ca o smintită ; ba plîngea, ba zicea că bagă cuțitul în mine, ba mă beștelea în tot felul. I-a chemat pe Zaliojev, pe Keller, pe Zemtiujnikov și pe alții ; mă arăta cu degetul și-și bătea joc de mine în fața tuturor. „Să mergem, zice, domnilor, cu toții la teatru. El să rămînă aici, dacă nu vrea să plece ; doar nu-s legată de dînsul. Spun să-ți aducă un ceai, Parfion Semionîci, și-o fi foame, că doar n-ai mîncat nimic astăzi.“ Se întoarse singură de la teatru. „Sînt niște fricoși, niște lași, începu ea, se tem de tine, și pe mine vor să mă

sperie.“ „Nu pleacă el așa cu una cu două, zic ei, ba e în stare să te și înjunghie.“ „Iar eu, uite, mă duc la culcare și nici măcar nu pun zăvorul la ușa dormitorului ; ca să știi cită frică am de tine ! Ca s-o știi și să vezi cu ochii tăi ! Ai luat ceaiul ?“ „Nu, și nici nu beau.“ „Vrei să faci pe grozavul, dar să știi că nu te prinde de loc.“ Și făcu întocmai cum spuse : nu-și încuie ușa peste noapte. A doua zi, cînd ieși din dormitorul ei, îmi zise rizînd : „Ce, ai înnebunit ? Vrei să mori de foame ?“ „Să mă ierți“, zic. „Nu vreau să te iert și nu te iau, ți-am mai spus. Și ai stat așa, toată noaptea, în fotoliul ăsta, fără să închizi un ochi ?“ „Da, n-am dormit de loc.“ „Deștept mai ești ! Te pomenești că iar refuzi să bei ceai și să mănînci ?“ „Ți-am spus, nu iau nimic în gură pînă nu-mi spui că m-ai iertat !“ „Dac-ai ști numai ce bine îți șade cu încăpățînarea asta, zice, îți lipsea cum îi lipsește chelului tichia de mărgăritar ! Îți închipui cumva că mă sperii ? Tare-mi pasă mie că stai flămînd. N-ai decît să nu mănînci, atîta pagubă !“ Se supără foc, dar îi trecu repede și iar porni să-și bată joc de mine. Și m-am mirat grozav atunci că nu-mi purta de loc pică. Și totuși nu e dintre acelea care să uite repede răul ce i s-a făcut. Altoru nu le-ar trece ușor cu vederea. Mi-a venit atunci în gînd că mă disprețuiește într-atît, încît nici ură nu binevoiește să-mi poarte. Și, crede-mă, ăsta e adevărul. „Știi, mă întreabă ea, cine-i papa de la Roma ?“ „Am auzit“, răspund eu. „Mi se pare că nu prea ai învățat istoria universală, Parfion Semionîci ?“ „Eu n-am învățat, zic, nimic.“ „Să-ți dau atunci să citești ceva. Un papă d-ăștia s-a supărat pe un împărat, și acela, înainte de a căpăta iertare, a trebuit să stea trei zile fără să bea, fără să mănînce, desculț și ingenuncheat în fața porților palatului papal. În timpul celor trei zile cît acest împărat a stat în genunchi, ce gînduri crezi că l-au frămîntat ? Ce jurăminte și-o fi făcut în sinea lui ?... Dar stai, să-ți citesc chiar eu povestea asta !“ Alergă după carte. „E scrisă în versuri“, zice și începe să-mi citească niște poezii, în care se spunea cum împăratul umilit jură să se răzbune pe acel papă. „Oare nu ți-a plăcut de loc ce ți-am citit, Parfion Semionîci ?“ „Tot ce-ai citit e foarte adevărat“, i-am răspuns eu. „Aha ! găsești așadar că-i adevărat ; înseamnă că și tu, acum, îți faci aceeași socoteală : lasă că-i plătesc eu toate astea cînd s-o mărita cu mine ; i le plătesc cu virf și îndesat !“ „Nu știu, zic, o fi și așa !“ „Cum adică nu știi ?“ „Uite așa, zic, nu știu, nu la asta mă gîn-

desc acum.“ „Și la ce te gîndești, mă rog?“ „Uite, zic, cînd te ridici de la locul tău, cînd treci pe lîngă mine, te privesc și te urmăresc din ochi; aud foșnetul rochiei tale și inima-mi tresaltă în piept; iar după ce părăsești odaia, îmi amintesc orice vorbă spusă de tine, și cu ce glas, și ce anume ai spus; iar în noaptea asta nu m-am gîndit chiar la nimic; am tot ascultat cum respiri, cum te-ai mișcat de vreo două ori în somn...“ „Te pomenești că nici la faptul că m-ai bătut nu te-ai mai gîndit sau poate c-ai și uitat?“ îmi spuse ea rîzînd. „Ba poate că mă gîndesc, nu știu nici eu.“ „Și dacă nu te iert și refuz să mă mărit cu tine?“ „Ți-am spus, mă înec.“ „Cine știe, poate înainte de a face asta, m-ai omorî întii pe mine...“ Spunînd aceste vorbe, căzu pe gînduri. Pe urmă se supără și părăsi odaia. Un ceas după aceea, o văd revenind tare întunecată la față. „Uite ce este, Parfion Semionici, îmi zise, m-am hotărît, te iau, dar nu pentru că m-aș teme de tine, ci pentru că oricum nu mai am zile. Cine ar putea spune ce și cum e mai bine!? Stai colea, îți aduce îndată masa. Și să știi că, dacă mă mărit cu tine, am să-ți fiu o soție credincioasă, de asta să n-ai grijă și nici o îndoială.“ Se opri o clipită, pe urmă adăugă: „Îmi pare bine totuși că n-ai suflet de slugoi, m-am convins de asta; și eu care crezusem la început că ești sută-n sută o fire de lacheu“. Și pe loc stabili ea însăși ziua cununiei noastre, ca peste o săptămînă să dispară neașteptat, fugind de mine la Petersburg, și să ceară adăpost lui Lebedev. Cînd am regăsit-o aici, îmi spune: „Să știi că n-am renunțat definitiv la gîndul să mă mărit cu tine; vreau numai să mai aștept cît mi-o fi pofta, pentru că mai sînt încă stăpînă pe mine. Mai așteaptă și tu, dacă vrei“. Și uite așa stau lucrurile între noi... Tu ce crezi de toate astea, Lev Nikolaevici?

— Dar tu ce gîndești? îi întoarse prințul întrebarea, privindu-l cu tristețe pe Rogojin.

— Parcă sînt în stare să gîndesc?! lăsă să-i scape acesta, chinuit. Ar fi vrut să mai adauge ceva, dar tăcu, copleșit de o nesfîrșită durere.

Prințul se ridică, hotărît să plece.

— Oricum ar fi, eu n-am să-ți stau în cale, spuse el încet, pierdut, ca și cum ar fi răspuns unui gînd al său ascuns și numai de dînsul știut.

— Un lucru nu înțeleg eu, să mă tai! se aprinse deodată Rogojin, și ochii îi scînteiară. Cum de te lasă inima să mi-o

cedezi atît de ușor, cînd încă mai alaltăieri tînjeai după dînsa și te chinuiai amarnic ! Sau poate că n-o mai iubești ? Dar atunci ce zor nevoie aveai să alergi în goana mare încoace ? De mila ei ? (Și un zîmbet răutăcios îi schimonosi din nou fața.) He, he !

— Crezi că te mint ? întrebă prințul.

— Ba eu te cred, dar nu mă dumiresc de loc. Mi se pare că mila ta e mai pîrdalnică decît dragostea mea !

Fața i se aprinse de o pornire răutăcioasă care se cerea descărcată.

— Într-adevăr, e cam greu să înțeleagă omul unde sfîrșește la tine dragostea și unde începe ura, zise prințul surîzînd, iar de va trece dragostea, va fi jalea și mai mare. Asta s-o știi de la mine, dragă Parfion ! Și tare mă tem că...

— Că împlint cuțitul în ea ?

Prințul tresări înfiorat.

— O vei urî groaznic pentru toată dragostea ta de astăzi, pentru toate chinurile pe care le înduri acum. Mai mult ca orice mă surprinde însă că ea consimte totuși să se mărite cu tine. Ieri, cînd am auzit de asta, nu-mi venea să cred și am simțit o apăsare grea pe suflet. De două ori pînă acum s-a lepădat de tine și a fugit chiar în momentul cînd urma s-o duci la cununie, înseamnă că presimte ea ceva !... De ce te-ai fi acceptînd iarăși ? Pentru banii tăi ? E absurd. De altfel, cu felul tău de a cheltui, cred că nu ți-a mai rămas cîne știe cît. Să fie numai simpla dorință de a se mărita ? Ar fi avut doar posibilitatea să facă și altă alegere. Oricare altul ar fi de preferat, pentru că unul ca tine într-adevăr ar fi în stare s-o înjunghie într-o zi, și lucrul acesta l-a înțeles poate și ea acum prea bine. O atrage cumva tăria dragostei tale ? Tot ce se poate... Am auzit că sînt femei care țin să fie iubite în felul acesta... numai că...

Prințul se opri fără să-și termine fraza, furat de gînduri.

— Pentru ce ai suris din nou uitîndu-te la portretul lui taică-meu ? întrebă Rogojin, care urmărea cu atenție încordată cele mai mici, cele mai fugare schimbări pe chipul prințului.

— Pentru ce am suris ? Mi-a venit în gînd că, dacă nu te lovea năpasta aceasta, dacă nu intervenea dragostea aceasta nefericită, ai fi devenit întocmai ca și tatăl tău ; și probabil într-un timp foarte scurt. Te-ai fi zăvorît în casa asta, cu o soție tăcută și supusă, aspru și zgîrcit la vorbă, ursuz și ne-

încercător în oameni, fără măcar să simți nevoia de a sta cu cineva de vorbă, mulțumindu-te să strângi bani, străin de toți și de toate. Cel mult, ai fi găsit vreun cuvânt de laudă pentru cărțile cele vechi și te-ai fi însuflețit puțin, abia la bătrînețe, talmăcind puterea semnului crucii făcut cu două degete...

— Îți bați joc de mine. Dar să știi că același lucru, aproape cuvânt cu cuvânt, mi l-a spus și ea deunăzi, cînd s-a oprit în fața acestui portret ! Curios, cum ați ajuns să vă potriviți în toate...

— Cum, a și fost la tine ? întrebă prințul intrigat.

— A fost. A privit îndelung portretul și m-a descusut apoi, întrebîndu-mă despre răposatul taică-meu. „Uite, exact așa ai fi ajuns și tu, îmi spuse ea la sfîrșit, cu un surîs pe buze ; tu, Parfion Semionici, ai pasiuni puternice, patimi care te-ar duce direct la ocnă, în Siberia, dacă n-ai avea și deșteptăciune, căci ești tare deștept“. (Mă vezi ? Întocmai așa a spus. Pentru prima oară auzeam o asemenea vorbă de la ea !) „Mai bine te-ai lăsa de mofturile și năzdrăvăniile tale și, cum ești un om fără carte, te-ai apuca să strângi bani ; te-ai așeza, ca și tatăl tău, în casa asta cu scapeții tăi ; poate, la sfîrșit, te-ai converti și tu la credința lor ; și ți-ai îndrăgi într-atît bănișorii, că ai face curînd nu două milioane, ci zece, chit că în cele din urmă ai muri de foame pe sacii tăi cu aur, căci așa ești tu, în orice pui pasiune, toate le faci cu patimă.“ Exact așa mi-a spus, îți repet aproape vorbă cu vorbă. Nu se mai întîmplase înainte vreodată să-mi vorbească în acest fel. De obicei nu-mi vorbește decît de fleacuri sau mă ia peste picior ; de altfel, și de data aceasta o începuse tot în glumă și în bătaie de joc ; pînă la urmă însă chipul ei se întunecă ; trecu prin toate încăperile și părea tot timpul înfricoșată. „Schimb totul aici, zic eu, transform complet locuința asta sau poate e mai bine să cumpăr altă casă și stăm acolo după cununie.“ „Nici să nu te gîndești, zice, nu schimbi nimic, stăm aici, așa cum este. Vreau să trăiesc lingă maică-ta, zice, cînd îți voi fi nevastă.“ O dusei la mama ; s-a purtat cu mult respect, ca o fiică adevărată. Maică-mea și înainte, mai bine de doi ani, era cu mintea cam zdruncinată (e bolnavă rău), iar de la moartea tatii a ajuns în mintea copiilor ; nu scoate o vorbă, au lăsat-o picioarele și numai cum vede că intră cineva, dă din cap în semn de binețe ; de nu-i dai să mînînce, și trei zile ar sta fără să bage de seamă. I-am luat mîna dreaptă

și i-am unit degetele. „Binecuvîntează-o, măicuță, zic, merge după mine cu cununie!“ Iar ea sărută mîna mamei cu atîta simțire și-mi spuse apoi: „Se vede că multe a avut de îndurat în viața ei maică-ta“. Cînd a zărit pe masă cartea asta: „Ia te uită, te-ai apucat să citești *Istoria Rusiei*? zice. (Chiar ea mă îndemnase într-o zi la Moscova: „Ar trebui să te mai instruiești și tu puțin; citește măcar *Istoria Rusiei* de Soloviev, că ești întunecat la cap.“) Bine faci, încuviință ea, citește-o. Dacă vrei, îți fac o listă de cărți pe care să le citești în primul rînd.“ Niciodată, niciodată pînă atunci nu-mi vorbise astfel; încît rămăseși uluit; pentru prima oară am respirat și eu ca un om viu.

— Mă bucură foarte mult ceea ce-mi spui, Parfion, zise prințul cu sinceritate. Cine știe? Poate că va da Dumnezeu și o să vă înțelegeți.

— Nu mai cred în așa ceva! strigă Rogojin cu durere în glas.

— Ascultă, Parfion, cum e posibil, dacă o iubești atît, să nu vrei să-i cîștigi stima? Și dacă o vrei din toată inima, se poate să nu ai speranță? Spuneam adineauri că nu pricep de ce se mărită cu tine. Și cu toate că nu găsesc o explicație cît de cît plauzibilă, un lucru rămîne în afară de orice îndoială, trebuie să fie la mijloc un motiv serios, dictat de rațiune. De dragostea ta ea nu se îndoiește, nu se îndoiește probabil nici de faptul că ai și anumite calități. Nici nu s-ar putea să fie altfel! Ceea ce mi-ai povestit acum îmi întărește părerea. Constați tu singur că a știut să-ți vorbească cu totul altfel decît îți vorbise și de cum te tratase pînă atunci. Ești bănuitor și gelos, din care cauză ai exagerat tot ce ți s-a părut ție rău la ea. Sînt sigur că te prețuiește mai mult decît îți închipui. Altminteri, ar însemna că, măritîndu-se cu tine, ea, în mod conștient, se aruncă în bulboană sau în vîrfurile jungherului, știind că o așteaptă o moarte sigură. Crezi că e cu puțință așa ceva? Care om cu mintea lucidă se aruncă în vîrfurile jungherului sau în bulboană?

Cu un zîmbet amar, Parfion ascultă pînă la sfîrșit argumentarea înflăcărată a prințului. Convingerea lui însă părea nestrămutată.

— Ce privire întunecată ai în clipa aceasta, Parfion, cînd te uiți așa la mine! lasă să-i scape prințul, sub povara unui sentiment apăsător.

— Va să zică, bulboana sau jungherul ! îngăimă în cele din urmă Rogojin. Păi tocmai de aceea se și mărită cu mine, că se așteaptă să piară de mîna mea ! Ba nu, zău, prințe, se poate să nu fi ghicit pînă acum care e miezul acestei chestii ?

— Nu te înțeleg.

— Deh ! Cine știe, poate că într-adevăr nu înțelege omul, he, he ! Nu degeaba se spune că... ești cam... aiurit. Pe un altul iubește ea, pricepe ! Așa cum o iubesc eu pe dînsa, ea iubește pe altcineva. Și cine-i acela pe care îl iubește ? *Tu ești acela !* Ce, n-ai știut ?

— Eu ?

— Da. Dragostea ei pentru tine a-nceput din seara aceea cînd am fost la onomastica ei. Dar și-a vîrît în cap că nu-i este îngăduit să se mărite cu tine, pentru că te-ar expune la rîs și batjocură și ți-ar distruge viața. „Se știe doar cine sînt“, zice. Și acum repetă mereu același lucru. Mi-a spus-o chiar ea, pe față. Se teme că te nenorocește și te face de rîsul lumii ; cu mine însă crede că ar putea să se mărite fără să aibă asemenea scrupule. Vezi bine, așadar, cum mă respectă, reține și asta.

— Atunci cum îți explici că te-a părăsit, ca să vină la mine, iar... de la mine...

— De la tine s-a reîntors iarăși la mine ! Ehei ! Cîte nu-i trăsesc prin cap ! E ca și cum ar fi într-o continuă înfrigurare. Ba îmi strigă : „Mă mărit cu tine, ori mă arunc în apă, e totuna. Grăbește căsătoria !“ Mă zorește, fixează ziua cununiei, iar cînd se apropie ziua stabilită, începe să dea îndărăt, o cuprinde spaima sau îi vin alte năzbîtii în cap ; Dumnezeu s-o mai înțeleagă, ai văzut-o și tu ; plînge, rîde, își frînge mîinile. Și atunci, ce să ne mai mirăm că a fugit de la tine ? A făcut-o pentru că și-a dat seama ce mult te iubește. A fost peste puterile ei să mai rămînă la tine. Uite, spuneai adineauri că am alergat s-o caut atunci prin toată Moscova ; greșești — ea singură a venit la mine. „Fixează ziua cununiei, zice, eu sînt gata !“ și deodată : „Vreau șampanie ! Mergem la țigani !“ Dacă nu eram eu, de mult s-ar fi aruncat în rîu, te asigur. Poate că tocmai de aceea nu se înecă, pentru că lingă mine vede un sfîrșit și mai cumplit decît fundul apei. De ciudă, de ne-
caz se mărită cu mine... și dacă mă ia, să știi că numai de ciudă are s-o facă.

— Atunci cum poți tu... cum poți ! strigă prințul și se opri, uitându-se îngrozit la Rogojin.

— Ei, hai, isprăvește-ți gîndul, adăugă acesta rînjind ; vrei să-ți spun eu ce gînduri îți trec acum prin cap ? „Cum e posibil să se mărite cu el în asemenea condiții ? Cum se poate îngădui așa ceva ?“ Ce mai vorbă, parcă nu știu eu ce-i în capul tău acum...

— Nu pentru asta am venit aici, Parfion, ți-am spus doar, altul mi-a fost gîndul...

— Bine, să zicem că altceva te-a adus aici și că altul ți-a fost gîndul, dar acum, sînt sigur, la asta te gîndești, he, he ! Ei hai, ajunge ! Ce te-ai tulburat așa ? E cu puțință să nu fi știut nimic pînă astăzi ? Mă uimești !

— Toate gîndurile astea îți vin din gelozie, Parfion, e o boală curată și de aceea exagerezi totul peste măsură... îngăimă prințul, pradă unui zbucium extraordinar. Ce-i cu tine ?

— Lasă asta, mormăi Parfion și, smulgînd din mîinile prințului cuțitul pe care acesta îl luase de pe masă, de lingă carte, îl puse iute la locul lui.

— Bănuiam eu că așa va fi cînd am ajuns la Petersburg. Parcă aveam o presimțire... urmă prințul, de nu-mi venea să plec de acolo. Voiam să-mi smulg din inimă, să uit tot ce s-a petrecut aici ! Acum, rămîi cu bine... Dar ce ai ?

În timp ce vorbea, fără să-și dea seama, prințul luase din nou cuțitul de pe masă și din nou Rogojin i-l smulse din mîini și-l aruncă la loc. Era un cuțit obișnuit, cu lama vîrită într-un mîner de corn de cerb și lungă cam de o palmă.

Văzînd că insistența cu care îi smulsese din mînă acest cuțit atrage în mod deosebit atenția prințului, Rogojin îl apucă cu o ciudă plină de venin și îl băgă între filele cărții, pe care o aruncă apoi pe o altă masă.

— Îl folosești pentru tăiat filele, probabil ? întrebă prințul cu același aer distrat, absorbit parcă de o puternică îngîndurare.

— Da, pentru tăiat filele...

— E un cuțit de grădinar, dacă nu mă înșel ?

— Exact. Și ce, cu un cuțit de grădinar nu se pot tăia și foile unei cărți ?

— Dar e... e absolut nou.

— Ei și, ce dacă-i nou ? Adică n-am dreptul să cumpăr un cuțit nou ? izbucni în cele din urmă Rogojin ca un apucat, nemaiputîndu-și stăpîni enervarea ce creștea cu fiecare cuvînt.

Prințul tresări și se uită țintă în ochii lui Rogojin.

— Dar ce-i cu noi ? ! începu el deodată să rîdă, revenindu-și brusc din îngîndurare. Iartă-mă, prietene ; cînd mi-e capul greu ca acum și mai am pe deasupra și simptomele bolii care mă încercă... devin foarte, foarte distrat și ridicul. Nu asta voiam să te întreb... Venisem cu totul pentru altceva... Dar uite că nu-mi mai amintesc ce anume am vrut să-ți spun. Rămii cu bine...

— Nu pe acolo, spuse Rogojin...

— Ca să vezi, nu mai țin minte !

— Pe aici, pe aici, te conduc eu.

IV

Străbătură aceleași odăi prin care prințul trecuse mai adineauri. Rogojin mergea înainte, prințul îl urma. Intrară în salonul cel mare. Aici, pe pereți atîrnau mai multe tablouri — portrete de arhierii și peisaje, pe care cu greu se putea desluși ceva. Deasupra ușii ce ducea în odaia alăturată era prins un tablou cu dimensiuni cam ciudate ; lung de aproape doi arșini și jumătate și numai de vreo jumătate de arșin lățime. Pe pînză era înfățișat Mîntuitorul după coborîrea de pe cruce. Prințul îl cuprinse într-o privire fugară, și-i licări prin minte o vagă amintire, dar nu mai întîrzie în fața tabloului, ci se îndreptă spre ușă. Voia să scape de atmosfera apăsătoare a acestei case mohorîte. Dar Rogojin se opri în fața pînzei.

— Uite, vezi, toate tablourile astea, zise el, au fost cumpărate de răposatul taică-meu cu prețul derizoriu de cîte o rublă sau două la diferite licitații ; îi plăcea să facă asemenea cumpărături. Un cunoscător veni într-o zi să le vadă și zicea că toate sînt niște mîzgăleli fără valoare afară de asta de deasupra ușii, care a fost plătit tot cu două ruble, dar, cică, nu-i mîzgăleală. Pe cînd trăia tata, cineva i-a oferit pe el trei sute cincizeci de ruble, iar Saveliev, Ivan Dmitrici, un negustor care se prăpădește după asemenea lucruri, îi dădea patru sute, ba aud că săptămîna trecută i s-au oferit fratelui meu Semion Semionîci cinci sutare. L-am păstrat pentru mine.

— E... e o copie după Hans Holbein ⁴¹, spuse prințul după ce examinează tabloul, și după cât pot judeca, fără a mă pretinde mare cunoscător, e o copie excelentă. Am văzut originalul în străinătate și nu pot să-l uit... Dar... ce ai ?

Într-adevăr, fără să se mai ocupe de tablou, Rogojin o luă brusc din loc, pornind înainte. Gestul impulsiv al lui Rogojin se putea explica desigur prin faptul că era foarte distrat și prin ciudata surescitare de care părea să fie stăpînit în acele momente ; și totuși prințul rămase surprins și contrariat de această întrerupere bruscă a conversației pe care n-o începuse el, precum și de faptul că Rogojin nici nu-i răspunse la întrebare.

— Ascultă, Lev Nikolaici, de mult voiam să te întreb : tu crezi în Dumnezeu sau nu crezi ? reluă tot atît de neașteptat Rogojin, după ce înaintă cîțiva pași.

— Ce întrebare ciudată și... cum te uiți ! exclamă fără voie prințul.

— Îmi place să privesc tabloul acesta, murmură Rogojin după un moment de tăcere, uitînd pare-se iarăși de întrebarea lui.

— Tabloul acesta ? strigă prințul, lovit deodată de un gînd neașteptat. Tocmai tabloul acesta ! Păi, eu cred că privind acest tablou, unii ar putea mai degrabă să-și piardă credința decît să se întărească în ea !

— Mai știi, poate că și-o pierde cu adevărat, fu de acord Rogojin, spre surprinderea interlocutorului său.

Ajunseră la ușa ce da pe palierul scării.

— Cum ? ! zise prințul, oprindu-se brusc. Ce vorbești ! Eu am spus-o aproape în glumă, pe cînd tu văd că o iei chiar în serios ! Și ce-i cu întrebarea asta, dacă cred sau nu în Dumnezeu ?

— Am zis și eu așa, într-o doară. De altfel, voiam mai de mult să te întreb. Astăzi, foarte multă lume și-a pierdut credința. O fi adevărat oare (că doar ai umblat prin străinătate) ce mi-a spus cineva la beție, că la noi în Rusia sînt mai mulți necredincioși decît în orice altă țară ? „Nouă ne vine mult mai ușor în privința asta pentru că am mers, zice, mult mai departe decît ei...”

Rogojin puse această întrebare cu un zîmbet veninos pe buze, apoi deschise brusc ușa și, cu mîna pe clanță, așteptă ca prințul să iasă. Mirat, acesta păși peste prag. Rogojin îl urmă pe scară și închise ușa. Amîndoi se opriră față în față

și stătură așa o bucată de vreme, cu aerul unor oameni care au uitat unde au ajuns și ce au de făcut.

— Așadar, rămiți cu bine, spuse prințul, întinzînd mîna lui Rogojin.

— Cu bine, răspunse celălalt și strînse cu putere, dar ca un automat, mîna ce-i fusese întinsă.

Prințul coborî o treaptă, apoi se opri locului.

— În ce privește credința, începu el zîmbind (nu voia să-lase, probabil, fără un răspuns pe Rogojin, înviorat totodată sub impulsul unei amintiri subite), în ce privește credința, săptămîna trecută în decurs de două zile mi-a fost dat să am patru mărturii diferite. Într-o dimineață, călătorind cu trenul, am făcut cunoștință în compartiment cu domnul S. și am discutat cu el vreo patru ceasuri. Auzisem vorbindu-se mult despre acest om; era cunoscut mai ales ca un ateu convins. E într-adevăr foarte cult și instruit și eram bucuros că am prilejul să mă întretin cu un savant adevărat. Unde mai pui că e un om extrem de bine crescut, și îmi vorbea întocmai ca unui egal în cunoștințe și cultură. El nu crede în Dumnezeu. M-a surprins însă, în tot timpul conversației noastre, faptul că tot ce spunea el părea cu totul altceva decît obiectul discuției, și m-a surprins mai ales pentru că și înainte, ori de cîte ori mi se întîmpla să stau de vorbă cu necredincioși sau să citesc cărți de felul acesta, aveam întotdeauna impresia că ceea ce spun ei și ceea ce se scrie în cărți e cu totul altceva, nu atinge miezul chestiunii, deși în aparență ai zice că e tocmai ceea ce trebuie. I-am și spus-o atunci lui S., dar se vede că n-am știut să-i explic sau m-am exprimat prea confuz, căci n-a priceput nimic... Seara am poposit într-un orașel, capitală de district. În hotelul unde am tras se făptuise peste noapte o crimă și toată lumea nu vorbea decît despre acest eveniment. Doi țărani mai în vîrstă, oameni în toată firea, care nu erau nici măcar beți și care se cunoșteau de mult, ba erau se pare și buni prieteni, după ce își luară ceaiul, se duseră să se culce într-o cămăruță pe care o luaseră pentru amîndoi. Unul din ei observase de două zile la tovarășul său un ceas de argint, cu o bentiță galbenă de mărgele în chip de lăntîșor și de care nu știuse nimic pînă atunci. Omul acesta nu era un hoț, ba se zice că era cinstit, și ca stare materială nu putea fi socotit un țăran sărac. Dar ceasul îi plăcu atît de mult, că în cele din urmă, nefiind în stare să reziste ispitei, luă un

cuțit și, cînd prietenul lui s-a întors cu spatele, se apropie tiptil de el, ridică ochii spre cer, își făcu semnul crucii și, înălțînd în gînd o rugă fierbinte : „Iartă-mă, Doamne, Isuse Hristoase, pe mine păcătosul !“, îl înjunghie pe prietenul său dintr-o singură lovitură, ca pe un berbec, după care îi luă ceasul.

Rogojin izbucni într-un hohot de rîs nebun. Părea destul de ciudat risul acesta zgomotos la un om care pînă atunci fusese tot timpul într-o stare de extremă depresiune sufletească.

— Ei, uite, asta mi-a plăcut grozav ! Așa ceva înțeleg și eu ! strigă el cu un rîs spasmodic, aproape sufocîndu-se ; unul nu crede de loc în Dumnezeu, iar celălalt crede pînă într-atît, că își face rugăciunea chiar și atunci cînd împlintă cuțitul în oameni ! Ei bine, așa ceva, frățioare, nu se poate născoci ! Ha-ha-ha ! E strașnic !...

— În dimineața următoare m-am dus să mă plimb prin oraș, urmă prințul de îndată ce veseliea lui Rogojin se mai potoli, deși risul îi mai schimonosea buzele într-un tremur convulsiv ; mergînd pe trotuarul de lemn, îmi iese în cale un soldat zdrențăros. Mă oprește : „Nu cumperi, boierule, crucea asta de argint, ți-o dau pentru douăzeci de copeici : e argint curat !“ Avea în mînă o cruce de formă bizantină, cu opt capete, pe care o scosese desigur de la gît ; era legată cu un șnuruleț albastru. Dar se vedea cît de colo că era o cruce de cositor. Scot din buzunar o monedă de douăzeci de copeici și o dau soldatului, iar crucea mi-o pun chiar în fața lui pe gît ; mulțumirea de a fi păcălit un boier năting i se citea pe chip și sînt convins că s-a dus numaidecît să-și cheltuiască banii pe băutură. Pe atunci mă aflam sub năvala puternică a primelor impresii din patrie ; în perioada ce a precedat plecării mele din țară nu înțelegeam nimic din viața Rusiei, creșteam ca o ființă lipsită de judecată, iar în cei cinci ani cît am stat în străinătate nu-mi reveneau în memorie decît niște amintiri cu totul bizare. Îmi continuai drumul, hotărît în gînd să nu mă grăbesc a condamna pe acest vînzător de credință. Dumnezeu știe ce zace în inimile astea slabe de bețivi. Cam peste un ceas, pe cînd mă întorceam la hotel, întîlnesc o țarancă cu un prunc în brațe. Femeia era încă tinăară ; copilul de vreo șase săptămîni. Tocmai atunci copilul îi zîmbise, după spusa

ei, pentru prima oară de cînd venise pe lume. Și-o văd deodată pe țarancă făcîndu-și semnul crucii cu multă evlavie. „Ce s-a-ntîmplat, nevestico?” o întreb. (Pe atunci voiam să aflu cît mai multe și la orice puneam întrebări.) „Uite așa, zice, după cum se bucură o mamă cînd își vede pentru prima dată pruncul zîmbind, tot așa se bucură și Dumnezeu, sus în cer, cînd vede pe un păcătos înălțînd spre el o rugă pornită din inimă.” În aceste cuvinte simple, o femeie din popor exprima o idee profundă, subtilă și cu adevărat religioasă; o idee în care se cuprinde tot fondul creștinismului, cu alte cuvinte, ideea unui Dumnezeu care pentru noi este un adevărat părinte și care se bucură pentru om așa cum un tată se bucură pentru propriul său copil. E de fapt însuși fundamentul învățăturii lui Hristos! O simplă femeie de la țară! E drept, era mamă... și, cine știe, poate chiar nevasta celui soldat. Ascultă, Parfion, m-ai întrebat adineauri — iată răspunsul meu: conținutul sentimentului religios, în esența lui, scapă oricăror considerații și raționamente și nu poate fi știrbit de nici o greșeală, de nici o crimă, de nici un fel de ateism; există în el ceva constant, care va rămîne întotdeauna în afara tuturor acestor elemente, ceva insesizabil și inaccesibil, pe lingă care se vor învîrți mereu, bijbiind și lunecînd, tot felul de atei, vorbind mereu despre cu totul altceva, întrucît mereu le va scăpa miezul însuși, ca ceva ce depășește înțelegerea lor. Remarcabil este însă faptul că acest lucru nicăieri și la nimeni nu apare cu atîta claritate și spontaneitate ca în inima unui rus! Iată concluzia mea! Este una din primele mele convingeri ferme pe care o capăt din contactul meu direct cu Rusia noastră. E un tărîm imens de activitate aici, Parfion! E mult de făcut aici, în lumea noastră rusească, crede-mă! Adu-ți aminte de întîlnirile și de discuțiile pe care le-am avut împreună într-o vreme, la Moscova... Și n-am voit de loc să mă întorc aici acum! Și cu tine speram să mă întîlnesc în cu totul alte împrejurări! Și... dar ce să mai vorbim acum!... Rămii cu bine! Dumnezeu să te aibă în paza lui!

Se întoarse și porni, coborînd treptele.

— Lev Nikolaevici, strigă Parfion de sus cînd prințul ajunsese jos, pe palier, crucea pe care ai cumpărat-o de la soldat o ai la tine?

— Da, o port la piept.

Și prințul se opri din nou.

— Arată-mi-o !

Altă ciudățenie ! Prințul stătu un pic pe gînduri, apoi urcă treptele înapoi și-i arătă crucea, fără s-o scoată de la gît.

— Dă-mi-o mie. spuse Rogojin.

— Pentru ce ? ziceai că nu...

Prințul n-ar fi vrut să se despartă de această cruce.

— Am s-o port eu, iar ție ți-o dau pe a mea, s-o porți tu.

— Vrei să facem schimb de cruciulițe ? Fie și așa, Parfion, dacă e vorba de asta — sînt fericit să ne înfrățim !

Prințul își scoase crucea de cositor de la gît, iar Parfion pe a lui de aur și făcură schimbul. Rogojin rămase mut. Cu multă surprindere și cu durere în suflet, prințul observă că neîncrederea de pînă atunci și surîsul amar, aproape ironic, nu se șterseseră de pe fața fratelui său de cruce, în orice caz erau clipe cînd această neîncredere se vădea destul de limpede. Apoi Rogojin luă, tot fără să spună vreun cuvînt, mîna lui Mișkin și citva timp păru că stă pe gînduri ; pe urmă îl trase deodată după el și, cu o șoaptă abia perceptibilă, îl îmbie cu un „vino“. Străbătură palierul scării de la primul cat și sunară la o ușă ce dădea în partea opusă celeia de unde ieșiseră. N-avură mult de așteptat. O femeie bătrînă, gîrbovită, îmbrăcată în negru și legată la cap cu o broboadă, veni să deschidă ușa și, văzîndu-l pe Rogojin, făcu o plecăciune adîncă. El o întrebă ceva, dar, fără să-i aștepte răspunsul, îl conduse pe prinț înăuntru. Și aici se perindă un șir de odăi întunecoase, de o curățenie ciudată, glacială, aranjate rigid cu mobilier bătrînesc, îmbrăcat cu huse de un alb imaculat. Fără a se anunța, Rogojin îl introduse pe prinț într-un fel de salonaș, despărțit în două printr-un perete subțire de lemn de mahon, avînd pe ambele părți cîte o ușă, în spatele căruia se găsea, probabil, un dormitor. Într-un colț al salonașului, lîngă sobă, ședea în fotoliu o bătrînă puțintică la trup și care se ținea încă destul de bine : obrazul ei era rotund și plăcut la vedere, arăta destul de sănătos, doar părul îl avea alb și-ți dădeai seama de la cea dintîi privire că ajunsese în mîntea copiilor. Îmbrăcată cu o rochie de lînă neagră, purta la gît un bariz mare de aceeași culoare, iar pe cap o bonetă albă, foarte curată, legată cu panglici negre. Picioarele i se sprijineau pe un scăunaș. Lîngă dînsa împletea cu andrele un ciorap,

tăcută, o altă bătrinică, mai în vîrstă, îmbrăcată tot în negru și cu o bonetă albă pe cap — vreo femeie oploșită pe lângă stăpîna casei. Cu siguranță că tot timpul și-l petreceau împreună fără să schimbe o vorbă. Prima bătrînă, de îndată ce-i văzu intrînd, le zîmbi și dădu de cîteva ori bucuroasă din cap în semn de bun venit.

— Măicuță, spuse Rogojin după ce-i sărută mîna, iată pe bunul meu prieten, prințul Lev Nikolaevici Mișkin ; am făcut schimb de cruciulițe ; cît am stat la Moscova, mi-a fost ca un frate și mi-a făcut mult bine. Binecuvîntează-l, mamă, ca și cum ai binecuvînta un fiu. Dă-mi mîna, măicuță, să-ți împreunez degetele...

Dar înainte ca Parfion să-i apuce mîna, bătrîna o ridică. Împreună cu cele trei degete și, cu multă evlavie, făcu de trei ori semnul crucii asupra prințului, după care mai dădu o dată din cap, privindu-l cu multă duioșie.

— Acum să mergem, Lev Nikolaevici, spuse Rogojin, pentru asta te-am adus aici...

Cînd ajunseră iarăși pe scară, el mai adăugă :

— Ai văzut ? Nu înțelege nimic din ce i se vorbește și nici acum n-a înțeles ce i-am spus eu, și uite că te-a binecuvîntat ; înseamnă că aceasta i-a fost vrerea... Acum, e timpul să ne vedem fiecare de ale noastre. Rămii cu bine.

Și cu aceste cuvinte deschise ușa spre apartamentul său.

— Dar lasă-mă cel puțin să te îmbrățișez înainte de a ne despărți, om ciudat ce ești ! strigă prințul cu o caldă dojană în ochi și-i întinse brațele.

Parfion schiță spontan același gest, dar imediat lăsă brațele să-i recadă. Nu se simțea în stare. Își ferea ochii de privirea prințului. Nu voia să-l îmbrățișeze.

— Vezi bine ! Chiar dacă ți-am luat crucea, dar pentru un ceasornic nu bag cuțitul în tine ! bolborosi abia deslușit, izbucnind apoi într-un rîs ciudat. Dar în aceeași clipă fața lui se transfigură : el păli groaznic, buzele începură să-i tremure și ochii i se aprinseră. Ridicînd brațele, îl strînse tare pe Mișkin la pieptul său și-i spuse cu glasul sugrumat de emoție : Ei bine, ia-o, dacă așa vrea soarta ! A ta să fie ! Ți-o cedez !... Să-l ții minte pe Rogojin !

Și, părăsindu-l pe prinț, fără să se mai uite înapoi, Rogojin intră grăbit în apartamentul său și trase cu zgomot ușa după el.

Prințul ajunsese la Epancin abia pe la două și jumătate, și nu-l mai găsi pe general acasă. Lăsându-și cartea de vizită, hotări să-l caute pe Kolea la hotelul „Balanța” și eventual, dacă nu l-ar găsi acolo, să-i lase un bilețel. La „Balanța” află că Nikolai Ardalionovici, ieșind de dimineață, lăsase vorbă, pentru cazul cînd cineva ar întreba de dînsul, că se va întoarce poate la ora trei. Dacă însă pînă la trei și jumătate nu se întoarce, înseamnă că a plecat la Pavlovsk, la vila generălesei Epancina, și că va lua deci masa acolo. Prințul hotări să-l aștepte și între timp să prînzească.

Kolea nu se întoarce la trei și jumătate, și nici la patru. Prințul ieși din hotel și porni mașinal pe stradă, fără nici un scop precis. La începutul verii se-ntîmplă uneori la Petersburg să se statornicească, pentru foarte scurtă vreme de altfel, un timp frumos, cu zile însorite, calde, senine. Se nimerise tocmai să fie una din aceste zile rare. Cîțva timp prințul rătăci mergînd unde îl duceau ochii. Nu cunoștea bine orașul. Se oprea uneori la cite o răscruce, în fața vreunei clădiri, într-o piață, pe un pod; la un moment dat intră într-o cofetărie, ca să mai răsufle puțin. Cîteodată se apuca să observe cu multă curiozitate fețele trecătorilor, dar de cele mai multe ori nu dădea nici o atenție nimănui și nici nu băga de seamă pe unde umblă. Încea o stare de neliniște și de încordare chinuitoare, și în același timp căuta instinctiv solitudinea. Simțea o mare nevoie de a fi singur și de a se lăsa pradă acestei surescitări bolnăvicioase, rămînînd absolut pasiv la toate, fără să mai facă un cît de mic efort de a găsi vreo ieșire. Refuza cu dezgust să rezolve avalanșa de nedumeriri care-i dădeau năvală în suflet, copleșindu-i întreaga ființă. „În definitiv, ce vină am eu în toate astea?” mormăia el ca pentru sine, aproape fără să-și dea seama de înțelesul cuvintelor sale.

Către ora șase se pomeni pășind pe peronul stației de cale ferată Petersburg-Țarskoie Selo. Singurătatea îi deveni curînd insuportabilă. Un nou impuls îi încălzi deodată inima și pentru o clipă risipi cu raza-i luminoasă bezna în care tînjea sufletul lui chinuit. Scoase un bilet pentru Pavlovsk și așteptă cu nerăbdare momentul plecării. Și totuși, se simțea sub puterea unei obsesii a cărei cauză însă era ceva real și nu o nălucire fan-tezistă, cum poate ar fi fost dispus s-o creadă la început. În

momentul cînd urma să urce în vagon aruncă deodată biletul cumpărat cu puțin înainte și părăsi gara, tulburat și adîncit în gînduri. Peste un timp, în plină stradă, avu instantaneu sentimentul că-și aduce aminte de ceva, ca și cînd s-ar fi dumerit brusc asupra unui lucru deosebit de straniu, ce de multă vreme îl nelinișteea. Avu conștiința subită a unei comportări ce vădea neconținut o îndeletnicire de care nu-și dăduse seama pînă atunci; de vreo cîteva ceasuri, încă la „Balanța“, sau poate și înainte de a fi ajuns acolo, se pomenea brusc căutînd ceva cu privirea în jurul său. Uita apoi de asta timp de o jumătate de oră sau mai mult, ca deodată să privească iarăși neliniștit și iscoditor în toate părțile.

În clipa în care își dăte seama de mișcarea aceasta bolnăvicioasă, pînă atunci absolut inconștientă, și care de atîta timp se manifesta la el, în memoria lui se deșteptă brusc și o altă amintire, ce i se păru acum extrem de interesantă; își aminti anume că, în momentul cînd se văzu tot căutînd ceva împrejurul său, stătea pe trotuar, în fața vitrinei unei prăvălii, și cerceta cu multă atenție și curiozitate mărfurile expuse. O dorință nestăvilită îl îndemnă acum să verifice numaidecît: stătuse el cu adevărat, mai adineauri (să fi trecut doar cinci minute de atunci), în fața ferestrei acelei prăvălii sau i se năzărise numai? Să nu fie vreo confuzie la mijloc! Există în realitate acea prăvălie cu mărfurile văzute de el în vitrină sau nu? Pentru că, realmente, se simte astăzi într-o stare deosebit de bolnăvicioasă, asemănătoare aceleia care preceda altădată accesele lui de epilepsie. Știa că în perioada premergătoare acestor crize devenea foarte distrat și confunda adesea lucrurile și persoanele dacă nu-și concentra asupra lor toată atenția. Dar mai avea un motiv pentru care ar fi vrut în mod special să se convingă dacă într-adevăr se oprise sau nu în fața prăvăliei: printre obiectele expuse în vitrină era unul pe care îl cercetase în mod deosebit și-l evaluase chiar la prețul de șaizeci de copeici de argint, lucru de care-și aducea perfect de bine aminte, cu toată tulburarea și dezordinea în idei. Prin urmare, dacă prăvălia aceasta există cu adevărat și dacă obiectul cu pricina se află în vitrină printre articolele expuse, înseamnă că tocmai acest obiect îl determinase să se oprească. Înseamnă că obiectul acesta prezenta pentru el un interes atît de mare, încît îi atrăsese atenția chiar și într-un asemenea moment de cumplită confuzie sufletească în care se afla atunci

cînd părăsise gara. Mergea fixînd cu o privire chinuită vitrinele din partea dreaptă a trotuarului, și inima-i bătea puternic de emoție și nerăbdare. Dar iată și prăvălia, în sfîrșit a găsit-o ! Nu se depărtase de ea decît cu vreo cinci sute de pași, cînd îl bătu gîndul să se întoarcă. Iată și obiectul acela de șaizeci de copeici. „Ei, da, firește, nu face mai mult de șaizeci de copeici !“ își spuse prințul zărindu-l și această reflecție îl făcu să ridă. Dar risul lui sună isteric ; simți o apăsare grea pe suflet. Își aduse aminte acum prea bine că exact în locul acesta, stînd în fața acestei vitrine, se întorsese brusc, ca și atunci cînd surprinsese asupra-și ochii lui Rogojin. Încredințîndu-se deci că nu se înșelase (lucru de care, de altfel, fusese convins și înainte de această verificare), se depărtă în grabă de prăvălie. Toate acestea se cereau neapărat gîndite și cit mai repede ; era limpede acum că nici ceea ce i se întîmplase în gară n-a fost o năzărire, ci un fapt absolut real și de bună seamă strîns legat de starea lui de neliniște anterioară. Dar și de data aceasta un dezgust lăuntric, de neînfrînt, îl covîrși, făcîndu-l să renunțe de a mai reflecta ; nu mai era în stare să cugete la cele petrecute, și gîndurile lui se îndreptară cu totul în altă parte.

Se gîndea mai ales la faptul că în faza de intensă accentuare a bolii, imediat premergătoare atacului de epilepsie (în cazul cînd acesta se producea într-un moment de veghe), exista un grad de intensitate maximă, cînd în starea lui de totală descurajare, de adîncă depresiune și opacitate sufletească inter veneau brusc cîteva clipe în cursul cărora creierul i se înflăcăra fulgerător și toate resorturile lui vitale, încordîndu-se cu o forță extraordinară, se declanșau într-un formidabil elan de trăire. Senzația vieții, a conștiinței de sine căpătau o intensitate aproape înzecită în clipele acelea cu intermitențe de fulger. O claritate extraordinară îi lumina mintea și inima. Toate frămîntările, tot zbuciumul, toate îndoielile lui păreau că se împrăștie dintr-o dată, topindu-se între armonie desăvîrșită, într-o liniște senină plină de bucurii și speranțe, de supremă înțelepciune și de o conștiință deplină a finalității. Dar momentele acestea, sclipirile acestea de luciditate nu erau decît presentimentul secunde finale (niciodată nu dura mai mult de o secundă), cu care se anunța atacul propriu-zis. Secunda aceea era, desigur, insuportabilă. Meditînd mai tîrziu, după criză, asupra acestui moment culminant, prințul își spunea

adesea că, de fapt, toate aceste clipe fulgerătoare și scripări de supremă autopercepere senzorială și de intensă conștiință de sine și deci și de „trăire superioară“ nu sînt altceva decît simptome de boală, tulburări ale stării normale, iar dacă este așa, nu mai poate fi vorba de o trăire superioară, ci, dimpotrivă, de una de ordin cu totul inferior ; și totuși, el ajunsese în cele din urmă la o concluzie paradoxală : „În definitiv, ce importanță are că e o stare de boală ? Ce-mi pasă mie că această exaltare este un fenomen anormal, de vreme ce rezultatul, minutul acela de trăire, evocat și analizat apoi în stare normală, după acces, se dovedește a fi în cel mai înalt grad armonie și frumusețe, oferă o senzație euforică, nemaiîncercată și nebănuită pînă atunci, o senzație de plenitudine, de echilibru, de împăcare, senzația contopirii, într-un elan extatic de rugă, cu cea mai sublimă sinteză a vieții ?“ Această formulare vagă, nebuloasă i se părea totuși de ajuns de explicită, atît doar că-i exprima deocamdată prea slab gîndul. În ce privește însă faptul că toate astea ar fi într-adevăr „frumusețe și rugă“, că ar fi chiar „sinteză sublimă a vieții“, nu putea să aibă nici cea mai mică îndoială, nici să admită măcar posibilitatea unei îndoieli. Căci părea exclus ca toată viziunea acelui moment să fi fost numai o nălucire de vis fantastic, rod al unui creier turmentat de hașis, de opiu sau alcool, care umilesc rațiunea și stîlesc sufletul, nălucire cu totul anormală și aberantă. Era în măsură să-și dea seama prea bine de acest lucru după ce trecea criza. Clipele acelea nu erau decît rezultatul unei extraordinare hipersensibilizări a conștiinței de sine — pentru a defini această stare cît mai scurt posibil — a conștiinței de sine și totodată a celei mai nemijlocite autoperceperi senzoriale. Dacă în secunda aceea, adică în ultima clipă conștientă dinaintea accesului, el apuca să-și spună lămurit și în deplină cunoștință de cauză : „Da, pentru clipa aceasta merită să-ți dai viața !“ fără îndoială că singură această clipă prețuia cît o viață întreagă. De altfel, aspectul dialectic al concluziei sale nu-l preocupa cîtuși de puțin : prostrația, opacitatea sufletească, idiotizarea apăreau ca o urmare evidentă a acestor „clipe sublime“. Nu s-ar fi încumetat, desigur, să-și susțină raționamentul într-o eventuală discuție serioasă. Își dădea seama că deducția la care ajunsese, cu alte cuvinte, ceea ce gîndea el despre minutul acela final, conținea desigur o eroare, și totuși realitatea senzației trăite îi punea cugetul la grea încercare. Ce poate fi mai de nătăgăduit

decît realitatea însăşi ? Căci faptul în sine se petrecuse aievea ; în timpul secundeî aceleia, el apucase doar să-şi spună că prin fericirea nemăsurată pe care o simţise din plin, secunda aceasta valora cit o viaţă întreagă. „În momentul acela, cum spunea el într-o zi lui Rogojin în timpul nenumăratelor întîlniri de la Moscova, în momentul acela mi se pare că încep să pătrund semnificaţia extraordinară a expresiei : *timpul nu va mai fi* ⁴². Mă gîndesc, adăugă el zîbind, că este probabil secunda în care nici nu se scursese toată apa din ulciorul răsturnat de epilepticul Mahomed ⁴³, şi acesta apucase, într-o viziune halucinantă, să vadă toate lăcaşurile lui Allah.“ Da, da, la Moscova stătuse de multe ori cu Rogojin şi acesta n-a fost singurul subiect al conversaţiilor lui intime. „Rogojin mărturisi adineauri că i-am fost atunci ca un frate ; şi a spus-o azi pentru prima oară“, se gîndi prinţul.

Medita la toate astea aşezat pe bancă sub un copac, în Grădina de Vară ⁴⁴. Era pe la şapte seara. Parcul rămăsese pustiu ; o umbră întunecoasă învălui pentru un moment soarele în asfinţit. Căldura înăbuşitoare prevestea furtună. Se simţea ispitit să se lase în voia acestei stări de contemplare în care se complăcea acum. Îşi concentra amintirile şi reflecţiile asupra obiectelor exterioare, şi asta îl distrăgea ; dorea să uite de ceva prezent, actual, dar la cea dintîi privire aruncată împrejurul său îi revenea de îndată acelaşi gînd sumbru, obsedant, de care ar fi vrut să scape. Îşi aminti la un moment dat că mai adineauri, mîncînd la restaurant, discutase cu chelnerul despre un asasinat foarte straniu săvîrşit de curînd şi care stîrnise mare vîlvă. Şi chiar în clipa cînd îşi aminti de asta, i se-ntîmplă iarăşi un lucru bizar.

O dorinţă extraordinară, irezistibilă, un fel de tentaţie subjugătoare îi paraliză deodată voinţa. Se ridică de pe bancă, părăsi parcul şi porni automat spre cartierul Petersburgskaia Storona. Adineauri, pe cheiul Nevei, rugase pe un trecător să-i arate în ce parte vine cartierul acesta de peste Neva. Omul îi explicase drumul de urmat, dar atunci renunţase să-l mai facă. Ştia, de altfel, că n-avea nici un rost să mai meargă azi acolo. Adresa o cunoştea de mult şi ar fi nimerit uşor locuinţa rudei lui Lebedev, dar era aproape sigur că nu o va găsi acasă. „A plecat cu siguranţa la Pavlovsk ; altfel, Kclea mi-ar fi lăsat un cuvînt la „Balanţa“, cum ne învoisem.“ Aşadar, nu pentru a o vedea pe dinsa mergea acum acolo. Îl îmbolea

o curiozitate sumbră, un gând subit, o idee nouă îi încolți în minte...

Pentru el, însă, era prea de ajuns faptul că pornise și că știa unde se duce; în momentul următor el pășea iarăși fără să mai observe pe unde trece. În același timp o profundă repulsie, aproape insurmontabilă, îl făcu să renunțe de a mai cugeta la „ideea subită” ce-i venise. Cu o dureroasă încordare a atenției observa tot ce i se ivea înaintea ochilor, privea cerul, Neva. Intră la un moment dat în vorbă cu un copilăș întilnit în drum. Poate că și starea lui premergătoare crizei de epilepsie se intensifica din ce în ce mai mult. De altfel furtuna, care se simțea de mult în văzduh, părea că se apropie încet și amenințător. Cînd și cînd se auzeau în depărtare răbufnind tunete surde. Aerul devenea înăbușitor.

În mod inexplicabil se pomeni acum revenindu-i mereu în minte, cum revine uneori leit-motivul plicticos al unei melodii răsuflate, gîndul la nepotul lui Lebedev, pe care-l văzuse mai adineauri. Mai ciudat era însă faptul că acesta i se înfățișa în chipul ucigașului de care amintise Lebedev cînd își prezentă nepotul. Într-adevăr, citise și el, nu demult, despre acest asasinat. De altfel, de la întoarcerea lui în Rusia, citise și auzise povestindu-se numeroase cazuri de acest fel, iar în ultimul timp urmărea cu multă perseverență acest aspect din viața țării. Chiar și astăzi, intrînd în vorbă cu chelnerul care-i servise masa la prînz, manifestase un interes deosebit, stăruind să afle cît mai multe amănunte cu privire la asasinarea Jemarinilor. Își aduse aminte imediat că omul se declarase de acord cu el în privința acestui caz. Își mai aminti și de figura chelnerului; nu era prost de loc, om cu scaun la cap și măsurat în vorbă, dar, la drept vorbind, „numai Dumnezeu știe ce fel de om este. E greu să pătrunzi sufletul unor oameni necunoscuți, într-o țară nouă pentru tine.” Și totuși, începuse a crede cu tărie în însușirile minunate ale sufletului rusesc. O, cîte lucruri noi, cu totul nebănuite, neașteptate și nemaiauzite aflase el în cursul acestor șase luni! Dar sufletul altuia e o enigmă; sufletul rusului e o enigmă, pentru multă lume e o enigmă. Iată el, de pildă, se află de atîta vreme în relații strînse cu Rogojin, relații de prietenie, raporturi frățești — și totuși, ar putea susține oare că-l cunoaște pe Rogojin? Cînd te gîndești ce haos, ce dezlănțuire neînfrînată și cîtă ticăloșie există uneori în tot ce se petrece în jurul lui! Ce imberb nesuferit, încrezut

și plin de sine mai e și nepotul acesta al lui Lebedev ! Dar ce-i cu mine ? (își continuă prințul reflecțiile.) Ca și cum el ar fi ucis pe cele șase ființe ! Mi se pare că încep să confund... Ciudat ! Simt că-mi vijiiie capul... Dar ce chip simpatic și drăguț are fata cea mare a lui Lebedev, aceea care ținea copilul în brațe ; ce expresie de nevinovăție aproape copilărească și ce ris cristalin ! E curios că el uitase de tot acest chip și nu-și mai adusese aminte de el decît acum. De bună seamă că Lebedev, care se burzuluiește la ei bătînd din picior, pur și simplu îi adoră pe toți. Și tot atît de sigur este, așa cum doi ori doi fac patru, că acest Lebedev își adoră și nepotul !

Dar ce i-o fi venit deodată să-i judece pe toți cu atîta strășnicie ? Și tocmai el, care întîmplător îi văzuse astăzi pentru prima oară, tocmai el să pronunțe aprecieri atît de categorice ? Iată, Lebedev, de pildă, nu i se înfățișase azi ca o enigmă ? Se aștepta el oare să descopere un asemenea cm în Lebedev pe care îl cunoscuse pînă acum ? Lebedev și contesa Du Barry — Dumnezeu ! De altfel, Rogojin, dacă va ucide, nu va proceda chiar atît de haotic. Ce să vezi ! Un instrument comandat anume, după o schiță pregătită dinainte, și șase persoane răpuse într-o frenezie delirantă ! Rogojin n-are un instrument comandat anume după o schiță făcută dinainte... el are... cum vine asta... cine a spus că Rogojin negreșit va ucide ? ! tresări deodată prințul. „Nu e oare o crimă, o josnicie din partea mea să fac cu atîta cinism asemenea presupuneri !“ exclamă el, și singele îi năvăli în obraz de rușine. Uluit, se opri pe loc în mijlocul drumului. I se perindară deodată în minte toate întîmplările din ziua aceea ; momentele trăite adineauri în gara Pavlovsk, și mai înainte, în gara Nikolaevski ; și întrebarea pe care o pusese lui Rogojin pe față cu privire la *ochii* aceia ; și crucea lui Rogojin pe care o purta acum pe piept ; și binecuvîntarea bătrinei sale mame, la care îl dusesse ținîndu-l de mîna și, în sfîrșit, înbrățișarea aceea înfrigurată de pe scară și acea renunțare supremă a lui Rogojin ; ca să se surprindă acum mereu iscodind împrejur, și căutînd acea prăvălie și acel obiect... ce josnicie ! Și după toate acestea, iată-l că merge acolo cu un „scop special“, minat de „o idee nouă, subită !“ O desperare sfișietoare îi copleși sufletul. Voi să se întoarcă cit mai degrabă în camera lui de la hotel ; se răsuci din mers și porni înapoi ; dar după un minut se opri, chibzui puțin și își reluă drumul inițial.

De altfel, ajunsese de mult în cartierul Peterburgskaia Storo-
na și era aproape de casa văzută ; acum doar nu se mai duce
acolo cu scopul de adineauri, cu acea „idee specială“. Era și
exclus, desigur, să fie altfel ! Da, e limpede că boala-i revine,
în privința aceasta nu mai avea nici un dubiu : ba, s-ar putea
ca atacul să survină chiar astăzi. Aproximarea crizei explica
totul : și această întunecare a minții și ivirea „ideii“ care îl
obseda. Dar întunericul se destrămase, demonul era alungat,
îndoilele i se risipiră, inima i se umplu de o nespusă bucurie !
N-o mai văzuse pe ea de atîta timp, trebuia s-o vadă negreșit,
și... ar fi vrut să-l întâlnească acum pe Rogojin ; l-ar lua de braț
și ar merge împreună... Inima lui e curată ; el să fie rivalul
lui Rogojin ? Chiar mîine va merge la el să-i spună personal
că a văzut-o : pentru ce altceva venise cu atîta grabă la Pe-
tersburg, cum spunea adineauri și Rogojin, dacă nu pentru a o
vedea pe dînsa ! S-ar putea totuși s-o găsească acasă, nu-i de
loc sigur că a plecat la Pavlovsk.

Da, totul între ei trebuie acum să apară lămurit, ca să se
înțeleagă dintr-o singură privire, să nu mai existe asemenea
renunțări chinute și pătimișe ca aceea a lui Rogojin de adi-
neauri, ca totul să se petreacă deschis, liber... înălțător. Oare
sufletul lui Rogojin nu rîvnește spre lumină ? Zice că o iubește
într-altfel, că nu-i animat de compasiune, că nu simte „nici
un fel de milă“. E drept că după aceea a mai adăugat : „Mila
ta e poate mai pirdalnică decît dragostea mea“, dar se calom-
niază. Hm !... Rogojin cu o carte în mînă ! Dar însuși faptul
acesta de a se fi apucat să citească o carte nu-i un semn de
„milă“ sau, cel puțin, un început de „milă“ ? Numai simpla
prezență a acestei cărți nu dovedește oare că își dă foarte bine
seama de caracterul atitudinii sale față de dînsa ? Dar mărturi-
sirile lui de adineauri ? Nu, nu. E ceva aici mult mai adînc
decît o simplă pasiune. Are ea chip de femeie care să insufle
numai iubire pătimașă ? Și cum ar putea, mai ales acum,
chipul acesta plin de suferință ascunsă să inspire patimă ?
Cînd, de fapt, vederea lui provoacă suferință, îți răscolește și
captivează tot sufletul, cînd... Și amintirea vie a acestui chip
chinuit făcu să se strîngă de o durere sfișietoare inima
prințului.

Da, sfișietoare. Își aminti cu cîtă durere surprinsese la ea,
nu demult, pentru prima oară semnele nebuniei. Descoperirea
aceasta îl aruncase în pragul deznădejdiei. Și cum de a fost în

stare s-o părăsească cînd ea fugi de la el la Rogojin ? Trebuia să alege imediat după dînsa, în loc să aștepte știri despre fugară. Dar... e cu puțință oare ca Rogojin să nu-și fi dat încă seama că e ne bună ? Hm... Rogojin nu vede în tot ce face ea decît numai porniri pătimașe ! Și ce gelozie absurdă ! Ce-a vrut să spună adineauri cu presupunerea aceea a lui ? (Aici, prințul simți deodată că se înroșește și un fior ciudat făcu să-i tresalte inima.)

Dar ce rost are acum să-și mai aducă aminte de toate astea ? Amîndoi sînt deopotrivă de nebuni, și ea și Rogojin. În ce-l privește pe el personal, ar fi absurd, aproape crud și neomenos din parte-i, să se lase pradă unei iubiri pătimașe pentru această femeie. Da, da ! Iar Rogojin se alarmează degeaba : are o inimă generoasă, capabilă și de suferință, și de compătimire. Cînd va afla tot adevărul și cînd se va convinge cît este de plîns această făptură cu mintea zdruncinată, aproape dementă, nu-i va ierta el oare atunci tot ce s-a petrecut, toate suferințele pe care le-a îndurat din pricina ei ? Nu-i va deveni oare slujitor supus, frate, prieten, ocrotitor ? Înțelegerea plină de compasiune îl va lumina și-i va îndruma pașii. Compasiunea este principala, poate chiar unica lege a existenței pentru întreaga umanitate. O, cît de vinovat se simte el în fața lui Rogojin ! Vina lui nu are iertare și îl dezonorează. Așadar, nu „sufletul rusesc este o enigmă“, ci propriul lui suflet rătăcește în beznă, dacă a fost în stare să-și închipuie o asemenea monstruozitate ? Pentru cîteva cuvinte calde și sincere, pornite din adîncul inimii, pe care i le-a spus la Moscova, Rogojin îl consideră drept un frate, iar el... Dar toate astea nu sînt decît boală și delir ! Totul se va lămuri în curînd !... Cu ce aer sinistru a spus Rogojin adineauri că-și „pierde credința“ ! Omul acesta suferă probabil groaznic. Zice că „îi place să privească acel tablou“ : și, de fapt, o face nu pentru că realmente îi place tabloul, ci pentru că simte nevoia de a-l privi. Rogojin nu-i numai un suflet pasionat ; e și om de acțiune totuși, un luptător ; vrea să-și recîștige prin luptă credința rătăcită. În momentul de față, el resimte atît de dureros, atît de chinuitor lipsa unei credințe. Are nevoie de ea ca de aer, ca de apă !... Da ! Are nevoie să creadă în ceva ! Să creadă în cineva ! Și ce operă ciudată e totuși tabloul acela de Holbein ! Dar iată și strada aceea ! Asta trebuie să fie casa : exact ; numărul 16, „proprietatea

văduvei secretarului de colegiu Filisov“. Aici ! Prințul sună și întreabă de Nastasia Filippovna.

Îi răspunse chiar stăpîna casei că Nastasia Filippovna e plecată de dimineață la Pavlovsk, la Daria Alexeevna, „și se poate întîmpla să rămînă acolo cîteva zile chiar“. Filisova era o femeie de vreo patruzeci de ani, scundă, cu o față ascuțită și ochi vioi, iar privirea-i șireată avea în ea ceva iscoditor. La întrebarea ei cum îl cheamă, pusă cu un aer misterios, prințul mai întîi nu-i răspunse nimic, apoi se răzgîndi și, întorcîndu-se din drum, o rugă stăruitor să-i comunice Nastasiei Filippovna că a căutat-o prințul Mișkin. Femeia îl ascultă cu un aer prevenitor și confidențial, ce părea că spune : „Nici o grijă, am înțeles prea bine“. Se vedea că numele prințului o impresionase puternic. Acesta o fixă cîteva clipe cu o privire distrată, apoi se întoarse brusc și porni spre hotelul la care trăsese. Acum însă arăta cu totul altfel de cum era în momentul cînd sunase la ușa cumnatei lui Lebedev. Aproape instantaneu, se produse în el iarăși o schimbare extraordinară ; pășea clătînîndu-se, palid la față, pradă unui zbucium chinuitor, genunchii îi tremurau și un zîmbet vag, pierdut, rătăcea pe buzele-i învinețite ; „ideea lui subită“ se confirmă neașteptat, dovedindu-se întemeiată... și iată-l din nou pradă demonului său !

Era într-adevăr o confirmare ? Se întemeia pe ceva absolut real ? Pentru ce îl năpădi acest tremur, această sudoare rece, această înfiorare și beznă în suflet ? Pentru că zărise chiar acum iarăși *ochii* aceia ? Dar nu părăsise el Grădina de Vară anume ca să-i vadă ! Doar în asta consta „ideea lui subită !“ Simțise o dorință irezistibilă să vadă numaidecît „ochii de adineauri“, pentru a se convinge definitiv că-i va întîlni negreșit *acolo*, lingă casa aceea. Supunîndu-se ei, făcuse aproape automat acest drum ; de ce atunci l-a surprins și l-a zguduit într-atît faptul de a-i fi zărit aieva în locul acesta ? Ca și cum nu s-ar fi așteptat la asta ! Ei da, erau exact *aceiași* ochi (că erau exact *aceiași* nu mai încăpea acum nici o îndoială) care-l săgetaseră din mulțime, pe peronul gării Nikolaevski, în dimineața aceasta, în momentul cînd cobora din trenul de Moscova ; *aceiași* (dar absolut *aceiași* !) pe care cîteva ceasuri mai tîrziu, la Rogojin, în timp ce se așeza pe scaun, îi simți și îi surprinse pe la spate ațîntiți asupra sa. Rogojin negase atunci ! „Și-ai cui erau ochii *aceia*, mă rog ?“ întreabă el cu un suris crispat și înfiorător de rece. Iată de ce, în gara liniei spre Țarskoe Selo, cînd era gata

să se urce în vagon ca să meargă la Aglaia, ivindu-i-se din nou ochii aceștia pentru a treia oară în acea zi, prințul avu o dorință arzătoare să se îndrepte spre Rogojin și să-i spună *lui* „ai cui erau ochii aceia !“ Dar fugi în neștire din gară și nu-și veni în fire decît în fața vitrinei aceleia cu cuțite, cînd se surprinse prețaluind la șaizeci de copeici un cuțit cu minerul de corn de cerb. Un demon straniu, înspăimîntător pusese definitiv stăpînire pe el și nu-l mai lăsa în pace. Și în timp ce prințul, cu gîndurile rătăcite, ședea în Grădina de Vară pe bancă, sub un tei, demonul acesta îi șopti că dacă Rogojin se înverșunează de dimineață să-l spioneze și să-l pîndească la orice pas, văzînd că el n-a luat trenul pentru Pavlovsk (o descoperire desigur zguduitoare pentru dînsul), se va duce cu siguranță și poate de-a dreptul *acolo*, la casa aceea din Peterburgskaia Storona, ca să-l pîndească pe el, Mișkin, care în dimineața asta chiar i-a dat cuvîntul de onoare că nu va încerca „s-o mai vadă“ și că, de fapt, „nu pentru asta venise la Petersburg“. Și iată-l smucindu-se febril de pe bancă și pornind grăbit spre casa aceea ; de ce atunci să se mire că îl întîlnește acolo pe Rogojin ? Avea în fața lui un om nefericit, cufundat într-o neagră desperare, pe deplin explicabilă însă. Și omul acesta atît de nenorocit nici măcar nu căuta să se mai ascundă. Da, mai adineauri Rogojin negase, mințise, dar la gară aproape că renunțase să se mai ascundă. Mai degrabă se putea spune că el, prințul, încerca să se eschiveze. Iar acum îl găsea pe Rogojin postat în fața casei acesteia, la vreo cincizeci de pași distanță, pe celălalt trotuar, așteptînd nemișcat, cu brațele încrucișate. Nu-și închipuia desigur că rămîne nevăzut și părea că se postase acolo anume ca să fie zărit. Stătea ca un acuzator, ca un judecător, și nu ca... Și nu ca cine, adică ?

Și pentru ce, în loc să se îndrepte spre dînsul, el, prințul, o luă din loc, prefăcîndu-se că nu-l vede, cu toate că privirile lor se încrucișară. (Da, ochii lor s-au întîlnit ! Și ei s-au privit o clipă.) Nu se gîndise chiar el, cu puțin înainte, să-l ia de braț și să se ducă împreună *acolo* ? Nu-și propusese el să se ducă a doua zi să-i spună că a fost la dînsa ? Oare adineauri, ajuns aproape la jumătatea drumului, nu învinsese demonul din el, simțînd cum sufletul i se umple de o bucurie neașteptată ? Sau poate că, într-adevăr, era ceva în Rogojin, în chipul lui *de astăzi*, adică în comportarea, în vorba, în gesturile și în privirile lui, ceva de natură să îndreptătească înspăimîntătoarele

presimțiri ale prințului și odioasele insinuări ale demonului său ? Ceva ce sare în ochi dintr-o dată, dar e greu de analizat și de redat ; ceva ce nu poate fi explicat și justificat logic, și care totuși, în pofida acestei dificultăți, produce o impresie irezistibilă și unitară în ansamblu, transformându-se fără voie într-o convingere deplină ?...

Adică ce fel de convingere ? (O, cât îl făcea să sufere pe prinț monstruoșitatea, caracterul „umilitor“ al acestei convingeri, al acestui „presentiment josnic“, și cât își reproșa el acest lucru !) Spune, dacă poți, ce fel de convingere ? își repeta el neîncetat, cu un accent de imputare și sfidare. Formulează-ți tot gândul, cutează să ți-l exprimi limpede, precis, fără înconjur ! Sint un mizerabil ! repeta el, exasperat și roșu de rușine. Cu ce ochi aș mai putea eu să mă uit la acest om de azi înainte ! Ah, ce cumplită zi, Dumnezeule ! Ce coșmar !

Și a fost un moment către sfârșitul acestui drum lung și chinuitor de întoarcere din cartierul Peterburgskaia Storona cînd prințul simți deodată o dorință irezistibilă de a se duce imediat la Rogojin și, așteptîndu-i reîntoarcerea, să-l îmbrățișeze, scăldat în lacrimi de rușine, și să-i spună totul, punînd capăt o dată pentru totdeauna acestei situații. Dar ajunsese în fața hotelului. Cît îi displicuse chiar de la început hotelul acesta, coridoarele lui, clădirea în întregime, camera pe care o ocupa ! De mai multe ori, în timpul zilei, se gîndise cu dezgust că va trebui să se întoarcă acolo... „Dar ce-i cu mine, de-am ajuns ca o femeie isterică, să cred astăzi în tot felul de presentimente !“ se gîndi el batjocoritor și enervat, oprindu-se în fața porții. Un nou val de rușine copleșitoare, de exasperare aproape, îl tîntui locului chiar în momentul cînd trebui să pășească pe poartă. Așa se întîmplă uneori cu oamenii loviți neașteptat de o amintire insuportabilă, legată de un sentiment puternic de rușine : se opresc brusc în loc, pentru un moment. „Da, sint un om fără inimă, un laș !“ repetă el posomorit și dădu să intre, dar... se opri din nou...

Sub bolta acelei porți, unde nu pătrundea în general prea multă lumină, acum era foarte întuneric : norul negru de furtună care între timp învăluise cerul, înghițînd ultimele reflexe ale înserării, se revărsă într-o ploaie torențială chiar în momentul cînd prințul ajunse în fața clădirii. În clipa cînd dădu să pătrundă sub bolta porții, după ce se oprise brusc în loc, prințul se afla exact la intrarea în gang. În aceeași clipă zări profi-

lindu-se în semiîntuneric, mai în fund, chiar în fața scării ce ducea în interiorul hotelului, silueta unui om. Deși părea că e în așteptarea cuiva, omul se făcu imediat nevăzut. Prințul n-avu cum să-i distingă trăsăturile, ca să-și dea seama cam cine era. De altfel, era firesc ca la intrarea unui hotel să circule lumea mereu. Cu toate acestea, prințul avu sentimentul deplin al unei certitudini nestrămutate de a fi recunoscut în omul acesta pe Rogojin. În aceeași clipă, se năpusti pe scară în urmărirea lui. Inima i se strinse dureros. „Acum se va lămurii totul !“ își zise el cu o stranie convingere.

Scara pe care se repezi Mișkin ducea spre coridoarele primului și celui de al doilea cat, de-a lungul cărora erau înșirate camerele hotelului. Ca în toate casele de construcție veche, o scară de piatră, îngustă și întunecoasă, urca în spirală împrejurul unui stîlp de piatră rotund și masiv. La primul palier de cotitură, stîlpul acesta prezenta o adîncitură în formă de nișă, lată cam de un pas și ceva mai puțin în adîncime, atît cît să încapă un om. Cu tot întunericul, ajungînd pe palier, prințul își dădu seama imediat că cineva era ascuns în acea adîncitură. Simți însă un îndemn lăuntric să treacă fără să se uite acolo. Făcuse chiar un pas înainte cînd, nemaiputînd rezista, întoarse capul.

Cei doi ochi de adineauri, exact aceiași, se încrucișară deodată cu privirea lui. Omul care se ascundea în nișă făcu și el un pas înainte. O clipă amîndoi rămaseră față-n față, aproape să se atingă. Deodată, prințul îl apucă pe celălalt de umeri și-l întoarse cu fața mai spre lumină, ca să-l vadă mai bine.

Un fulger se aprinse în ochii lui Rogojin și o furie turbată îi schimonosi chipul într-un zîmbet înfricoșător. Mîna lui dreaptă se ridică, învîrtînd un obiect lucios în întuneric ; atît doar îi rămase în minte că strigase :

— Parfion, nu pot să cred !...

Pe urmă i se păru deodată că zăbranicul întunecimii dinaintea lui se despică în două și o grozavă lumină lăuntrică i se revărsă în suflet. Clipa aceasta nu dură decît o jumătate de secundă poate ; totuși, în conștiința lui se întipări limpede începutul declanșării, cel dintîi sunet al urletului acela îngrozitor, care, fără voia lui, țîșni afară, sfișiindu-i pieptul și pe care nîcicum n-ar fi fost în stare să-l rețină. Pe urmă, conștiința i se stinse brusc și totul dispăru în beznă.

Îl lovise un atac de epilepsie, boală care părea că-l parăsise de mult. Se știe că accesile de epilepsie, de așa-zisa *boală rea*, survin fulgerător. Cît ai clipi din ochi, fața se scrispează groaznic și mai ales privirea devine înspăimîntătoare. Trupul e apucat de convulsii și spasme ce contorsionează toți mușchii feței. Din piept izbucnește un urlet oribil, neînchipuit de înfricoșător, care nu poate fi asemuit cu nimic altceva... dispăre din el tot ce-i omenesc, și un observator n-ar fi în stare, în orice caz i-ar veni greu să-și închipuie și să admită, auzind acest urlet, că e scos de omul pe care-l are în fața lui. Îl încearcă mai curînd o stranie impresie că urletul e scos de altă ființă, care se găsește înăuntrul celui nenorocit. Mulți își descriu impresia cam în felul acesta. Cert este însă că foarte mulți, la vederea unui om cuprins de o criză de epilepsie, trec prin momente insuportabile de cea mai cumplită spaimă, cu un substrat aproape mistic. Și este de presupus că o asemenea senzație fulgerătoare de spaimă, împletită cu toate celelalte impresii înfricoșătoare ale momentului, îl făcu pe Rogojin să încremenească pe loc și, imobilizîndu-i brațul înarmat, îl salvă pe prinț de lovitura inevitabilă a cuțitului ce se abătea asupra-i. În aceeași clipă, prințul se clătină și se prăbuși țepăn și, rostogolindu-se pe treptele de piatră ale scării, se lovi puternic la ceafă. Fără a înțelege ce se întîmplă, Rogojin se repezi pe scară în jos, ocoli trupul întins al nenorocitului și, aproape înnebunit de groază, fugi afară din hotel.

Zguduit de convulsii, trupul bolnavului alunecă peste cele cincisprezece trepte pînă la capătul de jos al scării. Curînd, după vreo cinci minute, fu descoperit zăcînd acolo și o mare mulțime se adună în jurul său. Băltoaca de singe de sub capul lui stîrni nedumeriri și bănuieli : să fi fost un simplu accident sau era la mijloc o crimă ? În scurt timp, unii ghiciră semnele epilepsiei : cineva din personalul hotelului recunoscu în epileptic pe călătorul sosit de curînd la hotel. Lucrurile se lămuriră și luară la urmă o întorsătură favorabilă datorită unui concurs fericit de împrejurări, survenit între timp.

Kolea Ivolghin, în loc să vină la ora patru la „Balanța“, așa cum i-a fost promisiunea, plecase totuși la Pavlovsk ; dintr-un imbold inexplicabil și cu totul neprevăzut, refuză invitația generăleseii Epancina de a lua masa cu ei și se întoarse la Petersburg. Ajuns aici pe la ora șapte seara, se duse direct la „Balanța“. Biletul lăsat de prinț îl înștiința de sosirea lui în oraș și

de aceea fugi imediat la adresa indicată acolo. Aflînd la hotel că prințul ieșise, Kolea coborî la bufet, unde, în așteptare, luă un ceai, ascultînd armoniul. Întîmplător auzi vorbindu-se în local că cineva a fost lovit de o criză de epilepsie și, mînat de un pre-sentiment, se repezi îndată la locul cu pricina, unde îl recunoscu pe prinț. Imediat fură luate toate măsurile. Prințul fu transportat în camera lui. Cu toate că își venise în fire, multă vreme după aceea n-a mai fost în stare să-și recapete deplina conștiință. Chemat în grabă, doctorul examinează rănilor de la cap și prescrie comprese, declarînd că leziunile nu prezentau nici o primejdie. Iar peste o oră, cînd prințul începu să-și dea bine seama de tot ce se întîmplă în jurul său, Kolea îl urcă într-o trăsură și-l transportă de la hotel la Lebedev. Săritor, acesta îl primi pe bolnav cu multă însuflețire și temeneli reverențioase. Pentru a-i fi cît mai de folos prințului, căută să grăbească plecarea la vilă și, într-adevăr, chiar a treia zi, toți, în frunte cu capul familiei, erau instalați la Pavlovsk.

VI

Vila lui Lebedev era modestă la înfățișare, dar îndeajuns de încăpătoare și destul de cochetă. Mai ales partea destinată pentru chiriași fusese mobilată și înfrumusețată cu multă grijă. Pe terasa destul de mare din fața intrării principale, cît și pe treptele scării largi de piatră erau rînduite de o parte și de alta lăzi de lemn, vopsite în verde, cu arbuști de portocali, lămii și iasomii, ceea ce, după socoteala lui Lebedev, dădea vilei un aspect îmbietor și un farmec deosebit. Găsise la cumpărarea vilei cîteva din acești arbuști pe terasă și fu atît de încîntat de efectul pe care-l produceau, încît se grăbi să mai cumpere și alte asemenea exemplare de arbuști la o licitație. Cînd toți copăceii achiziționați fură în sfîrșit transportați la vilă și aranjați pe terasă, Lebedev coborî în ziua aceea de vreo cîteva ori treptele scării, ca să-și admire proprietatea din stradă, și de fiecare dată urca, în gînd, prețul pe care își propusese să-l ceară viitorului chiriaș. În starea depresivă și de epuizare fizică în care se găsea prințul, vila aceasta îi plăcu mult. De altfel, în ziua mutării la Pavlovsk, adică a treia zi după criză, prințul arăta aproape ca un om sănătos, deși lăuntric nu se simțea încă restabilit. Era fericit să vadă în preajma lui toate chipurile

acestea care timp de trei zile îl înconjuraseră cu atîta grijă și atenție : pe Kolea, care în tot timpul acesta a stat aproape nedeslipit la căpătiul lui, toată familia lui Lebedev (în afară de nepot, care dispăruse din casă) și chiar pe Lebedev. Primi cu multă plăcere vizita generalului Ivolghin, care îl mai vizitase o dată și în oraș. În ziua sosirii la Pavlovsk, către seară, în jurul lui se adunară pe terasă mai multe cunoștințe : primul se prezintă Ganea, pe care prințul cu greu îl recunoscuse, atît de schimbat și de slăbit era. Pe urmă veniră Varia și Ptițin, aflați și ei în vilegiatură la Pavlovsk. Cît despre generalul Ivolghin, acesta era aproape nelipsit din casa lui Lebedev și se pare că a și venit o dată cu ei la Pavlovsk. Lebedev căuta, pe cît era posibil, să nu-l lase să vină prea des la prinț și-l ținea mereu lingă dînsul : îi vorbea în termeni prietenești ; probabil se cunoșteau de mult. Prințul băga de seamă că în timpul acestor trei zile ei se angajau uneori în dispute lungi și aprinse ; îi auzea de multe ori strigînd în toiul discuțiilor în contradictoriu pe teme savante, care-i procurau se pare o mare plăcere lui Lebedev. Făcea impresia că prezența generalului îi era pur și simplu necesară. Lebedev începu să aplice aceleași măsuri de prevedere în legătură cu prințul și față de propria-i familie chiar din ziua sosirii la Pavlovsk ; pretextînd că prințul nu trebuie deranjat, fiind în convalescență, nu lăsa pe nimeni dintre ai lui să intre la Mișkin, bătea din picior, repezindu-se la copii și alungîndu-i, chiar și pe Vera cu pruncul în brațe, la cea dintîi bănuială că vor să se ducă pe terasă, unde se odihnea prințul, cu toată rugămîntea acestuia de a nu îndepărta pe nimeni.

— În primul rînd, nu vor mai avea nici un respect, dacă le dai atîta nas ; și în al doilea rînd, e chiar necuviincios din partea lor... declară el, răspunzînd la o întrebare directă a prințului.

— Dar pentru ce ? căuta să-l convingă prințul. Crede-mă că toate aceste măsuri de ocrotire și pază mă supără grozav. Mă plictisesc stînd singur, ți-am mai spus-o de atîtea ori, și tot sîsiitul și umblatul acesta în vîrfurile picioarelor, vînturarea la nesfîrșit a miinilor în semn de opreliște pentru cei ce vor să vină la mine mă indispun și mai mult.

Era o aluzie la faptul că Lebedev, cu toate că-i îndepărta pe toți cei ai casei pe motiv că bolnavul are nevoie de liniște, intra aproape în fiecare minut în odaia prințului și de fiecare dată, vîrîndu-și capul prin ușa întredeschisă, cerceta încăperea

cu o privire scrutătoare, ca și cum ar fi vrut să se asigure că prințul era acolo, că nu fugise ; pe urmă, umblind în vârful picioarelor, se apropia tiptil de fotoliul chiriașului său, pe care asemenea apariții discrete îl speriau uneori. Mereu întreba dacă prințul n-are nevoie de ceva, iar când acesta îi spunea în cele din urmă să-l lase în pace, Lebedev se întorcea supus și, îndepărtându-se tot în vârful picioarelor spre ușă, dădea din miini, ca și cum ar fi spus că intrase așa, într-o doară, că n-are să sufle o vorbă, că pleacă numaidecît și nu se mai întoarce, ceea ce nu-l împiedica să apară din nou, după zece minute sau cel mult un sfert de ceas. Kolea, care avea oricînd acces liber la prinț, îi pricinuia prin asta o mare amărăciune lui Lebedev, ba uneori îl și indigna. Kolea observase că Lebedev obișnuia să rămînă chiar și cîte o jumătate de ceas la ușă, trăgînd cu urechea la cele ce vorbeau ei amîndoi, și, bineînțeles, îl informă și pe prinț de acest lucru.

— Va să zică, te crezi stăpînul meu, de mă ții așa sub cheie ! protestă Mișkin. Cel puțin cînd sînt în vilegiatură vreau să mă mișc în voie și te asigur că voi primi pe cine vreau și mă voi duce oriunde-mi va plăcea.

— Dar se înțelege, se înțelege, dădu Lebedev din miini în semn de liniștire.

Prințul îl măsură cu privirea din cap pînă-n picioare :

— Ascultă, Lukian Timofeevici, ți-ai mutat cumva aici și dulăpiorul acela pe care-l aveai în iatacul dumitale, deasupra căpățiiului ?

— Nu, l-am lăsat acolo.

— Cum de te-ai îndurat ?

— Era imposibil, ar fi trebuit să sparg peretele... E fixat bine.

— Te pomenești că ai și aici unul la fel ?

— Am unul mai bun, mai bun ; nici n-aș fi cumpărat vila altfel.

— Așa-a. Dar ia spune, pe cine n-ai lăsat să intre aici adineauri ? Acum o oră.

— Pe... pe general. În adevăr, nu l-am lăsat, și nici nu se cade să vină la dumneata. Prințe, pe omul acesta îl stimez mult ; e... un om remarcabil, nu crezi ? Ei bine, ai să te convingi ; și totuși... ai face mult mai bine, excelentissime prinț, să nu-l primești

— Și pentru ce, mă rog, dacă îmi este îngăduit să te întreb ? Uite și acum, de ce umbli în vârful picioarelor și de ce te apropii întotdeauna de mine ca și cum ai vrea să-mi șoptești mereu un secret la ureche ?

— Sint un om de nimic, de nimic, știu bine, declară pe neașteptate Lebedev, bătându-se umil cu pumnul în piept, dar cred că generalul ar fi un musafir prea ospitalier pentru dumneata.

— Cum adică prea ospitalier ?

— Uite așa. Mai întâi intenționează să se mute la mine : asta încă n-ar fi nimic, dar se ambiționează cu orice preț să descopere fel de fel de grade de rudenie. Ne-am socotit pînă acum de vreo cîteva ori cu neamurile și a reieșit să sîntem cuscri. Și dumneata ești, după mamă, un nepot de văr de-al lui, lucru pe care încerca ieri să mi-l demonstreze cu tot dinadinsul. Iar dacă ești nepotul lui, înseamnă, excelentissime prinț, că și noi amîndoi sîntem neamuri. Și asta încă n-ar fi nimic, ia o mică slăbiciune, să zicem, dar adineauri chiar încerca să mă convingă că toată viața lui, de cînd a fost numit în gradul de sublocotenent și pînă la unsprezece iunie anul trecut, a avut în fiecare zi la masă cel puțin două sute de persoane. A reieșit la sfîrșit că musafirii nici nu se mai sculau de la masă : lua de dejunul, cina și ceaiul cincisprezece ceasuri în șir, și așa vreo treizeci de ani la rînd, fără nici o întrerupere, decît doar pentru a se schimba fața de masă. Cînd pleca unul, imediat îi lua locul altul, încît în zilele de sărbătoare se adunau la el pînă la trei sute de musafiri ; iar în ziua aniversării unui mileniu de la întemeierea Rusiei a avut la masă peste șapte sute de oameni. Ca să vezi cît de ospitalier este. Și cînd auzi de-alde astea, fără să vrei începi să te simți îngrijat ; e cam periculos să primești oameni de-ăștia prea ospitalieri. Și atunci, m-am gîndit, nu cumva ne-ar fi, dumitale și mie, prea împovărător un asemenea iubitor de ospete ?

— Și eu eram convins că ești în cele mai bune raporturi cu dînsul.

— Ne înțelegem ca doi frați : în rest — mă amuză grozav : las' să fim și cuscri, ce strică, ba mă și onorează. Cu toate cele două sute de persoane și a mia aniversare a Rusiei găsesc că e un om remarcabil. Vorbesc foarte sincer. Adineauri, prințe, ai amintit ceva despre secrete, că, adică, apropiindu-mă de dumneata, călcăm atît de încet, de parcă aș fi vrut să-ți spun un

secret ; ei bine, fără să-ți dai seama ai ghicit, într-adevăr am să-ți comunic un secret : o anumită persoană mi-a dat de știre că dorește mult să aibă o întrevedere între patru ochi cu dumneata.

— Dar de ce între patru ochi ? Nu-i nevoie. Mă voi duce chiar astăzi la dînsa.

— Nu, nu, dădu din mîini Lebedev, și nu că s-ar teme de ceea ce crezi dumneata. Și, fiindcă veni vorba, descreieratul acela vine în fiecare zi să se informeze de sănătatea dumitale. Știai asta ?

— Observ că de la o vreme încoace nu-i mai spui altfel decît descreierat ; asta îmi dă de bănuît.

— Nu e cazul să ai bănuieli de nici un fel, se apără grăbit Lebedev : am vrut să spun doar că acea persoană nu se teme de el, ci de altcineva.

— Dar de cine, spune mai repede, stărui nerăbdător prințul, văzînd strîmbăturile misterioase ale interlocutorului său.

— Păi, tocmai aici e secretul.

Și Lebedev zîmbi.

— Secretul cui ?

— Al dumitale. Chiar dumneata mi-ai interzis, excelen-tissime prinț, să-ți amintesc măcar... murmură Lebedev, fericit că ațîțase în cel mai înalt grad curiozitatea prințului. Se teme de Aglaia Ivanovna.

Prințul încrunță sprîncenele și tăcu un minut.

— Să știi, Lebedev, că voi fi nevoit să părăsesc vila dumitale, spuse el deodată. Unde sînt Gavriila Ardalionovici și Ptiținii ? La dumneata ? Și pe ei îi împiedici să intre ?

— Las' c-or să vină, vin imediat. Și generalul după ei. Deschid toate ușile și chem pe toată lumea, chiar și pe fetele mele, pe toată lumea, pe toți, îndată, numaidecît, îngăimă speriat Lebedev, dînd din mîini și alergînd de la o ușă la alta.

În momentul acela apăru pe terasă, venind din stradă, Kolea și anunță că în urma lui vine un grup de musafiri : Lizaveta Prokofievna cu cele trei fiice ale ei.

— Să-i mai las să intre și pe Ptițini, și pe Gavriila Ardalionovici ? Dar pe general să-l mai las să intre ? se agită Lebedev, surprins de această nouă vizită.

— De ce nu ? Pe oricine vrea să mă vadă. Am impresia, Lebedev, că nu prea ai înțeles bine felul meu de a fi și de a mă purta cu oamenii ; și chiar de la început ai luat-o pe un drum

greșit. N-am nici un motiv să mă feresc sau să mă ascund de cineva, îl lămurii prințul, înveselit.

Văzîndu-l că ride, Lebedev crezu de cuviință să-i urmeze exemplul. Cu toată tulburarea de care părea cuprins, se vedea că vizita ce se anunța îi procura o satisfacție extraordinară.

Știrea adusă de Kolea se adevăra foarte curînd; o luase numai cu cîțiva pași înaintea doamnelor Epancin, ca să-l prevină pe Mișkin, încît imediat apărură și musafirii, venind din două părți: prin terasă — doamnele Epancin, iar din interior — soții Ptițin, Ganea și generalul Ivolghin.

Familia Epancin aflase abia atunci, de la Kolea, despre boala prințului și de faptul că el se instalase la Pavlovsk. Pînă atunci, generăleasa era într-o mare nedumerire. Cu două zile înainte, generalul își anunță familia că prințul trecuse pe la ei, la Petersburg, lăsîndu-și cartea de vizită; această veste avu darul s-o convingă pe doamna Epancina că Mișkin nu va întîrzia să-i viziteze la Pavlovsk. Zadarnic obiectaseră domnișoarele că nu trebuia pusă mare nădejde pe graba unui om care n-a dat un semn de viață timp de șase luni și că, în definitiv, putea fi reținut la Petersburg de treburi, căci o fi avînd și el treburile lui! În schimb, generăleasa era gata să facă prinsoare că prințul va sosi a doua zi negreșit, adăugînd că oricum „va fi prea tîrziu“. A doua zi îl așteptă toată dimineata, apoi la masa de prînz, în sfîrșit către seară, și abia cînd se înnoptă, Lizaveta Prokofievna își pierdu răbdarea, căutînd prilej de ceartă cu toată lumea, fără să pomenească, bineînțeles, de prinț. Nu se rosti vreun cuvînt în privința prințului nici ziua următoare. Iar cînd Aglaia, în timpul mesei, lăsă să-i scape imprudent cum că mama e supărată pentru că nu vine prințul, iar generalul se grăbi să remarce că „nu era vina lui“, Lizaveta Prokofievna se ridică îndată și părăsi ostentativ sufrageria. În sfîrșit, abia către seară sosi Kolea și le povesti tot ce aflase despre pățaniile prințului. Bineînțeles, pentru generăleasa fu un prilej de mare satisfacție, întrucît presupunerile se adevărau în bună parte; totuși Kolea trebui să înghită o mustrare zdravănă: „Ba se învîrte pe aici zile întregi, de nu mai e chip să scapi de el, ba dispăre fără să dea vreo veste, necum să ne mai onoreze cu prezența lui“. Kolea era cît p-aci să se zbirlească, mai ales pentru expresia „nu e chip să scapi de el“, dar își amină răfuiala pentru altă dată, și dacă expresia ar fi fost ceva mai puțin jignitoare, poate că i-ar fi trecut-o cu vederea, într-atît îl încîntase tulburarea și ne-

liniștea Lizavetei Prokofievna din pricina boalei prințului. Ea stăruia mult să fie trimis neîntârziat cineva la Petersburg, ca să aducă cu primul tren un medic celebru, dar fetele se opuseră, ceea ce nu le împiedică s-o urmeze pe *maman* când aceasta hotărește pe loc să-l viziteze pe bolnav.

— E pe patul de moarte, se agita Lizaveta Prokofievna, iar noi, aici, ne mai gândim la etichetă ! Este el un prieten al casei sau nu ?

— Dar nici așa, netam-nesam, să ne înființăm în casa omului. Încercă s-o potolească Aglaia.

— Mă rog, n-ai decît să nu mergi. De altfel, ar fi chiar mai bine să rămîi acasă ; dacă sosește Evgheni Pavlici. n-are cine să-l primească.

Numai atît i-a trebuit Aglaiei să audă, ca să pornească imediat după ceilalți, cum era decisă de altfel să facă chiar de la început. Prințul Ș., care se întreținea cu Adelaida, la propunerea tinerei fete consimți bucuros să însoțească doamnele. Încă de cînd cunoscuse familia Epancin și auzise vorbindu-se de prinț, manifestase un interes viu și dorința să-l revadă, întrucît îl cunoscuse se pare undeva, cu vreo trei luni în urmă, și chiar locuiseră împreună timp de două săptămîni într-un orașel. Prințul Ș. le povestise și o sumedenie de lucruri interesante despre Mișkin, vorbind de el cu multă simpatie, încît ocazia de a vizita o veche cunoștință era pentru el cît se poate de binevenită. Generalul Ivan Feodorovici lipsea în momentul acela de acasă, iar Evgheni Pavlovici întîrzia și el să sosească.

De la vila Epancinilor la aceea a lui Lebedev nu erau mai mult de trei sute de pași. Prima impresie neplăcută pe care o avu Lizaveta Prokofievna intrînd la prinț a fost surpriza de a-l vedea înconjurat de o întreagă societate, fără să mai vorbim că printre acești vizitatori erau vreo două-trei persoane pe care, hotărît lucru, nu putea să le sufere. Dar o surpriză și mai mare a fost aceea că în loc să găsească, cum se așteptase, pe patul de suferință un om ce se luptă cu moartea, în întîmpinarea lor se îndreptă un tînăr surîzător, îmbrăcat elegant și, judecînd după înfățișare, perfect sănătos. Se opri nedumerită, spre deplină satisfacție a lui Kolea, care ar fi putut desigur s-o lămuirească încă înainte de a fi plecat de acasă că nu e vorba de nici un muribund și nici de patul morții, dar n-o făcuse dintr-o dorință răutăcioasă de a o vedea pusă într-o situație caraghioasă atunci cînd va constata că bunul ei prieten, prințul Mișkin, e

perfect sănătos. Kolea avu chiar obrăznicia să-i mărturisească toate acestea cu glas tare, pentru a o minia și mai mult pe Lizaveta Prokofievna, cu care, în ciuda relațiilor lor de prietenie, era într-o continuă ciondăneală.

— Așteaptă puțin, dragul meu, nu te grăbi să triumfi! îi spuse ea amenințătoare, luînd loc în fotoliul pe care i-l oferise prințul.

Lebedev, Ptițin și generalul Ivolghin se grăbiră să aducă scaune domnișoarelor. Generalul oferă un scaun Aglaiei. Lebedev împinse unul în fața prințului Ș., făcînd-o de așa manieră, încît și din curba șirei spinării să se vadă ce mare respect îi purta. Varia, ca de obicei, schimbă în șoaptă cuvinte călduroase de salut cu domnișoarele Epancin.

— E adevărat, prințe, credeam că te găsesc în pat, într-atît exagerasem lucrurile de frică și, pentru ce-aș minți, am fost contrariată la început văzîndu-ți fața radioasă, dar, ți-o jur, asta n-a ținut decît un minut, cît îmi trebui să-mi dau seama de realitate. Cînd mai reflectez puțin, vorbesc și mă port cu mai multă înțelepciune; cred că și cu dumneata se-ntîmplă la fel. În realitate, nu m-aș fi bucurat mai mult de însănătoșirea propriului meu fiu, dac-aș fi avut unul, cum mă bucur că te vîd sănătos. Și dacă nu-mi vei da crezare, rușinea va fi a dumitale și nu a mea. Dar obrăznicătura asta de băiat își cam permite să-și bată joc de mine. Mi se pare că l-ai luat sub protecția dumitale; de aceea țin să te previn că într-o bună zi mă voi lipsi, fii sigur, de onoarea și plăcerea de a-l mai cunoaște.

— Dar ce vină am eu? se rătoi Kolea. Și chiar de v-aș fi spus că prințul s-a însănătoșit, totuna nu m-ați fi crezut, pentru că era mult mai interesant să vi-l închipuiți zăcînd pe patul de moarte.

— Cît ai de gînd să rămîi aici? îl întrebă Lizaveta Prokofievna pe prinț.

— Toată vara, poate chiar mai mult.

— Îmi închipui că ai venit singur? Nu cumva te-ai însurat?

— Nu, nu sînt însurat, răspunse prințul, zîmbind de naivitatea împunsăturii.

— De ce zîmbești? Tot ce se poate întîmpla. Te-am întrebat despre asta în legătură cu vila; pentru ce n-ai venit să stai la noi? Avem o aripă întreagă absolut liberă. De altfel, cum ți-o fi vrerea. A cui e vila asta? Țasta-i proprietarul? Țasta?

insistă ea, coborînd glasul și făcînd semn cu capul spre Lebedev. Ce are, de se tot strîmbă ?

În momentul acela, Vera, care ținea, ca de obicei, copilul în brațe, apăru pe terasă. Lebedev, care se tot învîrtea printre scaune, neștiind cum să-și justifice prezența, pentru că nu dorea în ruptul capului să se retragă, de îndată ce o văzu, se năpusti la ea, vînturîndu-și brațele, ca s-o alunge de pe terasă ; ba, pierzîndu-și stăpînirea de sine, începu să bată și din picioare.

— Ce-i cu el ? E nebun ? Întrebă generăleasa mirată.

— Nu, vedeți că e...

— E beat, poate ? Societatea în care te complaci cam lasă de dorit, adăugă ea după ce-și roti privirea și asupra celorlalți vizitatori. Dar ce fată drăguță ! Cine este ?

— E Vera Lukianovna, fiica acestui Lebedev.

— Ah... E foarte drăguță. Vreau s-o cunosc.

Între timp, Lebedev, care auzise cuvintele de laudă ale Lizavetei Prokofievna, o și trăgea de mină pe fiică-sa, ca s-o prezinte generălesei.

— Orfani, niște bieți orfani ! se văicărea el pe un ton plîngăreț, apropiindu-se de Lizaveta Prokofievna. Și acest prunc nevinovat e tot orfan ; e sora ei, fiica mea Liubov, născută din căsătoria legitimă cu răposata nevastă-mea Elena, care acum șase săptămîni a murit la facere din voia Domnului... da-a... Îi ține loc de mamă, cu toate că nu-i decît soră și nimic mai mult decît soră... nimic mai mult, nimic mai mult...

— Iar dumneata, domnule, să mă ierți, nu ești decît un nătîng și nimic mai mult... Și acum destul, pricepi de bună seamă și singur... i-o reteză generăleasa cu o indignare abia stăpînită.

— Întocmai, răspunse el, înclinîndu-se cu cel mai mare respect.

— Domnule Lebedev, se spune că știi să tălmăcești Apocalipsul, e adevărat ? Întrebă Aglaia.

— E foarte adevărat... de cincisprezece ani mă ocup...

— Am auzit despre dumneata. S-a scris și în ziare, dacă nu mă înșel.

— Ba nu, era vorba de un alt tălmăcitor, dar acela a murit, și acum am rămas eu în locul lui, lămuri Lebedev, nemaiputînd de fericire.

— Sintem vecini și ți-aș fi îndatorată dacă într-una din zile ai veni să-mi explici Apocalipsul. L-am citit, dar n-am înțeles nimic.

— Mă simt obligat să vă previn, Aglaia Ivanovna, că toate astea sînt o pură șarlatanie, vă rog să mă credeți, se amestecă neașteptat generalul Ivolghin, care stătea ca pe ghimpi și pîn-dea nerăbdător prilejul să intre în vorbă ; apoi, așezîndu-se lîngă Aglaia Ivanovna, continuă : Fără îndoială, viața în vilegia-tură își are metehnele și plăcerile ei, și desigur, primirea unui impostor atît de original, ca să-l auzi tălmăcind Apocalipsul, este o fantezie ca oricare alta, ba aș spune chiar o fantezie cu totul aparte, care denotă o inteligență remarcabilă, dar... se pare că mă priviți cu mirare ? Generalul Ivolghin, am onoarea să mă prezint. Cînd erați micuță, v-am purtat în brațe, Aglaia Ivanovna.

— Încintată. Cunosc pe Varvara Ardalionovna și pe Nina Alexandrovna, ingînă Aglaia, care se străduia să nu pufnească în ris.

Lizaveta Prokofievna simți cum singele-i năvălește în obraz. Ceva ce de mult mocrise în inima ei își cerea dreptul de a răzbi la suprafață. Nu-l putea suferi pe generalul Ivolghin, pe care-l cunoscuse altădată, dar cu care, de foarte multă vreme, încetase orice relații.

— Minți, domnul meu, minți ca de obicei. Niciodată n-ai purtat-o în brațe ! i-o reteză ea, clocotind de indignare.

— Ai uitat, *maman*, mi-aduc aminte și eu că m-a purtat în brațe cînd eram micuță, declară pe neașteptate Aglaia. Locuiam pe atunci la Tver și aveam șase ani. Îmi aduc aminte că mi-a făcut un arc și o săgeată, m-a învățat și să trag, și-am omorît un porumbel. Vă mai amintiți de porumbelul pe care l-am omorît împreună ?

— Iar mie mi-a adus un coif de carton și o sabie de lemn, mi-aduc aminte și eu ! exclamă Adelaida.

— Și eu îmi amintesc, întări la rîndul ei și Alexandra. V-ați certat atunci din cauza porumbelului rănit și ați fost puse amîndouă la colț ; Adelaida chiar așa a stat la colț, cu sabia și coiful ei.

Generalul i-a spus Aglaiei așa, *într-o doară*, că o ținuse în brațe, ca să intre în vorbă și numai pentru că în felul acesta obișnuia el să înceapă conversația cu orice persoană tînără cu care făcea cunoștință. De data aceasta însă întîmplarea făcu să

spună adevărul, un adevăr pe care el însuși îl uitase de mult. De aceea, cînd Aglaia îi aminti de porumbelul pe care-l omoriseră amîndoi, memoria bătrînului se luminează deodată și, cum se întîmplă adesea la bătrînețe, toate amănuntele acestui fapt, petrecut într-un trecut îndepărtat, îi răsăriră vii în minte. Ar fi greu de spus ce anume din amintirile acestea avu darul să-l emoționeze atît de puternic pe bietul general, puțin amețit, după cum îi era obiceiul, cert este însă că bătrînul se simți profund înduișat.

— Îmi amintesc, țin minte tot ! strigă el. Aveam pe atunci gradul de căpitan. Erai așa de micuță, așa de drăguță ! Nina Alexandrovna... Ganea... Veneam în casă... eram primit... Ivan Feodorovici...

— Și uite unde-ai ajuns acum ! îi luă vorba din gură generalăsa. Înseamnă că nu ți-ai înecat de tot în băutură bunele sentimente, de vreme ce o amintire ca asta a putut să te readucă în simțire omenească ! I-ai făcut soției dumitale o viață de chin. În loc să fii o călăuză pentru copii, ai ajuns să stai la pușcărie pentru datorii. Pleacă de aici, domnul meu, du-te de te ascunde undeva, după vreo ușă, într-un colț, și varsă lacrimi amare ; adu-ți aminte de vremea cînd erai cm de treabă, și poate bunul Dumnezeu te va ierta. Du-te, du-te, îți vorbesc serios. Nu există mijloc mai bun de îndreptare decît să te gîndești cu căință la cele ce-ai săvîrșit.

De fapt nici nu era nevoie să i se atragă atenția că primise o admonestare serioasă ; ca tot omul căzut în patima beției, generalul era foarte simțitor și, ca toți acei pe care băutura i-a tras la fund, retrăia cu multă durere și amărăciune amintirile unui trecut fericit. Se ridică umil și se îndreptă spre ușă, ceea ce o dezarmă imediat pe Lizaveta Prokofievna, căreia i se făcu deodată milă de el.

— Ardalion Alexandrovici, drăguțele, strigă ea în urmă-i, mai stai un pic ; păcătoși sîntem cu toții ; cînd îți mai ușurezi conștiința, să treci pe la mine, să stăm puțintel de vorbă, să ne mai aducem aminte de trecut. Eu sînt poate de o sută de ori mai păcătoasă decît dumneata ; ei, și acum pleacă sănătos, du-te, ce mai stai... se reculese ea, de teamă că bătrînul Ivolghin ar fi în stare să se întoarcă.

— Poate că-i mai bine să-l lași singur acum, îl opri prințul pe Kolea, care se și repezise pe urmele tatălui său. Altminteri

te pomenești că peste un minut se va răzgîndi, și s-a dus tot farmecul acestei clipe.

— E adevărat, lasă-l în pace ; te duci la el cam peste o jumătate de oră, hotărî Lizaveta Prokofievna.

— Iată ce-nseamnă să i se spună omului măcar o singură dată în viață adevărul ; l-a răscolit pînă la lacrimi ! îndrăzni să-și dea cu părerea Lebedev.

— Las' că nici dumneata, domnul meu, se pare că nu te lași mai prejos, dacă ceea ce am auzit e adevărat, îl repezi fără cruțare Lizaveta Prokofievna.

Raporturile dintre musafirii adunați în momentul acela la prinț începură treptat să se contureze. Bineînțeles, prințul își dădu seama îndată și fu în măsură să aprecieze în toată valoarea prietenia pe care i-o arătau generăleasa și fiicele ei, și ținu să declare că și el, cu puțin înainte de vizita lor, avea de gînd să vină să le vadă, neținînd seama nici de boală și nici de ora destul de tîrzie. Lizaveta Prokofievna, cercetînd cu privirea pe toți cei adunați la el, îi răspunse că nimic nu l-ar împiedica să-și pună în aplicare proiectul chiar acum. Ptițin, ca de obicei politicos și rezervat, nu întîrzie să se retragă, plecînd spre pavilionul lui Lebedev și îndemnîndu-l și pe acesta să facă la fel. Lebedev promise că vine numaidecît ; Varia, care între timp se întreținuse cu domnișoarele Epancin, rămase pe loc ; atît ea cît și fratele ei erau foarte mulțumiți de plecarea tatălui lor ; curînd după aceea, Ganea urmă și el exemplul lui Ptițin. În timpul celor cîteva minute pe care le petrecu pe terasă în prezența doamnelor Epancin, avusese o atitudine rezervată, dar demnă, și nu se tulbură de loc de privirile încruntate ale Lizavetei Prokofievna, care, în două rînduri, îl măsură din cap pînă-n picioare. Într-adevăr, cei care-l cunoscuseră altădată puteau să-și dea seama că în felul de a fi al lui Ganea se produsese o mare schimbare, ceea ce îi plăcu mult Aglaiei.

— Persoana care a ieșit acum e Gavrilă Ardalionovici, nu-i așa ? întrebă ea deodată, așa cum îi plăcea uneori să intervină brusc în conversația altora, aruncînd o vorbă neașteptată, spusă tare și răspicat, fără a se adresa cuiva anume.

— Da, răspunse prințul.

— E aproape de nerecunoscut. S-a schimbat mult de tot și... vădit e o schimbare în bine, adăugă Aglaia.

— Mă bucur pentru el, spuse prințul.

— A fost foarte bolnav, explică Varia cu compătimire în glas, care-i trăda o bucurie ascunsă.

— Adică ce schimbare în bine vezi tu la el ? întrebă nedumerită Lizaveta Prokofievna, cu o nuanță de minie și chiar de spaimă în glas. Ce-ți veni ? Nici o schimbare în bine. Ce anume găsești că e în bine ?

— Mai bine decât „cavalerul sărman“ nu poate fi nimic mai bine ! strigă Kolea deodată, adăpostit după scaunul Lizavetei Prokofievna.

— La asta subscriu și eu, spuse prințul Ș., rîzînd.

— Sînt de aceeași părere, declară solemn Adelaida.

— Ce „cavaler sărman“ ? întrebă generăleasa, uitîndu-se pe rînd, cu ciudă și nedumerire, la cei trei care vorbiseră ; dar, băgînd de seamă că Aglaia se îmbujoră la față, adăugă cu năduf : Vreo prostie de-a voastră, desigur ! Ce-i cu acest „cavaler sărman“, mă rog ?

— Doar nu-i întîia oară că puștiul ăsta, protejatul dumitale, denaturează și răstălmăcește cuvintele altora ! răspunse Aglaia cu o indignare disprețuitoare.

De fiecare dată cînd i se-ntîmpla Aglaiei să aibă asemenea izbucniri de minie (și i se-ntîmpla cam des), aproape întotdeauna, în ciuda expresiei aparent grave și plină de aprigă hotărîre, chipul ei infuriat trăda în același timp atîta naivitate copilărească, de școlăriță răsfățată, prost deghizată, încît cei din jur cu greu își puteau stăpîni rîsul, spre exasperarea fetei, care nu înțelegea de ce rid toți ceilalți și „cum pot, cum îndrăznesc ei să rîdă ?“ La fel și de data aceasta, izbucniră în rîs surorile ei, prințul Ș., ba chiar și prințul Lev Nikolaevici zîmbi, roșînd fără voie ; cit despre Kolea, în culmea mulțumirii, rîdea cu hohote. Ca rezultat, Aglaia se inciudă și mai tare, ceea ce o făcu să pară și mai frumoasă. Îi stătea bine ori de cîte ori se tulbura pentru ceva, dar mai ales cînd se necăjea pentru această tulburare.

— De cîte ori n-a răstălmăcit dumnealui chiar și vorbele matală, adăugă ea, adresîndu-se mamei sale.

— Dar eu mă refer la o exclamație a dumitale, nu se dădu bătut Kolea. Acum o lună, răsfoind *Don Quijote*, ai exclamat că nimeni nu-i mai bun decît „cavalerul sărman“ ! Nu știu la cine te-ai gîndit atunci : la Don Quijote, la Evgheni Pavlici sau la altcineva, în orice caz te gîndeai la cineva anume și s-a discutat mult...

— Mi se pare că te cam întreci cu gluma, draguțule, în presupunerile tale, îl întrerupse înciudată Lizaveta Prokofievna.

— Toată lumea a vorbit atunci, nu numai eu, continuă nelăturat Kolea. Toată lumea a vorbit și mai vorbește și acum, îi dădea el înainte cu gura. Uite, chiar și acum, prințul Ș., Adelaida Ivanovna și ceilalți s-au declarat pentru „cavalerul sărman“ ; prin urmare „cavalerul sărman“ există, sînt convinși că există și cred că numai din cauza Adelaidei Ivanovna n-am putut afla pînă acum cine este acel „cavaler sărman“.

— Asta-i bună ! Ce vină am eu ? se apără rîzînd Adelaida.

— Vina dumitale a că n-ai vrut să-i faci portretul ! Aglaia Ivanovna te-a rugat doar atunci să schițezi portretul „cavalerului sărman“ așa cum îl concepuse ea ; îți mai amintești subiectul ? N-ai vrut...

— Dar cum era să-i fac portretul ? Pe cine aș fi zugrăvit ? Așa cum mi l-a descris Aglaia, acest „cavaler sărman“...

*Nu-și sălta ca înainte
Viziera de pe-obraz...*

Ce chip aș fi putut concepe ? Ce să zugrăvesc — un grilaj de oțel ? Un anonim ?

— Nu pricep nimic ; despre ce vizieră vorbiți ? se enervă generăleasa, care începuse să înțeleagă foarte bine cam cine era personajul numit „cavalerul sărman“ (de bună seamă că ceilalți știau de mult persoana vizată). Dar ceea ce puse vîrf la toate și o făcu să explodeze era faptul că la un moment dat observă că prințul Lev Nikolaevici se rușină și se înroși ca un băiețandru.

— N-o să isprăviți odată cu această nerozie, sau aveți de gînd s-o țineți așa la infinit ? Îmi explicați sau nu ce-i cu acest „cavaler sărman“ ? E un secret atît de grozav, că nu-i chip să-l aflăm și noi ?

Un nou val de risete a fost singurul răspuns pe care-l primi generăleasa.

— E vorba pur și simplu de o foarte curioasă poezie rusească despre un „cavaler sărman“, interveni în sfîrșit prințul Ș., voind să aplaneze lucrurile și să schimbe subiectul. Un fragment fără început și fără sfîrșit. Acum o lună, într-o după amiază, eram adunați cu toții și, ca de obicei, rîdeam și căutam un subiect pentru viitorul tablou al Adelaidei Ivanovna. După cum știți, problema aceasta constituie de multă vreme o preocupare

continuă a familiei. Cu această ocazie s-a propus ca subiect figura „cavalerului sărman“; cine anume l-a sugerat nu-mi mai aduc aminte...

— Aglaia Ivanovna ! strigă Kolea.

— Poate, nu tăgăduiesc, numai că nu-mi mai amintesc, urmă prințul Ș. Unii au făcut haz de acest subiect, considerându-l pur și simplu ridicul, alții l-au găsit extrem de interesant, dar cu toții au fost de părere că, pentru a-l înfățișa pe „cavalerul sărman“, trebuie căutată o figură potrivită care să servească drept model : s-au trecut în revistă toate figurile cunoștințelor noastre, dar nici una nu se potrivea și lucrurile s-au oprit aici ; asta-i tot ; nu înțeleg pentru ce i-a trebuit lui Nikolai Ardalionovici să mai aducă vorba de asta ? Ceea ce a avut haz și era nimerit atunci nu se mai potrivește și nu prezintă nici un interes acum.

— Pentru că ascunde, probabil, o nouă prostie răutăcicășă și jignitoare, reteză cu asprime Lizaveta Prokofievna.

— Nu-i nici o prostie, ci dimpotrivă, numai stima cea mai profundă, declară Aglaia cu totul neașteptat și pe un ton grav și plin de importanță.

Aglaia, între timp, își recăpătase calmul, izbutind să-și învingă tulburarea. Mai mult, judecând după expresia feței și a ochilor ei, se putea crede că este chiar bucuroasă de întorsătura neașteptată pe care o luase gluma și că toată schimbarea aceasta se produsese la dînsa exact din momentul cînd tulburarea crescîndă a prințului devenise prea bătătoare la ochi.

— Ba rîd ca niște smintiți, ba, te miri de ce și de unde, proclamă cea mai profundă stimă ! Ați căpiat ? Ce fel de stimă ? Răspunde imediat, ce ți s-a năzărit de ai început să îndrugi așa, din senin, despre nu știu ce fel de stimă profundă ?

— Stima cea mai profundă, continuă pe același ton serios și grav Aglaia, răspunzînd la întrebarea minioasă a mamei sale, pentru că în versurile acestea e descris un om capabil, în primul rînd, să aibă un ideal, în al doilea, făurindu-și un ideal, să creadă în el cu toată puterea ființei sale : iar crezînd în el, să i se dăruiască în întregime, închinîndu-i fără preget întreaga-i viață. Cam rar se poate întîlni așa ceva în epoca noastră. În versurile acelea nu ni se spune care era anume idealul „cavalerului sărman“, dar reiese limpede că e vorba de un chip atît de luminos, o adevărată „întruchipare a frumuseții pure“, încît înarmoratul cavaler s-a simțit îndemnat să-și lege la gît un șirag de

mătănii în loc de eșarfă. E drept că mai apare acolo și o deviză cam enigmatică, gravată pe scutul său, reprezentată prin trei litere : N.F.B....

— A.M.D., rectifică Kolea.

— Iar mie îmi place să spun N.F.B. și așa am să spun, îl întrerupse tăios și cu ciudă Aglaia. În tot cazul, un lucru e împede : oricine ar fi fost doamna lui, orice ar fi făcut, amănuntul acesta nu-l interesa cîtuși de puțin pe sărmanul cavalier. Era de ajuns că o alesese și se încrezuse în „frumusețea ei pură“. pentru a i se închina de-a pururi ; tocmai aici e meritul lui mare, că, declarîndu-se o dată pentru totdeauna spadasinul ei, restul nu mai avea nici o importanță pentru el, chiar dacă ea ar fi ajuns pe urmă o hoată ; era dator să creadă în ea mai departe și să lupte pentru frumusețea ei neprihănită. Poetul a vrut, se pare, să reunească într-un singur chip neasemuit semnificația uriașă a iubirii platonice proprie cavalerismului medieval, întruchipată în dragostea sublimă a unui cavalier fără teamă și fără prihană ; bineînțeles, toate acestea sînt de domeniul idealului. Iar la „cavalerul sărman“, sentimentul acesta atinge gradul cel mai înalt, ajungînd pînă la ascetism ; trebuie să recunoaștem că facultatea de a iubi astfel este extrem de grăitoare și de semnificativă, și că asemenea sentimente oglindesc o trăsătură de caracter de mare profunzime și, dintr-un anumit punct de vedere, foarte lăudabilă chiar, vîdînd un suflet nobil, fără a mai fi nevoie să ne gîndim la Don Quijote. „Cavalerul sărman“ e același Don Quijote, dar un Don Quijote grav, nu comic. La început nu-l înțelesesem și am rîs de el, dar acum îl iubesc pe „cavalerul sărman“ și, mai ales, respect isprăvile lui cavalierești.

Așa sfîrși Aglaia și, observînd-o, era greu de spus dacă vorbea serios sau glumea.

— O fi vorba de vreun nerod și de isprăvile lui neroade ! decise generăleasa. De altfel și dumneata, domnișoară, vîd că te-ai cam întrecut cu vorba, un întreg discurs ; nu-ți șade bine de loc ! În tot cazul, nu e admisibil din partea ta, nu se cuvine. Și care sînt, mă rog, versurile acelea ? Recită-le, probabil că le știi pe de rost ! Vreau să le aud numaidecît. Niciodată n-am putut suferi versurile și vîd că presimțirea nu m-a înșelat. Rogu-te, prințe, pentru numele lui Dumnezeu, încearcă să rezisti pînă la capăt ; se vede treaba, soarta noastră e să răbdăm împreună, adăugă ea, adresîndu-se lui Lev Nikolaevici. Părea îndignată la culme.

Prințul Lev Nikolaevici voi să spună ceva, dar din cauza tulburării nu era în stare să scoată un cuvânt. În schimb, Aglaia, care-și permisesese atâtea în „discursul” ei, nu se arăta de loc contrariată, ci, dimpotrivă, părea cît se poate de mulțumită. S-ar fi spus că se pregătise dinainte să recite versurile acestea și nu aștepta decît această invitație. Se ridică imediat, serioasă și gravă, păși în mijlocul terasei și se opri cu fața înspre fotoliul în care ședea prințul. Toată lumea o privea cu mirare și aproape toți — prințul Ș., surorile, mama ei — urmăreau cu neliniste scena, consternați oarecum de această nouă șotie, care amenința să depășească limitele îngăduite. Se vedea însă că Aglaiei îi plăcea tocmai această gravitate solemnă cu care se pregătea să înceapă recitarea versurilor.

Lizaveta Prokofievna era gata-gata s-o trimită la locul ei, dar în momentul cînd Aglaia începu să declame balada cu pricina, doi musafiri neașteptați, discutînd tare, urcară treptele terasei dinspre stradă. Erau generalul Ivan Feodorovici Epancin, însoțit de un tînăr cu o înfățișare distinsă. Apariția lor stîrni un oarecare freamăt printre musafiri.

VII

Tînărul care-l însoțea pe general, de vreo douăzeci și opt de ani, era înalt, bine făcut, cu o față frumoasă și inteligentă; ochii lui mari, negri străluceau de spirit și de ironie. Aglaia, fără să-i arunce măcar o privire, continuă să recite versurile, lăsînd să se vadă că se uită numai la prinț și că nu se adresează decît lui. Prințul nu mai avu nici o îndoială că toate astea ea le făcea intenționat. Sosirea celor doi oaspeți însă îi permise să scape de situația extrem de penibilă în care se afla. Zărindu-i, se ridică pe jumătate și adresă un salut amabil generalului, făcîndu-i semn să nu întrerupă recitarea; pe urmă trecu în spatele fotoliului său și, rezemîndu-se cu brațul stîng de spetează, continuă să asculte urmarea baladei într-o poziție oarecum mai comodă și, ca să zicem așa, mai puțin „ridiculă” decît așezat într-un fotoliu. La rîndul ei, Lizaveta Prokofievna invită printr-un gest imperios pe noii vizitatori să se oprească. Atenția prințului, de altfel, se îndreptă imediat asupra persoanei care-l însoțea pe general, deoarece bănuia că tînărul

acesta este Evgheni Pavlovici Radomski, de care auzise vorbindu-se mult și la care se gîndise de multe ori pînă atunci. Îi deruta însă haina civilă a noului venit ; Evgheni Pavlovici era militar. Cît timp ținu recitarea versurilor, musafirului cel nou îi flutura pe buze un surîs ironic, ca și cum ar fi auzit și el de „cavalerul sărman“.

„Nu este exclus să fi născocit chiar el toată povestea asta“, îi trecu prin gînd lui Mișkin.

Cu totul altceva se petrecu între timp cu Aglaia. Aerul afectat și emfatic pe care-l arborase în momentul cînd se pregăti să recite dispăru pe nesimțite în vîlul unei atitudini pline de seriozitate și înțelegere față de ideea poetului ; Aglaia se arătă atît de pătrunsă de sensul și tonul poeziei, accentua fiecare cuvînt cu atîta convingere, rostindu-l cu atîta simplitate, încît nu numai că izbuti cître sfîrșit să captiveze atenția tuturor, ci chiar să și justifice într-o oarecare măsură gravitatea solemnă cu care pășise adineauri în mijlocul terasei. Acum se putea crede că toată atitudinea ei de pînă atunci n-a fost decît expresia naivă a unui respect nemărginit pentru conținutul și semnificația adîncă a versurilor pe care voia să le transmită auditoriului. Ochii ei străluceau, și în două rînduri un fior de exaltare pasionată străbătu chipul ei minunat. Poezia suna astfel :

*Fost-a un voinic cu fală,⁴⁵
Zis : sărmanul cavaler.
Suflet drept și față pală,
Un viteaz în za de fier.
Și-i fu dată-o soartă-amară,
Căci, se spune, că-ntr-o zi,
O vedenie fugară
A lui inimă-ndrăgi.
Și de-atunci, dintr-o scînteie,
Doru-l arse în văpăi,
De atunci nici o femeie
Nu priviră ochii săi.
Își legă mătănii sfinte
Peste gulerul de-atlaz,
Nu-și sălta ca înainte
Viziera de pe-obraz...
Plin de dragoste și vise,*

*Gata fiind de orișice,
Pe-al său scut cu sînge scrise
Trei însemne — A.M.D.
Și-n pustia Palestinei,
Călărindu-și calul pag,
Cînd în luptă paladinii
Invocau un nume drag,
În crunt iureș de oțele,
Beat de sînge musulman,
Sancta Rosa, lumen coeli!
Striga el cu glas avan.
Reîntors din bătălie
În castelul său străbun,
Trist, cu inimă pustie,
Se sfîrși, curînd, nebun.*

Mai tirziu, amintindu-și de toată scena aceasta, prințul rămase multă vreme chinuit de o întrebare de nedezechilibrat pentru el: cum a putut ea să îmbine un sentiment atît de autentic, atît de frumos, cu o ironie atît de răutăcioasă și perfidă? În privința intenției de a-l înțepa și a-și bate joc de el, prințul nu avea nici o îndoială, și pe bună dreptate: Aglaia, recitînd versurile, își permisesese să înlocuiască literele A.M.D. cu N.F.B. Era sigur că auzise bine (ulterior avu prilejul să se convingă că nu se înșelase). În tot cazul, gluma Aglaiei — căci era o glumă, deși prea răutăcioasă și nesăbuită — fusese premeditată. De o lună toți vorbeau (și „rîdeau“) de „cavalerul sărman“. Și totuși, oricît se strădui prințul să reconstituie în memorie întreaga scenă, reieșea că în loc să pronunțe cu un ton ironic literele acestea, în loc să le accentueze pentru ca să facă să reiasă sensul lor ascuns, Aglaia le pronunță dimpotrivă atît de grav, cu o simplitate așa de naivă și nevinovată, încît se putea crede că aceste litere figurau cu adevărat în text. Și la această constatare prințul își simți inima zvicnind ca de o împunsătură dureroasă. Lizaveta Prokofievna nu remarcă, bineînțeles, substituirea inițialelor și nici aluzia n-o pricepu. Generalul Ivan Feodorovici a înțeles doar atît că se declamau niște versuri. Printre auditori, mulți sesizaseră cu surprindere aluzia, dar se făcură că nu bagă de seamă. Cît despre Evgheni Pavlovici (prințul era gata să parieze), acesta nu numai că a înțeles

totul, dar a căutat chiar s-o arate ; prea era transparent zîmbetul lui sarcastic.

— Admirabil ! exclamă generăleasa într-un elan sincer de încîntare, imediat ce Aglaia isprăvi. Ale cui sînt versurile ?

— Puşkin le-a scris, *maman*. Vai, nu ne face de rîs, zău mai mare ruşinea ! se scandaliză Adelaida.

— Ba, drept să-ţi spun, mă miră cum de nu m-am prostit de tot în anturajul vostru, replică cu acreală Lizaveta Prokofievna. Ce ruşine ! De îndată ce ajungem acasă, să-mi daţi să citesc şi eu aceste versuri ale lui Puşkin !

— Mi se pare că nici nu-l avem acasă pe Puşkin.

— Doar vreo două volume, ferfeniţite, care zac pe undeva din timpuri imemoriale, lămurii Alexandra.

— Trimiteţi numaidecît pe cineva în oraş să cumpere cartea ; să plece Feodor sau Alexei cu primul tren, mai bine Alexei. Iar tu, Aglaia, vino puţin încoace ! Sărută-mă, ai recitat foarte frumos poezia ; dacă ai spus-o fără gînd ascuns, din toată inima şi cu sinceritate, atunci eşti de compătimit, adăugă generăleasa cu voce scăzută, iar dacă ai ales-o cu un gînd anume, ca să-ţi baţi joc de el, află că nu te aprob. şi în cazul acesta era mult mai bine să n-o fi recitat de loc. Pricepi ! Şi acum du-te, domnişoară, mai vorbim noi în privinţa asta : am stat cam mult, e timpul să plecăm.

Între timp, prinţul se duse să-l salute pe general, cu care prilej acesta i-l prezintă pe Evgheni Pavlovici Radomski.

— L-am cules din drum, ca să spun aşa ; tocmai sosise cu trenul ; aflînd că merg la dumneata şi că toţi ai noştri sînt aici...

— Aflînd că şi dumneata eşti la Pavlovsk, îl întrerupse Evgheni Pavlovici, şi cum de multă vreme îmi propusesem să caut nu numai cunoştinţa, dar şi prietenia dumitale, n-am vrut să pierd prilejul. Se pare că eşti suferind ? Abia acum aflai...

— Înzdrăvenit şi încîntat că te cunosc ; am auzit mult şi chiar am vorbit despre dumneata cu prinţul Ş., răspunse Lev Nikolaevici, întinzîndu-i mîna.

După acest schimb de amabilităţi, cei doi îşi strînsesă mîna şi se uitară lung unul în ochii celuilalt. Conversaţia deveni în curînd generală. Prinţul băgă de seamă (înregistra acum cu o sensibilitate extraordinară chiar şi unele lucruri ce în mod normal scapă unei observaţii obişnuite) că haina civilă a lui

Evgheni Pavlovici atrage în cel mai înalt grad atenția și uimirea tuturor, așa încît toate celelalte impresii de pînă atunci păliră deodată și pentru moment fură uitate. Ai fi zis că schimbarea aceasta de ținută constituia un fapt de o gravitate excepțională. Adelaida și Alexandra, nedumerite, îl chestionau pe Evgheni Pavlovici. Prințul Ș., rudă cu noul venit, dădea semne de neliniște și îngrijorare ; cît despre general, acesta părea tulburat peste măsură. Numai Aglaia se mulțumi să arunce o privire plină de curiozitate, dar absolut calmă, asupra lui Evgheni Pavlovici, ca și cum ar fi vrut numai să compare dacă-i ste bine îmbrăcat civil, după care întoarse cu indiferență capul, ignorîndu-l cu desăvîrșire. Lizaveta Prokofievna nu-i adresă nici ea vreun cuvînt, deși poate că era și ea cam tulburată. Prințul avu impresia că nu-l prea are la inimă pe Evgheni Pavlovici.

— M-a uimit ! M-a uluit ! repeta într-una Ivan Feodorovici, asaltat de întrebări. Nu-mi venea să cred ochilor cînd l-am întîlnit adineauri la Petersburg. Și ce-i veni așa deodată ? Nu înțeleg ! Că doar el era acela care tuna și fulgera, susținînd că nu trebuie să sărim peste cal.

După cum reieșea din discuții, Evgheni Pavlovici își anunțase mai demult intenția de a demisiona, dar, ori de cîte ori aborda acest subiect, o făcea pe un ton mai mult glumeț, așa încît nimeni nu-l lua în serios. De altfel, obișnuia să discute chiar și despre lucrurile cele mai grave pe același ton glumeț, încît nu se putea ști cînd vorbește serios și cînd glumește, mai cu seamă atunci cînd el însuși voia să nu fie înțeles.

— E ceva provizoriu, am demisionat doar pentru cîteva luni, cel mult pentru un an, făcea haz Radomski.

— Dar nu era cazul de loc, pe cît cunosc situația dumitale. protesta agitat generalul.

— Dar moșiile ? Chiar dumneata mă sfătuiai să le mai vizitez din cînd în cînd ; ș-apoi, vreau și eu să fac o plimbare în străinătate...

Curînd discuția alunecă spre alte subiecte, fără însă ca o anumită neliniște și îngrijorare să fi dispărut de tot, și prințul, observator atent la tot ce se petrecea în jurul lui, putu să constate că emoția cam neobișnuită provocată de un fapt în aparență atît de neînsemnat dovedea că aici se ascunde ceva ce-i scapă lui.

— Așadar, „cavalerul sărman“ a apărut din nou pe firmament ? întrebă Evgheni Pavlovici, apropiindu-se de Aglaia.

Spre surprinderea prințului, ea îl măsură pe Radomski cu o privire întrebătoare, ca și cum ar fi vrut să-i spună că nici nu putea fi vorba între ei de „cavalerul sărman“ și că nu înțelege rostul întrebării.

— Dar e târziu, e prea târziu la ora asta să trimitem pe cineva la oraș ca să caute un volum de Pușkin, e prea târziu, se războia Kolea cu Lizaveta Prokofievna. De o mie de ori v-o repet : e prea târziu !

— Da, într-adevăr, e prea târziu acum și cred că toate librăriile sînt deja închise, se amestecă și aici Evgheni Pavlovici, depărtîndu-se în grabă de Aglaia. E aproape ora nouă, adăugă el, uitîndu-se la ceas.

— Am așteptat atîta pînă acum, încît ar fi cazul să avem răbdare pînă miine, strecură la rîndul ei Adelaida.

— De altfel, adăugă Kolea, nici nu se cuvine, e indecent ca niște oameni din lumea mare să manifeste atîta interes pentru literatură. Întrebați-l pe Evgheni Pavlovici. Nu, e mai onorabil să te preocupe docarul galben cu roți roșii.

— Iar te apuci să vorbești cu fraze luate din cărți, Kolea, remarcă Adelaida.

— Nici nu-i în stare să vorbească altfel, interveni Evgheni Pavlovici ; împrumută expresii și fraze întregi din articole de critică literară. De mult am plăcerea să cunosc felul de a se exprima al lui Nikolai Ardalionovici. De data aceasta însă, n-a folosit fraze luate din cărți. Nikolai Ardalionovici face cu siguranță aluzie la docarul meu galben cu roți roșii. Numai că între timp l-am schimbat ; ai rămas în urmă cu evenimentele, prietene.

Prințul fusese atent la ceea ce spunea Radomski... Avu impresia că acesta se ține cu multă demnitate, că este modest și spiritual ; dar mai cu seamă aprecie faptul că-l trata pe Kolea ca de la egal la egal, răspunzîndu-i simplu și prietenos la toate tachinările.

— Ce-i asta ? întrebă Lizaveta Prokofievna pe Vera, fiica lui Lebedev, care apăru în fața ei, ținînd în brațe cîteva volume de format mare, foarte frumos legate și aproape noi.

— E Pușkin, răspunse Vera. Pușkin al nostru, adăugă ea. Volumele le-am scos din bibliotecă. Mi-a spus tata să vi le ofer.

— Cum așa ? Cum vine asta ? se minună Lizaveta Prokofievna.

— Nu în dar, nu ! N-aș îndrăzni să-mi permit așa ceva ! sări Lebedev de după umărul fiicei sale. Vi le ofer în cost. Aveam în casă aceste volume, proprietatea familiei, ediția lui Annenkov ⁴⁶, în prezent epuizată. Le cedez la preț oficial. Vi le ofer cu venerație excelenței-voastre, ca să le cumpărați și să vă potoliți astfel nobila nerăbdare a celor mai nobile sentimente literare care/vă însuflețesc.

— A ! dacă vrei să le vinzi, foarte bine, nu pot decât să-ți mulțumesc. N-ai să fii în pierdere, nu te teme ; numai nu te mai izmeni atîta, domnule ! Am auzit vorbindu-se de dumneata, se spune că citești mult și cunoști o sumedenie de lucruri, aș vrea să stăm într-o zi de vorbă ; vrei să-mi aduci chiar dumneata cărțile acestea acasă ?

— Cu venerație și... respect ! făcu, schimonosindu-se Lebedev, încîntat la culme și cit pe ce să smulgă cărțile din mîinile fiicei lui.

— Să mi le aduci cu sau fără venerație, numai să nu mi le împrăștii pe drum. Dar cu o condiție, adăugă Lizaveta Prokofievna, scrutîndu-l cu privirea, numai pînă la ușă, n-am de gînd să te primesc astăzi. Pe fiica dumitale Vera poți s-o trimiți chiar și acum, dacă vrei ; îmi place mult.

— De ce nu spui de vizitatorii care așteaptă afară ? îl dojeni nerăbdătoare Vera pe tatăl său. Chiar dacă nu-i anunți, ei tot intră, au și început să facă gălăgie. Lev Nikolaevici, continuă ea, adresîndu-se prințului, care se și pregătise să-și însoțească musafirele și era cu pălăria în mînă, sînt patru inși dincolo, care așteaptă de mult să-i primiți și fac gălăgie, dar tata nu-i lasă să intre.

— Niște musafiri ? întrebă prințul.

— Cică au treabă cu dumneavoastră ; dar așa cum arată, dacă nu-i lăsăm să intre acum, ar fi în stare să vă oprească-n drum. E mai bine să-i primiți, Lev Nikolaevici, după aceea le faceți vînt. Gavriila Ardalionovici și Ptițîn se zbat acolo ca să-i potolească, iar ei nici nu vor s-audă măcar.

— E fiul lui Pavlișcev ! Fiul lui Pavlișcev ! N-ar trebui, n-ar trebui să-i lăsăm ! se agită Lebedev, dînd din mîini. Nu merită să stai de vorbă cu ei : nici n-ar fi de demnitatea dumitale, excelentissime prinț, să te cobori pînă la ei. Crede-mă. Nu merită...

— Fiul lui Pavlișcev ! Dumnezeule ! strigă prințul conșternat. Știu... știu... dar... îl însărcinasem pe Gavrilă Ardalionovici să se ocupe de chestiunea asta. Chiar adineauri îmi spunea că...

În momentul acela apărură pe terasă și Gavrilă Ardalionovici, urmat de Ptițin. Din odaia alăturată se auzi mare larmă ; vocea sonoră a generalului Ivolghin părea că vrea să acopere glasurile celorlalți ; Kolea se repezi într-acolo.

— Foarte interesant ! observă cu glas tare Evgheni Pavlovici.

„Așadar, știe despre ce-i vorba !” gândi prințul.

— Care fiu al lui Pavlișcev ? De unde și pînă unde ?... întrebă nedumerit generalul Epancin, plimbîndu-și de la unul la altul privirea întrebătoare, și în cele din urmă înțelese fără greutate că era singurul care nu cunoștea această nouă istorie.

Într-adevăr, toți păreau cuprinși de emoție și nerăbdare. Prințul nu înțelegea cum o chestiune pur personală a lui putea să deștepte atîta interes din partea tuturor.

— Ar fi foarte bine ca dumneata să tranșezi *personal* și chiar acum toată afacerea asta, spuse Aglaia, apropiindu-se de el cu un aer deosebit de grav, iar nouă să ne dai voie să-ți fim martori. Vor să te compromită, prințe ; e momentul să-ți aperi drepturile cu toată strășnicia și mă bucur de pe acum pentru dumneata.

— Și eu doresc să se pună capăt o dată pentru totdeauna acestei înscenări mirșave ! strigă generăleasa. Fii cu băgare de seamă, prințe, și nu-i cruța de loc ! Mi-au împuiat capul cu afacerea asta și mult sînge rău mi-am făcut din pricina dumitale. Dar sînt curioasă să-i văd. Lasă-i să intre, iar noi mai rămînem. Aglaia a avut o idee bună. Dumneata știi despre ce este vorba, prințe ? se adresă ea prințului Ș.

— Am auzit, firește, chiar la dumneavoastră în casă. Și tare aș vrea să-i văd și eu pe tinerii aceștia, răspunse prințul Ș.

— Aștia-s niște nihiliști, nu-i așa ?

— Nu, nu sînt tocmai nihiliști, se amestecă în vorbă Lebedev, făcînd un pas înainte, în timp ce tot corpul îi tremura de emoție, aștia sînt și mai și ; după cum spune nepotu-meu, i-au întrecut pînă și pe nihiliști. Degeaba credeți, excelență, că prezența dumneavoastră îi va intimida. Nu prea se lasă ei intimidați cu una cu două. Printre nihiliști întîlnești uneori și oameni instruiți, savanți chiar ; or, aceștia merg mult mai departe, în sensul că urmăresc ceva precis, sînt în primul rînd oameni de acțiune. De fapt, e un fel de consecință a nihilismului, dar

nu prin influența lui nemijlocită, ci mai mult din auzite, indirect ; ei nici nu umblă să se manifeste prin vreun articolăș de gazetă sau așa ceva, ci caută să se afirme direct prin fapte ; aici nu mai e vorba că „un oarecare Pușkin“ e socotit stupid sau că Rusia trebuie dezmembrată. Nu, nu, dumnealor, dacă le-a intrat ceva în cap, consideră că au tot dreptul să meargă pînă-n pînzele albe și să nu dea înapoi de la nici un obstacol, chiar dacă pentru asta ar fi nevoie să trimită pe lumea cealaltă opt persoane. De aceea nu te-aș sfătui, prințe...

Dar prințul se și îndreptase spre ușă, în întîmpinarea noilor vizitatori.

— Îi calomniezi, Lebedev, spuse el zîbind. Te-a indispus purtarea nepotului dumitale. Să nu-l crezi, Lizaveta Prokofievna. Te asigur că alde Gorski și Danilov nu sînt decît excepții, iar aceștia... pur și simplu... au apucat pe o cale greșită... Numai că n-aș vrea să-i primesc aici, în prezența tuturor. Scuză-mă, Lizaveta Prokofievna, îi voi introduce ca să-i vedeți, și pe urmă trec cu ei alături. Poftiți, domnilor !

Îl neliniștea de fapt un alt gînd, care amenința să devină obsesie chinuitoare. I se păru cam ciudată coincidența aceasta : nu cumva cineva potrivea intenționat lucrurile astfel încît oamenii aceștia să se prezinte exact în momentul cînd avea la el în vizită cîțiva musafiri, tocmai cu scopul de a-l compromite și pentru a obține astfel cîștig de cauză ? Dar își reproșă cu amărăciune această „monstruoasă și perversă bănuială“. Ar fi murit poate de rușine dacă cineva l-ar fi ghicit nutrind un asemenea gînd și, în clipa cînd apărură noii lui vizitatori, era gata să se considere, cu toată sinceritatea, că dintre toți cei adunați în juru-i el avea factura morală cea mai detestabilă.

Intrară patru tineri, urmați de generalul Ivolghin, înfierbîntat la culme și pornit pe harță. Din cauza surescitării, îl lovise probabil o criză subită de elocință. „Acesta ține cu mine în orice caz !“ își spuse prințul cu un zîmbet trist. Kolea se strecură și el împreună cu tot grupul ; îi vorbea aprins lui Ippolit, care făcea și el parte din grup și-l asculta cu un suris ironic în colțul buzelor.

Prințul oferi scaune noilor sosiți. Toți patru erau așa de tineri (păreau a nu fi atins nici vîrsta majoratului), încît pe oricine l-ar fi cuprins nedumerirea de toată zarva produsă, de importanța ce li se dădea și mai ales de ceremonialul pri-

mirii lor. Ivan Feodorovici Epancin, de pildă, care nu știa și nu înțelegea nimic „din afacerea asta nouă“, se indignă la vederea acestor imberbi și ar fi protestat cu siguranță într-un mod oarecare, dacă nu l-ar fi intrigat ciudata pasiune cu care soția lui se interesa de afacerile personale ale prințului. Hotărî totuși să rămînă, și nu atît din curiozitate, cît mai ales din bunătate, socotind că prezența lui ar putea fi utilă și că, în orice caz, va impresiona pe adversarii prințului. Dar salutul pe care i-l făcu de departe generalul Ivolghin îl irită din nou; Ivan Feodorovici încruntă sprîncenele și se hotărî să nu scoată nici un cuvînt.

De altfel, printre tinerii aceștia se găsea și unul de vreo treizeci de ani, fostul ofițer devenit boxer, care făcuse parte din ceata lui Rogojin și care altădată dădea „cite cincisprezece ruble de pomană cerșetorilor“. Se putea ghici că-i însoțea pe ceilalți pentru a-i încuraja prin prezența lui de adevărat prieten, iar la nevoie pentru a-i susține și cu un ajutor mai palpabil. Personajul principal din grup, adică acela care se considera „fiul lui Pavlișcev“, cu toate că se prezentase cu numele de Antip Burdovski, părea un tînăr de vreo douăzeci și doi de ani, blond, slab, de statură mai mult înaltă decît potrivită. Îmbrăcat sărăcăcios, chiar neglijent, avea mînele surtucului slinoase pînă la luciu, iar vesta lui, uzată și închisă pînă la gît, nu lăsa să se vadă vreo urmă de cămașă; o legătură murdară de mătase neagră îi învălătucea ca o funie gîtul; avea miinile nespălate și obrazul foarte bubos. Privirea-i cu o expresie de naivitate impertinentă, dacă se poate spune așa, se armoniza perfect cu fața lipsită de orice reflexe de cugetare, de ironie sau emoție, exprimînd doar mulțumirea de sine tîmpă a omului îmbătat de conștiința dreptului său nelimitat, care culmina cu o nevoie ciudată de a fi și de a se simți întotdeauna nedreptățit. Vorbea agitat, grăbindu-se și înghițind silabele ca un gîngav sau un străin, deși era rus sadea.

Îl însoțeau nepotul lui Lebedev, cunoscut deja cititorului, și Ippolit. Acesta din urmă, un june de vreo șaptesprezece, cel mult optsprezece ani, avea o față inteligentă, cu o continuă expresie de iritare, în care ghiceai pecetea unei boli ce nu iartă. Era slab ca un schelet, de o paloare galben-verzuie, ochii îi scînteiau febril și două pete roșii îi acopereau obrazii. Tușea într-una. Fiecare cuvînt, aproape fiecare respirație, erau însoțite de un horcăit șuierat în piept. Era clar că-l macină ftizia

într-un stadiu foarte avansat. Nu mai avea de trăit poate mai mult de două-trei săptămîni. Sfirșit de oboseală, el se lăsă să cadă pe scaun înaintea celorlalți, care la început se simțiră puțin stînjiți. Dar, renunțînd la orice ceremonii, își reluară îndată obișnuitul aer important, de teamă probabil să nu-și diminueze demnitatea, ceea ce nu prea concorda cu reputația lor de oameni care disprețuiesc falsitatea conveniențelor sociale, orice fel de prejudecăți mondene, într-un cuvînt, care detestă absolut totul și nu admit decît propriile lor concepții.

— Antip Burdovski, se bîlbîi precipitîndu-se „fiul lui Pavlișev“.

— Vladimir Doktorenko ! își aruncă numele clar și răspicat, ba și cu o nuanță de orgoliu, nepotul lui Lebedev, ca și cum ar fi vrut să sublinieze cît de mîndru e că se numește Doktorenko și nu altfel.

— Keller ! bombăni fostul ofițer.

— Ippolit Terentiev ! răsună strident glasul schelălăit al ultimului dintre vizitatori.

În sfîrșit, toți luară loc pe scaunele înșiruite în fața prințului, pe urmă toți se încruntară deodată și, pentru mai mult curaj, își trecură șepcile dintr-o mînă în alta. Se vedea că fiecare s-a pregătit să vorbească și totuși tăceau cu toții, într-o așteptare încordată, agresivă și sfidătoare, voind a spune parcă : „Ehei, nenisorule, cu noi n-o să-ți meargă, pe noi nu ne duci de nas !“ Era limpede că la cel dintîi cuvînt rostit de orișicine, și-ar fi dat cu toții drumul, sărind cu gura care mai de care, întăritîndu-se și întrerupîndu-se unii pe alții.

VIII

— Mărturisesc, domnilor, că nu mă așteptam la această vizită, începu prințul ; am fost bolnav pînă mai ieri, însă chestiunea dumitale (se întoarse el către Antip Burdovski) am încredințat-o lui Gavrilă Ardalionovici Ivolghin încă de-acum o lună, lucru despre care te-am înștiințat la timp. De altfel, nu mă eschivez de la o explicație personală, numai că momentul e cam nepotrivit... la o asemenea oră... de aceea propun să trecem în odaia de alături, dacă discuția nu va ține prea mult, bineînțeles... După cum vedeți, am acum niște prieteni în vizită și vă rog să mă credeți...

— Prieteni... mă rog, cit poftiți, dar dați-mi voie, întrerupse deodată pe un ton hotărît, fără însă a ridica glasul, nepotul lui Lebedev, dați-ne voie să vă declarăm că ați fi putut proceda mai politicos cu noi și să nu ne faceți să așteptăm două ceasuri în antreu...

— Desigur... și eu... astea-s, va să zică, maniere de prinț. Și asta... dumneata, va să zică, te consideri general ! Dar eu nu sînt servitorul dumitale ! Și, și eu... se bilbîia Antip Burdovski, cuprins de o emoție teribilă ; buzele-i tremurau, glasul trăda o profundă jignire, vorbele îi țîșneau din gură cu stropi de salivă, de parcă s-ar fi spart un zăgaz și puhoaietele i s-ar fi revărsat într-o cascadă de vorbe încîlcite, încît după primele zece cuvinte nu se mai putu înțelege nimic din toată perorația lui.

— Ce vreți, maniere de prinț ! izbucni strident, cu o voce spartă, Ippolit.

— Dacă mi se-ntîmpla așa ceva mie, mormăi boxerul, adică dacă chestiunea m-ar fi privit direct și personal, vreau să spun, ca un om de onoare ce sînt, ei bine, în locul lui Burdovski... eu...

— Credeți-mă, domnilor, că abia de cîteva clipe am aflat că sînteți aici, îi asigură încă o dată prințul.

— Nu ne temem de prietenii dumitale, prințe, oricine ar fi ei, pentru că sîntem în dreptul nostru ! declară nepotul lui Lebedev.

— Cu ce drept, totuși, dacă ne este permis să întrebăm, tipă iarăși Ippolit, înfierbîntat la culme, cu ce drept supui chestiunea lui Burdovski judecării prietenilor dumitale ? Dar poate că pe noi nu ne interesează părerea dumnealor ; e limpede ce importanță poate avea pentru noi judecata prietenilor dumitale !...

— Mă rog, dacă domnul Burdovski nu dorește să discute aici, izbuti în sfîrșit să strecoare un cuvînt și prințul, uimit de un asemenea început neașteptat, n-avem decît să trecem în camera de alături, așa cum v-am mai propus ; repet încă o dată că abia acum am aflat de venirea dumneavoastră...

— Dar n-ai nici un drept, n-ai nici un drept... prietenii dumitale... Asta-i !... se agită iarăși Burdovski, aruncînd pri-viri bănuitoare și sălbatice în jur, și pe măsură ce i se părea că este din ce în ce mai amenințat, mai încolțit, se înfierbînta mai mult. Nici un drept ! mai izbuti el să articuleze, apoi se

opri brusc, rămânând nemișcat și mut, cu trupul aplecat înainte și holbind la prinț ochii lui miopi și bulbucați, împânziți cu nenumărate vinișoare roșii.

De data aceasta, mirarea prințului fu așa de mare, încît amuți și el, uitîndu-se la rîndu-i cu ochii holbați la Burdovski.

— Lev Nikolaevici ! i se adresă Lizaveta Prokofievna. Ia citește asta îndată, chiar acum ; te privește direct pe dumneata și e în legătură cu afacerea asta.

Cu un gest hotărît îi întinse o foaie umoristică săptămînală ⁴⁷, indicîndu-i cu degetul articolul cu pricina. În momentul cînd vizitatorii aceștia neașteptați își făceau apariția, Lebedev, care căuta să cîștige cu orice preț bunăvoința generălesei, răsărise lingă ea și, fără să spună o vorbă, scoase gazeta din buzunar și o puse în fața ei, arătîndu-i o coloană însemnată cu creionul. Rîndurile pe care Lizaveta Prokofievna avusesese timpul să le parcurgă o uimiseră și o tulburaseră nespus.

— N-ar fi mai bine să nu citesc cu glas tare ? îngăimă buimăcit prințul. Aș prefera să citesc singur... mai tîrziu...

— Atunci citește tu mai bine, chiar acum și cu glas tare ! se întoarse Lizaveta Prokofievna către Kolea, smulgînd gazeta din mîinile prințului, care abia apucase s-o ia în mînă. Citește tare, s-audă toată lumea.

Fire impulsivă și pasionată, Lizaveta Prokofievna proceda uneori cam pripit, fără să se mai gîndească la urmări. Ivan Feodorovici se foi, cuprins de neliniște. Și în timp ce toți ceilalți rămaseră nemișcați și așteptau cu nedumerire, Kolea desfăcu gazeta și începu să citească pasajul pe care Lebedev se grăbi să i-l arate, plin de zel.

„Proletari și odrasle de sînge albastru. O întîmplare de jaf printre nenumăratele tilhării din ziua de azi și din toate zilele ! Progres ! Reformă ! Dreptate !“

„Se petrec lucruri ciudate în sfînta noastră Rusie, cum se obișnuiește să i se spună, în secolul nostru de reforme și de afaceri veroase, în evul acesta de afirmare a națiunilor, cînd sute de milioane iau în fiecare an drumul străinătății, secolul stimulării industriei și imobilizării brațelor de muncă etc. etc., n-ai cum să le înșiri pe toate și de aceea, domnilor, să trecem direct la fapte. S-a întîmplat o istorie cam ciudată, în care este implicat unul din vlăstarele defunctei noastre aristocrații (*de profundis* !) ⁴⁸, unul din acele vlăstare ai cărui strămoși

s-au ruinat definitiv la ruletă, iar părinții au fost nevoiți să îmbrățișeze cariera militară, de obicei ca simpli iunkerii sau locotenenți, sfîrșind în majoritatea cazurilor pe banca acuzaților pentru mînuirea ușuratică a banilor publici, iar copiii acestora ori ies niște idioți, aidoma eroului povestirii noastre, ori sînt implicați în felurite fapte penale, pentru care, de regulă, jurații îi achită spre obștească pilduire și îndreptare; ori, în sfîrșit, se fac de pomină prin una din acele manifestări scandaloase care uimesc publicul și adaugă o nouă pată de rușine asupra epocii noastre și așa îndeajuns de compromise. Acum șase luni, cu alte cuvinte iarna trecută, odrasla noastră de sînge albastru se întorcea în Rusia, cu ghetre la picicare după moda străină și tremurînd de frig sub o pelerină subțire. Venea din Elveția, unde fusese supus unui tratament special contra idioției (*sic*!). Trebuie să recunoaștem că norocul l-a favorizat, căci, fără a mai vorbi de interesanța lui boală, al cărei leac și l-a găsit în Elveția (cum se poate lecui cineva de idioție? Ce părere aveți despre asta?), în cazul lui s-a adevărit vechea zicală rusească, după care norocul trage la un anumit soi de oameni, ca să nu le mai zicem pe nume. Judecați și dumneavoastră: rămas orfan încă din fașă de ambii părinți; în treacăt fie zis, tată-său fusese locotenent în armată și a murit în timp ce se afla în arest pentru faptul de a fi tocat la masa de joc toți banii companiei sau poate chiar și pentru că întrecuse măsura în aplicarea bătăii cu vergele față de un subaltern al său (amintiți-vă timpurile de atunci, domnilor!), domnișorul nostru a fost crescut grație mărinimiei unui foarte bogat moșier rus. Boierul acesta, pe care-l vom numi P., era pe timpurile acelea de aur stăpîn a patru mii de suflete (suflete de iobagi!). Ce-o mai fi însemnînd și asta, înțelegeți ceva, domnilor? Eu unul nu înțeleg; trebuie căutat în dicționar sensul acestei expresii, căci vorba poetului: «Deși prea veche nu e amintita întîmplare, dar totuși azi aproape nu-ți vine să mai dai crezare!»⁴⁹. Boierul nostru făcea parte, după cît se pare, dintre trîntorii și paraziții ruși care-și petrec în străinătate existența lor trîndavă, stînd vara la băi, iar iarna tocînd sume fabuloase la Paris. Se poate afirma cu toată certitudinea că în buzunarul patronului de la *Château des Fleurs* se scurgea (ce baftă pe el!) cel puțin o treime din veniturile pe care le aduceau iobagii stăpînului lor. Oricum ar fi fost, flușturisticul pierde-vară P. îl crescuse pe cuconașul nostru ca pe un

prinț, cu guvernori și guvernante (drăguțe, se-nțelege) pe care le aducea de la Paris. Dar aristocraticul orfan, ultima mlădiță a nobilei lui familii, era idiot. Guvernantele recrutate de la „*Château des Fleurs*“ n-au avut ce-i face și, ajuns la vîrsta de douăzeci de ani, elevul lor nu știa să vorbească nici limbi străine și nici măcar rusește. Acest din urmă păcat însă e oarecum scuzabil. În sfîrșit, căpățîna rusească de stăpîn de iobagi a lui P. fu subit străluminată de o idee năstrușnică : în Elveția se pricepeau să scoată dintr-un idiot un om deștept. De altfel, fantezia aceasta nu era lipsită de logica ei : parazit și proprietar de meserie, el trebuia negreșit să-și închipuie că, dacă ai bani, poți cumpăra orice pe piață, chiar și inteligență, mai cu seamă în Elveția. Tratamentul, încredințat unui celebru profesor elvețian, ținu cinci ani, înghițind mii de ruble ; idiotul, firește, n-a devenit inteligent, e de prisos s-o mai spunem, în schimb, vorbind cu indulgență, începu oarecum să semene a om. Într-o zi însă, P. moare subit, fără să lase, bineînțeles, nici un fel de testament. Afacerile, cum se întîmplă de obicei, îi rămăseseră foarte încurcate. Se iviră o mulțime de moștenitori lacomi, cărora nici nu le păsă de ultimele vlăstare aristocratice care prin oblăduirea defunctului se tratau în Elveția de idiotie ereditară. Oricît de cretin era vlăstarul nostru, îl ajută totuși capul să-și ducă profesorul de nas și, vreme de doi ani, cică, ascunzîndu-i moartea binefăcătorului său. să se mai bucure de tratament gratuit. Dar profesorul nu se lăsă nici el mai prejos, fiind și el un pungaș și jumătate ; văzînd în cele din urmă că nu mai primește bani, speriat în special de teribila poftă de mîncare a pensionarului său, îi puse în picioare o pereche de ghetre ponosite, îl milui cu o pelerină care nu-i mai era de trebuință și-l expedie *Nach Russland** într-un vagon de clasa a treia. Ducă-se pe pustii, să nu-l mai vadă în Elveția ! S-ar fi putut crede că fericirea i-a întors spatele eroului nostru. Da de unde ! Fortuna, care omoară prin foamete gubernii întregi, își revărsă dintr-o dată toate harurile asupra puiului de aristocrat, ca *Nourul* lui Krîlov, care trece peste țarinile uscate ca să se reverse deasupra oceanului. Chiar în momentul cînd apare el la Petersburg, moare la Moscova o rudă de-a mamei sale (care provenea, bineînțeles, dintr-o familie de mari negustori), un bătrîn negustor,

* Spre Rusia (germ.).

fără urmași, un raskolnik⁵⁰ bărbos, lăsînd o moștenire de mai multe milioane, sumă rotunjoară, în bani lichizi (unde e norocul acela să ne răsfețe și pe noi, cititorule !) și toate în favoarea odraslei cu sîngele albastru în vine care se tratase de idioție în Elveția ! Ce schimbare de decor ! În jurul baronului nostru cu ghetre, căruia i se aprinseră la un moment dat călcîiele după o frumoasă și celebră curtezană, se adună deodată o mulțime de prieteni (apărură chiar și rude) și mai cu deosebire un roi de tinere fete din lumea selectă, dornice să contracteze o căsătorie legitimă ; se putea, în adevăr, visa o partidă mai avantajoasă ? Mă rog : aristocrat, milionar, idiot — toate calitățile dintr-o dată ! Un astfel de bărbat nu găsești chiar de-ai căuta cu luminarea, și nici după comandă nu ți-l confecționează nimeni !...“

— Asta-i... Asta-i prea de tot ! strigă Ivan Feodorovici indignat la culme.

— Oprește-te, Kolea ! se rugă prințul cu voce sugrumată. Din toate părțile se auziră exclamații.

— Să citească ! Să citească mai departe ! porunci Lizaveta Prokofievna, care cu greu reușea să se stăpînească. Prințe, dacă-l oprești să citească, ne certăm pentru totdeauna !

Vrînd-nevrînd, Kolea trebui să continue ; tulburat de emoție, roșu la față, el citi mai departe :

„Dar în timp ce proaspătul nostru milionar plutea, ca să zicem așa, în al șaptelea cer, interveni un fapt cu totul neașteptat. Într-o bună zi se prezentă la dînsul un om cu o înfățișare calmă și severă, modest, dar distins. Cu o ținută politicoasă și demnă, în cuvinte cumpănite și pline de înțelepciune și adevăr, vizitatorul, în care se putea ghici imediat un spirit progresist, expune pe scurt motivul vizitei sale : e avocat, i-a fost încredințat cazul litigios al unui tînăr și vine din partea clientului său. Tînărul acesta este de fapt fiul lui P., deși poartă alt nume. În tinerețe, afemeiatul P. a sedus o tînără fată, săracă și cinstită, din personalul lui de serviciu ; fata, deși era iobagă, primise o educație după moda europeană (după cum vedeți, așadar, și aici se amestecă drepturile seniorale ale fostei iobăgii). Cînd inerentele urmări ale acestei legături deveniră prea bătătoare la ochi, el se grăbi s-o mărite cu un om modest, dar cu caracter nobil, care de multă vreme o iubea pe

această tinără. La început i-a ajutat bănește pe tinerii căsătoriți. Curind însă ajutorul i-a fost respins de bărbatul care, pe lângă că era om de caracter, avea și o slujbă destul de bună. Incetul cu incetul, nepăsătorul boier uită de fata pe care o sedusese și de copilul rezultat din relațiile lor ; pe urmă, după cum se știe, muri fără să lase testament. Fiul lui P., născut după căsătoria mamei lui, găsi un adevărat tată în omul generos al cărui nume îl poartă. Dar acesta murind, orfanului i-a revenit greaua povară de a se întreține singur pe el și pe mama suferindă, neputincioasă și oloagă. Lăsându-și mama undeva, într-o gubernie îndepărtată, el plecă în capitală și, printr-o muncă sîrguincioasă, dînd lecții copiilor de negustori, își asigură mijloace care i-au permis întîi să urmeze liceul, iar apoi să frecventeze niște cursuri practice, ținînd seama de țelurile viitoare. Dar ce poți cîștiga dînd lecții pe la casele de negustori, plătite cu zece copeici ora, cînd trebuie să întreții pe deasupra și o mamă bolnavă și infirmă, încît nici moartea ei acolo departe în gubernie aproape că nu i-a ușurat existența. Acum se pune întrebarea : ce atitudine ar fi trebuit să adopte, de fapt, odrasla noastră aristocratică ? Îți închipui, desigur, cititorule, că el și-a spus : «Toată viața mea am fost copleșit de binefacerile lui P. ; acesta a cheltuit zeci de mii de ruble ca să mă crească, să-mi dea guvernante, să mă țină în Elveția, într-o casă de sănătate, ca să mă lecuiască de idiotie. Iată însă că acum eu dispun de milioane, iar fiul lui P., acest tînr de caracter, cu nimic vinovat de greșelile unui tată ușuratic și uituc, se istovește dînd lecții pentru cîteva copeici. Tot ceea ce s-a făcut pentru mine ar fi trebuit, de fapt, să se facă pentru el. Sumele enorme care s-au cheltuit în interesul meu, în fond nu erau ale mele. Numai printr-o greșală a norocului orb, am beneficiat de ele ; se cuveneau de fapt fiului lui P. El trebuia să profite și nu eu, de care P. s-a interesat doar dintr-un simplu capriciu, uitînd de obligațiile lui de părinte ; ca om cu adevărat nobil, delicat și drept, ar trebui să cedez jumătate din moștenirea pe care o capăt fiului binefăcătorului meu : dar pentru că sînt înainte de toate un om calculat, iar pe de altă parte fiindcă înțeleg că afacerea aceasta n-are nici un temei juridic, nu voi renunța la jumătate din milioanele mele. Totuși, ar fi prea meschin și rușinos din partea mea (boiernașul uitase că n-ar fi fost nici convenabil pentru el) dacă n-aș înapoia fiului lui P. cel puțin zecile de mii de ruble pe

care tatăl său le-a cheltuit ca să mă vindec de idioție. E o chestiune de conștiință și de dreptate ! În definitiv, ce-aș fi devenit eu dacă P. nu s-ar fi ocupat de educația mea și dacă, în loc să se ocupe de mine, s-ar fi îngrijit de fiul său ?»

Dar nu, domnilor ! Iată că odraslele noastre nobile nu judecă astfel. Oricît s-a străduit avocatul, care din pură prietenie pentru tînăr și aproape fără voia acestuia se însărcinase să-i apere interesele, oricît a încercat să-i demonstreze fostului pensionar al casei de sănătate elvețiene, invocînd toate considerațiile de cinste, onoare, dreptate și chiar de cel mai practic și elementar calcul, acesta rămase neclintit. Și asta încă n-ar fi nimic, căci ce-i într-adevăr de neiertat și ceea ce nici o boală, oricît de originală ar fi ea, n-ar putea scuza, e că milionarul acesta, de-abia ieșit din ghetrele profesorului său, nici n-a fost măcar în stare să priceapă că nobilul tînăr, care se omoară dînd lecții, nu-i cere pomană și nici ajutor, ci dreptul și bunul său, deși din punct de vedere juridic n-ar putea s-o dovedească și că, de fapt, nu era o cerere formală din partea lui, ci numai o intervenție binevoitoare a prietenilor săi. Cu un aer trufaș și plin de mulțumire că are acum posibilitatea de a-i strivi nepedepsit pe oameni cu milioanele lui, progenitura aceasta de sînge albastru scoate galanton din portofelul său un bilet de cincizeci de ruble și-l trimite nobilului tînăr ca o pomană umilitoare. Nici nu vă vine să credeți, nu-i așa, domnilor ? Sînteți indignați, scandalizați, cuprinși de revoltă, și cu toate astea întocmai așa a procedat ! Bineînțeles, banii i-au fost imediat restituiți sau, mai bine zis, i-au fost zvîrliți în obraz. Și cum rămîne totuși cu această chestiune a noastră ? Nefiind de resortul justiției, nu rămîne decît s-o supunem judecății opiniei publice ! O aducem la cunoștința publicului, garantînd exactitatea faptelor. Se zice că un prea bine cunoscut umorist de la noi ⁵¹, aflînd de acest caz, ar fi ticluit pe loc o epigramă admirabilă, demnă să ocupe un loc nu numai în cronica moravurilor provinciale, dar și a celor din capitală :

*În mantaua căpătată
De la Schneider, ani de-a rînd,
Liova mendrele-și făcuse,
Vremea în zadar pierzînd.*

*Moștenindu-și milionul,
El în ghetre, precum știți,
Ruga-și spune în rusește...
Iar studenții-s pungășiți.“*

Isprăvind de citit, Kolea trecu repede gazeta prințului și, fără a rosti un cuvânt, se ghemui într-un colț, acoperindu-și fața cu mâinile. Un copleșitor sentiment de rușine îl cuprinsese; sufletul său nevinovat de copil, nedeprins cu mocirla vieții, era zguduit peste măsură. I se părea că se întâmplase ceva nemaipomenit de grav, o catastrofă neașteptată, care a distrus totul, și că el era cauza celor întâmplate, fie numai pentru faptul de a fi citit cu glas tare pamfletul acela dezgustător.

Un sentiment asemănător păreau că încearcă și toți ceilalți.

Domnișoarele erau vizibil șocate, rușinate. Lizaveta Prokofievna își stăpînea cu greu clocotul de minie și în sinea ei poate regreta amarnic că se amestecase în afacerea asta. Prințul era într-o stare cum se întâmplă adesea în asemenea cazuri cu oamenii din cale-afară de sfioși: i se făcu atât de rușine pentru omul care a putut să scrie asemenea lucruri, atât de rușine pentru musafirii lui, încît în primul moment nici nu îndrăzni să-i privească. Ptițin, Varia, Ganea, chiar și Lebedev se simțeau jenați cu toții. Lucru și mai curios însă, atât Ippolit cît și „fiul lui Pavlișcev“ păreau și ei cam surprinși, iar nemulțumirea nepotului lui Lebedev era evidentă. Singur boxerul ședea plin de importanță și perfect calm, răsucindu-și mustața, și dacă avea privirea plecată în jos, nu de rușine, ci mai degrabă dintr-o subită modestie și dintr-un sentiment de triumf prea evident. Nu încăpea nici o îndoială: articolul îi plăcuse grozav.

— Asta e prea din cale-afară! mormăi Ivan Feodorovici. Parcă s-ar fi adunat cincizeci de lachei ca să compună mirșăvia asta.

— Dă-mi voie să te întreb, domnul meu, cum îți îngădui să faci asemenea presupuneri insultătoare? se burzului, tremurînd din tot corpul, Ippolit.

— Asta, asta, asta pentru un om cu sufletul nobil... trebuie să recunoști, generale, că, dacă e vorba de un om nobil, este o adevărată insultă! bombăni boxerul, care la rîndul său

se simți dator să spună ceva, răsucindu-și mustățile și dînd din umeri.

— Mai întîi că eu nu sînt pentru dumneata „domnul meu“ și apoi n-am de gînd să-ți dau dumitale nici un fel de explicație, răspunse cu vehemență Ivan Feodorovici; apoi, fără să mai adauge un cuvînt, se ridică și se îndreptă spre scara terasei, rămînînd în picioare pe prima treaptă, cu spatele întors spre ceilalți; era indignat de faptul că Lizaveta Prokofievna nu se gîndise nici acum să se ridice și să plece.

— Domnilor, vă rog, domnilor, dar dați-mi voie, în sfîrșit, să vorbesc și eu! strigă îndurerat prințul. Vă rog să vorbim așa fel ca să ne putem înțelege. Lăsăm articolul deoparte, fie; numai că tot ce s-a scris acolo nu-i adevărat, totul e fals de la un capăt la altul; spun asta pentru că și dumneavoastră o știți; e o rușine. De aceea nici nu-mi vine a crede că unul dintre dumneavoastră ar fi putut să scrie așa ceva.

— N-am știut nimic de existența acestui articol pînă-n clipa de față, declară Ippolit, și nu-l aprob de loc.

— Cu toate că știam ce era scris, dar... nici eu n-aș fi sfătuit să fie publicat, deoarece e prematur, spuse la rîndul său nepotul lui Lebedev.

— Eu am știut, dar e dreptul meu... eu... încep să se bilbie iar „fiul lui Pavlișev“.

— Cum! Chiar dumneata ai scris asta? întrebă prințul, privindu-l cu mirare pe Burdovski. Nu e cu puțință!

— Am putea totuși să-ți contestăm dreptul de a pune astfel de întrebări, observă nepotul lui Lebedev.

— M-a mirat numai faptul că domnul Burdovski a putut... dar... în sfîrșit, iată ce voiam să spun: din moment ce ați dat publicității cazul acesta, tipărind articolul în presă, pentru ce v-ați formalizat atît adineauri, cînd am început să vorbesc în fața prietenilor mei?

— În sfîrșit! murmură Lizaveta Prokofievna, clocotind de mînie.

— De altfel, dumneata, prințe, n-ar trebui să uiți, se amestecă în vorbă, pierzîndu-și răbdarea, Lebedev, că dacă ai acceptat să-i primești și să-i ascuți, e numai din bunăvoință și... neasemuita bunătate a inimii dumitale generoase; căci n-aveau dreptul la nici o pretenție, cu atît mai mult că ai încredințat afacerea lui Gavrilă Ardalionovici, și asta tot dintr-un exces de bunăvoință. Îmi permit să-ți mai aduc aminte,

excelentissime prinț. că avînd în momentul de față prieteni în casă, o societate selectă, nu poți sacrifica astfel de musafiri pentru domnii aceștia, și că depinde numai de dumneata ca să-i dăm pe toți afară, imediat. Mie, ca stăpîn al casei, mi-ar face chiar cea mai mare plăcere să le fac vînt...

— Foarte bine ! aprobă cu voce tunătoare, tocmai din fundul încăperii, generalul Ivolghin.

— Ajunge, Lebedev, destul, destul... începu prințul, dar o explozie de strigăte de indignare îi acoperi vorbele.

— Ba să avem iertare, prințe, acum nu se mai poate spune că-i destul ! strigă nepotul lui Lebedev, al cărui glas acoperi pe toate celelalte. Acum trebuie pusă chestiunea limpede, cu toată claritatea, căci se pare că nu prea e înțeleasă. Văd că au intervenit aici elemente de șicană juridică, și pe temeiul lor sîntem amenințați să fim dați afară ! Dar bine, prințe, ne crezi așa de proști ca să nu înțelegem că această chestiune nu-i de loc juridică și că, privind-o din punct de vedere legal, n-avem dreptul să-ți pretindem nici o lețcaie ? Adevărul e că noi știm prea bine că dreptul stabilit de legile în vigoare e împotriva noastră, dar mai știm în același timp că avem de partea noastră un drept al omeniei, dreptul natural, dreptul bunului-simț și al conștiinței, și chiar dacă acest drept nu este înscris în nici una din legile putrede ale mizerabilelor coduri omenești, un om înzestrat cu bun simț, un om cinstit și de bună-credință trebuie să rămînă cinstit și om de omenie chiar și atunci cînd este vorba de unele cazuri neinserate în coduri. Iată de ce am venit aici fără teamă de a fi dați afară (cum ați binevoit să ne amenințați adineauri), numai pentru că *pretindem* și nu *cerșim*, și pentru că am călcat regulile bunei-cuviințe, venind la o oră atît de tîrzie (cu toate că nu era de loc tîrziu cînd am ajuns aici, dar ne-ați făcut să așteptăm la ușă) ; și dacă, după cum spuneam, am intrat fără să ne temem, e numai pentru că eram siguri că vom găsi în dumneata un om cu bun-simț, vreau să spun un om de onoare și de conștiință. Da, ăsta-i adevărul, nu ne-am prezentat ploconindu-ne umili, n-am intrat ca niște solicitori ce apelează la mila dumitale sau ca niște pomanagii, ci am intrat cu capul sus, ca niște oameni liberi, care, repet, nu se milogesc, ci pretind categoric (ați auzit, noi nu cerșim, ci pretindem ; notează bine asta !). Te întrebăm fără ocol și cu toată demnitatea : crezi că ai dreptate în chestiunea Burdovski ? Recunoști

că Pavlișcev te-a umplut de binefaceri și poate chiar te-a scăpat de la moarte ? Dacă recunoști (ceea ce pare absolut evident), nu crezi că este cazul, sau nu ți se pare că ar fi echitabil acum, cînd dispui de milioane, să-l despăgubești la rîndul dumitale pe nefericitul urmaș al lui Pavlișcev, cu toate că poartă numele de Burdovski ? Da sau nu ? Dacă spui *da*, cu alte cuvinte, dacă ai ceea ce voi numiți în limbajul vostru onoare și conștiință, iar în concepția noastră nu sînt decît bunul-simț și rațiunea, atunci dă satisfacție pretenției noastre, și cu asta am terminat. Dă-ne satisfacție fără rugăminți și fără mulțumiri din partea noastră ; să nu te aștepti la așa ceva, pentru că nu e vorba să faci ceva pentru noi, ci pentru triumful dreptății. Dacă refuzi să ne satisfaci, cu alte cuvinte, dacă răspunzi *nu*, ne vom retrage îndată, considerînd afacerea ca și încheiată. Dar îți vom spune verde în față, în prezența tuturor persoanelor de aici, că ești un om cu orizontul îngust și mintea încuiată ; că de aici încolo n-ai nici obrazul și nici dreptul să te numești om de onoare și de conștiință, pentru că dreptul acesta vrei să ți-l procuri cu un preț prea ieftin. Am terminat. Așa se prezintă chestiunea. Și acum poți să ne scoți pe ușă afară, dacă-ți dă mîna. Ai tot dreptul s-o faci, că doar ești la dumneata acasă și puterea e de partea dumitale. Dar să nu uiți un lucru, că noi nu cerșim, ci pretindem. Nu cerșim, ci pretindem !...

Rostind aceste cuvinte cu multă emfază, nepotul lui Lebedev se opri.

— Nu cerșim, ci pretindem, pretindem, pretindem !... îi ținu isonul și Burdovski, devenind roșu ca racul.

După ce nepotul lui Lebedev tăcu, printre musafiri se produse oarecare rumoare ; se auziră chiar și voci de protest, cu toate că, în afară de Lebedev, din ce în ce mai agitat, de parcă l-ar fi cuprins frigurile, toți ceilalți păreau că evită să se amestece în această afacere. (Lucru curios însă, Lebedev, care, bineînțeles, era de partea prințului, părea totuși mîndru de elocința nepotului său : căci numai acesta putea fi tilcul privirii lui extrem de satisfăcute pe care o plimbă pe chipurile celor de față.)

— Eu cred, încep prințul cu o voce sugrumată, eu așa cred, domnule Doktorenko, că într-o anumită măsură dumneata ai perfectă dreptate, ba aș putea spune chiar că ai dreptate în cea mai mare măsură și aș fi cu totul de părerea dumitale,

dacă n-ar lipsi ceva din afirmațiile dumitale. Ce anume ai omis nu mă simt în stare și nici n-aș ști să precizez, dar pentru ca aceste afirmații să fie pe deplin echitabile și adevărate le lipsește, desigur, ceva ce-mi scapă momentan. Dar să lăsăm asta și să revenim la chestiunea noastră. Spuneți-mi, domnilor, pentru ce ați publicat articolul acesta? Totul nu e decît o calomnie crasă și în concluzie, domnilor, socot că ați comis o mare mirșăvie.

— Dați-mi voie !...

— Domnule !...

— Dar asta-i... asta... se auziră exclamații din rîndurile mușafirilor, indignați la culme.

— În privința articolului, replică Ippolit cu glasul lui strident, am mai spus că nici eu, nici ceilalți nu-l aprobăm ! Iată cine l-a scris, adăugă el, arătîndu-l pe boxer, care stătea alături de dînsul, și l-a scris necuviincios și agramat, în stilul său de cazarmagiu incorigibil. E un imbecil dublat de un afaerist, recunosc și nu mă dau în lături să i-o spun oricînd în față. Și totuși, într-o oarecare măsură, are și el dreptate : publicitatea este dreptul legitim al fiecăruia și, prin urmare, și al lui Burdovski. Iar pentru tîmpeniile lui să răspundă el singur. Cît despre protestul pe care l-am formulat adineauri, în numele tuturor, împotriva prezenței prietenilor dumitale, cred că e nevoie să vă explic, domnilor, că am protestat numai pentru a afirma sus și tare dreptul nostru, căci în realitate doream chiar să asiste și martori ; adineauri, înainte de a intra aici, eram toți patru de acord asupra acestui punct. Oricine ar fi acești martori, fie chiar și prietenii dumitale, ei nu vor putea să nu recunoască dreptul lui Burdovski (avînd în vedere că acest drept este absolut evident și de o exactitate matematică), și poate tocmai de aceea este preferabil ca martorii aceștia să fie amicii dumitale ; cu atît mai evident are să reiasă adevărul.

— Așa e, am fost de acord asupra acestui punct, întări nepotul lui Lebedev.

— Dar dacă este așa, dacă aceasta este dorința dumneavoastră, pentru ce adineauri ați făcut atîta tărăboi ? întrebă prințul mirat.

— Cît despre articol, prințe, găsi prilejul să-și plaseze cuvîntul și Keller, însuflețindu-se teribil și cu un aer de satisfacție (probabil că la aceasta contribuia în mare măsură și

prezența doamnelor), cît despre articol, mă recunosc a fi autorul, cu toate că am fost criticat, cum ai auzit și dumneata de prietenul meu suferind, căruia din pricina șubredei lui sănătăți m-am obișnuit să-i trec multe cu vederea. Eu am scris articolul și l-am publicat, sub formă de corespondență, în gazeta unui bun prieten al meu. Numai versurile nu-mi aparțin și au fost compuse de un celebru umorist. Lui Burdovski i-am citit textul gata redactat, însă nu în întregime, și el m-a autorizat să-l public imediat, deși cred că vei fi de acord că puteam să-l public și fără să-i cer consimțămîntul. Publicitatea este un drept al tuturor, nobil și salutar. Sper că dumneata, prințe, ești îndeajuns de progresist pentru a nu contesta...

— Nu contest nimic, dar spune și dumneata dacă articolul acesta nu este...

— Prea tare, vrei să spui ? Bine, dar aici intervin interesele superioare ale societății, cred că ești de acord cu asta, și apoi cum e cu puțință oare să treci sub tăcere un fapt așa de strigător la cer ? Cu atît mai rău pentru cei vinovați, dar binele societății — înainte de toate. Cît despre unele inexactități, unele hiperbole, ca să spun așa, înțelegi și dumneata că ceea ce interesează în primul rînd este scopul, inițiativa : important este exemplul binefăcător pe care-l oferă, restul se poate clarifica mai tîrziu ; și, la urma urmei, aici contează și construcția, stilul, aspectul umoristic, ca să zic așa. și, în sfîrșit, toată lumea scrie în felul acesta, nu ești de acord ? Ha, ha, ha !

— Dar ați apucat pe o cale cu totul greșită, vă asigur, domnilor ! strigă prințul. Ați publicat articolul, presupunînd că nu voi consimți în nici un caz să-i dau satisfacție domnului Burdovski ; deci, cu scopul de a mă intimida și într-un anumit fel de a vă răzbuna. Dar de unde știți, poate că sint hotărît să-l satisfac pe Burdovski ? Uite, vă declar acum, fără înconjur, în fața întregii asistențe, că-l voi satisface...

— Iată, în sfîrșit, o vorbă inteligentă și nobilă, rostită de cel mai inteligent și generos om, proclamă boxerul.

— Dumnezeule ! strigă fără voce Lizaveta Prokofievna.

— Nemaipomenit ! mormăi generalul.

— Dați-mi voie, domnilor, dați-mi voie să vă explic cum stau de fapt lucrurile, imploră prințul. Acum cinci săptămîni, aflîndu-mă în localitatea T., am primit vizita lui Cebarov, avocatul și împuternicitul dumatile, domnule Burdovski. În arti-

colul dumitale, domnule Keller, i-ai făcut un portret foarte măgulitor, urmă prințul, întorcându-se cu un zîmbet spre boxer, dar, drept să spun, el nu mi-a făcut o impresie bună de loc. Am înțeles imediat că acest Cebarov a pus la cale toată afacerea asta și, probabil, tot el este acela care te-a îndemnat pe dumneata, domnule Burdovski, să-mi adresezi această pretenție, abuzînd de naivitatea dumitale, dacă e să vorbim pe față.

— N-ai dreptul... nu sînt... un naiv... îngăimă Burdovski foarte agitat.

— N-ai nici un drept să formulezi astfel de supoziții, observă pe un ton povățuitor nepotul lui Lebedev.

— E pur și simplu jignitor ! țipă Ippolit. Este o presupunere ofensatoare, falsă și străină de cauză !

— Scuzați, domnilor, scuzați, încercă s-o dreagă prințul, vă rog să mă scuzați, am crezut că e mult mai bine să vorbim deschis și cu toată sinceritatea, dar, mă rog, voia dumneavoastră. I-am spus lui Cebarov că, lipsind din Petersburg, voi însărcina de îndată pe un prieten să se ocupe de această chestiune, urmînd să te înștiințez și pe dumneata, domnule Burdovski. Fără ocol, trebuie să vă spun, domnilor, că însăși intervenția și toată afacerea asta mi s-a părut chiar de la început foarte suspectă, dacă nu chiar o escrocherie, tocmai din cauză că încăpuse pe mîinile lui Cebarov... O, nu vă ofensați, domnilor ! Pentru numele lui Dumnezeu, nu vă ofensați ! strigă prințul speriat, văzînd că Burdovski dă din nou semne de agitație. iar prietenii lui se pregătesc și ei să protesteze... Dacă spun că am considerat afacerea asta drept o escrocherie, nu m-am referit cituși de puțin la cei de față ! Doar nu cunoșteam pe nici unul dintre dumneavoastră, nici numele nu vi-l știam pe atunci ; am judecat totul numai după Cebarov ; vorbesc în general, pentru că... dacă ați ști numai cu cită nerușinare am fost înșelat și șantajat de cînd am intrat în posesia acestor moșteniri !

— Trebuie să-ți spun, prințe, că ești tare naiv, îl ironiză nepotul lui Lebedev.

— Și unde mai pui că e prinț și milionar ! Chiar dacă ai cu adevărat o inimă bună și naivă, totuși e cert că nu poți să te sustragi efectelor legii comune, declară sentențios Ippolit.

— Se poate, tot ce-i posibil, domnilor, se grăbi să recunoască prințul, cu toate că nu înțeleg despre ce fel de lege comună este vorba ; dar să urmez mai departe ; v-aș ruga nu-

mai să nu vă formalizați atîta ; vă jur că n-am nici cea mai mică intenție de a vă jigni. Și cum vine asta, domnilor ? Nu poate omul să rostească o singură vorbă sinceră, că îndată vă și oțăriți ! În primul rînd, vreau să vă spun că am rămas încremenit aflînd de la Cebarov că există un „fiu al lui Pavlișcev“ și că fiul acesta se află în mizerie ; Pavlișcev a fost binefăcătorul meu și prietenul tatălui meu. (Ah ! pentru ce, domnule Keller, în articolul dumitale, ai scris asemenea neadevăruri despre tatăl meu ? Nu a sustras nici un ban din fondul companiei sale și n-a maltrat pe nici un subaltern. de asta sînt cu totul convins ; și nu înțeleg cum de-ai putut să scrii cu mîna dumitale astfel de calomnii ?) Iar afirmațiile dumitale cu privire la Pavlișcev sînt cu totul inadmisibile ; n-ai ezitat nici o clipă să-l prezinți pe omul acesta cu sufletul atît de nobil și mărinimos drept un afemeiat și flusturatic și ai făcut-o cu atîta siguranță și îndrăzneală, ca și cum spuneai lucruri adevărate, cînd în realitate era un om auster și plin de virtuți, cum n-a mai fost altul pe lume ! Unde mai pui că era și un savant remarcabil ; se afla în corespondență cu mai multe societăți științifice și a cheltuit sume importante pentru progresul științei. Cît despre generozitatea lui și faptele bune pe care le-a săvîrșit, o, desigur, ai avut dreptate spunînd că eram pe atunci aproape idiot și că nu eram în stare să înțeleg bine totul (trebuie să știi însă că rusește vorbeam totuși și mă descurcam destul de bine), ceea ce nu mă poate împiedica cituși de puțin să apreciez acum tot ce-mi amintesc din acei ani...

— Dă-mi voie, țipă Ippolit ; nu ți se pare, prințe, că devii prea sentimental ? Ce rost au toate astea ? Nu sîntem copii. Ai vrut să treci direct la chestiune, e bine să nu uităm că ceasurile sînt aproape zece.

— Fie, fie, domnilor, se învoi numaidecît prințul. La început am primit informația asta cu neîncredere, pe urmă mi-am zis că poate mă înșel și că nu este de loc exclus ca Pavlișcev să fi avut într-adevăr un fiu nelegitim. Am fost însă profund mirat, surprins chiar, de ușurința cu care fiul acesta dădea în vileag secretul nașterii sale, știind mai ales că-și expune mama oprobriului public. Căci Cebarov mă amenințase încă de atunci că va publica totul...

— Ce prostie ! întrerupse cu violență nepotul lui Lebedev.

— N-ai nici un drept... nici un drept ! izbucni Burdovski.

— Fiul nu răspunde pentru faptele desfrinate ale tatălui său, iar mama nu poartă nici o vină, se aprinse din nou Ippolit.

— E un motiv mai mult, mi se pare, pentru a o cruța... observă cu timiditate prințul.

— Dumneata, prințe, nu numai că ești naiv, dar am impresia că depășești cu mult orice limită a naivității, îl luă peste picior, cu un zîmbet sarcastic, nepotul lui Lebedev.

— Și cu ce drept, mă rog, cu ce drept?... ți-pă ca din gură de șarpe Ippolit.

— Nici unul, nici unul, firește ! se grăbi să recunoască prințul. Aici ai dreptate, mărturisesc, s-a-ntîmplat însă fără voia mea ; de aceea mi-am și spus de îndată că nu se cade să mă las mînat de sentimentele mele personale în rezolvarea acestei chestiuni și, de vreme ce eu singur am hotărît să mă consider dator a satisface pretenția domnului Burdovski, în numele respectului nemărginit pe care-l păstrez memoriei lui Pavlișcev, e bine să fac asta oricum, cu alte cuvinte, indiferent dacă îl stimez sau nu pe domnul Burdovski. Dacă am atins acest aspect al chestiunii, domnilor, e numai pentru că mi s-a părut cu totul nefiresc ca un fiu să dea în vileag secretul mamei sale... Pe scurt, iată ce m-a făcut mai cu seamă să cred că Cebarov trebuie să fie o canalie și că el l-a instigat pe domnul Burdovski și, inducîndu-l în eroare, l-a împins la această escrocherie.

— E prea de tot ! E pur și simplu revoltător ! se amestecară de-a valma glasurile musafirilor, dintre care cîțiva săriră chiar în picioare.

— Asta m-a făcut să cred, domnilor, că sărmanul domn Burdovski trebuie să fie un om credul, fără apărare, foarte influențabil, un tînăr care poate cădea ușor sub înfrîurirea nefastă a unor escroci, ceea ce mă făcu să mă simt dator să-l ajut, așa cum aș fi făcut-o pentru „fiul lui Pavlișcev“, mai întîi smulgîndu-l de sub influența domnului Cebarov, pe urmă devenindu-i prieten și călăuză devotată și, în sfîrșit, am hotărît să-i ofer zece mii de ruble, cu alte cuvinte, echivalentul sumei pe care, după socoteala mea, Pavlișcev a chelluit-o pentru mine...

— Cum ? Numai zece mii ? strigă Ippolit.

— Ei bine, prințe, cum vād eu, nu prea ești tare în aritmetică, sau ești foarte tare și o faci acum pe nepriceputul, îl apostrofă nepotul lui Lebedev.

— Nu accept zece mii, declară Burdovski.

— Ascultă, Antip, ce-ți spun eu, primește! îl îndemnă în șoaptă boxerul, plecându-se cu vioiciune pe la spatele scaunului lui Ippolit. Primește deocamdată atît, pe urmă vom mai vedea.

— A-ascultă, domnule Mișkin, vocifera Ippolit, înțelege că nu sîntem niște imbecili, cum au aerul a crede toți musafirii dumitale, cuconetul acesta care ne privește cu zimbete batjocoritoare și, mai ales, domnul acela spilcuit (il arată pe Evgheni Pavlovici), pe care, bineînțeles, n-am onoarea să-l cunoșc, dar despre care am auzit ceva vorbindu-se...

— Dați-mi voie, dați-mi voie, domnilor; încă o dată, nu m-ați înțeles! îl intrerupse agitat prințul. În primul rînd, dumneata, domnule Keller, în articolul dumitale, ai exagerat mult importanța averii mele: nici nu poate fi vorba de milioane, toată moștenirea nu reprezintă poate decît a opta sau a zecea parte din ceea ce vă închipuiți voi. În al doilea rînd, te înșeli cînd spui că întreținerea mea în Elveția a revenit la zeci de mii de ruble. Schneider primea șase sute de ruble pe an, iar pensiunea mea a fost plătită numai primii trei ani. Cît despre frumoasele guvernante pe care Pavlišcev mi le-ar fi adus de la Paris, ele n-au existat decît în închipuirea dumitale și constituie deci încă o calomnie. După părerea mea, suma totală care a fost cheltuită cu mine e mult mai mică de zece mii de ruble, dar m-am oprit la cifra aceasta și, pricepi dumneata, lichidînd o datorie, nu puteam oferi mai mult domnului Burdovski, oricît de drag mi-ar fi el, fie chiar și dintr-un sentiment de pură delicateță, ca să nu se creadă cumva că-i trimit banii aceștia ca o pomană și nu pentru achitarea unei datorii. Nu înțeleg, domnilor, cum nu vă dați seama de acest lucru! De altfel, intenția mea era să-l recompensez pentru toate, oferindu-i după aceea domnului Burdovski prietenia mea și un ajutor efectiv pentru îndulcirea soartei lui nefericite; e clar că el a fost înșelat, căci altminteri n-ar fi consimțit să se facă părtaș la asemenea infamie cum a fost, de pildă, destăinuirea scandalosă în privința mamei sale din articolul domnului Keller... În definitiv, domnilor, nu văd de ce vă supărați iar? În felul acesta ajungem să nu ne mai înțelegem niciodată! De altfel, văd că am avut perfectă dreptate să trag asemenea concluzii! Chiar acum am avut dovada cea mai grăitoare că

nu mă înșelasem, se străduia prințul să-și domolească ascultătorii, fără să-și dea seama că vorbele lui îi iritau și mai mult.

— Cum ? Ce dovadă ? îl asaltară ei aproape cu spume la gură.

— Mai întâi, prin faptul că am avut prilejul să-mi fac acum o părere foarte precisă despre domnul Burdovski, văd bine cum este el... E un om inocent, pe care însă toată lumea îl înșală ! Un om care nu știe să se apere... De aceea, trebuie să-l tratez cu toată îngăduința. În al doilea rând, Gavrila Ardalionovici — pe care-l însărcinasem cu lămurirea acestei chestiuni și de la care n-am mai avut știri de multă vreme, dat fiind că am fost plecat într-o călătorie, iar după ce m-am reintors la Petersburg, am zăcut bolnav trei zile — Gavrila Ardalionovici m-a înștiințat, de îndată ce ne-am revăzut, acum o oră, că informându-se îndeaproape de toate intențiile lui Cebarov, dispune de dovezi precise și că, în concluzie, Cebarov este întocmai ceea ce am presupus eu. Știu, domnilor, că mulți mă consideră un idiot. Întrucât am reputația unui om care își deschide ușor punga, Cebarov a crezut și el că n-ar fi nici o greutate să mă pungășească, speculând mai ales recunoștința pe care i-o păstrez lui Pavlișev. Dar principalul e că... ascultați, vă rog, domnilor, lăsați-mă să sfîrșesc ! Principalul e că domnul Burdovski nu este fiul lui Pavlișev ! Gavrila Ardalionovici mi-a comunicat adineauri descoperirea asta, incredințându-mă că dispune de probe incontestabile. Ei bine, cum vi se pare ? E aproape de necrezut, nu-i așa, după toate cîte mi s-au înscenat pînă acum ! Notați bine : dovezi absolut sigure ! Eu personal încă nu pot să cred, vă asigur ; pentru moment sînt încă în dubiu, pentru că Gavrila Ardalionovici n-a avut încă timpul să-mi dea toate amănuntele ; dar că Cebarov este o canalie, nu încapă nici cea mai mică îndoială acum ! L-a indus în eroare pe bietul domn Burdovski, v-a tras pe sfoară pe dumneavoastră, domnilor, care ați venit să vă susțineți prietenul (căci e limpede că el are nevoie de sprijin, înțeleg prea bine acest lucru !) ; a abuzat de încrederea dumneavoastră ca să vă atragă într-o afacere murdară, pentru că în fond toată încercarea aceasta nu este altceva decît șantaj și escrocherie.

— Cum adică... escrocherie ? Ce înseamnă vorba asta, că nu este „fiul lui Pavlișev“ ? Cum e cu puțință ?... se auziră din toate părțile exclamații. Tot grupul lui Burdovski era vădit în culmea consternării.

— Poți să-i spui altfel decât escrocherie ? Din moment ce se dovedește că domnul Burdovski nu este „fiul lui Pavlișcev“, reclamația lui constituie, nici mai mult nici mai puțin, o escrocherie în toată regula (dacă ar fi cunoscut, bineînțeles, adevărul !), adevărul e însă că și el a fost înșelat ! Tocmai de aceea insist asupra acestui punct, ca să-l justific, și repet că naivitatea lui îl face demn de milă și că nu poate rămîne fără sprijin, altminteri va apare și el ca un escroc în afacerea asta. Dar, sînt convins că nu-și dă seama de nimic ! Și eu am fost într-o asemenea situație înainte de a pleca în Elveția ; bolboroseam și eu cuvinte incoerente ; vrei să-ți exprimi gîndul și nu poți... Înțeleg asta ; îl compătimesc mult pe domnul Burdovski și-mi permit s-o spun, fiindcă și eu sînt aproape ca dînsul și deci mie îmi este îngăduit să vorbesc despre asta. Și, în sfîrșit, cu toate că s-a lămurit acum că nu mai există nici un „fiu al lui Pavlișcev“, și că totul n-a fost decît o mistificare, eu nu-mi schimb hotărîrea și sînt gata să restitui totuși zece mii de ruble în amintirea lui Pavlișcev. Oricum, am avut intenția, înainte de reclamația domnului Burdovski, să donez banii aceștia pentru o școală, în memoria lui Pavlișcev, dar o voi cînsti, cred, tot așa de bine oferind cele zece mii de ruble domnului Burdovski, pentru că domnul Burdovski, chiar dacă nu este „fiul lui Pavlișcev“, a fost pus oarecum în situația de a rămîne ca un fel de „fiu al lui Pavlișcev“, fiindcă a fost și el crunt înșelat și a crezut sincer că este într-adevăr fiul lui Pavlișcev ! Ascultați-l, așadar, domnilor, pe Gavrilă Ardalionovici ; trebuie să punem capăt acestei neînțelegeri ; nu vă supărați și luați loc ! Gavrilă Ardalionovici ne va explica îndată totul, și chiar eu personal, mărturisesc, sînt foarte curios să aflu lucrurile în amănunt. Mi-a spus de altfel că s-a deplasat și la Pskov, pentru a o vizita pe mama dumitale, domnule Burdovski, care e în viață și deci n-a murit, așa cum te-au constrîns să scrii în acel articol... Dar luați loc, domnilor, luați loc !

Prințul se așează, reușind în sfîrșit să-i facă pe însoțitorii turbulenți ai domnului Burdovski să-și reia locurile. În timpul ultimelor zece sau douăzeci de minute, sîciit de repetatele întreruperi, prințul ridicase glasul și se înfierbîntase într-un grad cu totul neobișnuit pentru felul lui de a fi : vorbea repede, pasionat, căutînd să-i facă pe toți să-l asculte și să-l înțeleagă și, bineînțeles, a avut mai pe urmă de regretat amar

unele cuvinte care-i scăpaseră în focul perorației. Dacă n-ar fi fost provocat și chiar silit să-și iasă din fire, nu și-ar fi permis să formuleze atât de pripit și pe față unele aprecieri și presupuneri prea hazardate și cam indiscrete. Dar, de îndată ce se așază, o sfîșietoare remușcare îi îndureră inima. În afară de faptul că îl „jignise” pe Burdovski, declarînd pe față cu martori că îl socotea atins de boala de care și el se tratase în Elveția, își mai reproșa felul brutal și imprudent în care a procedat, oferindu-i cele zece mii de ruble destinate școlii ca o pomană și, ce e mai grav, în prezența atîtor persoane. „Ar fi trebuit să aștept pînă mîine și să-i ofer banii aceștia între patru ochi, se gîdea prințul, iar acum te pomenești că-i prea tîrziu și nu se mai poate repara nimic! Da, sînt un idiot, un adevărat idiot!” își zise el, sub apăsarea unui sentiment penibil de rușine.

Gavrila Ardalionovici, care pînă atunci se ținuse deoparte și nu deschisese gura, veni la invitația prințului lîngă dînsul și își începu calm și răsPICat raportul cu privire la rezultatele cercetărilor și demersurilor întreprinse în executarea misiunii care i-a fost încredințată. Toate discuțiile încetară dintr-o dată. Toată lumea, și mai ales însoțitorii lui Burdovski, ascultau cu o vădită curiozitate.

IX

— Cred că nu vei căuta să tăgăduiești, încep Gavrila Ardalionovici, adresîndu-se direct lui Burdovski, care îl asculta surprins, privindu-l țintă cu ochii holbați, cuprins parcă de panică, nu vei căuta, zic, și nu vei voi, desigur, să tăgăduiești că ești născut doi ani după căsătoria legitimă a onoratei dumitale mame cu domnul Burdovski, secretar de colegiu, părintele dumitale. Data nașterii se poate ușor dovedi cu acte, așa încît denaturarea prea evidentă și jignitoare atît pentru dumneata cît și pentru mama dumitale cu privire la acest fapt, strecurată în articolul domnului Keller, nu poate fi socotită decît un joc al imaginației dumnealui, care a socotit, probabil, că în felul acesta dreptul dumitale va apare mai convingător și îți va servi astfel interesele. Domnul Keller susține că ți-a citit în prealabil articolul, deși nu în întregime... și, fără îndoială, a omis să-ți citească și pasajul acesta...

— Nu i l-am citit, într-adevăr, întrerupse boxerul, dar toate datele îmi fuseseră furnizate de o persoană competentă și...

— Pardon, domnule Keller, îl opri Gavrilă Ardalionovici, dă-mi voie să vorbesc. Te asigur că va veni și rîndul articolului dumitale să fie discutat unde trebuie, și atunci vei da explicațiile necesare; pentru moment însă e mai bine să nu anticipăm. Cu totul din întâmplare, prin intermediul surorii mele, Varvara Ardalionovna Ptițina, am obținut de la o prietenă intimă, o moșiereasă văduvă, pe nume Vera Alexeevna Zubkova, o scrisoare adresată acestei doamne acum douăzeci și patru de ani de către Nikolai Andreevici Pavlișev, care se afla pe atunci în străinătate. După indicațiile date de Vera Alexeevna, m-am adresat apoi colonelului în retragere Timofei Feodorovici Viazovkin, rudă îndepărtată și bun prieten pe vremuri al lui Pavlișev. Viazovkin mi-a remis alte două scrisori de-ale lui Nikolai Andreevici, trimise tot din străinătate. Conținutul acestor scrisori, datele și faptele cuprinse în ele dovedesc matematic, absolut incontestabil, cu cea mai neîndoieală certitudine, că exact cu un an și jumătate înaintea nașterii dumitale, domnule Burdovski, Nikolai Andreevici a plecat în străinătate (unde a stat trei ani neîntrerupt). Mama dumitale, după cum știi, n-a părăsit niciodată Rusia... Nu e momentul să-ți citesc scrisorile respective, ora fiind prea înaintată acum; mă mărginesc numai să-ți fac cunoscut acest lucru. Dar dacă vrei, domnule Burdovski, vino la mine mîine dimineață cu martori (cît de mulți vei voi) și experți grafologi, și mă însărcinez să-ți dovedesc exactitatea indiscutabilă a celor afirmate de mine. Așadar, toate pretențiile dumitale se spulberă ca fiind lipsite de orice temei și afacerea încetează de la sine.

O mișcare generală și un freamăt de emoție se produse din nou printre cei prezenți. Burdovski se smuci brusc de pe scaun.

— Dacă-i așa, înseamnă că am fost înșelat, înșelat, dar nu acum, de Cebarov, ci mai demult, mai demult; nu am nevoie de experți, nu vreau întîlnire, te cred și renunț... refuz cele zece mii de ruble... Adio...

Își luă șapca și dădu scaunul la o parte ca să plece.

— Dacă poți, domnule Burdovski, mai rămii încă cinci minute, rosti cît se poate de calm și prevenitor Gavrilă Ardalionovici. Mai am încă de adus la cunoștință cîteva fapte de cea mai mare importanță, mai ales pentru dumneata, în orice caz

niște lucruri foarte interesante. După părerea mea, trebuie să le cunoști. De altfel, cred că și pentru dumneata e mult mai bine ca în afacerea asta să se facă lumină deplină...

Burdovski își relua locul tăcut, plecându-și capul ca într-o adâncă îngîndurare. După el se așeză și nepotul lui Lebedev, care se ridicase în picioare o dată cu prietenul său ; cu toate că nu-și pierduse nici prezența de spirit, nici siguranța, părea totuși profund contrariat. Ippolit ședea posomorît, cu un aer de tristețe și mirare pe față. Chiar în momentul acela îl lovi un acces de tuse atît de violent, încît batista pe care o duse la gură se coloră cu pete de sînge. Keller părea cuprins de spaimă.

— Ai văzut, Antip, strigă el amărit, nu-ți spuneam eu mai zilele trecute... că poate nu ești cu adevărat fiul lui Pavlișcev?

Se auziră risete infundate ; cîțiva izbucniră mai zgomotos.

— Faptul pe care-l comunicî în clipa aceasta, domnule Keller, e foarte prețios, relua Gavrilă Ardalionovici. Totuși, datele cele mai exacte de care dispun mă îndreptățesc să afirm că domnul Burdovski, cu toate că știa, fără îndoială, epoca nașterii lui, nu cunoștea de loc amănuntul în legătură cu șederea lui Pavlișcev în străinătate, unde domnul Pavlișcev și-a petrecut cea mai mare parte a vieții, revenind în Rusia doar pentru intervale de timp foarte scurte. În afară de aceasta, călătoria de care e vorba e un fapt prea neînsemnat pentru ca prietenii și cunoscuții mai apropiați ai lui Pavlișcev să-și mai amintească de el după mai bine de douăzeci de ani ; cu atît mai puțin domnul Burdovski, care nici nu era născut pe vremea aceea. Firește, n-a fost chiar imposibil să se obțină astăzi dovezile acestei călătorii, trebuie să mărturisesc însă că probele de care dispun în această privință le-am obținut cu totul întimplător, și se putea foarte bine să nu le obțin. De aceea, socot că domnului Burdovski și chiar lui Cebarov le-ar fi fost aproape imposibil să capete aceste informații, presupunînd că le-ar fi venit o astfel de idee. Se pare însă că nici nu s-au gîndit la o asemenea ipoteză...

— Dă-mi voie, domnule Ivolghin, îl întrerupsese Ippolit iritat, ce rost mai are toată poliloghia asta (să nu fie cu supărare)? Chestiunea e limpede ; în ce privește faptul esențial, noi sîntem de acord că așa stau lucrurile și îți dăm crezare ; pentru ce mai intrăm în toate amănuntele acestea penibile și jignitoare ? Vrei poate să-ți scoți în relief abilitatea, să faci să reiasă

în fața prințului și a noastră talentele dumitale de anchetator și de detectiv ? Nu cumva ai de gînd să-l scuzi și să-l justifici pe Burdovski prin aceea că a intrat de bună-credință în această afacere ? Dar asta-i curată neobrăzare, stimate domn ! Domnul Burdovski, ar trebui să știi, n-are nevoie nici să fie scuizat și nici să fie justificat de dumneata ! E o jignire pentru dînsul ; și așa se află într-o situație destul de penibilă, ar fi trebuit să pricepi acest lucru...

— Destul, domnule Terentiev, destul, reuși în sfîrșit să-l întrerupă Gavrilă Ardalionovici, liniștește-te, nu te irita ; ești foarte bolnav, după cît se pare ! Te înțeleg și-mi pare rău pentru dumneata. În cazul acesta, dacă vrei, am isprăvit ; cu alte cuvinte, voi fi nevoit să relatez doar pe scurt faptele, care, după părerea mea, n-ar fi inutil să fie aduse și la cunoștința dumneavoastră, adăugă el, remarcînd printre auditori un nou freamăt general, care putea fi luat drept semn de nerăbdare. Aș vrea să informez pe toți cei interesați, pe bază de probe de netăgăduit, că mama dumitale, domnule Burdovski, s-a bucurat într-adevăr de bunăvoința și grija lui Pavlișcev numai datorită faptului că era soră bună cu tînăra fată iobagă de care el fusese îndrăgostit în prima lui tinerețe și pe care cu siguranță ar fi luat-o în căsătorie dacă ea n-ar fi murit subit. Am dovezi că împrejurarea aceasta este absolut reală, dar nu prea a fost cunoscută de multă lume, iar cu timpul a fost dată complet uitării. Aș putea apoi să te informez că mama dumitale, cînd nu împlinise încă zece ani, a fost luată sub ocrotirea domnului Pavlișcev, care s-a îngrijit de ea ca de o rudă, ocupîndu-se de creșterea ei, și mai tîrziu constituindu-i chiar o zestre apreciabilă ; acest fapt a avut darul să nelineștească numeroasele rude ale lui Nikolai Andreevici ; unii presupuneau chiar că el ar putea să se căsătorească cu tînăra lui protejată, dar adevărul este (și în privința asta am dovezi de netăgăduit) că ajunsa la vîrsta de douăzeci de ani, ea se mărită din dragoste cu un funcționar de la serviciul cadastrului, cu domnul Burdovski. Am aici o serie de dovezi, din care reiese că tatăl dumitale, domnule Burdovski, era un om lipsit de simț practic și pricepere în chestiunile de afaceri ; după ce a pus mîna pe cele cincisprezece mii de ruble, zestrea mamei dumitale, s-a lăsat de serviciu ca să se apuce de afaceri, dar a fost înșelat, a pierdut tot capitalul și, în desperare, a început să bea, din care cauză s-a îmbolnăvit și în cele din urmă a murit, opt ani

după căsătorie. Rămasă singură, în mizerie, mama dumitale (informația o dețin de la dînsa personal) s-ar fi prăpădit, dacă n-ar fi venit ajutorul generos al lui Pavlișcev, care-i fixase o sumă anuală de șase sute de ruble. Nenumărate alte dovezi arată apoi că el te-a îndrăgit pe dumneata și, după cum reiese din aceste dovezi și din mărturia mamei dumitale, te-a îndrăgit mai ales pentru că în copilărie erai gîngav, slăbuț și bolnăvicios. (Pavlișcev, după cum am putut să mă conving pe bază de probe temeinice, a avut toată viața lui o înclinație deosebită pentru ocrotirea tuturor năpăstuiților soartei, nedreptățiți de natură, mai ales cînd era vorba de copii, fapt pe care-l socot de cea mai mare importanță pentru afacerea noastră.) În sfîrșit (și aici aș putea chiar să mă laud că am reușit să obțin cele mai precise informații), există un amănunt esențial și anume că, datorită atașamentului acesta plin de afecțiune față de dumneata din partea lui Pavlișcev (datorită lui ai intrat în liceu și ți-ai făcut studiile sub o îndrumare specială), rudele lui și cei ai casei au început cu timpul să creadă că erai fiul său și că tatăl dumitale n-a fost decît un soț înșelat. Dar, amănunt vrednic de notat, ideea aceasta nu se răspîndi decît în ultimii ani ai vieții lui Pavlișcev, cînd rubedeniile lui începură să tremure pentru moștenire, cînd adevărul faptelor mai vechi fusese uitat și nu se mai putea ști nimic precis. Dumneata, fără îndoială, domnule Burdovski, ai crezut la fel și erai convins de asta. Mama dumitale, pe care am avut onoarea s-o cunosc personal, era la curent cu zvonurile acestea, dar nici pînă acum nu știe (i-am ascuns și eu acest lucru) că dumneata, fiul ei, ai crezut în temeinicia lor. La Pskov, domnule Burdovski, am găsit-o pe prea stimata dumitale mamă bolnavă și într-o neagră mizerie, în care a căzut de la moartea lui Pavlișcev. Mi-a spus, cu lacrimi de recunoștință în ochi, că dumneata ești toată nădejdea ei și numai datorită ajutorului dumitale se poate ține pe lume; așteaptă mult de la dumneata și speră în viitoarele dumitale succese...

— Asta întrece orice măsură! izbucni cu glas tunător și plin de nerăbdare nepotul lui Lebedev. Ce rost are, la ce bun toată povestea asta?

— E groaznic, dezgustător! se mișcă indignat pe locul său Ippolit.

Burdovski însă nu scoase un cuvînt și nici nu se clinti măcar.

— Ce rost are ? La ce bun ? se prefăcu mirat Gavrilă Ardalionovici, pregătindu-se cu viclenie să-și încheie expunerea. Întîi și întîi, pentru că domnul Burdovski s-a putut convinge cu acest prilej că domnul Pavlișcev s-a ocupat de el din generozitate și nu din datorie părintească. Cel puțin e bine să rețină faptul acesta domnul Burdovski, care adineauri, după citirea articolului, l-a susținut și aprobat pe domnul Keller. Vorbesc astfel pentru că te consider un om cu sentimente nobile, domnule Burdovski. În al doilea rînd, am dovedit că n-a fost la mijloc nici o escrocherie, nici chiar din partea lui Cebarov. E un punct foarte important chiar și pentru mine, pentru că adineauri, în focul discuției, prințul a lăsat să se înțeleagă cum că și eu aș fi de părere că la mijloc e o afacere necurată, o escrocherie. Eu însă am ajuns la concluzia că, dimpotrivă, în această întîmplare toată lumea a fost de bună credință și, chiar dacă Cebarov este poate în realitate un mare escroc, în afacerea asta apare doar ca un avocat șmecher, chițibușar și afacerist. A mirosit că aici e rost de ciupeală, și-a făcut omul socoteala că afacerea putea să-i aducă un cîștig serios, și n-a calculat prost ; se baza, pe de o parte, pe generozitatea și credulitatea prințului și ușurința cu care împrăștiă banii, precum și pe respectuoasa lui recunoștință față de memoria răposatului Pavlișcev, iar pe de altă parte (ceea ce e și mai important), pe modul cavaleresc al prințului de a-și achita obligațiile de onoare. Cît despre domnul Burdovski, se poate afirma că dînsul, pe de o parte, datorită unor convingeri ale sale personale, pe de alta, lăsîndu-se antrenat oarecum de instigațiile lui Cebarov și ale celor din anturajul său, s-a angajat în afacerea asta fără a urmări vreun interes personal, ci mai curînd pentru a sluji cauza adevărului, a progresului și umanității. Pe scurt, concluzia care se impune de la sine în virtutea faptelor expuse pînă acum e că, în ciuda tuturor aparențelor, domnul Burdovski este un om cu suflet neprihănit și, ca atare, prințul poate acum, cu inima deschisă și cugetul împăcat, să-i ofere prietenia și ajutorul efectiv la care s-a referit vorbind de școli și de Pavlișcev.

— Oprește-te, Gavrilă Ardalionovici, oprește-te ! strigă prințul îngrozit, dar era prea tîrziu.

— Am spus doar, am repetat de trei ori, răcni Burdovski furios, am spus că nu vreau bani ! Nu-i primesc... Ce rost are... Nu vreau... Uite așa ! Plec !

Și dădu să plece în mare grabă, aproape fugind de pe terasă. Dar nepotul lui Lebedev îl apucă de braț și-i șopti ceva la ureche. Burdovski se întoarse numaidecît, scoase din buzunar un plic de format mai mare și nelipit și-l aruncă pe măsuța din fața prințului.

— Iată banii !... Cum ți-ai permis... cum ai îndrăznit !... Bani !...

— Sînt cele două sute cincizeci de ruble pe care ai îndrăznit să i le trimiți ca o pomană prin Cebarov, explică Doktorenko.

— În articol scrie cincizeci ! strigă Kolea.

— Iartă-mă, spuse prințul, apropiindu-se de Burdovski, am greșit, Burdovski, dar nu ți le-am trimis ca o pomană, crede-mă. Și acum m-am făcut iar vinovat... te-am jignit. (Prințul era dezolat, părea sfîrșit de oboseală și vorbea cam incoerent.) Am vorbit de escrocherie... dar vorba asta nu se referă la dumneata. M-am înșelat. Am spus că erai... ca și mine... bolnav. Dar nu ești ca mine, dumneata... dai lecții, îți întreții mama. Am spus că ți-ai ponegрит mama, dar dumneata o iubești, chiar ea spune... nu știam... Gavriila Ardalionovici nu apucase să-mi spună totul adineauri... Iartă-mă. Mi-am permis să-ți ofer zece mii de ruble, dar am greșit ; ar fi trebuit să procedez altfel, iar acum... nu se mai poate, pentru că mă disprețuiești...

— Dar aici e o adevărată casă de nebuni ! strigă Lizaveta Prokofievna.

— Firește că-i o casă de nebuni ! observă cu dispreț Aglaia.

Dar cuvintele ei se pierdură în larma generală ; toată lumea vorbea tare, fiecare comenta, unii discutau, alții rîdeau. Ivan Feodorovici Epancin era în culmea indignării, și cu un aer de demnitate jignită o aștepta la capătul terasei pe Lizaveta Prokofievna. Nepotul lui Lebedev se grăbi să mai strecoare un cuvînt :

— Trebuie să recunoaștem, prințe, că ai știut să te servești cu multă dibăcie de... boala dumitale (ca să mă exprim mai politicos) ; ai știut să oferi cu atîta abilitate prietenia dumitale și banii, încît acum nici un om cu simțul demnității personale n-ar putea să-i primească. Ai făcut-o din prea multă naivitate sau din prea multă șiretenie... una din două ; de altfel, dumneata o știi prea bine.

— Dați-mi voie, domnilor, strigă Gavrilă Ardalionovici, care verificase între timp conținutul plicului, aici sînt numai o sută de ruble, și nu două sute cincizeci. Semnalează acest lucru, prințe, numai pentru ca să nu se ivească vreo neînțelegere.

— Lasă, n-are nici o importanță, dădu prințul din mîini, oprindu-l pe Gavrilă Ardalionovici.

— Ba nu este așa ! se agăță numaidecît și de asta nepotul lui Lebedev. Acest „lasă“ și „n-are importanță“ al dumatăle, prințe, e jignitor pentru noi. Noi nu ne-ascundem, ci declarăm pe față : da, plicul nu conține decît o sută de ruble în loc de două sute cincizeci ; dar ce, parcă nu-i totuna ?...

— Firește că nu-i totuna, strecură la rîndul său, cu un aer de nedumerire naivă, Gavrilă Ardalionovici.

— Nu mă întrerupe, nu sîntem așa de neghiobi cum ne crezi dumneata, domnule avocat ! strigă spumegînd de ciudă nepotul lui Lebedev. Se-nțelege că e o diferență între o sută de ruble și două sute cincizeci și asta nu-i totuna ; dar important e aici principiul, ne interesează inițiativa, iar dacă lipsesc o sută cincizeci de ruble, nu-i decît un amănunt. Ceea ce interesează, e faptul că Burdovski nu acceptă pomana dumatăle, excelență, că ți-o aruncă în obraz și, din punctul acesta de vedere, puțin importă că-s o sută de ruble sau două sute cincizeci. Burdovski a refuzat zece mii de ruble, ați văzut doar ; n-ar fi adus nici suta asta de ruble, dacă era un om necinstit ! Cele o sută cincizeci de ruble a trebuit să le dea lui Cebarov pentru cheltuieli de drum, ca să se deplaseze la prinț. Ați putea mai degrabă să vă bateți joc de stîngăcia noastră, de nepriceperea noastră în tratarea afacerilor ; de altfel, ați făcut totul pentru a ne face de ris ; dar să nu îndrăzniți să afirmați că nu sîntem cinstiți. Suma de o sută cincizeci de ruble, domnule, o vom restitui prințului, chiar dacă va trebui să adunăm ban cu ban, și o vom întoarce cu dobîndă. Burdovski e sărac, el nu dispune de milioane ; or, Cebarov, după călătoria lui, și-a prezentat nota de cheltuieli. Sperăm să avem cîștig de cauză... Cine, în locul lui, n-ar fi procedat la fel ?

— Cum cine ? ! exclamă prințul Ș.

— Aici te apucă nebunia, nu altceva ! strigă Lizaveta Prokofievna.

— Asta amintește, interveni amuzat Evgheni Pavlovici, care stătuse pînă atunci foarte liniștit, mulțumindu-se doar să observe, faimoasa pledoarie a unui avocat, care, asistînd de curînd

pe un individ acuzat de crimă (asasinase șase persoane cu scopul de a le prăda), a tras următoarea concluzie în apărarea clientului său : „E cît se poate de firesc, așadar, ca, în mizeria în care se zbătea, clientul meu să se fi gîndit să omoare aceste șase persoane ! De altfel, care dintre noi, domnilor, în locul lui, n-ar fi făcut la fel ?” Cam așa ceva a spus, în orice caz ceva foarte hazliu.

— Ajunge ! izbucni deodată Lizaveta Prokofievna aproape tremurînd de indignare. E timpul să isprăvim comedia asta !...

Cuprinsă de o tulburare nemaipomenită, ea își înălță semeț capul și cu o privire scînteietoare învălui sfidător toată asistența, în care, fără îndoială, în momentul acela, nu mai deosebea prietenii de dușmani. Clocotul de minie, stăpînit cu greu atîta timp, depășind limitele oricărei răbdări, atinsese acel punct culminant de aprigă răbufnire cînd o răfuială imediată devine impulsul principal și omul nu caută decît persoana pe care să-și verse focul. **Toți cei care o cunoșteau** pe Lizaveta Prokofievna înțeleseră îndată **că se petrecuse** cu ea ceva cu totul neobișnuit. Ivan Feodorovici îi mărturisea a doua zi prințului Ș. că „i se mai întîmplase ei **să aibă asemenea** crize, dar în halul în care a ajuns ieri, nu prea am **văzut-o** ; doar o dată la trei ani, dacă se mai întîmplă, în nici un caz mai des ! În nici un caz !” mai adăugă el sentențios.

— Destul, Ivan Feodorovici ! Lasă-mă ! strigă Lizaveta Prokofievna. De ce-mi oferi brațul abia acum ? Adineauri n-ai fost în stare să mă duci de aici ; ești doar bărbat, ești capul familiei, datoria dumitale era să mă iei de urechi și să mă scoți, dacă, în prostia mea, aș fi refuzat să te ascult și să te urmez. Cel puțin la fiicele dumitale să te fi gîndit ! Acum găsim noi drumul și fără dumneata ; pe un an întreg ne ajunge rușinea asta... Așteaptă, să-i mulțumesc mai întîi cum se cuvine prințului ! Mulțumim, prințe, pentru plăcerea pe care ne-ai făcut-o ! Și eu, proasta de mine, mă pregătisem să ascult ce mai spune tinerețul nostru... Dar e o infamie, o infamie ! E un haos, un scandal, nici în vis nu vezi așa ceva ! Or mai fi mulți d-ăștia, Dumnezeule ? Taci, Aglaia ! Taci, Alexandra ! Nu vă amestecați, că nu-i treaba voastră !... Și nu te mai învîrți ca un titirez în fața mea, Evgheni Pavlici, că mi s-a urît cu dumneata !... Așadar, tot dumneata, drăguțele, le mai ceri și iertare, se întoarce ea din nou către prinț. „Iartă-mă, va să zică, pentru că am îndrăznit să-ți ofer o avere“... Iar tu, zevzecule, ce ai găsit de ris ?

il luă ea la rost pe nepotul lui Lebedev. „Refuzăm, adică, cele zece mii de ruble ; nu cerșim, ci pretindem !“ Se face a nu ști că miine idiotul acesta se va duce la ei să le ofere din nou prietenia și banii ! Ai să te duci, nu-i așa ? Te duci, ai ? Spune, da sau nu ?

— Am să mă duc, răspunse cu blindețe și smerenie prințul.

— L-ați auzit ! Pe asta te bizui, se întoarse generăleasa din nou către Doktorenko, te și vezi cu banii în buzunar și de aceea faci pe grozavul, ca să ne arunci praf în ochi... Nu, dragul meu, asta s-o spui cui vrei, dar nu mie ; eu una îți văd gândurile ca în palmă și tot jocul vostru l-am ghicit de la început !

— Lizaveta Prokofievna ! se rugă prințul rușinat.

— Să mergem, Lizaveta Prokofievna, de mult e timpul, il luăm și pe prinț cu noi, spuse zîmbind și cu tonul cel mai calm cu putință prințul Ș.

Domnișoarele stăteau deoparte, vădit consternate ; Ivan Feodorovici era speriat de-a binelea ; și toată lumea, în genere, părea extrem de surprinsă. Cîțiva, care se țineau ceva mai deoparte de restul societății, zîmbeau pe furiș și schimbau vorbe pe șoptite ; chipul lui Lebedev exprima o supremă încîntare.

— Haos și scandal, doamnă, găsești peste tot, observă nepotul lui Lebedev, care de altfel era vizibil contrariat.

— Dar nu de felul acesta ! Nu în felul cum mi-a fost dat să văd acum, aici la voi, domnule, nu de acest fel ! răspunse cu o satisfacție răutăcioasă și cu un fel de furie isterică Lizaveta Prokofievna. Dar o să mă lăsați odată în pace ? se răsti ea la cei care încercau s-o potolească. Ei bine, dacă am ajuns pînă acolo, ca un avocat, cum ne-ai spus chiar acum dumneata, Evgheni Pavlici, să declare în plin tribunal că nu-i nimic mai firesc ca cineva, împins de sărăcie, să trimită pe lumea cealaltă șase persoane, atunci să știți că se apropie sfîrșitul lumii, așa ceva nu mi-a mai fost dat s-aud ! Acum îmi explic totul ! Parcă bilblițul, nevolnicul acesta n-ar fi în stare să facă moarte de om ? (Și-l arată pe Burdovski, care-o privea complet năucit.) Pun rămășag că e în stare ! Banii, cele zece mii de ruble ale tale, poate că nu ți-i primește, și poate chiar din motive de conștiință îi refuză, dar noaptea e în stare să vină să-ți taie beregata ca să ți-i scoată din sipet, și tot cu conștiința împăcată o va face. Asta n-ar mai fi, după el, o faptă necinstită ! Aici, vedeți dumneavoastră, ar fi vorba de „un nobil impuls al desperării“, ar fi „negare“ sau dracu mai știe ce !... Ptiu !... totul e

pe dos acum, toată lumea e anapoda. Ai o fată pe care o crești cu grijă și deodată, în mijlocul străzii, hop ! sare într-o trăsură ⁵² : „Mămico, m-am măritat mai alaltăieri cu cutărică, Karlîci sau Ivanîci, adio !“ Găsiți că e bine așa ? E firesc, e demn de respect ? Problema femeii ? Uite, chiar și mucosul ăsta (ea îl arată pe Kolea), mai deunăzi, umbla să-mi demonstreze, cu spume la gură, că tocmai asta ar fi „problema femină“. Să zicem că maică-ta e o proastă, o incultă, oricum însă trebuie să fii om și să te porți cu ea ca față de o mamă !... Și de ce, mă rog, erați atât de țănoș și cu nasul pe sus cînd ați intrat adineauri în casa asta ? Ce ați vrut să arătați cu asta ? „Păzea, adică, să nu cumva să îndrăznească careva să se apropie de noi... Sintem cineva, nu glumă ! Toate drepturile ni se cuvin nouă, iar tu nici măcar să cricnești în fața noastră să nu te-ncumeți ! Nouă să ne dai cel mai mare respect și toată considerația, cum nici nu există poate, în schimb noi te vom trata ca pe cel din urmă lacheu !“ Dumnealor caută adevărul, sint setoși de dreptate, dar asta nu i-a împiedicat să-l ponegrească pe omul acesta și să-l calomnieze în modul cel mai infam într-un articol de gazetă. „Nu cerem, pretindem ! Și nu vei auzi din partea noastră nici un cuvînt de recunoștință, pentru că ceea ce faci, o faci pentru a-ți satisface propria ta conștiință !“ Ce morală ! Păi, dacă dumneata nu-i vei datora prințului nici un fel de recunoștință, atunci și prințul, la rîndul său, poate să spună că nici el nu simte nici un fel de recunoștință față de Pavlișcev, întrucît, judecînd așa, nici Pavlișcev nu făcea acte de bunătate decît pentru împăcarea propriei lui conștiințe. Or, toată pretenția dumitale ți-o întemeiezi tocmai pe această recunoștință a prințului față de Pavlișcev ; că doar nu dumneata i-ai împrumutat bani, nu dumitale îți datorează el ; pe ce te bizuiai atunci, dacă nu pe sentimentul lui de recunoștință ? Și atunci cum poți să te dezici de acest sentiment pe care-l pretinzi de la alții ? Descreierăților ! Acuză societatea că-i sălbatică și lipsită de omenie pentru faptul că împoașcă cu noroi o fată înșelată ! Păi, dacă acuzi societatea pentru acest lucru, înseamnă că recunoști vina societății de a-i fi pricinuit fetei aceleia o mare durere. Iar dacă acest lucru îi pricinuieste durere, cum îți permiți atunci s-o dai la gazetă și chiar tu s-o lași la cherecul aceleiași societăți fără să te gîndești că prin asta ai s-o faci să sufere ? Nebunilor ! Vanitoșilor ! N-au credință în Dumnezeu, n-au credință în Hristos ! Vă roade trufia și vanitatea pînă

intr-atît, încît veți ajunge să vă sfișiți unii pe alții, v-o prezic eu. Și mai poate spune cineva că nu-i o sminteală și haos, că tot ce se petrece nu-i o nerușinare? Iar, după toate, naivul acesta nu mai știe cum să le ceară iertare! Or mai fi oare mulți ca voi? Vă vine a ride, ai? Că m-am făcut de rușine, stînd aici la palavre cu voi! Așa este, de, nu mai e nimic de făcut, am pățit rușinea! Iar tu ai face bine să nu te mai hlizești, bezmeticule! se năpusti ea deodată asupra lui Ippolit. De-abia își mai trage sufletul și tot umblă să-i pervertească pe alții. L-ai zăpăcit și pe mucosul ăsta (îl arată ea din nou pe Kolea); nu vorbește decît de tine; i-ai împuiat capul cu tot felul de ineptii; și nu ai credință în Dumnezeu, și pe el l-ai făcut ateu, cînd de fapt meriți o păruială, ca să-nveți minte, domnul meu! Mi-e silă de voi toți!... Mi-e silă! Și așa, va să zică, prințe Lev Nikolaevici, miine te duci la ei? Te duci, nu-i așa? mai repetă ea întrebarea, aproape sufocîndu-se de furie.

— Mă duc, Lizaveta Prokofievna.

— Atunci nici nu vreau să te cunosc de azi înainte! Făcu o mișcare bruscă, dînd să plece, dar tot atît de brusc se răzgîndi. Te pomenești că și la păgînul ăsta ai să te duci? arătă ea spre Ippolit. Și ce te holbezi la mine, rînjind prostește! țipă ea cu un glas nefiresc și se repezi deodată spre tînarul bolnav, al cărui zîmbet batjocoritor o scotea din sărute.

— Lizaveta Prokofievna! Lizaveta Prokofievna! Lizaveta Prokofievna! se auziră în același timp, din toate părțile, mai multe glasuri.

— *Măman*, e o rușine! strigă Aglaia.

— Nici o grijă, Aglaia Ivanovna, o asigură cu mult calm Ippolit, în timp ce generăleasa îl apucase de braț și, fără să știe nici ea de ce, îl stringea cu putere; înfiptă în fața lui, nu-și lua privirea furioasă de pe fața tînarului. Nici o grijă, mama dumitale își va da seama numaidecît că nu se cade să se năpus-tească așa asupra unui muribund... sînt gata să explic pentru ce rideam... aș fi încîntat să mi se îngăduie...

Un acces violent de tuse, care ținu un minut întreg, îl împiedică să-și isprăvească fraza.

— Trage să moară, dar gura tot nu-i tace! strigă Lizaveta Prokofievna, liberînd brațul lui Ippolit și uitîndu-se cu groază cum își șterge singele care-i venise pe gură. Ce să mai vorbești? Du-te mai bine de te culcă...

— Asta am să și fac, răspunse încet, cu o șoaptă răgușită, Ippolit ; cum ajung acasă, mă întind în pat... Știu prea bine că nu mi-au mai rămas de trăit mai mult de cincisprezece zile. Chiar B-n⁵³ mi-a spus-o săptămîna trecută... De aceea, dacă-mi îngăduiți, aș vrea să spun cîteva cuvinte înainte de a-mi lua rămas bun.

— Ce, ai înnebunit ? Ia lasă prostiile ! Acum trebuie să te îngrijești, nu să ții discursuri. Du-te, du-te și te culcă ! strigă Lizaveta Prokofievna speriată.

— Dacă mă culc, s-a terminat, nu mă mai scol, răspunse Ippolit cu un zîmbet șters ; chiar ieri am vrut să mă pun la pat pentru a nu-l mai părăsi, dar am amînat pentru o zi-două, cît timp mă mai țin încă pe picioare !... Am amînat ca să vin astăzi aici, cu ei... Numai că sînt tare obosit... fără putere...

— Șezi jos, șezi pe scaun, de ce stai în picioare ? se neliniști Lizaveta Prokofievna și-i dădu chiar ea un scaun.

— Vă mulțumesc, reluă el cu blîndețe, așezați-vă și dumneavoastră în fața mea, să mai stăm de vorbă... Trebuie neapărat să stăm de vorbă, Lizaveta Prokofievna, acum țin la asta... urmă Ippolit, zîbind din nou generăleseii. Gîndiți-vă că mă aflu pentru ultima oară astăzi la aer curat, în mijlocul naturii, și printre oameni, printre cei vii, iar peste două săptămîni voi fi probabil sub pămînt. Cu alte cuvinte, parcă mi-aș lua rămas bun de la oameni și de la natură. Nu sînt prea sentimental, și totuși, închipuiți-vă, sînt foarte mulțumit că totul s-a întîmplat aici, la Pavlovsk, cel puțin, în mijlocul naturii ; măcar vezi arborii înverziți.

— Nu, nu se poate, amînăm convorbirea pentru altă zi, se alarmă tot mai mult Lizaveta Prokofievna ; ai febră mare. Adineauri zbierai și țipai ca din gură de șarpe, iar acum de-abia îți tragi sufletul, te înăbuși ! .

— Lăsați că-mi revin îndată, numai să mă odihnesc puțin. Pentru ce nu voiți să-mi satisfaceți ultima dorință ?... Știți, de multă vreme nădăjduiam să vă cunosc, Lizaveta Prokofievna : am auzit atîtea despre dumneavoastră... de la Kolea ; e aproape singurul om care nu m-a părăsit... Sînteți o femeie originală, o femeie excentrică, m-am convins și eu acum... Știți că v-am și îndrăgit puțin ?

— Doamne-Dumnezeule, și eu care eram cît pe ce să-l lovesc !

— V-a împiedicat Aglaia Ivanovna, dacă nu mă înșel ? E fiica dumneavoastră Aglaia Ivanovna, nu-i așa ? E atît de fru-

moasă, că adineauri, intrînd aici, am recunoscut-o imediat, cu toate că n-o văzusem niciodată. Lăsați-mă, cel puțin, să admir pentru cea din urmă oară în viață frumusețea ei, spuse Ippolit cu jenă, schițînd un zîmbet chinuit. Uite, și prințul e aici, și soțul dumneavoastră, și întreaga societate. De ce refuzați să-mi satisfaceți cea din urmă dorință ?

— Un scaun ! porunci Lizaveta Prokofievna, dar fără să mai aștepte, luă unul și se așeză în fața lui Ippolit. Kolea, i se adresă ea poruncitor, ai să-l duci chiar acum acasă, iar mîine vin și eu negreșit...

— Dacă-mi dați voie, aș cere prințului o ceașcă de ceai... Mă simt tare ostenit. Știți ce trebuie să facem, Lizaveta Prokofievna ? Ați vrut, mi se pare, să-l invitați pe prinț să ia ceaiul cu dumneavoastră. Rămîneți mai bine aici, să petrecem seara împreună, și cu siguranță prințul ne va oferi la toți cîte o ceașcă de ceai. Iertați-mă că vorbesc astfel... Dar vă cunosc, sinteți bună, prințul e bun și el... sintem cu toții niște oameni extrem de buni, buni pînă la ridicul.

Prințul începu să se agite ; Lebedev ieși în mare grabă, urmat de Vera.

— Fie, hotărî autoritar generaleasa, vorbește, dar nu prea tare și fără să te aprinzi. M-ai înduișat, zău așa... Prințe ! La drept vorbind, n-ai merita să beau ceai la dumneata, dar fie, rămîn, numai să știți că n-am de gînd să cer scuze nimănui ! Nimănui ! E absurd !... De altfel, pentru ocara pe care ți-am făcut-o, prințe, iartă-mă ; dacă vrei, bineînțeles. Eu nu rețin pe nimeni, adăugă deodată, adresîndu-se cu un aer mînios bărbatului și fiicelor sale, ca și cum le-ar fi reproșat ceva ; pot să mă întorc acasă și singură...

Dar n-o lăsară să isprăvească. Veniră în grabă cu toții în jurul ei. Prințul îmbia pe toată lumea să mai rămînă să ia ceaiul, scuzîndu-se că nu se gîndise mai înainte la asta. Pînă și generalul deveni extrem de amabil, murmurînd cîteva cuvinte de politete și întrebînd-o grijuliu pe Lizaveta Prokofievna dacă nu-i era frig pe terasă. Puțin a mai trebuit ca să-l întrebe și pe Ippolit „dacă era de multă vreme la Universitate“, dar se abțînu. Evgheni Pavlovici și prințul Ș. își recăpătară dintr-o dată buna dispoziție și amabilitatea. Adelaida și Alexandra păreau încă mirate, deși pe fețele lor se citea acum mulțumirea ; pe scurt, toți păreau foarte bucuroși că, în sfîrșit, criza de nervi a Lizavetei Prokofievna trecuse. Numai Aglaia continua să rămînă

posomorită, așezîndu-se retrasă mai la o parte. Toți ceilalți musafiri rămaseră și ei ; nimeni nu voi să se retragă, nici chiar generalul Ivolghin. Dar Lebedev îi șopti în treacăt cîteva cuvinte, care se vede treaba că nu-i prea plăcură, căci se ascunse imediat într-un colț. Prințul adresă aceeași invitație și lui Burdovski, rugîndu-l să rămînă împreună cu însoțitorii săi la ceai. Drept răspuns, ei murmurară ceva printre dinți, pretextînd că-l vor aștepta pe Ippolit, și separîndu-se de restul societății, se așezară în colțul cel mai îndepărtat al terasei. Ceaiul fusese probabil de mult pregătit la Lebedev pentru membrii familiei, deoarece fu servit aproape imediat. Pendula din casă bătuse ora unsprezece.

X

După ce-și muie buzele în ceașca pe care i-o oferise Vera Lebedeva, Ippolit o puse pe masă și-și plîmbă ochii în jurul său. Părea jenat, aproape rușinat.

— Vedeți, Lizaveta Prokofievna, spuse el cu o grabă ciudată, ceștile acestea de porțelan de cea mai fină calitate nu se scot niciodată din bufetul lui Lebedev, le ține închise sub cheie ; i le-a adus soția ca zestre ; acum însă ni s-a servit ceai în ele ; e în onoarea dumneavoastră, bineînțeles, atît de fericit se simte el...

Voi să mai adauge ceva, dar nu găsi cuvinte.

— S-a fisticit, mă așteptam la asta ! zise deodată Evgheni Pavlovici la urechea prințului. Semn rău, nu-i așa ? Parcă-l văd acum că de ciudă îi trîntește Lizavetei Prokofievna vreo necuviință care s-o scoată iarăși din sărite.

Prințul îl privi întrebător.

— Nu te temi de vreo excentritate ? continuă Evgheni Pavlovici. Drept să-ți spun, nici eu ; ba chiar aș dori să se-ntîmple ; nu de altceva, dar n-ar fi de loc rău ca simpatica noastră Lizaveta Prokofievna să primească o lecție chiar astăzi, imediat ; nici nu mă gîndesc să plec înainte de a asista la o scenă ca asta. Dar ce ai ? Nu te simți bine ?

— Lasă asta, vreau să ascult. Da, nu prea mă simt bine, răspunse distrat, pierzîndu-și răbdarea, prințul. Auzise pronunțîndu-i-se numele ; Ippolit vorbea de el.

— Nu credeți ? spunea Ippolit cu un rîs nervos, aproape isteric. E și natural să fie așa ; o să vedeți însă că prințul nu se va îndoi o clipă și nici nu se va mira de loc.

— Auzi, prințe ? întrebă Lizaveta Prokofievna, întorcîndu-se către el. Auzi ?

Toată lumea rîdea. Lebedev se strecură grăbit lîngă generăleasă, învîrtindu-se cu neastîmpăr în fața ei.

— Pretinde că măscăriciul ăsta, proprietarul dumitale... și-a dat și el obolul la ticluirea articolului pe care l-am ascultat adineauri și unde te-au încondeiat așa de frumos. I-a dat o mină de ajutor domnului acestuia, autorului...

Prințul aruncă o privire uluită către Lebedev.

— De ce nu spui nimic ? îl apostrofă Lizaveta Prokofievna, bătînd din picior.

— Ce să spun, murmură prințul, uitîndu-se mereu la Lebedev, acum văd și eu că într-adevăr așa este.

— E adevărat ? întrebă ea iute pe Lebedev.

— Purul adevăr, excelență ! declară acesta ferm și hotărît, fără cea mai mică sfială, ducînd mîna la inimă.

— Și încă te mai și lauzi ! strigă generăleasa, aproape să sară în sus la auzul acestui răspuns.

— Sînt un nemernic, un nemernic, murmură Lebedev, lăsîndu-și capul tot mai jos și lovindu-se cu pumnii în piept.

— Ei, și ce mare merit, mă rog, că te recunoști un nemernic ? Crezi că e de ajuns să spui : sînt un nemernic și ai și scăpat de încurcătură. Și nu ți-e rușine, prințe, să te însoțești cu astfel de oameni ? Ți-am mai spus doar ! Să știi că n-am să ți-o iert niciodată.

— Prințul o să mă ierte, spuse smerit și cu multă convingere Lebedev.

— Numai dintr-o nobilă pornire, doamnă ! interveni neașteptat, cu glas răsunător, Keller, care își părăsi deodată locul și se apropie de Lizaveta Prokofievna. Numai și numai dintr-o pornire nobilă și numai pentru ca să nu trădez un prieten compromis n-am amintit adineauri nimic de amestecul lui, cu toate că tot el îl îndemna pe prinț să ne dea pe scări afară, după cum ați auzit și dumneavoastră. Ca să restabilim adevărul, declar că m-am adresat într-adevăr lui și că i-am plătit șase ruble, dar nu ca să-mi îndrepte stilul, ci ca să mă informeze asupra unor fapte care, în mare parte, îmi erau necunoscute și în privința cărora îl consideram o persoană competentă. Cit despre ghetre, pofta de mîncare la pensiunea profesorului elvețian, cifra de

cincizeci de ruble în loc de două sute cincizeci, în sfârșit, tot ansamblul acesta de detalii îi aparține exclusiv lui, pentru care a și primit cele șase ruble ; în ceea ce privește stilul însă, vă asigur că n-are nici un merit.

— Vreau să precizez, îl întrerupse Lebedev cu o grabă febrilă și glas onctuos, provocînd un nou val de rîsete, că am revăzut și am îndreptat numai prima parte a articolului ; pe la mijloc însă, n-am căzut de acord și ne-am certat în privința unui punct, așa că n-am mai revăzut și partea doua. De aceea, frazele agramate de acolo (și sînt destule !) rog să nu-mi fie atribuite...

— Uite ce-l doare pe dumnealui ! strigă Lizaveta Prokofievna.

— Dați-mi voie să vă întreb : cînd a fost retușat articolul acesta ? întrebă Evgheni Pavlovici, adresîndu-se lui Lebedev.

— Ieri dimineată, răspunse Keller. Am avut o întrevvedere și ne-am angajat pe cuvînt de onoare să păstrăm secretul.

— Cam în același timp se lingusea pe lingă tine și te asigura de devotamentul lui. Ce oameni ! Nu mai am nevoie de cărțile tale, să nu mi-l mai aduci pe Pușkin al tău, și fiica ta să nu-mi mai calce pragul !

Lizaveta Prokofievna voia tocmai să se ridice, cînd, văzîndu-l pe Ippolit că rîde, se răsti minioasă :

— Așa, va să zică, ai vrut să-ți bați joc de mine ? !

— Ferească sfîntul, replică el cu un zîmbet forțat, dar trebuie să spun că mă uimește mai ales felul dumneavoastră original de a fi, cu totul ieșit din comun, Lizaveta Prokofievna ; mărturisesc sincer, înadins l-am dat de gol pe Lebedev, pentru că știam ce efect va avea asupra dumneavoastră, numai asupra dumneavoastră, căci prințul îl va ierta cu siguranță, dacă nu l-a și iertat... ba poate că i-a găsit în gînd și o scuză, nu-i așa, prințe ?

Gîfîia, pe măsură ce creștea ciudata lui înflăcărare.

— Ei și ?... făcu minioasă generăleasa, surprinsă de tonul lui. Ce vrei să spui cu asta ?

— Și despre dumneavoastră am auzit povestindu-se multe lucruri de acest fel... mi-au făcut mare plăcere... am început să vă stimez foarte mult... continuă Ippolit.

Așa cum vorbea el acum, părea că una spune și altul îi e gîndul, și cu aceleași cuvinte ar fi vrut, de fapt, să spună cu totul altceva. Vorbea cu o nuanță de ironie, dar, în același timp, era extrem de agitat, se uita bănuitor împrejurul lui, se încurca și

pierdea în fiecare moment şirul ideilor. Toate acestea, unite cu paloarea chipului său de tuberculos, cu strălucirea febrilă a ochilor şi cu privirile lui halucinante, atrăgeau, bineînţeles, din ce în ce mai mult atenţia tuturor.

— Ar fi trebuit, de altfel, să mă mire faptul, deşi (mărturisesc) nu cunosc de loc lumea, nu numai că aţi rămas adineauri într-o societate atât de compromiţătoare pentru dumneavoastră, în societatea unor oameni cum sîntem noi, prietenii mei şi cu mine, dar aţi lăsat şi pe „domnişoarele acestea să asiste la discutarea unui caz atât de scandalos, deşi cred că ele au avut prilejul să cunoască multe lucruri din romanele citite. De altfel, poate că mă-nşel... căci mă cam încurc, dar, în tot cazul, cine, în afară de dumneavoastră, ar fi putut... la cererea unui băieţandru (ei da, a unui băieţandru, recunosc) să-şi petreacă seara aici, cu el şi cu ceilalţi... să asculte tot... ca să-i fie apoi ruşine a doua zi... (îmi dau seama, de altfel, că nu mă exprim bine). Apreciez gestul acesta şi-mi exprim tot respectul, deşi pe faţa excelenţei-sale, soţul dumneavoastră, se citeşte limpede că toate astea îi sînt extrem de neplăcute... Hi, hi ! rîse el, încurcîndu-se definitiv şi deodată fu cuprins de un nou acces de tuse, care, vreme de două minute, nu-l mai lăsa să vorbească.

— Poftim, şi-a pierdut respiraţia ! observă tăios şi cu răceală Lizaveta Prokofievna, privindu-l pe bolnav cu o curiozitate severă. Ei bine, dragă băiete, să isprăvim odată. Ajunge !

— Dă-mi voie să-ţi atrag atenţia la rîndul meu, domnule, încep deodată Ivan Feodorovici pe un ton enervat, că nevastă-mea se află aici la prinţul Lev Nikolaevici, prietenul şi vecinul nostru, şi că în tot cazul nu dumitale ţi-e dat, tinere, să judeci faptele Lizavetei Prokofievna şi nici nu ţi-e îngăduit să exprimi în prezenţa mea părerea pe care o ai despre expresia feţei mele. Aşa să ştii. Şi dacă nevasta mea a rămas aici, continuă el cu o enervare crescîndă, a făcut-o mai degrabă de mirare, domnule, şi dintr-o curiozitate explicabilă, pentru a vedea nişte tineri din ziua de azi cu vederi foarte ciudate. Şi eu personal am rămas aici, aşa cum mă opresc uneori în stradă, ca să mă uit la ceva... ca la... ca la... ca la...

— Ca la o raritate, îi veni în ajutor Evgheni Pavlovici.

— Exact, reluă excelenţa-sa, fericit că poate ieşi din încurcătură, întocmai ca la o raritate. În orice caz însă, mi se pare foarte ciudat şi mihnitor, dacă este corect gramatical să mă exprim aşa, faptul că dumneata, tinere, n-ai înţeles că Lizaveta

Prokofievna a rămas cu dumneata pentru că ești bolnav — dacă într-adevăr ești pe moarte — dintr-un sentiment de milă, ca să zic așa, deșteptat de vorbele dumitale jalnice, domnule, și că numele ei, calitățile, poziția ei socială o pun la adăpost de orice necuviință... Lizaveta Prokofievna, isprăvi generalul, roșustacojiu de minie, dacă vrei să plecăm, să ne luăm rămas bun de la prea bunul nostru prinț și...

— Mulțumesc pentru lecție, domnule general, întrerupse cu o gravitate neașteptată Ippolit, privindu-l gânditor.

— Să mergem, *maman*, ce mai așteptăm? spuse cu minie și cu nerăbdare în glas Aglaia, ridicându-se ostentativ de pe scaun.

— Încă două minute, dacă-mi dai voie, dragă Ivan Feodоровici, rosti cu demnitate Lizaveta Prokofievna, mi se pare că are febră mare și delirează; se cunoaște după ochi; nu-l putem lăsa aici în halul acesta. Lev Nikolaevici, n-ar putea să rămână la dumneata peste noapte, ca să nu fie nevoit să plece acum la Petersburg? *Cher prince*,* te plictisești? se adresează ea într-o doară prințului Ș. Apropie-te, Alexandra, ți s-a cam zburlit părul, draga mea.

Netezi părul fiicei sale, deși nu era nevoie, pe urmă o sărută; se vede că numai pentru asta o și chemase.

— Vă credeam în stare să înțelegeți ideile înaintate... reluă Ippolit, revenindu-și din îngândurare. Da, iată ce voiam să vă spun, se învioră el deodată, cu bucuria omului care-și amintește subit de ceva. Burdovski vrea sincer să-și apere mama, nu-i așa? Când colo, reiese că el e acela care-o face de ris. Prințul vrea să-i vină în ajutor lui Burdovski; îi oferă deschis și cu toată sinceritatea, o dată cu prietenia lui, și o considerabilă sumă de bani; e singurul dintre noi toți, poate, care nu-l disprețuiește, și totuși, iată-i, unul în fața celuiilalt, ca doi dușmani... Ha, ha, ha! Cu toții îl disprețuiți pe Burdovski pentru atitudinea lui urită, după părerea voastră, față de maică-sa, nu-i așa? Așa-i? Așa-i? Spuneți! Vă place grozav ca totul să pară frumos, distins; numai asta vă interesează, nu-i așa? (Bănuiam de mult că țineți numai la asta!) Ei bine, să știți că poate nici unul dintre voi nu și-a iubit mama așa cum și-o iubește Burdovski! Dumneata, prințe, știu că ai trimis în ascuns bani mamei lui Burdovski prin intermediul lui Ganecika. Și uite, fac prinsoare, urmă el cu un hohot de ris isteric, că acum

* Dragă prințe (fr.).

Burdovski te acuză de indelicatețe și te ține de rău că nu ai fost respectuos față de maică-sa ! Sînt sigur că așa este ! Ha, ha, ha !

Din nou răsufierea i se opri în gît și începu să tușească.

— Ei, gata ? Ai spus tot ? Acum du-te și te culcă, ai fri-soane, îl îndemnă nerăbdătoare Lizaveta Prokofievna, privindu-l cu ochi îngrijorați pe bolnav. O, Doamne ! Tot mai vorbește !

— Dumitale îți vine să rizi, mi se pare. Pentru ce rizi într-una de mine ? Am observat că tot timpul mă ironizezi ! spuse Ippolit, pornit pe ceartă, lui Evgheni Pavlovici, care, într-adevăr, rîdea cu poftă.

— Voiam numai să te întreb, domnule... Ippolit... scuză-mă, ți-am uitat numele de familie.

— Domnul Terentiev, interveni prințul.

— Da, Terentiev. Îți mulțumesc, prințe, adineauri a fost pronunțat, dar nu l-am reținut... Voiam să te întreb, domnule Terentiev, dacă te-ai exprimat vreodată cum că ți-ar fi de ajuns să-i vorbești mulțimii un sfert de oră numai, oriunde, fie chiar și de la o fereastră, ca să-i convingi îndată pe oameni și să-i faci să te urmeze ?

— E foarte posibil să mă fi exprimat astfel... răspunse Ippolit, căutînd să-și aducă aminte. Am spus-o, firește, mi-aduc aminte precis !... adăugă el repede, însuflețindu-se din nou și ațintindu-și ferm privirea în ochii lui Evgheni Pavlovici. Ei, și ce-i cu asta ?

— Absolut nimic ; am întrebat numai așa, ca să știu.

Evgheni Pavlovici tăcu, dar Ippolit continuă să se uite la dinsul țintă, într-o așteptare încordată.

— Ei bine, tot n-ai isprăvit ? îl apostrofă Lizaveta Prokofievna pe Evgheni Pavlovici. Isprăvește mai repede, drăguță, că e timpul să se culce ; sau poate nu știi cum să termini ? (Clocotea de indignare.)

— Aș vrea să adaug doar atît, reluu zîmbind Evgheni Pavlovici, că tot ce-au spus aici prietenii dumitale, domnule Terentiev, și tot ce-ai expus dumneata personal cu un talent absolut de netăgăduit se reduce, după părerea mea, la teza care proclamă triumful dreptului înainte de toate, și independent de orice, ba chiar excluzînd tot restul, și poate chiar înainte de a se cerceta și a se ști în ce anume constă acest drept ? Nu știu, poate că mă înșel ?

— Te înșeli, desigur ; de fapt, nici nu te înțeleg... și mai departe ?

Din colțul terasei se auzi o rumoare. Nepotul lui Lebedev mormăi ceva nedeslușit.

— Aproape că am și isprăvit, răspunse Evgheni Pavlovici. Voiam să spun numai că de la teza aceasta se poate sări foarte ușor la dreptul forței, adică direct la dreptul pumnului și al bunului plac personal, conform principiului „așa vreau, așa fac”. Principiu la care, de altfel, foarte frecvent s-a recurs în lume. Nu a preconizat Proudhon dreptul forței ? În timpul războiului din America, mulți liberali din cei mai progresiști s-au declarat în favoarea plantatorilor pentru motivul că negrii, fiind negri, rasă inferioară celei albe, dreptul forței le aparține albilor...

— Ei și ?

— Cu alte cuvinte, dumneavoastră nu negați dreptul forței ?

— Mai departe !

— Cel puțin sintetizi consecvenți ; voiam numai să observ că de la dreptul forței la dreptul tigrilor și al crocodililor sau chiar la Danilov și la Gorski ⁵⁴ nu-i decît un pas.

— Nu știu ; mai departe ?

Ippolit aproape că nici nu-l asculta pe Evgheni Pavlovici și chiar dacă-i spunea „ei și” ?, „mai departe !”, părea că o face mai mult în virtutea unei vechi deprinderi în felul lui de a discuta și nu din atenție sau de curiozitate.

— Mai departe nimic... asta-i tot.

— Să știi că nu mă supăr pe dumneata, încheie cu totul neașteptat Ippolit și, fără să-și dea seama probabil de tot ce făcea, îi întinse mîna cu același zîmbet pe buze.

Evgheni Pavlovici rămase mirat de acest gest, dar se grăbi să-i strîngă mîna cu aerul cel mai serios din lume, ca și cum ar fi primit iertarea.

— N-aș putea să nu adaug, spuse el cu același ton de considerație echivocă, mulțumirile mele pentru bunăvoința cu care m-ai lăsat să vorbesc, dat fiind că liberalii noștri, după cum am avut prilejul să mă conving de nenumărate ori, nu îngăduie niciodată altuia să aibă păreri proprii și răspund imediat preopinientului lor cu injurii, dacă nu chiar și cu argumente mai tari...

— Remarca dumitale e perfect adevărată, întări generalul Ivan Feodorovici ; apoi, încrucișîndu-și mîinile la spate și căs-

cînd de plictiseală și necaz, se duse să-și reia locul mai la o parte, lingă scara de ieșire.

— Ei, haide, ți-ajunge acum, îi spuse deodată Lizaveta Prokofievna lui Evgheni Pavlovici, mi s-a urît cu voi...

— Da, e timpul, se ridică brusc și speriat parcă Ippolit, rotindu-și în jur privirea îngrijorată, v-am reținut; voiam să vă spun tot... credeam că totul... pentru ultima oară... N-a fost decît o fantezie...

Se vedea că era într-o stare de adevărat delir, din care se mai smulgea din cînd în cînd pentru cîteva momente; și atunci, cuprins de o înflăcărare trecătoare, debita frînturi de idei din mulțimea gîndurilor pe care le frămîntase și le formulase în fraze de mult învățate pe patul de suferință, în nesfîrșitele ceasuri de singurătate și insomnie.

— Așadar, adio! rosti el tăios. Credeți că mi-e ușor să vă zic „adio”? Ha, ha! își bătu el joc cu necaz de propria-i întrebare *stîngace*, înfuriindu-se parcă pentru faptul de a nu fi izbutit să exprime ceea ce dorea. Urmă apoi cu glas iritat: Excelență, am onoarea să vă invit la înmormîntarea mea, dacă, bineînțeles, veți binevoi s-o onorați cu prezența dumneavoastră, și... pe toată lumea, domnilor, pe toți vă invit împreună cu generalul!...

Apoi izbucni din nou în rîs; era însă rîsul unui om dement. Lizaveta Prokofievna, speriată, se apropie de dînsul și-l apucă de braț. El o privi țintă, cu același rîs batjocoritor, care părea să fi încremenit pe fața-i răvășită de boală.

— Știți c-am venit aici anume ca să văd copacii? Iată-i... (Și arată cu mîna spre copacii din parc.) Găsiți ceva caraghios în asta? Nu-i așa că nu e de loc caraghios? o întrebă el grav pe Lizaveta Prokofievna și deodată căzu iar pe gînduri; în clipa următoare însă, ridică iar capul, ca și cum ar fi căutat cu privirea pe cineva. Îl căuta pe Evgheni Pavlovici, care rămăsese în același loc, în dreapta, foarte aproape de el. Dar Ippolit uitase de asta și acum își plimba privirea asupra tuturor. A, n-ai plecat! spuse el cînd dădu în sfîrșit cu ochii de el. Adineauri ai făcut mare haz de faptul că m-aș fi gîndit să țin un discurs de un sfert de ceas la fereastră... Dar știi dumneata că am trăit infinit mai mult decît ar arăta cei optsprezece ani ai mei? Am stat atîta timp țintuit la pat, am privit atîta pe fereastra aceea și m-am gîndit atîta la toate și despre toți... încît... Un mort n-are vîrstă, o știți. Îmi spuneam asta săptămîna trecută, deș-teptîndu-mă în toiul nopții... Știți de ce vă este frică cel mai

mult ? Vă temeți mai ales de sinceritatea noastră, chit că ne disprețuiți ! Și gîndul acesta mi-a venit tot atunci, în noaptea aceea de veghe, cu capul pe pernă... Ați crezut cumva că am vrut să-mi bat joc de dumneavoastră adineauri, Lizaveta Prokofievna ? Nu, asemenea gînd era departe de mine ; dimpotrivă, am vrut să vă aduc elogii... Kolea mi-a spus că prințul vă consideră drept un copil... asta e bine, e frumos... Dar ce voiam să mai spun...

Își acoperi fața cu mîinile, încercînd să-și adune gîndurile.

— Da. Asta era. Adineauri, cînd ați vrut să plecați, mi-a trecut prin gînd : pe oamenii aceștia, care sînt aici, n-o să-i mai văd niciodată, niciodată ! E pentru ultima oară că mai văd copaci : de acum înainte, nu mai rămîne decît un zid de cărămidă roșie, zidul casei Meyer.. în fața ferestrei mele... Ei bine, spune-le asta... Încearcă să le-o spui : iată o fată frumoasă... doar ești un mort, prezintă-te ca atare, spune-le că „unui cadavru îi este îngăduit să spună orice“... și că nu mai e nici un pericol ca prințesa Maria Alexeevna să mai zică ceva,⁵⁵ ha, ha, ha... Cum, nu vă vine să credeți ? întrebă el, plimbîndu-și neîncrezător privirea pe fețele celorlalți. Stînd mereu cu capul pe pernă, mi-au venit multe idei... Am ajuns la convingerea că natura își cam bate joc de noi, oamenii. Adineauri spuneți că sînt ateu, dar știți că natura aceea... Pentru ce rideți iar ? Sînteți de o cruzime nemaipomenită ! spuse el deodată, privindu-i pe cei din jur cu o expresie de tristă dojană. Să știți însă că nu l-am pervertit pe Kolea, isprăvi el cu alt ton, de astă dată grav și ferm, amintindu-și parcă de impunitățile lor.

— Nimeni, nimeni nu ride de tine aici, liniștește-te ! se frămînta Lizaveta Prokofievna, adînc mișcată. Mîine va veni un alt doctor să te vadă ; celălalt s-a înșelat ; dar așază-te, abia te ții pe picioare ! Aiurezi... Ah ! ce ne facem acum cu el ! strigă ea speriată, silindu-l să se așeze iar în fotoliu.

O lacrimă se prelinse pe obrazul Lizavetei Prokofievna. Văzînd aceasta, Ippolit rămase uluit ; ridică mina și o întinse sfios spre obrazul ei, atingînd cu degetul stropul de lacrimă. Un zîmbet copilăros îi lumină fața.

— Eu... începu el înviorat, nu știți că vă... îmi vorbea mereu de dumneavoastră cu atîta entuziasm, uite, el, Kolea... îmi place entuziasmul lui. Nu l-am pervertit ! Numai pe el îl cruț din atîta lume... aș fi vrut să-i las pe toți în pace, pe toți, dar n-a mai rămas nimeni, nimeni... Voiam să fiu un om de acțiune, să fac ceva pentru societate, aveam acest drept... Ah ! cîte lucruri n-am năzuit să

fac în viață ! Acum nu mai doresc nimic, nu mai vreau să doresc. m-am jurat să nu mai vreau nimic ; las'să caute alții, fără mine, adevărul ! Da, natura e perfidă ! La ce bun, exclamă el, însuflețindu-se deodată, la ce bun creează ea cele mai bune ființe, ca la urmă să-și bată joc de ele ! Cine a făcut, dacă nu ea, ca singura făptură a cărei perfecțiune a fost recunoscută pe pământ... cine altul dacă nu ea, natura, după ce a înfățișat omenirii această perfecțiune, a făcut ca aceeași făptură sublimă să rostească cuvântul de pe urma căruia s-a vărsat atîta sînge, încît dacă s-ar fi vărsat dintr-o dată, cu siguranță că s-ar fi înecat omenirea întreagă ! O, e mai bine că mor ! Și eu aș fi spus poate vreo minciună din asta înspăimîntătoare, pentru că negreșit natura ar fi ticluit astfel lucrurile !... N-am pervertit pe nimeni... Voiam să trăiesc pentru fericirea oamenilor, pentru a descoperi și vesti adevărul... Mă uitam pe fereastră la zidul casei Meyer și-mi spuneam că ar fi de ajuns să vorbesc de acolo oamenilor doar un sfert de ceas, ca să conving pe toată lumea, pe toată lumea ; și iată că o dată în viața mea m-am întîlnit... cu voi, dacă nu cu oamenii din mulțime ! Și ce a rezultat din asta ? Nimic ! Doar că mă disprețuiți ! Prin urmare, sînt un imbecil, un om inutil, e timpul deci să dispar ! Și n-am știut să las nici o amintire ! Nici un ecou, nici o urmă, nici o faptă ! N-am răspîndit nici o idee !... Nu rideți de un neghiob ! Uitați ! Uitați totul... uitați, vă rog, nu fiți așa de cruzi ! Chiar dacă n-ar fi intervenit această boală, oricum mi-aș fi pus capăt zilelor...

Ar fi vrut, poate, să mai spună multe, dar nu se putu stăpîni și, prăbușindu-se în fotoliu, își acoperi fața cu palmele și începu să plîngă ca un copil.

— Acum ce facem cu dînsul ? strigă Lizaveta Prokofievna. Ea se repezi către bolnav, îi luă capul și-l strînse cu putere la pieptul ei, în timp ce el plîngea cu hohote. Ei, haide, haide ! Nu mai plînge, destul, ești un băiat bun ! Dumnezeu are să te ierte pentru neștiința ta, haide, ajunge, fii bărbat... Pe urmă are să-ți fie rușine că ai plîns...

— Acasă la mine, spuse Ippolit, silindu-se să-și ridice puțin capul, am un frate și surori, copii încă, micuți, sărmani nevinovați... Ea îi va perverti. Sînteți o sfîntă ; sînteți ca un copil, salvați-i ! Smulgeți-i din mîinile ei... Ea... e o rușine... O, ajutați-i, Dumnezeu o să vă răsplătească însutit pentru fapta aceasta bună vă implor pentru Dumnezeu, în numele lui Hristos !...

— Dar vorbește odată, Ivan Feodorovici ! Ce facem ? se răsti, pierzîndu-și cumpătul, Lizaveta Prokofievna. Fă bine și ieși din tăcerea dumitale marțială. Dacă nu iei o hotărîre, să știi că rămîn aici toată noaptea, destul m-am lăsat tiranizată de despotismul dumitale !

Lizaveta Prokofievna întreba cu o furie exasperată și aștepta un răspuns imediat. Dar, în asemenea cazuri, cei de față, oricît de numeroși ar fi, se mulțumesc să observe în tăcere ; nu vor să se amestece sau să-și ia vreo răspundere și nu-și spun părerea decît mult mai tîrziu. Printre persoanele adunate la prinț erau unele dispuse să rămînă acolo chiar și pînă a doua zi dimineată, fără să scoată o vorbă, ca Varvara Ardalionovna, de pildă, care toată seara a stat deoparte și n-a rostit un cuvînt, urmărind și observînd totul cu o atenție încordată, din anumite motive nemărturisite.

— Eu cred, draga mea, spuse în sfîrșit generalul, că acum ar fi mult mai necesară aici o soră de caritate decît frămîntarea noastră ; ar fi poate nevoie și de un om serios, de încredere, pe care ne-am putea bizui. În tot cazul, trebuie consultat prințul și... să lăsăm bolnavul imediat în pace. Mîine ne-om mai gîndi ce avem de făcut.

— E aproape de miezul nopții, noi plecăm. Vine și el cu noi sau rămîne aici ? întrebă pe un ton provocător Doktorenko, adresîndu-se prințului.

— Dacă doriți, ați putea să rămîneți cu toții lingă dînsul, răspunse prințul, e loc destul.

— Excelență, sări deodată, plin de înflăcărare, domnul Keller, îndreptîndu-se cu grabă spre general, dacă e nevoie la noapte de un om de nădejde, sînt gata să mă sacrific pentru prietenul meu... Ce suflet ! De multă vreme îl consider o mare personalitate, excelență ! Eu, desigur, mi-am neglijat studiile, în schimb el, cînd atacă o problemă, parcă ar înșira perle, excelență !...

Generalul îi întoarse spatele, plictisit.

— Mi-ar părea bine să rămînă, l-aș găzdui bucuros ; fără îndoială, i-ar fi greu să se întoarcă acum la Petersburg, răs-pundea prințul la întrebările vehemente ale Lizavetei Prokofievna.

— Dar ce vorbești așa, ca un adormit ? Dacă nu vrei, spune, nu te silește nimeni, îl iau atunci la mine ! Doamne, dar si el abia se mai ține pe picioare ! Ce ai ? Te simți rău ?

Înfățișarea în aparență înfloritoare a prințului o indusese în eroare pe Lizaveta Prokofievna, care se pregătea să-l găsească pe patul de moarte. În realitate însă, boala lui recentă, amintirile apăsătoare legate de criză, întâmplările și impresiile acestei seri agitate, incidentul penibil cu „fiul lui Pavlișcev“ și acum complicația aceasta cu Ippolit îl aduseră într-un hal de surescitare extremă, provocându-i o stare de tulburare febrilă. Pe lângă asta, o nouă grijă, o nouă teamă, s-ar putea spune, i se putea citi în ochi; se uita cu multă îngrijorare la Ippolit, ca și când s-ar fi așteptat din partea lui la o nouă ieșire, cu totul neobișnuită.

Deodată Ippolit se ridică, înspăimântător de palid, cu fața crispată într-o expresie deznădăjduită, de rușine chinuitoare, insuportabilă. Toate acestea se văzură mai ales în privirea dușmănoasă și înfricoșată pe care-o aruncă asupra celor de față, ca și în zîmbetul pierdut ce rătăcea pe buzele-i tremurătoare. Își plecă imediat ochii și, cu același zîmbet chinuit, porni împleticindu-se către Burdovski și Doktorenko, care se aflau la capătul celălalt al terasei; era hotărît să plece cu ei.

— De asta mă temeam! Era de așteptat! exclamă prințul.

Ippolit se întoarse brusc spre dinsul, cuprins de o furie turbată, care făcea să-i tremure convulsiv toți mușchii obrazului.

— Așa, va să zică, de asta te temeai! „Era de așteptat“ să se întâmple așa? Ei bine, află atunci de la mine că, dacă urăsc pe cineva aici (vă urăsc pe toți, pe toți), zbieră el cu un glas hîriit și șuierător, ce-i ieșea din gură cu stropi de salivă, apoi acesta ești dumneata, suflet iezuit, om nevolnic, idiot, milionar binefăcător, pe dumneata te urăsc mai mult decît pe oricine și orice pe lume! De multă vreme ți-am ghicit firea și te urăsc încă din ziua cînd am auzit vorbindu-se de dumneata, te-am urît cu ura cea mai cumplită... Din pricina dumitale s-au întors astfel lucrurile! Dumneata m-ai adus în halul acesta! L-ai făcut pe un muribund să se rușineze de el însuși; dumneata, numai dumneata ești vinovat de purtarea asta a mea de acum, bicisnică și lașă! Te-aș omori, dac-aș rămîne în viață! N-am nevoie de generozitatea dumitale, nu primesc de la nimeni nimic, ai auzit, de la nimeni nimic! Adineauri eram în delir și n-aveți de ce, nu vă permit să triumfați!... Vă blestem pe toți, o dată pentru totdeauna!

Aci glasul îi pieri; se sufoca.

— S-a rușinat de lacrimile lui, spuse Lebedev încet Lizavetei Prokofievna. „Era de așteptat !“ E grozav prințul ăsta ! I-a citit în suflet ca într-o carte...

Dar Lizaveta Prokofievna nici nu se uită la el. Dreaptă, cu capul sus, puțin lăsat pe spate, privea „aceste făpturi ome-nești“ cu o curiozitate disprețuitoare. La ultimele cuvinte ale lui Ippolit, Ivan Feodorovici ridică din umeri. Nevasta lui îl măsură din cap pînă-n picioare cu un aer minios, ca și cum i-ar fi cerut socoteală pentru acest gest, apoi se întoarse spre prinț :

— Îți mulțumim, prințe, prieten excentric al casei noastre, pentru această seară plăcută pe care am petrecut-o la dumneata. Acum, desigur, ești foarte mulțumit că ai izbutit să ne asociezi și pe noi la extravaganțele dumitale... Dar atît ne ajunge, scump prieten al casei noastre, îți mulțumim că ne-ai dat în sfîrșit prilejul să te cunoaștem mai bine !

Indignată la culme, ea începu să-și așeze mantila, așteptînd plecarea „lor“. În momentul acela sosi la poartă birja pe care, din porunca lui Doktorenko, cu un sfert de ceas mai înainte, băiatul mai mare al lui Lebedev, elev la liceu, se du-sese s-o aducă. Generalul găsi și el de cuviință să-și spună pă-rerea :

— Într-adevăr, prințe, trebuie să-ți spun că nu m-am așteptat... după relațiile noastre de prietenie... și, în sfîrșit, Lizaveta Prokofievna...

— Dar oe-i asta, cum e posibil să vorbești așa ! strigă Ade-laida, care se apropie iute de prinț și-i întinse mîna.

Cu privirea pierdută, prințul îi zîmbi consternat, cînd de-odată o șoaptă fierbinte, întretăiată, îl dogorî parcă, șuierîndu-i la ureche :

— Dacă nu te lași imediat de oamenii aceștia oribili, toată viața mea, dar toată viața mea te voi urî ca pe un dușman de moarte ! Vorbise Aglaia.

Era ca ieșită din minți, dar își întorsese capul înainte ca prințul s-o fi putut privi. De altfel, nici nu mai avea de cine și de ce să se lase ; între timp, Ippolit fusese urcat cu greu în trăsură și grupul lui Burdovski plecă.

— Dar bine, Ivan Feodorovici, cît o să mai țină toată po-vestea asta ? Ce părere ai ? Mai am mult de îndurat de la băiețandrii aceștia răutăcioși ?

— În ce mă privește, dragă... eu, bineînțeles, sînt gata și... prințul...

Ivan Feodorovici întinse totuși mîna lui Mișkin, dar în treacăt, fără să fi avut timpul să i-o strîngă, căci alergă grăbit, ca s-o ajungă din urmă pe Lizaveta Prokofievna, care, în culmea indignării, cobora ostentativ treptele terasei. Adelaida, logodnicul ei și Alexandra își luară rămas bun de la prinț, strîngîndu-i mîna cu căldură ; la fel și Evgheni Pavlovici, singurul de altfel, care își păstrase buna dispoziție de la început.

— S-a întîmplat exact cum prevăzusem ! Păcat însă că și dumneata, bietul meu prinț, ai avut de pătimit destule cu acest prilej, șopti el, zîbind cît se poate de prietenos.

Aglaia ieși fără să-și ia rămas bun.

Dar întîmplările din seara aceea nu se încheiară cu asta ; Lizaveta Prokofievna trebui să mai îndure calvarul unei noi întîlniri, din cele mai neașteptate, pe care soarta i-o rezervase la sfîrșit.

În momentul cînd generăleasa cobora scara care dădea în aleea ce împrejmuia parcul, o trăsură elegantă, o caleașcă, trasă de doi cai albi, trecu în trap mare prin fața vilei prințului, purtînd două doamne, extrem de elegant îmbrăcate. Dar, zece pași mai departe, caleașca se opri deodată și una din doamne se întoarse repede, ca și cum ar fi zărit din întîmplare o figură cunoscută

— Evgheni Pavlovici ! Tu ești ? răsună un glas tînr și melodios, care-l făcu pe prinț și poate încă pe cineva să tresară. Sînt fericită că te găsesc, în sfîrșit ! Am trimis special un om la Petersburg după tine și pe urmă încă unul ! Te caut de azidimineată.

Evgheni Pavlovici se opri pe scară uluit. Lizaveta Prokofievna rămase și ea nemișcată, dar nu încremenită de spaimă, ca Evgheni Pavlovici (care avea înfățișarea omului ce s-a pomenit din senin cu o lovitură de măciucă în cap) ; ea se uita la femeia aceea impertinentă cu același aer mîndru și disprețuitor cu care privise cu puțin înainte „făpturile acelea“. Dar pe loc își întoarse privirea și-l măsură scrutător pe Evgheni Pavlovici.

— Am vești bune pentru tine ! urmă glasul sonor. De polițele de la Kupferov să n-ai nici o grijă ; Rogojin le-a răscum-părat cu treizeci de mii de ruble, l-am convins eu. Poți fi liniștit cel puțin încă trei luni. Cu Biskup și cu ceilalți pungași

o să aranjăm noi prin cunoșcuți. După cum vezi, totul e în regulă, așa că fii fericit. Pe mâine !

Caleașca porni iarăși în goana cailor și curînd dispăru după cotitură.

— E nebună ! strigă în sfîrșit Evgheni Pavlovici, roșu de minie și uitîndu-se nedumerit la cei din jur. Nici nu știu ce-a vrut să spună ! Ce polițe ? ! Cine-i femeia asta ?

Lizaveta Prokofievna îl mai țintui cu privirea timp de două-trei secunde, pe urmă se întoarse brusc și porni spre vila ei, urmată de toți ceilalți. Nu trecu mai mult de un minut după aceea, și Evgheni Pavlovici urca din nou treptele terasei prințului. Părea foarte tulburat.

— Prințe, spune-mi sincer, nici dumneata nu știi ce înseamnă toate astea ?

— Nu știu absolut nimic, răspunse prințul, care era și el într-o stare de extremă tensiune nervoasă.

— Nu ?

— Nu.

— Nici eu, rise Evgheni Pavlovici. Pe cinstea mea dacă am vreun amestec în nu știu ce afacere cu polițe. Crede-mă, te rog !... Dar ce ai ?... Te lasă puterile. Îți vine să leșini ?

— Ah !... nu, nu, te asigur că nu...

XI

De abia a treia zi Epancinii se înduplecară să revină la sentimente mai bune. Cu toate că prințul, după obiceiul lui, își căută și de data aceasta felurite vini, muștrîndu-se pentru multe lucruri și așteptîndu-se sincer la o pedeapsă, în sinea lui totuși era pe deplin convins că Lizaveta Prokofievna era pornită nu atît împotriva lui, cît mai ales împotriva ei însăși. Iată de ce vrajba aceasta prelungită, care nu mai îngăduia nici o îndoială asupra nemulțumirii lor, îl împinse într-un greu și dureros impas. La aceasta veniră să se adauge și alte împrejurări, dintre care mai cu seamă una căpătă în timpul acestor trei zile contururi tot mai pronunțate, luînd treptat, în închipuirea lui bolnavă, proporții neașteptate (prințul își reproșa mereu de citva timp două tendințe opuse, deopotrivă de excesive : pe de o parte, o încredere exagerată, „absurdă ca o obsesie“, în oameni, iar pe de alta o susceptibilitate tot atît

de exagerată, o predispoziție „sumbră și meschină“ de a se crede mereu vizat prin vorba sau fapta celorlalți). Într-un cuvânt, la sfârșitul zilei a treia, incidentul cu doamna excen-trică din caleașcă care-l strigase pe Evgheni Pavlovici luă în sufletul bănuielnic al prințului proporții înspăimântătoare, fan-tasmagorice. Lăsînd la o parte toate celelalte aspecte ale cazu-lui, miezul enigmei se concretiza pentru dînsul deocamdată într-o singură întrebare chinuitoare : are el vreo vină și în această nouă „monstruozitate“, sau e de vină numai... Dar nu-și termina gîndul, ca să precizeze cine anume. Cît despre lite-rele N.F.B., nu vedea aici decît o glumă inofensivă, cea mai nevinovată zburdălnicie copilărească, și ar fi fost rușinos pen-tru el, ba într-o anumită privință chiar și o lipsă de onestitate, să caute în orice nod în papură.

De altfel, a doua zi după „seara“ aceea de pomină, prințul Mișkin, care a fost cauza principală a tuturor incidentelor și a zarvei întîmplate, avu chiar de dimineată plăcerea de a fi vizitat de prințul Ș. împreună cu Adelaida, care, plimbîndu-se, „au trecut pe acolo *mai ales* ca să se informeze de sănătatea lui“. Un moment mai înainte, Adelaida observase în parc un copac bătrîn, foarte pitoresc, rămuros și cu frunzișul verde, cu o scorbură mare și trunchiul brăzdat de crăpături ; ar fi vrut așa de mult să-l deseneze, încît jumătate de ceas, cit ținu vizita, nu vorbi de altceva. Prințul Ș. se arată amabil și prevenitor ca de obicei, se interesă de viața lui Mișkin din trecut, aduse vorba despre împrejurarea în care se cunoscuse-ră, trecînd sub tăcere întîmplările din ajun. La sfîrșit, Ade-laida nu se putu stăpîni să nu mărturisească, zîmbind cu în-țeles, că ei veniseră incognito, și atîta tot ; era însă de ajuns ca prințul să priceapă că părinții sau, mai bine zis, Lizaveta Prokofievna mai era supărată. În timpul vizitei lor, de altfel, cei doi logodnici nu pronunțaseră un singur cuvînt nici de ge-nerăleasă, nici de Aglaia, nici chiar de Ivan Feodorovici. De asemeni, cînd se despărțiră de Mișkin, ca să-și continue plim-barea, nu-i propuseră să-i însoțească și nici nu-l invitară să vină pe la ei. În privința asta, comportarea Adelaidiei a fost cît se poate de semnificativă ; vorbind de una din acuarelele ei, tînăra manifestă deodată o vie dorință s-o arate prințului. „Cum aș face s-o vezi mai curînd ? Da ! O trimit astăzi prin Kolea, dacă vine să ne vadă, sau mîine, cînd îmi fac plimba-re cu prințul, mai trec o dată pe la dumneata și ți-o aduc eu

personal", hotări ea în cele din urmă, încântată de a fi găsit o soluție atât de fericită.

În sfârșit, în momentul când voi să-și ia rămas bun, prințul Ș. păru că-și amintește deodată ceva.

— A, da, întrebă el, nu știi cumva, dragă Lev Nikolaevici, cine era persoana aceea din caleașcă care l-a apostrofat ieri pe Evgheni Pavlovici ?

— Era Nastasia Filippovna, spuse Mișkin. N-ai aflat încă ? Nu știi însă cine mai era cu dînsa.

— Știu, am auzit ! reluă prințul Ș. Dar ce-o fi vrînd să însemne toate astea ? Mărturisesc că pentru mine e o mare enigmă... pentru mine și pentru ceilalți, încheie prințul Ș. cu un ton de extremă mirare.

— După cum am înțeles, s-a referit la niște polițe de-ale lui Evgheni Pavlovici, pe care, la cererea ei, le-ar fi răscum-părat Rogojin de la un cămătar, răspunse foarte simplu prințul, și pentru care Rogojin îi va acorda lui Evgheni Pavlici răgaz suficient.

— Am auzit, am auzit, dragă prințe, dar o asemenea afirmație este cu totul lipsită de temei ! Este exclus ca Evgheni Pavlici să fi semnat polițe ! E un om bogat... Altădată, în ade-văr, din cauza nechibzuinței lui, a avut cîteva încurcături bă-nești, și eu însumi l-am ajutat... Dar un om cu averea lui nu dă unui cămătar polițe care să-i provoace griji. E absurd ! Și în orice caz este exclus să aibă cu Nastasia Filippovna aseme-nea relații care să-i permită să-l *tutuiască*. El se jură că nu pri-cepe nimic, și-l cred. Iată de ce voiam să te întreb, dragă prințe, dacă nu știi ceva ? Vreau să spun, dacă, prin vreo minune, n-a ajuns pînă la dumneata vreun zvon oarecare ?

— Nu, nu știu nimic și te asigur că n-am nici un amestec.

— Vai, prințe, ce susceptibil ai devenit ! Cum mi-aș fi per-mis să presupun că ai fi putut lua parte la astfel de lucruri ?... Dar te înțeleg, nu prea ești în apele dumitale astăzi.

Și cu aceste vorbe îl îmbrățișă și-l sărută pe Mișkin.

— Adică ce înțelegi prin „astfel“ de lucruri ? La ce anume te referi ? Nu vād ce anume ar putea fi calificat în cazul de față drept un „astfel“ de lucru.

— Fără îndoială, persoana aceea a vrut să arunce o umbră asupra lui Evgheni Pavlici, să-l compromită ; de aceea a recurs la acest procedeu de a-i atribui, față de martori, cusururi pe

care nu le are și pe care nu poate să le aibă, răspunse destul de aspru prințul Ș.

Prințul Lev Nikolaevici se tulbură, continuînd totuși să-l privească întrebător pe interlocutorul său, dar acesta tăcu.

— Va să zică, nu e vorba numai de polițe, cum auzirăm cu toții aseară ? murmură în sfîrșit Mișkin, vădit contrariat.

— Păi, tocmai asta spuneam, judecă și dumneata, ce poate avea comun Evgheni Pavlici cu această femeie, și cu atît mai mult cu Rogojin ? Încă o dată, repet, acest om dispune de o avere imensă, știu cu precizie ; mai mult, e în perspectivă de a moșteni pe un unchi al său. Pur și simplu, Nastasia Filippovna...

Aici prințul Ș. se opri iarăși, gîndindu-se, de bună seamă, că n-ar trebui să vorbească prea mult lui Mișkin despre Nastasia Filippovna.

— În tot cazul, reiese de aici că ei se cunosc, constată Mișkin după o clipă de tăcere.

— Nu este exclus să se fi cunoscut ; Evgheni Pavlici e un om ușuratic. În orice caz, chiar dacă s-au cunoscut, a fost mai demult, acum doi-trei ani. Pe atunci, el era în relații mai strînse cu Toțki. Acum însă nici vorbă nu poate fi de asemenea raporturi care s-o facă să-l *tutuiască*. După cum știi, ea nici nu era pe aici, dispăruse la un moment dat. Mulți nici nu știau încă de întoarcerea ei. I-am văzut trăsura abia de cîteva zile.

— Și ce trăsură admirabilă ! observă Adelaida.

— Da, e o caleașcă într-adevăr superbă.

Tînăra pereche se despărți de prințul Lev Nikolaevici arătîndu-i multă simpatie, dacă nu chiar cea mai sinceră prietenie.

Pentru eroul nostru însă, vizita aceasta a fost pe deplin revelatoare. E drept că încă din noaptea trecută (și poate chiar de mai mult timp) își făcuseră loc în cugetul lui anumite bănuieli, dar pînă la această vizită el nu îndrăzni să încerce o verificare a temeiniciei lor. Acum însă totul devenea limpede : prințul Ș. interpretase desigur în mod greșit faptul în sine, totuși era foarte aproape de adevăr, bănuind că la mijloc poate fi vorba și de o *intrigă*. („De altfel, nu este de loc exclus, se gîdea Mișkin, că el a înțeles totul foarte bine, dar, nevoind să mi-o spună, a preferat să dea această interpretare eronată.“) Ceea ce rămînea însă în afară de orice îndoială era faptul că prințul Ș. îl vizitase cu un țel precis ; spera să capete anumite lămuriri ; dacă e așa, înseamnă că ei îl credeau amestecat di-

rect în această intrigă. În afară de asta, dacă este așa precum bănuiește el și dacă întîmplarea prezintă într-adevăr atîta importanță, înseamnă că *ea* urmărește un scop diabolic. Dar ce scop anume ? Groaznic ! „Și cum s-o împiedici ? Cînd *ea* se hotărește la ceva, n-o mai poate opri nimic !” Prințul știa asta din propria-i experiență. „E nebună ! Nebună de legat !”

Prea multe chestiuni încîlcite și misterioase se adunaseră în dimineța aceea și toate se cereau dezlegate neîntîrziat ; de aceea prințul se simți cu totul deprimat. Vizita Verei Lebedeva îl distră puțin ; a venit la el cu Liubocika în brațe și, veselă, i-a înșirat vrute și nevrute. După Vera apăru sora ei mai mică, care-și ținea mereu gura întredeschisă, apoi fratele lor — liceanul. Băiatul asigură că, după tălmăcirea tatălui său, Steaua Absintos⁵⁶, care în Apocalips cade pe izvoare de ape, înseamnă rețeaua căilor ferate răspîndite pe suprafața Europei. Prințul se îndoie că interpretarea lui Lebedev fusese exact redată ; de aceea hotărîră să-l întrebe chiar pe el, cu prima ocazie. De la Vera, prințul află că încă din ajun Keller se instalase la dinșii și că, după toate aparențele, n-avea de gînd să plece foarte curînd, dat fiind că-i plăcea societatea lor și se împrietenise și cu generalul Ivolghin ; de altfel, declarase categoric că a venit să stea la ei numai ca să-și completeze cultura. În general, copiii lui Lebedev îi plăceau prințului din ce în ce mai mult și, pe zi ce trecea, se simțea mai bine în preajma lor. Kolea nu se arată toată ziua ; plecase dis-diminează la Petersburg. (Lebedev, chemat de treburile lui, dispăruse și el din zori.) Dar prințul aștepta cu nerăbdare vizita lui Gavrilă Ardalionovici, care trebuia să vină neapărat la el.

Acesta sosi îndată după masă, cam pe la ora șase și ceva. De la prima aruncătură de ochi, prințul își spuse că, în orice caz, domnul acesta trebuie să cunoască toate dedesubturile întîmplării, și cum să nu le știe, avînd asemenea surse de informație ca Varvara Ardalionovna și Ptițin ? Relațiile ce se statorniciseră între Mișkin și Ganea erau cam ciudate. Prințul, de exemplu, îi încredințase cazul Burdovski, rugîndu-l în mod special să se ocupe de această chestiune ; dar, în pofida acestor dovezi de încredere și a unor întîmplări din trecut, existau totuși cîteva puncte despre care, printr-un fel de înțelegere tacită, evitau să vorbească între ei, deși, uneori, prințul avea

impresia că Gavriila Ardalionovici ar fi dorit poate mai multă sinceritate și cordialitate în raporturile lor. Acum, de pildă, prințul avu impresia precisă chiar din primul moment că de data aceasta Ganea avea intenția să spargă gheața dintre ei definitiv. (Dar se vede treaba că nu sosise momentul, căci Gavriila Ardalionovici era cam grăbit: sora lui îl aștepta la Lebedev și amîndoi trebuiau să se ducă undeva pentru o afacere urgentă.)

În orice caz, chiar dacă se așteptase la o sumedenie de întrebări, la confidențe spontane sau la mărturisiri prietenești, Ganea s-a înșelat amarnic. În timpul celor douăzeci de minute cît ținu vizita, prințul rămase dus pe gînduri, aproape absent. Nici vorbă nu putea fi de întrebări sau, mai bine zis, de principala întrebare la care se aștepta Ganea, încît acesta hotărî să fie, la rîndul său, cît mai rezervat. Timp de douăzeci de minute, i-a vorbit cu mult haz prințului despre tot felul de lucruri lipsite de orice importanță, mărginindu-se la o simplă flecăreală, fără a atinge punctul esențial.

Între altele, Ganea îl informă pe Mișkin că Nastasia Filippovna se afla de patru zile la Pavlovsk, în care timp reușise să atragă asupra ei atenția tuturor. Locuia la Daria Alexeevna, într-o căsuță modestă din strada Marinarilor, și caleașca ei era poate cea mai frumoasă din Pavlovsk. În jurul ei roiau o mulțime de adoratori tineri și mai vîrstnici; uneori, cavalerii îi escortau caleașca. Nastasia Filippovna se arăta, ca întotdeauna, de altfel, foarte pretențioasă în selecționarea cunoștințelor și nu primea decît musafiri aleși pe sprînceană. Oricum, în jurul ei s-a format o adevărată gardă, gata să-i sară în ajutor la nevoie. Din pricina ei, un domn aflat în vilegiatură la Pavlovsk se certase cu logodnica lui, iar un bătrîn general era cît pe ce să-și blesteme băiatul. În plimbările ei cu trăsura era deseori însoțită de o încîntătoare fetișcană de vreo șaisprezece ani, rudă îndepărtată a Dariei Alexeevna; fata cînta admirabil și, seara, căsuța lor era un loc de atracție pentru lumea care se plimba. De altfel, Nastasia Filippovna se purta foarte decent, se îmbrăca modest, fără pic de lux, dar cu un gust deosebit; de aceea toate doamnele „o invidiază pentru frumusețea, gustul rafinat și pentru caleașca ei“.

— Ieșirea ei excentrică de ieri, își dădu cu părerea Ganea, a fost desigur premeditată și, bineînțeles, nu schimbă cu nimic situația. Doar dacă s-ar apuca cineva să-i caute nod în

papură cu tot dinadinsul, dar și atunci ar trebui să recurgă la calomnii, ceea ce, de altfel, nu va întârzia, isprăvi Gavriila Ardalionovici, așteptându-se ca prințul să-l întrebe numai decît „de ce anume consideră incidentul de ieri drept o ieșire premeditată ?” Și pentru ce calomnia „nu va întârzia ?” Dar prințul se abținu să pună vreo întrebare.

Cu aceeași volubilitate și fără să fie tras de limbă, Ganea aduse vorba despre Evgheni Pavlovici. După părerea lui, acesta n-o cunoscuse niciodată înainte pe Nastasia Filippovna și, propriu-zis, nici acum n-o cunoștea prea bine, deoarece abia acum patru zile îi fusese prezentat de cineva pe promenadă, și nu se știe dacă a fost măcar o dată la ea acasă împreună cu ceilalți admiratori. Cît despre polițe, afirmația putea să fie și adevărată (Ganea pretindea chiar că nu e lipsită de temei); Evgheni Pavlovici dispune, firește, de o avere considerabilă, „dar situația moșiei lui e cam încurcată în unele privințe”. Ajungînd la aceste amănunte interesante, Ganea se opri din perorație. În ce privea ieșirea excentrică de aseară a Nastasiei Filippovna, se mărgini la scurta aluzie strecurată în fraza de mai sus. Apoi veni Varvara Ardalionovna să-l ia pe fratele ei și, în minutul cît zăbovi la prinț, comunică și ea (tot din proprie inițiativă) că Evgheni Pavlovici va rămîne în cursul zilei aceleia, ba poate și a doua zi, la Petersburg, că bărbatul ei (Ivan Petrovici Ptișin) e plecat și el la Petersburg, probabil tot pentru afacerile lui Evgheni Pavlovici și că, după cît se pare, lucrurile acolo nu sînt tocmai în regulă. La plecare, ea mai adăugă că Lizaveta Prokofievna e foarte prost dispusă, dar și mai ciudat e că Aglaia s-a pus la cuțite cu toată familia, adică nu numai cu tatăl și mama ei, ci și cu surorile ei mai mari, și că „asta nu e de loc frumos din partea ei”. După ce dădu, ca din întâmplare, și această ultimă știre (pentru prinț ea avea o semnificație deosebită), Varvara Ardalionovna se retrase împreună cu fratele ei. Despre afacerea cu „fiul lui Pavlișcev”, Ganea nu pomeni de asemenea nici un cuvînt, poate din falsă modestie, dar poate și „pentru a cruța sentimentele prințului”. Acesta însă ținu să-i mai mulțumească o dată pentru străduința depusă în rezolvarea favorabilă a chestiunii.

Fericit că rămîne în sfîrșit singur, prințul coborî treptele terasei, străbătu aleea și intră în parc. Voia să-și adune gîndurile și să mediteze puțin asupra unui pas pe care ar fi vrut să-l facă. „Pasul” era însă dintre acelea care nu se cer gîndite,

ci, dimpotrivă, trebuie făcut spontan, concretizat fără ezitare, fără reflecții îndelungate ; simțise deodată o dorință nestăvilită de a părăsi totul, de a se întoarce de unde venise, pentru a se retrage undeva, într-o izolare cât mai ferită de lume ; pe scurt, să dispară cât se poate de repede, fără a-și lua rămas bun de la nimeni. Presimțea că, dacă mai rămîne și cîteva zile numai, lumea de aici, mediul acesta îl vor absorbi definitiv și fără putință de evadare, ca un destin implacabil, care-l va urmări de-aici încolo fără cruțare. Dar nu-i trebuiră nici zece minute ca să-și dea seama că o asemenea fugă „nu era cu putință“, că ar fi o lașitate din partea lui, că în față i se puneau probleme de așa natură, încît nu avea acum nici un drept să dea înapoi și nici să încerce, cel puțin, de a găsi o ieșire. Frământat de aceste gînduri, se întoarse acasă fără să observe că plimbarea lui nu durase mai mult de un sfert de oră. Se simțea profund nefericit.

Lebedev tot mai întîrzia în oraș, așa încît spre seară Keller putu să pătrundă în odaia prințului și, cu toate că de data aceasta nu era amețit de băutură, se porni pe destăinuiri și efuziuni. Se vedea că are chef de vorbă și, într-adevăr, îi declară fără înconjur lui Mișkin că vrea să-i povestească toată viața lui și că numai pentru asta a rămas la Pavlovsk. Nu era chip să-l dea afară ; de altfel nici n-ar fi plecat în ruptul capului. Keller intenționa, de fapt, să țină un adevărat discurs, dar după primele cuvinte se încurcă și, renunțînd la orice introducere, sări direct la concluzie, mărturisind că pierduse într-atît „orice urmă de simț moral“ (și numai din cauza necredinței în puterea Celui-de-sus), încît ajunsese chiar să fure. „Poți să-ți închipui !“

— Ascultă, Keller, în locul dumitale n-aș mărturisi astfel de lucruri fără să fie absolută nevoie, îl sfătui prințul, dar, mai degrabă, îmi vine să cred că născocoști toate astea numai ca să te ponegrești cu tot dinadinsul.

— Numai dumitale ți le spun, exclusiv dumitale, și asta numai ca să mă pot îndrepta mai ușor. N-am spus-o și nu o voi spune nimănui ; sint hotărit să-mi ducă giulgiul morții secretele în mormînt ! Dar, prințe, dac-ai ști, dac-ai ști cît e de greu, în timpurile noastre, să faci rost de bani ! De unde să-i procuri, dă-mi voie să te întreb ? Un singur răspuns primești peste tot : „Adu-ne aur și diamante, și atunci ai să capeți“, adică exact ceea ce îmi lipsește. Îți închipui situația ? La urmă,

m-am supărat. „Dar pe smaragde, zic, capăt ceva ?“ „Pe smaragde, zice, ți-aș da.“ „În regulă, zic, dacă-i așa.“ Îmi pusei pălăria pe cap și ieșii. „Lua-v-ar dracu de ticăloși!“ Așa le-am spus, zău !

— Dar ce, parcă aveai smaragde ?

— Eu și smaragde ! Da de unde ! O, prințe, cu ce seninătate naivă, aș spune chiar bucolică, privești dumneata viața !

Prințul simți cum îl cuprinde mila sau, mai bine zis, se simți rușinat. Un gând îi încolți în minte. „Nu s-ar putea oare face ceva din omul acesta, punându-l sub o influență binefăcătoare ?“ Cît despre influența lui personală, avea motive s-o creadă absolut ineficace, și nu atît din modestie, din neîncredere în propriile lui forțe sau din spirit de autodepreciere, cît pentru că avea un anumit fel de a privi lucrurile. Pe nesimțite, conversația se însufleți și deveni așa de interesantă, încît nici unul din ei nu se gîndea să-i pună capăt. Keller îi destăinui cu o sinceritate uimitoare tot felul de isprăvi de-ale lui pe care nici un om nu s-ar fi încumetat să le împărtășească. Ori de cîte ori începea o nouă poveste, își arăta mai întîi căința și se jura că sufletul său era „plin de lacrimi“ ; dar, după felul cum își istorisea isprăvile, se vedea că e încîntat și se mîndrește cu ele, ba uneori le spunea cu atîta haz, că amîndoi, și el și prințul, se prăpădeau de ris.

— Ceea ce observ la dumneata — lucru esențial — e că dai dovadă de credulitate aproape copilărească și de sinceritate impresionantă, spuse în cele din urmă prințul ; numai acest singur fapt ar fi de ajuns pentru a răscumpăra multe din defectele dumitale.

— Am un suflet nobil și generos, aidoma unui cavaler medieval ! se învoi Keller, înduioșat. Dar știi, prințe, așa mă simt numai în vis, în închipuire, în intenții, ca să spun așa ; cînd e vorba de fapte însă nu sînt bun de nimic. De ce oare ? Nu pricep de loc.

— Hai, nu te pierde cu firea ! Acum se poate spune cu drept cuvînt că mi-ai mărturisit toate dedesubturile ticăloase ale firii și ale existenței dumitale ; cel puțin așa mi se pare mie, și cred că n-ar mai fi nimic de adăugat la cele ce mi-ai povestit ; am dreptate ?

— N-ar mai fi nimic de adăugat ? ! strigă Keller cu o nuanță de compătimire în glas. O, prințe, cît de elvețian, ca să zic așa, este încă felul dumitale de a judeca oamenii !

— Cum, ai mai avea de adăugat și altele ? îngăimă prințul cu o mirare sfioasă. Atunci la ce te așteptai, ce nădăjduiai de la mine, Keller, și pentru ce-ai venit să-mi faci aceste destăinuiri ?

— De la dumneata ? Ce nădăjduiam ? Mai întâi, e o plăcere pentru oricine să stea în preajma dumitale, să-ți cunoască bunătatea și simplitatea sufletului ; a sta de vorbă cu dumneata e o adevărată desfătare ; știu, cel puțin, că am în fața mea o persoană plină de virtuți ; în al doilea rînd... în al doilea rînd...

Aici se încurcă, neștiind ce să mai spună.

— Vrei poate să-ți împrumut bani ? îi veni în ajutor prințul. Rostise aceste cuvinte cît se poate de natural, cu un ton serios și chiar cu oarecare sfiiciune. Keller tresări, ațintind o privire mirată asupra prințului, și izbi tare cu pumnul în masă.

— Uite, cu felul acesta de a fi al dumitale, îl dai gata pe om, zău așa, nici nu știu ce să mai spun ! Mă întreb de unde atîta naivitate și inocență sufletească, cum poate nici în vîrsta de aur a omenirii nu s-a pomenit, și, în același timp, atîta clarviziune, care-ți dă putința să citești în sufletul omului ca într-o carte deschisă ; spiritul dumitale de adîncă observație psihologică îl străpunge ca o săgeată. Dar dă-mi voie, prințe, asta merită o explicație, pentru că... sînt pur și simplu uluit ! Firește, scopul meu, în cele din urmă, era să-ți cer un împrumut, dar mă surprinde că m-ai întrebat de bani, ca și cum n-ai vedea nimic rău în asta, ca și cum totul ar fi cît se poate de firesc.

— Da... din partea dumitale e cît se poate de firesc.

— Și nu ești indignat ?

— De ce să fiu ?

— Ascultă, prințe, am rămas aici de ieri seară, mai întâi pentru că am un respect deosebit pentru arhiepiscopul francez Bourdaloue ⁵⁷ (l-am savurat cu Lebedev pînă la trei noaptea) ; în al doilea rînd, am rămas (îți jur pe ce am mai scump că spun adevărul !) mai cu seamă pentru că voiam, împărtășindu-ți spovedania mea sinceră și totală, să contribui prin asta, ca să spun așa, la îndreptarea mea. Acesta mi-a fost gîndul cu care am adormit pe la ora patru, scăldat în lacrimi. Crezi acum în cuvîntul celui mai nobil om ? În momentul cînd ați-peam plin de cele mai sincere lacrimi lăuntrice și, ca să spun așa, și exterioare (pentru că, într-adevăr, plingeam cu hohote, țin minte perfect de bine), îmi veni în gînd o idee diabolică ;

„Ce-ar fi, la urma urmei, dacă după spovedania mea i-aș cere niște bani?” Spovedania asta, prin urmare, a fost un fel de „preambul lacrimogen”, ca să pregătesc terenul și, înduioșându-te, să-ți storc o sută cincizeci de ruble. Și, după părerea dumitale, asta nu-i o josnicie?

— Ceea ce spui dumneata poate să nu fie tocmai exact. Poate să fi fost o simplă coincidență, atîta tot, lucru care se întîmplă de altfel destul de frecvent. Mie mi se întîmplă mereu. Personal, cred că nu e bine să te lași stăpînit de această dedublare, dar să știi, Keller, că în cea mai mare parte vina e a mea. Cînd vorbeai adineauri, parcă mă vedeam pe mine. De multe ori mă bătea gîndul, continuă prințul cu toată seriozitatea, vădînd cel mai viu interes pentru acest subiect, că și ceilalți pătesc la fel, încît, la un moment dat, începusem chiar să mă consolez, căci e extrem de greu să lupți în contra acestor idei *duble*; am încercat pe propria mea piele. Dumnezeu știe de unde și cum se ivesc. Văd că dumneata singur califici asta drept o josnicie! Acum iar o să mă frămînte ideile acestea. În tot cazul, nu eu sînt acela care să te judec. Totuși cred că asta nu se poate numi o josnicie, nu ți se pare? Ai recurs la un subterfugiu ca prin lacrimi să-mi storci o sumă de bani, dar nu te-ai jurat adineauri că spovedania dumitale a avut și un altfel de scop, un scop nobil și nu numai de interes mărunț? Cît despre bani, ai nevoie pentru chefuri, nu-i așa? După spovedania dumitale, asta este, bineînțeles, o dovadă de lașitate. Dar, pe de altă parte, cum să renunți, așa dintr-o dată, la băutură și la petreceri? E un lucru imposibil. Atunci, ce-i de făcut? Cel mai bun lucru e să lăsăm asta în seama conștiinței dumitale, ce zici?

Spunînd astea, prințul se uită la Keller cu o vie curiozitate. Se vedea că problema ideilor dedublate îl preocupa de multă vreme.

— Nu înțeleg de ce, după toate acestea, te-or fi socotind oamenii idiot! exclamă Keller.

O roșeață ușoară acoperi obrazul prințului.

— Predicatorul Bourdaloue, de pildă, în cazul de față ar fi fost necruțător, pe cînd dumneata l-ai cruțat pe om și m-ai judecat cu omenie! Și uite, ca să mă pedepsesc eu însumi și ca să arăt cît sînt de mișcat, nu vreau o sută cincizeci de ruble, mă mulțumesc cu douăzeci și cinci, mi-ajunge! De atît am nevoie, cel puțin pentru două săptămîni. De abia după

două săptămîni dacă mai vin să-ți cer bani. Voiam să-i dau ceva în dar Agașei, dar nu merită. Ah, dragă prințe, Dumnezeu să te aibă în paza lui !

În clipa aceasta apăru Lebedev, care sosise tocmai atunci de la Petersburg. Zărind hîrtia de douăzeci și cinci de ruble în mîinile lui Keller, se încruntă. Keller însă, văzîndu-se în posesia banilor, se grăbi s-o ia din loc. Pe dată, Lebedev începu să-l bîrfească.

— Ești nedrept : căința lui era sinceră cu adevărat, zise prințul cu mustrare în glas.

— Căința lui ! Ce valoare poate să aibă o asemenea căință ! Nu m-am bătut și eu în piept aseară : „Sînt un nemernic, un nemernic !“, adică vorbe goale, și atîta tot !

— Așadar, din partea dumitale erau numai vorbe goale ! Și eu credeam, dimpotrivă...

— Ei bine, uite, dumitale am să-ți spun tot adevărul, fiindcă știi să-l pătrunzi pe om pînă în adîncurile sufletului ; și vorba și fapta, și minciuna și adevărul — toate la mine merg mină-n mină și în perfectă armonie. Adevărul și faptele mă-ndeamnă — poți să mă crezi sau nu — la o sinceră căință, ți-o jur, dar cuvintele și minciuna îmi sînt dictate de un gînd diabolic (mereu prezent) : „Cum să fac ca să-l amăgesc pe om, să trag un folos chiar și de pe urma acestor lacrimi de căință ale mele !“ Zău așa ! Altuia nu i-aș spune, ar rîde sau m-ar scuipa, dar dumneata, prințe, judeci cu omenie.

— Întocmai așa, cuvînt cu cuvînt, mi-a spus și el adineauri, se însufleți prințul. Și amîndoi parcă v-ați mindri cu asta ! Mă mir de voi, numai că el e mai sincer decît dumneata, care faci din asta o adevărată meserie. Haide, destul, nu mai face mutra asta plouată, Lebedev, și nu-ți mai duce mîna la inimă. Vrei să-mi spui ceva ? Nu cred că ai venit degeaba...

Lebedev se codi, recurgînd la obișnuitele-i strîmbături.

— Te-am așteptat toată ziua, ca să-ți pun o întrebare ; măcar o singură dată în viața dumitale te conjur să spui adevărul ; avut-ai vreun amestec oarecare în întîmplarea de ieri cu caleașca ?

Lebedev continuă să se izmenească, chicotind, frecîndu-și mîinile, iar la urmă recurse la un strănut prelungit, neputîndu-se hotărî să răspundă la întrebarea prințului.

— Văd că ai luat parte.

— Indirect, numai indirect ! Grăiesc purul adevăr ! N-am făcut altceva decît să anunț la vreme o anumită persoană că o anumită societate e adunată la mine și că sint de față anumite persoane.

— Știu, ai trimis pe fiul dumitale *acolo*, mi-a spus-o chiar el adineauri ; și ce-i cu intriga asta pe care ați pus-o la cale ? izbucni prințul, cuprins de un fel de neastîmpăr.

— N-am pus-o eu la tale, ferit-a sfîntul ! se apără Lebedev, vînturîndu-și brațele, ca și cum ar fi voit să respingă o asemenea bănuială. A fost urzită de alții și, la drept vorbind, e mai mult o fantezie decît o intrigă !

— Despre ce e vorba, spune-mi și mie, pentru Dumnezeu ! Cum de nu-ți dai seama că mă privește personal chestiunea asta ? Nu vezi că aici se urmărește compromiterea lui Evgheni Pavlovici ?

— Prințe ! Excelentissime prinț, se sclifosi Lebedev din nou, dar dumneata nu mă lași să-ți spun tot adevărul ; am încercat de mai multe ori, dar nu m-ai lăsat să isprăvesc...

Prințul chibzui o clipă.

— Bine, te ascult, rosti el în cele din urmă ; fără îndoială, o luptă grea se dăduse în sufletul lui.

— Aglaia Ivanovna... începu îndată Lebedev.

— Taci, taci ! strigă exasperat prințul, și fața i se făcu stacojie de indignare, sau poate și de rușine. Așa ceva este exclus și e... absurd ! Toate astea au fost născocite de dumneata sau de alți nebuni ca dumneata. Și să nu te mai aud vreodată amintind despre asta.

Seara tîrziu, trecuse de zece, cînd, în sfîrșit, veni și Kolea, aducînd o mulțime de noutăți, unele din Petersburg, altele din Pavlovsk. Cele dintii (privitoare mai ales la Ippolit și la pățania din ajun) i le povesti pe scurt, pentru a le relua mai tîrziu, atît de grăbit era să-i comunice noutățile din Pavlovsk. Acum trei ore se întorsese de la Petersburg și, fără a mai trece pe la prinț, se dusesse direct la Epancini. „Acolo se petrece ceva îngrozitor !” Bineînțeles, pe primul plan era povestea cu caleașca, dar se întîmplase probabil și altceva, ce nu putea să știe, desigur, nici el și nici prințul. „Nu m-am apucat, firește, să spionez și nici să descos pe careva de-ai casei ; de altfel, m-au primit bine, chiar surprinzător de bine ; în schimb, de dumneata, prințe, n-au suflat o vorbă !” Mai important și interesant era că Aglaia se certase cu ai săi pentru Ganea. Exact

despre ce era vorba nu se știe, cert este însă că din pricina lui Ganea (închipuiește-ți !) cearta a luat un caracter foarte violent, ceea ce înseamnă că motivul era grav. Generalul s-a întors târziu și era tare indispus ; împreună cu el venise și Evgheni Pavlovici, foarte vesel și prevenitor, fiind cit se poate de bine primit. Dar noutatea cea mare era că Lizaveta Prokofievna a chemat-o într-ascuns pe Varvara Ardalionovna, care tocmai se afla la domnișoare, și i-a interzis o dată pentru totdeauna să-i mai calce pragul casei ; ce-i drept, a făcut-o într-o formă cit se poate de cuviincioasă, „mi-a povestit chiar Varia“. E interesant că în momentul cînd Varia ieși de la Lizaveta Prokofievna și trecu să-și ia rămas bun de la domnișoare, ele nici nu știau măcar că i se interzisese să le mai calce pragul și că e vorba de o despărțire definitivă.

— Dar Varvara Ardalionovna a fost la mine pe la ora șapte ! zise prințul mirat.

— Ei bine, asta s-a întîmplat pe la opt. Îmi pare rău de Varia și de Ganea... dar, ce să-i faci, prea se bagă în toate, nu pot trăi fără intrigă. Niciodată n-am putut afla ce anume uneltesc ; de altfel, nici nu țin să fiu la curent. Desigur, din multe puncte de vedere caracterul lui Ganea lasă de dorit, însă are și calități, pe care e de ajuns să le cauți, ca să le descoperi, și niciodată nu-mi voi ierta că nu l-am înțeles mai înainte... Nu știu dacă pot continua a mă duce la Epancini după cele întîmplate cu Varia. E drept că de la început chiar m-am pus pe un picior de independență completă, dar trebuie totuși să mai chibzuiesc.

— Degeaba îl plingi atît pe fratele dumitale, observă prințul ; dacă lucrurile au ajuns aici, înseamnă că Lizaveta Prokofievna îl consideră pe Gavrilă Ardalionovici cam primejdios și că, prin urmare, anumite speranțe ale lui sînt pe cale să se împlinească.

— Cum ? Ce speranțe ? ! strigă, în culmea mirării, Kolea. Îți închipui poate că Aglaia... e cu neputință !

Mîșkin nu spuse nimic.

— Ești teribil de sceptic, prințe, reluă Kolea după un timp, observ că de la o vreme încoace te arăți extraordinar de sceptic ; începi să nu mai crezi în nimic și să te complaci în tot felul de presupuneri... Am întrebuintat bine aici cuvîntul „sceptic“ ?

— Cred că da ; deși nici eu nu sînt prea sigur.

— Ba nu, îmi retrag cuvîntul „sceptic“ ; am găsit o altă explicație, strigă Kolea deodată, nu ești un sceptic, ci un om stăpînit de gelozie ! Ești teribil de gelos pe Ganea pentru o fată mîndră și frumoasă !

Spunînd asta, Kolea sări de pe scaun și izbucni într-un rîs nebul, cum poate nu i se mai întîmplase vreodată în viață. Veselia lui n-a mai cunoscut margini cînd îl văzu pe prinț roșînd din ce în ce mai mult. Ideea că prințul era gelos din pricina Aglaiei îl amuza nespus. Dar hazul lui încetă brusc în momentul cînd își dădu seama că prințul a rămas foarte mîhnit. Pe urmă se legă între ei o conversație lungă și serioasă, care ținu mai bine de o oră, poate chiar o oră și jumătate.

A doua zi, o chestiune urgentă îl sili pe prinț să plece la Petersburg, unde rămase toată dimineața. La întoarcere, întîlni în gară pe Ivan Feodorovici. Acesta îl apucă pe Mișkin de braț, se uită cu fereală împrejur și-l trase repede după dînsul, într-un vagon de clasa întii, ca să călătorească împreună. Generalul era dornic să-i împărtășească lucruri importante.

— Mai întii, dragă prințe, să nu mi-o iei în nume de rău și, chiar dacă te-am supărat cu ceva, uită, te rog. Eram gata să vin încă ieri să te văd, dar nu știam cum va reacționa Lizaveta Prokofievna... Acasă la noi e un adevărat... infern, parcă s-ar fi instalat un duh necurat și, zău, dacă mai pricep ceva. După părerea mea, dumneata ești în orice caz mai puțin vinovat decît oricare dintre noi, deși, la drept vorbind, din pricina dumitale s-au întîmplat toate astea. Vezi, prințe, e frumos să fii filantrop, dar se pare că nu e totdeauna plăcut. Poate că ți-ai dat seama și dumneata. Eu prețuiesc, firește, bunătatea Lizavetei Prokofievna și o stimez mult, dar...

Și generalul continuă să îndruge în același sens, iar vorbele îi erau din cale afară de încilcîte. Se vedea cît de colo că era extrem de tulburat și totodată zguduit de ceva cu totul de neînțeles pentru dînsul.

— Știi foarte bine că n-ai nici un amestec aici, dar mai bine renunță să ne vizitezi cîtva timp, ți-o spun prietenește ; așteaptă să treacă furtuna. În ceea ce-l privește pe Evgheni Pavlici, urmă el cu înfocare, totul s-a dovedit a fi o calomnie absurdă, cea mai neagră calomnie ! E o minciună urîdă, o intrigă, dorința de a strica totul, de a băga zîzanie între noi.

Vezi, prințe, ți-o spun confidențial : între noi și Evgheni Pavlici nu s-a spus nici un cuvînt, pricepi ? Nu sîntem legați prin nimic, dar cuvîntul acesta poate fi rostit în orice moment ! Așadar, urmărește să-i pună bețe-n roate ! Dar pentru ce, cu ce scop — nu mă pot dumiri ! E o femeie excentrică, o femeie prăpăstioasă, m-a virit în spaimă, de mi-am pierdut și somnul. Și ce trăsură, ce cai... Fantastic ! Asta e ceea ce se cheamă pe franțuzește șic, nu-i așa ? Și cine o fi noul ei protector ? Alaltăieri, ca să spun drept, m-a împins păcatul și l-am bănuیت pe Evgheni Pavlici, zău așa ! Dar acum sînt sigur că nu este el ; și dacă nu e el, ce rost are încercarea asta de a provoca o ruptură între noi ? Asta-i întrebarea ! Ca să nu-l piardă pe Evgheni Pavlici ? Dar ți-o repet, jur pe onoarea mea că nici n-o cunoaște măcar și că toată povestea aceea cu polițele e o pură născocire ! Și cu cîtă neobrăzare îl *tutuia* în plină stradă ! E limpede că la mijloc e o intrigă răuvoitoare ! Un complot ! Dar noi trebuie să-l respingem cu dispreț și să-i arătăm și mai multă considerație lui Evgheni Pavlici. Am vorbit în acest sens și cu Lizaveta Prokofievna. Acum să-ți spun părerea mea intimă : sînt ferm convinși că toate astea le face dintr-o ranchiună personală, ca să se răzbune pe mine, știi, pentru ceea ce a fost, deși nu mă simt vinovat cu nimic. Îmi vine sîngele în obraz de rușine de cîte ori îmi aduc aminte de asta. O dispărută, dispărută pentru totdeauna, și iat-o că apare din nou. Dar unde o fi Rogojin acela, mă rog ? O credeam de mult măritată cu el.

Într-un cuvînt, generalul părea cu totul derutat. Aproape tot drumul, timp de o oră, el vorbi fără întrerupere, punînd singur întrebări și tot singur răspunzînd la ele ; în focul perorației strîngea mina lui Mișkin, și, în cele din urmă, îl convinse pe acesta, cel puțin de un lucru, că lui personal nici nu i-a trecut prin minte să-l bănuiască de vreun amestec în această afacere, lucru important pentru prinț. În încheiere, generalul povesti despre un unchi al lui Evgheni Pavlici, șeful unei cancelarii la Petersburg, și care „ocupă un post de vază, are șaizeci de ani, e gastronom, un bătrîn care nu se lasă încă... Ha, ha ! Știu că a auzit și el de Nastasia Filippovna și i-a cam dat tircoale. Am trecut adineauri pe la el ; nu primește, e suferind ; dar e bogat, foarte, foarte bogat, are o situație excelentă și... Dumnezeu să-l țină încă mulți ani, dar tot lui Evgheni Pavlici o să-i rămînă toată averea... Da, da... și totuși mi-e frică parcă de ceva ! Nu-mi explic de ce anume, dar mi-e frică... S-ar zice că

plutește ceva în aer, o nenorocire ce se-nvîrte deasupra capetelor noastre ca un liliac, și mi-e frică, mi-e tare frică !...”

În sfîrșit, de-abia a treia zi, după cum am mai spus, a urmat și împăcarea oficială a Epancinilor cu prințul Lev Nikolaevici.

XII

Era pe la ora șapte după amiază ; prințul se pregătea să iasă în parc, cînd, deodată, apăru pe terasă Lizaveta Prokofievna ; era singură.

— *În primul rînd*, să nu-ți închipui cumva, începu ea, că am venit să-ți cer iertare. Nu ! Asta, niciodată ! În toate, numai dumneata ești de vină.

Prințul rămase tăcut.

— Ești vinovat sau nu ?

— Tot atît ca și dumneata. De altfel, nici dumneata, nici eu n-avem să ne reproșăm în chestiunea aceasta vreo intenție rea. Alaltăieri mă credeam vinovat, dar acum mi-am dat seama că lucrurile stau altfel.

— Așa, va să zică ! Bine : ascultă ce am să-ți spun și ia loc, pentru că n-am de gînd să stau în picioare.

Se așezară amîndoi.

— *În al doilea rînd*, nici un cuvînt despre mucoșii aceia neobrazăți ! Nu stau de vorbă cu dumneata decît vreo zece minute ; mi-am luat inima în dinți și am venit să-ți cer o lămurire (ți-ai fi închipuit poate cine știe ce ?), dar dacă faci cea mai mică aluzie la neobrazății aceia, mă ridic, plec și s-a sfîrșit pentru totdeauna între noi.

— Bine, răspunse prințul.

— Dă-mi voie să te întreb ; ai scris, acum două luni sau două luni și jumătate, cam pe la paști, o scrisoare Aglaiei ?

— D-da, am scris.

— Pentru ce ? Ce i-ai scris ? Arată-mi scrisoarea !

Ochii Lizavetei Prokofievna scînteiau ; tremura din tot corpul de nerăbdare.

— N-o am, răspunse prințul surprins și fisticindu-se în ultimul grad ; dacă scrisoarea n-a fost distrusă, ea trebuie să fie la Aglaia Ivanovna.

— Nu căuta să te eschivezi ! Ce i-ai scris ?

— Dar nu mă eschivez de loc, și nici nu mă tem de nimic. Nu văd motivul pentru care nu i-aș putea scrie...

— Taci ! Ai să vorbești mai târziu. Ce conținea scrisoarea ? De ce ai roșit ?

— Nu-ți cunosc gândurile, Lizaveta Prokofievna, văd numai că scrisoarea asta te indispoaze mult. Ți închipui, desigur, că aș putea refuza să răspund la o asemenea întrebare. Dar, ca să-ți dovedesc că n-am de ce mă teme, că nu regret că am scris-o și că nici n-am de ce să roșesc (spunînd acestea, prințul deveni roșu ca racul), am să ți-o reproduc din memorie, căci se pare că o știu pe dinafară.

Și prințul reproducuse aproape cuvînt cu cuvînt conținutul biletului pe care-l trimisese Aglaiei.

— Ce aiureală ! Ce vrea să însemne toată încîlcitura asta, după părerea dumatăle ? întrebă pe un ton aspru Lizaveta Prokofievna, după ce ascultase cu atenție încordată relatarea prințului.

— Nici eu nu știu prea bine ; tot ce pot spune e că eram atunci sub puterea unui sentiment sincer. Am avut acolo momente pline de senzația trăirii și de speranțe îmbietoare.

— Ce speranțe ?

— Mi-ar fi greu să le explic ; numai că nu erau de acelea la care te gîndești pcate dumneata în momentul acesta... Speranțe... în sfîrșit, speranțe de viitor, de fericire ; speranța că poate nu eram un străin acolo. Mă simțeam foarte mulțumit că sînt în țara mea. Într-o dimineață plină de soare, am luat condeiul și i-am scris o scrisoare ; de ce anume ei, nu știu. Uneori, omul simte nevoia de a avea alături un suflet apropiat ; am simțit și eu, probabil, ceva asemănător în clipele acelea... adăugă prințul după o tăcere.

— Ești îndrăgostit poate ?

— N-nu... I-am... scris ca unei surori ; de altfel, am și semnat „fratele dumatăle“.

— Hm ! Intenționat ai făcut-o ; am înțeles.

— Îmi vine tare greu să răspund la întrebările acesten. Lizaveta Prokofievna.

— Știu că-ți vine greu, dar asta nu mă interesează. Ascultă, spune-mi cinstit, ca înaintea lui Dumnezeu ; îmi spui drept ori minți ?

— Nu mint.

— E adevărat că nu ești îndrăgostit de ea ?

— Cred că e adevărat.
— „Crede !“ Neisprăvitul acela i-a dus scrisoarea ?
— L-am rugat pe Nikolai Ardalionovici să...
— Un ținc ! Un neisprăvit ! întrerupse cu năduf Lizaveta Prokofievna. Nu cunosc nici un Nikolai Ardalionovici ! Un neisprăvit !

— Nikolai Ardalionovici...
— Ba-i un neisprăvit, îți spun eu !
— Ba nu, Nikolai Ardalionovici nu este un neisprăvit, răspunse prințul cu glas potolit, dar ferm.

— Bine, scumpule, mai vorbim noi despre asta !
Se opri un minut, ca să se mai liniștească și să-și recapete răsuflarea.

— Și ce-i cu „cavalerul sărman“ ?
— Nu știu, n-am nici un amestec ; o fi vreo glumă.
— E tare plăcut, n-am ce zice, să te pomenești cu toate astea, așa, pe nepusă masă ! Să fie oare cu puțință ca ea să aibă o slăbiciune pentru dumneata ? Nu-mi explic ! După ce tot ea te făcea și „nerod“ și „idiot“ ?

— Nu era neapărată nevoie să-mi relatezi toate astea, spuse mai mult în șoaptă și pe un ton de reproș prințul.

— Nu te supăra. E o fire voluntară și cam despotică, o ne-bună, o răzgîiată ; de va îndrăgi pe cineva, neapărat îi va scoate sufletul, spunîndu-i vorbe mușcătoare și bătîndu-și joc de el pe față ; la fel am fost și eu la vîrsta ei. Dar să știi că nu prea ai de ce să te umfli în pene, dragul meu, nu-i de nasul dumitale ! Nu vreau să cred că s-ar putea întîmpla așa ceva și nici că se va întîmpla vreodată ! Ți-o spun ca să-ți bagi mințile în cap. Ascultă, jură-mi că nu ești înșurat cu *aia*.

— Lizaveta Prokofievna, ce ți se năzare ? strigă prințul, gata să sară în sus de ciudă și uimire.

— Dar erai cît pe ce să te însori ?
— Adevărat, era să mă însor, șopti el, lăsînd capul în jos.
— Va să zică, ești îndrăgostit de ea ? Pentru *ea* ai venit aici, nu-i așa ? Pentru *aia* ?

— Am venit pentru altceva, nu ca să mă însor, răspunse prințul.

— Ia spune, ai ceva sfînt pe lumea asta ?
— Am.
— Jură-mi că n-ai venit să te însori cu *aia*.
— Jur pe ce vrei !

— Te cred ; sărută-mă. În sfîrșit, pot să respir ușor ; dar să știi că Aglaia nu te iubește ; gîndește-te, prin urmare, la ce-ți rămîne de făcut ; și ți-o mai repet : nu te va lua de bărbat, cel puțin cît sînt eu în viață. Ai auzit ?

— Am auzit.

Prințul se simțea așa de rușinat, încît nu îndrăznea s-o privească în față.

— Ascultă, te așteptam ca pe o providență (deși n-ai meritat-o, după cum văd eu !) ; noaptea scăldam perna în lacrimi, nu de grija dumitale, scumpule, fii pe pace ; am o durere a mea personală, nesfîrșită și nu-i văd leacul. De aceea te așteptam cu atîta nerăbdare ; cred și acum că Dumnezeu mi te-a trimis ca pe un prieten, ca pe un frate. Nu am pe nimeni mai apropiat, în afară de bătrîna Bielokonskaia, iar dînsa e plecată acum ; de altfel, de bătrînețe a ajuns proastă ca noaptea. Acum răspunde-mi scurt prin *da* sau *nu* ; știi pentru ce-a făcut ea tărăboiul acela alaltăieri ?

— Cuvîntul meu de cinste că n-am luat parte la asta și că nu știu nimic !

— Destul, te cred. Acum și eu mi-am schimbat părerea în privința asta, dar pînă ieri dimineată îl socoteam pe Evgheni Pavlici vinovat de toate astea ; și alaltăieri, și ieri încă. Dar acum, firește, nu pot să nu fiu de părerea lor ; e limpede că și-au bătut joc de el în modul cel mai nerușinat ; cu ce scop, de ce și pentru ce, nu se știe (însuși faptul acesta pare suspect și dă de bănuît). În tot cazul, n-o mai dau pe Aglaia după el, orice s-ar întîmpla ! Poate să fie un om cumsecade, n-are a face. Aveam eu îndoieli și înainte, dar acum am hotărît, și hotărît rămîne. „Întîi să mă băgați în mormînt și atunci n-aveți decît să dați fata după cine vreți“, așa i-am spus azi-dimineată lui Ivan Feodorovici. Vezi ce destăinuiți îți fac, vezi ?

— Văd și apreciez.

Lizaveta Prokofievna aruncă prințului o privire pătrunzătoare ; poate ar fi vrut să afle ce efect va produce asupra lui părerea ei despre Evgheni Pavlici.

— Nu știi nimic de Gavrila Ivolghin ?

— Ba da... știu multe lucruri.

— Știai că e în relații cu Aglaia ?

— Asta n-am știut-o, se miră, ba chiar tresări prințul. Cum ? Gavrila Ardalionovici e în relații cu Aglaia Ivanovna ? Cu neputință !

— De foarte puțin timp. Soră-sa și-a tot făcut drum pe aici, toată iarna, și i-a săpat trecerea ca o cirtită.

— Nu cred, stărui cu tărie prințul, după ce stătu un moment pe gânduri, pradă unei profunde emoții. Dacă ar fi fost adevărat, aș fi știut negreșit și eu.

— Te așteptai cumva ca el să vină și, căzînd la pieptu-ți, să-ți mărturisească cu lacrimi în ochi ? Tare naiv mai ești ! Și caraghios ! Toți umblă să te păcălească ca pe un... ca pe... Și nu ți-e rușine să te încrezi într-un asemenea om ? Se poate să nu-ți dai seama că el te duce de nas, că te păcălește în modul cel mai nerușinat ?

— Știu foarte bine că mă păcălește uneori, rosti prințul în silă, cu jumătate glas, și el își dă seama că știu... adăugă el fără a-și mai isprăvi gîndul.

— Poftim, știe și totuși se încrede ! Halal ție ! De altfel, din partea dumitale e și firesc să fie așa. De ce m-oi fi mirînd atît ? Doamne-Dumnezeule ! A mai existat vreodată un astfel de om ? Ptiu ! Dar știi că acest Ganea ori această Varka au pus-o în legătură cu Nastasia Filippovna ?

— Pe cine ? strigă prințul.

— Pe Aglaia.

— Nu cred ! Imposibil ! Cu ce scop ? și prințul sări ca ars de pe scaun.

— Nici mie nu-mi vine a crede, cu toate că sint dovezi. E o fire despotică, o zăpăcită, o nebună ! Și mai cu seamă rea din cale afară, o răutate cum nu-i alta ! O mie de ani aș repeta că e rea ! Toate fetele mele s-au făcut așa în ultimul timp, chiar și curca plouată de Alexandra, dar aceea cel puțin mi-a scăpat din mînă. Și totuși nu cred ! Poate pentru că nici nu vreau să cred, adăugă generăleasa ca pentru sine. Pentru ce n-ai venit să ne mai vezi ? îl luă ea din nou la rost pe prinț. Aceste trei zile de ce n-ai venit pe la noi ? strigă ea nerăbdătoare, repetînd întrebarea.

Prințul începu să-și expună motivele, dar Lizaveta Prokofievna îl întrerupse.

— Toată lumea te ia drept un prost și te trage pe sfoară ! Ai fost ieri la Petersburg ; pun rămășag că te-ai dus să-l implori în genunchi pe nemernicul ăla să-ți primească cele zece mii de ruble !

— Nici gînd. Nu l-am văzut și, de altfel, nu-i un nemernic. Am primit o scrisoare de la el.

— Arată-mi-o !

Prințul scoase un plic din servietă și-l întinse Lizavetei Prokofievna, care citi :

„Stimate domn, eu n-am, firește, nici un drept la demnitate și amor propriu în ochii lumii. Sînt prea nevrednic de așa ceva, după părerea oamenilor. Aceasta e opinia lumii, dar nu și a dumitale. M-am convins, stimat domn, că ești poate mult superior celorlalți. Nu sînt de acord cu Doktorenko, și pe chestia aceasta sîntem în divergență. N-aș primi niciodată un ban de la dumneata, dar ai venit în ajutor mamei mele și-ți datorez recunoștință, cu toate că e o dovadă de slăbiciune. În tot cazul, mi-am schimbat părerea despre dumneata și am socotit necesar să ți-o aduc la cunoștință. Consider apoi că relațiile noastre trebuie să sfîrșească aici și că în viitor nu mai pot exista nici un fel de legături între noi. *Antip Burdovski.*“

„P.S. Restul pînă la două sute de ruble, pe care-l mai datorez, îl voi restitui negreșit, cu timpul.“

— Ce aiureală ! hotărî Lizaveta Prokofievna, restituindu-i scrisoarea cu o mișcare bruscă. Nu merita osteneala s-o citesc. Ce-ți veni să zîmbești așa, cu înțeles ?

— Recunoaște, totuși, că scrisoarea aceasta ți-a făcut plăcere și dumitale.

— Cum ? ! Încilcitura asta îmbibată de orgoliu ? Dar nu vezi că toți ăștia și-au pierdut capul de îngîmfare și trufie ?

— Și totuși își recunoaște vina și a rupt chiar și cu Doktorenko ; ba cu cît e mai vanitos, cu atît a trebuit să sufere mai mult în amorul lui propriu. Ah, ce copil ești, Lizaveta Prokofievna !

— Ții neapărat să-ți trag o palmă, se vede ?

— Nu, nu țin de loc. Dar știu precis că scrisoarea te bucură și totuși nu vrei să te dai de gol. De ce te rușinezi de sentimentele dumitale ? Așa faci totdeauna.

— Să nu îndrăznești să mai calci pe la mine ! sări Lizaveta Prokofievna, palidă de minie. De azi înainte, să nu mai treci pragul casei mele niciodată !

— Iar peste trei zile singură ai să mă chemi la voi... Cum se poate așa ceva ? Sînt sentimentele dumitale cele mai frumoase, de ce să te rușinezi de ele ? Singură îți dai prilej de chin și frămîntare.

— Să mor, dacă te mai chem vreodată ! Și numele am să ți-l uit ! L-am și uitat !

Și dădu buzna spre ușă.

— Oricum, tot mi s-a interzis să mai vin la voi ! strigă prințul în urma ei.

— Ce-e-e ? Cine ți-a interzis ?

Se întoarse într-o clipă, ca înțepată de un ac. Prințul ezită să-i răspundă ; își dădea seama că-l luase gura pe dinainte.

— Cine ți-a interzis să vii la noi ? strigă furioasă Lizaveta Prokofievna.

— Aglaia Ivanovna mi-a interzis...

— Când ? Vo-or-be-ște odată !...

— Azi-dimineața mi-a trimis vorbă să nu cutez a veni în casa voastră.

Lizaveta Prokofievna rămase înmărmurită, silindu-se să-și dea seama de situație.

— Cum adică ți-a trimis vorbă ? Prin cine anume ? Tot prin neisprăvitul acela ? Și numai din gură ți-a spus ? țipă ea din nou.

— Am primit un bilețel, lămuri prințul.

— Unde-i ? Arată-mi-l ! Imediat !

Prințul se gândi un moment, apoi scoase din buzunarul vestei o bucată de hîrtie pe care era scris :

„Printe Lev Nikolaevici ! Dacă, după tot ce s-a întîmplat, mai ai de gînd cumva să mă uimești vizitînd vila noastră, te asigur că eu personal nu voi fi printre aceia pe care prezența dumitale îi va încînta. *Aglaia Epancina*“.

Lizaveta Prokofievna se reculese o clipă, pentru ca imediat după aceea să se repeadă la prinț și, apucîndu-l de braț, să-l tragă după dînsa.

— Vii cu mine ! Într-adins ! Chiar acum, în clipa asta ! vo-cifera ea ca scoasă din minți.

— Dar, gîndește-te, în felul acesta mă expun...

— La ce ? Ah, prostălaule, naiv ce ești ! Parcă n-ai fi bărbat ! Dar las' că văd eu acum ce se-ntîmplă, cu ochii mei...

— Lasă-mă, cel puțin, să-mi iau pălăria...

— Poftim, ia-ți mizerabila de pălărie și să mergem ! N-ai știut să-ți alegi măcar un fason mai de Doamne-ajută !... A scris-o, nici vorbă, numai de ciudă... după cele întîmplate adi-neauri... A scris-o de necaz, mormăia Lizaveta Prokofievna, care nu lăsase brațul prințului și-l trăgea mereu în urma ei. Deunăzi ți-am luat apărarea și am spus cu glas tare că ești un prost dacă nu vii... altfel nu ți-ar fi scris bilețelul acela stupid și necuviincios. Un gest indecent, nedemn de o fată de familie,

binecrescută și deșteaptă foc !... Hm ! continuă ea, i s-o fi făcut și ei, firește, ciudă că nu vii ; numai că nu s-a gândit de loc că unui idiot nu trebuie să-i scrii în felul ăsta, că o ia de bună, literă cu literă, după cum s-a și întâmplat. de altfel. Ce ți-ai ciulit urechile așa ? se răsti ea la prinț, dindu-și seama că o cam luase gura pe dinainte. Îi trebuie un măscărici ca tine, de mult n-a mai văzut unul în preajmă-i, iată pentru ce te pune la încercare. Și-mi pare foarte bine, sînt încîntată că o să te ia chiar acum în primire ! O meriți. N-avea grijă, se pricepe ea la de-alde astea ! Și încă ce bine se pricepe !...

I

De cîte ori nu ne-a fost dat să auzim spunîndu-se, la noi, cum că nu prea avem oameni practici ; că politicieni, de pildă, avem berechet ; şi nici de generali nu ducem lipsă ; cît despre administratori, găseşti cîţi vrei şi de tot felul, oricît de mulţi s-ar cere ; cînd e vorba, însă, de oameni înzestraţi cu spirit practic — ia-i de unde nu-s ! Cel puţin aşa se plînge toată lumea. Ba, unii susţin că nici măcar personal de serviciu corespunzător n-am avea pe unele linii de cale ferată ; şi nici vreo administraţie ceva mai acceptabilă nu se poate înjgheba, zic ei, prin companiile noastre de navigaţie. Mereu auzi aceleaşi jalnice lamentări ; ba că în punctul cutare al unei linii ferate noi s-au ciocnit, ori s-au prăvălit de pe pod nişte vagoane ; ba că un tren întreg s-a înzăpezit şi a rămas imobilizat între nămeţi ; au plecat oamenii la un drum de cîteva ore şi, cînd colo, s-au pomenit imobilizaţi cinci zile în mijlocul cîmpiei întroienite. Ici, ţi se spune că zac de luni de zile şi putrezesc mii de puduri de mărfuri care aşteaptă să fie expediate ; dincolo, auzi (şi nici nu-ţi vine a crede !) că un administrator, adică un fel de şef, un lefegiu oarecare, în loc să expedieze nişte vagoane cu mărfuri, îi administrează unui prepus negustoresc o lovitură de pumn peste gură, motivîndu-şi zelul administrativ prin aceea că „s-a cam enervat“ din pricină că acela îl bătea la cap să-i expedieze marfa. Şi cînd te gîndeşti că există în ţara aceasta atîtea servicii de stat şi posturi

de lefegii te cuprinde groaza ; cu oricine ai sta de vorbă — toți au fost, sînt sau vor să fie slujbași. Cum se face atunci că din atîta material uman să nu se poată constitui o administrație ca lumea la companiile noastre de navigație ?

Răspunsul ce ni se dă la această întrebare e uneori cît se poate de simplu — atît de simplu, că explicația pare aproape de necrezut. E adevărat, ni se spune, că la noi toți au fost ori sînt slujbași, și starea aceasta dăinuie de vreo două sute de ani încoace, după cel mai perfect și tipic model nemțesc, de la strămoși la strănepoți ; dar tocmai aici e buba, că slujbașii sînt de fapt oamenii cei mai lipsiți de simț practic, și în așa măsură încît teoretizarea și lipsa de cunoștințe practice erau socotite pînă nu demult, chiar și de slujbași, drept cea mai mare virtute și cea mai bună recomandare. Dar, nu tagma funcționarească ne interesează aici, ci oamenii cu simț practic. E în afară de orice îndoială faptul că sfîiciunea și absența oricărui spirit de inițiativă personală erau considerate la noi, de veacuri, drept cel mai bun indiciu de simț practic — părerea aceasta se menține și astăzi. Dar de ce să ne facem din asta o vină specifică nouă, dacă e vorba s-o formulăm cu titlu de învinuire ? Lipsa de originalitate era considerată pretutindeni, în lumea întreagă, întotdeauna, drept apanajul omului de afaceri serios și practic, și nouăzeci și nouă la sută din oameni (pe puțin) au crezut întotdeauna astfel, încît poate numai unu la sută dintre ei vedea și vede lucrurile într-un fel diferit.

Marii inventatori și oamenii geniali au fost considerați de societate, aproape totdeauna, niște aiuriți la începutul activității lor (ba de foarte multe ori și către sfîrșitul ei) — observație arhicunoscută de altfel și de mult devenită banală. Dacă, de pildă, ani de-a rîndul, timp de mai multe decenii, toată lumea, deprinsă să-și fructifice banii prin lombard, a cărat acolo miliarde cu dobînda de patru la sută, nu-i de loc de mirare că o dată cu dispariția acestei instituții, oamenii rămînînd la propria lor inițiativă, o bună parte din aceste milioane s-au irosit iremediabil în vîltoarea febrei de constituire a societăților anonime pe acțiuni sau ajungînd prin buzunarele a tot felul de escroci, ceea ce, de altfel, era socotit ca un indiciu de cumînțenie și bună creștere conform cu uzanțele vremii. Mai cu seamă cumînțenie. De vreme ce timiditatea cuminte și o lipsă decentă de originalitate constituiau pînă acum

la noi, după părerea aproape unanimă, o însușire inerentă a omului practic și cumsecade, ar fi fost desigur prea inoportună, indecentă și reprobabilă chiar orice schimbare bruscă. Care mamă iubitoare, de pildă, nu se va înspăimînta și nu se va îmbolnăvi de frică, dacă fiul sau fiica ei vor ieși cumva din făgașul obișnuitului. „Mai bine să trăiască în indestulare și să fie fericit fără originalitate“, gîndește orice mamă, legănîndu-și odorul. Iar bătrînele dădace, de cînd e lumea, îngînă același cîntec : „În straie de aur vei umbla, grad de general vei purta !“⁵⁸ Așadar, pînă și dădacele noastre considerau gradul de general ca o culme a fericirii pentru un rus, reprezentînd idealul național cel mai popular de fericire tihnită — suprema fericire. Și într-adevăr, cine n-ar fi izbutit la noi, după ce și-a luat cu chiu cu vai examenul și a deținut timp de vreo treizeci și cinci de ani o slujbă la stat, cine n-ar fi izbutit să ajungă, în cele din urmă, la gradul de general și să-și încropească o sumușoară la lombard ? În felul acesta, mai tot omul rus ajungea, aproape fără nici un efort, să-și cîștige reputația de om capabil și practic. De fapt numai un om original sau, cum ades preferăm a spune, numai un om agitat, nu izbutea la noi să ajungă general. O fi existînd aici și o anumită inadvertență, în general însă constatarea pare exactă și societatea noastră avea perfectă dreptate să-și definească astfel idealul de om practic. Dar toate aceste considerațiuni ne-au îndepărtat prea mult de subiect, întrucît intenția noastră era, de fapt, să dăm cîteva lămuriri suplimentare cu privire la familia Epancin. Membrii acestei familii, sau, în orice caz, cei mai ponderați și rezonabili dintre ei sufereau de o meteahnă, o trăsătură comună aproape întregii familii și complet opusă acelor virtuți la care ne-am referit mai sus. Fără să-și dea seama de faptul în sine (pentru că într-adevăr e greu de sesizat), ei aveau totuși uneori sentimentul că lucrurile în familia lor mergeau nu ca la toată lumea Molcomă și uniformă la alții, viața lor era într-o neconținută frămîntare ; toată lumea luneca pe drum lin ca pe șine ; ei dăraiau la fiecă moment. În timp ce toată lumea dădea mereu dovezi de sfioasă cumînțenie, ei — nici pomeneală. Lizaveta Prokofievna, ce-i drept, se cam speria cînd lucrurile nu mergeau conform uzanțelor vremii, și totuși nu era vorba de acea sfială cuviincioasă, mondenă, după care tînjeau ele. Deși poate că Lizaveta Prokofievna era singura pe care o frămîntau toate

acestea ; domnişoarele, cărora nu le lipsea, de altfel, nici perspicacitatea, nici ironia, erau încă tinere ; iar generalul, deşi avea o minte destul de pătrunzătoare (ce-i drept cam greoaie), în împrejurările mai dificile prefera să scoată un mormăit vag, lăsând în cele din urmă totul în seama Lizavetei Prokofievna. Cu alte cuvinte, toată răspunderea îi revenea ei. Şi nici nu se putea susţine, cel puţin cu oarecare temei, că familia aceasta se remarcă prin cine ştie ce spirit de iniţiativă personală sau că sare mereu de pe şine dintr-o predilecţie conştiinţată pentru originalitate, ceea ce ar fi însemnat o flagrantă încălcare a regulilor bontonului. O, nu ! Nici vorbă de aşa ceva ; adică, nici prin gând nu le trecea să-şi propună asemenea ţeluri ; şi cu toate astea reieşea, pînă la urmă, că familia Epancin, deşi foarte onorabilă, era puţin altfel de cum trebuie să fie în general orice familie onorabilă. De cîtva timp, Lizaveta Prokofievna îşi vîrîse în cap că tot răul se trage numai de la dînsa, de la caracterul ei „nenorocit“, ceea ce îi mări şi mai mult chinul. Îşi spunea mereu că e o „excentrică, stupidă şi insuportabilă“ ; se frămînta neconţinut, pierzîndu-şi cumpătul şi nemaifiind în stare să se descurce, să găsească o ieşire nici chiar în cele mai obişnuite complicaţii pe care le oferă viaţa de toate zilele, era mereu predispusă să exagereze proporţiile nenorocirii.

Am arătat încă de la începutul naraţiunii noastre că Epancinii se bucurau efectiv de o consideraţie unanimă. Chiar şi Ivan Feodorovici personal, cu toată originea lui obscură, era primit pretutindeni cu deferinţă indiscutabilă. De altfel, o şi merita deplin ; în primul rînd, pentru că era un om bogat, şi nu „un oarecare“, şi în al doilea rînd, pentru că era un om absolut onorabil, deşi cam mărginit. Se pare însă că o anumită opacitate intelectuală este un atribut necesar dacă nu al oricărui om de afaceri, cel puţin al oricărui om care vrea să-şi rotunjească averea. În sfîrşit, generalul avea maniere frumoase, era modest, ştia să tacă, dar, în acelaşi timp, nu se lăsa călcat pe picior, şi nu numai pentru că avea rangul de general, ci pentru că aşa-i dicta conştiinţa lui de om cinstit şi plin de demnitate. Pe deasupra, şi poate că nu era lucrul cel mai puţin important, el se bucura de bunăvoinţa unor protectori influenţi. Cît despre Lizaveta Prokofievna, după cum am mai spus, ea se trăgea dintr-o familie de nobili de viţă veche, deşi pe la noi nu prea se ţinea seama de vechimea neamului dacă omul nu are şi relaţii sociale. Dar ea a ştiut să-şi facă şi relaţii ; era stimată

și iubită de persoane cu mare trecere și influență în societate, încît toată lumea, firește, trebuia să-i acorde respectul cuvenit și să-i deschidă ușile. Cert este că necazurile ei familiale nu prea aveau cine știe ce teme și în orice caz erau provocate de niște cauze minore și exagerate pînă la ridicol; dar, dacă ți-a crescut, să zicem, un neg pe nas sau pe frunte, ești dispus să-ți închipui că toată lumea n-are altă treabă decît să se ocupe de negul dumitale, să te bîrfească și să-și bată joc de dumneata, chiar dacă ai avea meritul de a fi descoperit America. Ce-i drept, Lizaveta Prokofievna era considerată în societate drept o ființă „originală“, aceasta nu scădea însă cu nimic respectul unanim de care se bucura incontestabil. Spre nenorocirea ei însă Lizaveta Prokofievna încetase de la o vreme să mai creadă chiar și în faptul acesta de netăgăduit, că este stimată. Gîndindu-se la fiicele sale, își spunea cu durere că le strică viitorul, că are un caracter ridicol, compromițător, insuportabil, lucru pentru care, bineînțeles, învinuia tot pe cei din jurul său, pe fiicele și bărbatul ei, cicălindu-i de dimineață pînă seara, cu toate că îi iubea nemărginit, cu patimă, pînă la absurd.

Ceea ce o îndurera mai cu seamă era gîndul că și fiicele ei manifestau aceeași tendință de a deveni niște trăsnete, niște ființe „originale“ ca și dinsa, și că asemenea domnișoare nici că s-au mai pomenit vreodată și nici nu se cade să existe pe lume. „Or să devină niște nihiliste, asta e!“ își spunea ea mereu. Iar de un an încoace, și mai ales în ultima vreme, gîndul acesta supărător prindea tot mai multă consistență. „Mai întii, de ce nu se mărită!“ se întreba ea într-una. „Ca să-și chinuiască mama, desigur, vîzînd în asta probabil scopul suprem al vieții lor, și n-ar fi de mirare, cu ideile astea noi și cu blestemata lor problemă feminină! Nu-i cășunase Aglaiei acum șase luni să-și taie splendoarea de păr? (Doamne, nici chiar eu n-am avut pe vremuri asemenea cozi de toată frumusețea!) A trebuit să mă rog în genunchi de ea ca să lepede foarfecele din mînă!... Hai, să zicem că o făcea din răutate, ca s-o chinuiască pe măică-sa, pentru că e bezmetică, răzgîiată și, mai cu seamă, rea! Dar grăsansa ceea de Alexandra, parcă nu voia și ea să-și reteze părul, și nu dintr-un moft și nici din răutate, ci din nai-vitate și prostie, pentru că Aglaia îi băgase în cap cum că în felul acesta va avea somn mai liniștit și că va scăpa de migrene? Și cîți pretendenți, cîți pretendenți nu s-au perindat de cinci ani încoace! Și unde mai pui că toți erau unul și unul,

foarte potriviți, ba unii dintre ei erau pur și simplu niște oameni admirabili ! Atunci de ce fac nazuri, ce mai așteaptă ? Pentru ce nu se mărită ? Numai ca s-o necăjească pe mama lor, altă explicație nu există ! Nu există ! Nu există !“

Dar iată, în sfârșit, că o rază de soare veni să încălzească și inima ei chinută de mamă ; Lizaveta Prokofievna simți oarecare ușurare gândindu-se că cel puțin una dintre fiicele ei, Adelaida, era pe cale să se căpătuiască. „Scap cel puțin de o piatră din casă“, spunea ea cînd i se întîmpla să-și exprime gândurile cu glas tare (deși, în sinea ei, folosea expresii mult mai gingașe). Și ce frumos, cît de onorabil se aranjase totul ; pînă și în lumea bună faptul era comentat și apreciat numai în cuvinte de laudă. Logodnicul, un bărbat agreabil, cu situație frumoasă, de neam, un prinț, avea avere, ba se vedea că-i place mult și logodnicei, nici că se putea nimeri mai bine ! Dar Lizaveta Prokofievna își făcea mai puține griji cu fiica ei mijlocie decît cu celelalte două, deși predispozițiile artistice ale Adelaidei puneau de multe ori la grea încercare inima grijulie și veșnic neliniștită a Lizavetei Prokofievna. „În schimb, are un caracter admirabil, fire veselă și mult bun simț ; cu asemenea calități nu se pierde o fată“, își spunea în chip de consolare generăleasa. Grija cea mai mare i-o pricinuia viitorul Aglaiei. În privința celei mari, Alexandra, Lizaveta Prokofievna nu mai știa exact ce atitudine să adopte și cum e mai bine : să se teamă pentru ea sau n-are de ce să-i fie teamă ? Cîteodată i se părea că „așa îi era datul“ — avea douăzeci și cinci de ani și deci era sortită să rămînă fată bătrînă. „Cu o frumusețe ca a ei !...“ Nefericita mamă își petrecea nopțile plîngînd, în timp ce fata dormea dîsă somnul cel mai liniștit. „Și ce-i cu dînsa, e o nihilistă sau numai o proastă ?“ Că nu era de loc proastă, Lizaveta Prokofievna o știa prea bine ; prețuia mult judecata clară a Alexandrei Ivanovna și-i cerea sfatul cu plăcere. Dar că fata ei cea mare era o „curcă plouată“, nu mai avea nici o îndoială. „Atît de potolită și domoală, că nimic n-o scoate din toropeală, nimic nu o poate tulbura. Dar ce zic, nici curcile plouate nu sînt chiar așa de potolite — ptiu ! M-am zăpăcit cu ele de tot și nu mai știu ce să cred, nu mai pricep nimic !“ Alexandra Ivanovna inspira mamei sale o milă duioasă, cu totul inexplicabilă, și o afecțiune mai mare chiar decît pentru Aglaia, cu toate că aceasta din urmă era idolul vieții sale. Dar crizele de nervi, răstălmăcirile, observațiile veninoase (prin

care se manifesta cu deosebire grija și afecțiunea ei maternă), epitetele de „curcă plouată“ sau altele, nu mai puțin amuzante, reușeau doar s-o distreze pe Alexandra, stîrnindu-i risul. Cîteodată, lucrurile ajungeau pînă acolo încît și fleacurile cele mai neînsemnate o scoteau din fire pe Lizaveta Prokofievna și o făceau să exaspereze. De pildă, Alexandrei Ivanovna îi plăcea să doarmă mai mult și de obicei avea tot felul de visuri ; dar visurile ei surprindeau întotdeauna printr-o naivitate dezarmantă și o lipsă totală de conținut, pe măsura unui copil de șapte ani. Ei bine, chiar și inocența visurilor acestora începu s-o cam irite pe Lizaveta Prokofievna. Odată, Alexandra Ivanovna văzu în vis nouă găini, și ce mai ceartă se iscă din pricina asta între mamă și fiică ! De ce anume — greu de spus. O singură dată, e adevărat, izbuti și ea să aibă un vis puțin mai original : se făcea că vede un călugăr într-o odaie întunecoasă, dar i-a fost o teamă grozavă să intre acolo. Surorile ei se grăbiră să relateze evenimentul Lizavei Prokofievna în hohote de rîs, la care aceasta se înfurie teribil și le strigă că sînt proaste toate trei. „Hm ! E tare domoală, cu adevărat o «curcă plouată», nimic nu poate s-o miște, și totuși e așa de tristă, cîteodată sînt zile cînd ți se strînge inima privind-o ! După ce o fi tinjind oare ?“ Uneori, generăleasa punea întrebarea asta și bărbatului ei, și o făcea pe un ton sec și iritat, după bunul ei obicei, așteptînd un răspuns neîntîrziat. Ivan Feodorovici încrunta sprîncenele, scotea un hm ! nehotărit, ridica din umeri și, la sfîrșit, își dădea cu părerea, desfăcîndu-și larg brațele :

— Îi trebuie un bărbat !

— Numai să dea Dumnezeu să n-aibă parte de unul ca dumneata, Ivan Feodorici ! exploda Lizaveta Prokofievna. Să nu i se nimerească unul cu judecata și ideile dumitale, Ivan Feodorici ! Să nu fie un bătăran necioplit ca dumneata, Ivan Feodorici...

Ivan Feodorovici se făcea imediat nevăzut, iar Lizaveta Prokofievna, după o asemenea *descărcare*, își recăpăta echilibrul și, deplin potolită, în aceeași seară se arăta deosebit de atentă, amabilă și tandră față de „necioplitul bătăran“ Ivan Feodorovici, față de bunul, scumpul, adoratul ei Ivan Feodorovici, căci nu încetase niciodată să-l iubească, ba continua să rămînă mereu îndrăgostită de dînsul ; Ivan Feodorovici, perfect conștient de asta, avea la rîndu-i un respect nemărginit pentru Lizaveta Prokofievna a lui.

Dar chinul cel mai mare al mamei, chinul necurmat era Aglaia. „Îmi seamăăă leit, de parcă ar fi portretul meu, exact așa eram și eu, își spunea Lizaveta Prokofievna. Un drac împielit, tiranic și uricios ! O nihilistă, o trăsniță, o nebună și, mai cu seamă, rea, rea, rea ! Dumnezeuule, ce viață nefericită o așteaptă !“

Și iată că, după cum spuneam, soarele răsărise și pentru biata mamă, și totul îi apăru pentru moment într-o altă lumină. Timp de o lună aproape, Lizaveta Prokofievna respiră ușurată și uită de toate grijile și necazurile. Apropiata căsătorie a Ade-laidei atrăsese atenția tuturor și asupra Aglaiei, care și ea de la o vreme încoace făcea peste tot o impresie excelentă prin ținuta ei impecabilă, strîrnind un mare interes în cercul saloanelor ; era ponderată, spirituală, sigură de ea, puțin cam prea mîndră, dar pînă și asta o prindea de minune ! Și cît de bună, supusă și tandră a fost cu mama ei toată luna aceasta ! („E drept că pe acest Evgheni Pavlovici ar trebui să-l cunoaștem ceva mai bine, să vedem în ce ape se scaldă ; de altfel, nici Aglaia se pare că nu-i dă mai multă importanță decît altora !“) Dar ce schimbare în bine se observă la ea în ultima vreme : a devenit o fată admirabilă ; și cît e de frumoasă, Dumnezeuule, cît e de frumoasă ! Din zi în zi se face mai frumoasă ! Și iată...

Și iată că apăru neisprăvitul acesta de prinț, acest idiot nenorocit și totul se tulbură din nou, totul începu să meargă anapoda în casa asta !

Ce se întîmplase totuși ?

Pentru oricine altul, desigur, n-ar fi fost nimic de semnalat. Dar tocmai aceasta era particularitatea cea mai surprinzătoare a firii Lizavetei Prokofievna, că pînă și în întortochierile celor mai obișnuite fapte, și din cauza îngrijorării permanente ce o stăpînea, reușea întotdeauna să descopere cîte ceva ce-i strecura în suflet o teamă nelămurită, cu totul de neînțeles și tocmai de aceea foarte apăsătoare, lăsînd-o pradă unei neliniști bolnăvicioase. Vă închipuiți ce resimți ea cînd, în noianul confuz a tot felul de griji și neliniști pînă atunci ridicole și himerice, întrezări realmente niște lucruri ce se arătau a fi de o gravitate excepțională, justificîndu-i pe deplin multiplele frămîntări, îndoieli și necazuri.

„Dar cum au îndrăznit să-mi scrie anonima aceea blestemată. ca să mă pună în gardă față de *creatura* aceea care ar fi

intrat în legătură cu Aglaia ? se perpelea generăleasa tot drumul pînă acasă, în timp ce îl tîra pe Mișkin după dînsa, ba și acasă, după ce îl așează la masa rotundă, împrejurul căreia era adunată toată familia. Cum au îndrăznit să-și închipuie măcar așa ceva ? Dar aș muri pe loc de rușine dacă aș lua de bună o singură vorbă, sau dacă aș arăta scrisoarea asta Aglaiei ! Chiar în halul acesta să-și bată joc de noi, Epancinii ! Și toate astea din cauza lui Ivan Feodorovici, din cauza dumitale, Ivan Feodorovici ! Ah ! pentru ce nu ne-am dus mai bine la Elaghin ! Eu am zis să mergem acolo ! Să fie Varka aceea care a ticluit scrisoarea ? Știu eu ?... sau poate... În orice caz, de toate astea, de toate e vinovat numai și numai Ivan Feodorîci ! Împotriva lui a uneltit *creatura* asta toată intriga, ca să-și bată joc de dînsul pentru legăturile lor de altădată, a vrut să-l facă de rîsul lumii, întocmai cum și-a rîs de el și l-a dus de nas chiar și atunci cînd îi căra perle... Și iată-ne acum amestecați cu toții în această afacere, și fiicele dumitale sînt amestecate, Ivan Feodorîci, fete de măritat, domnișoare din cea mai bună societate ; erau acolo de față, au stat și au auzit totul ; au fost amestecate și în istoria aceea cu pușlamalele ; bucură-te, erau și atunci de față și au auzit totul cu urechile lor ! Nu-l iert pe prințisorul ăsta, niciodată nu-l voi ierta ! Și pentru ce, de trei zile, e așa de nervoasă Aglaia ? Pentru ce s-a supărat pe surorile ei, chiar și pe Alexandra, căreia îi săruta întotdeauna mîinile, întocmai ca unei mame, într-atît o respecta ? Pentru ce, de trei zile, e o enigmă pentru toată lumea ? Ce amestec poate să aibă aici Gavrilă Ivolghin ? Pentru ce și ieri, și astăzi încă, s-a apucat întîi să-l laude pe Gavrilă Ivolghin, ca să izbucnească apoi în lacrimi ? Pentru ce în scrisoarea asta anonimă e pomenit blestematul acela de «cavaler sârman», cînd ea de fapt n-a arătat biletul pe care-l primise de la prinț nici măcar surorilor ei ? Și ce rost... avea să alerg adineauri la dînsul ca o bezmetică și să-l aduc chiar eu aici, zor nevoie mare ? Doamne, sînt nebună de legat, fac numai prostii ! Să vorbesc unui tînăr de secretele fiicei mele, și încă... niște secrete care aproape că-l privesc și pe dînsul ! Dumnezeuule mare ! Bine, cel puțin, că e cam idiot și... și un prieten al casei ! E cu puțință oare ca Aglaia să fi prins slăbiciune pentru un asemenea cretin ? Doamne, ce-i cu mine, de îndrug la verzi și uscate ? Ptiu ! Cu toții, începînd cu mine, sîntem niște specimene... bune de pus sub sticlă pentru a fi expuși la vedere cu zece copeici taxă de intrare.

Asta n-am să ți-o iert, Ivan Feodorici, nu ți-o iert niciodată !
Și ea... pentru ce nu-i spune nimic ? Zicea că o să-l ia în primire
de cum intră, dar văd că nu întreprinde nimic ! Uite-o cum îl
privește : nu-l slăbește din ochi și tace ; dar nici nu pleacă, a
rămas nemișcată ; tocmai ea care i-a interzis să ne mai calce
pragul... Iar el stă înmărmurit, cu fața albă ca varul. Și afuri-
situl, afurisitul acesta de Evgheni Pavlici, care trâncănește
într-una ! Nu lasă pe nimeni să scoată un cuvânt. Aflu eu nu-
maidecît totul, numai să pot aduce vorba...”

Prințul ședea, într-adevăr, în fața mesei rotunde, fără o
picătură de sînge în obraz, și părea cuprins de o nemărginită
teamă ; în același timp sufletul i se umplea din cînd în cînd
de un extaz năvalnic ale cărui surse nici el nu le înțelegea.
O, cu ce teamă evita el să se uite într-o anumită parte, spre
colțul de unde îl fixau doi ochi negri, atît de cunoscuți ! Și,
în același timp, cît de fericit era să se regăsească în mijlocul
familiei acesteia, s-audă din nou glasul acesta devenit atît de
familiar lui, după ce-i scrisese ea un bilet ! „Doamne, oare ce
va spune ea acum ? !” Cît despre dînsul, nu scoase nici un cuvînt
și asculta cu multă încordare „perorația” înflăcărată a lui Ev-
gheni Pavlici, care în seara aceea se afla, se pare, într-o vervă
deosebită, formulîndu-și ideile cu multă siguranță și ardoare.
Mult timp prințul nu izbuti să rețină aproape nimic din ceea
ce spunea acesta. Cu excepția lui Ivan Feodorovici, care nu
se întorsese încă de la Petersburg, toată familia Epancin era
adunată în jurul mesei. Era prezent și prințul Ș. Se pregăteau,
se pare, să iasă înainte de ceai la plimbare și să asculte con-
certul de fanfară din parc. Discuția era în toi și se înjghebase,
de bună seamă, înainte de venirea lui Mișkin. Curînd își făcu
apariția, strecurîndu-se discret pe terasă, și Kolea. „Așadar,
e primit aici ca și înainte”, gîndi prințul.

Vila în care locuiau Epancinii era construită într-un stil
elegant de cabană elvețiană, decorată cu gust, de jur împre-
jur cu flori și verdeață. O grădiniță bine întreținută împrej-
muia casa. Ca și la prinț, cu cîteva seri în urmă, toată socie-
tatea se reunise pe terasă, care era însă ceva mai mare și mai
cochetă.

Tema discuției angajate se pare că nu prea era pe placul
multora din cei prezenți. Se putea ghici că fusese o discuție
aprinsă și că toată lumea ar fi preferat să schimbe subiectul ;
dar Evgheni Pavlovici, nu se știe de ce, se încăpățîna s-o con-

tinue, neținînd seamă de atmosfera generală ; venirea prințului Mișkin îl întărită parcă și mai mult, stimulîndu-i verva. Lizaveta Prokofievna privea încruntată, cu toate că nu prea înțelegea bine totul. Aglaia, așezată cam deoparte, aproape în colțul terasei, nici nu pleca, dar nici nu intervenea în discuție, îndîrjindu-se să asculte fără a scoate o vorbă.

— Dați-mi voie, polemiza cu foc Radomski, n-am nimic de obiectat împotriva liberalismului. Liberalismul nu-i un rău, face parte integrantă dintr-un ansamblu care, fără el, s-ar destrăma sau ar ajunge la stagnare ; liberalismul are și el dreptul la existență întocmai ca și conservatorismul cel mai ponderat. Eu mă declar însă împotriva liberalismului rus și repet că, dacă îl combat, o fac numai pentru că liberalul rus nu-i un liberal *rus* și că liberalismul lui nu-i un liberalism cu adevărat *rusesc*. Arătați-mi un liberal rus autentic și-l îmbrățișez îndată, în fața dumneavoastră.

— Bineînțeles, dacă și el va fi dispus să te îmbrățișeze, replică Alexandra Ivanovna, care, contrar firii sale de obicei potolite, vădea o stare de însuflețire neobișnuită. Pînă și obrajii i se îmbujoraseră mai tare ca de obicei.

„Ca să vezi, gîndea Lizaveta Prokofievna, ori nu face decît să mănînce și să doarmă, de nu mai e chip s-o scoți din lîncezeală, ori se aprinde așa din senin, o dată pe an, de n-o mai recunoști și rămii cu gura căscată la cele ce spune.“

Mișkin simți că tonul lui Evgheni Pavlovici nu prea era pe placul Alexandrei Ivanovna ; deși discuta o temă serioasă și vorbea cu destulă înflăcărare, tînărul avea în același timp aerul de a lua totul în glumă.

— Afirmam adineauri, înainte de venirea dumitale, prințe, reluă Evgheni Pavlovici, că pînă acum, la noi, liberalii proveneau numai din două pături diferite : din fosta moșierime (abolită acum) și din rîndurile seminariștilor. Întrucît însă ambele categorii s-au transformat complet în niște caste, cu totul izolate de națiunea propriu-zisă și, cu trecerea timpului, din generație în generație, tot mai mult rupte de ea, însemnează că și tot ceea ce au făcut și fac aceste pături nu are un caracter național...

— Cum așa ? Tot ce s-a făcut, va să zică, pînă acum nu este rusesc ? obiectă prințul S

— Nu este național ; chiar dacă e după calapod rusesc, n-are însă caracter național ; nici liberalii noștri nu sînt cu adevărat ruși, nici conservatorii nu sînt cu adevărat ruși, nimic autentic rusesc... Și fiți siguri că nația nu va recunoaște nimic din ceea ce au făcut moșierii și seminariștii, nici acum, nici mai tîrziu...

— Asta-i bună ! Dar cum poți susține un asemenea paradox, dacă, bineînțeles, ai vorbit serios ? Eu nu pot admite astfel de afirmații pe seama moșierimii ruse ; și dumneata ești doar tot un moșier rus, protestă cu înflăcărare prințul Ș.

— Dar nu vorbesc despre moșierimea rusă în sensul în care vrei să înțelegi dumneata. Este o pătură onorabilă, chiar și prin simplul fapt că fac și eu parte din ea, mai cu seamă acum, cînd, propriu-zis, a încetat să mai existe...

— Vrei să spui cumva că nici în literatura noastră n-a existat nimic național ? îl întrerupse Alexandra Ivanovna.

— În materie de literatură nu prea mă pricep ; cred însă că nici literatura rusă nu-i tocmai rusească, vreau să spun autentic rusească : poate cu excepția lui Lomonosov, Pușkin și Gogol.

— Mai întîi, ceea ce reprezintă numai aceste trei nume n-ar fi de loc puțin, iar în al doilea rînd, unul din ei provine din popor, ceilalți doi erau moșieri, rîse amuzată Adelaida.

— Întocmai. Aveți dreptate, dar nu vă grăbiți să triumfați. Deoarece pînă în prezent numai acești trei scriitori, dintre toți scriitorii ruși, au reușit să creeze ceva cu adevărat *original*, autohton, de la nimeni împrumutat, prin însuși faptul acesta ei au intrat chiar de la început în patrimoniul național. Orice rus, de îndată ce rostește, scrie sau face ceva *original*, ceva ce ține organic de el și nu este de împrumut, devine în mod implicit național, chiar dacă n-ar ști să se exprime prea bine în rusește. E o axiomă pentru mine. Discuția noastră n-a pornit însă de la literatură, ci de la socialiști, și, vorbind de ei, am atins și problema literaturii. Revenind la subiect, mă încumet să afirm că noi nu avem nici un socialist rus ; n-am avut și nu avem, întrucît toți socialiștii noștri sînt proveniți fie din moșieri, fie din seminariști. Toți socialiștii noștri de aici, sau din străinătate, declarați sau care își arogă această calitate, nu sînt decît niște liberali, aparținînd moșierimii încă din timpurile iobăgiei. De ce rîdeți ? Dați-mi teoriile, cărțile,

memoriile lor, ca să vă scriu, fără a fi critic literar, cel mai convingător studiu de critică literară, în care aş demonstra şi aş dovedi un lucru de netăgăduit, ca lumina zilei, că fiecare filă din aceste cărţi, memorii, broşuri, a fost scrisă, în primul rînd, de către un moşier rus de altădată. Minia, indignarea şi spiritul lor caustic au un iz moşieresc (ba uneori şi izul moşierimii de dinainte de Famusov⁵⁹ !), bucuria şi lacrimile lor pot fi sincere, dar sînt bucurii şi lacrimi de moşieri ! De moşieri sau de seminarişti... Iar vă vine să rîdeţi ? Zîmbeşti şi dumneata, prinţe ? Înseamnă că nici dumneata nu eşti de acord cu mine ?

Într-adevăr, cuvintele lui Evgheni Pavlovici stîrniră o ilaritate generală ; pînă şi prinţul Mişkin schiţă un zîmbet abia perceptibil.

— N-aş putea deocamdată să mă pronunţ categoric dacă sînt sau nu de părerea dumatăle, spuse el, alungîndu-şi zîmbetul de pe faţă şi tresărind ca un şcolar surprins asupra unei abateri, dar ţin să te asigur că te ascult cu cea mai mare plăcere...

Rostind anevoie cuvintele acestea, aproape că-şi pierdu răsuflarea, în timp ce fruntea i se acoperi cu broboane de sudoare. Pentru prima dată deschidea gura de cînd venise. Încercă să se uite în jurul său, dar îi lipsi curajul ; surprinzîndu-i gestul, Evgheni Pavlovici zîmbi.

— Dar să vedem cum se prezintă chestiunea în aspectul ei concret, reluă el pe acelaşi ton ce părea să trădeze multă pasiune şi înflăcărare, dar şi o nuanţă vizibilă de ironie, poate chiar pe seama propriilor sale cuvinte. Ei bine, aci avem de a face cu un fenomen a cărui descoperire am onoarea să mi-o atribui exclusiv ; cel puţin, după cîte ştiu, pînă în prezent nu s-a scris şi nu s-a spus nimic în această privinţă. Un fenomen care dezvăluie întreaga esenţă a liberalismului rus în sensul în care am vorbit. Mai întii, ce este liberalismul în general, dacă nu un atac (justificat sau nu, rămîne de văzut) împotriva stării de lucruri existente ? Am dreptate sau nu ? Ei bine, faptul descoperit de mine e că liberalismul rusesc nu este un atac împotriva stării de lucruri existente, ci un atac împotriva esenţei însăşi a lucrurilor, că în loc să atace numai ordinea existentă, el atacă lucrurile în sine ; că în loc să atace rîndu-

ielile rusești, atacă Rusia însăși. Liberalul a ajuns să renege pînă și Rusia ; cu alte cuvinte, urăște și-și biciuiește propria mamă. Orice eșec, orice eveniment nenorocit pentru Rusia îl face să rîdă, dacă nu chiar să jubileze. Urăște obiceiurile naționale, istoria țării, totul, și dacă ar fi să i se caute o scuză cu orice preț, nu s-ar găsi alta decît doar că nu știe nici el ce face și că ura lui împotriva Rusiei îi apare drept cel mai rodnic și prodigios liberalism (o, deseori veți întîlni la noi tipul liberalului pe care alții îl aplaudă și care, în realitate, poate fără să-și dea el singur seama, nu este decît cel mai stupid, cel mai obtuz și cel mai periculos conservator !) Ura aceasta împotriva Rusiei unii din liberalii noștri aproape că o luau, și nu e mult de-atunci, drept adevărata iubire de patrie și se lăudau că văd mai bine decît ceilalți conținutul ei adevărat. Dar acum au devenit mai sinceri și evită să mai pronunțe cuvintele „dragoste de patrie“, ba însăși noțiunea aceasta au eliminat-o, considerînd-o primejdioasă și vrednică de dispreț. Faptul nu poate fi tăgăduit, insist asupra acestui lucru, și trebuia la urma urmei semnalat, trebuia spus adevărul verde în față, deschis și sincer. Dar și fenomenul în sine prezintă un aspect cu totul particular, fără precedent în lume, cum nu s-a mai pomenit nicăieri, nicicînd și la nici un popor ; trebuie deci să-l considerăm cu totul înțîmplător și, ca atare, absolut vremelnic — sînt de acord. Nu se va găsi nicăieri, în nici o parte a lumii, un liberal care să-și urască patria. Cum se explică atunci existența lui în țara noastră ? Numai prin ceea ce am arătat adineauri — că liberalul rus nu-i, deocamdată, un liberal rus ; aceasta ar fi singura explicație plauzibilă și eu personal nu văd alta mai adecvată.

— Consider că tot ce-ai spus acum nu a fost decît o glumă, Evgheni Pavlovici, zise pe un ton grav prințul Ș.

— N-am cunoscut pe toți liberalii și nu mă încumet să-i judec, spuse Alexandra Ivanovna, dar ți-am ascultat teoria cu indignare : dintr-un caz particular faci o regulă generală și, ca atare, acuzația dumitale e defăimătoare.

— Un caz particular ? Aha ! Iată, în sfîrșit, cuvîntul pe care mă așteptam să-l aud, se bucură Evgheni Pavlovici. Prințe Lev Nikolaevici, dumneata ce crezi ? E un caz particular sau nu ?

— Trebuie să spun că nici eu n-am avut prilejul... în orice caz am văzut și am cunoscut puțini liberali și, în general, nu

prea am stat de vorbă cu ei, răspunse Mișkin. Mi se pare însă că pe undeva ai dreptate; liberalismul rusesc de care vorbești e pornit, într-o oarecare măsură, să urască Rusia ca atare și nu numai așezămintele ei și stările de lucruri. Bineînțeles, afirmația nu este valabilă decît pînă la un anumit punct... n-ar fi drept să extindem aprecierea aceasta pînă la o generalizare incluzînd pe toți liberalii.

Ar fi vrut parcă să mai spună ceva, dar se răzgîndi și tăcu. În pofida emoției care-l stăpînea, urmărise conversația cu mare interes. Una din trăsăturile sale caracteristice era atenția extraordinar de naivă cu care asculta ceva ce-l interesa, ca și cînd oarecîr surprinzătoare cu care răspundea cînd era întrebat în asemenea cazuri. Expresia feței, ca și întreaga lui ținută din acel moment vedeau în ansamblu această naivitate a omului credul, total străin de gîndul la posibilitatea vreunei nuanțe de glumă sau ironie. Evgheni Pavlovici, care pînă atunci nu i se adresa decît schițînd anticipat un suris de circumstanță, ascultîndu-i acum răspunsul, îl privi grav, ca și cum nu s-ar fi așteptat de loc să primească un asemenea răspuns.

— Așa, va să zică... curios... sînt pur și simplu surprins, îngăimă el. Ba nu, zău, prințe, mi-ai răspuns cu toată seriozitatea?

— Dar dumneata nu m-ai întrebat cu toată seriozitatea? replică Mișkin uimit.

Toți izbucniră în rîs.

— Ți-ai găsit pe cine să crezi! spuse Adelaida. Evgheni Pavlovici e un mare amator de mistificări. Dacă ai ști cu ce aer grav povestește cîteodată niște lucruri cu totul neserioase!

— Toată discuția aceasta mi se pare extrem de penibilă și mult mai bine era dacă nici n-o începeam, zise pe un ton tăios Alexandra. Parcă era vorba să ieșim la plimbare...

— Perfect, să mergem, e o seară superbă! exclamă Evgheni Pavlovici. Dar ca să vă dovedesc că de data aceasta am vorbit foarte serios și, mai ales, ca să arăt prințului (reflecția dumitale mi se pare foarte interesantă, prințe, și-ți jur că nu sînt un om chiar așa de neserios cum par, desigur, deși, în realitate, sînt într-adevăr cam superficial!) și... dacă îmi îngăduiți, domnilor, aș pune prințului o ultimă întrebare, numai dintr-o arzătoare curiozitate personală, și cu aceasta încheiem. Printr-o coincidență pe care o constat abia în clipa de față, chestiunea această îmi răsări în minte acum două ore (vezi, prințe, mă

gîndesc citeodată și la lucruri serioase !); eu i-am găsit răspuns dar aș fi curios să cunosc și părerea prințului. Adineauri s-a vorbit aici de niște „cazuri particulare“. Expresia este frecvent folosită la noi de la o vreme încoace și pare să fi căpătat o semnificație specială. În timpul din urmă, ziarele și opinia publică s-au ocupat mult de crima oribilă⁶⁰ a unui tînăr care asasinase șase persoane, precum și de ciudata pledoarie a apărătorului, care, între altele, a susținut că, în situația de miserie în care se afla făptașul, el trebuia în *mod firesc* să ajungă la ideea asasinării celor șase persoane. Nu sînt exact cuvintele lui, cred însă că formularea aceasta redă precis, sau, în orice caz, destul de fidel sensul alegațiunii sale. Părerea mea personală este că, emițînd o idee atît de ciudată, apărătorul era întru totul convins că rostește cuvîntul cel mai liberal, cel mai umanitar și cel mai progresist din cîte s-ar putea rosti la vremea noastră. Ei bine, cum crezi dumneata ? Denaturarea aceasta a noțiunilor și convingerilor, posibilitatea unei asemenea concepții deformate și năstrușnice totodată este un caz particular sau constituie un fenomen general ?

Urmă o nouă explozie de ilaritate.

— Particular, bineînțeles, particular, spuseră hohotînd Alexandra și Adelaida.

— Dă-mi voie să-ți amintesc, Evgheni Pavlovici, adăugă prințul Ș., că gluma dumată e cam răsuflată.

— Care-i părerea dumată, prințe ? stăruia Evgheni Pavlovici, fără a mai reține obiecțiile celorlalți, întrucît surprinsese privirea serioasă a lui Mișkin ațintită asupra sa. Ce crezi ? E un caz particular sau general ? Pentru dumneata, o mărturisesc, am născocit întrebarea aceasta.

— Nu, nu este un caz particular, răspunse prințul cu glas scăzut, dar cu multă fermitate.

— Dar nu vezi, Lev Nikolaevici, strigă cu oarecare ciudă prințul Ș., nu-ți dai seama că întrebarea lui nu-i decît o cursă ? Și-a pus în gînd să facă o glumă din asta și caută să te păcălească.

Mișkin se înroși.

— Credeam că Evgheni Pavlovici vorbește serios, spuse el, lăsînd ochii în jos.

— Dragul meu, continuă prințul Ș., amintește-ți discuția pe care am avut-o noi acum trei luni ; vorbeam tocmai de numărul mare de avocați străluciți prin talentul lor pe care-i

numără în rîndurile sale tînărul nostru barou după reforma justiției și citam înțeleptele sentințe date de curtea cu juri. Cît de fericit erai de starea asta de lucruri și ce plăcere îmi făcea bucuria dumitale !... Spuneam atunci că avem tot dreptul să ne mîndrim. Această apărare stîngace, la care se referă Evgheni Pavlovici, acest argument straniu constituie, fără îndoială, un caz izolat, cu totul întîmplător, o excepție rarisimă ce se pierde printre miile de exemple pozitive.

Prințul Lev Nikolaevici reflectă un moment și, cu aerul cel mai convins, deși pe un ton potolit și cam sfios, răspunde :

— Voiam să spun numai că denaturarea ideilor și noțiunilor (ca să întrebuițez expresia lui Evgheni Pavlovici) e foarte frecventă la noi și, din nefericire, are mai mult caracterul unui fenomen general decît particular. Ba, aș mai spune, într-o atare măsură încît, dacă această denaturare n-ar avea caracterul unui caz generalizat, poate că nici n-ar exista atîtea crime de neconceput ca aceasta...

— Crime de neconceput ? Dar te asigur că niște crime asemănătoare, ba poate încă și mai oribile, s-au întîmplat și altădată, și au existat întotdeauna, nu numai la noi, ci pretutindeni, și că, după mine, nu vor dispărea încă multă vreme. Numai că altădată nu se prea cunoșteau, din lipsă de publicitate. Astăzi însă ele sînt relatate și comentate în presă și prin viu grai, ceea ce ne face să credem că acești criminali au apărut abia acum și că este vorba deci de un fenomen nou în societate. Aici este greșeala dumitale, dragă prințe, o greșeală extrem de naivă, te asigur, observă cu un zîmbet ironic prințul Ș.

— Știu bine că s-au întîmplat și altădată multe crime, la fel de înspăimîntătoare. În vremea din urmă, am vizitat mai multe închisori și am avut ocazia să fac cunoștință cu diverși deținuți, atît în prevenție cît și din cei ce-și ispășesc pedeapsa. Sînt printre ei criminali și mai teribili decît acesta, oameni care au asasinat pînă la zece ființe și care nu se căiesc de loc. Dar iată ce am remarcat mai osebit la toți aceștia : asasinul cel mai înrăit, care nu manifestă nici un semn de căință, știe totuși că-i *un criminal*, cu alte cuvinte își dă seama că a săvîrșit o faptă rea, chiar dacă nu simte nevoia de a se pocăi. Așa sînt ei toți, pe cînd aceia de care a vorbit Evgheni Pavlovici nici nu vor să se creadă vinovați, ba încă sînt convinși că erau în dreptul lor și că... bine au făcut ce au făcut. Iată

unde înclin eu să văd o mare deosebire, o deosebire teribilă. Și notați că sînt toți tineri, cu alte cuvinte sînt la o vîrstă cînd omul este prea dezarmat și cade cel mai ușor sub influența unor idei denaturate.

Prințul Ș. încetase să mai rîdă și-l asculta pe Mișkin cu mirare. Alexandra Ivanovna, care de mult timp voia să intervină cu o remarcă, rămase tăcută, ca și cum un gînd subit ar fi silit-o să se abțină. Evgheni Pavlovici, vizibil surprins, se uita la prinț de data aceasta fără obișnuitul suris ironic.

— Dar de ce te uiți la el cu un aer așa de mirat, stimată domn? interveni deodată Lizaveta Prokofievna. Îl credeați mai prost decît dumneata, nu-i așa? Îți închipuiai că-i incapabil să judece aceste lucruri?

— Nu-i vorba de asta, spuse Evgheni Pavlovici, numai că, prințe (scuză-mi întrebarea), dacă sezi și discerni cu atîta pătrundere toate astea, cum se face atunci (și rogu-te încă o dată, iartă-mă) că în acea ciudată afacere... de acum cîteva zile... a lui Burdovski, dacă nu mă înșel... cum se face că n-ai remarcat aceeași denaturare de idei și de convingeri etice? Dar absolut aceeași! Mi s-a părut atunci că n-ai observat nimic din toate astea.

— Să-ți spun eu atunci, domnul meu, se înflăcăra Lizaveta Prokofievna, noi toți ceilalți am observat absolut totul, și acum stăm și ne lăudăm în fața lui, dar el a primit astăzi o scrisoare de la unul dintre ei, de la șeful bandei, cel cu fața buboasă, ți-l amintești, Alexandra? Omul acesta, în scrisoare, îi cere iertare, în felul lui, bineînțeles; declară că a rupt relațiile cu prietenul care-l ațîța atunci, îți amintești, Alexandra? Și că acum are mai multă încredere în prinț. Ei bine, noi, ceilalți, n-am primit nici o scrisoare de felul acesta, și asta ar trebui să ne fie învățătură, ca să nu ne ridicăm nasul așa de sus în fața lui.

— Și Ippolit a venit să locuiască la țară cu noi! strigă Kolea.

— Cum? E aici? întrebă prințul îngrijorat.

— A sosit în momentul cînd plecai cu Lizaveta Prokofievna; eu l-am adus.

— Ei bine, mă prind, se întărită din senin Lizaveta Prokofievna, uitînd că numai cu un minut înainte luase apărarea prințului, mă prind că s-a dus ieri să-l caute pe baiețandrul acela în mansarda lui, că i-a cerut iertare în genunchi și l-a

rugat să se mute aici. Te-ai dus să-l vezi ieri? Dumneata singur ai mărturisit-o mai adineauri. Ai fost sau nu? I-ai căzut în genunchi?

— Da de unde, strigă Kolea, dimpotrivă, ieri, Ippolit a luat mîna prințului și a sărutat-o de două ori, am fost eu martor; la asta s-a mărginit toată explicația; prințul i-a spus doar că s-ar simți mai bine la vilă, iar Ippolit i-a răspuns că se va duce de îndată ce-i va permite starea sănătății.

— Rău faci, Kolea... bolborosi Mișkin, ridicîndu-se și luîndu-și pălăria. Ce nevoie era să povestești? Eu...

— Unde te duci? îl opri Lizaveta Prokofievna.

— N-avea nici o grijă, prințe, urmă Kolea cu înflăcărare, nu te duce să-l tulburi acum, căci în momentul de față se odihnește după oboseala drumului; e foarte mulțumit; știi, prințe, după părerea mea, ai face mai bine să nu te duci să-l vezi astăzi; amină întrevederea pe miine, altfel o să se rușineze din nou. Azi-dimineață mi-a spus că de șase luni nu s-a mai simțit așa de bine, ba și tușește mult mai puțin.

Mișkin observă că Aglaia își părăsi dintr-o dată locul și că se apropie de masă. Nu îndrăznea să-și ridice ochii spre dînsa, dar simțea că-n momentul acela ea îl privește poate cu un aer amenințător, că în ochii ei negri clocotește indignarea și că singele îi năvălise în obraz.

— După părerea mea, Nikolai Ardalionovici, rău ai făcut că l-ai adus la Pavlovsk, dacă-i vorba de adolescentul acela tuberculos care, zilele trecute, plîngea și ne invita la înmormîntarea lui, observă Evgheni Pavlovici. A vorbit atunci cu atîta elocvență despre zidul din fața casei lui, încît o să-i ducă dorul, negreșit, te asigur.

— Precis. Ai să vezi; o să se certe cu tine, o să-ți trîntească cine știe ce grosolării și apoi o să plece, așa să știi!

Și uitînd că toată lumea se pregătea să iasă la plimbare, Lizaveta Prokofievna, cu un gest plin de demnitate, trase spre ea panerașul cu lucrul de mînă.

— Mi-aduc aminte că a făcut elogiul aceluia zid, reluă Evgheni Pavlovici, și fără el nu va putea muri spectaculos; ori el, se pare, ține mult să moară spectaculos.

— Mă rog, murmură Mișkin, dacă nu vrei să-l ierți, moare și fără iertarea dumitale... Acum însă, a venit mai mult pentru copaci.

— O, în ceea ce mă privește, îi iert totul ; poți să-i transmiți.

— Altfel trebuie înțelese lucrurile acestea, răspunse prințul încet și aproape în silă, cu privirea ațintită mereu în podea, trebuie să fii de acord și dumneata să-i accepți iertarea.

— Eu ? Dar pentru ce ? Cu ce i-am greșit ?

— Dacă nu poți înțelege, atunci... dar sînt sigur că înțelegeți totul ; voia atunci... să vă dea iertarea lui supremă și, la rîndu-i, să primească de la voi toți iertarea supremă, asta-i tot...

— Dragă prințe, se grăbi să intervină prințul Ș., schimbînd priviri îngrijorate cu cîteva din persoanele prezente, paradisul pe pămînt nu se realizează așa de ușor, și mi-e teamă că-ți faci iluzii în privința asta ; paradisul e un lucru cam anevoios, prințe, mult mai anevoios de obținut decît își închipuie admirabila dumitale inimă. Dar eu zic că am face mai bine să ne oprim aici, altminteri te pomenești că iar ne simțim rușinați cu toții, și atunci...

— Mergem să ascultăm muzica, hotări pe un ton aspru Lizaveta Prokofievna și se ridică mînioasă.

Toți ceilalți se ridicară și ei, gata de plecare

II

Prințul se apropie deodată de Evgheni Pavlovici.

— Evgheni Pavlovici, spuse el cu o stranie însuflețire, apucîndu-i mîna, fii sigur că te consider, orice s-ar întîmpla, omul cel mai nobil și cel mai bun din lume ; crede-mă...

Surprinderea lui Evgheni Pavlovici fu atît de mare, încît se dădu cu un pas înapoi. O clipă se sili să nu izbucnească în ris, dar, privindu-l mai atent pe prinț, observă că acesta era tulburat peste măsură, sau, în orice caz, se afla într-o stare cu totul neobișnuită.

— Pariez, prințe, strigă el, că nu asta voiai să-mi spui și poate că nu mie îmi erau destinate aceste cuvinte... Dar ce ai ? Te simți rău ?

— Tot ce se poate, ba nu este exclus să ai perfectă dreptate ; și remarca dumitale subtilă e pe deplin întemeiată — poate, într-adevăr, nu dumitale voiam să-ți vorbesc !

Rostind aceste cuvinte, Mișkin schiță un zîmbet straniu, aproape caraghios, apoi, înflăcărindu-se brusc, strigă emoționat:

— Nu-mi aminti purtarea mea de alaltăieri ! M-am simțit foarte rușinat aceste zile... știu că sînt vinovat...

— Bine, dar ce grozăvii îți reproșezi ?

— Mai mult ca oricare altul, probabil, te rușinezi pentru mine, Evgheni Pavlici ; și faptul că ai roșit este un semn că ai o inimă admirabilă. Plec imediat, te asigur.

— Dar ce are ? Nu cumva așa încep la el crizele ? întrebă alarmată generăleasa, adresîndu-se lui Kolea.

M — Nu lua seama la asta, Lizaveta Prokofievna, nu-i vorba de criză, plec numaidecît. Știu că... natura a fost ingrată cu mine, m-a nedreptățit. Timp de douăzeci și patru de ani am fost bolnav : de cînd m-am născut pînă la vîrsta de douăzeci și patru de ani. Considerați deci și această ieșire drept un gest de om bolnav. Plec îndată, numaidecît, vă asigur. Nu mi-e rușine de loc, ar fi caraghios să te simți rușinat de așa ceva, nu-i așa ? Dar sînt de prisos în societate... Nu din amor propriu vorbesc astfel... M-am gîndit mult în timpul acestor trei zile și am judecat că ar trebui să vă spun acest lucru sincer și deschis la prima ocazie. Există asemenea idei, idei elevate, de care nu-mi este îngăduit să vorbesc, pentru că, negreșit, aş provoca risul tuturor ; prințul Ș. mi-a amintit adineauri acest lucru... N-am nici gestul potrivit, nici simțul măsurii ; cuvintele pe care le rostesc nu corespund gîndului ce mă frămîntă ; asta știrbește, scade din valoare și înjosește ideea. De aceea socot că n-am dreptul... Unde mai pui că am o fire bănuitoare, eu... sînt convins că nu pot fi ofensat în casa asta și că sînt iubit mai mult decît o merit, dar știu de asemenea (o știu prea bine) că o boală care a durat douăzeci și patru de ani nu se poate să nu fi lăsat urme, consecințe, încît e normal ca ceilalți să ridă de mine... uneori... nu-i așa ?

Își rotea privirea împrejur, avînd aerul că așteaptă un răspuns, o sentință. Toți rămaseră nedumeriți, penibil surprinși de această izbucnire neașteptată, bolnăvicioasă și cu nimic justificată, cel puțin în aparență. Dar aceste cuvinte ale prințului dădură loc la un incident de-a dreptul uluitor.

— Pentru ce spui toate astea aici ? izbucni deodată Aglaia. Pentru ce vorbești, ca să te audă tocmai ei ? Ei ! Ei !

Părea că indignarea fetei n-are margini, ochii îi scînteiau de minie. Mișkin rămase mut în fața ei și o stranie paloare i se așternu pe obraz.

— Aici nimeni nu merită să i se adreseze asemenea cuvinte ! se dezlănțui Aglaia. Aici nici unul nu face cît degetul cel mic al dumitale, nici unul n-are mintea și nici inima dumitale ! Ești mai cinstit decît toți ceilalți, mai nobil decît toți, mai bun decît toți, mai inteligent decît toți ! Nici unul de aici nu este vrednic să-ți ridice măcar batista pe care ai scăpat-o adineauri... Pentru ce te umilești și te pui mai prejos decît ei ? Pentru ce ai strivit totul în dumneata, pentru ce n-ai pic de mîndrie ?

— Dumnezeule, cine și-ar fi închipuit ? își plesni palmele într-un gest disperat Lizaveta Prokofievna.

— Sărmanul cavalier ! Ura ! Trăiască ! strigă Kolea entuziasmat.

— Tăceți !... Cum își permit să mă ofenseze aici, în casa dumitale ? se întoarse brusc către mamă-sa Aglaia, ajunsă în acea stare de paroxism isteric în care omul nu mai cunoaște nici o limită și nu mai ține seamă de nici o stavilă. Pentru ce toată lumea, toți, pînă la unul, și-au propus să mă chinu-iască ? Pentru ce, de trei zile, prințe, nu încetează să mă sîcîie din pricina dumitale ? Dar nici prin gînd nu-mi trece să mă mărit cu dumneata ! Să știi că, pentru nimic în lume, n-aș primi să fiu soția dumitale ! Să știi asta ! E posibil ca cineva să se mărite cu un om atît de caraghios ca dumneata ? Uită-te într-o oglindă, să vezi cum arăți în clipa asta !... Pentru ce, pentru ce mă tachinează neîncetat că mă mărit cu dumneata ? Nu se poate să nu știi. Ești înțeles cu ei !

— Dar n-a tachinat-o nimeni, murmură Adelaida îngrozită.

— Nici prin gînd nu ne-a trecut așa ceva, nu s-a rostit nici un cuvînt de acest fel ! strigă Alexandra Ivanovna.

— Cine a tachinat-o ? Cînd a tachinat-o ? Cine a fost în stare să-i spună așa ceva ? Ce-i cu dînsa ? Aiurează ? clocotea de minie Lizaveta Prokofievna, fulgerînd cu privirea pe toți cei de față.

— Toți au spus-o, toți, pînă la unul, în tot timpul acestor trei zile ! Niciodată, niciodată n-am să mă mărit cu el !

După ce strigă toate astea, Aglaia izbucni în lacrimi și, cufundîndu-și fața în batistă, se prăbuși pe un scaun.

— Dar nici nu te-a cer...

— Nu te-am cerut în căsătorie, Aglaia Ivanovna, lăsă să-i scape prințul.

— Pof-tim ? făcu surprinsă, indignată, înspăimintată Liza-veta Prokofievna. Ce-ai spus ? Nu-i venea să-și creadă urechilor.

— Am vrut să spun... voiam doar să spun, se bilbiia tremurînd Mișkin, voiam numai să-i explic Aglaiei Ivanovna... că nu era de loc în intenția mea... să am cîntea de a-i cere mîna... și nici chiar pe viitor... N-am nici o vină în toate astea, te asigur, Aglaia Ivanovna, n-am nici o vină ! Niciodată n-am urmărit asemenea scop, niciodată nu m-am gîndit și niciodată nu voi năzui la așa ceva, ai să te convingi ; poți fi sigură ! Vreun om rău m-o fi ponegрит în fața dumitale ! Fii pe pace ! Liniștește-te !

Rostind aceste vorbe, el se apropie de Aglaia. Ea își ridică fața din batistă, îl străfulgeră dintr-o singură privire pe Mișkin, care avea înfățișarea unui om profund speriat, își aminti cuvintele pe care i le spusese acesta și deodată izbucni într-o cascadă de rîs nestăvilit — un rîs zgobiu și molipsitor, un rîs atît de batjocoritor și în același timp plin de haz, încît Adelaida, cea dintîi, nu mai rezistă ispitei, mai ales după ce, la rîndul ei, îl privi pe prinț și, repezindu-se la sora ei, o îmbrățișă și se porni și ea pe un rîs la fel de contagios și copilărește sincer, în ton cu Aglaia. Privindu-le pe amîndouă, prințul zîmbi și el, apoi luminîndu-se la față, biîgui bucuros și fericit, repetînd :

— În sfîrșit, slavă Domnului, slavă Domnului ! La asta nu mai rezistă nici Alexandra și se alătură surorilor ei. Părea că rîsul celor trei fete nu se va sfîrși, atît era de sincer și spontan.

— Poftim, fetele astea nu-s în toate mințile, murmură Lizaveta Prokofievna, ba te bagă în sperieți, ba...

Acum însă rîdea toată lumea : și prințul Ș., și Evgheni Pavlovici, hohotea nebun și Kolea, rîdea, văzîndu-i cum rîd toți ceilalți, și prințul Mișkin.

— Ei, acum la plimbare, la plimbare ! strigă Adelaida. Cu toții, și prințul să vină cu noi neapărat ; n-ai nici un motiv să ne strici cheful, om bun ce ești ! E tare simpatic, nu-i așa, Aglaia ? Nu-i așa, mamă ? Și apoi vreau neapărat să-l sărut pentru... pentru explicația lui cu Aglaia. Maman dragă, îmi dai voie să-l îmbrățișez ? Aglaia, îmi dai voie să-l sărut pe prințul tău ? Zicînd asta, ștregărița se apropie cît ai clipi din ochi de Mișkin și-l sărută pe frunte. El îi prinse mîinile și le strînse cu atîta putere încît Adelaida abia se ținu să nu

tip, și o contemplă cu o bucurie infinită ; apoi, cu o mișcare fulgerătoare, duse mîna fetei la gură și o sărută de trei ori.

— Să mergem, îndemnă și Aglaia. Prințe, vei fi cavalerul meu. E voie, *maman* ? Un cavaler care mi-a refuzat mîna ! Nu-i așa că ai refuzat definitiv mîna mea, prințe ? Vai, nici nu știi să oferi brațul unei doamne ! Uite așa : acum e bine. Pornim, deschidem alaiul, vrei să mergem în fruntea tuturor ? Noi doi, *tête-à-tête* ?

Vorbea fără încetare, izbucnind cînd și cînd în hohote de rîs.

— Slavă Domnului ! Slavă Domnului ! repeta Lizaveta Prokofievna într-una, fără să știe ea singură de ce anume se bucură.

„E o familie foarte ciudată !“ gîndea prințul Ș., poate pentru a suta oară de cînd îi cunoștea pe Epancini, dar... familia aceasta, așa de ciudată, îi plăcea mult. În privința prințului Lev Nikolaevici însă am putea spune că avea anumite rezerve ; nu prea îl simpatiza. Prințul Ș. părea cam posomorît și preocupat cînd porniră cu toții la plimbare.

Evgheni Pavlovici, în schimb, părea într-o dispoziție excelentă ; tot timpul, în drum spre parc, glumi cu Adelaida și Alexandra ; la fiecare glumă a lui, ele rîdeau cu atîta haz, încît el începu să bănuiască la un moment dat că ele, de fapt, nici nu-l ascultă. Gîndul acesta îl făcu, fără să-și mai explice pentru ce, să izbucnească la rîndu-i în hohote de rîs pornite din toată inima (așa-i era firea !). Cele două surori, foarte bine dispuse și ele de altfel, aveau mereu privirile îndreptate asupra Aglaiei și a prințului Mișkin, care mergeau înainte ; era clar că purtarea surioarei lor mezine le intriga mult. Prințul Ș. se strădui să întrețină o conversație de circumstanță cu generala, pentru a o distra de la gîndurile ei, dar nu reuși decît s-o plictisească într-un mod groaznic. Lizaveta Prokofievna părea complet răvășită sufletește, vorbea anapoda, ba uneori nici nu răspundea la întrebări. Se vede însă că suita de enigme pe care le-o pregătise pentru seara aceea Aglaia Ivanovna nu se terminase încă. Ultima fusese rezervată exclusiv prințului. Cînd se depărtară cam la o sută de pași de casă, tînăra fată se adresă aproape în șoaptă cavalerului ei tăcut, spunîndu-i grăbită :

— Uită-te la dreapta.

Prințul își îndreptă privirea în direcția indicată.

— Privește mai atent. Vezi banca aceea, în parc, cei trei copaci mari?... O bancă verde.

Prințul răspunse afirmativ.

— Ți place locul? Citeodată, pe la ora șapte dimineată, cînd toată lumea doarme încă, vin să stau acolo singură, cu gîndurile mele.

Prințul îngînă că locul era încîntător.

— Acum să mă lași, nu vreau să mai merg la braț cu dumneata. Sau mergem tot așa, dar să nu-mi spui nici o vorbă. Nu vreau să fiu tulburată în gîndurile mele...

Recomandare în orice caz absolut superfluă, pentru că oricum, Mișkin n-ar fi scos o vorbă tot drumul chiar și fără această poruncă. Inima începu să-i bată cu putere cînd o auzi șoptindu-i cu privire la bancă. După un minut însă îi fu rușine de gîndul absurd ce-i încolțise în minte.

În cursul săptămîinii, după cum se știe și după cum afirmă toată lumea, parcul din spatele gării Pavlovsk e frecventat de un public mult mai „select” decît în zile de sărbătoare, cînd Petersburgul îl inundă cu vizitatori „de tot felul”. Publicul, îmbrăcat simplu dar elegant, obișnuiește să se ducă acolo să asculte muzică. Fanfara, una din cele mai bune fanfare de promenadă, execută muzică modernă. Legile bunei-cuviințe sînt respectate cu strictețe, cu toate că atmosfera generală are un caracter mai familiar, mai intim. Cei mai mulți dintre viligiaturîști se duc în parc numai ca să se zgîiască unii la alții, găsind în asta o deosebită plăcere; pe alții îi atrage muzica. Scandalurile sînt extrem de rare, deși se-ntîmplă uneori să aibă loc chiar și în zilele de lucru, cum e și firesc, de altfel.

Era o seară superbă și în rond se adunase lume multă. Toate locurile din jurul fanfarei fiind ocupate, grupul nostru se așază puțin la o parte, foarte aproape de ieșirea din stînga a holului gării. Forfota mulțimii și muzica o mai înviorară pe Lizaveta Prokofievna, prilejuind clipe de distracție mai ales fiicelor ei; schimbară priviri cu diferiți cunoscuți, răspunzînd la saluturi printr-o înclinare grațioasă a capului; cercetară toaletele și apucară să observe unele excentricități — prilej de aprecieri spirituale și zîmbete ironice. Evgheni Pavlovici avu prilejul și el să salute numeroase cunoștințe. Mai multe priviri fură atrase de Aglaia și prințul Mișkin, care continuau încă să rămînă împreună. Curînd, cîțiva tineri dintre cunoscuții mai vechi veniră să-și prezinte omagiile doamnelor Epancin; vreo

doi, trei au rămas să mai stea de vorbă ; toți erau în raporturi de prietenie cu Evgheni Pavlovici. Printre aceștia se afla și un tânăr ofițer, foarte chipeș, foarte vesel și vorbăreț, care se grăbi să se adreseze Aglaiei, făcînd totul ca să capteze atenția ei ; Aglaia se arată cît se poate de amabilă, rîzînd cu poftă de glumele lui. Evgheni Pavlovici ceru voie prințului să-i prezinte pe acest prieten ; Mișkin abia pricepu ce voiau de la dînsul, totuși prezentarea se făcu și cei doi bărbați se salutară, stringîndu-și reciproc mîna. Tânărul ofițer adresă prințului o întrebare oarecare, dar acesta se pare nu răspunse, sau biîgui cîteva cuvinte într-un chip atît de ciudat, încît ofițerul îl examină cu multă atenție ; își mută apoi privirea spre Evgheni Pavlovici și înțelese îndată tîlcul acestei prezentări ; zîmbi ușor și reluă conversația cu Aglaia. Numai Evgheni Pavlovici observă cum Aglaia se făcu brusc roșie la față în timpul acestei scurte scene.

Prințul Mișkin nici nu băgă de seamă că toți ceilalți roiau în jurul Aglaiei, copleșind-o cu atenții și amabilități ; mai mult, transportat cum era, părea uneori că uită cu totul de prezența tinerei fete. Erau clipe cînd îi venea pur și simplu să se retragă undeva, să dispară de acolo ; ar fi dorit să se trezească într-un loc pustiu și sumbru, numai să poată rămîne singur cu gîndurile lui, nevăzut și neștiut de nimeni. Sau, cel puțin, să se afle acasă la el, pe terasa vilei, dar absolut singur, fără ca cineva să stea în preajma-i, nici Lebedev și nici copiii ; s-ar fi trîntit pe divan, înfundîndu-și fața în pernă, și ar fi rămas astfel ceasuri la rînd, o zi și o noapte și încă o zi. Sau, deodată, gîndurile îi fugeau departe și revedea munții, mai cu seamă un locșor atît de familiar lui, de care îi plăcea mereu să-și aducă aminte și pe care-l frecventa cu atîta drag pe cînd trăia acolo, admirînd de la înălțime satul, ruinele unui vechi castel, firul argintiu al cascadei, abia vizibil, norii alburii. Ah, cît ar fi vrut acum să fie acolo și să se gîndească la un singur lucru — o ! toată viața numai cu acest singur gînd ; i-ar fi de ajuns chiar dacă ar trăi o mie de ani ! Iar cei de aici e mai bine să-l uite de tot, de tot ! O, dar e și necesar să fie așa, e și mai bine. Era mult mai bine să nu-l fi cunoscut nimeni și totul de aici să nu fi fost decît o nălucire de vis. Nu e totuna dacă-i vis ori realitate ? Uneori își ațîntea privirea asupra Aglaiei, fără să și-o desprindă de pe chipul ei, lungi minute în șir ; dar era ceva straniu în privirea lui ; s-ar fi

spus că o contempla pe tînăra fată ca pe un obiect ce se află la două verste distanță de el sau ca pe un portret al ei, și nu făptura vie de lîngă el.

— De ce te uiți așa la mine, prințe? întrebă ea deodată, întrerupînd conversația animată și risetele celor din jur. Dumneata mă sperii; am mereu senzația că vrei să-ți întinzi mina și să-mi pipăi obrazul, ca să te convingi că exist aieuea. N-am dreptate, Evgheni Pavlici, nu ți se pare că privirea prințului dă această impresie?

Mișkin, surprins că i se vorbea lui, ascultă atent, străduindu-se parcă să înțeleagă, dar nu izbuti probabil căci din partea lui nu urmă nici un răspuns. Văzînd, în schimb, că Aglaia și ceilalți rideau, își desfăcu deodată buzele strînse și începu și el să rîdă, așa, din senin, ceea ce stîrni și mai multă ilaritate în jurul său; ofițerul, un om probabil foarte vesel, pufni pur și simplu de rîs. Cuprinsă brusc de mînie, Aglaia șopti ca pentru sine:

— Idiotul!

— Doamne! E cu puțință să se îndrăgostească de un asemenea... Poate fi pînă într-atît de nebună? mormăi printre dinți Lizaveta Prokofievna.

Alexandra se aplecă la urechea mamei sale.

— E o glumă. La fel ca și gluma de alaltăieri cu „cavalerul sărman“ și nimic mai mult, o asigură tînăra fată. A vrut să-i mai însceneze o farsă astăzi, numai că a mers prea departe; trebuie să-i punem capăt, *maman!* Adineauri a jucat o comedie ca să ne sperie...

— E bine măcar că a dat de un asemenea idiot, răspunse încet Lizaveta Prokofievna, pe care vorbele fiicei sale o mai liniștiră puțin.

Prințul auzi cuvîntul „idiot“ și tresări, dar nu din cauza acestui epitet, pe care îl uită imediat, ci pentru că, nu departe de locul unde stătea, unde și în ce punct anume n-ar fi putut spune, zări în mulțime un chip palid, cu părul creț și aproape negru, cu zîmbetul și privirea ce-i erau atît de cunoscute; viziunea nu ținu decît o clipă și dispăru. Un simplu joc al închipuirii? Nu reținuse decît zîmbetul acela crispat, doi ochi și o cravată pretențioasă, verde, la gîtul unui domn. Unde se mistuise persoana căreia îi aparținea această cravată? Se pierduse în mulțime sau se strecurase în interiorul parcului, prințul n-ar fi putut spune nici asta.

Imediat după aceea însă, prințul vădi semne de îngrijorare, privind repede și cu neliniște împrejur : această primă apariție prevestea poate pe a doua. Cum de nu se gândise, pornind la promenadă, la eventualitatea unei întâlniri ? E drept că plecase fără să știe unde merge, într-atît era de tulburat ieșind din vila familiei Epancin. Dacă ar mai fi fost în stare să observe, ar fi remarcat poate de un sfert de oră neliniștea Aglaiei, care, din cînd în cînd, se uita împrejur scrutînd mulțimea, de parcă ar fi căutat și ea pe cineva. Iată însă că, pe măsură ce tulburarea prințului devenea mai vădită, creștea vizibil și emoția fetei, iar în clipa cînd acesta întorcea capul privind cercetător în jur, și ea repeta aceeași mișcare. Nu trecu mult și motivul neliniștii lor își găsi dezlegarea.

Prin ieșirea laterală a aripii din stînga a gării, în apropierea căreia luase loc societatea Epancinilor, năvăli deodată un grup compus din cel puțin zece persoane. În față mergeau trei femei ; două dintre ele erau de o frumusețe remarcabilă, încît nu era de mirare că le însoțeau atîția admiratori. Dar și admiratorii, și femeile, întreg grupul făcea o notă cu totul aparte, deosebindu-se net de restul publicului adunat aici să asculte muzica. Apariția lui fu observată numaidecît aproape de toată lumea ; totuși, cei mai mulți se făceau că nici nu-i bagă în seamă ; numai cîțiva tineri zîmbiră cu înțeles privindu-l și schimbărau cîteva șoapte între ei. Prezența noilor veniți nu putea fi însă ignorată : ostentativ parcă, vorbeau prea tare și rîdeau zgomotos. Probabil că mulți dintre ei erau cu chef, deși cîțiva purtau haine elegante, după ultima modă ; alții însă aveau o înfățișare extrem de ciudată ; îmbrăcăminte ciudată, fețele ciudate de congestionate ; erau și cîțiva militari, ba și cîțiva domni mai în vîrstă, îmbrăcați în haine largi, bine croite, cu sumedenie de inele pe degete și cu butoni la manșetă, cu peruci și favoriți negri ca smoala și cu o distincție afectată pe fețele lor cam buhăite, domni de care societatea bună se ferește ca de ciumă. Unele reuniuni în aer liber din suburbiile noastre se disting, desigur, printr-o ținută ireproșabilă, bucurîndu-se de o reputație excelentă ; dar și omul cel mai prudent nu-i în stare să se apere de cărămida care, la un moment dat, i-ar cădea fără veste în cap de pe acoperișul casei vecine. O asemenea cărămidă era gata să cadă acum asupra publicului select care se adunase să asculte concertul fanfarei militare.

Ca să treci pe terasa parcului în rondul unde era instalată fanfara, trebuia să cobori trei trepte. Ajuns aproape de aceste trepte, grupul se opri evitînd să pășească înainte. Deodată, una dintre femei se desprinsese din grup și coborî. Numai doi din suita ei îndrăzniră s-o urmeze. Unul din ei era un domn între două vîrste, cu înfățișarea destul de modestă, dar cu o figură destul de onorabilă din toate punctele de vedere, aparținînd, se pare, acelei categorii de holtei singuratici care nu cunosc niciodată pe nimeni, și nimeni nu-i cunoaște. Celălalt însoțitor al doamnei era însă jerpelit într-un hal fără de hal și avea înfățișarea unui om de condiție foarte dubioasă. În afară de aceștia doi, nimeni nu mai însoți pe doamna cea excentrică; totuși, ea coborî scările fără să arunce o privire înapoi, ca și cum îi era perfect egal dacă o urmează cineva sau nu. Continua să rîdă și să vorbească tare. Era îmbrăcată cu mult gust, dar toaleta ei foarte luxoasă era de o eleganță cam extravagantă și de aceea bătătoare la ochi. Trecu pe dinaintea fanfarei, îndreptîndu-se spre partea cealaltă a rondului, unde o caleașcă aștepta la marginea drumului.

Mîșkin n-o mai văzuse pe ea de vreo trei luni și mai bine. Reîntors la Petersburg, își propusese aproape în fiecare zi să-i facă o vizită, dar un presentiment tainic părea că îl reține de fiecare dată. Cu teama în suflet încerca să-și închipuie revederea lor, însă toate încercările lui rămîneau zadarnice. Asupra unui singur lucru nu avea nici o îndoială: că întîlnirea va fi penibilă. De multe ori, în cursul celor șase luni, își amintise ce impresie puternică produsese asupra-i chipul acestei femei cînd îl contemplantă pentru prima oară; dar și atunci, văzut numai în fotografie, acest chip îi provocase o tulburare chinuitoare. Luna pe care o petrecuse în preajma Nastasiei Filippovna în provincie, avînd prilejul s-o vadă aproape zilnic, îi lăsase amintiri amare, încît uneori ar fi vrut nici să nu-și mai aducă aminte de acest timp, încă prea recent. Însăși vederea chipului acestei femei îi pricinuia un sentiment profund răscolitor; într-o discuție cu Rogojin, definise acest sentiment drept „o milă nemărginită” și era adevărat. Privind numai portretul ei, inima lui fusese cuprinsă de o dureroasă și nesfîrșită milă; senzația de compasiune sfîșietoare, soră cu suferința, pentru făptura aceasta nu-l mai părăsise niciodată, o avea și acum vie în inima lui. Era poate și mai puternică decît la început. Cele mărturisite atunci lui Rogojin i se păreau neîndes-

tulătoare ; nu reușise atunci să exprime exact ceea ce simțea. Numai acum, în minutul acesta, cînd Nastasia Filippovna apăru de odată înaintea lui, înțelese, poate printr-un fel de intuiție spontană, ce anume omisese în destăinuirile făcute lui Rogojin. Ar fi trebuit să adauge că în sentimentul acela de milă este amestecată și groaza ; da, groaza ! Acum, în minutul acesta, o simțea din plin ; era convins, absolut convins, pentru anumite motive pe care numai el le putea intui, că femeia aceasta era dementă. Dacă, iubind o femeie mai mult ca orice pe lume sau presimțind posibilitatea unei asemenea iubiri, ai vedea-o deodată pusă în lanțuri, după niște zăbrele de fier, sub paza unui gardian, ai avea o senzație oarecum asemănătoare cu aceea pe care prințul Mișkin o încerca în momentul acela.

— Ce ai ? îl întrebă în șoaptă grăbită Aglaia, întorcînd capul spre el și trăgîndu-l cu naivitate de braț.

Prințul întoarse capul, o privi și, zărind în ochii ei negri o scînteiere tainică și neînțeleasă pentru dînsul, încercă să-i zîmbească, dar în aceeași clipă, ca și cum ar fi uitat de prezența tinerei fete, întoarse din nou ochii spre dreapta, urmărind cu privirea viziunea extraordinară care-l fascina. Nastasia Filippovna tocmai trecea prin fața scaunelor ocupate de domnișoarele Epancin. În acel moment, Evgheni Pavlovici, cu multă volubilitate, povestea Alexandrei Ivanovna ceva foarte interesant, probabil și cu mult haz. Prințul își aminti mai tîrziu că Aglaia lăsa să-i scape în șoaptă : „Ce femeie...”

Un cuvînt vag, cu sensul rămas neexprimat în întregime, întrucît, stăpînindu-se brusc, ea nu-și mai isprăvi gîndul ; dar atît a fost de ajuns. Nastasia Filippovna, care trecea fără să bage pe nimeni în seamă, își întoarse imediat capul spre scaunele ocupate de Epancini și numai atunci păru că-l observă pe Evgheni Pavlovici.

— Uite-l și pe dumnealui ! exclamă ea, oprindu-se deodată. Ba îl cauți cu lumînarea și nu-i chip să-i dai de urmă, ba îl găsești unde nici nu te aștepți... Te credeam acolo... la unchiul tău !

Sîngele năvăli în obrazul lui Evgheni Pavlovici ; aruncă Nastasiei Filippovna o privire furioasă, dar în aceeași clipă își întoarse ochii de la ea.

— Ce ? Nu știi ? Dumnealui n-a aflat încă nimic, închipuieți-vă ! S-a împușcat ! Azi-dimineață, unchiul tău și-a zburat creierii ! Eu am aflat abia pe la ora două, acum știe aproape

tot orașul; se zice că i s-a găsit lipsă trei sute cincizeci de mii de ruble din banii statului, alții zic c-ar fi cinci sute de mii. Și eu care crezusem că o să te alegi cu o moștenire frumușică de pe urma lui; când colo a risipit tot ce a avut. Era un crai și jumătate, bătrînul... Ei, la revedere, *bonne chance*! * Și chiar n-ai de gînd să te duci de loc pe acolo? Acum pricep de ce te-ai grăbit atîta să-ți dai demisia, ești foarte șiret! Acum e limpede, ce mai! Ai știut totul dinainte; chiar și despre asta sînt sigură, ai știut încă de ieri.

Apostrofîndu-l cu atît cinism pe Evgheni Pavlovici și etalînd intenționat o pretinsă intimitate cu el, Nastasia Filippovna urmărea desigur un anumit scop; în privința aceasta nu mai putea fi nici o îndoială. Totuși, Evgheni Pavlovici socotise că e mai bine să nu răspundă la această nouă provocare, hotărît să adopte o atitudine de totală ignorare. Dar cuvintele tinerei femei cu vestea morții unchiului său căzuseră ca o lovitură de trăsnet pentru el; se făcu galben ca ceara și se întoarse spre Nastasia Filippovna. În momentul acela Lizaveta Prokofievna se ridică ostentativ și se depărtă în grabă mare, urmată de toți ai ei. Numai prințul Lev Nikolaevici rămase pe loc, într-o poză nehotărîtă, și Evgheni Pavlovici, care nu se dezmeticise încă din buimăceală. Dar nu apucară Epancinii să facă douăzeci de pași, cînd se produse un scandal monstru.

Ofițerul care vorbise adineauri cu Aglaia și care era, se vede, un bun prieten de-al lui Evgheni Pavlovici, se arătă indignat la culme:

— Aici numai cravașa poate să ajute, altfel n-ai cum s-o scoți la capăt cu creatura asta! spuse el cu glas destul de tare. (După cît se pare, era și confidentul lui Evgheni Pavlovici).

Printr-o mișcare bruscă, Nastasia Filippovna se întoarse spre el. Ochii îi sclipiră cu lumini de fulgere; se repezi către un tînăr necunoscut, care se afla la doi pași de dînsa și care ținea în mînă o nuielușă subțire, i-o smulse și îl lovi cu toată puterea peste obraz pe ofensatorul ei. Toate acestea se produsera într-o clipită... Scos din fire, ofițerul se năpusti asupra Nastasiei Filippovna, care nu mai avea alături pe nimeni din suita ei; domnul între două vîrste, cu înfățișarea onorabilă, reușise să se facă nevăzut între timp, iar domnul cu

* Noroc! (Fr.)

chef, retras mai la o parte, se prăpădea de ris. Un minut mai târziu, ar fi intervenit, desigur, poliția; pînă atunci însă Nastasia Filippovna ar fi pățit-o urît de tot dacă nu i-ar fi venit un ajutor neașteptat; prințul Mișkin, care se oprise la doi pași de dînsa, avu timpul să apuce pe la spate brațul ofițerului, imobilizîndu-l. Căutînd să-și smulgă brațul, acesta îl izbi cu atîta putere în piept, încît prințul zbură la vreo trei pași înapoi, prăbușindu-se într-un scaun. Între timp, în ajutorul Nastasiei Filippovna săriră alți doi apărători. În fața ofițerului se postă boxerul, autorul articolului bine cunoscut, ticluit la adresa prințului, și membru activ în fosta bandă a lui Rogojin.

— Keller! Locotenent în retragere, se recomandă el cu pompă. Dacă preferi forța pumnului, căpitane, sînt la dispoziția dumitale, voi ține eu locul adversarei dumitale, substituindu-mă sexului frumos; cunosc toate tainele boxului englez. Ține-ți firea, căpitane; te compățimesc pentru jignirea de moarte pe care ai suferit-o, dar nu pot îngădui molestarea unei femei în public. Dacă însă recurgi la alte maniere decît așa cum se cuvine unui domn bine crescut, ei bine, cred că înțelegi ce va urma, căpitane...

Dar ofițerul își venise în fire și găsi discuția de prisos. În momentul acela apăru din mulțime Rogojin și, apucînd iute brațul Nastasiei Filippovna, se îndepărtă cu ea. Rogojin părea zguduit de cele întîmplate, era palid și tremura ca varga. Totuși, tirînd-o pe Nastasia Filippovna după el, avu răgazul să-i ridă răutăcios în nas ofițerului și să-i șuiere printre dinți, cu aerul unui tîrگوے triumfător:

— O înghițiși, ai! Ți-e botul plin de sînge, bă!

Revenindu-și complet și dîndu-și seama cu cine are de-a face, ofițerul se întoarse către prinț, care se ridicase între timp de pe scaun, și-l întrebă politicos (avînd grijă să-și acopere fața cu batista):

— Prințul Mișkin, cu care am avut plăcerea să fac cunoștință adineauri?

— Dar nu e în toate mințile! E dementă! Crede-mă! articulă prințul cu voce spartă și, într-un gest inconștient, își întinse spre ofițer brațele tremurătoare.

— Eu n-aș putea să mă laud, firește, cu astfel de informații; dar trebuie să știu neapărat numele dumitale.

Dădu din cap în semn de salut și se îndepărtă. Poliția apărură exact cinci secunde după ce ultimii protagoniști ai scenei precedente dispărură. De altfel, tot scandalul nu durase mai mult de două minute. O parte din public se ridică, preferînd să plece; unii se mulțumiră să-și schimbe numai locul; alții se arătară încîntați de a fi asistat la un scandal; iar cei mai mulți găsiră un subiect pasionant de conversație însuflețită. Pe scurt, incidentul se încheie în chipul cel mai obișnuit. Fanfara începu să cînte din nou. Prințul porni să ajungă din urmă familia Epancin. Dacă în timp ce ședea pe scaun, îmbrîncit brutal de ofițer, ar fi apucat sau i-ar fi venit în gînd să se uite la stînga, ar fi zărit-o, la douăzeci de pași de locul acela, pe Aglaia, care, surdă la chemările mamei și ale surorilor ei, se oprise ca să contemple scena scandaloasă. Prințul Ș. alergă la dînsa și o convinse, în sfîrșit, să părăsească locul. Lizaveta Prokofievna reținu un lucru în legătură cu asta: Aglaia era atît de tulburată, că nici nu auzise chemările lor. Dar nu trecură nici două minute după aceea și, în clipa cînd intrau în parc, Aglaia spuse cu tonul ei obișnuit, nepăsător și capricios:

— Am vrut să văd cum se va sfîrși reprezentația.

III

Întîmplarea din parcul gării avu efectul unui trăsnet asupra mamei și fiicelor, umplîndu-le inimile de spaimă. Cuprinsă de o tulburare puțin obișnuită, Lizaveta Prokofievna făcu drumul de întoarcere, cu fiicele ei, din parc și pînă acasă, aproape în fugă. După concepțiile și principiile ei de viață, ceea ce se petrecuse era de-a dreptul revelator și, cu tot haosul care domnea în momentul acela în capul ei, concluzii decisive își făceau loc tot mai limpede și mai precis în mintea ei agitată. De altfel, și ceilalți înțelegeau, ca și dînsa, că se întîmplase ceva foarte grav și că, din fericire poate, începea să se dezvăluie o taină extraordinară. Cu toate asigurările și lămuririle pe care le dăduse prințul Ș., nu mai rămînea nici o îndoială că Evgheni Pavlovici „s-a dat de gol“, era demascat și surprins asupra faptului că „întreținea relații intime cu această creatură“. Așa gîndea nu numai Lizaveta Prokofievna, ci și cele două fiice mai mari. Concluzia însă avu de fapt darul să com-

plice și mai mult enigma. Cu toate că Alexandra și Adelaida erau puțin supărate pe mama lor din cauza plecării atât de pripite, ce semăna cu o adevărată fugă, totuși, în zăpăceala primului moment, ele se abținură să-i pună vreo întrebare. Pe de altă parte, li se părea că sora lor, Aglaia Ivanovna, știa poate mai mult în legătură cu afacerea aceasta decât ele și decât mama lor. Prințul Ș. era și el întunecat ca noaptea și foarte îngândurat. Tot drumul înapoi Lizaveta Prokofievna nu-i adresă nici un cuvânt, iar el se pare că nici nu sesiză acest lucru. Adelaida încercă să-l tragă de limbă: „Despre ce fel de unchi era vorba adineauri și ce se întâmplase la Petersburg?” Drept răspuns, el mormăi, cu o expresie acră, ceva nedeșluit despre nu se știe ce informații și spuse că toate astea, fără îndoială, erau pure născociri. „Firește!” adăugă Adelaida și-l lăsă în pace. Cît despre Aglaia, era perfect calmă și nu făcu decât să observe în timpul drumului că mergeau prea repede. O singură dată își aruncă privirea înapoi și-l zări pe prinț grăbind în urma lor. Constatînd că face eforturi pentru a-și zori pasul, tînăra zîmbi batjocoritor și nu-și mai întoarse capul spre el.

Se apropiau de vilă cînd îl întîlniră pe Ivan Feodorovici, care, de-abia sosit de la Petersburg, ieșise în întîmpinarea familiei. Primul cuvînt al generalului fu să întrebe de Evgheni Pavlovici. Dar Lizaveta Prokofievna, al cărei chip luă o expresie amenințătoare, trecu pe lîngă el fără să-i răspundă și fără măcar să-l onoreze cu o privire. Ochii fetelor și ai prințului Ș. îl făcură să înțeleagă că o furtună se dezlănțuise în casă. El singur, de altfel, părea frămîntat de o grijă puțin obișnuită. Apucă imediat pe prințul Ș. de braț și-l reținu un moment la intrarea în vilă, schimbînd cîteva cuvinte pe șoptite. Expresia de îngrijorare care li se citea pe față cînd se așezară apoi pe terasă și se apropiară de Lizaveta Prokofievna lăsa să se ghicească că aflaseră noutăți extraordinare. Încetul cu încetul, toată lumea se adună sus, la Lizaveta Prokofievna, iar pe terasă nu rămase decât prințul Lev Nikolaevici. Stînd într-un colț, părea că așteaptă ceva, fără să știe ce anume; nici nu-i trecuse prin minte să se retragă văzînd forfota ce domnea în casă; s-ar fi spus că uitase tot universul și că era gata să stea așa, oriunde o fi, la nesfîrșit, fără să se urnească din loc. De sus răzbeau cîteodată ecourile unei conversații foarte aprinse. Cît timp stătuse el acolo? N-ar fi putut

spune. Era tîrziu și întunericul nopții se lăsase, cînd Aglaia apărură neașteptat pe terasă. Părea liniștită, deși puțin cam palidă. Zărindu-l pe Mișkin, „fără să se fi așteptat“, bineînțeles, să-l găsească acolo, pe scaun, ghemuit într-un colț, tînăra fată zîmbi cu nedumerire.

— Ce faci dumneata aici ? întrebă ea, apropiindu-se de dînsul.

Rușinat, prințul bilbii un răspuns încurcat și sări repede în picioare ; dar cum Aglaia dădu să se așeze alături, își reluă și el locul. Ea îl privi cu atenție, apoi se uită mașinal pe fereastră, pe urmă își întoarse iar privirea asupra lui. „Poate că-i vine să ridă, gîndi prințul, dar nu, ar fi rîs negreșit, dacă avea poftă“.

— Poate ai vrea să iei un ceai ? Spun să-ți aducă, zise ea după o tăcere.

— N-u... Nu știu...

— Cum să nu știi dacă vrei sau nu vrei ? Apropo, dacă cineva te-ar provoca la duel, ce-ai face ? Chiar adineauri voiam să-ți pun această întrebare.

— Dar... cine... doar n-o să mă provoace nimeni ?

— Și totuși, dacă te-ar provoca ? Ți-ar fi tare frică ?

— Cred că da... mi-ar fi frică.

— Adevărat ? Așadar, ești un laș ?

— N-nu, s-ar putea să nu fie tocmai așa, răspunse prințul și, reflectînd puțin, adăugă zîbind : laș e acela care se teme și fuge ; acela însă care se teme, dar nu fuge, nu este un laș.

— Dumneata n-ai fugi ?

— Poate că nu, spuse el, înveselit în cele din urmă de întrebările Aglaiei.

— Eu, cu toate că sînt femeie, n-aș fugi în nici un caz, observă ea cu un aer jignit parcă la ideea că cineva ar putea să pună la îndoială curajul ei. De altfel, am impresia că vrei să-ți bați joc de mine și pozezi, după obiceiul dumitale, ca să pari mai interesant ; spune-mi, de obicei se trage de la doisprezece pași ? Cîteodată chiar de la zece, nu-i așa ? Asta înseamnă să te expui ori să fii omorît, ori cel puțin rănit, nu-i așa ?

— În dueluri, mi se pare, rareori se întîmplă să-ți nimești ținta.

— Rareori, zici ? Dar Pușkin n-a fost omorît în duel ?

— Poate din întîmplare.

— N-a fost de loc o întâmplare ; era un duel pe viață și pe moarte, și a fost ucis.

— Glonțul l-a lovit atât de jos, încît se poate presupune că Dantès⁶¹ ochise mai sus, în piept sau în cap ; nimeni nu țintește atât de jos ; prin urmare ipoteza cea mai plauzibilă ar fi că glonțul l-a lovit pe Pușkin din întâmplare, dintr-o mișcare greșită a trăgătorului. Mi-au spus-o oameni competenți.

— Iar mie, un soldat cu care am vorbit odată mi-a spus că, după regulamentul lor militar, soldații răspîndiți în trăgători trebuie să țintească drept în mijlocul corpului. Nici în piept și nici în cap, ci drept în mijlocul corpului. Aceasta e chiar expresia. Mai tîrziu am întrebat pe un ofițer, și el mi-a confirmat cele spuse de soldat, precizînd că așa prevede regulamentul.

— Probabil, pentru că se trage de la o distanță mai mare.

— Dumneata știi să tragi cu arma ?

— N-am tras niciodată.

— Se poate să nu știi măcar să încarci un pistol ?

— Nu știu. Adică, îmi dau seama cam în ce fel se face, dar n-am încercat niciodată s-o fac personal.

— Atunci e ca și cum n-ai ști, căci pentru așa ceva se cere practică ! Ascultă și ține minte ; în primul rînd, să-ți cumperi pulbere de calitate bună, care să nu fie umedă (se zice că trebuie să fie neapărat foarte uscată și în nici un caz jilavă), și totodată trebuie să fie și foarte fină, vezi să ceri din cea fină — praf de pușcă — și nu de acela care servește pentru încărcat tunurile. Cît despre gloanțe, se pare că fiecare și le toarnă singur. Ai pistoale ?

— Nu, și nici n-am nevoie, răspunse prințul rîzînd.

— Nu vorbi prostii ! Să-ți cumperi neapărat unul și de bună calitate ; cele franțuzești sau englezești sînt cele mai bune, se spune. Pe urmă, iei pulbere, cît intră într-un degetar sau în două, și torni pe țeavă. Chiar dacă e ceva mai mult, nu strică. Astupă apoi cu cîlți (așa se spune, că neapărat trebuie să bagi cîlți), fără asta, cică, nu merge ; cîlții se pot găsi ușor : dintr-o saltea sau dintr-o ușă, căci sînt și uși căptușite cu cîlți. Pe urmă, după ce ai îndesat cîlții, introduci și glonțul, auzi ? Glonțul la urmă, iar mai întii pulberea, altfel nu ia foc. De ce rîzi ? Țin neapărat ca dumneata să faci în fiecare zi exerciții de tragere cu pistolul și să înveți să nimerești la țintă. Ne-am înțeles ?

Prințul nu mai putea de ris. Iar Aglaia, de necaz, bătu nervoasă din picior. Aerul ei grav într-o asemenea conversație îl puse totuși pe gânduri. Un glas lăuntric îi șoptea tot timpul că ar trebui să se intereseze, să întrebe de ceva, în orice caz să afle unele lucruri mult mai serioase decât cum se încarcă un pistol. Dar totul îi zburase din minte; nu mai știa nimic decât că ea stă în fața lui și că el poate s-o privească. Ceea ce îi spunea dînsa în acel moment n-avea pentru el aproape nici o importanță.

De sus, din salonul Lizavetei Prokofievna coborî pe terasă Ivan Feodorovici, care pleca undeva, cu un aer preocupat, ce trăda îngrijorare și în același timp hotărîrea de a acționa.

— Dumneata erai, Lev Nikolaevici... și unde ai de gînd să te duci acum? întrebă el, cu toate că Lev Nikolaevici nici nu se gîndea să se miște de la locul lui. Vino cu mine, vreau să-ți spun două vorbe.

— La revedere, spuse Aglaia, întinzîndu-i mîna.

Întinericul care învăluia terasa nu permise prințului să vadă bine, în momentul acela, chipul tinerei fete. Abia cîteva clipe după aceea, ajungînd la poarta vilei, se înroși deodată și-și strînse cu putere palma dreaptă.

S-a potrivit să aibă același drum. Dar nu cu prințul Mișkin avea treabă Ivan Feodorovici; cu tot timpul înaintat, se grăbea să se întâlnească cu cineva pentru a discuta o chestiune importantă. Pînă una alta însă, avîndu-l la îndemînă pe prinț, se apucă să-i povestească ceva cu multă febrilitate, vorbind repede și destul de incoerent. De cîteva ori pomeni numele Lizavetei Prokofievna. Dacă prințul ar fi fost în stare să-și concentreze atenția în momentul acela, s-ar fi dumerit poate că Ivan Feodorovici dorea să afle și de la el ceva sau, mai bine zis, să-l întrebe pe față și fără înconjur, dar că nu izbutea să atingă miezul chestiunii. Spre rușinea lui, Mișkin era așa de distrat că la început nici nu auzea ce-i spune generalul și abia cînd acesta se opri în fața lui, așteptînd răspuns la o întrebare arzătoare, prințul fu nevoit să-i mărturisească că n-a înțeles nimic.

Generalul ridică din umeri.

— Ați devenit cu toții niște oameni foarte ciudați, se porni el din nou să peroreze. Îți spun că nu pricep de loc ideile și neliniștea Lizavetei Prokofievna. A făcut o criză de nervi, plînge și spune mereu că am ajuns de rîsul lumii, că sîntem

dezonorați. Dar cum anume ? Prin ce ? Cînd și pentru ce ? Într-adevăr, am greșit (o recunosc), am o mare vină, dar, în sfîrșit, numai poliția ar putea s-o mai domolească pe această... femeie turbulentă (care, pe deasupra, are și purtări indecente) ; am de gînd să vizitez chiar astăzi pe cine trebuie, ca să previn. Totul se poate aranja fără zgomot, cu delicatețe, amabil chiar și, mai ales, fără scandal. Admit, de asemeni, că viitorul e aducător de surprize și că în prezent chiar există multe lucruri nelămurite ; e la mijloc și o intrigă, dar dacă aici nu se știe nimic, dincolo nu sînt în stare să-ți explice ceva ; dacă n-am auzit eu, nici tu, nici al treilea, nici al patrulea, atunci cine, mă rog, a auzit ceva, ai putea să-mi spui, mă rog ? Ce explicație s-ar putea găsi în cazul acesta, decît aceea că în realitate o bună parte din toată tărășenia asta nu e decît produsul închipuirii, un miraj, cum ar fi, de pildă, lumina lunii... sau alte năluciri.

— Ea nu e în toate mințile, e nebună, îngînă prințul, care-și reaminti deodată cu durere toate cîte s-au petrecut în ultimul timp.

— Vorbești de aia ? Și pe mine mă bătea cam același gînd, și cu el adormeam liniștit. Dar acum, văd că ceilalți judecă mai bine și nu mai sînt dispus să cred în nebunie. E o femeie zvăpăiată, ce-i drept, și nu numai că nu-i nebună, ci e chiar foarte isteată și subtilă. Figura pe care a făcut-o astăzi, amestecîndu-l pe Kapiton Alexeici, o dovedește cu prisosință. A procedat ca o șantajistă sau, cel puțin, ca o iezuită, urmărind un scop precis.

— Care Kapiton Alexeici ?

— Of, Doamne-Dumnezeule, Lev Nikolaevici, nu ești de loc atent la ceea ce-ți vorbesc. De aici am pornit discuția, vorbindu-ți de Kapiton Alexeici ; sînt uluit, și de tulburare și acum îmi tremură mîinile și picioarele. De aceea am zăbovit azi atît la Petersburg. Kapiton Alexeici Radomski, unchiul lui Evgheni Pavlici...

— Și ce-i cu el ? întrebă prințul.

— S-a împușcat azi-dimineață, la ora șapte. Un bătrîn onorabil, la șaptezeci de ani, respectat de toată lumea, un epicurian și — exact cum a spus ea — a avut o lipsă de bani publici și încă o sumă foarte, foarte importantă !

— Dar de unde a putut ea să... ?

— Să știe asta ? Ha-ha ! Păi, în jurul ei, de îndată ce-a venit aici, s-a format un adevărat stat-major. Știi ce personaje o vizitează acum și-i solicită „cinstea de a o cunoaște“ ? Nimic mai simplu ca vreunul din acești adoratori s-o fi informat, căci vestea asta a făcut ocolul orașului și o știe tot Petersburgul, ba și aici, jumătate din Pavlovsk, dacă nu tot Pavlovskul e la curent. Dar ce insinuare subtilă din partea ei, după cum ni s-a relatat, cu privire la uniformă, adică la faptul că Evgheni Pavlici a avut grijă să-și dea din timp demisia din armată ! Ce aluzie diabolică ! Nu, nu, asta nu mai seamănă a nebunie. Eu, bineînțeles, refuz să cred că Evgheni Pavlici avea cum să știe dinainte că se va produce catastrofa, cu alte cuvinte că în ziua de... la ora șapte precis etc. Dar nu este exclus s-o fi presimțit. Iar eu, noi toți și prințul Ș. făceam socoteala că va moșteni de pe urma lui o avere bunicică ! Groaznic ! Groaznic ! De altfel, te rog să nu mă înțelegi greșit ; eu nu-l invinuiesc pe Evgheni Pavlici de nimic, așa cum ți-am explicat, și totuși mi se pare foarte ciudat, suspect. Prințul Ș. e pur și simplu consternat. Totul s-a întâmplat într-un chip atît de straniu.

— Dar ce anume vi se pare suspect în comportarea lui Evgheni Pavlici ?

— Absolut nimic ! A avut o purtare ireproșabilă. De altfel, nici nu intenționez să fac vreo aluzie. Averea lui personală este, probabil, intactă. Lizaveta Prokofievna, bineînțeles, nici nu vrea să audă... Mai neplăcute sînt însă toate catastrofele astea familiale sau, mai bine zis, toate mizeriile astea, că nici nu știu cum să le mai numesc... Ești de fapt un prieten al casei noastre, Lev Nikolaevici ! Ei bine, închipuiește-ți că Evgheni Pavlici, după cum aflu acum, deși nu prea sînt convinși, i-ar fi făcut cîcă Aglaiei declarație și cerere oficială de căsătorie încă de acum o lună și că ar fi primit un refuz categoric.

— Nu se poate ! strigă prințul cu foc.

— Te pomenești că știi ceva în privința asta ? îl bănuiește generalul, a cărui uimire fu atît de mare, încît rămase ținut locul. Vezi, dragul meu, poate că am greșit destăinuindu-ți toate dedesubturile acestea, dar am făcut-o pentru că... pot să ți-o spun... pentru că ești așa cum ești... Poate că într-adevăr știi ceva deosebit ?

— Nu știu nimic... cu privire la Evgheni Pavlici, îngăimă prințul.

— Nici eu ! Pe mine... prietene, văd că vor să mă îngroape, să mă bage în pământ de viu, nu se gîndesc că situația aceasta e penibilă pentru un bărbat și că n-o mai pot suporta. Adineauri s-a petrecut o scenă groaznică ! Îți vorbesc ca unui fiu. Aglaia parcă își bate joc de maică-sa. Faptul că acum o lună a avut o explicație cu Evgheni Pavlici și l-a refuzat categoric îl știu de la surorile ei și mai mulți ca o presupunere de-a lor... foarte întemeiată, de altfel. Dar e o ființă atît de voluntară și năstrușnică încît nici n-ai crede dacă m-aș apuca să-ți povestesc toate cîte le face. E dotată cu însușiri strălucite, are o inimă bună și generoasă, o inteligență vie, sclipitoare — știu, dar e tot pe atît de capricioasă, ironică, într-un cuvînt are un caracter infernal ; unde mai pui că face tot felul de trăsnaî fanteziste. Adineauri și-a rîs în față de maică-sa, de surori și de prințul Ș. ; de mine nici nu mai vorbesc, rar mi se-ntîmplă să scap de ironiile ei, dar eu, știi, o iubesc ; îmi place și faptul că-și rîde de mine și am impresia că tocmai de aceea drăcușorul ăsta ține la mine în mod deosebit, adică mă iubește se pare mai mult ca pe ceilalți. Pun rămășag că nici pe dumneata nu te-a cruțat. V-am găsit acum stînd de vorbă împreună după furtuna care s-a dezlănțuit adineauri, sus ; stătea lîngă dumneata, ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat...

Prințul roși îngrozitor și-și strînse pumnul drept, dar nu rosti o vorbă.

— Dragul meu, scumpul meu Lev Nikolaevici, izbucni deodată generalul cu multă efuziune, chiar Lizaveta Prokofievna a început acum iar să te facă de două parale (iar o dată cu dumneata m-a băgat și pe mine în aceeași oală, numai că nu înțeleg cu ce-am păcătuit), noi te iubim totuși, te iubim sincer și te apreciem în ciuda tuturor, adică în ciuda tuturor aparențelor. Dar judecă, dragă prietene, judecă și dumneata ce enigmă de nedezlegat pentru mine și ce ciudă mă apucă cînd o aud pe drăcoaica asta de fată spunînd cu o totală nepăsare (căci stătea dinaintea mamei sale cu un aer de total dispreț față de întrebările noastre și mai ales ale mele, pentru că, dracu să mă ia, am făcut prostia s-o iau pe un ton sever, știi, în calitate de cap al familiei), cînd o aud pe drăcoaica asta spunînd nepăsător și cu zîmbetul pe buze că această „smintită“ (s-a exprimat întocmai așa, și mă surprinde că vă potriviți atît de bine la vorbă : „cum de n-ați fost în stare, zice, să vă dumeriți pînă acum“), că această smintită „și-a pus în gînd cu

tot dinadinsul să mă mărite cu prințul Lev Nikolaevici și de aceea vrea să-l compromită în ochii noștri și să-l îndepărteze pe Evgheni Pavlici“... atît ne-a spus, fără nici o altă explicație, apoi s-a pornit pe hohote de rîs și a plecat trîntind ușa, iar noi am rămas cu gura căscată. Pe urmă am aflat ce s-a petrecut între voi mai adineauri... și... ascultă, dragă prințe, te știu că nu ești un om susceptibil și că judeci foarte sănătos, te rog însă... să nu te superi; crede-mă, ea își bate joc de dumneata. Rîde de dumneata ca un copil, și de aceea nu trebuie să te superi, dar ăsta-i adevărul. Să nu-ți inchipui cine știe ce — se distrează pe socoteala dumitale ca și pe a noastră, ne duce de nas pe toți, ca să se amuze. Ei, acum la revedere! Știi doar că ne ești drag și cît ținem noi la dumneata! Nimic nu ne va putea schimba, nicicînd... dar eu trebuie s-o iau pe aici; la revedere, dar! Ce să spun, rar mi s-a întîmplat să mă simt așa de prost ca acum... Grozavă vilegiatură, n-am ce zice!

Rămas singur la o răscruce, prințul se uită în jur, trecu repede strada și se apropie de o casă a cărei fereastră era luminată, apoi desfăcu o bucatică de hîrtie pe care-o ținuse strîns în mîna dreaptă, în tot timpul conversației cu generalul, și, profitînd de o slabă rază de lumină, citi ceea ce urmează:

„Miine, la ora șapte dimineata, voi fi în parc și te voi aștepta pe banca verde. Vreau să-ți vorbesc într-o chestiune foarte importantă și care te privește personal.

P. S. Sper că n-ai să arăți biletul acesta nimănui. Cu părere de rău mă văd nevoită să-ți fac această recomandare, dar m-am gîndit că nu e de loc de prisos și ți-o scriu roșind pentru caracterul dumitale ridicol.

P. P. S. Banca verde despre care e vorba e aceea pe care ți-am arătat-o mai adineauri. Cu atît mai rușinos pentru dumneata că mă simt nevoită să precizez și acest amănunt“.

Biletul fusese scris în grabă și prost păturit, fără îndoială chiar în momentul cînd Aglaia era gata să coboare pe terasă. Cuprins de o tulburare de nedescris, care aducea a spaimă, prințul se îndreaptă de la fereastră cu graba unui hoț surprins asupra faptului; dar în mișcarea aceasta bruscă se ciocni de cineva care răsări pe neașteptate din spatele lui.

— Eram pe urmele dumitale, prințe, spuse domnul.

— Dumneata ești, Keller? se miră nespus Mișkin.

— Te caut, prințe. Te-am așteptat în dreptul vilei Epancinilor ; bineînțeles, nu puteam să intru. Te-am urmărit pas cu pas după ce ai ieșit cu generalul. Îți stau la dispoziție, prințe. Sint gata să fac orice sacrificiu și, la nevoie, să-mi dau viața pentru dumneata.

— Dar... pentru ce ?

— Păi, vei fi negreșit provocat la duel. Locotenentul acela, Molovțov, îl cunosc eu, adică nu-l cunosc personal... nu va suporta insulta. Pe noi ceilalți, pe Rogojin și pe mine, e dispus, firește, să ne considere ca pe niște lepădături și poate nu fără temei ; prin urmare, numai de la dumneata poate să ceară socoteală. Va trebui să plătești oalele sparte, prințe. S-a și informat asupra dumatăle, după cum am aflat, și miine, cu siguranță, unul dintre prietenii lui va veni să te viziteze, dacă nu cumva te așteaptă chiar și acum la dumneata acasă. Dacă-mi faci cinstea să mă alegi ca martor, sint gata să risc orice pentru dumneata ; pentru asta te căutam, prințe.

— Așadar, și dumneata vii să-mi vorbești de duel ! și prințul izbucni în hohote de râs, spre marea surprindere a lui Keller, care, neștiind încă dacă propunerea lui va fi sau nu acceptată, stătea ca pe ghimpi ; ba se simți și ofensat oarecum de ilaritatea aceasta prea exuberantă a prințului.

— Nu uita, totuși, prințe, că l-ai apucat de braț, și un om cu simțul demnității cu greu ar suporta o asemenea jignire, mai ales în public.

— Dar el mi-a dat un brinci în piept ! strigă rîzînd prințul. N-avem de ce să ne batem ! Îi cer scuze, și atîta tot ! Dacă trebuie să ne batem totuși, fie și așa, ne vom bate ! îl las să tragă ; chiar aș dori acum așa ceva. Ha ! ha ! ha ! Unde mai pui că am învățat să încarc pistolul. Dumneata știi să încarci un pistol, Keller ? Mai întîi faci rost de pulbere, trebuie să fie neapărat uscată și cu bobul mărunț, și nu ca aceea cu care se încarcă tunurile. Pui mai întîi pulberea, scoți apoi de undeva din căptușeala ușii cîlți și pe urmă bagi glonțul, pentru că, dacă bagi mai întîi glonțul și pe urmă pui pulberea, nu ia foc. Auzi, Keller ? Nu ia foc ! Ha, ha, ha ! Nu-i o explicație grozavă, frate Keller ? Ah, Keller, îmi vine să te îmbrățișez și să te sărut ! Ha, ha, ha ! Mi-a plăcut grozav cum ai răsărit atunci deodată în fața lui ! Vino într-o zi pe la mine, să bem șampanie. Să ne îmbătăm cu toții ! Știi că am douăsprezece sticle de șampanie în pivnița lui Lebedev ? Mi le-a vîndut alaltăieri,

chiar a doua zi după ce-am sosit la vila lui ; „e de ocazie“, mi-a spus și i le-am cumpărat pe toate ! Îi chem pe toți, întreaga gloată ! Ai de gând să dormi în noaptea asta ?

— Ca de obicei, prințe.

— Ei bine, îți doresc vise plăcute ! Ha, ha, ha !

Prințul traversă șoseaua și dispăru în parc, lăsându-l pe Keller cam nedumerit și mai ales intrigat. Nu-l mai văzuse niciodată pe prinț într-o poziție atât de curioasă și nu și l-ar fi închipuit în starea aceasta.

„O fi avind febră, pentru că-i o fire nervoasă, și toate astea l-au influențat, dar, bineînțeles, n-o să dea înapoi. Uite, oamenii ca el nu-s de loc fricoși, zău așa ! gîndea Keller. Hm ! Șampanie ! E o noutate interesantă totuși. Douăsprezece sticle ; o duzină ; nimic de zis, o garnizoană redutabilă. Dar pun rămășag că Lebedev a primit șampania aceasta drept gaj pentru vreun împrumut urgent. Hm... la urma urmei, e un tip destul de simpatic prințul acesta ; îmi plac, zău, de-alde ăștia ; dar nu trebuie pierdut timpul și... dacă e vorba de șampanie, ar fi, cred, tocmai momentul...“

Prințul se afla într-adevăr într-o stare de surescitare de nedescris. Rătăci în neștire multă vreme prin parc și, în sfîrșit, „se trezi“ pe o alee. În subconștientul lui rămase întipărit că făcuse pînă acum de vreo treizeci sau patruzeci de ori drumul între o bancă mică și un copac bătrîn, înalt și stufos, pe parcurs aproximativ de o sută de pași. La ce anume s-a gîndit în timpul plimbării acesteia, care ținuse cel puțin un ceas, nu și-ar fi putut aminti, chiar dacă ar fi vrut și oricît s-ar fi străduit. De altfel, se surprinse cu o idee care-l făcu să ridă cu mult haz și, cu toate că nu era nimic de ris, îl podidea mereu risul. Se gîndi, totuși, că ipoteza unui duel putea să încolțească nu numai în capul lui Keller și că sfaturile acelea asupra felului cum se încarcă un pistol nu veniseră, desigur, întîmplător. „Curios, se opri el deodată, străfulgerat de un nou gînd ; adineauri, cînd a coborît pe terasă și m-a găsit stînd într-un colț, ea s-a arătat foarte mirată că mă vede acolo, a ris și m-a întrebat dacă doresc ceai ; și totuși avea deja în mînă biletul acesta, va să zică era convinsă că mă găsește pe terasă ; pentru ce atunci se arată atât de surprinsă ? Ha, ha, ha !“

Scoase biletul din buzunar și-l duse la buze, dar se opri brusc și rămase gînditor. „Ciudat ! Foarte ciudat !“ își spuse

el după un minut, copleșit de o inexplicabilă tristețe : în momentele lui de bucurie intensă, simțea întotdeauna, și fără motiv, o tristețe nelămurită. Privi cu atenție în jurul său și se întrebă cum de ajunsese acolo ; se simțea sfârșit de obo-seală și, abătându-se spre bancă, se așează. Peste tot domnea o tăcere adincă. Muzica din pavilionul gării încetase. În parc se pare că nu mai era nimeni la ora aceea tîrzie, trecută probabil de unsprezece și jumătate. Era o noapte liniștită, caldă și neobișnuit de luminoasă, una din feericile nopți peters-burgheze de pe la începutul lunii iunie ; dar în bătrînul parc și mai cu seamă pe aleea aceea umbrită de frunzișul copacilor domnea întunericul.

Dacă în momentul acela cineva i-ar fi spus că e îndrăgostit, că iubește cu pasiune, ar fi respins gîndul cu mirare, poate chiar cu indignare. Și dacă acel cineva ar mai fi adăugat că biletul de la Aglaia era o scrisoare de dragoste, prin care fata îi fixa o întîlnire amoroasă, ar fi intrat în pămînt de rușine și, cine știe, poate că l-ar fi provocat la duel pe omul acela. Era foarte sincer ; n-avusese niciodată îndoieli în privința asta și niciodată nu admisesese vreun echivoc, vreo idee „cu dublu înțeles“ asupra unei eventuale iubiri din partea fetei față de el, respingînd totodată posibilitatea unui asemenea sentiment din partea lui pentru această ființă. Însăși ipoteza că ea ar putea să îndrăgească „un om ca el“ i-ar fi părut monstruoasă. Își spunea că din partea ei nu putea fi decît o cochetărie, un joc de ștîngărie, dacă e de presupus că într-adevăr ar fi ceva la mijloc ; dar el se arăta prea indiferent față de ștîngăria aceasta, găsind-o absolut firească și explicabilă ; fapt este că era absorbit de alte gînduri, de alte griji. Cînd generalul, în tulburarea lui, lăsase să se înțeleagă adineauri că Aglaia își bate joc de toată lumea și în special de el, de Lev Nikolaevici, prințul îi dădu crezare și nu se simți de loc jignit, socotind că e cît se poate de firesc. Ceea ce îl preocupa acum era gîndul că mîine dimineată o va revedea, va sta alături de ea pe banca cea verde, o va auzi spunînd cum se încarcă un pistol și o va contempla. Nici nu-i mai trebuia altceva. Își puse, în treacăt doar, și întrebarea ce anume voia dînsa să-i comunice într-o chestiune importantă și care-l privea pe el personal. Nici un moment nu puse la îndoială faptul că o asemenea „chestiune importantă“ n-ar fi

de domeniul realității, dar problema în sine nu-l interesa aproape de loc, încît nici nu simțea nevoia să se frămînte.

Un zgomot ușor de pași pe nisip îl făcu să ridice capul. Un om, ale cărui trăsături erau greu de deslușit în întuneric, se așeză alături pe bancă. Prințul se trase deodată spre noul venit și recunoscă în el chipul palid al lui Rogojin.

— Mi-am închipuit eu că rătăcești pe undeva pe aici și, după cum vezi, n-a trebuit să te cauț prea mult, strecură Rogojin printre dinți.

Pentru prima oară se revedeau de la întîlnirea lor din coridorul hotelului. Surprins de această apariție neașteptată, prințul nu-și putu aduna gîndurile cîtva timp și o senzație dureroasă i se trezi în inimă. Rogojin, bineînțeles, ghici impresia pe care o produse prezența lui; cu toate că se cam încurca și era confuz, și la început părea că vorbește cu un aer voit degajat, curînd prințul se convinse că nu exista nimic forțat în el și nici urmă de cine știe ce mare jenă; și chiar dacă se mai simțea o oarecare nesiguranță în gesturi sau în vorbă, era mai mult o impresie de suprafață, căci în adîncul sufletului omul acesta nu era în stare să se schimbe.

— Cum m-ai... descoperit aici? întrebă prințul, ca să spună ceva.

— Keller m-a îndrumat (am trecut și pe la tine acasă); mi-a spus că te-a văzut plimbîndu-te prin parc; nici că se putea altfel, mi-am zis.

— Ce vrei să spui cu acest „altfel”? întrebă prințul, pus în gardă de tilcul ascuns al ultimelor cuvinte.

Rogojin surise cu înțeles, dar nu dădu nici o explicație.

— Am primit scrisoarea ta, Lev Nikolaevici; toate astea nu mai au nici un rost... nu-ți mai pierde timpul!... Acum vin din partea ei; vrea să te vadă cu orice preț, ca să-ți spună ceva urgent. Te-a rugat să vii chiar astăzi.

— Am să viu mîine. Acum mă întorc acasă; vrei să vii cu mine?

— La ce bun? Ți-am spus doar ce-aveam de spus; și acum, adio.

— Chiar nu vrei să vii de loc? întrebă prințul cu blîndețe.

— Ce om ciudat ești tu, Lev Nikolaici; stau și mă mir, uitîndu-mă la tine, zise Rogojin, schițînd un zîmbet plin de răutate.

— Ce vrei să spui cu asta ? Ce motiv ai să mă urăști așa ? se înfierbintă Mișkin, stăpînit de un sentiment de amărăciune. Știi bine că toate bănuielele tale s-au dovedit a fi neîntemeiate. De altfel, mă temeam că ura ta mai ține încă, și știi pentru ce ? Pentru aceea că ai vrut să-mi iei viața ; ura ta de aici se trage. Îți spun că-l am în minte numai pe acel Parfion Rogojin cu care m-am înfrățit zilele trecute schimbînd crucile ; ți-am scris despre asta și în scrisoarea mea de ieri, ca să nu te mai gîndești la toate scornelile tale și să nu-mi mai vorbești de asta. De ce te îndepărtezi de mine ? Pentru ce-ți retragi mîna ? Îți spun că privesc tot ce s-a petrecut atunci ca un fel de nebulă ; știu foarte bine în ce hal erai în ziua aceea. Ce ți-ai inchipuit nu exista și nici nu putea să existe. Deci, pentru ce-ar mai dăinui dușmănia între noi ?

— Ce dușmănie poți avea tu ? rîse neîncrezător Rogojin la înflăcăratele cuvinte ale prințului. Se retrăsese, într-adevăr, la doi pași de dinsul și-și ferea mîinile. Nici nu are rost să mai vin de-acum înainte la tine, Lev Nikolaici, adăugă el hotărît, ca pentru a încheia discuția.

— Pînă într-atît mă urăști ?

— Nu te iubesc, Lev Nikolaici, și atunci la ce bun să vin la tine ? Ei, prințe, ești ca un copil căruia, orice i-ai face, să-i dai o jucărie ; mai departe nu pricepe nimic. La fel mi-ai scris cum mi-ai vorbit acum, și parcă nu te cred ? În fiecare cuvînt al tău cred, știu că nu m-ai înșelat și nici n-ai să mă înșeli vreodată, și cu toate astea tot nu te iubesc. Îmi scrii că ai uitat totul, că singurul Rogojin rămas în amintirea ta e acela cu care te-ai înfrățit și nu cel care a ridicat cuțitul asupra ta. Ce știi tu însă de sentimentele mele ? (Rogojin rîse din nou batjocoritor.) Poate că, de atunci, nu m-a încercat nici măcar un singur gînd de căință pentru ceea ce-am făcut, iar tu îmi și trimiți iertarea ta frățească. Poate că în aceeași seară m-am gîndit la cu totul altceva. Cît despre asta...

— Nici nu ți-ai adus aminte ! isprăvi prințul. Sînt sigur ! Pun rămășag că de îndată ai luat trenul spre Pavlovsk, că, ajuns aici, te-ai dus în parc și toată seara ai încercat s-o urmărești prin mulțime, întocmai ca astăzi. Și crezi că m-ai uluit cu asta ? Păi, dacă n-ai fi fost atunci într-o asemenea stare, cînd un singur gînd pusese stăpînire pe tine, poate că nici n-ai fi ridicat cuțitul asupra mea. Încă din dimineața

acelei zile, privindu-te, am presimțit totul ; știi cum erai atunci ? Ideea în sine a început să mă frământa cînd ne-am schimbat crucile. Pentru ce m-ai dus atunci la bătrîna ta mamă ? Gîndeai că numai așa ai să te poți împotrivi ție însuți, că mîna ta nu se va ridica, nu-i așa ? Cu siguranță că ai făcut-o fără să te gîndești, mînat de instinct, după cum tot instinctiv m-am îndoit și eu... Amîndoi am avut același gînd, aceeași senzație în clipa aceea. Dacă atunci n-ai fi ridicat mîna asupra mea (pe care Dumnezeu ți-a oprit-o), cît de vinovat m-aș fi simțit acum, în fața ta, pentru că te bănuisem ! (Nu te mai încrunta. Și de ce rîzi, mă rog ?) „Nici un gînd de căință !” Chiar dac-ai vrea să te căiești, n-ai fi în stare, fiindcă mă și urăști. Și în zadar aș fi în fața ta nevinovat ca un înger, tot nu vei putea să mă suferi, cît timp vei crede că nu pe tine, ci pe mine mă iubește ea. Vezi, asta-i ceea ce se numește gelozie. Dar iată, Parfion, părerea mea, la care am ajuns în aceste opt zile, să ți-o spun : știi tu că acum ea te iubește poate mai mult decît pe oricare altul ? Mai mult, cu cît te chinuiește mai tare, cu atît te iubește mai mult. Ea nu ți-o spune, dar trebuie să știi s-o ghicești. Pentru ce, la urma urmei, s-ar simți obligată să meargă după tine ? Într-o zi, ți-o va mărturisi ea singură. Sînt femei care vor să fie iubite în așa fel, și ea e dintr-acelea. Caracterul și dragostea ta trebuie s-o impresioneze ! Știi tu că femeia e în stare să-l chinuiască pe bărbat pînă îi scoate sufletul cu răutățile, nazurile și ironiile ei, fără să simtă vreo remușcare, pentru că, de fiecare dată, își va spune, privindu-l : „Acum îl fac să sufere pînă nu mai poate, în schimb, mai tirziu, am să-l răsplătesc cu dragostea mea...”

După ce ascultă vorbele prințului pînă la capăt, Rogojin se porni pe un rîs în hohote.

— Nu cumva, prințe, ai dat și tu peste una ca asta ? Am auzit ceva vorbindu-se despre tine ; o fi adevărat ?

— Ce anume ? Ce-ai putut auzi ? întrebă repede Mișkin, tresărind și oprindu-se în loc rușinat.

Rogojin continua să rîdă. Ascultase pe prinț cu vădită curiozitate, nu lipsită de oarecare satisfacție ; fusese o surpriză și totodată îl învioră vorba caldă și pasionată a lui Mișkin.

— Nu că aș fi aflat mare lucru, dar văd acum singur că era adevărat, adăugă el ; ei bine, cînd ai mai vorbit tu așa ? Iată un limbaj care nu-ți seamănă ! Dacă n-aș fi aflat

ceea ce am aflat despre tine, nu veneam aici, la miezul nopții, în parc.

— Nu te înțeleg de loc, Parfion Semionici.

— De multă vreme mi-a tot vorbit despre tine, și adineauri am putut controla spusele ei cu propriii mei ochi, când stăteai cu cealaltă, ascultînd muzica în parc. S-a jurat și ieri, și astăzi că ești amorezat lulea de Aglaia Epancina. Mie mi-e totuna, prințe, și nu-i treaba mea dacă ai încetat s-o iubești, să știi însă că ea tot te mai iubește. Ține cu orice preț să te însoare cu cealaltă, s-a jurat să facă căsătoria asta, he, he! Mi-a spus: „Nu te iau decît după aceea; întîi merg ei la biserică și-apoi noi, după ei“. N-o pricep și pace; sau te iubește fără margini, sau... dacă te iubește, pentru ce vrea să te însoare cu alta? Zice: „Vreau să-l văd fericit“, înseamnă că te iubește.

— Ți-am spus și ți-am scris că... nu e în toate mințile, răspunse prințul, care suferea îngrozitor ascultîndu-l pe Rogojin.

— Dumnezeu știe! Poate că te înșeli... de altfel, astăzi, cînd am condus-o după muzică, mi-a fixat și ziua; în trei săptămîni, poate chiar mai curînd, zice, ne cununăm; s-a jurat, pînă și icoana a scos-o din perete și a sărutat-o. Așadar, prințe, a rămas să-i dai zor și tu, he, he!

— Toate astea nu sînt decît aiureli! Adică, în ce mă privește; ceea ce spui nu se va întîmpla niciodată, niciodată! Mîine o să vin la voi...

— Tu spui că-i nebună? observă Rogojin. Cum se face că toată lumea o socoate cu mintea întreagă, și numai tu singur zici că-i smintită? Atunci cum poate să scrie scrisorile acelea? Dacă ar fi nebună, s-ar fi cunoscut după scrisori.

— Ce scrisori? întrebă îngrijorat prințul.

— Îi scrie *celeilalte*, iar aia le citește. Sau n-ai știut? Ei bine, ai să te convingi... îți va arăta ea precis.

— Nu pot să cred așa ceva! strigă prințul.

— Păi tu, Lev Nikolaici, se vede treaba, nu cunoști încă drumul acesta, de-abia îl începi. Mai așteaptă; ai să-ți angajezi și tu o poliție specială; parcă te văd cum ai să fii cu ochii în patru zi și noapte și ai să urmărești fiecare pas, ca nu cumva...

— Lasă, să nu-mi mai vorbești niciodată de asta, niciodată! îl întrerupse cu repeziciune Mișkin. Ascultă, Parfion, adineauri,

înainte de a fi venit tu, mă plimbam pe aici și, deodată, mă podidi risul. De ce ? Nu știu nici eu, dar tocmai îmi amintisem că mâine este ziua mea de naștere. Acuma-i aproape de miezul nopții. Hai la mine, să întâmpinăm împreună ziua de mâine ! Am vin, o să bem ! Urează-mi ceea ce eu acum nu știu să-mi doresc ; țin mult să-mi urezi ceva ; din partea mea, îți doresc toată fericirea. Dacă nu te învoiești, fă bine și înapoiază-mi crucea ! Nu mi-ai trimis-o a doua zi, de ce o porți ? O ai și acum la tine ?

— Da, răspunse Rogojin.

— Atunci, să mergem. Nu vreau să-mi întâmpin viața cea nouă fără tine, încep o existență nouă ! Nici nu știi, Parfion, că de azi înainte pentru mine începe o viață nouă.

— Acum îmi dau seama și eu ; știu și eu că a început ; îi spun și ei, să știe. Ceva se petrece cu tine, Lev Nikolaici !

IV

Apropiindu-se de vilă împreună cu Rogojin, prințul fu cuprins de mirare, dându-și seama că pe terasa lui, iluminată într-un mod cu totul neobișnuit, era adunată o societate foarte veselă și numeroasă. Se auzeau râsete, un vacarm de voci în discuții aprinse, care uneori ajungeau pînă la ceartă ; nu era greu de ghicit, chiar de la prima impresie, că musafirii își petreceau timpul cît se poate de plăcut. Și, într-adevăr, cînd prințul urcă pe terasă, îi găsi pe toți bînd șampanie. Unii dintre cheflii erau prea bine dispuși, vorbăreți și gălăgioși, semn că petrecerea era în toi. Erau acolo numai cunoștințe de-ale lui Mișkin, dar, lucru ciudat, se adunaseră cu toții la el fără să fi fost invitați, căci prințul își adusese aminte cu totul din întâmplare și doar cu cîteva clipe mai înainte de aniversarea lui.

— Ai scăpat, probabil, o vorbă despre șampanie și iată că s-au și înființat, mormăi Rogojin, urmîndu-l pe prinț. Las' că știm noi cum vine asta, e de ajuns să le faci doar un semn... că nu se prea lasă rugați... adăugă el cu năduf, amintindu-și, desigur, propriul său trecut, nu prea îndepărtat.

Prințul fu primit cu strigăte și urări de bine și fericire, care mai de care înghesuindu-se în jurul lui ; unii făceau multă zarvă, alții erau mai potoliți, cu toții însă se grăbeau

să-l felicite, aflind că se sărbătorea ziua lui de naștere. Prezența citorva vizitatori, a lui Burdovski în special, îl miră nespus, dar cel mai mult îl surprinse prezența lui Evgheni Pavlovici în mijlocul acestor oameni; cînd îl zări, aproape că nu-i venea să-și creadă ochilor și-l apucă un fel de spaimă.

În clipa următoare, Lebedev năvăli vertiginos spre locatarul său, ca să-i dea explicațiile necesare. Era roșu-stacojiu la față și vorbea fără noimă, ca un om căruia i se urcase băutura la cap. Din trîncănelile lui reieșea că toată societatea asta se adunase la prînz din proprie inițiativă, așa, ca din întîmplare. Înainte de a se așeza, venise Ippolit, simțindu-se mult mai bine; se hotărî să aștepte pe terasă întoarcerea prințului și se întinse chiar acolo pe canapea. După aceea veniră, unul după altul, ca să-i țină de urît, mai întîi Lebedev, apoi toți membrii familiei, începînd cu generalul Ivolghin și terminînd cu cele două fiice ale gazdei. Burdovski se oferise să-l întovărășească pe Ippolit. Ganea și Ptițin, care tocmai atunci treceau pe lîngă vilă, intrară și ei, așa că se aflau acolo de puțină vreme (sosirea lor a coincis cu întîmplarea din parc); pe urmă apărură și Keller; el îi anunță pe toți despre ziua de naștere și ceru șampanie. Evgheni Pavlovici picase numai de o jumătate de ceas. Kolea susținu stăruitor cererea lui Keller, voind cu tot dinadinsul să se înjghebeze o petrecere. Lebedev se conformă, grăbindu-se să aducă băutura.

— E dintr-al meu, din vinul meu! o ținea el morțiș, dînd mereu din gură. Eu fac cîntece; o să fie și masă cu tratație, și gustare, fiica mea o prepară. O, dac-ai ști, prințe, ce subiect e la ordinea zilei! Îți amintești cum zice în *Hamlet*: „A fi sau a nu fi?” O temă contemporană, cu totul modernă! Cu întrebări și răspunsuri... Și domnul Terentiev, care în cel mai înalt grad... nu e dispus să se culce. A sorbit și el o picătură de șampanie, o picătură doar, asta nu poate să-i facă rău... Apropie-te, prințe, și rezolvă întrebarea! Toată lumea te aștepta, toată lumea tînjea după luminoasa dumitale înțelepciune...

Atenția prințului fu atrasă de privirea caldă și duioasă cu care îl învălui Vera Lebedeva, în timp ce își făcea loc prin mulțime, grăbită să-l salute; ea a fost prima căreia prințul îi întinse mîna; îmbujorîndu-se de bucurie, ea îi ură „o viață fericită începînd chiar de astăzi”. Pe urmă fugi zorită la bucă-

târie, unde pregătirile mesei îi reclamau prezența. Dar și înainte de a fi venit prințul, cum scăpa un minut de la treabă, alerga pe terasă, dornică să urmărească conversația, cu toate că oaspeții, binișor amețiți de băutură, discutau cu aprindere subiectele cele mai abstracte și mai stranii pentru înțelegerea tinerei fete. În odaia vecină, sora cea mai mică a Verei dormea pe un cufăr, cu gura deschisă; în schimb fiul lui Lebedev, care se așezase alături de Kolea și Ippolit, ar fi stat bucuros zece ceasuri în șir să tot asculte; chipul lui exprima interesul cel mai viu față de discuțiile celor mari.

— Pe dumneata te așteptam îndeosebi și sînt încîntat să te văd în culmea fericirii, spuse Ippolit prințului, care, îndată după ce primi felicitările Verei, se apropie de bolnav ca să-i strîngă mîna.

— Dar după ce știi că sînt „în culmea fericirii“?

— Se vede după fața dumitale. Salută-i pe domnii aceștia și vino repede să stai lingă noi. Te așteptam cu mare nerăbdare, adăugă el pe un ton semnificativ.

La remarca prințului „dacă nu cumva o să-i facă rău o noapte nedormită“, Ippolit îi răspunse că se miră și el cum de a putut să-și dorească moartea acum trei zile, și că nici-odată nu s-a simțit mai bine ca acum.

Burdovski sări de pe scaun, bolborosind că era „atît de...“ că-l însoțise pe Ippolit, că era și el încîntat, că în scrisoarea lui „scrisesse tot felul de aberații“, dar că acum „e pur și simplu bucuros“... Fără să isprăvească, strînse cu putere mîna prințului și se așeză din nou pe scaun.

După ce se întrețină cu toată lumea, prințul se apropie de Evgheni Pavlovici, care-l luă numaidecît la braț.

— Aș avea să-ți spun doar două cuvinte, îi șopti Radomski discret, e vorba de ceva foarte important; să ne retragem un minut.

— Două vorbe, murmură alt glas la cealaltă ureche a prințului și o mîină se strecură sub celălalt braț al său. Mișkin zări cu surprindere un cap tare zbîrlit, cu obrazul congestionat, hlizindu-se și clipind din ochi; recunoscu imediat pe Ferdișcenko, care se ivise Dumnezeu știe de unde.

— Îți mai amintești de Ferdișcenko?

— Ce vînt te aduce? se minună prințul.

— Să știi că el se căiește! zbieră cît îl ținea gura Keller apropiindu-se în grabă de prinț. Se ascunsese, nu voia să se

arate în ochii dumitale, se ghemuise acolo într-un colț, se căiește, prințe, se simte vinovat.

— Dar de ce ? De ce ?

— Eu l-am găsit, prințe. L-am întâlnit adineauri și l-am adus aici ; e unul din cei mai buni prieteni ai mei ; dar se căiește, te asigur.

— Îmi pare foarte bine, domnilor ; luați loc la masă, lângă ceilalți, mă întorc îndată, se grăbi prințul să scape de ei pentru a sta de vorbă cu Evgheni Pavlovici.

— E amuzant aici, la dumneata, observă acesta, și am petrecut o jumătate de ceas plăcută așteptându-te. Iată despre ce este vorba, preascumpe Lev Nikolaevici ; am aranjat totul cu Kurmișev și am venit să te liniștesc în privința asta : nu mai ai de ce să te temi. a judecat lucrurile cu mult sînge rece și nu mai are nici o pretenție, cu atît mai mult cu cît, după părerea mea, vina a fost mai ales a lui.

— Care Kurmișev ?

— Ofițerul acela pe care l-ai apucat de braț... Era așa de infuriat, că intenționa să-ți trimită martori chiar mîine dimineată.

— Ce prostie !

— Fără îndoială, era o prostie și s-ar fi isprăvit cu siguranță prin altă prostie : dar există, din păcate, la noi, oameni de acest fel...

— Am impresia că ai venit pentru altceva, Evgheni Pavlici ?

— Ah, bineînțeles, nu-i singurul motiv care mă aduce, recunosc rîzînd Radomski. Mîine, în zori, plec la Petersburg pentru nenorocita aceea de afacere (afacerea unchiului meu) ; închipuiește-ți, dragă prințe, totul era adevărat și toată lumea știa, afară de mine. Noutatea asta m-a uluit în așa hal, încît nici n-am mai trecut pe acolo (la Epancini) : nici mîine nu pot să mă duc, pentru că voi fi la Petersburg, înțelegi ? E posibil să lipsesc vreo trei zile, într-un cuvînt, afacerile mele merg cam prost. Cu toate că mă reclamă o chestiune foarte urgentă și foarte importantă, m-am gîndit că-i bine să am o explicație mai sinceră cu dumneata, și asta fără întîrziere, cu alte cuvinte, înaintea plecării mele. Acum, dacă-mi dai voie, o să rămîn aici și o să aștept pînă vor pleca musafirii dumitale ; de altfel, n-am altceva mai bun de făcut și nici unde să mă aciuez ; sînt așa de tulburat, că n-aș fi în stare să ațipesc mă-

car. În sfârșit, cu toate că nu-i frumos să vii pe capul omului, așa din senin, totuși am să ți-o spun pe față, dragă prințe, că am venit să-ți câștig prietenia ; ești un om fără pereche, adică un om care nu spui minciuni la fiecare pas, poate chiar nu obișnuiești să minți niciodată ; or, eu am nevoie de un prieten și de un sfătuitor într-o anumită împrejurare, pentru că, hotărît lucru, am nimerit acum în tagma năpăstuiților soartei...

Rise din nou.

— Stai să vedem, chibzui prințul, dumneata ai prefera să aștepți pînă pleacă ei, dar Dumnezeu știe cînd or să plece. N-ar fi mai bine să coborîm acum în parc ? Mă scuz și rog să mă aștepte puțin.

— Nu, nu, din anumite motive, aș vrea să nu se afle că am avut o convorbire confidențială, cu caracter urgent ; există aici oameni care dau dovadă de prea mult zel și se interesează de relațiile noastre ; n-ai știut asta, prințe ? Și e mai bine să vadă că sîntem în mod obișnuit în cele mai bune raporturi prietenești și nu numai în raporturi speciale, dictate de moment, mă-nțelegi ? Peste vreo două ceasuri or să plece ; iar eu n-am să-ți răpesc decît cel mult douăzeci de minute, maximum o jumătate de oră...

— Mă rog, mă rog, îmi face multă plăcere și așa, încît nici nu era nevoie de nici un fel de explicații ; iar pentru frumoasele cuvinte despre raporturile de prietenie dintre noi, îți păstrez multă recunoștință. Mă ierți că sînt cam distrat astăzi ; știi, mi-e aproape cu neputință să-mi concentrez atenția în momentul acesta.

— Văd, văd, murmură Evgheni Pavlovici cu un zîmbet abia schițat. Hotărît lucru, era într-o dispoziție excelentă în seara aceea, îi venea să rîdă la cel mai mic prilej.

— Adică, ce anume vezi ? tresări Mișkin.

Radomski nu răspunse însă la întrebarea directă a prințului.

— Dar dumneata nu mă bănuiești, dragă prințe, reluă el cu același zîmbet, nu mă bănuiești de loc că aș fi venit numai ca să te păcălesc și, printre altele, să te descos, pentru a afla cîte ceva de la dumneata, ai ?

Mișkin rîse și el în cele din urmă :

— Că ai venit să mă descoși, nu încape nici o îndoială și poate chiar intenționezi să mă și păcălești puțin. Dar, la drept vorbind, n-am de ce să mă tem de dumneata ; și apoi, nu știu

dacă ai să mă crezi sau nu, dar acum totul mi-e absolut egal. Și... și... deoarece, înainte de toate, sînt convins că ești un om admirabil, cred că pînă la urmă vom deveni cei mai buni prieteni. Te apreciez foarte mult, Evgheni Pavlici, ești... un om tare, tare cumsecade, după părerea mea !

— În tot cazul, e foarte plăcut să ai de-a face cu o persoană ca dumneata, oricare ar fi motivul, încheie Evgheni Pavlovici ; să mergem, vreau să beau un pahar în sănătatea dumitale ; sînt cît se poate de mulțumit că am venit aici. Da ! făcu el, oprindu-se deodată. Acest domn Ippolit a venit să stea la dumneata ?

— Da.

— N-o să moară chiar acum, sper.

— Dar, ce este ?

— Nimic ; am stat aici o jumătate de ceas cu dînsul...

Tot timpul cît cei doi au vorbit retrași deoparte, Ippolit, care-l aștepta nerăbdător pe prinț, nu încetase să-l observe pe el și pe Evgheni Pavlovici. În momentul cînd cei doi se apropiară de masă, el se învioră extraordinar, dînd semne de nerăbdare febrilă ; era agitat, emoționat, pe frunte-i apăsură broboane de sudoare. În ochii lui, lucind de febră, se citeau neliniștea și o nerăbdare greu de explicat ; privirea îi umbla rătăcită de la un obiect la altul, de la un chip la altul. Cu toate că participase pînă atunci cu însuflețire la conversația generală, această însuflețire era mai mult de natură febrilă, la obiectul discuției nu era prea atent ; vorbirea lui era incoerentă, ironică și voit paradoxală ; nu urmărea niciodată o idee pînă la capăt și părăsea brusc subiectul pe care-l abordase cu o pasiune tot atît de febrilă cu un minut mai înainte. Prințul află cu părere de rău și cu surprindere că în seara aceea i se îngăduise să bea două cupe mari de șampanie și că paharul început, ce-i sta înainte, era de fapt al treilea. Dar Mișkin află acest lucru abia mai tîrziu. În clipa de față, era mult prea distrat ca să observe ceva.

— Nici nu-ți închipui ce încîntat sînt că tocmai astăzi îți serbezi ziua de naștere, spuse aproape țipînd Ippolit.

— Da de ce ?

— Ai să vezi, ia loc mai repede ; mai întîi, pentru că s-a... adunat tot poporul acesta la dumneata... După socoteala mea, trebuia negreșit să fie lume și iată că s-a adevărit ; pentru prima oară în viață previziunea mea se confirmă ! Regret însă că

n-am știut că-i ziua duminică, căci ți-aș fi adus un dar... Ha, ha ! Dar poate că tot am adus unul ! Cît mai este pînă în zori ?

— Peste două ore se luminează de ziua, spuse Ptițin după ce consultă ceasul.

— Ce importanță are, de vreme ce și acum se poate citi afară ca ziua în amiaza mare, observă careva.

— Are, pentru că simt nevoia să văd măcar un colțișor de soare. Prințe, ce zici, se poate bea în sănătatea soarelui ?

Ippolit întreba și se adresa tuturor fără ceremonie, pe un ton ridicat și tăios, aproape poruncitor, dar se pare că nu-și da seama de asta.

— Fie, să bem, numai că ar trebui să te odihnești, Ippolit.

— Mă trimiți mereu la culcare, prințe, parcă mi-ai fi dădăcă ! De îndată ce soarele se va arăta și va începe să cînte în cer (care poet a spus : „În cer soarele cîntă“ ⁶² ? E cam lipsit de sens, dar frumos !) — atunci ne vom culca. Lebedev, soarele este izvorul vieții, nu-i așa ? Ce semnificație au „Izvoarele vieții“ în Apocalips ? Ai auzit vorbindu-se de Steaua Absintos, prințe ?

— Am auzit că Lebedev vede în această stea, care poartă numele de Steaua Absintos, simbolul rețelei de căi ferate ce brăzdează Europa.

Din toate părțile se auzeau rîsete. Deodată Lebedev sări în sus.

— Nu, dați-mi voie, așa nu se poate ! urlă el, dînd din mîini ca pentru a face tăcere. Îmi dați voie ! Cu domnii ăștia... adăugă el, adresîndu-se deodată prințului, domnii ăștia, în anumite privințe, sînt... și ciocăni în masă de două ori, ceea ce provocă o nouă explozie de rîs.

Lebedev se afla în obișnuita lui stare „nocturnă“ ; de data aceasta însă era prea enervat de lunga discuție „științifică“ pe care o avuseseră mai înainte, iar în asemenea ocazii el adopta față de adversarii săi un ton de dispreț total și absolut fătîș.

— Așa nu merge ! Acum o jumătate de oră, prințe, ne-am înțeles între noi să nu ne întrerupem, să nu ridem, să lăsăm pe fiecare să-și exprime gîndul ; iar pe urmă, vor putea să-și spună obiecțiunile și ateistii, dacă au ceva de spus ; uite, am dat președinția generalului ! Altminteri, oricine poate fi încurcat, oricît de înaltă și profundă ar fi ideea pe care o dezvoltă...

— Vorbește, vorbește, nimeni nu te împiedică ! strigară mai multe glasuri.

— Vorbește, dar n-o lua razna.

— Ce-i cu steaua asta numită „Absintos“ ? vru să știe unul.

— N-am idee ! răspunse generalul Ivolghin, care trona cu toată gravitatea pe locul lui de președinte.

— Îmi plac foarte mult discuțiile și controversele acestea, prințe, vorbesc de cele savante, bineînțeles, biiguia în timpul acesta Keller, care, încîntat la culme, se tot răsucea fără astimpăr pe scaunul lui ; științifice și politice, continuă el, adresîndu-se deodată lui Evgheni Pavlovici, care se așezase în apropiere. Știi, îmi place grozav să citesc în ziare dezbaterele parlamentului englez. Nu discuțiile în sine mă interesează (de, nu sînt un politician) ; nu, dar mă pasionează felul cum se exprimă ei între ei, cum se comportă ca politicieni : „nobilul viconte aci prezent“, „nobilul conte care și el împărtășește părerea mea“, „nobilul meu adversar care a uluit Europa prin propunerea lui“, cu alte cuvinte toate vorbulițele acelea, întorsăturile acelea teribile, tot parlamentarismul acela al unui popor liber, iată ce are atracție pentru mine și pentru toți alde noi. Sînt încîntat, prințe. Am fost întotdeauna artist în adîncul sufletului meu, îți jur, Evgheni Pavlovici.

— Cum adică, perora Ganea în celălalt colț, după părerea dumitale drumul de fier este un blestem care aduce pieirea omenirii, e o pacoste căzută pe pămînt să tulbure „izvoarele vieții“ ?

Gavrila Ardalicnovici era foarte bine dispus, voios și vorbăreț în seara aceea, și, după cît i se păru prințului, însuflețirea lui neobișnuită avea ceva provocator. Bineînțeles, față de Lebedev adoptase un ton glumeț, cu intenția de a-l întărita, ceea ce nu l-a împiedicat să se pasioneze, la rîndu-i, discutînd cu multă aprindere.

— Nu e vorba de calea ferată, nu ! ripostă Lebedev, pe care discuția aceasta, pe de o parte, îl scotea din sărute, pe de altă parte, îi procura o imensă desfătare. Numai drumurile de fier ca atare nu vor tulbura izvoarele vieții, ci totul luat în întregime e un blestem, toată această stare de spirit din ultimele veacuri, luată în ansamblu, sub raport științific și practic, poate fi socotită și realmente este un blestem.

— Este într-adevăr un blestem sau numai „poate fi socotit“ ? E important de precizat în cazul de față, se informă Evgheni Pavlovici.

— E un blestem, un blestem, în adevăratul sens al cuvîntului, întări cu vehemență Lebedev.

— Mai domol, mai potolește-ți zelul. Lebedev ; dimineața, pe cîte știu, ești mult mai blind, interveni Ptițin cu zîmbetul pe buze.

— În schimb, seara, sînt mai sincer ! În schimb, seara sînt mai generos și mai sincer, repetă Lebedev cu foc, întorcîndu-se spre el. Mai simplu și mai hotărît, și mai cinstit, și mai impunător, și chiar dacă prin asta vă dau apă la moară, puțin îmi pasă : vă desfid pe toți și vă provoc, ateilor ! Cum credeți să salvați voi lumea ? Care-i calea firească pe care i-o indicați voi, oameni ai științei, ai industriei, ai asociațiilor, ai muncii salariate și așa mai departe ? Cum ? Prin credit ? Ce-i creditul ? Încotro vă duce creditul ?

— Nu ți se pare că prea ești curios să le știi pe toate ? se amestecă în discuție Evgheni Pavlovici.

— După părerea mea, acela care nu este preocupat de asemenea chestiuni nu e decît un șnapan monden !

— În orice caz creditul duce la solidaritatea generală și la un echilibru al intereselor, își dădu cu părerea Ptițin.

— Numai atît, și nimic altceva ! Fără nici un fundament moral, ci întemeindu-te numai pe satisfacția egoismului personal și a nevoilor materiale ? Pace universală, fericire generală — pe bază de necesitate ! Ți-am înțeles bine ideea, dacă-mi dai voie să te întreb, preastimate domn ?

— Dar necesitatea generală de a trăi, de a bea și de a mîncă, convingerea absolută și științifică, în definitiv, că nu se va putea satisface această nevoie decît prin asociere generală și prin solidaritatea intereselor tuturor este, mi se pare, o concepție destul de consistentă pentru a servi drept temei și „un izvor de viață“ omenirii în veacurile ce vor să vină, obiectă Ganea, de data aceasta participînd cu convingere și pasiune la discuție.

— Da, nevoia de a bea și de a mîncă, cu alte cuvinte exclusiv instinctul autoconservării...

— Și nu este suficient ? Doar instinctul autoconservării este legea normală a omenirii...

— Cine v-a spus asta ? strigă deodată Evgheni Pavlovici. Este o lege — de acord — dar tot atât de normală ca și legea distrugerii sau poate chiar și a autodistrugerii. Este posibil oare ca tot conținutul legii normale a umanității să-l constituie exclusiv autoconservarea ?

— Oho ! făcu Ippolit, întorcându-se brusc către Evgheni Pavlovici și cercetându-l cu o curiozitate aproape sălbatică ; dîndu-și seama însă că Radomski rîdea, începu să rîdă și el, apoi îl înghionti cu cotul pe Kolea, care stătea alături, și-l întrebă din nou cît e ceasul ; ba întinse mîna și trase spre el ceasornicul de argint al lui Kolea, urmărind cu aviditate mișcarea minutarului. Pe urmă, ca și cum ar fi uitat totul, Ippolit se trînti pe canapea și, punîndu-și mîinile sub cap, își ațînti privirea în tavan ; după un minut, se așază din nou în fața mesei, drept și încordat, urmărind perorațiile fulminante ale lui Lebedev.

— O idee perfidă și provocatoare, o idee instigatoare ! se legă Lebedev de paradoxul lui Evgheni Pavlovici. O idee care are drept țel de a-i întări pe adversari și de a-i face să se încaiere, dar o idee justă ! Pentru că, formulînd-o astfel, nici dumneata însuși, domnule cavalerist și zeflemist din lumea mondenă (nicidecum însă lipsit și de anumite capacități !), nici dumneata nu bănuiești toată profunzimea și justetea ideii dumitale. Da. Legea autoconservării și legea autodistrugerii sînt deopotrivă de valabile în lume ! Diavolul în egală măsură va domina încă asupra omenirii pînă într-un timp a cărui limită nu ne este deocamdată cunoscută. Vă vine să rideți ? Nu credeți în existența diavolului ? Scepticismul în privința diavolului este o teorie născocită de francezi, o teorie superficială. Știți cine e diavolul ? Îi cunoașteți numele ? Și, fără să-i știți măcar numele, vă bateți joc de chipul său, după exemplul lui Voltaire ; rîdeți de copitele lui, de coada și de coarnele lui, care nu sînt de fapt altceva decît o născocire a propriei voastre imaginații ! Căci, în realitate, spiritul necurat este un spirit cumplit și înspăimîntător, și nu o nălucă cu coarne și copite ca la țapi, cum a binevoit să-l împodobească imaginația voastră. Dar nu-i vorba de el acum !...

— De ce crezi că nu-i vorba de el acum ? strigă deodată Ippolit și izbucni în hohote de rîs isteric.

— O idee subtilă și insinuantă, aprobă Lebedev, dar încă o dată, nu de asta e vorba acum, ci întrebarea este dacă nu

cumva au început să slăbească „izvoarele vieții” o dată cu extinderea...

— Drumurilor de fier ? strigă Kolea.

— Nu chiar a drumurilor de fier, tînărul și neastîmpăratul meu prieten precoe, ci, în general, a tendinței pentru care drumurile de fier ar putea servi doar ca o ilustrare, ca să zic așa, ca o prefigurare plastică. Zoresc, huruie și zăngăne cu tîmbălău mare, cică pentru fericirea omenirii. „Omenirea devine prea zgomotoasă și prea industrială, în detrimentul liniștii sale spirituale”, spune cu amărăciune un gînditor solitar, retras din iureșul vieții. „Ce are a face, dar zgomotul căruțelor care aduc pîine celor flămînzi prețuiește poate mai mult decît liniștea spirituală”, îi răspunde triumfător un altul, ce a cutreierat lumea în lung și-n lat și, plin de orgoliu, îl sfidează pe cel dintîi. Dar uite că eu, ticălosul de Lebedev, nu cred în căruțele astea pline care aduc omenirii pîine, căci, fără un principiu moral care să stea la baza oricărei acțiuni, căruțele acestea, menite să care pîine omenirii întregi, pot foarte bine și cu mult sînge rece să excludă de la fericirea de a se bucura de pîinea adusă o bună parte din omenire ; ceea ce s-a mai întîmplat...

— Cum vine asta : căruțele... pot cu sînge rece să excludă... obiectă careva.

— Ceea ce s-a mai întîmplat, repetă Lebedev, trecînd peste această intervenție răutăcioasă ; a apărut Malthus⁶³ care era un prieten al omenirii. Dar un prieten al omenirii cu principii morale șubrede devine un dușman de moarte, un canibal al omenirii, fără să mai vorbim de vanitatea lui ; căci e de ajuns să-l atingi cumva în orgoliul lui pe vreunul dintre acești nenumărați binefăcători ai omenirii, și îl și vezi cum dintr-o meschină pornire de a-și răzbuna amorul propriu atins este gata să ațîțe focul în cele patru colțuri ale lumii ; cum ar face de altfel oricare dintre noi, ca să fim drepți, chiar și eu însumi, cel mai ticălos dintre toți, căci aș fi poate cel dintîi care ar aduce prima legătură de vreascuri, ca s-o iau apoi la fugă de la locul incendiului. Și totuși nu e vorba de asta !

— Dar despre ce este vorba, în definitiv ?

— Devii plictisitor !

— E vorba de următorul caz din vremurile apuse, deoa-rece mă vîd silit să vă povestesc o anecdotă din alte vremuri. În epoca noastră, în patria noastră, pe care sper că o iubiți la

fel ca și mine, căci, în ceea ce mă privește, domnilor, sint gata să-mi vărs pentru patrie pînă și cea din urmă picătură de sînge...

— Lasă asta ! Mai departe ! Mai departe !

— În patria noastră, și în întreaga Europă, bîntuie o foamete cumplită, o foamete generală, pe cît se poate deduce din datele existente, și, dacă nu mă înșală memoria, pe puțin o dată la un sfert de veac, cu alte cuvinte, cam la douăzeci și cinci de ani o dată. Nu garantez exactitatea absolută a cifrei, dar aş putea afirma că flagelul acesta a devenit comparativ destul de rar.

— Comparativ cu ce ?

— Cu veacul al doisprezecelea și cu secolele care l-au precedat și urmat imediat. Căci pe atunci, dacă e să dăm crezare cronicarilor vremii, foametea generală se declara și bîntuia o dată la fiecare doi-trei ani, în așa fel, încît omul recurgea și la antropofagie, pe ascuns, bineînțeles. Unul din paraziții aceștia ai societății, ajuns la o vîrstă înaintată, a declarat de bunăvoie și nesilit de nimeni că în timpul îndelungatei și mizerabilei lui vieți a omorît și a mîncat personal, în cel mai mare secret, șaizeci de călugări și cîțiva copilași laici, vreo șase în total, nu mai mult, cu alte cuvinte, un număr cu totul neînsemnat în comparație cu numărul de fețe bisericești devorate. De laici adulți, după cum s-a constatat, el nu s-a atins nicio dată în acest scop.

La auzul acestor vorbe, protestă pînă și generalul-președinte.

— A devenit imposibil ! exclamă el indignat. Am deseori prilejul să discut cu el, domnii mei, și aproape totdeauna găsește cu cale să strecoare cîte o aiureală de asta, de ți se face lehamite ; se cam întrece cu măsura ; tot ce susține e pură aberație ! Nimic adevărat !

— Generale ! Adu-ți aminte de asediul Karsului ! Iar dumneavoastră, domnilor, aflați că întîmplarea mea e absolut autentică. Îmi permit să vă atrag atenția cu acest prilej că aproape întotdeauna realitatea, cu toate că e supusă unor legi imuabile, pare neverosimilă și de necrezut. Ba, cu cît este mai reală, cu atît pare mai neverosimilă și mai de necrezut.

— Dar cum poate cineva să mănînce șaizeci de călugări ? se amuzau cei din jur.

— Bineînțeles că nu i-a înghițit pe toți dintr-o dată ; poate în cincisprezece sau douăzeci de ani ; de aceea, lucrul pare absolut limpede și firesc.

— Chiar firesc ?

— Da, cât se poate de firesc ! susținu cu o îndirjire pedantă Lebedev. De altfel, călugării catolici sînt foarte curioși și neastîmpărați din fire, încît nu era nici o greutate pentru omul acela să-i atragă într-o pădure sau în vreun colț mai ferit și acolo să procedeze în consecință ; nu contest, desigur, că numărul oamenilor devorați este excesiv de mare, ceea ce denotă o lăcomie exagerată din cale afară.

— Poate să fie adevărat, domnilor, interveni pe neașteptate Mișkin.

Pînă atunci el ascultase în tăcere, fără să se amestece în discuție ; din cînd în cînd rîdea din toată inima, asociindu-se la hazul celorlalți. Se vedea că este încîntat de faptul că musafirii se distrează voioși, că discută zgomotos și cu multă pasiune și chiar de faptul că băutura are atîta trecere. Poate că n-ar fi rostit nici un cuvînt toată seara, dacă nu-i venea așa deodată poftă să vorbească. Și vorbi cu un aer atît de grav, încît, plini de curiozitate, toți amuțiră în așteptare.

— Vreau să spun, domnilor, că pe vremea aceea bîntuia deseori foametea. Am auzit vorbindu-se de asta, cu toate că nu prea mă pricep cine știe ce într-ale istoriei. Cred însă că nici nu putea fi altfel. În Elveția, mă opream deseori uimit în fața ruinelor unor vechi castele feudale, cocoțate pe stînci rîpoase, cel puțin la vreo jumătate de verstă înălțime în linie verticală (ceea ce înseamnă cîteva verste de urcuș pe poteci). Se știe ce-i un castel medieval : un morman de pietroaie. O muncă uriașă, supraomenească ! Și toate aceste ziduri au fost înălțate, bineînțeles, de gloata cea necăjită și năpăstuită a serbilor. Pe lîngă asta, trebuiau să mai plătească tot felul de biruri și să întrețină clerul. Cum ar mai fi putut să-și asigure propriile nevoi și să se ocupe de cultivarea pămîntului ? Nici nu erau așa de mulți pe atunci ; cu siguranță că cea mai mare parte din ei mureau de foame, neavînd cum să-și procure hrana zilnică. M-am întrebat uneori cum de nu s-a stins cu desăvîrșire poporul acesta și cum de-a putut rezista la atîta mizerie ! Lebedev nu s-a înșelat, desigur, spunînd că au existat pe atunci și antropofagi, și încă în număr mare ; numai că nu pricep pentru ce i-a trebuit să amestece aici călugării și ce vrea să spună cu asta ?

— Vrea să spună, probabil, că în veacul al doisprezecelea nu puteau fi mâncați decît călugări, pentru că numai călugării erau grași, observă Gavrilă Ardalionovici.

— Idee excelentă și plină de adevăr, strigă Lebedev, pentru că nici nu se atingeau de laici ! Nici un mirean față de șaizeci de exemplare ecleziaste — iată o idee teribilă, o idee istorică, o idee statistică, în sfîrșit, căci din asemenea fapte un om deștept reconstituie adevărul istoric ; cert este că de aici rezultă cu o exactitate matematică faptul că pe atunci clerul ducea un trai cel puțin de șaizeci de ori mai înfloritor, mai îmbelșugat decît restul omenirii. Și probabil că era tot cam de vreo șaizeci de ori mai gras decît tot restul omenirii...

— Exagerezi, exagerezi, Lebedev ! strigară ceilalți, tăvălindu-se de rîs.

— Admit că ar fi o idee istorică, dar la ce concluzie ai ajuns dumneata personal ? stăruie prințul cu aceeași candoare. (Vorbea cu atîta seriozitate adresîndu-se lui Lebedev, de care toată lumea își bătea joc, încît tonul lui, lipsit de orice ironie, contrasta strident cu atitudinea celorlalți ; nu era mult ca să ajungă și el ținta zeflemelelor ; Mișkin însă nu observa nimic.)

— Dar nu vezi, prințe, că-î un smintit ? îi șopti Evgheni Pavlovici, aplecîndu-se la urechea lui. Adineauri m-a informat cineva că s-a scrîntit într-ale celor avocațești, că a căpătat mania elocinței juridice și că vrea să se prezinte la un examen. Mă aștept la o parodie de toată frumusețea.

— Concluzia mea este formidabilă și impresionantă, perora înainte, cu glas tunător, Lebedev. Dar să examinăm mai întîi starea psihologică și juridică a criminalului. Vedem că, în ciuda faptului că era lipsit de orice posibilitate de a-și procura alte alimente, vinovatul, sau, ca să zic așa, clientul meu, a manifestat de cîteva ori în timpul curioasei lui îndeletniciri dorința de a se pocăi și de a respinge ispita hranei ecleziastice. Acest lucru reiese cu prisosință din următoarele date concrete : se menționează ca un fapt absolut cert că omul nostru a mîncat și cinci sau șase copilași, cifră relativ neînsemnată, dar în schimb foarte semnificativă din alt punct de vedere. Este evident că, muștrat de conștiință (căci clientul meu e credincios și are conștiință, ceea ce mă voi strădui să vă dovedesc), dornic să-și micșoreze pe cît îi sta în putință păcatul, a încercat să înlocuiască de șase ori hrana monahală cu hrană lumească.

Că a vrut numai să încerce este de asemeni incontestabil, căci, dac-ar fi făcut-o numai dintr-o dorință de variație gastronomică, cifra șase ar fi prea neînsemnată ; pentru ce numai șase bucăți și nu treizeci ? (Observați că iau cifrele juma-juma.) Dar dacă o luăm drept o încercare inspirată exclusiv de teama de a nu făptui noi sacrilegii, atunci cifra de șase își găsește explicația și deplina justificare ; într-adevăr, șase tentative pentru a calma remușcările conștiinței sînt prea de ajuns, dacă ținem seama că aceste încercări nu puteau, sub nici un motiv, să fie izbutite. Mai întii, după părerea mea, copilul e prea mic, vreau să spun că nu-i prea trupeș, și ca atare, pentru același interval de timp, i-ar fi trebuit de trei sau chiar de cinci ori mai mulți copii decît călugări, încît și păcatul, chiar dacă s-ar fi micșorat, pe de o parte, necesarmente s-ar fi mărit pe de altă parte, sub raportul cantității, ca o compensare a lipsei de calitate. Judecînd astfel, domnilor, eu mă pun, bineînțeles, în situația unui criminal din veacul al doisprezecelea. Cît despre mine, om din secolul al nouăsprezecelea, eu aș fi judecat poate altfel, fapt asupra căruia vă atrag atenția, încît nu înțeleg rostul acestei ilarități stupide și nu înțeleg ce vă vine să faceți atîta haz pe socoteala mea, domnilor ; iar din partea dumatăle, generale, e chiar o lipsă totală de bun simț. În al doilea rînd, după părerea mea personală, copilul reprezintă o hrană prea puțin consistentă, avînd poate și un gust prea fad și greșos, încît criminalul, urmînd un asemenea regim alimentar, pe lîngă faptul că nu și-ar fi satisfăcut de loc cerințele stomacului, s-ar fi ales numai cu muștrări de conștiință. Acum urmează, domnilor, concluzia, finalul, ca să zic așa, final care cuprinde dezlegarea uneia dintre cele mai mari probleme ale tuturor timpurilor, de atunci ca și de azi ! Vinovatul, în cele din urmă, se denunță singur clerului și se predă în mîinile stăpînirii. Ne întrebăm, știind pedepsele de atunci, ce chinuri îl așteptau, ce cazne, ce roți, ce ruguri ? Ce l-a determinat, totuși, să se denunțe ? Pentru ce nu s-a limitat pur și simplu la cifra aceasta de șazeci și nu și-a păstrat secretul pînă la ultima suflare ? Nu era mai bine să se fi lăsat păgubaș de călugări, ducînd o viață pocăită de sihastru ? N-ar fi putut, în sfîrșit, el însuși să se facă călugăr ? Aici e dezlegarea enigmei ! Înseamnă că a existat ceva mai puternic decît torturile, decît rugul și chiar decît o deprindere de douăzeci de ani ! Înseamnă că a existat o idee mai puternică decît toate calamitățile, secetele, torturile,

decît lepra, foametea, ciurma şi tot infernul acela pe care omenirea nu l-ar fi putut suporta fără ideea aceasta îndrumătoare, ce apropie şi leagă oamenii între ei, călăuzeşte inimile şi fecundază izvoarele gîndirii ! Ei bine, arătaţi-mi ceva asemănător puterii acesteia în secolul nostru, al viciilor şi al căilor ferate... Ar fi trebuit să spun : în secolul nostru, al vapoarelor şi al căilor ferate ; dar spun : în secolul nostru, al viciilor şi al căilor ferate, pentru că, deşi sînt beat, am o judecată dreaptă. Arătaţi-mi o idee care să-i lege între ei pe oamenii de astăzi cu o putere măcar pe jumătate faţă de aceea din secolele trecute. Şi mai îndrăzniţi să spuneţi că izvoarele vieţii n-au fost şubrezite şi tulburate sub semnul acestui „astru“, sub stăpînirea acestei reţele în care s-a încurcat omenirea ? Şi nu vă mai grozăviţi cu prosperitatea voastră, cu bogăţiile, cu raritatea crizelor de foamete şi cu rapiditatea mijloacelor de transport ! Sînt mai multe bogăţii, dar e mai puţină putere ; nu mai există ideea care să lege inimile, totul s-a şubrezit, totul s-a moleşit, totul e putred ! Sîntem cu toţii putrezi, cu toţii, cu toţii... Dar ajunge, acum nu-i vorba de asta, ci e vorba dacă n-ar fi momentul, excelentissime prinţ, să se servească gustarea pregătită pentru musafirii noştri ?

Peroraţia lui Lebedev îi indignase la culme pe mulţi dintre ascultători (ar fi cazul să menţionăm că în tot timpul cuvîntării sale sticlele se destupau fără întrerupere), dar această încheiere neaşteptată despre perspectiva unei gustări mai substanţiale avu darul să calmeze ca prin farmec spiritele agitate. Referindu-se la practica avocătească, el însuşi denumea o asemenea încheiere abilă drept „spectaculoasă răsturnare de situaţii“. Veselia generală se reîntronă, manifestîndu-se prin noi explozii de rîs ; atmosfera era animată ; toţi părăsiră scaunele şi începură să se plimbe pe terasă, pentru a se dez-morţi după atîta şedere. Singur Keller rămase nemulţumit de discursul lui Lebedev, vădînd o nelinişte puţin obişnuită.

— Atacă cultura, face apologia barbariei din veacul al doisprezecelea, se maimuţăreşte şi nici măcar să zici că o face din convingerea cinstită a unei inimi curate ! Cu ce şi-o fi cîştigat el casa, daţi-mi voie să vă întreb ? se adresa el ba unuia, ba altuia, vorbind intenţionat cu glas tare.

— Mi-a fost dat să cunosc un tălmăcitor autentic al Apocalipsului, pe răposatul Grigori Semionovici Burmistrov, comenta într-un colţ generalul Ivolghin, în mijlocul unui alt grup

de auditori, adresîndu-se în special lui Ptițin, pe care-l imobilizase, ținîndu-l de nasturele hainei. Acela da, aş putea spune, străpungea inimile cu vorba lui. Mai întîi îşi punea ochelarii, deschidea o carte groasă, cu scoarţe negre, ei, şi pe lingă asta, barba lui albă şi cele două medalii pentru acte de filantropie — îţi închipui ce impresie ! Apoi începea cu un glas aspru şi sever. Înaintea lui, generalii îşi plecau capetele, iar doamnele, pur şi simplu, leşinau. Ăsta îşi încheie tălmăcirile cu o invitaţie la gustare ! E prea de tot !

Ptițin îl asculta cu zîmbetul pe buze şi părea că e gata în orice clipă să pună mîna pe pălărie ca să plece, dar fie că nu avea destulă îndrăzneală, fie că uita de fiecare dată de această intenţie, continua să rămînă pe loc. Înainte ca oaspeţii să fi părăsit masa, Ganea încetă deodată să mai bea şi-şi împinse paharul cît mai departe ; o umbră îi întunecă faţa. Cînd toată lumea se ridică de la masă, el se duse şi se aseză lingă Rogojin. S-ar fi putut crede, aşă cum stăteau alături, că sînt cei mai buni prieteni. Rogojin, care vădise la început de cîteva ori dorinţa fermă de a se retrage discret, stătea acum nemişcat, cu capul în jos, şi părea că renunţase cu totul la gîndul de a pleca. Toată seara nu luase în gură nici o picătură de vin, rămînînd mereu îngîndurat ; doar din cînd în cînd ridica ochii şi examina lung pe fiecare. Acum însă făcea impresia că aşteaptă să intervină ceva foarte important pentru el şi că deocamdată este hotărit să nu plece.

Mişkin nu băuse decît două sau trei cupe de şampanie şi era bine dispus. Sculîndu-se de la masă, întîlni privirea lui Evgheni Pavlovici şi, amintindu-şi de explicaţia ce urma să aibă cu el, îi zîmbi cu prietenie. Evgheni Pavlovici îi răspunse cu un semn din cap şi imediat arătă spre Ippolit, pe care îl privise pînă atunci cu multă atenţie. Bolnavul dormea, întins pe canapea.

— Spune-mi, prinţe, ce cauă, de fapt, tinerelul acesta la dumneata ? întrebă el deodată cu necaz şi cu o pornire duşmănoasă atît de vizibilă, încît prinţul rămase surprins. Pariez că-i coace în cap un gînd rău !

— Am observat, răspunse prinţul, sau, cel puţin aşă mi s-a părut, că te ocupi cam mult de el astăzi, Evgheni Pavlovici. E adevărat ?

— Și unde mai pui că, în situația mea, ar trebui să am alte griji, nu-i așa ? Mă și contrariază faptul că fizionomia lui antipatică literalmente mi-a acaparat atenția în seara aceasta !

— Are o față frumoasă...

— Fii atent ! Privește-l ! strigă Evgheni Pavlovici, apucându-l pe Mișkin de braț. Uită-te la el !...

Din nou, prințul îl privi mirat pe interlocutorul său.

V

Ippolit care, spre sfârșitul perorației lui Lebedev, ațipise pe canapea, tresări deodată, ca și cum cineva i-ar fi dat un ghiont în coastă ; ridicându-se în capul oaselor, își roti speriat privirea împrejur și o paloare stranie îi acoperi fața ; ochii i se umplură de groază când, revenindu-și din buimăceala somnului, își aduse aminte și se dumiri în sfârșit unde se află și ce se-ntîmplă în seara asta.

— Ce ? Se pregătesc să plece ? S-a sfârșit ? Totul s-a sfârșit ? A răsărit soarele ? întrebă el îngrijorat, apucându-l de braț pe Mișkin. Cît e ceasul ? Pentru numele lui Dumnezeu, cît este ? Am dormit prea mult ? adăugă el aproape cu disperare în glas, ca și cum somnul îl făcuse să piardă iremediabil ceva esențial, de care depindea tot destinul lui.

— Ai dormit exact șapte sau opt minute, răspunse Evgheni Pavlovici.

Ippolit îl privi cu ochi avizi și reflectă cîteva secunde.

— A !... Numai atît ? Așadar, eu... îngăimă el și respiră adînc, ca și cum ar fi scăpat de o mare povară. Înțelesese acum că nimic nu „s-a sfârșit“ încă și că deocamdată nu se crăpase de ziuă, că musafirii nu s-au ridicat să plece, ci se pregăteau de o gustare și că, dacă într-adevăr ceva se sfârșise, era numai poliloghia lui Lebedev. Fața i se destinse într-un zîmbet larg, și pete roșii, semnele bolii, i se aprinseră pe umerii obrajilor.

— Ai numărat pînă și minutele cît am dormit, Evgheni Pavlovici, strecură el cu ironie, am băgat de seamă că aproape nu ți-ai luat ochii de la mine în seara asta... A, Rogojin ! L-am văzut chiar acum, în vis, șopti el la urechea prințului, în timp ce, cu sprîncenele încruntate, cu o mișcare din cap, îl arătă pe Rogojin, care ședea la masă. A, da, făcu el, lăsîndu-și gîndul să alunece, fără nici un șir, de la o idee la alta, dar unde-i ora-

torul ? Unde-i Lebedev ? A isprăvit, va să zică ? Despre ce-a vorbit ? E adevărat, prințe, că ai spus odată că „frumusețea“ va salva lumea ? Domnilor, strigă el, adresându-se tuturor, prințul susține că frumusețea va salva lumea ! Iar eu susțin că asemenea idei frivole îi vin acum pentru că este îndrăgostit. Domnilor, prințul e îndrăgostit ; mi-a fost de ajuns să-i văd fața cînd a intrat adineauri, ca să-mi dau seama. Nu te rușina, prințe, ca să nu mi se facă milă de dumneata. Ce fel de frumusețe va salva lumea ? Am auzit-o de la Kolea... Ești un creștin fervent ? Kolea pretinde că dumitale însuși îți place să te numești creștin.

Prințul îl examinează cu atenție, fără să scoată un cuvînt.

— Nu-mi răspunzi ? Crezi poate că te iubesc mult ? adăugă Ippolit din senin.

— Nu, nu cred asta. Știu că nu mă iubești.

— Cum așa ? Chiar și după discuția noastră de ieri ? Crezi că n-am fost ieri sincer cu dumneata ?

— Știam și atunci că nu mă iubești.

— Pentru că sînt invidios pe dumneata, pentru că te pizmuiesc, nu-i așa ? Totdeauna ai crezut la fel și mai crezi și acum, dar... dar de ce îți spun toate astea ? Vreau să mai beau șampanie ; toarnă-mi, Keller.

— Nu te mai las să bei, Ippolit, n-ai voie...

Și prințul împinse mai încolo paharul din fața bolnavului.

— Poate că ai dreptate, consimți Ippolit imediat și oarecum îngîndurat. Te pomenești că or să spună... dar ce-mi pasă mie de ceea ce vor spune ? Nu-i așa ? Să spună pe urmă ce-or vrea, nu-i așa, prințe ? Și ce ne privește pe noi toți ce va fi pe urmă !... M-am trezit brusc și încă sînt buimac. Ce vis îngrozitor am avut, abia acum mi-am adus aminte... Nu-ți doresc asemenea vise, prințe, deși poate că, într-adevăr, nu te iubesc. Și dacă nu iubești pe cineva, nu-i un motiv să-i dorești răul, nu-i așa ? Dar ce am, de tot întreb, mereu întreb ? Dă-mi mîna să ți-o strîng tare-tare, așa... Mi-ai întins mîna totuși ? Știai deci că am s-o strîng din toată inima ?... Bine, n-am să mai beau. Cît e ceasul ? De altfel, e inutil să mai întreb, știu cît este. Ceasul a sosit ! Acuma-i momentul. Ce se-ntîmplă acolo în colț, se pune masa ? Atunci masa asta e liberă ? Foarte bine ! Domnilor, eu... de altfel, domnii aceștia nici nu m-auscultă... Vreau să citesc un articol, prințe. Gustarea, bineînțele, e mai interesantă, dar...

Și deodată, spre mirarea tuturor, Ippolit scoase din buzunarul interior al hainei un plic mare, sigilat cu ceară roșie, și-l puse pe masă, în fața lui.

Gestul acesta neprevăzut produse o impresie puternică asupra întregii societăți, care, chiar dacă se aștepta la ceva în seara aceea din partea lui Ippolit, nu se aștepta tocmai la asta. Evgheni Pavlovici aproape să sară în sus de surpriză. Ganea își împinse scaunul spre masă. Rogojin se trase și el mai aproape, dar fața lui exprima mai mult scirbă și necaz, ca și cum ar fi înțeles tîlcul aceluia gest. Lebedev, care din întîmplare se afla chiar lîngă Ippolit, se apropie și mai mult, și, iscodind cu ochii lui mici și curioși plicul misterios, părea că încearcă să-i ghicească conținutul.

— Ce ai acolo ? întrebă prințul cu nelinește.

— De îndată ce va răsări soarele, am spus că mă voi duce la culcare, prințe, pe cuvîntul meu de onoare, ai să vezi ! strigă Ippolit ; dar... dar... poate că nu mă credeți în stare să deschid plicul acesta ? adăugă el, plimbînd asupra musafirilor o privire provocatoare ce părea că se adresează tuturor, fără deosebire.

Prințul observă că el tremura din tot corpul.

— Nici unul din noi nu crede așa ceva, răspunse Mișkin. Cum de-ți trece un asemenea gînd... și ce idee ciudată să citești acum... Ce ai acolo, Ippolit ?

— Ce s-a-ntîmplat ? Ce l-a apucat iar ? întrebau ceilalți.

Cu toții se apropiară, deși unii începuseră deja să mănînce ; s-ar fi zis că plicul sigilat cu ceară roșie exercita o putere de atracție magnetică asupra întregii asistențe.

— Am scris asta ieri, după ce ți-am promis că voi veni să locuiesc la dumneata, prințe. Am scris toată ziua și o bună parte din noapte ; am terminat abia azi-dimineață ; ațipind puțin înainte de a se face ziuă, am avut un vis...

— Nu-i mai bine să lași pe mîine ? întrerupse cu sfială prințul.

— Mîine „timpul nu va mai fi !”⁶⁴ răspunse Ippolit cu un zîmbet crispat. De altfel, nu vă faceți griji, lectura va ține vreo patruzeci de minute, cel mult un ceas... Ai văzut cum se interesează toată lumea ? Toți s-au apropiat curioși, toți se uită la sigiliu ; și cînd te gîndești că dacă n-aș fi pus articolul în plic sigilat, n-ar fi avut nici un efect. Ha, ha ! Forța misterului ! Ei, să deschid sau nu, domnilor ? strigă el cu acel rîs stra-

niu și cu ochii scinteind. Un mister ! Mister ! Ți amintești cumva, prințe, cine a spus că „timpul nu va mai fi“ ? Un inger uriaș și puternic proclamă asta în Apocalips.

— E mai bine să nu citească ! strigă deodată Evgheni Pavlovici cu un glas care trăda atîta neliniște, încît multora purtarea lui li se păru cam ciudată.

— Nu trebuie, renunță ! interveni alarmat și prințul, punînd mîna pe plic.

— Nu e timpul de lectură acum, sîntem la gustare, spuse careva.

— Un articol ? Pentru vreo revistă ? se informă un altul.

— N-o să murim de plictiseală ? adăugă al treilea.

— Dar ce are acolo ? întrebare a celui mai mulți.

Pe de altă parte, gestul speriat al prințului îl cam sperie se pare pe Ippolit.

— Să nu citesc... așadar ? șopti el lui Mișkin cu un fel de teamă în glas, și un zîmbet nervos îi schimonosi buzele învinețite. Să nu mai citesc ? biigui el, plimbîndu-și avid privirea pe toate fețele, zăbovind scrutător în ochii fiecăruia și agățîndu-se parcă de toți cu obișnuita-i expansivitate impulsivă. Dumitale... ți-e frică ? se adresă el din nou prințului.

— De ce anume ? întrebă Mișkin, al cărui chip trăda o stare de neliniște mereu crescîndă.

Ippolit se ridică brusc, ca și cum l-ar fi smucit cineva de pe scaun.

— Cine are o monedă de două grivne, douăzeci de copeici, o monedă oarecare ? întrebă el răstit.

— Poftim ! îi oferi pe dată Lebedev ; îl străfulgerase gîndul că bolnavul și-a pierdut mințile.

— Vera Lukianovna, o invită febril Ippolit, ia banul acesta și aruncă-l pe masă ; să vedem ce cade : pajură sau cap ? Pajura decide lectura !

Tînăra fată, speriată, se uită rînd pe rînd la monedă, la Ippolit și la tatăl ei ; după aceea, ridicînd ochii în sus, ca și cum i-ar fi fost oprit să se uite la ban, îl aruncă pe masă. Căzu pajura.

— Așadar, citesc, șopti Ippolit, zdrobit parcă de hotărîrea soartei ; n-ar fi pălit mai tare, desigur, chiar dacă i s-ar fi citit sentința de condamnare la moarte. Dar cum vine asta ? tresări el brusc, după o tăcere de vreo jumătate de minut. Am tras, într-adevăr la sorți, chiar acum citeva clipe ? Își roti el asupra

asistenței aceeași privire ce trăda o dorință de destăinuire ce se vrea solicitată. E de necrezut !... Dar e un amănunt psihologic fenomenal ! strigă el cu o surprindere vădită. E... e o trăsătură psihologică incomprehensibilă, dragă prințe ! întări cu convingere Ippolit, înviorându-se și venindu-și parcă în fire. Notează-ți asta, prințe ; după câte știu, culegi date cu privire la pedeapsa cu moartea... Așa mi s-a spus, ha, ha, ha ! O, Doamne, ce stupizenie ! Și cu aceste vorbe se așază pe canapea, își sprijini coatele pe masă și-și prinse capul în mâini... E chiar rușinos !... Dar ce-mi pasă, în definitiv, dacă-i rușinos sau nu ? adăugă el aproape imediat, ridicînd capul. Și deodată, cu o hotărîre subită, anunță : Domnilor ! Domnilor, deschid plicul. De altfel... nu silesc pe nimeni să m-asculte...

Cu miinile tremurînd de emoție, el desfăcu plicul, scoase cîteva foi de hîrtie de format mic, acoperite cu o scriere mărunță, le așază în fața lui și începu să le netezească.

— Dar ce este ? Ce-o să citească ? mormăiau unii încrunțindu-se, în timp ce alții păstrau tăcerea. Dar cu toții se așezară, privindu-l cu multă curiozitate. Se așteptau poate într-adevăr la ceva extraordinar. Vera, agățîndu-se cu miinile de speteaza scaunului pe care ședea tatăl ei, aproape că plîngea de spaimă ; tot așa de speriat părea și Kolea. Deodată, Lebedev, care-și reluate locul, se ridică pe jumătate, puse mîna pe sfeșnice și le apropiă de Ippolit, ca să poată vedea mai bine la citit.

— Domnilor, e... veți vedea îndată ce este, adăugă ca pentru sine tinărul și trecu direct la lectură : *O explicație indispensabilă !* Motto : „Après moi le déluge !“...⁶⁵ Ce stupizenie ! dracu să mă ia ! urlă el deodată, de parcă s-ar fi fript. Cum naiba mi-a venit să aleg un motto atît de ridicol ?... Ascultați, domnilor ! Vă asigur că toate astea, în definitiv, s-ar putea să nu fie decît niște lucruri complet lipsite de importanță ! Dar sînt cîteva idei de-ale mele și... dacă credeți că-i... ceva misterios sau... interzis... într-un cuvînt...

— N-ar fi mai bine fără introducere ? îl întrerupse Ganea

— Ia, nu te mai sclifosi atîta ! adăugă altul.

— Prea multă vorbărie ! se amestecă și Rogojin, care pînă atunci nu scoase nici un cuvînt toată seara.

Ippolit îl sfredeli cu privirea, iar în momentul cînd ochii li se încrucișară, Rogojin schiță un rinjet acru și răutăcios ; apoi rosti tărăgănat aceste cuvinte ciudate :

— Altfel se procedează în asemenea cazuri, flăcăule, altfel...

Nimeni nu înțelese, desigur, ce anume voia să zică Rogojin, totuși vorbele lui făcură o impresie destul de ciudată asupra celorlalți; același gând părea să fi atins în treacăt un colțisor din sufletul fiecăruia, dar asupra lui Ippolit aceste cuvinte avură un efect teribil: fu cutremurat de un fior atât de puternic, încît prințul întinse brațul ca să-l susțină; și ar fi strigat cu siguranță, dacă nu și-ar fi pierdut glasul. Cîteva secunde n-a fost în stare să articuleze un singur cuvînt și, respirînd din greu, se uita țintă la Rogojin. În cele din urmă, printr-un efort extraordinar, izbuti să rostească cu vocea sugrumată:

— Așadar, dumneata... dumneata?

— Eu? Ce anume? întrebă nedumerit Rogojin, în timp ce Ippolit, cu fața congestionată, cuprins de un fel de furie, îl apostrofă vehement:

— *Dumneata* ai fost la mine săptămîna trecută între orele unu și două noaptea, după ce te vizitasem în dimineața acelei zile, *dumneata* ai fost !! Mărturisește, *dumneata* ai fost?

— Săptămîna trecută, noaptea? Dar ce te-a apucat, flăcăule? Ai căpiat?

Tăcut, „flăcăul“ își duse degetul arătător la frunte și rămase astfel un minut, apoi pe fața-i stoarsă de sînge și încă răvășită de spaimă apăru un zîmbet viclean, aproape triumfător.

— Ba da, *dumneata* ai fost, repetă el în sfîrșit, în șoaptă, dar cu multă convingere. Ai intrat în odaie la mine, te-ai așezat, fără să spui o vorbă, pe scaunul de lingă fereastră și ai stat acolo mai bine de un ceas; ai venit pe la ora unu după miezul nopții și trecuse de ora două cînd ai plecat... *Dumneata* ai fost, *dumneata*! De ce m-ai speriat, pentru ce ai venit să mă chinuiești — nu înțeleg, dar sînt convins că ai fost *dumneata*!

Ascuțisuri de ură nemărginită îi înăspriră deodată privirea, cu toate că nu-și putea stăpîni încă tremurul care trăda o spaimă lăuntrică.

— Veți afla îndată totul, domnilor, eu... eu... ascultați...

Cu un gest febril, apucă din nou foile împrăștiate pe masă, încercînd să le adune; dar mîinile-i tremurau groaznic și filele răzlețite nu i se supuneau; zăbovi mult pînă cînd, în sfîrșit, izbuti să le așeze într-o aproximativă ordine.

În sfîrșit lectura începu. Timp de vreo cinci minute, sufocîndu-se de emoție, autorul *articolului*-surpriză citi cu glasul întretăiat și cam incoerent; treptat, vocea-i deveni mai fermă,

mai curgătoare, redind clar și nuanțat sensul frazelor. Din cînd în cînd, doar cite un acces violent de tuse îl silea să-și întreprindă lectura ; pe la mijlocul articolului, însă, începu să răgușească tot mai mult ; o exaltare extraordinară puneă treptat stăpînire pe el, ajungînd spre sfîrșit la paroxism, accentuîndu-se totodată și impresia penibilă pe care o încercau în acele momente ascultătorii lui. Iată conținutul acestui „articol“ :

Explicația mea indispensabilă

„Après moi le déluge !“

„Ieri dimineață, prințul a venit să mă vadă ; cu acest prilej mi-a propus să mă mut în vila lui. Știam că va stărui neapărat și eram sigur că îmi va trînti fără înconjur că acolo «e mai ușor să mori printre oameni și copaci», după cum se exprimă el. Dar astăzi n-a pronunțat cuvîntul *a muri*, ci a spus «ai s-o duci mai ușor», ceea ce, pentru mine, în starea în care mă aflu, e aproape același lucru. L-am întrebat ce semnificație dă el în cazul acesta cuvîntului «copaci» și pentru ce îmi pomește mereu de acești «copaci», pentru ca să aflu cu uimire că aș fi spus chiar eu mai zilele trecute că venisem la Pavlovsk cu gîndul să privesc pentru ultima oară copacii. La obiecțiunea mea că în momentul morții e totuna dacă ai sub ochi copaci sau un zid de cărămidă și că, pentru două săptămîni, nu merită să te mai sinchisești de așa ceva, îmi dădu imediat dreptate, explicînd totuși că, după el, vegetația și aerul curat vor avea cu siguranță un efect binefăcător asupra organismului meu și că în consecință starea de neliniște și *visurile mele* se vor schimba în bine. I-am atras atenția, rîzînd, că vorbește ca un materialist. Deoarece nu minte niciodată, nu sînt, desigur, simple vorbe aruncate în aer. Are un zîmbet de om bun ; l-am observat mai atent acum. Nu știu dacă îl iubesc sau nu, n-am timp să-mi bat capul cu asta. Remarc numai un lucru : ura pe care de cinci luni o nutream împotriva lui aproape că s-a stins cu desăvîrșire în aceste ultime săptămîni. Cine știe ? Poate m-am dus la Pavlovsk anume ca să-l văd. Dar... pentru ce mi-am părăsit odaia atunci ? Un condamnat la moarte nu trebuie să iasă din colțul lui ; și dacă acum nu luăm o hotărîre definitivă, ci dimpotrivă mă resemnam să aștept pînă în ultimul moment, nu-mi părăseam desigur odaia pentru

nimic în lume și nu acceptam propunerea de a «muri» la el, la Pavlovsk.

Trebuie să mă grăbesc ca pînă mîine să termin neapărat această «explicație». Nu voi avea deci răgazul s-o recitesc și s-o îndrept, nu-mi rămîne decît s-o revăd mîine, cînd o voi citi prințului și celor două-trei persoane care desigur se vor afla la el. Întrucît nu conține nici un cuvînt fals, ci numai purul adevăr, suprem și solemn, sînt curios să știu ce impresie îmi va produce în momentul cînd o voi reciti. De altfel, nici nu era nevoie să mai scriu cuvintele «purul adevăr, suprem și solemn»; cînd nu-mi mai rămîn decît două săptămîni de trăit, oricum nu face să mai mint pentru că nici să trăiesc două săptămîni nu face; e cea mai bună dovadă că voi scrie numai purul adevăr (N.B. De reținut următorul gînd: nu cumva sînt nebun în momentul acesta sau, mai bine zis, în unele momente? Mi s-a spus ca ceva absolut cert că, în ultimul stadiu al bolii, tuberculoșii își pierd uneori, pentru un timp, capacitatea de a raționa. Trebuie să verific mîine, după impresia pe care lectura mea o va produce asupra ascultătorilor. Chestiunea aceasta trebuie lămurită negreșit și cît mai exact; altminteri nu pot întreprinde nimic.)

Mi se pare că am scris acum o prostie enormă, dar n-am timp s-o mai îndrept, am făcut-o; de altfel, chiar dacă mi-aș da seama că mă contrazic la fiecare pas, îmi dau cuvîntul să nu modific nici un singur rînd din acest manuscris. Vreau să verific, citindu-l mîine, dacă ideile mele au într-adevăr un curs logic, dacă sînt în stare să-mi observ greșelile și dacă sînt juste toate concluziile la care am ajuns în aceste șase luni de meditație între zidurile acestei camere, sau nu sînt decît rodul unui delir.

Dacă ar fi trebuit acum două luni să-mi părăsesc, ca astăzi, și pentru totdeauna odaia și să spun adio zidului lui Meyer, sînt sigur că m-aș fi întristat. Acum însă nu mai simt nimic asemănător, cu toate că mîine părăsesc și odaia și zidul *pentru vecie*. Așadar, convingerea mea că, pentru două săptămîni, n-are rost să regreti ceva și nici să te lași pradă unor simple impresii sau senzații, mi-a biruit firea și este în măsură acum să-mi subordoneze sentimentele. Dar să fie oare adevărat? Să fie adevărat că firea mea e cu totul biruită? Dacă m-ar supune acum la niște cazne, aș țipa cu siguranță și n-aș

mai susține că nu face să țiți și să simți durerea cînd nu ți-au rămas decît cincisprezece zile de trăit.

Să fie adică adevărat că mi-au rămas cincisprezece zile de viață ? În seara aceea, la Pavlovsk, am mințit : doctorul B. nu mi-a spus nimic și nici nu m-a consultat vreodată ; dar acum opt zile m-a examinat studentul Kislorodov ; după convingerile sale e un materialist, ateu și nihilist ; de aceea l-am și chemat ; îmi trebuia un om care, fără înconjur și menajamente, să-mi spună în față tot adevărul. Și într-adevăr nu m-a cruțat de loc ; nu numai fără înconjur, fără nici un fel de menajamente și delicatețuri, ci chiar cu o vădită plăcere (ceea ce, după părerea mea, era prea de tot), mi-a trîntit verde-n față că nu mai am decît o lună de trăit, poate ceva mai mult, dacă împrejurările îmi vor fi cu totul favorabile, dar nu este exclus să mor și mai curînd. După părerea lui, s-ar putea întîmpla să mor și subit, chiar mîine, de pildă. S-au mai văzut asemenea cazuri, și chiar alaltăieri, la Kolomna, o tînră femeie, bolnavă de ftizie, într-o stare asemănătoare cu a mea, simțindu-se deodată rău în momentul cînd se pregătea să iasă după tîrguieți, s-a întins pe canapea, a scos un suspin și a murit. Toate astea Kislorodov mi le-a spus cu o nepăsare ostentativă, vrînd să sublinieze parcă lipsa lui de sensibilitate față de asemenea fenomene și avînd aerul că-mi face o mare onoare prin aceasta, adică arătîndu-mi că mă consideră și pe mine o ființă superioară, aidoma cu el ; o ființă care neagă totul și căreia nu-i pasă de nimic, nici chiar de propria ei moarte. Oricum însă, un lucru rămîne cert : nu am decît o lună de trăit ! Sînt absolut convins că în această privință el nu s-a înșelat de loc.

Am fost surprins adineauri auzindu-l pe prinț că-mi vorbește de «visele mele urîte». Cum de-a ghicit ? Mi-a spus că la Pavlovsk «neliniștea și visele mele» se vor schimba în bine : și de ce tocmai visele ? Ori e medic, ori într-adevăr are o minte atît de pătrunzătoare, încît poate să ghicească multe lucruri. (Dar că, la urma urmei, e un «idiot», nu încapе indoială). Ca un făcut, cu puțin înainte de venirea lui visasem ceva frumos (de altfel, am acum sute de halucinații de astea). Adormisem, cred, cu un ceas înaintea sosirii lui și se făcea că eram într-o odaie (dar nu într-a mea). Camera era luminoasă, mai spațioasă, mai înaltă și mai bine mobilată decît a mea ; erau acolo un dulap, un scrin, o canapea și patul meu ; acesta, mare și larg, era acoperit cu o plapumă de mătase verde. Și în odaia

asta zării deodată o lighioană înspăimântătoare, un fel de monstru. Semăna cu un scorpion, mult mai hidos însă și mai înspăimântător tocmai prin aceea că asemenea vietății nici nu există în natură, iar faptul că mi se arătase *tocmai* mie avea parcă un tîlc deosebit, plin de mister. I-am reținut înfățișarea foarte bine : era o reptilă lungă de douăzeci de centimetri, cu trupul solzos, de culoare cafenie ; la cap era groasă de două degete, dar se îngusta din ce în ce mai mult spre coadă, încît virful ei nu era mai gros de patru-cinci milimetri. Două labe, una la dreapta, alta la stînga, ieșeau din trunchi cam la vreo cinci centimetri de la cap, formînd un unghi de patruzeci și cinci de grade ; erau lungi cam de opt-nouă centimetri, încît, văzut de sus, monstrul avea forma unui trident. N-am apucat să-i examinez mai amănunțit capul, dar am remarcat că avea două tentacule, nu prea lungi, ca două ace tari, tot de culoare cafenie. Cîte două țepi de același fel se vedeau în virful cozii și la extremitățile fiecărei labe ; erau deci opt cu totul. Lighioana alerga cu o repeziciune extraordinară prin odaie, sprijinindu-se pe cele două labe și pe coadă ; trunchiul și labele se contractau în mișcări iuți ca de șerpi minusculi, cu toată carapacea de solzi, producînd o impresie oribilă. Mă temeam grozav să nu mă muște, deoarece mi se spusese că era veninoasă : dar mă chinuia mai ales gîndul : cine o trimisese în camera mea. Ce se uneltește împotriva mea și ce mister ascunde ? Lighioana se băga sub scrin, sub dulap, se strecura prin colțuri. Mă așezai pe un scaun, cu picioarele sub mine. Ea străbătu repede odaia și dispăru de sub ochii mei, furișîndu-se undeva, lîngă scaunul pe care ședeam. Speriat, începui s-o caut cu privirea, dar, în felul cum stăteam pe scaun, speram că nu va putea să mă atingă ! Deodată auzii un fel de foșnet hîrșit în spate, foarte aproape de ceafa mea ; mă întorsei și zării lighioana urcînd pe perete în sus ; ajunsese la înălțimea capului meu, și coada ei, mișcîndu-se cu o repeziciune extraordinară, aproape să-mi atingă părul. Sării în picioare și în aceeași clipă dispăru și lighioana. Nu îndrăzneam să mă urc în pat, de frică să nu mi se vîre sub pernă. Atunci intră mama cu un cunoscut al ei în odaie. Începură să fugărească reptila, păreau însă foarte liniștiți, ca și cum nu s-ar fi temut de ea de loc. De fapt, ei nu-și dădeau seama de primejdie ! Deodată, dihania ieși din ascunzătoare și se îndreptă spre ușă ; de data asta, se tira încet, fără zgomot ; încetineala mișcărilor, care părea premeditată, îi dădea un

aspect și mai respingător, mai hidos. Mama deschise ușa și o strigă pe Norma, căteaua noastră — un *terre-neuve* enorm, cu părul negru și zburlit ; se prăpădise de acum cinci ani. După ce se repezi în odaie, Norma se opri încremenită în fața reptilei. Se opri și lighioana : totuși trupul ei nu înceta să se miște serpuit, iar extremitățile labelor și ale cozii se loveau de podea cu un sunet sec. Dacă nu mă înșel, teama mistică e un sentiment pe care animalele nu-l pot avea ; totuși mi s-a părut atunci că frica de care a fost cuprinsă Norma avea ceva neobișnuit, de esență oarecum mistică, ca și cum ar fi presimțit și ea o enigmă fatidică în apariția înspăimântătoare a lighioane. Căteaua se trase încet dinaintea reptilei, care înainta cu prudență și fără zgomot spre ea ; părea că nu așteaptă decît momentul să se repeadă și s-o muște. Norma tremura din toate încheieturile, dar, în ciuda spaimei care o cuprinsese, țintuia monstrul cu niște ochi plini de furie. Deodată căscă botul ei roșu, arătîndu-și colții teribili și, după un moment de pîndă încordată, se năpusti asupra lighioanei, înșfăcînd-o cu dinții. Aceasta se smuci probabil cu putere, ca să scape din botul cîinelui, pentru că o văzui pe Norma prinzînd-o încă o dată din zbor și înșfăcînd-o de două ori, cu mari efortări, ca și cum ar fi vrut s-o înghită. Solzii trosniră sub dinții animalului ; coada și capul reptilei se zvîrcoleau cu o repeziciune înspăimîntătoare, atîrnînd din botul Normei. Deodată căteaua urlă, schelălăind de durere ; reptila reușise să-i înțepe limba. Nepuținînd suporta durerea, Norma își descleștă fălcile ; atunci văzui între dinții ei hidosul animal, care, pe jumătate strivit, tot se mai zvîrcolea ; din trupul făcut aproape terci se prelingea pe limba cătelei un lichid albicios, asemenea aceluia pe care-l scoate un gîndac strivit... În clipa aceea, m-am trezit și în camera mea apăru prințul“.

Ippolit își întrerupse brusc citirea.

— Domnilor, rosti el puțin jenat, n-am mai recitit manuscrisul, dar mi se pare că am scris aici multe lucruri de prisos. Visul acesta...

— Cam așa este, se grăbi să confirme Ganea.

— Recunosc, sînt prea multe amănunte care se referă numai la mine personal...

Spunînd aceste vorbe, Ippolit își șterse cu o batistă sudoarea ce-i îmbrobonise fruntea, arătînd foarte obosit, aproape sleit de puteri.

— Cam prea mult te ocupi de propria dumitale persoană, strecură printre dinți Lebedev.

— Domnilor, încă o dată, nu silesc pe nimeni : cine nu vrea să asculte, n-are decît să plece.

— Alungă oamenii... dintr-o casă străină. bombăni pe înfundate Rogojin.

— Și dacă ne ridicăm cu toții și plecăm ? interveni neașteptat Ferdișcenko, care nu îndrăznise să scoată o vorbă pînă atunci.

Ippolit lăsă ochii în jos, apucînd manuscrisul ; în clipa următoare însă își înălță capul, ochii îi sclipiră și cele două pete roșii i se accentuară pe obraji.

— Nu mă iubești de loc, spuse el, privindu-l țintă pe Ferdișcenko.

Se auziră risete ; cei mai mulți însă nu rideau. Tînărul roși groaznic.

— Ippolit, interveni prințul, lasă lectura și dă-mi manuscrisul mie. Te culci aici, în odaia mea. Vom mai vorbi de asta chiar azi, înainte de culcare, și miine ; dar să fim bine înțeleși că n-ai să mai desfaci niciodată filele acestea. Vrei ?

— Dar cum e cu puțință ? se opuse Ippolit, mirat peste măsură. Domnilor, strigă el numaidecît cu o însuflețire înfrigurată, e un episod stupid, în care n-am știut să mă port. De aci încolo nu mai întrerup lectura. Cine vrea — să asculte...

Sorbi grăbit o înghițitură de apă și tot atît de grăbit își puse coatele pe masă, ferindu-se de priviri, apoi, cu aceeași îndărătnicie, reîncepu lectura. De altfel, jena de care fusese cuprins la un moment dat dispăru curînd...

„Idea că nu merită să trăiești cînd știi că ți-au rămas doar cîteva săptămîni (continuă el) începu să mă preocupe intens acum o lună, dacă nu mă înșel, cînd mai aveam deci înaintea mea încă patru săptămîni de viață. Dar puse complet stăpînire pe gîndurile mele abia acum trei zile, în seara aceea cînd m-am întors din Pavlovsk. Pentru prima oară mă simții pătruns direct și profund de gîndul acesta pe terasa prințului, în momentul cînd îmi veni să fac o ultimă încercare de a mă bucura de viață ; doream să mă simt între oameni, să privesc copacii (așa am și spus, mi se pare), mă pasionasem, susțineam drepturile lui Burdovski, dreptul «aproapelui meu», visam că toți îmi vor deschide brațele și mă vor strînge la pieptul lor, că îmi vor cere iertare, nu știam nici eu pentru ce anume și,

la rîndu-mi, le-aş fi cerut şi eu iertare ; într-un cuvînt, am terminat într-un mod lamentabil, ca un neghiob. Ei bine, tocmai atunci, în acele cîteva ore, încolţi în mintea mea această «convingere supremă». E de mirare chiar cum de am putut să trăiesc şase luni încheiate fără această «convingere» ! Mă ştiam grav atins de tuberculoză, boală care nu iartă, îmi dădeam perfect de bine seama şi nu căutam să-mi fac iluzii. Dar cu cît înţelegeam mai limpede lucrul acesta, cu atît mai năvalnic creştea în mine dorinţa de a trăi ; mă agăţam de viaţă, voiam să trăiesc cu orice preţ. Admit că era firesc să mă înfurii atunci împotriva destinului orb care, nu ştiu pentru ce, hotărîse să mă strivească ca pe o gînganie ; dar de ce n-am rămas la această ură ? Ce rost avea să încep a trăi cu adevărat, ştiind că nu-mi este îngăduit să încep nimic ; încercam, ştiind bine că n-am pentru ce să mai încerc. Ajunsesem să nu mai fiu în stare să citesc o carte pînă la capăt ; renunţasem la citit ; ce rost mai are să citeşti, să-ţi îmbogăţeşti mintea cu noi cunoştinţe numai pentru şase luni ? Gîndul acesta m-a făcut de repetate ori să arunc cartea pe care o aveam în mînă.

Da, zidul casei Meyer ar putea povesti destule ! Am notat pe el multe lucruri. Nu era pe acest perete murdar o singură pată pe care să n-o fi cercetat. Blestemat zid ! Şi totuşi mi-e mai scump decît toţi copacii din Pavlovsk sau, mai bine zis, ar trebui să-mi fie mai scump, dacă totul nu mi-ar fi acum egal.

Îmi amintesc limpede astăzi cu ce nesaţ începusem atunci să urmăresc viaţa lor ; înainte, niciodată nu mă interesase atît. Uneori îl aşteptam cu nerăbdare şi ocări pe Kolea, cînd eram prea suferind ca să pot ieşi din cameră. Toate nimicurile şi zvonurile, cele mai neînsemnate palavre au început să mă intereseze în așa măsură, încît cred că am ajuns un birfitor. Nu înţelegeam, de pildă, cum oamenii aceştia, care aveau atîta viaţă în ei, nu erau în stare să-şi facă o avere (de altfel, nici acum nu înţeleg). Am avut prilejul să cunosc un biet nevoiaş, care, după cîte mi s-au povestit mai tirziu, murise de foame, şi-mi amintesc că ştirea m-a scos din sărite ; dacă prin imposibil nenorocitul acela ar învia, cred că l-aş omorî pe loc. Cîteodată mă simţeam mai bine săptămîni de-a rîndul şi în putere să ies în stradă ; curînd însă strada începu să mă indispună şi la urmă să mă exaspereze pînă la ură ; de aceea stăteam zile întregi în casă, cu toate că aş fi putut ieşi la fel ca toată lumea. Îmi era imposibil să suport forfota agitată a mulţimii, pe

oamenii aceștia care mișună în toate părțile cu fețele preocupate, posomorite, veșnic îngrijorate, acel du-te-vino neconținut de pe trotuare. De ce această veșnică amărăciune a oamenilor, agitația și frământarea lor fără sfârșit, expresia aceasta de răutate în ochi (căci sînt răi, răi, răi)? A cui e vina dacă sînt nenorociți și nu știu să trăiască, cînd au în perspectivă șazece de ani de viață? Pentru ce s-a lăsat Zarnițin să moară de foame, cînd mai avea șazece de ani înaintea lui? Și fiecare, arătîndu-și zdrențele, mîinile bătătorite, se infurie și strigă: «Muncim ca niște vite, ne zbatem, sîntem flămînzi și săraci! Alții nu muncesc, nu se căznesc și totuși sînt bogați...!» (Eternul refren!) Și în timp ce aceștia se bucură de binefacerile vieții, vezi cîte un biet prăpădit din tagma «domnilor ajunși în mizerie», cum e, de pildă, Ivan Fomici Surikov (cel care locuiește în casa noastră, în catul de deasupra), îl vezi cum aleargă cu limba scoasă după o bucățică de pîine. Îl vezi îmbrăcat într-o haină ruptă în coate și fără nasturi, îndeplinind tot felul de comisi-oane pentru diverși indivizi, la orice oră, de dimineață pînă seara. Încercați să-l trageți de limbă. «Sînt sărac, nevoiaș, un cerșetor; nevastă-mea a murit cu zile, n-am avut cu ce să-i cumpăr doctorii; iarna trecută mi-a degerat copilașul cel mic, s-a prăpădit de frig; fiica cea mai mare a ajuns o țiitoare...» Mereu se plinge, mereu se vaită! Dar nu simt și n-am simțit vreodată nici un fel de milă față de acești bicisnici — o spun cu un dispreț plin de mindrie! Pentru ce nu e și el un Rothschild? A cui e vina dacă nu a ajuns milionar la fel ca Rothschild, că n-are grămezi de coroane și napoleoni de aur? Din moment ce trăiește, totul e în puterea lui! A cui e vina dacă nu înțelege acest adevăr?

O, acum totul mi-e perfect egal; cînd mi-a rămas de trăit atît de puțin, nu face să mă mai necăjesc, dar atunci, o repet, noaptea îmi mușcam perna, îmi sfîșiam plapuma de furie. Ah! ce visuri îmi făuream, pe atunci. cît aș fi dorit ca, tînăr cum sînt, la optsprezece ani, să mă fi găsit în stradă, singur, în zdrențe, fără adăpost, fără lucru, fără pîine, fără părinți, fără prieteni, într-un oraș imens, lihnit de foame și umilit (cu atît mai bine!), dar să fi fost sănătos, și atunci le-aș fi arătat eu...

Ce anume aș fi arătat?

O, vă închipuiți cumva că nu-mi dau seama cît de mult m-am înjosit prin această *Explicație* a mea? Cine oare nu mă

va privi ca pe un băiețandru care nu cunoaște viața, uitînd că am lăsat cu mult în urmă cei optsprezece ani ai mei și că în timpul acestor șase luni am ajuns un bătrîn ? Dar lasă-i să-și bată joc, să spună că toate astea nu sînt decît povești de adormit copii. Într-adevăr, mă gîndeam numai la povești. Cu ele îmi umpleam nopțile lungi de insomnie ; mi le amintesc acum pe toate.

E cazul oare să le repet acum, cînd și pentru mine însumi timpul poveștilor a trecut ? Și cui le-aș spune ? Visurile acelea mă distrau cînd am ajuns să-mi dau seama că nu mai am voie să studiez nici măcar gramatica grecească, cum îmi pusesem odată în gînd ; «o să mă curăț înainte de a ajunge la sintaxă», mi-am zis încă de la primele pagini și am aruncat cartea sub masă. Zace acolo și acum. I-am interzis Matrioanei s-o ridice.

Acela în mîinile căruia va cădea această *Explicație* a mea și care va avea răbdarea s-o citească pînă la capăt mă va considera poate un nebun sau mai curînd un licean ; dar și mai dispus va fi, probabil, să vadă în mine un condamnat la moarte, căruia i se pare, firește, că toți ceilalți oameni, în afară de el, nu știu să prețuiască îndeajuns viața, o risipesc fără să-și dea seama de valoarea ei, n-au destulă vlagă în ei și, lenevind, nu profită cu adevărat de viață, și, ca atare, toți pînă la unul sînt nevrednici s-o trăiască ! Ei bine, să știți că cititorul acesta se va înșela, și că situația mea de condamnat la moarte n-are nici o influență asupra convingerii mele. Întrebați-i numai, întrebați-i de la cel dintîi pînă la cel din urmă, în ce constă fericirea ? O, fiți siguri că Cristofor Columb a fost fericit nu atunci cînd a descoperit America, ci cînd era pe cale s-o descopere ; fiți siguri că apogeul fericirii lui a fost atins poate exact cu trei zile înainte de a fi descoperit Lumea Nouă, atunci cînd echipajul, răzvrătit, de desperare, era cît p-aci să întoarcă corabia înapoi, spre Europa ! Dar nu de Lumea Nouă e vorba acum, lua-o-ar naiba ! Columb a murit fără s-o fi văzut cum trebuie și, de fapt, nici n-a știut vreodată ce anume descoperise. Esențialul este viața, numai viața, calea veșnică, necurmată spre descoperirea vieții, actul descoperirii ca atare și nicidecum descoperirea în sine ! Dar ce rost au frazele acestea ? Mă tem că tot ce spun aici e așa de banal, încît risc să fiu luat, fără îndoială, drept un școlar din clasele inferioare care și-a scris prima compunere pe tema liberă

Un răsărit de soare, sau în cel mai bun caz vor afirma că voiam poate să spun ceva, dar că n-am știut să-mi dezvălui gândul, cu toată dorința și strădania mea. Voi adăuga totuși că orice idee genială, ori nouă, sau orice idee cit de cit serioasă ce încolțește în capul unui om conține un ce care nu se poate comunica altuia chiar dacă ai scrie volume întregi, străduindu-te în fel și chip să explici această idee vreme de treizeci și cinci de ani; întotdeauna va rămîne ceva netransmisibil, ceva care în ciuda străduințelor tale nu va voi să iasă din cutia ta craniană și va zace acolo mereu, pînă cînd nu vei mai fi, fără să fi exprimat sensul major al ideii tale. Iar dacă nici eu n-am știut să redau acum tot ce m-a obsadat în timpul acestor șase luni, se va înțelege cel puțin că am plătit mult prea scump «convingerea mea supremă», la care am ajuns în momentul de față. Tocmai acest lucru am socotit eu necesar, din anumite motive, să scot la lumină în «explicația» de față.

Așadar, continuu“.

VI

„Nu vreau să mint: în cursul acestor șase luni, viltorea vieții m-a prins de cîteva ori și pe mine în mrejele ei: uneori mă absorbea într-atît, încît îmi uitam condamnarea sau, mai bine zis, nu voiam să mă gîndesc la ea. ba desfășuram și o oarecare activitate. Ar fi cazul să arăt aici și condițiile în care trăiam. Acum vreo opt luni, cînd boala mea începu să se agraveze, am rupt toate relațiile cu lumea și m-am depărtat de vechii mei camarazi. Am fost întotdeauna un om destul de posac, încît m-au dat foarte curînd uitării, ceea ce, desigur, s-ar fi întîmplat și fără împrejurarea asta. Acasă, adică «în familie», duceam o viață la fel de retrasă. Acum cinci luni, m-am închis definitiv în odaie și m-am izolat complet de familia mea. Dorințele mi se respectau cu sfințenie și nimeni nu îndrăznea să intre la mine decît în orele cînd se dereticea prin cameră și cînd mi se aducea mîncarea. Mama îmi primea poruncile tremurînd și nici nu îndrăznea să se vaita în fața mea, în rarele ocazii cînd îi îngăduiam să intre în odaia mea. Bătea într-una pe ceilalți copii, ca să nu facă gălăgie și să nu-mi tulbure liniștea; într-adevăr, mă cam plingeam de ți-

petele lor ; îmi inchipui ce mult mă iubesc ei acum ! «Credinciosul meu Kolea», cum l-am poreclit, cred că a avut și el de suferit din cauza caracterului meu. În ultimul timp, de altfel, și el m-a chinuit destul ; era și firesc : oamenii sînt făcuți ca să se chinuiască unii pe alții. Băgasem de seamă că-mi suporta irascibilitatea ca și cum s-ar fi jurat să cruțe un bolnav și, bineînțeles, lucrul acesta mă exaspera ; se pare că-și propusese să imite «smerenia creștinească» a prințului, ceea ce-l făcea puțin cam ridicul. E un băiat bun și entuziast care, bineînțeles, se ia după alții, uneori însă găseam că era timpul să înceapă a trăi după capul lui. Îl iubesc mult. L-am chinuit și pe Surikov care locuiește deasupra noastră și care aleargă de dimineață pînă seară cu tot felul de comisioane ; i-am demonstrat mereu că, dacă e sărac, vina era a lui, într-asa fel încît pînă la urmă a încetat să mai vină pe la mine. E un om nenorocit, ajuns la ultimul grad de umilință. (N. B. Se spune că umilința e o forță uriașă ; va trebui să-l întreb pe prinț în privința aceasta, e doar expresia lui.) Dar, în martie trecut, urcîndu-mă la dînsul ca să văd copilul care, spunea el, «degerase», am zîmbit fără să vreau ironic în fața cadavrului, spunîndu-i din nou lui Surikov că «era vina lui» ; deodată buzele nenorocitului tremurară, cu o mîină mă apucă de umăr și cu cealaltă îmi arătă ușa șoptindu-mi : «Pleacă !» Am ieșit, și gestul lui mi-a plăcut mult, mi-a plăcut chiar atunci, în momentul cînd mă dădea afară ; dar cuvintele lui mi se întipăriră adînc și, amintindu-mi mai tîrziu de ele, mi-au trezit de fiecare dată un sentiment penibil de milă ciudată și disprețuitoare. Chiar sub lovitura unei astfel de ofense (îmi dau seama că l-am jignit, cu toate că nu era de loc în intenția mea), chiar într-un asemenea moment, omul acesta n-a fost în stare să-și iasă din fire ! Jur că tremurul buzelor lui în clipele acelea nu era provocat de furie ; m-a apucat de umeri și a rostit superbul lui «pleacă» absolut fără nici o mînie. A făcut-o chiar cu multă demnitate, cu foarte multă, care de altfel nu i se potrivea de loc (încît, la drept vorbind, avea un aer destul de comic), dar în atitudinea lui nu era nici un pic de răutate. Posibil să fi început deodată, pur și simplu, să mă disprețuiască. De atunci, cînd îl întîlneam pe scară, ceea ce s-a întîmplat de două sau de trei ori, se grăbea să-și scoată pălăria, lucru pe care nu-l făcea înainte, dar, în loc să se oprească ca altădată, trecea grăbit și cu un aer jenat pe lîngă

mine. În tot cazul, chiar dacă mă disprețuia, o făcea în felul lui : «disprețuia cu *umilință*». Mă întreb dacă nu cumva își scotea pălăria numai de frică, fiindcă eram fiul creditorului său, căci se împrumută mereu de la maică-mea, e veșnic dator vîndut și nu izbutește nicicum să scape de datorii. Încin să cred că această era singura explicație. Am vrut mai întii să stau de vorbă cu el ca să ne explicăm, și sînt convins că, după zece minute, mi-ar fi cerut iertare ; pe urmă, am judecat că e mai bine să-l las în pace.

Cam tot pe atunci, adică pe la mijlocul lui martie, cînd i se-ntîmplase lui Surikov să-i degere copilul, m-am simțit pe neașteptate mult mai bine și starea aceasta se menținu vreo două săptămîni. Începui să ies la aer, de cele mai multe ori pe înserat. Îmi plăceau serile de martie, cînd se lăsa un geruleț ușor și cînd se aprindeau felinarele de gaz aerian. Făceam uneori plimbări destul de lungi. Într-o zi, aflîndu-mă în cartierul Șestilavoșnaia, trecu pe lîngă mine, venind din urmă, unul din tagma «domnilor ajunși în mizerie» ; pe întuneric nu i-am putut desluși trăsăturile, dar am putut observa că era îmbrăcat prea ușor pentru acel anotimp, într-un paltonaș scurt și ponosit, și că ducea în mînă ceva învelit în hîrtie. Cînd a ajuns în dreptul felinarului, la vreo zece pași dinaintea mea, am băgat de seamă că-i căzuse ceva din buzunar. Mă grăbii să ridic obiectul, era și timpul, de altfel, pentru că se și repezise unul îmbrăcat într-un caftan lung, dar, văzînd obiectul în mîinile mele, nu mai protestă, ci se mulțumi să arunce o privire fugară asupra prăzii jinduite și se topi în întuneric. Țineam în mînă un portofel mare, de piele roșie, de modă veche și plin doldora ; am bănuit însă, nu știu de ce, de la prima ochire că putea să conțină orice, afară de bani. Trecătorul care-l pierduse se depărtase între timp la mai bine de patruzeci de pași și apoi se pierduse în mulțime. Am alergat după dînsul, strigîndu-l ; intrucît însă, afară de un «hei», n-am avut ce să-i strig, el nici măcar nu-și întoarse capul. La un moment dat, îl văzui cotind la stînga și dispărînd pe poarta unei case. Cînd am ajuns acolo, sub poarta întunecoasă nu mai era nimeni. Era o casă enormă, de tipul caselor de raport, cu locuințe mici, construite în scopuri de speculă : unele din ele numără pînă la o sută de camere. Ajungînd la capătul gangului, mi s-a părut că zăresc în fund, în colțul din dreapta

curții imense, mișcându-se silueta unui om. Străbătui cu pas grăbit curtea pînă în fund și dădui de o intrare ; scara era îngustă, foarte murdară și întunecoasă, de sus venea un zgomot de pași ; cineva urca treptele scării. Mă repezii pe scară în sus, sperînd că, pînă i se va deschide ușa acolo unde se va opri, îl ajung din urmă. Așa s-a și întîmplat. De la un etaj la altul, scara se întindea cu niște trepte mici și numeroase, așa încît începui să mă sufoc ; se auzi deschizîndu-se și apoi trîntindu-se o ușă de la etajul cinci : mai aveam de urcat încă trei etaje. Mai trecură cîteva minute pînă am ajuns sus și, trăgîndu-mi din greu răsufierea, am dat în sfîrșit de sonerie. Mi-a deschis o femeie, care tocmai atunci punea samovarul într-o bucătărie-oară minusculă. Mă ascultă tăcută, fără să priceapă mare lucru, firește, și tot tăcută îmi deschise ușa spre încăperea vecină, o cameră la fel de mică, foarte joasă, cu mobilă infectă de duzină și cu un pat imens, după al cărui polog zăcea Terentici (așa îl strigă femeia), pare-se, beat criță. Pe masă, într-un sfeșnic de fier, ardea un capăt de luminare și alături trona o sticlă de jumătate de litru cu un rest de băutură pe fund. Terentici mormăi ceva pe sub nas și îmi făcu semn spre ușa următoare ; femeia plecase și nu-mi rămînea altceva de făcut decît să deschid această ușă. Intrași deci în odaia de alături.

Era o încăpere și mai mică decît prima, încît cu greu îmi făcui loc într-însa ; un pat îngust ocupa aproape jumătate din încăpere ; mai erau acolo trei scaune simple, cu tot felul de zdrențe pe ele, și o masă de bucătărie așezată în fața unei canapele vechi, acoperită cu mușama ; între masă și pat de-abia se putea trece. Pe masă ardea o luminare de seu pusă într-un sfeșnic la fel cu cel din odaia vecină ; pe pat plîngea un prunc de vreo trei săptămîni, judecînd după țipete ; îl înfășa o femeie îmbrăcată sărăcăcios și neglijent ; părea tînără încă, dar cu fața suptă și foarte palidă de lehoză, iar țincul nu se potolea și țipa într-una, nerăbdător să-și amăgească foamea la pieptul secătuit al mamei. Pe canapea dormea un alt copil, o fetiță de vreo trei ani, învelită se pare cu o redingotă. Lîngă masă, un domn, în haine ponosite (apucase să-și scoată paltonul și-l aruncase pe pat), desfăcea hîrtia în care erau înfășurate o pîine și doi cîrnați subțiri. Se mai vedeau pe masă bucăți de pîine neagră și un ceainic cu ceai. De sub pat se zărea o valiză descuiată și două legături cu niște boarfe.

Într-un cuvînt, o dezordine de neîncipuit. De la început chiar, avui impresia că atît bărbatul cît și femeia erau oameni de condiție bună, dar ajunși din cauza mizeriei într-un asemenea hal de decădere, cînd însăși dezordinea aceasta frînge și ultima încercare de a lupta împotriva ei, ba chiar îi aduce pe oameni într-o stare cînd încep să simtă nevoia disperată de a găsi în această dezordine, în fiecare zi mai haotică, un fel de voluptate amară și răzbunătoare.

În momentul cînd am intrat, domnul acela, care ajunsese cu puțin înaintea mea, își desfăcea pachetul, povestindu-i soției ceva, grăbit și agitat; femeia, deși nu terminase de înfășat copilul, se porni pe plîns; știrile nu erau, probabil, cum era și de așteptat, îmbucurătoare. Domnul, în vîrstă de vreo douăzeci și opt de ani, avea o față smeadă și uscățivă, încadrată de niște favoriți negri, bărbia fiindu-i rasă cu grijă; chipul lui mi-a părut destul de fin și chiar plăcut; era posomorît, cu privirea cam încruntată și cu un aer de mîndrie bolnăvicioasă, prea sensibilă și ușor iritabilă. La intrarea mea se produse o scenă pe cît de penibilă, pe atît de stranie.

Există firi care se complac într-o stare de susceptibilitate excesivă, resimțind o supremă voluptate mai cu seamă în momentele cînd (și aceasta se petrece întotdeauna aproape vertiginos) enervarea lor atinge punctul culminant; în asemenea clipe, se pare că oamenii de această factură găsesc o mare plăcere în a suferi o nedreptate, în a fi jigniți. De obicei, astfel de indivizi prea irascibili încearcă după aceea muștrări de conștiință amară, se chinuiesc, se zbuciumă, dacă bineînțeles nu sînt lipsiți de inteligență pentru a-și da seama că au cam întrecut măsura. Domnul acela mă privi timp de cîteva secunde, în culmea uimirii, iar nevastă-sa cu frică, de parcă ar fi fost de neconceput, cu totul absurd, ca cineva să-i viziteze; în clipa următoare, el se năpusti asupra mea, înfuriat la culme; nici n-apucasem măcar să rostesc o vorbă dar el, văzîndu-mă îmbrăcat corect, se simți, probabil, foarte jignit prin faptul că am îndrăznit să pătrund cu atita insolență în ungherul lui și să văd condițiile înspăimîntătoare în care stătea și de care se rușina atît de mult. Era firesc deci să se bucure de prilejul ce se ivise pentru a-și descărca măcar pe cineva toată revolta adunată de pe urma necazurilor ce se abătuseră pe capul lui. Un moment crezui că e gata să mă ia la bătaie; pâlise ca o femeie lovită de un acces de isterie, îngrozind-o pe nevastă-sa.

— Cum ai îndrăznit să intri aici ? Ieși afară, strigă el tremurînd și articulînd cu greu cuvintele. Dar în aceeași clipă zări portofelul în mîinile mele.

— Mi se pare că l-ai pierdut pe drum, îi spusei eu cît se poate de calm și rece. (După cum se și cuvenea de altfel).

Cuprins de uimire, rămase înmărmurit în fața mea și un timp părea că nu e în stare să priceapă nimic ; pe urmă pipăi grăbit buzunarul interior al hainei, își căscă înspăimîntat gura și, dumerindu-se, se lovi cu palma pe frunte.

— Dumnezeu ! Unde l-ai găsit ?

I-am explicat în cîteva cuvinte și pe un ton sec împrejurările în care am ridicat portofelul, cum am alergat după el, strigîndu-l și cum, în sfîrșit, bîjbîind prin întuneric, am urcat în urma lui scara.

— O, Doamne, exclamă el din nou, întorcîndu-se către nevastă-sa, aici am toate actele mele, ultimele dovezi ce mi-au mai rămas, aici e totul... O, domnul meu, nici nu știi ce ai făcut pentru mine ! Aș fi fost un om definitiv pierdut !

Între timp pusese mîna pe clanță, cu intenția să mă retrag fără zăbavă ; simțeam însă că mă sufoc și tulburarea mea răbufni într-un acces teribil de tuse, care îmi tăie picioarele. Într-o clipă văzui cum domnul acela se repede căutînd un scaun, cum apucă niște zdrențe și le aruncă pe podea, venind apoi lîngă mine și așezîndu-mă cu grijă. Dar tusea mea nu se potolea și mai ținu încă vreo trei minute. Cînd îmi venii în fire, el stătea lîngă mine, pe un alt scaun, de pe care dăduse jos, probabil, alte boarfe, și mă privea îngrijorat.

— Ești bolnav... mi se pare ? rosti el cu tonul caracteristic medicului cînd începe să consulte un pacient. Eu sînt... medic (n-a spus : doctor), și spunînd asta, făcu un gest cu mîna, arătîndu-mi nu se știe de ce, interiorul locuinței lui, ca un fel de protest împotriva situației în care se afla : văd că dumneata...

— Am tuberculoză, îl lămurii scurt și mă ridicai.

Se ridică și el îndată.

— Poate că exagerezi și... luînd anumite măsuri...

Părea derutat, neizbutind parcă să-și vină în fire ; portofelul îl ținea tot în mînă.

— O, n-aveți nici o grijă, îl întrerupsei eu, punînd din nou mîna pe clanța ușii ; săptămîna trecută m-a consultat B. (am strecurat special numele lui B.) ; soarta mea e pecetluită. Iertați-mă...

Am dat iarăși să deschid ușa și să plec, lăsându-l pe bietul doctor aiurit, tremurînd de recunoștință și profund rușinat, dar un nou acces de tuse afurisită mă țintui locului. Atunci, medicul meu stărui să mă așez pe scaun și să mă odihnesc puțin ; se întoarse către nevastă-sa, care îi susținu rugămintea și, fără a-și părăsi locul, îmi spuse cîteva cuvinte de recunoștință ; cînd vorbea, părea stînjinită, iar obrazii palizi, trași, i se acoperiră de roșeață. Am cedat, dar cu aerul omului care se teme ca nu cumva să-i incomodeze și care, în orice clipă, este gata să se ridice și să plece (așa se și cuvenea). Dar mustările de cuget nu-i mai dădură pace doctorului, o vedeam bine.

— Dacă sînt... începu el, ezitînd și întrerupîndu-se mereu, îți sînt atît de recunoscător și mă simt atît de vinovat față de dumneata... Eu... să vezi... și arată încă o dată, cu mîna, interiorul, în momentul de față mă aflu într-o situație.

— O, am zis eu, nu-i greu de înțeles ; e limpede ; v-ați pierdut probabil, postul și ați venit să faceți intervenții și să vă căutați un alt serviciu ?

— Cum de ai ghicit ?... întrebă el surprins.

— Se vede cît colo, am răspuns, fără să vreau, cu o nuanță de ironie. Mulți vin aici din provincie, mînați de speranțe, umblă, aleargă și trăiesc în condiții asemănătoare.

Atunci, el își dădu drumul și vorbi aprins, cu tremur în glas și pe buze ; se plînsese de soarta-i năpăstuită și, drept să spun, povestea lui m-a captivat într-atîta, încît nici măcar n-am observat cum trecu aproape o oră încheiată. Îmi povesti istoria lui, de altfel foarte obișnuită. Era medic într-o gubernie și avea un post bunicel. Niște răuvoitori porniră împotriva-i o campanie de intrigi, în care o amestecară pînă și pe nevastă-sa. El se ținu dîrz și mîndru ; interveni o schimbare a guvernatorului în favoarea dușmanilor săi ; aceștia au căutat să-l sape și să-l defăimeze ; în cele din urmă, el își pierdu slujba și cu banii ce-i mai rămăseseră veni la Petersburg ca să se reabiliteze. Aici, bineînțeles, multă vreme nimeni nu a vrut să-l primească, pe urmă binevoiră să-l asculte, dar îi respinseră cererile, după aceea îl mai ascultară și-i dădură oarecare speranță și făgăduieli vagi, pe urmă îi făcură o aspră admonestare, apoi îi cerură un memoriu, pe urmă refuzară să-i primească memoriul și-i spuseră să depună o cerere — într-un cuvînt, de cinci luni bătea astfel toate pragurile, umblînd să i se facă dreptate ; nu mai avea nici un ban, ultimele lucrătoare ale

nevستی-si fuseseră amanetate, zilele acestea soția lui a născut, «astăzi... cererea mea a fost respinsă definitiv și aproape că n-am nici de pâine, n-am nimic, nevastă-mea a născut. Eu, eu...»

Sări de pe scaun și se întoarse să-și ascundă fața. Nevastă-sa plîngea într-un colț, copilul începu iar să scîncească. Mi-am scos carnetul pentru a nota cîteva date. Isprăvind, m-am ridicat să plec, iar el tot mai stătea înaintea-mi și mă privea cu teamă și curiozitate.

— Mi-am notat numele dumneavoastră. îl lămurii eu, și celelalte amănunte: locul unde ați avut serviciul, numele guvernatorului etc. Am un prieten, fost coleg de școală, Bahmutov, al cărui unchi, Piotr Matveevici Bahmutov, consilier de stat, este director...

— Piotr Matveevici Bahmutov! exclamă medicul meu aproape tremurînd. Păi, de el depinde totul!

Într-adevăr, totul în povestea acestui medic, ca și dezlegarea ei favorabilă, la care am contribuit cu totul întîmplător, s-a potrivit în așa fel, de parcă fusese anume aranjat pentru un asemenea sfîrșit, exact ca în romane. Le-am spus acestor sărmani că nu trebuie să-și pună prea mari speranțe în intervenția mea, că nu sînt decît un biet licean (am exagerat din-adins, căci de fapt, terminasem liceul de mult și deci nu mai eram un licean) și ca atare nu le-ar folosi la nimic să-mi cunoască numele, dar că mă voi duce imediat în cartierul Vasilievski Ostrov, la colegul meu Bahmutov, și întrucît știu precis că unchiul său, consilier de stat, om însurat și fără copii, își adoră nepotul și ține la el ca la ochii din cap, considerîndu-l ultimul vlăstar al familiei sale, «nu este exclus ca acest coleg al meu să poată face ceva pentru dumneata și pentru mine, bineînțeles, intervenind pe lingă unchiul său...»

— Nu cer decît să mi se dea voie să-i explic excelenței-sale toată situația! Numai să-mi acorde cîntea de a-i expune verbal! exclamă el tremurînd din tot corpul și cu ochii înfrigurați, de parcă ar fi fost scuturat de febră.

Chiar așa a și spus: *să-mi acorde cîntea*. Repetînd încă o dată că intervenția mea are prea puțini șorți de izbîndă și că ar fi de fapt să încerc marea cu degetul, adăugai că dacă a doua zi, în cursul dimineții, nu vin la ei, înseamnă că totul a căzut și n-au ce să mai aștepte. M-au condus cu plecăciuni, făcînd impresia unor oameni care nu mai sînt în mințile lor.

N-am să uit niciodată această expresie de pe fețele lor. Am luat o birjă și m-am dus... pe Vasilievski Ostrov.

Cu acest Bahmutov eram într-o dușmănie permanentă în ultimii ani de liceu. Avea la noi faima de a fi un aristocrat, cel puțin eu nu-l numeam decît așa. Cu toate că se îmbrăca admirabil și venea totdeauna în trăsură proprie, nu era de loc îngîmfat, ci, dimpotrivă, un bun camarad, întotdeauna vesel, uneori chiar foarte spiritual, deși de o inteligență cam redusă, ceea ce nu-l împiedica totuși să fie primul la învățătură, în timp ce eu n-am strălucit niciodată la nimic. Toți colegii, în afară de mine îl iubeau. În repetate rînduri, cit am fost colegi de școală, a încercat să se apropie de mine; eu însă rămîneam neînduplecat; irascibil din fire și posac, îi întorceam de fiecare dată spatele. Acum era la universitate și nu-l mai văzusem de un an. Cînd am intrat la el, pe la ora nouă (cu un ceremonial întreg; un valet s-a dus să mă anunțe etc.), a făcut întîi o mutră mirată și nu părea de loc încîntat de vizita mea; pe urmă s-a înveselit, și privindu-mă, a izbucnit în rîs.

— Ce vînt te-aduce la mine, Terentiev? mă întîmpină el cu obișnuita-i familiaritate prietenoasă, uneori cu o nuanță de obrăznicie, dar nicidecum jignitoare, pe care o admiram atît și pentru care totodată îl uram din adîncul sufletului. Dar ce ai, adăugă el înspăimîntat, ești tare bolnav, se vede?

Din nou mă înecă un acces de tuse și, prăbușindu-mă pe un scaun, abia reușii să-mi trag sufletul.

— Nu-i nimic, am răspuns eu; am tuberculoză. Am venit la dumneata cu o rugămintă.

Se așază cu aceeași expresie de nedumerire pe față, în timp ce eu i-am povestit toată pățania doctorului, sugerîndu-i că ar putea să dea o mîină de ajutor acestui nenorocit, dacă ar vrea să uzeze de influența pe care o are asupra unchiului său.

— Voi face tot ce-mi stă în putință și chiar mîine îl atac pe unchiul meu; mi-ar părea bine să pot face ceva pentru acest om, mai ales după ce mi-ai povestit cazul cu atîta căldură... Și totuși, cum de ți-a venit în gînd, Terentiev, să mi te adresezi mie?

— Fiindcă de unchiul dumitale depinde în cea mai mare măsură rezolvarea acestei chestiuni; și, în afară de aceasta, noi, Bahmutov, am fost întotdeauna dușmani, și cum te știi un om generos și cu suflet nobil, m-am gîndit că pe un dușman n-ai să-l refuzi, explicai eu ironic.

— Așa cum Napoleon a apelat la Anglia ! ⁶⁶ strigă el, rîzînd amuzat. Voi interveni negreșit ! Poate chiar acum, de se va putea ! adăugă repede, vîzînd că mă ridic de pe scaun cu un aer grav și reținut.

Și într-adevăr, în modul cel mai neașteptat, totul s-a aranjat cît se poate de bine. Cam peste o lună și jumătate, medicul nostru a fost reintegrat într-un post similar într-o altă gubernie, acordîndu-i-se cheltuieli de transport și ajutoare. Încîlin să cred că Bahmutov, care se înnădise cam des pe la ei (tocmai de aceea mi-a venit peste mîna să-i mai vizitez, iar pe doctor, care venea din cînd în cînd să mă vadă acasă, îl primeam, în mod demonstrativ, cu răceală), Bahmutov, zic, după supoziția mea, l-a convins pe doctor să primească și un împrumut de la el. În tot cursul acestor șase săptămîni, m-am întîlnit cu Bahmutov de vreo două ori și a treia oară cu prilejul plecării doctorului. Întîlnirea de adio, Bahmutov a aranjat-o la el acasă, oferind o masă cu șampanie ; a luat parte și soția doctorului, care însă n-a stat mult, grăbindu-se să plece acasă, la copil. Era o seară senină de început de mai ; globul imens al soarelui cobora spre golf. Bahmutov ieși să mă conducă acasă ; ajunserăm la podul Nikolaevski ; amîndoi eram cu chef. Bahmutov îmi spunea cît de încîntat este că afacerea aceasta s-a încheiat atît de frumos, mulțumindu-mi nu știu pentru ce ; îmi explica ce bine se simte după această faptă bună și căuta să mă convingă că tot meritul este al meu și că nu i se pare de loc îndreptățită mult trîmbișata teorie după care actele de binefacere individuale, izolate, n-ar avea nici o valoare.

Mă cuprinse o dorință arzătoare să discut.

— Orice tentativă de a defăima un «act de binefacere» izolat, începui eu, este o tentativă împotriva naturii omului și o manifestare de dispreț față de demnitatea lui personală. Dar organizarea «operei sociale de caritate» și problema libertății individuale sînt două probleme diferite și care totuși nu se exclud reciproc. Binefacerea practică individual și izolat va rămîne întotdeauna, pentru că ea corespunde unei cerințe firești a omului, fiind o necesitate vie a individului de a exercita o influență directă asupra unui alt individ. Cîndva trăia la Moscova un bătrînel căruia toată lumea îi zicea «general» ⁶⁷, adică avea titlul de consilier de stat plin. Purta un nume nemțesc. Toată viața lui a colindat prin pușcării, pe la ocne și închisori. Orice convoi de deținuți știa dinainte că pe Colinele

Vrăbiilor vine să-i conducă «moșulică-generalul». El își înduplea misiunea de binefacere cu multă seriozitate și chiar pietate : venea, trecea printre șirurile de deportați, se oprea în dreptul fiecăruia, îl întreba de nevoi și necazuri, fără să facă vreodată morală cuiva, și tuturor le spunea «drăguță». Împărțea bani, trimitea tot felul de lucruri trebuincioase — obiele, bucăți de stofă sau pînă, uneori aducea cărți cu subiecte religioase celor ce știau să citească, fiind convins că ei vor citi aceste cărți pe drum, împărțîșind apoi conținutul lor și celor neștiutori de carte. Rareori se întîmpla să întrebe de crimele ce au săvîrșit, ci se mulțumea să asculte pe acela care începea singur să-i povestească. Pentru el, toți condamnații se aflau pe picior de egalitate, nu făcea nici o deosebire între ei. Le vorbea ca un frate și pînă la urmă ei singuri începură a-l socoti un adevărat părinte. De se-ntîmpla și vreo deținută cu un copilaș în brațe, se apropia de ea, îi mîngîia copilașul, făcînd ghidușii pentru a-i stîrni risul. Și așa a dus-o ani de-a rîndul, pînă la moarte ; i-a mers faima prin toată Rusia și prin toată Siberia : îl cunoșteau adică toți deținuții. Îmi povestea odată un fost deportat în Siberia că el personal fusese martor cum pînă și criminalii cei mai înrăiți își aduceau aminte de general ; la drept vorbind, vizitînd convoaie întregi de deținuți, generalul rareori reușea să împartă mai mult de douăzeci de copeici de om. E drept că și ei își aminteau de acest om fără cîine știe ce înflăcărare și nici cu un aer prea serios. Auzai la un moment dat pe cîte unul din acești „năpăstuiți“, cu vreo douăsprezece asasinate oribile la activul său și vreo șase copilași înjunghiați, pe deasupra, așa, pentru plăcerea lui (se zice că există și de ăștia), îl auzai, va să zică, pe acest individ într-o bună zi, și poate o singură dată în cei douăzeci de ani, cum scoate neașteptat un suspin și spune : «O mai fi trăind oare moșulică acela, generalul ?» Ba schițînd, poate, și un surîs — și atît. Și totuși, cine știe ce sămînță o fi fost aruncată în sufletul celui criminal de fapta celui «moșulică-general», pe care el nu l-a uitat nici după douăzeci de ani ? Și cine ar putea spune, Bahmutov, ce importanță va avea această comunicare a unei ființe umane cu o altă ființă umană pentru destinele acesteia din urmă?... Avem aici de-a face cu imensa complexitate a vieții în nenumăratele ei aspecte, cu infinite posibilități de ramificații ascunse nouă. Și cel mai bun, cel mai iscusit și perspicace dintre jucătorii de șah nu poate calcula

dinainte decît un număr foarte limitat de mutări ; faptul că un şahist francez se dovedise capabil să prevadă şi să calculeze dinainte zece mutări a fost relevat în presă ca o adevărată minune. Dar cînd te gîndeşti : cîte mişcări imprevizibile pot surveni pe un tărîm atît de necunoscut ca viaţa omului ! Aruncînd sămînţa aceasta, prezentîndu-ţi «ofranda», săvîrşind o faptă bună, sub orice formă ar fi, îţi dai o parte din personalitatea dumitale şi primeşti o parte din personalitatea altuia ; intraţi într-o comuniune reciprocă ; puţină stăruinţă încă şi sînteţi recompensaţi prin darul cunoaşterii, prin cele mai neaşteptate descoperiri. Negreşit, în cele din urmă, vei începe să-ţi consideri opera drept o ştiinţă ; ea va cuprinde şi-ţi va absorbi întreaga viaţă, fiind totodată în măsură să-ţi o umple, dîndu-i finalitate. Pe de altă parte, toate gîndurile dumitale, toate aceste boabe de sămînţă aruncate de dumneata şi de care poate că nici nu-ţi mai aduci aminte vor încolţi şi vor creşte ; cel care le-a primit de la dumneata le va transmite altuia mai departe. Şi de unde poţi şti în ce fel şi în ce măsură vei participa şi dumneata la împlinirea destinelor viitoare ale umanităţii ? Iar dacă cunoştinţele şi o viaţă întreagă de asemenea activitate te vor înălţa, în cele din urmă, pînă la culmile ce-ţi vor îngădui să arunci o sămînţă uriaşă, să laşi moştenire lumii o idee grandioasă, atunci... Şi, în aceeaşi ordine de idei, am vorbit foarte mult în seara aceea.

— Şi cînd te gîndeşti că tocmai dumitale îţi este refuzată viaţa ! strigă Bahmutov cu un fel de imputare adresată destinului necruţător.

Ne opriserăm în momentul acela pe pod şi priveam apele Nevei, sprijiniţi cu coatele pe balustradă.

— Ştii ce mi-a trecut prin cap în clipa asta ? spusei, aplecîndu-mă mult de tot deasupra balustradei.

— Să te arunci în apă ? strigă Bahmutov aproape îngrozit. Mi-o fi citit gîndul pe faţă.

— Ba nu, deocamdată numai un raţionament care se reduce la următoarele : uite, nu mi-au rămas de trăit decît două-trei luni, să zicem patru ; dar cînd vor rămîne, de pildă, numai două şi presupunînd că aş avea o dorinţă arzătoare de a face o faptă bună, care ar necesita alergătură, bătaie de cap şi o activitate ca în cazul doctorului nostru, să zicem, ar însemna că va trebui să renunţ la această faptă din lipsă de timp pentru realizarea ei şi să-mi caut o altă «faptă bună», mai mărunta şi pe măsura

resurselor mele (bineînțeles, dacă îmi va arde într-atît chiar de fapte bune). E un gînd nostim, nu-i așa ?

Bietul Bahmutov se arată foarte îngrijorat ; mă conduse pînă acasă și aproape tot drumul l-am făcut în tăcere ; i-am apreciat delicatețea de a nu fi încercat să mă compătimizească și să mă consoleze. La despărțire, îmi strînse mîna cu căldură și-mi ceru voie să mă viziteze. I-am răspuns că dacă are de gînd să vină la mine în calitate de «consolator» (chiar dacă ar tăcea tot timpul, prezența lui în odăița mea ar fi fost tot a unui consolator, lucru pe care i l-am și explicat), orice vizită a lui îmi va aminti și mai mult de moartea apropiată. Ridică din umeri, dar fu de acord ; ne despărțirăm destul de politicos, lucru la care nu prea mă așteptam.

Fapt e că în seara aceea s-au ivit germenii a ceea ce mai tîrziu a luat forma «convingerii mele supreme». M-am agățat cu aviditate de această idee *nouă*, am frămîntat-o în toate chipurile, pînă în cele mai ascunse și variate aspecte (n-am mai închis ochii în noaptea aceea), și cu cît o aprofundam mai mult, cu cît mă pătrundeam mai mult de sensul ei, cu atît mai mult mă înspăimînta. Mă năpădiser o spaimă groaznică, de care n-am scăpat nici în zilele următoare. Și de fiecare dată cînd îmi aduceam aminte de acea spaimă, înghețam, scăldat în sudori reci ; după această spaimă puteam conchide că «suprema convingere» la care ajunseseam se înrădăcinase prea adînc în mine și trebuia neapărat să-și găsească dezlegarea. Dar pentru ca această dezlegare să devină o realitate, îmi lipsea voința, hotărîrea necesară. După trei săptămîni însă totul se lămurî și, datorită unei împrejurări ciudate, îmi veni și hotărîrea...

Aici, în explicațiile mele, stărui asupra tuturor acestor date. În ce mă privește, ele nu mai au, firește, nici o importanță ; acum însă (și, poate, numai în clipa aceasta), aș vrea ca cei care vor judeca gestul meu să poată urmări fără greutate firul logic al deducțiilor din care s-a format «convingerea mea supremă». Am scris mai sus că tăria necesară pentru a duce la îndeplinire «convingerea mea supremă» am căpătat-o nu pe baza vreunei deducții logice, ci în urma unui imbold ciudat, a unei împrejurări stranii, care nu avea poate nici o legătură cu întreaga chestiune. Acum zece zile, Rogojin a trecut pe la mine ca să-mi ceară niște lămuriri în privința unei afaceri asupra căreia mi se pare de prisos să mă opresc aici. Nu-l cunoscusem pînă atunci, dar auzisem vorbindu-se de el. I-am

spus tot ce-l interesa și plecă imediat. Venise numai în acest scop și, desigur, cunoștința noastră s-ar fi încheiat aici. Dar interesul pe care l-a stîrnit în mine cu prilejul acestei vizite a fost atît de mare, încît tot restul zilei mintea mi-a fost frămîntată de cele mai stranii gînduri. A doua zi chiar mă hotărîi să mă duc să-l văd. Rogojin mă primi cu vădită neplăcere, dîndu-mi a înțelege, chiar, într-o formă mai «delicată», că nu putea fi vorba de raporturi mai strînse între noi. Totuși petrecui la el o oră interesantă, în care cred că nici el nu s-a plictisit cu mine. Contrastul între noi era atît de mare, încît nu putea să nu fie evident, mai ales pentru mine. Eu eram un om care-și făcuse socoteala zilelor ce-i mai rămîneau de trăit ; el, dimpotrivă, pornit să-și trăiască din plin viața, să folosească orice clipă prezentă, nu-și făcea nici un fel de socoteli cu date și cifre pentru cine știe ce concluzii «supreme», în afară doar de... ceea ce... devenise la el o adevărată obsesie ; să-mi ierte domnul Rogojin această expresie, dacă nu pentru altceva, măcar pentru faptul că trădează stîngăcia unui literat lipsit de experiență, care nu știe să-și formuleze ideile. Cu toată comportarea lui ursuză și prea puțin amabilă, mi s-a părut un om inteligent și capabil să înțeleagă multe lucruri, chit că nu-l interesează nimic ce nu-l atinge direct. Nu i-am suflat nici un cuvînt despre «convingerea mea supremă», dar nu știu de ce am avut impresia că o ghicise ascultîndu-mă. N-a scos un singur cuvînt în legătură cu asta ; de altfel, este un om extrem de tăcut. I-am dat a înțelege, la plecare, că în pofida deosebirii enorme dintre noi și a firilor noastre cu totul opuse — *les extrêmes se touchent*⁶⁸ (i-am explicat ce înseamnă în rusește), așa încît nu este de loc exclus ca și el să nu fie chiar așa de departe, pe cît se pare, de a ajunge la o «supremă convingere» în sensul aceleia la care am ajuns eu. O strîmbătură acră și posomorită i-a fost răspunsul ; cu aerul omului care își închipuie că vreau să plec, se ridică, îmi căută șapca, și, foarte amabil, mă scoase din casa lui sumbră, simulînd curtoazia gazdei politicoase care vrea să-și conducă musafirul pînă la ușă. Interiorul acestei case mă izbi ; semăna cu un cimitir ; dar se pare că este pe placul lui ; explicabil de altfel : duce o viață prea plină, clocotitoare, ca să mai simtă nevoia unei ambianțe mai reconfortante acasă.

Vizita la Rogojin mă obosi mult. Încă de dimineață, nu mi-a fost bine, spre seară, simțindu-mă foarte slăbit, m-am culcat ;

trupul îmi ardea cuprins de febră, cu stări intermitente de toropeală și delir. Kolea a stat lângă mine pînă aproape de ora unsprezece. Cu toate acestea, îmi amintesc tot ce am vorbit împreună. Dar cînd mi se întîmpla să închid ochii, mi se năzărea mereu că-l văd pe Ivan Fomici, în fața căruia parcă creșteau grămezile de bani cu nemiluita. Nu știa ce să facă cu milioanele lui, se temea să nu fie prădat și-și frămînta capul unde să ascundă atîta bănet; la urmă hotărî să-și îngroape comoara. Eu însă l-am sfătuit ca, în loc să îngroape banii fără nici un rost, să topească mai bine aurul și să facă un coșciug pentru copilul degerat și în acest scop să-i dezgroape trupșorul. Se făcea că Surikov primi cu lacrimi de recunoștință sfatul acesta prin care-mi băteam joc de el și se grăbi să-l urmeze, iar eu, văzînd asta, mă depărtaî scuihind. Revenindu-mi, Kolea mă asigură că nu dormisem de loc și că în tot timpul acesta am vorbit de Surikov. În unele momente mă lăsam pradă unei neliniști și unei tristeți nemăsurate, încît Kolea plecă extrem de îngrijorat. Cînd m-am ridicat să încui ușa în urma lui, îmi veni deodată în minte un tablou pe care-l văzusem în dimineața aceea la Rogojin⁶⁹ într-una din odăile cele mai sumbre ale acelei case, deasupra unei uși. Chiar el mi-a atras atenția în treacăt asupra acestui tablou. Deși nu prezenta nimic deosebit din punct de vedere artistic, am rămas în fața lui vreo cinci minute, căci mi-a făcut totuși o impresie puternică, provocîndu-mi o stranie tulburare.

Tabloul acesta îl reprezintă pe Hristos în momentul cînd e coborît de pe cruce. Am avut totdeauna impresia că pictorii care zugrăvesc momentul răstignirii și al coborîrii de pe cruce îl înfățișează de obicei pe Hristos cu un chip de o neobișnuită frumusețe; ei caută să-i mențină această frumusețe chiar și în scenele cînd a fost supus la cele mai cumplite suplicii. În tabloul lui Rogojin însă nu vezi nimic asemănător; aici apare într-adevăr cadavrul unui om care a suferit chinuri groaznice înainte de a fi răstignit, care a fost lovit, schingiuit, torturat de soldați, bătut de mulțime atunci cînd își purta crucea, în sfîrșit, care a îndurat vreme de șase ceasuri (după socoteala mea) înspăimîntătorul chin al răstignirii. Îți dai numaidecît seama că este chipul unui om care *cu puțin înainte* fusese coborît de pe cruce, cu alte cuvinte, departe de a fi atins de amprenta rigidității, el păstrează încă mult din viață și căldură, încît pe trăsăturile feței mortului întîrzie o expresie

de suferință, ca și cum ar fi continuat s-o simtă și după ce și-a dat sufletul (artistul a prins și a reușit să redea foarte bine acest amănunt important); în schimb, fața, în aspectul ei fizic, n-a fost cruțată de loc; e zugrăvită cu un realism neîndurător; e foarte natural și așa trebuie să fie cadavrul unui om după asemenea cazne. Știu că, după credința adoptată de biserică încă în primele secole ale creștinismului, Hristos a suferit cu adevărat și nu numai în aparență, și că, prin urmare, trupul lui răstignit pe cruce a fost într-un tot supus legilor firii. Fața din tablou e tumefiată, acoperită cu vînătăi și răni sînge-roase, oribile; ochii căscați cu pupilele întoarse; albul enorm al globului încremenit și cu luciri sticloase. Dar, lucru curios, cînd te uiți la cadavrul acesta al omului sfîrșit în chinuri și torturi, se naște o întrebare cu totul surprinzătoare: dacă toți discipolii lui Hristos, aceia care au devenit mai tîrziu principalii lui apostoli, femeile care-l vegheau, stînd în picioare lîngă cruce, dacă, într-un cuvînt, toți adepții și adoratorii lui i-au văzut trupul în halul acesta (și cu siguranță că el arăta întocmai așa), cum de au putut să mai creadă, la vederea acestor jalnice rămășițe, că martirul acesta va învia? Și te mai întrebi: fără să vrei, dacă moartea e așa de hidoasă și dacă legile firii sînt atît de puternice, cum ai putea să le învingi? Cum să le învingi, dacă nu a putut să le învingă nici chiar acela care, în viață fiind, silea firea să i se supună, acela la a cărui poruncă: «*Talita Kumi!*»⁷⁰, fetița s-a sculat și a început să umble, acela la glasul căruia: «*Lazăre, vino afară!*» Lazăr a ieșit din mormînt!⁷¹ Cînd privești tabloul acela, cercetîndu-l, natura ți se năzare în chip de fiară enormă, mută și neînduplecată, sau, mai bine zis, oricît de ciudată ar părea comparația, ca o mașină imensă, de construcție modernă, care, surdă și insensibilă, a înșfăcat, zdrobind în măruntaiele ei, o ființă magnifică, fără de preț — o ființă care ea singură prețuia cît întreaga natură cu toate legile ei, cît întreg pămîntul, care poate că n-a fost creat decît pentru a da naștere acelei ființe! Tabloul acesta pare menit anume să exprime și-ți sugerează fără să vrei ideea unei forțe obscure, insolente și irațional eterne, căreia totul i se supune. Oamenii adunați în jurul mortului, și care nu sînt zugrăviți pe această pînză, s-au simțit, probabil, profund consternați și abătuți în seara aceea în care și-au văzut năruindu-se dintr-o dată toate speranțele, ba aproape și credința lor abia înfiripată. Și au părăsit, probabil, cuprinși de o spaimă

extraordinară, locul crucificării, cu toate că, împrăștiindu-se, fiecare din ei purta o idee mare, care de-acum încolo nu mai putea să le fie smulsă. Și dacă însuși învățătorul lor și-ar fi putut vedea acest chip în ajunul supliciuului, s-ar mai fi înălțat oare așa cum s-a înălțat pe cruce și ar fi murit oare așa cum a murit? Iată încă o întrebare pe care ți-o poi fără voie când privești tabloul acesta.

Toate astea mi se năzăreau și mie fragmentar, probabil între accesele de delir, uneori și în imagini vii, timp de aproape o oră și jumătate după plecarea lui Kolea. Cum să-ți închipui ceva ce nu are chip? Și totuși mi se părea uneori că văd, într-o formă stranie și imposibilă, forța aceasta infinită — ființa aceasta surdă, tenebroasă și mută. Se făcea că cineva mă apucă de braț, mă duce undeva, într-un loc necunoscut, unde, la lumina unei luminări, îmi arată un păianjen enorm și respingător, căutînd să mă convingă că este acea ființă tenebroasă, surdă și atotputernică, pentru a-și bate joc apoi de indignarea mea. La mine în odaie, în fața icoanei, o candelă stă întotdeauna aprinsă noaptea; cu toate că e slabă, lumina ei permite totuși să deslușești obiectele din cameră; sub candelă poți chiar să citești. Cred că abia trecuse de miezul nopții: nu reușeam să adorm de loc și stăteam culcat, cu ochii deschiși. Deodată ușa odăii mele se deschise și apărui Rogojin.

După ce trecu pragul, închise ușa, mă privi în tăcere și se îndreptă fără zgomot spre scaunul așezat în colț, aproape sub candelă. Am fost foarte surprins și mă uitam la dînsul, așteptînd să văd ce voia să facă. Rogojin își puse coatele pe masă și mă fixă cu privirea, fără să scoată o vorbă. Așa trecură două sau trei minute și-mi amintesc că tăcerea lui m-a jignit și m-a necăjit nespus. Pentru ce nu voia să vorbească? Mi s-a părut, desigur, curios că a venit atît de tîrziu, dar, la drept vorbind, nu prea am fost tare mirat. Dimpotrivă, cu toate că dimineța nu-i explicasem lămurit ideea mea, știam totuși că o pricepuse; or, ideea aceasta era de așa natură, încît dorința de a vorbi din nou cu mine putea fi o eventuală cauză a vizitei lui, chiar la o oră atît de tîrzie din noapte. De aceea eram convins că venise anume pentru asta. Dimineța, ne despărțisem cu oarecare ostilitate, ba țin minte că de vreo două ori chiar îmi aruncase priviri batjocoritoare. Aceeași expresie batjocoritoare o regăseam acum în privirea lui și tocmai acest lucru mi s-a părut jignitor. Cît despre faptul că aveam în fața

mea pe Rogojin aieva și nu era o nălucire, un delir, la început nu m-am îndoit de loc. Nici prin gând nu mi-a trecut așa ceva.

Vedeam cum stă neclintit la locul lui și mă privește mereu cu același zîmbet sarcastic. De furie, mă întorsei pe o rînă, hotărît să tac și eu, chiar dacă situația aceasta s-ar fi prelungit la infinit. Nu știu de ce, voiam neapărat să începă el vorba. Cred că s-au scurs așa vreo douăzeci de minute și, deodată, mă străfulgeră un gând : dar dacă nu e Rogojin, ci o vedenie ?

Nici în timpul bolii și nici înainte nu mi s-a-ntîmplat să văd vreo arătare ; întotdeauna însă am avut impresia, și în copilărie și chiar pînă-n ultimul timp, că, dacă aș vedea una, cu toate că nu cred în nici un fel de arătări, aș muri pe loc. Totuși, gîndul că vizitatorul meu nu este Rogojin, ci o fantomă, nu mă sperie cîtuși de puțin. Dimpotrivă, simțeam că mă cuprinde un fel de furie. La fel de curios mi s-a părut și faptul că însăși chestiunea de a ști dacă am înaintea mea o vedenie sau un musafir în carne și oase mă preocupa și mă neliniștea într-o măsură mult mai mică decît ar fi fost cazul : cred că mă gîndeam atunci la altceva. De exemplu, eram mult mai curios să știu pentru ce Rogojin, pe care-l văzusem atunci în halat și papuci, era acum îmbrăcat în frac, cu vestă și cravată albă. Mă preocupa și un alt gînd : dacă e o fantomă care nu-mi inspiră teamă, de ce nu mă scol și nu mă apropiu de ea, ca să mă conving ? Sau, poate, nu îndrăzneam s-o fac fiindcă mă paraliza frica !... Dar, cum îmi veni gîndul că s-ar putea să-mi fie teamă, simții deodată că încep să-mi tremure genunchii și un fior de gheață îmi străbate spatele. În același moment, Rogojin ca și cum mi-ar fi ghicit spaima, lăsă jos mîna pe care își rezemase capul, se îndreptă din spate și, privindu-mă fix, își descleștă gura, gata să izbucnească în ris. O furie teribilă mă împingea să mă năpustesc asupra lui, dar, fiindcă jurasem să nu încep eu vorba cel dintîi, rămăsei încremenit, mai ales că nici nu eram încă sigur dacă e Rogojin și nu o fantomă.

N-aș putea spune precis cît a ținut situația asta ; nici nu-mi mai amintesc cu precizie dacă nu cumva îmi pierdeam uneori luciditatea timp de cîteva clipe. Numai că la un moment dat, văd cum Rogojin se ridică, mă examinează un timp cu aceeași atenție ca și atunci cînd a intrat, dar, de data aceasta, fără să mai zîmbească ; apoi se îndreaptă încet, aproape în virful picioarelor, spre ușă, o deschide, iese și trage ușa după dînsul, închizînd-o. Nu mă ridicai din pat. Cît timp am mai stat așa

culcat, cu ochii deschiși, gîndind Dumnezeu știe la ce, nu-mi dau seama; nu știu nici cum am adormit. A doua zi, pe la ceasurile nouă, după obicei, Matriona bătu la ușă, ca să-mi aducă ceaiul. Stabilisem regula ca, dacă n-o strigam pînă la ora aceea, să vină fără să bată în ușă. În clipa cînd i-am deschis, mă izbi un gînd: cum ar fi putut el să intre la mine, din moment ce ușa era încuiată? Am făcut investigații și m-am convins că era cu neputință ca Rogojin, în carne și oase, să fi pătruns la mine, deoarece, noaptea, toate ușile noastre se încuie cu zăvorul.

Ei bine, cazul acesta ciudat, pe care l-am descris acum cu atîtea amănunte, m-a făcut «să mă hotărăsc» în cele din urmă. Așadar, hotărîrea mea definitivă n-a fost determinată de raționamente logice, nu este rezultatul unei convingeri logice, ci o reacție de scîrbă. Nu admit să trăiesc o viață care îmbracă forme atît de stranii și atît de jignitoare pentru mine. Apariția aceasta fantomatică m-a umilit. Nu mă simt în stare să mă supun unei forțe obscure care ia înfățișarea unei tarantule. Abia către seară, în amurg, cînd avui senzația momentului definitiv al hotărîrii depline, simții o ușurare. Era doar un prim moment; cel de al doilea urma să-l trăiesc la Pavlovsk, dar în privința aceasta am dat pînă acum lămuriri suficiente“.

VII

„Aveam un pistol de buzunar, pe care mi-l procurasem încă în anii copilăriei, la vîrsta aceea ridicolă cînd încep să-ți placă deodată poveștile cu dueluri și cu bandiți, cînd te și vezi provocat de un adversar, înfruntînd eroic pistolul îndreptat asupra ta. În sertarul unde zăcea, am găsit două gloanțe și un cornet mic cu pulbere, cam pentru trei încărcături. Pistolul acesta nu face nici două parale; smucește și bate într-o parte și numai pînă la cincisprezece pași; dar, pus la tîmplă, poate fără îndoială să-ți sfarme țeasta.

Am hotărît să mor la Pavlovsk, la răsăritul soarelui, în parc, ca să nu deranjez pe cei din vilă. «Explicația» mea va furniza poliției datele necesare. Amatorii de cazuri psihologice și cei ce vor manifesta vreun interes n-au decît să tragă din conținutul ei concluziile ce le vor crede de cuviință. N-aș vrea totuși ca manuscrisul meu să fie dat publicității. Îl rog pe

prinț să-și păstreze o copie și să dea alta Aglaiei Ivanovna Epancina. E ultima mea dorință. Testez scheletul meu Academiei de medicină, în interesul științei.

Nu mă recunosc supus judecății nimănui; știu că acum sînt în afara puterii oricărei jurisdicții. M-a amuzat mult o ipoteză pe care am făcut-o mai zilele trecute: ce-ar fi, mi-am zis, dacă mi-ar trăsni așa din senin să omor pe cineva, oricine ar fi, să asasinez chiar și zece persoane, în sfîrșit să comit o crimă oribilă, care s-ar considera ca cea mai înspăimîntătoare, cea mai monstruoasă și abominabilă din lume și, întrucît tortura a fost desființată, ce păcăleală pentru tribunal cînd s-ar vedea în fața unui acuzat ce nu mai are de trăit decît două sau trei săptămîni! Aș muri în condiții civilizate, în spitalul lor, la căldură, îngrijit de un medic atent, și poate mult mai confortabil și într-o ambianță mult mai caldă decît la mine acasă. Nu înțeleg cum de nu trece ideea aceasta, măcar în glumă, prin minte oamenilor care se află într-o situație asemănătoare cu a mea? Sau poate că îi încearcă și pe ei asemenea gînduri; se găsesc doar și la noi destui șugubeți.

Și chiar dacă nu recunosc jurisdicția nici unui for constituit, în schimb sînt convins că nu voi scăpa de judecata acelorora care se vor repezi să mă judece după ce voi deveni un acuzat surd și mut. Nu vreau să plec fără a lăsa un răspuns — un cuvînt liber și nu impus — dar nu ca să mă justific, o, nu! Nicidecum! N-am de cerut iertare nimănui și pentru nimic, dar o fac pentru că eu însumi o doresc.

Iată, în primul rînd, o reflecție: cine, cu ce drept, în numele cărui principiu ar putea să-mi conteste acum dreptul de a dispune liber de aceste două sau trei săptămîni? Ce instanță judecătorească ar avea dreptul să se amestece? Cine are nevoie ca să fiu nu numai condamnat, dar să și aștept cuviincios ziua execuției? Poate fi aceasta cu adevărat necesar cuiva? O cere morala? Mă rog, dacă eram voinic și sănătos și aș fi încercat să-mi pun capăt vieții, care «ar putea fi utilă aproapelui meu» etc. etc. mai înțeleg, atunci morala ar fi fost în drept să-mi reproșeze, în numele unei vechi rutine, că mi-am permis să dispun de viața mea fără să-ntreb pe nimeni sau mai știu eu pentru ce altceva. Dar acum? Acum, cînd sînt așa de aproape de scadența fatală? Ce fel de morală este aceea care mai simte nevoia, pe lîngă tributul suprem, și de ultimul tău horcăit în momentul cînd îți dai cel din

urmă atom al vieții, ascultînd consolările prințului, care în argumentările lui în spirit creștinesc va ajunge, fără îndoială, la concluzia fericită că, în fond, e chiar mai bine să mori. (Creștinii de felul lui ajung întotdeauna la ideea aceasta, e calul lor de bătaie.) Și ce urmăresc ei cu ridiculii lor «copaci din Pavlovsk»? Să-mi îndulcească ultimele clipe? Cum de nu-și dau seama că, încercînd să mă smulgă gîndurilor mele pentru a mă lega de această ultimă iluzie de viață și iubire cu care dumnealor vor să mascheze zidul lui Meyer și tot ce este atît de sincer și firesc scris pe el, ei mă vor face și mai nefericit? Ce mă interesează natura și parcul vostru din Pavlovsk, răsăritul și apusul vostru de soare, cerul vostru albastru și chipurile voastre mulțumite și prospere, dacă tot festinul acesta fără de sfîrșit s-a inaugurat excluzîndu-mă numai pe mine, considerat chiar de la început indezirabil și nepoftit? Ce rost are, pentru mine, toată frumusețea aceasta, cînd, în fiecare minut, în fiecă clipă sînt conștient și trebuie să fiu conștient că n-am fost decît un avorton al naturii, în timp ce pînă și musculița care bîzîie împrejurul meu, scăldată într-o rază de soare, pînă și ea își are locul ei la acest ospaț, participă la corul comun al firii, se bucură de el și e fericită, iar eu n-am vrut să înțeleg pînă acum lucrul acesta numai din lașitate! O! Sînt convins că prințul și ceilalți ar vrea, pentru triumful moralei și al bunei-cuviințe, să mă facă să rostesc, în locul tuturor acestor vorbe «perfide și înveninate», celebra și clasică strofă a lui Millevoye⁷²:

O, puissent voir votre beauté sacrée

Tant d'amis sourds à mes adieux !

Qu'ils meurent pleins de jours, que leur mort soit pleurée,

*Qu'un ami leur ferme les yeux !**

Dar fiți siguri, oameni naivi ce sînteți, că și în această strofă atît de pilduitoare, în această binecuvîntare academică, adresată lumii în versuri franțuzești, se ascunde fără voia poetului atîta amărăciune veninoasă, o ură atît de neîmpăcată, colcăind de mînia revărsată în rime, încît nu-i exclus ca el

* O, fie ca de această sublimă frumusețe

Să se bucure atîți prieteni, surzi la cel din urmă rămas bun al meu !
Fie ca ei să moară la adînci bătrîneți, plînși de toată lumea
Și un prieten adevărat să le închidă ochii ! (Fr.).

însuși să fi luat această răbufnire de ură drept lacrimi de înduioșare. Și a murit cu iluzia aceasta; fie-i țărina ușoară! Să știți că există o limită a rușinii pe care omul o resimte în fața nimicniciei și neputinței sale, dar, odată depășită această limită, el găsește o plăcere imensă în chiar sentimentul rușinii... Sînt de acord că, înțeleasă astfel, umilința devine o forță uriașă, dar nu în sensul în care o concepe religia.

Religia! Admit că viața veșnică există și poate că întotdeauna am admis acest lucru. Să zicem că flacăra conștiinței a fost aprinsă prin voința unei forțe superioare, că această conștiință, rotindu-și privirea asupra lumii, a spus: «exist!» și că pe urmă, deodată, aceeași forță i-a poruncit să se stingă, pentru că așa trebuie, în numele unor imperative de ordin superior — și chiar fără a explica pentru ce anume — fie, admit totul, dar rămîne aceeași întrebare: ce nevoie mai era și de obediența mea? Nu se putea să fiu sfîșiat pur și simplu, fără să mi se ceară să-i cînt osanale celui care mă sfîșie? E cu puțință oare ca acolo sus să se simtă cineva într-adevăr jignit pentru că nu vreau să mai aștept cincisprezece zile? Nu cred, ci mai degrabă aș presupune că a fost nevoie, pur și simplu, de păcătoasa mea existență, de existența unui atom, pentru perfecționarea armoniei universale, pentru completarea a nu știu cărui plus sau minus, sau pentru vreun contrast oarecare etc. etc., după cum în fiecare zi se cere jertfa a milioane de ființe, fără moartea cărora restul lumii n-ar putea exista (deși, fie-mi îngăduit s-o spun, ideea aceasta în sine nu e prea generoasă). Fie și așa! Admit că nu era cu puțință o altă întocmire a lumii, adică fără această devorare reciprocă neconținută; sînt gata să admit că nu pricep nimic din toată întocmirea aceasta. Dar să fim bine înțeleși: admit toate astea, știu însă în același timp, și o știu absolut sigur, că de vreme ce mi s-a dat conștiința de sine, conștiința că «exist», puțin îmi pasă că lumea a fost întocmită strîmb și că altfel nici n-ar putea exista! Cine, așadar, și pentru ce ar putea să mă judece? Orice ați spune, ar fi absurd și nedrept.

De altfel, oricît de mare ar fi fost dorința mea, niciodată n-am putut să-mi închipui că nu există viață de apoi sau providență. Cel mai probabil e că toate astea există, dar că noi nu pricepem nimic din viața viitoare și din legile ei. Dar dacă e așa de greu, aproape cu neputință de înțeles acest lucru, cum e posibil să fiu făcut răspunzător pentru faptul de a nu

fi priceput și înțeles ceea ce este de nepătruns? E adevărat, spun ei, și, fără îndoială, o spune și prințul împreună cu ei, că tocmai aici e necesară obediența, că trebuie să te supui fără să cîrțești, din considerații etice, și că smerenia, umilința mea va fi cu siguranță răsplătită pe cealaltă lume. Înjosim prea tare providența cînd, de ciudă că nu sîntem în stare s-o înțelegem, îi atribuim felul nostru de a judeca. Dar, încă o dată, dacă omul nu poate s-o înțeleagă, este inadmisibil, o repet, ca el să fie făcut vinovat pentru ceea ce nu-i este dat să înțeleagă. Iar dacă este așa, cum pot să fiu judecat pentru că n-am înțeles adevărata voință și legile providenței? Dar, mai bine, să nu mai vorbim de religie.

De altfel, cred că-i destul. Cînd voi fi ajuns la rîndurile acestea, cu siguranță soarele va fi răsărit și «răsuna-va-n cer», iar o forță nemăsurată, de necuprins, se va fi revărsat peste tot pămîntul. Fie! Voi muri contemplînd acest izvor al forței și al vieții fără să mai rîvnesc la binefacerile ei. Dacă ar fi fost în puterea mea să nu mă nasc, cu siguranță că n-aș fi acceptat existența în condiții atît de batjocoritoare. Dar, cel puțin, e încă în puterea mea să-mi curm firul vieții, cu toate că zilele-mi sînt de fapt de mult numărate. Nu-i cine știe ce putere grozavă, după cum nu-i grozavă nici răzvrătirea mea.

Și acum o ultimă lămurire: dacă mor, nu-i din pricină că n-aș fi avut destulă forță să suport aceste trei săptămîni; o, aș găsi în mine atîtea forțe și, dacă aș vrea, mi-aș afla suficientă consolare în faptul că sînt pe deplin conștient de nedreptatea care mi s-a făcut; dar nu sînt ca poetul acela francez și nu vreau să mă consolez în felul acesta. În sfîrșit, e și un element de ispită la mijloc: limitîndu-mi timpul pe care-l mai am de trăit la trei săptămîni, natura mi-a îngăduit într-atît activitatea, încît se pare că sinuciderea ar fi singurul act pe care aș mai putea să-l întreprind cu șanse sigure de a-l duce pînă la capăt din propria mea voință. De, poate că tocmai asta mă ispitește: să profit de această ultimă posibilitate de acțiune. Și un protest poate avea uneori valoarea lui..."

Lectura „Explicației” se terminase; Ippolit se opri în sfîrșit...

În unele cazuri de încordare extremă, omul nervos, iritat și scos din fire atinge acel grad maxim de franchețe cînică, cînd nu mai ține seama de nimic și e gata să provoace orice scandal, ba e și dornic de așa ceva; se năpustește asupra oricui, cu intenția încă vagă, dar fermă, de a se arunca în

minutul următor din vârful clopotniței și de a pune astfel capăt tuturor nedumeririlor ce s-ar putea ivi cu acest prilej. O epuizare rapidă a puterilor fizice este de obicei semnul premergător al acestei stări. Încordarea extraordinară, aproape nefirească, care îl susținuse pînă atunci pe Ippolit, ajunsese la acest ultim grad de intensitate. Prin firea lui, acest băiat de optsprezece ani, ros de boală, părea firav ca frunza tremurătoare ce se desprinde din copac; dar, de îndată ce-și roti privirea asupra musafirilor — pentru prima oară de o oră încoace — disprețul cel mai arogant, cel mai jignitor se citi în privirea și în zîmbetul lui. Se grăbea să-și provoace ascultătorii. Dar și aceștia erau plini de indignare. Se ridicară furioși de pe locurile lor, împingînd zgomotos scaunele. Oboseala, vinul băut, încordarea nervilor făceau să se accentueze și mai mult confuzia și, dacă se poate spune așa, năclăiala impresiilor.

Deodată, Ippolit sări de pe scaunul său, de parcă l-ar fi smucit cineva.

— A răsărit soarele! strigă el, zăbind vîrfurile copacilor scâldați în lumină și arătîndu-le prințului ca pe o minune. A răsărit!

— Ai crezut poate că n-o să răsară? remarcă Ferdișcenko.

— Vom avea și astăzi o zăpușeală groaznică, mormăi cu un aer plictisit Ganea, care, cu pălăria în mînă, căsca și se întindea din toate încheieturile; te pomenești că ține așa toată luna. Mergem, Ptițîn?

Ippolit ascultă aceste vorbe surprins, aproape uluit; deodată păli îngrozitor și începu să tremure.

— Vrei cu tot dinadinsul să-ți arăți nepăsarea, ca să mă jignești, spuse el cu ochii țintă la Ganea. Ești un nemernic!

— Ei, bine! Omul acesta a ajuns într-un hal de nesimțire revoltătoare! zbiră Ferdișcenko. O lipsă de caracter nemai-pomenită!

— Pur și simplu e un imbecil, conchise Ganea.

Ippolit căuta să se stăpînească.

— Înțeleg, domnilor, începu el, tremurînd și oprindu-se la fiecare cuvînt, că am putut să-mi atrag răzbunarea dumneavoastră personală și... îmi pare rău că v-am plictisit cu aiurelile mele (arătă manuscrisul cu mîna), deși regret că nu v-am toropit de tot... (Zîmbi prosteste.) V-am chinuit mult, Evgheni

Pavlici ? se adresa el deodată lui Radomski. V-am chinuit, nu-i așa ?

— A durat cam mult, deși, ce să zic...

— Spune tot ! Fii sincer măcar o dată în viața dumitale ! stăruie Ippolit brutal și tremurînd de încordare.

— O, mi-e absolut egal dacă-i așa ! Fă bine, te rog și mă lasă în pace, răspunse Evgheni Pavlovici, întorcîndu-i spațele scîrbit.

Ptițin se apropie de Mișkin.

— Noapte bună, prințe, spuse el.

— Dar o să se împuște, nu vedeți ? Uitați-vă la dînsul ! strigă Vera speriată și se smuci spre Ippolit, apucîndu-l de braț. N-a spus chiar el că la răsăritul soarelui se omoară ? Ce mai stați ?

— Nu se împușcă, nici o grijă ! mormăiră cu răutate mai multe glasuri, între care și al lui Ganea.

— Domnilor, băgați de seamă ! răcni Kolea, repezindu-se și el la Ippolit și apucîndu-l de mîină. Uitați-vă numai la dînsul ! Prințe, prințe, ce-i asta ?

În jurul lui Ippolit se îngrămădiră Vera, Kolea, Keller și Burdovski ; toți patru se străduiau să-l rețină pe loc.

— Are dreptul, are tot dreptul !... se bilbîia Burdovski, care părea că-și pierduse capul și el.

— Dă-mi voie, prințe, ce hotărîre ai de gînd să iei în cazul de față ? îi dădea zor Lebedev, cu obraznicia omului amețit de băutură.

— Cum, ce hotărîre ?

— Dă-mi voie ; eu sînt stăpînul casei... deși, recunosc... cu tot respectul... Admit că și dumneata ești stăpîn aici, dar nu vreau ca în casa mea să se-ntîmple așa ceva... Asta-i.

— N-are să se împuște ; mofturi de mucos zevzec ! tună deodată, cu multă siguranță și plin de indignare, generalul Ivolghin.

— Bravo, generale ! aprobă Ferdișcenko.

— Știu că n-are să se împuște, preaonorate generale ; cu toate astea... ca stăpîn al casei...

— Ascultă, domnule Terentiev, spuse deodată Ptițin, care, după ce-și luase rămas bun de la prinț, întinse mîina și lui Ippolit, în manuscris e vorba, mi se pare, că-ți testezi scheletul Academiei ? E vorba chiar de scheletul dumitale, de propriile dumitale oase va să zică ?

— Da, osemintele mele.

— Așa da. E bine să fie totul absolut limpede, ca nu cumva să se-ntimple vreo greșeală; se spune că a mai fost un asemenea caz.

— De ce îl necăjești? interveni supărat prințul.

— Uite că l-au podidit și lacrimile, adăugă Ferdișcenko

Dar Ippolit nici gînd n-avea să plîngă. Făcu o mișcare, dar cei patru care-l înconjurau îl apucară din nou de brațe. Se auziră risete.

— Parcă ce altceva urmărea el: știa că o să săriți să-l țineți de brațe; de-aia v-a și citit caietelul lui, zise Rogojin. Rămii cu bine, prințe. Am înțepenit de atîta stat pe loc.

— Dacă ai avut într-adevăr de gînd să te împuști, Terentiev, spuse rîzînd Evgheni Pavlovici, în locul dumitale, după astfel de complimente, nu m-aș omorî, numai ca să le fac în necaz.

— Sînt nerăbdători să vadă cum am să-mi zbor creierii! se oțări Ippolit.

— Și acum mor de necaz că n-au să vadă.

— Așadar, și dumneata crezi că nu vor avea ocazia să vadă?

— N-am de gînd să te întărit, dimpotrivă, cred că e foarte posibil să-ți tragi un glonte în cap. Principalul e să nu te superi... rosti tărăgănat și cu un aer protector Evgheni Pavlovici.

— Abia acum îmi dau seama că am făcut o mare greșeală citindu-le din acest caiet, spuse Ippolit, uitîndu-se la Evgheni Pavlovici cu o neașteptată expresie de încredere, ca și cum ar fi cerut un sfat unui bun prieten.

— Situația e cam ridicolă, dar... crede-mă, nici nu știu ce să te sfătuiesc, spuse zîbind Radomski.

Ippolit îl fixă cu o privire aspră și fără a scoate o vorbă. Ai fi zis că în unele momente conștiința îl părăsea.

— Ba nu-i chiar așa, domnilor! Dați-mi voie, bodogănea Lebedev. Observați procedeul: „mă împușc, zice, în parc, ca să nu deranjez pe nimeni!” Dumnealui își închipuie că n-are să deranjeze pe nimeni dacă descinde pe treptele terasei, la trei pași de casă.

— Domnilor... încercă să intervină prințul.

— Nu, dă-mi voie, preastimate prinț, întrerupse cu arțag Lebedev, întrucît vezi și dumneata singur că nu-i de glumă, și cel puțin jumătate din musafirii dumitale sînt de aceeași

părere, fiind convinși că acum, după cuvintele pe care le-a spus aici, onoarea îl obligă să se impuște; prin urmare, ca stăpîn al casei, declar în fața martorilor că cer concursul dumitale.

— Dar ce trebuie să facem, Lebedev? Sînt gata să te ajut.

— Iată ce: mai întîi să i se ia numaidecît pistolul și munițiile cu care s-a lăudat adineauri. Dacă le predă fără să cricnească, accept, ținînd seama de starea lui de boală, să rămînă peste noapte aici, bineînțeles cu condiția de a fi pus sub directă mea supraveghere. Mîine însă va trebui să plece numaidecît; iartă-mă, prințe! În caz că se va opune și va refuza să-mi predea arma, voi fi silit să-l imobilizez, ținîndu-l de un braț, iar generalul de celălalt și voi pune să fie imediat anunțată poliția, care, bineînțeles, își va face datoria. În calitate de prieten, domnul Ferdișcenko nu va refuza să se ducă la secție.

Se iscă o zarvă mare. Lebedev fierbea și se rățoia, depășind orice măsură; Ferdișcenko se pregătea să se ducă la poliție. Ganea se îndirjea să susțină că nimeni nu se va impușca; Evgheni Pavlovici tăcea.

— Prințe, nu ți s-a întîmplat niciodată să cazi de la înălțimea unei clopotnițe? întrebă Ippolit în șoaptă.

— Nu-u, niciodată... răspunse naiv prințul.

— Îți închipui cumva că eu nu m-am gîndit la o asemenea explozie de ură? urmă Ippolit pe același ton, privindu-l pe prinț cu niște ochi scînteietori, ca și cum ar fi așteptat într-adevăr un răspuns de la dinsul. Ajunge! răcni el deodată, adresîndu-se tuturor celor de față. E vina mea... sînt cel mai vinovat dintre toți! Lebedev, uite cheia (scoase un portmoneu din buzunar și luă de acolo o verigă de oțel cu trei-patru cheițe); uite... asta, penultima... Kolea îți va arăta... Kolea! Unde-i Kolea? strigă el cu privirea ațintită asupra lui Kolea, fără să-l vadă însă. A, da... poftim, îți arată el; m-a ajutat să-mi împachetez lucrurile. Du-te cu dinsul, Kolea; în odaia prințului, sub masă... valiza mea... cu cheița asta, jos, într-o cutie... pistolul meu și cornul cu pulbere. Chiar el mi-a făcut valiza adineauri, domnule Lebedev, și o să-ți arate; dar cu condiția ca mîine, înainte de a pleca spre Petersburg, să-mi restitui pistolul. Ai înțeles? O fac pentru prinț, nu pentru dumneata.

— Așa da; va fi mult mai bine! zise Lebedev, luînd cheia și, cu un zîmbet veninos pe buze, se repezi în odaia de alături.

Kolea se opri, voi să spună ceva, dar Lebedev îl trase după dînsul.

Ippolit se uita la musafirii care rîdeau. Prințul observă că dinții bolnavului clănțăneau ca într-un acces de friguri.

— Ce ticăloși sînt cu toții ! șopti iar Ippolit la urechea lui Mișkin, într-un fel de exasperare.

De fiecare dată cînd îi spunea ceva prințului, se apleca spre el și cobora glasul.

— Lasă-i ; ești prea slăbit...

— Îndată, îndată... plec îndată.

Și brusc, cu o mișcare febrilă, îl îmbrățișă pe prinț.

— Mă crezi poate nebun ? îl întrebă, uitîndu-se țintă la el, cu un ris ciudat.

— Nu, dar dumneata...

— Îndată, îndată, taci ; nu spune nimic ; o clipă... vreau să mă uit în ochii dumitale... Stai așa, ca să te privesc. Vreau să-mi iau rămas bun de la un Om.

Stătu nemișcat și-l privi pe prinț în tăcere timp de vreo zece secunde ; era alb ca varul, cu fruntea îmbrobonată de sudoare, și se agăța în chip ciudat de Mișkin, ca și cum i-ar fi fost frică să se desprindă de el.

— Ippolit, Ippolit, ce ai ?... strigă prințul.

— Îndată... destul... mă duc să mă culc. Vreau numai să beau un pahar în sănătatea soarelui... Vreau, vreau neapărat, lăsați-mă !

Apucă repede o cupă de pe masă, se smulse din nou și într-o clipă ajunse la capătul terasei. Prințul dădu să fugă după el, dar întîmplarea făcu parcă inadins ca în același moment Evgheni Pavlovici să-i întindă mîna ca să-și ia rămas bun de la dînsul. Nu trecu nici o secundă și, deodată, un strigăt de spaimă izbucni din toate piepturile. Urmă apoi un moment de zăpăceală nemaipomenită.

Iată ce se întîmplase :

Ajungînd la capătul terasei, Ippolit se opri în fața scării ce ducea în parc și, în timp ce ținea cupa de șampanie în mîna stîngă, își vîrî mîna dreaptă în buzunarul paltonului. Din cele afirmate mai pe urmă de Keller, reieșea că Ippolit ținuse mîna în buzunar încă în timpul conversației lui cu prințul, pe care-l apucase de umăr cu mîna stîngă ; mîna dreaptă, vîrită în buzunar, susținea Keller, îi trezise o primă bănuială. În orice caz, un fel de presimțire îl făcuse să alerge după Ippolit.

Dar și el ajunsese prea târziu. Văzu numai lucind ceva în mîna lui Ippolit și cum acesta, într-o fracțiune de secundă, își duse la timp la un pistol mic de buzunar. Keller se repezi să-l apuce de braț, dar în aceeași clipă Ippolit apăsă pe trăgaci. Cocoșul căzu cu un țăcănit scurt, sec, dar nu răsună nici o împușcătură. În momentul cînd Keller, voind să-l imobilizeze, îl cuprinse pe Ippolit în brațe, acesta se lăsă să cadă moale în brațele lui, ca un om ce-și pierde cunoștința. închipuindu-și probabil că a fost lovit mortal. În clipa următoare, pistolul se afla în mîna lui Keller. Toată lumea se năpusti într-acolo. Ippolit fu așezat pe un scaun, adus în grabă de cineva; toți se îmbulzeau în jurul lui, toți vociferau, toți puneau întrebări. Auziseră cu toții țăcănitul sec al cocoșului și totuși omul era viu și nevătămat, fără nici o zgîrietură măcar. Ippolit ședea pe scaun, neînțelegînd ce se petrece cu el și plimbîndu-și doar pe chipurile celor prezenți privirea rătăcită. În momentul acela apărură, venind în fugă, Lebedev și Kolea.

— Rateu ? întrebau unii.

— Poate că nici n-a fost încărcat ? își dădeau cu părerea alții.

— E încărcat, anunță Keller după ce controlează pistolul, dar...

— Și cum se face că n-a luat foc ?

— N-avea capsă, lămuri Keller.

Ar fi greu de povestit scena penibilă ce urmă. Spaima de care fusese cuprinsă în primul moment toată lumea cedă brusc locul unei ilarități generale; ba unii rideau chiar în hohote, găsind în asta o satisfacție răutăcioasă. Plîngînd cu sughițuri, frîngîndu-și mîinile, Ippolit se arunca ba spre unul, ba spre altul, ca într-o criză de nervi; se duse pînă la Ferdișcenko și, apucîndu-l cu amîndouă mîinile, se jură că uitase, uitase cu totul să pună capsă, că a fost „o scăpare din vedere“ din partea lui și nicidecum ceva „intenționat“, că „toate capsele sînt aici, la el, în buzunarul vestei, zece bucăți“ (le arată la toată lumea); că n-a pus mai dinainte capsă, pentru că se temea ca nu cumva să se descarce în buzunar; se gîndea însă s-o pună la vreme și, uite, a uitat. Îi implora pe toți: pe prinț, pe Evgheni Pavlovici, pe Keller, să i se dea pistolul înapoi, ca să dovedească îndată tuturor că „onoarea lui e onoare“... că altminteri rămîne „dezonorat pentru totdeauna!“

În cele din urmă se prăbuși fără cunoștință. Îl transportară în cabinetul prințului, iar Lebedev, dezmeticit, de parcă i

s-ar fi luat cu mîna efectul băuturii, trimise îndată după un medic, rămînînd împreună cu fata și băiatul lui, cu Burdovski și generalul Ivolghin să vegheze la căpătîiul bolnavului. După ce Ippolit fu scos de pe terasă în nesimțire, Keller, cuprins de elan cavaleresc, se postă în mijlocul camerei, anunțînd cu glas răspicat :

— Domnilor, dacă cineva își va permite să susțină în gura mare că a fost ceva premeditat, lăsînd să se înțeleagă că acest tînăr nefericit a jucat o comedie, uitînd înadins să pună capsă, să știți că acela va avea de-a face cu mine.

Dar nu-i răspunse nimeni. Apoi, toată lumea se grăbi să plece. Ptițin, Ganea și Rogojin porniră împreună.

Prințul rămase mirat văzînd că și Evgheni Pavlovici se pregătește de plecare, renunțînd la explicația proiectată.

— Parcă voiai să-mi spui ceva între patru ochi ? îl întrebă Mișkin.

— Așa este, răspunse Evgheni Pavlovici, luînd loc pe un scaun și așezîndu-l pe prinț lîngă dînsul, dar acum m-am hotărît să las această convorbire pe altă dată. Îți mărturisesc că sînt puțin cam buimăcit, ca și dumneata, de altfel. Mi-am pierdut șirul ideilor ; și apoi ceea ce vreau să-ți spun este cît se poate de important și pentru mine și pentru dumneata. Vezi, prințe, cel puțin o dată în viață vreau să fac un lucru cu totul cîstit, adică fără vreun gînd ascuns ; cred însă că acum n-aș fi în stare de așa ceva ; îmi închipui, de altfel, că nici dumneata nu mai ești dispus... așa încît e mai bine să amînăm discuția noastră. Între timp, poate că lucrurile se vor mai limpezi ; să lăsăm să treacă trei zile, cît am de gînd să rămîn la Petersburg, și totul va deveni mai clar și pentru mine și pentru dumneata.

Cu aceste cuvinte, el se ridică din nou în picioare, încît era de neînțeles pentru ce se mai așezase adineauri. Prințul avu totuși impresia că Evgheni Pavlovici e nemulțumit și enervat, se uită la el cu ostilitate și că privirea lui nu mai e cea de adineauri.

— Acum te duci probabil la bolnav ?

— Da... mă cam îngrijorează, îngăimă prințul.

— Fii pe pace ; va trăi cu siguranță încă vreo șase săptămîni, și, cine știe, poate se și restabilește aici. Dar cred că e mult mai bine să-i faci vînt cît mai repede, chiar mîine, dacă poți.

— Mă gîndesc, nu cumva prin tăcerea mea l-am împins și eu la asta... și-o fi închipuit, te pomenești, că și eu m-am îndoit că e capabil să-și pună capăt zilelor? Cum crezi, Evgheni Pavlici?

— Exclus. Și așa ești prea bun că te necăjești pentru atîta lucru. Nu-ți mai face sînge rău. Am auzit, într-adevăr, vorbindu-se de astfel de cazuri, dar mărturisesc că n-am văzut niciodată un om să-și tragă un glonte în cap numai spre a fi lăudat, sau de supărare că nu a fost lăudat pentru intenția sa năstrușnică. Mai ales, n-aș fi crezut că cineva ar putea să-și manifeste cu atîta lipsă de jenă întreaga mizerie a slăbiciunii sale! În orice caz, ai face bine să-l dai chiar mîine afară.

— Crezi că ar fi în stare să facă o nouă încercare de sinucidere?

— Nici o teamă, acum n-o să mai încerce în nici un caz. Sfatul meu e totuși să te ferești de toți Lacenaire⁷³-ii ăștia autohtoni! Am mai spus și ți-o repet: crima este un refugiu prea frecvent pentru toate nulițățile astea lacome și nerăbdătoare.

— Ești dispus să vezi în el un fel de Lacenaire?

— Fondul e același chiar dacă situațiile sînt diferite. Și ai să vezi dacă acest domn nu-i în stare să asasineze și zece oameni doar așa, în „glumă“, după cum s-a exprimat adineauri. Aceste vorbe din explicația lui n-au să mă lase să dorm.

— Nu ți se pare că exagerezi?

— Mă uimești, prințe. Cum adică, vrei să spui că nu-l crezi în stare să omoare *acum* zece oameni?

— Nu știu ce să-ți răspund. Toate acestea mi se par foarte ciudate, dar...

— În sfîrșit, cum crezi, încheie Evgheni Pavlovici enervat. Ești un om plin de curaj, știu. Vezi numai să nu nimerești cumva și dumneata printre cei zece!

— Mai probabil e că nu va ucide pe nimeni, spuse prințul, uitîndu-se îngîndurat la Evgheni Pavlovici. Acesta rîse cu răutate.

— La revedere, e timpul să plec. Apropo, ai remarcat dispoziția testamentară prin care lasă Aglaiei Ivanovna o copie după „Spovedania“ sa?

— Da, am remarcat și... nu-mi iese din minte.

— Asta-i. Și dacă mai pui la socoteală și „gluma“ cu cei „zece oameni“, face să meditezi puțin, rise din nou Evgheni Pavlovici și părăsi terasa.

Un ceas mai târziu, trecuse de ora trei după miezul nopții, prințul coborî în parc. Încercase să adoarmă, dar i-a fost cu neputință din pricina palpitațiilor. În casă, lucrurile reintraseră pe făgașul lor normal și toată lumea se liniștise ; bolnavul dormea, iar medicul, chemat în grabă, nu găsi nimic grav în leșinul lui ; Lebedev, Kolea, Burdovski se culcară în odaia bolnavului, ca să poată sta de veghe cu schimbul. Nu erau prin urmare motive de prea mare îngrijorare.

Neliniștea prințului însă, departe de a se potoli, creștea cu fiecare clipă. Rătăcind pe aleile parcului și aruncînd priviri absente în juru-i, se opri deodată mirat cînd se pomeni în rondul din fața gării, cu rîndurile de bănci goale și pupitrele fanfarei. Fără să-și poată explica de ce, locul i se păru oribil. Făcu cale întoarsă și se depărtă în grabă, apucînd pe drumul pe care mersese cu o zi înainte împreună cu familia Epancin. Ajungînd la banca verde, unde i se dăduse întîlnirea, se așeză și, cu totul neașteptat, izbucni într-un hohot de ris zgomotos, dar tot atît de brusc se stăpîni, inciudat împotriva lui însuși. Îl copleșea o tristețe fără margini : ar fi vrut să plece undeva, departe... nici el nu știa unde. Deasupra, pe o creangă de copac, cînta o pitulice ; o căută cu ochii printre frunze. Deodată, păsărica își luă zborul și în aceeași clipă el își aduse aminte de „musculița... scîldată într-o rază de soare“ despre care Ippolit a scris că „pînă și ea își are locul ei la festinul vieții, participă la corul comun al firii, în timp ce el nu e decît un avorton al naturii...“ Fraza aceasta, care îl frapase încă atunci, îi reveni subit în memorie. O amintire de mult adormită începu să reînvie și dintr-o dată se contură cu toată claritatea.

Era în Elveția, în cel dintîi an sau, mai bine zis, în cele dintîi luni ale tratamentului său. Arăta pe atunci ca un ade-vărat idiot ; vorbea anevoie și uneori nici nu înțelegea ce anume voiau de la el cei din jur. Într-o zi superbă, cu cerul limpede și însorit, pornise la plimbare în munți ; umblase mult, frămîntat de un gînd confuz, chinuitor, care refuza să se formuleze. În fața lui, cerul strălucea scîldat în soare ; un lac sclișea în vale, iar de jur împrejur orizontul luminos și vast se întindea la nesfîrșit. Sfîșiat de durere, contemplă îndelung această pri-veliște magnifică. Își aminti cum, plîngînd, își întindea brațele

spre azurul infinit. Îl tortura sentimentul că era cu desăvîrșire străin de toate astea, ca și cum nici n-ar fi existat pentru dînsul. Ce fel de festin e acesta, ce sărbătoare grandioasă și neconținută ce-l atrage mereu, de mult, încă din copilărie, și la care nu poate lua parte niciodată? În fiecare dimineață răsare același soare strălucitor, în fiecare dimineață curcubeul se resfiră deasupra cascadei și în fiecare seară colo sus, în depărtare, la capătul cerului senin, vîrfurile cel mai înalt al creștelor nîse îmbracă purpura vîlvăților învoalte; „musculița care bîzîie în jurul lui, scăldată într-o rază de soare, își are locul ei la acest ospăț, participă la corul comun al firii, se bucură de el și e fericită”; un firicel de iarbă, cît de mic, crește și e fericit! Orice ființă își are drumul ei, îl cunoaște, sosește și pleacă cîntînd; numai el singur nu știe nimic, nu înțelege nimic, nici glasul oamenilor, nici glasul firii, e străin de toate — un avorton al naturii. O, desigur! Pe atunci, el nu putea să rostească aceste vorbe și nici să-și exprime gîndul; suferința rămînea în el mută; dar acum i se părea că toate acestea le spusese și atunci, pronunțase exact aceste cuvinte, și că fraza cu „musculița” Ippolit a luat-o chiar de la el, din cuvintele și lacrimile lui de atunci. Era convins de asta, și, nu se știe de ce, inima lui palpită la acest gînd...

Ațipi pe bancă, dar starea de agitație nu-l părăsi nici în somn. Cu o clipă înainte de a-l fura somnul, îl mai încercă gîndul că Ippolit ar putea să omoare zece oameni, și această presupunere absurdă îl făcu să zîmbească. În jurul lui domnea o liniște senină de vrajă; foșnetul molcom al frunzelor accentua parcă și mai mult senzația de calm și singurătate. În somnul lui zbuciumat i se arătau tot felul de vise tulburătoare, făcîndu-l să se înfioare în fiecă clipă. Dar iată că o femeie veni lingă dînsul; o cunoștea, o cunoștea chinuitor de bine; ar fi putut să-i spună numele oricînd, s-o deosebească dintr-o mulțime imensă, dar, lucru ciudat, acum părea că are o înfățișare cu totul alta decît aceea pe care i-o cunoscuse pînă atunci, și simțea o chinuitoare dorință de a nu recunoaște în ea pe acea femeie. După expresia de spaimă și de căință ce i se citea pe față, ar fi zis că-i o mare vinovată și chiar atunci săvîrșise o crimă îngrozitoare. O lacrimă tremura pe fața ei palidă. Îl chemă cu un gest al mîinii și-și duse degetul la buze, făcîndu-i parcă semn s-o urmeze în taină. Inima-i încetă să mai bată; pentru nimic în lume n-ar fi voit s-o creadă vinovată; dar își

dădea seama că în momentul acela se va-ntîmpla ceva groaznic, ceva ce-l va apăsa de acum înainte toată viața. Părea că ea ar fi voit să-i arate ceva în parc, nu departe de acolo. El se ridică de pe bancă, că s-o urmeze, și deodată un ris zglobiu și cristalin răsună alături; simți o mină în mina lui; apucă înfrigurat această mină, o strinse cu putere și în aceeași clipă se trezi în fața lui, în picioare, rîzînd cu poftă, stătea Aglaia.

VIII

Ea rîdea, dar pe față i se citea indignarea.

— Uite-l cum doarme! Dormeai, nu-i așa?! exclamă Aglaia cu un aer mirat și disprețuitor.

— A, dumneata ești! biigui prințul, care, deși nu-și revenise încă bine în fire, o recunoscuse surprins. A, da! Întîlnirea... ațipisem.

— Mi-am dat seama.

— Nimeni nu m-a deșteptat în afară de dumneata? N-a mai fost nimeni pe aici înaintea dumatăle? Îmi închipuiam că era... o altă femeie.

— Altă femeie?

În sfîrșit, prințul se dezmetici.

— A fost numai un vis, zise el îngîndurat; e ciudat să am un asemenea vis tocmai acum, în astfel de clipe. Ia loc...

O luă de mîna și o așeză pe bancă; se așeză și el lîngă dînsa și iar se adînci în gînduri. Fără a începe conversația, Aglaia se mulțumi să-l privească cu luare-aminte. Din cînd în cînd și Mișkin îi arunca cîte o privire cu totul absentă, ca și cum nici n-ar fi văzut-o. Aglaia se îmbujoră toată.

— A, da, se reculese prințul, Ippolit s-a împușcat.

— Cînd? La dumneata? îl întrebă ea fără a se arăta prea surprinsă. Aseară era încă în viață, mi se pare. Și cum ai putut să adormi după asta? strigă ea, însuflețindu-se deodată.

— Dar n-a murit. Pistolul n-a luat foc.

La insistența Aglaiei, prințul trebui să-i povestească numai-decît, și foarte amănunțit, tot ce se întîmplase în noaptea aceea. Îl zorea mereu să spună mai departe, dar tot ea îl întrerupea mereu cu noi întrebări, care, de fapt, nu aveau nici o legătură cu întîmplarea propriu-zisă. Între altele, ea ascultă cu mult

interes relatarea celor spuse de Evgheni Pavlovici și chiar ceru pe alocuri să-i repete cuvintele întocmai.

— Bine, ajunge ! Trebuie să mă grăbesc, spuse ea cînd prințul isprăvi. Nu pot rămîne aici decît o oră ; la opt, trebuie neapărat să fiu acasă, ca să nu bănuiescă nimeni unde am fost ; am venit cu un anumit scop ; am o mulțime de lucruri să-ți spun. Numai că acum m-ai făcut să-mi pierd șirul. Cît despre Ippolit, cred că pistolul nici nu trebuia să ia foc, i se potrivește mai bine. Dar ești absolut sigur că voia într-adevăr să se împuște și că n-a fost decît o poză, o mistificare ?

— O, nu, sînt convins că n-a fost nici o mistificare.

— Da, e mai plauzibil. Și zici că-și exprimase dorința în scris să-mi transmiți „Spovedania“ lui ? Atunci, de ce nu mi-ai adus-o ?

— Dar n-a murit. Trebuie să-l mai întreb.

— Nu-i nevoie să-l mai întrebi. Mi-o aduci negreșit. Îi va face, desigur, o mare plăcere ; bănuiesc că tocmai de aceea s-a gîndit să-și tragă un glonte în cap, ca după aceea să-i citesc eu spovedania. Să nu rîzi de vorbele mele, Lev Nikolaevici, căci e foarte probabil să fie așa cum spun.

— Nu rîd, pentru că și eu sînt aproape încredințat că în bună parte este așa cum ai spus dumneata.

— Ești încredințat ? Ai crezut și dumneata acest lucru ? se arată surprinsă Aglaia.

Întrebările ei se succedau cu repeziciune ; vorbea pripit și uneori părea că se încurcă, ba adesea nici nu-și termina vorba ; în fiecare clipă se arăta preocupată ca nu cumva să fie greșit înțeleasă ; într-un cuvînt, era pradă unei frămîntări neobișnuite și, cu toate că-și dădea curaj, afișînd un aer aproape sfidător, nu era exclus să fi fost și puțin înfricoșată. Purta o rochie simplă, de toate zilele, care o prindea de minune. Se așezase pe marginea băncii, tresărea și se îmbujora mereu. O uimi grozav faptul că Mișkin confirmă presupunerea ei cum că Ippolit a vrut să se sinucidă pentru ca ea să-i citească „Spovedania“.

— Fără îndoială, explică Mișkin, el ar fi dorit ca în afară de dumneata să-i aducem laude și noi, ceilalți.

— Cum adică să-i aduceți laude ?

— Adică... cum să-ți spun ? E foarte greu de explicat. El ar fi vrut și se aștepta probabil ca noi toți să venim în jurul lui, să-i spunem cît de stimat și iubit este, să ne rugăm de el

să nu se omoare. E foarte posibil să se fi gândit mai cu seamă la dumneata, mai mult ca la oricare altul, pentru că într-un asemenea moment ți-a pomenit numele, deși nu-i exclus ca nici măcar să nu-și fi dat seama că tocmai la dumneata se gîndește.

— Ei, uite, asta chiar că nu înțeleg de loc cum vine; se gîndea la mine fără să-și fi dat seama că se gîndește la mine? Și totuși mi se pare că înțeleg! Știi că și eu, de vreo treizeci de ori, chiar și la vîrsta de treisprezece ani, mi-am pus în gînd să mă otrăvesc, lăsînd o scrisoare prin care să arăt părinților motivul hotărîrii mele? Mă gîndeam și la efectul pe care-l voi produce; mă vedeam culcată în sicriu, iar pe toți ceilalți plîngînd în jurul meu și căindu-se că au fost așa de cruzi cu mine... De ce tot zîmbești? se întrerupse ea deodată, încruntînd sprîncenele. Vrei să spui că dumneata nu te gîndești la tot soiul de lucruri din astea cînd te lași furat de visuri în clipele dumitale de singurătate? Poate chiar te imaginezi feldmareșal sau, cine știe, că l-ai învins pe Napoleon!

— Ei bine, pe cuvîntul meu de onoare, tocmai la asta mă gîndesc, mai ales înainte de a adormi, răspunse prințul rîzînd, numai că întotdeauna, nu știu de ce, mă războiesc cu austriecii, nu cu Napoleon.

— N-am nici un chef să glumesc cu dumneata, Lev Nikolaevici. Cu Ippolit am să caut să stau de vorbă personal și te rog să-l înștiințezi de asta. Dar găsesc că e foarte urît din partea dumitale să judeci sufletul unui om cu atîta brutalitate, cum îl judeci pe Ippolit. Îți lipsește gingășia necesară în astfel de momente; în dumneata vorbește numai adevărul crud — prin urmare ești nedrept.

Prințul rămase pe gînduri.

— Mi se pare că dumneata ești nedreaptă cu mine; nu-i fac nici o vină din faptul că a putut să aibă asemenea gînduri, pentru că oricine în situația lui e înclinat, probabil, să gîndească astfel; de altminteri poate că nici nu s-a gîndit de loc, ci era numai o dorință a lui nemărturisită... voia să se întîlnească pentru cea din urmă oară cu oamenii, să le cîștige stima și dragostea — o năzuință atît de frumoasă; din păcate, lucrurile au ieșit pe dos; să fie cauza boala sau și altceva poate? Și apoi sînt unii care izbutesc în toate, pe cînd la alții totul iese anapoda...

— Te-ai referit desigur la dumneata, cînd ai făcut observația asta ? spuse Aglaia.

— Da, m-am gîndit la mine, răspunse Mișkin, fără să bage de seamă cîtă răutate era în întrebarea ei.

— Numai că, în locul dumitale, n-aș fi adormit ; va să zică, oriunde ai nimeri — adormi numaidecît ; nu-i de loc lăudabil.

— Dar n-am închis ochii toată noaptea ; ș-apoi am umblat mult, mult, m-am oprit lîngă estradă...

— Care estradă ?

— Estrada fanfarei, unde am ascultat ieri muzica ; de acolo am venit direct aici și, cum stam pe bancă și mă gîndeam, m-a furat somnul.

— Așa ? În cazul acesta, situația se schimbă în favoarea dumitale... Și ce ai căutat lîngă estradă ?

— Nu știu, așa... fără un gînd, anume...

— Bine, bine, să lăsăm asta ; mă întrerupi mereu și ce-mi pasă că ai trecut pe acolo ? Ziceai că ai visat o femeie, cine era ?

— Era... n-ai de unde s-o știi...

— Ba da, înțeleg, înțeleg prea bine. Și ții mult la ea... Cum ți-a apărut în vis, în ce fel ? Dar, la urma urmei, nu vreau să știu nimic, reteză ea deodată cu necaz. Nu mă întrerupe...

Se opri un moment ca să mai răsufle sau, poate, ca să-i treacă năduful.

— Iată motivul pentru care te-am chemat ; vreau să-ți propun să fim prieteni. Ce te zgîiești așa la mine ? adăugă ea aproape furioasă.

Într-adevăr, Mișkin se uita la dînsa, în acel moment, cu foarte multă atenție, observînd cum începe din nou să roșească. În asemenea cazuri, cu cît se îmbujora mai tare, cu atît se infuria mai mult împotriva ei însăși, lucru care i se citea în scînteierea ochilor ; de obicei, în clipa următoare ea își îndrepta minia asupra interlocutorului său, indiferent dacă acesta era vinovat cu ceva sau nu, și începea să se certe cu el. Știindu-se atît de sălbatică și sfioasă, Aglaia vorbea în general puțin și părea mai tăcută decît surorile ei, uneori chiar prea tăcută. Numai cînd împrejurările o sileau să iasă din rezerva-i obișnuită și mai cu seamă în asemenea cazuri delicate, se angaja în discuție cu un aer semeț, aproape agresiv și provocator. De obicei simțea dinainte momentul cînd începea sau era pe cale să roșească.

— Sau poate că nu vrei să-mi primești propunerea ? il înfruntă ea, privindu-l sfidătoare.

— Ba da, vreau, numai că nu era de loc nevoie... adică, am vrut să spun că n-am crezut că trebuie neapărat făcută o astfel de propunere, se fistici prințul.

— Dar cum ți-ai închipuit ? Altfel, ce rost avea să te chem aici ? Ce-ai crezut ? La urma urmei, poate că mă iei și dumneata drept o prostuță, cum mă socot toți cei de-acasă ?

— Nu știam că ei te socot o prostuță ; eu... eu nu sînt de această părere.

— Nu ? Foarte inteligent din partea dumitale. Dar, mai ales, formularea e inteligentă.

— După mine, ești poate chiar foarte deșteaptă cîteodată, urmă prințul ; adineauri ai spus o vorbă plină de înțelepciune. Referindu-te la îndoiala pe care am exprimat-o în privința lui Ippolit, ai spus : „În dumneata vorbește numai adevărul crud, prin urmare ești nedrept“. Rețin reflecția ; îmi va da mult de gîndit.

Aglaia se îmbujoră de plăcere. Toate aceste schimbări se produceau în ea cu multă spontaneitate și repeziciune. Prințul se însenină și el, văzînd-o încîntată, și rîse fericit.

— Ascultă așadar, reluă ea, te așteptam de mult ca să-ți spun toate astea ; încă de cînd mi-ai trimis scrisoarea aceea, și chiar de mai înainte, te așteptam... O parte din ce voiam să-ți spun ai auzit din gura mea ieri ; te consider omul cel mai cinstit și cel mai drept, mai cinstit și mai drept decît oricare altul, și dacă se spune că mintea ți-e... că din cînd în cînd ești bolnav la minte, e o nedreptate ; e părerea mea și am susținut-o sus și tare, luîndu-mă la ceartă cu toți ceilalți, deoarece chiar dacă ești cu adevărat bolnav la minte (n-ai să te superi, cred, pentru această afirmație, privesc chestiunea pe plan superior), în schimb, inteligența principală e mult mai dezvoltată la dumneata decît la oricare altul, e de o factură net superioară și la un grad la care ceilalți nici n-ar putea să viseze ; pentru că, de fapt, există două inteligențe, una fundamentală și una nefundamentală. Nu-i așa ? Spune, așa este ?

— S-ar putea să ai dreptate, abia izbuti să articuleze Mișkin, a cărui inimă începu să zvîcnească și să bată violent.

— Știam că ai să mă înțelegi, spuse ea cu gravitate. Prințul Ș. și Evgheni Pavlici nu sînt în stare să priceapă cum vine

chestiunea asta cu cele două inteligențe, și nici Alexandra ; dar, uite, mama a înțeles.

— Dumneata semeni mult cu Lizaveta Prokofievna.

— Cum asta ? Adevărat ? se miră Aglaia.

— Crede-mă.

— Îți mulțumesc, spuse ea după o clipă de gândire ; sînt tare fericită că semăn cu *maman*. Va să zică, o prețuiești mult ? mai adăugă ea, fără să-și dea seama de naivitatea întrebării.

— Mult, mult de tot și sînt încîntat că ai înțeles exact ce am vrut să spun.

— Și eu sînt încîntată, deoarece am observat că uneori... ceilalți își cam bat joc de ea. Acum ascultă motivul principal pentru care te-am chemat aici ; m-am gândit mult și, la urmă, te-am ales pe dumneata. Nu vreau să-și mai bată joc de mine cei de acasă ; nu vreau să fiu socotită drept o prostuță ; nu vreau să fiu mereu tachinată. Am înțeles totul din primul moment și l-am refuzat categoric pe Evgheni Pavlici, pentru că nu vreau să fiu mereu privită ca fată de măritat. Vreau... vreau, ei da, vreau să fug de-acasă și te-am ales pe dumneata să mă ajuti.

— Să fugi de acasă ? întrebă prințul surprins.

— Da, da, da ; să fug de-acasă ! strigă ea, aprinzîndu-se din nou și cu ochii scăpărînd de minie. Nu mai vreau să fiu silită într-una să roșesc. Nu vreau să roșesc nici în fața lor, nici în fața prințului Ș., nici în fața lui Evgheni Pavlici, și nici în fața oricui ar fi ; iată de ce te-am ales pe dumneata. Vreau să-ți spun totul, să-ți vorbesc chiar de lucrurile cele mai importante, dar nici dumneata să nu-mi ascunzi nimic. Vreau să fie măcar un singur om cu care să pot sta de vorbă așa cum aș sta cu mine însămi. Din senin, toți au început să-mi spună că te aștept și că sînt îndrăgostită de dumneata. Asta chiar înainte de a fi sosit dumneata și încă fără să le fi arătat scrisoarea dumatăle ; iar acum toată lumea nu vorbește decît despre asta. Vreau să fiu curajoasă, să nu-mi fie frică de nimic. Nu vreau să frecventez balurile lor, vreau să fac ceva folositor în viață. De mult voiam să plec. Sînt douăzeci de ani de cînd ei mă țin claustrată, iar acum nu se gîndesc decît să mă mărite. Încă la paisprezece ani, îmi pusesem în gînd să fug, așa fără minte cum eram atunci. Acum am chibzuit totul bine și te așteptam ca să-mi dai lămuriri asupra țărilor străine. Pînă

azi n-am văzut o catedrală gotică, vreau să mă duc la Roma, vreau să vizitez toate instituțiile științifice, vreau să studiez la Paris; tot anul trecut m-am străduit să învăț și să citesc tot felul de cărți, o sumedenie, am citit toate cărțile interzise. Alexandra și Adelaida citesc orice; ele au voie; mie încă nu-mi este îngăduit s-o fac și sint supravegheată. Nu vreau să mă cert cu surorile mele, dar de mult am declarat mamei și tatii că vreau să-mi schimb cu totul situația socială. M-am hotărît să mă dedic muncii de educație și mi-am pus toată nădejdea în dumneata, pentru că spuneai că iubești copiii. De ce nu ne-am ocupa împreună de educarea celor mici, dacă nu chiar acum, cel puțin mai târziu? Amîndoi vom duce o activitate folositoare; nu vreau să fiu fiică de general... Spune-mi, ești într-adevăr un erudit, un om foarte învățat?

— Vai! Nici pe departe.

— Păcat, te credeam foarte învățat... Cum mi-a intrat mie asta în cap? În sfîrșit, n-are a face, oricum ai să mă îndrumezi, deoarece te-am ales pe dumneata.

— Dar e absurd, Aglaia Ivanovna.

— Vreau să fug de-acasă, vreau! răspunse ea repede și cu noi fulgerări în ochi. Dacă nu primești, mă mărit cu Gavriila Ardalionovici. Nu vreau să fiu considerată acasă drept o femeie infamă și să mi se găsească Dumnezeu știe ce păcate.

— Ți-ai pierdut mințile? strigă prințul aproape sărind în sus. Ce ți se impută și cine-ți impută?

— Cei de acasă. toți, mama, surorile, tata, prințul Ș., chiar și urîciosul acela de Kolea al dumitale! Chiar dacă n-o spun pe față, dar o gîndesc. Le-am spus-o verde în ochi, și mamei și tatii. *Maman* a zăcut bolnavă toată ziua; a doua zi, tata și Alexandra mi-au spus că nici nu-mi dau seama de sensul cuvintelor pe care le îndrug. Le-am răspuns rîspicat că se înșeală, că înțeleg totul, sensul tuturor cuvintelor, că nu mai sint o fetiță și că încă de acum doi ani am citit două romane de Paul de Kock ⁷⁴, anume ca să aflu tot. *Maman*, cînd a auzit, era cît pe ce să leșine.

O idee nostimă îl străfulgeră pe Mișkin. Se uită atent la Aglaia și un zîmbet îi flutură pe buze.

Nici nu-i venea a crede că în fața lui era fata cea mîndră care odată îi citise cu atîta dispreț scrisoarea lui Gavriila Ardalionovici. Nu putea să înțeleagă cum sub această frumusețe severă și arogantă se poate ascunde un suflet de copil, care.

de fapt, *nici acum* nu era în stare să pătrundă sensul *tuturor cuvintelor*.

— Ai stat mereu acasă, Aglaia Ivanovna ? o întreabă el. Vreau să spun, adică, n-ai frecventat nici o școală, n-ai urmat vreun curs la nici un internat sau institut ?

— Nu, niciodată ; am fost ținută acasă ca într-o eprubetă și din eprubetă pășesc direct în căsnicie ; de ce zîmbești mereu ? Mi se pare că dumneata îți bați joc de mine și că te-ai dat de partea lor, spuse fata, încruntîndu-și amenințător sprîncenele. Nu mă supăra, și așa nu prea știu ce se petrece cu mine... Pun rămășag că ai venit aici pe deplin încredințat că sînt îndrăgostită de dumneata și că te-am chemat la o întîlnire de dragoste, sfîrși ea cu glas tăios, iritată la culme.

— Într-adevăr, ieri mă gîndeam cu teamă să nu fie așa cum spui, mărturisi cu candoare prințul (părea foarte încurcat), dar astăzi sînt încredințat că dumneata...

— Cum ? strigă Aglaia și buzișoara de jos începu deodată să-i tremure. Ți-era teamă ca nu cumva eu... ai îndrăznit să te gîndești că eu... Doamne ! Ți-ai închipuit poate că, invi-tîndu-te aici, am vrut să te atrag într-o cursă, ca să fim sur-prinși aici și să fii astfel silit să mă iei în căsătorie...

— Aglaia Ivanovna ! Ar trebui să-ți fie rușine să vorbești așa. Cum de a putut să incolțească în inima dumitale nepri-hănită un gînd atît de meschin ? Pun rămășag că nu crezi un cuvînt din cele ce spui și... nici măcar nu-ți dai seama ce spui !

Aglaia rămase cu ochii în pămînt, speriată parcă de cele ce a spus.

— Ba nu, nu mi-e rușine de loc, murmură ea încet. De unde știi că inima mea e neprihănită ? Cum ai îndrăznit atunci să-mi scrii o scrisoare de dragoste ?

— O scrisoare de dragoste ? Scrisoarea mea e o scrisoare de dragoste ?! A fost cum nu se poate mai respectuoasă, a fost un strigăt pornit din adîncul inimii în cel mai greu moment din viața mea ! Mi-ai răsărit atunci în față ca o lumină... eu n-am...

— Bine, bine, întrerupse Aglaia scurt, dar glasul nu-i mai era cel de adineauri ; dimpotrivă, părea acum plină de căință și aproape înspăimîntată ; mai mult, se plecă spre el, voind parcă să-i atingă umărul pentru a-l convinge să nu mai fie supărat și totuși străduindu-se să-i evite privirea. Bine, spuse ea grozav de rușinată, vād că am întrebunțat o expresie cît

se poate de nepotrivită. Asta pentru... pentru ca să te pun la încercare. Ia-o ca și cum n-aș fi spus nimic. Iar dacă te-am jignit, iartă-mă. Nu mă privi așa ; te rog, întoarce capul. Ai zis că a fost un gând meschin ; am făcut-o înadins, ca să te necăjesc. Cîteodată mi-e frică mie însămi de ceea ce-mi vine să spun și totuși o spun. Mi-ai mărturisit chiar acum că scrisoarea aceea a fost scrisă în momentul cel mai greu din viața dumitale. Știu la ce moment te referi. Ultimele cuvinte Aglaia Ivanovna le rosti în șoaptă, cu ochii tot în pămînt.

— Ah, dacă ai putea ști totul !

— Știu tot ! exclamă ea din ce în ce mai tulburată. Ai stat atunci o lună întreagă lingă ticăloasa aceea cu care ai fugit...

Spunînd asta, Aglaia nu mai roși ca înainte, ci păli brusc. Apoi, deodată, se ridică în picioare și rămase așa, cu privirea transportată, dar își reveni numaidecît și se așeză din nou ; totuși, multă vreme, buza de jos nu încetă să-i tremure. Urmă un răstimp de tăcere. Această tulburare neașteptată a fetei îl înmărmuri pe prinț, care nu izbutea să-i găsească o explicație.

— Nu te iubesc de loc ! declară ea deodată răspicat.

Mișkin nu răspunse nimic ; timp de un minut între ei se așternu din nou tăcerea.

— Îl iubesc pe Gavrilă Ardalionovici... spuse ea repede, dar abia deslușit, aplecînd și mai mult capul.

— Nu-i adevărat, rosti prințul aproape în șoaptă.

— Va să zică, eu mint ? Ba e adevărat ; i-am dat și cuvîntul, alaltăieri, chiar aici, pe banca asta.

Destăinuirea aceasta îl înspăimîntă pe prinț ; o clipă rămase pe gînduri.

— Nu-i adevărat, repetă el hotărît. Ai născocit asta chiar acum.

— N-am ce zice, frumos din partea dumitale. Dar să știi că el s-a îndreptat ; mă iubește mai mult decît propria-i viață. Și-a ars mîna sub ochii mei, ca să-mi dovedească că mă iubește mai presus de orice.

— Și-a ars mîna ?

— Da, mîna. N-ai decît să crezi sau să nu crezi, mi-e totuna !

Înainte de a răspunde, prințul iar se gîndi o clipă. În cuvintele Aglaiei nu era nici urmă de glumă, ci mai curînd supărare.

— Dacă ceea ce spui s-a petrecut aici, înseamnă că adusese o luminare cu el ? Altfel, nu văd cum...

— Da... adusese una. Ce-i așa de necrezut ?

— O luminare întreagă sau numai un capăt de luminare într-un sfeșnic ?

— Ei da... nu... o jumătate de luminare... un capăt... o luminare întreagă. N-are nici o importanță, lasă-mă !... Adusese și chibrituri, dacă vrei să știi. A aprins lumina și timp de o jumătate de ceas și-a ținut degetul la flacără ; ce, nu se poate ?

— L-am văzut ieri ; n-avea nici o arsură la mână.

Aici, Aglaia pufni în râs ca un copil.

— Știi de ce ți-am îndrugat minciuna asta ? Întrebă ea pe urmă cu o naivitate copilăroasă și cu buzele tremurând de un râs nestăpinit. Pentru că atunci când născoci ceva, dacă știi să strecori cu dibăcie și un amănunt neobișnuit, cu totul excentric, ceva ce se întâmplă foarte rar sau chiar niciodată, minciuna pare mult mai verosimilă. Am observat asta. Mie însă nu mi-a reușit, pentru că n-am știut să ticluiesc...

Deodată se încruntă iar, stăpînindu-și parcă efuziunea.

— Dacă deunăzi ți-am recitat *Cavalerul sârman*, urmă ea, uitîndu-se la prinț cu seriozitate și cu o oarecare tristețe în ochi, am făcut-o nu numai ca să-ți aduc laude dintr-un anumit punct de vedere, dar am vrut totodată să înfierz purtarea dumitale și să-ți arăt că știu totul...

— Ești foarte nedreaptă cu mine... și cu nenorocita despre care te-ai exprimat adineauri cu atîta cruzime, Aglaia.

— Pentru că știu totul, de aceea m-am exprimat așa ! Știu că acum șase luni i-ai cerut mîna în fața tuturor. Nu mă întrepru, vezi doar că vorbesc fără ocoluri și fără comentarii. Pe urmă, ea a plecat cu Rogojin ; apoi ai stat cu dînsa undeva, într-un sat sau într-un oraș, unde ea te-a părăsit, ca să fugă cu un altul. (Spunînd asta, Aglaia se înroși toată). Apoi s-a întors din nou la Rogojin, care-o iubește ca... un smintit. În cele din urmă, dumneata, alt deștept, cum ai auzit că s-a întors la Petersburg, te-ai și grăbit să alergi înapoi. Aseară ai sărit s-o aperi, iar acum, chiar adineauri, ai visat-o... Vezi că știu totul ; că doar pentru dînsa, pentru dînsa ai venit aici, nu-i așa ?

— Da, pentru dînsa, răspunse Mișkin cu glas scăzut ; apoi își lăsă capul în jos, trist și îngîndurat, fără să bănuiască măcar cu ce privire scăpărătoare îl fulgeră Aglaia. Am venit ca să aflu... nu cred în fericirea ei alături de Rogojin, cu toate că... într-un cuvînt, nu știu ce-aș putea face ca să-i fiu de folos, cum aș putea s-o ajut... Totuși, am venit.

Tresări, ridicându-și ochii spre Aglaia. Ea îl asculta cu o expresie de ură întipărită pe față.

— Dacă ai venit fără să știi pentru ce, înseamnă că o iubești mult, spuse ea în cele din urmă.

— Nu, n-o iubesc. O, dacă ai ști cu câtă groază îmi aduc aminte de timpul pe care l-am petrecut în preajma ei!

Un fior rece îi scutură trupul la aceste cuvinte.

— Spune-mi totul! porunci Aglaia.

— Nu-i nimic ce nu s-ar cădea să ascuți. De ce am ținut numaidecît să-ți povestesc toate acestea și să ți le spun numai dumitale — nu știu; poate pentru că pe dumneata te iubeam într-adevăr mult. Femeia-aceasta nenorocită este adînc convinsă că e ființa cea mai decăzută, cea mai vicioasă din lume. O, să n-o condamni, nu te grăbi să arunci cu piatra în ea. E prea chinuită de propria-i conștiință, conștiința dezonoarei sale nemeritate! Și care este vinovăția ei, Dumnezeu! O, ea strigă mereu, cuprinsă de deznădejde, că n-are nici o vină, că e victima unor oameni fără suflet, victima unui destrăbălat și ticălos; dar orice ți-ar spune, să știi că altfel gîndește și că, dimpotrivă, în sinea ei se crede vinovată în toate. Cînd am încercat să-i risipesc această întunecime din suflet, chinurile ei luau de fiecare dată proporții atît de înspăimîntătoare, încît inima mea va rămîne mereu însîngerată cîtă vreme îmi voi aduce aminte de acele momente cumplite. Știi pentru ce a plecat de la mine? Numai ca să-mi dovedească că e o ticăloasă. Și ceea ce-i mai înspăimîntător: poate că ea însăși nu-și dădea seama că o face numai ca să-mi dovedească acest lucru și că m-a părăsit de fapt dintr-o dorință ascunsă de a săvîrși o faptă rușinoasă, pentru a se învinovăți apoi: „Uite, ai săvîrșit o nouă mîrșavie, deci ești o lepădătură!“ Ah, poate că n-ai să înțelegi toate acestea, Aglaia! Știi că în conștiința dezonoarei care o chinuiește neîncetat ea găsește poate o anumită satisfacție, groaznică și nefirească, ca un fel de răzbunare împotriva culvii. Uneori izbuteam s-o împac cu ea însăși, s-o fac să se însenineze și să vadă lucrurile într-o altă lumină, dar îndată după aceea se tulbura din nou și în revolta ei ajungea pînă acolo încît mă învinuia chiar și pe mine, plină de amărăciune, că m-aș considera superior ei (cînd nici prin gînd nu mi-ar fi trecut așa ceva), pentru ca la urmă, cînd am cerut-o în căsătorie, să-mi declare că nu cerșește mila și nici ajutorul nimănui și că nu are nevoie ca „cineva s-o ridice pînă la el“. Ai văzut-o

ieri ; crezi oare că va fi fericită în mijlocul acelor oameni, că este o societate potrivită pentru ea ? Nici nu știi cât e de înzestrată și cât de adânc înțelege toate ! Uneori mă uimea !

— Și acolo îi țineai asemenea... predici ?

— O, nu ! continuă prințul îngândurat, fără să observe tonul răutăcios cu care-i pusese această întrebare. Eu tăceam aproape tot timpul. Adesea simțeam dorința de a spune ceva, dar, crede-mă, nu găseam ce să-i spun. Știi, în unele împrejurări e mai bine să nu spui nimic. O, da, am iubit-o, am iubit-o mult... dar la urmă... la urmă... pînă la urmă, ea a ghicit totul.

— Ce anume a ghicit ?

— Că aveam pentru ea numai un sentiment de milă și că... n-o mai iubeam.

— De unde știi, poate că ea s-a îndrăgostit cu adevărat de... moșierul acela cu care fugise ?

— Nu. O cunosc bine. Și-a bătut numai joc de el.

— Și de dumneata nu și-a bătut joc niciodată ?

— Nu-nu. Uneori mă lua în ris, dar numai în clipele de furie ; o, atunci îmi arunca reproșuri grele, spuse la minie, pentru ca apoi să sufere chiar ea ! Dar... pe urmă... ah... nu mă sili să-mi mai aduc aminte de toate astea !

Își ascunse fața în palme.

— Știi că îmi scrie mai în fiecare zi ?

— Va să zică, e adevărat ! strigă prințul îngrozit. Mi s-a spus, dar n-am vrut să cred.

— Cine ți-a spus ? întrebă Aglaia alarmată.

— Rogojin mi-a spus-o ieri, dar nu prea am înțeles mare lucru de la el.

— Ieri ? Ieri dimineată ? La ce oră ? Înainte de concert sau după ?

— După concert. Seara târziu, trecuse de ora unsprezece.

— Dacă-i vorba de Rogojin, atunci... Dar știi ce-mi spune ea în scrisori ?

— Nu m-aș mira de nimic ; e o smintită.

— Uite scrisorile (Aglaia scoase din buzunar trei scrisori, fiecare în plic deosebit, și le aruncă prințului). De o săptămînă mă imploră, mă conjură, mă îmbie să mă mărit cu dumneata. Ea... ei da, e deșteaptă, măcar că e smintită, și ai dreptate cînd spui că e mai inteligentă decît mine... Îmi scrie că mă adoră, că în fiecare zi caută prilejul să mă vadă, chiar și de departe. Îmi scrie că dumneata mă iubești, că ea știe asta, că a aflat-o

de mult și că acolo i-ai vorbit de mine. Vrea să te vadă fericit și e convinsă că numai eu aș putea să-ți dau această fericire... Scrisorile ei sînt atît de ciudate... și cu totul neobișnuite... nu le-am arătat nimănui pînă acum ; te-am așteptat pe dumneata ; poți să-mi spui ce înseamnă asta ? Nu te duce gîndul la nimic ?

— E curată nebulie ; asta dovedește că nu-i în toate mințile, blîgii prințul și buzele începură să-i tremure.

— Nu cumva te apucă plînsul ?

— Nu, Aglaia, nu plîng, răspunse el, privind-o în ochi pe tînăra fată.

— Dar ce trebuie să fac ? Sfătuiește-mă. Nu mai pot accepta să primesc asemenea scrisori !

— O, las-o, te implor s-o lași în plata Domnului ! strigă prințul. Ce să cauți dumneata în întunecimea asta ? Am să fac tot ce pot ca să nu-ți mai scrie.

— Atunci ești un om fără suflet ! strigă Aglaia. Cum, nu vezi că nu pe mine mă iubește, ci pe dumneata, numai pe dumneata ? ! E cu puțință ca dumneata, care o cunoști așa de bine, să nu fi înțeles totul ? Știi ce înseamnă asta, ce înseamnă aceste scrisori ? Gelozie, mai mult decît gelozie ! Crezi că-l va lua de bărbat pe Rogojin, cum scrie aici ? Se va omorî chiar a doua zi după cununia noastră !

Prințul se cutremură, simțind cum îi îngheață inima. În același timp, o privi cu mirare ; i se păru ciudat să constate că acest copil era de mult o femeie.

— Dumnezeu mi-e martor, Aglaia, că mi-aș da viața pentru liniștea și fericirea ei, dar... nu pot s-o mai iubesc, și ea știe asta !

— Atunci jertfește-te, e doar în firea dumitale ! Ești un om generos, un mare binefăcător ! Și nu-mi spune, te rog, pe numele mic. Adineauri mi-ai spus simplu „Aglaia“... Dumneata trebuie, ești dator s-o readuci la viața adevărată, trebuie să pleci împreună cu dînsa, ca să-i aduci alinare, să-i împaci sufletul. Și-apoi, o mai iubești încă.

— Nu pot să mă jertfesc în felul acesta, cu toate că o dată am vrut să mă jertfesc și... poate că aș fi în stare și-acum... Sînt sigur însă că alături de mine ar merge la pierzanie ; iată de ce o las. Trebuia s-o văd deseară, la ora șapte ; acum poate n-am să mă mai duc. În orgoliul ei, nu mi-ar ierta niciodată o asemenea dragoste și ne-am pierde amîndoi ! Nu-i de loc normal, dar aici totul e anormal. Spui că mă iubește, dar ce

fel de iubire e asta? Se poate vorbi de iubire după tot ce a trebuit să îndur? Nu, aici e cu totul altceva, și nu iubire!

— Cît ești de palid! spuse Aglaia speriată.

— Nu-i nimic; n-am dormit destul; mă simt slăbit, eu... noi am vorbit, într-adevăr, de dumneata atunci, Aglaia...

— Va să zică, e adevărat, ai fost în stare într-adevăr, să-i vorbești de mine și... și cum ai putut să mă îndrăgești, când nu m-ai văzut decît o singură dată?

— Nu știu cum. În bezna în care mă aflam atunci, visam... poate mi se năzăreau numai niște zori noi. N-aș putea să-ți spun de ce și cum m-am gîndit deodată la dumneata. N-am mințit atunci cînd ți-am scris că nu-mi dau seama. A fost un vis care s-a făurit în împrejurări atît de înspăimîntătoare... Pe urmă, mi-am văzut de ocupații, m-am apucat de studii și n-aș mai fi venit aici poate multă vreme, doi-trei ani poate...

— Va să zică, te-ai întors pentru dînsa?

Și ceva neobișnuit vibră în glasul Aglaiei.

— Da, pentru dînsa.

Se așternu o tăcere grea. Fata se ridică.

— Dacă afirmi chiar dumneata, încep Aglaia ezitînd, dacă însuși dumneata crezi că această... femeie a dumitale... e nebună, n-am ce-i face și mai ales o rog să mă scutească de fanteziile ei smintite... Așadar, te rog, Lev Nikolaici, să iei aceste trei scrisori și să i le zvîrli în obraz din partea mea! Și dacă, strigă deodată Aglaia, și dacă își mai permite o dată să-mi adreseze un singur rînd, spune-i că mă voi plînge tatii și o vor închide într-un ospiciu...

Mîșkin sări în sus și privi cu spaimă fața înfuriată a tinerei fete; pe urmă, deodată, un fel de ceață i se așternu înaintea ochilor...

— Exte exclus ca dumneata să nutrești asemenea sentimente... nu-i adevărat! Îngăimă el.

— Ba e adevărat! Este absolut adevărat! strigă Aglaia aproape cu desperare...

— Ce-i adevărat? Ce este absolut adevărat? răsună deodată un glas speriat lîngă ei.

Înaintea lor apăru Lizaveta Prokofievna.

— E adevărat că mă mărit cu Gavrilă Ardalionovici! Că îl iubesc pe Gavrilă Ardalionovici și că mîine fug cu el de acasă! răspunse Aglaia furioasă. Ai auzit? Ți-ai satisfăcut curiozitatea? Ești mulțumită acum? Și o luă la fugă spre casă.

Prințul voi să se îndepărteze, dar Lizaveta Prokofievna îl opri :

— Nu, domnul meu, fă bine și nu pleca ; ai amabilitatea să vii cu mine și să-mi dai anumite explicații... O, Doamne, ce chin ! Și n-am închis ochii toată noaptea.

Prințul o urmă.

IX

Intrînd în vila ei, Lizaveta Prokofievna nu mai fu în stare să meargă mai departe și se opri în prima cameră. Sleită de puteri, ea se prăbuși pe o canapea, fără a se sinchisi de Mișkin, uitînd chiar să-l poftască să șadă. Încăperea în care au rămas era un salon destul de mare, cu șemineu, cu o masă rotundă în mijloc ; flori multe pe suporturi împodobeau ferestrele ; în fund, o ușă cu geamuri se deschidea spre grădină. Adelaida și Alexandra apărură numaidecît și ele, uitîndu-se nedumerite și cu o întrebare mută la prinț și la Lizaveta Prokofievna.

În vilegiatură, domnișoarele Epancin se sculau de regulă pe la nouă ; numai Aglaia luase obiceiul, de vreo două-trei zile, să se scoale mai devreme ; se ducea să se plimbe prin grădină, dar nu chiar de la ora șapte, ci pe la opt sau chiar ceva mai tîrziu. Lizaveta Prokofievna, pe care tot felul de griji n-au lăsat-o să doarmă toată noaptea, s-a dat jos din pat la ora opt, aume ca s-o întîlnească pe fiica ei în grădină, fiind sigură că e acolo. Dar n-o găsi pe Aglaia nici în grădină, și nici în odaia ei. Mama, cuprinsă de neliniște, le trezi pe cele două fiice mai mari. Află de la servitoare că Aglaia Ivanovna ieșise în parc înainte de ora șapte. La această nouă extravaganță a năbădăioasei lor surori, Adelaida și Alexandra zîmbiră și-i atraseră atenția mamei că, dacă se duce s-o caute pe Aglaia în parc, aceasta ar fi în stare să se supere și e mai mult ca sigur că acum stă cu o carte în mînă pe banca cea verde de care vorbise acum trei zile și pentru care era cît pe-aci să se certe cu prințul Ș., fiindcă acesta nu găsea locul chiar așa de fermecător. Din mai multe motive, Lizaveta Prokofievna se arătă foarte speriată, văzîndu-și fata pe bancă alături de Mișkin și auzind vorbele ciudate ale Aglaiei. Dar, după ce-l aduse pe prinț în casă, generăleasa se întrebă cu teamă dacă nu cumva

se pripise în această împrejurare : „De ce adică nu s-ar cuveni ca Aglaia să se întâlnească și să discute cu prințul în parc, admitînd chiar că și-au dat o întâlnire de mai înainte ?”

— Să nu care cumva să-ți închipui, dragă prințe, zise ea domolindu-se, că te-am adus aici ca să-ți iau un interogatoriu... După cele petrecute aseară, aș fi preferat poate să nu te mai văd multă vreme, drăguțule...

Se opri o clipă, încurcată.

— Țineai să afli însă neapărat cum și pentru ce Aglaia Ivanovna și cu mine ne-am întâlnit astăzi ? sfîrși calm prințul.

— Ei bine, așa este, asta am dorit, se răsti Lizaveta Prokofievna, făcînd fețe-fețe. Nu mi-e frică să vorbesc deschis, pentru că nu jignesc și n-am vrut să jignesc pe nimeni...

— Dar e cît se poate de firesc ; nici vorbă nu poate fi de vreo jignire ; ca mamă, ai tot dreptul să fii la curent. Aglaia Ivanovna și cu mine ne-am întâlnit lîngă banca verde, astăzi de dimineață, exact la ora șapte. Aseară mi-a dat de știre printr-un bilețel că dorește să mă vadă ca să-mi vorbească într-o chestiune importantă. Am avut această întrevvedere și timp de o oră am vorbit de lucruri care o privesc exclusiv pe Aglaia Ivanovna ; asta-i tot.

— Firește că-i tot, domnul meu, și nu poate fi nici o îndoială că asta-i tot, spuse cu demnitate Lizaveta Prokofievna.

— Foarte bine, prințe ! spuse Aglaia, făcîndu-și apariția pe neașteptate. Îți mulțumesc din toată inima că nu m-ai crezut în stare să mă înjosesc pînă la minciună ! Ești satisfăcută, *maman*, ori vrei să-ți mai continui interogatoriul ?

— Tu știi că n-am avut niciodată motive să roșesc în fața ta, deși poate că ți-ar fi făcut plăcere, răspunse cu gravitate Lizaveta Prokofievna. Adio, prințe, și nu-mi lua în nume de rău că te-am deranjat. Nădăjduiesc că vei rămîne încredințat de întreaga stimă ce ți-o port.

Mîșkin salută pe rînd, înclinîndu-se în direcția doamnelor, și se retrase fără a rosti un cuvînt. Alexandra și Adelaida își șoptiră una alteia ceva, schițînd un suris. Lizaveta Prokofievna le privi cu asprime.

— N-am spus altceva, *maman*, o lămuri Adelaida rîzînd, decît că prințul a făcut o plecăciune impecabilă ; de obicei e tare neîndeminatic, ca un urs, iar acum, la plecare, a salutat cu distincție, în maniera lui... Evgheni Pavlici.

— Distincția și demnitatea sînt însușiri insuflate de inimă și nu se învață de la maestrul de dans, încheie sentențios Lizaveta Prokofievna și, fără să arunce măcar o privire spre Aglaia, urcă în odaia ei.

Cînd prințul ajunsese acasă, pe la ora nouă, găsi pe terasă pe Vera Lukianovna și pe servitoare, care tocmai isprăviseră de scuturat și de măturat după seara din ajun.

— Slavă Domnului, am isprăvit la timp ! spuse bucuroasă Vera.

— Bună ziua ! Mi se cam învîrte capul ; am dormit prost și m-aș culca puțin.

— Aici pe terasă, ca și ieri ? Bine. Spun celorlalți să nu vă deranjeze. Tata a plecat de-acasă.

Slujnica ieși. Vera voi s-o urmeze, dar se întoarse, apropiindu-se îngrijorată de prinț.

— Prințe, aveți milă de... nenorocitul acela ; nu-l alungați chiar astăzi.

— Nu, firește, nici gînd să-l dau afară ; poate să rămînă aici, dacă vrea.

— De aci încolo n-are să mai facă nimic și... să nu fiți prea aspru cu el.

— Bineînțeles. De ce aș fi ?

— Și mai cu seamă... să nu-l luați în ris.

— Asta în nici un caz !

Vera se-nroși.

— Sînt o proastă că spun asemenea lucruri unui om ca dumneavoastră... Și cu toate că sînteți obosit, spuse ea cu un zîmbet senin, dînd să plece, aveți în clipa asta niște ochi plini de bunătate... de fericire.

— De fericire, zici ? întrebă prințul cu vioiciune și rise într-adevăr fericit.

Aici însă, Vera — sinceră și spontană ca un băiețandru — se simți deodată stînjenită și, îmbujorîndu-se la față toată, plecă în grabă, cu același zîmbet senin.

„Ce ființă... încîntătoare !...” gîndi Mișkin și pe loc uită de ea. Într-un colț al terasei avea o canapea cu o măsută în față ; se așeză pe canapea, își acoperi fața cu mîinile și stătu așa vreo zece minute ; deodată, cu o mișcare bruscă, își viri îngrijorat mîna în buzunarul hainei și scoase cele trei scrisori.

Dar ușa se deschise iarăși și intră Kolea. Prințul se grăbi să vire scrisorile în buzunar, bucuros parcă să mai amîne momentul lecturii.

— Ce zici de întîmplarea asta ? spuse Kolea, așezîndu-se pe canapea și trecînd direct la subiect, ca toți cei de seama lui. Ce părere ai acum despre Ippolit ? Ai pierdut orice stimă față de el, nu-i așa ?

— Dar de ce, mă rog... Să știi însă, Kolea, mă simt foarte obosit... Și apoi, povestea asta e așa de tristă, încît nu știu dacă face s-o mai reluăm... Totuși, vreau să știu cum îi mai merge ?

— Doarme și are să mai doarmă încă vreo două ceasuri. Înțeleg, nu te-ai culcat de loc, te-ai dus să te plimbi în parc... După atîtea emoții... cred și eu !

— De unde știi că m-am plimbat în parc și că nu m-am culcat de loc ?

— Chiar acum mi-a spus Vera ; în ruptul capului nu voia să mă lase să intru ; dar nu m-a răbdât inima și am venit doar pentru o clipă. Două ceasuri am stat lingă bolnav ; acum l-am lăsat pe Kostea Lebedev în locul meu. Burdovski a plecat. Atunci, culcă-te, prințe dragă, noapte... sau, mai bine zis, ziuă bună. Dar, să știi, sînt zguduit.

— Firește... toate acestea...

— Nu, prințe, nu ; m-a zguduit „Spovedania“ lui. Mai cu seamă pasajul în care vorbește despre providență și despre viața viitoare. Are acolo o idee for-mi-dabilă !

Mîșkin îl privi cu duioșie ; venise de bună seamă cu o intenție precisă, să discute această idee formidabilă.

— Și nu ideea în sine interesează, cît, mai ales, împrejurările acestea cu totul neobișnuite ! Dacă o găseam la Voltaire, la Rousseau sau Proudhon, o remarcam desigur, fără a fi însă atît de impresionat. Cînd auzi însă vorbind în felul acesta un om care știe sigur că nu mai are de trăit decît zece minute, îți dai seama că asistezi la o superbă afirmare a mîndriei ! Este expresia supremă a independenței proprii demnități a omului ; este un act de înfruntare directă... Ei bine, aici avem de-a face cu o forță gigantică a spiritului ! Și după toate astea, să mai susții că a omis intenționat să pună capsă în pistol — dar e o presupunere atît de absurdă, atît de meschină ! Să știi că ieri ne-a păcălit pe toți ; a folosit un șiretlic ; eu nu-l ajutasem de loc să-și facă geamantanul și nici nu i-am văzut vreodată

pistolul ; el singur și-a strîns bagajele, dar, luat prin surprindere, m-am zăpăcit de tot. Vera mi-a spus că ești de acord ca el să rămînă aici ; îți jur că nu-i nici o primejdie, cu atît mai mult că nu-l slăbim din ochi ; mereu e cineva în preajma lui.

— În noaptea asta, cine a vegheat lîngă el ?

— Am stat pe rînd : Burdovski, Kosteia Lebedev și cu mine ; Keller a stat și el puțin, pe urmă s-a dus să doarmă la Lebedev, pentru că la noi n-avea pe ce să se culce. Și Ferdișcenko a dormit tot la Lebedev și a plecat pe la ora șapte. Generalul, care stă în permanență la Lebedev, a plecat și el... E posibil ca Lebedev să vină să te vadă cît de curînd ; te-a căutat, nu știu de ce ; a întrebat de două ori dacă te-ai întors. Să-l lăsăm să intre, sau nu ? Vrei probabil să te odihnești. Și eu mă duc să mă culc. A, da, voiam să-ți mai spun ceva. M-a uimit teribil generalul adineauri : pe la șase m-a trezit Burdovski ca să-l schimb ; am ieșit puțin și deodată dau cu ochii de general ; era așa de beat, că nici nu m-a recunoscut ; s-a oprit în fața mea năuc ; apoi deodată, își vine în fire și dă-i cu întrebările : „Ce face adică, bolnavul ? Veneam să mă interesez de bolnav...” zice. I-am dat raportul ce și cum. „Toate astea sînt bune, zice, dar veneam tocmai să te previn ; de aia m-am și sculat ; am motive să cred că față de domnul Ferdișcenko nu se poate vorbi orice și deci... trebuie să ne ținem gura“. Înțelegi, prințe ?

— Ce spui ? La urma urmei... toate astea puțin ne interesează.

— Firește că nu ne interesează ; doar nu sîntem francmasoni ! Chiar m-am mirat că generalul a găsit de cuviință să vină și să mă trezească din somn anume pentru asta.

— Zici că Ferdișcenko a plecat ?

— Pe la ora șapte ; a venit o clipă să mă caute ; vegheam la căpătiul lui Ippolit ; mi-a spus că se duce să-și împlinească somnul la Vilkin ; un bețivan ordinar, Vilkin ăsta ! Dar e timpul să plec ! Uite că vine și Lukian Timofeici... Prințul vrea să doarmă, Lukian Timofeici, fă cale întoarsă !

Lebedev intră cam țeapăn și salută cu un aer grav.

— Nu stau decît o clipă, mult stimat prinț, am venit cu o afacere, după mine, foarte importantă, spuse el cu jumătate gură și cu un ton neobișnuit.

Venea de pe drum și nici nu dăduse încă pe acasă ; avea încă pălăria în mînă. Părea îngrijorat și pătruns de un senti-

ment de excepțională demnitate personală. Prințul îl invită să se așeze.

— Ai întrebât de două ori de mine ? Tot mai ești preocupat de cele întâmplate aseară...

— Vorbești de băiatul acela de ieri, prințe ? A, nu ! Ieri, ideile îmi erau cam încilcitate... dar astăzi n-am de loc intenția să contrecarez planurile dumitale.

— Să contre... cum ai spus ?

— Am spus : să contrecarez : cuvînt franțuzesc, intrat, ca atîtea altele, în uzul limbii ruse ; de altfel, nu țin cîne știe ce la folosirea lui.

— Dar ce ai, de ești atît de grav și solemn astăzi, Lebedev ? întrebă prințul zîmbind. Răspici cuvintele, de parcă le-ai scanda.

— Nikolai Ardalionovici, se adresă Lebedev lui Kolea cu un glas aproape duios, avînd să-i comunic prințului ceva care privește direct...

— Da, da, firește, firește, nu-i treaba mea. Uite că m-am și retras ! La revedere, prințe, spuse Kolea și dispăru numaidecît.

— Îmi place băiatul ăsta, pentru că e deștept și înțelegător, spuse Lebedev, urmărindu-l cu privirea ; chit că uneori e tare sîcîitor, dar e un băiat isteț. Preastimate prinț, mi s-a întîmplat o nenorocire extraordinară aseară sau astăzi, disde-dimineată... nu pot încă să precizez momentul exact.

— Ce s-a-ntîmplat ?

— Mi-au dispărut patru sute de ruble din buzunarul hainei, preastimate prinț ; s-au evaporat ! adăugă Lebedev cu un zîmbet acru.

— Ai pierdut patru sute de ruble ? Ce păcat !

— Mai cu seamă pentru un om sărac, care trăiește din munca lui cinstită.

— Da, bineînțeles ; și cum a fost posibil ?

— Băutura-i de vină. Am venit la dumneata ca la providență, preastimate prinț. Suma de patru sute de ruble am primit-o de la un datornic ieri, la ora cinci după-amiază, după care m-am urcat în tren și m-am întors acasă. Portofelul era în buzunarul uniformei. Cînd m-am schimbat, am pus banii în buzunarul redingotei ; trebuia să-i am la mine, pentru a-i preda seara, la cererea cuiva... printr-o persoană pe care o așteptam să vină.

— Apropo, Lukian Timofeici, e adevărat că ai publicat în ziare un anunț cum că dai bani cu împrumut contra gaj în obiecte de aur și argint ?

— Printr-un interpus ; numele meu nu figura dedesubtul adresei din anunț. Dispunînd de un capital infim și dat fiind înmulțirea familiei, recunoaște și dumneata că o dobîndă modestă...

— Bine, bine ; voiam să știu numai ; iartă-mă că te-am întrerupt.

— Persoana imputernicită să ridice banii n-a mai venit. Între timp, l-au adus pe nefericitul acela ; eram după masă și, bineînțeles, bine dispus ; sosiseră musafirii, am băut... ceai și... spre nenorocul meu, m-am cam înveselit. Mai tîrziu, cînd Keller a venit și ne-a anunțat despre solemnitatea onomasticii dumitale și că ai de gînd s-o serbezi cu șampanie, atunci, scumpe și prea stimate prinț, eu, avînd o inimă (ceea ce, probabil, ai băgat de seamă, căci o merit), avînd o inimă nu spun sensibilă, dar recunoscătoare, lucru de care mă mîndresc, m-am gîndit că, într-o împrejurare atît de solemnă, nu puteam rămîne cu vechitura asta pe mine, și ca să te felicit personal, era mai nimerit să-mi pun uniforma, pe care o lepădasem venind acasă. M-am pus iarăși în ținuta de rigoare, după cum m-ai și văzut, probabil, prințe, toată seara. Cînd mi-am schimbat ținuta, am uitat portofelul în buzunarul redingotei... Adevărat se zice că, atunci cînd Dumnezeu vrea să pedepsească pe cineva, îi ia întîi mințile. Și de-abia azi-dimineață, pe la ora șapte și jumătate, cînd m-am trezit și mi-am adus aminte, am sărit ca un nebun din pat și glonț la redingotă — buzunarul gol ! Nici urmă de portofel !

— Da, neplăcută întîmplare !

— Exact : neplăcută ! Cu tactul dumitale incomparabil ai știut să găsești îndată cuvîntul potrivit. adăugă malițios Lebedev.

— Și totuși, cum vine asta... se neliniști prințul îngîndurat, e un lucru destul de grav.

— Grav ai zis ? Iată încă un cuvînt extraordinar de nimerit pe care îl găsești dumneata, prințe, pentru a defini...

— Lasă asta, Lukian Timofeici ! O vorbă sau alta, nu importă... Nu crezi că s-ar fi putut întîmpla, beat cum erai, să-ți cadă portofelul din buzunar ?

— Se poate. Totul e cu puțință cînd ești beat, după cum ai binevoit să te exprimi cu atîta sinceritate, preastimate prinț.

Dar în cazul acesta ce ne facem cu următoarea socoteală : dacă în timp ce-mi schimbam redingota lăsam să-mi cadă portofelul din buzunar, obiectul căzut trebuia să se afle acolo, pe podea. Și totuși obiectul lipsește !

— Nu l-ai vîrît cumva într-un sertar, în birou ?

— L-am căutat și am răscolit peste tot ; de altfel, n-am ascuns portofelul nicăieri și n-am deschis nici un sertar — țin minte foarte bine.

— În dulăpior te-ai uitat ?

— Asta am făcut-o în primul rînd, și astăzi am scotocit de mai multe ori acolo. De altfel, ce rost ar fi avut să-l pun în dulăpior, sincer — stimată prinț ?

— Îți mărturisesc, Lebedev, că asta mă cam pune pe gînduri. Așadar, cineva l-o fi găsit pe jos ?

— Sau l-a șterpelit din buzunar ! Nu există decît aceste două alternative.

— Asta mă neliniștește foarte mult ; dar cine ar putea să fie... Iată întrebarea !

— Fără îndoială, aceasta este întrebarea de căpetenie ; dumneata știi să găsești întotdeauna, cu o precizie uimitoare, cuvintele și ideile menite să definească cum nu se poate mai lămurit situațiile, excelentissime prinț.

— Dar isprăvește odată cu ironiile, Lukian Timofeici ! Aici...

— Ironii ?! strigă Lebedev plesnind din palme.

— Ei bine, lasă, doar nu-i caz de supărare ; aici e cu totul altceva... e vorba de oameni, și asta mă îngrijorează. Pe cime bănuiești dumneata ?

— Chestiunea e dificilă și extrem de... complicată ! Să bănuiesc servitoarea ? A stat tot timpul la bucătărie. Pe copiii mei, nici atît...

— Cred și eu !...

— Prin urmare, e cineva dintre musafiri.

— Dar e posibil așa ceva ?

— Absolut și totalmente imposibil și totuși negreșit și numai așa trebuie să fi fost. Sînt gata să admit însă, ba sînt și încredințat că furtișagul, dacă într-adevăr a fost un furtișag, nu s-a comis în timpul serii, cînd toată lumea era adunată aici, ci noaptea sau poate chiar spre ziuă, de către unul din cei ce au rămas să doarmă aici.

— Dumnezeu mare !

— Pe Burdovski și pe Nikolai Ardalionovici îi exclud din capul locului, pentru că ei nici n-au intrat la mine în odaie.

— Și chiar dacă ar fi intrat? Cine a rămas peste noapte la dumneata?

— Socotindu-mă și pe mine, am fost patru inși care am stat în timpul nopții în cele două odăi alăturate: eu, generalul, Keller și domnul Ferdișcenko. Prin urmare, trebuie să fie unul din noi patru!

— Unul din trei, vrei să spui, dar care anume?

— M-am numărat și pe mine, ca să fie după dreptate și în bună ordine; cred însă că vei fi și dumneata de acord, prințe, că n-aș fi putut să mă jefuiesc pe mine însumi, cu toate că s-au mai văzut și asemenea cazuri...

— Devii plicticos, Lebedev! întrerupse nerăbdător prințul. Revino la fapte și n-o mai lungi atît.

— Rămîn, prin urmare, trei și, în primul rînd, domnul Keller, om nesigur, cam bețivan și, în anume împrejurări, liberal cînd e vorba de buzunarul altuia; în rest, are mai curînd înclinații, ca să zic așa, de cavaler medieval decît de liberal. A rămas mai întîi aici, în odaia bolnavului, și abia după miezul nopții a venit la noi, pretextînd că nu poate dormi pe dușumeaua goală.

— Îl bănuiești pe el?

— L-am bănuît. Cînd am sărit din pat ca un nebun, pe la șapte și ceva, și m-am lovit cu palma peste frunte, l-am trezit imediat pe general, care dormea dus. Constatînd dispariția ciudată a lui Ferdișcenko, fapt care prin el însuși dădea de bănuît, am hotărît pe loc să-l percheziționăm pe Keller, care dormea ca... un... ca un buștean. L-am scotocit pe față și pe dos; prin buzunarele lui sufla vîntul; unde mai pui că toate pînă la unul erau găurite. Avea doar o batistă de bumbac albastră, cadrilată și în ultimul hal de murdărie. Apoi un bilețel de la o cameristă care-i cerea bani, amenințîndu-l și, în sfîrșit, binecunoscutul foileton, rupt ferfeniță. Asta-i tot ce s-a găsit la el. Generalul fu de părere că-i nevinovat. Pentru a ne încredința și mai bine, l-am trezit din somn, lucru ce n-a fost tocmai ușor. Abia a înțeles despre ce era vorba; s-a uitat la noi cu gura căscată și cu o expresie caraghioasă, nevinovată și chiar neroadă de om beat — nu, nu e el!

— Ce bine îmi pare! respiră prințul ușurat. Mi-a fost cam teamă pentru dînsul.

— Ți-a fost teamă ? Va să zică, ai avut motive să-l bănuiești ?
își îngustă pleoapele Lebedev.

— A, nu ; mi-a scăpat așa, fără nici un gând, răspunse prințul încurcat, am spus și eu prostește că mă temeam. Te rog, Lebedev, n-o mai repeta la nimeni...

— Prințe, prințe ! Cuvintele aumitale vor rămîne în adîncul inimii mele ca în mormînt !.. exclamă patetic Lebedev, strîngîndu-și pălăria la piept.

— Bine, bine !... Așadar, e Ferdișcenko ? Adică, dumneata îl bănuiești pe Ferdișcenko ?

— Da pe cine altul ? articulă încet Lebedev, uitîndu-se tîntă la prinț.

— Ei da, firește... nu rămîne decît el... Dar cum s-o dovedești ? Ai probe ?

— Probe am. Mai întîi că s-a făcut nevăzut la ora șapte sau pe la șase și ceva, dis-de-dimineață.

— Stai puțin. Kolea îmi spunea mai adineauri că Ferdișcenko a trecut pe la el pentru a-l anunța că se duce să-și împlinească somnul la... i-am uitat numele, la un prieten de-al lui.

— La Vilkin. Va să zică, Nikolai Ardalionovici ți-a și vorbit despre asta ?

— Nu mi-a spus nimic de furt...

— Nu știe, căci pentru moment păstrez secretul. Așadar, Ferdișcenko pleacă la Vilkin ; la prima vedere, nimic surprinzător în faptul că un bețiv se duce la alt bețiv chiar în zorii zilei și fără nici o treabă. Și totuși, am impresia că aici apare un indiciu : înainte de a pleca, dumnealui își lasă adresa... Acum fii atent, prințe ; se pune întrebarea : ce l-a făcut să-și lase adresa ?... Ce zor nevoie mare a avut să-l caute în mod special pe Nikolai Ardalionovici, făcînd deci un ocol, și să-i spună că se duce pentru restul nopții la Vilkin ? Pe cine poate să intereseze de ce pleacă și unde anume se duce ? Ce rost are să dea explicații ? Nu, nu ! Chestiunea e mult mai subtilă. E un rafinament hoțesc teribil ! „Poftim, adicătelea, nu caut să mi se piardă urma, cum ar putea cineva să mă bănuiască de hoție ? Care hoț lasă vorbă unde se duce, ca să fie găsit ?“ Într-un cuvînt, sîntem în fața unui exces de prevedere, a unei griji excesive de a înlătura orice bănuială și, ca să zic așa, de a-și șterge urmele pe nisip... Mă înțelegi acum, preastimate prinț ?

— Am înțeles foarte bine, dar asta nu dovedește încă nimic.

— A doua dovadă : urma dată e falsă și adresa inexactă. După un ceas, adică pe la ora opt, m-am dus la Vilkin. Stă aici, pe strada a Cincea, și de bine de rău îl cunosc. Ia-l pe Ferdișcenko de unde nu-i. Cu mare greutate am putut afla de la servitoare, care-i cam fudulă de-o ureche, că acum un ceas cineva a sunat așa de tare, încît a rupt șnurul de la clopoțel ; servitoarea n-a deschis, nevoind să-l trezească pe domnul Vilkin, sau poate că i-a fost lene să se dea jos din pat. Se întîmplă.

— Și acestea sînt toate dovezile dumitale ? Cam slabe.

— Dar, preastimate prinț, pe cine altul să bănuiesc, judecă și dumneata ? încheie cu glas înduioșat Lebedev, și un zîmbet șiret îi flutură pe buze.

— Ar trebui totuși să mai cauți o dată prin odăi, prin sertare, îi sugerează îngrijorat prințul, după ce se gîndi o clipă.

— M-am uitat peste tot, suspină și mai smerit Lebedev.

— Hm... și pentru ce, pentru ce a trebuit neapărat să-ți scoți redingota ? se necăji prințul și de ciudă lovi cu pumnul în masă.

— Întrebarea aceasta a mai fost pusă într-o veche comedie. Dar, preabunul meu prinț, am impresia că prea pui la inimă nenorocirea mea ! N-o merit. Adică, vreau să spun că eu personal n-o merit ; dar dumneata te chinuiești și pentru cel vinovat... pentru acest insignifiant domn Ferdișcenko ?

— Da, așa este, m-a cam tulburat știrea dumitale, întrerupse prințul cu un aer distrat și vizibil nemulțumit. Și ce ai de gînd să faci... dacă ești atît de sigur că-i Ferdișcenko ?

— Prințe, preastimate prinț, dar cine altul să fie ? continuă Lebedev pe un ton de înduioșare din ce în ce mai afectată. Căci însuși faptul că n-am pe cine altul să bănuiesc, deci imposibilitatea de a mai bănuî pe altcineva afară de domnul Ferdișcenko, este, propriu-zis, tot un fel de dovadă împotriva domnului Ferdișcenko. Iată deci și o a treia probă ! Căci, o repet, dacă nu-i el, cine altul ? Doar n-am să-l bănuiesc pe domnul Burdovski, he, he, he !

— E absurd !

— Cu atît mai puțin pe general, he, he, he !

— Asta ar fi prea de tot ! aproape că se răsti prințul de ciudă, răsucindu-se nervos pe scaun.

— Cum să nu fie prea de tot ? ! He, he, he ! Dar ce m-a făcut să rîd omul acesta, generalul adică ! Pornisem adineauri împreună, pe urmele proaspete, drept la Vilkin... Trebuie să-ți

spun că generalul a fost mai afectat chiar decît mine ; cînd l-am trezit, îndată ce am constatat lipsa portofelului, l-am văzut cum a făcut fețe-fețe, s-a roșit, a pălit și, la urmă, a fost cuprins de o nobilă indignare, dar atît de înverșunată cum nici nu m-aș fi așteptat. Ce suflet ales ! E adevărat că minte într-una, e o meteahnă a lui, dar e un om însuflețit de cele mai nobile porniri, un om cam sărăcuț cu duhul, dar te cîștigă prin inocența lui sufletească. Ți-am spus, preastimate prinț, că am pentru dînsul nu numai o slăbiciune, dar și un fel de afecțiune. Deodată îl văd că se oprește în mijlocul drumului, își descheie redingota, își descoperă pieptul. „Caută-mă, zice, l-ai percheziționat pe Keller, de ce să nu mă cercetezi și pe mine ? O cere dreptatea“. Mîinile și picioarele îi tremurau și era de o paloare înspăimîntătoare. „Ascultă, generale, i-am zis rîzînd, dacă altcineva mi-ar fi spus așa ceva despre tine, mi-aș fi retezat numaidecît capul cu propriile mele mîini, l-aș fi pus pe o tavă și astfel eu însumi l-aș fi oferit tuturor celor ce s-ar fi îndoit, spunîndu-le : «Vedeți capul acesta ? Ei bine, răspund pentru el cu propriul meu cap, iar de va trebui mă arunc și în foc». Iată, i-am zis, cît de mare încredere am eu în tine !“ La aceste vorbe, se aruncă la pieptul meu, tot în mijlocul străzii, izbucni în lacrimi și mă strînse în brațe, mai-mai să mă sugrume. „Tu ești, îmi spune, singurul prieten pe care-l am în nenorocirile mele !“ Ce om plin de simțire ! Pe drum, după aceea, îmi povesti, bineînțeles, o anecdotă în legătură cu întîmplarea noastră ; cică, în tinerețe, și el fusese o dată bănuít de un furt de cinci sute de mii de ruble ; dar a doua zi, luînd foc casa, el îl scăpă din flăcări pe contele care-l bănuia și pe Nina Alexandrovna, care era domnișoară pe atunci. Contele l-a îmbrățișat și l-a sărutat și așa a putut el s-o ia în căsătorie pe Nina Alexandrovna. A doua zi, sub dărimăturile clădirii mistuite de incendiu, s-a găsit și caseta cu banii dispăruți ; era o lădiță de fier, de fabricație englezească, prevăzută cu o broască secretă ; căzuse, nu se știe cum, sub scîndurile podelei și, dacă n-ar fi fost incendiul, nu s-ar fi știut niciodată ce devenise. Nu era nimic adevărat în toată povestea asta și totuși, vorbind de Nina Alexandrovna, îl podidi plînsul. E o persoană foarte distinsă Nina Alexandrovna, deși nu mă prea înghite.

— N-o cunoști ?

— Nu i-am fost prezentat niciodată, dar aș dori din tot sufletul s-o cunosc, fie numai pentru a mă justifica în fața

ei. Nina Alexandrovna este pornită împotriva mea și consideră că eu îi corup soțul, îndemnându-l și antrenându-l la băutură. În realitate, nu numai că nu-l corup, ci, dimpotrivă, îl temperez și poate că-l feresc de societatea unor oameni cu reputație dubioasă și de influența lor păgubitoare. Unde mai pui că mi-e prieten și-ți mărturisesc că acum nu l-aș mai lăsa de capul lui pentru nimic în lume ; unde se duce el, mă duc și eu, pentru că numai cu duhul blindeții îl mai poți domoli cât de cât. Acum, aproape că nu se mai duce pe la căpităneasa lui, deși tinjește în taină după ea și nu așteaptă decit prilejul să alerge acolo ; altminteri n-ar ofta și n-ar suspina atîta, nu știu de ce tocmai dimineața, cînd se scoală și-și încalță cizmele ; n-are bani, iată nenorocirea, căci nu-i chip să se ducă la dînsa cu mîna goală. Dumitale nu ți-a cerut bani, preastimate prinț ?

— Nu, nu mi-a cerut.

— Nu îndrăznește, dar cum ar mai face-o ! Mi-a mărturisit chiar el că ar fi vrut să ți se adreseze dumitale, dar se jenează, fiindcă, nu demult, i-ai mai împrumutat ; pe de altă parte, crede că ești hotărît să nu-i mai dai. Mi s-a destăinuit ca unui prieten bun.

— Dar dumneata nu-i dai bani ?

— Prințe ! Preastimate prinț ! Nu numai bani, ci viața mi-aș da-o pentru omul acesta... adică nu, nu vreau să exagerez, nu chiar viața, dar pentru dînsul aș primi bucuros să suport friguri, un buboi sau guturai, dacă ar fi la mare ananghie, căci îl consider un om excepțional ; din nefericire însă iremediabil pierdut în mocirla în care se bălăcește. Asta e — nu numai bani !

— Va să zică, îi dai totuși bani ?

— N-nu, nu i-am dat ; de altfel știe și el că n-am să-i dau ; și asta numai pentru binele și spre îndreptarea lui. Acum ține morțiș să vină cu mine la Petersburg. Plec la Petersburg, ca să-l surprind pe domnul Ferdișcenko pe urmele lui încă proaspete, întrucît sînt convinși că e acolo. Generalul fierbe și nu mai poate de nerăbdare, dar parcă îl văd cum o șterge de la gară ca să se ducă la căpitănesă. În ce mă privește, mărturisesc că nu numai că n-am să-l rețin, dar am tot interesul să-l las să plece și chiar ne-am înțeles dinainte ca, îndată după sosire s-o luăm fiecare în altă parte, ca să punem mîna mai ușor pe domnul Ferdișcenko. Îl voi lăsa deci să plece și, pe urmă,

mă voi duce să-l surprind la căpităneasa lui, ca să-l rușinez atît ca tată de familie, cît și ca om, în general vorbind.

— Numai să nu faci un scandal din asta, Lebedev ; pentru numele lui Dumnezeu, fără scandal, îl rugă prințul cu glas scăzut, pradă unei puternice neliniști sufletești.

— A, nu ; vreau numai să-l fac să se simtă și să văd ce mutră o să facă el, pentru că, după față, poți deduce multe lucruri, preastimate prinț, și observația este adevărată mai ales pentru un asemenea om. Ah, prințe ! Deși eu însumi sînt nenorocit, nu pot să nu mă gîndesc și la dînsul, la îndreptarea lui morală. În legătură cu aceasta aș avea o rugămintă, preastimate prinț, și mărturisesc că pentru asta am venit la dumneata : cunoști familia Ivolghin, ai stat acolo ; dacă ai vrea, preainimosul și bunul meu prinț, să-mi dai o mină de ajutor... în interesul exclusiv al generalului, spre binele lui...

Cu aceste cuvinte, Lebedev își împreună mîinile ca într-o rugă.

— Ce anume ? Ce ajutor aștepti de la mine ? Fii sigur că aș vrea să te înțeleg cît se poate de bine și să-ți fiu de folos, Lebedev.

— Tocmai fiindcă eram convins de acest lucru, mi-am permis să mă adresez dumitale ! Cred că prin intermediul Ninei Alexandrovna am putea realiza o supraveghere, ca să spun așa, un control asupra excelenței-sale chiar în sinul propriei lui familii. Din nefericire, n-am avut onoarea să-i fiu prezentat... Afară de asta, Nikolai Ardalionovici, care te adoră, ca să zic așa, pînă-n adîncul sufletului său tînăr, cred că ar putea și el să ne fie de folos...

— N-nu... Să n-o amesteci pe Nina Alexandrovna în afacerea asta... ferească Dumnezeu !... Și nici pe Kolea... În fond, pînă acum n-am înțeles prea bine ce anume urmărești, Lebedev ?

— Dar nu-i nimic de-nțeles ! obiectă cu foc Lebedev, abia stăpînindu-se să nu sară de pe scaun. Blîndețe și gingășie — iată leacurile cele mai potrivite pentru bolnavul nostru. Îmi dai voie, prințe, să-l privesc ca pe un bolnav ?

— Asta dovedește inteligența și delicatețea dumitale.

— Să-ți explic printr-un exemplu, pe care, pentru mai multă claritate, am să-l iau din viața practică. Ca să vezi cu ce fel de om avem de-a face : singura lui meteahnă ar fi că și-a pierdut mințile după căpităneasa aceea, la care nu se poate duce fără bani și la care am de gînd să-l surprind astăzi

și, o repet din nou, numai și numai spre binele lui ; să presupunem acum că n-ar exista la mijloc o căpităneasă și că ar săvârși o adevărată crimă, să zicem o faptă necinstită oarecare, o faptă infamantă (lucru de care, firește, e cu totul incapabil) ; ei bine, chiar și într-un asemenea caz, luându-l cu duhul blindeții și, ca să zic așa, cu un plan subțire, obținem orice de la el, pentru că e un om plin de o nobilă simțire ! Crede-mă, nu vor trece nici cinci zile și se va trăda singur ! va izbucni în lacrimi și va mărturisi totul, mai ales dacă vom proceda cu abilitate și cu tact și, în primul rînd, cu multă noblețe, instituind o strictă supraveghere din partea familiei și a dumatile, care să-l urmărească pas cu pas... Ah, preainimosul meu prinț ! adăugă Lebedev, sărind de pe scaun și cuprins de un fel de extaz. Eu nu afirm categoric că ar fi el... Sînt gata, cum s-ar zice, să-mi dau chiar acum tot sîngele pentru omul acesta ; dar recunoaște și dumneata că necumpătarea și... beția, și căpităneasa — toate laolaltă pot să-l ducă departe.

— Pentru un astfel de scop, firește, sînt gata oricînd să te ajut, zise prințul, dînd să se ridice de pe scaun, dar îți mărturisesc, Lebedev, că mă simt foarte îngrijorat ; spune-mi, crezi și acum... într-un cuvînt, dumneata singur ai spus că-l bănuiești pe domnul Ferdișcenko.

— Dar pe cine aș mai putea bănuia ? Pe cîne, preaneprihănite prinț ? răspunse Lebedev cu același zîmbet de smerenie și împreunîndu-și din nou mîinile a implorare.

Prințul își încruntă sprîncelele și se ridică în picioare.

— Vezi, Lukian Timofeici, orice eroare în acest caz ar fi un lucru îngrozitor. Ferdișcenko acesta... n-aș vrea să-l vorbesc de rău... dar Ferdișcenko... adică cine știe ? O fi chiar el !... vreau să spun că poate într-adevăr el ar fi în stare mai curînd... decît altul.

Lebedev era numai ochi și urechi.

Pe măsură ce se încurca, prințul devenea tot mai posomorît.

— Vezi, reluă prințul, plimbîndu-se în lung și în lat prin odaie și evitînd pe cît îi era cu putință să întilnească privirea lui Lebedev, am fost prevenit... mi s-a dat a înțelege că domnul Ferdișcenko ar fi un om față de care, pe lîngă toate celelalte, trebuie să fii foarte prudent, să te ferești să spui ceva... ce nu se cade. Înțelegi ? Îți spun asta, pentru că el poate într-adevăr să fie în stare mai mult decît altul... principalul e să nu facem o greșeală... mă-nțelegi ?

— Și de la cine deții informațiile astea despre domnul Ferdișcenko? tresări, plin de curiozitate, Lebedev.

— Așa, mi-a strecurat cineva în șoaptă; de altfel nici nu prea cred... mă indispuce faptul că am fost nevoit să-ți spun asta, dar te asigur că personal nu cred... e absurd... Ah, ce prostie am făcut!

— Dar știi, prințe, se inflcăără Lebedev, tremurînd de emoție. ceea ce spui dumneata e foarte important, e de cea mai mare importanță acum; adică să ne înțelegem, nu informația cu privire la domnul Ferdișcenko e importantă, ci felul cum a ajuns la cunoștința dumitale, de la cine anume ai aflat... (Spunînd asta, Lebedev se ținea scai după prinț, urmîndu-l pas cu pas de la un capăt la celălalt al camerei). Să-ți comunic atunci și eu ceva: adineauri, cînd ne duceam la Vilkin acela, generalul, după ce mi-a spus povestea cu incendiul, m-a făcut să înțeleg, bineînțeles colcăind de indignare, că domnul Ferdișcenko e un om de care trebuie să te păzești; vorbea atît de încîlcit și de confuz, că a trebuit să-i pun cîteva întrebări; felul în care mi-a răspuns dovedea că toate astea erau numai o născocire de-a excelenței-sale... Propriu-zis, mai mult e o înclinație nevinovată a firii lui ușuratică. Căci și minciunile-i vin numai din pricină că nu-și poate stăpîni slăbiciunea de caracter. Acum judecă și dumneata; dacă a mințit, lucru de care sint convins, cum se face că ai auzit și dumneata vorbindu-se de asta?! Îți dai seama, desigur, că atunci cînd mi-a turnat această noutate, el a inventat-o sub inspirația momentului; cine a putut atunci să-ți spună același lucru și dumitale? E important, e... foarte important și... ca să spun așa...

— Mi-a spus-o Kolea chiar acum, iar el o știe de la tatăl său, pe care l-a întîlnit în vestibul, adineauri, între șase și șapte, cînd ieșise nu știu pentru ce.

Și prințul povesti totul în amănunt.

— Ei bine. iată. în sfîrșit, ceva ce se poate numi o pistă! spuse Lebedev, frecîndu-și miinile și rizînd pe-nfundate. Exact așa mi-am închipuit și eu! Asta înseamnă că excelența-sa generalul și-a întrerupt pe la șase somnul inocent anume ca să-l trezească pe scumpul său fiu și să-l prevină de primejdia extraordinară pe care o prezintă vecinătatea domnului Ferdișcenko! Ca să vedeți numai ce om primejdios e domnul Ferdișcenko și cit de înduioșătoare este grija părintească a excelenței-sale, he, he, he!

— Ascultă, Lebedev, se tulbură prințul peste măsură, te rog să procedezi discret și prudent ! Să nu te apuci să faci zarvă ! Te rog, Lebedev, te implor... În cazul acesta, îți jur că te voi ajuta, dar să nu afle nimeni absolut nimeni !

— Fii pe pace, preainimosul, preabunul și preanobilul meu prinț ! strigă în culmea exaltării Lebedev. Te asigur că toate astea vor rămîne pe veci îngropate în inima mea, pătrunsă de o nobilă simțire ! Totul se va petrece fără scandal și fără zarvă. Vom acționa cu cea mai mare precauție. Discret și mină-n mină ! Discret și mină-n mină ! Că eu pînă și tot sîngele meu... Excelentissime prinț, și sufletul și mintea îmi sînt meschine deopotrivă, dar întreabă pe oricare individ, cît de josnic ar fi, sau chiar pe un ticălos, cu cine preferă să aibă de-a face : cu un nemernic ca și el, sau cu un om plin de nobilă simțire ca dumneata, neprihănite prinț ? Alegerea nu-i va fi grea : „Cu un om plin de nobilă simțire“ va răspunde el, și în asta se va afirma triumful virtuții ! La revedere, preastimate prinț ! Cu cea mai mare discreție... Cu cea mai mare discreție... în bună înțelegere.

X

Mișkin înțelese, în sfîrșit, de ce îl treceau fiori reci ori de cîte ori punea mîna pe cele trei scrisori și pentru ce tot amînase lectura lor pînă seara tîrziu. Dimineața, înainte de a se fi hotărît să deschidă unul din plicuri, se cufundă într-un somn greu pe canapea și avu un vis la fel de apăsător ca și cel precedent : din nou i se arată aceeași „criminală“. Îl privea cu ochii încărcăți de lacrimi scînteietoare pe genele ei lungi ; îl chema lîngă dînsa și, ca și mai adineauri, el se trezi stăpînit mereu de o dorință chinuitoare, dar irezistibilă de a-și aminti de chipul ei. Ar fi vrut să meargă numai decît la ea, dar nu se simți în stare ; la urmă, aproape exasperat, desfăcu scrisorile și se apucă să le citească.

Dar și scrisorile acestea păreau a nu fi decît tot un vis. Se întîmplă uneori să ai niște vise bizare, inimaginabile, absolut contrarii firii lucrurilor. Deșteptîndu-te, ți le reamintești cu o claritate surprinzătoare și rămîi uimit, ca în fața unui fenomen cu totul neexplicabil. Ții minte foarte bine, în

primul rînd, că rațiunea ți-a fost prezentă și lucidă în tot timpul acesta chinuitor de lung cînd te împresurau ucigașii, care — perfizi și vicleni — căutau să-și ascundă intențiile, să te înșele, prefăcîndu-se binevoitori și prietenoși, cînd, de fapt, aveau armele pregătite și nu așteptau decît un semn știut numai de ei ca să te lovească; îți aduci apoi perfect de bine aminte cu cîtă șiretenie ai știut, în cele din urmă, să-i păcălești, reușind să te ascunzi de primejdie; pe urmă îți dai seama că ei știu foarte bine de toată șiretenia ta și cunosc locul unde te-ai ascuns, dar se prefac a nu ști: dar iată că, printr-o nouă șiretenie, reușești din nou să-i derutezi, și toate astea ți le amintești cu multă precizie. Dar cum se explică totuși că în același timp rațiunea dumitale a putut să se împace cu o mulțime de aberații și situații absurde, absolut evidente, de care ți-era înțesat visul? Unul dintre ucigași s-a prefăcut sub ochii dumitale în femeie, iar din femeie într-un pitic oribil și viclean — și dumneata le-ai acceptat toate astea ca ceva firesc, aproape fără nici un fel de nedumerire, și aceasta chiar în timpul cînd, pe de altă parte, rațiunea dumitale, încordată la maximum, se manifesta cu o forță extraordinară, cu o capacitate teribilă de sesizare, șiretenie și logică! pentru ce apoi, trezindu-te din somn și revenind complet la realitate, ai senzația aproape de fiecare dată, uneori chiar ca o impresie de neuitat, că te desprinzi, o dată cu somnul întrerupt, de o enigmă rămasă nedeșlegată pentru dumneata? Absurditățile din vis te fac să zîmbești; în același timp însă simți în subconștient că împlerirea aceasta de absurdități ascunde o idee, da — o idee reală, ceva ce face parte din viața dumitale; ca și cum visul ți-a spus ceva nou, profetic, ceva de mult așteptat: impresia pe care o încerci este puternică, fie că-i plăcută ori chinuitoare, dar ce anume ți s-a sugerat și care e tîlcul ei adevărat — nu mai ești în stare nici să înțelegi și nici măcar să-ți mai reamintești.

Un efect aproape similar avu și lectura acestor scrisori. Dar și înainte chiar de a-și fi aruncat ochii pe ele, Mișkin simți că însuși faptul că ele existau, numai posibilitatea existenței lor semăna cu un coșmar. Cum s-o fi hotărit ea să-i scrie ei? se întreba, rătăcind singur în seara aceea (uneori fără să știe unde se află). Cum a putut să-i scrie despre asta și cum a fost cu putință să se nască în capul ei un vis atît de nesăbuit? Dar visul acesta era acum o realitate, și lucrul cel mai uimitor

pentru dînsul era că, în timpul lecturii acestor scrisori, el însuși începu să creadă în posibilitatea, ba chiar și în rațiunea de a fi a acestor visuri. Da, fără îndoială, fusese un vis, un coșmar, o nebunie, și totuși era aici și ceva adevărat, ceva chinuitor de real și dureros de adevărat, ceva ce îndreptățea acest vis, acest coșmar, această nebunie. Vreme de mai multe ceasuri el rămase pradă unor gînduri tulburi și, ca într-un delir, îi reveneau mereu în minte crîmpeie din acele scrisori, le frămînta în cuget și medita adînc asupra fiecăruia în parte. Ba uneori ar fi voit să-și spună că presimțise, ghicise toate acestea mai demult; i se părea că le avusese chiar sub ochi cu mult înainte, și că tot dorul și toate părerile de rău, toate suferințele și toate temerile lui de pînă atunci erau conținute în acele rînduri pe care le mai citise cîndva, demult.

„Cînd vei despături această scrisoare (așa începea prima epistolă), te vei uita, desigur, mai întîi la semnătură. Ea îți va spune și îți va lămuri totul, deci este de prisos să mă justific în fața dumitale sau să încerc o explicație. Dacă ți-aș fi cît de cît egală, ai putea vedea o insultă în îndrăzneala pe care mi-am luat-o; dar cine sînt eu, și cine ești dumneata? Sîntem doi antipozi, și distanța dintre noi e atît de mare, încît n-aș putea să te jignesc, chiar dacă aș voi“.

Și mai departe, în alt loc, scria :

„Să nu iei cuvintele mele drept o exaltare bolnăvicioasă a unei minți rătăcite, dar pentru mine ești perfecțiunea întruchipată. Te-am văzut, te văd în fiecare zi. Nu te judec; n-am ajuns să te consider o perfecțiune pe calea rațiunii, ci pur și simplu aceasta este credința mea. Dar am și un păcat față de dumneata: te iubesc. Nu-ți este îngăduit să iubești perfecțiunea, trebuie numai s-o recunoști ca atare și s-o admiri, nu-i așa? Și cu toate acestea sînt îndrăgostită de dumneata. Deși dragostea îi face pe oameni să se simtă egali, fii pe pace, nu te voi coborî pînă la mine nici chiar în cel mai intim gînd al meu. Ți-am scris «fii pe pace»; dar e cu putință oare ca dumneata să te tulburi?... Dacă ar fi în puterea mea, ți-aș săruta urmele pașilor. O! nici gînd să mă consider egala dumitale... Uită-te la iscălitură, dar uită-te mai repede!“

„Îmi dau seama (scria în altă scrisoare) că te unesc mereu cu el și nu te-am întrebat încă niciodată dacă-l iubești. El s-a îndrăgostit de dumneata de cum te-a văzut. Se gîndea la dumneata ca la «o rază de lumină»; sînt propriile lui vorbe, le-am

auzit din gura lui. Dar și fără aceste cuvinte am înțeles că ești pentru el ca lumina ochilor. O lună de zile am stat în preajmă-i și mi-am putut da seama că și dumneata îl iubești; voi doi sînteți pentru mine o singură ființă !“

„Să fie oare cu puțință (scria în alt loc) ? Ieri, cînd am trecut pe lângă dumneata, parcă te-ai înroșit la față. Dar nu, nu se poate; cred că mi s-a părut numai. Dacă te-ar tîri în spelunca cea mai infectă și dacă ți s-ar înfățișa viciul în toată goliciunea lui, nici atunci chiar n-ar trebui să roșești; ești deasupra oricărei jigniri. Poți să-i urăști pe cei josnici și lași, dar numai din pricina jignirii care o aduc altora, căci pe dumneata nici o insultă nu te poate atinge. Știi, eu cred că ar trebui chiar să mă iubești. Ceea ce ești pentru dînsul, ești și pentru mine: un spirit luminos; un înger nu poate să urască, dar nici să nu iubească nu se poate. Dar e posibil oare să iubești pe toată lumea, pe toți oamenii, pe tot aproapele tău ? Mi-am pus de multe ori această întrebare. Nu, desigur, și nici n-ar fi ceva firesc. Dragostea abstractă pentru umanitate ascunde aproape întotdeauna o iubire egoistă față de tine însuși. Nouă nici nu ne este dat să iubim altfel. Pe cînd la dumneata e cu totul altceva; cum ar fi posibil ca dumneata să nu iubești pe cineva măcar, de vreme ce nimeni nu se poate compara cu dumneata și ești deasupra oricărei jigniri, deasupra oricărei porniri personale ? Numai dumneata singură poți iubi fără egoism, numai dumneata poți, iubind, să treci peste propriul «eu» și să te dăruiești numai aceluia pe care-l iubești. Ah, cît de cumplit ar fi pentru mine să știu că din pricina mea ai simțit rușine sau minie ! Ar însemna decăderea și deci pieirea dumitale : deodată te-ai așeza pe aceeași treaptă cu mine...

Ieri, după ce te-am întîlnit, m-am întors acasă și m-am gîndit la un tablou. Pictorii îl zugrăvesc de obicei pe Hristos în spiritul legendelor evanghelice; eu l-aș zugrăvi altfel în tabloul pe care mi-l închipui; ar fi singur — apostolii îl părăseau citeodată. N-aș lăsa cu el decît un copilăș. Copilul se jucase alături sau poate îi povestise ceva în gînguritul lui copilăresc. Hristos l-a ascultat, dar acum a rămas pe gînduri, cu mîna uitată pe căpșorul bălai al copilului. Privește în zare, spre orizont; în ochi i se citește un gînd, cuprinzător cît universul; fața lui e tristă. Copilul s-a oprit din joaca și gînguritul lui, apoi a rămas nemișcat, sprijinindu-se cu coatele pe genunchii lui Hristos și, cu obrazul rezemat în mină, și-a ridicat căpșorul

în sus, privind țintă în ochii lui Hristos, cu un aer gînditor, pe care copiii îl au cîteodată. Soarele apune... Iată tabloul meu ! Dumneata ești inocența întruchipată și tocmai această inocență este însăși perfecțiunea dumitale. O, asta să n-o uiți niciodată ! Să nu-ți pese și să nu-ți faci gînduri din cauza pasiunii mele pentru dumneata ! De acum ești a mea, voi fi toată viața în preajma dumitale... În curînd am să mor“.

În sfîrșit, cea din urmă scrisoare conținea și aceste gînduri : „Pentru numele lui Dumnezeu, să nu-ți faci o părere greșită despre mine ; să nu-ți închipui, de asemeni, că mă umilesc scriindu-ți astfel, sau că aparțin categoriei de ființe pentru care umilința este o voluptate, chiar dacă o practică numai și numai din orgoliu. Nu. E adevărat, am și eu bucuriile mele, dar îmi vine greu să-ți explic asta. Mi-ar fi greu să mi-o deslușesc mie însămi, cu toate că mă frămînt atît. Știu numai că n-aș putea să mă umilesc nici chiar într-un acces de orgoliu. Iar pentru autoumилire, dintr-un imbold curat al inimii, nu mă simt capabilă. Prin urmare, nu mă umilesc cîtuși de puțin.

De ce vreau să vă unesc ? Pentru voi doi sau pentru mine ? Pentru mine, firește ; în asta găsesc dezlegarea tuturor frămîntărilor vieții mele ; mi-am spus-o mai demult încă... Am auzit că sora dumitale, Adelaida, văzîndu-mi portretul, s-ar fi exprimat că o astfel de frumusețe ar putea să răstoarne lumea. Dar eu am renunțat la lume ; îți vine să zîmbești sau, în cel mai bun caz, găsești ciudat că scriu aceste vorbe eu, cea pe care ai văzut-o împopoțonată cu dantele și diamante într-o societate de bețivi și de ticăloși ! Dar nu lua în seamă aparențele, pentru că eu aproape nici nu exist, și sînt conștientă de acest lucru ; Dumnezeu știe ce trăiește în mine, în locul meu. În fiecare zi îmi citesc sentința în cei doi ochi înspăimîntători care mă pîndesc fără încetare, chiar dacă nu-i văd în preajma mea. Acum, ochii aceștia *tac* (ei *tac* într-una), dar eu cunosc taina lor. Casa omului acestuia e sumbră, apăsătoare și ascunde o taină. Sînt sigură că are undeva, într-un sertar, un brici cu lama înfășurată în mătase, ca și ucigașul acela din Moscova ; și acela stătea cu maică-sa și-și înfășurase briciul în mătase, ca să taie o beregată. Tot timpul cît am stat la el acasă, mi se năzărea că pe undeva, sub podele, zace un cadavru, ascuns poate încă de tatăl lui, un cadavru acoperit cu o mușama, ca și cel de la Moscova, avînd la fel așezate împrejur sticle cu soluția Jdanov ; aș putea să-ți indic chiar și locul. El nu-mi

spune nimic, dar știu că mă iubește pînă într-atît, încît este exclus să nu fi început să mă urască. Nunta dumatăle și nunta mea se vor celebra în același moment ; așa, cel puțin, m-am înțeles cu el. Față de el n-am nici un secret. L-aș ucide de groază... Dar o să mă omoare el înainte... e alături de mine acum și îmi spune rîzînd că aiurez ; știe că-ți scriu dumatăle“.

Și tot așa, șiruri nenumărate de adevărat delir umpleau aceste scrisori. Una din ele, a doua, era lungă de tot : două coli de hîrtie format mare, scrise mărunt.

Prințul ieși în sfîrșit din parc, după ce, ca în seara precedentă, rătăcise multă vreme în neștire prin aleile lui întunecoase. Noaptea limpede și luminoasă părea și mai clară ca de obicei. „Să fie încă așa devreme ?“ gîndi el. (Uitase să-și ia ceasul). La un moment dat, i se păru că aude sunetele unei melodii venind de departe. „Cîntă muzica în rondul promenadei de lingă gară, probabil, gîndi iar ; de bună seamă, azi nu s-au mai dus acolo“. La gîndul acesta, uitîndu-se împrejur, se pomeni în dreptul vilei lor. Știa dinainte că va trebui să ajungă aici în cele din urmă și, cu inima strînsă, urcă treptele terasei. Nu-l întîmpină nimeni ; terasa era goală. Așteptă un moment, apoi deschise ușa spre salon. „Nu obișnuiesc niciodată să închidă ușa asta“, își spuse el ; dar nici în salon nu era nimeni și era aproape întuneric beznă. Deodată, ușa se deschise și intră Alexandra Ivanovna cu o luminare în mînă. Zărindu-l pe prinț, tinăra fată se opri mirată în fața lui, cu o întrebare mută în ochi. Trecuse probabil pe acolo ca să se ducă în altă odaie și nu se așteptase de loc să găsească pe cineva în salon.

— Prin ce întîmplare ai venit aici ? îl întrebă în cele din urmă.

— Eu... am venit... în treacăt.

— *Maman* nu se simte prea bine, Aglaia de asemenea. Adelaida s-a dus să se culce, și tocmai mă duceam și eu la culcare. Am stat toată seara acasă, singurele. Tata și prințul Ș. sînt plecați la Petersburg.

— Am venit... am venit să vă văd... acum...

— Dar știi cît e ceasul ?

— N-nu...

— Douăsprezece și jumătate. De obicei ne culcăm la unu.

— Ah ! credeam că... e numai nouă și jumătate.

— Nu face nimic ! rîse Alexandra. Dar de ce n-ai venit mai devreme ? Poate că ai și fost așteptat ?

— Credeam... credeam... biigui el, îndreptîndu-se spre uşă.

— La revedere ! Să vezi ce haz fac miine, cînd le povestesc întîmplarea asta.

Mişkin porni spre casă pe drumul ocolit de la marginea parcului. Inima îi bătea tare, gîndurile i se învălmăşeau şi totul în jurul lui părea un vis. Deodată, înaintea ochilor i se arată din nou vedenia care, în două rînduri, îi apăruse în ziua aceea. Femeia ieşi din parc şi se opri în faţa lui ; s-ar fi spus că-l aştepta acolo. El tresări şi se opri din mers ; ea îi apucă mîna şi i-o strînse tare. „Nu, nu era o vedenie !“

Şi iată că se găseau faţă-n faţă pentru întîia oară de la despărţirea lor ; ea îi vorbea, iar el se uita la dînsa tăcut, cu inima încărcată de suferinţă ! Ah, niciodată mai tîrziu el n-a putut uita această întîlnire şi, mereu, îşi aducea aminte de ea cu aceeaşi ascuţită durere. Ea se lăsă în genunchi în faţa lui, chiar acolo, în stradă, ca într-o rugă extatică ; speriat, el se dădu înapoi, dar ea îi apucă mîna ca să i-o sărute şi, întocmai ca în visul de adineauri, prinţul văzu lacrimi sclipind pe genele-i lungi.

— Ridică-te, ridică-te ! şopti el speriat, silindu-se s-o ridice. Ridică-te, te rog !

— Eşti fericit ? Fericit ? întrebă ea. Spune-mi numai un singur cuvînt : eşti fericit acum ? Azi, acum ? Ai fost la dînsa ? Ce ţi-a spus ?

Nu se ridica şi nici nu-l asculta ; aşa, în genunchi, ea îl întreba grăbită, vorbindu-i pe nerăsuflăte, ca şi cum ar fi fost urmărită de o poteră vrăjmaşă.

— Plec miine, cum mi-ai poruncit. N-o să-i mai scriu... Te văd pentru ultima oară, pentru cea din urmă ! Acuma, într-adevăr, pentru cea din urmă oară !

— Linişteşte-te, ridică-te ! o imploră el în culmea disperării. Ea îl apucă de miini, privindu-l în ochi cu nesaţ.

— Adio, îi spuse ea în sfîrşit, apoi se ridică şi se îndepărtă în grabă, aproape fugind. Prinţul îl zări deodată pe Rogojin apucînd-o de braţ şi depărtîndu-se cu ea.

— Aşteaptă-mă, prinţe ! strigă Rogojin. Mă întorc numai-decît.

Şi într-adevăr, peste cinci minute, Rogojin sosi la locul unde prinţul rămăsese să-l aştepte.

— Am urcat-o în trăsură, spuse el ; de la ora zece caleaşca o aşteaptă acolo, în colţ. Ştia că ai să-ţi petreci toată seara la

cealaltă. Ceea ce-mi scriseseși mai adineauri i-am transmis întocmai. N-are să-i mai scrie ; a făgăduit ; iar mâine, după cum ți-a fost vrerea, va pleca de aici. Dorea cu orice preț să te mai vadă o dată la plecare, cu toate că ai refuzat să te mai întâlnești cu ea : te-am așteptat aici, uite, pe banca aceea, pîndind întoarcerea ta spre casă.

— Chiar ea te-a luat cu dînsa ?

— Ei, și ce-i cu asta ? rînji Rogojin ; am văzut ceea ce, de fapt, știam. Și ce, parcă nu i-am citit scrisorile ?

— Cum, le-ai citit cu adevărat ? întrebă prințul, îngrozit la gîndul acesta.

— Dar bineînțeles : ori de cîte ori scria, îmi arăta scrisoarea. Ai băgat de seamă ce spune acolo, într-un loc, despre brici, he, he !

— E nebună ! strigă prințul, frîngîndu-și mîinile.

— Cine știe ? Poate că nu, murmură Rogojin mai mult ca pentru sine.

Prințul nu răspunse.

— Și acum, rămîi cu bine, spuse Parfion Semionîci, plec și eu mâine ; nu mi-o lua în nume de rău ! Dar bine, frate, adăugă el, întorcîndu-se brusc, de ce nu i-ai răspuns la întrebare : „Ești fericit, sau nu ?“

— Nu, nu, nu ! răcni prințul cu o durere sfișietoare.

— M-aș fi mirat grozav să te aud spunînd „da“ ! rise Rogojin cu răutate și se depărtă fără să privească înapoi.

I

Trecu o săptămînă de la întîlnirea celor două personaje ale povestirii noastre pe banca verde din parc. Într-o dimineață splendidă, pe la ora zece și jumătate, Varvara Ardalionovna Ptițina, care făcuse cîteva vizite matinale pe la diverse cunoștințe, se întoarse acasă cam tristă și îngîndurată.

Există oameni despre care e greu să spui ceva ce i-ar putea prezenta sub înfățișarea lor cea mai tipică, cea mai caracteristică; aceștia sînt așa-numiții oameni „obișnuiți“, „comuni“, care într-adevăr formează marea majoritate a oricărei societăți. În romanele și povestirile lor, scriitorii preferă de cele mai multe ori să ia tipuri din societate și să le reprezinte într-o zugrăvire imaginativă, artistică — tipuri care în realitate se întîlnesc foarte rar în ansamblul trăsăturilor lor și care totuși sînt mai reale decît realitatea însăși. Podkoliosin, în expresia lui tipică, poate că reprezintă și o exagerare, în nici un caz însă o ficțiune. Cîți oameni inteligenți, aflînd de la Gogol cum este acest Podkoliosin ⁷⁵, n-au constatat după aceea că zeci și sute de prieteni și cunoștințe de-ale lor seamănă grozav cu Podkoliosin, atît doar că ei nu știuseră pînă atunci că acesta li-e numele. În realitate se întîmplă foarte rar ca mirii să sară pe fereastră înainte de cununie, poate numai pentru simplul fapt — ca să nu mai vorbim de toate celelalte — că gestul în sine e destul de neplăcut; cu toate acestea, cîți miri, adesea oameni inteligenți și foarte de treabă, n-au fost în

situația de a se recunoaște în adîncul inimii, înainte de cununie, drept niște Podkoliosini. La fel și în căsătorie, chiar dacă nu toți soții strigă la orice pas : „*Tu l'as voulu, George Dandin* !”⁷⁸, totuși, o, Doamne, de cîte milioane și milioane de ori acest strigăt amarnic n-a fost repetat, de felurite glasuri, de către soții din lumea întreagă după luna lor de miere sau, mai știi, poate chiar și a doua zi după nuntă.

Așadar, fără a ne angaja în explicații mai aprofundate, vom arăta doar că, în realitatea concretă, trăsăturile tipice ale personajelor apar oarecum difuze și oameni de teapa lui George Dandin sau Podkoliosin există realmente, se agită și aleargă sub ochii noștri, zi de zi, numai că noi îi observăm sub aspectul acesta mai puțin închegat, mai estompat. Aducînd precizarea cuvenită respectului pe care-l datorăm adevărului integral, în sensul că în viața de toate zilele poate fi văzut, ce-i drept mai rar, chiar și tipul unui George Dandin luat în întregime, așa cum l-a creat Molière, vom încheia aceste considerații, care încep să semene a critică literară în genul celei practicate de reviste. Nu mai puțin adevărat este însă că în fața noastră rămîne totuși nerezolvată problema : ce să facă romancierul cu oamenii „comuni”, cu totul „obișnuiți”, și cum să-i înfățișeze cititorului, ca să-i facă cît de cît intereșanți ? Să-i ignoreze complet nu se poate, deoarece oamenii de rînd, la fiecare pas și în marea lor majoritate, sînt verigile necesare în lanțul întîmplărilor vieții ; dacă-i oitem, înseamnă că redarea noastră nu mai este veridică. Ar fi cu totul neveridic sau poate chiar și neinteresant să-ți umpli romanul numai cu oameni tipici sau, așa, numai pentru a ațîța interesul, cu oameni ciudați sau cum nici nu există în realitate. Sîntem de părere că scriitorul trebuie să știe să descopere nuanțe interesante și semnificative chiar și printre oamenii de rînd. Iar în cazul cînd însăși esența unor personaje obișnuite constă tocmai în acest caracter constant de mediocritate imuabilă sau, și mai degrabă, cînd, în pofida tuturor străduințelor extraordinare ale acestor indivizi de a evada cu orice preț din fîgașul comun al banalității și rutinei, ei sfîrșesc inevitabil prin a recădea pe același fîgaș ca expresie a platitudinii, atunci aceste personaje capătă și un caracter oarecum tipic de mediocritate, care nu vrea în ruptul capului să rămînă ceea ce este și caută, cu orice preț, să devină originală și de sine stătătoare, neavînd însă nici un fel de posibilități pentru a putea fi de sine stătătoare.

Din această categorie a oamenilor „obișnuiți” sau „mediocri” fac parte și unele personaje din narațiunea noastră, ale căror caractere n-au fost dezvăluite pînă acum (recunosc) îndeajuns cititorului. De pildă, Varvara Ardalionovna Ptițina, soțul ei, domnul Ptițin, și fratele ei, Gavriila Ardalionovici.

În adevăr, nu poate fi nimic mai supărător decît să fii, de pildă, bogat, dintr-o familie onorabilă, chipeș, cu oarecare studii, destul de inteligent, chiar bun la inimă, și să n-ai totuși nici un talent, nimic deosebit sau original în tine, nici măcar o ciudățenie mai aparte, nici o idee personală, să fii absolut „ca toată lumea”. Să zicem că ești bogat, dar nu un Rotschild; aparții unei familii onorabile, care însă nu s-a distins cu nimic, niciodată, într-un mod mai deosebit; ai o înfățișare plăcută, dar nu prea expresivă; studii destul de temeinice, dar nu știi cum să le folosești; ești inteligent, dar lipsit de idei personale; bun la inimă, dar îți lipsește generozitatea etc., etc. și așa în toate celelalte privințe. Indivizi de acest fel sînt foarte mulți pe lume, mult mai numeroși chiar decît s-ar părea; la fel cu toți oamenii, ei pot fi împărțiți în două mari categorii: unii mărginiți, alții „mult mai deștepți”. Cei dintîi sînt mai fericiți. Ce poate fi mai simplu pentru un om mărginit, „obișnuit”, decît să-și închipuie, de pildă, că e un om neobișnuit, original și să rămînă astfel, tot restul zilelor, pe deplin satisfăcut. A fost de ajuns ca unele din domnișoarele noastre să-și tundă părul, să-și pună ochelari albaștri și să se declare nihiliste, pentru a deveni perfect convinse că prin aceasta și-au format „convingeri” personale. A fost de ajuns ca cineva să simtă la un moment dat în forul lui lăuntric ceva ce aduce a sentimente generoase, general-umane, ca să fie de îndată încredințat că nimeni altul nu poate simți ca dînsul, că este un om înaintat în mersul dezvoltării sociale. A fost de ajuns ca cineva să prindă din zbor o idee sau să citească o pagină fără început și fără sfîrșit dintr-o carte ce i-a căzut întîmplător în mînă, pentru a căpăta pe loc convingerea că sînt „propriile lui idei” și că s-au născut în capul lui. Cinismul naivității, dacă se poate spune astfel, ajunge în asemenea cazuri pînă la absurd; pare neverosimil, dar întîlnești cazuri d-astea la orice pas. Acest cinism al naivității, această prezumțiozitate satisfăcută a omului mărginit, care nici măcar nu pune la îndoială existența reală a talentului său, a fost admirabil redată de Gogol în uluitorul său personaj locotenentul Pirogov. Acesta

nici nu se îndoiește că este un geniu, ba chiar superior oricărui geniu ; e atât de încrezut, că nici nu-și pune o asemenea întrebare ; de altfel, în general, nu-l frământă nici un fel de probleme. Marele scriitor s-a văzut nevoit în cele din urmă să-i tragă o bătaie zdravănă, pentru a da satisfacție simțului moral ultragiatiat al cititorului ; dar văzînd că omul său genial nu a reacționat la toate acestea în nici un fel, mulțumindu-se doar să-și netezească hăinuțele și să înghită o bucată de plăcintă pentru refacerea forțelor pierdute cu prilejul admoneștii, și-a desfăcut brațele cu uimire și l-a lăsat să fie judecat de cititori. Am regretat întotdeauna că scriitorul i-a atribuit marelui său erou un grad atât de mic, pentru că Pirogov e atât de plin de sine, că nu i-ar fi de loc greu să-și închipuie, pe măsură ce epoleții lui s-ar îngroșa și s-ar împodobi treptat cu fire tot mai strălucitoare, că ajunge în cele din urmă, să zicem, un mare comandant de oști ; și propriu-zis, nu este vorba că și-ar putea închipui, ci pur și simplu nu s-ar îndoi că este chiar așa ; de vreme ce a fost făcut general, cum să nu fie și comandant de oști ? Și cîți dintre ăștia nu provoacă adevărate catastrofe pe cîmpurile de bătălie ? Dar cîți de-alde Pirogov nu am avut noi în rîndurile literaților, savanților, propagandiștilor noștri ! Am zis „am avut“, dar cred că mai avem din ăștia și astăzi...

Gavrila Ardalionovici Ivolghin, unul din personajele narațiunii noastre, aparținea unei alte categorii ; făcea parte din categoria oamenilor „mult mai deștepți“, deși ardea, din cap pînă în picioare, de dorința de a fi original. După cum am arătat însă, categoria aceasta de oameni e mult mai nefericită decît prima. Chestiunea e că un om „obișnuit“ *deștept*, chiar dacă își închipuie la un moment dat (sau poate chiar și o viață întreagă) că este un om genial, deosebit de original, păstrează totuși, în adîncul inimii, un viermișor de îndoială, care îl duce uneori la exasperare ; iar dacă se resemnează, o face de aici încolo pe deplin înveninat de o puternică doză de vanitate refulată. E drept că în exemplificarea noastră am luat extrema și am folosit un caz excepțional ; în marea majoritate a cazurilor, la această categorie de oameni obișnuiți *mai deștepți*, lucrurile se petrec mai puțin tragic ; doar dacă la o vîrstă mai înaintată începe să-i supere ceva mai mult ficatul, atîta tot. Oricum însă, înainte de a se supune și a se resemna, oamenii aceștia se înverșunează unecri să-și facă de cap vreme înde-

lungată, din tinerețe și pînă la vîrsta resemnării, și tot numai din dorința de a fi originali. Se întîmplă și cazuri destul de ciudate ; din dorința de originalitate, îl vezi pe cîte unul, om dintr-o bucată de altfel, că este gata să comită și cîte o mîrșăvie, ba de multe ori se întîmplă ca nenorocitul să nu fie numai un om cinstit, dar și bun pe deasupra, susținător de familie, care mai întreține sau ajută cu banii lui muncii și pe cîte un străin de familia lui, și totuși o viață întreagă să nu-și găsească astîmpăr. Nu-l satisface nici pe departe și nu-l consolează gîndul că își îndeplinește atît de frumos îndatoririle de om, dimpotrivă, tocmai asta îl enervează. „Uite pe ce mi-am irosit o viață întreagă, parcă ar vrea el să spună, iată ce m-a legat de mîini și de picioare, iată ce m-a împiedicat să descopăr praful de pușcă ! Dacă nu era această piedică, poate că aș fi descoperit negreșit ori praful de pușcă, ori America — precis nu știu încă ce anume — dar aș fi descoperit negreșit ceva“. Ceea ce îi caracterizează îndeosebi pe toți domnii aceștia e că, în tot cursul vieții, ei nu izbutesc să se dumirească bine ce anume trebuie neapărat să descopere, și ce anume sînt gata să descopere în cursul vieții lor : praful de pușcă sau America ? În ce privește însă năzuința, dorul descoperirii, s-ar putea spune că le posedă într-o doză care ar fi fost pe măsura unui Columb sau a unui Galileu.

Gavrila Ardalionovici apucase tocmai pe această cale, dar nu era decît la începutul ei. Avea încă mult de umblat pe cărării întortocheate. Încă din adolescență fusese mereu chinuit de conștiința mediocrității lui, căutînd în același timp să se convingă că e un om superior. Era un tînăr ros de ambiții, cu veleități și porniri nestăpînite și, se pare, cu o nervozitate excesivă încă de la naștere. Impetuozitatea dorințelor o lua drept semn al forței sale. În dorința lui aprigă de a se distinge, era gata chiar și de acțiuni nesăbuite, dar în momentul cînd aceste acțiuni urmau să fie aduse la îndeplinire, eroul nostru se dovedea întotdeauna prea deștept pentru a le săvîrși, și ca atare se lăsa păgubaș. Lucrul acesta îl omora. Poate că în anumite împrejurări s-ar fi hotărît și la vreo ticăloșie, numai să obțină cele rîvnite, dar, ca un făcut, în clipa decisivă se dovedea a fi prea cinstit pentru o ticăloșie. (De altfel, la una mai mică s-ar fi pretat oricînd). Sărăcia în care-i căzuse familia îl umilea și-l irita. Ajunsese s-o desconsidere chiar și pe maică-sa, cu toate că își dădea prea bine seama că reputația

și firea demne de respect ale mamei lui erau deocamdată principalul suport al propriei sale cariere. Din momentul cînd a intrat în serviciul generalului și a fost primit în casa Epancinilor, și-a spus : „Dacă e vorba că trebuie să mă ticăloșesc neapărat, apoi s-o fac barem pînă la capăt, numai să iasă ceva“, dar mai niciodată nu rezista pînă la capăt. Și de ce și-o fi închipuit el că va trebui neapărat să se ticăloșească ? De Aglaia, de fapt, se cam speriasc atunci, dar nu s-a retras definitiv, ci a căutat să tărăgăneze lucrurile pentru orice eventualitate, deși nu crezuse niciodată serios că ea se va coborî pînă la el. Pe urmă, în timpul istoriei aceleia cu Nastasia Filippovna, i se năzări că prin bani poate obține *orice*. „Dacă-i pe ticăloșie, apoi să ne ticăloșim“, își repeta el pe atunci aproape zilnic, cu satisfacția omului orgolios, dar și cu o oarecare teamă ; „dacă e să mă ticăloșesc, atunci cel puțin să mă ridic pînă la culmea cea mai înaltă, își dădea el mereu curaj ; cei slabi de înger, în asemenea cazuri, și-ar pierde cumpătul și ar da bir cu fugiții, pe cînd noi vom merge înainte pînă la capăt“. Văzîndu-și ratate planurile în privința Aglaiei, strivit de împrejurări, el și-a pierdut cu totul încrederea și stăpînirea de sine, și, după cum se știe, i-a înapoiat prințului banii pe care i-i zvîrlise ca pe o pomană nebuna aceea, după ce, la rîndul ei, îi primise și ea de la alt nebun. Gestul acesta l-a regretat mai tirziu de mii de ori, deși nu pierdea nici un prilej de a-și face din acest gest un titlu de laudă, gîdilîndu-și astfel amorul propriu. Trei zile cît a mai stat prințul după aceea la Petersburg, Ganea s-a căinat într-adevăr în fața lui, dar tot în aceste trei zile a început să-l și urască pe prinț, pentru că acesta îl trata cu prea multă cumpănire, cînd, de fapt, să înapoiezi o sumă atît de mare e un gest pe care „nu oricine ar fi în stare să-l facă“. Dar în sinea lui a trebuit să recunoască cinstit că toată suferința și nemulțumirea lui nu sînt altceva decît o reacție a unui orgoliu mereu călcat în picioare : și asta îl chinuia cumplit. Abia mult mai tirziu se dumeri și se convinse ce întorsătură serioasă ar fi putut lua tatonările lui pe lîngă o făptură atît de nevinovată și de stranie ca Aglaia. Chinuitoare muștrări de cuget nu-i dădeau pace ; renunță la slujbă și se lăsă pradă durerii și deznădejdiei. Locuia acum la Ptițin, împreună cu mama și cu tatăl său. Nu-și ascundea disprețul pentru cumnatul său, care-i asigura toată întreținerea, dar asta nu-l împiedica să-i urmeze sfaturile, pe care era destul de cuminte să i le ceară. De pildă,

un lucru care-l supăra peste măsură pe Gavrilă Ardalionovici era că Ptițin nici măcar nu-și propunea să ajungă un Rotschild. „Dacă te-ai făcut cămătar, încaltea mergi pină la capăt ; strînge oamenii de gît, stoarce din ei cît poți, fă-te cunoscut, fă-te regele iudeilor !” Ptițin, om liniștit și modest, nu făcea decît să zîmbească la aceste vorbe ; totuși, o dată găsi de cuviință să-i ceară socoteală lui Ganea, dovedind chiar o oarecare demnitate în răfuiala asta. Demonstră cumnatului său că nu făcea nimic necinstit și, ca atare, nu el era îndreptățit să-i spună cămătar ; dacă banii erau la mare preț, vina nu era a lui ; se purta cu dreptate și cu cinste și, propriu-zis, în „aceste” afaceri, rolul său era mai degrabă de agent mijlocitor ; în sfîrșit, că, datorită corectitudinii și punctualității în afaceri, s-a făcut cunoscut în lumea cea mai bună și că afacerile lui iau o extindere tot mai mare. „N-o să ajung un Rotschild, adăugă Ptițin rîzînd, dar o casă pe Liteinaia sau poate chiar două tot îmi fac, și cu asta mă declar mulțumit”. „Mai știi, poate chiar și trei !” își spunea el în gînd, fără a-și destăinui vreodată visul. Oamenii aceștia sînt, de fapt, favoriții și răsfațații soartei ; ea va fi dărnică cu Ptițin și-l va recompensa nu numai cu trei, ci chiar și cu patru case, și tocmai pentru faptul că el știa precis, încă din adolescență, că nu va deveni niciodată un Rotschild. În schimb, soarta nu va merge niciodată dincolo de cele patru case, și pentru Ptițin totul se va încheia cu asta.

Cu totul altă fire avea sora lui Gavrilă Ardalionovici. Era și ea stăpînită de dorințe și ambiții mari, dar vădea mai multă dirzenie și tenacitate în realizarea lor și mai puțină impetuo-zitate pățimașă. Dădea dovadă de multă prudență și cumpătare cînd lucrurile atingeau limita lor extremă, deși, datorită acele-iași prudențe, nu ajungea aproape niciodată să forțeze prea mult lucrurile. Fără îndoială și ea făcea parte din tagma oame-nilor „obișnuiți” care cred că sînt originali, dar și-a dat foarte repede seama că nu avea nici umbră de originalitate, fără a se necăji prea mult pentru asta — cine știe, poate tot dintr-un fel de mîndrie. Ea se acomodă cu multă hotărîre nevoilor vieții practice, primind să fie soția domnului Ptițin, fără a-și spune cu acest prilej : „Dacă e vorba să facem ticăloșii, apoi să le facem, numai scopul să fie atins”, cum, de bună seamă, s-ar fi exprimat Gavrilă Ardalionovici într-o asemenea ocazie (și care puțin rămăsese să n-o spună cu glas tare atunci cînd aprobă hotărîrea surorii sale în calitate de frate mai mare).

Dimpotrivă, Varvara Ardalionovna se hotărî să se mărite după ce se convinse temeinic că viitorul ei soț era un om modest, plăcut, cu oarecare cultură și care pentru nimic în lume nu s-ar preta la vreo ticăloșie mare. În ce privește cele mici, erau fleacuri de care Varvara Ardalionovna nu se preocupa : de altfel, unde nu există fleacuri de acestea ? E absurd să cauți idealul ! Pe lângă asta, știa că, măritîndu-se, asigura un adăpost pentru toți ai ei. Văzîndu-l pe Ganea nefericit, dorea să-i fie de folos, cu toate neînțelegerile lor anterioare. Ptițin îl îndemna prietenește pe cumnatul său să ocupe vreo slujbă. „Bagă de seamă, îi spunea el cîteodată, glumind, disprețuiești pe generali și rangurile lor, dar ai să vezi cum «ei toți» vor deveni generali ; vom trăi și vom vedea“. „Și de unde li s-a năzărit că eu i-aș disprețui pe generali și rangurile lor ?“ reflecta Ganea cu sarcasm. Ca să-l ajute pe fratele ei, Varvara Ardalionovna se hotărî să-și lărgască sfera de acțiuni ; își făcu vad la familia Epancin ; în această privință îi fură de mare folos amintirile din copilărie, întrucît și ea și fratele ei fuseseră tovarăși de joacă cu fiicele generalului Epancin. Menționăm că dacă Varvara Ardalionovna, vizitîndu-i pe Epancini, ar fi urmărit un vis prea îndrăzneț, o himeră, poate că prin însuși faptul acesta s-ar fi desprins de categoria acelor oameni în care se inclusesse cu bună știință ; dar ea nu urmărea o himeră, ci acționa după un calcul destul de întemeiat ; planul ei nu avea nimic himeric, dat fiind că ea sconta pe caracterul acestei familii și mai ales cel al Aglaiei, pe care o observa fără încetare. Toate strădaniile Varvarei Ardalionovna aveau drept țintă să încerce o nouă apropiere între Aglaia și Ganea. Poate că izbutise cu adevărat să obțină unele rezultate ; sau, poate, a dat greș în unele privințe, punînd, de pildă, prea multe speranțe în fratele ei și așteptîndu-se de la el la cine știe ce lucruri de care el nici n-ar fi fost în stare. Oricum, ea își urzea itele cu destulă dibăcie în casa Epancinilor ; lăsa să treacă uneori săptămîni întregi fără să sufle un cuvînt despre Ganea ; era întotdeauna foarte sinceră și căuta să fie cît mai dreaptă în aprecieri, păstra o ținută modestă, dar demnă. Nu găsea nimic să-și impute în adîncul conștiinței și asta îi insufla mai multă încredere în sine. Numai cîteodată, Varvara Ardalionovna își dădea seama că era înrăită, că avea mult amor propriu, ba poate și o doză de vanitate lezată, pe care o resimțea mai ales după vizitele la familia Epancin.

Tot astfel și acum, se întorcea de acolo, după cum am spus, cuprinsă de o tristă îngândurare. Tristețea aceasta avea și un substrat de ironie amară. La Pavlovsk, Ptițin locuia într-o casă de lemn nu prea arătoasă, dar încăpătoare, așezată într-o stradă prăfuită, urmînd în curînd să devină proprietatea lui deplină, încît, la rîndu-i, viitorul proprietar își făcea de pe acum planuri de revînzare. Urcînd treptele scării cerdacului, Varvara Ardalionovna auzi venind de sus larmă mare ; desluși glasurile enervate ale fratelui și tatălui ei. Intrînd în salon, îl văzu pe Ganea agitat, alergînd dintr-un colț în celălalt al odăii. Tînărul era palid de furie și nu-i lipsea mult să-și smulgă părul din cap. Varvara Ardalionovna își încruntă sprîncenele și, fără a scoate pălăria din cap, se lăsă cu un aer obosit pe divan. Știînd bine că, dacă nu-l întreabă numaidecît pe fratele ei de ce aleargă așa, tăcerea ei l-ar irita negreșit, se grăbi să rostească în chip de întrebare :

— Ca de obicei ?

— Care, ca de obicei ! strigă Ganea. Măcar de ar fi ca de obicei ! Dar așa, nici dracu nu mai înțelege ce se petrece la noi acum ! Bătrînul a turbat... mama plînge în hohote. Cum vrei, Varia, dar am să-l dau afară, zău, sau... plec eu, adăugă el, aducîndu-si aminte că nu poți să dai pe cineva afară dintr-o casă străină.

— Trebuie să fii îngăduitor, murmură Varia.

— Îngăduitor față de ce anume ? Față de cine ? ripostă Ganea, roșu de minie. Față de nemerniciile lui ? Ei bine, nu ! Poți să spui ce vrei, dar așa nu mai merge ! Nu, nu și iar nu ! Ce om ! Halal să-i fie ! El e vinovat și tot el sare cu gura. Ba mai face și pe grozavul : „Nu vreau să intru pe poartă, dărîmați gardul !...” Dar ce ai ? Ești cam schimbată la față.

— Să lăsăm asta, răspunse Varia în silă.

Ganea o privi iscoditor.

— Ai fost acolo ? întrebă el brusc.

— Da.

— Auzi ! Iar zbiară ! Ce rușine ! Și tocmai acum !

— Adică de ce nu ? A intervenit ceva nou, ca să nu se întîmple și acum ?

Ganea o privi și mai atent.

— Ai aflat ceva ?

— Nimic surprinzător. Se confirmă totul. Soțul meu a văzut mai bine decât noi amîndoi ; s-a întîmplat exact așa cum a prevăzut el încă de la început. Unde-i el ?

— A ieșit. Ce spui că s-a întîmplat ?

— Prințul este socotit logodnic oficial ; totul e hotărit. Suro-rile mai mari mi-au spus că Aglaia și-a dat consimțămîntul ; cărțile sînt date pe față. (Înainte, totul la ei era învăluit în mister). Nunta Adelaidei a fost iar aminată ; vor să facă cele două nunți în aceeași zi ; e romantic, nu ? Ca într-un poem ! Apucă-te mai bine și scrie în cinstea mirilor un epitalam, decât să umbli așa, ca un nebun, prin odaie. Diseară vine la ei prințesa Bielokonskaia ; a picat la timp ; va fi lume multă. Vor să-l prezinte prințesei, deși ea îl cunoștea și înainte ; se pare că tot în seara asta va fi anunțată logodna în mod oficial. Se tem numai ca nu cumva mirele, intrînd în salonul plin de musafiri, să nu răstoarne ceva sau să se împiedice și să cadă pe parchet ; n-ar fi de mirare.

Ganea o asculta cu luare-aminte, dar, spre mirarea surorii sale, știrea aceasta, de-a dreptul copleșitoare pentru el, părea să nu fi produs asupra-i un efect atît de uluitor.

— De ! Trebuia să ne așteptăm de fapt la asta, spuse el îngîndurat. Va să zică, s-a terminat ! adăugă el cu un zîmbet straniu, scrutînd din cînd în cînd cu înțeles fața surorii sale, în timp ce continua să se plimbe prin odaie, dar mult mai potolit decât adineauri.

— Îmi pare bine că privești lucrurile mai filozofic, spuse Varia.

— Cel puțin, ai scăpat și tu de-o grijă.

— Cred că te-am servit sincer, fără să te descos și fără să te plictisesc prea mult ; doar nu te-am întrebat niciodată ce fel de fericire căutai la Aglaia ?

— Dar ce, parcă eu... am căutat vreo fericire la Aglaia ?

— Ei, asta-i acum ! Mai slăbește-mă, te rog, cu filozofia ! În definitiv, așa este. Dar acum s-a isprăvit, ne ajunge ; am rămas cu buzele umflate. De la început chiar, ți-o mărturisesc, nu prea am pus eu cine știe ce mari speranțe ; dar m-am apucat cu gîndul că poate „se prinde“, scontînd pe firea ciudată a Aglaiei și, mai ales, ca să te împac pe tine ; altminteri, nu prea existau șanse ; nouăzeci la sută erau contra. Personal, nici acum nu sînt lămurită ce ai urmărit în toată afacerea asta.

— Și acum, parcă vă văd, pe tine și pe soțul tău, cum o să mă biruiți la cap ca să-mi iau o slujbuliță, o să-mi țineți prelegeri despre tenacitate și putere de voință, și cum un om trebuie să se mulțumească cu puțin și așa mai departe. Cunosco cîntecul pe de rost, rîse Ganea cu hohote.

„Să știi că iar pune ceva la cale“, își spuse Varia.

— Dar părinții ei ce zic? Sînt încîntați? întrebă deodată tînărul.

— N-nu tocmai, după cît se pare. De altfel, îți dai seama și tu: Ivan Feodorovici e mulțumit; Lizaveta Prokofievna însă are rezerve; întotdeauna a avut o repulsie la gîndul că Mișkin ar putea să-i fie ginere; e un lucru știut.

— Nu la asta mă refer; e limpede că prințul ca mire este o partidă absurdă, de neconceput. Te întreb numai, unde au ajuns lucrurile? Aglaia și-a dat oficial consimțămîntul?

— Pînă acum n-a spus „nu“ — asta-i tot; dar de la ea nu te poți aștepta la mai mult. O știi cît e de rușinoasă și timidă! Pînă la ciudățenie! Cînd era mică și venea lume la ei în casă, se ascundea într-un dulap și rămînea acolo două-trei ceasuri, pînă cînd plecau musafirii; trebuie să știi că nu s-a schimbat nici acum. Îmi vine să cred că de data aceasta e ceva serios între ei. Se zice că-și bate joc de el mereu, ca să nu dea de bănuît; cert este însă că nu scapă ea prilejul să-i strecoare cite un cuvînt prințului pe furiș, căci e radios, de parcă ar fi în al șaptelea cer... E pur și simplu caraghios! Toate acestea le știu chiar de la ei. Pe de altă parte, am avut impresia că-și cam rîdeau de mine pe față. Vorbesc de surorile cele mari.

În cele din urmă, Ganea începu să se încrunte; poate că Varia insista anume asupra acestor amănunte, ca să pătrundă gîndurile ascunse ale fratelui său. Dar în momentul acela de sus se auziră din nou țipete și vociferări.

— Am să-l dau afară! răcni Ganea, bucuros parcă să-și descarce nervii.

— Ca să pornească iar să ne facă peste tot de ocară, cum s-a întîmplat chiar ieri?

— Ieri? Cum adică? Ce-a făcut ieri? Nu cumva... se zăpăci Ganea, speriat la culme.

— Ah! Dumnezeule, nu știi nimic? se neliniști Varia.

— Va să zică, e adevărat că s-a dus la ei? țipă Ganea, roșu de furie și de rușine. Dumnezeule, am uitat că vii de acolo! Ai aflat ceva? Bătrînul a fost deci pe la ei? A fost sau nu?

Cu aceste cuvinte, Ganea se repezi spre uşă ; Varia se luă după el şi-l apucă de braţ.

— Ce faci ? Unde te duci ? spuse ea. Dacă-l dai afară acum, o să-şi facă de cap şi mai rău, o să ne meargă faima prin toate casele !

— Ce-a făcut ? Ce-a spus ?

— Nici ele n-au prea ştiut ce să-mi spună, căci nu l-au înţeles ; în orice caz, i-a speriat pe toţi. A cerut să-l vadă pe Ivan Feodorovici ; acesta lipsind, a întrebat de Lizaveta Prokofievna. Mai întâi a rugat-o să-i găsească un loc, să poată intra în slujbă ; pe urmă a început să se plîngă de noi, de mine, de bărbatul meu şi mai cu seamă de tine... ce mai încolo încoace, ne-a aranjat frumuşel...

— N-ai putut afla ce anume a spus ? întrebă Ganea, tremurînd ca într-un acces de isterie.

— Ce să aflu ? După cît am înţeles, se pare că nici el nu-şi dădea seama ce spune ; a îndrugat verzi şi uscate ; sau poate că ele n-au vrut să-mi spună tot.

Ganea se apucă cu amîndouă mîinile de cap şi alergă la fereastră ; Varia se așeză lîngă cealaltă.

— E caraghioasă Aglaia asta, îşi aminti ea deodată ; mă opreşte la plecare şi-mi spune : „Transmite din partea mea părinţilor dumitale salutul meu deosebit de respectuos ; voi căuta să-l văd pe tatăl dumitale într-una din zilele acestea“. Şi vorbea cu un aer atît de grav ! Ciudat, foarte ciudat...

— Nu glumea ? Eşti sigură că n-a spus-o în batjocură ?

— Nu, nu, cituşi de puţin, şi tocmai asta mi s-a părut mai ciudat.

— Ştie sau nu ştie povestea cu bătrînul ? Ce crezi ?

— Că în casă la ei nu se ştie încă nimic despre asta, n-am nici o îndoială ; dar întrebarea ta mi-a sugerat o idee ; nu este exclus ca Aglaia să fi aflat ceva. Numai ea singură poate ştie, deoarece surorile ei au fost şi ele foarte mirate cînd au auzit-o rugîndu-mă atît de serios să-i transmit tatii salutările ei. Şi pentru ce numai lui ? Iar de aflat, putea s-o afle numai de la prinţ !

— Nu-i greu de ghicit cine a informat-o ! Auzi, hoţ ! Atît ne mai lipsea. Un hoţ în familia noastră, „capul familiei“ !

— Ei, asta-i ! se înfurie Varia. E absurd ! O simplă păţanie de beţivani, şi atîta tot. Şi cine le-a născocit toate astea, mă rog ? Lebedev, prinţul... Grozavi amîndoi, n-am ce zice ! Şi deş-

tepti... foc ! Nu-mi vine să cred nici atîtica din toată istoria asta, pusă la cale de niște neisprăviți.

— Bătrînul e un hoț și un bețiv, continuă Ganea cu amărăciune, eu — un cerșetor, cumnatul meu — un cămătar. Vezi bine, avea și de ce să se simtă atrasă Aglaia ! Frumos ne șade, n-am ce zice !

— Acest cumnat al tău, acest cămătar te...

— Mă întreține, nu-i așa ? Spune, spune, te rog, nu te jena

— Ce te-a apucat ? căută Varia să-și acopere gafa. Nu înțelegi nimic și judeci ca un școlar. Crezi că toate acestea au putut să-ți dăuneze în ochii Aglaiei ? Nu-i cunoști caracterul ; ar refuza cea mai strălucită partidă, ca să fugă cu un student și să împartă cu el o viață de mizerie — acesta-i visul ei ! Niciodată n-ai înțeles cît te-ai fi ridicat în ochii ei, dacă ai fi suportat situația noastră cu demnitate și curaj. Păi, cu ce crezi că a putut s-o atragă prințul ? Mai ales prin aceea că nici nu și-a dat vreo osteneală să-i placă și apoi prin aceea că toată lumea îl socotește idiot. Numai faptul că această căsătorie ar răsturna toată casa pe dos, că i-ar scoate pe toți din minți, o umple de fericire. Dar parcă voi sînteți în stare să înțelegeți ceva ? !

— Asta mai rămîne de văzut, dacă înțelegem ceva sau nu, murmură Ganea cu un aer cam enigmatic. Numai că tare voiam ca ea să nu fi aflat despre întîmplarea cu bătrînul. Am sperat că prințul se va abține și nu va răspîndi zvonul ; știu că l-a convins și pe Lebedev să tacă ; de altfel, nici mie n-a vrut să-mi spună totul cînd am încercat să-l trag de limbă...

— Atunci îți dai seama că altcineva și-a vîrît coada, de a mers vorba. Dar ce te mai frămîntă pentru asta acum ? Ce mai speri ? Și dacă mai rămîne vreo speranță, n-ar fi decît să apară ca un martir în ochii ei.

— Lasă, că de scandal s-ar speria și dînsa, cu toată firea ei romantică. Totul pînă la o anumită limită și toate pînă la anumite limite ; sînteți toate la fel !

— Aglaia s-ar speria ? se revoltă Varia, uitîndu-se cu dispreț la fratele ei. Ce suflet josnic ai ! Așa sînteți voi, bărbații ! Nimic nu-i de capul vostru ! Nu meritați nici o considerație, nici cît negru sub unghie. Aglaia poate să fie ridicolă, excen-

trică, în orice caz însă e de o mie de ori mai nobilă la suflet, mai generoasă decît noi toți.

— Bine, bine, nu te supăra, murmură Ganea cu o mină suficientă.

— Dacă sînt neliniștită, e numai pentru mama, continuă Varia ; mă tem ca istoria asta cu tata să n-ajungă la urechile ei. Ah ! tare mă tem !

— Cred că a și ajuns, zise Ganea.

Varia se ridicase tocmai ca să urce în odaia Ninei Alexandrovna, dar la aceste cuvinte se opri și-l privi cu atenție pe fratele ei :

— Cine ar fi putut să-i spună ?

— Ippolit, probabil. Cred că cea dintîi plăcere pe care a ținut să și-o facă din clipa cînd s-a mutat la noi a fost să-i raporteze totul mamei.

— Dar de unde putea el să afle, mă rog ? Prințul și Lebedev ziceai că s-au înțeles să nu sufle o vorbă ; nici Kolea nu știe nimic.

— Ippolit ? A aflat-o singur. Nici nu-ți închipui ce bestie șireată zace în el, ce intrigant este, ce fler și ce gură rea are, cu cită plăcere adulmecă oriunde poate, ca să dea în vileag toate scîrnaviile, toate dedesubturile scandaloase. Voia ta să crezi sau să nu crezi, dar eu sînt convins că a și reușit s-o momească pe Aglaia ca să capete un ascendent asupra ei și, chiar dacă n-a apucat încă s-o facă, fii sigură că nu se lasă pînă nu-și atinge scopul. Și Rogojin văd că s-a împrietenit cu el. Cum de nu bagă prințul de seamă ? ! Pe mine, Ippolit mă socoate inamicul său personal, l-am mirosit de mult. Ce n-ar da el acum să-mi joace o festă ! Și ce rost mai are, de ce se mai bagă, nu pricep ? Ca mîine o să dea ortul popii ! Dar lasă că-i fac eu figura. Ai să vezi ce renghi îi joc eu lui, nu el mie.

— Dacă-l urăști în halul ăsta, de ce l-ai ademenit să se mute aici ? Și face oare să mai joci renghiuri unuia în starea lui ?

— Păi, nu m-ai sfătuit chiar tu să mă dau peste cap ca să-l aduc la noi ?

— Am crezut că ne va fi de folos ; dar știi că s-a îndrăgostit de Aglaia și i-a scris ? M-au întrebat acolo... Se pare că s-a apucat să-i scrie și Lizavetei Prokofievna.

— În privința asta nu-i de loc primejdios, spuse Ganea rîzînd cu răutate. O fi la mijloc și un sîmbure de adevăr,

dar e cu totul altceva. Că e îndrăgostit — tot ce se poate ! Un mucos !... În orice caz însă, n-are să se apuce să-i scrie bătrinei scrisori anonime ! De fapt, e o mediocritate crasă, cu o puternică doză de răutate, platitudine și îngîmfare !... Sînt convins, știu precis că a încercat să mă ponegrească în ochii ei, prezentîndu-mă drept un intrigant. Poate cu asta a și început. M-am apucat ca un prost, recunosc, să-i destăinuiesc totul, crezînd că din răzbunare față de prinț o să-mi apere interesele. Dar acum l-am dibuit : este o bestie vicleană și rea ! În — ce privește furtul, l-a aflat de la maică-sa, căpităneasa. Dacă bătrînul s-a hotărît să facă așa ceva, a fost numai din pricina ei. Îmi spune, la un moment dat, așa, din senin, că „generalul“ i-a făgăduit mamei sale patru sute de ruble ; mi-a spus-o intenționat, cu un gînd anume. Imediat am înțeles încotro bate... Căci servindu-mi această noutate, mă privea drept în ochi cu un fel de plăcere sadică. E limpede că i-a spus-o și mamei numai din dorința de a-i sfîșia inima. De ce naiba nu crapă odată ? Zicea că o să moară în trei săptămîni, dar văd că aici s-a și îngrășat ! Nu mai tușește ; il auzeam aseară că de două zile n-a mai scuipat sînge.

— Dă-l afară !

— Nu-l urăsc, îl detest, pronunță Ganea cu mîndrie. Ba îl urăsc, da, da, îl urăsc ! izbucni el deodată cu o furie nestăpînită. Și am să i-o spun în față, chiar în clipa cînd își va da sufletul, pe patul de moarte ! Dacă i-ai fi citit „spovedania“, Doamne, ce naivitate plină de cinism ! E un locotenent Pirogov al zilelor noastre, e un Nozdriov în tragedie și, înainte de toate, un mucos obraznic ! Ah, cu ce plăcere i-aș fi tras o bătaie zdravănă în seara aceea, anume ca să-l văd ce ochi face ! Pentru că nu i-a reușit planul, e supărat și se răzbună pe toată lumea... Dar ce se aude ? Iar scandal ! Ei bine, asta întrece orice măsură. Hotărît lucru, nu mai pot suporta. Pti-țîn ! strigă el către cumnatul său, care tocmai intra în odaie. Dar pînă cînd o să meargă așa ? E pur și simplu...

Larma se apropia vertiginos ; brusc ușa fu dată cu putere de perete și bătrînul Ivolghin, stacojiu la față, tremurînd de minie, năvăli în încăpere și, total scos din fire, se repezi și el la Ptițîn. În urma lui veneau Nina Alexandrovna și Kolea, iar după ei apăru și Ippolit.

De vreo cinci zile Ippolit se instalase în casa lui Ptițin. Totul se petrecu oarecum de la sine, fără multe explicații și fără ceartă între prinț și el; ba nu numai că nu se certară, ci, aparent, se despărțiră ca niște prieteni. Gavrilă Ardalionovici, care se arătase așa de pornit împotriva lui Ippolit la onomastica prințului, se dusese, totuși, să-l vadă a treia zi. îndemnat, desigur, de un gând spontan nemărturisit. Nu se știe de ce, începu să-l viziteze pe bolnav și Rogojin. La început, prințul crezu că ar fi chiar spre binele „bietului băiat“ dacă s-ar muta din casa lui. Dar, încă în timpul mutării, Ippolit ținu să declare că se duce la Ptițin, care „a fost atît de bun să-i ofere găzduire“, fără să pomenească măcar odată numele lui Ganea, deși tocmai acesta stăruise pe lingă Ptițin să-l primească în casa lui. Ganea, firește, băgă de seamă acest lucru numaidecît, și se văzu atins în orgoliul lui, zăvorînd în inimă o ranchiună.

Nu greșea spunînd surorii sale că starea bolnavului se ameliorase. Într-adevăr, Ippolit se simțea ceva mai bine și acest lucru se observa de la cea dintîi privire. Intră în odaie după ceilalți, fără să se grăbească, cu un zîmbet batjocoritor și plin de răutate. Nina Alexandrovna părea foarte speriată. (În aceste șase luni se schimbase mult, slăbise, iar de cînd și-a măritat fata și stătea la Ptițin nu se amesteca — cel puțin pe față — în treburile copiilor.) Kolea era îngrijorat și fața lui exprima nedumerire; nu cunoștea adevărata pricină a acestei noi furtuni familiale, nu prea înțelegea bine ce lucruri noi surveniseră în ceea ce numea el „nebunia generalului“, dar scandalurile repetate și nemaipomenite pe care tatăl său le provoca mereu și pretutindeni nu se putea să nu-i lase vreo indoială că bătrînul se schimbase brusc atît de mult, încît părea că nu mai e același om. Îl mai neliniștea de asemeni faptul că de trei zile generalul încetase să mai bea și că între timp se certase cu Lebedev și cu prințul. Cu o clipă înainte băiatul se întorsese acasă, aducînd o jumătate de sticlă de vodcă cumpărată din banii lui.

— E mai bine să-i dăm puțin de băut, mamă, o convingea el pe Nina Alexandrovna cînd se aflau încă sus. De trei zile n-a pus o picătură în gură și asta îl chinuiește probabil. Zău

că-i mai bine așa ; nu-i duceam și cînd a stat închis pentru datorii ?...

După ce deschise ușa, trîntind-o de perete, generalul se opri în prag, tremurînd de indignare.

— Domnule, zbieră el cu glas tunător, adresîndu-se lui Ptițin, dacă ai hotărît în adevăr să sacrifici pentru un mucos și un ateu pe un bătrîn respectabil, pe tatăl dumitale sau, cel puțin, al soției dumitale, pe omul care pentru devotamentul său a binemeritat onoruri din partea împăratului, să știi că n-o să mai calc în casa dumitale. Alege, domnule, alege chiar acum : ori, eu, ori acest... acest șurub ! Da, șurub ! Mi-a venit cuvîntul acesta fără să mă gîndesc, dar e un șurub ! Căci îmi șurubărește sufletul cu nerușinare și fără nici un respect... ca un șurub !

— Tirbușon, n-ar fi mai bine ? strecură Ippolit.

— Nu tirbușon, pentru că ai în fața ta un general, nu o butelcă. Eu am distincții, distincții de onoare... și tu, tu ce ai... o tîflă ! Ori eu, ori el ! Alege, domnule, chiar acum ! mai zbieră el încă o dată la Ptițin ca un turbat.

În aceeași clipă, Kolea îi împinse din spate un scaun, și generalul se prăbuși sleit de puteri.

— Poate că ar fi mai bine... să te culci, bolborosi Ptițin năucit.

— Mai are obraz să și amenințe ! spuse cu jumătate glas Ganea surorii lui.

— Să mă culc ! țipă Ardalion Alexandrovici. Nu sînt beat, domnule, și dumneata mă insultă. Eu văd, urmă el, ridicîndu-se în picioare, văd că aici totul e împotriva mea, cu toții sînteți împotriva mea ! Ajunge ! Plec... Dar să știi, domnule, să știi...

Nu-l lăsară să isprăvească ; cu greu îl făcură să stea jos, implorîndu-l să se liniștească. Ganea, infuriat, se retrăsese într-un colț ; Nina Alexandrovna tremura din tot corpul, vărînd lacrimi.

— Dar ce i-am făcut ? Ce are cu mine ? întrebă rînjind Ippolit.

— Mai întrebi ? interveni neașteptat Nina Alexandrovna. Ar trebui să-ți fie rușine... e neomenos să necăjești un bătrîn... și încă în situația dumitale...

— Mai întâi, ce vrei să spunei de situația mea, doamnă ? Vă stimez din tot sufletul, pe dumneavoastră personal vă stimez, dar...

— E un sfredel ! întrerupse generalul infuriat. Îmi sfredește sufletul și inima ! Vrea să mă convertească la ateism ! Află, mucosule, că tu nici nu veniseși încă pe lume, când eu eram încărcat de onoruri ; tu... nu ești decît un vierme ros de invidie, sfîrtecat în două, un hîrb de tuse... care crapă de răutate și de necredință... Și de ce te-o fi adus aici Gavrilă ? Toți sînt împotriva mea, cu toții — de la străini pînă la propriul meu fiu !

— Ia lasă mofturile astea ! răcni Ganea. Decît să joci teatru, mai bine nu ne-ai face de rîsul lumii în tot orașul. De asta ar fi cazul să te simți puțin !

— Cum, eu te fac de rîs, mucosule ? Pe tine ? Numai cînte pot să-ți fac, nu de rîsul lumii !

Spunînd aceste vorbe, generalul se sculă brusc ; nu mai era chip să-l rețină ; dar și Gavrilă Ardalionovici își pierduse cumpătul, se vede.

— Auzi ! Cine vorbește de cînte ! strigă el cu răutate.

— Ce-ai spus ? tună generalul, pălînd brusc și făcînd un pas spre fiul său.

— Am spus că ar fi de ajuns să deschid gura și... încep Ganea pe un ton la fel de violent, dar se opri, înghițindu-și vorba.

Amîndoi stăteau față-n față, în picioare, în culmea tulburării, dar mai ales Ganea, care părea zguduit peste măsură.

— Vino-ți în fire, Ganea ! țipă Nina Alexandrovna și se repezi să-și oprească fiul.

— Ce absurde sînt toate astea ! reteză Varia indignată. Calmează-te, mamă, adăugă ea, reținînd-o pe maică-sa.

— Tac numai de hatîrul mamei, rosti Ganea patetic.

— Ba vorbește ! vociferă generalul ca ieșit din minți. Vorbește, zic, dacă nu te temi de blestemul părintesc... Haide, spune ce ai de spus !

— Ei asta-i, crezi că mă sperii cu blestemul dumitale ! Și cine e vinovat dacă, de opt zile, umbli ca un smintit ? De opt zile, știu și data de cînd ai început... Ia seama, nu mă face să spun totul... Ce-ai căutat ieri la Epancini ? Și doar ești om bătrîn, cu părul alb, tată de familie ! Halal să-ți fie !

— Taci, Ganka ! țipă Kolea. Oprește-te, nesăbuitule !

— Dar eu cu ce i-am greșit ? Ce insultă i-am adus ? stăruind din nou Ippolit și parcă tot în bătaie de joc. De ce-mi spune că sînt un șurub, l-ați auzit ? Se ține scai de mine ; m-a căutat adineauri și a început să-mi vorbească de un oarecare căpitan Eropegov. Nu țin de loc la societatea dumitale, am evitat-o și pînă acum, știi doar foarte bine, generale. Ce mă interesează căpitanul Eropegov, spune și dumneata ? N-am venit aici pentru căpitanul Eropegov. I-am spus doar pe față părerea mea, că poate acest căpitan Eropegov nici n-a existat vreodată, și mi-am aprins paie-n cap.

— Firește că n-a existat niciodată ! i-o reteză Ganea.

Pentru moment, generalul rămase trăsniț, uitîndu-se buimac în jurul lui. Surprins de afirmația categorică, făcută fără nici un fel de menajamente de fiul său, nu fu capabil în primul moment să scoată nici un cuvînt. Și abia după ce Ippolit izbucni în hohote de rîs și-i strigă : „Ei, ce ai de spus acum, însuși fiul dumitale afirmă că n-a existat nicicînd un căpitan Eropegov“, bătrînul biigui, complet zăpăcit :

— Am vorbit de Kapiton Eropegov, și nicidecum de un căpitan... E vorba de Kapiton... locotenent-colonel în retragere, Eropegov... Kapiton.

— Nici un fel de Kapiton n-a existat vreodată ! se oțări și mai mult Ganea.

— Cum adică... de ce n-a existat ? se bilbii generalul și singele îi năvăli în obraz.

— Ajunge, încetați odată ! încercau să-i potolească Ptițin și Varia.

— Taci, Ganka ! răcni Kolea din nou.

Simțîndu-se susținut, generalul își reveni parcă și, recăpătîndu-și curajul, se răsti din nou la Ganea cu glas amenințător :

— Și de ce să nu fi existat, adică ? De ce ?

— Pentru că n-a existat ! N-a existat și nici nu putea să existe ! Asta-i tot, și te rog să mă lași în pace.

— Și acesta e fiul meu... singe din singele meu, pe care... Ah, Dumnezeule, cică Eropegov, Eroška Eropegov n-a existat !

— Hait, acum s-a făcut Eroška ; de unde, adineauri, era Kapitoška, acum s-a transformat în Eroška ! interveni iar Ippolit.

— Kapitoška, domnule, Kapitoška, nu Eroška ! Kapiton, Kapitan Alexeevici, adică ce spun, Kapiton... locotenent-colo-

nel... în retragere, care s-a însurat cu Maria... Maria Petrovna Su... Su... camaradul și prietenul meu... Maria Petrovna Sutugova... am început o dată cu el serviciul. Pentru dînsul mi-am vărsat... l-am apărat cu trupul meu... a fost ucis ! Auzi ! Kapitoșka Eropegov n-a existat ! N-a existat !

Generalul zbiera ca un apucat, dar se putea crede că zbieările lui aveau cu totul altă cauză decît subiectul discuției. E drept că, în alte împrejurări, el ar fi suportat și lucruri mult mai jignitoare decît afirmația că Eropegov n-ar fi existat niciodată, ar fi strigat, ar fi făcut un tărăboi monstru, și-ar fi ieșit din fire, ar fi tunat și fulgerat, pentru ca, în cele din urmă, să se retragă potolit și să se culce în odaia lui. Acum însă, dintr-o inexplicabilă ciudățenie a inimii omenești, se nimeri ca tocmai o asemenea jignire, pricinuită de îndoiala asupra existenței lui Eropegov, să fie ultima picătură care făcu să se reverse paharul plin. Bătrînul se făcu roșu-vinăt la față, își înălță brațele și strigă cu glasul întretăiat :

— Destul ! Blestemul meu să cadă... Plec din casa asta ! Nikolai, adu-mi valiza... Plec... plec de aici !

Și se repezi pe scară, înfuriat peste măsură. Nina Alexandrovna, Kolea și Ptițin alergară după el.

— Vezi ce-ai făcut ? ! spuse Varia fratelui său. Te pome-nești că se duce iar pe-acolo. Ce rușine, ce rușine !

— Să-i piară pofta de furțișaguri ! răspunse Ganea cu glasul sugrumat de minie. Deodată ochii i se încrucișară cu ai lui Ippolit și el tresări. Cît despre dumneata, domnule, zbieră el, ar trebui să ții minte că nu ești la dumneata acasă... că aici ți s-a oferit adăpost și ospitalitate nu ca să enervezi un bătrîn care, după cum se vede, și-a pierdut mințile...

Mușchii obrazului lui Ippolit se contractară spasmodic, dar el se stăpîni în aceeași clipă.

— Nu sînt de loc de părerea dumitale în ceea ce privește pretinsa nebunie de tatălui dumitale, răspunse el liniștit ; dimpotrivă, am impresia că în ultimul timp dă dovadă de mai multă judecată, zău așa, nu ți se pare ? A devenit foarte prudent, bănuitor, cercetează totul, cîntărește fiecare cuvînt.. Adusesese vorba de acel Kapitoșka cu anumită intenție ; închi-puiește-ți, voia să-mi sugereze că...

— Nu mă interesează de loc ce intenție avea față de dumneata ! îl întrerupse Ganea cu o voce stridentă. Te rog să nu faci pe deșteptul cu mine, că n-o să-ți meargă. Te înșeli dacă

crezi că ai să mă duci cu vorba, domnul meu ! Dacă știi cauza adevărată pentru care bătrînul se găsește în starea asta (că doar de cinci zile spionezi, stai la pîndă și nu se poate să nu știi), n-ar fi trebuit să-l enervezi... pe nenorocit și s-o chinuiești pe mama, făcînd din țințar armăsar, căci toată afacerea asta e o prostie, o faptă de bețiv, atîta tot ; și apoi, nici măcar nu există dovezi ; în ce mă privește, nu-i dau nici o importanță... Înșă dumneata simți nevoia să jignești, să spionezi, pentru că ești...

— Un șurub, îl ajută să sfîrșească Ippolit, zîmbind ironic.

— Pentru că aști un mizerabil ; timp de o jumătate de ceas ai jucat o comedie rușinoasă, i-ai chinuit pe oameni, vrînd să-i sperii că te ucizi cu pistolul dumitale neîncărcat, cu care te-ai prezentat atît de jalnic și lamentabil, dumneata, sinucigaș ratat, bășică de fiere spartă... pe două picioare Te-am găzduit, te-ai îngrășat aici, nu mai tușești, și drept recunoștință...

— Două cuvinte numai, dacă-mi dai voie ; eu mă aflu la Varvara Ardalionovna, și nu la dumneata ; nu m-ai găzduit niciodată ; dacă nu mă înșel, și dumneata te bucuri de ospitalitatea domnului Ptițin. Acum patru zile, am rugat-o pe mama să-mi caute o locuință la Pavlovsk și să se mute și ea cu mine, pentru că, în adevăr, mă simt mai bine aici, deși nu m-am îngrășat de loc și tot mai tușesc. Aseară, mama mi-a trimis vorbă că locuința este gata ; de aceea mă grăbesc să vă comunic că astăzi chiar, după ce mai întii voi exprima mulțumiri mamei și surorii dumitale, mă voi muta la mine, lucru pe care-l hotărisem încă de-aseară. Iartă-mă, te-am întrerupt ; se pare că mai aveai multe de spus ?

— A, dacă-i așa... rosti Ganea scuturat de un tremur.

— Dacă-i așa, dă-mi voie să mă așez, sînt totuși un om bolnav, spuse Ippolit și foarte liniștit se așeză pe scaunul pe care se trîntise adineauri generalul ; acum sînt gata să te-ascult, deoarece sînt sigur că ne vedem pentru cea din urmă oară.

Ganea fu cuprins de remușcări :

— Crede-mă că n-am de gînd să mă cobor pînă acolo încît să-ți cer socoteală, și dacă...

— Degeaba mă iei așa de sus, îl întrerupse Ippolit. În ce mă privește, chiar din ziua venirii mele aici m-am jurat să nu mă las pînă n-oi avea satisfacția de a-ți spune tot adevărul în

față. Sper să am chiar acum această plăcere, după ce dumneata vei fi vorbit, bineînțeles.

— Iar eu te rog să părăsești această cameră.

— Ai face mai bine să vorbești ; altfel are să-ți pară rău mai târziu că nu ți-ai ușurat inima.

— Destul, Ippolit, spuse Varia. E rușinos. Te rog, isprăvește odată !

— Numai din respect față de o doamnă, spuse Ippolit rîzînd și se ridică în picioare. Fie, Varvara Ardalionovna, pentru dumneata promit să vorbesc scurt, totuși am să vorbesc, căci între fratele dumitale și mine e necesară o explicație și, pentru nimic în lume, nu voi pleca pînă nu limpezesc anumite lucruri.

— Ești pur și simplu un intrigant, răcni Ganea ; de aceea nu te înduri să pleci fără să-ți fi descărcat sacul de birfe.

— Vezi, remarcă Ippolit cu răceală, nu te-a răbdât inima de loc ! Crede-mă, ai să regreti dacă nu spui tot ce ai pe suflet. Ei hai, vorbește. Eu mai aștept.

Gavrila Ardalionovici tăcea, privindu-l cu dispreț.

— Nu vrei. Ții neapărat să-ți demonstrezi tăria de caracter ; treaba dumitale ! În ce mă privește, voi fi cît mai scurt posibil. Astăzi mi-ai aruncat în obraz de două, trei ori că m-ai găzduit ; reproșul e nedrept. M-ai invitat aici cu scopul de a mă atrage într-o cursă ; ți-ai închipuit că vreau să mă răzbun pe prinț. Cu atît mai mult, cînd ai auzit că Aglaia Ivanovna îmi acordă atenție și că mi-a citit „Spovedania“. Scontînd că voi face cauză comună cu dumneata, așteptai să găsești un sprijin în mine. Nu vreau să intru în amănunte ! Pe de altă parte, nu-ți cer nici să te destăinui, nici să întărești spusele mele. E de ajuns că te las în fața conștiinței dumitale și că acum ne înțelegem perfect unul pe altul.

— Dar nu înțeleg unde vreți să ajungeți cu asemenea discuții absolut fără nici un rost ! exclamă Varia.

— Ți-am spus că-i „un intrigant și o pușlama“, răspunse Ganea.

— Dă-mi voie, Varvara Ardalionovna, să vorbesc mai departe. Desigur, n-am de ce să-l iubesc și nici să-l respect pe prinț ; cert este însă că e un om de mare omenie, deși... cam ridicul. Oricum, n-am nici un motiv să-l urăsc ; cînd fratele dumitale mă instiga împotriva lui, mă prefăceam că nu înțeleg nimic. Eram sigur că tot eu voi fi acela care va rîde la

urmă. Știam că fratele dumitale se va da de gol, făcându-mi destăinuiți imprudente și în fond va suferi un eșec lamentabil, ceea ce s-a și întâmplat... Sînt gata să-l cruț acum, dar numai din respect pentru dumneata, Varvara Ardalionovna. După ce am explicat că nu-i chiar așa de ușor să mă ducă cineva de nas, spun și de ce am ținut atîta să-l văd pe fratele dumitale pus într-o atare postură neroadă. Mărturisesc sincer, am făcut-o din ură. În preajma morții (căci am să mor, cu toate că m-am îngrășat, după cum s-a afirmat aici), în preajma morții, am sentimentul că ajung în rai incomparabil mai liniștit, dacă, în prealabil, apuc să-mi bat joc măcar de unul din nenumărații reprezentanți ai aceluși soi de oameni care m-au persecutat toată viața, pe care i-am urît toată viața și pentru care stima-bilul dumitale frate constituie un model de ilustrare grăitoare. Te urăsc, Gavrilă Ardalionovici, numai pentru faptul, te va surprinde poate, *numai pentru faptul* că ești tipul, incarnarea, personificarea și expresia perfectă a mediocrității celei mai impertinente, celei mai încrezute, celei mai plate și respingă-toare ! Ești mediocritatea îngimfată, mediocritatea plină de sine, imperturbabilă și satisfăcută în seninătatea ei olimpiacă ; ești rutina rutinei ! Nici o fărîmă de idee personală nu poate incolți în creierul și inima dumitale. Dar dumneata ești teribil de invidios ; te crezi un geniu fără seamăn, și totuși uneori, în momentele dumitale sumbre, te încearcă îndoiala, și atunci ești ros de invidie și răutate. O, în orizontul dumitale mai există încă puncte negre ; ele vor dispărea în momentul cînd te vei tembeliza definitiv, iar acest moment nu e prea departe : totuși, ai de parcurs încă un drum lung și variat ; n-ai spune că va fi prea vesel, și asta mă bucură. În primul rînd, îți prezic că nu vei izbuti să cîștigi grațiile unei anumite persoane.

— Asta întrece orice măsură ! exclamă Varia. Dar ispră-vește odată, om rău și nesuferit ce ești !

Ganea, galben la față, stătea mut, tremurînd din tot corpul. Ippolit se opri, îl privi lung cu vădită satisfacție, își întoarse apoi privirea spre Varia, schiță un suris, salută și plecă fără să mai rostească o vorbă.

Gavrila Ardalionovici ar fi avut tot dreptul să se plîngă de soartă și de neșansă. Cîtva timp, se plimbă cu pași mari prin odaie ; Varia nu îndrăzni să-i adreseze nici un cuvînt și nici să-l privească măcar. În cele din urmă, tinărul rămase locului lîngă fereastră, cu spatele la soră-sa. Variei îi veni în minte

tilcul zicătorii despre „sabia cu două tăișuri“. Sus, zarva reîncepu.

— Pleci ? o întrebă Ganea, întorcîndu-se brusc în momentul cînd auzi că ea dă să se ridice de pe scaun. Stai puțin, uită-te la asta.

Se apropie de ea și-i aruncă pe scaun o hîrtie împăturită în formă de bilețel minuscul.

— Dumnezeuule ! exclamă Varia, uimită la culme.

Biletul cuprindea doar șapte rînduri :

„Gavrila Ardalionovici ! Convinsă de bunele dumitale sentimente față de mine, m-am hotărît să-ți cer un sfat într-o chestiune foarte importantă. Aș dori să te văd mîine dimineată, la șapte fix, lingă banca verde. E în apropierea vilei noastre. Varvara Ardalionovna, care trebuie să te însoțească neapărat, cunoaște bine locul. A. E.“

— Cine s-o mai înțelegeă după toate astea ! zise Varia, desfăcîndu-și brațele a nedumerire.

Oricît ar fi vrut Ganea să facă pe nepăsătorul în clipa aceea, totuși îi fu cu neputință să-și ascundă bucuria acestui triumf ce părea că dezmente toate prezicerile umiltoare ale lui Ippolit. Un zîmbet de vanitate satisfăcută se revărsă pe chipul lui : de altfel și Varvara Ardalionovna se lumină deodată la față, exprimînd o neașteptată bucurie.

— Și cînd te gîndești că asta se petrece chiar în ziua cînd la ei se anunță oficial logodna ! Nici nu mai știe omul ce să creadă !

— Ai vreo idee cam ce ar putea să-mi spună mîine ? întrebă Ganea.

— N-are importanță ; principalul e că, pentru întîia oară de șase luni, manifestă dorința să te vadă. Ascultă ce-ți spun, Ganea : orice s-ar întîmpla, orice întorsătură ar lua întîlnirea, să știi că pentru tine momentul e foarte *important* ! De cea mai mare importanță ! Ia seama, să nu faci pe grozavul și să dai greș ca rîndul trecut, dar nici să te lași intimidat ! Ia seama ! Dar bineînțeles, era exclus să nu se fi dumirit de ce mă duceam toată ziua bună ziua să le văd în timpul acestor șase luni. Și, închipuiește-ți, o vorbă nu mi-a suflat azi, cînd am fost la ei, nici măcar nu mi-a dat de bănuir. Am intrat la ele pe ascuns, ca să nu afle bătrîna. Altminteri, cine știe, mă

expuneam chiar să mă dea afară ! Am riscat, de dragul tău ; voiam cu orice preț să aflu...

Sus se auzi iarăși o explozie de glasuri ; pași grăbiți răsunară pe treptele scării ; coborau mai multe persoane.

— Pentru nimic în lume nu trebuie lăsat să plece acum din casă ! strigă Varia îngrozită. Trebuie evitată orice umbră de scandal ! Cere-i imediat iertare !

Dar capul familiei ajunsese deja în stradă ; în urma lui, Kolea îi ducea valiza. Nina Alexandrovna plîngea în pragul ușii ; se repezi la un moment dat să fugă după el, dar Ptițin o reținu.

— Asta l-ar întărita și mai mult, îi spuse ginere-său ; n-are unde să se ducă ; într-o jumătate de oră îl vor aduce îndărăt ; am și vorbit cu Kolea în privința aceasta. Lăsați-l să-și verse năduful.

— De ce te dai în spectacol în halul ăsta ? Încotro ai plecat ? strigă din fereastră Gavrilă Ardalionovici. Nici n-ai unde să te duci !

— Întoarce-te, se rugă Varia. Ne aud vecinii...

Generalul se opri, se întoarse brusc și răcni cu brațele întinse.

— Blestemată fie casa aceasta !

— Bineînțeles, se putea să nu facă și un gest teatral ! bombăni Ganea, închizînd fereastra cu zgomot.

Într-adevăr, vecinii trăgeau cu urechea. Varia ieși repede din odaie.

Rămas singur, Ganea luă bilețelul de pe masă, îl sărută, plescăi din limbă și schiță o săritură, ciocnindu-și călciele în aer, ca într-o figură de dans.

III

Scandalul provocat de general s-ar fi încheiat, în orice alte împrejurări, fără cine știe ce complicații. Se mai întîmplase și înainte să aibă asemenea toane trăsnite, destul de rar, ce-i drept, căci, în fond, era un om cit se poate de pașnic, cu înclinări aproape blăjine. De nenumărate ori încercase să-și frîneze pornirile spre o viață dezordonată ce-l stăpîneau în ultimii ani. Își aducea aminte deodată că era „cap de familie“ și atunci se împăca cu nevastă-sa, vărsînd lacrimi sincere de

căință. O respecta pînă la venerație pe Nina Alexandrovna, nu numai pentru că știuse să-i ierte în tăcere atîtea, ba îl și mai iubea, în ciuda halului de decădere, umilitor și ridicol, în care el ajunsese. Dar această luptă generoasă împotriva dezordinei ce pusese stăpînire pe viața sa nu ținea multă vreme; în felul său era și o fire prea „impulsivă“, ca să poată suporta cu resemnare viața tihnită și monotonă în sînul familiei, și sfîrșea prin a se răzvrăti. Îl apuca un fel de furie de care poate îi părea rău chiar în clipa dezlănțuirii, dar nu se putea stăpîni: se certa, vorbea pompos, cu multă emfază și pretenții de elocință, reclama în mod absurd dovezi imposibile de respect nemărginit și, în cele din urmă, dispărea de-acasă, uneori pentru mai multă vreme. De doi ani nu se mai interesa de loc de treburile și nevoile familiei și nu le cunoștea decît din auzite, sau în aspectul lor general; nu manifesta nici cea mai mică dorință de a intra în detalii, simțindu-se străin de asemenea preocupări.

De data aceasta însă „scandalul“ cu noua trăsnaie a generalului luă o formă neobișnuită: părea că toată lumea mai știe ceva ce nimeni nu îndrăznea să discute. „Formal“ se întorsese acasă, în sînul familiei, adică la Nina Alexandrovna, abia de trei zile, dar nu pocăit și blind, cum se întîmpla de obicei cu prilejul atîtor „reveniri“ de pînă atunci, ci, dimpotrivă, extrem de pornit pe gilceavă. Avea mîncărime la limbă, era nervos și nu-și găsea astîmpăr; intra în vorbă cu toți cei care îi ieșeau în cale și, apaparîndu-l pe om, îi vorbea cu multă pasiune. dar tot despre lucruri atît de variate și surprinzătoare, încît nu se putea înțelege ce anume îl preocupă sau îl frămîntă acum. Avea și momente de voioșie, dar de cele mai multe ori rămînea dus pe gînduri, fără să știe, de altfel, la ce se gîndește: apoi brusc începea să istorisească — despre Epancini, despre prinț, despre Lebedev — și tot atît de brusc se întrerupea din povestire, iar la orice întrebare asupra celor ce urmau răspundea cu un zîmbet absent, fără să-și dea seama, de altfel, că este întrebat și că zîmbește. Petrecuse o noapte grea de nesomn, gemînd tot timpul, încît biata Nina Alexandrovna, cuprinsă de teamă, nemaîștiind ce să facă, îl doctorici aplicîndu-i cataplasmе. Înspre ziuă generalul se liniști; dormi patru ore și se trezi într-o dispoziție de marasm groaznic, care se transformă apoi într-o criză violentă și tulbure de ipohondrie, aceasta din urma culminînd prin binecunoscuta ceartă cu Ippolit și „bles-

temul casei acesteia“. Unii mai remarcaseră că în aceste trei zile el vădise neconținut adevărate accese de vanitate excesivă și, drept consecință, o nemaipomenită susceptibilitate. Kolea nu contenea s-o convingă pe Nina Alexandrovna că tatăl său tinjește după băutură sau poate îi duce dorul lui Lebedev, cu care în ultimul timp legase o strinsă prietenie. Dar, cu trei zile înainte de scandal, se certase cu el în termeni violenți, ba avusese chiar și o explicație destul de furtunoasă cu prințul. Încercarea zadarnică de a obține de la acesta ceva lămuriri îl duse pe Kolea la bănuiala că și prințul știe ceva, dar nu vrea să-i spună. Dacă am presupune că între Ippolit și Nina Alexandrovna avusese într-adevăr loc o discuție particulară, cum susținea Ganea aproape deplin convins, cu greu s-ar putea admite că acest tânăr răutăcios, căruia Ganea îi aruncase în obraz învinuirea de bîrfitor și intrigant, s-ar fi lipsit de plăcerea de a-l pune la curent și pe Kolea. Nu era exclus însă ca Ippolit să nu fi fost o „pușlama“ cu sufletul chiar atît de rău cum îl încondeiasă Ganea față de soră-sa și că răutatea lui era de cu totul altă natură. Nu mai puțin îndoielnică era și presupunerea ca el să fi împărtășit vreo impresie de-a sa Ninei Alexandrovna numai în scopul de a-i „sfișia inima“. Să nu uităm că motivele determinante ale acțiunilor omenești sînt mult mai complexe și mai variate decît acelea prin care, de obicei, încercăm să le explicăm mai tîrziu, și rareori ele se conturează cu destulă precizie. Uneori e preferabil ca povestitorul să se mărginească la o simplă expunere a faptelor. Chiar așa vom proceda și în cazul de față, relatînd desfășurarea evenimentelor legate de această catastrofă cu generalul, pentru că, oricît ne-am strădui, sîntem nevoiți totuși să-i acordăm acestui personaj secundar al povestirii noastre ceva mai multă atenție și mai mult loc decît fusese în intenția noastră inițială.

Iată cum s-au succedat evenimentele, într-o strinsă înlănțuire.

După ce se dusesse la Petersburg cu gîndul de a da de urma lui Ferdișcenko, Lebedev s-a întors în aceeași zi împreună cu Ardalion Alexandrovici, fără să-i comunice ceva deosebit prințului. Dacă acesta ar fi fost mai puțin distrat și mai puțin absorbit de preocupările lui personale, ar fi observat, desigur, că în următoarele două zile Lebedev nu numai că omisese să-l informeze asupra cercetărilor sale, dar și evita să-l mai întil-

nească. Sesizîndu-se în cele din urmă de acest amănunt, prințul își aminti cu surprindere că în cele două zile îl văzuse de cîteva ori în treacăt pe Lebedev cu fața radioasă de mulțumire și mai întotdeauna în tovărășia generalului. Cei doi prieteni erau nedespărțiți. Cîteodată prințul auzea deasupra lui larma unor discuții animate, cu strigăte vesele și hohote de rîs ; ba într-o noapte, la o oră destul de înaintată, i-a ajuns neașteptat la ureche melodia unui cîntec militar bahic, și fără greutate recunoscuse glasul de bas răgușit al generalului. Nesușinut însă de alte voci, refrenul se întrerupse. Vreme de un ceas, discuția continuă vioaie și însuflețită, după toate semnele într-o ambianță de chef. Se putea ghici la un moment dat că prietenii ce petreceau în încăperea de sus ajunseseră la efuziuni și îmbrățișări, după care unul din ei izbucni în plîns. Apoi urmă o ceartă violentă, care se potoli la fel de repede cum se iscase. În tot răstimpul acesta, pe Kolea îl frămîntau gînduri tulburi de extremă îngrijorare. Prințul mai mult lipsea de-acasă și se întorcea adesea tîrziu de tot ; de fiecare dată i se raporta că a fost căutat stăruitor și de mai multe ori pe zi de Kolea. Totuși, cînd se-ntîmplă să se întîlnească pînă la urmă, Kolea nu știu să-i spună nimic deosebit, afară doar că e categoric „nemulțumit“ de general și de purtarea lui de-acum : „Umblă amîndoi fără căpătii, beau la cîrciuma din apropiere, se îmbrățișează și se ceartă în stradă, zădărindu-se unul pe altul, și totuși nu se pot despărți“. La observația prințului că și înainte se petrecea același lucru, Kolea nu mai știu ce să răspundă și cum să explice adevărata pricină a neliniștii lui.

A doua zi după noaptea aceea în care generalul intonase cîntecul bahic și se certase cu Lebedev, tocmai cînd prințul se pregătea să iasă pe la unsprezece de dimineață, apăru deodată Ardalion Alexandrovici, foarte tulburat, pradă unei neliniști cu totul neobișnuite.

— De mult căutam onoarea și prilejul de a sta de vorbă cu dumneata, preastimate Lev Nikolaevici, de mult, foarte de mult, bolborosi el, stringînd pînă la durere mîna prințului. De foarte, foarte de mult.

Prințul îi oferî un scaun.

— Nu, n-am să stau ; mai întîi pentru că te-aș reține, erai gata de plecare ; vin... altă dată. Mi se pare că pot să te felicit pentru... împlinirea... dorințelor scumpe inimii dumitale.

În primul moment, prințul se fistici. Cum se întîmplă de

obicei în asemenea situații, își închipuia că nimeni nu vede, nu ghicește și nu înțelege nimic din ceea ce se petrece cu el.

— La ce anume dorințe scumpe inimii mele te referi ?

— Fii pe pace, fii pe pace ! N-am să-ți tulbur sentimentele delicate. Știu din propria-mi experiență că nu e de loc plăcut cînd cineva, vorba ceea, își vîră nasul... acolo unde nu-i fierbe oala. Simt asta pe pielea mea aproape în fiecare dimineață. Pentru altceva am venit : într-o chestiune importantă, foarte importantă, dragă prințe !

Prințul îl rugă încă o dată să ia loc, așezîndu-se și el pe un scaun.

— Doar așa, pentru o clipă... Am venit să-ți cer un sfat. Cu toate că nu am un țel precis în viață, dar, respectîndu-mă pe mine însumi și... prețuind spiritul practic pe care rusul îl desconsideră, vorbind în general... aș dori să mă pun în situația, atît pe mine cît și pe nevastă-mea și copiii mei... în situația... pe scurt, prințe, am nevoie de un sfat.

Prințul aprobă călduros intențiile generalului.

— În sfîrșit, toate astea sînt fleacuri, îl întrerupse brusc Ivolghin. Motivul principal al vizitei mele e altul, aveam ceva de vorbit cu dumneata, ceva foarte important. M-am hotărît să mă destăinuiesc dumatule, Lev Nikolaevici, ca unui om de sinceritatea și noblețea sentimentelor căruia sînt tot așa de convins ca și... ca și... Nu te miră vorbele mele, dragă prințe ?

Depart de a se fi arătat surprins, prințul își observa totuși musafirul cu o deosebită atenție și curiozitate. Bătrînul era cam palid și tras la față, buzele-i tremurau ușor, mîinile nu-și aflau parcă loc de neastîmpăr. Deși se așezase abia de cîteva minute, în vreo două rînduri se ridică brusc în picioare, pentru a-și relua imediat locul pe scaun, și toate aceste mișcări le făcea aproape inconștient. Pe masă erau niște cărți ; apucă una din ele, o deschise la întîmplare în timp ce continua să vorbească și, după ce-și aruncă ochii distrat peste o pagină, o închise repede, punînd-o la loc ; apoi luă altă carte și, fără s-o mai deschidă, o ținu în mîna dreaptă, vînturînd-o neconștient.

— Ajunge ! strigă el deodată. Văd că te-am sîciit prea mult...

— Dar de loc, crede-mă, rogu-te ; dimpotrivă, sînt cît se poate de atent la tot ce spui și aș vrea să ghicesc...

— Dragă prințe ! Năzuiesc să-mi asigur o situație onorabilă... Vreau să mă respect pe mine însumi, și... drepturile mele.

— Cel ce nutrește asemenea năzuințe, prin însuși faptul acesta, se face vrednic de toată stima.

Era o frază scoasă de undeva, dintr-un manual de școală, și prințul o cită cu fermă convingere că, în starea în care se găsea Ardalion Alexandrovici, un aforism sfiorător, deși gol de conținut, dar plăcut, va avea asupra lui un efect calmant și binefăcător. În tot cazul, era bine ca un asemenea musafir să poată pleca împăcat cu el însuși și cu inima ușurată : pentru el aceasta era problema.

Într-adevăr, fraza plăcu mult generalului. Măgulit și mișcat, el schimbă tonul pe loc și, cu un glas patetic, se lansă în explicații lungi. Oricît se strădui însă prințul să-i urmărească vorbirea fără șir, îi fu absolut cu neputință să înțeleagă ceva. Timp de vreo zece minute, generalul peroră cu multă pasiune și cu atîta volubilitate, de ai fi zis că nu prididea să exprime mulțimea de idei ce se învălmășeau în creierul lui. La urmă, în ochi îi sclipiră și lacrimi. Dar tot ce spunea el nu era decît un torent de vorbe incoerente : fraze fără început și fără sfîrșit, cuvinte surprinzătoare și idei surprinzătoare, care țîșneau și se rostogoleau unele peste altele cu o repeziciune surprinzătoare.

— Ajunge ! M-ai înțeles, și acum sînt liniștit, conchise ei deodată, sculîndu-se de pe scaun, o inimă ca a dumitale nu poate să nu înțeleagă un om cu sufletul îndurerat. Dragă prințe, noblețea dumitale sufletească atinge perfecțiunea idealului ; ce sînt toți ceilalți în comparație cu dumneata ? Ești tînăr și te binecuvîntează. În definitiv, am venit să te rog să-mi fixezi o oră pentru o convorbire importantă. Caut o prietenie și o inimă, prințe ; nu știu cum, dar n-am putut niciodată să-mi înfrînez imboldurile inimii.

— Dar de ce să nu stăm de vorbă chiar acum ? Sînt gata să te ascult...

— Nu, prințe, nu ! Îl întrerupse cu foc generalul. Nu acum ! Acum e un vis ! E prea important, prea important pentru mine ! Ceasul acesta al discuției noastre va hotărî soarta mea. Va fi ceasul *meu*, numai al meu, și n-aș vrea ca într-un moment așa de sacru cel dintîi venit, vreun neobrăzat oarecare, să ne întrerupă (se aplecă el deodată și-i șopti la ureche prințului, cu un aer misterios și aproape speriat), un neobrăzat care nu face nici cît talpa de la încălțămîntea dumitale, preaiubite prinț ! O, n-am spus : talpa încălțămîntei mele ! Ai observat, cred, că n-am pomenit de încălțămîntea din piciorul meu, căci

mă respect prea mult ca s-o spun așa, de-a dreptul ; dar numai dumneata ești în stare să înțelegi că trecînd sub tăcere, în cazul de față, talpa încălțămintei mele, dau dovadă poate de o mîndrie, de o demnitate extraordinară. Afară de dumneata, nimeni n-ar fi în stare să înțeleagă asta, iar el mai puțin ca oricare altul. El nu înțelege nimic, dragă prințe ; e incapabil să înțeleagă ceva, absolut incapabil ! Trebuie să ai inimă ca să poți înțelege !

În cele din urmă, prințul cedă aproape speriat și fixă generalului o întrevedere pe a doua zi, la aceeași oră. Bătrînul se retrase cu inima ușurată și pe deplin împăcat. Seara, către ora șapte, prințul trimise vorbă lui Lebedev, cu rugămintea să treacă pentru un minut pe la dînsul.

Lebedev se prezentă fără întîrziere, considerînd invitația aceasta drept „o mare cinste“, cum se grăbi el să declare chiar de la ușa ; avea aerul de a nu-și aminti că de trei zile îl ocolise în toate chipurile pe Mișkin, ferindu-se parcă să dea ochi cu el. Intrînd în odaie, se așeză pe marginea unui scaun, cu obișnuitele-i grimase și zîmbete, cu privirea surîzătoare a ochilor mijiiți, frecîndu-și mîinile cu nerăbdarea unui om gata să primească o comunicare importantă, de mult așteptată și al cărei conținut îl bănuiește toată lumea. Prințul se simți din nou indispus ; își dădea seama că toți așteptau să audă un anumit lucru de la dînsul, intenționînd parcă mereu să-i adreseze felicitări, întîmpinîndu-l cu zîmbete și clipiri din ochi, cu vorbe pline de aluzii și subînțelesuri. Keller trecuse de vreo trei ori pe la el, cu dorința vădită de a-l felicita ; de fiecare dată însă, după o introducere încîlcită, plină de elogii și efuziuni patetice, își curma brusc vorba și se strecura discret afară, înainte de a-și fi sfîrșit discursul. (De cîteva zile se dedase cu un zel deosebit băuturii și jocului de biliard). Pînă și Kolea, cu toate necazurile lui, stînd de vorbă cu prințul, încercase în vreo două rînduri să facă o aluzie destul de vagă și confuză.

Fără nici o introducere, pe un ton cam enervat, prințul îl întrebă pe Lebedev ce crede el despre starea actuală a generalului și de ce Ardalion Alexandrovici pare atît de tulburat. Și istorisi în cîteva cuvinte scena precedentă.

— Fiecare cu grijile lui, prințe, mai cu seamă în secolul nostru zbuciumat și plin de ciudățenii — asta-i ! răspunse sec Lebedev, cu aerul unui om dezamăgit în așteptările lui.

— Ce filozofie ! zîmbi prințul.

— Filozofia este necesară, foarte necesară în epoca noastră, din punct de vedere practic ; din păcate însă e disprețuită de noi. Întrucît mă privește, preastimate prinț, deși am fost onorat de încrederea dumitale într-o anumită împrejurare pe care prea bine o cunoști, dar numai pînă la un punct, se vede, și probabil încrederea aceasta n-ar putea merge dincolo de cazul la care mă refer... înțeleg situația și nu mă plîng de loc.

— Lebedev, am impresia că ești supărat pe mine ?

— De loc, cîtuși de puțin, preastimate și preastrălucite prinț ! se înflăcăra imediat Lebedev, ducîndu-și mîna la inimă. Dimpotrivă, am înțeles îndată că nici poziția mea în societate, nici însușirile mele intelectuale și morale, nici starea materială, nici antecedentele mele, cu atît mai puțin știința mea, nimic, în sfîrșit, nu mă îndreptățește să cred că aș merita onoarea confidențelor dumitale ; și chiar dacă aș putea să te servesc, ar fi numai în situația de sclav, de năimit, nu altfel... nu, nu sînt supărat, ci întristat.

— Ei lasă, Lukian Timofeici !

— Ce mai vorbă, se vede cît colo că așa stau lucrurile și numai așa ! Uite, nu mai departe decît în cazul de față ! Întîlnindu-te și urmărindu-te cu inima și cu gîndul, îmi spuneam : fără îndoială, n-am dreptul să m-aștept la destăinuiți prietenești, nu sînt vrednic de așa ceva, în schimb, ca proprietar al casei, aș putea să primesc, la momentul potrivit, o dispoziție, cum să-i mai zic, o înștiințare în vederea unor anumite schimbări ce se așteaptă, se pare, într-un viitor destul de apropiat.

Rostind aceste vorbe, Lebedev își înfipse ochii lui mici și sfredelitori pe chipul prințului, care îl privea uimit ; omul nu pierduse încă nădejdea de a-și satisface curiozitatea.

— Hotărît lucru, nu pricep nimic ! strigă prințul pe un ton aproape supărat. În fond... ești un intrigant fără pereche ! adăugă el rizînd cu poftă.

Lebedev făcu haz și el, vizibil înviorat ; ochii i se luminară, scînteind de bucurie la gîndul că speranțele lui încep să prindă consistență, aproape dublîndu-se.

— Știi ce-am să-ți spun, Lukian Timofeici ? Numai nu te supăra : mă miră naivitatea dumitale și de altfel nu numai a dumitale. Iată, în momentul acesta aștepti cu atîta naivitate să afli ceva de la mine, încît, crede-mă, mi-e rușine, mă simt jenat că nu pot să te satisfac ; dar îți jur că n-am absolut

nimic să-ți comunic; închipuiește-ți! încheie prințul, rizînd din nou.

Lebedev se foi pe scaun, luînd un aer demn. Fără îndoială, curiozitatea lui se manifesta cîteodată prea naiv și sîciitor: era însă un om destul de șiret și dibaci, știind să păstreze uneori o tăcere vicleană. Refuzîndu-i în repetate rînduri orice confidență, prințul ajunsese aproape să-și facă din el un dușman. Fapt este că prințul păstra această rezervă nu pentru că l-ar fi disprețuit, ci pentru că Lebedev adusese vorba despre un subiect foarte delicat. Nu demult, doar cu cîteva zile înainte, Mișkin era înclinat să califice drept crimă anumite visuri pe care și le făurise, iar acum, Lukian Timofeici nu vedea în reticențele lui decît o dovadă de neîncredere și desconsiderare față de persoana lui, simțîndu-și inima rănită, ros de gelozie la gîndul că nu numai Kolea sau Keller, dar și propria lui fiică, Vera Lukianovna, se bucură de mai multă încredere din partea prințului. Ar fi putut să-i comunice lui Mișkin cu toată sinceritatea, chiar și acum, o noutate de cel mai mare interes pentru el, dar se răzgîndi și tăcu îndîrjit.

— Cu ce aș putea să te servesc, de fapt, preastimate prinț, de vreme ce... m-ai chemat? întrebă Lebedev după o scurtă tăcere.

— Da, voiam să-ți vorbesc despre general și de furtul acela a cărui victimă ai fost dumneata... se învioră prințul, care între timp căzuse și el pe gînduri.

— Despre ce anume? Care furt?

— Poftim, parcă nici n-ai înțelege despre ce este vorba? Ah! Dumnezeule, Lukian Timofeici, ce mult îți place să joci comedie! Banii, banii, cele patru sute de ruble pe care le-ai pierdut deunăzi cu portofel cu tot și de care mi-ai vorbit aici, cu o zi înainte de a pleca la Petersburg. Ai înțeles acum?

— Ah! e vorba de cele patru sute de ruble! spuse tărăgănat Lebedev, de parcă abia acum s-ar fi dumerit despre ce e vorba. Îți mulțumesc, prinț, de atenția dumitale sinceră; e cît se poate de măgulitor pentru mine, însă... i-am și găsit; mai acum cîteva zile.

— I-ai găsit? Ah! Slavă Domnului!

— Această exclamație vădește o pornire nobilă, căci patru sute de ruble nu-s un lucru neînsemnat pentru un biet om care trăiește muncind în sudoarea frunții și mai are pe deasupra și o familie numeroasă de orfani...

— Nu la asta m-am gândit ! se grăbi prințul să-și precizeze gândul. Firește că mă bucur și pentru dumneata, reluă el, dar... cum de i-ai găsit ?

— Foarte simplu : erau sub scaunul pe care îmi aruncasem redingota, ceea ce înseamnă că portofelul alunecase din buzunar pe podea.

— Cum, sub scaun ? Imposibil ; nu mi-ai spus chiar dumneata că ai scotocit peste tot, prin toate colțurile ; cum se face că ai neglijat să te uiți tocmai acolo unde trebuia să cauți în primul rînd ?

— Ba am căutat și-acolo ! Îmi aduc bine aminte că am căutat ! M-am tîrît în patru labe pe podea, am pipăit cu mîna peste tot, am dat la o parte scaunul, căci nu mai mă bizuiam nici pe ceea ce vedeam. Nimic n-am găsit ; locul era neted și gol-goluț, de portofel nici pomeneală, iar eu tot nu mă las și pipăi cu mîna și caut ; cam așa se întîmplă de obicei cu omul cînd îi dispare ceva de preț, deși vede că nu-i nimic acolo unde caută, că locul e gol ca-n palmă, n-are a face, el tot se mai uită, din slăbiciune se uită, de vreo cincisprezece ori poate.

— Să zicem că-i așa, dar cum vine asta ?... Tot nu pricep nimic, spuse prințul derutat. Spuneai că nu era nimic acolo, că ai căutat peste tot și, cînd colo, exact acolo apare portofelul !

— Da, exact acolo apare portofelul.

Prințul îl cercetă pe Lebedev cu o privire stranie.

— Și generalul ? întrebă el deodată.

— Adică, ce-i cu generalul ? se făcu a nu înțelege Lebedev.

— Ah, Dumnezeule ! Te întreb ce-a spus generalul cînd ai găsit portofelul sub scaun ? Doar înainte l-ați căutat amîndoi.

— Înainte, da. De data asta însă mărturisesc că am tăcut și am preferat să nu-i aduc la cunoștință că am găsit portofelul prin propriile mele forțe.

— Dar... pentru ce ? Și banii erau neatinși ?

— Am deschis portofelul și nu lipsea nici o rublă.

— Păcat că n-ai venit să-mi spui și mie, zise prințul pe gînduri.

— Mi-a fost teamă să nu deranjez, prințe, să nu te conturb în impresiile dumitale personale și poate chiar cu totul neobișnuite, ca să zic așa. De altfel, m-am prefăcut că nici nu l-am văzut. După ce m-am încredințat că suma era neatinsă, am închis portofelul la loc și l-am pus sub scaun.

— Pentru ce ai făcut asta ?

— Uite-așa ; din curiozitate ! Voiam să văd ce o să se întâmple mai departe, răspunse el, chicotind șiret și frecîndu-și miinile.

— Va să zică, e tot acolo, de alaltăieri ?

— Ba nu ! A zăcut acolo numai douăzeci și patru de ore. Nu l-am ridicat, pentru că voiam, nu știu cum să spun, voiam întrucîtva să-l găsească generalul. Căci eu așa mi-am zis : dacă l-am găsit astfel, de ce să nu observe și generalul un obiect care se vede cît de colo, ca să zic așa, sare în ochi de sub scaun ? De cîteva ori am mutat scaunul din loc ca să se vadă și mai bine portofelul ; degeaba, generalul nu-l observa, și pace, și așa a ținut douăzeci și patru de ceasuri. A devenit foarte distrat în ultima vreme și nici nu mai înțeleg ce-i cu el ; vorbește, vorbește, îndrugă verzi și uscate, rîde în hohote și deodată, așa din senin, se răstește la mine, nici eu nu știu pentru ce anume. Așadar, ieșim noi din odaie împreună și las dinadins ușa descuiată ; văd că dumnealui cam ezită și vrea parcă să-mi spună ceva, temîndu-se, probabil, de ce se va întîmpla cu portofelul cu ațiția bani în el ; dar nu spune nimic și, îndată ce ieșirăm în stradă, nu făcurăm nici doi pași alături, că mă părăsi înfuriat, apucînd-o în altă parte. Ne-am întîlnit abia pe seară, la circiumă.

— Dar, pînă la urmă, ți-ai luat totuși portofelul de sub scaun ?

— Ba nu, și chiar în noaptea aceea a dispărut de sub scaun.

— Și unde-i acum ?

— Uite-l aici, rîse pe-nfundate Lebedev, ridicîndu-se în picioare și învăluindu-l pe prinț cu o privire satisfăcută. M-am pomenit cu el în poala redingotei, vezi-l și dumneata, pune mîna.

În adevăr, în pulpana stîngă a redingotei, în față, se vedea bine un fel de umflătură și, la pipăit, se putea ghici îndată că e un portofel de piele, care trebuia să fi căzut acolo dintr-un buzunar rupt între căptușeală și stofă.

— L-am scos și l-am cercetat ; cele patru sute de ruble erau neatînse. L-am vîrît la loc și de ieri dimineată îl port așa, simțind cum la orice pas mă lovește peste genunchi.

— Iar dumneata nici nu bagi de seamă ?

— Iar eu nici nu bag de seamă, he, he, he ! Și gîndește-te, preastimate prinț, deși faptul în sine nu merită să-ți atrag atenția în mod special, că buzunarele mele sînt întotdeauna în perfectă stare și, dintr-o dată, peste noapte, cogeamite găuroi !

L-am cercetat din curiozitate și, ce să vezi, parcă l-ar fi tăiat cineva cu briceagul. De necrezut !

— Și... generalul ?

— Și ieri, și azi, toată ziua a fost nemulțumit, supărat ; e descumpănit și haotic : ba este de o veselie bahică și de-a drep-tul molipsitoare ; ba e sentimental pînă la lacrimi ; ba îl apucă deodată furiile, de mă trec fiori de groază, zău așa ! Orice-ai spune, prințe, dar eu nu sînt totuși un militar ! Ieri stăteam la circiumă, iar mie parcă înadins îmi ieșise poala redingotei înainte, cu umflătura asta, de-ți sărea în ochi ; generalul se uită chiorîș la mine, îl apucă năbădăile. E mult de cînd nu mă mai privește drept în ochi, afară numai dacă nu e prea amețit sau înduioșat cumva ; ieri însă m-a fulgerat de vreo două ori cu privirea, de-a înghețat și sufletul din mine. De altfel, am de gînd să descopăr portofelul mîine, iar pînă atunci mai petrec o seară cu el la crișmă.

— Pentru ce-l chinuiești în halul ăsta ? strigă prințul.

— Nu-l chinuiesc, nu vreau de loc să-l necăjesc, prințe dragă, răspunse cu foc Lebedev, țin la el, îl iubesc sincer și... îl stimez, mai ales acum ; n-ai decît să crezi sau nu, mi-e mai drag ca oricînd ; îl prețuiesc chiar mai mult decît înainte !

Lebedev vorbise cu atîta seriozitate și pe un ton tot atît de sincer, încît prințul se umplu de indignare.

— Spui că-l iubești și totuși îl faci să sufere atît ! După cum vezi, a făcut totul ca să-ți găsești obiectul pierdut ; și, ca să-ți atragă atenția asupra portofelului, l-a pus sub scaun și apoi în redingotă. Numai acest singur fapt arată că nu vrea să umble cu vicleșuguri, și că din adîncul sufletului îți cere iertare. Ai auzit : îți cere iertare ! Înseamnă că se bizuie pe delicatețea sentimentelor dumitale și crede în prietenia pe care i-o porți. Iar dumneata îl supui la o asemenea umilință... pe un om atît de onest !

— Foarte onest, prințe, foarte onest ! întări Lebedev, cu o licărire vicleană în ochi. Numai dumneata, preaonorabile prinț, ești în stare să spui o vorbă atît de nimerită ! Pentru asta, îți rămîn devotat pînă la adorație, așa putred de vicios cum sînt ! S-a hotărît ! Am să găsesc portofelul chiar acum, îndată, și nu mîine ; uite, îl scot din redingotă, iată-l sub ochii dumitale și iată banii ; ia-l, preaonorabile prinț, și ține-l pînă mîine. Nu mai tîrziu decît mîine sau poimîine îi voi lua înapoi. Știi, prințe, eu cred că în prima noapte după dispariție banii

au zăcut undeva în grădină, sub un bolovan ; dumneata ce părere ai ?

— Bagă de seamă să nu-i trîntești așa direct de la obraz că ai găsit portofelul. Lasă să constate că în pulpana redingotei nu mai e nimic și va înțelege.

— Așa ? N-ar fi oare mai bine să-i spun că l-am găsit, prefăcîndu-mă că nici n-am bănuیت unde putea să fie ?

— Nu-nu, spuse prințul reflectînd, n-nu, acum e prea tîrziu ; ar fi mai primejdios ; mai bine nu-i mai spune nimic. Și fii blînd și prevenitor cu dînsul, însă... fără să dai de bănuیت... și... și... știi și dumneata...

— Știu, prințe, știu, adică știu că planul poate să nu-mi reușească, căci pentru asta se cere o inimă ca a dumitale ; și apoi am devenit și eu cam nervos și iritabil, pentru că a luat acum un obicei să mă trateze uneori prea de sus ; aci plînge și mă îmbrățișează, aci se apucă să mă umilească, îmi aruncă ocări în față cu dispreț ; atunci scot și eu mai la vedere poala umflată a redingotei, cu portofelul în ea, he, he, he ! La vedere, prințe, îmi dau seama că te stînjenesc și te sustrag de la simțămintele dumitale foarte palpitate, ca să zic așa...

— Dar, pentru Dumnezeu, păstrează aceeași discreție ca și pînă acum !

— Cea mai mare discreție, discreție desăvîrșită !

Și cu toate că afacerea aceasta era ca și încheiată, prințul rămase pe gînduri, mult mai îngrijorat decît înainte de vizita lui Lebedev. Aștepta nerăbdător întrevederea ce urma să aibă loc a doua zi cu generalul.

IV

Întîlnirea fusese stabilită pentru ora douăsprezece, dar, cu totul neprevăzut, prințul a trebuit să întîrzie. Cînd intră în casă, îl găsi pe general așteptîndu-l. De la prima ochire își dădu seama că bătrînul era nemulțumit, poate tocmai pentru că l-a făcut să aștepte. După ce își ceru scuze, prințul se grăbi să ia loc în fața musafirului, dar, ciudat lucru, se simțea stîngherit, ca și cum acesta ar fi fost de porțelan și se temea în fiecare moment să nu-l spargă. Altădată, prezența generalului nu-l intimidă și nici prin minte nu i-ar fi trecut că s-ar putea

să-l încerce un asemenea sentiment. Și iată că în următoarele câteva clipe prințul înțelesese că avea acum în fața lui un cu totul alt om decît cel de ieri : Ardalion Alexandrovici nu mai era nici tulburat, nici distrat, ci perfect stăpîn pe sine ; avea aerul deplin decis al omului ce luase o hotărîre irevocabilă. Calmul acesta, de altfel, era mai mult aparent decît real. În tot cazul, musafirul începu discuția pe un ton voit degajat, dar politicoș și demn, inițial și cu oarecare condescendență, pe care îl adoptă cîteodată unii oameni mîndri atunci cînd se simt năpăstuiți pe nedrept. Vorbea blînd, dar și cu o umbră de amărăciune în glas.

— Ți-am adus volumul pe care mi l-ai împrumutat mai adineauri, îți mulțumesc, spuse el, arătînd cu capul cartea pe care o pusese pe masă.

— A, da, ce zici de articol, generale ? Ce impresie ți-a făcut ? E interesant, nu-i așa ? întrebă prințul, fericit că poate să vorbească despre altceva.

— Interesant, dacă vrei, dar e prea brutal și, nici vorbă, e plin de aberații. Nu este exclus să fie o înșiruire de minciuni.

Vorbea cu autoritate, tărăgănînd puțin cuvintele.

— Ah, e o povestire așa de sinceră și naivă, depănată de un ostaș bătrîn, martor ocular al cîmpului Moscovei de către francezi ; unele pasaje sînt de-a dreptul încîntătoare. De altfel, memoriile de acest gen, scrise chiar de cei ce au luat parte la evenimente, sînt întotdeauna deosebit de prețioase, oricine ar fi autorul, nu ți se pare ?

— În locul redacției, n-aș fi publicat așa ceva ; cît privește memoriile contemporanilor în general, se acordă mai multă încredere basmelor unui mincinos necioplit, dar spuse cu haz, decît mărturiilor conștiințioase ale unui om care a binemeritat de la patrie. Cunosc unele memorii cu privire la anul 1812 care... Am luat o hotărîre, dragă prințe. Părăsesc casa aceasta, casa domnului Lebedev.

Încheindu-și aprecierile în felul acesta cu totul neașteptat, generalul îl privi pe Mișkin cu înțeles.

— Ai o locuință la Pavlovsk, la... fiica dumitale... bolborosi prințul, neștiind ce să spună. Își aminti că generalul venise pentru a-l consulta în privința unei chestiuni foarte importante, de care depindea soarta lui.

— La nevastă-mea, adică la mine, cum s-ar spune, și în casa fiicei mele.

— Scuză-mă... eu...

— Părăsesc casa lui Lebedev, pentru că, dragă prințe, am rupt orice relații cu omul acesta ; le-am rupt aseară, regretînd că n-am făcut-o mai de mult. Țin la un minim de considerație prințe, și doresc să mă bucur de ea mai ales din partea persoanelor cărora le dăruiesc adesea, ca să zic așa, întreaga mea inimă. Dragă prințe, îmi dăruiesc adesea inima și aproape întotdeauna sînt înșelat. Omul acesta s-a dovedit a fi nevrednic de un asemenea dar din partea mea.

— E cam împrăștiat, haotic, ce-i drept, observă prințul reținut, și are unele trăsături... Cu toate acestea, nu e lipsit de simțire și are o minte isteată, uneori chiar foarte amuzantă.

Limbajul ales, precum și tonul plin de considerație și respect îl măguliră pe bătrîn, chiar dacă uneori se uita cu neîncredere la interlocutorul său. Dar tonul acestuia era prea natural și prea sincer pentru a lăsa cea mai mică îndoială.

— Că posedă și însușiri bune, reluă generalul, eu am recunoscut-o primul, dovadă că i-am acordat acestui individ prietenia mea. Dar n-am nevoie nici de casa, nici de ospitalitatea lui, avînd eu însumi o familie. Nu caut să ascund ori să-mi justific defectele ; sînt necumpătat ; am băut cu el împreună, și acum nu pot să-mi iert această slăbiciune. Dar nu numai din pricina băuturii (fii îngăduitor, prințe, față de această brutală sinceritate a unui om necăjit), dar nu numai pentru băutură m-am apropiat de el. Mă simțeam atras tocmai de acele însușiri de care ai vorbit. Dar în orice există o măsură, chiar în ce privește calitățile omului, și dacă are curajul și nerușinarea să susțină în fața mea că, în 1812, fiind copil, și-a pierdut piciorul stîng, care a fost îngropat în cimitirul Vagankovo din Moscova, ei bine, asta întrece orice măsură, denotă lipsă de respect, e o dovadă de cinism...

— Poate să fi fost doar o glumă, o vorbă de duh, spusă așa, fără gînd rău, numai ca să facă haz.

— Înțeleg. O minciună nevinovată, spusă cu haz, oricît de grosolană ar fi, nu jignește pe nimeni. Vezi cîte unul care minte, dacă vrei, exclusiv din prietenie, ca să-i facă plăcere interlocutorului său ; dar dacă în pretinsa glumă se întrevede o jignitoare lipsă de respect, dacă prin această lipsă de respect vor să-ți arate că prietenia ta este o povară, în cazul acesta, unui om cu bun simț, unui om bine crescut și nobil la caracter nu-i rămîne altceva de făcut decît să-i întoarcă ofensatorului spa-

tele, să rupă orice legătură cu el, arătându-i prin aceasta locul lui adevărat.

Vorbind, generalul se făcuse roșu de indignare.

— Bine, dar Lebedev nici nu putea fi la Moscova în 1812 ; este prea tânăr ; e pur și simplu un caraghioslic.

— Nici vorbă, în primul rînd asta ; dar să presupunem că s-ar fi născut în vremea aceea. Cum îndrăznește el să afirme că un soldat francez a tras cu tunul în el și i-a retezat piciorul, așa, numai ca să facă haz ? Cică și-a cules piciorul de pe cîmpul de bătălie, l-a adus acasă și pe urmă l-a îngropat în cimitirul Vagankovo ! Că, pe locul unde e îngropat, a ridicat un monument pe care, cică, a scris — pe o parte : „Aici zace piciorul secretarului de colegiu Lebedev“, iar pe cealaltă parte : „Odihniți în pace, scumpe rămășițe pămîntești, în așteptarea zilei fericite“ .⁷⁷ Că, în sfîrșit, o dată pe an, face parastas pentru pomenirea piciorului (ceea ce-i curat sacrilegiu !) și că în fiecare an se duce în acest scop la Moscova. Iar ca să mă convingă, mă invită să merg cu el la Moscova pentru a-mi arăta mormîntul și chiar tunul francez care, cică, a fost capturat de ruși și se află acum la Kremlin, al unsprezecelea la rînd începînd de la poartă, un tunuleț de sistem vechi.

— Și, de fapt, amîndouă picioarele-i sînt la locul lor și tefere ! rîse prințul. Dar te asigur că nu e decît o glumă nevinovată și n-ar fi cazul să te superi.

— Dar dă-mi voie să am și eu părerea mea ; cît despre cele două picioare tefere, se pare că n-ar fi un argument prea temeinic, căci el pretinde că la un picior ar avea proteză-Cernosvitov...

— Ah, da, e vorba de piciorul Cernosvitov ; se poate chiar și dansa cu el, se zice.

— Știu și asta. Cînd Cernosvitov și-a inventat piciorul, a venit mai întîi la mine să mi-l arate. Însă Cernosvitov și-a inventat piciorul mult mai tîrziu... Dar nu numai atît ; dumnealui susține că nici răposata lui soție, în tot timpul căsniciei lor, n-a știut că el are un picior de lemn. „Dacă dumneata zici că ai fost în 1812 pajul personal al lui Napoleon, mi-a replicat el cînd i-am atras atenția asupra absurdității afirmațiilor lui, atunci dă-mi voie să am și eu dreptul de a-mi îngropa piciorul în cimitirul Vagankovo“.

— Cum adică, dumneata... începu prințul și se încurcă.

Generalul îl privi cu un aer de superioritate, și nu fără un pic de ironie.

— Isprăvește-ți gîndul, prințe, spuse el domol, cu un glas voit îngroșat, spune pînă la capăt. Sînt indulgent, poți să spui totul ; mărturisește că ți se pare ridicul pînă și gîndul de a vedea în fața dumitale un om în ultimul hal de decădere și de umilire oferindu-ți spectacolul... inutilității lui și, în același timp, să-l auzi spunînd că a fost martor ocular... al unor mari evenimente. El nu ți-a strecurat încă nimic... vreo șoaptă la ureche ?...

— Nu, Lebedev nu mi-a spus nimic, dacă te referi la el...

— Hm... credeam că dimpotrivă. De fapt, și discuția noastră de aseară a pornit tot de la acest... curios articol din arhivă despre care vorbeam adineauri. I-am arătat absurditatea. Cu atît mai mult cu cît eu însumi am fost martor ocular... Zimbești, prințe, te uiți la chipul meu ?

— N-nu, dar...

— Arăt mai tînăr decît sînt, continuă generalul tărăgănat ; de fapt, sînt mult mai în vîrstă decît par. În 1812 aveam vreo zece-doisprezece ani. Nici eu singur nu-mi cunosc exact vîrsta. În actele oficiale sînt trecut cu cîțiva ani mai tînăr, și apoi toată viața mea am avut slăbiciunea de a-mi ascunde vîrsta adevărată și am mai scăzut și eu cîțiva.

— Fii încredințat, generale, în ce mă privește, nu găsesc nimic curios că te aflai la Moscova în 1812 și... de bună seamă, ai putea să-ți povestesti amintirile ca toți participanții la evenimentele de atunci. Unul dintre autobiografiile noastre ⁷⁸ își începe cartea afirmînd că în 1812 era încă sugaci, că, la Moscova, soldații francezi îl hrăneau cu pîine muiață.

— Ei, vezi, reluă musafirul cu un aer îngăduitor, cazul meu însă iese cu totul din comun, deși nu prezintă, de fapt, nimic extraordinar. Adesea adevărul pare neverosimil. Copil de curte, paj ! Sună cam ciudat, nici vorbă ! Dar aventura unui copil care abia a împlinit zece ani se poate explica tocmai prin vîrsta lui. La cincisprezece ani, așa ceva nu mi s-ar fi întîmplat, firește, pentru că la cincisprezece ani, nici vorbă, n-aș fi fugit de-acasă ca să văd intrarea lui Napoleon în Moscova : aș fi rămas lîngă mama, pe care o surprinsese sosirea francezilor și care tremura de spaimă în casa noastră de lemn din Staraia Basmannaia. La cincisprezece ani, mi-ar fi fost frică ; dar la zece ani nu m-am temut de nimic și, făcîndu-mi loc prin mul-

țimea ce se îmbulzea în fața palatului, am ajuns aproape de intrare în momentul când Napoleon cobora de pe cal.

— Într-adevăr, ai făcut o remarcă foarte nimerită, că la vârsta de zece ani puteai să nu te sperii... se simți dator să-l aprobe prințul, stinjenit la culme și cu teama în suflet să nu rcșească.

— Nici vorbă, și toate evenimentele s-au succedat cit se poate de simplu și firesc, așa cum numai în realitate se poate întâmpla; dacă un romancier s-ar apuca să povestească lucrurile astea, ar îndruga tot felul de scorneli și aberații.

— Să știi că așa este! se însufleși prințul. La asta m-am gândit și eu, chiar acum de curînd. Cunosce un caz autentic de omor comis pentru un ceasornic⁷⁹; s-a scris și în ziare despre asta. Dacă un scriitor ar fi născocit așa ceva, criticii și oamenii care se pretind a fi cunoscători adinci ai sufletului poporului ar fi țipat numaidecît că este imposibil, de necrezut; citind însă relatarea cazului la rubrica faptelor diverse din ziare, simți că tocmai din aceste fapte începi să cunoști realitatea rusă. Observația dumitale este perfect întemeiată, generale! isprăvi prințul cu înflăcărare, fericit că a scăpat de primejdia iminentă de a roși în fața bătrînului.

— Nu-i așa? Nu-i așa? strigă generalul, nemaiputînd de bucurie. Un puști, un copil, care nu știe ce-i frica, se strecoară prin mulțime ca să vadă un alai strălucitor, uniforme și, în sfîrșit, pe omul extraordinar despre a cărui faimă i se împuiase capul. Căci, pe atunci, ani de-a rîndul, numele lui era pe buzele tuturor: răsunase în întreaga lume; iar eu, ca să zic așa, îl supsesem cu laptele mării. Trecînd la doi pași de mine, Napoleon mă zărește din întîmplare: eram în costum de cuconăș; părinții mă îmbrăcau cu gust. Fiînd singurul îmbrăcat așa în mijlocul mulțimii aceleia, îți închipui...

— Bineînțeles, nu se putea să nu-i fi atras atenția, deoarece era o dovadă că nu toată lumea părăsise orașul și că rămăseseră chiar și boieri cu familiile și copiii lor.

— Exact! Așa este! Voia să-i atragă pe boieri de partea lui. Cînd privirea lui de vultur se ațînti asupra-mi, o flacără se aprinse probabil în ochii mei, căci strigă de îndată: „*Voilà un garçon bien éveillé! Qui est ton père?*” * La care îi răspunsei numaidecît cu glasul sugrumat de emoție: „Un general care a murit pe cîmpul de bătălie al patriei lui”. „*Le fils d'un*

* Iată un copil isteț! Cine-i tatăl tău? (Fr.)

boyard et d'un brave pardessus le marché ! J'aime les boyards. M'aimes-tu, petit ? * Răspunsul țîșni la fel de iute ca și întrebarea din gura mea : „Sufletul unui rus știe să recunoască un om mare chiar și într-un dușman al patriei sale !“ Nu-mi mai amintesc dacă m-am exprimat literalmente astfel... eram un copil... dar cam așa a fost sensul cuvintelor mele ! Napoleon rămase impresionat, apoi, căzînd pe gînduri, spuse celor ce-l însoțeau : „Îmi place mîndria copilului acestuia ! Dar dacă toți rușii gîndesc la fel, atunci...“ Nu-și isprăvi gîndul și intră în palat. Îl urma, amestecîndu-mă în rîndurile suitei, care-mi făcea loc să înaintez ca unui favorit. Toate astea se petrecură ca într-un vis... Îmi amintesc numai că, străbătînd prima sală, împăratul se opri deodată în fața portretului împărătesei Ecaterina, îl privi îndelung cu un aer visător și la sfîrșit rosti : „A fost o femeie extraordinară !“, apoi trecu mai departe. După două zile, toată lumea mă cunoștea la palat și la Kremlin și-mi spunea „*le petit boyard*“ **. Mă întorceam acasă numai noaptea, la culcare ; ai mei aproape că își pierduseră capul. Peste încă vreo două zile moare pajul lui Napoleon, baronul de Basancourt⁸⁰, care n-a rezistat greutăților campaniei. Napoleon își aminti de mine ; au venit să mă caute, m-au dus la palat fără să-mi spună despre ce este vorba și, după ce mi-au pus uniforma defunctului, un copil și el de vreo doisprezece ani, mă prezentară așa îmbrăcat împăratului. El făcu un semn ușor din cap, după care mă anunțară că mi s-a făcut onoarea de a fi numit paj personal al maiestății-sale. Eram fericit, pentru că într-adevăr nutream față de el o simpatie arzătoare și apoi, cred că vei fi de acord, o uniformă strălucitoare de curte face întotdeauna plăcere unui copil... Purtam un frac verde-închis cu pulpane lungi și înguste, nasturi de aur, vipușcă roșie la mîneci, cu fireturi de aur, guler înalt, tare, brodat la fel cu fir de aur, pantaloni albi din piele de capră, strînși pe pulpe, o jiletcă de mătase albă, ciorapi de mătase și pantofi de lac cu cataramă... iar cînd eram de serviciu, pentru a-l însoți pe împărat în plimbările călare, îmi puneam botfori. Cu toate că situația nu era prea strălucită și se presimțeau deja mari dezastre, eticheta se păstra cu strictețe, ba aș spune că era cu atît mai riguros respectată cu cît mai iminente se anunțau aceste nenorociri.

* Fiul unui boier și al unui viteaz pe deasupra ! Îmi sint dragi boierii. Tu mă iubești, puile ? (Fr.)

** Micul boier (fr.).

— Da, firește... murmură prințul aproape consternat, memoriile duminicale ar fi... extrem de interesante.

De fapt, generalul nu făcea decît să repete ceea ce povestise în ajun lui Lebedev, încît relatarea lui se desfășura lin și curgător; și totuși aici aruncă o privire bănuitoare către Mișkin.

— Memoriile mele, răspunse el plin de mîndrie, să-mi scriu memoriile? Așa ceva nu m-a tentat niciodată, prințe! Dacă vrei să știi, sînt deja scrise, dar... ele zac deocamdată în sertarele biroului meu. Cînd mă voi fi prefăcut în țărîină, n-au decît să le publice, nu mă opun; atunci, nici vorbă că vor fi traduse în diferite limbi, nu pentru valoarea lor literară, ci pentru că vor cuprinde fapte și evenimente de importanță uriașă, al căror martor ocular am fost. Nu eram, ce-i drept, decît un copil pe vremea aceea, dar tocmai datorită vîrstei mele fragede am putut pătrunde în intimitatea, ca să zic așa, în odaia de culcare a „marelui om“. Noaptea auzeam gemetele acestui „gigant în suferință“; nu avea motive să-și ascundă chinurile și lacrimile în fața unui copil, cu toate că începusem să înțeleg că pricina suferințelor lui era tăcerea împăratului Alexandru.

— Da, se pare că i-a trimis scrisori... cu propuneri de pace... aprobă timid prințul.

— De fapt, nu se știe precis ce propuneri conțineau scrisorile acelea, dar scria în fiecare zi, în fiecare ceas, și expedia curier după curier! Ajunsese într-un hal de enervare groaznică. Într-o noapte, cum eram singuri, mă repezii spre dînsul cu lacrimi în ochi (oh! cît îl iubeam!). „Să-i cereți, să-i cereți iertare împăratului Alexandru!“ strigai desperat. Ar fi trebuit să spun: „Împăcați-vă cu împăratul Alexandru“, dar, ca țînc ce eram, mi-am exprimat gîndul cu naivitate. „Oh! copilul meu, răspunse el (se plimba în lungul și în latul odăii). Oh, copilul meu! (Părea să fi uitat că n-aveam decît zece ani și chiar îi plăcea să vorbească cu mine.) Oh, copilul meu, sînt gata să sărut picioarele împăratului Alexandru, dar în ce privește pe regele Prusiei și pe împăratul Austriei, oh, față de aceștia nutresc o ură veșnică și... în sfîrșit... tu nu te pricepi în politică!“ Amintindu-și, probabil, cu cine vorbea, tăcu deodată, dar mult timp după aceea ochii lui scăpărau fulgere. Ei bine, dacă aș povesti în scris toate lucrurile acestea — și am fost doar martorul unor fapte foarte importante — dacă le-aș da în vileag acum, de îndată toți criticii, toate vanitățile

literare, toți invidioșii, diverse partide politice și... Nu, mulțumesc, mai bine mă las păgubaș !

— Cît despre partide, desigur că ai dreptate și sînt de părerea dumitale, răspunse prințul după un moment de tăcere. Nu demult, am citit cartea lui Charras despre campania de la Waterloo ⁸¹. Pare să fie o carte serioasă și specialiștii susțin că e scrisă cu multă pricepere și competență. Dar din fiecare pagină răzbate bucuria pe care autorul o simte în umilirea lui Napoleon, și dacă s-ar fi putut contesta lui Napoleon orice urmă de talent militar chiar și în campaniile anterioare, cred că Charras ar fi fost cît se poate de fericit s-o facă. Ei bine, într-o lucrare atît de serioasă, o asemenea atitudine este inadmisibilă, pentru că se simte punctul de vedere al unui anumit partid. Și... erai tare ocupat în serviciul dumitale pe lîngă... împărat ?

Generalul era încîntat la culme. Tonul serios și sincer cu care Mișkin discuta cu el despre aceste lucruri avu darul să-i risipească pînă și ultimele urme de neîncredere.

— Charras ! O, și eu personal am fost indignat peste măsură ! I-am scris atunci, dar... nu-mi mai amintesc ce anume... M-ai întrebat dacă serviciul meu îmi dădea mult de furcă ? A, nu ! Mi s-a acordat titlul de paj în serviciul personal al împăratului, eu însă, pe atunci, nu luam în serios o asemenea ocupație. Unde mai pui că foarte curînd Napoleon pierdu orice speranță de a mai cîștiga simpatia rușilor și, fiindcă mă luase pe lîngă el numai din considerații politice, nici vorbă că n-ar fi întîrziat să mă uite... dacă nu m-ar fi îndrăgit cu adevărat, îndrăznesc s-o spun acum. Mă simțeam și eu atras de el. Serviciul propriu-zis se reducea la puțin lucru : trebuia să mă prezint din cînd în cînd la palat și... să-l însoțesc pe împărat în plimbările lui călare, asta-i tot. Călăream binișor încă de pe atunci. Aceste plimbări le făcea înainte de prînz ; îl însoțeau de obicei Davout ⁸², eu și mamelucul Roustan ⁸³...

— Constant, îi scăpă prințului fără voie.

— N-nu, Constant era plecat pe vremea aceea ; îl trimisese cu o scrisoare... la împărăteasa Josefina ⁸⁴ ; dar, în locul lui, erau două ordonanțe, cîțiva ulani polonezi... și... iată toată suita, fără a pune la socoteală, bineînțeles, pe generalii și mareșalii care îl întovărășeau pe Napoleon ca să examineze împreună topografia locurilor, dispozitivul trupelor etc. Cel mai des îl lua cu el pe Davout ; parcă-l văd : un om înalt, solid,

flegmatic, cu ochelari și cu o privire ciudată. Cu el se consulta împăratul cel mai des. Îi prețuia sfaturile. Mi-aduc aminte, au avut o consfătuire în doi care a ținut mai multe zile în șir. Davout venea și dimineața, și seara; de multe ori ajungeau și la ceartă. La urmă, Napoleon păru că-i acceptă părerea. Mă găseam în cabinetul unde avea loc discuția, fără ca cei doi să-mi fi dat vreo atenție. O dată, ca din întâmplare, privirea lui Napoleon căzu pe mine și un gând straniu îi licări în ochi. „Copile, îmi spuse el deodată, ce zici tu : dacă aș trece la ortodoxism și dacă i-aș dezrobi pe iobagii voștri, m-ar urma oare rușii sau nu ?” „Niciodată !” strigai cu indignare. Napoleon rămase consternat. „Flacăra patriotismului ce s-a aprins în ochii acestui copil îmi dezvăluie, spuse el, părerea și sentimentele întregului popor rus. Ajunge, Davout ! Toate astea nu-s decît fantezii ! Să auzim celălalt proiect“.

— Da, dar nici primul proiect nu era de loc prost : ideea e formidabilă, spuse prințul care-l asculta pe general cu un interes crescînd. Așadar, proiectul acesta i-l atribui lui Davout ?

— În orice caz, l-au discutat împreună. Ideea, firește, îi aparținea lui Napoleon. O idee de vultur, dar și celălalt plan nu era lipsit nici el de îndrăzneală... Era faimosul „*conseil du lion*”, * după cum a denumit însuși Napoleon sfatul lui Davout. Iată în ce consta : să ucidă cit mai mulți cai, să le săreze carnea, să rechiziționeze tot griul și să ierneze cu trupe cu tot în Kremlin, după ce-l vor fi întărit, înălțînd metereze, săpînd tranșee, construind barăci și instalînd tunuri, pentru ca o dată cu venirea primăverii să-și deschidă drum printre ruși. Proiectul acesta îl pasionase pe Napoleon. Zi de zi făceam călare înconjurul Kremlinului și împăratul dădea indicații ce și unde trebuia făcut : ici o spărtură în zid, colo un fort, în altă parte un șir de cazemate. Pe scurt, totul era prevăzut cu precizie : Davout stăruia să fie luată o hotărîre definitivă. Au mai avut împreună o nouă consfătuire în doi, la care am asistat și eu. Din nou Napoleon, cu brațele încrucișate, se plimba prin odaie. Nu puteam să-mi iau ochii de la el, inima-mi bătea cu putere. „Plec”, spuse Davout. „Unde ?” întrebă Napoleon. „Plec să sărez caii”, răspunse mareșalul. Napoleon tresări ; se decidea soarta lui. „Copile, mi se adresează el deodată, ce crezi tu despre

* Sfatul leului. (fr.).

planul nostru ?” Bineînțeles, îmi puna întrebarea aceasta cum se întâmplă uneori omului celui mai deștept, în momentele decisive, să-și încerce soarta pe cap sau pajură. În loc să-i răspund împăratului, mă adresai lui Davout. „Generale, i-am spus ca într-o revelație supremă, ia-o mai bine din loc și întoarce-te de unde ai venit !” Proiectul a căzut. Davout ridică din umeri și se retrase, murmurînd : „*Bah ! Il devient superstitieux !*” * A doua zi s-a și dat ordinul de plecare.

— Toate acestea sînt extrem de interesante, rosti prințul încet, dacă lucrurile s-au petrecut întocmai... adică, vreau să spun... încercă el s-o dreagă.

— O, prințe ! strigă generalul, pe care propria lui povestire îl îmbătase într-atît, încît n-ar fi pregetat să treacă dincolo de orice prudență. Dumneata spui : „Dacă lucrurile s-au petrecut întocmai !” Dar au fost altele și mai și, te asigur, mult mai grozave ! Nu ți-am povestit decît niște fapte de mică importanță, fapte minore, politice. Ți-o repet, am fost martorul la crimilor și gemetelor nocturne ale acestui om mare, ceea ce nimănui, în afară de mine, nu i-a fost dat să vadă ! Către sfîrșit, într-adevăr, nu mai plîngea, îi secaseră lacrimile, gema numai din cînd în cînd și chipul lui se întuneca tot mai mult. Ai fi zis că eternitatea îl învăluia în umbra aripilor ei. Noaptea, petreceam citeodată ore întregi singuri, în tăcere ; mamelucul Roustan sforăia în odaia de alături ; dormea de obicei ca un buștean omul acela. „În schimb, mi-e devotat mie și dinastiei“, spunea Napoleon despre el. O dată m-am simțit așa de îndurerat, încît mă năpădiră lacrimile ; împăratul observă și mă privi plin de înduioșare. „Îmi plîngi de milă ! strigă el. Tu, un copil, și poate mai este încă un copil care mă plînge, fiul meu, *le roi de Rome* ⁸⁵ ; toți ceilalți mă urăsc și, în nenorocire, cei dintîi care mă vor trăda vor fi propriii mei frați !...” Mă repezii spre dînsul zguduît de plîns ; atunci n-a mai putut rezista : ne îmbrățișarăm și lacrimile ni se amestecară. „Să scrieți, să-i scrieți o scrisoare împărătesei Josefina !” îi spusei printre lacrimi. Napoleon tresări și după un moment de gîndire : „Mi-ai amintit de a treia ființă care mă iubește, îmi spuse el, îți mulțumesc, prietene !” Se așeză îndată la birou și scrisese Josefinei. A doua zi, Constant plecă cu scrisoarea.

* Devine superstițios ! (Fr.)

— Ai săvîrșit o faptă minunată, spuse prințul, în vîlmășagul acela de gînduri întunecate ai deșteptat în el simțăminte bune.

— Asta zic și eu, prințe, și ce frumos știi dumneata să le explici toate astea după îndemnul minunat al inimii dumitale ! strigă generalul entuziasmat, și în același timp, lucru curios, lacrimi adevărate îi sclipiră în ochi. Da, prințe, a fost un spectacol grandios ! Dar, știi, era cît pe ce să-l urmez la Paris și, nici vorbă, aș fi împărțășit cu el captivitatea în „insula toridă“, dar vai, soarta ne-a despărțit ! El plecă spre insula stîncoasă, unde, o singură dată măcar, în clipele de sfișietoare tristețe, și-o fi amintit poate de lacrimile băiețașului moscovit care, la despărțire, îl îmbrățișase în semn de iertare. Cît despre mine, am fost trimis la școala militară, unde n-am găsit decît o disciplină severă, camarazi grosolani și... Vai ! ce departe mi se par toate astea în scurgerea vremii ! „Nu vreau să te despart de măicuța ta și de aceea nu te iau cu mine ! îmi spuse el în ziua retragerii. Dar aș dori să fac ceva pentru tine !“ Era gata să încalece. „Scrieți-mi ceva, ca amintire, în albumul surorii mele“, spusei cu timiditate, căci îl vedeam cît era de tulburat și întristat. Se întoarse din drum, ceru o pană de scris și luă albumul. „Ce vîrstă are sora ta ?“ întrebă el cu pana în mînă. „Trei ani“, i-am răspuns. „*Petite fille, alors*“.* Și așternu următoarele cuvinte :

*„Ne mentez jamais !
Napoleon, votre ami sincère“ **.*

Un asemenea sfat, în asemenea clipe dramatice, spune și dumneata, prințe !

— Da, e foarte semnificativ.

— Fila aceea de album a fost păstrată într-o ramă aurită, sub sticlă, și atîrnată pe perete, la locul cel mai vizibil, și a stat acolo cît a trăit soră-mea... a murit la facere ; unde o fi acum, nu mai știu... dar... Ah ! Dumnezeuule, s-a făcut ora două ! Ce mult te-am reținut, prințe ! E de neiertat !

Generalul se ridică.

* O clipă, deci (fr.).

** Să nu minți niciodată ! Napoleon, prietenul dumitale sincer (fr.).

— Ba de loc, murmură prințul, dimpotrivă, mi-ai povestit niște lucruri atît de interesante... și... în sfîrșit... îți sînt recunoscător.

— Prințe ! rosti generalul, strîngînd din nou cu putere mîna lui Mișkin și țintuindu-l cu o privire scînteietoare, ca și cum și-ar fi revenit dintr-o dată, luminat de o idee subită. Dragă prințe, dumneata ești atît de bun, ai o inimă atît de curată și credulă, încît uneori îmi vine să-ți plîng de milă. Mă uit la dumneata cu înduioșare ; Dumnezeu să te aibă în paza lui ! Fie ca viața dumitale să-nflorească de acum înainte... în dragoste. A mea s-a sfîrșit ! Ah ! iartă-mă, iartă-mă !

Generalul își acoperi fața cu mîinile și părăsi odaia aproape în fugă. Emoția lui era sinceră și prințul n-o punea la îndoială. Își dădea seama că bătrînul a plecat beat de succesul lui ; dar ceva în adîncul inimii îi spunea că generalul aparține acelei categorii de mincinoși care, cu toate că mint cu voluptate, cu o pasiune frenetică, rămîn totuși îndeajuns de lucizi pentru ea și în momentele de suprem extaz față de elucubrațiile lor fanteziste să aibă o cît de vagă bănuială că nu li se dă crezare și că nici n-ar putea să fie crezuți. În starea în care se afla acum, se putea întîmpla ca, revenindu-și, bătrînul să se simtă rușinat peste măsură, să înceapă a bănui că prințul l-a ascultat mai mult de milă și să se considere deci profund ofensat. „Oare n-am greșit încurajindu-l și aducîndu-l în halul acesta de exaltare ?” se neliniști prințul, dar nu mai putu rezista și izbucni într-un hohot de rîs nestăpînit, care ținu cîteva minute. Pe urmă era cît pe ce să-și reproșeze această izbucnire, dar se răzgîndi numaidecît, dîndu-și seama că n-are nici o vină, pentru că realmente simțea o milă nemărginită pentru bietul general.

Presimțirile lui se adevăriră. Chiar în seara aceea primi un bilețel pe cît de ciudat, pe atît de scurt și categoric. Generalul Ivolghin îl informa că se vede nevoit să întrerupă relațiile cu dînsul, că-l stimează și-i este recunoscător, dar că nici chiar de la dînsul nu vrea să primească „dovezi de milă umiltoare pentru demnitatea unui om și așa destul de nenorocit”. Aflînd însă că bătrînul se instalase din nou la Nina Alexandrovna, prințul își luă grija pentru soarta lui. După cum văzurăm însă, Ardalion Alexandrovici făcuse niște boro-boate și față de Lizaveta Prokofievna. N-avem cum să relatăm aci toate amănuntele ; ne mărginim doar să spunem că această

vizită la început o înspăimintă pe Lizaveta Prokofievna, iar pînă la urmă, după ce generalul își permise niște aluzii puțin măgulitoare la adresa lui Ganea, ea fu cuprinsă de indignare și-l dădu afară din casă. Iată motivul pentru care bătrînul petrecu o noapte atît de agitată, iar a doua zi dimineăta, pierzîndu-și cumpătul, fugi în neștire afară, în stradă, într-un hal de surescitare vecină cu nebunia.

Kolea, care nu izbutea să priceapă nimic din toate astea, crezu că-l poate domoli luîndu-l cu severitatea.

— Ei bine, ce ne facem acum? Încotro s-o apucăm, spune și dumneata, generale? se frămînta el. La prinț nu vrei să te duci, cu Lebedev te-ai certat, bani n-ai; cît despre mine, sînt întotdeauna lefter; am rămas de căruță în mijlocul străzii.

— E mai plăcut să fii în căruță decît să rămii de căruță, mormăi generalul. Cu... acest calambur, am obținut un succes extraordinar într-un cerc de ofițeri... în patruzeci și patru... una mie... opt sute... patruzeci și patru, da !... Nu mai țin minte... O ! Nu-mi mai aminti, nu-mi mai aminti de nimic ! „Unde-mi ești, tinerețe ? Unde-mi ești, voieșie ?“ Cine a spus asta ?... Cine a spus-o, Kolea ?

— Gogol, în *Suflete moarte*, tată, răspunse Kolea și se uită cu spaimă la tatăl său.

— Suflete moarte ! O, da ! moarte ! Cînd ai să mă îngropi, să scrii pe mormîntul meu : „Aici odihnește un suflet mort !“

Dezonoarea mă urmărește pretutîndeni !

Cine a spus asta, Kolea ?

— Nu știu, tată.

Generalul se opri o clipă din mers.

— Auzi, cică, Eropegov n-a existat ! Eroșka Eropegov !... tipă el ca apucat. Și asta mi-o spune fiul meu. Propriul meu fiu ! Eropegov, un om care vreme de unsprezece luni mi-a ținut loc de frate, pentru care m-am bătut în duel... Prințul Vigorețki, căpitanul nostru, îi spune odată, la un pahar de vin : „Tu, Grișa, unde ai obținut ordinul Anna ?“ Acesta răspunde : „Pe cîmpurile de luptă ale patriei, iată unde !“ Iar eu, de colo, m-apuc să strig : „Bravo, Grișa !“ Ei bine, așa s-a iscat duelul, iar mai tîrziu s-a căsătorit cu... Maria Petrovna Su... Sutughina, și pe urmă a fost omorît pe cîmpul de luptă... Un glonț a ricoșat de pe crucea pe care-o purtam la piept și l-a lovit drept

în frunte. „N-am să te uit niciodată !” strigă el și căzu mort. Am... am servit cu cinste, Kolea, mi-am slujit patria cu abnegație, cu devotament, însă dezonoarea... „dezonoarea mă urmărește !”... Nina și cu tine să veniți la mormîntul meu... „Sărmană Nina !” așa îi spuneam altădată, Kolea. De mult, la începutul căsniciei noastre, și-i plăcea atît de mult... Nina, Nina, ce viață ți-am făcut ! Cum mai poți să mă iubești, suflet chinuit și răbdător ! Maică-ta are un suflet de inger, Kolea, auzi, un suflet de inger !

— Știu, tată. Tată drag, să ne întoarcem acasă, la mama ! Adineauri a fugit după noi. Ei, hai, de ce ai rămas locului ? Parcă n-ai înțelege... și acum, ce rost are să plîngi ?

Kolea plîngea și el, sărutînd mîinile tatălui său.

— Mie îmi săruți mîinile, mie ?

— Da, îți sărut mîinile. Ce-i de mirare ? Și ce te-a apucat. coșcogea general, un ostaș, să plîngi în mijlocul străzii ? Haidem, să mergem !

— Dumnezeu să te binecuvînteze, dragul meu băiat, pentru respectul pe care-l păstrezi unui om dezonorat — da, da, unui moșneag acoperit de rușine, tatălui tău... îți doresc să ai un fiu care să-ți semene... *Le roi de Rome*... O, „blestemată fie casa aceasta !”

— Ei, dar ce-s toate astea, zău ? se supără Kolea. Ce se petrece ? Pentru ce nu vrei să te întorci acum acasă ? Ți-ai pierdut mințile ?

— Îți explic eu, îți explic ; îți spun totul ; nu striga, să nu ne audă... *Le roi de Rome*... Ah ! m-apasă greu uritul !

Doică, unde ți-e mormîntul ? !

Cine a spus vorba asta, Kolea ?

— Nu știu cine, nu știu ! Să ne întoarcem imediat acasă, imediat ! Dacă trebuie, îl cotonogesc pe Ganka... Încotro ai pornit-o iar ?

Dar generalul nu-l asculta, ci-l trăgea spre scara de intrare a unei case vecine.

— Încotro mergi ? E o casă străină !

Generalul se așeză pe o treaptă, ținîndu-l mereu pe Kolea de braț și străduindu-se să-l tragă mai aproape de el.

— Apleacă-te, apleacă-te, murmura el. Am să-ți spun tot, apleacă-te... apropie-ți capul, am să-ți spun ceva... la ureche... la ureche...

— Dar ce ai ? făcu Kolia îngrozit, aplecîndu-și supus capul.

— *Le roi de Rome*... șopti generalul, zgîlțit de un tremur.

— Cum ?... Ce ai mereu cu *le roi de Rome* ? Ce ți-a venit ?

— Vreau... vreau... reîncepu în șoaptă generalul, agățîndu-se din ce în ce mai tare de umărul „băiețușului” său, vreau... vreau să-ți... tot... Maria... Maria... Petrovna Su-su-su...

Kolia se smulse din mîinile tatălui său, îl apucă de umeri și-l privi înspăimîntat. Fața bătrînului devenise stacojie, buzele i se învinețiră, convulsii ușoare îi crispau fața. Deodată se clătină și se lăsă moale în brațele lui Kolia.

— Atac de apoplexie ! exclamă acesta cu desperare, dumi-rindu-se abia atunci ce s-a-ntîmplat.

V

E drept că Varvara Ardalionovna, în discuția cu fratele ei, cam exagerase știrile privitoare la apropiata căsătorie a prințului cu Aglaia Epancina. Poate cu intuiția ei de femeie înzes-trată cu o puternică doză de perspicacitate ghicise oarecum ceea ce trebuia să se întîmple într-un viitor foarte apropiat, sau, poate, îndurerată de spulberarea unui vis (în care, de altfel, nu-și pusese speranțe prea mari), nu rezistase unei por-niri omenеști, explicabile, de a exagera nenorocirea, adăugînd o picătură de venin la chinurile fratelui său, pe care, de altfel, îl iubea și-l compătimea sincer. În tot cazul, nu avusese cum să afle noutăți chiar atît de precise de la domnișoarele Epancin, în afară doar de unele vagi aluzii, vorbe spuse pe jumătate, ori tăceri enigmatice. Sau poate, cine știe, surorile Aglaiei să fi aruncat dinadins cîteva apropouri ca s-o mai descoasă pe Varvara Ardalionovna sau, în sfîrșit, se poate presupune că n-au vrut să-și refuze satisfacția feminină de a o necăji puțin pe prietena lor din copilărie ; era exclus ca ele să nu fi ghicit, măcar cît de cît, adevăratele intenții care o aduceau de atîta timp pe Varia în casa lor.

La fel și prințul Mișkin, deși era pe deplin îndreptățit să-l asigure pe Lebedev că n-avea nimic să-i comunice și că nici

o schimbare neobișnuită nu intervenise în existența lui, putea, la rîndu-i, să se fi înșelat. În adevăr, cu toată lumea se petrecea un fenomen ciudat : fără să se fi întîmplat ceva special, se întîmplaseră totuși foarte multe lucruri. Iată ce a știut să intuiască foarte bine Varvara Ardalionovna cu instinctul ei sigur de femeie.

Cum se face însă că toți membrii familiei Epancin căpătaseră simultan aceeași convingere — cum că în viața Aglaiei se produsese un eveniment hotărîtor și că soarta ei trebuia să se decidă — cu greu s-ar putea urmări într-o relatare mai încheată. Dar, de îndată ce ideea aceasta își făcuse loc în capul tuturor, pretinseră cu toții c-au avut-o din totdeauna, că-și dăduseră seama mai demult și că acest lucru era limpede pentru ei încă de la „sărmanul cavaler“ și chiar înainte, dar că nu le venise să creadă atunci într-o asemenea presupunere absurdă. Așa susțineau Alexandra și Adelaida ; Lizaveta Prokofievna, bineînțeles, prevăzuse totul, ghicise totul înaintea tuturor, iar inima ei „era de mult îndurerată“. Acum însă, cînd lucrurile amenințau să ia o întorsătură precisă, concretă, gîndul acesta îi devenise insuportabil, și mai ales pentru că o făcea să-și piardă capul. Ea se văzu deodată pusă în fața unei situații care cerea o soluție imediată ; or, biata Lizaveta Prokofievna nu numai că nu putea să hotărască ceva, dar cu toate strădanile ei, nu izbutea nici măcar să se dumirească bine cum stau lucrurile. Problema de rezolvat era delicată : „O fi o partidă potrivită prințul sau nu ? E bine că s-a întîmplat așa sau nu ? Dacă nu e bine (ceea ce e în afară de orice îndoială), de ce anume nu e bine ? Și dacă este bine (mă rog, tot ce se poate), de ce anume este bine ?“ Cît despre capul familiei, Ivan Feodorovici, bineînțeles, începu mai întîi prin a se arăta surprins, pentru ca apoi să mărturisească deodată că „într-adevăr și lui i s-a părut la un moment dat că observă ceva suspect“. O privire severă a nevesti-si însă îi închise gura. Dar dacă dimineața el putu să scape prin tăcere, seara, în schimb, cînd rămase între patru ochi cu Lizaveta Prokofievna, vîzîndu-se nevoit să vorbească, dădu drumul deodată, cu un curaj neobișnuit, la cîteva idei destul de năstrușnice : „În fond, ce este ?...“ (Pauză.) „Nici vorbă că totul e foarte curios, dacă o fi adevărat, și că el nici nu încearcă să conteste, dar...“ (O nouă pauză.) „Pe de altă parte, privind lucrurile cu mai mult curaj, prințul ăsta, zău, e un băiat admirabil și... și... în sfîrșit, are un

nume, e din neamul nostru ; totul va apărea, ca să spun așa. întru susținerea și reabilitarea numelui nostru de familie, degradat astăzi ; în ochii lumii, adică, înțelegi, din punct de vedere monden, căci, fără îndoială... lumea-i lume, n-ai ce-i face ; dar, la urma urmei, este în primul rînd un prinț, are și ceva avere, presupunînd chiar că nu-i prea bogat, are și... și... și..." (De data aceasta, pauza se prelungi mult de tot și generalul amuți definitiv.) Ascultînd discursul bărbatului său pînă la capăt, Lizaveta Prokofievna își ieși cu totul din fire.

Era de părere că tot ce se întîmplase „e o prostie de neiertat, o nesocotință condamabilă, o fantasmagorie neroadă și absurdă !" Mai întîii și-ntîii că „prințisorul acesta e un bolnav atins de idiotie, în al doilea rînd e un prost, care nu cunoaște pe nimeni în societate și nici loc în societate nu are ; cui să-l arăți, ce te faci cu el, unde să-l plasezi ? Un democrat imposibil ; dar cel puțin un grad, un cin oarecare, cît de mizer, să fi avut ; și apoi... ce va spune bătrîna Bielokonskaia ? Dar ce mai vorbă, parcă un astfel de bărbat visam noi pentru Aglaia ?" Argumentul acesta din urmă era, bineînțeles, decisiv. Inima ei de mamă se înfiora, sîngera și lăcrima, dar în același timp, undeva în adîncul sufletului, un glas tainic părea că-i șoptește : „Ce-i lipsește, în definitiv, prințului ca să fie o partidă acceptabilă ?" Și uite, tocmai aceste obiecțiuni pe care și le opunea ea în-săși, ascultînd de glasul inimii, o făceau cel mai mult să se frămînte.

Surorilor mai mari, în schimb, nu le displăcu de loc eventualitatea ca el să devină soțul Aglaiei ; nici ideea în sine nu li se păru prea ciudată ; într-un cuvînt, nu era de loc exclus ca surorile să se declare, la un moment dat, categoric de partea lui. Deocamdată însă ele păstrau consemnul tăcerii. Se știa din experiență că de cîte ori Lizaveta Prokofievna se înverșuna împotriva unui anumit punct de vedere adoptat de ceilalți membri ai familiei, era un semn aproape sigur că ea și acceptase de fapt, fără s-o mărturisească, acest punct de vedere. Oricum, Alexandra Ivanovna a fost foarte curînd nevoită să rupă tăcerea. Mama, care de multă vreme luase obiceiul să-i ceară sfaturi, o chemă ca s-o mai descoasă și, mai ales, pentru a reconstitui împrejurările : „Cum s-au putut întîmpla toate astea ? Cum de n-a știut nimeni ? Pentru ce au tăcut cu toții ? Ce însemna acel «cavaler sărman» ? Pentru ce numai ea, Lizaveta Prokofievna, e sortită să poarte pe umeri povara tutu-

ror grijilor familiei, să observe și să prevadă totul, iar ceilalți să stea cu mâinile în sân și nici capul să nu-i doară ?" etc., etc. Alexandra Ivanovna se arată la început foarte prudentă și se mărgini să spună doar că și ea este de părerea tatălui ei, socotind că o căsătorie între prințul Mișkin și una din domnișoarele Epancin nu lăsa nimic de dorit din punctul de vedere al conveniențelor mondene. Încetul cu încetul, inflăcărîndu-se, ajunse chiar să adauge că prințul nu era cituși de puțin un „prestănac" și nici n-a fost vreodată ; cît despre faptul că nu avea nici un fel de cin, rămînea de văzut dacă, în cițiva ani, la noi în Rusia, importanța unui om se va mai măsura după grade și funcții, sau după cu totul altceva. La care mama o repezi pe loc, că e o „liber-cugetătoare" și că e de vină pentru toate astea „blestemata problemă a femeii" — cauza tuturor relexor. La o jumătate de ceas după aceea, Lizaveta Prokofievna se duse în oraș și de acolo la Kamennii Ostrov, ca s-o vadă pe bătrîna prințesă Bielokonskaia, care tocmai se afla la Petersburg și urma să plece curînd. Bielokonskaia era nașa Aglaiei.

„Bătrîna" ascultă destăinuirile febrile și exasperate ale Lizavetei Prokofievna, fără să se lase impresionată de lacrimile nenorocitei mame ; ba o privi chiar cu un aer batjocoritor. Era o femeie foarte despotică această „bătrînă" Bielokonskaia ; nu-și uita nițiodată rangul, nici chiar față de cele mai vechi prietene ale ei. Pentru că se interesase cu treizeci și cinci de ani în urmă de Lizaveta Prokofievna, o trata mereu ca pe o „protejată" și nu-i putea ierta independența caracterului. Prințesa se mulțumi să-i atragă atenția că „ei toți au tendința să cam exagereze lucrurile, să facă din țințar armăsar ; că după cum i se pare ei nu poate fi vorba încă de ceva cu adevărat serios și, ca atare, este mult mai bine să mai aștepte, să vadă cum se vor desfășura lucrurile, că prințul, după părerea ei, e un tînăr cumsecade, deși bolnav, cam ciudat, prea din cale afară de modest și lipsit de prestanță. Mai rău este că întreține o metresă în văzul lumii". Lizaveta Prokofievna înțelese foarte bine că prințesa Bielokonskaia era cam supărată pentru faptul că ceea ce pusese ea la cale în legătură cu Evgheni Pavlovici dăduse greș. Generăleasa se întoarse la Pavlovsk și mai întăritată de cum plecase la Petersburg, și asta o simțiră imediat toți cei din preajma ei, căci trebuiră să înghită admonestările ei aspre, mai ales pentru că „și-au pierdut cu toții mintile" și

că, într-adevăr, „ca la noi la nimeni“, căci la nimeni altul așa ceva nu s-ar putea întâmpla ; „pentru ce am dat alarma, mă rog ? Ce s-a întâmplat ? Oricît m-aș sili să descopăr ceva, nu găsesc nimic care să mă încredințeze că într-adevăr s-a întâmplat ceva ! Așteptați, lăsați lucrurile să-și urmeze cursul ! Cîte nu i se pot năzări lui Ivan Feodorovici ; trebuie neapărat să facem din țîntar armăsar ?“ etc., etc. și multe altele de acest fel.

Cu alte cuvinte, toată lumea trebuia să se calmeze, să privească cu sînge rece lucrurile și să aștepte... Dar, vai ! liniștea nu ținu mai mult de zece minute. Prima lovitură fu dată apelului ei la cumințenie, calm și sînge rece chiar de știrile pe care le află Lizaveta Prokofievna la întoarcere, cu privire la cele ce s-au petrecut în lipsa ei. (Întrevederea Lizavetei Prokofievna cu Bielokonskaia avusese loc chiar a doua zi după ce prințul întreprinsese vizita aceea de pomină la Epancini, după miezul nopții, crezînd că era ora nouă.) Surorile Aglaiei au răspuns cît se poate de amănunțit la întrebările nerăbdătoare ale mamei lor, grăbindu-se s-o informeze că „în lipsa ei nu se întîmplase mai nimic“ ; că prințul a venit, Aglaia s-a lăsat așteptată și a apărut abia după o jumătate de oră ; primul ei cuvînt a fost să-i propună prințului să joace șah ; acesta însă e un ageamiu și ea îl bătu în doi timpi și trei mișcări, lucru care o făcu să se înveselească ; rîzînd de ignoranța lui își bătu joc de el, de-ți era mai mare mila. Pe urmă îi propuse o partidă de-a „popa prostul“ ; dar aici lucrurile s-au petrecut tocmai invers : prințul se dovedi a fi, la „popa prostul“, doctor în materie și a jucat ca... un maestru. În zadar Aglaia a încercat să trișeze fără rușine, alegîndu-și cărțile în vîzul lui de pe masă, asta nu i-a fost de nici un folos, deoarece a pierdut, una după alta, toate partidele, cinci la rînd. Aglaia se făcu foc și, pierzîndu-și cumpătul, îi aruncă prințului în obraz o mulțime de cuvinte atît de usturătoare și jignitoare, încît el se opri din rîs și se făcu palid ca ceara cînd o auzi spunîndu-i la sfîrșit : „N-am să mai pun piciorul în odaia asta, atîta timp cît rămîi dumneata aici ; e chiar o nerușinare din partea duminale să mai vii la noi, ba și pe la miezul nopții încă, *după tot ce s-a întîmplat*“. Apoi ieși trîntind ușa. Prințul părăsi casa distrus, și în zadar fură toate strădaniile lor de a-l consola. Cam la un sfert de oră după aceea Aglaia coborî în fugă pe terasă, atît de grăbită, încît nici n-avusese timp să-și șteargă

ochii plini de lacrimi ; iar coborîrea aceasta vertiginoasă, o provocase Kolea, care adusese un arici. Săriră toate să vadă ariciul. Răspunzînd la întrebările lor, Kolea le informă că ariciul nu era al lui, ci al unui camarad al său, un alt licean, Kosteia Lebedev, care aştepta la poartă. Nu îndrăznise să intre cu el, pentru că avea un topor în mînă ; cumpăraseră ariciul şi toporul de la un ţăran ce le ieşise în cale pe drum ; ţăranul se oferise să le vîndă ariciul şi ei l-au plătit cu 50 de copeici ; cît despre topor, văzînd că e foarte bun, le-a venit deodată gîndul să-l cumpere. După ce ascultă toată povestea aceasta, Aglaia stăruie pe lîngă Kolea să-i vîndă ei ariciul, încercînd în fel şi chip să-l convingă, ba i-a spus şi „Kolea dragă“. Acesta a rezistat cît a rezistat, dar pînă la urmă, neavînd încotro, l-a chemat pe Kosteia Lebedev, care apăru într-adevăr cu un topor în mînă şi era foarte ruşinat din cauza asta. Dar s-a descoperit atunci că ariciul nu le aparţinea, ci era proprietatea unui alt camarad de-al lor, un oarecare Petrov, care le dăduse banii ca să-i cumpere *Istoria* lui Schlosser⁸⁶ de la un al patrulea licean, acesta din urmă fiind nevoit, din cauza lipsurilor, s-o vîndă pe nimica toată. Cei doi se oferiseră să-l servească pe prietenul lor, cînd întîmplarea le-a scos în cale ariciul, şi ei, neputînd rezista să nu-l cumpere, îi duceau acum lui Petrov ariciul şi toporul, pe care le cumpăraseră în locul *Istoriei* lui Schlosser. Faţă de insistenţele Aglaiei, băieţii i-au făcut hatîrul, învîndu-se să-i vîndă ariciul. De îndată ce s-a văzut în stăpînirea ariciului, ea îl puse, cu ajutorul lui Kolea, într-un coş de papură, îl acoperi cu un şervet şi îl rugă pe Kolea să-l ducă îndată prinţului din partea ei, cu rugămintea să-l primească „în semn de profundă stimă“. Kolea făgădui cu bucurie să-i împlinească dorinţa, dar ceru lămuriri : „Ce tîlc ascunde un asemenea dar ?“ La care Aglaia îi răspunse că nu era treaba lui. El îşi exprimă convingerea că darul acesta are un sens alegoric. Supărată, Aglaia îi declară pe faţă că este un puşti, şi nimic mai mult. Kolea replică îndată că dacă n-ar respecta în ea femeia, şi dacă el n-ar fi un om cu principii, i-ar dovedi pe loc că ştie să răspundă la asemenea insulte. La urmă însă, Kolea, însoţit de Kosteia Lebedev, plecă încîntat la culme să-i ducă prinţului ariciul. Aglaia, văzîndu-l că vîntură prea tare coşul cu ariciul, îi strigă de pe terasă, ca şi cum nici nu se certase pînă atunci cu el : „Te rog, Kolea dragă, ia seama să nu cadă din coş !“ La fel şi Kolea părea că nu-i păstrează vreo

pică, pentru că se opri și răspunse cu cea mai mare grabă : „Nu, n-am să-l las să cadă, Aglaia Ivanovna, nu te teme !“ după care o luă la fugă cit îl țineau picioarele. Aglaia izbucni în ris și, foarte mulțumită, se urcă iute în odaia ei. Tot restul zilei a fost foarte veselă și bine dispusă.

Noutățile acestea o zăpăciră de tot pe Lizaveta Prokofievna. De fapt, parcă nu se întâmplase cine știe ce mare lucru, și totuși se simți foarte tulburată și nedumerită. Mai ales o intrigase ariciul. Ce o fi însemnând ariciul ăsta ? Oare ce se ascunde aici ? Ce tîlc poate să aibă ? Un semn convenit între ei ? Un fel de limbaj convențional ? Și unde mai pui că bietul Ivan Feodorovici, care, din întâmplare, se afla de față cînd generă-leasa își punea cu îngrijorare toate aceste întrebări, cu răspunsul lui nu făcu altceva decît să toarne gaz pe foc. El era de părere că nu e vorba de nici un fel de limbaj convențional și că ariciul era „pur și simplu un arici și, dacă totuși însemna ceva, apoi nu putea fi decît prietenie, uitarea jignirilor. împăcare : pe scurt, totul nu era decît o șotie și, în orice caz, foarte nevinovată și de loc reprobabilă“.

Vom nota, între paranteze, că generalul ghicise bine. Ajuns acasă, după ce fusese luat în ris și alungat de Aglaia, prințul, vreme de o jumătate de ceas, rămase pradă celei mai întunecate desperări, cînd, deodată, sosi Kolea cu ariciul. Imediat norii se împrăștiară și prințul părea că învie din morți ; îi puse lui Kolea întrebări peste întrebări, sorbindu-i fiecare cuvînt, îl rugă să-i repete de zeci de ori aceleași lucruri, rizînd ca un copil și strîngînd în fiecare moment mîinile celor doi liceeni, care se bucurau uitîndu-se la dînsul cu ochii lor limpezi. Așadar, Aglaia îl iertase, și prințul putea să se întoarcă la dînsa chiar în seara aceea ; or, acest lucru era pentru el mai mult decît esențial, era totul !

— Cit de copilăroși sîntem noi, Kolea ! Și... și... ce bine e că sîntem așa ! exclamă el în cele din urmă, beat de fericire.

— Pur și simplu e îndrăgostită de dumneata, prințe, și nimic mai mult, răspunse grav și cu autoritate Kolea.

Prințul se înroși, dar de data aceasta nu mai rosti nici o vorbă, în timp ce Kolea bătea din palme și rîdea ; nu trecu nici un minut și prințul se porni și el pe ris ; după aceea, tot restul timpului i se păru atît de lung, încît la fiecare cinci minute se uita la ceas, ca să vadă cît mai e pînă seara.

La Epancini, atmosfera devenea din ce în ce mai încordată, pînă cînd Lizaveta Prokofievna, nemaifiind în stare să reziste, se lăsă în voia unui moment de isterie. Nici argumentele soțului, nici sfaturile fiicelor nu izbutiră s-o rețină și ea trimise după Aglaia, ca să-i pună o ultimă întrebare și să primească un răspuns clar, decisiv. „Ca să se termine odată într-un fel, și să nu mai vorbim de asta ! Altfel, adăugă ea, n-aș mai ajunge să trăiesc nici pînă deseară !” Numai atunci familia Epancin își dădu seama de proporțiile absurde pe care le luase incidentul. Nimic, în afară de o mirare prefăcută, semne de indignare, hohote de rîs și ironii la adresa prințului și a tuturor celor care o întrebau nu reușiră să scoată de la Aglaia. Lizaveta Prokofievna se puse la pat și nu-și părăsi odaia decît la vremea ceaiului, în momentul cînd prințul trebuia să sosească. Îl aștepta cu înfrigurare și, cînd Mișkin apăru, era cît pe-aci s-o apuce o criză de nervi.

În ce-l privea, prințul își făcu intrarea timid, aproape bîlbîind, cu un zîmbet ciudat pe buze, uitîndu-se iscoditor în ochii celor de față, întrebîndu-i parcă pentru ce Aglaia nu se află acolo : observase imediat absența ei și faptul acesta îl înspăimîntă. Societatea se compunea, în seara aceea, numai din membrii familiei. Prințul Ș. fusese reținut la Petersburg pentru niște afaceri legate de moartea unchiului lui Evgheni Pavlovici. „Să fi fost el aici... mai spunea cîte ceva”, se căina în gînd Lizaveta Prokofievna. Ivan Feodorovici părea extrem de îngrijorat ; Alexandra și Adelaida aveau un aer grav și, ca un făcut, tăceau, de parcă ar fi luat apă-n gură. Lizaveta Prokofievna nu știa cu ce să înceapă conversația. La sfîrșit, pe negîndite, se apucă să critice drumul de fier, uitîndu-se la musafirul ei cu un aer provocator.

Dar, vai ! Aglaia tot nu se arăta, și prințul părea că-și pierde cumpătul. Biiguind ca un copil prins cu vreo vină, începu să-și dea cu părerea despre utilitatea drumului de fier, dar Adelaida izbucni în rîs și din nou Mișkin deveni mic și neajutorat. În clipa aceea tocmai intră, calmă și gravă, Aglaia ; după ce răspunse ceremonios la salutul musafirului, se așeză în locul cel mai vizibil de lîngă masa cea rotundă, pe urmă se uită întrebătoare la prinț. Cu toții își deteră seama că sosise momentul unei explicații hotărîtoare.

— Ai primit ariciul ? aproape se răsti ea la prinț pe un ton ferm.

— Da, răspunse el roșind și cu sufletul suspendat deasupra unui abis.

— Atunci te rog să spui imediat ce părere ai despre acest dar. E absolută nevoie pentru liniștea mamei și a întregii familii.

— Ascultă, Aglaia... nu se putu reține generalul.

— Asta întrece orice măsură, interveni consternată Lizaveta Prokofievna.

— Nu e vorba de nici un fel de măsură, *maman*, replică îndată, pe un ton aspru, fata. Am trimis astăzi un arici prințului și doresc să-i cunosc părerea. Ei bine, prințe ?

— Adică, ce fel de părere, Aglaia Ivanovna ?

— În privința ariciului.

— Îmi dai voie... Presupun, Aglaia Ivanovna, că vrei să știi cum am primit... sau, mai bine zis, cum mi-am explicat... trimiterea... acestui arici, adică... în cazul acesta, cred că... într-un cuvânt...

Respirația i se tăiase și nu mai continuă.

— Deocamdată, văd că n-ai spus mare lucru, reluă Aglaia, după ce așteptă câteva secunde. Fie, să lăsăm ariciul deoparte ; mă bucur însă că pot să pun capăt o dată pentru totdeauna unor nedumeriri acumulate peste măsură. Aș vrea să aud personal și din gura dumitale dacă intenționezi sau nu să mă ceri în căsătorie ?

— O, Doamne ! se îngrozi Lizaveta Prokofievna.

Prințul tresări, lăsându-se brusc pe speteaza scaunului. Ivan Feodorovici rămase împietrit ; Alexandra și Adelaida încruntară sprâncenele.

— Nu minți, prințe, spune adevărul. Din pricina dumitale, sînt mereu hărțuită cu tot felul de întrebări, care de care mai ciudate ; întrebările acestea au, de bună seamă, și ele vreun temei ! Răspunde !

— Nu te-am cerut în căsătorie, Aglaia Ivanovna, spuse prințul, înviorîndu-se deodată, dar... știi singură că te iubesc și cred în dumneata... chiar și acum...

— Te-am întrebat foarte clar : îmi ceri mîna ori nu ?

— O cer, răspunse el mai mult mort decît viu.

O mișcare generală întîmpină aceste cuvinte.

— Nu așa, draga mea, interveni Ivan Feodorovici foarte agitat, e... e aproape imposibil, dacă-i așa, Glașa... Iertare, prințe, iertare, dragul meu !... Lizaveta Prokofievna, o chemă el în ajutor pe nevastă-sa, ar trebui... să lămurim...

— Refuz, refuz ! dădu generăleasa din mîini.

— Dă-mi voie, *maman*, să spun și eu ce am de spus ; în afacerea asta mi se pare că și eu am dreptul să vorbesc ; se hotărăște acum un moment crucial al vieții mele (exact expresia Aglaiei) și vreau să mă conving personal ; de altfel, îmi pare bine că toată lumea e de față... Dă-mi voie, așadar, să-ți pun o întrebare, prințe : dacă „ai asemenea intenții“, cum anume te gîndești să-mi asiguri fericirea ?

— Nu știu, zău, ce aș putea să-ți răspund, Aglaia Ivanovna ; adică... adică... ce anume să răspund ! Și-apoi... e nevoie neapărat ?

— Înțeleg, ești emoționat, te-ai fisticit și abia îți mai tragi sufletul ; odihnește-te puțin și vino-ți în fire ; bea un pahar de apă sau așteaptă, ți se va servi numaidecît un ceai.

— Te iubesc, Aglaia Ivanovna, te iubesc mult ; numai pe dumneata te iubesc și... te rog, nu glumi cu asta ; te iubesc nespus.

— Totuși e o chestiune gravă, nu mai sîntem copii, și trebuie să privim lucrurile și din punct de vedere practic... Fă bine și spune-mi, te rog, în ce constă averea dumitale ?

— Vai, vai, Aglaia ! Ce-i cu tine ? Nu așa se rezolvă chestiunile astea, nu așa... murmură generalul înspăimîntat.

— E o rușine ! șuieră printre dinți Lizaveta Prokofievna, dar destul de tare ca să fie auzită.

— E nebună ! șopti la fel de tare și Alexandra.

— Averea mea... vrei să spui, ce bani am ? întrebă prințul mirat.

— Exact.

— Am... am acum o sută treizeci și cinci de mii de ruble, se bîlbîi el, devenind roșu ca racul.

— Numai atît ? întrebă ea tare, sincer mirată și fără să roșească cituși de puțin ; de altfel, nu face nimic, mai ales dacă cineva știe să trăiască cu economie. Te gîndești să-ți iei vreo slujbă ?

— Voiam să mă prezint la examenul de preceptor particular la copii.

— Excelentă idee ; desigur, asta ne va mări veniturile. Dar nu te-ai gândit să te faci *kammerjunker* la palat ?

— *Kammerjunker*... la palat ? Nici prin minte nu mi-a trecut, dar...

Era prea de tot ; pierzându-și răbdarea, Adelaida și Alexandra pufniră în râs. Adelaida observase de mult că Aglaia abia izbutește și ea să-și rețină risul care o năpădea, crispându-i obrazul cu trăsăturile atât de nobile. Aglaia se uită mai întâi cu un aer amenințător la cele două surori înveselite, dar seriozitatea ei nu dură nici o clipă și, nemaiputându-se stăpîni, izbucni la rîndu-i într-un hohot nebun, aproape isteric ; apoi sări de pe scaun și fugi valvîrtej din odaie.

— Am știut eu că nu-i decît o glumă, și nimic mai mult ! strigă Adelaida. N-a fost decît o joacă de la început și pînă la sfîrșit, de cum i-a venit ideea cu ariciul.

— Nu ! Așa ceva nu permit, nu permit ! strigă minioasă la culme Lizaveta Prokofievna și porni repede după Aglaia.

Alexandra și Adelaida se grăbiră s-o urmeze. Rămaseră în odaie numai prințul cu generalul.

— Nemaipomenit !... Ți-ai fi putut închipui așa ceva, Lev Nikolaici ? întrebă răstit generalul, care desigur nu-și dădea nici el bine seama ce voia să spună. Nu zău, spune și dumneata !

— Văd că Aglaia Ivanovna și-a bătut joc de mine, răspunse Mișkin cu tristețe.

— Așteaptă puțin, frățioare, vreau să văd ce se mai întîmplă acolo, iar dumneata așteaptă un minut... pentru că... Dar explică-mi cel puțin dumneata, Lev Nikolaici, ce s-a petrecut între voi și ce însemnează toate astea în ansamblul lor, ca să zic așa ? Trebuie să recunoști, prietene, că în calitatea mea de părinte... oricum fi sînt tată, și totuși nu pricep nimic ; explică-mi cel puțin...

— O iubesc pe Aglaia Ivanovna ; ea știe acest lucru și... cred că îl știe de multă vreme.

Generalul ridică din umeri.

— Ciudat, ciudat... și o iubești mult ?

— Da, mult de tot.

— Ciudat, foarte ciudat. Adică, vreau să spun că e o surpriză, o adevărată lovitură de teatru, încît... Vezi, dragă, nu vorbesc de avere (deși te credeam mai bogat), dar... pentru mine, fericirea fiicei mele... în sfîrșit... ai fi în stare, ca să spun așa, să-i asiguri fericirea ? Și... și... cum vine asta : e numai o

glumă din partea ei, sau e chiar serios? Nu vorbesc de dumneata, ci de ea!

De după ușă răsună glasul Alexandrei, chemîndu-l pe tată-său.

— Așteaptă, dragă prietene, așteaptă! Așteaptă și mai gîndește-te, mă întorc îndată... spuse el grăbit, și cu un aer aproape speriat se repezi la chemarea Alexandrei.

O găsi pe nevastă-sa și pe fiica mai mică plîngînd una în brațele celeilalte. Erau lacrimi de fericire, de înduioșare și de împăcare. Aglaia o săruta pe mîini, pe obraji și pe gură; amîndouă se țineau strîns îmbrățișate...

— Ei, uite, privește-o, Ivan Feodorovici, zi-i Aglaia, și pace! spuse Lizaveta Prokofievna.

Aglaia își ridică capul de pe pieptul mamei sale și, cu fața radiind de fericire, se întoarse către tatăl ei și izbucni într-un rîs sonor, zglobiu, în timp ce lacrimile îi șiroiau încă pe obraz: țîșni apoi dintr-o săritură spre general, îl strînse în brațe și-l sărută de cîteva ori. După aceea, se întoarse din nou să-și ascundă fața la pieptul mamei și din nou o podidi plînsul. Lizaveta Prokofievna o cuprinse în brațe, învelind-o cu capătul șalului ei.

— Și de ce ne-ai ținut pe jăratîc atîta, răutate mică ce ești?! spuse ea dojenitor, dar veselă și ușurată parcă de o mare povară.

— Răutate, da, da, o răutate! întări Aglaia. Sînt o uricioasă, o alintătură! Spune-i și tatii. A, uite-l că-i aici. Tată, ești aici? Auzi! adăugă ea, rîzînd printre lacrimi.

— Scumpa mea, odorul meu! și, nemaiputînd de bucurie, Ivan Feodorovici apucă mîna fiicei sale și începu s-o sărute (fără ca ea să și-o retragă). Va să zică, îl iubești pe... acest tînăr?

— Nu, nu, nu! Nici un pic! Nu pot să-l sufăr... mi-e nesuferit... acest tînăr al vostru! strigă Aglaia, săltîndu-și capul și aprinzîndu-se din nou. Și dacă mai îndrăznești vreodată, tată... vorbesc serios... auzi, vorbesc foarte serios!...

Vorbea într-adevăr serios; se înroșise toată și ochii îi scînteiau mînios. Generalul își înghiți vorba și se uită speriat la Lizaveta Prokofievna; o văzu că-i face un semn discret, că adică. „Mai slăbește-o cu întrebările“.

— De, dacă așa stau lucrurile, îngerașul meu, fă cum vrei, tu hotărăști; dar el așteaptă acolo singur; n-ar fi mai bine să-l facem să înțeleagă, cu delicatețe, că ar fi cazul să plece?

La rîndul său, generalul îi făcu discret cu ochiul nevastă-si.

— Nu, nu, n-are nici un rost, mai ales cu „delicatețe“... întoarce-te la... dinsul, vin și eu pe urmă, vin imediat. Vreau să-mi cer iertare de la tînărul acesta, căci l-am jignit.

— Adevărat, l-ai jignit și încă ce jignire! întări cu seriozitate Ivan Feodorovici.

— În cazul acesta... rămîneți mai bine cu toții aici, eu mă duc mai întii singură, iar voi veniți după mine, să intrați în aceeași clipă; așa-i mai bine.

Ajungînd la ușă, Aglaia se răzgîndi, se întoarse brusc și anunță cu tristețe:

— O să mă apuce rîsul, zău așa! Am să leșin de rîs!

În clipa următoare făcu iar calea întoarsă și alergă la prinț.

— Ei bine, ce o fi însemnînd purtarea ei? Cum crezi? întrebă grăbit Ivan Feodorovici.

— Mi-e și teamă să rostesc cuvîntul, zise fără răgaz Liza-veta Prokofievna, dar, după părerea mea, e limpede.

— Și după mine e limpede. Lîmpede ca ziua. Îl iubește.

— Mai mult, e îndrăgostită foc, se amestecă Alexandra Ivanovna. Dar ce o fi găsit la el?

— Dumnezeu s-o binecuvînteze, dacă așa vrea soarta! și Lizaveta Prokofievna își făcu cu evlavie semnul crucii.

— Așa i-a fost scris, se vede, întări generalul, și de ursită nu scapi!

După aceea intrară cu toții în salon, unde îi aștepta o nouă surpriză.

Aglaia nu numai că nu izbucni în rîs, așa cum se temuse, ci, dimpotrivă, se apropie de prinț cu multă sfială și-i spuse cuminte și supusă:

— Iartă, te rog, purtarea nesăbuită a unei fete răzgîiate, proaste și răutăcioase, începu ea, luîndu-i mîna, și fii sigur că noi te stimăm cu toții mult de tot. Și dacă mi-am permis să iau în deridere... naivitatea dumitale atît de frumoasă, consideră lucrul acesta drept o copilărie; iartă-mă că m-am încă-păținat să stărui într-o ineptie care, fără îndoială, nu poate avea nici cea mai mică consecință...

Aglaia accentuă în mod deosebit aceste ultime cuvinte ale sale...

Tatăl, mama și surorile sosiră în salon la vreme ca să asiste la această scenă, și pe toți îi uimi fraza cu „o ineptie care nu poate avea nici cea mai mică consecință“ și mai cu seamă seriozitatea cu care Aglaia rosti aceste cuvinte. Toți membrii familiei schimbă între ei priviri întrebătoare, și numai prințul era în al nouălea cer și părea că nici nu pricepe tîlcul celor spuse de tînăra fată.

— Pentru ce vorbești așa ? îngîină el. Pentru ce... îmi ceri... iertare... ?

Ar fi vrut chiar să spună că nu merita să i se ceară iertare. Cine știe, poate că sesizase și sensul cuvintelor semnificative ale Aglaiei despre „o ineptie care nu poate avea nici cea mai mică consecință“, dar, cum era un om ciudat, poate că se bucura și de ceea ce ar fi trebuit să-l întristeze. Oricum ar fi fost, un lucru era absolut cert : se simțea în culmea fericirii, fie chiar și numai prin faptul că putea din nou să vină s-o vadă pe Aglaia, că i se permitea să-i vorbească, să stea alături de ea, să se plimbe cu ea și — cine știe ? — poate că s-ar fi mulțumit numai cu atît o viață întreagă ! (Totmai de această prea modestă și calmă, prea puțin pretențioasă pasiune se temuse pare-se mai mult ca de orice Lizaveta Prokofievna, căci în adîncul sufletului ghicise substratul ei platonice ; și erau multe lucruri de care generăleasa se mai temea în taină și pe care nici n-ar fi fost în stare să și le formuleze limpede.)

Ar fi greu să-și închipuie cineva cît de mult se înviorase și în ce vervă se simți prințul în seara aceea. Veselia lui era atît de antrenantă, încît, privindu-l, deveneau și tu mai vesel — așa se exprimară mai tîrziu surorile Aglaiei. Prinsese gust de vorbă, ceea ce nu i se mai întîmplase din ziua cînd, cu șase luni în urmă, vizitase pentru prima oară familia Epancin. După întoarcerea la Petersburg, Mișkin devenise scump la vorbă și nu demult, în fața tuturor, mărturisise prințului Ș. că trebuie să-și impună tăcere, deoarece n-avea dreptul să discrediteze o idee făcîndu-se interpretul ei. De data aceasta, însă, vorbea aproape exclusiv el toată seara, povesti multe lucruri, răs-punzînd voios și limpede la întrebările ce i se puneau. Dar nici pe departe nu se poate spune că întreținea o conversație mondenă. Aborda numai subiecte serioase, cîteodată chiar prea complicate și dificile. Prințul expuse, între altele, și cîteva idei proprii, cîteva observații personale cu caracter intim, încît toate acestea ar fi apărut probabil într-o lumină aproape ridiculă,

dacă n-ar fi fost „aşa de bine expuse“ — aceasta a fost, cel puţin, părerea unanimă a celor de faţă. Generalul, se ştie, era ahtiat după conversaţii pe teme serioase ; totuşi, şi el şi Lizaveta Prokofievna găseau în sinea lor că de data aceasta discuţia era prea savantă ; de aceea, spre sfîrşit, chipurile lor se cam posomorîră. Dar, înainte de a pleca, prinţul povesti mai multe anecdote foarte comice, rizînd chiar el cu atîta poftă, încît şi ceilalţi făcură haz, poate nu atît de anecdote, cît, mai ales, de veselia lui. În ce o priveşte pe Aglaia, abia dacă pronunţă două-trei cuvinte toată seara ; în schimb, îl ascultă cu o atenţie încredată pe Lev Nikolaevici sau, mai bine zis, nu-şi luă ochii de la el.

— Îl soarbe din ochi, nu alta ! îşi aducea aminte mai tîrziu Lizaveta Prokofievna vorbind cu bărbatul ei. O clipă nu l-a slăbit din ochi şi n-a lăsat să-i scape o vorbă măcar, iar dacă-i spui că-l iubeşte, ţi-aprinzi paie-n cap.

— Ce să-i faci, aşa i-a fost, probabil, soarta ! răspunse, ridicînd din umeri, Ivan Feodorovici, şi multă vreme după aceea repetă acest cuvînt ; însăşi rostirea lui îi făcea o vădită plăcere. Ca om de afaceri ce era, nici lui, fireşte, nu putea să-i fie pe plac această întorsătură neprevăzută şi, mai ales, lipsa de claritate şi precizie a situaţiei prezente ; pentru moment însă hotări şi el să tacă şi să observe, uitîndu-se... drept în ochii Lizavei Prokofievna.

Dar starea aceasta de bună dispoziţie a familiei nu ţinu mult timp. După o scurtă acalmie, se iscară noi furtuni. De a doua zi chiar, Aglaia se certă din nou cu prinţul şi incidentele de acest fel se repetară în toate zilele următoare. Ceasuri întregi îl ţinea pe bietul prinţ sub focul ironiilor şi glumelor ei batjocoritoare, tratîndu-l ca pe un caraghios. E drept că stăteau uneori cîte un ceas-două în chioşcul din grădiniţa casei, dar toţi ceilalţi se convinseseră că în asemenea ocazii prinţul citea Aglaiei un ziar sau vreo carte.

— Ştii, spuse ea într-o zi, întrerupîndu-l din lectura ziarului, am observat că instrucţia dumitale lasă mult de dorit. Dacă te întreabă cineva în ce an a avut loc cutare eveniment, ce a făcut cutare personaj şi în ce carte anume găseşti cutare idee, rămii mut. Ce situaţie umilitoare !

— Ți-am spus doar că n-am urmat nici un fel de studii mai temeinice, răspunse prinţul.

— Atunci ce ai temeinic în dumneata ? Cum aş putea să te stimez în cazul acesta ? Citeşte mai departe ; sau nu, lasă, nu mai citi !

Şi din nou, în seara acelei zile, cu toţii au surprins ceva ciudat şi enigmatic în comportarea Aglaiei. Prinţul Ş. tocmai se întorsese de la Petersburg. Aglaia se arată foarte prevenitoare faţă de el şi se interesă mult de Evgheni Pavlovici. (Prinţul Lev Nikolaici nu sosise încă.) Deodată, prinţul Ş. îşi permise o aluzie la „noul şi apropiatul eveniment în familie” în legătură cu vorbele pe care le lăsase să-i scape Lizaveta Prokofievna, cum că va trebui, poate, să mai fie amînată puţin nunta Adelaidei, pentru ca amîndouă perechile să se cunune în aceeaşi zi. Nimeni nu s-ar fi aşteptat ca Aglaia să-şi iasă din fire, respingînd cu indignare „toate presupunerile acestea stupide” ; în furia ei o luă gura pe dinainte şi spuse, între altele, că „nu este dispusă încă să înlocuiască pe metresa nimănui”.

Aceste cuvinte uluiră pe toată lumea, dar mai cu seamă pe părinţii ei. Într-o convorbire secretă cu bărbatu-său, Lizaveta Prokofievna stăruie să i se ceară prinţului o explicaţie categorică în privinţa Nastasiei Filippovna.

Ivan Feodorovici o asigură pe Lizaveta Prokofievna că din partea Aglaiei n-a fost decît „un acces de pudicitate”, explicabil la o copilă, şi dacă prinţul Ş. n-ar fi deschis vorba de căsătorie, Aglaia n-ar fi avut o asemenea ieşire, deoarece ea ştie foarte bine că toate astea nu sînt decît scorneli, calomnii ale unor răuvoitori şi nimic mai mult, şi că Nastasia Filippovna se va mărita cu Rogojin ; că, în sfîrşit, prinţul nu e cu nimic vinovat, şi nu numai că nu întreţine nici un fel de relaţii de felul acesta, dar, pentru a spune tot adevărul, ele nici măcar nu existaseră vreodată.

Cît despre prinţul Mişkin, nimic nu era în stare să-i tulbure seninătatea şi continua să plutească într-un fel de beatitudine euforică. O, desigur, surprindea şi el uneori în privirea Aglaiei întunecimi şi sclipiri de neastîmpăr, avea însă atîta încredere în cu totul altceva din firea fetei, încît orice urmă de îndoială se risipea de îndată. Nimic nu putea să-i zdruncine această credinţă, din moment ce se înrădăcinase în inima lui. Poate că liniştea aceasta a lui era într-adevăr prea imperturbabilă, aşa cel puţin i se păru lui Ippolit, cînd într-o zi se întîlniră din întîmplare în parc.

— Ei bine, am avut sau nu dreptate atunci cînd ți-am spus că ești îndrăgostit? Începu el, venind cel dintîi către prinț și oprindu-l.

Prințul îi întinse mîna și îl felicită pentru „buna lui înfățișare”. Cum se întîmplă adesea celor atinși de oftică, părea că bolnavul prinsese ceva puteri și era mult mai vioi.

Îl opri pe Mișkin cu intenția de a-i strecura vreo aluzie răutăcioasă în legătură cu aerul lui fericit, dar schimbă deodată vorba și începu să-i vorbească despre situația lui, lamentîndu-se într-un șir lung de vorbe încîlcite și fără noimă.

— Nu poți să-ți închipui, încheie Ippolit, cît sînt de suciți, cît de meschini, egoiști, vanitoși și banali sînt oamenii aceștia! M-au luat la ei acasă, scontînd că mor curînd, și iată-i acum ieșindu-și din fire la gîndul că eu nu numai că n-am murit, ci, dimpotrivă, mă simt mai bine. Ce sinistră comedie! Pun ră-mășag că nu mă crezi!

Prințul nu voi să-l contrazică.

— Mă bate uneori gîndul să mă mut din nou la dumneata, spuse oarecum în treacăt și cu indiferență Ippolit. Așadar, nu-i crezi pe oamenii aceștia capabili să ofere ospitalitate unui om numai cu condiția ca el să moară negreșit și cît mai repede?

— Credeam că te-au invitat să locuiești la ei din alte considerente.

— Ehei, ești departe de a fi un prostălău cum spune lumea despre dumneata! Acum nu-i momentul potrivit, altfel ți-aș dezvălui anumite lucruri despre acest Ganecika și despre planurile lui. Te sapă, prințe, te sapă fără rușine și... îmi vine să-ți plîng de milă, cînd te văd așa de liniștit. Dar, din păcate, nu poți fi altfel!

— Ai găsit pentru ce să mă plîngi! observă prințul rîzînd. Crezi că m-aș simți mai fericit dacă aș fi mai neliniștit?

— Mai bine să fii nefericit, dar să *știi*, decît fericit și... să mori prost. După cît se pare, nici nu bănuiești că ai avea un rival și... din această parte?

— Cuvintele dumitale despre existența unui rival sînt puțin cam cinice, Ippolit; regret că n-am dreptul să-ți răspund. Cît despre Gavrilă Ardalionovici, spune și dumneata, poate el să rămînă împăcat și liniștit după tot ce a pierdut, bineînțeles dacă ești cît de cît la curent cu treburile lui? Cred că numai din acest punct de vedere trebuie să-l judeci. Mai are timp să se îndrepte, are o viață încă de trăit, și viața e un izvor nese-

cat... dar... ce voiam să zic... voiam să zic, adăugă prințul, care simți deodată că-i scapă firul gândului, în ce privește acele manevre, că adică... mă sapă... nici nu înțeleg la ce faci aluzie ; mai bine să lăsăm discuția asta, Ippolit.

— Bine, s-o lăsăm pentru moment ; știi, nu te poți dispensa de generozitatea dumitale. Da, prințe, dumneata ai nevoie neapărat să pipăi cu degetul, pentru ca pînă la urmă tot să nu crezi. Ha, ha ! Mă disprețuiești mult acum, nu-i așa ?

— Pentru ce ? Pentru că ai suferit și suferi mai mult decît noi ?

— Nu, pentru că sînt nevrednic de suferința mea.

— Cel căruia i-a fost dat să sufere mai mult, înseamnă că e vrednic să sufere mai mult. Cînd ți-a citit „Spovedania“, Aglaia Ivanovna a vrut să te vadă, dar...

— Amîină... nu poate... înțeleg... înțeleg prea bine... îl întrerupse Ippolit, voind parcă să schimbe conversația. Da, se spune că i-ai citit chiar dumneata toată aiureala aceea ; într-adevăr, tot ce am scris și... tot ce am făcut a fost ca într-un delir. Nu înțeleg pînă la ce grad trebuie să fie cineva — n-aș spune crud (ar fi să mă umilesc singur), ci copilărește vanitos și răzbunător, ca să-mi scoată ochii cu această „spovedanie“ și să se servească mereu de ea ca de o armă împotriva mea ! N-avea grijă, nu mă refer la dumneata...

— Îmi pare rău, însă, că vrei să renegi ceea ce ai scris, Ippolit ; ai fost sincer și, dacă vrei să știi, pînă și locurile cele mai ridicole, și sînt destul de multe (fața lui Ippolit se strîmbă), sînt răscumpărate prin suferință, pentru că însuși faptul de a fi mărturisit a fost pentru dumneata tot o suferință, și... poate un mare act de tărie sufletească și de curaj. Ideea care te-a însuflețit și te-a stimulat a fost inspirată, fără îndoială, de un scop nobil, oricare ar fi aparențele. Și cu cît meditez mai mult, cu atît îmi apare mai limpede acest lucru, ți-o jur. Nu te judec, ci o spun fiindcă simt nevoia să exprim ceea ce gîndesc și-mi pare rău că am tăcut atunci...

Ippolit tresări fără voie și se aprinse la față. O ușoară bănuială că prințul se prefăce, vrînd să-l măgulească prin afirmații gratuite, îi încercă gîndul, dar, scrutînd cu atenție chipul lui Mișkin, nu mai avu nici o îndoială că acesta vorbise cu toată sinceritatea ; fața lui se însenină.

— Și totuși va trebui să mor, observă el pe un ton care voia să mai adauge parcă : „Un om, ca mine !“ Și închipuiește-ți cît

mă plictisește Ganecika asta al dumatăle; a îndrăznit să-mi atragă atenția, combătându-mă, că, poate, dintre cei care mi-au ascultat mai zilele trecute spovedania, trei sau patru vor muri înaintea mea! Ce spui de asta? Crede că ar fi o consolare pentru mine, ha, ha! Mai întâi că ei n-au murit deocamdată; și chiar dacă oamenii aceștia ar ajunge în groapă înaintea mea, cu ce mi-ar fi de folos, te întreb? Mă judecă după el; de altfel, a mers și mai departe; a început pur și simplu să mă insulte; zice că, în asemenea cazuri, un om adevărat trebuie să moară în tăcere, iar eu în toată treaba asta aș fi dat dovadă numai de egoism! Ce zici de asta? Ca să vezi numai ce egoism din partea lui! Ce egoism feroce sau, mai bine zis, ce nesimțire crasă la purtătorii unui asemenea egoism, de care ei totuși nici nu-și dau seama!... Ai citit, prințe, povestea morții unui oarecare Stepan Glebov⁸⁷, din secolul al optsprezecelea? Am citit-o ieri din întâmplare...

— Care Stepan Glebov?

— Acela care a fost tras în țeapă sub domnia lui Petru.

— Ah, Dumnezeuule, știu, desigur! A stat cincisprezece ceasuri în țeapă, pe un ger cumplit, îmbrăcat în șubă, și a murit cu o seninătate extraordinară! Sigur că am citit, și ce-i cu asta?

— Ca să vezi ce noroc au unii să moară astfel; pe când noi n-avem parte de așa ceva. Dumneata crezi probabil că n-aș fi în stare să mor și eu așa cum a murit Glebov?

— N-am spus asta, se simți stinjenit prințul, voiam numai să spun că dumneata... nu că n-ai putea fi asemenea lui Glebov... ci... că dumneata... că dumneata ai fost atunci... mai curînd...

— Am înțeles: un Osterman⁸⁸, și nu un Glebov. Asta vrei să spui?

— Care Osterman? întrebă prințul mirat.

— Vorbesc de Osterman, diplomatul Osterman, de Osterman din vremea lui Petru, bolborosi Ippolit puțin încurcat. Urmă un moment de tăcere și stinghereală.

— O, n-u-u! Nu voiam să spun asta, reluă Mișkin cu un glas târăgănat. Dumneata, mi se pare... n-ai fi fost niciodată un Osterman.

Ippolit încreți sprîncenele.

— De altfel, dacă spun asta, se grăbi să adauge prințul, cu dorința vădită de a se scuza, e pentru că oamenii de atunci

(ți-o jur că asta m-a surprins întotdeauna) nu seamănă de loc cu cei de azi ; parcă nici n-ar fi de același neam, parc-ar fi fost plămădiți dintr-un alt aluat... Oamenii de pe vremuri, n-aveau, ca să spun așa, decît o singură idee ; acum, oamenii sînt mai nervoși, mai evoluți, mai sensibili, profesează două sau trei idei deodată.

Omul de azi e mai multilateral și, te asigur, tocmai asta îl împiedică să fie dintr-o bucată, cum erau oamenii de atunci... eu... Numai la asta se referea observația mea...

— Înțeleg, ca să-ți răscumperi naivitatea cu care ai respins punctul meu de vedere, faci pe dracu-n patru ca să mă consolezi, ha-ha ! Ești un adevărat copil, prințe ! De ! Văd eu că mă tratați cu toții ca și cum ați umbla cu o ceașcă de porțelan... Nu-i nimic, nu-i nimic, nu mă supăr. În tot cazul, am avut o conversație foarte nostimă ; ești cîteodată atît de copilăros, prințe. Dar să știi că ambiția mea e să fiu ceva mai mult decît un Osterman ; pentru a fi un al doilea Osterman, nu merită să învii din morți... Deși văd că trebuie să mor cît mai repede posibil, altfel am să... Lasă-mă ! La revedere ! Ei, hai, spune-mi și dumneata cum e mai bine să mor... ca să iasă cît mai... cuviincios adică ? Haide, vorbește !

— Să treci pe lingă noi și să ne ierți fericirea, spuse prințul cu glas scăzut.

— Ha, ha, ha ! Nici nu mi-am închipuit altfel ! Eram sigur că vei spune ceva în genul acesta ! Ai... ai o... elocință teribilă ! Ce să zic ! La revedere, la revedere !

VI

Varvara Ardalionovna nu se înșelase în privința seratei proiectate de Epancini, spunînd fratelui ei că în seara aceea se va aduna multă lume la ei și că va veni și prințesa Bielo-konskaia, dar e de menționat că în relatarea tuturor acestor știri folosise un ton mult prea categoric decît s-ar fi cuvenit. E drept că serata fusese hotărîtă în pripă și nu fără unele frămîntări cu totul inutile, pentru simplul fapt că în casa asta „totul se făcea anapoda și nu ca în alte case“. Pricina trebuie căutată în neastîmpărul Lizavetei Prokofievna, care „se săturase de a mai bîjbîi în întunericul îndoielilor“, ca și în palpitarea plină

de grijă a celor două inimi părintești pentru fericirea odraslelor iubite. În afară de aceasta, prințesa Bielokonskaia urma să plece peste câteva zile și, cum Epancinii sperau ca ea să fie binevoitoare față de Mișkin, prilejul trebuia folosit pentru ca prințul să-și facă intrarea în societate sub auspiciile acestei doamne, a cărei protecție constituia cea mai bună garanție pentru un tânăr. În ipoteza în care această căsătorie ar putea să pară oarecum stranie, nefirească, sub ocrotirea ei totul va apare mai puțin ciudat, își spuneau soții Epancin; „lumea“ va accepta mult mai ușor pe viitorul soț al Aglaiei dacă va fi prezentat de influența „bătrână“. Tocmai aici era toată buba, că părinții fetei nu se mai simțeau în stare să răspundă la întrebarea dacă „este sau nu ceva straniu în toată povestea asta a căsătoriei Aglaiei cu prințul Mișkin și în ce măsură? Sau, poate, e cât se poate de firesc?“ Părerea sinceră a unor prieteni cu multă judecată și bun simț ar fi fost binevenită, dat fiind, mai ales, că din cauza toanelor Aglaiei, o hotărâre definitivă nu fusese luată încă. În tot cazul, mai devreme sau mai târziu, prințul trebuia „arătat“ sau, mai bine zis, introdus în societatea cu care nu era de loc familiarizat. Era deci vorba de o serată intimă, unde se vor aduna câțiva „prieteni ai casei“, în număr foarte restrâns. În afară de prințese Bielokonskaia, mai era așteptată și o altă doamnă, nevasta unui înalt demnitar. Dintre tineri, nu contau decât pe Evgheni Pavlovici, care trebuia s-o însoțească pe prințesa Bielokonskaia.

Despre sosirea venerabilei prințese, Mișkin fu prevenit cu vreo trei zile înainte; de serată însă i s-a spus abia în ajunul zilei când trebuia să aibă loc. Bineînțeles, el observă îngrijorarea membrilor familiei și, din unele frânturi de fraze, înțelese că ei se temeau pentru felul cum se va prezenta el în fața invitaților; dar Epancinii îl credeau prea naiv ca să poată să-și dea seama de motivul îngrijorării lor. Iată de ce, văzându-l așa nepăsător, toată lumea părea cuprinsă de o exasperare mută. Fapt e că prințul nu dădea aproape nici o importanță acestui eveniment; cu totul altceva îl preocupa: se simțea deprimat din pricina Aglaiei, care devenea din ce în ce mai capricioasă și mai posomorită. Aflând că era așteptat și Evgheni Pavlovici, prințul se arătă foarte mulțumit, declarând că de mult îi era dor să-l vadă. Cuvintele lui însă avură darul să-i indispună pe toți; Aglaia, înciudată, părăsi ostentativ odaia și abia pe la ora unsprezece, când prințul se pregătea să plece,

tinăra se folosi de prilej și, petrecându-l pînă la ieșire, îi spuse cîteva cuvinte între patru ochi.

— Aș dori ca mîine să nu vii toată ziua la noi, ci abia seara, cînd se vor aduna și musafirii. Știi că vom avea invitați ?

Vorbea repezit, pe un ton voit aspru ; pentru prima dată îi amintea de această „serată“. Ideea că vor avea invitați speciali îi era și ei nesuferită ; toți ai casei își dădeau prea bine seama de acest lucru. Poate că s-ar fi luat la ceartă cu părinții din această pricină, dar o reținea un sentiment de mîndrie și pudicitate. Prințul pricepu numaidecît că și Aglaia se temea pentru dînsul (dar nu voia să i-o mărturisească) și atunci îl cuprinse și pe el un fel de spaimă.

— Da, am fost invitat și eu, răspunse el.

Era limpede că Aglaia ezita să continue.

— S-ar putea vorbi serios cu dumneata măcar o dată în viață ? se răsti ea cu ciudă la prinț, fără să știe de ce anume și nemaifiind în stare să se înfrîneze.

— Sigur că da, te ascult bucuros, murmură prințul.

După un moment de tăcere, Aglaia reluă în silă :

— N-am vrut să mă ciondănesc cu ei pentru asta, căci în anumite împrejurări nu e chip să-i convingi. Am avut întotdeauna oroare de principiile după care se ia uneori maman. Despre tata nici nu mai vorbesc ; nu i se poate pretinde nimic. *Maman*, desigur, e o femeie cu simțire nobilă ; încearcă să-i propui o mîrșăvie și ai să vezi... Ei bine, se închină totuși în fața acestei... lumi caraghioase ! Nu mă refer numai la Bielo-konskaia, e o bătrînă urficioasă, nesuferită, cu un caracter imposibil, dar e cel puțin deșteaptă și știe să-i țină pe toți în frîu ; este poate singurul ei merit. Ce josnicie ! E ridicol ; am fost întotdeauna oameni de condiție mijlocie, tot ce poate fi mai tipic acestui mediu ; ce rost are atunci să te bagi numai-decît în rînd cu cei din protipendadă ? Surorile se dau în vînt după asta ; se simte influența prințului Ș. Iar dumneata de ce anume te-ai bucurat că va veni și Evgheni Pavlovici ?

— Ascultă, Aglaia, spuse prințul, mi se pare că ți-e tare teamă ca nu cumva să fac vreo boroboacă... în fața societății acesteia ?

— Mie să-mi fie teamă pentru dumneata ? izbucni Aglaia și sîngele îi năvăli în obraz. De ce să-mi fie teamă... pentru dumneata ? Chiar dacă... chiar dacă te-ai compromite de tot. Ce mă privește pe mine ? Și ce sînt vorbele astea, cum poți

întrebuința asemenea expresii ? Ce înseamnă „să fac vreo bo-roboată“ ? E o vorbă de prost gust, o expresie trivială.

— Dar de ce ? E mai curînd o expresie... școlărească.

— Ei da, școlărească ! Dar și trivială ! Te pomenești că mîine ai de gînd să vorbești tot cam în felul acesta. Mai caută, cînd vei ajunge acasă, în vocabularul dumitale, cît mai multe cuvinte d-astea școlărești și să vezi ce succes răsunător vei avea ! Păcat numai că te pricepi, pare-se, să-ți faci intrarea onorabil ; unde ai învățat ? Mă întreb însă cum te vei descurca și cum vei fi în stare să ții în mîna o ceașcă de ceai și s-o bei cuviincios, știind că ochii tuturor sînt îndreptați asupra dumitale ?

— Cred că mă descurc.

— Păcat ! Stîngăcia dumitale m-ar fi amuzat. Sparge cel puțin vaza aceea chinezească din salon ; e un cadou de valoare ; sparge-o, te rog ! Mama pur și simplu își va pierde capul și va izbucni în lacrimi în fața tuturor, așa de mult ține la vaza asta ! Fă un gest neîndemînic, cum ți-e obiceiul ; dă cumva cu mîna și sparge vaza ; așează-te dinadins cît mai aproape de ea.

— Dimpotrivă, voi căuta să stau cît mai departe ; îți mulțumesc că m-ai prevenit.

— Așadar, ți-e teamă de pe acum ca nu cumva să gesticulezi prea tare ? Pun rămășag că vei aborda și vreo „temă“ savantă, cu reflecții grave, înălțătoare, sublime ! Va fi foarte nimerit și de un perfect... bun gust din partea dumitale !

— Cred, dimpotrivă, că ar fi o prostie... bineînțeles dacă aș face-o cu totul inoportun.

— Ascultă, o dată pentru totdeauna ! Își pierdu complet răbdarea Aglaia. Dacă îți va veni cumva gustul să deschizi vorba și să te lansezi în vreo perorație despre pedeapsa cu moartea, despre situația economică a Rusiei sau pentru a demonstra că „frumusețea va salva lumea“, fără îndoială, mă voi distra și voi rîde cu poftă... dar... ți-o spun dinainte, să nu te mai vîd după asta ! Ai auzit ? De data aceasta îți vorbesc cît se poate de serios.

Își pronunță amenințarea într-adevăr cît se poate de *serios* și chiar în glasu-i și-n privire se putea desluși ceva cu totul neobișnuit, ceva ce pînă atunci prințul nu observase niciodată la ea și, desigur, nu mai semăna a glumă.

— Ei bine, știi ce se va întâmpla după cele ce mi-ai spus acum ? Negreșit am să mă „lansez“ în cine știe ce „perorație“ și... poate chiar... sparg și vaza aceea chinezească. Adineauri nu mă temeam de nimic, iar acum mă tem de orice. Acum, după ce mi-ai sugerat o asemenea eventualitate, fac negreșit vreo boroboață.

— Atunci n-ai decît să taci. Stai pe scaun și nu scoți nici o vorbă.

— Imposibil ! Sînt sigur că de frică voi începe să vorbesc și tot de frică voi sparge și vaza. Sau poate că alunec și cad pe parchet sau mi se-ntîmplă altceva de felul acesta, după cum mi s-a mai întîmplat o dată ; iar acum am să visez urît toată noaptea ; ce ți-a trebuit să mi le mai spui ?

Aglaia îl privi cu ochi întunecați.

— Știi ceva ? Cel mai bun lucru ar fi să nu vin de loc ; să trag la fit ; mă fac bolnav, și gata ! hotărî el în cele din urmă.

Aglaia bătu din picior, pîlind de necaz.

— Doamne ! Unde s-a mai văzut una ca asta ? Să nu vină, cînd tot tîmbălăul ăsta se face anume pentru el și... ah, Dumnezeu ! Ce plăcere e să ai de-a face cu un om așa de... greu de cap ca dumneata !

— Nu te supăra, vin, vin, se grăbi s-o liniștească prințul, și-ți dau cuvîntul meu de onoare că toată seara nu scot o vorbă.

— Și bine ai să faci. Adineauri ai spus : „trag la fit !“ Nu-nțeleg de unde scoți asemenea expresii ? Ce plăcere îți face să-mi vorbești în limbajul ăsta ? Ca să-mi faci în necaz, desigur !

— Iartă-mă, e tot o expresie școlărească ; îți promit să nu mai vorbesc așa. Înțeleg foarte bine că... te temi pentru mine... și (numai te rog să nu te superi) sînt încîntat. Nu poți să-ți închipui acum cît mi-e de frică și cîtă bucurie mi-au făcut vorbele dumitale. Dar toată teama aceasta, îți jur, nu însemnează nimic. Crede-mă, Aglaia ! Toate sînt fleacuri, niște nimicuri fără importanță. În schimb, bucuria rămîne ! Îmi place mult că ești ca un copil, un copil bun, un copil fermecător ! Ah, ce minunată poți fi cînd vrei, Aglaia !

Fata era cît pe-aci să se supere, dar în aceeași clipă un sentiment neașteptat îi copleși sufletul.

— Și nu îmi vei reproșa vreodată... mai tîrziu... cuvintele mele aspre de-acum ? îl întrebă ea neașteptat.

— Vai ! Cum poți vorbi astfel ? Și pentru ce ai roșit iar ? Uite, și ochii îți sînt din nou întunecați, cum îi văd mereu de cîteva zile încoace ; niciodată înainte n-aveai privirea asta, Aglaia. Știu din ce cauză...

— Taci, taci...

— Ba nu, e mai bine să vorbim deschis. De mult voiam să mă explic ; ți-am mai spus o dată, dar... se vede că n-a fost de ajuns, căci nu m-ai crezut. Între noi doi se interpune totuși o ființă...

— Taci, taci, taci, taci ! îl întrerupse Aglaia, apucîndu-l cu putere de braț și privindu-l aproape îngrozită.

În momentul acela, cineva o strigă. Profitînd fericită de acest prilej, ea plecă în fugă.

Toată noaptea, Mișkin avu febră. Starea aceasta ciudată revenea de cîtva timp cu regularitate, noapte de noapte. Acum, într-un fel de semidelir, îl străfulgeră un gînd : dar dacă mîine va fi lovit de un atac de față cu invitații ? I se mai întîmplaseră asemenea crize. Gîndul acesta îi dădea fiori de gheață ; toată noaptea îi apărea ca într-o nălucire halucinantă o societate curioasă, neobișnuită, cu niște oameni ciudați. Mai grav era însă faptul că se apucase să „peroreze“ ; știa că nu trebuie să vorbească și vorbea într-una, încercînd parcă să-i convingă de ceva pe cei de față, printre care se aflau și Evgheni Pavlovici și Ippolit, în chip de buni prieteni ai săi.

Se trezi din somn pe la ora opt, cu o groaznică durere de cap, cu gîndurile răvășite și cu o învălmășeală de impresii foarte ciudate. Simți o dorință extraordinară și inexplicabilă de a-l vedea imediat pe Rogojîn ; să-l vadă și să stea de vorbă cu el mult, mult — despre ce anume, nici el nu știa ; apoi, așa din senin, i-a venit să se ducă la Ippolit. Sufletul lui era stăpînit de o neliniște atît de mare, încît nici întîmplările din dimineața aceea, cu toate că i-au produs o impresie puternică, n-au fost în măsură să-l absoarbă în întregime. Una din aceste întîmplări o constituise și vizita lui Lebedev.

Lebedev se înființă destul de timpuriu ; abia trecuse de ora nouă, ceea ce nu-l împiedicase totuși să fie bine afumat. Deși de cîtva timp prințul nu dădea nici o atenție celor ce se petreceau în jurul său, un lucru era prea bătător la ochi ca să nu-i atragă atenția și anume că de trei zile, adică de cînd generalul Ivolghin părăsise casa lui Lebedev, acesta o cam luase razna. Umbla neîngrijit, cu hainele soioase, cravata îi

ședea strîmb, iar gulerul redingotei ajunsese aproape ferfeniță. Acasă, făcea mereu tărăboi, de se auzea pînă în odaia lui Mișkin, cu toate că o curtică despărțea cele două locuințe. O dată, Vera veni să i se plîngă de purtarea tatălui ei.

De cum se văzu în fața prințului, Lebedev începu să îndruge niște vorbe ciudate și tare încîlcite, bătîndu-se în piept, căindu-se și învinovățîndu-se...

— Am primit... am primit răsplata dreaptă a trădării și josniciei mele... Am primit o palmă ! sfîrși el cu un ton tragic.

— O palmă ? De la cine ?... Și așa de dimineată ?

— Așa de dimineată ! repetă Lebedev cu un zîmbet sarcastic. Timpul, în cazul de față, nu joacă nici un rol... chiar dacă e vorba de o pedeapsă fizică... eu însă am primit o palmă morală... O palmă morală și nu una fizică !

Apoi se așează fără multă ceremonie pe un scaun și începu o poveste fără noimă. Prințul încrunță sprîncenele și voi să se retragă, dar deodată cîteva cuvinte îl izbiră. Rămase încremenit de mirare... Domnul Lebedev povestea lucruri uimitoare.

Era vorba, se pare, în primul rînd despre o scrisoare ; fu pronunțat numele Aglaiei Ivanovna. Apoi Lebedev se apucă deodată să-i aducă reproșuri amare prințului, lăsînd să se înțeleagă că acesta l-a jignit profund. La început, spunea el, prințul îl onorase cu încredere în chestiunile privitoare la un anume „personaj“ („personajul“ era Nastasia Filippovna) ; pe urmă însă îl îndepărtase, alungîndu-l din fața lui într-un mod rușinos, ba chiar într-un chip cît se poate de jignitor, atunci cînd, ultima oară, refuzase cu brutalitate să-i răspundă la o „întrebare nevinovată în privința viitoarelor schimbări ce urmau să se producă în viața prințului“. Lebedev mărturisii, cu lacrimi de bețiv, „că n-a mai fost în stare să suporte situația asta, cu atît mai mult cu cît știa atîtea lucruri... atîtea... și de la Rogojin, și de la Nastasia Filippovna, și de la prietena Nastasiei Filippovna, și de la Varvara Ardalionovna... și chiar de la... Aglaia Ivanovna, închipuiește-ți, prin mijlocirea Verei, da, prin mijlocirea fiicei mele iubite ! Unica mea fiică... de altfel, greșesc, nu unica, căci am trei. Dar cine o informa în scris pe Lizaveta Prokofievna, în cel mai mare secret ? He, he ! Cine îi scria, ca s-o țină la curent cu toate relațiile ei... cu toate mișcările Nastasiei Filippovna ? He, he ! Cine este anonimul acesta, dacă-mi dai voie să te întreb ?“

— Vrei să spui că ai fost dumneata ? strigă prințul.

— Întocmai, răspunse cu demnitate bețivanul, și chiar azi, la opt și jumătate, cu o jumătate de ceas înainte, adică nu, acum trei sferturi de ceas, am înștiințat pe această nobilă mamă că aveam să-i comunic amănunte despre o întâmplare... importantă... I-am trimis vorbă prin fata din casă, pe la scara de serviciu, și am fost primit de dînsa.

— Ai văzut-o acum pe Lizaveta Prokofievna ? întrebă prințul, căruia nu-i venea să-și creadă urechilor.

— Am văzut-o adineauri și am primit o palmă... o palmă morală. Mi-a dat scrisoarea înapoi, mi-a zvîrlit-o chiar în obraz, fără s-o fi desfăcut... Iar pe mine m-a îmbrîncit afară... la figurat numai, nu la propriu... deși, aș putea spune și la propriu, căci n-a lipsit mult !

— Ce scrisoare ți-a aruncat în față fără s-o fi desfăcut ?

— Dar... he, he, he ! Cum, nu ți-am spus ? Credeam că ți-am spus... Am primit o scrisorică spre a fi transmisă...

— De la cine ? Cui ?

Aici, Lebedev se porni pe niște „explicații” atît de lungi și de încurcate, încît era greu de tot să desprinzi vreun miez de înțeles cît de cît închegat. Totuși, prințul pricepu că în ziua aceea, dis-de-dimineață, o scrisoare a fost adusă de o slujnică și înmînată Verei Lebedeva, ca să fie apoi transmisă la destinație... „La fel ca mai înainte... ca și în celelalte dăți, adică personajului bine cunoscut, din partea aceleiași persoane... (căci uneia îi dau numele de „persoană”, iar celelalte numai de „personaj”, ceea ce e mai umilitor și subliniază deosebirea dintre o domnișoară inocentă, onorabilă și cinstită, fiică de general și... o damă cu camelii) ; prin urmare, scrisoarea a fost scrisă de persoana al cărui nume începe cu A...”

— Cum e posibil una ca asta ? A scris ea Nastasiei Filipovna ? Ce absurditate ! strigă prințul.

— Uite că a fost posibil ; au mai fost trimise și alte scrisori ; și dacă nu direct ei, înseamnă că lui Rogojin, ceea ce, la drept vorbind, nu schimbă nimic... Ba a fost una și pentru domnul Terentiev, din partea persoanei al cărei nume începe cu A., continuă Lebedev, clipind din ochi cu un zîmbet șiret.

Văzînd că întreruperile îl încurcau pe Lebedev și îl făceau să-și piardă șirul povestirii, prințul tăcu, ca să-l lase să spună cum știa el. Totuși, un punct rămînea nelămurit : prin cine se transmitea această corespondență, prin Lebedev sau prin Vera ? Dacă el însuși asigura că „ori lui Rogojin, ori Nastasiei Filip-

povna, e totuna“, era de presupus că scrisorile acestea, în cazul cînd existau realmente, nu treceau prin mîinile lui. Atunci prin ce întîmplare scrisoarea cu pricina se găsea acum în stăpînirea sa ? Misterul acesta rămînea nedezlegat ; ipoteza cea mai plauzibilă ar fi fost că Lebedev a sustras-o, într-un fel sau altul, de la fiică-sa... și, făcîndu-și anumite socoteli, numai de el știute, o dusesse Lizavetei Prokofievna. La această concluzie ajunsese în cele din urmă Mișkin.

— Ești nebun ! strigă el, cuprins de o tulburare teribilă.

— De loc, preastimate prinț, răspunse înțepat Lebedev. În adevăr, voiam mai întîi să-ți dau scrisoarea asta chiar dumitale în mînă, ca să-ți fac un serviciu... dar m-am gîndit că-i mai bine să fac un serviciu dincolo și să aduc la cunoștința unei nobile mame... căci o mai înștiințasem și altă dată printr-o scrisoare anonimă ; și cînd i-am scris adineauri un bilețel, ca s-o rog să mă primească, la opt și douăzeci, tot așa m-am iscălit : „corespondentul dumneavoastră misterios“ ; m-a primit imediat, aș spune chiar cu o grabă deosebită, pe ușa din dos...

— Și ?

— Urmarea o cunoști ; ca să spun așa, cît pe ce să mă stilcească în bătaie ; cel puțin mult n-a lipsit. Și mi-a aruncat scrisoarea în nas. La drept vorbind, ar fi vrut s-o păstreze, am băgat de seamă, dar s-a răzgîndit și mi-a zvîrlit-o cu dispreț : „Dacă tocmai pe tine te-au găsit breaz ca să le transmiți scrisorile, fă bine și transmite-le...“ S-a simțit chiar jignită. Cu siguranță că s-a simțit jignită, dacă nu s-a ferit să rostească asemenea vorbe în fața mea. E iute, iute din fire !

— Și unde-i acum scrisoarea ?

— E încă la mine ; iat-o.

Și Lebedev înmînă prințului biletul Aglaiei către Gavrila Ardalionovici, pe care acesta, două ceasuri mai tîrziu, îl arată triumfător surorii sale.

— În nici un caz scrisoarea aceasta nu poate să rămînă la dumneata.

— Păi, ți-am adus-o ! Uite, ți-o încredințez, se infierbîntă Lebedev. Acum sînt din nou al dumitale ; îți aparțin trup și suflet ; sluga dumitale preasupusă, după o necredință trecătoare ! Loviți-mă în inimă, dar cruțați-mi barba, cum a spus Thomas Morus în Engiltera și în Marea Britanie. *Mea culpa, mea culpa*,⁸⁹ cum zice papa cea de la Roma... adică este el, dar eu îi zic ea : „papa cea de la Roma“.

— Scrisoarea asta trebuie trimisă numaidecît la destinație ; voi avea eu grijă să ajungă cît mai repede.

— Dar n-ar fi oare mai bine, preadelicate prinț, n-ar fi mai bine... ca să zic așa, s-o...

Lebedev făcu o mutră spășită și începu să se foiască pe scaun ca împuns de un ac ; clipea șiret din ochi, făcînd niște gesturi ciudate cu mîinile...

— Ce vrei să spui ? se răsti amenințător prințul.

— N-ar trebui s-o deschidem mai întîi ? șopti Lebedev cu un aer de complicitate slugarnică.

Prințul sări în picioare ; indignarea lui era așa de mare, încît, în primul moment, Lebedev găsi cu cale s-o ia la sînătoasa ; dar, ajuns la ușă, se opri, așteptînd să vadă dacă nu cumva, după această explozie prea violentă, va urma și iertarea.

— Vai, Lebedev ! Cum se poate, cum se poate să ajungi într-un asemenea hal de decădere ! exclamă prințul cu amărăciune.

Lebedev se lumină la față.

— Sînt un nemernic, un ticălos ! strigă el cu lacrimi în ochi lovindu-se în piept.

— Dar e o mîrșăvie !

— Întocmai, o mîrșăvie, ăsta-i cuvîntul !

— Și de unde ai luat obiceiul acesta așa de... ciudat ? Ești, ești... pur și simplu o iscoadă, un spion ! Pentru ce ai ticluit scrisoarea anonimă și ai alarmat o femeie așa de nobilă la suflet și atît de bună ? Și de ce Aglaia Ivanovna n-ar avea dreptul să scrie cui îi place ? Te-ai dus azi acolo să te plîngi de ceva, să acuzi pe cineva ? Ce rost avea ? Ce sperai să cîștigi ? Ce te-a îndemnat să faci asta ?

— Numai dintr-o simplă și agreabilă curiozitate... și... dintr-o nobilă pornire de a fi de folos ! se bilbi Lebedev. Dar acum sînt în întregime al dumitale ! Chiar dacă m-ai spînzura !

— În halul ăsta te-ai prezentat și în fața Lizavetei Prokofievna ? întrebă prințul plin de scîrbă.

— Nu... eram ceva mai bine... și chiar mai prezentabil... numai după umilirea aceea am ajuns... așa.

— Bine, bine, pleacă acum.

A trebuit să reînnoiască însă invitația aceasta de mai multe ori, ca vizitatorul să se decidă în cele din urmă să-i dea ascultare. După ce deschise ușa, Lebedev se întoarse în vîrf

picioarelor pînă în mijlocul odăii și repetă gesturile-i misterioase, ca să arate cum se deschide o scrisoare, dar să mai dea asemenea sfaturi cu glas tare nu mai îndrăzni; apoi dispăru cu un zîmbet blînd și împăcat.

Din schimbul acesta de cuvinte, foarte penibil pentru prinț, reieșea un fapt de importanță esențială: Aglaia era foarte îngrijată, foarte nedecisă, ceva nelămurit o chinuia („gelozia“, își spuse prințul). Mai reieșea că oameni răuvoitori o alarmaseră și era ciudat că le acordase atîta încredere. Fără îndoială că acest căpșor lipsit de experiență, dar zvăpăiat și mîndru, își făcuse oarecare planuri, poate chiar... năstrușnice de tot. Prințul era înspăimîntat și nu știa ce să facă. Simțea că trebuie să întreprindă ceva, ca să preîntîmpine un rău iminent. Se mai uită o dată la adresa plicului închis; o, în această privință putea să fie liniștit; altceva îl îngrijora: n-avea încredere în Gavrilă Ardalionovici. Și totuși hotări să predea chiar el această scrisoare; porni de-acasă cu intenția să i-o înmîneze personal, dar pe drum își schimbă gîndul. În momentul cînd se apropie de casa lui Ptișîn, întîmplarea i-l scoase în cale pe Kolea; îl rugă pe băiat să transmită fratelui său scrisoarea, ca și cum i-ar fi fost înmînată direct de către Aglaia Ivanovna. Kolea nu ceru nici o lămurire și-și făcu datoria în așa fel, încît Ganea nici nu bănuî că scrisoarea trecuse prin atîtea mîini înainte de a-i fi parvenit. Întorcîndu-se la vilă, prințul o chemă pe Vera Lukianovna și-i spuse cum stau lucrurile, ca s-o liniștească, intrucît pînă atunci ea căutase mereu biletul Aglaiei, vîrsînd șiroaie de lacrimi. Tînăra fată se îngrozi, auzind că scrisoarea aceasta i-a fost sustrasă chiar de tatăl ei. (Mișkin află de la dînsa mai pe urmă că în repetate rînduri ea făcuse în secret pe intermediara între Rogojin și Aglaia Ivanovna; nici prin cap nu-i trecuse că la mijloc putea să fie ceva dăunător intereselor prințului).

Toate astea într-atît îl tulburară pe Mișkin, încît două ore mai tîrziu, cînd sosi bilețelul lui Kolea prin care îi anunța boala tatălui său, abia se dumeri despre ce este vorba. Totuși, smulgîndu-l din frămîntările lui, evenimentul avu darul să-l redrezeze oarecum. Își petrecu aproape toată ziua la Nina Alexandrovna (unde, bineînțeles, fu transportat bolnavul). Prezența lui n-a fost de prea mare ajutor, dar sînt oameni pe care dorești să-i ai lîngă tine în anumite momente grele. Zguduit, Kolea plîngea în hohote desperate, ceea ce nu-l împiedica să fie mereu

gata de ajutor ; alergă după doctor și găsi trei odată, făcu naveta la farmacie, la bărbier. Într-un târziu, generalul se mai liniști, dar nu-și recăpătă cunoștința ; medicii opinară că „în orice caz pacientul se află într-o stare foarte gravă“. Varia și Nina Alexandrovna nu părăseau căpățiul bolnavului ; Ganea era tulburat, consternat, dar evita și chiar se temea să se ducă la patul tatălui său ca să-l vadă. Își frîngea mîinile și în vorbe fără șir lăsa să-i scape ceva cam în felul acesta : „O asemenea nenorocire, și într-un astfel de moment !“ Mișkin a înțeles la ce făcea el aluzie. Ippolit se și mutase probabil de la ei, căci prințul nu-l mai zări acolo. Spre seară veni în fugă și Lebedev care, după „explicațiile“ de dimineață, se culcase și dormise buștean toată ziua. Îi trecuse mahmureala beției și plîngea cu lacrimi fierbinți, ca și cum bolnavul ar fi fost propriul său frate ; se învinovăța cu glas tare, își făcea muștrări fără să precizeze pentru ce anume, repetînd mereu Ninei Alexandrovna că „el, numai el era cauza, și nimeni altcineva decît el... că o făcuse numai dintr-o agreabilă curiozitate... și că «răposatul» era un om genial“ (Nu se știe de ce Lebedev se încapățîna să-l îngroape pe general de viu.) Stăruia mai ales asupra genialității lui Ardalion Alexandrovici, ca și cum, în cazul de față, acest lucru putea fi de vreun folos. Văzînd lacrimile sincere ale lui Lebedev, Nina Alexandrovna îi spuse cu blîndețe : „Ei, lasă, nu trebuie, nu mai plînge. Dumnezeu să te ierte !“ Cuvintele acestea și tonul cu care au fost rostite avură un efect miraculos asupra lui Lebedev. Toată seara nu lipsi de lîngă Nina Alexandrovna (și în zilele următoare, pînă la moartea generalului, aproape că n-a părăsit familia îndurerată). În timpul zilei, Lizaveta Prokofievna trimise de două ori să afle vești despre mersul bolii. Seara, la ora nouă, cînd prințul își făcu apariția în salonul Epancinilor, după ce invitații se adunaseră, stăpîna casei se grăbi să-l întrebe de starea bolnavului ; îi puse o sumedenie de întrebări și-l ascultă cu interes. Prințesa Bielokonskaia arătîndu-și dorința de a ști cine era „bolnavul și această Nina Alexandrovna“ de care se pomenea mereu, generăleasa îi răspunse cu un ton plin de gravitate și cu multă simpatie, ceea ce-l impresionă plăcut pe prinț. Așa cum spuneau mai târziu surorile Aglaiei, el însuși, întreținîndu-se cu Lizaveta Prokofievna, a vorbit „minunat, cu modestie, dar cu demnitate, fără fraze și gesturi inutile, a intrat și s-a prezentat admirabil ; ținuta lui nu lăsa

nimic de dorit“, și nu numai că „n-a alunecat pe parchetul lustruit“, cum se temuse în ajun, dar a făcut cea mai bună impresie asupra celor prezenți.

Cît despre dînsul, după ce se așază și-și plimbă ochii împrejur, își dădu numaidecît seama că toată adunarea asta n-avea nimic comun nici cu fantomele cu care-l speriasse Aglaia în ajun, nici cu coșmarurile din noaptea trecută. Pentru prima dată în viață vedea un colțișor din ceea ce poartă numele înfricoșător de „societate aleasă“. De multă vreme, minat de anumite considerații și intenții, nutrea dorința să pătrundă în cercul acesta vrăjit, avînd totodată curiozitatea să-și verifice prima impresie. Această primă impresie a fost excelentă. Avu într-adevăr senzația că toți oamenii aceștia erau născuți ca să conviețuiască împreună; că, de fapt, la Epancini nu era o „serată“ în sensul monden al cuvîntului, ci doar o reuniune de „prieteni intimi“ ai casei; i se păru chiar în momentul acela că el însuși era de multă vreme prietenul devotat și tovarășul lor de idei și că acum îi regăsește după o scurtă despărțire. Rămase captivat de farmecul manierelor frumoase, de sinceritatea și simplitatea comportării. Nici prin gînd nu putea să-i treacă că această naturalețe și distincție, această manieră fină de a purta o discuție spirituală, acest aer de demnitate personală nu erau, poate, decît o admirabilă șlefuire artistică. Cu toată înfățișarea lor impozantă, majoritatea musafirilor erau oameni destul de găunoși; de altfel, în îngîmfarea lor, nu-și dădeau seama nici ei cît de iluzorii și superficiale erau cele mai multe din calitățile lor, pentru care, de fapt, nu prea aveau cine știe ce merit, deoarece toată poleiala aceasta o moșteniseră automat din tată în fiu. Farmecul primei impresii era atît de puternic, încît prințul nici nu bănuî măcar substratul cel adevărat. Vedea, de pildă, pe acel bătrîn, mare demnitar, care ca vîrstă ar fi putut să-i fie bunic, întrerupîndu-se în mijlocul unei conversații ca să-l asculte pe el, așa de tînăr, atît de lipsit de experiență, și nu numai că-l asculta, dar îi și aprecia în mod vădit părerea, atît de amabil și binevoitor se arăta față de el; totuși nu se cunoșteau, se vedeau doar pentru prima oară. Poate că tocmai această politețe rafinată producea o impresie atît de puternică asupra firii impresionabile a prințului. Sau poate că venise la serata aceasta cu o idee preconcepută, într-o stare de spirit prea optimistă, predispus pentru o asemenea impresie, așteptîndu-se să găsească o ambianță plăcută.

Și totuși, acești invitați „prieteni de-ai casei“ și totodată prieteni între ei, erau departe de a fi așa cum și-i închipuia prințul. Erau acolo oameni care pentru nimic în lume n-ar fi consimțit să-i considere pe Epancini drept egali lor. Erau și de aceia care se urau și se disprețuiau în toată puterea cuvîntului; bătrîna Bielokonskaia „disprețuise“ toată viața ei pe nevasta „înaltului demnitar“ iar aceasta, la rîndul ei, era departe de a o stima pe Lizaveta Prokofievna. Înaltul demnitar, bărbatul acestei femei, care îi protejase pe Epancini încă din tinerețe și care, în momentul acesta, ocupa la ei locul de onoare, era un personaj atît de important în ochii lui Ivan Feodorovici, încît protejatul era copleșit în prezența lui de teamă și venerație; generalul s-ar fi disprețuit în adîncul sufletului, dacă, un singur moment, s-ar fi crezut egalul lui și n-ar fi văzut în el un Jupiter olimpiu. Erau aici și cîțiva musafiri care nu se mai întîlniseră de ani de zile și nu simțeau unii pentru alții decît indiferență, dacă nu chiar antipatie; totuși, regăsindu-se la această reuniune, discutau cu prietenie și căldură, ca și cum s-ar fi despărțit de ieri, de alaltăieri. De altfel, societatea nu era prea numeroasă. În afară de prințesa Bielokonskaia, „bătrînul-demnitar“ și nevasta lui, se mai afla aici un general, personaj foarte important, baron sau conte, cu nume nemțesc. Tăcut și rezervat, omul acesta avea reputația de a fi extrem de versat în chestiunile politicii de stat, aproape un erudit. Era unul dintre acei dregători olimpieni care cunosc totul, „în afară doar de nevoile Rusiei“, omul care la cinci ani o dată emite cite o maximă, „admirabilă prin adîncimea ei“, ajungînd să aibă o largă circulație în cercurile suspuse, și care, după o slujbă îndelungată (chiar surprinzător de îndelungată), moare copleșit de onoruri și de bogății, cu toate că n-a făcut vreodată ceva de seamă, ba chiar a fost un dușman înveterat al faptelor meritorii. În ierarhia birocratică, generalul acesta era șeful imediat al lui Ivan Feodorovici, care, dintr-un îndemn al inimii sale pline de recunoștință și chiar dintr-un fel de orgoliu, își făcea plăcerea de a-l considera binefăcătorul său, deși personajul de vază nu se considera de loc binefăcătorul lui Epancin; era întotdeauna foarte rezervat față de subalternul său și, cu toate că profita cu multă plăcere de serviciile lui personale, l-ar fi schimbat oricînd cu alt slujbaş, dacă niscaiva considerații, chiar și de ordin secundar, i-ar fi cerut această înlocuire. Se mai afla printre invitații cei mai distinși și un domn în vîrstă,

care era socotit — pe nedrept, firește — un fel de rubedenie de a Lizavetei Prokofievna. Bogat, de familie bună, ocupînd un rang înalt și bucurîndu-se de o sănătate robustă, domnul acesta energetic și vorbăreț trecea drept un nemulțumit (de altfel, în sensul cel mai inofensiv al cuvîntului); ba se mai spunea că vorbele lui erau ades pline de fiere (ceea ce însă nu-l făcea mai puțin plăcut); avea maniere și gusturi de aristocrat englez (de pildă, în ceea ce privește *roastbeef*-ul în singe, caii, lacheii etc.). Se întreținea mai mult cu „înaltul demnitar“, care era unul dintre cei mai buni prieteni ai lui. Undeva, în subconștientul ei, Lizaveta Prokofievna nutrea în privința acestui domn în vîrstă (destul de ușuratic și cam crai de felul lui) anumite speranțe nemărturisite: ce-ar fi dacă, într-o bună zi, ar ferici-o pe Alexandra, cerîndu-i mîna?

Aceștia erau oaspeții cei mai de seamă; apoi venea o categorie de invitați mai tineri, despre care nu s-ar putea spune că nu scilipeau și ei prin calități remarcabile. În afară de prințul Ș. și de Evgheni Pavlovici, mai era și seducătorul prinț X. care altădată făcuse vilvă în toată Europa cu isprăvile lui galante. Acum era un om de vreo patruzeci și cinci de ani, dar chipeș încă și prezentabil, fiind și un iscusit povestitor; era bogat, cu toate că după obiceiul tagmei sale își risipise o bună parte din avere prin străinătăți. În sfîrșit, mai era și o a treia categorie de invitați, ce se compunea din oameni care, la drept vorbind, nu aparțineau elitei, dar care, ca și gazda lor, puteau fi întîlniți deseori în saloanele cele mai reputate. Soții Epancin, printr-o intuiție susținută de o considerabilă doză de bun simț, în rarele ocazii cînd dădeau cîte o serată, obișnuiau să amestece înalta societate cu persoane de proveniență mai modestă — reprezentanți mai de seamă ai „păturii mijlocii“, fapt ce le atrăsese laude, pentru că dovedeau prin asta mult tact, arătînd că-și cunosc lungul nasului, și Epancinii erau mîndri de aceste aprecieri. Printre alți reprezentanți ai păturii mijlocii se afla în seara aceea și un colonel de geniu, om așezat și prieten bun cu prințul Ș, care îl introdusese, de altfel, la Epancini. Era reținut la vorbă și purta pe arătătorul mîinii drepte un inel masiv, pe care îl primise probabil în semn de înaltă distincție. Mai era printre invitați și un literat care, cu toată origina lui germană, cultiva poezia rusă și mai avea pe deasupra și maniere alese, așa încît putea fi primit fără nici un risc în societatea bună. Era un om de vreo treizeci și opt

de ani, frumos la înfățișare, deși cam antipatic, și avînd întotdeauna o ținută corectă. Burghez de origină, făcea parte totuși dintr-o familie destul de respectabilă; știa să profite perfect de orice ocazie favorabilă și să se mențină în grațiile marilor personalități. Cîndva tradusese din nemțește o operă remarcabilă a unui mare poet german și, mai cu seamă, știuse cui să dedice în versuri traducerea sa; se pricepea să tragă folos din pretensele lui relații de prietenie cu un celebru poet rus decedat (există o întreagă categorie de scriitori cărora le place să se laude cu prietenia vreunei mari personalități din domeniul literelor, mai ales cînd aceasta nu mai poate fi de față, ca să-i dezmință) și fusese introdus la Epancini cu puțin timp înainte de către nevasta „înaltului demnitar“. Doamna aceasta trecea drept o protectoare a oamenilor de știință și de litere; fapt e că datorită ei obținuseră pensii vreo doi scriitori prin intermediul unui personaj marcant care nu-i refuza nimic. Era și ea influentă în felul ei. În vîrstă de patruzeci și cinci de ani (va să zică, mult prea tînără față de hodorogul ei de bărbat), fusese foarte frumoasă în tinerețe și chiar acum, printr-o meteahnă proprie femeilor la anii ei purta toalete cam extravagante. Nu era nici prea inteligentă, nici prea cultă, și deși cunoștințele ei în domeniul literaturii erau destul de îndoielnice, avea un fel de manie de a proteja pe scriitori, după cum avea și mania de a se îmbrăca luxos. I se dedicau multe lucrări și traduceri; doi-trei scriitori publicaseră, cu asentimentul ei, versuri ce i-au fost anume dedicate, precum și scrisori tratînd probleme extrem de importante... Iată, așadar, societatea pe care prințul Mișkin o luase drept aur curat, de esența cea mai pură. De altfel, printr-o coincidență curioasă, toți oamenii aceștia erau în seara aceea foarte bine dispuși și mulțumiți de ei înșiși. Toți pînă la unul știau că prin prezența lor fac o mare cinste Epancinilor. Dar, vai! Prințul nu bănuia aceste subtilități. Nu bănuia, de pildă, că Epancinii, în momentul cînd luaseră hotărîrea gravă de a-și căpătui fiica, n-ar fi îndrăznit să nu-l arate, pe el, prințul Lev Nikolaevici, marelui demnitar, protectorul familiei. Cît despre acesta din urmă, ar fi văzut cu o totală indiferență cea mai înspăimîntătoare nenorocire abătîndu-se asupra Epancinilor, dar s-ar fi formalizat cu siguranță dacă ei și-ar fi logodit fiica fără să-l consulte în prealabil. Prințul X. omul acesta încîntător, atît de spiritual și manierat, era ferm convins că strălucește asemenea unui luceafăr în

salonul Epancinilor. Îi socotea mult mai prejos decît dinsul și tocmai gîndul acesta nobil și generos îl făcea să-i trateze cu atîta prietenoasă familiaritate pe acești Epancini. Știa foarte bine că la serata aceasta trebuie numaidecît să povestească ceva ca să epateze societatea și se pregătea s-o facă în modul cel mai inspirat. Și într-adevăr, după ce îi ascultă snoavele, prințul Lev Nikolaevici trebui să admită că nu mai auzise ceva asemănător, într-atît apăreau de spirituale, vesele și de o naivitate aproape înduioșătoare în gura unui Don Juan ca prințul X. Și dacă ar fi știut eroul nostru cît era de veche și răsuflată povestea pe care o ascultase cu atîta încîntare ! Era o istorioară anostă, auzită de zeci de ori în toate saloanele și care doar la bieții Epancini mai putea fi servită ca ceva inedit. Pînă și poetul neamț, cu toată ținuta lui modestă și politicoasă, credea că prin prezența lui face o deosebită cinste stăpînilor casei. Din păcate, prințul era departe de a observa și reversul medaliei, scăpîndu-i toate dedesubturile acestea. Și tocmai primejdia unei asemenea impresii Aglaia n-o prevăzuse. Cît despre tînăra fată, era în seara aceea frumoasă ca niciodată. Fără să fie prea pretențios îmbrăcate, cele trei domnișoare Epancin purtau toalete elegante și aveau pieptănătură originală. Stînd lîngă Evgheni Pavlovici, Aglaia vorbea și glumea tot timpul extrem de prietenos cu el. Radomski avea o ținută puțin mai sobră, mai rezervată ca de obicei ; poate prezența atîtor personalități de vază i-o impunea. De altfel, cu toată tinerețea lui, începuse de mult timp să frecventeze cercurile înalte ale societății și se găsea deci în elementul său. Venise în seara aceea la Epancini cu crep negru la pălărie, ceea ce-i atrase aprobarea prințesei Bielokonskaia ; alt nepot, în asemenea împrejurări, nu și-ar fi pus doliu, poate, la moartea unui astfel de unchi. Lizaveta Prokofievna îl laudă și ea pentru acest gest ; în general însă părea foarte îngrijată. Prințul observă că Aglaia îl privi de două ori cu atenție și i se păru că era mulțumită de el. Încetul cu încetul îl cuprinse un fel de extaz și se simți foarte fericit. Toate temerile și gîndurile „fanteziste“ pe care le avusesese după conversația lui cu Lebedev îi apăreau acum ca un vis absurd și ridicol ! (De altfel, și în cursul zilei, fără să și-o fi mărturisit, cea mai mare dorință a lui a fost să nu creadă în asemenea vis !) Vorbea puțin și numai cînd era întrebat ; în cele din urmă se cufundă în tăcere ; stătea locului liniștit și asculta numai lăsîndu-se în voia unui sentiment de nemărginită

încîntare. Pe nesimțite, în starea de euforie care îl cuprinsese, simți impulsul crescînd al unei inspirații năvalnice, ce nu aștepta decît prilejul să izbucnească. Și totuși, dacă începu să vorbească, a fost cu totul din întîmplare, numai datorită coincidenței ciudate de a fi trebuit să răspundă unei întrebări ce-i fusese adresată și, după cum se pare, fără nici un gînd ascuns...

VII

În timp ce o admira radios pe Aglaia, care tocmai întreținea o conversație însufletită și probabil foarte hazlie cu prințul X. și cu Evgheni Pavlovici, prințul Mișkin auzi venind din alt colț glasul impozant al boierului anglo-man, care, povestind ceva cu multă animație „înalțului demnitar“, pronunță deodată numele lui Nikolai Andreevici Pavlișcev. Se întoarse repede înspre ei și ascultă cu mare interes.

Era vorba de rînduielile actuale și de dezordinile ce avuseseră loc pe unele moșii din gubernia V. Povestirea anglo-manului avea probabil mare haz, căci, la urmă, bătrînelul începu să ridă de răbufnirea înveninată a interlocutorului său. Cu un ton morocănos, lungind disprețuitor vorbele, acesta povestea că, deși n-avea absolută nevoie de bani, s-a văzut silit din pricina rînduielilor să-și vîndă cu jumătate de preț un domeniu admirabil pe care-l poseda în acea gubernie, și în același timp a fost nevoit să păstreze altul, părăginit, care-i aducea numai deficite, și unde mai pui că, fiind ipotecat, trebuia să mai suporte și plata dobînzilor pe deasupra. „Pentru a evita noi neplăceri și procese litigioase cu moșia pe care am moștenit-o de la Pavlișcev, a trebuit să renunț la ea. Încă una sau două moșteniri de acestea și sînt ruinat. Totuși aveam acolo trei mii deseatine de pămînt admirabil!“

Observînd interesul deosebit cu care prințul asculta conversația celor doi, Ivan Feodorovici se apropie deodată de el.

— Uite... îi spuse generalul încet, Ivan Petrovici este o rudă de-a răposatului Nikolai Andreevici Pavlișcev... căutai neamuri de-ale lui, mi se pare.

Pînă atunci, Epancin făcuse onorurile casei, întreținîndu-se cu superiorul său ierarhic, ceea ce nu l-a împiedicat să observe că Lev Nikolaevici stătea oarecum stingher, izolat de toți,

și lucrul acesta începu să-l neliniștească. Voia să-i ofere prilej de discuție și prințului, să-l atragă și pe el într-o oarecare măsură în conversație și astfel să-l mai prezinte o dată și să-l recomande atenției „persoanelor de vază”.

— Lev Nikolaici, după moartea părinților săi, a fost crescut de Nikolai Andreici Pavlișcev, spuse el, întâlnind privirea lui Ivan Petrovici.

— Sînt în-cîn-tat, observă acesta cu un glas tărăgănat, și chiar îmi amintesc foarte bine... Adineauri, cînd Ivan Feodorovici a făcut prezentările, te-am recunoscut imediat, cu toate că nu te-am mai văzut de cînd aveai zece sau unsprezece ani. Dar nu te-ai schimbat mult. Chipul dumitale a păstrat ceva...

— M-ați văzut cînd eram copil ? întrebă prințul extrem de mirat.

— Ah, e mult de-atunci, reluă Ivan Petrovici, la Zlatoverhovo, unde locuiai la niște verișoare ale mele. Altădată veneam destul de des la Zlatoverhovo. Nu-ți mai aduci aminte de mine ? Se prea poate să mă fi uitat... Pe atunci... sufereai de o boală... ciudată... într-un rînd am fost chiar surprins văzîndu-te...

— Nu-mi aduc aminte de nimic ! spuse cu vioiciune prințul.

Urmară cîteva evocări din trecut și amănunte mai precise. pe care Ivan Petrovici le dădea pe un ton calm și binevoitor, în timp ce Mișkin le recepționa cu o emoție neobișnuită ; reieși că cele două bătrîne, rude de-ale răposatului Pavlișcev, care locuiau la moșia lui din Zlatoverhovo, și cărora le încredințase educația prințului, erau în același timp verișoare bune cu Ivan Petrovici. Nu știa nici el mai mult decît alții motivul care îl determinase pe Pavlișcev să se ocupe atît de micul prinț, fiul său adoptiv. „N-am avut pe atunci curiozitatea să cercetez asta“, spuse el ; în tot cazul, dădea dovadă de o memorie excelentă, căci își aminti cum cea mai mare dintre verișoare, Marfa Nikitișna, se purta prea aspru cu copilul ce-i fusese încredințat, „într-așa fel, încît o dată m-am certat cu ea din pricina dumitale ; i-am reproșat sistemul ei de educație ; să aplici bătaia unui copil bolnav, cred că ești de acord și dumneata că... e prea din cale afară...” și cum, dimpotrivă, cea mai mică, Natalia Nikitișna, îl trata cu blîndețe pe sârmanul băiețel... „Acum stau amîndouă, adăugă el (nu știu numai dacă mai trăiesc), în gubernia V., unde Pavlișcev le-a înzestrat cu o moșioară destul de rentabilă. Marfa Nikitișna se spune că intenționa

să se călugărească ; de altfel, nu afirm asta cu certitudine : se prea poate s-o fi confundat cu altcineva... da, cu văduva unui medic, despre care mi s-a spus mai deunăzi...”

Prințul Mișkin ascultă toate astea cu ochii licărind de bucurie și înduioșare. Cu o căldură extraordinară declară, la rîndu-i, că nu-și va ierta niciodată faptul de a nu fi găsit timp, în cele sase luni cît călătorise prin provinciile din centrul Rusiei, să facă o vizită fostelor sale educatoare din copilărie ; în fiecare zi își propunea să se ducă să le vadă, și împrejurări neprielnice îl făceau mereu să uite ceea ce hotărîse, dar că acum își dă cuvîntul să se ducă negreșit în gubernia V. „Așadar, o cunoașteți pe Natalia Nikitișna ? Ce suflet cald și mărinimos, e o sfîntă ! De altfel, și Marfa Nikitișna... iertați-mă, dar cred că vă înșelați în privința Marfei Nikitișna ! Era severă, dar... cum să nu-și piardă răbdarea cu un idiot, cum eram pe atunci ? (Hi, hi !) Căci pe atunci eram complet idiot, poate n-o să mă credeți. (Ha, ha !) De altfel... de altfel m-ați văzut în timpul acela și... cum se face că nu-mi amintesc de dumneavoastră ? Spuneți-mi, vă rog... Așadar... Ah, Dumnezeule, e posibil ca într-adevăr să fiți rudă cu Nikolai Andreici Pavlișev ?”

— Te a-si-gur, zîmbi Ivan Petrovici, cercetîndu-l cu luare-aminte pe prinț.

— Iertați-mă ; dacă am întreat asta, nu-i din pricina că m-aș... îndoii... căci... se poate să te îndoiești de asta ? (He, he !) Nu, nu, bineînțeles ! (He, he !) Dar mi-a venit să spun doar așa, pentru că răposatul Nikolai Andreici Pavlișev era un om admirabil, minunat ! Un om foarte mărinimos, vă asigur !

Prințul nu că se sufoca, ci „se îneca de preaplinul inimii sale generoase“, cum îl caracteriza a doua zi dimineață Adelaida, vorbind cu logodnicul ei, prințul Ș.

— O, Dumnezeule ! observă rizînd Ivan Petrovici, și pentru ce, mă rog, n-aș putea fi rudă chiar și cu un om foarte mărinimos ?

— Ah, Doamne ! Am... iar am spus o prostie ! vru s-o dreagă prințul, fisticîndu-se, și din ce în ce mai grăbit și mai înflăcărat. Dar... așa și trebuie să fie, pentru că... de altfel, nu-i vorba de asta ! Ș-apoi, ce importanță au cuvintele mele în momentul acesta, ce importanță are persoana mea pe lîngă asemenea interese, pe lîngă interese atît de mari ? ! Și în comparație cu un om atît de mărinimos, căci, în adevăr, era un om extraordinar de mărinimos, nu-i așa ?

Prințul tremura din tot trupul. Pentru ce se emoționase pînă într-atît, de ce se înduioșase și căzuse cu totul din senin într-o exaltare ce nu avea nici o contingentă cu obiectul discuției — era greu de explicat. Cert este însă că simțea revărsîndu-se din inima lui o recunoștință arzătoare pentru ceva și față de cineva, poate chiar față de Ivan Petrovici sau chiar și față de toți oaspeții luați laolaltă. Se simțea prea fericit, într-o stare de „beatitudine“ supremă. Surprins, Ivan Petrovici îl privi cu mai multă atenție; „înaltul demnitar“ îl observă și el cu o extremă curiozitate; prințesa Bielokonskaia își aținti asupra lui o privire mînioasă și-și strînse buzele. Prințul X., Evgheni Pavlovici, prințul Ș, domnișoarele, cu toții întrerupseră conversația pentru a-l asculta. Aglaia părea alarmată, iar pe Lizaveta Prokofievna o cuprinsese pur și simplu frica. Ciu-date firi aveau totuși doamnele acestea, mama și cele trei fiice; chiar ele ajunseseră la concluzia că cea mai bună atitudine pentru prinț ar fi să tacă toată seara, și totuși, cum l-au văzut singur, izolat într-un colț și pe deplin satisfăcut de rolul său de om neobservat, neliniștea le cuprinsese. Alexandra era cît pe ce să-l scoată chiar din colțul lui și să-l antreneze în cercul lor, adică în compania prințului X. și a prințesei Bielokonskaia. Și uite că acum, cînd Mișkin se angajă în discuție, se arătau și mai îngrijorate.

— Ai dreptate, era într-adevăr un om admirabil, îl aprobă grav Ivan Petrovici, care încetase de a mai zîmbi, da, da... era un om admirabil! Admirabil și absolut demn, adăugă el după o mică pauză. Se poate spune vrednic de toată stima, continuă el pe un ton și mai grav după o nouă tăcere, și... și-mi face deosebită plăcere să constat din partea dumitale...

— Nu e vorba cumva de acel Pavlișcev căruia i s-a întîmplat o pățanie... curioasă... cu abatele... cu abatele... îmi scapă numele, dar s-a vorbit mult despre asta pe vremuri, spuse „înaltul demnitar“.

— Cu abatele Gouraud, iezuitul, răspunse Ivan Petrovici, da, iată oamenii noștri admirabili și cei mai demni! Căci, în fond, Pavlișcev era de neam, avea avere, un rang respectabil și dacă... și-ar fi continuat slujba... Și iată că-și abandonează slujba, lasă totul baltă, ca să treacă la catolicism și să se facă iezuit; și toate astea fățiș, fără să caute a evita scandalul, cu un fel de exaltare. Noroc că a murit, zău așa! S-a discutat mult...

Prințul nu se mai putu stăpîni.

— Pavlișcev... Pavlișcev s-a convertit la catolicism ? Imposibil ! protestă el înspăimîntat.

— Ei, asta-i acum, „imposibil“ ! mormăi grav Ivan Petrovici. E prea mult spus, recunoaște și dumneata, dragă prințe... De altfel, e și explicabil, îl prețuiești atît de mult pe răposat... Într-adevăr, era un om tare bun și, după părerea mea, tocmai de această bunătate a profitat vicleanul acela de Gouraud. Dar dacă v-aș spune ce încurcături și cîtă bătaie de cap mi-a pricinuit afacerea aceasta mai tîrziu... cu același Gouraud ! Închipuiți-vă, continuă el, adresîndu-se de data aceasta bătrînului demnitar, ridicaseră și niște pretenții la moștenirea lui ; a trebuit să recurg atunci la măsurile cele mai drastice... ca să-i fac să înțeleagă... pentru că sînt mari meșteri în asemenea tertipuri ! Ce să spun, sînt teribili ! Dar, slavă domnului, cum lucrurile s-au petrecut la Moscova, m-am dus imediat la conte și... i-am potolit...

— Nici nu știți cît m-ați întristat și m-ați uluit ! strigă din nou prințul.

— Sînt dezolat, dar, la drept vorbind, toate astea sînt fleacuri și n-ar fi avut nici o urmare, ca de obicei ; sînt convins de asta. Vara trecută, se adresă el iar înaltului demnitar, conțesa K. a intrat și ea, se spune, într-o mănăstire catolică, în străinătate ; ai noștri nu știu să se ferească, cedează ușor de îndată ce cad sub influența acestor... impostori... mai ales în străinătate.

— Toate astea, cred, din... nepăsarea noastră, spuse într-o doară, pe un ton autoritar, bătrînelul ; și, pe urmă, au un fel de a predica... elegant și original... iar la nevoie știu să și intimideze. În o mie opt sute treizeci și doi, cînd eram la Viena, au manevrat așa de bine, că m-au speriat și pe mine, credeți-mă, numai că nu m-am lăsat prins și am scăpat prin fugă, ha, ha !

— După cîte am auzit, domnul meu, strecură prințesa Bielokonskaia, nu de iezuiți ai fugit atunci, ci ți-ai părăsit postul și ai plecat din Viena la Paris cu frumoasa conțesa Levițkaia.

— Ei bine, oricum, înseamnă că am scăpat de un iezuit, replică bătrînul demnitar rizînd, înveselit de amintirea plăcutei aventuri ; după cum văd, ești credincios, nu-i așa ? Asta se întîmplă atît de rar la tineri, spuse el cu amabilitate prințului

Lev Nikolaevici, care asculta cu gura căscată și nu-și putea reveni de mirare. Era clar că bătrînul dorea să-l cunoască mai bine pe Mișkin; din anumite motive, acesta începuse să-l intereseze.

— Pavlișcev era un spirit luminat și un creștin, un adevărat creștin, declară brusc prințul. Cum a putut el să treacă la o credință... care nu e creștină?... Catolicismul nu este de fapt o religie creștină! adăugă el decdată, învăluind într-o privire scînteietoare întreaga societate.

— Asta-i cam prea mult, murmură înaltul demnitar și se uită cu mirare la Ivan Feodorovici.

— Cum vine asta, că religia catolică nu este o credință creștină? se răsuci pe scaun Ivan Petrovici. Atunci ce fel de credință este?

— Și totuși nu este o religie creștină! răspunse emoționat și peste măsură de tăios prințul. Asta în primul rînd, iar în al doilea rînd, catolicismul roman e chiar mai rău decît ateismul, iată părerea mea! Da! asta e părerea mea! Ateismul, de fapt, se mărginește la negare, reduce totul la zero, pe cînd catolicismul merge mai departe: predică un Hristos denaturat, un Hristos ponegрит și profanat, un Hristos care este contrariu celui adevărat! Catolicismul predică pe antihrist, vă asigur, v-o jur! E convingerea mea intimă, pe care mi-am format-o de ani de zile și care m-a făcut să sufăr cumplit... Catolicismul roman crede că biserica nu poate să trăiască pe pămînt dacă lumea întreagă nu este supusă puterii sale politice și strigă: „*Non possumus*“⁹⁰. După mine, catolicismul nici nu este propriu-zis o religie, ci numai continuarea Imperiului roman de Apus, și totul în el, începînd cu credința, e subordonat acestei idei. Papa a pus stăpînire pe pămînt, pe un tron terestru și a luat sabia; de atunci totul merge așa, numai că sabiei i-au mai adăugat minciuna, intriga, falsitatea, fanatismul, superstiția, ticăloșia și crima; și-au bătut joc de sentimentele poporului cele mai sacre, cele mai drepte, cele mai naive, cele mai arzătoare; au vîndut toate și totul numai pentru bani, pentru o josnică stăpînire pămîntească. Și să nu spunem atunci că-i învățătura lui antihrist? Cum să nu fi dat ea naștere ateismului? Ateismul izvorăște din însăși esența catolicismului roman! Acolo zace de fapt geneza ateismului. Ateismul e chiar în ei, căci puteau ei oare să creadă sieși? Ateismul s-a hrănit din dezgustul pe care-l inspirau. A fost generat de minciuna și

nepuțința lor spirituală ! Ateismul ! La noi, credința și-au pierdut-o numai anumite pături, cum foarte bine s-a exprimat mai adineauri Evgheni Pavlovici, și anume cele care și-au pierdut rădăcinile ; în schimb acolo, în Europa, chiar la masele cele mai largi ale poporului, credința s-a șubrezit — întâi și întâi din ignoranță și din urzeala de minciuni, iar acum din fanatism, din ură față de biserică și față de creștinism !

Prințul se opri puțin pentru a-și trage răsuflarea. Vorbise prea repede și agitat ; era palid, se sufoca. Toți schimbau priviri nedumerite între ei, și doar bătrinelul își dădu drumul pufnind de râs. Prințul X. își scoase lornionul și fără nici o jenă începu să-l examineze pe vorbitor. Poetul neamț de obirșie se urni din colțul lui și cu un zîmbet malițios pe buze își trase scaunul mai aproape de masă.

— Exa-ge-rezi din cale-afară, spuse trăgănat și cu oarecare plictiseală în glas Ivan Petrovici, stinjenit parcă de întorsătura pe care o luase discuția. Biserica de acolo numără și ea reprezentanți de vază, vrednici de toată stima și plini de vir-tuți...

— Nici nu m-am referit, de fapt, la anumiți reprezentanți ai bisericii, luați separat. Am avut în vedere catolicismul roman ca atare, privit în însăși esența lui. Am vorbit de Roma. Cum ar fi cu puțință ca o biserică să dispară cu totul ? N-am afirmat niciodată așa ceva !

— Admit, dar sînt lucruri prea cunoscute și n-are rost să mai vorbim... asta ține de teologie...

— A, nu, nu ! Nu numai de teologie, vă asigur ! Asta ne privește mult mai de aproape decît vă închipuiți. Tocmai aici e greșeala noastră principală, că nu vrem, sau poate nu sîntem în stare să înțelegem că nu este vorba de o problemă cu caracter pur teologic ! Pentru că și socialismul, fiind un produs al catolicismului, este de esență catolică ! Și el, ca și fratele său bun, ateismul, deși opus catolicismului din punct de vedere etic, este și el un rezultat al disperării, în măsura în care tinde să se substituie puterii morale pe care religia n-o mai are, spre a satisface aspirațiile spirituale ale omenirii însetate de adevăr și a o mintui, dar nu prin învățătura lui Hristos, ci, asemenea catolicismului, tot prin violență. E aceeași eliberare prin violență, aceeași unire prin sabie și sînge ! „Nu-ți este îngăduit să crezi în Dumnezeu, nu-ți este îngăduit să ai avere,

nu-ți este îngăduit să ai personalitate, *fraternité* ou *la mort* *, două milioane de capete !” După faptele lor, îi vei cunoaște — iată un adevăr de netăgăduit ! Și să nu vă închipuiți că lucrurile acestea sînt chiar atît de inofensive și nu prezintă nici o primejdie pentru noi ! O, trebuie să ne împotrivim, să dăm o ripostă, și cît mai curînd, fără multă zăbavă ! Să opunem Occidentului adevărul întrupat în Hristos al nostru, adevăr pe care noi l-am păstrat, în timp ce ei nici nu l-au cunoscut măcar ! Trebuie să ne înfățișăm înaintea lor ca purtători ai unei civilizații a noastre rusești, și nicidecum să ne lăsăm prinși orbește în mrejele lor iezuite ! Iată care trebuie să fie poziția noastră față de ei ! Și să nu se mai spună la noi că predica iezuiților este subtilă și elegantă, cum s-a exprimat cineva aici adineauri...

— Dă-mi voie, dă-mi voie, te rog, se neliniști Ivan Petrovici, privind înspăimîntat în jur, ideile dumitale sînt desigur lăudabile și pline de patriotism ; mi se pare totuși că ceea ce ai afirmat acum e cam exagerat și... cred că ar fi mai bine... să lăsăm discuția asta...

— Nu, nu-i de loc exagerat, mai degrabă e atenuat ; fără îndoială, e atenuat, pentru că nu sînt în stare să mă exprim, dar...

— Dar dă-mi voie, te rog !

Prințul tăcu ; ședea pe scaun drept și neclintit, fără a-și lua pînvirea scînteietoare de pe fața lui Ivan Petrovici.

— Îmi vine să cred că cele ce-ai auzit despre binefăcătorul dumitale te-au tulburat peste măsură, observă pe un ton liniștit și binevoitor bătrînul demnitar, și te-ai aprins... poate și din pricina singurătății în care trăiești. Dacă ai intra în societate și te-ai apropia mai mult de oameni (sînt convins că o să te primească cu plăcere, ca pe un tînăr destoinic), atunci de bună seamă că ai judeca lucrurile cu mai mult sînge rece ; ai vedea atunci că toate astea sînt mult mai simple... de altfel, asemenea cazuri rare... provin, după mine, pe de o parte, dintr-un fel de saturație, iar pe de altă parte din plictiseală...

— Da, da, așa este ! exclamă prințul cu înflăcărare. Admirabilă idee ! Din plictiseală, din plictiseala noastră, și nu de saturație, ci, dimpotrivă, din însetare... nu de saturație, aici vă înșelați. Și nu numai din însetare, ci chiar dintr-un zbucium febril, dintr-o însetare arzătoare ! Și... și să nu credeți că-i așa

* Frăție sau moartea (fr.).

de neînsemnat încît e demn de ris fenomenul acesta ; să-mi fie cu iertare, dar lucrurile acestea trebuie să le intuiești, să le presimți ! Ai noștri, de îndată ce au atins malul, convinși că au ajuns la mal, se lasă duși de o bucurie ce nu mai are limită ; de unde vine asta ? Pavlișcev vă uimește, iar purtarea lui o puneți pe seama nebuniei sau o explicați prin bunătatea lui, dar nu este așa ! În asemenea cazuri, temperamentul nostru pasionat, temperamentul rușilor, ne uimește nu numai pe noi, ci întreaga Europă ! Dacă unul dintre noi se convertește la catolicism, se face de-a dreptul iezuit și se alătură neapărat elementelor celor mai subterane ; dacă devine ateu, vrea numaidecît ca credința în Dumnezeu să fie smulsă prin forță, cu alte cuvinte și prin sabie ! Pentru ce ? De unde vine această subită furie ? Se poate să nu știți ? Pentru că a găsit patria pe care n-o văzuse aici și e fericit ; a găsit țarmul, pămîntul și s-a prosternat ca să-l sărute. Nu e numai vanitate, nu-s numai sentimente meschine de orgoliu și vanitate care zac la origina ateilor ruși și a iezuiților ; nu, la mijloc e și o suferință morală, o sete spirituală, nevoia imperioasă de o preocupare superioară, nevoia de a simți sub picioare un teren trainic, o patrie în care au încetat să mai creadă, pentru că n-au cunoscut-o niciodată ! E atît de ușor pentru un rus să devină ateu, mai ușor decît pentru oricare alt locuitor de pe glob ! Și ai noștri nu devin simpli ateii, ei încep să creadă în ateism ca într-o religie nouă, fără să-și dea seama că acum nu mai cred în nimic, credința lor se reduce la zero. Așa sînt însetările noastre. „Acela care nu simte pămîntul patriei sub picioare, acela n-are nici Dumnezeu“. Expresia nu-i a mea ; am auzit-o de la un negustor, un bătrîn raskolnik, pe care l-am întîlnit într-o călătorie. La drept vorbind, nu s-a exprimat tocmai așa, ci a spus : „Omul care reneagă pămîntul țării sale, îl reneagă și pe Dumnezeu“. Cînd te gîndești că s-au întîmplat la noi cazuri cînd oameni foarte instruiți au aderat chiar și la hlistovism...⁹¹ Și cu cît e mai rău, la urma urmei, hlistovismul decît nihilismul, iezuitismul sau ateismul ? Poate e chiar mai profund decît toate astea ! Ca să vedeți pînă unde ajungea deznădejdea, dorul neostoit al celor ce tînjeau după o astfel de lume !... Arătați cutezătorilor însetați care l-au însoțit pe Columb țarmul Lumii Noi, arătați rusului Lumea rusească, faceți să găsească aurul acesta, comoara aceasta care se ascunde în măruntaiele pămîntului ! Arătați-i reinnoirea întregii omeniri, renașterea ei, ce

se va înfăptui în viitor poate numai prin gândirea rusească, prin Dumnezeuul și Hristosul rusesc, și veți vedea ce uriaș puternic și drept, înțelept și blind se va ridica în fața lumii uimite — uimite și înspăimântate totodată, căci ei nu se așteaptă din partea noastră decît la sabie, la sabie și violență, și, judecîndu-ne după ei înșiși, nu-și pot imagina poporul nostru fără barbarie ! Și asta se petrece chiar în zilele noastre, iar ce va fi cu timpul, nu este greu de ghicit ! Totuși...

Dar aici interveni cu totul neașteptat un fapt care curmă brusc și în modul cel mai surprinzător discursul prințului.

Toată această tiradă delirantă, năvala aceasta de cuvinte încilcite și pătimase, de idei exaltate, care se îmbulzeau și se încălecau, învălmășindu-se într-un iureș haotic, toate astea prevesteau ceva primejdios, ceva neobișnuit în starea de spirit a tînărului, susceptibil de a se aprinde cu atîta impulsivitate și fără vreun motiv aparent. Dintre persoanele adunate în salon, toți aceia care-l cunoșteau pe prinț se simțiră cuprinși de mirare amestecată cu teamă (iar la unii, cu jenă și consternare) față de comportarea lui atît de nelalocul ei și cu totul nepotrivită cu felul său de a fi întotdeauna foarte reținut, timid chiar, vădind un tact excepțional în anumite împrejurări și o intuiție deosebit de ascuțită în materie de conveniențe sociale. Nu se puteau dumeri care să fie pricina acestei ieșiri impulsive : nu cumva cele ce aflase despre Pavlișcev ? Doamnele crezură la un moment dat că prințul înnebunise, iar bătrîna Bielo-konskaia mărturisi mai tîrziu că „puțin mai lipsea să n-o ia la fugă, în căutarea unui refugiu“. Surprinși la început, „bătrîneii“ rămaseră la urmă pur și simplu stupefiați. Șeful ierarhic al lui Epancin avea întipărită pe față o expresie severă și plină de nemulțumire ; colonelul genist încremenise pe scaunul lui, în timp ce neamțul, palid și cu același zîmbet artificial pe buze, continua să-i observe pe ceilalți, pentru a surprinde impresiile ce le trădau figurile lor. De altfel, tot „scandalul“ acesta s-ar fi putut aplană de la sine și în modul cel mai simplu și natural chiar în următoarele cîteva clipe, cu atît mai mult că Ivan Feodorovici, uimit și el în primul moment, își regăsise cel dintîi prezența de spirit, încercînd de cîteva ori să-l oprească pe vorbitor ; văzînd că e zadarnic, se îndreptă spre prinț, hotărit să recurgă la mijloace mai tari ; încă un moment și, la nevoie, generalul l-ar fi silit poate, cu toată prietenia, să se retragă sub pretextul că e bolnav, ceea ce părea a fi adevă-

rat, iar pentru Ivan Feodorovici în afara oricărei îndoieli.. Dar lucrurile luară o altă întorsătură.

Intrînd în salon, Mișkin avusese grijă să se așeze cît mai departe de vaza chinezească, care, în urma convorbirii din ajun cu Aglaia, devenise o adevărată obsesie pentru el. E de necrezut, și totuși în urma celor sugerate de tinăra fată, în sufletu-i și-a făcut loc, statornicindu-se cu îndărătnicie, o convingere nestrămutată, un presentiment bizar, de neconceput, că a doua zi negreșit el va sparge acea vază, oricît s-ar strădui s-o evite și oricîte precauțiuni ar lua să nu se așeze în preajma ei ! De necrezut și totuși s-a întîmplat întocmai. În noianul de impresii noi, plăcute și luminoase ce, după cum am mai arătat, îi copleșiră inima în seara aceea, el uitase cu desăvîrșire de toate temerile lui. Cînd fu rostit numele lui Pavlișcev și Ivan Feodorovici îl conduse de braț pentru a-l prezenta încă o dată lui Ivan Petrovici, prințul se așază cu acest prilej mai aproape de masă ; întîmplarea a făcut ca fotoliul să fie în imediată vecinătate cu splendida și impozanta vază chinezească, așezată pe un pedestal, puțin înapoia fotoliului, chiar sub cotul prințului.

În momentul cînd era pe punctul de a-și isprăvi discursul, prințul se sculă brusc, își desfăcu involuntar, într-un gest larg, brațele și... salonul se umplu îndată de exclamații și țipete ! Vaza se clătină, nehotărîtă parcă pe capul căruia dintre moșnegi să cadă, pe urmă se înclină în partea opusă și, răsturnîndu-se, se făcu țandări pe parchet. Neamțul, care era alături, abia avu timpul să facă un pas înapoi. La zgomotul acestei căderi, la vederea prețioaselor cioburi care sclipeau pe covor, spaima și uimirea cuprinseseră societatea. În ce-l privește pe prinț, e greu sau poate chiar de prisos să-l mai descriem. Un lucru, totuși, trebuie relevat ; din vălmășagul de senzații ce-l străbătura în acea clipă, unele mai tulburi și mai ciudate decît altele, se desprinseseră cu ascuțime una stranie de tot și care le covîrși pe toate celelalte, umplîndu-l de uimire ; nu era nici surpriza, nici scandalul, nici rușinea, nici teama, nu ; ceea ce-l izbise mai ales pe prinț era gîndul la împlinirea profeției ! De ce anume era atît de tulburător acest gînd, el n-ar fi putut să-și explice ; se simțea zguduit în întreaga lui ființă, pînă în adîncul inimii, covîrșit de o spaimă aproape mistică, încă o clipă, și i se păru că totul înaintea lui se destramă și se pierde ; în locul spaimei, sufletul i se umplu de lumină, de o negrăită

bucurie, de un fel de extaz ; răsuflarea i se sugrumă în gitlej, sufocându-l, și... dar totul nu ținu decît o frîntură de secundă. Slavă Domnului, pericolul trecuse ! Mișkin respiră ușurat, rotindu-și privirea prin salon.

Mult timp păru că nu înțelege zăpăceala și frămîntarea celor din salon sau, mai bine zis, înțelegea și vedea totul, dar stătea complet detașat, aidoma omului invizibil care nu participă la cele ce se petrec în juru-i, după ce s-a strecurat în odaie, întocmai ca în basmul cu tichiuța fermecată, și observă niște oameni străini, dar interesați. Privea cum se culeg cioburile vazei făcută țandări, auzea frînturi de fraze grăbite, vedea paloarea Aglaiei și privirea ei stranie, foarte stranie, cu care îl fixa ; nu era în ochii ei nici ură, nici minie ; tînăra fată se uita la el cu o privire speriată, dar atît de afectuoasă, iar la ceilalți cu ochi atît de strălucitori... și o dulce suferință pătrunse deodată în inima prințului. În sfîrșit, văzu cu mirare că toți își reluaseră locurile și chiar rîdeau, ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic ! Un minut după aceea, ilaritatea crescîu și mai mult ; rîdeau privind-l cum stă mut și nemișcat, dar rîsul lor era prietenos și vesel ; cîțiva îi vorbiră cu multă căldură. Mai ales Lizaveta Prokofievna îi adresă cuvinte pornite din inimă și încurajatoare. Simți apoi cum Ivan Feodorovici îl bate cu prietenie pe umăr ; rîdea și Ivan Petrovici ; dar mai binevoitor și mai cordial, mai afectuos decît toți se arătă bătrînelul, care îi luă mîna într-a sa și începu s-o mîngîie ; îi vorbea ca unui copil pe care vrea să-l liniștească și, la urmă, îl așeză lingă dînsul. Prințul îl privea cu admirație, dar îi pierise graiul și gîfîia din greu ; chipul bătrînului îi plăcea nespus.

— Cum ? îngăimă el în cele din urmă. Mă iertați cu adevărat ? Și... dumneata, Lizaveta Prokofievna ?

Rîsetele crescîră, și, de înduioșare, ochii prințului se umplură de lacrimi ; nu-i venea să-și creadă ochilor și se simțea în al nouălea cer.

— Fără îndoială, vaza era admirabilă, observă Ivan Petrovici, și stătea aici de cincisprezece ani, dacă-mi aduc bine aminte... da, de cincisprezece ani...

— Ei, asta-i ; nu-i nici o nenorocire ! Omul, cît e de om, și tot are un sfîrșit, darmite un ulcior de lut ! spuse cu glas tare Lizaveta Prokofievna. Se poate să-ți faci atîta spaimă pentru un fleac de nimica, dragă Lev Nikolaevici ? ! adăugă ea

cu o neliiniște ascunsă. Ajunge, dragul meu, ajunge, mă sperii, zău.

— Și mă iertați pentru *tot*? Pentru tot, nu numai pentru vază? Întrebă prințul, voind să se ridice, dar bătrînul demnitar îl trase de braț și-l sili să se așeze din nou.

— *C'est très curieux et c'est très serieux!** șopti bătrînul la urechea lui Ivan Petrovici, plecîndu-se peste masă, dar destul de tare, ca să-l fi auzit și prințul.

— Și n-am jignit pe nimeni? Nici nu vă puteți închipui ce fericit mă simt la gîndul acesta; dar nici nu se putea să fie altfel! Oare aș fi fost în stare să jignesc pe cineva aici? Numai un asemenea gînd ar fi o adevărată jignire pentru cei de față.

— Liniștește-te, dragul meu, cred că exagerezi. N-ai de ce să ne arăți atîta recunoștință; e un sentiment frumos, dar nu trebuie exagerat.

— Nu-i vorba de recunoștință, ci de admirație... vă admir, sînt fericit să vă privesc; poate că nu mă exprim cum trebuie, dar am nevoie să vorbesc, am nevoie să mă explic... măcar din respect pentru mine.

Vorbea agitat, confuz, tulburat; nu era exclus ca vorbele pe care le pronunța să nu fi fost exact acelea pe care ar fi vrut să le spună. Părea că imploră cu privirea îngăduința de a vorbi. Ochii lui întîlniră pe ai prințesei Bielokonskaia.

— Vorbește, drăguță, continuă, numai vezi, las-o mai domol cu gîfiiiala, îi spuse ea. Adineauri ai văzut ce-ai pățit, dacă ai luat-o gîfiiind dintr-un răsuflet! Dar de vorbit, vorbește, n-ai de ce te teme; domnii aceștia au văzut oameni și mai ciudați decît tine, n-ai să-i minunezi, și apoi nici nu ești cine știe ce grozav în privința asta; doar atît că ai spart vaza și ne-ai cam băgat în sperieți.

Prințul o ascultă cu zîmbetul pe buze și imediat după aceea se adresează bătrînului:

— Nu-i așa că dumneavoastră sînteți acela care, acum trei luni, ați salvat de surghiun pe studentul Podkumov și pe împiegatul Șvabrin?

Bătrînul roși puțin și murmură ceva nedeslușit, îndemîndu-l pe Mișkin să se liniștească.

* E foarte ciudat și foarte grav (fr.).

— Și despre dumneata am auzit, reluă numaidecît prințul, adresîndu-se de data aceasta lui Ivan Petrovici, că în gubernia V. ți-ai făcut pomană cu foștii dumitale iobagi rămași pe drumuri de pe urma unui incendiu pustiitor, dăruindu-le cheresteaua de care aveau nevoie ca să-și reclădească izbele, cu toate că pe vremuri îți pricinuiseră destule neajunsuri.

— A, e o exa-ge-ra-re, murmură Ivan Petrovici cu modestie, dar vizibil măgulit; de data asta, avea perfectă dreptate spunînd că e o „exagerare“, fiind vorba, de fapt, de un zvon lipsit de orice temei, care ajunsese cine știe cum și la urechile prințului.

Apoi, cu un zîmbet senin luminîndu-i fața, Mișkin se întoarse către prințesa Bielokonskaia :

— Și dumneavoastră, prințesă, acum șase luni, nu m-ați primit ca pe un fiu, la Moscova, după scrisoarea Lizavetei Prokofievna ? Și într-adevăr, ca unui adevărat fiu, mi-ați dat un sfat pe care nu-l voi uita niciodată. Vă amintiți, desigur ?

— Ei, și ce atîta caz pentru nimica toată ! zise înțepată doamna cea bătrînă. Ești un om bun da cam caraghios ; îți întinde cineva doi gologani, iar tu te apuci să-i mulțumești, de parcă te-ar fi scăpat de la moarte. Crezi, probabil, că ești bun de lăudat, cînd de fapt i-e lehamite omului de tine.

Era cît pe ce să-i sară țandăra, dar cu totul neașteptat se porni pe rîs și, unde mai pui, fără răutate. Se luminează la față și Lizaveta Prokofievna, își descreți fruntea și Ivan Feodorovici.

— Nu vă spuneam că Lev Nikolaevici e un om... un om... într-un cuvînt... numai că n-ar trebui să se înflăcăreze cu atîta gîfială, cum bine a zis prințesa... se bilbii generalul, repetînd într-un fel de extaz cuvintele prințesei Bielokonskaia, care-l impresionaseră adînc.

Numai Aglaia părea cam mîhnită, deși obrazul îi era învăpăiat, poate și de indignare.

— Să știi că mi-e foarte simpatic, șopti iar bătrînelul lui Ivan Petrovici.

— Am intrat aici cu inima strînsă, continuă prințul, și mă simțeam din ce în ce mai tulburat, mai nestăpînit în însuflețirea mea atît de stranie, care-mi copleșea năvalnic sufletul... Eu... mă temeam de voi toți și de mine însumi. Mai ales pentru mine mă temeam. Întorcîndu-mă aici, la Petersburg, îmi propusesem să cunosc elita societății noastre, pe oamenii noștri de frunte, de viță veche, din care fac și eu parte, ca urmaș al

uneia dintre cele mai vechi familii. Ei bine, acum mă găsesc în cercul unor prinți ca și mine, nu-i așa ? Voiam să vă cunosc ; trebuia ; era necesar, absolut necesar !... Auzisem întotdeauna vorbindu-se rău de voi, mai mult rău decât bine. Se spun și se scriu atâtea lucruri urite pe socoteala voastră !... Sînteți socotiți niște oameni ignoranți, superficiali, înapoiți, preocupați exclusiv de interesele voastre meschine, cu obiceiuri și apucături ridicole... Veneam încoace astăzi plin de curiozitate, dar și cu neliniște în suflet, voiam să văd și să mă conving personal : să fie oare adevărat ceea ce se repetă pretutindeni, că această pătură înaltă a societății rusești nu mai e bună de nimic, că a degenerat, că seva i-a secăt și nu-i rămîne altceva de făcut decât să moară, dar o face într-o luptă înverșunată și plină de invidie împotriva oamenilor viitorului, așezîndu-se de-a curmezișul, fără să-și dea seama că e în agonie ? Nici înainte nu am prea dat crezare acestei păreri, pentru că noi, propriu-zis, nici n-am avut o pătură înaltă, în afară poate de nobilimea de la curte sau cea de uniformă sau... una întîmplător ridicată, care acum însă a dispărut de tot, nu-i așa, n-am dreptate ?

— Ba nu e de loc așa, rînji Ivan Petrovici.

— Poftim, iar a luat-o razna ! nu i-a tihnit prințesei Bielo-konskaia.

— *Laissez-le dire*, * nu vedeți că tremură tot, îi opri bătrînelul cu jumătate de glas.

Prințul părea că-și ieșise complet din fire.

— Ei bine, am văzut aici niște oameni încîntători, sinceri și buni la suflet, cu mintea luminată ; am văzut un bătrîn care știe să mîngîie și să asculte pînă la capăt pe un băiețandru ca mine ; văd aici oameni în stare să înțeleagă și să ierte, niște oameni de treabă, ruși adevărați, aproape tot așa de buni și de inimoși ca și cei pe care i-am întîlnit acolo, da, cu nimic mai răi. Judecați deci cît de plăcut am fost surprins ! Ah, dați-mi voie să vă mărturisesc totul ! Auzisem adesea spunîndu-se, și căpătasem și eu credința, că în lumea mondenă, sub poleiala unor forme învechite, se ascunde un fond sărac și steril, dar acum văd că nu poate fi vorba de noi, căci nu e cazul. O fi pe undeva în alte părți, dar nu la noi. E cu puțință oare ca să fiți cu toții, în momentul acesta, niște iezuiți, niște pre-

* Lăsați-l să vorbească (fr.).

făcuți ? L-am auzit adineauri pe prințul X. povestind cu atîta haz. Cîtă bunătate și simțire sinceră, ce umor nevinovat și plin de inspirație ! Oare asemenea cuvinte pot ieși din gura unui om... mort, cu inima și talentele secătuite ? Oare niște cadavre ar fi putut să mă trateze astfel ? Oare nu este aici un material uman... pentru viitor, pentru înfăptuirea speranțelor ? Oare asemenea oameni ar putea să nu înțeleagă progresul și să se lase depășiți de vremuri ?

— Încă o dată, te rog, calmează-te, dragul meu ; să lăsăm toate astea pentru alt prilej ; voi fi bucuros oricînd... spuse zîmbind din colțul gurii bătrînul „demnitar“.

Ivan Petrovici tuși sec și se răsuci neliniștit în fotoliul său ; Ivan Feodorovici stătea ca pe ghimpi ; șeful său ierarhic nu mai dădea nici o atenție prințului și se întreținea cu nevasta demnitarului ; în schimb, aceasta din urmă arunca din cînd în cînd cîte o privire spre Mișkin, încercînd să fie atentă la vorbele lui.

— Ba nu, cred că e mai bine să vorbesc acum ! reîncepu prințul într-un nou elan de febrilă inflăcărare, adresîndu-se bătrînului cu un aer confidențial, vădind o deosebită încredere. Ieri, Aglaia Ivanovna mi-a interzis să vorbesc și mi-a indicat și subiectele pe care trebuia să le evit ; ea știe că sînt ridicol cînd mă pasionez pentru anumite lucruri ! Deși am douăzeci și șase de ani împliniți, știu că sînt ca un copil. N-am nici un drept să-mi exprim gîndul, am spus-o mai demult ; și n-am vorbit deschis decît cu Rogojin, la Moscova... L-am citit pe Pușkin împreună, l-am citit tot ; nu cunoștea nimic din el, nici n-auzise măcar pomenindu-i-se numele... Întotdeauna mă tem ca înfățișarea mea ridicolă să nu-mi compromită gîndul și *ideea principală*. Îmi lipsește gestul potrivit. Gesturile mele nu sînt niciodată în concordanță cu ceea ce vreau să exprim ; de aceea provoacă ilaritate și-mi discreditează ideile. Nu am nici simțul măsurii, or, asta este important, ba aș spune că e lucrul cel mai important... Știu că e mult mai avantajos pentru mine să stau tăcut și să nu mă angajez în discuții. Cînd tac, par foarte cuminte ; mai mult decît atît, în felul acesta am răgaz să cumpănesc, să judec. Dar acum e mai bine să vorbesc. Și o fac numai fiindcă mă priviți cu atîta bunătate... Aveți un chip minunat ! Ieri mi-am dat cuvîntul Aglaiei Ivanovna că nu voi deschide gura toată seara.

— *Vraiment ?* * făcu bătrînelul zîmbind.

— Dar sînt momente cînd îmi spun că n-am dreptate să gîndesc astfel : sinceritatea poate compensa deficiența gestului, nu-i așa ? Nu-i adevărat ?

— Cîteodată.

— Aș vrea să spun tot, tot, tot ! Să explic tot ce mă apasă. O, da ! Mă credeți un utopist ? Un ideolog ? Ah, vă înșelați, ideile mele, vă asigur, sînt cît se poate de simple... Nu mă credeți ? Vă vine să zîmbiți ? Uneori simt că devin laș, pentru că îmi pierd încrederea ; adineauri, venind încoace, îmi spuneam : „Cum voi intra în vorbă cu ei ? Cu ce cuvînt trebuie să încep, ca să mă înțeleagă cit de cit ?“ O, ce frică mi-era ! Dar, mai ales, mă temeam pentru voi, mă temeam îngrozitor, îngrozitor ! Și, la drept vorbind, de ce trebuia să-mi fie frică ? Nu era o frică de care e cazul, de fapt, să mă rușinez ? Ce s-ar întîmpla dacă un om cu idei progresiste s-ar găsi în față cu o liotă de oameni înapoiți și înrăiți ? Marea mea bucurie e că acum sînt convinși că liota aceasta nu există, ci numai un material uman viu ! Și n-am avea de ce să ne facem sînge rău pentru faptul că sîntem ridicoli, nu-i așa ? Pentru că aceștia adevărul ; sîntem ridicoli, ușuratici, avem multe deprinderi urite, mereu sîntem plictisiți, nu știm să privim lucrurile în față, nu știm să le pătrundem ; sîntem doar cu toții la fel, toți, toți, și dumneavoastră, și eu, și ei ! Nu-i așa că nu mi-o luați în nume de rău cînd vă spun pe șleau că sînteți ridicoli ? Ei bine, dacă-i așa, nu înseamnă oare că sînteți un material uman viu, un fond pentru viitor ? Știți, după părerea mea, e bine cîteodată să fii ridicol, e chiar mult mai bine ; oamenii pot mai ușor să-și ierte între ei slăbiciunile și mai ușor ajung la smerenie ; doar nu e chip să cuprinzi cu mintea toate dintr-o dată, nu poți începe direct de la perfecțiune ! Ca să atingi perfecțiunea, trebuie mai întîi să nu fi înțeles multe lucruri ! Iar dacă le înțelegi prea în grabă, riști să nu le înțelegi bine. V-o spun asta vouă, care ați știut pînă acum să înțelegeți multe... și altele să nu le înțelegeți. Acum nu mai mi-e frică pentru voi ; și cred că nu vă supărați că un tînăr ca mine vă vorbește astfel ? Dumneata rizi, Ivan Petrovici ? Credeai că mă tem pentru *aceia*, că sînt avocatul *lor*, un democrat, un apărător al egalității ? Și Mișkin rîse isteric (de altfel, rîsul acesta

* Oare (fr.).

de om exaltat revenea mereu cu izbucniri scurte). Mi-e frică pentru voi, pentru voi toți și pentru noi toți împreună. Și eu sînt un prinț de viță veche, și în momentul de față mă găsesc aici printre oameni care au rangul de prinți. Vorbesc în interesul binelui nostru comun, pentru salvarea noastră a tuturor, pentru ca această castă a noastră să nu dispară așa fără rost, în bezna vremii, fără să se dumirească, irosindu-și forțele în răbufniri sterpe și pierzînd pînă la urmă totul. La ce bun să disperăm și să cedăm locul altora, cînd putem, punîndu-ne în fruntea progresului, să rămînem înțelepții obștei? Devenind oameni de avangardă, vom deveni și fruntașii societății. Să ne facem servitori, ca să putem ajunge dregători.

Se smuci brusc de pe scaun, dînd să se ridice, dar bătrînelul, care-l observa cu nelinește, îl opri din nou.

— Ascultați ! Știu că e ușor să arunci numai vorbe, vorbe-goale ; e mai bine să dai pildă, mai bine să începi pur și simplu... iată, eu am și început... și... e cu puțință oare ca omul să se simtă cu adevărat nefericit ? Dar ce importanță au necazurile și nenorocirile mele, dacă sînt în stare să fiu fericit ? Știți, nu înțeleg cum poate cineva să treacă pe lîngă un copac și să nu fie fericit că-l vede ? Să stea de vorbă cu un om și să nu fie fericit că-l iubește ? Ah, de ce n-am cuvinte, de ce nu mă pricep să-mi exprim gîndurile... dar există atîtea lucruri minunate pe care le întîlnești la fiecare pas și pe care pînă și omul cel mai decăzut le găsește minunate ! Uitați-vă la copii, priviți aurora — acest dar al celui-de-sus, priviți iarba care crește, priviți ochii care vă admiră și care vă iubesc...

Se ridicase de mult în picioare. Bătrînelul îl privea îngrozit. Cea dintîi, Lizaveta Prokofievna își dădu seama de ceea ce se-ntîmplă. „Ah, Dumnezeule !” strigă ea, plesnindu-și palmele. Aglaia alergă spre prinț și ajunsese tocmai la timp ca să-l prindă din cădere în brațele ei întinse ; cu spaima în suflet, cu fața crispată de durere auzi ea strigătul groaznic al „duhului necurat care l-a cutremurat și l-a doborît” pe nenorocit. Bolnavul zăcea întins pe covor. Cineva apucase să-i pună o pernă sub cap.

Nimeni nu se așteptase la asta. Un sfert de oră mai tîrziu, prințul X., Evgheni Pavlovici și bătrînelul încercară să mai înveselească societatea, dar nu trecu nici o jumătate de oră și toată lumea părăsi casa Epancinilor. Înainte de asta fură rostite cuvinte de sinceră compasiune, de regret, de mîngiere

și cîteva aprecieri. Ivan Petrovici își dădu cu părerea, între altele, că „tînărul era slavofil sau cam așa ceva, dar că asta nu era periculos“. Bătrînelul n-a spus nimic. Mai tîrziu, ce-i drept, a doua și a treia zi, toți manifestară o oarecare nemulțumire. Ivan Petrovici se socoti chiar jignit, dar îi trecu repede. Cîțva timp, șeful ierarhic al lui Ivan Feodorovici se menținu într-o atitudine de răceală față de subalternul său. „Protectorul familiei“, înaltul demnitar, la rîndul său, îngăimă cîteva observații povățuitoare generalului Epancin, cu care ocazie avu cuvinte de laudă pentru Aglaia și declară cu bunăvoință că se interesează foarte mult de fericirea ei. Era un om într-adevăr bun la suflet, dar dacă toată seara se uitase cu atîta curiozitate la prinț, era mai ales din pricină că recenta istorie a lui Mișkin cu Nastasia Filippovna nu-i era cu totul necunoscută și ar fi vrut să afle cît mai multe amănunte în privința asta.

Luîndu-și rămas bun de la Lizaveta Prokofievna, prințesa Bielokonskaia îi zise :

— De, ce să-ți spun ; nu e nici bun și nici rău ; dar dacă vrei cu tot dinadinsul să-mi știi părerea, e mai mult rău decît bun. Vezi doar și singură ce cusur are — e un om bolnav !

Lizaveta Prokofievna hotărî în sinea ei că pretendentul era „nepotrivit“ și în aceeași noapte se jură că „atîta timp cît e ea în viață, prințul nu va fi bărbatul Aglaiei“. Se sculă a doua zi dimineată cu hotărîrea luată. Dar în timpul dejunului dădu dovadă de o inconsecvență surprinzătoare, lăsînd să-i scape cîteva cuvinte cu totul contrarii acestei hotărîri.

La o întrebare, foarte discretă de altfel, a surorilor ei, Aglaia răspunse deodată pe un ton rece și înțepat :

— Nu i-am făgăduit niciodată nimic, niciodată nu l-am considerat logodnicul meu. Pentru mine, el este un străin ca oricare altul.

Lizaveta Prokofievna sări ca arsă.

— Nu mă așteptam la așa ceva din partea ta, spuse ea cu amărăciune ; e o partidă nepotrivită, știu, și mulțumesc lui Dumnezeu că în privința aceasta lucrurile s-au lămurit de la sine ; dar nu m-am așteptat să aud din gura ta asemenea cuvinte ! Am crezut că vei reacționa altfel. În locul tău, dădeam bucuroasă afară pe toți invitații de aseară, iar pe el l-aș fi oprit lingă mine ; iată ce fel de om e, și ce merită, după părerea mea !...

Dar se opri deodată, înspăimîntîndu-se ea însăși de ceea ce spusese. Dacă ar fi știut Lizaveta Prokofievna în momentul acela cît era de nedreaptă față de fiica ei ! În sinea ei, Aglaia se decisese și nu-și aștepta decît ceasul, care urma să hotărască totul ; iată de ce și cel mai inofensiv cuvînt, cea mai mică aluzie în privința asta îi rănea adînc inima.

VIII

Și pentru prinț, ziua aceasta începu sub apăsarea unor pre-simțiri grele ; se datorau poate stării lui bolnăvicioase, dar tristețea pe care o simțea acum era prea vagă și confuză, și asta îl chinuia mai mult ca orice. Desigur, motive grave de întristare nu lipseau în fața unor fapte evidente, usturător de penibile, dar toate împrejurările dureroase de care-și aducea aminte nu erau în măsură să explice intensitatea chinului și își dădea seama că singur el, fără un ajutor din afară, nu va putea să se liniștească. Încetul cu încetul se înrădăcină în el convingerea că astăzi se va produce ceva neobișnuit și decisiv în existența sa. Criza din ajun fusese relativ ușoară ; afară de starea aceasta de ipohondrie, o oarecare greutate în cap și o durere în membre, nu lăsase alte urme. Capul lucra destul de limpede, cu toate că sufletu-i era bolnav. Se sculase destul de tîrziu și își aminti de îndată, cu toată claritatea, cele petrecute în seara precedentă ; ceva mai vag, dar reuși totuși să-și reamintească și de felul cum, o jumătate de oră după atac, fusese condus la el acasă. Află apoi că Epancinii s-au și interesat de starea sănătății lui. La unsprezece și jumătate mai veni un trimis din partea lor să întrebe cum se simte ; asta-i făcu plăcere. Una dintre cele dintîi vizite pe care le primi a fost a Verei Lebedeva, care venise să-l vadă și să-i facă unele servicii. De îndată ce-l zări, izbucni în lacrimi. Prințul se grăbi s-o liniștească și în curînd izbuti să-i redea voioșia obișnuită. Fu adînc impresionat de compasiunea pe care i-o arătă tînăra fată și într-un elan de recunoștință îi apucă mîna și i-o sărută. Vera se îmbujoră toată.

— Ah, ce faci ? Nu trebuie ! strigă ea speriată și-și retrase iute mîna.

Curînd după aceea îl părăsi, stăpînită de o tulburare ciudată. În timpul acestei scurte vizite, Vera povesti prințului, printre altele, că dis-de-dimineață tatăl ei se dusesse la „răposat“, cum îl numea el pe generalul Ivolvehin, ca să se informeze dacă mai trăia și nu murise în timpul nopții și, după cum se crede, nu mai are mult de trăit. Către amiază, Lebedev se întoarse acasă și veni să-l vadă pe prinț, dar „numai pentru un minut, ca să se intereseze de sănătate...“ ș.a.m.d., și apoi voia să arunce o privire în „dulăpior“. Se ținu numai în ofuri și ufuri în tot timpul acesta, încît prințul se grăbi să se descotorosească de el, nu însă înainte ca Lebedev să fi încercat în fel și chip să-l descoasă în privința atacului de epilepsie din ajun, deși se vedea de la o poștă că apucase să afle toate amănuntele. În urma lui, tot pentru un minut, veni și Kolea. Acesta însă era într-adevăr grăbit și stătu ca pe ghimpi, pradă unei neliniști disperate. Primul lui cuvînt a fost să-l imploră pe prinț să-i spună tot ce i se ascundea despre tatăl său, adăugînd că ieri aflate aproape totul. Părea profund zguduit.

Cu multă prudență și cu toată simpatia și delicatețea de care era capabil, Mișkin îi povesti cît se putea mai exact toată întîmplarea. Lovit ca de trăsnet, Kolea n-a fost în stare să scoată un cuvînt și izbucni doar într-un plîns amarnic. Bietul băiat trecea printr-o grea încercare, care lasă urme neșterse în viața unui adolescent. Prințul înțelese totul și se grăbi să împărtășească tinărului său prieten punctul său de vedere în această chestiune, adăugînd că, după părerea lui, însuși atacul care pune în pericol viața bătrînului se datorește poate remușcărilor de pe urma greșelii săvîrșite, și că nu oricine e capabil de așa ceva, ceea ce arată că are un suflet ales. Ochii lui Kolea scînteiară cînd prințul își termină relatarea.

— Sînt niște mizerabili : și Ganka, și Varia și Ptițîn ! N-am să mă cert cu ei, dar, din clipa aceasta, drumurile noastre se despart ! Ah, prințe, dacă ai ști prin cîte am trecut de ieri și pînă acum ! E o lecție de viață pentru mine. Grija mamei consideră că-mi revine acum mie ; bineînțeles că la Varia are ce mînca și unde dormi, dar nu-i vorba numai de asta...

Amintindu-și că era așteptat, se ridică brusc, întrebă în grabă pe prinț despre sănătatea lui și, cînd auzi răspunsul, adăugă deodată :

— Altceva nu ai să-mi spui nimic ? Am auzit vorbindu-se ieri... (de altfel n-am dreptul)... dar, dacă vreodată vei avea

nevoie, în orice împrejurare, de un prieten credincios, e în fața dumitale ! Mi se pare că noi amîndoi nu prea sîntem fericiți, prințe, nu-i așa ? Dar... nu te mai întreb, nu mai întreb nimic...

După plecarea lui Kolea, prințul se adînci și mai mult în gînduri ; toată lumea prevestește nenorociri ; cu toții au și tras niște concluzii, toți au aerul că știu ceva ce nu știe el ; Lebedev încearcă să-l tragă de limbă, Kolea face aluzii directe, iar Vera plînge. În cele din urmă sfîrși prin a schița un gest scîrbit din mină. „Afurisită manie !“ se blestemă el pentru tendința lui bolnăvicioasă de a suspecta totul și pe toți. Fața i se însenină însă cînd, la unu și ceva, văzu intrînd pe ușă pe doamnele Epancin, care veniseră să-l viziteze „pentru un minut“ și, în adevăr, n-au stat mai mult. Ridicîndu-se de la micul dejun, Lizaveta Prokofievna declară că toată lumea și numaidecît o va însoți la plimbare. Propunerea, făcută pe un ton sec și hotărît, fără explicații, echivala cu un ordin. Ieșiră cu toții, adică mama, domnișoarele și prințul Ș. Lizaveta Prokofievna se îndreptă în direcția opusă aceleia pe care obișnuiau s-o ia în fiecare zi. Toți înțelesesă tîlcul acestei plimbări, dar tăcură, de teamă să n-o enerveze pe generăleasă ; cu atît mai mult că și dînsa, ca și cum ar fi vrut să evite orice reproșuri și obiecții posibile, mergea înaintea tuturor fără a-și mai întoarce capul. În cele din urmă, Adelaida își îngădui să observe că, de vreme ce au ieșit să se plimbe, n-are nici un rost să meargă atît de repede, încît nici nu-i chip să se țină după pasul mamei.

— Ascultați, se întoarse deodată Lizaveta Prokofievna, trecem prin fața vilei lui. Orice ar crede Aglaia, și orice s-ar întîmpla mai tîrziu, nu e un străin pentru noi ; mai mult, el e acum bolnav și nenorocit ; eu, cel puțin, vreau să intru un minut la dînsul. Cine vrea să mă urmeze — să poftească, cine nu — drum bun și-l privește.

Bineînțeles, toată lumea o urmă. Cum era și firesc, prințul se grăbi să-și reinnoiască scuzele pentru vaza chinezească pe care o spărsese în ajun și... pentru scandal.

— Lasă asta, răspunse Lizaveta Prokofievna, nu-mi pare rău de vază, ci de dumneata. Așadar, recunoști că ai făcut scandal, nu degeaba se spune că „abia a doua zi își dă omul mai bine seamă“, dar nici asta nu are importanță, deoarece acum fiecare înțelege că nu poate fi supărat pe dumneata. Ei, la revedere ; sfatul meu este, dacă poți, fă o plimbare și pe

urmă culcă-te iar. Și, dacă inima te îndeamnă, vino pe la noi ca și altădată ; fii sigur, o dată pentru totdeauna, că orice s-ar întâmpla, vei rămîne prietenul casei noastre ; al meu, cel puțin. În tot cazul de mine pot să răspund...

Provocate, domnișoarele se asocieră, la rîndul lor, cu căldură, sentimentelor exprimate de mamă ; după aceea se retraseră cu toții. Dar graba aceasta naivă de a-i spune vorbe afectuoase și încurajatoare avea în ea ceva negrăit de crud, lucru de care Lizaveta Prokofievna nici nu-și dădu seama. În invitația să vină „ca și altădată“ și în precizarea „al meu, cel puțin“ se simțea, de asemenea, un fel de avertizare. Prințul se gîndi la atitudinea Aglaiei în timpul vizitei acesteia ; e drept că atît la venire, cît și la plecare, ea îl învăluisese într-un zîmbet încîntător, dar fără să sufle un cuvînt, nici atunci măcar cînd mama și surorile ei se întreceau în a-l asigura de prietenia lor ; de două ori totuși, ea îl fixă cu o privire scrutătoare. Chipul fetei era mai palid ca de obicei ; părea să fi petrecut o noapte de insomnie. Prințul hotărî ca în aceeași seară să se ducă neapărat să le viziteze „ca și altădată“ și cercetă cu nerăbdare ceasul. Exact după trei minute de la plecarea doamnelor Epancin apăru Vera.

— Lev Nikolaevici, adineauri Aglaia Ivanovna m-a rugat să vă transmit ceva în secret.

Prințul fu cuprins de un tremur subit.

— Un bilet ?

— Nu, verbal ; mi-a spus la repezeală. Vă roagă să stați acasă toată ziua de astăzi, să nu vă mișcați de aici pînă la șapte seara sau chiar pînă la nouă, n-am înțeles bine.

— Dar... pentru ce ? Ce înseamnă asta ?

— Nu știu nimic ; tot ce pot spune e că mi-a poruncit și a insistat să vă transmit negreșit această recomandatie.

— Așa s-a exprimat ? A spus chiar așa : „negreșit“ ?

— Nu, n-a spus chiar vorba asta. Abia a apucat să întoarcă capul și să-mi șoptească ; noroc că m-am strecurat cît ai clipi din ochi lîngă dînsa, altfel nu auzeam nimic. După felul cum a spus-o însă, era limpede că-mi dădea poruncă să vă transmit „negreșit“. S-a uitat la mine cu niște ochi, de mi-a stat inima în loc...

Din cele cîteva întrebări pe care le mai puse Verei, prințul nu reuși să afle nimic mai mult, ci, dimpotrivă, îngrijorarea lui deveni și mai mare. Rămas singur, se culcă pe canapea și

căzu iarăși pe gânduri. „S-a anunțat probabil cineva în vizită la ei înainte de ora nouă și se teme ca nu cumva să mai fac vreo gafă“, hotărî el în cele din urmă și iar începu să aștepte nerăbdător inserarea, uitîndu-se mereu la ceas. Dezlegarea misterului surveni însă mult mai repede decît s-ar fi așteptat și tot în chip de o nouă vizită, aceasta devenind, la rîndul ei, o nouă enigmă, mai chinuitoare încă decît cea dintîi; o jumătate de ceas după plecarea doamnelor Epancin se înființă Ippolit, dar atît de istovit și sleit de puteri, încît, de cum intră, fără a scoate măcar un cuvînt, se prăbuși într-un fotoliu, aproape pierzîndu-și cunoștința, cuprins imediat de un acces răvășitor de tuse violentă cu sînge. Ochii îi scînteiau și pe obraji i se aprinseră pete roșii. Prințul bolborosi cîteva cuvinte, la care bolnavul nu răspunse și multă vreme încă după aceea dădu deznădăjduit din mină să fie lăsat deocamdată în pace. În cele din urmă, accesul încetă și el își reveni.

— Plec! articulă el cu greu și cu o voce răgușită.

— Dacă vrei, te conduc, propuse prințul.

Se ridică pe jumătate, dar își aminti deodată că adineauri i se interzisese să plece de acasă.

Ippolit rîse cu amărăciune.

— Nu de la dumneata vreau să plec, răspunse el horcîind mereu, dimpotrivă, am crezut de cuviință să vin să te caut pentru a discuta o chestiune... altfel, nu te-aș fi deranjat. Plec *dincolo* și de data aceasta cred că nu e de glumă. *Kaput!* S-a zis cu mine! N-o spun ca să stîrnesc milă, crede-mă... mă și culcasem astăzi, la ora zece, cu intenția de a nu-mi părăsi patul pînă în momentul *acela*, dar mi-am schimbat gîndul și m-am sculat pentru ultima dată, ca să vin la dumneata... se impunea deci.

— Mă doare inima să te văd în starea aceasta; trebuia să mă chemi, în loc să te obosești făcînd drumul pînă aici.

— Perfect, și acum să ne oprim aici. Mi-ai exprimat regretele de rigoare, prin urmare poți să ai cugetul împăcat în ce privește regulile politeții... Dar uitasem să te întreb: dumneata cum te mai simți?

— Acum sînt bine. Ieri însă... nu prea...

— Am auzit, am auzit. A fost cu ghinion vaza chinezească; îmi pare rău că nu eram și eu acolo! Și acum să revenim la subiect. Mai întîi, am avut azi plăcerea să asist la o întrevvedere între Gavrila Ardalionovici și Aglaia Ivanovna lingă banca verde.

Am admirat pînă la ce punct un om poate avea un aer atît de stupid. I-am spus-o și Aglaiei Ivanovna după plecarea lui Gavrilă Ardalionovici... Pe cît se pare, prințe, nu te miră nimic, adăugă el, privind cu neîncredere chipul liniștit al interlocutorului său. A nu te mira de nimic, se spune, e dovada unei inteligențe profunde; după cum, și aceasta este părerea mea, ar putea fi tot așa de bine și un perfect indiciu de mare tîmpenie... De altfel, nu fac nici o aluzie, scuză-mă... Sînt prost inspirat astăzi în felul de a mă exprima.

— Știam de ieri că Gavrilă Ardalionovici... și prințul se fistici, vizibil tulburat, cu toate că Ippolit nu-i putea ierta faptul că nu exprimă nici o mirare.

— Știai? Iată o noutate! De altfel, nu te întreb cum ai ajuns să afli... Nu cumva ai fost și martor la întrevvedereea asta?

— Dacă zici că te aflai acolo, nu se poate să nu știi că eu nu eram.

— Cine știe, poate că ai stat ascuns pe undeva, după vreun tufiș. În tot cazul, deznodămîntul m-a făcut să mă bucur pentru dumneata, bineînțeles, căci începusem să cred că Gavrilă Ardalionovici ți-o luase înainte și că el era preferatul!

— Te rog să nu-mi vorbești despre asta, Ippolit, și mai ales în felul acesta.

— Cu atît mai mult cu cît știi tot.

— Te înșeli. Nu știu aproape nimic, și Aglaia Ivanovna este convinsă că nu știu nimic. Nici de această întîlnire n-am știut nimic... Spui că a fost o întîlnire? Ei și? Ce importanță are? !...

— Cum vine asta, ba știai, ba nu știai? Nu înțeleg! Dumneata zici: „Foarte bine, dar să lăsăm asta!“ Ei, nu, nu e bine de loc, căci nu trebuie să fii așa de încrezător! Mai ales dacă nu știi nimic. Chiar din pricină că nu știi nimic ești atît de încrezător. Ai idee cel puțin cam ce urmăresc aceste două ființe, fratele și surioara? Bănuiești poate?... Bine, bine, nu mai insist, adăugă el, observînd că prințul face un gest de nerăbdare; dar am venit să-ți vorbesc într-o chestiune a mea personală... să mă explic. Dracu să mă ia, nu-i chip să mor fără explicații. Prea multe explicații. Groaznic! Vrei să mă ascuți?

— Vorbește, te ascult.

— Și totuși îmi schimb din nou părerea: voi începe tot cu Ganecika. Închipuiește-ți că și mie mi s-a fixat o întîlnire astăzi, la banca cea verde! De altfel, nu vreau să mint: am

insistat chiar eu ca să obțin această întrevvedere, sub pretextul că am să-i dezvălui un secret. Nu știu dacă am ajuns prea devreme (așa mi se pare), fapt este că în momentul cînd mă așezam lângă Aglaia Ivanovna, am văzut, venind spre noi, pe Gavrilă Ardalionovici la braț cu Varvara Ardalionovna; aveau aerul că se plimbă. Cred că au fost amîndoi foarte surprinși să mă vadă acolo; nu se așteptau la asta, fără îndoială, și păreau foarte contrariați. Aglaia Ivanovna s-a îmbujorat la față și, crede sau nu, dar își cam pierduse cumpătul, nu știu, din cauza prezenței mele sau la vederea lui Gavrilă Ardalionovici, care, orice s-ar spune, e un bărbat foarte bine. Cert este însă că s-a făcut roșie pînă-n vîrfurile urechilor și a isprăvit totul, cît ai clipi, într-un mod foarte nostim: s-a ridicat pe jumătate și, după ce a răspuns la salutul fratelui și la zîmbetul amabil al surorii, le-a spus scurt: „Țineam doar să-mi exprim personal mulțumirea pe care mi-o procură sentimentele dumneavoastră sincere și prietenești, și dacă se va ivi prilejul... la nevoie... fiți siguri...” Apoi le-a făcut o reverență, și cei doi au plecat — plouați sau cu nasul în sus, nu-mi dau seama. Ganecika, cu siguranță, a rămas prostit; n-a priceput nimic și era roșu ca racul (are cîteodată o expresie foarte curioasă!), însă Varvara Ardalionovna se pare că a înțeles că trebuie s-o șteargă cît mai iute împreună cu scumpul ei frățior; că și atît numai însemna foarte mult din partea Aglaiei Ivanovna. E mai deșteaptă decît fratele ei și sînt sigur că acum jubilează. Cît despre mine, venisem să pun la punct cu Aglaia Ivanovna o întîlnire între ea și Nastasia Filippovna.

— Nastasia Filippovna ? ! strigă prințul.

— Aha ! Mi se pare că ești pe cale să-ți pierzi cumpătul și te cuprinde mirarea ! Îmi pare bine că începi să semeni a om. Pentru asta am să-ți spun ceva ce o să-ți facă plăcere. Iată ce înseamnă să faci servicii tinerelor domnișoare cu suflet nobil : astăzi am primit o palmă de la ea.

— Morală ? întrebă prințul fără voie.

— Da, firește, nu una fizică. În halul în care sînt acum, cred că nimeni nu s-ar încumeta să ridice mîna asupra mea, nici măcar o femeie, nici chiar unul ca Ganecika nu m-ar lovi ! Totuși, ieri, la un moment dat, am crezut că o să se repeadă la mine... Pun rămășag că știu la ce te gîndești acum. Îți spui: „Mă rog, la ce i-ar folosi bătaia ? În schimb, n-ar strica, cînd

doarme, să fie înăbușit cu o pernă sau cu o cîrpă udă !” Îți ci-tesc gîndul pe față.

— Niciodată nu m-am gîndit la așa ceva ! protestă prințul, indignat de o asemenea presupunere.

— Nu știu, dar am visat astă-noapte că cineva mă înăbușea cu o cîrpă udă... un bărbat... Știi cine ? Fie, dumitale am să ți-o spun : închipuiește-ți, asasinul meu era Rogojin ! Ce zici, poți asfixia pe cineva cu o cîrpă udă ?

— Nu știu.

— Am auzit că se poate. Bine, să lăsăm asta. Dar de ce-oi fi eu un birfitor, un intrigant ? Pentru ce m-a făcut ea astăzi intrigant ? ! Și, bagă de seamă, m-a numit așa după ce a ascultat cu atenție, de la început și pînă la sfîrșit, tot ce i-am spus ; mai mult, după ce ea însăși mi-a pus și întrebări... Dar așa sînt femeile ! Pentru ea am intrat în relații cu Rogojin, cu omul acesta tare original ; în interesul ei i-am aranjat o întrevedere cu Nastasia Filippovna. Să nu fie oare din cauză că i-am jignit amorul propriu spunîndu-i că se mulțumește să culeagă „firimituri“ după urma Nastasiei Filippovna ? Dar numai și numai în interesul ei nu m-am dat bătut, o mărturisesc, îndîrjindu-mă să-i prezint astfel lucrurile ; i-am scris chiar două scrisori în sensul acesta, iar astăzi, în întrevedere pe care am avut-o cu ea, tot așa i-am vorbit... Cu asta am și început adineauri, spunîndu-i că e umilitor pentru ea... De altfel, cuvîntul acesta de „firimituri“ nu-mi aparține ; n-am făcut decît să-l repet ; la Ganecika, toată lumea îl declină mereu și în toate felurile ; de altfel, chiar ea a confirmat acest lucru. Ei bine, atunci pentru ce sînt, în ochii ei, un birfitor care se complace în intrigi ? Îmi dau seama, da, da : mă găsești foarte ridicol în momentul acesta și pun rămășag că încerci în gînd dacă nu mi se potrivesc cumva versurile astea stupide :

*Și poate, peste tristu-mi soare-apune,
Ultimu-i zîmbet dragostea-și va pune.* ⁹²

Ha, ha, ha ! izbucni el apoi într-un rîs nervos, căruia îi urmă un nou acces de tuse violentă. Și bagă de seamă, acest Ganecika are neobrăzarea să vorbească de „firimituri“, continuă el cu un glas hîrbuit de răgușeală, cînd, de fapt, și el cam după așa ceva jînduiește !

Prințul rămase multă vreme tăcut ; îl cuprinsese groaza.

— Ai vorbit de o întâlnire cu Nastasia Filippovna ? murmură el în sfârșit.

— Cum, nu știai într-adevăr că astăzi urmează să aibă loc o întrevvedere între Aglaia Ivanovna și Nastasia Filippovna ? La invitația Aglaiei Ivanovna, cu strădania mea și prin intermediul lui Rogojin, care i-a transmis scrisoarea la Petersburg, Nastasia Filippovna a sosit azi la Pavlovsk și acum se află împreună cu Rogojin chiar aici, în apropiere, în casa unde a mai locuit și altădată, la doamna aceea cu reputație cam echivocă, la Daria Alexeevna... prietena ei. Și acolo, în casa aceea dubioasă, Aglaia Ivanovna se va duce astăzi să stea de vorbă prietenește cu Nastasia Filippovna pentru a rezolva diferite probleme. Le-a cășunat aritmetica. Cum, nu știai ? Pe onoare dumitale ?

— E de necrezut !

— Foarte bine dacă e de necrezut. De altfel, nici n-ai fi avut de unde afla ! Deși, într-o localitate mică cum e aceasta, vorba aceea, un biziit de muscă și tot se află ! Așadar, te-am înștiințat și poți să-mi fii recunoscător. Și acum, la revedere — pe lumea cealaltă, probabil. Și încă ceva : m-am purtat, ce-i drept, ca un mizerabil față de dumneata, pentru că... și de ce adică n-aș fi acționat în profitul meu, mă rog ? Ca să menajez interesele dumitale ? I-am dedicat Aglaiei „Spovedania“ mea (nici asta nu știai ?). Și cum a primit-o ! He ! He ! Dar față de dînsa n-am fost o canalie, m-am purtat cît se poate de leal ; nu mă simt cu nimic vinovat ; și totuși, ea a fost aceea care m-a umilit și m-a păcălit... De altfel, n-aș avea ce să-mi reproșez nici față de dumneata ; chiar dacă i-am vorbit de „firimituri“ și altele de acest fel, în schimb ți-am comunicat și ziua, și ceasul, și locul întâlnirii ; ți-am dezvăluit tot jocul acesta... bineînțeles, numai de necaz, și nu din mărinimie. Rămii cu bine, sînt limbut ca un gîngav sau ca un ofticos ; așadar, bagă de seamă, nu pierde nici un minut, dacă meriți într-adevăr numele de bărbat. Întrevederea are loc precis chiar în astă seară.

Ippolit se îndreptă spre ușă, dar, la chemarea prințului, se opri în prag.

— Așadar, după dumneata, Aglaia Ivanovna se va duce singură astăzi la Nastasia Filippovna ? întrebă prințul, și pete roșii îi apărură pe obraz și pe frunte.

— Nu știi exact, dar așa cred că se va întâmpla, răspunse Ippolit, cu capul pe jumătate întors spre Mișkin; de altfel, nu poate fi decât așa; doar nu s-o duce Nastasia Filippovna la Epancini! Pe de altă parte, întrevăderea nu poate să aibă loc nici la Ganecika, într-o casă unde zace un muribund. Ce zici de general?

— Dar asta mă face, dimpotrivă, să cred că-i un lucru imposibil! replică prințul. Cum ar putea ea să iasă, presupunând chiar că ar voi s-o facă? Nu cunoști obiceiurile casei! Ea nu poate în nici un caz să se ducă singură la Nastasia Filippovna; e o absurditate!

— Vezi, prințe, nimeni nu sare în mod obișnuit pe fereastră; dar dacă se întâmplă un incendiu, gentlemanul cel mai manierat, doamna cea mai simandicoasă vor sări pe geam. Dorința, ca și nevoia, n-au opreliști, și domnișoara noastră se va duce la Nastasia Filippovna. Și cum adică, chiar așa din scurt sînt ți-nute domnișoarele dumitale, încît nu e chip să iasă din casă?

— Nu, n-am vrut să spun asta...

— Ei bine, dacă nu-i vorba de asta, înseamnă că ea n-are decât să coboare treptele și s-o ia drept înainte, chit că pe urmă nu s-ar mai întoarce acasă. Sînt cazuri cînd îți arzi toate punțile și cînd nu te mai întorci la părinți; viața nu se reduce numai la dejunuri, mese și prinți Ș. Mi se pare că o iei pe Aglaia Ivanovna drept o domnișoară de pension sau o școlăriță; i-am și vorbit despre asta și pare-se că a fost de acord cu mine. Așteaptă să vină ora șapte sau opt... În locul dumitale, aș pune acolo pe cineva de strajă, ca să surprindă momentul precis cînd va ieși din casă. Trimite-l cel puțin pe Kolea; fii sigur că el va spiona cu plăcere, vreau să spun că pentru dumneata... căci totul e relativ... Ha, ha!

Ippolit ieși. Prințul n-avea de ce să mai pună pe cineva să spioneze, chiar dacă ar fi fost capabil de un asemenea act. Porunca trimisă de Aglaia să nu părăsească casa se lămurea acum; cine știe, poate că intenționa să treacă pe la el ca să-l ia cu dînsa; sau poate că voia să împiedice orice intervenție din partea lui în această chestiune. Ambele presupuneri erau plauzibile deopotrivă. Prințul simți că are ameteți, odaia se învîrtea împrejurul lui. Se culcă pe canapea și închise ochii.

Oricum, întreaga chestiune părea să fi ajuns într-o fază decisivă, finală, iar hotărîrea Aglaiei se arăta a fi categorică și definitivă. Nu, Mișkin n-o considera de loc o domnișoară de

pension sau o școlăriță. Își dădu seama acum că de multă vreme era neliniștit și se temea că va interveni ceva tocmai în felul acesta ; dar pentru ce anume voia neapărat s-o vadă ? Un fior îi străbătu tot trupul ; febra îl cuprindea din nou.

Nu, n-o considera de loc un copil ! În ultimul timp, unele păreri, unele cuvinte de-ale ei aproape că-l îngrozeau. Cite-odată i se părea că era prea închisă, prea reținută și prea stăpînă pe ea însăși, și-și amintea că tocmai asta îl înspăimînta. La drept vorbind, în timpul acestor zile se străduise să nu se mai gîndească, să alunge gîndurile negre ; zadarnic însă ; mereu și de multă vreme îl chinuia aceeași întrebare : ce se ascundea oare în sufletul ei ? Și totuși cît de nestrămutată îi era credința în acest suflet ! Dar iată că toate aceste îndoieli aveau să se împrăștie, totul se va limpezi și se va hotări chiar astăzi. Teribilă idee ! Și iarăși „femeia aceasta !“ Oare de ce îl obseda mereu gîndul că această femeie va apărea negreșit, chiar în ultimul moment, în momentul decisiv, și-i va sfărîma existența, sfișiindu-i firul soartei ca pe un fir de ață putredă ? Acum, cu toate că era într-o stare de semidelir și mintea îi era învăpăiată aproape pînă la halucinații, ar fi jurat că întotdeauna gîndise astfel. Dacă în ultimul timp se străduia s-o uite, era numai fiindcă se temea de ea. Și ce anume simțea față de această femeie : dragoste sau ură ? Întrebarea aceasta nici nu și-o pusese în cursul acestei zile. Inima-i era curată, de asta era convins ; știa pe cine iubește... Nu se temea atît de această întrevedere ciudată și inexplicabilă, a cărei cauză îi era necunoscută și al cărei deznodămînt nu-l putea prevedea, ci de Nastasia Filippovna însăși se temea. Mai tîrziu, după cîteva zile, își aminti că, în timpul orelor acelea febrile, nu încetase să-și închipuie mereu ochii, privirea tinerei femei — i se părea că-i aude glasul, cuvintele, niște cuvinte stranii, deși aceste ore de febră și de chin nu-i lăsară decît puține și foarte palide urme în memorie. Abia dacă-și mai amintea, de pildă, că Vera îi adusese mîncare și că mîncase ; dar nu-și amintea de loc dacă dormise sau nu în după amiaza aceea. Știa doar atît că în seara aceea nu i s-au limpezit gîndurile decît din clipa cînd Aglaia apăru pe terasă. La vederea ei, prințul sări îndată de pe canapea și străbătu jumătate din odaie ca să vină în întîmpinarea ei. Era ora șapte și un sfert. Aglaia venise singură, neînsoțită de nimeni ; era îmbrăcată simplu și parcă în grabă, purtînd pe umeri un fel de mantie ușoară. Era palidă, ochii

li străluceau de o sclipire vie și uscată ; aveau o expresie pe care prințul n-o cunoscuse încă. Îl măsură cu o privire scrutătoare.

— Ești gata, rosti ea încet și în aparență liniștită, îmbrăcat și cu pălăria în mână ; ai fost, așadar, prevenit ; știu cine : Ippolit.

— Da, el mi-a spus... murmură prințul mai mult mort decât viu.

— Ei bine, să mergem ; știi că trebuie negreșit să mă însoțești. Cred că ești în stare, ai atita putere ca să ieși din casă ?

— Da, pot, însă... cum e posibil așa ceva ?

Se întrerupse brusc și nu mai izbuti să spună nimic mai mult. A fost singura lui încercare să oprească pe această ființă nesăbuită, apoi o urmă supus, ca un sclav. Cu toată învălmășeala din creierul lui înfierbîntat, prințul își dădea seama că ea se va duce *acolo* și fără el și, prin urmare, datoria lui era s-o însoțească. Mai mult ghicea cît de îndîrjită era în hotărîrea ei, și nu era în puterea lui să împiedice această pornire sălbatică. Mergeau tăcuți și în tot drumul n-au schimbat aproape nici un cuvînt. Mișkin băgă de seamă numaidecît că Aglaia cunoștea bine drumul ; iar cînd îi spuse că, apucînd pe o străduță mai dosnică, ar întîlni mai puțină lume, ea păru că face o efortare ca să-l asculte, apoi răspunse scurt și sec : „Puțin îmi pasă !” În momentul cînd se apropiau de locuința Dariei Alexeevna (o casă mare și veche de lemn), de pe terasă coborau o doamnă elegantă și o tînră domnișoară ; rîzînd zgomotos și vorbind tare, cele două femei se urcară într-o superbă caleașcă care aștepta în fața ușii, fără să-și arunce măcar ochii asupra Aglaiei și a prințului, ca și cum nici nu i-ar fi zărit. De îndată ce trăsura plecă, ușa se deschise din nou și Rogojin, care aștepta sosirea lor, îi introduse în casă, grăbindu-se să închidă ușa.

— În toată casa sîntem numai noi patru, spuse el tare, uitîndu-se la prinț cu coada ochiului, și un licăr straniu luci în privirea lui.

În prima odaie aștepta Nastasia Filippovna, îmbrăcată și ea extrem de simplu, toată în negru ; se ridică în picioare la sosirea vizitatorilor, dar fără să schițeze un zîmbet măcar și fără să-i întindă mîna cel puțin prințului.

Privirea ei scrutătoare și agitată se opri cu nerăbdare asupra Aglaiei. Amîndoua se așezară destul de departe una de

cealaltă ; Aglaia pe o canapea într-un colț al odăii, Nastasia Filippovna aproape de fereastră. Cei doi bărbați rămaseră în picioare ; de altfel, nici n-au fost poștiți să se așeze. Prințul aruncă o privire îndurerată și plină de nedumerire asupra lui Rogojin, care rămăsese cu același zîmbet pe față. Tăcerea ținu cîteva clipe.

În cele din urmă, pe chipul Nastasiei Filippovna se așternu o umbră întunecată și rău vestitoare : căutătura ei, aproape dușmănoasă, stăruia cu asprime asupra vizitatoarei. Aglaia părea stînjenită, fără să se intimideze. Intrînd, ea aruncă o privire fugară spre rivala ei, iar după ce se așează, rămase o vreme cu ochii plecați, parcă dusă pe gînduri. De vreo două ori, fugar, examinează odaia : o senzație de dezgust foarte pronunțată se arătă pe chipul ei, ca și cum s-ar fi temut să nu se murdărească în locul acesta. Printr-un gest instinctiv, își potrivea mereu cutele rochiei și într-un rînd își schimbă locul, trăgîndu-se cu un aer neliniștit spre capătul canapelei. E probabil că toate aceste mișcări le făcea fără voie, cu totul inconștient, și poate tocmai de aceea erau mai jîgnitoare. În sfîrșit, privi ferm în față pe Nastasia Filippovna și, în același timp, citi limpede tot ce scăpăra în ochii întunecați ai rivalei sale. Se înfruntau două femei. Femeia înțelese pe femeie ; Aglaia tresări.

— Știi, fără indoială, pentru ce te-am invitat la această întîlnire, începu ea în sfîrșit cu voce scăzută și chiar poticnindu-se de două ori la această scurtă frază.

— Nu, nu știu nimic, răspunse cu un glas sec și întretăiat Nastasia Filippovna.

Aglaia roși. Poate că-i păru deodată extrem de ciudat și de neverosimil că se află acum în preajma acestei femei, în casa „acestei femei” și că are nevoie de un răspuns din partea ei. La auzul celor dintîi sunete ale glasului Nastasiei Filippovna, un fior străbătu tot trupul tinerei fete. Bineînțeles, „femeia asta” sesiză imediat amănuntul.

— Dumneata pricepi totul... dar te faci anume că nu înțelegi, spuse Aglaia, coborînd glasul și uitîndu-se la podele cu un aer posomorît.

— Și pentru ce aș face asta ? întrebă cu un zîmbet ușor Nastasia Filippovna.

— Pentru că vrei să profiți de situația mea... răspunse ridicol de stîngaci Aglaia, de prezența mea în casa dumatile.

— Vinovată de această situație ești numai dumneata, replică înțepată Nastasia Filippovna; nu eu te-am invitat la această întâlnire, dumneata mi-ai cerut-o și, pînă acum, nu știu pentru ce.

Aglaiia înălță capul cu un aer de sfidare.

— Stăpînește-ți limba : nu cu această armă, ce-ți este atît de familiară, am venit să mă măsoar cu dumneata...

— A ! Va să zică, ai venit totuși să te „măsori“ cu mine ! Inchipuiește-ți, te credeam mai... spirituală...

Acum se priveau cu o dușmănie și ură fâțișă. Una din aceste două femei era aceeași care, cu puțin timp înainte, scrisese celeilalte scrisorile pe care cititorul le cunoaște. Și iată că, de la prima întâlnire, de la primele cuvinte schimbate, dispăru-seră toate sentimentele exprimate în acea corespondență. Ei bine, în momentul acela, nici una din cele patru persoane reunite în odaie nu părea să vadă în acest fapt ceva nefiresc. Prințul, care numai cu o zi înainte n-ar fi crezut posibil să-și inchipuie nici măcar în vis o asemenea scenă, o trăia acum aievea, privind și ascultînd ca și cum vedea împlinindu-se o veche presimțire. Visul cel mai fantastic devenise deodată realitatea cea mai evidentă. Una din aceste două femei disprețuia în momentul acela cu atîta pornire pe cealaltă și dorea atît de mult să i-o mărturisească (poate nu venise decît pentru asta, cum se exprimase a doua zi Rogojin), încît părea că cealaltă, cu toată firea ei prăpăstioasă, cu tot dezechilibrul ei mintal și sufletesc, nu ar fi putut să opună nici o idee preconcepută, oricît de pornită ar fi fost, care să reziste disprețului înveninat, de esență pur feminină al rivalei sale. Prințul era încredințat că Nastasia Filippovna nu va pomeni de scrisori ; după sclipirea ochilor ei, își dădea seama cît ar putea s-o coste acum aceste scrisori ; și-ar fi dat însă jumătate din viață ca nici Aglaiia să nu amintească de ele.

Totuși, Aglaiia păru că-și regăsește deodată stăpînirea de sine.

— Nu m-ai înțeles, spuse ea, n-am venit... să mă cert cu dumneata, cu toate că nu te iubesc. Am... am venit... să stăm de vorbă ca de la om la om. Cînd ți-am cerut întâlnirea aceasta, hotărisem ceea ce aveam de discutat și, prin urmare, voi spune ceea ce mi-am propus, chiar dacă aș risca să nu mă înțelegi de loc. Cu atît mai rău pentru dumneata, nu pentru mine. Voiam să răspund la ceea ce mi-ai scris și să răspund

prin viu grai, pentru că așa îmi pare mai nimerit. Ascultă deci răspunsul meu la toate scrisorile dumitale. A început să-mi fie milă de prințul Lev Nikolaevici, chiar din prima zi cînd l-am cunoscut și pe urmă, cînd am aflat tot ce se petrecuse la serata dumitale. Mi-a fost milă de dînsul pentru că e un om foarte bun și naiv și, în simplitatea lui, a crezut, probabil, că ar putea fi fericit... alături de o femeie... cu un asemenea caracter. Și tocmai de ce m-am temut, s-a împlinit : dumneata n-ai fost în stare să-l iubești, l-ai făcut să sufere și l-ai părăsit. N-ai fost în stare să-l iubești, pentru că ești prea orgolioasă... ba nu, am greșit, nu orgolioasă, ci vanitoasă... și nici măcar asta ! Ești egoistă pînă la... nebunie ; chiar scrisorile pe care mi le-ai adresat o dovedesc cu prisosință. Nu puteai să îndrăgești un bărbat așa de sincer și neprefăcut ca el ; și nu se știe dacă, în fond, nu l-ai disprețuit în adîncul sufletului și poate că ți-ai și bătut joc de el : dumneata nu poți iubi decît dezonoarea dumitale ; ideea dumitale fixă că ești dezonorată și că cineva ți-a adus o mare ofensă. Dacă ai fi mai puțin pătată, ori dacă n-ai fi de loc, te-ai simți mai nenorocită... (Aglaia pronunță cu voluptate aceste cuvinte, care țîșneau din gura ei strunite, nerăbdătoare, cuvinte gîndite și ticluite de mult, încă de pe atunci cînd nici chiar prin vis nu i se năzărea o asemenea întîlnire ; cu o privire veninoasă urmărirea efectele vorbelor ei pe fața răvășită de emoție a Nastasiei Filippovna.) Îți amintești, cred, continuă ea, că el mi-a scris atunci ; de la el am aflat că știai de scrisoarea aceea și chiar ai citit-o. După conținutul ei, am înțeles totul și încă foarte bine ; chiar el mi-a confirmat asta nu demult, adică tot ce ți-am spus acum, cuvînt cu cuvînt. După scrisoare, am așteptat. Bănuiam că vei veni aici, pentru că nu te poți lipsi de Petersburg ; ești încă prea tînără și prea frumoasă pentru provincie... De altfel, nici cuvintele acestea nu-mi aparțin, adăugă Aglaia roșind, și din clipa aceea roșeața se menținu pe chipul ei pînă în momentul cînd încetă să mai vorbească. Cînd l-am revăzut pe prinț, am luat parte cu tot sufletul la obida și la suferința lui. Nu rîde ; dacă rîzi, ești nevrednică să înțelegi toate acestea...

— Vezi bine că nu rîd, spuse pe un ton sever și totodată cu amărăciune Nastasia Filippovna.

— De altfel, puțin îmi pasă, poți să rîzi cît vei voi. Cînd l-am întrebat, mi-a spus că de mult nu te mai iubește, că pînă și amintirea dumitale îi este penibilă, dar că te plînge, și de

cîte ori își amintește de dumneata, își simte inima „străpunsă pe vecie“, cum s-a exprimat el. Trebuie să mai spun că Lev Nikolaevici este omul cel mai nobil, cel mai bun și cel mai încrezător din cîți am întîlnit vreodată. După ce l-am auzit vorbind așa, mi-am dat seama că primul venit poate ușor să-l înșele și că el va ierta pe oricine pentru jignirea suferită. Și tocmai pentru asta l-am îndrăgit...

Aglaiia se opri o clipă, uluită, întrebîndu-se parcă cum de a putut pronunța un asemenea cuvînt; în același timp, o mîndrie fără seamăn scînteie în privirea ei; acum îi era perfect egal, chiar dacă „femeia aceasta“ ar fi rîs de mărturisirea care îi scăpase fără voie.

— Ți-am spus tot și, desigur, ai înțeles ce vreau de la dumneata.

— Poate că am înțeles, într-adevăr, dar e mai bine s-o spui și dumneata, răspunse încet Nastasia Filippovna.

Fața Aglaiei se aprinse de minie.

— Voiam să te întreb, și cuvintele ei cădeau răspicat, ca o sentință neîndurătoare, cu ce drept te amesteci în sentimentele lui față de mine? Cu ce drept ți-ai permis să-mi scrii epistole? Cu ce drept declari în fiecare clipă, și lui și mie, că-l iubești, după ce l-ai părăsit, fugind de la el într-un chip atît de jignitor, atît de rușinos și... nedemn!

— Nu i-am declarat nici lui și nici dumitale nu ți-am scris că-l iubesc, rosti cu un vădit efort Nastasia Filippovna, și... ai dreptate, l-am părăsit... am fugit... adăugă ea cu vocea stinsă.

— Cum n-ai declarat „nici lui, și nici mie“? se năpusti cu indignare Aglaia. Dar scrisorile dumitale? Cine te-a rugat să te amesteci în favoarea lui și să mă îndemn să-l iau? Asta nu-i o declarație? Pentru ce ne impui mijlocirea dumitale? Crezusem mai întîi că, vîrîndu-te între noi, urmăreai, dimpotrivă, să-l faci odios în ochii mei, ca să rup cu el; abia mai tîrziu am înțeles despre ce este vorba: ți s-a năzărit că prin toate schimonoselile acestea îndeplinești o faptă măreață și generoasă... Ei bine, cum ai fi putut să-l iubești pe el, dacă-ți iubești atît de mult vanitatea? Pentru ce n-ai plecat de aici, în loc să-mi scrii acele scrisori ridicole? Pentru ce nu te măriți acum cu omul generos care te iubește atît și care ți-a făcut onoarea să te ceară în căsătorie? Explicația e simplă: măritată cu Rogojin, n-ai mai fi o femeie dezonorată, o victimă, ba ți s-ar da chiar prea multă cinste și respect în societate. Evgheni

Pavlovici spune că ai citit prea multe poeme și că „ești prea instruită pentru... poziția dumitale“ ; el te consideră o răsfățată care nu face altceva decît să huzurească, împuindu-și capul cu tot felul de cărți ; mai adaugă la asta și vanitatea dumitale, și iată-ți portretul !

— Dar dumneata nu huzurești ? Nu ești o răsfățată ?

Era limpede că explicația dintre cele două femei degenerase pe negindite într-o formă brutală, precipitindu-se vertiginos spre un punct cu totul neașteptat ; neașteptat, pentru că Nastasia Filippovna, venind la Pavlovsk, își mai făcea anumite iluzii, cu toate că, la drept vorbind, se aștepta mai mult la rău, decît la bine. Dar Aglaia se lăsase tîrîtă de pornirea ei pătimașă și, așa cum te rostogolești de pe înălțimile unui pisc, nu se mai putea opri în fața tentației de a-și satisface ura și setea de răz-bunare. Nastasia Filippovna a fost chiar surprinsă s-o vadă pe tinăra fată în halul acesta ; o privi abia îndrăznind să-și creadă ochilor și, în primul moment, nu știu ce să facă. Fie că era o femeie care citise prea multe poeme, cum credea Evgheni Pavlovici, fie că era pur și simplu ne bună, după convingerea prin-țului, în tot cazul femeia aceasta, uneori așa de cinică și ne-obrazată în purtările ei, era, în fond, mult mai pudică, mai sensibilă și mai încrezătoare decît s-ar fi putut crede. E adevă-rat că se observa la dînsa tot timpul influența unei lecturi dezor-donate, predispoziția spre visare, spre interiorizare și ficțiuni fantastice, dar în schimb și multă forță și profunzime... Prințul înțelegea toate astea ; pe fața lui se întipări o expresie de su-ferință. Aglaia băgă de seamă acest lucru și se cutremură de furie.

— Cum îndrăznești să-mi vorbești astfel ? se oțări ea cu cel mai mare dispreț, drept răspuns la remarca Nastasiei Filippovna.

— N-ai auzit bine, de bună seamă, replică aceasta mirată. Cum ți-am vorbit ?

— Dacă voiai să fii o femeie cinstită, pentru ce nu l-ai pără-sit atunci pe seducătorul dumitale, pe Toțki... simplu... fără scene melodramatice ? întrebă pe neașteptate Aglaia.

— Ce știi dumneata de situația mea, ca să-ți permiți să mă judeci ? tresări Nastasia Filippovna, pă Lind groaznic.

— Știu că nu te-ai dus să muncești și că ai plecat cu bogă-tașul Rogojin, ca să faci pe ingerul decăzut ! Nu mă mir de loc

că Toțki era cît pe ce să-și zboare creierii ca să scape de un asemenea inger !

— Ajunge ! spuse cu dezgust și totodată cu un accent de insuportabilă durere Nastasia Filippovna. M-ai înțeles ca și... jupineasa Dariei Alexeevna, care nu de mult s-a judecat cu logodnicul ei în fața tribunalului. Ba, și ea ar pricepe mai bine decît dumneata...

— E o fată cinstită, probabil, care trăiește din munca ei. Pentru ce judeci pe o servitoare cu atîta dispreț ?

— Disprețul meu nu se adresează muncii, ci dumitale, cînd vorbești de muncă.

— Dacă ai fi vrut să fii cinstită, te-ai fi făcut spălătoreasă ! Amindouă se ridicară și, palide, se măsurau din ochi.

— Aglaia, oprește-te ! Ești nedreaptă ! strigă prințul consternat.

Rogojin nu mai zîmbea ; asculta cu brațele încrucișate și buzele strînse.

— Poftim, spuse Nastasia Filippovna, tremurînd de furie, priviți pe această dumnișoară ! Și eu care am considerat-o un inger ! Ai venit aici fără guvernantă, Aglaia Ivanovna ?... Vrei... vrei să-ți spun imediat, pe față, fără înconjur, pentru ce ai venit la mine ? Te-ai speriat, iată pentru ce ai venit !

— Nu cumva mi-a fost frică de dumneata ? întrebă Aglaia indignată la culme, pentru că în naivitatea ei nu putea să admită ca cealaltă să-i vorbească atît de obraznic.

— De mine, firește ! De mine te temi, de vreme ce te-ai hotărît să mă vizitezi ! Pe acela de care te temi nu-l disprețuiești ! Și cînd mă gîndesc că am putut să te stimez pînă în clipa asta ! Și vrei să-ți spun de ce te temi și care-i acum ținta dumitale ? Ai vrut să te convingi pe care dintre noi două o iubește mai mult, pentru că ești teribil de geloasă...

— Chiar el mi-a spus că te urăște... îngăimă cu greu, adunîndu-și ultimele puteri, Aglaia.

— E posibil, tot ce se poate ! Și apoi, poate chiar nu-l merit, numai... numai că ai mințit, cred ! Nu poate el să mă urască și este exclus să-ți fi spus asta ! Sînt totuși gata să te iert... dată fiind situația dumitale... Numai să știi că aveam o părere mai bună despre dumneata ! Te credeam mai inteligentă și chiar mai frumoasă, crede-mă... Ei bine, ia-ți odorul... iată-l, se uită la dumneata și nu-și mai poate reveni din buimăceală ;

ia-ți-l, dar cu o condiție : să plecați de aici, imediat ! În clipa asta !...

Se prăbuși într-un fotoliu, izbucnind în lacrimi. Și deodată un licăr nou îi jucă în ochi. Se uită ținută la Aglaia și, fără să-și ia ochii dintr-ai ei, se ridică în picioare.

— Dar ce-ai zice dacă... i-aș porunci chiar acum, auzi tu ? Numai să-i po-run-cesc, și îndată renunță la tine, rămîne cu mine pentru totdeauna, luîndu-mă apoi de nevastă, iar tu te vei întoarce singură acasă !... Vrei, vrei ?... strigă ea ca o smințită și poate că nici ei nu-i venea să-și creadă urechilor că a fost în stare să rostească asemenea vorbe.

Aglaia, îngrozită, se repezise spre ușă, dar se opri în prag, ținută parcă, și asculta.

— Vrei să-l alung pe Rogojin ? Credeai că m-am și măritat cu el, ca să-ți fac plăcere ?! Uite, îndată strig în prezența ta : „Pleacă, Rogojin !“, iar prințului îi spun : „Ții minte ce mi-ai făgăduit ?“ Doamne ! Dar pentru ce m-am umilit eu atît în fața lor ? Nu m-ai asigurat chiar tu, prințe, că ai să mă urmezi peste tot, orice mi s-ar întîmpla, și că nu mă vei părăsi niciodată ? Că mă iubești, că îmi ierți totul și că mă res... că mă respecti. Da, și asta ai spus, chiar și asta ! Am fugit de la tine ca să-ți dau libertate, dar acum nu mai vreau ! Pentru ce m-a tratat ea ca pe o... stricăta ? Întreabă-l pe Rogojin dacă sînt eu așa. Îți va spune. Acum, după ce m-a improșcat cu noroi, și încă sub ochii tăi, ai să mă lași pe mine și ai să pleci cu ea la braț ? Blestemat să fii, dacă-i așa, căci ești singurul om în care am crezut cu adevărat. Pleacă, Rogojin, n-am nevoie de tine ! strigă ea ca scoasă din minți. Cuvintele îi ieșeau cu greu din piept, fața i se crispase, buzele îi erau arse ; bineînțeles, nu-și pusese prea multă nădejde în toată această fanfaronadă a ei, dar încerca să se înșele ea singură și să prelungească măcar cu un minut iluzia pe care o mai nutrea. Izbucnirea ei era așa de puternică, încordarea atît de violentă, încît putea în orice clipă să i se rupă firul vieții ; aceasta, cel puțin, a fost impresia prințului. Iată-l, privește ! arunca ea vorbele în obrazul Aglaiei, arătîndu-l cu degetul pe Mișkin. Dacă în clipa aceasta nu se apropie de mine și dacă nu te leapădă pe tine, ca să-mi rămînă mie, ei bine, ia-l, ți-l cedează, n-am nevoie de el !...

Și ea, și Aglaia rămaseră mute, într-o așteptare vibrantă, în timp ce privirile lor înnebunite îl sfredeau pe Mișkin. Dar el poate că nici nu înțelegea, ba se poate spune cu sigu-

ranță că nu înțelegea tot dramatismul sfișietor al acestei așteptări. Nu vedea în fața lui decît chipul acela desperat, răvășit de pecetea nebuniei și care rămăsese întipărit în inima-i „străpunsă pe vecie“, cum se exprimase el odată în fața Aglaiei. Prințul nu mai avu putere să suporte acest supliciu și se întoarse către Aglaia cu privirea plină de dojană și implorare :

— Dar cum e cu puțință ? E atît de... nefericită !

Nu pronunță decît aceste cuvinte și amuți brusc sub privirea inspăimîntătoare a Aglaiei. Privirea aceasta trăda atîta suferință și în același timp exprima atîta ură, o ură nemărginită, încît Mișkin își izbi palmele, împreunîndu-le într-un gest disperat, și cu un strigăt sfișietor se repezi după ea; dar era prea tîrziu ! Șovăise o singură clipă doar, și asta n-a putut suporta Aglaia.

— Ah, Dumnezeuule ! strigă ea și, ascunzîndu-și fața în palme, fugi din odaie.

Rogojin se luă după ea, ca să-i deschidă ușa dinspre stradă.

Prințul se repezi și el pe urmele Aglaiei, dar, în clipa cînd trebuia să treacă pragul, două brațe îl înlănțuiră ; chipul deznădăjduit al Nastasiei Filippovna îl privea țintă, iar buzele-i invinețite abia mișcîndu-se, șușoteau :

— După dînsa fugi ? După dînsa...

Și căzu leșinată în brațele lui. O ridică, o duse în odaie și, după ce o întinse într-un fotoliu, rămase aplecat deasupra ei, complet năucit. Pe măsută era un pahar cu apă ; intrînd, Rogojin îl luă și-i aruncă conținutul în obrazul Nastasiei Filippovna : ea deschise ochii și un minut păru că nu înțelege nimic ; apoi se uită împrejur, tresări și cu un strigăt se repezi spre prinț.

— E al meu ! Al meu ! exclamă ea. A plecat domnișoara cea mîndră ? Ha, ha, ha ! ridea ea, pradă unui acces de isterie. Ha, ha, ha ! Și eu care eram cît pe ce să-l cedez acestei domnișoare ! Dar pentru ce ? Pentru ce ? Am fost nebună !... Nebună!... Pleacă, Rogojin, ha, ha, ha !

Rogojin îi privi pe amîndoi cu o stranie fixitate, își luă pălăria și, fără să spună un cuvînt, părăsi încăperea. Zece minute după aceea, prințul stătea lîngă Nastasia Filippovna și, contemplînd-o fără să-și ia o singură clipă ochii de la ea, o dezmiarda ușor pe cap și pe obraz, ca pe un copilăș. Ridea cînd o vedea rizînd și, cînd plîngea, era gata să izbucnească și el în plîns. Tăcut, asculta, fără să înțeleagă probabil, dar cu un zîmbet blajin pe buze, cuvintele ei întretăiate și incoerente pe care i

le șoptea ca într-un extaz și, cum simțea că începe iarăși să se întristeze sau să plîngă, să se jeluie sau să reproșeze, începea și el îndată s-o mîngiie și să-i spună vorbe drăgăstoase cu care alinți un copilăș.

IX

Două săptămîni se scurseră după întîmplarea relatată în capitolul precedent, și situația personajelor principale din povestirea noastră se schimbă atît de mult, încît ne-ar fi extrem de anevoios să continuăm istorisirea fără a schița cîteva explicații prealabile. Și totuși ne dăm seama că trebuie să ne mărginim la o simplă expunere a faptelor, pe cît posibil fără cine știe ce comentarii, deoarece nu sîntem lămuriți prea bine nici noi în privința celor întîmplute. O asemenea rezervă din partea noastră ar putea să pară ciudată și inexplicabilă pentru cititor, care, pe bună dreptate, s-ar putea întreba cum e posibil să se încumete cineva să vorbească despre un lucru de care nu are o idee clară și nici un punct de vedere personal? Pentru a nu ne pune într-o situație și mai falsă, vom încerca să ne explicăm gîndul printr-un exemplu concret și astfel, apelînd la bunăvoința cititorului, să-l facem să înțeleagă în ce constă încurcătura noastră, cu atît mai mult cu cît exemplul acesta nu va fi propriu-zis o digresiune, ci o continuare directă și imediată a narațiunii.

Două săptămîni mai tîrziu, cu alte cuvinte pe la începutul lui iulie, ca și în cursul acestor două săptămîni de altfel, toată istoria aceasta, inclusiv și ultimele peripeții ale eroului nostru, se transformară într-o anecdotă pe cît de ciudată, pe atît de amuzantă, aproape neverosimilă și totuși cît se poate de ade-vărată, care se răspîndi, transmisă din gură în gură, prin toate străzile învecinate cu vilele lui Lebedev, Ptițin, a Dariei Ale-xeevna și a Epancinilor, cu alte cuvinte prin tot orașelul și chiar prin împrejurimile lui. Aproape toată lumea — localnici, vilegiaturiști, vizitatori veniți întîmplător să asculte muzica — toți povesteau, în mii de variante, că un prinț, pe punctul de a se însura cu o fată aparținînd unei familii onorabile și bine crescute, se îndrăgostise de o cocotă, renunțase la logodnica lui, și, înfruntînd indignarea publică și chiar amenințările,

ținea morțiș să se cunune cu ea chiar aci, în Pavlovsk, sfidînd totul și pe toți. Istoria era înflorată cu atîtea scandaluri, se vorbea de atîtea personaje simandicoase și importante, era prezentată în culori atît de fantastice și ilustrată cu fapte atît de evidente, încît și curiozitatea generală, și interminabilele cancanuri păreau cu totul îndreptățite. Versiunea cea mai ingenioasă, cea mai subtilă și cea mai plauzibilă totodată era aceea pe care o lansaseră cei cîțiva cancaneri de mare prestigiu din tagma oamenilor cu scaun la cap care, întotdeauna și în orice societate, se grăbesc, înainte de toate, să explice celorlalți tilcul oricărui eveniment, aflîndu-și în asta menirea vieții, ba uneori și consolarea. Potrivit alegațiunii lor, un tînăr de familie bună, un prinț destul de înstărit și cam prostănac, în schimb un om cu vederi democratice, pătruns de nihilismul contemporan descoperit de domnul Turgheniev, care, de altfel, nu prea știe să vorbească rusește, se îndrăgostise de una din fiicele generalului Epancin, reușind să fie primit în casă ca pretendent. Dar aidoma acelui seminarist francez, despre care ziarele au scris recent, relatînd cum s-a lăsat să fie hirotonisit pentru tagma preotească, după ce solicitase anume această hirotonisire, și cum s-a supus ritualului îndeplinind toate rînduielile : meta-niile, închinăciunile, sărutările, jurămintele etc., potrivit canoanelor bisericești, pentru ca a doua zi, chiar după hirotonisire, să facă o declarație publică printr-o scrisoare deschisă adresată episcopului și reprodusă de ziarele liberale cum că e ateu și consideră necinstit din partea lui să înșele poporul mîncîndu-i pîinea degeaba, și că de aceea se dezice de cinul cu care a fost investit în ajun ; aidoma acestui ateu, și prințul nostru, cică, ar fi jucat o farsă asemănătoare față de familia viitoarei lui soții. Se preciza, printre altele, că în acest scop el ar fi ales anume o serată de gală la părinții logodnicei, cu care prilej a fost prezentat mai multor personalități de vază ; potrivit într-adins momentul pentru ca să-și exprime părerile în fața tuturor, ca să-i înjure pe înalții demnitari și pînă la urmă să-și retragă în public și în modul cel mai jignitor cuvîntul dat logodnicei sale ; iar cînd s-a poruncit lacheilor să-l dea afară, s-a împotrivit și, îmbrîncindu-i, a spart o splendidă vază chinezească. Ca un detaliu caracteristic pentru moravurile moderne, se adăuga că acest tînăr într-o ureche își iubea cu adevărat logodnica, fiica generalului, dar că stricase logodna numai pentru a face paradă de principiile sale nihiliste și pen-

tru a nu-și refuza plăcerea de a se însura cu o femeie decăzută, sfidînd astfel opinia publică și demonstrînd că în ochii lui nu există femei pierdute și femei virtuose, ci numai femeia liberă, că el nu recunoaște nici un fel de norme și ierarhii învechite, ci pune temei numai pe „problema feminină”. Explicația aceasta părea cît se poate de plauzibilă, și cea mai mare parte dintre vilegiaturiștii din Pavlovsk o acceptară, mai ales că se confirma și prin fapte concrete. E drept că o mulțime de amănunte rămîneau obscure ; astfel, se spunea că sărmana fată era atît de îndrăgostită de logodnicul ei — după părerea unora, de „seducătorul” ei — încît, a doua zi după ce o părăsise, ar fi alergat la el, chiar la domiciliul amantei lui ; după alții, dimpotrivă, chiar el, chipurile, o atrăsese în casa iubitei sale exclusiv din tendințe nihiliste, cu alte cuvinte, anume ca s-o facă de rîs și s-o înjosească. În tot cazul, evenimentul stîrnea pe zi ce trece un interes crescînd și curiozitatea publică era cu atît mai ațîțată cu cît nu mai rămînea nici o îndoială că această căsătorie scandalosă va avea loc cu adevărat.

Și iată cum, o dată ajuunși aici, dacă am fi solicitați nu ca să dăm lămuriri asupra laturii nihiliste a afacerii, ci numai ca să precizăm în ce măsură căsătoria proiectată corespundea dorințelor adevărate ale prințului, să arătăm adică în ce constau aceste dorințe și, în general, care era în momentul acela starea sufletească a eroului nostru și alte amănunte de acest gen, va trebui să mărturisim că o asemenea pretenție ne-ar pune într-o mare încurcătură. Tot ce am putea spune e că nunta era într-adevăr hotărîtă și că însuși prințul îi însărcinase pe Lebedev, pe Keller și pe un bun prieten al lui Lebedev, special recomandat pentru acest scop, să se ocupe cu îndeplinirea formalităților necesare pentru oficierea căsătoriei și cu pregătirile pentru nuntă ; că în privința cheltuielilor aveau indicația expresă a prințului să nu facă nici un fel de economie ; că însăși Nastasia Filippovna stăruia ca oficierea cununiei să se facă cît mai repede cu putință ; că la rugămintea arzătoare a lui Keller, prințul îl acceptase drept cavaler de onoare, iar pentru Nastasia Filippovna fusese ales Burdovski, care a primit cu entuziasm această însărcinare ; și că, în sfîrșit, nunta trebuia să aibă loc pe la începutul lui iulie. Dar în afară de amănuntele acestea, a căror exactitate era de netăgăduit, deținem și alte cîteva informații care, hotărît lucru, ne pun complet în derută, întrucît contrazic categoric pe cele dintîi. Așa, de pildă, sîntem înclinați să cre-

dem că, după ce l-a însărcinat pe Lebedev și pe ceilalți cu pregătirile de rigoare, prințul uită chiar din ziua aceea că are un maestru de ceremonii, cavaleri de onoare și nuntă ; și chiar dacă se grăbi să treacă toate grijile acestea asupra altora, o făcu numai și numai pentru că voia să nu se mai gîndească la ele sau chiar să uite cu totul și cît mai repede de ele. Dar atunci la ce se gîdea ? Ce anume stăruia în mintea și sufletul lui, spre ce năzuia ? Nu încapе îndoială că nu era la mijloc nici un fel de constrîngere (din partea Nastasiei Filippovna, de pildă) ; că Nastasia Filippovna, într-adevăr, dorea mult ca ceremonia nupțială să fie celebrată cît mai repede ; că ei și nu prințului îi venise ideea căsătoriei acesteia ; dar el a consimțit la toate astea absolut de bunăvoie și chiar cu un aer ușor distrat, ca și cum ar fi fost vorba de lucruri foarte obișnuite. Am mai putea relata și numeroase alte fapte tot atît de curioase, însă, după părerea noastră, departe de a fi în măsură să aducă o lumină în lămurirea tuturor acestor întîmplări, dimpotrivă, ele ar îngreuna și mai mult înțelegerea lor. Vom cita totuși un ultim exemplu.

Astfel, sîntem bine informați că în timpul celor două săptămîni prințul își petrecea zilele și serile alături de Nastasia Filippovna ; o însoțea la plimbare și la concertele de promenadă din parc ; în fiecare zi puteau fi văzuți plimbîndu-se împreună în caleașca ei ; dacă se-ntîmpla să n-o vadă un ceas, nu-i mai tîhnea (așadar, sînt indicii că o iubea sincer) ; orice i-ar fi vorbit ea, el o asculta cu un zîmbet blind și liniștit ceasuri în șir, fără să scoată o vorbă. Dar mai știm că în cursul acelorasi zile s-a dus de mai multe ori la Epancini, fără să ascundă acest lucru Nastasiei Filippovna, ceea ce o ducea la disperare. Știm de asemenea că pînă la plecarea lor din Pavlovsk, Epancinii refuzaseră să-l mai primească și nu se învoiseră nici măcar la o singură întrevvedere cu Aglaia Ivanovna ; și de fiecare dată el pleca fără să spună un cuvînt, pentru ca a doua zi să vină iarăși, ca și cum ar fi uitat cu desăvîrșire de refuzul din ajun și, bineînțeles, se alegea cu un nou refuz. Alt detaliu pe care-l cunoaștem e că nu trecuse nici un ceas după ce Aglaia Ivanovna fugi de la Nastasia Filippovna și prințul se prezentă la vila Epancinilor, incredințat, fără îndoială, că va găsi acolo pe tinăra fată : apariția lui însă a produs o mare panică, alarmînd toată casa, deoarece Aglaia Ivanovna nu se întorsese încă, și prințul a fost acela care, cel dintîi, le-a adus vestea despre

întrevederea de la Nastasia Filippovna. S-a spus că generăleasa, fiicele și chiar prințul Ș. se arătară atunci foarte ostili față de Mișkin, refuzându-i fără menajamente și în mod categoric nu numai prietenia lor, dar și accesul în casă, mai ales că între timp se prezentă pe neașteptate Varvara Ardalionovna și o anunță pe Lizaveta Prokofievna că Aglaia Ivanovna se află de un ceas la dînsa, într-o stare îngrozitoare, și se pare că nu vrea să se mai întoarcă la părinți. Această ultimă veste care, mai mult ca orice, o zgudui pe generăleasă, era perfect exactă; plecînd de la Nastasia Filippovna, Aglaia ar fi preferat mai degrabă să moară decît să se întoarcă în momentul acela acasă; de aceea căută un refugiu la Nina Alexandrovna. Din partea ei, Varvara Ardalionovna crezu de cuviință s-o informeze neîntîrziat pe Lizaveta Prokofievna de tot ce se petrecuse. Mama și fiicele plecară în grabă spre casa lui Ptițin, urmate și de Ivan Feodorovici, care tocmai atunci picase din Petersburg; iar în urmă venea abătut și prințul Lev Nikolaevici, cu toate cuvintele aspre ce-i fuseseră aruncate în față și cu toate că i se interzisese categoric să li se arate în ochi și să le calce pragul. Dar Varvara Ardalionovna avusese grijă să dea dispoziții să nu fie primit nici acolo și așa se-ntîmplă că prințul n-a mai putut s-o vadă pe Aglaia. Pînă la urmă, totul se isprăvi cu bine; tînăra fată, care se aștepta la reproșuri și scandal, văzîndu-le pe mama și pe surorile ei că plîng năprasnic, fără să-i adreseze măcar un cuvînt de dojană, se aruncă în brațele lor și se întoarse numai-decît acasă. Se răspîndise de asemeni zvonul, necontrolat de altfel, că și de data aceasta Gavrilă Ardalionovici avu ghinion; profitînd de momentul cînd sora lui era plecată la Lizaveta Prokofievna, rămas singur, între patru ochi cu Aglaia, el se încumetă să-i vorbească de sentimentele lui; chiar așa tristă și dezamăgită cum era, Aglaia izbucni în rîs auzindu-l și-i puse deodată o întrebare ciudată: ar fi în stare, ca să-i dovedească cît de mult o iubește, să-și ardă degetul la flacăra unei lumînări? Întrebarea îl zăpăci pe Gavrilă Ardalionovici, punîndu-l într-o situație atît de comică, încît Aglaia începu să ridă de data aceasta în hohote aproape isterice; pe urmă îl părăsi în grabă și urcă în odaia Ninei Alexandrovna, unde o găsiră părinții. Prințul află aceste amănunte chiar a doua zi, de la Ippolit. Bolnavul, care nu se mai scula din pat, trimise să-l caute pe Mișkin anume ca să-i împărtășească noutatea. Cum o aflase el? Nu știm. Fapt e că, auzind despre proba cu lumf-

narea și cu degetul, prințul, spre nedumerirea și extrema surprindere a lui Ippolit, izbucni într-un rîs nebun ; pe urmă, un tremur îl cuprinsese deodată și lacrimile începură să-i curgă șiroaie... În general însă, în tot cursul acelor zile el părea că se află în prada unei profunde neliniști, întreaga lui înfățișare și comportare trădau o infinită zăpăceală, tulbure și chinuitoare: Ippolit susținea sus și tare că prințul se scrintise, deși lucrul acesta nu se putea încă afirma cu certitudine.

Înfățișînd toate faptele aceste, fără a le mai explica și comenta, nu avem de loc intenția de a-l justifica pe eroul nostru în ochii cititorului. Mai mult, sîntem gata chiar să împărtășim sentimentul de indignare pe care l-a stîrnit pînă și în rîndul prietenilor săi. Purtarea lui, într-adevăr, îi revoltă pe toți. Pînă și Vera Lebedeva se simți revoltată un timp ; pînă și Kolea era revoltat ; revoltat se arată pînă și Keller, bineînțeles înainte de a fi fost ales cavaler de onoare ; cît despre Lebedev, în indignarea lui sinceră începu chiar să urzească intrigi împotriva prințului, după cum se va vedea mai departe. În general însă, noi împărtășim întru totul sensul adînc psihologic și extrem de sugestiv al unor cuvinte pe care Evgheni Pavlovici le spuse deschis și fără menajamente într-o conversație amicală cu prințul, șase sau șapte zile după evenimentul întîmplat la Nastasia Filippovna. Notăm de asemenea că nu numai Epancinii, dar și toți acei care, într-un fel sau într-altul, erau legați de această familie găsiră de cuviință să rupă orice relații cu prințul Lev Nikolaevici. Prințul Ș. de exemplu, întîlnindu-l într-o zi pe Mișkin, întoarse capul fără să-l salute. În schimb, Evgheni Pavlovici nu se temu că se compromite și făcu o vizită lui Mișkin, cu toate că reluate relațiile cu Epancinii și aceștia îl primeau cu o cordialitate chiar mai accentuată decît înainte. Radomski venise la prinț a doua zi după ce familia Epancin părăsi Pavlovskul. În momentul acela, el era deja la curent cu toate zvonurile care circulau în public, ba poate și contribuse în parte la răspîndirea lor. Prințul se bucură mult văzîndu-l și se interesă imediat de Epancini. Această întrebare deschisă și naivă ușură mult situația lui Evgheni Pavlovici și-i îngădui să treacă direct la scopul vizitei sale.

Prințul nu știa încă de plecarea Epancinilor ; rămase uluit și singele îi pieri din obraz ; dar un minut după aceea, dădu din cap cu un aer stînjenit și îngîndurat, recunoscînd că „era și firesc să fie așa“ ; apoi se interesă „unde anume au plecat“.

Între timp, Evgheni Pavlovici îl observa cu atenție, mirat de graba și simplitatea cu care Mișkin îi puneă întrebări. Pe de altă parte, sinceritatea cam stranie a prințului, agitația și neliniștea lăuntrică — toate acestea nu scăpară musafirului. Satisfăcu, de altfel, cu multă plăcere curiozitatea lui Mișkin. Erau încă multe lucruri pe care acesta nu le știa, și Radomski fu cel dintâi care-l informă cu obișnuita-i politețe și cu lux de amănunte despre familia Epancin. Povesti că Aglaia fusese într-adevăr bolnavă și că, trei nopți de-a rîndul, o febră violentă o împiedicase să doarmă : acum îi mergea mai bine, orice pericol dispăruse, în schimb era într-o stare de nervi de nedescris... „Noroc că în casă e liniște și bună înțelegere ! Nu numai în prezența Aglaiei, dar și între ei, membrii familiei evită pe cît posibil orice aluzie la cele petrecute. Tatăl și mama au și căzut de acord asupra unei călătorii în străinătate ; vor pleca la toamnă, imediat după nunta Adelaidei ; Aglaia a primit fără nici o obiecție vestea călătoriei“. S-ar putea ca și el, Evgheni Pavlovici, să plece în străinătate. Prințul Ș. și Adelaida vor veni și ei pentru vreo două luni tot acolo, dacă vor avea răgaz. Generalul va rămîne în țară. Deocamdată întreaga familie a plecat pentru restul sezonului la moșia lor de la Kolmino, la vreo douăzeci de verste de Petersburg, unde au un conac, o casă mare, boierească. Prințesa Bielokonskaia nu plecase încă la Moscova, părea că anume își amînase plecarea. Lizaveta Prokofievna stăruise mult ca ei să părăsească cu toții Pavlovskul, accentuînd asupra imposibilității de a mai rămîne după cele întîmplate ; în fiecare zi, el, Evgheni Pavlovici, aducea la cunoștința generăleseii diversele zvonuri care circulau prin oraș. N-au crezut cu cale să se ducă să-și isprăvească vilegiatura nici la Elaghin.

— Și într-adevăr, adăugă povestitorul, spune și dumneata, puteau să mai rămînă... mai ales știind tot ce se petrece aici, în casa dumitale, și cînd, cu tot refuzul lor de a te primi, te duceai în fiecare zi *pe acolo*...

— Da, da, da, ai dreptate, voiam s-o văd pe Aglaia Ivanovna... spuse prințul, clătînînd iarăși din cap.

— Ah, dragă prințe ! strigă Evgheni Pavlovici, însuflețindu-se deodată și cu multă tristețe în glas. Cum ai putut să lași să se... întîmple tot ce s-a întîmplat ? Fără îndoială, nu te-ai așteptat de loc la toate astea... Recunosc că ți-ai pierdut capul și... că n-ai putut să împiedici pornirea nesăbuită a unei

ființe cu mintea aprinsă, a fost mai presus de puterile dumitale ! Dar ar fi trebuit să înțelegi cît de serios era sentimentul acestei tinere fete pentru dumneata. Nu voia să te împartă cu alta, și dumneata... și dumneata ai putut să sacrifici o asemenea comoară !

— Da, da, ai dreptate ; da, sînt vinovat, spuse prințul, adînc îndurerat. Dar știi, numai Aglaia, singură ea, privea în felul acesta pe Nastasia Filippovna... Printre ceilalți, nimeni nu considera că...

— Cu atît mai revoltătoare e toată povestea asta, că n-are nimic serios la bază ! îl întrerupse cu aprindere Evgheni Pavlovici. Iartă-mă, prințe, dar... m-am... m-am gîndit mult la asta ; cunosc toate antecedentele ; știu tot ce s-a petrecut acum șase luni, tot și — nimic nu era serios ! Nu era decît o pasiune imaginară, rod al unei minți exaltate, un miraj, o fantezie, și numai gelozia exasperată a unei fete fără experiență era capabilă să ia lucrurile în serios !

Aici, Evgheni Pavlovici, fără nici o jenă, dădu curs liber indignării sale. Judicios și clar, și, repet, cu o rară perspicacitate psihologică, zugrăvi întregul tablou al raporturilor personale dintre prinț și Nastasia Filippovna. Evgheni Pavlovici se dovedise întotdeauna a fi un vorbitor excelent ; de data aceasta însă darul lui oratoric păru că atinge treptele elocinței.

— Chiar din capul locului, declară el, ați pornit de la o minciună ; și ceea ce începea prin minciună trebuia să sfîrșească tot prin minciună ; e o lege a firii. Nu sînt de loc de acord și mă revoltă cînd aud pe cîte unul că te consideră drept idiot ; ești prea inteligent ca să meriți calificativul acesta, dar și îndeajuns de straniu ca să nu fii ca toată lumea ; cred că ești de acord și dumneata. Am ajuns la concluzia că tot ce s-a întîmplat a fost, mai întîi, din pricina lipsei dumitale de experiență înăscută (notează-ți bine, prințe, cuvîntul „înnăscută“), la asta se adaugă extraordinara dumitale naivitate, precum și o fenomenală lipsă de măsură (defect pe care singur l-ai recunoscut în repetate rînduri) ; și, în sfîrșit, din pricina sumedeniei de concepții și idei speculative cărora, cu onestitatea dumitale extraordinară, le atribui și pînă acum valoarea de convingeri adevărate, naturale și imediate ! Cred că ești de acord, prințe, că în relațiile dumitale cu Nastasia Filippovna s-a interpus chiar de la început ceva de natură *convențional-democratică* (mă servesc de această expresie ca să fiu mai scurt), ca să zic

aşa, farmecul şi atracţia „problemei feminine“ (ca să fiu şi mai concis). Cunosce în toate amănuntele scena bizară şi scandaloasă petrecută la Nastasia Filippovna, când Rogojin i-a adus banii. Dacă vrei, am să-ţi înfăţişez propria dumitale imagine, încît să te vezi singur ca într-o oglindă; îţi voi înşira pe degete datele situaţiei, întrucît cunosce perfect substratul şi desfăşurarea lucrurilor, precum şi cauzele pentru care chestiunea a luat o asemenea întorsătură. În anii aceia de crudă tinereţe, acolo în Elveţia, aveai nostalgia patriei; ţara aceasta necunoscută, Rusia, era pentru dumneata pămîntul făgăduinţei către care tindeau toate aspiraţiile dumitale; ai citit probabil multe cărţi despre Rusia, opere foarte remarcabile poate, dar vătămătoare pentru dumneata; de cum ai păşit pe pămîntul natal, un elan nepotclit al tinereţii s-a trezit în dumneata. Erai însetat, erai dornic de activitate. Şi iată că, în momentul sosirii chiar, ţi se povesteşte emoţionanta şi trista poveste a unei femei pîngărite; dumitale, un tînăr cast, cu sufletul neprihănit şi plin de imbolduri cavaliereşti — şi era vorba de o femeie! În aceeaşi zi ai prilejul să faci cunoştinţă cu această femeie; frumuseţea ei răpitoare, o frumuseţe fantastică, demonică te fascinează (recunosc că-i extraordinar de frumoasă). Adaugă la asta nervii dumitale surescitaţi, adaugă epilepsia dumitale, adaugă clima de aici, cu moina asta petersburgheză, care zdruncină sistemul nervos; adaugă toată ziua aceea petrecută într-un oraş necunoscut şi aproape fantastic pentru dumneata, ziua aceea atît de frămîntată, o zi plină de întîlniri neaşteptate şi de incidente neprevăzute, cînd ai făcut atîtea cunoştinţe noi: între altele ai cunoscut pe cele trei domnişoare Epancin, fiinţe de o frumuseţe rară, şi mai ales pe Aglaia; mai adaugă şi oboseala, ameţeaua, adaugă salonul Nastasiei Filippovna şi atmosfera acestui salon şi... vezi la ce te puteai aştepta de la dumneata însuşi în momentele acelea?

— Da, da, ai dreptate, incuviinţă prinţul, dînd din cap şi roşind, da, cam aşa este; într-adevăr, nu dormisem toată noaptea în vagon; şi nici noaptea precedentă, şi eram foarte indispus...

— Ei, vezi! Exact ceea ce spuneam şi eu! continuă, înflăcă-rîndu-se, Evgheni Pavlovici. E clar că în exaltarea dumitale, ca să spun aşa, ţi-a fost imposibil să nu profiţi de cel dintîi prilej care ţi se oferea pentru a manifesta în public o idee generoasă şi anume că dumneata, om nepătat, dumneata, descendentul unei vechi familii princiere, consideri cu totul nedrept

să fie supusă oprobriului public o femeie dezonorată nu din vina ei, ci din vina unui om destrăbălat și odios din înalta societate. Ah, Doamne, e așa de explicabil ! Dar nu asta ne interesează, dragă prințe ; esențial este de știut dacă sentimentul dumitale era autentic, real, dacă izvora din adîncul inimii, sau nu era decît o exaltare a minții ? Vezi și dumneata : o femeie a fost iertată în templu, o femeie cu aceleași păcate, dar nu i s-a spus că a făcut bine, că era vrednică de toată cinstea și de tot respectul. Oare în timpul acestor trei luni, bunul simț nu te-a ajutat să vezi adevărul ? Chiar dacă am admite că n-are nici o vină — nu vreau să insist asupra acestui punct — oare toate aventurile ei de pînă acum pot justifica acel orgoliu insuportabil, diabolic, egoismul acesta atît de feroce și plin de cinism ? Iartă-mă, prințe, întrebuițez cuvinte cam tari, dar...

— Da, tot ce spui dumneata poate să fie adevărat ; posibil să ai dreptate... murmură prințul. E foarte întăritată, într-adevăr, și bineînțeles ai dreptate, însă...

— E demnă de milă ? Asta vrei să spui, bunul meu prinț ? Dar din milă pentru ea și ca să-i dai satisfacție, era oare îngăduit să înjosești pe alta, o fată neprihănită, curată ca o lacrimă, s-o umilești în amorul ei propriu sub privirea aceea plină de sfidare și ură ? Mă întreb atunci : pînă unde poate să meargă milă și compătimirea ? Nu ți se pare că există în toate astea o exagerare ce întrece orice închipuire ? Ș-apoi, cînd iubești o fată, poți s-o umilești astfel în fața rivalei sale, s-o părăsești pentru alta chiar sub ochii aceleia ? Și mai ales, după ce-i ceruseși mina... Doar ai cerut-o în căsătorie, ai făcut cerere onorabilă în prezența părinților și a surorilor ei ! Ei bine, poți să te consideri un om cinstit, prințe, după toate astea, dă-mi voie să-ți pun această întrebare ? Și... nu crezi că ai înșelat pe această ființă divină, încredințînd-o că o iubești ?

— Da, da, ai dreptate, ah ! Simt acum cît de vinovat sînt ! Îngăimă prințul cu sufletul învăluit brusc de o tristețe nesfîrșită.

— Și crezi că e de ajuns atît ? strigă indignat Evgheni Pavlovici. Crezi că e de ajuns să strigi : „Ah ! sînt vinovat !“ Te recunoști vinovat, dar te încăpățînezi să persisti în greșeala dumitale. Și unde ți-a fost atunci inima, inima dumitale de „creștin“ ? Doar ai văzut chipul ei în momentul acela ? Crezi că suferea mai puțin decît *cealaltă*, decît *cealaltă*, a dumitale, care s-a

interpus între voi, despărțindu-vă ? Și dacă ai văzut, cum de ai admis să se întâmple așa ceva ? Cum ?

— Dar... eu n-am admis... băgăi nefericitul prinț.

— Cum n-ai admis ?

— Te asigur, n-am admis nimic. Dar nu înțeleg nici astăzi cum s-au întâmplat toate astea... Eu... am fugit atunci după Aglaia Ivanovna, dar Nastasia Filippovna a căzut fără cunoștință ; și, de atunci, nu sînt lăsat s-o văd pe Aglaia Ivanovna.

— Orice ar fi fost, trebuia să fugi după Aglaia, cu tot leșul celuilalt !

— Da... da, așa trebuia... dar ea ar fi murit ! S-ar fi omorît, n-o cunoști, și... doar i-aș fi explicat totul pe urmă Aglaiei Ivanovna și... Vezi, Evgheni Pavlovici, îmi dau seama că nu știi totul. Spune-mi, pentru ce nu vor să mă lase s-o văd pe Aglaia Ivanovna ? I-aș explica totul. Vezi, s-a petrecut ceva cu totul neașteptat... Și una și cealaltă au vorbit despre altceva, dar cu totul altceva, de aceea lucrurile s-au întors astfel... Nu pot să-ți explic, poate Aglaiei aș fi în stare să-i explic... Ah ! Doamne-Dumnezeule ! Îmi vorbești de chipul ei în momentul cînd a fugit... Ah ! Dumnezeule, îmi amintesc !... Să mergem, să mergem ! se ridică el deodată și-l trase pe Evgheni Pavlovici de mîneca hainei.

— Unde ?

— La Aglaia Ivanovna ; mergem imediat !...

— Dar nu mai e la Pavlovsk, ți-am mai spus-o ; și pentru ce am merge ?...

— Ea va înțelege, ea va înțelege ! murmura Mișkin, împreunîndu-și mîinile într-un gest de implorare. Ea va înțelege că nu-i ceea ce crede, că-i cu totul altceva !

— Cum, cu totul altceva ? Te însori, totuși. Prin urmare, persiști... Te însori sau nu ?

— Ei, da... mă însor ; da, mă însor !

— Atunci, cum poți să spui că e altceva ?

— Ah, nu, nu-i asta, nu ! Ce importanță are că mă însor ? Asta nu înseamnă nimic !

— Spui că n-are importanță și nu înseamnă nimic ? Totuși nu e vorba de o glumă. Te însori cu o femeie iubită, ca să-i faci fericirea ; Aglaia Ivanovna știe asta, iar dumneata spui că n-are importanță !

— Fericirea, zici ? Ah ! nu. Mă însor pur și simplu așa, fiindcă insistă ea ; și ce-i dacă mă însor ? Crede-mă, asta nu

însemnează nimic ! Altfel ar fi murit cu siguranță. Văd acum că măritișul ei cu Rogojin ar fi fost o nebunie ! Acum am înțeles tot ce nu pricepeam înainte și, vezi, ziua aceea, cînd stăteau ele amîndouă față-n față, n-am putut suporta chipul Nastasiei Filippovna... Nici nu știi, Evgheni Pavlovici (prințul cobori misterios glasul), n-am spus asta niciodată, nimănui, nici chiar Aglaiei, dar eu nu pot suporta expresia feței Nastasiei Filippovna. Adineauri ai spus adevărul în privința seratei aceleia de la Nastasia Filippovna, dar ai omis un detaliu, l-ai omis, pentru că nu-l știai ; i-am privit atunci *chipul* ! Încă în dimineața aceea, văzîndu-i portretul, am simțit că expresia chipului acesta este insuportabilă pentru mine... Uite, Vera Lebedeva are cu totul altă privire ; dar de cealaltă... mi-e frică... mi-e frică de chipul ei ! adăugă el cu spaimă în glas.

— Ți-e frică ?

Prințul îngălbeni și răspunse în șoaptă :

— Da, e nebună !

— Ești sigur ? întrebă Evgheni Pavlovici, intrigat la culme.

— Da, absolut sigur ; acum nu mai am nici o îndoială : m-am convins zilele acestea !

— Atunci ce faci ? De ce vrei să te nenorocești ? strigă Radomski alarmat. Așadar, te însori de frică ? Nu mai înțeleg nimic... Poate că nici n-o iubești ?

— O ! ba da, o iubesc din tot sufletul ! E doar... un copil, acum e ca un copil, ca un adevărat copil ! Ah, nu știi nimic !

— Și în același timp o încredințai pe Aglaia Ivanovna de dragostea dumitale ! ?

— O, da, da !

— Dar vino-ți în fire, prințe ! Gîndește-te ce spui !

— Eu fără Aglaia... Trebuie s-o văd neapărat ! Eu... eu voi muri în curînd, în timpul somnului ; chiar în noaptea asta am crezut că mă sfîrșesc în somn. Ah ! Dacă Aglaia ar ști, dacă ar ști totul... adică absolut totul. Pentru că esențial este aici să **știi** totul, neapărat, și în primul rînd. Pentru ce nu ne este dat să știm *totul* despre cineva, atunci cînd trebuie știut negreșit, cînd acest cineva e vinovat !... De altfel, nu-mi dau seama ce vorbesc, mi-am pierdut șirul gîndurilor ; sînt uluit de ceea ce mi-ai spus... E cu puțință oare să aibă și acum aceeași înfățișare, aceeași expresie ca atunci cînd a fugit ? O, da, sînt vinovat ! Probabil că de toate astea numai eu, singur eu sînt

vinovat ! Nu știi încă precis în ce anume constă vina mea, dar simt că vinovatul sînt eu... E ceva la mijloc pe care nu ți-l pot explica, Evgheni Pavlovici... îmi lipsesc, de altfel, și cuvintele trebuincioase, dar... Aglaia Ivanovna ar înțelege ! O, întotdeauna am avut credința că ea mă va înțelege...

— Nu, prințe, n-are să te înțeleagă. Aglaia Ivanovna te-a iubit ca o femeie, ca o făptură omenească și nu ca un... spirit pur. Știi ce îmi vine să cred, sărmanul meu prinț ? Că dumneata n-ai iubit de fapt niciodată pe nici una din ele !

— Nu știu... se poate, tot ce se poate ; ai dreptate în foarte multe privințe, Evgheni Pavlovici. Ești extraordinar de inteligent, Evgheni Pavlovici ; ah ! iar mă apucă durerile de cap ; să mergem la dînsa ! Pentru numele lui Dumnezeu ! Pentru numele lui Dumnezeu, să mergem !

— Ți-am spus doar că nu mai e în Pavlovsk, e la Kolmino.

— Să plecăm la Kolmino, să plecăm imediat !

— Im-po-si-bil ! răspunse târăgănat Evgheni Pavlovici și se ridică în picioare.

— Atunci, să-i scriu, te rog să-i transmiți scrisoarea !

— Nu, prințe, nu ! scutește-mă de astfel de comisioane, nu pot !

Se despărțiră. Evgheni Pavlovici rămase din această întrevvedere cu impresia confuză a unei conversații bizare : și ajunse la convingerea că prințul nu-i întreg la minte. Și ce o fi însemnînd în evocarea lui obsesivă acest *chip*, de care se teme și pe care-l iubește atît ! În același timp nu este de loc exclus ca fără Aglaia, cum spune el, să moară într-adevăr, încît Aglaia s-ar putea nici să nu afle vreodată ce mult a iubit-o prințul ! Ha, ha ! Și cum să iubești două femei deodată ? În două feluri diferite ? Curios... Bietul idiot ! Și acum ce se va întîmpla cu el ?

X

Prințul nu muri totuși înainte de cununie, nici în stare de veghe și nici „în somn“, cum își exprimase presentimentul față de Evgheni Pavlovici. Cine știe, poate că într-adevăr dormea prost și avea visuri urite ; în schimb, în timpul zilei era blînd, prevenitor cu toată lumea, arăta calm, mulțumit chiar ; și doar uneori părea îngîndurat, dar numai în clipele cînd rămînea

singur. Pregătirile de nuntă avansau cu repeziciune ; ziua cununiei cădea cam la o săptămână după vizita lui Radomski. Văzînd toată graba aceasta, pînă și prietenii cei mai apropiați, presupunînd că-i avea, ar fi trebuit să înțeleagă zădărnicia oricăror străduințe de a-l „salva“ pe nenorocitul smintit. Se zvonise că vizita făcută prințului de către Evgheni Pavlovici nu era străină de un amestec indirect al generalului Ivan Feodorovici și al soției sale, Lizaveta Prokofievna. Presupunînd totuși că soții Epancin, dintr-o nemăsurată bunătate a inimii, s-ar fi simțit animați de dorința sinceră de a smulge de la pierzanie pe acest biet nebun, ei erau nevoiți, desigur, să se oprească numai la această încercare discretă ; nici poziția și nici chiar sentimentele lor de afectuoasă bunăvoință (lucru firesc !) nu le-ar fi îngăduit, desigur, să meargă mai departe. Am mai spus că pînă și cei din anturajul imediat al prințului erau indignați de purtarea lui. Dintre toți, Vera Lebedeva se mărgini doar să verse lacrimi discrete în singurătate ; de altfel, stătea acum mai mult acasă și se arăta mai rar în odaia prințului. În timpul acesta, Kolea își îndeplinea cele din urmă îndatoriri față de părintele său, pe care-l doborî un al doilea atac la opt zile după primul. Profund impresionat, prințul participă cu multă compasiune la durerea familiei Ivolghin ; în primele zile stătea ore întregi lîngă Nina Alexandrovna, asistă și la slujba religioasă în biserică și la înmormîntare. Mulți băgară de seamă că în biserică apariția lui provocă rumoare și sușoteli involuntare ; la fel era primit pe stradă și în parc ; cînd îl vedeau trecînd, fie pe jos, fie în trăsură, toți îl priveau plini de curiozitate, îl arătau cu degetul, rostind numele lui și al Nastasiei Filippovna. Ochii multora căutară s-o descopere pe ea în mulțime și în timpul procesiunii funerare, dar nu era acolo. A lipsit de la înmormîntare și căpităneasa, pe care Lebedev cu greu izbuti s-o domolească și s-o convingă să stea acasă. Slujba prohodului făcu asupra prințului o impresie puternică și dureroasă ; și chiar atunci, în biserică, îi șopti lui Lebedev, răspunzîndu-i la o întrebare, că pentru întîia dată asistă la o slujbă de înmormîntare ortodoxă și că își mai aduce el aminte din anii copilăriei de o asemenea slujbă într-o biserică la țară.

— Parcă nici nu-ți vine a crede că omul acesta culcat în sicriu e același pe care, nu demult, îl alesesem să prezideze

serbarea noastră, îți mai aduci aminte, prințe ? spuse încet Lebedev. Dar pe cine cauți ?

— Așa, fără nici un gând, mi s-a părut...

— Nu cumva pe Rogojin ?

— Cum, e aici ?

— E în biserică.

— De aceea mi s-a părut că-i zăresc ochii, murmură tulburat prințul. Cum se face... de ce a venit ? A fost invitat ?

— Nici nu era cazul. Familia defunctului nu-l cunoaște. A intrat ca și ceilalți, aici vine oricine. Și de ce te miri așa ? Îl văd destul de des în ultimul timp ; săptămîna trecută l-am zărit de patru ori în Pavlovsk.

— Eu nu l-am mai văzut... de atunci... zise prințul încet.

Dat fiind că nici Nastasia Filippovna nu-i spusese vreodată că l-ar fi întîlnit pe Rogojin „de atunci“, prințul deduse că, din anumite motive, Rogojin evita să dea ochi cu el. În tot cursul zilei, prințul păru foarte abătut ; îl frămîntau tot felul de gînduri. Nastasia Filippovna, dimpotrivă, se arătă în ziua aceea și toată seara neobișnuit de veselă.

Kolea, care se împăcase cu prințul încă înainte de a fi murit tatăl său, îi propuse, dat fiind importanța și urgența situației, să-i aleagă drept cavaleri de onoare pe Keller și pe Burdovski. Punea mîna-n foc pentru Keller, susținînd că se va purta cuvinčios și că ar putea eventual să-i fie „de folos“. Cît despre Burdovski, nu încăpea nici o discuție, era doar un om liniștit și modest. Atît Nina Alexandrovna, cît și Lebedev atraseră atenția prințului că, dacă oricum căsătoria este hotărîtă, ce nevoie era să se celebreze la Pavlovsk, unde se făcuse atîta vîlvă, în plin sezon de vilegiatură și cu atîta pompă ? Nu era preferabil ca ceremonia să aibă loc la Petersburg, și nu în biserică, ci acasă ? Prințul înțelese foarte bine tîlcul ascuns al acestor precauții, dar se mulțumi să răspundă simplu și laconic că aceasta era dorința nestrămutată a Nastasiei Filippovna.

A doua zi se prezentă Keller, care fusese înștiințat între timp că va fi cavaler de onoare. Înainte de a intra, se opri în prag și, de cum îl văzu pe Mișkin, răcnî, cu mîna dreaptă ridicată în aer, și cu arătătorul desfăcut, ca și cum ar fi depus jurămîntul :

— Nu mai beau !

Apoi se apropie de prinț, îi strînse amîndouă mîinile cu putere și declară că, ce-i drept, la început a primit cu ostilitate

acest proiect de căsătorie și că nu s-a sfiit s-o spună în gura mare într-un local public, la o partidă de biliard; dar asta numai pentru că ar fi dorit, ca un prieten bun ce-i era, să-l vadă căsătorindu-se măcar cu prințesa de Rohan; dar acum recunoaște și el că prințul judecă cel puțin de douăsprezece ori mai sănătos și mai nobil decît ei toți „la un loc“! Căci ceea ce-l atrage nu este nici strălucirea, nici bogăția și nici chiar onoarea, ci numai adevărul! Este cunoscut de cită simpatie se bucură prințul din partea persoanelor sus-puse și, dat fiind că e un om de înaltă cultură, de ce n-ar fi și el — în general vorbind — un personaj de vază! „Dar tot felul de canalii și netrebnici sînt de altă părere; în oraș și în case, la reuniuni, prin vile, la concertele de promenadă din parc, prin localuri, prin sălile de biliard nu se vorbește și nu se discută decît de evenimentul apropiat. Ba am auzit vorbindu-se că vor să pună la cale și un șarivari sub ferestre și asta tocmai în noaptea nunții! Dacă ai nevoie, prințe, de pistolul unui om cinstit, sînt gata să schimb o jumătate duzină de focuri nobile înainte ca dumneata să fi ieșit dimineața din alcovul nupțial“. Pentru a preîntîmpina îmbulzeala prea mare a vreunor însetați la ieșirea din biserică, Keller îl mai sfătui să facă rost de o pompă de incendiu pe care s-o instaleze în curte: dar Lebedev se împotrivi, zicînd: „Ar fi în stare să-mi dărîme imobilul, dacă aducem pompa“.

— Acest Lebedev urzește intrigi împotriva dumitale, prințe, crede-mă! Vor să te pună sub interdicție, îți inchipui așa ceva? Să-ți ia libertatea și banii, adică cele două atribute prin care fiecare dintre noi se deosebește de un patruped! L-am auzit rostind acest lucru în gura mare! E purul adevăr!

Mîșkin își aduse aminte că a mai auzit ceva în acest sens, bineînțeles, fără să-i fi acordat vreo atenție. De altfel și acum se mulțumi să izbucnească în ris și uită numaidecît. Lebedev, într-adevăr, un timp se agitase teribil, era limpede — plănuia ceva; dar întreprinderile lui, întotdeauna de inspirație subită, din cauza excesului de zel și a înflăcăării prea mari, se complica mereu, se ramificau și se depărtau astfel de punctul inițial, încît rareori izbutea să le ducă la bun sfîrșit. Mai tîrziu, cînd i se destăinuî prințului, aproape de ziua nunții (avea obiceiul neschimbat ca, după fiecare urzeală neizbutită, să vină pocăit și să se spovedească persoanei contra căreia uneltise), îi declară că s-a născut pentru a fi un Talleyrand și că nu

înțelege cum de-a rămas toată viața lui un simplu Lebedev. Pe urmă mărturisi toată urzeala pe care o pusese la cale împotriva prințului, provocînd din partea acestuia un viu interes. Reieșea din cele spuse de el că începuse mai întîi prin a solicita sprijinul unor persoane influente pe a căror autoritate să se bazeze în caz de nevoie ; în consecință, se adresase generalului Ivan Feodorovici. Acesta rămase nedumerit și nu știu ce să-i spună ; dorea din tot sufletul numai bine „tînărului“, dar „oricît ar fi voit să-l salveze, situația lui, în împrejurarea de față, nu-i îngăduia să intervină“. Lizaveta Prokofievna nici nu voi să-l primească ; Evgheni Pavlovici și prințul Ș. refuzară orice amestec, de cum auziră despre ce este vorba. Dar el, Lebedev, nu se lăsă totuși descurajat și se adresă unui jurist-consult expert, un bătrîn respectabil, bun prieten și aproape binefăcător al său ; acesta fu de părere că interdicția este absolut posibilă, dar cu condiția să se găsească martori competenți care să ateste dezechilibrul mintal și demența totală, și, mai cu seamă, să se asigure protecția unor oameni influenți. Lebedev nu se descurajă nici de data aceasta și într-o zi îi aduse prințului un medic, tot un bătrîn venerabil, aflat în vilegiatură la Pavlovsk, cu ordinul Sfînta Anna la gît, ca să sondeze, cum s-ar zice, terenul, să-și facă o idee aproximativă despre starea mintală a prințului și să-și dea în mod neoficial, deocamdată părerea, înainte de a-l supune la un adevărat examen medical. Mișkin își aminti într-adevăr de această vizită și-și mai aduse aminte cum, cu o zi înainte, Lebedev încercase să-i demonstreze că era bolnav ; cum prințul refuzase categoric să cheme medicul, a doua zi chiar Lebedev i-a adus unul ca din întîmplare, venind chipurile de la domnul Terentiev, care se simte foarte rău, și pretextînd că ar vrea să-i vorbească despre bolnav. Prințul îl lăudă pe Lebedev pentru grija și atenția față de Ippolit și-l primi pe medic cu o deosebită bunăvoință. Convorbirea se concentră îndată asupra lui Ippolit ; medicul își arătă dorința să cunoască în toate amănuntele scena sinuciderii ; felul cum a istorisit-o prințul și explicațiile pe care i le-a dat l-au interesat în cel mai înalt grad. După aceea au vorbit de clima petersburgheză, de boala prințului, de Elveția, de Schneider. Tot ce-i povesti prințul și mai cu seamă expunerea asupra sistemului terapeutic al lui Schneider captivară atît de mult pe bătrînul doctor, încît își prelungi vizita, rămînînd la prinț două ceasuri în cap ; Mișkin îi oferi să fumeze țigări de calitate

excepțională, iar Lebedev, din partea lui, îl trată cu un lichior excelent, pe care îl aduse Vera. Văzînd-o, doctorul, deși om însurat și tată de copii, începu să-i îndruge tot felul de complimente, stîrnind indignarea tinerei fete. Se despărțiră prieteni. Plecînd de la prinț, medicul îi spuse lui Lebedev că dacă s-ar autoriza să fie puși sub tutelă asemenea oameni, atunci cine ar mai fi indicat să rămînă ca tutori asupra lor ? Și nici expunerea tragică a lui Lebedev în privința căsătoriei proiectate de prinț nu-l impresionează prea mult pe doctor, care, clătînînd din cap, îi răspunse cu un zîmbet șiret că asemenea căsătorii s-au mai văzut : „n-ar fi unicul caz“ ; unde mai pui că, „după cît se aude, persoana este seducătoare și de o frumusețe rară, ceea ce-i de ajuns ca să explice înflăcărarea unui om înstărit ; în afară de asta, mulțumită lui Toțki și lui Rogojin, posedă capitaluri, mărgăritare, diamante, șaluri, mobilă ; prin urmare, nu-i o partidă de lepădat ; într-un cuvînt, o asemenea alegere, departe de a fi un indiciu de prostie, arăta, dimpotrivă, la prinț o inteligență practică foarte sănătoasă, un calcul subtil și un act de o înțelepciune remarcabilă și, prin urmare, în concluzie, el ar înclina mai degrabă spre o constatare exact contrarie celei presupuse, și absolut favorabilă prințului...“ Explicația doctorului îl ului pur și simplu pe Lebedev și în consecință el încetă orice demersuri în acest sens ; iar acum, adăugă el, „acum, afară de credință și devotament, pentru care sînt gata să-mi vîrs și singele, din partea mea n-ai să vezi altceva nimic ; de aceea am și venit“.

Pe Mișkin îl distrăgea de la gîndurile lui și Ippolit, care în zilele din urmă trimitea să-l cheme la el acasă din ce în ce mai des. Familia lui se instalase într-o căsuță nu departe de vila lui Lebedev. Aici cel puțin, copiii cei mici, fratele și sora lui Ippolit, aveau cum să scape de despotismul fratelui lor mai mare, refugiindu-se în grădină ; în schimb biata căpităneasă rămînea și mai departe la discreția mofturilor și răutății tiranice a fiului ei. Mai în fiecare zi, prințul trebuia să facă pace între dînșii, și bolnavul continua să-i spună „dădaca mea“, afișînd în același timp disprețul său pentru rolul acesta de împăciuitoare. Ippolit făcea mare caz plîngîndu-se de Kolea, care îl cam neglijase în ultima vreme, fiind reținut mai întîi la căpătîiul tatălui său muribund, apoi lingă maică-sa, rămasă văduvă. La urmă, Ippolit începu să glumească pe socoteala nunții apropiate a prințului cu Nastasia Filippovna și sfîrși prin aceea că

îl jigni amarnic pe Mișkin, făcându-l să-și iasă din fire, încît acesta, supărat, încetă să-l mai viziteze. Vreo două zile după aceea, într-o dimineață, căpităneasa veni disperată să-l roage pe prinț, cu lacrimi în ochi, să poftească la ei, altminteri *ăla* îi mănîncă zilele. Ea mai adăugă că Ippolit vrea să-i destăinuiască un mare secret. Prințul cedă rugăminților căpitănesei și se duse. Era limpede că Ippolit dorea să se împace cu el, îl podidiră chiar lacrimile și, după ce plînsese, se înfurie firește și mai mult, dar nu mai îndrăzni să-și dea drumul. Starea lui se înrăutățea văzînd cu ochii și, după toate aparențele, nu mai avea multe zile de trăit. Nu era vorba de nici un secret ; se mărgini doar să-l conjure pe prinț, sufocîndu-se de emoție (poate prefăcută), să fie cu băgare de seamă și „să se ferească de Rogojin“. „E un om care nu renunță așa de ușor la ce-i al lui ; ăsta-i făcut din alt aluat decît noi ; cînd și-a pus ceva în gînd, orice-ar fi, nu mai dă înapoi“... și multe altele. Prințul încercă să-l descoasă, cerîndu-i precizări și amănunte concrete, dar Ippolit nu știa nimic precis, orientîndu-se doar după intuiția și impresiile lui personale. În sfîrșit, spre marea lui satisfacție, izbuti să-l îngrozească pe Mișkin. La început, prințul se eschivă, pe cît i-a fost posibil, să răspundă la unele întrebări prea indiscrete și zîmbi numai auzindu-l pe Ippolit că-l sfătuiește „să fugi mai bine în străinătate, căci preoți ruși găsești peste tot și ai putea să te cununi și acolo“. Dar, în încheiere, Ippolit lăsă să-i scape : „Eu, de fapt, mă tem pentru Aglaia Ivanovna ; Rogojin știe cît o iubești ; dragoste pentru dragoste ; dumneata i-ai luat-o pe Nastasia Filippovna, el o va ucide pe Aglaia Ivanovna ; deși ai renunțat acum la dînsa, totuși asta ți-ar pricinui multă suferință, nu-i așa ?“ Și, într-adevăr, cu asta Ippolit își atinse scopul : Mișkin plecă de la el distrus.

Avertismentul acesta în privința lui Rogojin căzuse chiar în ajunul nunții. În aceeași seară, prințul și Nastasia Filippovna se văzură pentru ultima oară înaintea căsătoriei lor. Tinăra femeie nu fu însă în măsură să-i redea liniștea sufletească ; în ultimul timp, dimpotrivă, ea însăși contribuia mult la starea lui de zbucium. De obicei, adică în cele cîteva zile precedente, ea se străduise din răputeri să-l înveselească ori de cîte ori se întîlneau ; era din ce în ce mai îngrijată de aerul lui abătut ; încercase chiar să-i cînte, ca să-l dispună, de cele mai multe ori însă îi povestea istorii vesele. Mai întotdeauna prințul se făcea că o ascultă cu multă plăcere ba și rîdea cîteodată cu

poftă, fermecat de verva, de sclipirile minții și de elanul plin de viață cu care știa ea să povestească atunci când o pasiona ceva ; iar pasiunea era elementul ei obișnuit. Văzându-l cum ride și dindu-și seama de impresia produsă asupra lui, Nastasia Filippovna era fericită și mândră de succesul ei. Acum însă melancolia și îngândurarea ei deveneau cu fiecare oră ce trecea tot mai vizibile. O cunoștea prea bine pe Nastasia Filippovna : altminteri, totul la ea i s-ar fi părut acum, desigur, enigmatic și de neînțeles. Dar era sincer convins că salvarea ei nu era un lucru imposibil. Nu mințise spunându-i lui Evgheni Pavlovici că o iubește sincer, din toată inima, și că dragostea aceasta semăna cu grija tandră față de un copil plăpând și bolnăvicios : te atașezi de el, pentru că ți-ar fi greu, ba și imposibil să-l lași la voia întâmplării. Se ferea să explice cuiva natura sentimentelor sale pentru această femeie ; nu-i plăcea să vorbească despre asta nici chiar atunci când discuția era greu de evitat. Nici cu Nastasia Filippovna, niciodată, stînd împreună, n-au vorbit despre „dragoste“, ca și cum și-ar fi dat reciproc cuvîntul să evite o asemenea discuție. Conversația lor, de obicei veselă și însuflețită, n-avea nimic intim, încît oricine ar fi putut lua parte la ea. Daria Alexeevna istorisea mai tîrziu că era o încîntare să-i privești și să-i ascuți în acele momente și că i se umplea inima de bucurie văzîndu-i împreună.

Pe de altă parte, acest fel de a privi starea sufletească și intelectuală a Nastasiei Filippovna îl scutea pe prinț, pînă la un punct, de a încerca să-și lămurească și multe alte nedumeriri. Acum avea în față o femeie cu totul diferită de aceea pe care o cunoscuse cu trei luni în urmă. De pildă, nu se mai mira văzînd-o așa de nerăbdătoare să se mărite cu el, deși altădată fugise de această căsătorie, despărțindu-se de el cu lacrimi, blesteme și reproșuri amare. „Înseamnă că nu-și mai face muștrări și nu se mai teme, ca atunci, că m-ar putea face nefericit“, se gîdea prințul. O încredere în sine atît de repede renăscută nu era, după părerea lui, de loc firească. Doar nu și-o fi recăpătat încrederea numai din ura pe care o nutrea față de Aglaia ? O știa capabilă de sentimente mult mai profunde. O făcea de frică pentru soarta care o aștepta alături de Rogojin ? Într-un cuvînt, toate aceste cauze laolaltă, precum și multe altele puteau determina această schimbare, desigur, dar ipoteza cea mai plauzibilă la care se opri Mișkin a fost aceea pe care de mult o bănuia ; sărmanul ei suflet bolnav era istovit.

Explicație care, deși elimina oarecum nedumeririle, nu-i asigură însă, în tot timpul acesta, nici liniștea și nici odihna de care ar fi avut atîta nevoie. Uneori părea că-și dă toată silința să nu se gîndească la nimic; mariajul apropiat, într-adevăr, i se înfățișa se pare ca o simplă formalitate lipsită de orice importanță; propriul său destin nu-l preocupa de loc. Cît despre obiecțiunile în genul celor întimpinate cu prilejul conversației avute cu Evgheni Pavlovici, se simțea absolut incapabil de a găsi vreun răspuns judicios și de aceea evita orice discuție de felul acesta.

Remarcase, de altfel, că Nastasia Filippovna știa și înțelegea prea bine ce înseamnă Aglaia pentru el. Nu lăsă să-i scape nici un cuvînt, dar el citea acest lucru pe „chipul“ ei de fiecare dată cînd ea îl surprindea pregătindu-se să meargă la Epancini încă atunci, la început. Cînd auzi de plecarea familiei Epancin, ea, pur și simplu, se luminează la față. Oricît de încrezător și de distrat era prințul, începuse totuși să-i fie teamă ca nu cumva Nastasia Filippovna să provoace vreun scandal ca s-o silească pe Aglaia să plece din Pavlovsk. Tot tîmbălăul și zvonurile iscate în jurul căsătoriei lor erau desigur alimentate întrucîtva chiar de dînsa, ca să-și irite rivala. Deoarece pe doamnele Epancin nu le prea întilneai prin oraș, Nastasia Filippovna îl luă într-o zi pe prinț în caleașca ei și porunci vizitiului să treacă chiar prin fața ferestrelor vilei lor. Pentru Mișkin a fost o surpriză îngrozitoare; își dădu seama, după obiceiul lui, prea tîrziu, abia cînd trăsura trecuse de casă. N-a spus nimic, însă două zile după aceea a zăcut bolnav. Nastasia Filippovna nu mai repetă experiența. În zilele din urmă, premergătoare cununiei, devenise foarte îngîndurată. Izbutea totdeauna, în cele din urmă, să-și alunge tristețea și-și regăsea veselia, dar mult mai potolită și mai puțin exuberantă decît înainte. Prințul se purta cu ea mai atent și mai prevenitor ca oricînd. Îi părea ciudat că n-a deschis niciodată vorba despre Rogojin. Doar o singură dată, cu vreo cinci zile înainte de nuntă, Daria Alexeevna trimise după el să vină numaidecît, pentru că Nastasia Filippovna se simțea foarte rău. Prințul o găsi într-o stare vecină cu nebunia; tresărea, țipînd speriată, tremura, striga într-una că Rogojin stă ascuns în grădină, sau chiar în vilă, că l-a văzut cu ochii ei, că o va omorî la noapte... o va înjunghia! Nu-și mai regăsi liniștea toată ziua. În seara aceea, Mișkin, trecînd pentru o clipă pe la Ippolit, află de la căpităneasă, care

tocmai atunci se întorsese din oraș, unde plecase pentru niște treburi, că Rogojin o vizitase în cursul zilei acasă, la Petersburg, interesându-se de noutățile din Pavlovsk. Prințul o rugă să-i precizeze ora și se convinse că Rogojin se afla la căpităneasă aproape la aceeași oră în care Nastasiei Filippovna i se năzărise că-l vede în grădina vilei sale. Prin urmare, totul n-a fost decît o nălucire, un miraj, și, ca să se încredințeze mai bine, Nastasia Filippovna se duse personal s-o întrebe pe căpităneasă, și răspunsul acesteia o liniști pe deplin.

În ajunul nunții, prințul, plecînd de la Nastasia Filippovna, o lăsă într-o dispoziție de activitate insufletită; croitoreasa din Petersburg îi trimisese toaleta pe care urma s-o îmbrace a doua zi: rochia de nuntă, podoabe de cap etc.; etc. Prințul nu se aștepta s-o vadă atît de pasionată de găтели; admirația lui pentru întregul ansamblu o făcu și mai fericită. Pînă la urmă însă, Nastasia Filippovna nu reuși să-și ascundă gîndul: auzise că aproape tot orașul era indignat, că niște derbedei pregăteau un șarivari cu muzică și cu versuri de circumstanță și că restul societății încuraja mai mult sau mai puțin toate astea. Și pentru că voiau cu orice preț s-o umilească, ea trebuia să țină capul mai sus ca oricînd, să-i sfideze pe toți, să-i orbească și să-i îngenunche prin eleganța și somptuozitatea veșmintelor ei: „Să zbiere, să fluiere, dacă au curajul!“ La gîndul acesta, ochii Nastasiei Filippovna scînteiau. De fapt, în sinea ei, nutrea și un alt gînd, nemărturisit: ar fi vrut ca Aglaia sau vreo persoană trimisă de ea să asiste la cununie, incognito, amestecată prin mulțime, și se pregătea să facă față cu cinste acestei eventualități. Se despărți de prinț pe la unsprezece noaptea, total absorbită de aceste gînduri. Dar nici nu bătuse miezul nopții, cînd Daria Alexeevna trimise după prinț, chemîndu-l „să vină în grabă căci e de rău“. Prințul o găsi pe logodnica lui înmuiată în iatac, pradă unei crize de nervi; plîngea și se căina năprasnic. Îi vorbiră prin ușa; multă vreme nu voi să știe de nimic; la urmă deschise, îl lăsă numai pe prinț să intre, închuiе ușa iar și-i căzu la picioare, în genunchi. (Cel puțin așa istorisi mai tîrziu Daria Alexeevna, ai cărei ochi curioși reușiseră să surprindă cîteva din amănuntele scenei).

— Ce fac? Ce fac! Ce fac eu din tine! strigă ea, îmbrățișîndu-i cu disperare genunchii.

Prințul rămase o oră întreagă cu dînsa; nu știm ce anume și-au spus unul altuia. Daria Alexeevna însă preciză că s-au

despărțit împăcați și fericiți. În noaptea aceea, prințul se mai interesă o dată de logodnica lui ; între timp însă, Nastasia Filippovna adormise. Dimineața, înainte de a se trezi din somn, mai veniră la Daria Alexeevna alți doi trimiși de-ai lui Mișkin. Cel de al treilea a fost însărcinat să-i transmită prințului că „în jurul Nastasiei Filippovna roiesc acum o mulțime de croitorese și de coafori din Petersburg ; că nu se mai resimte de loc de pe urma crizei de ieri : că e ocupată acum exclusiv de toaleta ei de mireasă, cum poate fi ocupată o asemenea frumoasă înainte de cununie, și chiar în acest moment se ține un consiliu extraordinar pentru a decide care dintre briliante și cum anume urmează să-și pună“. Vestea avu darul să-l liniștească pe Mișkin complet.

Tot ce a urmat după aceea în desfășurarea acestei nunți s-a putut afla mai pe urmă de la persoane în deplină cunoștință de cauză și din ale căror relatări demne de crezare reiese următoarea succesiune a faptelor.

Cununia fusese fixată pentru ora opt seara. Pe la ora șapte, Nastasia Filippovna era gata. Încă de la ora șase, o mulțime de curioși începură să se adune în jurul vilei lui Lebedev, dar mai cu seamă în fața casei Dariei Alexeevna ; pe la șapte, biserica era aproape plină de lume. Vera Lebedeva și Kolea nu-și mai găseau locul de grija prințului, deși erau ocupați pînă peste cap : trebuiau să pregătească cele de cuviință pentru primirea invitaților, care, după cununie, aveau să vină ca să-i felicite pe tinerii căsătoriți. De altfel, nu se așteptau la prea multă lume ; în afară de nuntași și de martori, Lebedev mai invitasese pe Ptițin, Ganea, doctorul cu decorația Sf. Anna la gît și pe Daria Alexeevna. „Ce ți-a venit să-l inviți pe doctor ? Abia l-am cunoscut“, spuse prințul lui Lebedev. „Are ordinul Sfînta Anna, e un om cu vază, impresionează“, răspunse Lebedev, vădit încîntat de ideea lui și spre hazul prințului. Keller și Burdovski, în frac și înmănușați, aveau o înfățișare destul de convenabilă ; numai că cel dintîi îl cam neliniștea pe prinț din pricina pornirilor sale belicoase cînd se uita la mulțimea de gură-cască ce se adunase în fața casei. În sfîrșit, pe la ora șapte și jumătate, Mișkin se urcă în trăsură și plecă la biserică. De remarcat că el ținea neapărat să fie respectate toate datinile și uzanțele consacrate în asemenea ocazii ; totul se făcea pe față, deschis, la lumina zilei și „cum se cuvine“. Însoțit de Keller, care arunca în dreapta și-n stînga priviri cumplite,

prințul păși în biserică, răzbind cu greu prin mulțime, în mijlocul sușotelilor și al exclamațiilor asistenței. El se refugie pentru moment în altar. Apoi Keller plecă s-o aducă pe mireasă. În fața casei Dariei Alexeevna era de două sau de trei ori mai multă lume decât la vila prințului, dar și atitudinea acestei mulțimi era poate întreit mai insolentă. Urcind scările, Keller auzi niște vociferări care îl făcură să se întoarcă, gata să rotească un discurs după vrerea inimii lui înfierbîntate, dar fu oprit la timp de Burdovski și de Daria Alexeevna, care tocmai ieșise să-i deschidă ușa; amîndoi îl apucară pe Keller și-l traseră înăuntru. Era furios și zorit. Nastasia Filippovna se ridică în picioare, se mai uită o dată în oglindă și, după cum spunea Keller mai tîrziu, observă cu un zîmbet „silit“ că era „palidă ca un cadavru“; apoi se închină pios în fața icoanei și porni. Un murmur surd de glasuri salută apariția ei pe ceardac. E drept că la început se auziră și risete, aplauze și cîteva șuierături, după o clipă însă răsunară și alte glasuri.

— Ce mîndrețe de femeie! se auzea din mulțime.

— Nu-i nici cea dintîi, nici cea de pe urmă!

— Căsătoria acoperă orice, proștilor!

— Unde mai găsești așa frumusețe, urra! răcneau cei din față.

— Prințesă! Pentru așa prințesă mi-aș vinde sufletul! strigă un conțopist. „Cu prețul vieții, noapte dăru!“⁹³.

Într-adevăr. Nastasia Filippovna ieși din casă albă ca varul; dar ochii ei mari, negri, ațintiți spre mulțime, ardeau ca niște cărbuni aprinși, și curioșii nu rezistară în fața acestei priviri: indignarea făcu loc entuziasmului. Dar iată că ușa cupeului s-a și deschis și Keller i-a întins mîna s-o susțină. cînd, deodată, ea scoase un țipăt și se repezi de pe ultima treaptă a scării drept în mijlocul mulțimii. Toți din jurul ei rămaseră inlemniți: lumea se dădu la o parte din fața ei și la cinci-șase pași de pridvor se ivi Rogojin. Prin mulțime, Nastasia Filippovna îi zărise căutătura. Alergă la dînsul ca o nebună și-l apucă de amîndouă miinile:

— Scapă-mă! Ia-mă cu tine! Unde vrei tu, chiar acum!

S-o ia în brațe și s-o ducă pînă la cupeu a fost pentru Rogojin chestiune de o clipă. Apoi scoase din portofel o hîrtie de o sută de ruble și o întinse vizitiului:

— La gară! Dacă prindem trenul, mai capeți un sutar!

După care sări în trăsură lângă Nastasia Filippovna și închise ușa cupeului. Fără să mai stea pe gânduri, vizitiul dădu bice cailor. Keller se justifica pe urmă prin stupefacția în care îl adusese o întorsătură atât de neașteptată. „Să fi avut încă o secundă, mi-aș fi venit în fire și n-aș fi îngăduit una ca asta !” spunea el, relatînd întîmplarea. Prima reacție a celor doi cavaleri de onoare a fost să sară într-o altă trăsură care staționa în apropiere și să pornească în urmărirea cupeului ; dar, pe drum, se răzgîndiră.

— E prea tîrziu ! N-ai cum s-o întorci cu de-a sila ! zise Keller.

— Și nici prințul n-ar accepta ! fu de părere Burdovski, profund zguduit.

Rogojin și Nastasia Filippovna ajunseră la timp la gară. După ce s-au dat jos din trăsură, cu un minut înainte de a se urca în vagon, Rogojin opri deodată o fată care tocmai trecea prin fața lui ; era îmbrăcată cu o mantilă de culoare închisă, cam veche, dar încă destul de prezentabilă, iar pe cap purta o broboadă de mătase.

— Îți dau cincizeci de ruble pe mantila dumitale, îi spuse scurt și-i întinse banii.

Această propunere neașteptată o zăpăci pe fată ; fără să-i mai lase timp de gîndire, îi strecură în mînă rublele și, luînd cît ai clipi mantila și broboada, acoperi umerii și capul Nastasiei Filippovna. În vagon, veșmintele ei atât de luxoase ar fi atras atenția celorlalți călători. Abia mai tîrziu înțelese fata de ce i s-au dat atîția bani pentru vechiturile ei.

Vestea răpirii Nastasiei Filippovna ajunsese cu iuțeala fulgerului la urechile lumii adunate în biserică. În momentul cînd Keller își făcea loc prin mulțime ca să ajungă la prinț, o sumedenie de oameni pe care nu-i cunoștea îl asaltară, nerăbdători să afle ce se întîmplase. Vorbeau tare, clătinau din cap, unii chiar rideau ; nimeni nu părăsea biserică ; toți voiau să vadă ce va face prințul. Aflînd vestea, se îngălbeni, dar nu arătă nici o tulburare. „Mă temeam de asta, spuse cu un glas abia deslușit, totuși nu mi-am închipuit că se va întîmpla chiar așa...” Și, după o clipă de tăcere, adăugă : „De altfel... în starea ei... este intru totul în ordinea firească a lucrurilor”. Cuvintele acestea au fost calificate mai tîrziu de Keller drept o dovadă a unei atitudini „de neasemuită înțelepciune filozofică”. Cînd prințul ieși din biserică, mulți remarcară faptul că arăta calm

și senin ca de obicei. Se grăbea desigur să ajungă cât mai repede acasă, ca să rămână singur, dar nu avu parte de așa ceva. Cîțiva dintre invitați, printre care Ptițin, Gavrilă Ardalionovici și doctorul, îl însoțiră pînă acasă și intrară după el. În afară de asta, din toate părțile vila era literalmente asaltată de curioși. Fiind încă pe terasă, prințul auzi iscindu-se o discuție violentă : Keller și Lebedev se angajaseră într-o dispută violentă cu un grup de necunoscuți care păreau a fi niște slujbași și voiau neapărat să urce pe terasă. Prințul se apropie și, după ce se informă de pricina certei, îi rugă politicos pe Lebedev și pe Keller să se dea la o parte, apoi, adresîndu-se plin de amabilitate unui domn cu înfățișare mai impunătoare și cu părul cărunț, care se afla în fruntea celorlalți, îl invită să binevoiască a-i face onoarea să vină în casă. Domnul se cam fistic, stîngerit, totuși păși pe terasă. Șapte-opt din însoțitorii lui urcară treptele în urma lui, afișînd un aer degajat ; alți amatori nu se găsiră și în curînd se auziră glasuri din mulțime care-i condamnau pe înfigăreți. Pe aceștia prințul îi pofti să ia loc pe scaune, le oferi ceai și intră în vorbă cu ei. Spre surprinderea vizitatorilor, lucrurile se petrecură într-o atmosferă sobră și de bună-cuviință. Au fost și unele încercări de a înveseli convorbirea, dirișînd-o spre „subiectul la ordinea zilei“ ; s-au pus și cîteva întrebări indiscrete, au fost strecurate și observații „provocatoare“. Dar prințul le răspunse la toți cu atîta simplitate și bunăvoință, și în același timp cu atîta demnitate și încredere în buna-credință a musafirilor săi, încît toate indiscrețiile încetară de la sine. Încetul cu încetul convorbirea căpătă un caracter serios și grav. Unul dintre domnii aceștia, agățîndu-se de o vorbă scăpată de cineva, declară cu vehemență că orice s-ar întîmpla, el nu-și va vinde moșia, ci va aștepta, căci „întreprinderile sînt mai bune decît banii“. „Iată, domnule, care este sistemul meu economic, dacă vrei să știi !“ Fiindcă se adresa prințului, acesta îl aprobă cu multă căldură, deși Lebedev îi șoptea la ureche că acest pretins proprietar, care se umflase în pene făcînd caz de avuțiile lui, nu numai că n-a avut vreodată o moșie, dar nici măcar un capăt de ață. Astfel trecu aproape o oră și în cele din urmă, după ce-și băură ceaiul, oaspeții văzură în sfîrșit că buna-cuviință nu le mai îngăduia să rămînă. La plecare, doctorul și domnul cu părul cărunț, plini de afecțiune, își luară rămas bun de la prinț ; de altfel și toți ceilalți se despărțiră cu efuziuni zgomotoase și multă căldură. S-au exprimat

urări și păreri în sensul că „e de prisos să-și facă inimă rea... poate că e mai bine chiar că s-a întâmplat așa...” etc. E drept că erau printre ei și unii mai tineri, care au încercat să ceară șampanie, dar cei mai în vîrstă îi făcură să se astîmpere. După ce, în sfîrșit, s-au retras cu toții, Keller se aplecă spre Lebedev și-i spuse : „Noi am fi ridicat, bineînțeles, un mare tărăboi, cu strigăte și bătaie și ne-am fi făcut de ris ; ar fi intervenit și poliția ; pe cînd el și-a cîștigat noi prieteni și încă ce oameni, îi cunosc doar !” La care Lebedev, care apucase să tragă binișor la măsă, scoase un suspin și rosti sentențios : „A dezvăluit pruncilor ceea ce a fost ascuns oamenilor cu judecată și înțelepților : am mai spus-o și altădată despre el, iar acum mai adaug că și pe pruncul cel nevinovat Dumnezeu l-a scăpat din prăpastie. El și toți sfinții lui !”

În sfîrșit, pe la ora zece și jumătate, îl lăsară pe prinț singur ; îl durea cumplit capul ; Kolea plecă cel din urmă, după ce-l ajută pe Mișkin să-și schimbe hainele de nuntă. Se despărțiră cu efuziuni de caldă prietenie. Kolea nu vorbi nimic despre întîmplare, dar făgădui să vină a doua zi dis-de-dimineață. Tot el spunea mai tîrziu că la despărțire prințul nu-i împărtăși nimic și, prin urmare, îi ascunsese pînă și lui intențiile sale ulterioare. Curînd nu mai rămase aproape nimeni în casă ; Burdovski se duse să-l vadă pe Ippolit ; Keller și cu Lebedev plecară și ei nu se știe unde. Numai Vera Lebedeva a mai rămas în casă, pentru a face puțină ordine și a reda astfel odăilor aspectul lor obișnuit. Înainte de plecare, aruncă o privire în camera prințului. Stătea cufundat în gînduri, cu coatele pe masă și capul în mîini. Ea se apropie încet și-l atinse pe umăr. Prințul o privi buimac și aproape un minut păru că încearcă să-și aducă aminte de ceva ; dezmeticindu-se în sfîrșit, începu să dea semne de agitație neobișnuită. Totul se redusese pînă la urmă la rugămîntea fierbinte, stăruitoare ca Vera să-i bată în ușa a doua zi, la ora șapte dimineața, întrucît trebuie să plece cu primul tren la Petersburg. Fata făgădui să-i împlinească dorința. O mai rugă la fel de stăruiitor să nu spună nimănui nimic și ea îl asigură de toată discreția ; și, în sfîrșit, în clipa cînd deschise ușa să plece, prințul o mai chemă o dată, îi luă mîinile, i le sărută, o sărută apoi pe frunte, spunîndu-i într-un fel cu totul „neobișnuit” : „Pe mîine !” Toate astea le-a povestit Vera mai tîrziu. Fata plecă, pradă unei neliniști grozave. A doua zi dimineață, după cum făgăduise, Vera bătut la ușa prin-

țului, anunțându-l că trenul de Petersburg pleacă peste un sfert de ceas. Înfățișarea senină și chiar surizătoare a lui Mișkin când i-a deschis ușa o mai liniști puțin. Se pare că nici nu se dezbrăcase peste noapte ca să se culce, dar se vedea cu toate acestea că dormise. Își făcea socoteala că ar putea să se întoarcă în aceeași zi la Pavlovsk. Vera a fost așadar singura ființă căreia prințul socoti de cuviință să-i comunice intenția lui de a pleca în oraș.

XI

După o oră, Mișkin se afla la Petersburg ; trecuse de nouă când sună la Rogojin. Urcase pe scara din față ; mult timp păru că nimeni nu auzise clopoțelul sunind. În sfârșit, ușa de la apartamentul bătrinei mame a lui Rogojin se deschise ; o slujnică în vîrstă, cu o înfățișare cuviincioasă, apăru în prag.

— Parfion Semionovici nu-i acasă, spuse ea. Pe cine căutați ?

— Pe Parfion Semionovici.

— Nu-i acasă.

Servitoarea îl privea cu o curicizitate cam prea vădită.

— Spune-mi, cel puțin, a dormit acasă astă-noapte ? Și... dacă s-a întors singur aseară ?

Slujnica îl privea mereu, fără să-i răspundă la întrebare.

— N-a venit cu dînsul... ieri, aici... către seară... Nastasia Filippovna ?

— Să nu vă fie cu supărare, dar cine sînteți ?

— Prințul Lev Nikolaevici Mișkin ; Parfion Semionovici mă cunoaște bine.

— V-am spus că nu e acasă.

Femeia își lăsă ochii în jos.

— Și Nastasia Filippovna ?

— Nu știu nimica.

— Stai, stai, puțin. Și cînd se întoarce ?

— Nici asta nu pot să știu.

Ușa se închise.

Prințul hotări să revină peste o oră. Coborînd, dădu cu ochii de portar.

— Parfion Semionovici e acasă ?

— Da, este.

— Atunci cum se face că adineauri mi s-a spus că lipsește ?

— Cineva de la dînsul v-a spus ?

— Nu, o slujnică a bătrînei mi-a spus, dar am sunat la ușa lui Parfion Semionovici și n-a venit nimeni să-mi deschidă.

— Cine știe, poate că a ieșit, răspunse portarul ; se întîmplă să plece fără să anunțe. Uneori ia și cheia cu dînsul și odăile stau zăvorțite cîte trei zile în șir.

— Ești sigur că ieri a fost pe-acasă ?

— Vezi bine c-a fost. Numai cînd intră pe ușa din față, nu știe nimeni.

— Dar Nastasia Filippovna n-o fi fost și dînsa cu el ?

— Asta nu mai știu. Nu prea se arată des pe aici ; dacă venea, o vedeam de bună seamă.

Prințul plecă și, neștiind ce să facă, se plimbă o vreme pe trotuar. La Rogojin, toate ferestrele erau închise, pe cînd cele de la apartamentul mamei sale, mai toate deschise. Era o zi senină, cu soare dogoritor de vară. Prințul traversă strada și se opri pe trotuarul de peste drum, ca să-și mai arunce o privire spre ferestre ; nu numai că erau închise, dar aproape toate aveau storurile lăsate.

A stat așa cam un minut, cînd deodată — lucru ciudat — i se păru că marginea unui stor se dă la o parte și, cît ai clipi din ochi, apare și dispare pe loc chipul lui Rogojin. Prințul mai așteaptă puțin, gata să se întoarcă și să sune din nou la ușă, dar se răzgîndi, hotărît să revină într-o oră. „Cine știe ? Mi s-o fi năzărit... poate...” își zise el.

De acolo se îndreptă repede spre vechea locuință a Nastasiei Filippovna din cartierul Izmailovski Polk. Știa că, după ce părăsise Pavlovskul la rugămintea lui, cu trei săptămîni în urmă, fusese găzduită în Izmailovski Polk, la o veche cunoștință a ei. Văduvă de învățător și mama unei familii numeroase, această venerabilă femeie dădea cu chirie un apartament destul de drăguț mobilat, ceea ce reprezenta aproape unicul său venit. Era de presupus că, revenind la Pavlovsk, Nastasia Filippovna trebuia să fi păstrat și locuința din Petersburg ; în tot cazul, nu era exclus să-și fi petrecut noaptea în această locuință, unde, fără îndoială, Rogojin o adusese în ajun. Prințul luă o birjă. Pe drum se gîndi că era mai bine să fi început cu asta și să fi încercat mai întîi acolo, dat fiind că era de necrezut ca tînăra femeie să se fi dus noaptea direct la Rogojin. Își

aminti și de vorbele portarului. cum că Nastasia Filippovna nu prea venea des în casa aceea. Dacă nici înainte nu prea îl vizita pe Rogojin, era de presupus că nici acum nu se va duce să stea la el. Dându-și astfel curaj, prințul ajunse în sfârșit în Izmailovski Polk, mai mult mort decât viu.

Spre surprinderea și dezolarea lui, văduva de învățător și vechea ei cunoștință nu numai că nu auzise nimic de Nastasia Filippovna nici în ajun și nici în ziua aceea, dar pînă și apariția prințului o socoti un fel de minune. În urma mamei năvăliră pe ușă o droaie de copii — numai fetețe la un an diferență una de alta, dintre care cea mai mare avea cincisprezece ani, iar cea mai mică șapte — și, făcînd cerc în jurul prințului, se holbară la el ca la urs. După copii se ivi și o mătușă a lor : o femeie firavă, cu fața gălbejită și cu o basma neagră pe cap : apoi apăru și bunica — o băbuță cu ochelari pe nas. Stăpîna casei îl pofti stăruior pe Mișkin să intre ca să-și mai tragă sufletul, lucru la care el nu se opuse. Mișkin ghici numaidecît că ele toate știau foarte bine cine era el și că în ajun trebuia să aibă loc nunta lui, și deci ardeau de nerăbdare să-l întrebe despre nuntă și să afle prin ce minune venise să se intereseze de Nastasia Filippovna, cînd, de fapt, ea ar fi trebuit să fie acum cu el la Pavlovsk ; dar tăceau din delicatețe. Ca să le satisfacă curiozitatea, prințul istorisi pe scurt tot ce se petrecuse. Uimirea lor fu însă atît de mare, încît prințul se văzu nevoit să dea și alte amănunte, bineînțeles cît mai sumar cu putință. La urmă, cele trei femei, profund impresionate, hotărîră în înțelepciunea lor ca, înainte de toate, el să se întoarcă la Rogojin, să bată pînă ce i-o deschide, ca să afle de la el ce-i cu Nastasia Filippovna. Iar dacă Rogojin nu va fi acasă (lucru de care trebuia să se încredințeze bine) sau dacă va refuza să răspundă, prințul ar putea să se ducă la o doamnă nemțoaică pe care Nastasia Filippovna o cunoștea și care locuia cu mama ei în cartierul Semionovski Polk ; în tulburarea ei și în dorința de a face să i se piardă urma, e posibil ca Nastasia Filippovna să se fi dus să înnopteze acolo. Prințul se ridică sleit de puteri și cu sufletul îndurerat de moarte ; mai tîrziu, ele povesteau că era „de o paloare înspăimîntătoare“ ; într-adevăr abia se ținea pe picioare. Multă vreme îi fu cu neputință să prindă sensul vorbelor ce-i răsunau în urechi din învălmășeala aceea de glasuri ; în cele din urmă, înțelese că femeile acestea se ofereau să-l ajute în căutările lui și-i cereau să le dea adresa lui

din oraș. Trebui să mărturisească adevărul — că nici n-avea locuință la Petersburg. Atunci femeile îl sfătuiră să-și ia o cameră la hotel. Prințul se gîndi puțin și le dădu adresa hotelului unde trăsesse cu cinci săptămîni în urmă și în care avusese atacul de epilepsie. Pe urmă se duse iar la Rogojin. De data aceasta, nu numai că ușa lui Parfion Semionovici nu se deschise, ci și aceea a mamei lui rămase închisă. Prințul coborî cu gîndul să-l caute pe portar; îl găsi trebăluind prin curte. Era atît de absorbit de treaba pe care o făcea, că aproape nici nu se uită la Mișkin, răspunzîndu-i în silă; totuși susținu cu toată tăria că Parfion Semionîci „a ieșit dis-de-dimineață și a plecat la Pavlovsk, așa că nu se mai întoarce azi“.

— Am să-l aștept; poate se întoarce către seară.

— Poate nici în opt zile. Cine știe?

— În orice caz, a dormit aici astă-noapte?

— Asta da...

Toate acestea dădeau de bănuît. În răstimpul dintre cele două vizite ale prințului, portarul putea foarte bine să fi primit noi dispoziții; adineauri era guraliv, iar acum cu greu îi scoteai un cuvînt din gură. Mișkin hotărî să se întoarcă după două ceasuri și chiar, de va trebui, să stea de strajă în fața casei. Pînă atunci, îi mai rămăsese o speranță; să afle ceva de la nemțoaică și plecă în grabă spre Semionovski Polk.

Dar nemțoaica nici nu prea l-a înțeles ce voia să spună. Cîteva vorbe pe care stăpîna casei le lăsă să-i scape în treacăt îi dădură a înțelege că frumoasa nemțoaică se certase cu Nastasia Filippovna cu vreo două săptămîni înainte și că de atunci nu mai știa nimic de ea și că nici nu vrea să știe, „chiar dacă s-ar mărita cu toți prinții din lume“. Mișkin se grăbi să plece. Pe drum, îi trecu prin minte că Nastasia Filippovna o fi plecat poate la Moscova, ca și rîndul trecut, și că, bineînțeles, Rogojin a urmat-o, dacă nu cumva au plecat împreună. „De-aș putea să dau, cel puțin, de vreo urmă!“ Își aminti că trebuie să-și rețină o odaie la hotel și se grăbi să se ducă în Liteinaia; aici obținu numaidecît o cameră. Omul de serviciu îl întrebă dacă vrea să mănînce. Distrat, prințul răspunse afirmativ și se necăji groaznic dîndu-și seama că pierduse cu asta vreo jumătate de ceas, și abia pe urmă se dumiri că nimic nu l-ar fi împiedicat să renunțe la gustare și să plece imediat. Avu impresia că îl năpădește o senzație ciudată, cînd se pomeni în coridorul acela întunecos și muced, o senzație care tindea chinuitor să se trans-

forme într-un gând, dar cu toate străduințele de a discerne substratul unei asemenea frământări, el nu izbuti să descopere în ce constă gândul acesta nou care se cerea cu îndărătnicie eliberat din haosul obsesiei incerte. Părăsi hotelul într-o stare de confuzie totală ; capul i se învîrtea ; încotro vrea să meargă totuși ? Și din nou porni cu mare grabă spre casa lui Rogojin.

Rogojin nu se întorsese ; trase de mai multe ori de mînerul clopoțelului, dar ușa rămase încuiată. Sună la bătrînă ; i se deschise, dar numai ca să i se spună că Parfion Semionovici lipsește și că poate nu se întoarce acasă decît peste vreo trei zile. Se simți iarăși contrariat de faptul că este privit, ca și mai adineauri, cu aceeași căutătură plină de curiozitate sălbatică. Pe portar nici nu-l mai găsi de astă-dată. Ieșind din curte, traversă strada ca și rîndul trecut și, cu ochii mereu ațintiți spre ferestre timp de o jumătate de ceas, poate chiar mai mult, se plimbă pe trotuar, în bătaia dogoritoare a soarelui ; de data aceasta, însă, nu mai surprinse nici o mișcare : ferestrele nu se deschiseră, storurile albe rămîneau nemișcate. Rămase definitiv la convingerea că se înșelase, desigur, mai adineauri cînd i se păru că Rogojin se uită la el prin fereastră ; și chiar dacă cineva ar fi privit din dosul perdelei, în orice caz n-ar fi avut cum să-i deslușească fața prin geamurile astea pîcloase, neșterse de multă vreme ; înviorat la gândul acesta, prințul plecă din nou spre Izmailovski Polk, unde-l aștepta văduva de învătător.

Între timp ea cutreierase orașul, vizitînd vreo trei-patru case ; trecuse și pe la Rogojin — zadarnic ! Nicăieri nu aflase nimic. Prințul o ascultă tăcut, apoi intră în odaie și, luînd loc pe canapea, năuc, își plimbă privirea asupra celor din jur ca un om care nu înțelege ce i se spune. Lucru ciudat ; ba era foarte atent și dădea dovadă de un spirit de observație neobișnuit, ba devenea dintr-o dată foarte distrat. Cei din casa văduvei povesteau mai tîrziu că s-au mirat cu toții în ziua aceea cît de ciudat era prințul, și „se prea poate că încă de atunci boala lui începu să se manifeste“. La urmă, se sculă și ceru să vadă locuința Nastasiei Filippovna. Acest apartament se compunea din două odăi mari, luminoase, înalte, frumos mobilate, și pentru care plătea o chirie destul de mare. Tot după rela-tările de mai tîrziu ale acestor trei doamne, prințul examină fiecare obiect din amîndouă odăile ; văzu pe măsută o carte deschisă : era un roman francez, *Madame Bovary* ; îndoi colțul

paginii la care rămăsese deschisă cartea, ceru voie s-o ia la el și, cu toate că i se atrase atenția că volumul era împrumutat de la o bibliotecă publică, îl virî fără să se sinchisească în buzunar. Așezîndu-se lângă o fereastră deschisă, dădu cu ochii de o măsuță de joc de cărți, pe care erau mîzgălite cu cretă niște cifre ; se interesă cine obișnuia să joace. I s-a spus că, de cînd Nastasia Filippovna se întorsese de la Pavlovsk la Petersburg, luase obiceiul să facă în fiecare seară cîte o partidă de cărți cu Rogojin. Jucau popa-prostu, stos, preferans, whist și alte jocuri. Tînăra femeie s-a plîns că se plictisește de moarte pentru că Rogojin nu știa să întrețină o conversație și stătea seri întregi fără să deschidă gura ; venind a doua zi, el scoase fără vorbă din buzunar un pachet de cărți de joc și Nastasia Filippovna, care mai tot timpul era tristă și vărsa lacrimi, prinse a rîde și așa au început să joace cărți seară de seară, ca să omoare timpul. Prințul întrebă unde erau cărțile cu care jucau. I s-a explicat că Rogojin obișnuia să aducă în fiecare seară cîte o pereche de cărți noi, pe care la plecare le lua cu el.

Cele trei femei îl sfătuiră să se mai ducă o dată pe la Rogojin și să bată în ușă mai tare, dar nu chiar acum, ci mai tîrziu, la căderea nopții, „cine știe, poate că de data aceasta va da de el“. În ce o privește, văduva de învățător se oferi să se repeadă între timp la Pavlovsk : s-ar putea, își dădu ea cu părerea, ca Daria Alexeevna să știe ceva. În tot cazul îl rugă pe prinț să revină pe la zece seara, pentru a pune la cale împreună ce aveau de făcut a doua zi. Zadarnice însă au fost toate încercările lor de a-l liniști, de a-i da curaj, prințul era pradă deznădejdiei. Cu sufletul apăsător de o tristețe cumplită, se duse pe jos spre hotel. Petersburgul, prăfuit și sufocant în timpul verii, îl strivea ca în chingi ; își făcea cu greu drum printre oameni cu fețele aspre, oameni beți ; privirea-i luneca absentă pe chipul lor și cine știe cît o fi ocolit pînă să ajungă la hotel : se înserase aproape de tot cînd intră în camera lui. Hotărî să se odihnească puțin, ca apoi s-o pornească din nou la Rogojin, după cum fusese sfătuit. Se așeză pe canapea, sprijinindu-și capul între palme și rămase adîncit în gînduri.

Cît timp a stat astfel și la ce s-a gîndit în tot timpul acesta e greu de spus. Se temea de prea multe și teama aceasta o resimțea dureros și chinuitor. Rînd pe rînd își aminti de Vera, apoi de Lebedev, care poate știa ceva din toată întîmplarea asta ; și chiar dacă nu știa nimic, era totuși mai în măsură decît

el să afle cum stau lucrurile. Apoi se gîndi la Ippolit și-și aduse aminte că în ultimul timp Rogojin îl vizitase de mai multe ori. Din momentul acela gîndul la Rogojin puse cu desăvîrșire stăpînire pe el ; îl revăzu așa cum îi apăruse acum de curînd la înmormîntarea generalului Ivolghin ; cum îl întîlnise în parc ; în sfîrșit, rețrăi scena din coridor, cînd Rogojin, ascuns într-un colț, îl aștepta înarmat cu un cuțit. Își aminti cum îi luceau ochii în întuneric. Și deodată tresări : gîndul nedeslușit ce stăruia zadarnic în creierul său chinuit răsări brusc, revelîndu-se cu toată claritatea.

Gîndul acesta se contura deocamdată astfel : dacă Rogojin se află aici, la Petersburg, și pentru moment evită să dea ochi cu el ori se ascunde, va sfîrși negreșit prin aceea că va veni la el, cu intenții bune sau rele, fie chiar așa cum venise și data trecută. Dacă pentru un motiv oarecare Rogojin ar avea nevoie de el, unde ar putea să-l caute, decît tot aici, în coridorul acesta ? Nu-i cunoaște nici un fel de adresă : prin urmare e firesc să presupună că el a tras la același hotel ; oricum, va încerca să vadă dacă nu cumva e aici... în cazul cînd ar simți o mare nevoie de dînsul. Și, cine știe, poate că într-adevăr va simți o mare nevoie să-l caute ?!

Astfel judeca prințul, și raționamentul acesta i se părea, nu se știe de ce, perfect valabil. N-ar fi știut să găsească însă nici un răspuns, dacă ar fi mers mai departe cu întrebările : „Pentru ce, de pildă, își închipuia că Rogojin trebuie neapărat să aibă nevoie de el și de ce este exclus ca, în cele din urmă, să nu se întîlnească ?” Și gîndul lui se depăna mai departe, devenind tot mai obsedant : „Dacă e fericit — nu vine, dacă e nefericit — vine cît de curînd, și sînt sigur că acum e nefericit...”

Avînd o asemenea convingere, ar fi trebuit, firește, să rămînă la hotel și să-l aștepte pe Rogojin ; dar, ca și cum i-ar fi fost imposibil să suporte această nouă idee a sa, prințul sări ca ars de pe scaun și, apucîndu-și pălăria, ieși din cameră. Coridorul era cufundat în întuneric. „Și dacă el apare acum deodată din colțul acela și mă oprește pe scară ?” îi trecu prin minte, ca fulgerul, în timp ce se apropia bijbiind de locul cu pricina. Dar nu apăru nimeni. Trecu apoi pe sub bolta porții și, ajungînd pe trotuar, se uită nedumerit la mulțimea de oameni care, după asfințitul soarelui, năvăliseră în stradă (cum se întîmplă de obicei la Petersburg în timpul caniculei) ; pași

i se îndreptară în direcția străzii Gorohovaia. La vreo cincizeci de pași de hotel, la cea dintâi răspîntie, cineva din mijlocul mulțimii îl apucă ușor de braț și, plecîndu-se la ureche, îi spuse încet :

— Lev Nikolaevici, vino cu mine, frate. am nevoie de tine. Era Rogojin.

Lucru ciudat, de bucurie prințul începu să-i povestească de zor, bîlbîindu-se, bolborosind cuvintele și înghițindu-le sfîrșitul, cum îl așteptase adineauri în coridor, la hotel.

— Am fost pe acolo ; să mergem.

Acest răspuns neașteptat îl uimi pe Mișkin ; dar uimirea aceasta surveni cel puțin după vreo două minute, cînd își dădu seama de ciudata coincidență. În aceeași clipă îl cuprinse teama și începu să-l observe cu atenție pe Rogojin. Acesta mergea cu vreo jumătate de pas înaintea lui, privind drept în față, fără să-și arunce ochii spre trecători, și totuși ocolindu-i cu o prudență automată.

— De ce n-ai întrebat... de mine, dacă ai fost la hotel ? se interesă deodată prințul.

Rogojin se opri, se uită la el cu privirea absentă și, ca și cînd n-ar fi auzit întrebarea, îi spuse :

— Uite ce, Lev Nikolaevici, mergi tu așa drept înainte, pînă acasă la mine, înțelegi ? Eu trec pe partea cealaltă. Dar ține-te în pas cu mine, ca să ajungem în același timp...

Spunînd vorbele acestea, trecu strada și, cînd ajunse pe celălalt trotuar, își întoarse capul să vadă dacă prințul îl urmează. Văzîndu-l pe Mișkin că a rămas locului și se uită la el cu ochii holbați de uimire, făcu semn cu mîna în direcția străzii Gorohovaia și porni mai departe, întorcînd mereu capul și făcîndu-i semne să-l urmeze. Părea mulțumit de faptul că Mișkin l-a înțeles, rămînînd pe celălalt trotuar. Prințul se gîndi că Rogojin schimbă trotuarul pentru că pîndește pe cineva și nu vrea să-l scape. „Nu înțeleg, de ce nu mi-a spus și mie la cine să iau seama ?“ Făcură astfel vreo cinci sute de pași, și deodată prințul începu să tremure din tot corpul. Deși mai rar, Rogojin își întorcea capul din cînd în cînd ca să se uite în urmă. Nemaiputînd rezista, Mișkin îi făcu semn cu mîna să vină la el. Acela trecu îndată strada, apropiindu-se de prinț.

— Nastasia Filippovna e la tine ?

— La mine.

— Adineauri tu erai la fereastră, privindu-mă din dosul perdelei ?

— Da... eu...

— Și de ce ?...

Dar prințul nu mai știu ce să întrebe mai departe și nici cum să-și termine întrebarea începută ; de altfel inima îi zvîcnea așa de tare, încît îi venea greu să vorbească. Rogojin tăcea și el, privindu-l ca adineauri, cu aceeași îngîndurare absentă.

— Și acum, mă duc, spuse el deodată, pregătindu-se să traverseze din nou strada ; tu mergi înainte, pe partea asta. Pe stradă trebuie să mergem separat... e mai bine pentru noi... ai să vezi de ce...

Cînd, în sfîrșit, au ajuns, fiecare de pe alt trotuar, în strada Gorohovaia, îndreptîndu-se spre casa lui Rogojin, prințul simți din nou cum i se taie picioarele, încît abia se mai tira împlîcîndu-se. Era aproape de orele zece seara. Ca și adineauri. ferestrele apartamentului bătrînei erau deschise ; la Rogojin erau închise, iar storurile lăsate în jos păreau încă și mai albe în întunericul de afară. Mișkin părăsi trotuarul și dădu să traverseze strada, în timp ce Rogojin urca treptele scării, făcîndu-i mereu semne să se apropie. Prințul îl ajunse din urmă.

— Nici portarul nu știe că m-am întors acum acasă. Adineauri, ieșind, i-am spus că plec la Pavlovsk și tot așa i-am lăsat vorbă și mamei, șopti el cu un zîmbet șiret, aproape satisfăcut ; o să intrăm fără să ne audă nimeni.

Era cu cheia în mînă. Urcînd treptele, se întoarse către prinț și-i făcu un semn cu degetul să umble cît mai încet. După ce deschise fără zgomot ușa de la apartamentul lui, își introduse înăuntru musafirul, se strecură și el cu precauțiune, încuie ușa și virî cheia în buzunar.

— Vino, spuse el în șoaptă.

Începuse să-i vorbească în șoaptă încă din momentul cînd se întîlniră pe trotuarul de pe Liteinaia. Cu tot calmul lui aparent, se simțea că e în prada unei profunde tulburări launtrice. Cînd ajunseră în sala vecină cu cabinetul său, Rogojin se apropie de fereastră și-i făcu un semn tainic prințului să vină lîngă el.

— Vezi, cînd ai sunat adineauri la mine, eram aici și am ghicit îndată că tu ești ; m-am apropiat de ușă, umblînd în virful picioarelor, și te-am auzit vorbind cu Pafnutievna. O

dădăcisem încă de cu ziua ce are de făcut ; i-am dat poruncă tare să spună oricui o veni să mă vadă, tu personal ori altcineva din partea ta, sau în sfârșit oricine o fi, că nu sînt acasă, dar mai cu seamă să nu sufle o vorbă dacă vii tu să mă cauți, și i-am spus și cum te cheamă. Cînd ai plecat, mi-am zis : n-o fi rămas cumva în stradă și stă acum la pîndă ? Am venit la fereastra asta, am ridicat un pic storul și, ce să vezi, stăteai pe trotuarul din față și te uitai drept la mine... Așa a fost.

— Dar unde-i... Nastasia Filippovna ? întrebă prințul cu voce sugrumată.

— E... aici, răspunse încet Rogojin, după o clipă de șovăire.

— Unde, unde este ?

Rogojin ridică ochii spre Mișkin, țintuindu-l cu o privire grea :

— Vino cu mine...

Vorbea tot în șoaptă, fără grabă, rar și cu un aer mereu îngindurat. Chiar și atunci cînd povestea despre stori, îngîndurarea aceasta stranie lăsa impresia că prin ceea ce spune și peste sensul cuvintelor rostite voia să mai spună și altceva.

Intrară în cabinet. Această încăpere suferise oarecare schimbări de la vizita prințului. O draperie grea de mătase verde, întinsă de la un capăt la celălalt al odăii, ascundea un iatac unde se afla patul lui Rogojin ; avea cîte o intrare de fiecare parte, dar în momentul acela draperia cea grea acoperea și aceste intrări. Totul era cufundat în întuneric ; nopțile „albe“ petersburgheze începeau să fie mai puțin luminoase și, dacă n-ar fi fost lună plină, cu mare greutate s-ar fi putut desluși ceva în întunecosul apartament al lui Rogojin, mai ales acum, cînd storiurile erau lăsate. E drept că fețele acestor doi oameni se mai distingeau, dar nu îndeajuns de lămurit. Rogojin era palid ca de obicei ; în ochii ațintiți asupra prințului încremenise o licărire de lumină.

— De ce nu aprinzi o luminare ? spuse Mișkin.

— Nu, nu trebuie, răspunse Rogojin și, apucîndu-l de braț, îl făcu să se așeze ; apoi luă un alt scaun și se așeză și el în fața prințului, atît de aproape, încît genunchii lor mai că se atingeau. Între ei, puțin la o parte, se afla o măsută rotundă. Să stăm puțin așa ! îl îndemnă el pe Mișkin cu un glas rugător. Urmă o clipă de tăcere. Am bănuir că ai să tragi la hotelul acela. Și cum se întîmplă desecri, în loc să treacă direct la subiectul principal al conversației, începu prin amănunte lăturalnice, de

ordin secundar. Cînd am intrat însă în coridor, mi-am zis : „Poate că și el acolo mă așteaptă în clipa aceasta, cum îl aștept și eu aici ?” Ai fost la văduva aceea ?

— Da, abia mai putu să îngăime prințul, atît de tare îi bătea inima.

— Mi-am închipuit și asta. Apoi m-am gîndit că au să înceapă să pâlăvrăgească... Ia, mai bine, mi-am zis eu, să-l aduc la mine, ca să petrecem noaptea asta împreună...

— Rogojin ! Unde-i Nastasia Filippovna ? șopti deodată prințul și se sculă tremurînd din toate încheieturile. Rogojin se ridică și el.

— E acolo, șopti el, arătînd cu capul spre draperie.

— Doarme ? întrebă Mișkin în șoaptă.

Din nou Rogojin îl privi țintă ca adineauri.

— Poate că e mai bine să intrăm chiar acum !... Numai că tu... fie, să mergem !

Dădu la o parte draperia, se opri și se întoarse către prinț.

— Intră, îi spuse, invitîndu-l cu un gest să treacă înainte. Prințul se supuse.

— E întuneric beznă, observă el.

— Se vede de ajuns ! murmură Rogojin.

— De abia deslușesc... patul.

— Du-te mai aproape, îl îndemnă încet Rogojin.

Prințul mai făcu vreo doi pași și se opri. Își încordă privirea un minut-două, fără să zărească ceva. Stînd așa lîngă pat, nici unul nu era în stare să rostească un cuvînt ; prințului îi bătea inima să-i spargă pieptul, încît părea că bătăile ei se aud în liniștea de mormînt a încăperii. În cele din urmă, ochii i se deprinseră cu întunericul și izbuti să distingă contururile patului. În așternut dormea cineva un somn adînc și fără de mișcare : nu se auzea nici cel mai mic foșnet, nici o răsufflare. Un cearșaf alb acoperea capul persoanei culcate, iar membrele i se profilau în contururi abia deslușite ; numai forma trupului arăta că acolo zăcea lungit un om. Împrejur era o mare dezordine : pe pat, pe fotolii, pe jos, peste tot erau aruncate în neorînduială tot felul de obiecte vestimentare : o rochie superbă de mătase albă, flori, panglici. Pe măsuta de lîngă căpătîii sclipeau împrăștiate diamantele așa cum au fost scoase... La picioare, o grămăjoară de dantele spumoase zăcea ghem, iar pe albul lor imaculat, ieșind de sub cearșaf, se zărea vîrfurile unui picior gol : acest picior părea al unei statui de marmură și imobilitatea

lui era înspăimântătoare. Prințul privea incremenit și, cu cit privea mai mult, simțea că liniștea din încăpere devine tot mai nemișcată — o liniște de mormînt. O muscă se stirni bîzîind deasupra patului și se potoli apoi la căpătii.

Prințul tresări.

— Să mergem, îl atinse de braț Rogojin. Ieșiră din iatac și se așezară din nou pe aceleași scaune, unul în fața celuilalt. Prințul tremura din ce în ce mai nestăpînit și nu-și lua privirea întrebătoare de la fața lui Rogojin.

— Văd, Lev Nikolaevici, rosti acesta în sfîrșit, că tremuri ca o vargă ; aproape ca atunci cînd te apucă criza, ții minte cum s-a întîmplat cu tine la Moscova ? Sau cum a fost odată înainte de atac. Nici nu știu, zău, ce să mă fac cu tine acum...

Mîșkin ascultă cu atenție încordată, străduindu-se să înțeleagă și privindu-l pe Rogojin drept în față cu aceeași întrebare mută în ochi.

— Tu ? întrebă el arătînd cu un semn din cap perdeaua.

— Da... eu... răspunse în șoaptă Rogojin, lăsîndu-și capul în jos.

Tăcură vreme de cinci minute.

— Pentru că, mă gîndesc, reîncepu deodată Rogojin, ca și cînd nu și-ar fi întrerupt vorba de mai înainte, pentru că, dacă îți vine criza acum, și atacul, și țipătul cu siguranță va fi auzit din stradă sau din curte, va da de bănuiră și atunci vor bate în ușă, vor intra... pentru că toți mă cred plecat. Nici luminare n-am aprins, ca nu cumva din curte sau din stradă să se bănuiască ceva. Fiindcă atunci cînd plec, îmi iau cheile cu mine și uneori, trei-patru zile, nimeni în lipsa mea nu intră aici, nici chiar pentru dereticat ; așa e rînduiala mea. De aceea, va să zică, pentru că nu trebuie să afle nimeni că în noaptea asta stăm aici...

— Ia stai, întrerupse prințul, adineauri, cînd am stat de vorbă cu portarul și cu bătrînica aceea, i-am întrebat și de Nastasia Filippovna, dacă n-a rămas peste noapte aici. Deci, au și aflat ceva de la mine.

— Știu că i-ai întrebat. Eu îi spuseseam Pafnutievnei că Nastasia Filippovna a trecut ieri pe aici, că n-a stat decît zece minute și, după aceea, tot ieri, care va să zică, a plecat la Pavlovsk. Așadar, nu știe nimeni că ea a rămas peste noapte la mine. Aseară am intrat cu ea tot așa pe furiș, ca și adineauri noi amîndoi. Încă pe drum mă gîndeam că poate n-are să vrea

să intre pe ascuns — aş, de unde ! Vorbea în şoaptă, strecurându-se în vârful picioarelor şi adunându-şi poalele în mână ca să nu foşnească ; pe scară mă ameninţă cu degetul că, adică, să nu fac zgomot. Tot de tine îi era teamă. În tren era aproape nebună, aşa intrase frica-n ea ; a ținut morţiş să rămână peste noapte aici, la mine ; am vrut s-o duc la locuinţa ei, la văduva aceea — nici n-a voit să audă ! „Acolo mă găseşte el, îmi zice, de cu zori o să vină să mă caute ; ascunde-mă la tine, iar mâine, cu cel dintîi tren, plecăm la Moscova“ ; pe urmă mi-a vorbit că de acolo o să plecăm la Orel ; şi înainte să adoarmă, tot de Orel vorbea...

— Stai, Parfion, şi ce vrei să faci acum ? Ce-ai de gînd ?

— Mă gîndesc ce mă fac cu tine ? Tremuri într-una. Rămînem peste noapte aici, împreună. Alt aşternut afară de acela nu am ; m-am gîndit să iau pernele de la cele două canapele şi să le aşez lingă draperie, ca să ne culcăm jos, aşa, alături. Pentru că dacă vin să caute, să scotocească, numaidecît or să dea de ea şi or s-o ducă de aici. Au să mă întrebe şi am să le spun tot... şi or să mă ducă îndată şi pe mine. Las' să odihnească acum aici, aproape de noi, lingă mine şi lingă tine...

— Da, da ! aprobă prinţul cu înflăcărare.

— Aşadar, nu trebuie să afle nimeni, şi nu lăsăm s-o ducă de aici.

— Nu, nu, pentru nimic în lume ! Nu, nu !

— Aşa m-am gîndit şi am hotărît : să n-o dăm, frate, să n-o dăm nimănui, nici în ruptul capului ! O păzim toată noaptea, fără să facem zgomot. Am stat toată ziua lingă ea, numai dimineaţa am ieşit pentru o oră, şi pe urmă, seara, ca să te caut. Mă tem însă de un lucru : să nu se pornească duhoarea, e o căldură înăbuşitoare. Se simte ceva, sau nu ?

— Poate că se simte, nu ştiu. Spre ziuă o să se simtă, cu siguranţă.

— Am înfăşurat-o într-o muşama bună, americană, pe deasupra am întins un cearşaf şi am aşezat alături patru sticle destupate cu soluţie Jdanov ; sînt şi-acum acolo...

— Întocmai ca... la Moscova ? ⁹⁴

— Ştii, pentru duhoare. Şi de-ai vedea cum doarme !... Mîine, cînd s-o crăpa de ziuă, să te uiţi. Dar ce ai ? N-ai putere nici măcar să te scoli ? întrebă cu grijă Rogojin, văzînd că prinţul tremura aşa de tare, încît nu era în stare să se ridice de pe scaun.

— Mi s-au tăiat picioarele, murmură prințul; de spaimă, știu... Să-mi treacă spaima... și mă ridic...

— Stai așa pînă aștern pentru noi și... pe urmă te culci... mă culc și eu alături... și o să ascultăm... pentru că eu, frate dragă, nu știu încă... nu știu ce o să fie, acum nu-mi pot da seama și de aceea îți spun dinainte, ca să știi.

Mormăind aceste vorbe neînțelese, Rogojin se apucă să întindă pe jos așternutul. Se prea poate că încă de dimineață se gîndise la un asemenea culcuș. Noaptea trecută se culcase pe una din canapele, dar acolo nu încăpeau doi, și acuma ținea numaidecît să stea culcați amîndoi alături. Iată de ce, luînd perne de mărimi diferite, de pe cele două canapele, le transportă nu fără efort prin toată odaia și le așează de-a lungul draperiei. O dată sfîrșită operația, e apropiat de prinț, îl luă de braț cu o duioșie plină de exaltare, ajutîndu-l să se ridice de pe scaun, și-l duse lingă așternut. Prințul se simțea acum în putere să umble și singur, semu că „spaima“ începuse să-i dispară; totuși tremura într-una.

— Pentru că să știi, frățioare, începuse iar Rogojin, după ce îl culcă pe Mișkin pe perna din stînga, cea mai bună, iar el, fără să-și scoată haina, se întinse pe cea din dreapta și-și puse miinile sub cap, acum e cald, și duhoarea... vezi bine... Mă tem să deschid ferestrele; sînt atîtea ghivece cu flori în apartamentul mamei, și răspîdesc un parfum minunat; mă gîndeam să le aduc aci, dar Pafnutievna ar bănuia ceva, pentru că e tare iscoditoare.

— E iscoditoare, confirmă prințul.

— Să cumpăr flori și s-o acopăr toată? Dar mă gîndesc, frate, ni s-ar rupe inima de durere... s-o vedem așa între flori...

— Ascultă... spuse prințul buimac, căutînd parcă să-și amintească ce voia să întrebe și pierzîndu-și iar firul gîndurilor, spune-mi, cu ce ai?... Cu un cuțit? Chiar cu acela?

— Cu acela...

— Mai stai! Aș vrea să te mai întreb ceva, Parfion... am multe întrebări să-ți pun... ai să-mi povestești de la început totul... ca să știu... dar, mai întii, spune-mi: aveai de gînd s-o omori înainte de nuntă, înainte de cununia noastră, în fața bisericii, s-o omori cu o lovitură de cuțit? Așa ai vrut să faci?

— Nu știu dacă așa voiam să fac sau nu... răspunse sec Rogojin, surprins oarecum de întrebare, al cărei tilc nu-l putea pătrunde.

— N-ai luat niciodată cuțitul cu tine la Pavlovsk ?

— Nu, niciodată. Cît despre acest cuțit, iată ce pot să-ți spun, Lev Nikolaevici, adăugă Rogojin după o pauză, l-am scos azi-dimineață dintr-un sertar unde-l pusesem bine, căci totul s-a întîmplat în dimineața asta, între orele trei și patru. A stat pînă atunci tot timpul aici la mine, vîrit într-o carte... Și... și... iată ce mă minunează : cuțitul a pătruns aproape în întregime... vreo opt centimetri... drept sub sînul stîng... și de-abia dacă a curs sînge pe cămașă, ca o jumătate de lingură, nu mai mult.

— Da, da, da, se ridică brusc prințul, pradă unei emoții teribile, rămînînd pe jumătate în capul oaselor, sprijinit cu mîinile pe saltea ; da, da, știu, am citit undeva despre asta... e ceea ce se numește o hemoragie internă... Cîteodată nu curge de loc, nici o picătură, cînd lovitura nimereste drept în inimă...

— Sst, auzi ? întrerupse brusc Rogojin, săltîndu-se speriat în capul oaselor. Auzi ?

— Nu ! răspunse tot așa de repede și speriat prințul, cu ochii țintă la Rogojin.

— Umblă cineva ! Auzi ? În sală..

Amîndoi ascultară.

— Aud, șopti cu convingere prințul.

— Umblă cineva ?

— Da, umblă.

— Dacă am pune zăvorul ?

— Să-l punem...

Se duseră să împingă zăvorul, pe urmă se culcară din nou.

Urmă o lungă tăcere.

— A, da ! începu deodată Mișkin în șoaptă febrilă, de parcă l-ar fi străfulgerat un gînd, pe care se temea grozav să nu-l scape, ridicîndu-se în capul oaselor. Da... voiam să te-ntreb... cărțile de joc !... Cărțile acelea... Jucai, se spune, cărți cu ea ?

Rogojin nu răspunse imediat la această întrebare.

— Da, jucam, rosti el, în sfîrșit.

— Și unde-s... cărțile ?

— Le am la mine... strecură printre dinți Rogojin, după o nouă tăcere și mai prelungă decît cea dintîi. Iată-le...

Scoase din buzunar un pachet de cărți, învelite într-o foaie de hîrtie, și le întinse prințului. Acesta le luă, dar acum cu un fel de nedumerire. Un sentiment nou, exasperant de trist și apăsător îi strînse inima ; înțelese deodată că tot ce spunea

el, tot ce făcea, nu era nici ce ar fi trebuit să spună, nici ce ar fi trebuit să facă; cărțile acestea pe care le ținea în mână și pe care le aștepta cu atîta bucurie acum nu mai pot ajuta la nimic, la nimic. Se ridică drept în picioare și cu groaza cui-bărită în suflet își plesni una de alta palmele. Întins și nemișcat pe așternutul de pe podea, Rogojin părea că nici nu observă gestul lui; în momentul acela nu vedea și nu auzea nimic; doar ochii lui larg deschiși și imobili scînteiau în întuneric. Prințul se așează pe un scaun, continuînd să-l privească cu groază. Se scurse cam o jumătate de oră în tăcere și deodată Rogojin, uitînd parcă de consemnul că trebuie să vorbească încet, strigă, înecîndu-se în hohote de rîs.

— Ofițerașul, ofițerașul... îți aduci aminte cum l-a lovit ea peste mutră, atunci la concertul de promenadă din parc? Îți amintești? Ha, ha, ha! Și cum sărise cadetul acela... cadetul, cadetul...

Cuprins de un nou acces de groază, prințul sări iarăși de pe scaun. Cînd, în cele din urmă, Rogojin se potoli (și se potoli tot așa de brusc), Mișkin se aplecă cu blîndețe asupra lui, se așează alături și, respirînd greu, cu inima bătînd tare, gata parcă să-i spargă coșul pieptului, se apucă să-i scruteze chipul. Rogojin nu-și întoarse capul spre el, ca și cum ar fi uitat cu desăvîrșire de prezența lui. Prințul îl privea țintă și aștepta; timpul trecea; se lumina de ziuă. Cîteodată, întretăind liniștea, Rogojin bolborosea cu glas tare cuvinte răzlețe, fără șir; din cînd în cînd scotea strigăte stridente, urmate de hohote de rîs. Atunci prințul întindea spre el mîna-i tremurătoare, îi atîngea încet capul, îi dezmierda părul și obrajii... era tot ce putea face! Începuse iarăși să tremure din tot trupul, și iarăși părea că i se taie picioarele. O senzație cu totul nouă o senzație de nesfîrșită durere îi copleșea inima. Între timp, se făcuse ziuă. Dobcîrit de oboseală și de deznădejde, prințul își lăsă capul pe pernă, lipindu-și fața de chipul palid și nemișcat al lui Rogojin; lacrimile îi curgeau, prelingîndu-se pe obrazul lui Rogojin; dar poate că nici nu-și mai simțea propriile lacrimi, nemaiavînd de fapt nici el conștiința lucrurilor...

Și cînd, după mai multe ceasuri, ușa a fost deschisă, cei care intrară în odaie îl găsiră pe asasin lipsit de cunoștință, într-o criză de delir. Lîngă el ședea nemișcat pe așternutul improvizat prințul Lev Nikolaevici, cu fața încremenită parcă și cu gura încheștată. Și doar atunci cînd bolnavul, cu capul

înfierbîntat și în neștire, izbucnea în țipete, el se grăbea să-l aline, netezindu-i cu mîna tremurîndă părul și obrazii, voind parcă să-l mîngie și să-l ogoiască. Dar nu pricepea nimic din întrebările ce i se puneau și nu mai recunoștea pe nimeni din jurul său. Și chiar dacă Schneider însuși ar fi venit din Elveția și ar fi văzut în momentul acela pe fostul său elev și pacient, amintindu-și de starea în care se găsea cîteodată prințul în primul an de tratament în sanatoriul său, ar fi dat acum descurajat din mînă și ar fi spus, probabil, ca și atunci : „Idiot !“

XII

EPILOG

Plecînd în grabă la Pavlovsk, văduva învățătorului se duse de-a dreptul la Daria Alexeevna, care era într-o mare neliniște după întîmplările din ajun, și-i povesti cele ce aflate de la prinț, făcînd-o astfel să-și piardă cumpătul de groază. Amîndouă hotărîră de îndată să intre în legătură cu Lebedev, care, în calitatea lui dublă de gazdă și prieten al prințului, era și el foarte agitat. Vera Lukianovna povesti tot ce știa. La sugestia lui Lebedev, hotărîră să plece fără zăbavă toți trei la Petersburg, ca să preîntîmpine cît mai grabnic „nenorocirea care s-ar putea întîmpla“. Drept urmare, a doua zi, pe la unsprezece de dimineață, poliția descinse la locuința lui Rogojin, însoțită de Lebedev, de cele două doamne și de fratele lui Rogojin, Semion Semionovici, care locuia într-o altă aripă a clădirii. De cel mai mare ajutor a fost depoziția portarului, care declarase că l-a văzut aseară pe Parfion Semionovici, împreună cu un însoțitor, intrînd parcă pe furiș în casă prin ușa din față. După această mărturie, autoritățile n-au mai ezitat să forțeze ușa, care, în ciuda repetatelor somații și apeluri ale soneriei, nu se deschisese.

Timp de două luni Rogojin se zbătu între viață și moarte, doborît la pat de o violentă congestie cerebrală, iar după ce își reveni, urmară ancheta și judecata. El făcu mărturisiri complete, absolut sincere, precise și pe deplin edificatoare asupra crimei săvîrșite, pe baza cărora prințul a fost scos din cauză chiar de la începutul anchetei. În tot timpul procesului,

Rogojin a păstrat tăcerea. Nu l-a contrazis pe avocatul său, om dibaci și bun orator, în timp ce acesta demonstra cu multă logică și claritate că săvârșirea crimei se datorează unei afecțiuni cerebrale de care acuzatul fusese atins de mai mult timp, în urma unor mari dezamăgiri și suferințe morale. Dar Rogojin nu mai adăugase nimic de la el, nu spusese nici un cuvânt în sprijinul acestei pledoarii de dezvinovățire și încă o dată în fața completului de judecată, ca și înainte în fața judecătorului de instrucție, se mărginise să povestească cu multă claritate și precizie pînă în cele mai mici amănunte împrejurările în care a săvârșit crima. Beneficiind de circumstanțe atenuante, a fost condamnat la cincisprezece ani muncă silnică în ocnele din Siberia; își ascultă sentința tăcut și posomorît, cu un fel de „îngîndurare resemnată“. Toată imensa lui avere, din care apucase să cheltuiască numai o parte relativ neînsemnată încă la început, cînd se pornise pe viață de petreceri și dezmăț, reveni în întregime fratelui său, Semion Semionovici, spre marea satisfacție a acestuia. Bătrînalui mamă mai e în viață și pare că-și amintește uneori de fiul ei iubit, Parfion; foarte vag și confuz de altfel, căci destinul i-a ferit inima și cugetul de conștiința groazniciei nenorociri ce se abătuse asupra mohorîtului ei cămin.

Lebedev, Keller, Ganea, Ptițin și multe alte personaje din narațiunea noastră își duc mai departe existența lor obișnuită; nu s-au schimbat mai de loc, de aceea nu avem aproape nimic de spus despre ei. Ippolit și-a dat sfîrșitul într-o stare de agitație cumplită, ceva mai înainte decît se aștepta, la vreo două săptămîni după moartea Nastasiei Filippovna. Toate evenimentele acestea l-au zguduit profund pe Kolea, făcîndu-l să se apropie și mai mult de maică-sa. Nina Alexandrovna e mereu îngrijorată și-și face sînge rău, găsindu-l prea serios și îngîndurat pentru vîrsta lui; se pare că va ieși din el un om dintr-o bucată. De altfel, datorită străduințelor lui în bună parte, s-au luat măsurile necesare în ce privește situația prințului Mișkin. Dintre toate persoanele pe care le cunoscuse în ultima vreme, Kolea a fost atras cu deosebire de Evgheni Pavlovici Radomski; se duse din proprie inițiativă să-l vadă și îi povesti tot ce se întîmplase, punîndu-l la curent cu situația în care se găsea acum prințul. Și nu se înșelase: Evgheni Pavlovici se interesă mult de soarta nenorocitului „idiot“ și, datorită grijii și demersurilor sale, prințul fu trimis în Elveția și internat

din nou în sanatoriul lui Schneider. Evgheni Pavlovici pleacă și el în străinătate, cu intenția de a rămâne pentru mai multă vreme în Europa, deoarece socotea, declarînd pe față, că „e un om cu totul de prisos în Rusia“. Destul de des, cel puțin o dată la cîteva luni, se duce să-l viziteze pe sărmanul său prieten la sanatoriul lui Schneider : dar de fiecare dată îl găsește pe doctor tot mai îngrijorat ; încruntîndu-și sprîncenele și clătînînd din cap, el lasă să se înțeleagă că facultățile mintale ale prințului sînt cu totul zdruncinate ; și dacă nu afirmă deocamdată în mod categoric că boala este incurabilă, aluziile lui au un substrat destul de pesimist. Evgheni Pavlovici e tare afectat de această situație, ceea ce denotă că e un om de inimă ; că are o inimă bună o dovedește și faptul că primește mereu scrisori de la Kolea, ba chiar îi răspunde din cînd în cînd. Pe lîngă aceasta, s-a manifestat încă o particularitate curioasă a firii lui și, cum e o trăsătură pozitivă, ne grăbim s-o semnalăm : după fiecare vizită la sanatoriul lui Schneider, Evgheni Pavlovici îi scrie nu numai lui Kolea, dar mai comunică și altei persoane la Petersburg amănunte pline de afecțiune despre starea sănătății prințului. În afară de asigurarea celui mai respectuos devotament, în scrisorile acestea încep să se strecoare (din ce în ce mai des) oarecare relatări foarte sincere cu privire la concepțiile, ideile și chiar sentimentele sale, într-un cuvînt încep să se manifeste primele efuziuni de afectuoasă prietenie. Persoana care se află în corespondență (destul de intermitentă, ce-i drept) cu Evgheni Pavlovici și care a binemeritat stima și afecțiunea lui nu este alta decît Vera Lebedeva. N-am putut afla cu precizie cum s-au înfiripat între ei asemenea relații ; credem însă că au luat naștere cu prilejul celor întîmplate prințului, cînd ea fu copleșită de amărăciune pînă într-atît, încît căzu chiar bolnavă la pat, dar în ce împrejurări anume s-au cunoscut mai îndeaproape și s-au împrietenit, acest amănunt ne scapă. Dacă am pomenit de această corespondență, e pentru că ea conține și unele informații cu privire la familia Epancin și, în special, la Aglaia Ivanovna. Printr-o scrisoare destul de confuză, scrisă de la Paris, Evgheni Pavlovici o înștiința pe Vera că Aglaia se îndrăgostise fulgerător și neașteptat de un conte polonez, refugiat în Franța, că s-a căsătorit cu el împotriva voinței părinților, care au consimțit pînă la urmă la această căsătorie numai de teama vreunui scandal public compromițător. Apoi, după o tăcere de o jumătate de

an aproape, Evgheni Pavlovici o înștiința într-o scrisoare lungă și amănunțită pe corespondenta din Petersburg că în timpul ultimei sale vizite la profesorul Schneider s-a întâlnit acolo cu prințul Ș. și cu toată familia Epancin (în afară, bineînțeles, de capul familiei, Ivan Feodorovici, reținut la Petersburg de treburile). Întrevederea a fost neașteptată; toată lumea îl întîmpină pe Evgheni Pavlovici cu bucurie, aproape cu entuziasm; Adelaida și Alexandra își exprimă recunoștința pentru „grija și bunătatea lui îngerească față de nefericitul prinț”. Văzînd în ce stare de degradare și de suferință se găsea bietul prinț, Lizaveta Prokofievna nu-și mai putu reține lacrimile. Era limpede că îi iertase totul de mult. Cu ocazia aceasta, prințul Ș. pronunță cîteva adevăruri înțelepte și pline de simțire. Evgheni Pavlovici avu o vagă impresie că între Adelaida și logodnicul ei tot nu se înnodase încă o armonie desăvîrșită, dar căpătă convingerea că în viitorul apropiat se întrevedea o inevitabilă, benevolă și dăruitoare capitulare a înflăcărătei Adelaida în fața înțelepciunii și experienței prințului Ș. De altfel, recente leții pe care le primise întreaga familie îi dădeau de gîndit Adelaidei, care a rămas mai ales impresionată de ultima aventură a surorii sale mai mici cu contele emigrant. Într-un timp scurt de șase luni s-au petrecut evenimente care nu numai că îndreptățiseră toate temerile familiei Epancin, făcînd-o să se opună la căsătoria Aglaiei cu acest conte emigrant, dar aduseseră și o mulțime de alte surprize cu totul de neînchipuit. Se dovedise că individul nu era de fapt conte și, chiar dacă era într-adevăr un emigrant, avea un trecut obscur și dubios. Reușise s-o farmece pe Aglaia prin noblețea sufletului său chinuit de dorul patriei, și a fermecat-o pînă într-atîta, încît înainte chiar de a se căsători cu el devenise membră a unui comitet organizat în străinătate pentru restaurarea Poloniei; apoi, începu să frecventeze pe un celebru prelat iezuit care îi captase spiritul, făcînd din ea o adevărată fanatică. Avere colosală pe care contele pretindea că o are, și pentru care prezentase Lizavetei Prokofievna și prințului Ș. dovezi incontestabile, s-a dovedit a fi o pură născocire. Mai mult decît atît, chiar în primul an după căsătoria lor, contele și amicul său, faimosul călugăr, reușiră s-o facă pe Aglaia să rupă definitiv cu familia ei, încît de mai multe luni nu s-au mai văzut... Într-un cuvînt, ar mai fi fost multe de povestit, dar Lizaveta Prokofievna, fiicele ei și chiar prințul Ș. erau

atît de copleșiți de toată această „teroare“, încît nici nu se încumetau să mai amintească de unele fapte în discuția lor cu Evgheni Pavlovici, deși știau că acesta era la curent cu ultimele pasiuni extravagante ale Aglaiei Ivanovna. Biata Lizaveta Prokofievna ardea de nerăbdare să se întoarcă în Rusia și, tot după mărturia lui Evgheni Pavlovici, găsea o plăcere deosebită să critice, cu o înveninată părtinire, rînduielile și starea de lucruri din străinătate. „Nici măcar piine nu știu să coacă cum se cuvine ! îi plăcea mereu să repete. iar în timpul iernii, îngheață ca șoarecii în beci ; bine, cel puțin, că am putut să-î plîng așa, după obiceiul rusesc, pe acest sărman nenorocit !“ adăugă ea cu emoție, arătîndu-l pe Mișkin. care n-o mai recunoștea de loc. „Destul ne-am distrat, e timpul să dăm ascultare înțelepciunii, căci toate astea, și străinătățile și toată Europa voastră, nu sînt decît niște fantezii, și noi toți, în străinătate, nu sîntem decît o fantezie... ține minte ce ți-am spus ; de altfel, ai să te convingi și singur !“ isprăvi ea aproape minioasă, luîndu-și rămas bun de la Evgheni Pavlovici.

Prezentări și comentarii.

Date bibliografice.

Note explicative.

IDIOTUL

Să plece în Orient, la Constantinopole sau Ierusalim, și să rămână acolo tot restul vieții? Să se ducă în străinătate și să se arunce cu disperare în vîltoarea ruletei? Să se căsătorească a doua oară și să caute fericirea în viața de familie? Posibilitatea alegerii între aceste trei drumuri Dostoievski i-o mărturisise stenografei sale în timpul colaborării la *Jucătorul* — cu siguranță pentru a-și ușura alegerea! A doua căsătorie s-a oficiat exact la un deceniu de la nunta din Kuznețk, și în cei paisprezece ani cît avea să dureze a eclipsat definitiv vicisitudinile uniunii dintîi. Și acest lucru în pofida faptului că soții aveau, în momentul cununiei, patruzeci și patru și douăzeci și doi de ani, că celebrarea ei a fost urmată de un dublu atac epileptic, că situația materială a familiei a fost de la început și a continuat mulți ani să rămână precară, iar opțiunea din urmă nu a slăbit fascinația exercitată de ruletă asupra scriitorului...

Călătoria de nuntă a fost pentru Dostoievski un nou prilej de evadare din fața creditorilor, de astă dată pe un răstimp de patru ani, suficient pentru a scrie *Idiotul*, *Eternul soț*, *Demonii*, nu și pentru a scăpa de datoriile pe care la întoarcere le va găsi sporite la douăzeci și cinci de mii de ruble!

Amintirile Annei Grigorievna consemnează scrupulos etapele exilului. După un scurt popas berlinez, soții se instalează, în aprilie 1876 la Dresda, oraș care gustase tocmai amarul înfrîngerii austro-saxone și al ocupației prusace, continuînd să fie, chiar în

aceste condiții, un centru al culturii europene. Vraja lunilor trăite în preajma celebrei *Gemäldegalerie* e frântă de cele cinci săptămâni petrecute la Baden-Baden. Patima lui Dostoievski răbufnește violent, transformînd existența sa și a tinerei sale soții într-un neîntrerupt coșmar. Poate niciodată umilința îndurată de scriitor, după chipul și asemănarea personajelor sale, nu a atins proporții atît de neomenoase, greu de presupus însă că ea a ajuns la acest prag apocaliptic în viața vreunui confrate al său (vezi *Scrisori*, II, 1930, pp. 5, 8, 10, 12, 15, 17).

După o întrerupere a drumului la Basel, familia se stabilește, pentru alte cîteva luni, la Geneva. Izolarea lui Dostoievski continuă să fie aici aproape totală, exceptînd cîte o întîlnire cu emigranții ruși. Lucrează intens, cu precădere noaptea, citește romane (Balzac, George Sand), dar mai ales ziare, cît mai multe ziare rusești și apusene; în septembrie urmărește lucrările *Congresului păcii și libertății*, marcat de prezența unor personalități de talia lui Garibaldi sau Bakunin, și își exprimă față de acest eveniment dezacordul în termeni categorici (vezi *Ibidem*, pp. 44—45). Își încearcă din nou norocul la Saxon-les-Bains, pierde totul, pentru ca la întoarcere să aștearnă pe hîrtie în douăzeci și trei de zile nouăzeci și opt de pagini din *Idiotul*. Nenorocirile se țin lanț: atacurilor frecvente de epilepsie (vezi *Ibidem*, p. 37) li se adaugă un început de astmă, care se va agrava treptat, iar prima sa fiică, botezată Sonia în cinstea unei nepoate iubite și a Soniei Marmeladova, moare înainte de a împlini trei luni. Încearcă totuși să scape de zeii cruzi ce-l urmăresc, refugiindu-se la Vevey pe timpul verii și trecînd în toamna lui 1868 în Italia. Perioada din Milano și Florența pare mai senină, în ciuda acelorăși acute neajunsuri materiale (vezi *Ibidem*, p. 150). Prin Bologna, Veneția și Praga, familia se întoarce apoi la Dresda, unde se și înmulțește cu Liubov Feodorovna, autoarea de mai tîrziu a unei neinspirate cărți de amintiri despre tatăl ei (apărută în 1921 la München).

„Peste trei luni se împlinesc doi ani de cînd sîntem în străinătate. După mine, e mai rău decît deportarea în Siberia” (*Ibidem*, p. 160), se tînguise el încă din Florența, asociînd mai toate chinurile cu călătoria în străinătate: „De-am ajunge mai repede în Rusia! Gata cu blestemata străinătate și cu închipuirile! O, cu cîtă obidă îmi voi aminti de timpul acesta” (*Ibidem*, p. 351). Plecarea spre casă are loc în sfîrșit la 5 iunie 1871. De teama grănicerilor, fostul deportat politic arde în ajun manuscritele romanului *Idiotul*, povestirii *Eternul soț* și varianta originală din *Demonii*; soția lui

reușește să păstreze totuși carnetele de note privind aceste opere, aduse ulterior în Rusia de mama ei. Opt zile după sosirea la Petersburg, Anna Grigorievna îl aduce pe lume pe micul Feodor, întru fericirea etern hărățitului ei soț.

Numind Europa occidentală un splendid cimitir, eroii ultimelor romane vor da glas, firește, unui sentiment încercat de creatorul lor. Cei patru ani de peregrinări au întărit în mod decisiv prejudecata lui Dostoievski privind incapacitatea Apusului de a soluționa fundamentalele nevoi umane, dar l-au ajutat să perceapă trecutul prinos vest-european la destinele culturii. Pe meleagurile vizitate, frumusețea i s-a părut un apanaj al vremurilor apuse, motiv de melancolie și entuziasm: ce păcat că minunile s-au sfârșit, ce fericire că ele existaseră aieva! În marile muzee de artă, la Zwinger sau Palazzo Pitti, Dostoievski descoperă reversul tonifiant al meschinei vieți înconjurătoare. Vizitându-le cu o stăruință de care niciodată nu avusese și nu va mai avea parte, el se simte martorul privilegiat al unor extraordinare aventuri, se contopește cu aspirațiile cele mai sublime ale sufletului, trăiește din nou și din nou miracolul perfecțiunii.

Măcinat de obsesii constante și de aceea selectiv pînă la unilateralitate în receptare, romancierul trece ușor, aproape insensibil, peste numeroase capodopere ale picturii, dar nu se poate smulge vrăjii cîtorva pînze celebre, se lasă aproape tiranizat de ele, amplifică plăcerea contemplării lor în durere, în frenezia din pragul șocului epileptic. Apoteoza corpului, păgînă și senzuală, antică și meridională, era, de pildă, total străină acestui spirit aspru, ascetic. Dacă i-au plăcut în schimb autoportretele lui Rembrandt cu tinăra Saskia, aceasta se datorește fără îndoială înrudirilor incontestabile și de multe ori relevate dintre stilistica pictorului flamand și mînuitorul peterburghez al umbrelor, dar mai ales similitudinii situațiilor familiale, care nu puteau să nu genereze afecțiune. Romancierul, ale cărui porniri idilice viața le frînsese de timpuriu, era capabil poate tocmai din acest motiv să admire pînza lui Claude Lorrain *Acis și Galateea*, tabloul din care se vor inspira Stavroghin, „rusul european“ Versilov și „omul ridicol“ în poetica lor viziune asupra veacului de aur.

Revelația artistică fundamentală a acestor aventuri muzeografice rămîne însă pictura renașterii pe teme biblice; Dostoievski este un pasionat al ideii, plastica îl atrage prin prisma acelorași preocupări morale, religioase, filozofice. Pentru el contează mai

mult decît orice substanța meditativă, de aceea, cunoscînd valoarea inegalabilă a originalului, îl va putea satisface chiar și o copie a sa. La prima vedere pare ciudată aplecarea insistență asupra picturii a unui scriitor uzînd prea puțin de mijloace picturale și, respectiv, contactul destul de superficial al unui creator preponderent „muzical” cu stihia melodică. Întîlnirea dintre Dostoievski și Rafael surprinde prin paradoxul ei, ca orice încrucișare dintre romantic și clasic, sentimental și naiv, dionisiac și apolinic. Dar pe lângă faptul că asemenea întîlniri sînt dorite adesea tocmai în vederea obținerii echilibrului tipologic sau pentru că naivitatea îi apare exaltatului asemenea unui paradis pierdut și pe care ar vrea să-l recucerească, în cazul de față remarcăm o manieră de asimilare particulară care apropie din ce în ce mai vizibil obiectul contemplat de tendințele intime ale contemplatorului. Dacă, pe de o parte, Dostoievski admiră seninătatea clasicismului cu nostalgia omului matur, care reconstituie liniștita și liniștitoare împărăție a copilăriei sale, pe de altă parte el modelează tiranic toate impresiile receptate din această lume feerică după chipul și asemănarea sa actuală. Așa se face că, deși mai intens preocupat de pictură decît de muzică, chiar și pe maeștri renașcentiști el îi receptează mai degrabă muzical, literar, filozofic decît propriu-zis plastic, transfigurîndu-i nu o dată în romantici exaltați.

Toate pinzele lui Rafael admirate în muzeele italiene nu au putut eclipsa impresia copleșitoare și durabilă produsă în Zwinger asupra lui Dostoievski de *Madona Sixtină*. Întreținîndu-se mulți ani mai tîrziu cu contesa Sofia Tolstaia despre galeria din Dresda, romancierul va așeza *Madona Sixtină* mai presus de toate capodoperele picturii, exprimîndu-și regretul de a nu fi procurat în străinătate o bună copie a tabloului. Interlocutoarea reține dorința și de ziua nașterii romancierului, 30 octombrie 1879, îi dăruiește reproducerea dorită, în fața căreia Anna Grigorievna avea să-l surprindă adesea, extaziat, în ultimul său an de viață. Și dacă idealismului etic Lebedev îi opune „cărutele menite să care piine omenirii întregi”, în romanul următor, *Demonii*, la antipodul acestorași „cărute”, simbolizînd interesul economic îngust, va fi situată nu întîmplător *Madona Sixtină*, echivalent perfect în ochii lui Dostoievski al celor mai dezinteresate aspirații umane. (Poate tocmai de aceea l-a determinat pe Svidrigailov să comenteze asemănarea logodnicei sale de șaisprezece ani cu *Madona* astfel: „*Madona Sixtină* are un obraz fantastic, o expresie de durere și nebunie, nu ți-a sărit în ochi acest lucru?”)

Tablourilor lui Murillo, Coreggio sau Carracci cu subiecte religioase, îndelung admirate de vizitator, li se cuvine alăturată capodopera lui Tizian, *Dinarul cezarului*, de-al cărui spirit va fi impregnată întâlnirea dintre Hristos și marele inchiizitor în *Frații Karamazov*, dar în primul rând tabloul lui Hans Holbein cel tânăr, *Coborîrea lui Hristos în mormînt*, pentru care romancierul s-a și oprit o zi la Basel, și care, cum își amintește Anna Grigorievna, l-a zguduit. Cumplita viziune holbeineană s-a amplificat într-un laitmotiv al raporturilor dintre Mișkin, Rogojin și Ippolit. Spiritul și corpul, chinul sufletesc și efectele crucificării pe deplin materiale, destrămarea cea mai palpabilă, sădind îndoiala în viața de apoi, ființa perfectă denunțată în întreaga sa imperfecțiune lumească, teribila descoperire la care destinul îl va constrînge și pe Aleoșa Karamazov față în față cu rămășițele veneratului său dascăl, supuse celor mai banale și mai degradante eroziuni pămîntesti, și efortul său suprauman de a redobîndi credința în pofida și chiar prin intermediul acestor ignobile încercări — iată miezul dezbaterei teologice și metafizice prilejuită de viziunea dură a pictorului german, tot atît de netradițională ca și ortodoxismul profestat cu ajutorul ei de către Dostoievski. Nimic întîmplător în modul de a folosi acest motiv de către romancier: copia după Hans Holbein se armonizează de minune cu atmosfera casei în care se urzesc planuri întunecate, este firesc ca tabloul să-i placă anume lui Rogojin și destăinuirea sa să-l îngrozească pe prinț; perfect justificată psihologic este reapariția motivului pentru o clipă în mintea tulburată a lui Mișkin, pornit în căutarea ascunzătoarei Nastasiei Filippovna și urmărit îndeaproape de „ochii aceia”, ochii lui Parfion care i se arată de trei ori înainte ca „boala rea” să-l scape de lovitura de pumnal a acestuia; în fine, este în cel mai înalt grad caracteristic amplul comentariu „negativ” la același tablou făcut de Ippolit în confesiunea sa, mostră concretă a felului în care Dostoievski asimilează picturile, subordonîndu-le dezbatelor de idei pe care le urmărește și integrîndu-le într-o structură tipologică prin forța împrejurărilor exaltată, tenebroasă, sfișiată de antinomii.

În discuțiile din casa generalului Epancin, prilej prim și esențial de a-l caracteriza pe Mișkin, acesta înfățișează interlocutorilor săi cîteva „tablouri” caracteristice. Așteptînd în anticameră, el povestește mai întîi lacheului despre ghilotinarea unui anume Legros, pentru a putea expune, pe marginea celor văzute și de nenumărate ori revisate, gîndurile asupra sentinței de condamnare

la moarte și, desigur, pentru a-i permite romancierului „citarea” unor amintiri personale. Prințul vede fotografia Nastasiei Filippovna, și pentru prima oară își pune întrebarea capitală dacă ea este bună sau rea la suflet. Primit de Lizaveta Prokofievna și de cele trei fiice ale sale, el evocă din nou clipele ultime ale condamnaților la moarte și execuția capitală văzută la Lyon, satul elvețian în care trăise înfrățit cu copiii și în preajma sărmane Marie, revine la frumusețea Nastasiei Filippovna, compară chipul Alexandrei Ivanovna cu Madona lui Holbein de la Dresda (*Madona cu familia burgmistrului Jacob Meyer*) și, fanteziind liber pe marginea unei picturi văzute la Basel, îi sugerează Adelaidei un subiect de tablou. Lev Nikolaevici promite să descrie o dată acest tablou real (este vorba probabil de *Tăierea capului sfintului Ioan Botezătorul* de Hans Fritz), ceea ce nu se întâmplă însă, fie că autorul a uitat între timp promisiunea eroului său, fie că nu i-a putut insufla un patos care să fi contracarat decisiv negativismul lui Ippolit. De altfel, în viziunea dostoevskiană, Mișkin are de partea sa nu atât judecata impecabilă, cât comportarea măreață în însăși aparenta sa dezordine, de aceea pare conform construcției de ansamblu a romanului să i se rezerve demonstrația logică tocmai lui Ippolit, cu riscul pe care scriitorul și-l asumă conștient de a nu-i putea opune totdeauna un punct de vedere explicit și argumentat.

Dacă alături de exemplele invocate avem în vedere și tabloul fictiv descris de către Nastasia Filippovna într-o scrisoare adresată Aglaiei, tablou în care Hristos este închipuit singur, fără apostoli, cu un singur copilaș în preajmă — aluzie gravă la adresa prințului și ironică la adresa Aglaiei Ivanovna, care privește „țintă în ochii lui” — ne putem bine da seama de ponderea neobișnuită a „citatelor” plastice în acest roman, urmare neîndoioasă a frecventării atîtor muzee vest-europene. *Idiotul* este dintre toate cărțile lui Dostoievski cea mai picturală și mai lirică, cartea în care aspectului estetic al fizionomiei și comportării umane i se acordă atenția cea mai constantă, o amplă dezbateră asupra urmărilor, purificatoare sau malefice ale frumosului, asupra relațiilor atît de contradictorii dintre frumusețe și virtute. „Frumusețea e o enigmă”, exclamă „cavalerul sărman”, pe care Aglaia îl va numi „întruchipare a frumuseții pure”, aceeași Aglaia, care, potrivit mărturisirii lui Ippolit, „e atît de frumoasă, că adineauri, intrînd aici, am recunoscut-o imediat, cu toate că n-o văzusem niciodată”;

recunoașterea, cu jenă și cu un zîmbet chinuit, îi aparține tocmai celui ce se năpustește asupra lui Mișkin și a prietenilor săi, fiindcă le „place grozav ca totul să pară frumos, distins...” „Domnilor, strigă el, adresîndu-se tuturor, prințul susține că frumusețea va salva lumea!” Aceasta este de fapt temelia crezului care-l animă pe Mișkin și cauza ultimă a antagonismului său cu Ippolit, profesînd o estetică a urîtului, temelia atitudinii sale față de Nastasia Filippovna, simbolul frumuseții greu încercate. Dar convingerea nobilă a prințului, luată în deridere de oponentul său, se sfarmă izbîndu-se de odioasele relații și porniri umane. Esteticul și eticul nu se împletesc încă armonios în existența acestor ființe complicate, visele sublime se năruie rînd pe rînd sub loviturile neîndurătoare ale unui destin orb, se irosește în chip absurd neprețuita frumusețe a Nastasiei, noua Maria Magdalena, pe care noul Hristos nu o poate pîna la urmă mîntui (Marie din satul elvețian și cruzimea oamenilor față de ea prefigurează chinurile la care lumea o va supune pe eroina principală a romanului). Dostoievski amintise încă în *Netoșka Nezvanova* de un tablou înfățișînd iertarea păcătoasei de către Mîntuitor. De astă dată, mitul femeii căzute în păcat și mîntuite, prelucrat de Tizian, Veronese, Murillo, Rubens, Rembrandt și atîția alți maeștri ai artei universale, devine tema fundamentală a unui roman, rezolvată însă nu în spiritul conciliant al originalului și al atîtor prelucrări ale sale ulterioare, ci conform unei viziuni adînc pesimiste. Și din nou iese la iveală incapacitatea lui Dostoievski de a se conforma preceptelor înaintașilor, fie ele chiar și ale Sfintei Scripturi — cartea neîncetat consultată, citată și recomandată drept sursă a supremei înțelepciuni; se conturează caracterul absolut original al tabloului pe care marele scriitor îl oferă spre asimilare pro și contra contemporanilor și urmașilor săi.

Început la Geneva, la 14 septembrie 1867 (potrivit primei referințe de care dispunem), *Idiotul* a fost terminat în ziua de 17 ianuarie 1869, la Florența. Acest răstimp e compus din două perioade inegale, în care scriitorul elaborează de fapt două romane diferite. El distruge o variantă inițială la 4 decembrie, consacră jumătate de lună noilor proiecte (concepînd zilnic cel puțin cîte șase) și trece efectiv la redactarea cărții — cunoscută nouă — la 18 decembrie 1867. Datele amintite ni le furnizează o scrisoare care conține și prima formulare clară a ideii urmărite de autor:

„Această idee este de a *înfățișa un om pe de-a întregul minunat*. Nu cred că poate fi ceva mai greu, în vremea noastră cu deosebire“. (*Scrisori*, II, 1930, p. 61 — observație reluată într-o scrisoare către A. S. Ivanova — vezi p. 71.) Corespondența cu cei rămași acasă reproduce fidel geneza fiecărei părți de roman: în numai două luni scrie și expediază redacției unsprezece coli și jumătate de tipar; acest roman îl chinuie ca nici unul anterior, prea multe speranțe sînt legate de reușita lui; într-o noapte de martie schimbă radical planul următoarelor părți; la începutul verii scrie capitolele în care prințul face cunoștință cu prietenii lui Burdovski și se apără de învinuirea că acest „episod al pozițiilor contemporani din rîndurile tineretului celui mai extremist“ ar fi naiv și neverosimil: „Acum, cînd văd totul ca prin sticlă, am convingerea amară că în viața mea literară n-am avut niciodată vreo idee poetică mai reușită și mai generoasă, decît aceea care mi s-a conturat în prezent, în modul cel mai detaliat pentru partea a patra“ (*Ibidem*, p. 141); ultimele capitole le scrie zi și noapte, „în cea mai îngrozitoare tristețe și neliniște“ (*Ibidem*, p. 159); este nemulțumit de romanul său, care „nu exprimă nici a zecea parte“ din ceea ce ar fi trebuit să exprime, deși continuă să-și iubească „ideea nereușită“ (*Ibidem*, p. 160); și în cele din urmă numește totuși *Idiotul* o „marfă bună“ (*Ibidem*, p. 195).

Din cele relatate se vede că, la urma urmei, Dostoievski și-a scris cel de al doilea mare roman tot într-un an și ceva, și că pe parcurs i-a modificat structura de cîteva ori, îngrijorat, asemenea prințului, să nu-și compromită „ideea principală“, dornic de a inventa noi și noi întîmplări care s-o poată reliefa cît mai viguros. Parcurgînd romanul, cititorul se găsește adesea într-o stare sufletească înrudită cu a lui Mișkin, el reușește cu greu să coaguleze impresiile în idei și tresare ca atins de o iluminare subită atunci cînd „ideea nedeslușită care-l obsedase adineauri începe să se închege, luînd contururi din ce în ce mai precise în mintea lui“. Cu alte cuvinte, *Idiotul* este dificil de urmărit și de înțeles. Prima sa parte se bazează încă pe clasică unitate de timp, spațiu și acțiune, o desfășurare a evenimentelor relativ logic-lineară, o tensiune dramatică magistral dozată și culminînd cu „proba focului“ la care Nastasia Filippovna îl supune pe fostul ei logodnic, Ganecika Ivolghin, în hotărîrea ei paradoxală de a alege — și din compasiune pentru Mișkin — calea ce-i fusese oferită de Rogojin. Această parte primă este o tragedie de sine stătătoare și încheiată

(transpusă pe ecran ca atare de regizorul Pîrîev), o continuare în linie dreaptă a experienței arhitectonice din *Crimă și pedeapsă*. În ciuda acestui caracter al lor, primul roman și partea introductivă a celui următor conțineau însă și germeii unor modalități de construcție mai eterogene, mai complicate și „haotice“, aplicate pentru întâia dată cu ostentație în părțile II-IV din *Idiotul* și punîndu-l pe cititor la grea încercare. „Eu privesc realitatea (în artă) într-un mod deosebit, îi amintea scriitorul lui N. N. Strahov, anume în legătură cu «fantasticul meu *Idiot*», și ceea ce majoritatea consideră aproape fantastic și excepțional este uneori pentru mine însăși esența realității. Caracterul cotidian al evenimentelor și concepția stereotipă la adresa lor nu înseamnă încă, după părerea mea, realism, ba poate chiar din contra.” (*Ibidem*, p. 169 — convingere estetică expusă, la un moment dat, de către Lebedev, în termeni apropiati !)

Pe linia inaugurată de romanul lui Raskolnikov, dar într-o măsură simțitor sporită, *Idiotul* e într-adevăr o carte „fantastică“, care ascunde realul în neverosimil și privește „legile imuabile“ prin prisma unei mobilități derutante. Tehnica dostoevskiană are multe puncte de contact cu visele bizare ale Nastasiei Filippovna, povestite în scrisorile către Aglaia și pe care Mișkin le comentează clarvăzător. Cititorul are și el sentimentul că haosul ascunde „ceva chinuitor de real și dureros de adevărat, ceva ce îndreptățește acest vis, acest coșmar, această nebunie“.

Întrebat o dată ce sfat îi dă cititorului care nu-i înțelege cartea nici după a treia lectură, Faulkner a putut recomanda singura soluție de a o mai citi și a patra oară. Sfatul n-ar putea fi altul nici în cazul lui Dostoevski, el se dovedește cu deosebire util în privința anumitor pasaje din *Idiotul*, care chiar după cîteva lecturi succesive par ambigue, tenebroase, asemănătoare unei șarade încă nedescifrate. În raport cu romanul anterior, succesul redus al *Idiotului* (ca apoi al *Adolescentului*) s-a datorat, neîndoielnic, și acestui spor de complexitate în construcție și în caracterizarea psihologică. „Să nu uităm că la baza acțiunilor omenești sînt cauze mult mai complexe și mai variate decît acelea pe care, de obicei, încercăm să le determinăm mai tîrziu, și rareori ele se conturează cu precizie. Uneori e preferabil ca povestitorul să se mărginească la o simplă expunere a faptelor.“ Mărturisirea pe care o face scriitorul înainte de a relata catastrofa care încheie viața generalului Ivolghin privește în egală măsură și alte personaje ale romanului ; nu este oare în cel mai înalt grad contradictorie și enig-

matică figura lui Lebedev, filozof creștin și cinic, moralizator și imoral, un *alter ego* al lui Mișkin și al lui Ippolit totodată, difuzor al ideilor profesate de autor și exemplu al lipsei de scrupule împotriva căreia se îndreaptă aceste idei ? !

„Oamenii de pe vremuri n-aveau, ca să spun așa, decît o singură idee ; acum, oamenii sînt mai nervoși, mai evoluți, mai sensibili, profesează două sau trei idei deodată. Omul de azi e mai multilateral și, te asigur, tocmai asta îl împiedică să fie dintr-o bucată cum erau oamenii de atunci...” Această era marea descoperire a lui Dostoievski, conturată încă în primele sale scrieri, evidentă în operele de după exil și transpusă definitiv din obiect psihologic în principiu metodologic de asimilare estetică tocmai în *Idiotul*. Într-o discuție, Evgheni Pavlovici Radomski „analizează cu multă logică și consecvență” felul de a fi al prințului în raport cu Nastasia Filippovna, ceea ce în limbaj dostoievskian înseamnă că nu înțelege nimic din aceste chinuitoare și incerte raporturi. Dreptatea e de partea prințului, care i-o și dezvăluie în fraze abrupte, bîlbîite, conținînd în fiecare clipă „cu totul altceva” : se însoară cu Nastasia Filippovna, dar asta nu are nici o importanță, îi e frică de chipul ei, al unei nebune, dar și al unui copilăș nevinovat, care îi e drag, dar, încredințînd-o de dragostea sa, a spus purul adevăr și Aglaiei Ivanovna, pentru că de fapt le iubește pe amîndouă, și se și simte vinovat pentru tot ce s-a întîmplat, nu știe pentru ce este vinovat, dar simte că este, simte că la mijloc este ceva, dar nu poate explica, îi lipsesc cuvintele etc. etc. „Bietul idiot”, se gîndește Radomski, incapabil să intuiască obsesia psihologică a lui Mișkin : „Ah ! Dacă Aglaia ar ști, dacă ar ști totul... adică absolut totul. Pentru că esențial este aici să știi totul, neapărat, și în primul rînd. Pentru ce nu ne este dat să știm *totul* despre cineva, atunci cînd trebuie știut negreșit. cînd acest cineva e vinovat !...”

Despre om trebuie, dar nu poți ști totul — această obsesie explică specificul prozei dostoievskiene și dificultățile adesea insurmontabile pe care cititorul și criticul le întîmpină în asimilarea ei. Teribila tentativă a romancierului privește tocmai atingerea acestui nivel absolut, de care se poate doar veșnic apropia, și cu prețul unor permanente relativizări. Cum ar putea cuvîntul finit exprima adevărul infinit ? ! Numai frîngîndu-i osatura stabilă, incovoidindu-l, înmuindu-l. În încercarea de a apropia esența fixă de fenomenul viu, fluid, dinamic, nespus de bogat în determinări, deci aproape indeterminabil, de a renunța la ultimele urme ale

rigidității, la definiția ca atare, dispar caracterele și caracterizările exacte și de aceea se complică atât de mult și înțelegerea lor. Personajele din *Idiotul*, prea nervoase și sensibile, profesează două-trei idei *deodată*, se comportă ca doi-trei oameni *deodată* ! Eroii, susține Dostolevski, au devenit atât de multilaterali încît fiecare e opusul lui, și la un moment dat nu știm dacă nu cumva tocmai opusul este „el” ! Cititorul e obligat să asimileze infinite ipostaze pentru a înțelege *totul* și, în măsura în care se mulțumește doar cu cîteva dintre ele, dintr-o pornire firească de îngrădire, pentru a-și preciza sieși situația, pentru a o prinde în determinări, încearcă în mod fatal chinuitorul sentiment că nu a înțeles *totul* !

„Omul de azi e multilateral și asta îl împiedică să fie dintr-o bucată !” Reprezintă oare această formulă doar o judecată de existență, sau și o judecată de valoare, este ea o simplă constatare sau implică și aprecieri ? Și una și alta. Dostoievski constată cu luciditate o stare de fapt, dar este prea onest pentru a nu-și exprima față de ea o anumită atitudine. Mai precis, cîteva atitudini, de vreme ce el însuși este un om „de azi”, complicat, nu dintr-o bucată. Opinia artistului multilateral despre multilateralitate este și nu este pozitivă. El consideră personajele sale cu atât mai evolute cu cît sînt mai nervoase, complexitatea i se pare un criteriu esențial al sensibilității, iar dedublarea sufletească — un aport hotărîtor în procesul umanizării. Paradoxul constă însă în intuirea foarte exactă și a reversului situației, a unui mecanism indubitabil regresiv, declanșat de progresul însuși.

Lipsa marginilor, a limitelor, a granițelor îmbogățește și subminează universul explorat de marele artist. De aceea și încearcă el să stingă chinuitoarea sete de absolut prin relativitate și relativizare. Acest răspuns naște însă alte întrebări, fiecare certitudine creează incertitudini noi, orice punct fix se dovedește a fi un epicentru seismic. Pentru că, dacă omul este și rău și bun de-a valma, cum îi vom putea pînă la urmă deosebi pe cei buni de cei răi ? ! Și cum se vor putea ordona artistic existențe și conștiințe total dezordonate ? ! Avem sufletul larg, ce noroc și ce nenorocire că sîntem largi : Dostoievski variază la infinit acest motiv devenit celebru și atribuit adesea „sufletului rus”. Fără îndoială, scriitorul avea în vedere și unele înclinații psihologice naționale ; ceea ce l-a preocupat însă mai presus de orice a fost determinanta istorică și socială a „lărgimii” sufletești. Altminteri mulți dintre eroii săi ar fi trebuit să se mulțumească a ilustra

o stare de spirit exotică, „culoarea locală“ a unor meleaguri răsăritene mai mult sau mai puțin îndepărtate, pe care vizitatorii străini ai literaturii, de o superficialitate dezolantă, o reduceau la imaginea samovarului sau a troicii. Ceea ce ne preocupă nu este această mult trimbițată, de-a dreptul mistică, „lărgime sufletească“, ci psihologia particulară a unor categorii umane, psihologie pe care a descoperit-o Dostoievski și au descris-o, pe baza experienței sale și, mai ales, a propriilor realități naționale distincte, numeroși scriitori din secolul nostru. Este vorba de caracterul — rus, francez sau german — lipsit de unitate caracterologică, de personajul definit prin indefinit, axat pe absența oricărui ax, de dificultățile inevitabile pe care le ridică în fața artiștilor imperativul unei caracterizări aproape cu neputință de făcut. Urmările vor fi uneori dezastruoase, vor duce la dezagregarea definitivă a structurilor estetice, la pulverizarea personajului într-o sumă de notații incoerente. Prin loviturile neîndurătoare aplicate esteticii clasic-tradiționale, Dostoievski este un „vinovat fără vină“, în mod obiectiv răspunzător pentru viitoarea moarte a eroului, a subiectului, a compoziției, a romanului — cu toate că personal a reușit să-și tempereze plăcerea de a demola, i-a opus acesteia principii constructive, izvorâte dintr-un superior simț al echilibrului, care nu-l poate părăsi cu totul pe artistul autentic. Dostoievski ne apare astfel în postura unui alt Ianus, în rînd cu eroii săi, anarhic, haotic, dinamitard și în stare totuși de a dura statornice monumente. Instabilitatea îl atrage permanent, înțelege că ea este un atribut al vieții moderne, deci trebuie să devină — prin el — și un atribut al artei moderne, dar intuiește urmările asimilării ei necontrolate și abuzive, de aceea se și împotrivește ispitei, o cenzurează, o îngrădește, o încadrează într-un sistem. Să fii larg, foarte larg, mult prea larg, iată o ofrandă cerească ce se poate ușor metamorfoza într-un îmbietor dar al diavolului, în calul troian prin care piere cetatea. Oare nu iau lucrurile o asemenea întorsătură, nedorită de romancier și totuși fără milă demonstrată de el, în chiar cazul prințului, creat pentru a fi mîntuitorul oamenilor și aducîndu-le, fără voia lui, mai mult deservicii ?! Ne amintim : Svidrigailov se întrebase dacă nu cumva este mai degrabă o victimă decît un călău. La urma urmei, Mișkin ar avea dreptul să se întrebe dacă rolul interpretat de el nu se apropie mai mult de cel al călăului decît al victimei.

Intențiile autorului cît și ale eroului sînt, fără îndoială, altele : nici o postură n-o simte prințul mai reprobabilă decît aceea de

judecător ! Amintirile evocate în casa generalului Epancin, prilej pentru a expune din prima zi a întoarcerii în Rusia programul său de viață, sînt străbătute toate de sentimentul incompatibilității omului cu obiceiul său de a-și judeca, condamna sau executa semenii, cu practica lui de a pronunța sentințe, de a se pronunța sentențios pe seama altcuiva, fără a pune măcar la îndoială infailibilitatea verdictului. Aglaia îi va reproșa mai tîrziu eroului ceea ce el de fapt le reproșează tuturor, neexceptînd-o nici pe Aglaia, incapabilă să-și înțeleagă pînă la capăt rivala și s-o absolve : modul brutal de a-și judeca semenii. Dostoievski îi împinge cîte o clipă chiar și pe cei mai iubiți eroi ai săi în ispita de a da verdicte, pentru a le atrage atenția asupra inadmisibilității „dise-cării” unui suflet viu. Iar alarma o dau nu întîmplător eroinele, mai apropiate de natură, mai spontane, călăuzite de afecte, în care romancierul se încrede infinit mai mult decît în rațiunea searbădă.

Este motivul pentru care, în cărțile sale, verdictele obișnuiesc să le pronunțe „teoreticienii”, pe cît de scăpărători logicieni, pe atît de unilaterali sau strîmbi judecători. Și iată cauza pentru care omul considerat „pe de-a-ntregul minunat” a trebuit să fie situat la antipodul intelectualului sofisticat, să devină „idiot”, nu deștept, ci sensibil, nu rafinat, ci uman. Calificativul dezonorant revine de infinite ori pe parcursul povestirii, îl pronunță toți eroii, cel mai des prințul însuși, în numele altora sau al său, acceptînd dezonoarea sau punînd-o la îndoială. Prin termenul cel mai șocant cu putință, Dostoievski a dorit să exprime viziunea fericirii din predica de pe munte — „Fericiți cei săraci cu duhul că a lor este împărăția cerurilor”. În intenția romancierului, Mișkin trebuie să urmeze calea mîntuirii, să plîngă pentru a se mîngîia, să fie blînd pentru a moșteni pămîntul, să flămînzească de dreptate pentru a se sătura, să fie milostiv pentru a se milui, să fie curat cu inima, făcător de pace, prigonit și ocărit, să fie adică sarea pămîntului, lumina lumii, ale cărui fapte bune să lumineze înaintea oamenilor, și a cărui dreptate să prisosească mai mult decît a Cărturarilor și a Fariseilor ! „Idiot” înseamnă „mielușel”, „suflet neprihănit”, „prunc nevinovat”, înseamnă a avea, la douăzeci și șase de ani, sufletul și caracterul și într-un sens și intelectul unui copil, căci copilărie înseamnă nevinovăție, spontaneitate, comuniune firească cu semenii și cu lucrurile înconjurătoare. „Idiot” vrea să spună slab la minte în ambele sensuri, adică infantil și anormal, copilăros și bolnăvicios, dovadă accesele epileptice în

care „clișeele sublime“ sînt urmate „dialectic“ de prostrație, destrămarea sufletească, idiotizare. Dar dialectica face posibilă și revocarea unor opinii, chiar și trecerea în extrema opusă. „E nebună!“ strigă prințul, frîgîndu-și mîinile. „Cine știe? Poate că nu“, murmură Rogojin mai mult pentru sine. Este vorba de Nastasia Filippovna, pe care deseori cititorul însuși e tentat s-o considere nebună, pentru a redobîndi permanent certitudinea că nu este. Jocul trecerilor dintr-o extremă în alta i se impune cu atît mai mult în raport cu Mișkin, infantil și cît se poate de matur, bolnav și mai mult decît normal. Prințul este „idiot“ și înțelept, înțelept în chiar calitatea sa de „idiot“. Cele două atribute nu sînt nici paralele, nici nu se exclud, ci se realizează unul prin celălalt, într-o îngemănare paradoxală, cunoscută din străvechi timpuri și fixată atît în tipare folclorice cît și în celebrii „nebuni iluminați“ ai literaturii culte. Această idee, populară înainte de a fi devenit religioasă, o intuiește tot Aglaia Ivanovna, dînd glas și uneia dintre convingerile cele mai statornice ale romancierului : „bolnav la minte“, prințul e înzestrat cu „intelența principală“ în cel mai înalt grad.

Intelența „secundară“ este îngustă, pentru că e strict rațională, logică, schematică ; dimpotrivă, intelența „principală“ are un caracter intuitiv, reușește să descopere esența ascunsă a lucrurilor dintr-o singură privire, în fața ei nu poate rămîne zăvorîtă nici o taină a comportării umane, lumea este pentru ea o carte deschisă ce se lasă ușor descifrată. Fără a introduce vreo notă mistică în caracterizarea lui Mișkin, imaginîndu-și-l în mod continuu drept „un om între oameni“, scriitorul îi atribuie în același timp, grație tocmai acestei intelențe principale, darul de a presimți viitorul, darul oracolului orb, ce vede mai departe și mai pătrunzător decît dacă ar fi fost înzestrat cu ochi obișnuiți, o capacitate supranaturală, pe care însă i-o atribuie cu aceeași simplitate și naturalețe cu care în genere știe să-și înzestreze eroul. Prințul este vizionar, și-i destăinuie auditoriului său coliziunile tîrzii ale tragediei ; el este vizionar în măsura în care este psiholog, în stare să prelungească, cu multă finețe și înțelegere, datele clișee prezente, în stare să înțeleagă cele mai minuscule tresăriri ale sufletului. Dostoievski amplifică stima în afecțiune, în raport direct cu recunoașterea de către celelalte personaje a faptului că neobișnuita capacitate a prințului de a ghici firea lor este impulsionată tot de afecțiune, de compasiunea vie pentru

suferință, și nicidecum de simpla curiozitate a unui cercetător impasibil. „Fața asta... ascunde multă suferință...” este tocmai remarca prin care Mișkin dobîndește privilegiul de a ghici firea Nastasiei Filippovna ; printre atîția insensibili, gata și pînă acum și dornici și de acum înainte s-o batjocorească, s-o înjosească, el a privit-o ca pe un om, Omul însuși, înălțat prin înjosire, purificat prin chin, demn de compasiune și dragoste — adică de la egal la egal, chiar de la inferior la superior, atitudine firească pentru Dostoievski, care convertește suferința în valoare supremă, iar numărul caratelor îl evaluează prin măsura chinului îndurat. Mișkin se simte obligat să se umilească neîntrerupt, să-și strivească ultima urmă de mîndrie, să se pună mai prejos de toți cei din jurul lui. Descoperind Omul în cei nedreptățiți, „preainimosul, preabunul și preanobilul” prinț (cum ironic îl numește Lebedev) obține din partea lor aceeași recompensă.

„Compasiunea este principala, poate chiar unica lege a existenței pentru întreaga umanitate”, afirmă Mișkin, deoarece peste tot în drumul nostru întîlnim suferința, chinul fizic și sufletec, și cel ce se simte nefericit ar trebui să ceară iertare seamănului său mai greu încercat de soartă. Sentimentul dominant al prințului față de Nastasia Filippovna sau de Rogojin va fi, de aceea, nesfîrșita milă, compasiunea sfișietoare pînă la suferință, compasiunea pentru sora și fratele lui întru durere, un frate care voise să-l ucidă, dar care își și schimbase crucea cu el, un frate ce-și ucide în cele din urmă sora, și care trebuie regăsit în această supremă durere a sa. „Frate”, „frate dragă”, „frățioare”, îi șoptește Rogojin cu prilejul celei mai cumplite și mai sublime dintre întîlnirile lor, la căpățiul femeii pe care au iubit-o și au ucis-o, pe care au hotărît să n-o dea nimănui, de care s-au despărțit atunci cînd și-au dat seama — după ce au avut-o — că niciodată n-o pot avea.

Carnetele la Idiotul, editate în 1931, în îngrijirea lui Sakulin și Beltikov, anume *Carnetul nr. 10*, completează viziunea finală a romancierului asupra lui Mișkin :

— „Principalele trăsături de caracter ale prințului : Apăsarea. Teamă. Supuneră. Umilința”. (*L'Idiot, Bibl. de la Pléiade, Gallimard, Paris, 1953, p. 854.*)

— „NB. Modul său de a concepe lumea : iartă totul, găsește o justificare pentru toate, nu găsește păcat care să fie impardonabil și scuză totul” (p. 855).

— „Se consideră inferior celorlalți, mai rău decât ceilalți. Vede limpede gîndurile celor ce-l înconjoară“ (p. 855).

— „Trei iubiri în roman :

1. Dragostea pasionată și directă — Rogojin ;

2. Dragostea din vanitate — Ganea ;

3. Dragostea creștinească — prințul“ (p. 857).

— „NB. *Principalul e că toată lumea are nevoie de el*“ (p. 898).

— „*Umilința prințului*“ (p. 914) — „umilința este cea mai formidabilă forță ce poate exista în lume!“ (p. 917) (Idee reluată textual în *Frații Karamazov*.)

„Cum să faci ca eroul să devină simpatic cititorului? se întreba Dostoievski în timp ce-și definitiva cartea. Dacă Don Quijote și Pickwick sînt, ca personaje, virtuozose, reușite și simpatice cititorului, aceasta se datorează faptului că sînt comici. Eroul romanului, prințul, nu e comic, dar are o altă trăsătură simpatcă : e *inocent*!“ (p. 879) Paralela cu Don Quijote, anume cu un Don Quijote „grav, nu comic“, ale cărui isprăvi cavalerești și le imaginasă Pușkin într-una din poeziile sale neterminate, prefigurînd destinul lui Mișkin, devine în roman pe deplin edificatoare. Aglaia Ivanovna ascunde bilețelul prințului Mișkin într-o carte și abia după o săptămînă constată întîmplător (!) că acea carte e *Don Quijote de la Mancha*. Motivul „cavalerului sărman“ revine apoi constant în caracterizarea Idiotului, și el „întruchipare a frumuseții pure“, cavalier naiv și ridicol, înfăptuind isprăvi încîntătoare și ridicele, „om capabil, în primul rînd, să aibă un ideal“. Recitînd versurile lui Pușkin cu răutatea orgoliului rănit, dar și cu cea mai profundă stimă pentru „cavalerul sărman“, dăruit în întregime idealului său, Aglaia este ea însăși o vizionară, presimte, fără s-o știe și fără s-o vrea, destrămarea iluziilor nutrite de prinț, decădere fatală a acestui întîrziat și anacronic izbăvitor al oamenilor. Odată prinsă în circuitul magnetic al „cavalerului sărman“, Aglaia preia de la el darul înțelegerii superioare („principale“) a sufletului, a coliziunilor lui prezente și viitoare, dar pe care nu ajunge să le stăpînească. Ea vede și judecă înțelept situații, dar ia parte la ele, le declanșează chiar, nu poate să nu le declanșeze, cu toate prejudecățile, impulsurile, patimile unui om limitat, în virtutea comandamentelor tiranice ale sufletului său totodată splendid și mizer. Într-alt fel, aceasta e și antinomia lui Mișkin, supus aceluia fatum inexorabil, pe care-l intuiește clarvăzător, regizor al tragediei prevăzute și deplînsă. Contradicția stă perpetuu la temelia

caracterizărilor dostoevskiene, și funcția lui Mișkin în roman nu poate fi decât contradictorie.

E extrem de greu să lupți împotriva „ideilor duble”, recunoaște prințul într-o discuție cu Keller și adaugă : „am încercat pe propria mea piele”. Dedublarea lui datează de la început, încă din scenele cu generăleasa și cele trei fiice ale lui Epancin, care îi surprind gândul de a le converti, convins fiind de imposibilitatea unei asemenea acțiuni. „Cu atitudinea dumitale de resemnare fatalistă, poți să umpli de fericire și o sută de ani de existență”. Ironica remarcă a Aglaiei are încă o dată darul de a lămuri situația, ea deconspiră o importantă sursă a acestor duble atitudini. Da, Mișkin este fatalist și dedublat, ar dori și știe că nu poate influența lucrurile în bine, se revoltă împotriva nedreptății, dar o consideră de neînălțurat, revolta lui este neputincioasă și, finalmente, inexistentă, se transformă în rugă, mult visata mîntuire rămîne efemeră, pentru că oamenii nu au nimic altceva de făcut decât să se supună destinului și chinurilor ce nu pot fi zăgăzuite, pentru că suferința e singura realitate ce ne întîmpină pretutindeni și acceptarea ei umilă — singura cale a mîntuirii... Raționamentul e închis într-un cerc vicios, pe care nici eroul, nici scriitorul nu-l sparg ; ei nu știu să găsească drumul evadării din infern și să ofere omenirii altceva decât bucuria chinului, fericirea nefericirii, mîntuirea în neputința de a se mîntui ! De aici, concluzia pesimistă a romanului, învăluit în umbre din ce în ce mai dense și mai impenetrabile. Conceput ca cel mai luminos dintre romanele dostoevskiene, *Idiotul* ajunge, într-un sens, cel mai deznădăjduit, tocmai datorită postulării mai hotărîte a unor premise „pozitive”, care se nărue rînd pe rînd. În schimb, *Demonii*, cartea cea mai „negativă” a scriitorului, imaginea sfîrșitului apocaliptic, lasă o porțiță deschisă spre un ideal exterior celor descrise, un ideal abstract, dar care îl ajută pe Dostoevski să se opună inumanității. *Idiotul* este singura carte axată pe un personaj pozitiv, cartea care-și propune nu atît denunțarea neomeniei, cît mai ales înfățișarea comportării profund umane, concretizarea idealului evanghelic ; cu atît mai dezastruos și mai ireparabil ne apare de aceea eșecul „cavalerului sărman”, eșec a cărui presimțire îi imobilizase de fapt pornirile. Mișkin nu a putut fi decât un contemplator pasiv al durerii, dar aceasta, prin simpla receptare plină de compasiune și umilință, nu s-a putut transforma în contrariul ei. „Cu atitudinea dumitale de resemnare fatalistă, ar fi fost Aglaia îndreptățită să-i spună, poți

să umpli de *nefericire* și o sută de ani de existență"; să umpli de ea lumea și să o multiplici în lume, deoarece, oricât de înțelegător și de bine intenționat, acestui gen de custode pasiv i se poate ușor întâmpla să conserve tocmai nedreptatea și, împotriva intenției sale, să o și perpetueze !

Am revenit astfel la ideea mai sus enunțată a judecătorului fără voie, fără voia sa și a lui Dostoievski, dornic să păstreze imaginea lui Mișkin intactă, nepătată, veșnic pură, obligat să accepte totuși consecințele unui ideal de resemnare fatalistă. În cazul de față, tocmai încercarea de a nu fi judecător îl constrânge pe Mișkin să accepte acest rol, și încă într-o variantă a sa nedemnă : necondamnându-i pe ticăloși, el va sfârși prin a-i înțelege, compătimi, iubi, ceea ce echivalează aproape cu o condamnare — fără voie — a celor năpăstuiți. Deși pare exagerată, concluzia poate fi lesne verificată, comparînd, de pildă, evenimentele petrecute în prima seară, acasă la Nastasia Filippovna (o dramă perfectă în patru acte), cu eleganta adunare din salonul Epancinilor, dintr-o altă seară, descrisă aproape de sfîrșitul povestirii. Invitîndu-și „prieteni” pentru a le face declarația oficială făgăduită în legătură cu Ganea, Nastasia Filippovna urmărește să dea cu acest prilej cărțile pe față, să pună capăt jocului măsluit și murdar pe seama ei, să demistifice în chip brutal fețele adevărate ale lui Afanasi Ivanovici Toțki și Ivan Feodorovici Epancin, să mai admire o dată — întru edificarea tuturor — „suflețelul” lui Gane-cika Ivolghin ! „Jocul de societate” cu relatarea celor mai urite fapte din viața celor prezenți dă o amploare neobișnuită denunțării mirșăviei, ca și scena cu pachetul de o sută de mii de ruble, aruncat în flăcări. Cuvintele tăioase ale Nastasiei Filippovna îl enervează pe general peste toate : „Dumneata, totdeauna așa de fină și delicată, care judecai atît de frumos ! Și deodată, ce limbaj ! Ce expresii !” Il enervează pentru că se simte vizat din plin, pentru că amestecul lui în întreaga afacere este mai mult decît neplăcut, iar excelenta și necruțătoarea regie a Nastasiei smulge măștile de pe fețe zîmbitoare și delicate, dezvăluindu-le hidoșenia. Cînd gluma se îngroașă, iar temeliile sacrosancte ale înaltei societăți încep să fie periclitate, generalul devine agitat, vrea s-o lege pe tînăra răzvrătită — „sau să trimitem după... căci e nebună ! Nu-i așa că-i nebună...” la care Ptițin îi răspunde : „N-nu, poate că nu-i tocmai nebunie...”

Schimbul de replici se va repeta aproape identic între Mișkin și Rogojin, iar cititorul atent nu va putea să nu se întrebe de ce

revine prințul din atâtea ori la argumentul nebuniei, oare nu dintr-o tainică dorință de a se liniști, de a motiva dezinteresul manifestat față de Nastasia Filippovna ? ! Acest cititor va surprinde legătura evidentă între estomparea rolului Nastasiei Filippovna din primul planul povestirii și creșterea ambiguității, duplicității în comportarea prințului. Figura Nastasiei Filippovna constituie nucleul patosului demascator al romanului, destinul ei reclamă intransigență, o atitudine neșovăitoare, acceptarea rolului de judecător al tuturor celor nedrepti. „Nu... Să nu te măriți ! îngăimă el în sfârșit, răsuflînd din greu.“ Este răspunsul lui Mișkin la întrebarea Nastasiei dacă să se mărite cu Gavrilă Ardalionovici, unul dintre puținele sale răspunsuri-verdict, rostit din greu, dar totuși rostit, pentru că în prezența Nastasiei Filippovna, sub șfichiul alternativelor sale categorice, opțiunile devin obligatorii. De fapt, hotărîrea o ia nu blîndul și neputinciosul Mișkin, ci Nastasia Filippovna, care poate promite dinainte că-i va urma sfatul, deoarece el îi va spune exact ceea ce va dori ea să audă (ca și în duelul final cu Aglaia Ivanovna). Rolurile se inversează : nu Mișkin e sprijinitorul Nastasiei, ci Nastasia devine sprijinul lui, în prezența ei prințul vede lucrurile mai clar, pronunță verdicte drepte, și chiar cînd nu le pronunță, le simte îndreptățite ; mai tîrziu, neavînd-o în preajmă, nedorînd să fie tulburat de prezența ei (oare nu a fugit Nastasia cu Rogojin și pentru că știa că prințul nu are forța necesară s-o stăpînească și că puterea ei l-ar putea zdrobi ?), Mișkin se lipsește de un criteriu etic care îi ajutase orientarea și, tot șovăind între verdicte, pînă la urmă le pronunță anapoda.

La începutul seratei date de Epancini în cinstea celor mai de vază „prieteni ai casei“, scriitorul surprinde ironic comportarea arogantă a acestor înalți demnitari, dar tirada delirantă a prințului, rostită nu întîmplător în fața lor, programul său de acțiune împotriva catolicismului, ateismului, nihilismului și pentru înnoirea întregii omeniri prin Dumnezeu și Hristosul rusesc, se încheie cu apologia elitei societății, a familiilor de viță veche, propriu-zis a celor ce-l cred un „idiot“ iremediabil. Chemarea e adresată aristocrației, familiilor princiare, stăpînitorilor „puri“ ai societății ; impuritatea întregii acestei caste, înfrățită cu noii stăpîni ai Rusiei, mai hrăpăreți și cinici, ne este însă limpede. Fără voia sa, Mișkin a trădat-o pe Nastasia Filippovna și a trecut de partea lui Afanasi Ivanovici Toțki ! Abținîndu-se să-și judece și să-și condamne „prieteni“, el a devenit aliatul lor, un aliat nesigur, suficient de scrupulos pentru a nu participa la murdărele lor afaceri, dar sufi-

cient de slab pentru a le tolera ; așa se explică și schimbarea atitudinii sale față de Ganea Ivolghin, devenit și el în ultimele părți ale romanului un aliat al prințului, nu prea de nădejde, dar nici de lepădat ; așa se explică apropierea dintre Mișkin și Evgheni Pavlovici Radomski, exponent al punctelor de vedere „sănătoase“ din înalta societate, binevoitor față de prinț în măsura în care și acesta se străduiește s-o reabiliteze.

În timpul faimoasei pledoarii, Lev Nikolaevici Mișkin comite fapta de care, prevenit de Aglaia, s-a temut toată seara : sparge impunătoarea vază chinezească din salon ! Avusese presentimentul uimitor că o va sparge, oricât s-ar strădui s-o evite și oricite precauțiuni ar lua să nu se așeze în preajma ei. Și cu cât a fost mai atent, cu atât a putut fi mai sigur că și în această seară toate îi vor ieși pe dos, ca și pînă acum, ca și de acum încolo. Vasul chinezesc capătă valoarea unui cuprinzător simbol, în care roman-cierul a încifrat întreg divorțul dintre gînd și faptă, dorință și realizare. Ce folos de pe urma celor mai bune intenții, dacă ele pavează drumul spre infern ? ! Diabolica ironie a destinului îl obligă tot timpul pe Mișkin să declanșeze catastrofele pe care ar dori să le evite. Cel de-al doilea acces epileptic, descris în roman și survenit la capătul înfrățirii sublimе și ridicole cu acești descendenți ai caselor princiere, presupus sublimi, de fapt ridicoli, nu este decît ecoul întîmplării cu vasul, o dovadă în plus că prăbușirea idealurilor sale e inevitabilă. Și ele se prăbușesc, pas cu pas, rînd pe rînd, dragostea naște ură, tămăduirea — noi și incurabile răni. Soarta îl batjocorește cumplit pe „sărmanul cavalier“ ; de fapt, Rogojin o ucide pe Nastasia Filippovna din pricina lui : dacă, prins în virtejul rivalității celor două femei, ar fi avut tăria să procedeze așa cum procedase odinioară Nastasia Filippovna cu el, ar fi scăpat-o de la moarte. Dacă... dar la Dostoievski nu există acest „dacă“, fatum-ul trebuie împlinit. Mișkin o ucide pe Nastasia prin compasiunea lui ; el n-ar fi trebuit să cuteze a se atinge de cercurile ei sau, intrînd în acest univers vrăjit, ar fi trebuit să-l domine. Dar prințul este recipientul neputincios al hotărîrilor celorlalți, și din nou Nastasia Filippovna îl alege, pentru a obține prin el, dar într-un chip nedorit de el, mult rîvnita pace, aflată dincolo de această vale a plîngerii. Toți au nevoie de Mișkin și nimeni n-are ce face cu el, ajutorul lui nu poate ajuta, unora le poate fi chiar fatal. „...dă-mi voie să te socot omul blajin desprins de cele lumești, și pe alde voi Dumnezeu vă ocrotește“,

îi strigase Rogojin coborînd din acceleratul în care călătorise împreună (tot romanul e închis în paranteza primei și ultimei întâlniri dintre frații de cruce), dar omul blajin desprins de cele lumești provoacă dezastrul acestui membru de vază al tagmei negustorești, chiar dacă înlănțuirea cauzală este greu perceptibilă ; de aceea Parfion Rogojin acționează logic atunci cînd, pentru a rupe legăturile triumphiului damnat, dintre frate și frate, frate și soră, soră și iubit, vrea mai întîi să-l înjunghie pe el... pentru a nu o ucide pe ea ! (În cazul altor eroi dostoevskieni, sinuciderea ar fi fost opțiunea din urmă, dar ea nu se potrivește temperamentului robust, vital, clocotitor al lui Parfion.) Mișkin dorește să semene liniște și pace sufletească, dar răscolește pasiuni fulgurante, învrăjbește oamenii, îi chinuie pe cei care-i sînt dragi, cum o chinuie pe Aglaia Ivanovna, mistuind-o în flăcările unei dăruiri care este sortită din capul locului să nu cunoască împlinire. Vinovat fără vină, prin forța împrejurărilor, prin implacabila desfășurare a lucrurilor, prin felul său particular de a le privi și interpreta, prințul face binele și răul de-a valma, dezleagă și leagă, ajută și strică. El seamănă cu bătrînul Luka din *Azilul de noapte*, cel ce promite leacuri miraculoase bolnavilor și, neputînd să-și țină cuvîntul, îi face să se spînzure.

Mișkin se întoarce în Rusia deoarece în străinătate toate cele din jur le simțea *străine* de el, și „tot ce era străin mă deprima peste măsură“ (precum mult mai tîrziu pe eroii literaturii existențialiste). El revine acasă pentru a asimila Rusia, pentru a se înnoi prin ea. Dar și lumea aceasta, arzător dorită, îi rămîne pînă la urmă străină, cum străin continuă să-i fie el acestei lumi. Iată încă o fațetă a epitetului său jignitor, „idiot“ însemnînd totodată ciudat, straniu, altfel decît noi ceilalți — „străin“. Contactul nu se poate stabili ; precar, el se destramă continuu. Se sparge vasul chinezesc : Mișkin rămîne singur într-o lume străină, în care n-are ce căuta, lumea în care Mintuitorul e răstignit și obligat să răstignească, în care idealurile nasc monștri, dragostea ucide, nevinovații se transformă în călăi, lumea de care nu poți scăpa decît acceptînd să devii, să redevii cu adevărat idiot !

Amintisem că Dostoevski și-a elaborat romanul în două variante consecutive, substanțial diferite. Manuscrisul primei versiuni a fost distrus la 4 decembrie 1867. Orientarea lui ne este totuși cunoscută din *Carnetele la Idiotul*. Două dintre ele, *Carnetul nr. 3*

și *Carnetul nr. 11*, datează tocmai din timpul căutărilor inițiale, stînd mărturie transformărilor petrecute în laboratorul artistului pînă în ziua de 30 noiembrie, și doar ultimul, *Carnetul nr. 10*, se referă la caractere, atitudini și evenimente cunoscute din părțile II—IV ale romanului.

Subiectul incipient este altul, stufos și complicat, după cum altul este aluatul din care sînt plămădite personajele. Cel mai interesant dintre ele, numit încă de pe atunci „idiotul”, se situează caracterologic la antipodul eroului familiar nouă, cunoaște o lentă și contradictorie evoluție spre datele sufletești ale lui Mișkin. Faptul e revelator, pentru că demonstrează obsesiva rotire a romanțierului în jurul uneia și aceleiași personalități „negativiste”, menită — înainte de a-și ceda locul privilegiat „sărmanului cavalier” — să ocupe poziția centrală a romanului. Descoperim, așadar, din nou continuitatea investigațiilor, neîntreruptă nici o clipă, în universul damnat al „subteranei”, prelungirea înfruntării lui Rodion Raskolnikov cu idealurile, și mai ales prevestirea cu o exactitate uluitoare a apariției, în vîrtejul aceleiași lupte pe viață și pe moarte, a lui Nikolai Stavroghin și a lui Ivan Karamazov (Vezi *L'Idiot*, Paris, 1953, pp. 758, 763—764, 782, 789, 790, 795, 806—807, 808, 809, 812).

„Idiotul”-Stavroghin și-a cedat locul „idiotului”-Mișkin, amînîndu-și pentru cîțiva ani apariția. Dar amînîndu-și-o, el și-a transmis totodată menirea unui alt personaj, care-și va reclama, pe măsura definitivării romanului, un rol din ce în ce mai mare, tocmai în calitatea sa de antipod al prințului — pentru că la Dostoievski teza nu se poate niciodată lipsi de antiteză — și anume lui Ippolit Terentiev !

Majoritatea cercetătorilor nu au acordat tînărului de optsprezece ani, muribund și isteric, prea multă atenție. Lipsa de interes pare motivată : Mișkin și Rogojin, Nastasia Filippovna și Aglaia Ivanovna au în roman un rol mai mare și sînt personalități mai colorate, iar în cadrul mării familii din care face parte, Ippolit nu-i poate concura nici pe Rodion Raskolnikov, nici pe Nikolai Stavroghin sau Ivan Karamazov, fiind o reeditare mai palidă a „omului din subterană”. S-ar putea spune, și nu fără temei, că Ippolit este mai degrabă suma unor opinii decît un caracter viu, că e lipsit de culoare, de plasticitate, că e tern, linear, opac, cețos, confuz ; autorul l-a construit sub impulsul unor prejudecăți abstracte și, de aceea, l-a construit abstract ; Ippolit nu e un

om : el e o demonstrație ; nu contează el, ci „ideea“ pe care autorul o emite prin intermediul lui ; iar ideea aceasta e unilaterală, derutantă, falsă. Fără îndoială, așa este. Dar n-a fost așa și în cazul locuitorului „substeranei“ ? Ippolit se dovedește a fi abstract doar în virtutea unor criterii „plastice“, ce-i drept în nici un alt roman al lui Dostoievski atât de pregnante ca în *Idiotul*, carte a „imaginilor“, dominată de reprezentările picturale ale frumuseții, de multicolore și debordanta făptură a Nastasiei Filippovna. În comparație cu ea, Ippolit e o schemă jalnică, dar, întocmai ca în cazul predecesorului său, creatorul i-a putut insufla acestei epave o viață autentică ; tremurul vocii, răsuflarea sugrumată de accesele de furie, monologurile delirante, arșița biciuirii de sine se transformă în intonații muzicale vii, neînchegate în melodii și nearmonioase, dar trezind în șuvoiul lor contrapunctat reacții emoționale autentice. *Carnetul nr. 10*, ultima sa parte îndeosebi, îi este consacrat mai ales lui : „Despre Ippolit pe scurt și cu forță. A se concentra întreaga intrigă asupra lui“. (*L'Idiot*, Paris, 1953, p. 922) și chiar — „Ippolit este axul principal al întregului roman“ (p. 920). Exagerare ? Poate, deși această opinie ar putea fi susținută prin multe argumente. Dacă nu Ippolit, raportul dintre el și Mișkin devine neîndoielnic una dintre axele principale ale romanului și, de bună seamă, tocmai acest raport a dorit să-l sugereze autorul, „axa“ avînd prin definiție două capete. Se poate spune fără șovăire că, exceptînd prima parte, în care Ippolit are un rol minim și indirect, în rest romancierul îi rezervă un loc cu adevărat central, îi acordă o pondere crescîndă pe măsură ce reduce prezența efectivă a Nastasiei Filippovna.

Am ajuns astfel la punctul nevralgic al problemei. Nastasia Filippovna reprezentase pentru Mișkin frumusețea „umilită și obidită“, ea îl pusese față în față cu universul care a uimit-o, cu cei răspunzători pentru obidirea ei. Ippolit este nucleul unui alt grup de „aventurieri“, înrăiți și orgolioși, gata de orice pentru a parveni. Dostoievski începe prin a-l confrunta pe Mișkin cu imoralitatea burgheză și sfîrșește prin a muta centrul de greutate al polemicii în direcția imoralismului „progresist“. Derutantă în *Idiotul* este nu doar dubla funcționalitate a criticii, suprapunerea adreselor, permanentă la Dostoievski, ci mai ales înlocuirea treptată a „criticii lui Toțki“ prin „critica lui Burdovski“, ca să fixăm prin cîte un nume lipsa de scrupule a stăpînilor și a oponenților acestora, dornici să devină, cu orice chip, stăpîni.

Introducându-l în acțiune pe Antip Burdovski, presupusul fiu al lui Pavlișcev, care, în această calitate, aspiră la o parte a averii moștenite de prinț, pe Vladimir Doktorenko, nepotul lui Lebedev, pe Keller și pe Ippolit Terentiev (remarcați numele personajelor : primul sugerează degenerarea — *burda* înseamnă poșircă, în sens, probabil, de haos ; al doilea o cale ridicolă de a doftorici rănilă societății ; al treilea este un nume german și înseamnă pivniță, o aluzie discretă poate la „subterană“), romancierul a dat încă o dată frâu liber concepțiilor sale retrograde, a construit o nouă imagine caricaturală a lui Cernișevski, a democraților-revoluționari, a socialiștilor utopici. Adresa vizată e clară, la ea se fac referiri tot timpul, pînă la sfîrșitul romanului, dar cititorul nepărtinitor se convinge lesne de caracterul forțat, șarjat al demonstrației. De fapt, această demonstrație nici nu-l interesează prea mult, datorită nereușitei sale artistice și pentru că operează cu numeroase aluzii pe care fără investigații speciale astăzi nici nu le mai poți înțelege. Burdovski, Doktorenko și Keller rămîn „teze“, nu devin oameni, nu se pot reține, nimeni dintre cititori nu-și mai amintește exact de ei, după cum și tezele susținute de ei se fixează cu aproximație, ca ceva cețos, vîscos, ca un sistem inform de referințe, o masă de întepături răutăcioase și inutile. Acest lucru nu înseamnă că ele nu au efecte negative asupra întregului roman, pe linia amintitelor compromisuri ale prințului, a „trădării“ sale față de Nastasia Filippovna și de ideea pe care ea o întruchiează, sau chiar pe linia dizolvării arhitectonice a acțiunii, inițial unitară și perfect finalizată, într-o sumedenie de subiecte paralele, insuficient închegate, adică într-o curioasă „cedare“ a scriitorului în fața haosului și smintelii companiei lui Antip Burdovski.

Și totuși, limitarea la aceste cîteva considerente ar fi insuficientă și nedreaptă față de o structură artistică și ideologică deosebit de complexă. Ippolit este într-adevăr nucleul, exponentul, teoreticianul grupului Burdovski-Doktorenko-Keller, dar nu se reduce la atît. Nihilismul său are straturi și componente diverse, la fel ca și antinihilismul lui Dostoievski, care trebuie și el privit diferențiat. Omul din subterană fusese vrăjmașul „nihilistilor“ politici, adică al democraților, revoluționarilor, situîndu-se totodată — dacă folosim termenul într-o altă accepțiune a sa, cea adecvată și astăzi îndeobște recunoscută — pe pozițiile extreme ale nihilismului etic și filozofic. Realitatea din urmă a denunțat tocmai arbitrarul etichetei lipite adversarilor săi. Contrar procedului de atunci, dar minat de aceleași antipatii, pe Ippolit autorul l-a aso-

ciat tocmai acestor adversari ; el și-a conceput noul personaj ca „nihilist“ politic, în sens de om cu vederi progresiste, dar l-a păstrat și ca nihilist efectiv, respectiv ca individualist burghez, acționând după deviza „Après moi le déluge“. Patosul antirevoluționar al demonstrației e verbal, exterior, lipsit de argumente sau anapoda argumentat ; denunțat concret, dinăuntru, pe plan artistic rămâne doar egoismul feroce. Contează vrăjmașul nimicit în realitate, nu cel distrus în intenție ! Or, nimeni nu și l-ar putea închipui cu adevărat socialist pe acest ftizic delirant, preocupat doar de propria-i persoană și extinzînd agonia sa asupra întregului univers, nimeni nu ar putea astăzi pune la îndoială neaderența organică a filozofiei sale disperate la tentativele practice de a transforma, înnoi, perfecționa lumea. Nu socotim de aceea că le face vreun serviciu democrațiilor și socialiștilor cercetătorul care-l crede pe Dostoievski pe cuvînt și, jignit de epitetele sale, se dezinteresează de esența acestui personaj ; în ciuda intențiilor declarate, a resentimentelor violente, a calomniilor repetate, Ippolit îi poate doar întări pe revoluționari în convingerile lor ostile individualismului, pesimismului, cinismului. Ippolit este, ca și predecesorul său direct, un produs tipic al destrămării sociale, filozofice și psihologice în condițiile capitalismului, și ar fi pueril să pierdem din vedere această realitate comună de dragul unor veșminte deosebite în care i-a costumat creatorul lor. Burdovski, Doktorenko și Keller sînt într-adevăr niște marionete, niște paiate ; Ippolit este o marionetă, dar și o ființă reală, cu vicii nu doar presupuse, ci și reale, ale căror aspecte sociale, etice și filozofice ar fi ciudat să nu le semnaleze tocmai istoriografia literară marxistă.

De-ar fi să dăm crezare pînă la capăt intențiilor declarate ale romancierului, pe Ippolit ar trebui să-l opunem, măcar sub unele aspecte, omului din subterană, ca și lui Ganea Ivolghin. Să nu ne lăsăm totuși înșelați de aparențe, printre care se numără parțiala reabilitare, în final, a lacheului generalului Epancin. Gane-cika și Ippolit se gîndesc tot timpul la ei înșiși, vor să-și îmbunătățească amîndoi propria situație, primul pe o cale legal-tradițională, al doilea prin răzvrătirea anarhică, în esență tot burgheză. Chiar dacă boala neiertătoare deplasează meditațiile lui Ippolit în sfere metafizice, nelegate de o împlinire socială și materială, ele izvorăsc tot dintr-o neîmplinire, o încrîncenare individualistă, cum izvorăsc de fapt și izbucnirile isterice ale lui Ganea. Semnificative sînt, sub acest raport, conflictele din ce în ce mai violente dintre

ei, purtate de pe aceleași temeuri și contr.buind la demascarea amîndurora. Sfirșitul romanului, jocul lor nedemn cu Aglaia Ivanovna adaugă, dacă mai este nevoie, un ultim argument în sprijinul similitudinii caracterelor, ambele „lipsite de caracter“, și implicit al concepției, care își propune să depășească demagogia de suprafață a lui Ippolit, de dragul straturilor subterane ale egoismului său filozofic !

Două sînt prilejurile în care Ippolit i se dezvăluie cititorului sub multiplele fațete ale viziunii și comportării sale, îi acaparează atenția, aspiră la rolul de personaj central al povestirii : vizita revendicativă a tinerilor „nihilisti“ la prinț, căreia romancierul îi consacră patru capitole, și lectura spovedaniei sale — alte trei capitole. Urmările acestor dezvăluiri le descrie ultima parte a romanului : Ippolit se insinuează în intriga eroilor principali, pe care o și ațîță din umbră, precipitînd deznodămînul fatal.

Întîlnirea de la Pavlovsk, fazele acestei inițiale înfruntări dintre Mișkin și Ippolit, în care sînt înnodate firele celei de a doua părți a romanului, confirmă extraordinarul **simț arhitectonic** al lui Dostoievski. Aceste cîteva zeci de pagini au o structură de sine stătătoare, relativ autonomă, reprezintă o operă finită, o dramă perfectă, o simfonie în patru părți, contopite într-o singură și neîntreruptă mișcare accelerando, tot mai agitată, violentă, trepidantă, tumultuoasă, explozivă. Conflictul e desfășurat savant, cu fluxuri și refluxuri care să țină atenția încordată la maximum, cu oponenți și opoziții în veșnică schimbare, cu treceri dintr-o tonalitate într-alta și cu un uluitor simț al contrapunctului, nu doar pe ansamblu, ci, am zice, și „molecular“.

Intervențiile Lizavetei Prokofievna, ale lui Evgheni Pavlovici, ale Aglaiei Ivanovna sînt directe, brutale, marchează prin cîte o cezură momentele primului mare monolog rostit de Ippolit. Termenul sună paradoxal în cazul unui duel verbal mereu întrerupt și reinnoit, în care Ippolit e prezent prin nenumărate replici izolate. Oricît de fragmentat ar părea, cuvîntul lui este totuși un suvoi unitar, punctat și contrapunctat, sincopat, un monolog dramatic în cascade, cu pauze care să înfierbînte atmosfera, cu precipitări, reveniri în spirală și explozii în lanț, cu lovituri de teatru și efecte „*deus ex machina*“. Cuvîntul lui este un monolog, pentru că — faptul nu este întotdeauna atît de evident ca în final — oponentul său principal, de dragul căruia își rostește el pledoaria, nu-l întrerupe, nu-i opune vorbitorului decît o atitudine, „un fel de a fi“ ; prințul renunță la vorbe, care și așa sînt prea multe,

în favoarea armelor sale cunoscute : înțelegerea, compasiunea, mila. „Principalul, NB ! Prințul nu i-a cedat o singură dată lui Ippolit, și prin pătrunderea sa (pe care Ippolit o recunoaște și care îl și scoate din fire) și prin blîndețe îl duce la disperare. Prințul îl învinge prin încrederea sa.“ (*L'Idiot*, Paris, 1953, p. 921.) Comportarea lui Mișkin conține în germene modul atît de ciudat și de frapant de a reacționa al lui Isus din poemul lui Ivan Karamazov, *Marele inchișitor*, pînă la ultimul amănunt, al sărutului blind pe buze (amînat doar pentru mai tîrziu). Arătasem că romancierul îl vrea pe Mișkin un oracol orb ; se dovedește acum că el îl concepe și mut, deși capabil de gesturi și comportări dintre cele mai grăitoare. Spre deosebire de el, Ippolit are toate atributele „inteligenței“ : vede, aude, pricepe totul — deci nimic, ne sugerează autorul ! — vorbește mai mult atunci cînd nu are ce spune, vorbește pentru a-și masca goliciunea sau groaza. Oamenii din subterană se destăinuie fără întrerupere, țin discursuri, monologhează. În „subterană“, vorbăria încrîncenată e obligatorie ; faptul fusese demonstrat de *Însemnări*, de cuvîntările lui Valkovski și Svidrigailov ; acum ni-l demonstrează acel document, cumplit prin forța autoflagelării și prin ridicolul său, pe care Ippolit l-a intitulat *Explicația mea*.

Condamnatului la moarte, despre care povestise Mișkin la Epancini, cele cinci minute ce-i mai rămăseseră de trăit i se părușeră nesfîrșite, de o bogăție imensă ; își împărți de aceea timpul meticulos : două minute pentru a-și lua rămas bun de la prieteni, două ca să se gîndească la sine însuși, și încă unul ca să arunce cea din urmă privire în jurul său ; gîndul că s-ar putea reîntoarce la viața pe care s-o drămuiască cu zgîrcenie, transformînd orice clipită într-un secol, îi deveni atît de chinuitor, încît ar fi vrut să fie împușcat mai repede. Ippolit se știe și el „un condamnat la moarte“, cele cîteva săptămîni pe care le mai are de trăit sînt aidoma celor cîtorva minute ale fratelui său întru suferință ; numai că el nu dorește nici să le drămuiască, nici să le mai trăiască, nu dorește — în principiu — nici extinderea lor la cîteva luni, ani sau decenii, pentru că viața însăși, orice viață i se pare inutilă, abjectă, mortală, iar moartea — singura lui șansă, singura șansă a omului de a o duce „mai ușor“. El ar vrea să fie cît mai repede împușcat pentru că îl chinuie gîndul de a fi trăit, de a fi trăit astfel, gîndul că toți oamenii sînt condamnați a trăi astfel, inutil, abject, absurd, și negăsindu-se nimeni să-l împuște, vrea să se împuște singur. Cinci minute pot fi o veșnicie pentru cel ce le cunoaște valoarea.

rea. Cinci minute, săptămîni, ani sau decenii nu se deosebesc între ele esențial, cînd și-au pierdut orice urmă de valoare, cînd nu merită trăite, cînd omului îi lipsește certitudinea elementară, cînd nu mai are de ce să se agațe, cînd lumea i se pare clădită pe suferință și nedreptate, iar sufletul îi apare ca o imensă și necicatrizabilă rană. Întreaga spovedanie e clădită pe geneza unei „convingeri supreme“, pînă la urmă nicăieri definită, nu doar din motiv că ea nu poate fi logic, teoretic, schematic surprinsă, ci și fiindcă reprezintă lipsa vreunei convingeri, negarea, supremul nihil, fiindcă se reduce la o singură silabă, șoptită, schelălăită, lătrată, urlată, țipată : Nu ! Condiția individuală este doar punctul de plecare și de sprijin pentru lărgirea succesivă a cercului — chinul, înjosirea, umilința — pînă la dimensiunile condiției umane însăși, la fel de mizeră, ridicolă și disperată ca ultimele săptămîni din viața unui adolescent tuberculos. *Spovedania* devine un poem metafizic al bolii, cîntul de groază la căpățiul omenirii muribunde, imaginea marelui potop, fără speranța de a se ivi vreun Noe cu o arcă salvatoare. Este un cîntec de jale, intonat cu răutate, dispreț și voluptate. Ochii sînt injectați de sînge, glasul răgușit de atîtea țipete isterice, mîna tremură neputincios într-o ultimă efortare de a sugruma, de a se sugruma. Totul s-a sfîrșit, totul se sfîrșește, planeta aceasta dementă și locuitorul său vremelnice, rău și stupid, nu merită alt destin !

Spovedania lui Ippolit se află la jumătatea drumului între omul subteran și Ivan Karamazov. Prima confesiune izvorise din mizeria personală, ultima va fi efectul mizeriei universale. Pornind de la prima, Ippolit ajunge la ultima : chiar și lipsit de forța lui Ivan, el alege „răzvrătirea“ ! Cuvîntul va răsuna în fruntea celui mai violent capitol din *Frații Karamazov*, prelungind argumentația predecesorului pînă la un nivel filozofic „dezinteresat“, mult mai temeinic susținut și finalizat, într-o tonalitate viguroasă, aproape eroică. Spovedania lui Ippolit recepționează și emite o seamă de motive proprii întregii creații dostoevskiene. Corespondențele ar putea fi înmulțite și pe linia ecourilor tîrzii ale acesteia. „Visele urîte“ ale lui Ippolit prevestesc halucinațiile unor personaje din literatura secolului al XX-lea. Povestea cu lighioana monstruoasă, reptila cu trupul solzos, mai hidos decît un scorpion, anunță coșmarurile kafkiene. Chiar și tehnica descrierii viselor este apropiată de procedeele utilizate de scriitorul praghez : detaliile sînt pe deplin reale, iar efectul lor halucinant — sau, ca să cităm cuvintele lui Ippolit, el delirează „sub formă de crîmpeie răzlețe,

intrupate uneori în imagini reale“. Fantomatica apariție a lui Rogojin, confruntarea cu stafia îi smulge lui Ippolit hotărîrea definitivă, care „nu este rezultatul unui raționament, al unei convingeri logice, ci al unui sentiment de dezgust“. Fantome, păianjeni, dezgust — nu prevestesc ele, în prelungirea obsesiilor kafkienne, unele „semne“ distincte ale existențialismului contemporan, descrierea alienării sufletești în romanele sau dramele „greței“ și ale „absurdului“?! Podul sinucigașului și impasibilitatea trecătorului pentru seamănul care-și ia viața va deveni, de altfel, un important motiv camusian în *Căderea*.

Spovedania lui Ippolit emană în mod nefindoios sentimentul absurdului, numit de cîteva ori (ca și în romanele ulterioare) **prin** chiar acest termen și caracterizat sub multiple planuri, psihologic și social, teologic și filozofic. Pledoaria e împinsă pînă aproape de concluzia destăinuită lui Aleoșa de către Ivan, **convins definitiv** că universul se sprijină pe „absurdități“. Nici Ippolit nu poate accepta lumea astfel plăsmuită, nimicnicia și neputința umană ajunse pînă dincolo de limita rușinii, unde începi să găsești o plăcere imensă în chiar sentimentul rușinii, într-o umilință diferită de cea pe care o predică religia și prințul Mișkin (dar oare nu și înrudită cu ea? !); el nu poate accepta ideea „vinovatului fără vină“, adică ideea omului care nu pricepe nimic din toată întocmirea aceasta și este în permanență făcut răspunzător pentru ceea ce nu depinde de el și pentru ceea ce nu-i este dat nici măcar să înțeleagă. Concluzia nu poate fi decît total negativă și negatoare. Țesătura atît de complicată a „demonstrației“ lui Ippolit poate fi redusă la un raționament elementar: mă chinui — orice viață e chin — îmi iau deci viața! Este cît se poate de limpede că un asemenea raționament nu are nimic comun cu revoluționarii care iau act de nedreptăți tocmai pentru a găsi calea înlăturării lor. Ippolit nu este de fapt „materialist“ (nici în sensul pe care Dostoievski îl atribuie noțiunii, și cu atît mai puțin în sensul ce i-l atribuim noi), el nu este „ateu“ (interpretarea picturii lui Holbein și pasajele despre religie ne-o dovedesc limpede); el este, dimpotrivă, un spiritualist, un creștin, dar un creștin deznădăjduit, ce nu mai așteaptă nici o mîntuire, pe care contemplarea nenorocirilor proprii și ale altora l-a făcut sceptic, care a obosit tot așteptînd binele și tot întîlnind răul (cuibărit și în sufletul lui), un dezgustat și un bolnav, care nu speră să dea ochii vreodată cu sănătatea, care nu crede în existența sănătății; el e un metafizician solitar, fără contact cu lucruri și cu oameni, însetat de

înțelegere și dragoste, și înrăit fiindcă știe că nu le va putea obține vreodată, măcinat de problema bolii și de boala problemelor de care sînt atinși mulți eroi ai romancierului, este unul dintre „copilandrii cu cașul la gură”, îngrijorați de obligația și neputința lor de a rezolva eternele întrebări ale existenței.

În *Jurnalul unui scriitor* din octombrie 1876, Dostoievski va publica, sub titlul *Verdictul*, „cugetările unui sinucigaș din plictiseală”, exprimînd concis și exact *filozofia subteranei*. Raționamentul acestui sinucigaș „teoretic”, urmaș direct al lui Ippolit, este *modelul logic* al tragediei înfățișate de romancier în zeci de variante, sute de conflicte, mii de pagini. În numele armoniei — meditează personajul fără nume și identitate — natura m-a creat funciar dezarmonios, cu conștiința sfîșiată, supusă suferinței, dornică de plăceri, dar convinsă de imposibilitatea fericirii : dacă omul nu poate fi fericit, dacă miine el nu va mai fi, dacă omenirea se va transforma în neant, înseamnă că existența trebuie renegată, în primul rînd existența pe care individul este în stare să o renege :

„Ergo : avînd în vedere că la întrebările mele despre fericire natura îmi răspunde tot prin intermediul conștiinței mele, că pot fi fericit numai în cadrul armoniei întregului, pe care eu nu o înțeleg și pe care, după cum se vede, nu voi fi în stare niciodată s-o înțeleg —

avînd în vedere că natura nu numai că nu-mi recunoaște dreptul de a-i pune întrebări, dar nici nu-mi răspunde de loc — și asta nu pentru că nu ar vrea, dar pentru că în genere nu e capabilă să răspundă —

avînd în vedere că m-am convins de faptul că natura, pentru a răspunde întrebărilor mele, mi-a desemnat mie (inconștient) *propria mea persoană*, și-mi răspunde prin intermediul propriei mele conștiințe (pentru că eu însumi îmi spun toate acestea) —

avînd, în sfîrșit, în vedere că în asemenea situație eu îmi asum în același timp rolul de pîrît și de acuzator, de acuzat și de judecător, și consider această comedie din partea naturii cu desăvîrșire prostească, iar din partea mea înjositor că o suport —

în calitatea mea de acuzator și pîrît, de judecător și acuzat, condemn această neceremonioasă și impertinentă natură, care m-a creat întru suferință, la pieire o dată cu mine... Avînd însă în vedere că natura n-o pot distruge, mă voi distruge numai pe mine, și numai din plictiseală, a cărei tiranie nu sînt vinovat

s-o suport." (*Polnoe Sobranie Socinenii*, S. Petersburg, 1895, vol. X, II, pp. 351—352.)

Răspunzînd rătălmăcirilor unui hebdomadarmoscovit, Dostoievski își lămurește pe deplin intențiile în articolul *Aserțiuni neîntemeiate* (decembrie 1876): „...am avut impresia că am exprimat în mod clar formula sinucigașului logic, că am găsit-o“ (*Ibidem*, p. 422). Ea este, după opinia publicistului, o consecință a lipsei de credință în nemurirea sufletului, a ideii absurdității existenței, existență posibilă doar la nivel animalic, dar neacceptată ca atare de conștiința umană. „...totala necredință în sufletul său și în nemurirea acestuia“ (p. 423) îl caracterizează pe omul contemporan, dornic de bani sau de putere, și „bolnav de un straniu indiferentism față de această idee înălțătoare a existenței umane“, „față de tot ce e viu, față de adevărul vieții, față de tot ce dă și întreține viața, îi dă sănătate și distruge descompunerea...“ (p. 424). Acest *indiferentism* a pătruns în familiile intelectuale rusești și le-a distrus în mod fatal, deoarece nemurirea sufletului este unica idee superioară, din care și numai din care pot decurge toate celelalte idei „superioare“. Tragedia sinucigașului „N.N.“ (a mai tuturor locuitorilor subteranei, adăugăm noi) constă în neputința acceptării propriului indiferentism; el se chinuie pentru că a pierdut sensul vieții, pentru că, fără credința în imortalitatea sufletului, dragostea de umanitate se transformă în ură, pentru că omenirea nu poate fi iubită abstract, „în general“, ci numai prin sentimentul susținut de credință. „Într-un cuvînt, ideea nemuririi este viața însăși, formula ei definitivă și principalul izvor al adevărului și al conștiinței drepte a omenirii“ (p. 426).

Acest dens text explicativ (la capătul căruia e evocată experiența lui Kirillov din *Demonii*) precizează temeiurile filozofiei dostoievskiene. Omul nu poate trăi fără ideal, vreo altă instanță superioară în afara celei transcendente neexistînd însă, în lipsa credinței (religioase) omul devine neom! Pentru Dostoievski raționamentul este indivizibil, pentru noi, cei convinși de autenticitatea și valoarea unor idealuri netranscendente, el se compune din două premise opuse și se încheie de aceea printr-o aserțiune justă și falsă în același timp. Că lipsa idealului generează indiferentismul, dezumanizează și împinge la crime este un adevăr incontestabil, demonstrat de istoria individualismului modern, de probe pe care le furnizează Dostoievski însuși; că ateismul ar echivala

cu lipsa obligatorie a oricărei „idei superioare“, deci s-ar confunda cu individualismul burghez, este o gravă prejudecată, pe care luptele, jertfele, idealurile revoluționarilor consecvenți le-au infirmat în repetate rînduri.

Dostoievski este un scriitor mult prea mare și mult prea onest pentru a nu-și lua adversarii în serios. El însuși a fost un dedublat, a trăit în propriul său suflet înfruntarea ideilor adverse, a cunoscut tentația argumentelor lui Ivan Karamazov, pe care din răspuțeri a căutat apoi să le înfrîngă. De aceea, prezentîndu-l pe Ippolit meschin, mediocru, laș, neputincios în isteria sa, el îi împrumută argumente dintre cele mai tăioase, greu de contracara, nu ezită să-l înalțe pentru o clipă pe un pedestal filozofic vecin cu sublimul, știind că după aceea va trebui să-l doboare de pe acest soclu. Cu alte cuvinte, își asumă întotdeauna cea mai grea sarcină cu putință, se ferește de calea minimei rezistențe, își angajează eroii și se angajează el însuși nu în galante turniruri sau în dueluri formale, cu un campion dinainte cunoscut, ci în înclăștări sîngeroase cu înfrînți victorioși și cuceritori doborîți. „*Les extrémités se touchent*“, îi explică Ippolit lui Rogojin, dar făcînd cu ochiul și prințului, deoarece tocmai lămuririi raporturilor dintre el și Mișkin le este la urma urmei consacrată lectura confesiunii. La Dostoievski extremitățile se ating întotdeauna, răul cu binele, adevărul cu minciuna, haosul cu ordinea clară, negația cu o convingere supremă, binefacerea cu jignirea mortală, visele urite cu setea după o realitate frumoasă — nu era pe deplin firesc ca, în năprasnica lor înfruntare, Mișkin și Ippolit să pară la un moment dat frați de sînge, înfrățiți prin legături adînci, contopiți într-o singură ființă, desfătîndu-și și îngrozindu-și spectatorii cu inversarea rolurilor în dansul lor spasmodic ? ! După ce spovedania fusese ascultată pînă la capăt și urmarea ei tragic-grotescă pe deplin consumată, așezîndu-se pe banca verde unde Aglaia îi fixase întîlnirea, prințul reînvie în mintea sa o amintire elvețiană de mult uitată, care reduce la zero distanța dintre el și încrîncenatul său preopinent (vezi identitatea viziunii despre „un avorton al naturii“, și „visele tulburătoare“, nici ele mai puțin chinuitoare decît ale lui Ippolit).

Între Mișkin și Ippolit există o tainică identitate, identitatea dintre Dumnezeu și diavol, empireu și infern, Mîntuitor și păcătos, dintre Faust și Mefisto, Antigona și Creon, dintre Sonia Marmeladova și Rodion Raskolnikov, Șatov și Stavroghin, Makar Dolgoruki și Versilov, Aleoșa și Ivan Karamazov. Ippolit este și el,

printr-o latură a naturii sale, „idiot“ și „cavaler sărman“, un străin dornic să depășească înstrăinarea, să fie reprimat în natură și printre oameni, dar incapabil să descopere calea care să-l ducă spre acest țel (cum în cele din urmă nici Mișkin nu o va găsi). Și faptul că Ippolit a vrut să se sinucidă pentru ca Aglaia Ivanovna să-i citească spovedania, scrisă și pentru ea, nu numai pentru Mișkin, și dedicată ei, punctele de contact evidente între metafizică și o tăinuită atracție sentimentală avînd darul de a reduce dimensiunile cosmice la coordonatele unei obișnuite existențe, nu reprezintă oare totodată o șansă de umanizare a lui Ippolit, de apropiere, pe calea afectelor autentice, pe calea inimii, înțelegerii, dragostei, de același Lev Nikolaevici ? !

Și totuși, nu : Dostoievski are puterea de a nu ierta, de a reface taberele în opoziția lor ireductibilă, și chiar cînd nu poate obține victoria pentru prietenii săi, poate să-i doboare pe cei pe care îi socotește nedrepti. După partea introductivă a spovedaniei lui Ippolit, apariția prințului se produce în momentul luptei dintre căteaua Norma și lighioana înspăimîntătoare, cînd dintre fălcile descleștate ale Normei se desprinde hidosul animal, din trupul căruia se prelinge un lichid albicios, asemeni celui ce țîșnește din trupul unui gîndac strivit. În aluziile și intuițiile romancierului rămîne totdeauna ceva netransmisibil, ceva ce nu se lasă exprimat în cuvinte logic înlănțuite. În măsura în care însă amintita corelare se lasă descifrată, ea îl sugerează pe Mișkin în postura Sfîntului Gheorghe înfruntînd balaurul, respectiv pe Ippolit, care o imaginase pe hidoasa reptilă, și și-o imaginase tocmai pentru că ea se cuibărise în sufletul lui, pentru că el însuși se metamorfozase într-un gîndac, ce poate fi în orice moment strivit. Și chiar dacă Ippolit își închipuie că ura împotriva prințului s-ar putea stinge cu desăvîrsire, iar prințul însuși îl tratează cu blîndețe și cu înțelegere, duhul necurat trebuie înfrînt pînă la capăt, omenirea trebuie izbăvită de toți demonii care o mîină în pustiu...

Ippolit vrea ca spovedania lui să conțină doar „purul adevăr“, dar ce neadevăr poate fi mai strigător decît însuși principalul mobil al ceremonialului regizat ? „Am hotărît să mor la Pavlovsk, la răsăritul soarelui, în parc, ca să nu deranjez pe cei din villă.“ Minciună : ceea ce dorește Ippolit mai mult este tocmai să deranjeze, să-l deranjeze pe prinț și pe toți cei pe care îi disprețuiește, care îl disprețuiesc. Destăinuirile cele mai intime, care-i privesc

exclusiv pe ei, oamenii din subterană le fac de obicei... pentru alții. Și Ippolit e dornic să-și transforme măcar sinuciderea în spectacol eroic, urmărit de toată lumea. Acest fals trebuia denunțat, masca eroică — smulsă de pe fața lui, tragedia — încheiată ridicol ! Și, desigur, scriitorul n-a ezitat să-l împingă în capcana dezonorantă a unei mici „scăpări din vedere“. Iar culmea ironiei — Ganea, Ferdișenko, generalul Ivolghin, Lebedev, Radomski sînt siguri că totul este doar o farsă, că Ippolit n-o să se împuște cu adevărat, ceea ce se și întîmplă — întîmplător — pentru că pistolul n-avea capsă ! Scriitorul lasă deschisă întrebarea : a vrut Ippolit cu adevărat să se sinucidă sau nu ? Răspunsurile pot fi opuse, dar nu asta contează ; necesar era ca deznodămîntul să eșueze într-o bufonadă, tonalitatea întregii scene să fie radical schimbată, deturnată, alterată prin măiastra lovitură de teatru. Prințul îl va compătimi și de acum înainte pe Ippolit, îl va înțelege și ajută ; nimeni și nimic nu-l va mai spăla însă de penibila dezonoare pe care singur și-a regizat-o. Dostoievski i-a aplicat personajului o pedeapsă exemplară, după care nu se mai poate ridica. Măreția de o clipă s-a risipit, dăinuiește doar meschinăria jalnică. Ippolit își îndulcește amarul săptămînilor din urmă amărîndu-i pe cei din jur.

Spovedania a însemnat zenitul personalității, care după eșecul suferit s-a pulverizat inevitabil și definitiv, determinînd atomizarea corespunzătoare a funcției sale în cadrul intrigii. În timpul lecturii, Ippolit se mai mîngîia cu gîndul că este o satană cu aripile arse de văpaie, însoțită de fulgere și trăsnete ; acum a devenit evident pentru oricine, chiar și pentru el, că nu e decît un drac de duzină, un lacheu ponosit și demodat al puterilor malefice. Convins de complexitatea și varietatea nesfîrșită a acțiunilor omenеști, scriitorul nu lasă totuși nici o îndoială asupra faptului că menirea esențială a lui Ippolit se reduce la aceea de a-i învrăjbi pe oameni, mai ales de a-i îndrepta împotriva prințului, de a spiona, birfi, chinui, de a urzi intrigi, de a sfredeli inimile cu scepticismul, cinismul, imoralitatea sa. Însemnările din *Carnete* definesc laconic și tranșant rolul său de mic și neputincios Iago (Vezi *L'Idiot*, pp. 921, 922, 924) — dovadă că la un moment dat prințul e numit Othello ! Pînă la urmă toată lumea își dă seama că Ippolit este un intrigant, și Aglaia i-o spune în față. Singur prințul îl roagă să le ierte lor, celorlalți, fericirea, îl liniștește

chiar în privința spovedaniei, care n-ar avea de ce fi retractată (aceasta, deși în *Carnete* stă scris la fel de limpede : „Confesiunea ; prințul îl condamnă” — p. 920), nu schițează vreun gest violent nici cînd află de întîlnirea fatală dintre Nastasia și Aglaia, pusă la cale tot prin strădania lui Ippolit. Menajamentele preainimosului cavaler nu mai schimbă însă cu nimic lucrurile : steaua lui Ippolit a apus, faima lui de odinioară a pălit, violentul răzvrătit s-a transformat într-un simplu „sfredel”. În încheiere autorul îl pomenește într-o singură frază protocolară, mai rea decît o injurie pentru cel ce se închipuise totuși a fi buricul pămîntului.

Romanul *Idiotul* a fost publicat pentru întîia oară în românește în anul 1931, la editura „Cultura românească” în traducerea Zizicăi Pătrășcanu.

Prima ediție a versiunii de față a apărut la E.S.P.L.A., București, 1959.

1. (p. 8) *Eidkuhnen* — stație de cale ferată în Prusia, la granița cu Rusia țaristă.

2. (p. 8) „...nu era greu de ghicit (...) un epileptic” — epilepsia, boală de care a suferit Dostoevski însuși, o regăsim la mai mulți eroi ai romanelor sale (micuța Nelli din *Umiliți și obidiți*, inginerul Kirillov din *Demonii*, Smerdeakov din *Frații Karamazov*); în caracterizarea prințului Mișkin epilepsia joacă un rol hotărîtor.

3. (p. 12) *Karamzin* — v. notele la vol. 2 (p. 683) și vol. 3 (p. 737) al prezentei ediții. Numele de Mișkin apare într-adevăr în lucrarea lui Karamzin *Istoria Statului Rossian*.

4. (p. 12) *Odnodvorți* — în traducere literală „cu o singură curte” — categorie de țărani de pe domeniile statului feudal, posesorii unor mici loturi de pămînt și cu drept de a avea iobagi.

5. (p. 12) „...ultima în genul ei” — în limba rusă, joc de cuvinte, bazat pe omonimia substantivului „rod”, care înseamnă „gen”, „fel” și „neam”, „familie”.

6. (p. 20) „omul cel mai devotat” — aluzie la inscripția de pe blazonul lui *Arakceev Alexei Andreevici* (1769—1834), atotputernic om de stat în timpul țarilor Pavel I și Alexandru I, de numele căruia este legată o întreagă perioadă de teroare polițienească.

7. (p. 27) „*reforme în justiție*“ — referire la reforma justiției din 1864, în urma căreia s-a introdus, între altele, sistemul judecării cu juri; din relatările soției lui Dostoievski reiese interesul cu care scriitorul a urmărit prevederile acestei reforme.

8. (p. 27) „...*la noi... nu există pedeapsa cu moartea*“ — abolită formal în anii 1753—1754, pedeapsa cu moartea a fost reintrodusă curînd. În urma creșterii valului revoluționar, din secolul al XIX-lea, ea a fost deseori aplicată. Afirmînd că în Rusia nu există pedeapsa cu moartea, Dostoievski a vrut probabil să ferească de rigorile cenzurii cugetările prințului Mișkin pe această temă.

9. (p. 27) „*Am văzut o execuție în Franța...*“ — aplicarea pedepsei cu moartea delicvenților de drept comun a fost publică în Franța pînă spre sfîrșitul secolului al XIX-lea.

10. (p. 29) „*Poate că există undeva vreun om...*“ — Dostoievski face aici aluzie la propria sa experiență.

11. (p. 36) „...*a fi sau a nu fi!*“ — aluzie la întrebarea hamletiană, care va reveni în chip explicit în legătură cu *Spovedania* lui Ippolit.

12. (p. 41) „*ediția lui Pogodin*“ — Dostoievski se referă la albumul editat de istoricul M. P. Pogodin (1800—1875), album în care sînt redată 44 de tipuri de scriere rusă veche.

13. (p. 67) „*măgarul e o făptură blajină și folositoare*“ — s-ar putea să fie vorba de autoparodiarea cuvintelor lui Mozgliakov din *Visul unchiului* (v. nota la vol. 2 al prezentei ediții, p. 360).

14. (p. 69) „*Orientul, sudul, descrise sînt de mult...*“ — citat inexact din poezia lui M. I. Lermontov *Ziaristul, cititorul și scriitorul* (1840) :

„*La ce să scriem ? Sudul tot
Și Orientul sînt cîntate.*“

15. (p. 71) „*Omul acesta fusese dus într-o zi, împreună cu alți condamnați, la eșafod...*“ — din nou Dostoievski evocă propria sa experiență (v. și nota 10). Soția lui a confirmat în amintirile sale natura autobiografică a acestui fragment.

16. (p. 72) „*Se despărțea de viață la douăzeci și șapte de ani*“ — în 1849, an al condamnării sale la moarte, Dostoievski avea cam aceeași vîrstă, 28 de ani.

17. (p. 76) „*Am văzut nu demult, la Basel, un tablou...*“ — Dostoievski, care a trecut prin Basel în august 1867, se referă probabil la tabloul lui Hans Fritz (1450—1520) *Tăierea capului sfîntului Ioan Botezătorul* (1514), care se află la Muzeul de Artă din acest oraș.

18. (p. 90) „*Madona lui Holbein de la Dresda*“ — e vorba de tabloul lui Hans Holbein cel tinăr (1497—1543) *Madona cu familia burgmistrului Jacob Meyer* (1525—1526). Dostoievski văzuse de fapt la Dresda copia celebrului tablou, originalul aflîndu-se la muzeul din Darmstadt.

19. (p. 113) *Kammerjunker* — titlu de mic nobil curtean în Rusia țaristă și în alte state monarhice.

20. (p. 114) „*regimentului de infanterie Novozemleansk*“ — faptul că generalul Ivolghin confabulează reiese din preluarea numelui de regiment din piesa lui Griboedov *Prea multă minte strică* (actul III, scena 12): „Pardon, greșiți profund, cu totul altceva ai vrut să spui matală. Am fost în reghimentul Novozemleansk al alteței-sale.“

21. (p. 123) „*se non è vero...*“ — prima parte a unui proverb italian de largă circulație: „*Se non è vero, è bene trovato*“ — chiar dacă nu e adevărat, e bine nimerit.

22. (p. 127) „*asediul Karsului*“ — e vorba de asediul cetății turcești Kars în timpul războiului Crimeii, din iunie-noiembrie 1855.

23. (p. 127) „*l'Indépendance*“ — referire la ziarul *l'Indépendance Belge* care, potrivit mărturiei Annei Grigorievna Dostoievskaia, a fost adesea citit de scriitor în perioada 1867—1868.

24. (p. 143) „*valet de tobă*“ — valet de caro, în sens de ocnaș, deoarece în Rusia prerevoluționară condamnații la deportare aveau ca semn distinctiv asul de caro, adică un romb galben cusut pe spatele halatului de deținut.

25. (p. 145) „...Ivolghin, regele Iudeilor“ — parafrazăre a inscripției de pe crucea lui Isus Christos (INRI), căreia Ganea îi atribuie aici un alt sens, anume de „rege al finanțelor“.

26. (p. 149) „Pirogov“ — Nikolai Ivanovici Pirogov (1810—1881), celebru chirurg rus care în timpul asediului Sevastopolului (1854—1855) a condus organizarea asistenței medicale a răniților.

27. (p. 149) „Nêlaton“ — Auguste Nêlaton (1807—1873), chirurg al lui Garibaldi și Napoleon al III-lea, de celebritate europeană.

28. (p. 155) „La Moscova, un părinte își îndemna fiul SĂ FACĂ ORICE, numai bani să iasă...“ aluzie la un celebru proces din anii 1866—1868, în cadrul căruia a fost judecat și condamnat studentul Danilov, care l-a ucis pe cămătarul Popov pentru a-l jefui. Cazul lui Danilov l-a interesat în mod deosebit pe Dostoievski, deoarece contemporanii au surprins asemănarea lui cu subiectul romanului *Crimă și pedeapsă*.

29. (p. 161) „Temutul leu, spaima pădurii, / La bătrînețe, a ajuns de plîns“ — citat inexact după fabula lui I. A. Krilov (1769—1844) *Leul la bătrînețe*.

30. (p. 175) „Dama cu camelii“ — roman celebru scris în 1848 de Alexandre Dumas-fiul. Dostoievski manifesta o atitudine critică ascuțită în raport cu romanele acestuia; atribuindu-i tocmai lui Toțki o apreciere entuziastă a respectivului roman, autorul contrapune în subtext soarta Nastasiei Filippovna destinului și conduitei eroinei lui Dumas.

31. (p. 176) „...alternanța semnificativă, după împrejurări, a buchetelor de camelii albe sau roșii...“ — eroina romanului lui Dumas obișnuia să iasă la plimbare în anumite zile ale lunii cu buchete de camelii albe, într-altele — cu buchete roșii. După moarte, iubitul ei îi pune pe mormînt buchete de camelii albe sau roșii în aceleași zile ale lunii.

32. (p. 183) „stilul lui Marlinski“ — pseudonimul scriitorului decembrist Alexandr Alexandrovici Bestujev (1797—1837), al cărui stil se caracteriza prin emfază și patetism sentimental.

33. (p. 188) „Ar fi în stare cu briciul înfășurat în mătase să-ți taie beregata și celui mai bun prieten al său ca unui berbec“

— în timpul elaborării romanului *Idiotul*, Dostoievski s-a interesat îndeaproape de cazul negustorului moscovit Mazurin, care a ucis în anul 1866 pe bijutierul Kalmîkov. Desfășurarea procesului din 1867 a influențat puternic plămădirea figurii lui Rogojîn. Episodul privind „briciul înfășurat în mătase” și înjunghierea prietenului ca pe un „berbec” sînt reluate și mai departe în roman.

34. (p. 206) „*Château des Fleurs*” — „Castelul florilor” — local de noapte la Paris.

35. (p. 214) „*casa lui Tarasov*” — clădirea care adăpostea închisoarea pentru datornici.

36. (p. 216) „*Don Quijote de la Mancha*” — În *Jurnalul unui scriitor* (martie 1876) Dostoievski scria despre romanul lui Cervantes: „În întreaga lume nu există operă mai adîncă și mai puternică decît aceasta. Pînă în momentul de față este ultimul și cel mai mare cuvînt al gîndirii umane, cea mai amară ironie pe care a putut-o exprima omul.”

37. (p. 217) „*Pavlovsk*” — suburbie a Petersburgului, întemeiată în 1777—1778 ca reședință a fiului Ecaterinei a II-a, Pavel.

38. (p. 220) „*Ai citit în ziare despre asasinarea membrilor familiei Jemarin?*” — Dostoievski se referă la crima săvîrșită de liceanul Vitold Gorski, care a omorît la Tambov la 1 martie 1868 pe soția negustorului Jemarin, pe mama acestuia, pe fiul de 11 ani, oameni de serviciu — în total șase persoane.

39. (p. 224) „*contesei Du Barry*” — Marie Jeanne Bécu contesă *Du Barry* (1743—1793), favorită a lui Ludovic al XV-lea, a fost executată în temeiul sentinței tribunalului revoluționar iacobin din 8 decembrie 1793. Dostoievski s-a folosit în relatările sale de memoriile apocrife ale contesei, apărute la Paris în 1829—1830.

40. (p. 236) „*Istoria lui Soloviov*” — *Serghei Mihailovici Soloviov* (1820—1879), cunoscut istoric rus, profesor la Universitatea din Moscova. Cartea sa *Istoria Rusiei* a început să apară în anul 1851. În 1867 fuseseră editate 17 volume din această lucrare.

41. (p. 249) „...e o copie după *Hans Holbein*” — autorul se referă la tabloul lui Hans Holbein cel tînăr *Coborîrea lui Hristos în mormînt* (1521).

42. (p. 259) „ *timpul nu va mai fi* ” — cuvinte citate după *Apocalips*; le vom reîntîlni în *Demonii*, în confesiunile inginerului Kirillov.

43. (p. 259) „*ulciorul răsturnat de epilepticul Mahomed*” — Mahomed (570 sau 580—632) fondatorul islamismului. Legenda spune că ar fi suferit de epilepsie și că în timpul crizelor ar fi avut vedenii și halucinații.

44. (p. 259) „*Grădina de Vară*” — renumit monument al artei grădinăritului din Rusia secolului al XVIII-lea, situat lângă palatul lui Petru I, în Petersburg.

45. (p. 286) „*Fost-a un voinic cu fală...*” — este citată poezia lui Pușkin, în varianta inclusă în *Scene din timpurile cavaleresti* (1835).

-- A.M.D. — inițialele cuvintelor latine : *Ave, mater Dei* — Bucură-te, Maica Domnului.

— *Sancta Rosa, lumen coeli* — Sfinta Roza, lumina cerului ! (Lat.)

46. (p. 291) „*Pușkin al nostru (...)* ediția lui *Annenkov*” — Dostoievski are în vedere operele lui Pușkin apărute în anii 1855—1857 sub îngrijirea lui *Pavel Vasilievici Annenkov* (1813—1887), cunoscut critic literar și memorialist.

47. (p. 297) „*o foaie umoristică săptămînală*” — aluzie la gazeta satirică *Iskra*, apărută la Petersburg între 1859—1873.

48. (p. 297) „*de profundis*” (subînțeles *clamavi*) — din adîncul abisului (strigat-am); expresie biblică aparținînd unuia din cei șapte psalmi ce se cîntă la rugăciunile pentru morți (lat.).

49. (p. 298) „*Deși prea veche...*” — versuri din comedia lui A.S. Griboedov *Prea multă minte strică* (actul II, scena 2).

50 (p. 300) „*raskolnik*” — v. nota 34 la vol. 5 al prezentei ediții.

51. (p. 302) „*un prea bine cunoscut umorist de la noi*” — Dostoievski are în vedere pe Saltîkov-Scedrin (1826—1889), adver-

sarul său, căruia îi și atribuie epigrama împotriva lui Mișkin, reproducă în continuare.

52. (p. 325) „*Ai o fată pe care o crești cu grijă și deodată, în mijlocul străzii, hop! sare într-o trăsură*” — aluzie la episodul de bun rămas între Vera Pavlovna și mama ei, din romanul lui Cernișevski *Ce-i de făcut?*

53. (p. 327) „*B-n*” — *Serghei Petrovici Botkin* (1832—1899), renumit medic rus.

54. (p. 335) „*Danilov*” și „*Gorski*” — v. notele 28 și 38.

55. (p. 337) „*...prințesa Maria Alexeevna să mai zică ceva*” — aluzie la replica finală din ultimul monolog al lui Famusov din piesa lui Griboedov, *Prea multă minte strică*: „O, Doamne! Prințesa Maria Alexeevna ce-o să zică? Ce-o să zică?”, avînd semnificația atitudinii servile față de unele conveniențe sociale.

56. (p. 347) „*Steaua Absintos*” — referire la următorul pasaj din *Apocalips*: „Și a căzut din cer o stea uriașă, arzînd ca o făclie, și a căzut peste a treia parte din riuri și peste izvoarele apelor. Și numele stelei se cheamă Absintos. Și a treia parte din ape s-a făcut amară ca pelinul și mulți dintre oameni au murit din pricina apelor, pentru că se făcuseră amare...”

57. (p. 352) „*arhiepiscopul francez Bourdaloue*” — *Louis Bourdaloue* (1632—1704), predicator francez, iezuit. E folosit ca pretext pentru un joc de cuvinte bazat pe apropierea fonetică dintre cuvîntul rus *burda* (poșircă) și *bordeaux*, celebrul vin francez.

58. (p. 369) „*În straie de aur vei umbla, grad de general vei purta!*” — din poezia *Cîntec de leagăn* de N. A. Nekrasov.

59. (p. 379) „*Famusov*” — personaj din comedia lui Griboedov *Prea multă minte strică*.

60. (p. 382) „*ziarele și opinia publică s-au ocupat mult de crima oribilă...*” v. și nota. 38.

61. (p. 402) „*Dantès*” — *Georges-Charles Dantès* (1812—1895), monarhist francez, refugiat în Rusia după revoluția din iulie 1830. Îl rănește de moarte pe A. S. Pușkin în duelul din 27 ianuarie 1837.

62. (p. 421) „care poet a spus : «In cer soarele cîntă»“ — vers cu care începe *Prologul din cer* (din *Faust* de Goethe) :

„Die Sonne tönt nach alter Weise
In Brudersphären Wettgesang...”

63. (p. 425) „Malthus“ — Thomas Robert Malthus (1766—1834), economist englez, autorul *Eseului asupra legii populației*, în care prezintă creșterea constantă a populației ca un pericol pentru existența omenirii și propune evitarea oricăror măsuri care ar favoriza creșterea natalității.

64. (p. 434) „timpul nu va mai fi“ — v. și nota 42.

65. (p. 436) „Après moi le déluge!“ — După mine potopul ! (Fr.), formulă atribuită marchizei de Pompadour și însușită de Ludovic al XV-lea, citată de nenumărate ori în scrierile lui Dos-
toievski ca expresie a individualismului extremist.

66. (p. 456) „Așa cum Napoleon a apelat la Anglia...” — În 1815 Napoleon a încercat să fugă în America, dar, portul Rochefort fiind blocat de către englezi, a fost silit să intre în tratative cu aceștia, după care a urmat deportarea pe insula Sf. Elena.

67. (p. 456) „Cîndva trăia la Moscova un bătrînel, căruia toată lumea îi zicea «general»...” — Dostoievski se referă la Feodor Petrovici Gaaz (1780—1853), medic-șef al spitalelor de pe lîngă închisorile din Moscova, care și-a cîștigat o largă popularitate prin ajutorarea dezinteresată a deținuților.

68. (p. 460) „les extrémités se touchent“ — extremele se ating (fr.), expresie des folosită, provenită din cartea scriitorului francez Louis-Sébastien Mercier (1740—1814) *Tablou al Parisului*.

69. (p. 461) „...îmi veni deodată în minte un tablou pe care-l văzusem în dimineața aceea la Rogojin...” — v. și nota 41.

70. (p. 462) „Talita kumi !“ — referire la pilda cu fata lui Iair (*Evangelia lui Marcu*, 5, (41—42) : „Și apucînd mîna copilei, i-a grăit : Talita kumi, care se tilcuiește : Copilă, ție zic, scoală-te. Iar fata s-a sculat în clipa aceea...”

71. (p. 462) „*Lazăr a ieșit din mormînt*“ — referire la pilda evanghelică a învierii lui Lazăr, des invocată și în alte romane dostoievskiene : „Iar după ce a zis acestea, a strigat cu glas mare : Lazăre vino afară !

Și mortul a ieșit la lumină cu picioarele și mîinile legate în fișii de pînză și cu fața acoperită de o mahramă. Isus le-a poruncit : dezlegați-l și lăsați-l să meargă.“ (*Ioan*, 11, 43—44).

72. (p. 467) „*celebra și clasica strofă a lui Millevoye...*“ — *Charles-Hubert Millevoye* (1782—1816), poet elegiac francez. Strofa citată aparține de fapt poetului francez *Nicolas Gilbert* (1750—1780), autor de satire și poeme elegiace.

73. (p. 477) „*Lacenaire*“ — *Pierre-François Lacenaire* (1800—1836), criminal implicat într-un răsunător proces penal la Paris în deceniul al 4-lea al secolului trecut.

74. (p. 486) „*Paul de Kock*“ — v. nota la vol. 1 al prezentei ediții, p. 559.

75. (p. 519) „*Podkoliosin*“ — personaj din comedia *Căsătoria* de Gogol.

76. (p. 520) „*Tu l'as voulu, George Dandin !*“ — Tu ți-ai făcut-o, George Dandin ! (Fr.) Replică din comedia *George Dandin* (1668) de Molière, devenită expresie consacrată.

77. (p. 558) „*Odihniți în pace, scumpe rămășițe pămîntești, în așteptarea zilei fericite*“ — epitaf scris de Karamzin. Aceste cuvinte au fost gravate, după dorința fraților Dostoievski, în 1837, pe mormîntul mamei lor.

78. (p. 559) „*Unul dintre autobiografiile noștri...*“ — Dostoievski îl are în vedere pe *Alexandr Ivanovici Herzen* (1812—1870), autor al volumelor de *Amintiri și cugetări*.

79. (p. 560) „*Cunosc un caz autentic de omor comis pentru un ceasornic*“ — referire la crima comisă în anul 1867 (v. și nota 33).

80. (p. 561) „*Basancourt*“ — *Jean-Baptiste Basancourt* (1767—1830), general francez, participant la campaniile lui Napoleon I.

81. (p. 563) „cartea lui Charras despre campania de la Waterloo...” *Jean-Baptiste-Adolphe Charras* (1810—1865), om politic francez, istoric al campaniilor napoleoniene, de orientare anti-bonapartistă. Cartea sa, *Istoria campaniei de la 1815. Waterloo*, Dostoievski a citit-o aflindu-se la Baden în 1867.

82. (p. 563) „Davout” — *Louis-Nicolas Davout* (1770—1823), mareșal al Franței, unul din cei mai renumiți militari din armata lui Napoleon I.

83. (p. 563) „mamelucul Roustan” — *Roustan* (1780—1845), membru al gărzii personale a lui Napoleon I.

84. (p. 563) „Josefina” — *Marie-Joséphé Tascher de la Pagerie* (*Joséphine*) (1762—1814), soție a vicontelui de Bauharnais, apoi a generalului Bonaparte. Devine împărăteasă în 1804, dar Napoleon divorțează de ea în 1809.

85. (p. 565) „le roi de Rome” — regele Romei (fr.), este vorba de Napoleon al II-lea (*François-Charles-Joseph Bonaparte*), fiul lui Napoleon I și al Mariei-Luisa (1811—1832), proclamat rege al Romei la nașterea sa.

86. (p. 575) „«Istoria» lui Schlosser” — *Friedrich Schlosser* (1776—1861), istoric german. Traducerea în limba rusă a lucrării sale *Istoria universală* a început să apară în anul 1868.

87. (p. 588) „Glebov” — *Stepan Bogdanovici Glebov* (aprox. 1672—1718, amantul Evdokiei Lopuhina, prima soție a lui Petru I; condamnat la moarte prin tragere în țeapă, a fost executat la 15 martie 1718 în Piața Roșie și a murit în chinuri cumplite abia după paisprezece ore.

88. (p. 588) „Osterman” — *Andrei Ivanovici (Heinrich Iohann) Osterman* (1686—1747), om de stat rus.

89. (p. 597) „Mea culpa...” — *mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa*, formulă latină în cultul catolic, însemnând recunoașterea vinei și căință.

90. (p. 611) „*Non possumus*“ — nu putem (lat.). „Ci Petru și Ioan răspunzînd le-au zis: Judecați de este drept înaintea lui Dumnezeu să ascultăm mai degrabă de voi decît de Dumnezeu.

Căci noi nu putem să nu vorbim cele ce am văzut și am auzit.“ (*Faptele sfinților apostoli*, 4, 19—20.) Răspunsul apostolilor Petru și Ioan a devenit formula tradițională a enciclicilor papale.

91. (p. 614) „*Hlistovism*“ — (de la *hlestati* = a biciui cu nuiiele) sectă religioasă, care preconiza biciuirea ca mijloc de purificare.

92. (p. 632) „*Și poate, peste tristu-mi soare-apune...*“ — din poezia lui A. S. Pușkin *Elegie* (1830).

93. (p. 668) „*Cu prețul vieții, noapte dăru!*“ — vers din poemul lui Pușkin despre Cleopatra, cuprins în povestirea sa *Noapți egip- tene*.

94. (p. 684) „*Întocmai ca... la Moscova?*“ v. nota 33

CUPRINS

IDIOTUL

Roman în patru părți 5

Prezentări și comentarii. Date bibliografice.

Note explicative 693

Dostoievski • Opere (în 11 volume)

- Vol. 1** Oameni sărmani • Dublul
Un roman în nouă scrisori
Domnul Proharcin • Gazda • Polzunkov
Inimă slabă • Un hoț cinstit
Un pom de Crăciun și o nuntă
Nevasta altuia și un soț de sub pat
- Vol. 2** Nopti albe • Netoșka Nezvanova
Micul erou • Visul unchiului
Stepancikovo și locuitorii săi
- Vol. 3** Umiliți și obidiți
Amintiri din Casa morților
- Vol. 4** O întâmplare penibilă
Însemnări din subterană
Însemnări de iarnă despre impresii de vară
Crocodilul • Jucătorul • Eternul soț
- Vol. 5** Crimă și pedeapsă
- Vol. 6** Idiotul
- Vol. 7** Demonii
- Vol. 8** Adolescentul
- Vol. 9 și 10** Frații Karamazov
- Vol. 11** Visul unui om ridicol
Bobok • Smerita • Poveste de Crăciun
Mujicul Marei • Centenara • Pușkin — eseu
Pagini din jurnal și Scrisori

Lei 24,50